BOUWKUNDIG WEEKBLAD

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST. BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

43E JAARGANG
1922

T.H.S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

'S-GRAVENHAGE
MOUTON & Co.

Bijblad behoorende bij het Bouwk. Weekbl. van 23 Dec. 1922 No. 51—52.

REGISTER.

Blz.

Adviescommissie voor Bouwontwerpen en uitbreidingsplannen over 1921. Verslag der — 178
Alcoofwoningen. 256
Algemeene Beschouwingen door J. P. M. 8, 77, 108, 148, 196, 219, 274, 363, 448
Algemeene Regelen voor de verhouding tusschen den architect en zijn opdrachtgever. 164
Algemeene Regelen 282
Amersfoort. Oud— 302
Amsterdam. Werk van de afdeeling „Gebouwen" Publieke Werken. Kantoorgebouw ten behoeve van de Gemeentetram 297
Archeologische ontdekking in Egypte. Belangrijke — 474
Architecten Congres te Brussel. Xe — . 224
Architecten Congres te Brussel. Xe door J. P. M. 329
Art français depuis vingt ans. L' — door A. BOEKEN 417
Atelier van Berssenbrugge te 's-Gravenhage. Architectuur Jan Wils. Kleuren V. Huszar door J. P. M. 150

BAANDERS. H. A. J. en JAN. — Ketelmakerij aan de Maas te Rotterdam door - 189
Baden en Bouwkunst door J. P. M. . . 333
Bebouwing van de J. J. Viottastraat te Amsterdam door architect G. J. Rutgers door J. P. M. 121
Bedrijfsconcentratie door H. H. VAN SANTEN. 22
Beeldhouwwerk van Hildo Krop aan het Viaduct bij de Spaarndammerstraat te Amsterdam. Over het — door A. BOEKEN 451
Begrooten van Loonkosten door H. H. VAN SANIEN. . . . . 128—197
Behoud van het Stadsschoon door DE J. 130
Behrens. Prof. Peter — door J. P. M. . 179
BERG. PL. VAN DEN — Zuinigheid, die de wijsheid bedriegt, door — 129
BIE LEUVELING TJEENK. IR. J. — Verminking van een oude stad door — . 213
BOEKEN. A. — Woningcomplexen aan de Witte de Withstraat te Amsterdam (voormalig Sloten) van A. J. Westerman door — 15

Blz.

BOEKEN. A. — De verbouwing van „Liberty" te Amsterdam. Architect H. A. van Anrooy door — 103
BOEKEN. A. — Het vierde complex gemeentelijke Woningbouw te Hilversum. Architect W. M. Dudok door — . . 166
BOEKEN. A. — De Tentoonstelling van de werken der adviescommissie voor Bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noordholland in het Stedelijk Museum door — 273
BOEKEN. A. — Werk van de afd. „gebouwen" van den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam, Vierde Telefooncentrale aan den Middenweg in den Watergraafsmeer. Ontwerp — . . . 361
BOEKEN. A. L'art français depuis vingt ans 417
BOEKEN. A. — Over het Beeldhouwwerk van Hildo Krop aan het Viaduct bij de Spaarndammerstraat te Amsterdam door — 451
BOEKEN. A. — Eenige opmerkingen over de winkelverbouwing Kalverstraat 107 te Amsterdam. Architect G. Rietveld door — 476
BOEKEN. A. — Concentratie door — . . . 471
BOEKEN. A. Huize „Sevensteijn" te 's-Gravenhage. 497
BOEKEN. A. Beeldhouwwerk van Csaky 506
Boekwerken en tijdschriften. De volgende werken zijn in dezen jaargang besproken of aangekondigd:
Jaarboek 1921 Vereeniging Ambachts- en Nijverheidskunst. . . 55
Verschillende kalenders 56
Band 1. Indische Bouwkunst en Band 8 Oud Mexikaansche kunstgeschiedenis van de serie kleine monographieën onder den serie-titel „Orbis Pictus" 90
Het Projectieteekenen als voorbereiding voor het vakteekenen door G. A. SCHOLTEN. 112
Het financiëel beheer eener met rijkssteun werkende woningbouwvereeniging door P. A. V. D. DRIFT en J. ROBIN 1e deel 112
Rioleeringen door E. J. ROTHUIZEN 2e druk 132
Leerboek beschrijvende Meetkunde door P. J. A. M. HAARING en IR. D. POSTMA 2e druk . - . . . 132

Blz.

P. W. SCHARROO. Vraagstukken met uitgewerkte voorbeelden ter oefening in 't berekenen van bouwkundige constructies 2e druk . . . 132
Ontwerp van het Hofplein te Rotterdam door DR. H. P. BERLAGE 140
B. DE JAGER. Handboek voor alle metaalbewerkers, die het maken van uitslagen en alles wat hiermede in verband staat volledig wenschen te kennen 140
Het Moderne Landhuis in Nederland 2e druk door K. SLUYTERMAN en A. J. VAN DER STEUR, 's-Gravenhage 154
Constructie van Gebouwen door PROF. J. G. WATTJES, Kappen 5e en 6e stuk . . . . . 186—405
Handleiding tot de Praktijk der Perspectief door J. H. A. MIALARET 2e druk 186
Nieuwe methode van Perspectiefbepalingen naar bouwkundige teekeningen met behulp van een paar bijzondere reductiepassers door J. H. A. MIALARET. 186
Oud-Groningen, Stad en Lande door C. H. PETERS 222
Afbeeldingen van kerken en kasteelen en andere gebouwen in Oostelijk Noord-Brabant door H. SPILMAN met aanteekeningen van JHR. MR. A. F. O. VAN SASSE VAN IJSSELT 2e stuk 232
Grafische Statiek. De berekening van balken, vakwerken en kapgebinten door H. J. VAN DER VEEN 4e druk 232
Technisch Woordenboek in vier talen, Nederlandsch, Duitsch, Engelsch, Fransch, samengesteld onder leiding van P. W. SCHARROO, kapitein der Genie. 1e deel. Beton en Gewapend beton. 232
De verkeersweg Buitenhof-Kneuterdijk en het Gevangenpoort-vraagstuk te 's-Gravenhage door IR. P. BAKKER SCHUT, Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting. Serie voor Stedebouw No. 2 263
GERHARD JOBST. Klein Wohnungsbau in Holland 268
D. BUIZER. Water- en Gasleiding in Gebouwen 268

Blz.

De Woningwet door MR. G. W. J. SCHOLTENS, onder medewerking van MR. L. LIETAERT PEERBOLTE 308
Prentbriefkaarten van de Groote- of O. L. V. Kerk te Dordrecht . . . 308
Prijscourant No 30 van WED. AHREND EN ZOON te Amsterdam 328
DR. H. P. BERLAGE, Studies over Bouwkunst en Samenleving. 2e en vermeerderde druk 368
Handleiding voor berekening en uitvoering van eenvoudige Gew. Beton constructies met toepassing der Gew. Beton voorschriften 1918 van het Kon. Inst. v. Ing. door IR. B. A. VERHEY 368
Bauten von Wiederaufbau Ostpreussens der Zirkel. Arch. Verlag Berlin 376
Ostendorf. Sechs Bücher vom Bauen Band II 382
Russische Bouwkunst 400
Gewapend Beton. Handleiding tot het maken van eenvoudige berekeningen ten dienste van Middelbaar Technisch Onderwijs en eigen studie door IR. W. A. C. DWARS . . 406
Der Krupp'sche Kleinwohnungsbau. Tekst van Dr. Ing. H. HECKER . 406
Nijverheidsonderwijswet, bewerkt d. H. J. DE GROOT. Inspecteur-Generaal bij het Nijverheidsonderwijs. 445
Voorloopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel VI. Provincie Zeeland 445
„Het Huis Oud en Nieuw" 16e jaargang No. 5. ED. CUYPERS. Architect te Amsterdam 463
Sprokkelingen in Nederland. Reeks A. Stadspoorten en Muurtorens door Mr. A. LOOSJES 464
Ons Eigen Tijdschrift. Proefnummer No. 1. November. Hoofdredacteur D. J. V. D. VEN 464
Wendingen. Jaarg. 1921. No. 11 en 12 478
Beeldhouwwerk en Bouwaardewerk van Willem C. Brouwer door J. P. MIERAS . . . . . 427—439
Bouwraad. Rapport van den — ter beoordeeling van bouwwerken te Utrecht in 1920 in gebruik genomen 18
BROUWER. W. C. Houdt je roer recht! door — 17

Blz.

BROUWER. WILLEM C. — Ingezonden d. — 209
BROUWER. WILLEM C. — Ingezonden. Niet rooskleurig door — 301
BROERSE JR. C. — Het optrekken van schoorsteenen bij nieuw gebouwde perceelen door — 12

Cheopspyramide. Het raadsel der — door Ir. G. FRIEDHOFF 51
Clippeltje. Een — J. P. M. 394
Clippeltje. Nog eens een — door P. J. DECLIPPEL 413
Concentratie door A. BOEKEN 471
Constructieleer en Aesthetiek door J. P. M. 203
Correspondentie tusschen het Bestuur van den B. N. A. en Mr. Lietaert Peerbolte over het rapport betreffende de financieele controle der woningbouwvereenigingen 415

Denemarken. Modern — door S. . . . 194
DOESBURG, THEO VAN — Van de esthetiek naar het materiaal 372
Draagvermogen van houten heipalen door W. J. M. V. D. WIJNPERSSE 467

Eenheidstempel voor Vrij-Religieuzen. Een — door K. H. NOEST Jr. en G. J. RUTGERS 157
Excursie van den Kring 's-Gravenhage naar het „Eerste Rotterdamsche Tuindorp" te Rotterdam op 17 Juni 1922. 272

FRIEDHOFF, Ir. G. Nederlandsche Tentoonstelling te Kopenhagen door — . 89
FRIEDHOFF, Ir. G. Het Raadsel der Cheopspyramide 51
FRIEDHOFF. Ir. G. Ontwerpen voor Post- en Telegraafkantoren te Venlo en te Sittard 483

Gemaskeerde Architect. De — 404
Gemeentelijke Woningbouw te Hilversum. Het vierde complex — Architect W. M. Dudok door A. BOEKEN 166
Genua door J. P. M. 143
Gewapend-Beton in de Architectuur door Q. 20
GEWIN. J. CHR Tentoonstellingen door — 222
Göteborg. Masthuggskerk te — Architect Sigfrid Ericson door D. F. SLOTHOUWER 389
GRANPRÉ MOLIÈRE. Ir. M. J. — Het nieuwe Hofplein te Rotterdam door — 44
GRANPRÉ MOLIÈRE. Hoe een oud torentje verdwijnt 147

Blz.

's-Gravenhage. Woninggroep „Daal en Berg" te — door JAN WILS 458

HARDEVELD, J. M. V. — Landhuisje te Aerdenhout 356
HARDEVELD, J. M. VAN — Ontwerp voor vier Betonwoningen te Brussel door — 409
HEINEKE EN KUIPERS. Een geschikte plaats voor een nieuw Raadhuis van Amsterdam, door — 48
HEINEKE EN KUIPERS. Tentoonstellingsgebouw Verlengde Ferdinand Bolstraat 137
Hilversum. Het vierde complex Gemeentelijke Woningbouw te —. Architect W. M. Dudok, door A. BOEKEN . . 166
Hoe een oud torentje verdwijnt, door M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE 147
Hofplein van Dr. Berlage. Het — door MEISCHKE EN SCHMIDT. 26
Hofplein te Rotterdam. Het nieuwe — door Ir. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE. . 44
Hoofdgebouw van den Gemeentelijken Telefoondienst te Amsterdam. Het — A. R. HULSHOFF 92
Hoogere Burgerschool te Delft. De Nieuwe — door J. P. M. 479
Houdt je roer recht! door W. C. BROUWER 17
HULSHOFF, A. R. — De Weteringschans een geschikte plaats voor een nieuw Raadhuis te Amsterdam? door — . . 84
HULSHOFF, A. R. — Het Hoofdgebouw van den Gemeentelijken Telefoondienst te Amsterdam, door — 92
HUSZAR, V. — De Kunst en de Leek, door — . . . . . 160—169

Ingezonden, door Willem C. Brouwer . 209
Ingezonden. Met Twee Maten, door J. C. VAN EPEN 230
Ingezonden. Met Twee Maten, door H. M. ZOETMULDER 231
Ingezonden. De Tentoonstelling te Kopenhagen, door H. Wouda 267
Ingezonden, door WILLEM C. BROUWER. Naschrift door DE J.. 301
Ingezonden. Prijsvraag Gereformeerde Kerk te 's Gravenhage 331
Ingezonden, door C. M. Evers 406
Ingezonden, door J. P. Stok 414
Ingezonden. — Stukken en besteksbepalingen. Over — door DE J. 277

Blz.

Internationale Conferentie der International Garden Cities and Town Planning Association 46

Jaarverslag van den B.N.A. over 1921 . 116

KEPPLER. A. — Met Twee Maten? door — 210
Kerkgebouw te Dordrecht, door B. v. B. 138
Ketelmakerij aan de Maas te Rotterdam, door H. A. J. BAANDERS en JAN BAANDERS 189
Kleur-Vlak-Compositie 268
Kopenhagen. Nederlandsche Tentoonstelling te — door Ir. G. FRIEDHOFF . . 89
Kunst en de Leek. De —. Een sociaal vraagstuk door V. HUSZAR . . 160—169
Kunsthistorisch Congres te Parijs 1921, Verslag. 214

Lakenhal te Leiden. De — door J. P. MIERAS. . . . . 385—393
Lakenhal te Leiden. De — door J. C. OVERVOORDE 393
Landhuisje te Aerdenhout door J. M. VAN HARDEVELD 356
„Liberty" te Amsterdam, De verbouwing van — door A. BOEKEN 103

Masthuggskerk te Göteborg. Architect Ericson door D. F. SLOTHOUWER . . 389
Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht 210
MEISCHKE en SCHMIDT. Het Hofplein van Dr. Berlage door — 26
Middenstandswoningen St. Oedenrode N.-Br. door F. WOLTERS 306
MIERAS. J. P. Bouwbeeldhouwwerk en Bouwaardewerk van W. C. Brouwer door — . . . . . 427—439
MIERAS. J. P., De Lakenhal te Leiden door — 385
Ministerieele circulaire inzake den woningbouw van 1 November 1922 457
Modern Denemarken door S 194
MOORSEL PZN. Architect. C. M. v. — Den Haag. Een nieuw Standbeeld. . 266
MOORSEL PZN. C. M. Een paar opmerkingen over de Kunst en de Leek door — 201
Muysken. Bij den dood van architect C. — door J. P. M. 70

Naar aanleiding van van Anrooy's werk op de Jaarbeurzen door J. P. M. . . 379

Blz.

Nachtmerrie voor Europa door J. P. M. 307
Notulen van den B. N. A. van de Bestuursvergadering van 20 December 1921 met de afgevaardigden der Gewestelijke kringen 38
Notulen van de Ledenvergadering van B. N. A. op 8 Juli 1922 292
Notulen Ledenvergadering B. N. A. op 30 Sept. 1922. 396
Notulen. Ledenvergadering B. N. A. 28 October 1922. 436
Notulen. Ledenvergadering B.N.A. op 27 November 1922 465

Omslag. De — door J. P. M. 16
Omslag. De — (Ingezonden) 79
Onderwijs van Ambachts- en Nijverheidskunst, door D. OOSTERVELD 110
Onderwijs van de „School of Architecture". Het — 265
Ontwerp Clubgebouw Kon. Amst. Roei- en Zeilvereeniging: „De Hoop", door J. P. M. 514
Ontwerp voor een woonhuis in Berlijn, door J. J P. OUD. 341
Ontwerp voor vier Betonwoningen te Brussel, door J. M. VAN HARDEVELD, Architect B.N.A. 409
OOSTERVELD, D. — Onderwijs van Ambachts- en Nijverheidskunst, door — 110
Opgravingen te Pompeji. Het woonhuis en zijn inrichting. De — 304
Opgravingen in Romeinsch Londen . . 19
Optrekken van schoorsteenen nabij nieuw gebouwde perceelen. Het — door C. BROERSE JR. 12
Ostendorf, Sechs Bücher vom Bauen, Band II. Verlag Wilhelm Ernst und Sohn, Berlin, door B. 382
OUD, J. J. P. — Uitweiding bij eenige afbeeldingen, door — 418
OUËNDAG, B. J. — C. B. Posthumus Meyjes 434
Over Moderne toegepaste kunsten. Lezing door V. HUSZAR 59, 72

Park tusschen de Wittebrug en het Kurhaus te Scheveningen. Aanleg van een nieuw — 40
Partieele Besteding en Calculatie, door H. H. VAN SANTEN 87

Blz.

Personalia.
J. B. Springer † 70
F. W. M. Poggenbeek † door J. P. M. 91
E. F. Ehnle † door S. de Clercq . . 163
Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap 234
279, 456, 482
Prijsvraag in de Schoone Bouwkunst in 1921, door J. P. M. 2
Prijsvraag Gereformeerde Kerk te Den Haag, door J. P. M. 368
Prijsvraag Gereformeerde Kerk te 's Gravenhage. Vragenlijst 352, 456
Prijsvraag voor een Uitbreidingsplan 's Gravenhage-West 131, 149
Prijsvraag voor schoorsteenmantels, uitgeschreven door de Tegelfabriek „Schiedam" 131, 147, 224, 331

Raadhuis te Amsterdam? De Weteringschans een geschikte plaats voor een nieuw — door A. R. HULSHOFF . . 84
Raadhuis te Amsterdam. Een geschikte plaats voor een nieuw — door A. TESSELHOFF 124
Raadhuis van Amsterdam. Een geschikte plaats voor een nieuw — door HEINEKE en KUIPERS 48
Rapport betreffende de financieele controle van Woningbouwvereenigingen werkende met steun uit 's Rijks kas over het jaar 1921 188
Rapport Rechtspositie 234
Reisschetsen van H. P. J. Vries in de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten. Bij de — door J. P. M. . . . 247
Reproductie — Techniek 278
Russische Bouwkunst door J. P. M. . . 400
RUTGERS. G. J. — Een Eenheidstempel voor Vrij Religieuzen door — . . . 157
RUTGERS. G. J. — Schoonheidscommissies. 152
184, 200
RUTGERS. G. J. — Tentoonstellingen d. — 193
411
Rijkswoningraad 300

SANTEN. H. H. VAN — Bedrijfsconcentratie 22
Begrooten van Loonkosten. . . 128—197
Partieele Besteding en Calculaties. . 87
Schoonheidscommissies door G. J. RUTGERS . . . . . 152—184—200
Schoonheidscommissie 's Gravenhage. — Jaarverslag over 1921 447

Blz.

Schoonheidscommissie te Amsterdam. — Verslag over 1921. 332
School met den Bijbel te Laren (N.-H.) door H. F. Sijmons, Architect . . . 466
Schoonheid, Nadeelige gevolgen van schoonheidscommissies, de dood der ware kunst, door J. C. VAN EPEN. . 377
Situatie Amstels Bouwvereeniging door J. P. M. 135
SLOTHOUWER, D. F. — De Masthuggskerk te Göteborg. Architect Sigfrid Ericson. 389
Stadhuis te 's-Gravenhage. Bouw — . . 224
Stadsschoon, door DE J. 54
Standbeeld, Den Haag. Een nieuw — door C. M. v. MOORSEL PZN. . . . 266

Tentoonstellingen, door J. CHR. GEWIN 220
Tentoonstellingen, door J. P. M . . . 217
Tentoonstellingen, door G. J. RUTGERS 193, 411
Tentoonstellingsgebouw verlengde Ferdinand Bolstraat, door HEINEKE en KUIPERS, Architecten 137
Tentoonstellingsraad voor bouwkunst en verwante kunsten. Het organiseeren van periodieke Tentoonstellingen . . 114
Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante kunsten.
Verslag betreffende het bijeenbrengen van een inzending moderne toegepaste kunst op de Nederlandsche Tentoonstelling te Kopenhagen 1922 338
Tentoonstelling te Kopenhagen. Nederlandsche — door Ir. G. FRIEDHOFF . 89
Tentoonstelling van de werken der adviescommissie voor Bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noordholland in het Stedelijk Museum. De — door A. BOEKEN 273
Tentoonstelling van het werk van de „School of Architecture". Naar aanleiding van de — door J. P. M. . . . 257
Tentoonstelling van werken van Dr. H. P. Berlage in Arti door J. P. M. . . 470
Tentoonstelling Quellinusschool. . . . 280

Unificatie van Bestekken Rapport over de — 81
Uitweiding bij eenige afbeeldingen door J. J. P. OUD. 418

Vakvoordrachten van de Maatschappij voor den Werkenden Stand door J. P. M. 375

Blz.

Van de Esthetiek naar het materiaal door THEO V. DOESBURG 372
Verbouwing van „Liberty" te Amsterdam. De — Architect H. A. van Anrooy door A. BOEKEN 103
Verlies en Winst? door J. P. M. . . . 303
Verminking van een oude stad door Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK . . . 213
Verschoor. W. Architect. Woonhuis te 's-Gravenhage door — W. 323
Verslag Kunsthistorisch Congres te Parijs 1921 214
Verslag van de Commissie tot reorganisatie van den dienst der Landsgebouwen 486
Verslag van het Xde Congres International des Architectes. Brussel 4—11 September 1922 door J. W. 371
Voordracht Prof. Peter Behrens door J. P. M. 205
Voorgeschiedenis van de niet-instelling van de arbitrage-commissie voor de 145% volgens de officieele stukken . 252

Werk van de Afdeeling „Gebouwen" van den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam. Vierde Telefoon-Centrale aan den Middenweg in den Watergraafsmeer. Ontwerp Ir. A. Boeken door A. B. 361
Werk van de afdeeling „Gebouwen". Publieke Werken Amsterdam. Kantoorgebouw ten behoeve van de Gemeentetram 297
Westersche Bouwkunst in Ned.-Indië. Voordracht gehouden door den heer Ir. J. F. van Hoytema voor de leden van den B. N. A. op 8 Juli 1922 309
Winkelverbouwing Kalverstraat 107 te Amsterdam. Eenige opmerkingen over de — Architect G. Rietveld d. A. BOEKEN 476
WOLTERS. Architect B. N. A., F. — Middenstandswoningen St. Oedenrode N.Br. door — 306
Woningcomplexen aan de Witte de Withstraat te Amsterdam (voormalig Sloten) van A. J. Westerman door A. BOEKEN 15
Woninggroep „Daal en Berg" 's-Gravenhage door JAN WILS. 458
Woonhotel te 's-Gravenhage. Architect W. Verschoor door W. 323
WIJNPERSSE. W. J. M. VAN DE — Draagvermogen van Houten Heipalen door — 467

Blz.

Zuinigheid, die de wijsheid bedriegt door PL. VAN DEN BERG 129

Bovendien komen in den tekst nog verschillende kleine mededeelingen, korte verslagen en berichten voor.

AFBEELDINGEN IN DEN TEKST.

Gebouw voor een Kon. Inst. voor Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, door C. van Eesteren 3, 4, 5, 6, 7
Woningbouw aan de Witte de Withstraat, Architect A. J. Westerman. . 14, 15, 16
Het Hofplein van Dr. Berlage 26, 27, 28, 29, 32, 33, 34, 35
Nieuw Park tusschen de Wittebrug en het Kurhaus te Scheveningen 40, 41
Geschikte plaats Nieuwe Raadhuis van Amsterdam 48, 49, 84, 85
Afbeeldingen lezing Huszar over Moderne Toegepaste Kunsten 60, 62, 64, 66, 68, 73, 74
Derde Telefooncentrale met conciergewoning Heerengracht te Amsterdam 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100
„Liberty" te Amsterdam, Architect H. A. van Anrooy. 103, 104, 105, 106, 107, 108
Bebouwing van de J. J. Viottastraat Amsterdam, Architect G. J. Rutgers 120, 121, 122, 123
Situatie Amstels Bouwvereeniging. . . 135
Tentoonstellingsgebouw Verlengde Ferdinand Bolstraat Amsterdam. Heineke en Kuipers, Arch. 136, 137
Kerkgebouw te Dordrecht. . . . 138, 139
Genua. Paleizen te — . . 143, 144, 145, 146
Atelier van Berssenbrugge te 's-Gravenhage 150, 151, 269
Eenheidstempel voor Vrij-Religieuzen 157, 158, 159, 160, 161, 162
Vierde Complex Gemeentelijke Woningbouw te Hilversum. Architect W. M. Dudok . . 166, 167, 168, 170, 172, 174, 175
Verschillende bouwwerken Prof. Behrens 179, 180, 181. 182, 183
Ketelmakerij aan de Maas te Rotterdam 189, 190, 191, 192
Utrecht. Perceel Janskerkhoff 11 . . . 213
Bouw Stadhuis te 's-Gravenhage 226, 227, 228
Reisschetsen v. H. P. J. de Vries 297, 248, 249
Werk van de „School of Architecture" 258, 260, 262, 263

Blz.

Situatie van den verkeersweg tusschen Kneuterdijk en Buitenhof volgens ontwerp 1921. 264
Nieuw Standbeeld te Den Haag . . . 266
Ontwerp Bibliotheek. Monument, F. Röntgen 281
Kantoorgebouw ten behoeve van de Gemeentetram te Amsterdam. . 297, 298, 299, 300
Middenstandswoningen te St. Oedenrode, F. Wolters, Architect 305, 306
Memorial Amphitheatre te Arlington, Thomas Hastings, Architect 307
Afbeeldingen, lezing Ir. J. F. van Hoytema over: „Westersche Bouwkunst in Ned.-Indië. 313, 316, 318, 320
Woonhotel te 's-Gravenhage, Architect W. Verschoor 323, 324, 325, 326, 327, 328
Bekroonde ontwerpen Prijsvraag voor Schoorsteenmantels . . . 332, 345, 346
Villa „Kia Ora" te Hilversum Arch.-Bureau De Groot en Van Laren, J. van Laren, Fec. 333, 335, 336
Tentoonstellingsruimte te Kopenhagen 338, 339
Ontwerp Woonhuis te Berlijn door J. J. P. Oud 342, 343, 344
Landhuisje te Aerdenhout, Arch. J. M. van Hardeveld 356, 357, 358
Vierde Telefooncentrale te Amsterdam aan den Middenweg in den Watergraafsmeer, ontwerp Ir. A. Boeken . 361, 362, 363, 364, 365, 366
Eenige afbeeldingen van Van Anrooy's werk op de Jaarbeurzen, 379, 380, 381, 386
Masthuggskerk te Göteborg. Architect Sigfrid Ericson . . . 389, 390, 391, 392
Russische Bouwkunst . 400, 401, 402, 403
Ontwerp vier Betonwoningen te Brussel Architect J. M. van Hardeveld 409, 410, 411

Blz.

Ledigenheim in Schönberg bij Berlijn. Feestzaal Architect Bruno Taut . . 418
Gevelbeschildering van het „Warenhaus Barasek" te Magdeburg. Oskar Fischer Karlsruhe 419
Kleuroplossing Intérieur door Carl Krayl. Magdeburg 420
Cacaotrinkstube „Hauswaldt" auf der „Miama". Magdeburg. Architect Carl Krayl 422
Afbeeldingen bij het artikel door J. P. Mieras over Bouwbeeldhouwwerk en Bouwaardewerk van Willem C. Brouwer 427, 430, 431, 433, 439, 441, 442, 443, 446
Beeldhouwwerk van Hildo Krop aan het Viaduct bij de Spaarndammerstraat te Amsterdam 451, 452, 453, 454
Woninggroep „Daal en Berg" te 's-Gravenhage, Architect Jan Wils 458, 460, 461, 463
School met den Bijbel te Laren N. H. Arch. H. T. Symons 466
Winkelverbouwing Kalverstraat 107 te Amsterdam, Architect G. Rietveld 476, 477
Nieuwe H.B.S. te Delft Architect Ir. M. Th. Elout, ... 479, 480
Ontwerp Post- en Telegraafkantoren te Venlo en Sittard door Ir. G. Friedhoff 483, 484, 485
Villa „Sevensteyn" Zorgvliet 's Gravenhage. Arch. W. M. Dudok . 496, 498—499, 500, 501, 502, 503
Sculptuur door Csaky 506, 508, 509, 510, 511
Ontwerp Bloemenveilinggebouw door M. de Klerk 505
Reisschetsen door Dr. H. P. Berlage 512, 513
Ontwerp clubgebouw K. A. Roei- en zeilvereeniging „de Hoop," door M. de Klerk 514, 516, 517

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 1. 7 JANUARI 1922.

INHOUD: Nieuwe circulaire woningbouw. — Prijsk. in de schoone bouwk. in 1921, door J. P. M. — Progr. van den prijskamp. — Algem. beschouwingen, door J. P. M. — Het optrekken van schoorsteenen nabij nieuw gebouwde perc., door C. Broerse Jr.

NIEUWE CIRCULAIRE WONINGBOUW.

De Minister van Arbeid heeft op 23 December 1921 tot de Gemeentebesturen een circulaire gericht betreffende steun voor woningbouw, in aansluiting aan zijn circulaire van 1 Juni 1921. In deze circulaire komen o.m. de volgende bepalingen voor:

1. Steun krachtens de Woningwet zal in het vervolg alleen gegeven worden voor woningen, die, buitenwerks van den bovenkant van den vloer gemeten, niet meer dan 260 M³. inhoud hebben, voor groote gezinnen; voor gewone gezinnen kan in den regel met een ruimte van ten hoogste 224 M³. behoorlijke huisvesting worden verkregen. Bevat een perceel meer dan één woning, dan geldt als inhoud van elke woning de inhoud van het perceel gedeeld door het aantal woningen.

Deze voorschriften gelden niet voor plannen, waarvoor de gemeenteraad op den dag der teekening van deze circulaire reeds voorschot heeft toegestaan; voor deze plannen blijft de tot dusver bestaande grens van 300 M³. gelden, behoudens de ook nu reeds voorkomende noodzakelijkheid van vereenvoudiging, indien de uitvoering van een dergelijk plan te kostbaar zou worden.

2. De huur van nog te bouwen arbeiderswoningen, voor welke steun krachtens de Woningwet wordt verleend, moet in verband met de daling der bouwkosten ten minste 70 pct. van de exploitatiekosten bedragen. Dit cijfer geldt onafhankelijk van den inhoud der woningen.

Voor woningen, die reeds gebouwd of reeds in aanbouw zijn, blijven in beginsel de tot dusver vastgestelde minima van 50 pct., 60 pct. en 70 pct. van de exploitatiekosten gelden. Er behoeft dus niet een nieuwe exploitatie raming te worden opgezet. In veel gevallen zal evenwel door de daling van de bouwkosten vaststelling van een huur boven dat minimum mogelijk zijn.

3. Een derde van de in een bouwplan opgenomen woningen mag minder dan drie slaapkamers hebben. Zoo noodig kan dit worden opgevoerd tot de helft van het plan.

Het verdient aanbeveling, dat men zich bij het ontwerpen van een bouwplan zooveel mogelijk rekenschap geeft van de woningbehoefte van de groep der bevolking, voor welke men denkt te bouwen. Zijn er weinig jonggehuwden of kleine gezinnen in die groep, dan zou het niet goed zijn, een groot aantal woningen met minder dan drie slaapkamers te bouwen.

4. De premie, die, voor zoover de beschikbare middelen dat toelaten, voor woningbouw zal worden verleend, zal in het algemeen ten hoogste Fl. 16.— per M². woningoppervlakte bedragen.

Indien de gesteldheid van den bodem een kostbare fundeeringswijze eischt, kan de premie tot Fl. 18.— per M². worden verhoogd. De premie zal Fl. 1200.— per woning niet mogen overschrijden.

B. en W. kunnen een verzoek om premie weigeren, wanneer naar hun oordeel de ontworpen woningen niet kunnen worden beschouwd als arbeiderswoningen of als bescheiden middenstandswoningen.

De Minister behoudt zich voor den bouw van woningen, grooter dan 300 M³. te weigeren in gemeenten, waar naar zijn oordeel behoefte aan die woningen niet bestaat. Voorshands zal dit reeds geschieden in de vier groote gemeenten (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht).

Sterker nog dan vroeger klemt daarom de noodzakelijkheid, dat de bouwkosten van de woningen, waarvoor voorschot wordt gegeven, niet hooger zijn dan onvermijdelijk is. De Minister doet hiervoor een beroep op de medewerking van de gemeentebesturen ter verkrijging van de noodige soberheid in den opzet van bouwplannen en verzoekt geen maatregelen te verzuimen, die kunnen strekken tot daling van de bouwkosten.

PRIJSKAMP IN DE SCHOONE BOUWKUNST IN 1921.

Men kent de geschiedenis van het Balzac-monument van Rodin. Er moest voor de Balzac een monument komen. De Société des Gens de Lettres bestelde het. Rodin zou het maken. Men wachtte en wachtte, maar het kwam niet. Dat vond men zoo ongeveer een schandaal. Als je iemand nu een monument laat maken laat hij dan tenminste zoo beleefd zijn te zorgen dat het binnen een behoorlijken tijd klaar is. Zooals men weet is het monument toch gereed gekomen en toen begon de herrie pas goed. Maar dit doet nu minder ter zake, het gaat om den tijd. Kunstenaar te zijn en geen tijd te krijgen. Wat een tegenstelling! Gelukkig de dieren en de goden, die den tijd niet kennen, zegt Kellermann in zijn laatsten roman. Ja, als een geniepige moordenaar sluipt altijd door de tijd achter den kunstenaar aan, beneemt hem zijn rust, brengt hem uit zijn evenwicht. Maar, in hemelsnaam, zaken zijn zaken en kunstzaken zijn ook zaken. De kunstenaar is er gewoon aan geraakt, de bouwkunstenaar in het bijzonder en het volbrengen van een kunstwerk in een korten tijd is immers een prestatie te meer. De jonge Prix-de-Rome-kunstenaar moet wat kunnen presteeren! Waarom bij hem dan ook dezelfde angst niet aangejaagd, die hem in zijn later kunstenaarsleven zal blijven achtervolgen.

Het is billijk, al lijkt het niet zoo. Al lijkt het dat bij dezen wedstrijd, bij dit scheppingswerk, de tijd gevoegelijk in minder spookachtige gedaante naar voren zou kunnen worden gebracht.

Het ontwerp betrof dezen keer een Gebouw voor een Koninklijk Instituut van Wetenschappen en Letterkunde (Wis- en Natuurkunde, Hollandsche Letterkunde en Geschiedenis, Oude Oostersche Letterkunde elk met afdeelingen) en Schoone Kunsten, (Schilderkunst, Beeldhouwkunst, Graveerkunst, Bouwkunst en Toonkunst). Ontwerptijd voor de schets: 2 dagen.

Is het niet als hoort gij: vijf sommen in twee uur, één opstel naar keuze in één uur en 15 min. Riekt het niet naar die uitvinding, die we examen noemen, deze meest enerveerende uitvinding van de 19de eeuw. Denken we, als we zoo iets hooren, niet aan training, aan blokken, van welks smetten het ontwerpen van een bouwkunstenaar toch zeker vrij moet zijn.

Dit afgemeten tijdsbestek waarin het ontwerp in schets moet worden vervaardigd, heeft bij iederen Prix-de-Rome voor Bouwkunst zijn fnuikenden invloed doen gelden. Het „hoe draai ik er uit" is in ieder bekroond ontwerp te voelen. In al deze projecten lijkt de groote greep min of meer de redding brengende engel voor deze, in de gegeven omstandigheden, echt menschelijke gemoedsvraag. Het is ook niet de schuld der mededingers die den eisch van to make the best of it niet in volstrekt artistieken zin beantwoorden konden, gebonden als ze waren aan een onverbiddelijk streng stuk door de wetgever in 1870 uitgedacht. De bepalingen van deze wet spelen hun nog op andere manieren parten. In dezelfde wet worden b.v. de schalen genoemd waarop de teekeningen moeten worden vervaardigd voor den eindkamp. Nu is de schaal van een teekening — al hebben we ons papier-sans-fin — wel eenigszins afhankelijk van het onderwerp, dat we teekenen. Een renbaan van 1000 M. lengte teekent men (ik weet niet of men een renbaan teekent, maar stel dat het zoo is) gemeenlijk niet op schaal 1 à 100! De wet van 1870 spreekt echter van platte gronden op schaal 1 à 100 en het doet er niet toe voor welk gegeven deze platte gronden zijn. Het is dus ook niet onmogelijk dat we bij een volgenden wedkamp nog eens platte gronden zullen zien, zoo groot als Pienemans hoofdwerk.

De hierbij gereproduceerde teekeningen hebben een lengte van ± 3 M. Men begrijpt hoeveel tijd, aan mechanischen arbeid voor het vervaardigen van zulke groote teekeningen besteed, hier verloren gaat. Hoe had deze tijd gebruikt kunnen worden voor het detailleeren van belangrijke brokstukken en details van dit gebouw, die nu maar op kleine schaal schematisch, zeer schematisch behandeld konden worden.

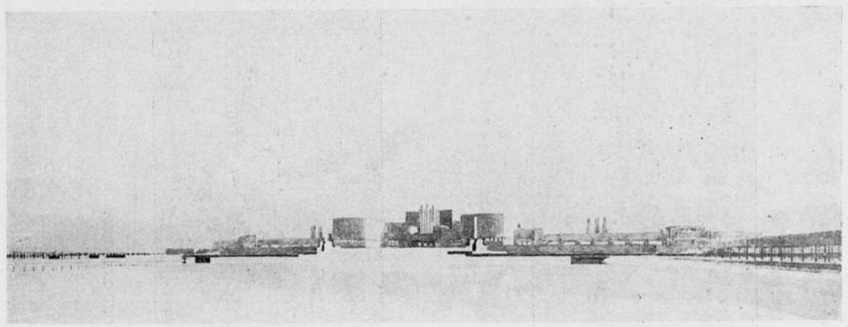

GEBOUW VOOR EEN KONINKLIJK INSTITUUT VOOR WETENSCHAPPEN, LETTERKUNDE EN SCHOONE KUNSTEN, DOOR C. VAN EESTEREN.

Het zou niet ondienstig zijn, nu het bij de grondwetsherziening is gebleken dat de gemoederen voor wetswijziging wel vatbaar zijn, ook de bepalingen die den Prix-de-Rome wedstrijd beheerschen, te herzien, ze soepeler te maken en meer aan te passen aan de eischen van nu.

Ook zijn de opgaven in dezen wedstrijd wat gelijksoortig. We kregen achtereenvolgens een Rijks Academie voor Beeldende Kunsten, een Representatie Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen en Handel en Nijverheid en nu een Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen. Voor meer gewoner dingen kunnen toch ook nog wel eens groote monumentale gebouwen noodig zijn!

Nu wij eenige van de omstandigheden hebben genoemd waaronder de mededingers aan den prijskamp hebben moeten werken, is het ook begrijpelijk welke maatstaf bij het bezien van het werk moet worden aangelegd. De prijswinnaar is niet iemand wien men de vervaardiging van zijn werk in alle opzichten reeds moet kunnen toevertrouwen. Van hem moet alleen blijken dat hij een aanleg heeft, welke ontwikkeld op de wijze zooals de prijs hem daartoe in staat stelt, ontplooiïng van zijn talent kan geven. Wij voor ons gaan gaarne met het oordeel der jury mede. Het werk van den heer v. Eesteren is in menig opzicht te waardeeren. De logische verdeeling der ruimten, de goede kijk op den plastischen bouw brachten hem tot een geheel waarin verschillende fragmenten tot interessante bouwdeelen zijn gegroeid. En al is het werk als persoonlijke uiting niet sterk, de kwaliteiten zijn alleszins voldoende om hem de onderscheiding te verleenen.

We hebben in dit nummer bijna alle door hem vervaardigde teekeningen opgenomen zoodat de kwaliteiten van dit werk kunnen worden geproefd. Volledigheidshalve nemen wij hieronder ook nog als toelichting een gedeelte op uit het programma zoodat geheel is na te gaan welk werk de Heer van Eesteren heeft geleverd [1]).

Wij doen dit alles uit belangstelling en waardeering voor het instituut van den Prix-de-Rome. Het scheppen van gelegenheid aan den kunstenaar om te reizen moet in stand gehouden worden. Het is voor den kunstenaar onontbeerlijk rond te zien, te gaan her- en derwaarts, niet alleen voor de kunstwerken zelf, maar om te vertoeven tusschen de bergen, in de dalen, op de vlakten, in de steden en tusschen de menschen wier voorgeslachten de kunstwerken hebben voortgebracht.

Reizen is voor een kunstenaar geen luxe, het is hem een behoefte. Bekend zijn de reizen van groote kunstenaars, als Dürer, Jacob van Campen, Goethe en zooveel meer. Daarom moet het instituut van den Prix-de-Rome in eere worden gehouden. De

[1]) Er waren 2 mededingers in den eindkamp. De tweede heeft zijn werk echter niet volledig afgemaakt en bleef daarom waarschijnlijk hors de concours (?).

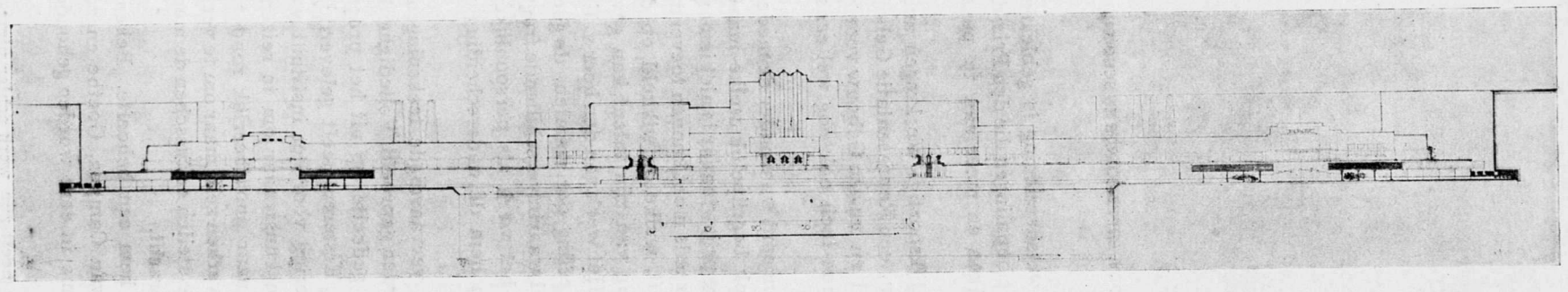

VOORGEVEL.

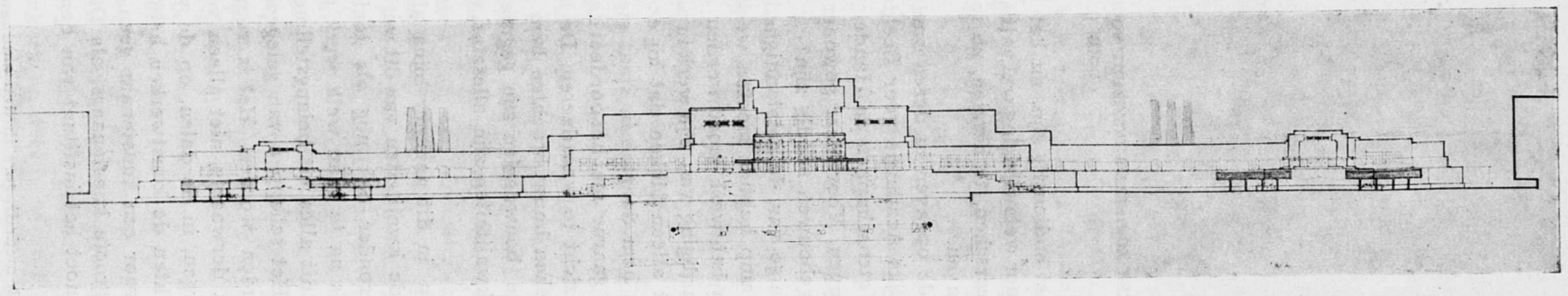

ACHTERGEVEL.

GEBOUW VOOR EEN KONINKLIJK INSTITUUT VOOR WETENSCHAPPEN, LETTERKUNDE EN SCHOONE KUNSTEN,
DOOR C. VAN EESTEREN.

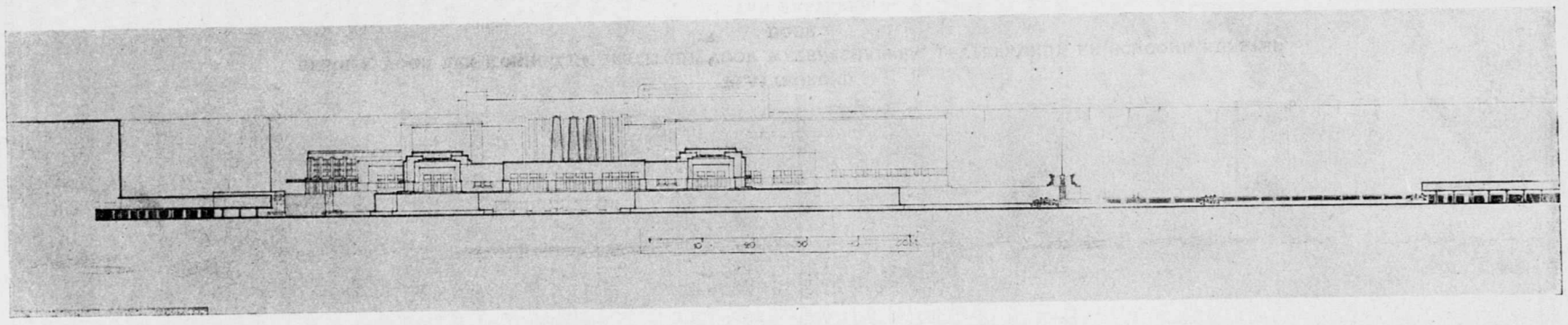

ZIJGEVEL.

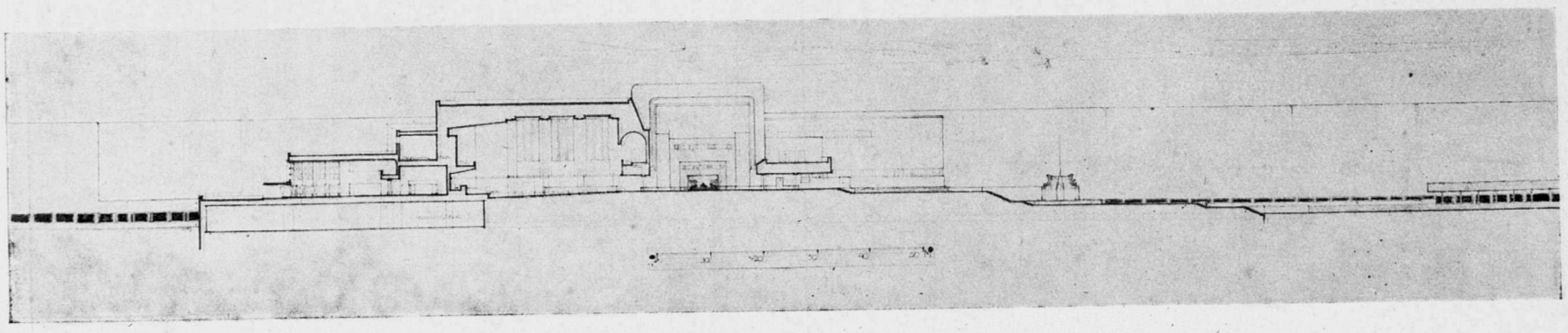

DOORSNEDE.

GEBOUW VOOR EEN KONINKLIJK INSTITUUT VOOR WETENSCHAPPEN, LETTERKUNDE EN SCHOONE KUNSTEN,
DOOR C. VAN EESTEREN.

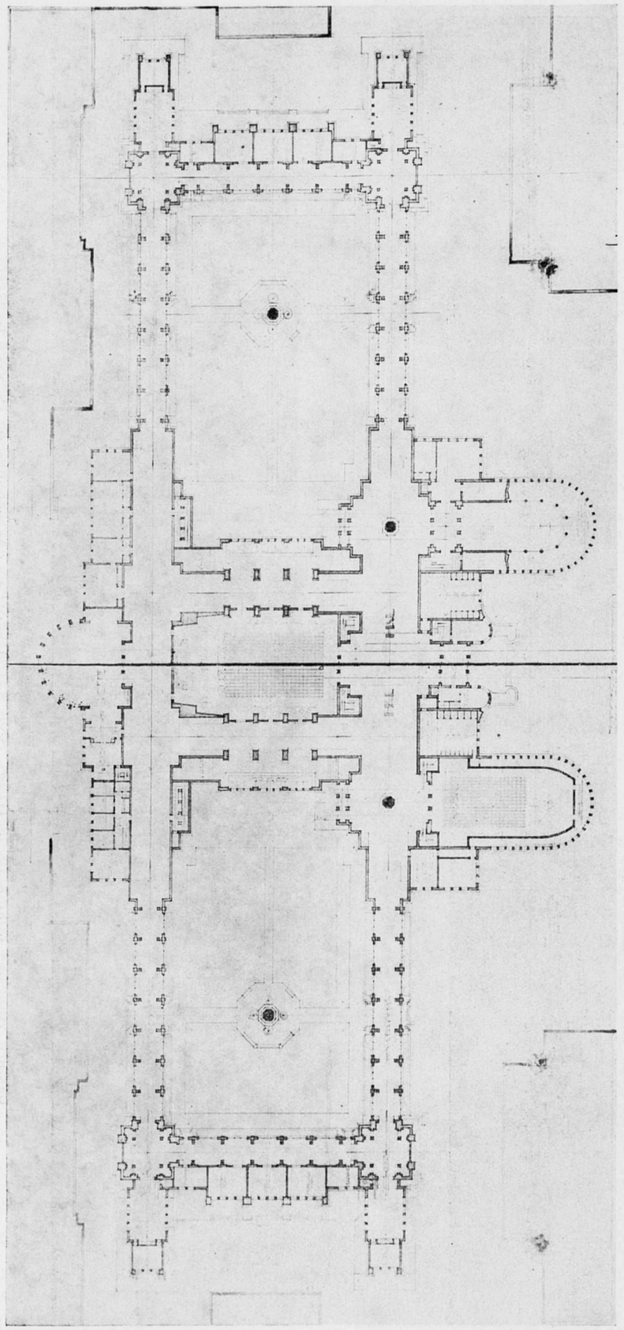

PLATTEGROND.

GEBOUW VOOR EEN KONINKLIJK INSTITUUT VOOR WETENSCHAPPEN, LETTERKUNDE EN SCHOONE KUNSTEN,

DOOR

C. VAN EESTEREN.

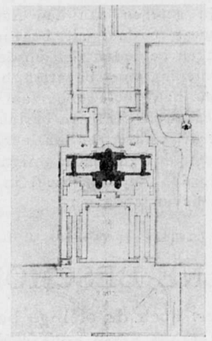

SITUATIE

aan het instituut klevende gebreken moeten hersteld worden. We meenen niet mis te tasten, als we bij hen in wier handen de belangen dezer instelling rusten, een ernstig streven naar verbetering reeds kunnen zien.

A propos. Toen op den eersten Kerstdag de tentoonstelling van het werk van den Heer Van Eesteren werd geopend, was de eenige autoriteit, die daarvan getuige was, de bekende hooge potkachel in de Groote Gehoorzaal. En al geeft deze getrouwe nog zooveel behaaglijke warmte, zij kon de koelheid uit de zaal niet bannen, nu er geen enkel lid van de Commissie van Toezicht van de Hoogleeraren en van de Jury blijk van belangstelling gaf. Maar het was een grimmige dag en dan moet men veel vergeven. Voor de bouwkunst althans. J. P. M.

PROGRAMMA VAN DEN PRIJSKAMP.

Gevraagd werd een Gebouw voor een Koninklijk Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten, zooals dit bij Decreet van 4 Mei 1808 in ons land werd ingesteld.

Het Instituut, geheel naar het Fransche voorbeeld ontworpen, zou op de volgende wijze zijn ingericht. Het zou den arbeid der Kunsten en Wetenschappen zooveel mogelijk bevorderen en werd ter vervulling der opgelegde taak verdeeld in vier klassen. (Ook dit woord klassen was een navolging van het Fransche woord „Classes", dat in den revolutietijd den naam „Academies" vervangen had).

Van de vier klassen was de 1ste aangewezen voor Wis- en Natuurkundige Wetenschappen; de 2de voor de Hollandsche Letterkunde en Geschiedenis; de 3de voor de Oude Oostersche Letterkunde en de 4de voor de Schoone Kunsten.

Elke klasse had hare afdeelingen. De 4de klasse had 5 afdeelingen, voor Schilderkunst, Beeldhouwkunst, Graveerkunst, Bouwkunst en Toonkunst.

De 1ste klasse telde 30 leden, de drie andere elk 20. Zij hielden geregeld vergaderingen, terwijl ook de afdeelingen zoo noodig bijeen kwamen.

Er waren algemeene en openbare vergaderingen, die met zekere plechtigheid werden ingericht. Noodig zijn dus: de lokalen voor de klassevergaderingen, enkele kleinere voor de afdeelingsbijeenkomsten en een grootere centrale zaal voor de plechtige jaarlijksche vergaderingen.

Het is natuurlijk niet de bedoeling dat het gevraagde ontwerp in de plaats zal treden van de verschillende groote instelling van Wetenschap en Kunst die het nieuwe Instituut ook niet bedoelde te vervangen of te verdringen.

Het Instituut wilde aan de wetenschappelijke en artistieke bemoeiïngen een kern van harmonische samenwerking verzekeren. Een bibliotheek mag daarom niet ontbreken, noch een muziekzaal, noch een tentoonstellingszaal; maar in hun beperkte afmetingen moeten zij veeleer doen denken aan iets „uitgelezens" dan aan eenige concurrentie met groote instellingen als Universiteitsbibliotheek, Concert-Gebouw of Gemeente Museum.

De mededingers in den wedstrijd hebben dus in het programma zooals dit aan het Decreet van 4 Mei 1808 ontleend is een aanleiding en aansporing te zoeken tot het ontwerpen van een waardig representatief gebouw voor Wetenschappen en Kunsten.

Het Gebouw is gedacht te zijn gelegen aan den Amstel bij Amsterdam op een terrein groot ± 400 bij 600 M. Het Gebouw bestaat uit begane grond, hoofdverdieping en geheel of gedeelte zolder. Alle hoofdvertrekken bevinden zich op de hoofdverdieping, welke drie tot 3.50 hooger dan de tuin ligt. De hoofdverdieping moet bevatten, behalve entree, tochtvestibule, portiersloge, garderobes, W.C 's enz. een ruime hal, groote gehoorzaal van 550 M². waarbij een bestuurskamer, 4 classezalen, van 80 M²., bij elk dezer zalen weer een bestuurskamer, voorts 6 afdeelingszalen, een bibliotheek van 300 M²., een bibliothecariskamer, een muziekzaal van 400 M². en een tentoonstellingszaal van 200 M²., voorts een koffiekamer en een conciergewoning.

Alle bovengenoemde ruimten worden ondergebracht in één Gebouw of in een Hoofdgebouw met daaraan door gangen verbonden nevengebouwen.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Noch onze klok of kalender, noch de stellige bewering van den astronoom, dat de aarde op den 1sten Januari steeds weer op een zelfde punt van hare lange baan is aangeland bepalen voor ons de snelheid van den tijd. Dat doen de innerlijke gebeurtenissen van ons leven zelf. Een uur van vreugde kan als een oogenblik vervliegen, een minuut van angst kan ons eindeloos gelijken. Ook het tempo der uiterlijke gebeurtenissen is van invloed op ons voelen van de snelheid van den tijd. Gebeurt er veel en gaat dat vlug, hoe langer lijkt ons de dag, de maand, het jaar. Dit gevoel vermindert wel ons ontzag voor het majestueuze van den tijd, waarbij eeuwen als seconden heen vliegen. We gaan den tijd meer objectief voelen. We vinden het praktisch, voelen er ons rustig bij, den tijd te maken tot een zakelijk object, dat wij kunnen meten naar hetgeen het ons brengt. De kritiek op het zinnelijk-realisme, die aan het zinnelijk-tijdsbegrip alle waarheid ontzegt, moge nog zoo overtuigend zijn, we zijn te veel gevangen in de afspiegeling van de werkelijkheid, om er ons voor onze dagelijksche emoties en beslommeringen niet veilig in te voelen.

We meten dus de gebeurtenissen met den tijd, en het jaar lijkt ons kort, omdat de gebeurtenissen lang duren. Dit geldt niet in dezelfde maten voor alle terreinen waarop de menschen werkzaam zijn. Er zijn er wel enkele van die terreinen waarop het regelmatig afmeten van de continuïteit in jaren, om telkens even om te kijken en den stand van zaken op te maken, nog praktisch nut kan hebben, al lijkt het ons, dat men de jaarlijksche afsluiting gevoegelijk uitsluitend zou kunnen overlaten aan den .... boekhouder. Zijn balans toch zegt nog wat, na ieder astronomisch afgemeten jaar. Voor zijn balans zijn er nog in angstige spanning levende belangstellenden, voor wie soms het jaar nog wel te lang duurt. Maar wat zegt een jaarbalans voor die gebieden waarop de menschelijke geest werkt in speurend zoeken, gravend en tastend in de donkerste diepten van de mysteriën van het heelal, of in bouwend scheppen, reikende naar de hoogste toppen waar hij kan zweven en leven. Wat is een jaarbalans, die niet kan spreken met cijfers en getallen, maar waarop de ontelbare uitkomsten van de onontwarbare samenwerking van kennis en gevoel, van willen en streven als evenzooveel raadsels paradeeren.

Hier is een jaar te kort, het proces, dat wij willen controleeren te lang. Het zou zijn als wilden wij den stand van het heftig bewogen gloeiende proces in een hoogoven iedere minuut op nemen, nameten in al z'n uitkomsten van de verbrandingen, de ontledingen, de verbindingen en reducties. En zou het daarbij niet vaak zijn, dat we met ons verlangen en vertrouwen naar vordering, naar regelmatig gunstig verloop tot onzen schrik soms stilstand, ja achteruitgang zouden kunnen constateeren in de borrelende hoogoplaaiende massa.

Het jaar is vaak te kort, ook voor de bouwkunst, die de afspiegeling geeft van tijdperken van eeuwen. Wat is daarin een tijdsverloop van twaalf maanden? Wie maakt de balans op over de bouwkunst in het jaar 1421, nu, nu ontelbare bronnen, waaruit we gegevens zouden kunnen putten, zijn ontdekt, nu schatten van documenten op historisch, archeologisch gebied zijn verzameld niet alleen, maar bovendien ook ver-

werkt, nu zooveel materiaal geordend voor ons klaar ligt en nu wij bovendien de eeuwen nà dat jaar 1421 ook nog kennen. Nu we weten hoe het heele proces zich nà dat jaar heeft ontwikkeld, nu we weten hoe de gebeurtenissen van 1422 in het bouwkunstig leven hebben nagewerkt in de 15de eeuw en nu we kunnen terug gaan om gebeurtenissen van de 15de eeuw in kiemtoestand te zien in het jaar 1421. Wat zou dan nú een balans zijn over de bouwkunst van 1921, nu de gegevens verspreid liggen, ongeordend in een chaotischen stapel. Nu de toekomst nog gesloten ligt, nu we beseffen, dat daar nog zoo veel zaadjes verscholen moeten liggen, die eenmaal ontkiemd, van het groote proces dat wij doormaken den loop nog zullen wijzigen.

Neen, geen balans. We willen ook geen balans. We willen wel even omkijken, even rustig blikken om ons heen, hoe ons leven het heden bindt aan het verleden, aan het gebeurde met welks ervaring we de toekomst willen opbouwen. We willen even rusten en denken; waarom ook niet, het is toch alleen maar speculatief. Daarom willen we zien wat we hebben, nù, op 1 Januari, op ieder moment, het doet er niet toe wanneer!

We hebben stroomingen, stroomingen in de hedendaagsche bouwkunst. Men spreekt ervan in de boeken, in de kranten staat het geschreven en wij, wij gelooven het. Want we vinden het heerlijk, dat er stroomingen zijn, want het geeft ons, al is het weinig, eventjes houvast. De stroomingen zijn even zoovele bases, waarop we kunnen staan en tegen leunen om niet duizelig te worden te midden van de onbegrensdheid van de architectonische mogelijkheden. Ze steunen ons als de op één na bovenste trede van een kamertrap, waarvan de druk tegen onze schenen ons evenwicht verschaft bij de wankele houding boven in de ledige ruimte. En al duidt strooming op iets van stuwende kracht, ontsproten aan een vruchtbare bron, al weten we dat we er iets dieps en daarbij nog iets breeds in moeten zien, al zijn we nog zoo overtuigd van de zwakte van beweging en de flauwte van den golfslag, ieder experiment, iedere nieuwigheid in de bouwkunst, willen we gaarne als een strooming begroeten. Ieder flauw afgeteekend groepje rekenen we tot een nieuwe strooming in de hedendaagsche architectuur. Maar ... niets blijkt geschikter om het individualisme en het eclectisme te bevorderen en welig te doen tieren als het onderscheiden en het etiquetteeren van alles wat iets boven de gewone middelmaat uitsteekt. Daarmede kan elkeen zich associeeren en het „zien in een bepaalde richting" in de bouwkunst is voor iederen architect zoo een gemakkelijkheid geworden alsof hij voor het bereiken van z'n bouwkunstig ideaal een lijn van het tramnet neemt.

Veel oorspronkelijk, natuurlijk talent wordt door de frasen- en formulenmanie in de kunst verwrongen en zoo het niet oersterk is, voor altijd verminkt. Daartegenover is menigeen te paard geholpen die zonder talent en gave nú den stijgbeugel wist te grijpen. Dat zijn de moderne architecten, die vol besef doch blijkbaar zonder wroeging de kunstvolle uitingen van ouderen en jongeren als exploitatieobject gebruiken en in wier werken de brutale durf wedijvert met de grenzenlooze oppervlakkigheid. En het is jammer, dat sommige dezer architecten nog opgenomen kunnen worden in een verband van kunstenaars bij wie scherp onderscheidingsvermogen wel mag worden verondersteld.

Het is dus beter nu niet te spreken van de stroomingen van de hedendaagsche bouwkunst en met het aanduiden van die teekenen die werkelijk verband houden met de groote geestelijke en sociale stroomingen van dezen tijd te wachten totdat die teekenen scherper zijn geworden, als de bouwkunst wat bezonkener zal zijn, als ze in haar matheid, haar moeheid, niet meer geprikkeld zal moeten worden door giften die bij andere kunsten, sinds lang toegepast, al reeds weer afgedaan hebben.

De bouwkunst is een kunst, die zich alleen onder de beste gesteldheden van de menschen in vollen bloei kan uiten. Zij vereischt een krachtig verband van de menschen, zoowel materieel als geestelijk. Gesteund, gesterkt door dezen band zal de bouwkunstige idee doordringen tot waar zij niet was en nieuwe kiemen bevruchten die te zamen de volle ontplooiïng zullen brengen. Mist de bouwkunst echter dezen

steun, dan blijft de bouwkunstige idee talent in enkele dragers leven, die haar zullen overbrengen op volgende geslachten. Voor de rest verschrompelt de bouwkunst.

Is het wonder, dat de ontzettende wonden, die de oorlog heeft geslagen in het verband der menschen, ook de bouwkunst hebben aangetast en geen formule, hoe verleidelijk en geloofwaardig ook, geen orakel, hoe dreigend ook, kan haar het levenssap doen toevloeien. Wat zien we naast die groote figuren, die in hun werk met stillen eenvoud maar met groote volharding de schakels smeden aan de ketting die de bouwkunst der toekomst zal binden aan die van thans? Verschrompeling. De bouwkunst teert op wat zij bezat. Bij den boedel is er nog veel dat met wat overleg en goeden wil bruikbaar is. Kijk maar rond. De oude stijlen, in welke soort ook, zijn ze versleten? Waarom zouden we de historische traditie vaarwel moeten zeggen, den weg der evolutie moeten verlaten? Beide vallen nog in den smaak. De erfenis van het rationalisme, ze doet waarlijk nog opgeld met wat passen en meten verdraaien en zoo noodig omkeeren, al is het doodzonde geworden, het woord rationalisme in de bouwkunst nu nog te noemen! En daarnaast en tusschendoor? De wendingen der bouwkunst, nieuwe loten aan de dunne stammetjes, schraal beschenen door het magere zonnetje van de nieuwsgierigheid.

Hierop teert de bouwkunst. Laten we vooral niet ons zelf verhoovaardigen op de stuwende kracht van haar. Dat is een fictie. De bouwkunst stuwt niet, ze wordt geduwd, op zij geduwd, er gaan háár dingen voor.

Het afgeloopen jaar was er een vol groote verwachtingen. Er werd, nauwelijks was het jaar begonnen, een groot monumentaal gebouw voor een Museum ingediend en spoedig daarna openbaar gemaakt. Er kwam zooiets als een deining van belangstelling, maar er gebeurde overigens niets anders dan dat de belangstelling totaal overraakte. Nu vraagt men zich af of hier een proef genomen wordt hoever de elasticiteit van het menschelijk geduld gaat.

In het voorjaar werden ook nog voor een zelfde gebouw, bestemd voor de volksvertegenwoordiging van Nederland, zes groote plannen ingediend. Het was waarlijk een evenement. Weer was er een lichte deining van belangstelling merkbaar. Voor- en tegenstanders lieten zich hier en daar hooren. Maar ook weldra verstomde hun geluid. En nog voordat de laatste stem uitgemompeld was bleek het vonnis over het zestal reeds geveld. Nu is het jaar voorbij en reeds lang zijn de plannen opgeborgen en . . . vergeten.

Er gaan de bouwkunst dingen voor. Zij wordt verdrongen. Voor de bouwkunst gaat bijna niemand op zij; weinigen treden haar met belangstelling, nog minder met eerbied tegemoet. De bouwkunst zal zich zelf baan moeten schaffen. Ze zal zelf voor haar rechten moeten opkomen zooals ieder en alles. De wereld is een groot, heel groot distributiebureau voor belangstelling, steun en waardeering en lang is de rij van de dringenden, die geholpen willen worden. In die rij staat de bouwkunst als een klein vriendelijk meisje tusschen een afgemagerde matrone, die volkswelvaart heet en een heet gebakerde trappelende meneer met hooge borst, het militarisme. En het recht, de opvoeding, de sociale voorzorg en wat al meer, het zijn alle gewichtige personages, die het kleine meisje verdringen, haar achteruit werken om vóór te zijn.

In die rij van vragers naar algemeene belangstelling, en steun en waardeering staat de bouwkunst vrij hulpeloos. Het is weer zonneklaar gebleken in de mededeeling in ons vorig nummer over „Officieele kunst" en meer dan ooit doet zich de behoefte gevoelen dat op de plaatsen waar de belangen van de bouwkunst moeten worden bepleit en verdedigd, architecten komen te staan. De architect bekleedt in het openbare leven een te bescheiden plaats.

Bovendien wordt de beteekenis van zijn werk door een groot deel van het publiek niet begrepen; in geen geval is het er van doordrongen.

In vele kringen, ook in die, waar men het niet zou verwachten, wordt het nog steeds als een zekere luxe beschouwd een architect te raadplegen. Men voelt het als

een zekere standing een architect te hebben, men heeft „zelfs" een architect en bij te koop aangeboden huizen geldt het „onder architectuur gebouwd" als een bijzonder praedicaat. Niettemin denkt men in vele gevallen waar men er niet zou tegen opzien om met veel kosten zijn stand op te houden, de kosten van een architect wel te kunnen vermijden.

Hoe aan dezen toestand iets te verbeteren. De combinaties van het architectenberoep met dat van allerlei andere beroepen in het bouwvak, vertroebelt dermate de zuiverheid van het oordeel over de beteekenis van den architect, dat verbetering haast ondoenlijk en de strijd er voor hopeloos schijnt. Het scherp omlijnen en het tegenover het publiek zuiverder en helderder maken van het architectenberoep, zoodat het er minder onwetend althans tegenover komt te staan, zal in de naaste toekomst het gemeenschappelijke streven van de architecten moeten blijven.

Oogenschijnlijk lijken de in 1921 tot stand gekomen algemeene regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen den architect en zijn opdrachtgever nu niet dadelijk het meest geëigend om het publiek welwillender te maken voor het op zij zetten van hun betweterigheid en vooroordeel, om in de plaats daarvan het juiste begrip te verkrijgen over hetgeen de architect doet en moet doen. De in-de-60 artikelen zijn eerder tot het tegendeel daarvan geschikt. Maar nu gebleken is, dat deze basis niet beknopter is te maken, zal gezocht en gestreefd moeten worden naar een doeltreffende verspreiding van de denkbeelden en begrippen, die in deze basis zijn te zamen gevat.

Door de grenzenlooze verwaarloozing van het architectenberoep gedurende tientallen van jaren is het moeilijk het weer te herstellen, laat staan nog het in eere te herstellen. Niettemin moet dit het streven blijven en zal dit ook wel het streven blijven van de architecten, n' en déplaise de postvattende meening hier en daar, dat de architecten als groep in de maatschappij zullen moeten verdwijnen. Het zuivere architectenberoep heeft niet met maatschappelijke constellaties te maken. Het zal kunnen worden uitgeoefend in iedere samenleving, welken socialen vorm deze ook aanneemt. Want er zijn en er zullen altijd menschen zijn die een aangeboren zin hebben om de bouwkunst te beoefenen; in welke maatschappelijken vorm zij het zullen doen, doet er per slot van rekening niet toe.

Het verwaarloosde architectenberoep moet door negatieve zoowel als door positieve middelen hersteld worden. De negatieve middelen vullen voor een groot deel de Eerecode van den architect. We kennen de bepalingen, we hebben ze zoo streng mogelijk toe te passen. Het is in zekeren zin jammer dat deze middelen er moeten zijn, maar vernederend is het niet. Ze hebben hetzelfde karakter als de vele preventieve rechtsbepalingen in de samenleving van de menschen, die als 't ware ook uit die samenleving zijn geboren en opgegroeid.

De positieve middelen, zij liggen op het terrein van de bouwkunst zelf. Ze zijn gelukkig zooveel meer in getal dan de negatieve dat deze er door overschaduwd kunnen worden. Die positieve middelen, ze zijn de bevordering van de bouwkunst zelve, niet volgens enkele bepaalde richtingen, die steeds aan idealistische tendenzen toch eenige bekrompenheid paren, doch in vollen omvang naar alle kanten, met volle toewijding en moreele reserve. Voor de bevordering der bouwkunst moeten zoovele beperkende meeningen op zij gezet, overwonnen worden; haar effect moet zijn als die van een steentje dat wordt geworpen in een grooten stillen vijver waarin het gesloten deinende golfjes rondom zich heen verspreidt. Uit de wisselwerking van de bouwkunst op het publiek — verder nog — op de samenleving, komt ten slotte de bouwkunst naar boven, zooals zij visionair wordt voorvoeld. In deze wisselwerking gaat de bouwkunstenaar niet ten onder. Want voor zijn werk blijven de woorden van Auerbach gelden: „Die Welt darf uns nicht zwingen anders zu sein als wir sind. Du kannst der Welt nicht erklären, wie erhaben die Sinnen, sie würde es nicht fassen".

Nieuwjaar 1922. J. P. M.

HET OPTREKKEN VAN SCHOORSTEENEN NABIJ NIEUW GEBOUWDE PERCEELEN.

Een ieder, die een nieuw gebouw heeft gesticht, zal wel eens lastig gevallen zijn door eigenaren van belendende gebouwen over het optrekken der schoorsteenen van de aan hen toebehoorende gebouwen. Deze eigenaren beweerden dan, dat door het stichten van het nieuwe gebouw de schoorsteenen van de hen toebehoorende gebouwen niet meer in voldoenden staat waren en hooger dienden te worden opgetrokken. Omdat de oorzaak daarvan gezocht moest worden in het hooger optrekken van het gestichte gebouw dan de hoogte der belendende perceelen, spraken de eigenaren daarvan den stichter van het nieuwe gebouw aan tot betaling der kosten van het hooger optrekken der op hun gebouwen aanwezige schoorsteenen. Meerdere malen is het reeds voorgekomen, dat zij die kosten op den aangevoerden grond ook inderdaad vergoed kregen of de stichter van het nieuwe gebouw de hierbedoelde schoorsteenen voor zijne rekening liet optrekken. Men ging daartoe over omdat men niet goed op de hoogte was en van de vragende — dikwijls zeer lastige en zeurende — eigenaren van belendende perceelen af wilde komen.

Onlangs is over deze aangelegenheid een uitspraak gedaan in het hieronder vermelde geval.

Nadat Burgemeester en Wethouders van Amsterdam naar aanleiding van een advies der Gezondheidscommissie den eigenaar van perceel Wenslauerstraat 42 hadden gelast den schoorsteen van dat perceel tot 1 M. boven het dak van perceel Weslauerstraat 40 op te trekken, kwam de genoemde eigenaar daarvan in beroep bij den Gemeenteraad. In zijn desbetreffend klaagschrift gaf de eigenaar van perceel Wenslauerstraat 42 te kennen, dat de te verhoogen schoorsteen indertijd geheel overeenkomstig de daarvoor verleende vergunning was gebouwd, en dat het niet-trekken uitsluitend is toe te schrijven aan den later plaats gehad hebbenden bouw van perceel Wenslauerstraat 40, waarvan door Burgemeester en Wethouders eveneens vergunning is verleend. Voorts wees hij er op, dat ter voldoening aan de aanschrijving „als 't ware een fabrieksschoorsteen" zou moeten worden gebouwd, daar geen gelegenheid bestaat tot optrekken langs een bouwmuur, omdat de te verhoogen schoorsteen ongeveer 4 M. van het perceel Wenslauerstraat 40 verwijderd is.

Het klaagschrift werd ter fine van advies in handen gesteld van de Commissie, bedoeld bij art. 37 der Bouwverordening, en nadat een plaatsopneming was gehouden, waaruit de aanwezigheid van het geconstateerde gebrek bleek, kwam de zaak in behandeling in een openbare vergadering der Commissie.

Overgaande tot het geven van advies was de Commissie van oordeel, dat de bestreden aanschrijving gehandhaafd moet worden. Het moge waar zijn, dat — aldus de Gemeente-advocaat in zijn op verzoek der Commissie over deze aangelegenheid uitgebracht advies — het feit, dat des klagers bestaande schoorsteenen thans onvoldoende blijken te zijn, zijn oorzaak vindt in het stichten van het hooger opgetrokken perceel N°. 40, dit neemt niet weg, dat de toestand, die daardoor is ontstaan, het aanbrengen van verbeteringen aan zijn perceel noodzakelijk maakt, en dat hij krachtens de bepalingen der woningwet verplicht is, aan de aanschrijving van Burgemeester en Wethouders te voldoen.

De klager moet geacht worden bij het oprichten of in eigendomverkrijgen van zijn perceel de voorschriften der Bouwverordening te hebben gekend. Hij heeft derhalve de mogelijkheid kunnen voorzien, dat de belendende perceelen, blijvende binnen de door de Bouwverordening vastgestelde grenzen, hooger zouden kunnen worden opgetrokken, dan het zijne, en had, met deze mogelijkheid rekening houdende, desgewenscht de noodige voorzorgsmaatregelen kunnen treffen.

Hij heeft dit nagelaten, heeft het bestaande risico aanvaard en kan zich thans niet beklagen, dat nu de toestand werkelijk is veranderd, de gevolgen daarvan te zijnen laste komen.

Het ligt allerminst op den weg van het Gemeentebestuur, rekening te houden met de omstandigheden, die tot de noodzakelijk verklaarde verbetering eener woning aanleiding hebben gegeven en Burgemeester en Wethouders zijn, zonder meer, verplicht de voorschriften der woningwet toe te passen.

Overeenkomstig het advies der Commissie werd de aanschrijving door den Gemeenteraad gehandhaafd.

Uit de behandeling van deze zaak zijn de gronden, waarop men niet verplicht kan worden tot het optrekken van schoorsteenen van belendende perceelen bij het stichten van een gebouw bekend geworden en is ook tevens de wenschelijkheid naar voren gekomen om bij het stichten van een gebouw te letten op de wijzen, waarop belendende gebouwen kunnen worden veranderd krachtens de bepalingen der Bouwverordening.

C. BROERSE JR.

RIJKS ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Naar de N.C. verneemt, heeft de regeering afgezien van den bouw van een nieuw gebouw voor de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 2. 14 JANUARI 1922. INHOUD: Verlagsanstalt für architektur. W. Seidenschnur. — Vak-voordrachten. — Woningcomplexen aan de Witte de Withstraat te Amsterdam (voormalig Sloten) van A. J. Westerman, door A. Boeken. — De omslag, door J. P. M. — Houdt je roer recht, door W. C. B. — Uit het rapp. v. d. bouwr. der beoord. van bouww. te Utr. 1920 in gebruik genomen.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

VERLAGSANSTALT FÜR ARCHITEKTUR. W. SEIDENSCHNUR.

Verschillende leden van den B. N. A. zullen van bovengenoemden uitgever een schrijven hebben ontvangen, vergezeld van een boek, met het werk van 2 Zwitsersche Architecten. Sonderhefte, betreffende het werk van architecten, die hun niets kosten, en waarvan zij 250—300 exemplaren gratis toe krijgen, herinneren zeer sterk aan de berucht geworden uitgaaf van Dr. Schüler, van eenige jaren geleden.

Het Bestuur dringt er bij de leden zeer ernstig op aan, met den heer W. Seidenschnur, die dezer dagen in Holland zal vertoeven, niet in relatie te treden.

Het Bestuur blijft waarschuwen tegen al dergelijke uitgaven, die tot stand komen door de gelden van de advertenties van bij de verschillende bouwwerken betrokken firma's en leveranciers, die, ter wille van het behoud van de relaties met de architecten, wel bereid zijn, daartoe indirect gedwongen, in deze boekwerken te adverteeren.

Het Bestuur.

VAK-VOORDRACHTEN.

Het Bestuur van de Afdeeling: Vak-Voordrachten van de Maatschappij voor den Werkenden Stand zal een reeks van vak-voordrachten houden, ten doel hebbende meerdere vakkennis en algemeene ontwikkeling te verspreiden.

De in den cursus 1921—1922 te behandelen onderwerpen zijn de navolgende:

Gewapend Beton, docent Ir. J. de Booy Jr. — Centrale verwarming. Ventilatie. Warmwatervoorziening, docent Ir. J. F. H. Koopman. — Grondonderzoek en Fundeeringsvermogen, docent A. A. Kok. — De ontwikkeling van de moderne architectuur in Nederland, docent Ir. Jan Gratama. — Fabrieksbouw, docent Ir. A. H. van Rood. — Volkshuisvesting, docent Mr. Dr. J. Versteeg. — Electrische leidingen voor kracht en verlichting in gebouwen, docent Ir. C. D. Nagtglas Versteeg. — Het IJzer, docent Ir. A. A. Fornier. — IJzergieterij-Techniek, docent H. van Aarst. — Bouwplastiek, docent W. Brouwer. — De ontwikkeling van het Ornament, docent B. W. Wierink.

De deelneming is voor een ieder opengesteld.

De prijs voor het volgen van deze voordrachten is per voordrachtuur f 0,50. Iedere deelnemer verbindt zich voor het totaal aangegeven voordrachturen over het onderwerp hetwelk hij wenscht te volgen.

De aanmelding tot deelname kan geschieden tot uiterlijk 28 Januari 1922, uitsluitend schriftelijk met overmaking van het verschuldigde bedrag per postwissel aan het adres van den Secretaris-Penningmeester: Jaap Molenaar, Architect B.N.A., Amsterdam, Zeeburgerpad No. 3a., Tel. N. 4299.

Op de aanmelding duidelijk naam, adres, kwaliteit en het nummer van het onderwerp hetwelk men wenscht te volgen, te vermelden.

Het volgen van meerdere voordrachten wordt toegestaan.

De voorgaande bepalingen blijven echter dan ongewijzigd van toepassing.

De voordrachten worden in het algemeen gegeven in het gebouw van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, Kloveniersburgwal No. 87—89 te Amsterdam.

Het uitvoerige rooster der voordrachten is verkrijgbaar aan het adres van den Secretaris-Penningmeester.

Na het eindigen van iedere voordracht zal, zoo mogelijk, een kort overzicht van het behandelde tegen geringe vergoeding voor de deelnemers verkrijgbaar worden gesteld.

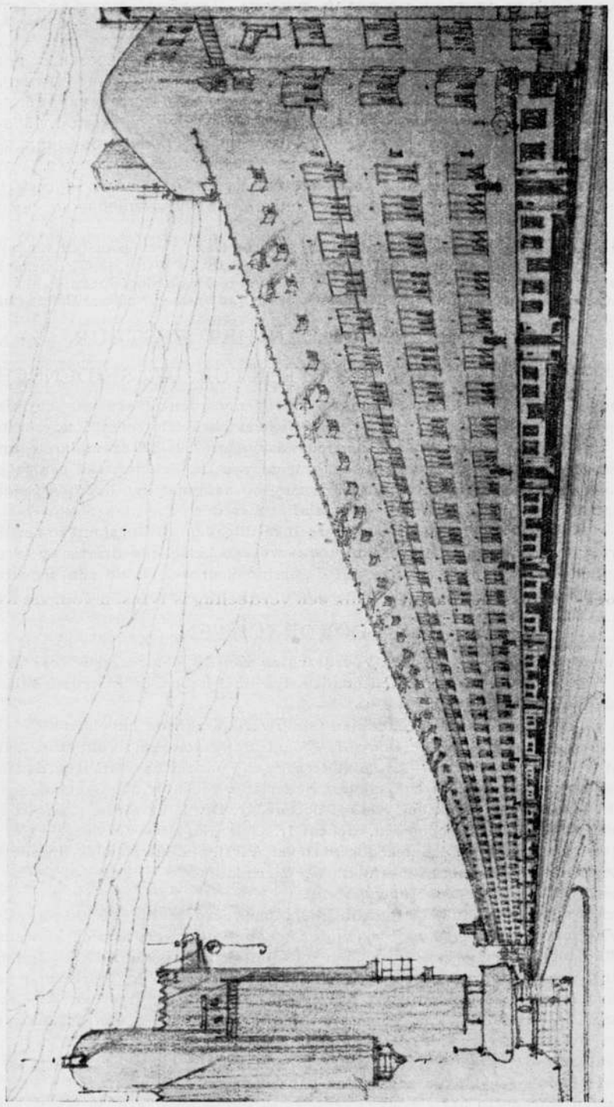

WONINGBOUW AAN DE WITTE DE WITHSTRAAT. (OOSTZIJDE). A. J. WESTERMAN.

WONINGBOUW AAN DE WITTE DE WITHSTRAAT. WESTZIJDE. A. J. WESTERMAN.

WONINGCOMPLEXEN AAN DE WITTE DE WITHSTRAAT TE AMSTERDAM (VOORMALIG SLOTEN)

VAN A. J. WESTERMAN.

Wanneer de algemeene slapte in zaken nog een paar jaren flink doorzet en doorwerkt ook in die branches, die thans nog in vollen bloei zijn, zullen de architecten, bekomen van hun woningbouwroes, weer eens tijd en hoofd hebben voor bespiegelingen en diepzinnige beschouwingen over de moderne bouwkunst en in het bijzonder over den modernen woningbouw in het groot.

Gelukkig hij, die nog voor den aanvang van het theoretiseeren, tweemaal de gelegenheid kreeg zijn gedachten over massawoningbouw te verwezenlijken in twee tegenover elkaar gelegen blokken, beiden ongeveer een kwart kilometer lang.

Het is direct duidelijk, dat bij deze lengten niets te bereiken valt door een verdeeling in midden-, hoek- en tusschenpartijen. Zulk een verdeeling is typisch voor de Renaissance en de Barok en heeft zich heel goed geleend voor den bouw harer paleizen, maar ze past niet in den modernen tijd, met de moderne problemen van woningbouw. Sprongen in de contouren van een meter missen in deze schaal hun effect. Sprongen van een geheele verdiepinghoogte zouden pijnlijk aan het licht brengen, dat de monumentale midden- of hoekpartij toch ook maar bestaat uit de gewone modellen: de woningen.

Bij deze bouwblokken is een zelfde type woning met één kozijn vermenigvuldigd tot het terrein vol was. Alleen de hoeken zijn even geaccentueerd, niet om daarvan een afzonderlijke partij te vormen, maar om aan het begin en het einde een uitgangspunt en een rustpunt te maken.

Nieuw is het denkbeeld in het geheel niet. Men wandele slechts eens door de 18e-eeuwsche Weteringstraten of bladere eens in Berlage's Normalisatie in Woningbouw. Toch, in dezen tijd van besloten pleintjes en intieme hofjes, getuigt dit werk weer van een andere, een frisschere opvatting.

In het blok aan de Westzijde van de Witte de Withstraat teekenen zich de dubbele perceelen door de erkers en door de zakgoten af. In het blok daartegenover is deze verdeeling weggelaten en berust het effect geheel op het rhythme der kozijnenreeksen en de vertikale kleur en massaverdeeling.

„Zooals je het maakt, zoo heb je het", zegt de timmerman.

Later kunnen de werkelooze theoretici in een straat uitmaken of de vertikale dan wel de horizontale tendenz het best den geest van dezen tijd representeert.

A. BOEKEN.

WONINGCOMPLEX AAN DE WITTE DE WITHSTRAAT.
DOOR A. J. WESTERMAN.

DE OMSLAG.

Een anonymus (B. N. A.) zond ons de volgende vragen, betreffende den nieuwen omslag van het Bouwkundig Weekblad.

1e. Wat betekenen de zwarte banden en vlakken, waarom is hun plaats aldus gekozen?

2e. Wat beteekent de goud(?)kleurige sirkel, en waarom staat hij juist daar?

3e. Waarom zijn de letters niet in overeenstemming met die van ons blad? Deze laatste zijn wel niet van de mooiste (de schrafering is o.a. te groot), maar het gaat toch nochal.

4e. Waarom zijn de letters van resp. regel 1 en 2 en 3 en 4, 5, 6 en 7, en 8 verschillend? (de beruchte metode van elke drukkerij van b.v. 50 jaar geleden en van tegenwoordige zoveelste rangs drukkerijen). Zelfs de G's van regel 8 zijn noch anders dan van regel 6 en 7, en regel 8 is zwart op wit, terwijl 6 en 7 wit op zwart zijn (waarom toch?)

5e. Waarom zijn behalve I. M. en W alle letters niet even breed, b.v. in B.N.A.?

6e. Schrijft de ontwerper het bovendeel der B's groter dan het onderdeel, en zo niet, waarom ontwerpt hij de letters dan wèl zo?

7e. In 't algemeen zijn de „neerhalen" breed, de „ophalen" smal gehouden, waarom is daar bij sommige letters van afgeweken, zelfs bij eenzelfde letter eerst niet, later wel?

8e. Enz.

12e. Wat is er tegen om zonder onbegrijpelike simboliek en zonder willekeurigheden, fratsen, kunstemakerijen of hoe U ze noemen wilt, zo eenvoudigweg en natuurlikweg den omslag van ons blad van een opschrift te voorzien?

Zonder twijfel waren we dan op de goede weg, hadden dan iets om op voort te werken. Op de nieuwe omslag kan ik van dien aard helaas niets ontdekken, hoop echter, dat de beantwoording der vragen daar althans nog eenigszins in voorzien zal.

De steller dezer vragen verzoekt ons de antwoorden er direct onder te schrijven.

We zien hier de noodzakelijkheid niet van in, omdat het ons volkomen duister is, wat de anonymus met zijn vragen bedoelt. Wij zouden willen vragen, waarom vraagt hij. Men kan alles vragen, maar men kan op alle vragen geen antwoord krijgen.

„Warum küssen sich die Menschen? Warum meistens nur die jüngern? Warum diese meist im Frühling?" mediteerde de kater in de Trompeter von Säckingen.

Ja, waarom!?

Alleen op de laatste vraag willen wij het antwoord niet schuldig blijven.

Er is niets tegen, hoegenaamd niets, om zonder onbegrijpelijke symboliek en zonder willekeurigheden, fratsen, kunstenmakerijen, of hoe ze te noemen, zoo eenvoudigweg en natuurlijkweg den omslag van ons blad van een opschrift te voorzien.

De redactie heeft daar alle leden van den B.N.A. gedurende de maand November van het vorig jaar toe in de gelegenheid gesteld. Alle ingekomen ontwerpen waren echter met onbegrijpelijke symboliek, met willekeurigheden, fratsen en kunstenmakerijen, o.h.z.t.n., alles behalve eenvoudig en erg onnatuurlijk.

En het was voor de redactie een aangename taak met het werk van deze inzenders, die *daadwerkelijk meehielpen* om tot iets te geraken, eenige uren te verwijlen te midden van kostelijke onbegrijpelijke symboliek, de alleronmogelijkste willekeurigheden, fratsen en kunstenmakerijen o.h.z.t.n. Geen één der ontwerpen was zonder onbegrijpelijke symboliek, willekeurigheden of fratsen enz. enz.; geen een der ontwerpen had letters als de inhoud van het blad. Alle hadden ze verschillende letters die ongelijk van breedte en vrij van „op- en neerhaal" waren (heeft de inzender al eens een titelpagina gezien van een 17e- of 18e-eeuwsch boekwerk, met de vele verschillende, doch volkomen harmonieerende lettersoorten?)

Maar er was niets tegen om het anders te doen, niets, ik zou niet weten wat. J.P.M.

HOUDT JE ROER RECHT!

Er is in de laatste dagen nog al wat stof opgewaaid, door de verschillende „bezuiniging-zoekende" menschen en corporaties. Zoo heeft de Post- en Telegrafie, het buitengewoon erg moeten ontgelden, inzake die luxe-meubelen. En *welk bedrag* is 't dan *nog*, op *zoo ontelbaar vele millioenen???*

Is dat werkelijk wel zoo ontstellend verschrikkelijk? Toen in 1919 en 1920, (zooals *nu* achteraf blijkt) het toppunt van duur-werken was bereikt (wie wist of 't *nog* niet hooger zou gaan, als bijv. in Duitschland, door de waarde-vermindering van 't landsche geld), werd er van gemeente en Rijk, gebouwd en gewerkt, en aanbesteed, als was het O.W.sche gebaar, ook over *die* Bureaux vaardig geworden. Er werd *niet* geraasd en getierd op groote uitgaven, al *wist men*, bij bezonkeren inkeer a priori, dat een dergelijke actie zich zou komen te wreken. 't Mocht immers *nog* eens duurder worden! Hoe 't betaald zou kunnen worden *ooit* .... dat was een vraag voor later.

Nu is die periode aangebroken, en .... alles werd *niet* nog .... duurder. Met

denzelfden élan, als waarmee de „slinger-van-evenwicht" uit 't midden werd opgezweept, zoo .... slaat hij *nu* .... weer door 't midden .... te ver naar beneden! Zoodoende scheppende *wederom* een *abnormaliteit*. En wel eene, die *funest* is voor de maatschappelijke saamgebondenheid, en samenhoorigheid. Bedrijven als die .... welke die .... gewraakte meubels maken, hebben de ontstellende verantwoordelijkheid op zich van de verzorging van de vele gezinnen, die van „vaders loon" teren. Die vaders worden, door de *nu* kunstmatig gekweekte *abnormaliteit*, van *geen* werk .... de dupen. Maar *met* hen, de gezinnen. Armoe. Ondersteuning. Werkeloozenkassen leegplukken. Misère!

Indien de slinger was terug gezet, ten gevolge van bezonkener inzicht, dan . . . *bleef* er een algemeene bestaansmogelijkheid. Er *bleef* iets, dat de kans bood, naar welvaart te streven. *Nu* . . . gooit men liever de bedrijven te grabbelen, door funeste wetgevingen, en *met* die bedrijven, de werklieden, welke op kosten van de gemeenschap . . . die *niet meer produceeren kan*, . . . dus evenmin een *bron* van inkomen heeft . . . moeten worden onderhouden. *Al dat onderhoudgeld*, is *verlies*. Indien nu *hetzelfde verlies-bedrag* eens werd aangehouden, doch *met behoud* van . . . dure meubelen, en allerlei andere voorwerpen van kunstnijverheid, dan was de geestelijke ellende, en de daaruit voortvloeiende verwildering niet zoo groot, en bleef de deur nog altijd (zij 't op een kier) openstaan, om *welvaart* weer binnen te laten.

't Roer geraakte scheef, naar links. (Bovenwinds).

Nu zet men 't roer scheef, naar rechts. (Benedenwinds).

WILLEM C. BROUWER, Leiderdorp.

UIT HET RAPPORT VAN DEN BOUWRAAD DER BEOORDEELING VAN BOUWWERKEN TE UTRECHT IN 1920 IN GEBRUIK GENOMEN.

Bij deze beoordeeling, die ook bouwwerk van een der leden van den Bouwraad betrof, werd de taak van dat lid overgenomen door den Heer N. Landsdorp, architect B. N. A. en A. et A. te Amsterdam.

De algemeene indruk was die van bijzondere onbelangrijkheid van het overgroot deel der bouwwerken (nieuwbouw en verbouwingen) zoowel uit constructief, als uit artistiek oogpunt beschouwd.

In vele gevallen blijkt van bouw„kunst" geen sprake te kunnen zijn. Met brutale negatie van de eenvoudigste schoonheidsbegrippen werden bouwwerken in elkaar gezet en de burgerij voor oogen gesteld. Wel werden enkele moderne vormen toegepast, maar op een wijze, die het volkomen gemis aan besef van hunne æsthetische en architectonische waarde maar al te duidelijk deed uitkomen. Het behoeft geen betoog, dat een geheel pretentielooze nuchterheid verre de voorkeur verdient boven zulk schijnschoon; het huichelen van æsthetische aandoening verraadt zich voor iederen eenigszins geschoolden smaak onmiddellijk en bewijst slechts de ijdelheid en domheid van lastgever en bouwmeester beiden.

Geeft dus in het algemeen de bouwwerkzaamheid van 1920 in onze Gemeente een weinig verkwikkend beeld te zien, een uitzondering behoort gemaakt te worden voor enkele gevallen, waarin de Bouwraad òf duidelijke architectonische bekwaamheid òf toewijding en zorgvuldigheid kon constateeren.

Merkwaardig is het, dat tot die gevallen ook verscheidene kleine gebouwen of verbouwingen behooren. Dit is zonder twijfel een verblijdend teeken!

De bouwwerken, waarop de Bouwraad tot zijn vreugde de aandacht vestigen kan, zijn de volgende:

1. Perceel Mariastraat hoek Mariaplaats 49—51. — 2. Perceel Van Limburg Stirumstraat 22. — 3. Perceel Oudegracht 201. — 4. Perceel Vossegatschedijk 32. — 5. Perceel Oudkerkhof 31. — 6. Perceel Choorstraat 31.

Deze bouwwerken worden in het rapport ieder afzonderlijk besproken. Bekroningen werden dit jaar niet toegekend.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 3. 21 JANUARI 1922.

INHOUD: Uitvoering ongevallenwet 1921. — Opgravingen in Romeinsch Londen. — Gewapend-beton in de architectuur, door Q. — Bedrijfsconcentratie, door H. H. van Santen. — Ontvangen Tijdschriften, door de J.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR VAN DEN B.N.A.

UITVOERING ONGEVALLENWET 1921.

In verband met de uitvoering van de Ongevallenwet 1921, waaronder ook de architecten verzekeringsplichtig zouden zijn, maakt het Bestuur van den B.N.A. er de leden op opmerkzaam, dat het, het Bestuur wil voorkomen, dat architecten niet gerekend kunnen worden een bedrijf uit te oefenen in den zin der wet zoodat zij geen aangifte van verzekeringsplichtig bedrijf, als bedoeld in art. 32 der Ongevallenwet 1921 hebben te doen.

Het Bestuur heeft zich om advies gewend tot den Centralen Raad van Beroep te Utrecht, die zich echter onzijdig houdt en geen advies uitbrengt.

Onder deze omstandigheden kan het Bestuur niet anders dan zijn meening handhaven en adviseeren geen formulieren aangaande deze verzekering in te vullen.

OPGRAVINGEN IN ROMEINSCH LONDEN.

Dezer dagen stuitte men te Londen, in de Gracechurchstreet, bij het aanleggen van een telefoonkabel, op een dikken muur, die met beschilderd pleister bedekt was en aan den achterkant bestond uit brokkeligen steen en de karakteristieke Romeinsche hel-roode gevoegde steenen van gebakken leem. Een stuk van ongeveer tien voet lengte van dezen muur is thans blootgelegd.

De aanwezigheid van gekleurd pleister doet vermoeden, dat het een muur van 'n kamer is uit een openbaar gebouw of uit de woning van een voornaam Romeinsch burger.

Het vreemde van de vondst is, dat het onderste deel van de kamer in den Romeinschen tijd, opgevuld schijnt te zijn geweest, want op een diepte van 8 voet van den grond bevond zich een plaveisel van rood marmer. Het was nog slechts in fragmenten aanwezig, maar bedekte een groote uitgestrektheid van het opgegraven deel, en rustte op een zorgvuldig geprepareerd bed, liggende op den oorspronkelijken vloer. Op dien vloer lag eerst geklopte aarde, dan aarde gemengd met mortel, daarna een laag losse, brokkelige steenen, en ten slotte roode mortel, waarop het marmer rustte.

Ongetwijfeld is het aan dit vulsel boven den vloer te danken, dat het pleister op den muur zoo goed bewaard is gebleven. Het geschilderde pleister gaf den indruk, dat het marmer moest nabootsen. Het pleister was niet in zijn geheel weg te nemen, alleen het marmer kan behouden blijven.

Dicht in de buurt van den thans opgegraven muur ligt Leadenhall. Toen de tegenwoordige markt werd in orde gebracht, kwamen bij de daarvoor noodzakelijke opgraving, overblijfselen van een Romeinsch bouwwerk aan het licht. Dit is waarschijnlijk het forum geweest van de Romeinsche stad. Vermoedelijk heeft het nu opgegravene in verband gestaan met die groep van gebouwen.

De ontdekking is nog in een ander opzicht van belang. Gracechurchstreet is heel oud. De aanwezigheid van dit Romeinsche gebouw in het midden van de straat bewijst, dat de middeleeuwsche straat de lijn van de Romeinsche straat niet volgde, wat dus in tegenspraak is met de theorie, dat het hedendaagsche Londen een eenvoudige voortzetting is van het Londen uit den tijd der Romeinen.

Tel.

GEWAPEND-BETON IN DE ARCHITECTUUR.

Het mag zeker wel als vaststaand worden aangenomen, dat gewapend-beton zich in de constructie burgerrecht heeft verworven. De toepassing op het gebied, dat door den architect wordt beheerscht, is reeds ouder dan een kwart eeuw en zoo verbreid, dat de constructievormen wel als algemeen bekend mogen worden beschouwd.

Velen, en daaronder de meest-vooraanstaande architecten, hebben van dit nieuwe materiaal eene vernieuwing in de architectuur verwacht, — hebben op zijn merkwaardige eigenschappen de hoop gebouwd, dat aan de nieuwere denkbeelden ook op architectonisch gebied een nieuwere vorm zou worden toegekend. Deze verwachting is echter niet verwezenlijkt.

Toch is de gedachtengang volkomen gegrond; de vormen hangen ten nauwste samen met de materiaaleigenschappen, — althans indien men onder „vormen" verstaat de constructie-elementen, zooals die rechtstreeks uit het gebruik van nieuwe materialen onder den drang van maatschappelijke verhoudingen zich hebben ontwikkeld. De krachtigste beweging gaat uit van deze laatste. Dankt toch de gothiek met hare lijnvormige kolommen, graten, luchtbogen, — met hare geïsoleerde steunpunten en dunne gewelfkappen, haar ontstaan niet voor een groot deel aan de behoefte van materiaalbesparing in tijden van armoede, waardoor de omsluiting van de ruimte werd teruggebracht tot een stelsel van monolythen en gewelfvormige balken, waartusschen wanden werden gespannen met niet meer volume dan voor de afsluiting noodig was? De muur werd ontheven van zijn functie als dragend bouwdeel; deze werking werd toevertrouwd aan lichamen, die in onderling verband met een minimum aan materiaal den benoodigden steun ontvangen van de moeder-aarde.

Bij de vakwerken — dat groote beginsel, niet uit de middeleeuwen maar uit den allerlaatsten tijd — was het zich ontwikkelende grootverkeer, dat de oorzaak was der behoefte en was het de vordering der ijzertechniek (die uitstekend ijzer tot geringen prijs verkrijgbaar stelde), die de mogelijkheid te voorschijn riep de behoefte te bevredigen.

We zouden kunnen wijzen op den explosiemotor, die aan de automobiel- en vliegtechniek de noodige levenskracht verschafte, — op de microscoop die steeds verbeterd de studie der micro-organismen in hun geweldigen invloed op de samenleving mogelijk maakte. Om meer op architectonisch gebied te blijven, — is het noodig op den invloed van den baksteen te wijzen? — dat materiaal, dat een product is van de klei onzer rivieren en van de turf onzer heidevelden en droogmakerijen. Als men dezen gang nagaat en de lijn zich ziet vervolgen van af de middeleeuwen — of desnoods nog eerder — tot aan onzen modernen tijd, — waarom schijnt zij dan af te breken bij het materiaal gewapend-beton? Aan de eene zijde der vraag staat een overweldigend aantal geïsoleerde toepassingen op zuiver technisch gebied, aan de andere zijde staat de moderne architectuur en tusschen die beide is een gaping. De bedoeling van dit opstel is een poging aan te wenden om dit hiaat te doen verdwijnen, — om te trachten de oorzaak aan te wijzen en als het kan het middel om verder te komen.

Het gewapend-beton is algemeen bekend; zeker, — maar de bekendheid gaat in deze niet verder dan tot het uiterlijke. Het is een bekendheid als b.v. die van steenkool, waarvan we allen weten, dat zij het middel is om onze huizen te verwarmen en om stoom te produceeren voor het drijven van de machines. Wat met die kool gedaan wordt? Een gering percentage van het menschdom is op de hoogte van de andere schatten, die in de steenkolen aanwezig zijn, en waarvan de scheikundige wetenschap de taak heeft in allerlei toepassingen het menschdom te helpen en zijn bestaan te vergemakkelijken. Het zijn die chemici, die de steenkool kennen, niet het alledaagsche publiek; deze laatste gebruiken de steenkool, maar zijn niet de adepten, die het materiaal werkelijk „kennen" en de toepassing vooruit brengen.

Wat nog voor talrijke andere materialen met zulk een groote wereldfunctie geldt, is ook op kleinere schaal van toepassing op het gewapend-beton. Weet een architect, wat hij met gewapend beton doen kan? Daarop is het antwoord: ja en neen. „Ja" voor het uitwendige, voor het gewone, — „neen" voor de toepassingen, die wellicht baanbrekend op de architectuur kunnen werken. Ter toelichting een paar misgrepen. Vooreerst het hakken van figuren in beton alsof het natuurlijke steen ware; dit is in strijd met het karakter van g.-b., dat bestaat uit een mengsel van fijn zand met nog fijner cement waartusschen, onregelmatig verdeeld, grovere en fijnere korrels van gesteenten met afwisselende eigenschappen. Voorts het gebruik van dubbel-gebogen vlakken, omdat de onvermijdelijke bekisting uit planken bestaat, die alleen cylindervlakken toelaten. Zeker: het is mogelijk dubbelgebogen oppervlakken te maken. De beplanking gaat dan over in een stelsel gebogen latjes, waarvan de ontzettende kosten aan arbeidsloon indruischen tegen de economie, die bij elk werk op den vóórgrond moet staan en die elke afwijking van dezen aard tot een degeneratie stempelt. Nog zou men kunnen wijzen op de blootstelling van het *giet*-beton aan het weêr; onvermijdelijk zal het dan een netwerk van zwarte krimpbarsten aannemen, die het aanzien een armoedig cachet geven.

Voor een goede ontwikkeling in de architectuur is het noodig, dat bij de keuze der vormen de ingenieur met den architect samenwerkt. Aan die ingenieurskennis is de geweldige vlucht der ontwikkeling op zuiver technisch gebied te danken; vooral hij, die door langere ervaring in de eigenaardigheden van het materiaal beter is doorgedrongen, zal de juistheid van deze stelling onderschrijven. Wat men met g.-b. doen kan, leert men niet uit een boek; ook niet uit het zien van uitgevoerde werken, — de praktijk is daarvoor onmisbaar. Deze verschaft de kennis en het inzicht om van het goede — bestaande te komen tot betere — nog niet bestaande. Het is noodig voortdurend de werking van het materiaal gade te slaan om de eigenschappen te doorgronden, zoowel die waarvan men verder kan profiteeren als de andere, waarvoor men zich moet wachten.

Onze beschaving brengt mede, dat de functiën meer en meer gedifferentieerd worden. Hoeveel verschillende soorten van vaklieden zijn er niet voor de oprichting van een enkel gebouw noodig? Dit heeft het voordeel, dat op elk gebied grootere resultaten kunnen worden bereikt, maar de samenwerking lijdt gevaar. En toch is deze vóór alles noodig. Is het dan wel juist, dat zelfs bij gebouwen van beteekenis de verzorging van het gewapend-beton als onderdeel van het geheel meestal door niet-geheel bevoegden geschiedt en dat de beton-ingenieur eerst nà de vaststelling van het bestek tot medewerking wordt geroepen?

Afgescheiden van de artistieke belangen, die bij onze architecten veilig als in goede handen kunnen worden beschouwd, is er nog een andere reden, die voor de tijdige samenwerking pleit.

Het is namelijk gebruikelijk geworden, dat bij toepassing van g.-b. vloeren en balklagen de indeeling der opvolgende verdiepingen uitsluitend naar de behoefte kan worden geregeld. Vroeger zorgde men, dat de bovenmuur zuiver boven een ondermuur kwam; thans laat men den ondermuur weg of wel plaatst den bovenmuur naast den ondermuur (in platte grond). Hierdoor komt de drukverdeeling wel eens vreemd te staan tegenover de materiaaleigenschappen en de eenvoudige overzichtelijke werking, waaraan men vroeger vasthield, wordt meer en meer gecompliceerd. Wordt dit ingezien, dan wapent men zich daartegen door zwaardere afmetingen te ontwerpen, maar dikwijls ziet men het niet in. Voor het juiste begrip van statische werkingen bezit niet iedere architect dàt inzicht, dat hem de waarheid doet kennen. En dan ligt het op den weg van den architect zijn ontwerp door den ingenieur van diens standpunt te doen nagaan. Menigmaal zal hij òf wel voor onaangename zaken worden behoed, òf wel zal het blijken, dat materiaal besparing van beteekenis mogelijk is en meestal zullen beide voordeelen gelijktijdig bereikt worden.

Moge het vorenstaande de aandacht van onze bouwkunstenaars treffen. Het ideëele voordeel is veilig aan hen ter beoordeeling overgelaten. Maar ook het materieele nut kan van beteekenis zijn. Schrijver dezes is beton-ingenieur en houdt als zoodanig weliswaar een oratio-pro-domo, — maar in diezelfde omstandigheid is ook de grond voor zijn betoog gelegen, dat niet wortelt in abstracte beschouwingen maar op soliede ervaring steunt.

Q.

BEDRIJFSCONCENTRATIE.

Bij alle economische verwikkelingen zijn er drie belangengroepen, die, met min of meer groote oprechtheid eene omvorming van het productieproces als de ware aanprijzen, waarvan zij toch in hoofdzaak bevordering hunner eigen belangen verwachten. Die drie groepen zijn die der arbeiders, die der ondernemers en ten slotte de grootste, maar de minst luidruchtige, die der verbruikers. Dat de laatste het minst luidruchtig is, komt daar vandaan dat ze als zoodanig niet aaneengesloten zijn en bij afwisseling werkgever en werknemer zijn in de verschillende verbruiksartikelen, woningbouw e.d.

Maar in de allereerste levensbehoeften zijn ze vrijwel allen verbruiker, en voelen uit dien hoofde veel voor eene productieregeling die de gemeenschap ten goede komt; niet nog zoozeer de productie als wel de distributie. Komt voor de productie grootendeels het buitenland in aanmerking, waarover zij geen zeggenschap kunnen verwachten te krijgen, voor het overige de boerenstand, in welk bedrijf ook de meest verwoede socialisator een hard hoofd heeft om binnen afzienbaren tijd sprekende resultaten te bereiken, de distributie heeft voor hem niet dergelijke bezwaren. De importeurs, groothandelaars en tusschenhandelaars, de commissionnairs zoowel als de industriëele middenstanders, die de voor de voedselvoorziening noodige grondstoffen verhandelen of verwerken, behooren tot eene klasse, die zich kunnen verheugen in de belangstelling van allen die zich bezig houden met het in elkaar knutselen van de bouwplaat getiteld: de georganiseerde productie en distributie.

Het is daarom voor allen, die zich met den handel of de fabricage van deze artikelen bezig houden van belang, zich op de hoogte te stellen van de houding, die de verschillende groepen te hunnen opzichte aannemen. Het is gemakkelijk om met een schouderophalen te zeggen: dat is politiek en ik doe niet aan politiek. Maar die zoo denken vergeten dat heden ten dage de politiek beheerscht wordt en zich in hoofdzaak bezig houdt met zaken die het bedrijfsleven raken, zoodat ieder die hieraan verbonden zit, wel genoodzaakt is er kennis van te nemen welke houding de politiek aanneemt of dreigt te zullen aannemen ten opzichte van zijn bedrijf.

De houding van de eerste der drie belangengroepen waarover wij spraken, de arbeiders, is een tijdlang geheel geleid geworden door het streven naar socialisatie; die der tweede groep, de ondernemers, door het pogen om de meest volstrekte bedrijfsaaneensluiting te verkrijgen, omdat verwacht werd dat daaruit een maximum van voordeel te halen was. Weliswaar stonden niet te allen tijde alle ondernemers aan den kant der ondernemersvereenigingen, maar dit was dan in geenen deele omdat zij principiëele tegenstanders waren van kartels of trustovereenkomsten, maar omdat hun bedrijf, niet, of op niet genoeg voordeelige voorwaarden in aanmerking kwam, om deel uit te mogen maken van de combinatie.

De houding van de derde groep is altijd geweest, die van een algemeene maar vage vrees om door de handelscombinaties uitgebuit te worden. Geheel overeenkomstig met den aard van de samenstelling der groep, is hunne actie geweest; vaag en verspreid, niet doelbewust op een enkel, precies omschreven doel afgaand, maar verward en algemeen blijvend in hun groep om verbodsbepalingen tegen de combinaties, die de verbruiksartikelen zoeken te beheerschen. Geheel overeenkomstig daarmede is de overheidsbemoeiïng, die in uitgebreide commissies het vraagstuk sinds jaar en dag laat bestudeeren, maar van wier optreden men in de praktijk geen resultaten ziet.

De fanatiekste socialisatie-voorstanders beginnen ook reeds over te hellen naar een productievorm, die reeds jaren geleden door de diepstdenkende economen voorspeld werd als de uiteindelijke uitkomst te zijn van de concentratiebeweging in handel en industrie, als slechts niet het vrije spel der economische krachten verstoord werd door een ruw ingrijpen, waardoor de rationeele ontwikkeling jaren zou worden verschoven en het door de ongeduldigen zoozeer verlangde resultaat, minder dan ooit kans op verwezenlijking zou krijgen.

Deze oplossing is er eene, die alle drie belangengroepen zou kunnen bevredigen, omdat ze hierin zal bestaan dat de concentratie van het kapitalisme niet wordt beperkt of tegengegaan, maar zooveel mogelijk worde begunstigd, doch waarop bij het voortschrijden dan steeds verder gaande contrôle zou worden uitgeoefend, van arbeiderszijde om oog te houden op het vaststellen der arbeidsvoorwaarden, van verbruikerszijde om te controleeren, dat de verkoopprijzen niet hooger gesteld worden dan ze werkelijk moeten zijn, dat de leiders der combinatie geen buitensporige winsten berekenen en dat de productie inderdaad worde ingesteld op het eenige doel wat ze mag beoogen: de voorziening in de grootst mogelijke behoefte met de minst mogelijke kosten.

Eerst dan zal waarlijk sprake kunnen zijn van een rationeele productiewijze en het is wel een teeken van de heftigheid der partij-hartstochten en van den noodlottigen invloed, dien het op de spits drijven van grondbeginselen heeft, waar eigenlijk alleen behoefte bestaat van gezond verstand, dat zooveel jaren van socialen strijd zijn voorbijgegaan en nog steeds zooveel economisch wanbegrip heerscht, dat eerst nu en nog maar zeer langzaam, het begrip begint door te dringen dat de zeer doelmatige organisatievormen, welker practische resultaten ook de tegenstanders niet bestrijden, voortdurend aan aanvallen hebben blootgestaan, welke beoogden ze te vernietigen, te ontbinden of minstens te dwarsboomen. — Terwijl toch klaarblijkelijk de vormen niet alleen zeer gewenscht, maar ook absoluut noodzakelijk zijn om de wereld aan een overvloediger en goedkooper product te helpen en het alleen noodig is om de onwettige en overdreven winstmakerij onmogelijk te maken, en de resultaten ook werkelijk te doen beantwoorden aan de theoretische voordeelen, die mee- en tegenstanders alle grif erkennen dat zij bij goed beheer zouden kunnen hebben.

H. H. VAN SANTEN.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Architectura. Red. H. Th. Wijdeveld. Weekblad van het Genootschap Architectura et Amicitia. Verschenen No. 1 (rood), No. 2 (groen), No. 3 (geel), en No. 4 dreigt te komen. Het zal dus ernst gaan worden met deze verschijning, het eenige ernstige overigens wat er aan is. Dit weekblad toch is kennelijk niet ernstig bedoeld, wat niet als een verwijt moet worden beschouwd; integendeel, wat meer vreugde kan welkom zijn in dezen tijd, die staat in het teeken van den gesjochten mensch. Maar het is tot goed begrip van deze korte bespreking dienstig, vooraf even vast te leggen, dat we deze publicatie niet au serieux nemen; wat ook niet zal worden verwacht.

Dit is een weekblad van malligheid, van buiten en van binnen, waaraan eenige „afgevaardigde leden" van het Genootschap meedoen, „hiermede volgende wat schijnbaar de natuurlijke bestemming van den mensch is: een dwaas te zijn". Zoo althans schrijft in No. 1 de inleider, en hij is er werkelijk in geslaagd, deze wondere wijsheid aannemelijk te maken, zij 't dan ook binnen zekere begrenzing.

Even een rectificatie: er is toch nog ernst; een artikel nl. van den heer de Bazel

(in de zijgang) over „de auteurswet en de reproductie van architectonisch werk," welk, zonder twijfel, ernstig bedoeld stuk over een vak-aangelegenheid, geschreven door een ernstig man, wel zonderling doet in dit clowneske milieu.

Maar ook deze in het beweeglijke Genootschap vertoonde nieuwe wending, zal wel weer blijken te zijn een ding waaraan men went. What next?

De Bouwwereld, No. 51, 1921, Red. A. W. Weissman. Geheel gewijd aan het raadhuis van Rotterdam, rijkelijk geïllustreerd met afbeeldingen van het uit- en inwendige; een van de illustraties trekt in 't bizonder de aandacht, n.l. die, verbeeldende den middenbouw in wording, een massale romp van gewapend beton; prachtig! Hiermede wordt onthuld, welk een monumentale kern huist in de hoofdpartij van dit raadhuis, wat men zoo van-buiten-af niet zeggen zou.

De bij de illustraties geleverde beschrijving leert, dat bij dit bouwwerk hoeveelheden van 15375 M³. beton, 1.500000 K.G. ijzer, en 3500 M³. groefsteen zijn verwerkt, en meer dergelijke belangrijke détails.

Van dien groefsteen gesproken: de gevelarchitectuur wordt geprezen in het volgende zinnetje: „de architectuur der gevels is, in het algemeen, sober van behandeling; het monumentale effect is in de eerste plaats gezocht in de degelijkheid (sic!) van den gehouwen steen, waarmede zij bekleed zijn". Waar het effect in de tweede en in de derde plaats gezocht is, staat er niet bij.

Zou zwijgen niet beter zijn, dan zulk stekelig prijzen?

Naar verluidt moet de inrichting van de verwarming en de ventilatie van het raadhuis zeer ingenieus zijn; hierover wordt in genoemde beschrijving van het gebouw niet gesproken; tot de diepte van het souterrain daalde de schrijver niet af. Evenmin wordt over Jacob van Campen of Pieter Post een woord gerept.

De Bouwwereld, No. 1, 1922. Jaaroverzicht 1921; waarin een overzichtelijk overzicht gegeven wordt van de jaaroverzichten 1919 en 1920, houdende diverse voorzeggingen, die in 1921 uitkwamen, volgens den schrijver althans.

Bij eene korte beschouwing over den jongsten prijskamp in de schoone bouwkunst, de zucht: „Onze architectuur heeft blijkbaar niets meer te zeggen. Verder dan tot loodlijnen en waterpaslijnen brengt zij het niet; alles, de doode zoowel als de levende natuur wil zij daaronder begrenzen. En zij meent, door die loodlijnen en waterpaslijnen, die aan geen wetten meer gebonden zijn, (sedert wanneer?) schoonheid te geven!" En dat Percier en Fontaine het wel beter zouden gedaan hebben.

Tijdschrift voor Volkshuisvesting. 22 Dec. 1921. Eerste stedebouwkundig nummer, met als bijlage het uitbreidingsplan van Utrecht. De eerste stap van het Instituut om aan het vraagstuk „Stedebouw" speciale en doorloopende aandacht te wijden, was de oprichting in Juni van het vorige jaar, van eene stedebouwkundige Commissie, waarin zitting namen de heeren Mr. J. P. Fockema Andreae, Dr. H. P. Berlage, H. P. J. Bloemers, Ir. Jos. Th. J. Cuypers, Mr. D. Hudig, Ir. M. J. Granpré Molière, J. A. Pauw, Ir. P. Bakker Schut, Ir. D. F. Slothouwer en P. Vorkink.

Het uitgeven van een orgaan bleek noodzakelijk; vandaar de verschijning van dit nummer, waarin de heer Granpré Molière, voorzitter der Commissie, een bloemrijk en diepzinnig en lang woord ter inleiding schreef. Voorts bevat het nummer een artikel van den heer Keppler over Amsterdamsche bebouwingsplannen, met illustraties van het vereenigings- en gemeentelijk bouwcomplex nabij het stadion (zie Bouwk. Wbl. No. 47, 1921). Een geïllustreerd artikel van den heer Bakker Schut over het villapark „Marlot" te 's Gravenhage, die ook over torenhuizen in Duitschland schrijft; van den heer Van Nes over de uitbreiding van Apeldoorn; en ten slotte iets over de Fransche wet op den stedebouw, en diverse mededeelingen. Als geheel een zeer mooi nummer.

DE J.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARG. No. 4. 28 JAN. 1922. INHOUD: Het Hofplein ontw. v. Dr. H. P. Berlage d. Meischke & Schmidt.

ADRES VAN HET BESTUUR VAN DEN B. N. A. AAN DEN MINISTER VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN INZAKE HET COMITÉ VOOR NEDERLANDSCHE KUNSTTENTOONSTELLINGEN.

Door het Bestuur van den B.N.A. is het volgende adres gezonden aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, kennis genomen hebbende van het door Uwe Excellentie benoemde comité voor Nederlandsche Kunsttentoonstellingen in het Buitenland, en de bij de installatie van dit comité op 16 December 1920 door Uwe Excellentie gehouden rede, waarin werd medegedeeld dat de Regeering heeft gewenscht de commissie die werkzaam zoude zijn in het belang van het vaderland en de hedendaagsche kunst, samen te stellen, onafhankelijk van de kunstenaarsvereenigingen,

van oordeel dat het bedoelde comité, waarin noch vertegenwoordigers der bouwkunst, noch vertegenwoordigers voor de decoratieve schilder- en beeldhouwkunst en de ambachts- en nijverheidskunst zijn opgenomen, hoewel aan deze kunstvakken door buitenlandsche regeeringen en comité's meermalen op hunne tentoonstelling een even voorname plaats als aan de vrije kunsten werd geboden, zonder de vertegenwoordigers der bouwkunst en de andere daarbij genoemde verwante kunsten, niet als volledig kan worden beschouwd,

overwegende dat de officieele verloochening van den omvangrijken arbeid, door vele kunstenaarsvereenigingen aan de vertegenwoordiging der vaderlandsche kunsten op de buitenlandsche tentoonstellingen en in vele andere kunstaangelegenheden gewijd, in strijd moet worden geacht met de opvatting van het gemeenschapsleven onzer dagen,

optredende namens de architecten-organisatie voornoemd, verzoekt Uwe Excellentie met aandrang, het comité voor Nederlandsche Kunsttentoonstellingen in het buitenland uit te breiden met vertegenwoordigers van de bouwkunst en voor deze en andere noodzakelijke uitbreiding van het comité de medewerking in te roepen van de betrokken kunstenaarsvereenigingen hier te lande.

't Welk doende
Het Bestuur voornoemd

A. BROESE VAN GROENOU, *Voorzitter.*
PAUL J. DE JONGH, *Secretaris.*

19 Januari 1922.

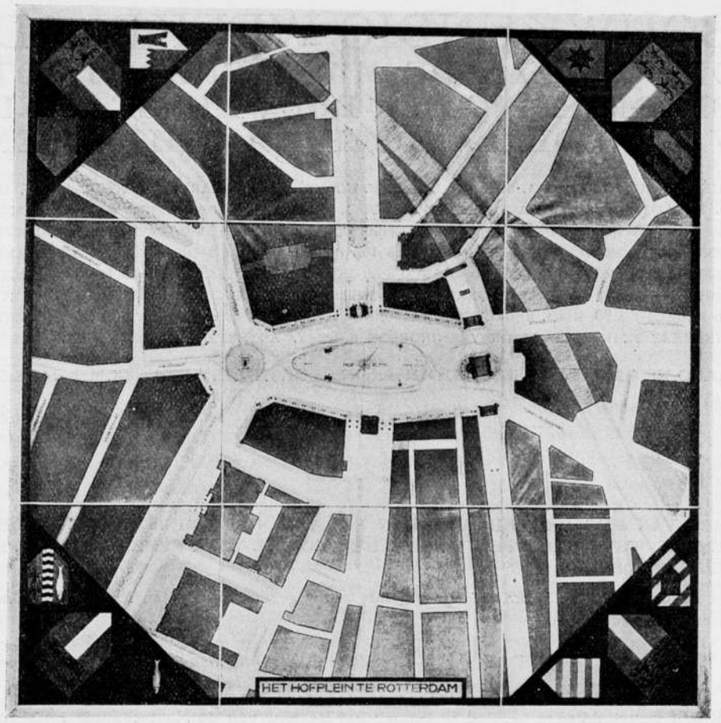

HET HOFPLEIN VAN Dr. BERLAGE.

Rotterdam, it should be said at once, is not a pleasant city..... ..... and yet it is unique.....the river is a scene of romantic energy by day and night.

ZOO ONGEVEER IS DE OPINIE VAN DEN VREEMDELING OVER ONZE STAD; een meening, die niet veel tegenspraak zal ontmoeten, zelfs niet van de zijde der eigen bevolking.

Rotterdam must be approached — luidt het oordeel verder nog — as a centre of commerce and maritime industry or — not at all.

Deze uitspraak teekent zeer typisch het tegenwoordig karakter onzer stad. Het is haar fatum, dat zij steeds van dezen commercieelen kant alleen bezien is. Handel en scheepvaart hebben van vroege tijden af terecht de warme belangstelling van haar vroedschap gehad, die altijd alle kracht en energie gaf aan de ontwikkeling der haven en met vooruitzienden blik háár weg afgebakend heeft. Ver in de malsche weiden van het schoone eiland IJsselmonde liggen dan ook tusschen landelijke dorpen de machtige havens uitgestippeld, waarop de koopstad aan de Maas haar toekomst bouwt. In déze richting is de oude traditie hooggehouden en is het nog als in Huygen's tijd:

Dat 's eerst een Rotterdam! Siet Havens en siet Kaeyen, En watter woelens is:.....

Doch overigens is er van het schoon geheel uit die dagen niet veel terecht gekomen. Door de eenzijdige ontwikkeling der stad is de homogeniteit verloren geraakt; zoo zeer zelfs dat er geen logisch verband bestaat tusschen de functies der stad en

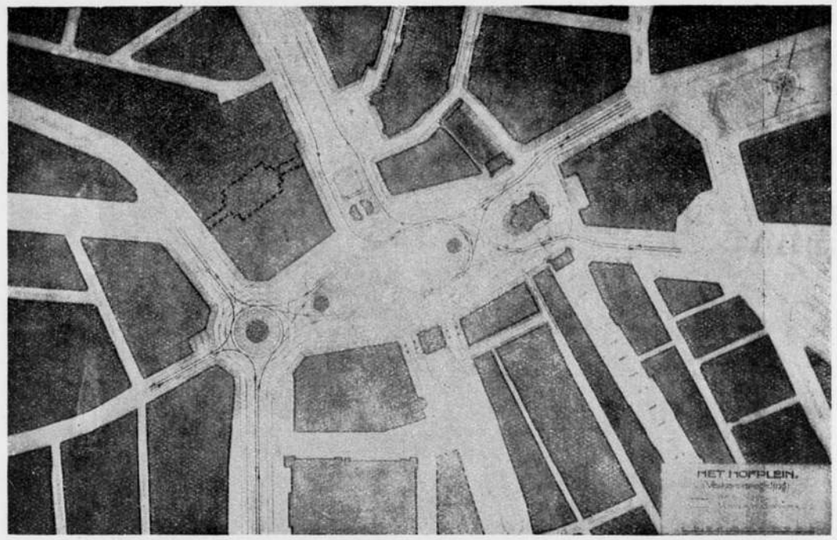

die der havens. Te uitsluitend heeft men alleen gezorgd voor de technische volmaking van dit ééne deel, met algeheele verwaarloozing der eischen van het andere. Daardoor zijn er vele vraagstukken gerezen, waarvan men het een onafhankelijk van het ander tracht op te lossen. Men spreekt van het Hofpleinvraagstuk; het slachthuis- en veemarktvraagstuk; het vischmarktvraagstuk; het spoorwegvraagstuk; het vraagstuk der oeververbinding; dat der grensregeling Schiedam en dat der uitbreiding en doorbraken. En juist in deze v e l e vraagstukken schuilt de fout. Er is slechts één vraagstuk en dat is: ROTTERDAM. Wanneer dit eerder beseft ware, zou men bijtijds hebben kunnen ingrijpen en zouden vele onnoodige uitgaven voorkomen zijn.

Hoe treurig het met dit vraagstuk gesteld is, bewijst het acuut stadium, waarin het thans verkeert. Men heeft het zoover laten komen, dat het op enkele punten onhoudbaar geworden is en de noodtoestand zich wel aan aller oog moest openbaren. Dit was vooral het geval met het Hofplein, toen de Coolsingelboulevard zijn voltooiïng naderde. Want hoe grootsch ook van aanleg verraadt deze terstond het gemis van organisch verband met zijn omgeving als direct gevolg van zijn planloozen opzet.

Tegen deze stelselmatige planloosheid, die uit zoovele voorstellen aan den Raad bleek, is van vakkundige zijde herhaaldelijk geprotesteerd; uit louter belangstelling voor het wel der eigen stad. Niets wa·e hun liever dan de ontwikkeling der stad bij de overheid in veilige handen te weten en te zien hoe de stuksgewijze in uitvoering genomen gedeelten samensmolten tot een zooveel mogelijk harmonisch geheel. Hoe jammer dat de werkelijkheid alle verwachtingen ten deze telkens weer tot illusies maakte! De volksvertegenwoordiging heeft zich nooit om de groote lijnen bekommerd en zich weinig zelfstandig van oordeel getoond. Onverklaarbaarder nog dan de houding van den Raad is die van het dagelijksch bestuur, aan welks hoofd zulk een energiek, begaafd magistraat staat, die meer dan eens gezegd en getoond heeft het goede voor Rotterdam te willen en wiens helder inzicht in vele zaken zooveel tot den bloei van de stad bijgedragen heeft.

Er schuilt dan ook iets raadselachtigs in de behandeling van deze voor Rotterdam zoo hoogst belangrijke materie.

Gelukkig is de Raad tot beter inzicht gekomen en heeft ter elfder ure het goede spoor hervonden door de oplossi·g van althans één der vraagstukken te stellen in

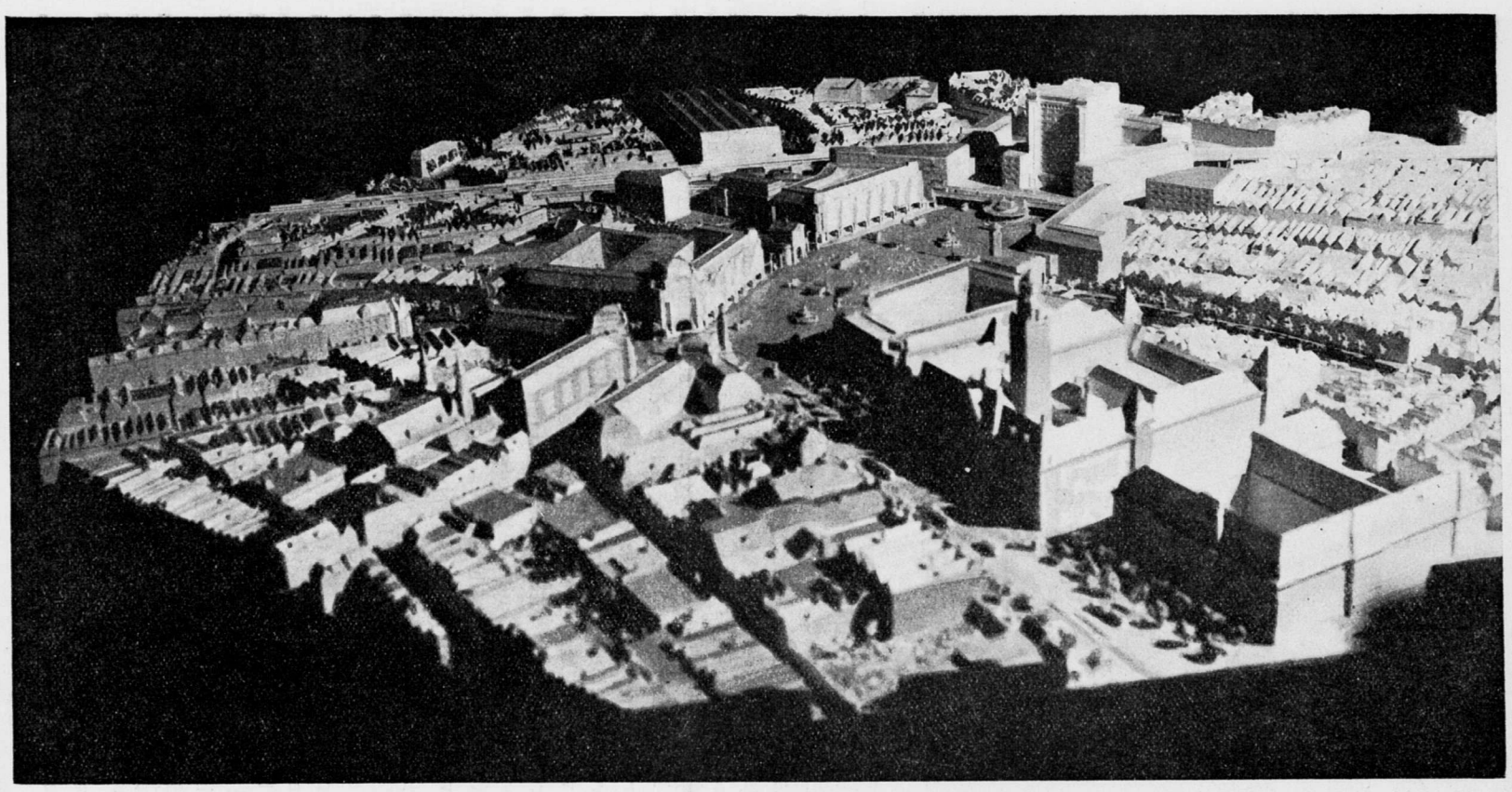

MAQUETTE VAN HET HOFPLEIN GEZIEN VAN UIT HET ZUIDEN.

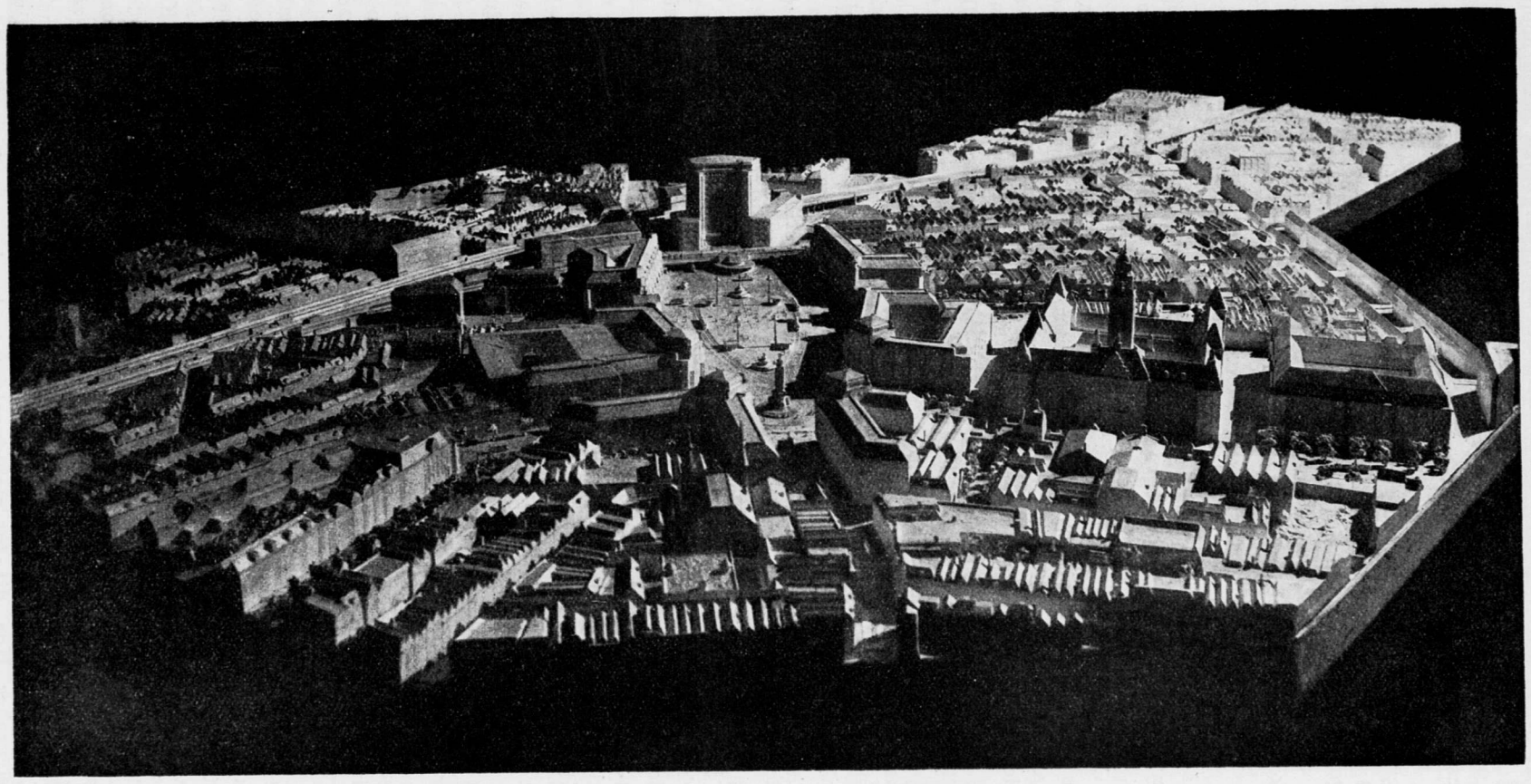

MAQUETTE VAN HET HOFPLEIN GEZIEN VAN UIT HET ZUID-WESTEN.

handen van een man, wiens persoonlijkheid het voor dergelijke zaken noodige gezag heeft en wiens bekwaamheid alom in den lande bekend is.

De opdracht voor een ontwerp van het Hofplein aan Dr. Berlage is een moment in de geschiedenis van Rotterdam — een keerpunt dat vertrouwen zou kunnen geven voor de toekomst.

Na een betrekkelijk korten tijd van voorbereiding, waarin toch nog de gevolgen van een vorige beslissing zich in vasten vorm openbaarden, heeft Dr. Berlage thans zijn uitgewerkte ideeën aan het Gemeentebestuur overgedragen.

Op de hem eigen, breede en tegelijk serieuze wijze heeft de meester zich van zijn taak gekweten en een oplossing gegeven, waarover de opdrachtgevers zich ongetwijfeld kunnen verheugen.

Zooals onmiddellijk uit een blik op de groote kaart van Rotterdam blijkt, is dit punt der stad een samenkomst van wegen uit alle richtingen en bijna alle gelijkwaardig, wat intensiteit van verkeer betreft.

De Coolsingel brengt het verkeer uit het Zuiden, straks direct van over de Maas; de Schie dat van den Haag over den nieuw geprojekteerden Rijksweg, en de Goudsche singel dat uit het Oosten van Gouda en verder. Daartusschen monden nog de verschillende wegen van „het Noorden", de binnenstad en het Centraal Station uit. Over de nu te smalle Kruiskade komt alle verkeer uit Westelijke richting, hetwelk bij voltooiïng van de brug over de Delfshavensche Schie nog zeer zal toenemen, daar dan de directe verbinding met Schiedam tot stand gebracht is.

Zulks zal te meer het geval zijn daar de tegenwoordige doorgaande hoofdverbinding van het westelijk naar het oostelijk stadsgedeelte via het Calandplein met den dag meer te kort schiet.

Ook in de tegenwoordige tramlijnen, die langs allerlei bochten en omwegen het Beursplein-centrum moeten bereiken, kan bij verplaatsing van het centrum naar het Hofplein op natuurlijke wijze een radicale verbetering gebracht worden.

Uit het plan van Dr. Berlage blijkt dat de grondgedachte van het ontwerp aan deze verkeersaangelegenheden ten volle recht heeft doen wedervaren en dat het dus in de allereerste plaats een verkeersplein geworden is.

Evenwel betrof het hier niet slechts een zuivere verkeerskwestie.

Midden in de ongeordende ruimte, die den naam van „slagveld" naar waarheid draagt, staat een markant overblijfsel uit den glorietijd onzer stad: de Delftsche Poort. Haar aanwezigheid maakt het vraagstuk buitengewoon interessant, omdat er oogenschijnlijk tegenstrijdige belangen door in het spel gebracht worden: t. w. de eischen van den modernen tijd en de eerbied voor het verleden.

De Delftsche Poort is een der weinige monumenten van Rotterdam en is de vertrouwde van oud en jong. Zij is een van die merkteekenen, die het wezen der stad helpen vastleggen. Geen geboren Rotterdammer zal zich ooit met een ongemotiveerde verdwijning van de poort kunnen vereenigen. Zelfs niet-Rotterdammers zouden er moeilijk voor te vinden zijn.

Het baart dan ook verwondering uit den mond van een man als Kromhout, uit wiens schetsen en teekeningen een warme genegenheid voor het oude schoon spreekt en wiens eigen werk een merkwaardig gevoel voor lijn en verhouding verraadt, een pleidooi tegen het voortbestaan van dit meesterwerk te hooren.

De wensch tot behoud is niet een uiting van twijfel zooals de heer Kromhout het wil voorstellen, doch een van oprechte waardeering voor de vaste lijn, fraaie vormen, gave verhouding, voor de zuivere technische uitvoering, de volkomen harmonie van bouw- en beeldhouwwerk van dit oude gebouw, hetwelk in zijn soort moeilijk te evenaren is.

Daar dus de belangrijkheid uit kunsthistorisch oogpunt afbraak uitsluit, blijft alleen de vraag: Hoe dit tot monument geworden bouwwerk te doen herleven in

het nieuwe milieu en hoe van den nood uit verkeersoogpunt een deugd te maken in architectonischen zin. Dit zal het zuiverst geschieden door de Delftsche Poort het middenpunt van die omgeving te maken, maar dan zoodanig dat zij er één geheel mee is. Bovendien lijkt ons een plaatsing op het plein het meest aangewezen, omdat deze poort, in afwijking van gevallen elders, nooit ingesloten geweest is, doch altijd in de vrije ruimte gestaan heeft. Zij behoudt op deze wijze het vertrouwde silhouet en staat ook veilig daar elke aanleiding tot afbraak uitgesloten is. In bijna alle vroegere plannen is deze opvatting gehuldigd, die ook de meest-Rotterdamsche is.

Dr. Berlage heeft, naar hij zelf in een mondelinge toelichting voor vakgenooten opmerkte, gemeend bij het maken van zijn ontwerp van een ander standpunt te moeten uitgaan, om niet de reeks vorige plannen met nog een in denzelfden trant te vermeerderen.

Hij is derhalve tot een afwijkende oplossing gekomen, die de poort in de ommuring van het plein zet, waardoor natuurlijk de algemeen-historische positie van een poort wel zeer dicht benaderd is.

Het groote plein ligt nu geheel ten zuiden dus aan de stadszijde van de poort, welke zijde wel de mooiste is en waarop zoodoende bijzonder de aandacht gevestigd wordt.

Aan deze nieuwe plaats van het plein, die straks den indruk zal geven, alsof de poort verschoven is, zullen de Rotterdammers even moeten wennen.

Hoewel dus uit een Rotterdamschen gedachtengang een vrijstaande poort de voorkeur verdient, blijkt uit bovenstaande opmerkingen de mogelijkheid van verschillende zienswijzen omtrent dit probleem. In werkelijkheid is de zaak zoo belangrijk, dat ze boven dergelijke persoonlijke opvattingen uitgaat.

Het eenige, waarop het in dit stadium aankomt is de vraag: of dit ontwerp van Dr. Berlage Rotterdam een waardige oplossing geeft van een harer meest urgente vraagstukken? En dan is er maar één antwoord — een volmondig: ja. Een ja, dat door vakman en leek beaamd moet worden. Hier valt slechts te waardeeren. Want het behoeft niet veel overtuigingskracht om te doen zien hoe fraai dit plein uit de verkeerseischen ontwikkeld is; hoe zuiver het in het groote stadsplan past.

Het is vrij van mathematische starheid en toch klaar en overzichtelijk en in onderdeelen verzorgd.

De moeilijkheid van het hellend niveau is op speelsche wijze overwonnen. De omgaande hooger gelegen winkelgalerij legt een zoom van rust om de bedrijvigheid van het plein zelf, dat daardoor in zijn beteekenis van verkeersplein versterkt wordt. Het eigenlijke verkeer vindt zijn weg in groote banen om enkele hoofdpunten, waarvan het rondpoint aan de Westzijde met het daar gedachte monument als een voorportaal het grootere, wijdere Hofplein inleidt. Aan de Oostzijde geeft de horizontale lijn van het viaduct een aannemelijke afsluiting en doet zulks onder suggestie van de bloemenkiosken op inderdaad fleurige wijze. Hier ook ligt het hoogtepunt van deze gansche, grootsche conceptie, waar als een triomf omhoog rijst het moderne kantoorgebouw, dat door zijn accent van zakelijkheid den Rotterdammer in het hart grijpen zal.

Anders maar eveneens verdienstelijk is de wijze waarop het oude stadsgedeelte van de Delftsche vaart verwerkt en buiten de drukte der moderne stad gehouden is, waardoor dit intieme grachtje in ruste voortmijmeren kan.

Bijgaande foto's door het bureau der Gemeente Werken van Rotterdam welwillend afgestaan, geven slechts gedeeltelijk weer, hoe de keurig verzorgde teekeningen en de groote maquette dit alles uitbeelden. En al mag aan de uiteraard vage opstanden niet te veel waarde gehecht worden, wat betreft het toekomstig aspect van het plein, zoo opent het feit, dat bij concreter gegeven als het hooge kantoorgebouw de oplossing terstond kernachtiger wordt, blijde vooruitzichten voor de voltooiïng.

Men heeft in dit torenhuis een uitheemsch element willen zien. Maar geeft het, afgezien van het economische dat echt-Rotterdamsch is, door zijn stoere opgaande lijnen, niet op grooter schaal tegenstelling en daardoor het noodige vlakke aan het

OMGEVING v/h HOFPLEIN . HET HAAGSCHE VEER

OMGEVING v/h HOFPLEIN . SCHIE-DELFTSCHE POORT

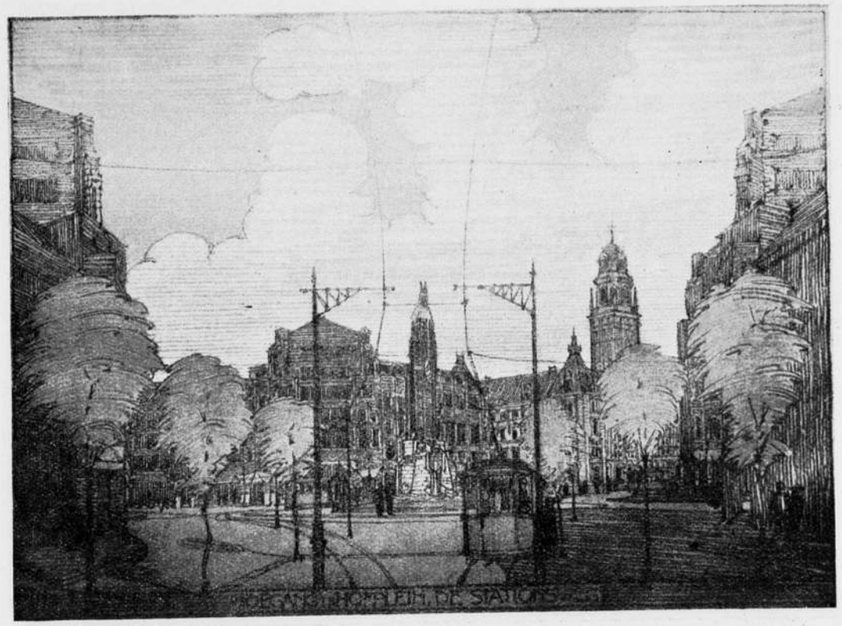
HOFPLEIN DE STATION

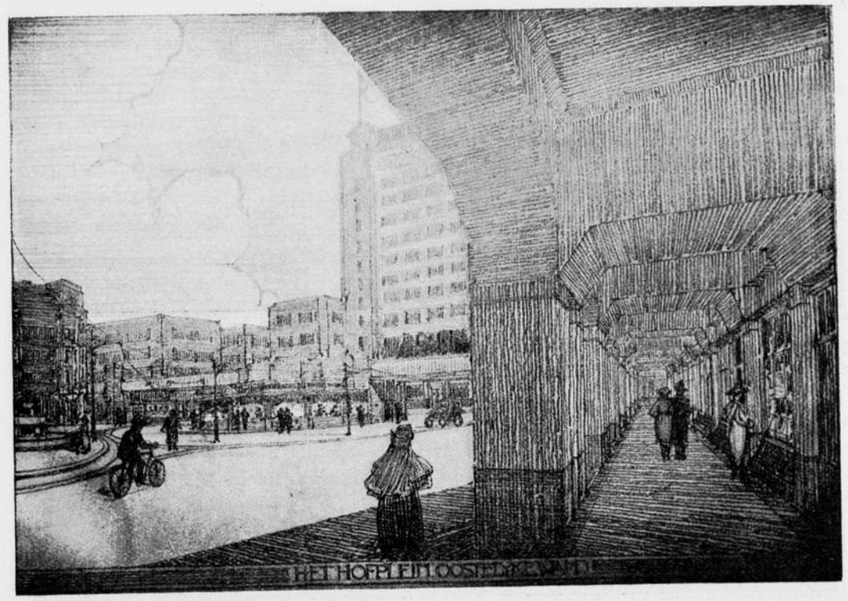
HET HOFPLEIN OOSTELIJK

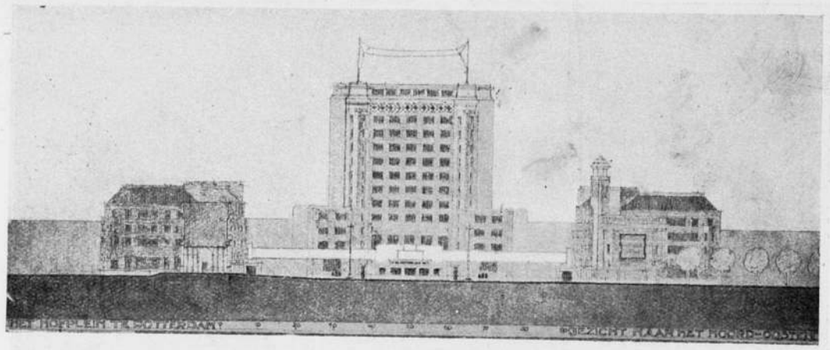

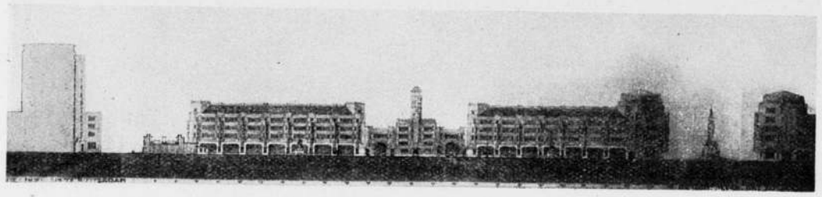

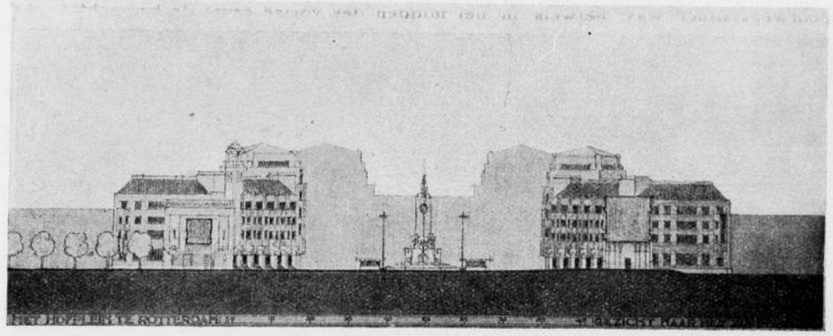

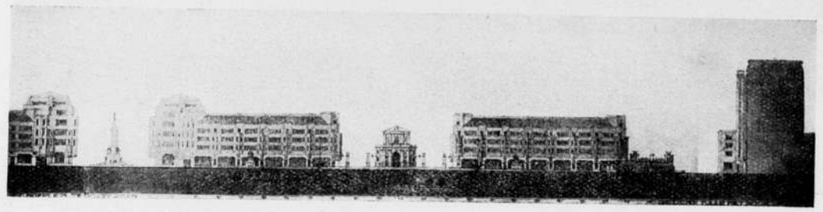

PERSPECTIEFTEEKENING DOOR B. VAN DER LECK.

plein en is dit vlakke niet typisch Hollandsch? En deze tegenstelling wordt nog sterker door het viaduct dat langs zijn voet leven en vertier in de stad brengt.

Dit hooge huis is dan ook een van de vondsten in het projekt die het toekomstig Hofplein van Rotterdam zullen maken tot een centrum, waarop de glans van haar havens afstraalt.

Hoewel Dr. Berlage in zijn plan het door de Staatscommissie voorgestelde viaduct aanvaard heeft, huiveren wij, Rotterdammers toch bij de herinnering dat het een spoorwegviaduct was, hetwelk in het midden der vorige eeuw de kernachtige oude stede in de hartstreek trof. Vóórdien was Rotterdam het type van een fraaie Hollandsche stad en thans?....

Het is aan ons nu een begin te maken den ouden roem te herwinnen. De uitvoering van Dr. Berlage's plan houdt in zijn grootschen opzet beloften in voor de verwezenlijking van dit ideaal.

Niets mag ons daarvan afhouden of doen terugschrikken, zelfs niet de sombere tijden. Geven niet juist momenten van malaise gelegenheid tot het uitbakenen van plannen, waarvoor in gunstiger, dus haastiger dagen de tijd tot rijpen ontbreekt?

Uit de mede onderteekening van het plan en van het hieronder afgedrukt gedeelte van de officieele toelichting door den scheidenden directeur van Gemeentewerken, den heer Burgdorffer, mag afgeleid worden dat deze de uitvoerbaarheid van het plan zeer wel mogelijk acht en dat bij de samenwerking met de nieuwste gegevens rekening gehouden is. Trouwens er bestaat geen alternatief. De omgeving van het Hofplein is rijp voor herbouw, waarvoor de bouw op dit tijdstip van eenige huizen, wel het overtuigendst bewijs is. Binnen een vijftal jaren zouden wellicht alle gebouwen daar ter plaatse vernieuwd zijn.

Wanneer dit geschiedt volgens de bestaande rooilijnen, blijft de huidige chaos bestendigd, misschien wel „ten eeuwigen dage".

De kosten? Wanneer deze hooger zijn dan verwacht was en wanneer het benoodigde bedrijfskapitaal groot is, dan bedenke men dat dit niet te wijten is aan het plan als zoodanig, doch aan het feit dat het eerst nu ontstaan is. De kwijtschelding van de zonden der Vaderen wordt niet om niet verkregen.

Slechts de éénswillendheid van allen kan ons langs de groote lijnen van dit plan weer brengen tot een in meer dan één opzicht groot Rotterdam. De zekerheid

dat wij gaan in de goede richting van stadsverbetering zal ons berusting geven in het feit dat wij Rotterdam moesten vinden in het teeken van het afloopend getij, maar tevens verheugenis over den ommekeer, die heenwijst naar betere tijden. En die zullen aanbreken wanneer het monument gesticht zal zijn door burgers, die gelooven in de mogelijkheid van een nieuw Rotterdam even fraai als het oude dat hun ontnomen is.

Die mogelijkheid wordt thans geboden. Laten allen zich daarvan bewust zijn en verstaan wat Dr. Berlage's werk ons zeggen wil.

MEISCHKE & SCHMIDT.

SLOTBESCHOUWING UIT HET RAPPORT AAN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN ROTTERDAM BETREFFENDE HET HOFPLEIN-VRAAGSTUK DOOR DE HEEREN DR. BERLAGE EN BURGDORFFER.

Hoeveel jaren er zullen verloopen vooraleer een dergelijk plein van grooten opzet zal zijn voltooid, is moeilijk te ramen. Zulks hangt in de eerste plaats af van den afzet der terreinen, waarvan de vraag weer nauw verband houdt met de economische omstandigheden. Wie echter de drukkende stemming van het oogenblik voorbijziet en let op de plaats, die deze havenstad in het wereldverkeer zal blijven innemen, zal niet twijfelen, of voor dergelijke gunstig gelegen terreinen in het hart van het verkeer der langzamerhand tot een millioenenstad groeiende Gemeente zal vraag zijn. Wij zijn overtuigd, dat uit dien hoofde het plan gerust kan worden aanvaard.

Ook financieel gaat het plan niet boven de draagkracht der Gemeente. Wel moet bij den aanvang voor de onteigende perceelen een groot bedrag worden vastgelegd, doch waar de amotie partieel dient te geschieden, zullen de intact gelaten perceelen rente afwerpen, terwijl voor de geamoveerde successievelijk door verkoop van grond, gelden terugvloeien. Het blijvend offer, dat voorzichtig is geraamd en o. i. eer mee dan tegen zal vallen, en dat over vele jaren kan worden verdeeld, zal op de jaarlijksche gemeentebegrooting slechts een luttel percentage vormen.

Wanneer naar wij hopen de door ons gegeven oplossing door den Raad zal worden aanvaard zouden wij het Gemeentebestuur van Rotterdam in ernstige overweging willen geven den arbeid ter verwezenlijking van dit plan zoo spoedig mogelijk te beginnen en voorloopig daarop alle krachten te concentreeren. Daarvoor zullen natuurlijk vele jaren van ernstig en eenswillend werken noodig zijn. Wij vestigen o. a. de aandacht op de wijze van bebouwing, die door eenzelfde hand zal moeten worden geleid.

Maar wanneer eenmaal het plan zal zijn voltooid, dan zal ook duidelijk blijken, dat Rotterdam behalve voor de inrichting van zijn havens ook eindelijk voor de maar al te langen tijd verwaarloosde harmonische ontwikkeling der stad zelf, belangstelling heeft getoond en daarmede een ernstig begin heeft gemaakt.

En dáárvoor, maar ook alléén voor een arbeid, die getuigt van dat juiste inzicht in de ontwikkeling van een snel groeiende handelsstad, zal het nageslacht de tegenwoordige stadsbestuurders dankbaar zijn.

Op de urgentie van eene difinitieve beslissing inzake het Hofpleinvraagstuk behoeft hier niet nader gewezen te worden.

Tengevolge van de langdurige voorgeschiedenis van dit belangrijk onderdeel der stadsverbetering is alreeds veel te veel kostbare tijd verloren gegaan en zijn tegelijk de kosten van uitvoering door stijging van de waarde der gebouwde eigendommen en het hooger worden van de bestratingskosten o.a. aanzienlijk gestegen.

Bovendien zijn, zooals bekend, in de laatste weken factoren in het spel gekomen (speculatieve nieuwbouw) die het dringend noodig maken om handelend op te treden, teneinde de Gemeente nog voor grooter schade te vrijwaren.

Op grond van het vorenstaande stellen ondergeteekenden Uw College daarom voor te bevorderen:

1°. dat een *zeer spoedige* beslissing inzake het door ons overgelegde plan worde genomen; en

2°. dat terstond daarna, ingevolge art. 30 der gewijzigde Woningwet, bij Raadsbesluit een *bouwverbod* worde gevestigd op de perceelen, die voor de uitvoering van het plan noodig zullen zijn, terwijl tegelijk de noodige stappen worden gedaan ter verkrijging van een *onteigeningswet*.

w. g. H. P. BERLAGE NZN.
w. g. A. C. BURGDORFFER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONG EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 5. 4 FEBRUARI 1922. INHOUD: Internationale Tentoonstelling voor het Bouwvak te Turijn. — Adres van de Ned. Aannemersbond aan den Minister van Arbeid inzake den arbeidstijd in de Bouwvakken. — Notulen van den B. N. A. van de Bestuursvergadering van 20 December 1921 met de Afgevaardigden der Gewestelijke kringen — Aanleg van een nieuw park tusschen de Wittebrug en het Kurhaus te Scheveningen. — Het nieuwe Hofplein te Rotterdam, door Ir. M. J Granpré Molière. — Internationale Conferentie der International Garden Cities and town planning association.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VOOR HET BOUWVAK TE TURIJN.

In de maanden April en Mei a.s. zal te Turijn een Internationale Tentoonstelling voor het Bouwvak worden gehouden.

Tijdens de tentoonstelling zullen te Turijn congressen worden gehouden van belanghebbenden en vereenigingen in zake bouwmaterialen. Nadere inlichtingen omtrent deze tentoonstelling zijn te bekomen bij de Ned. Vereeniging voor tentoonstellingsbelangen, Den Haag, Min. v. L., N. en H. Kamer No. 116, Bezuidenhout 30.

ADRES VAN DEN NED. AANNEMERSBOND AAN DEN MINISTER VAN ARBEID INZAKE DEN ARBEIDSTIJD IN DE BOUWVAKKEN.

In dit adres verzocht het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemersbond, na zeer uitvoerig de bezwarende gevolgen van de huidige bepalingen van de Arbeidswet te hebben uiteengezet en toegelicht, aan den Minister de volgende voorstellen in overweging te nemen:

1°. Bij algemeenen maatregel van het Bestuur onverwijld voor het geheele bouwbedrijf een uitzonderingsregeling vast te stellen, krachtens welke voor dat bedrijf een arbeidstijd van 10 uren per dag voor de zomermaanden en van 8 uren per dag gedurende de wintermaanden wordt mogelijk gemaakt.

2°. Bij algemeenen maatregel van het Bestuur onverwijld buiten werking te stellen art. 2 lid 1 sub C der Arbeidswet 1919, waardoor het bouwbedrijf en de onder dit bedrijf vallende arbeidsverrichtingen worden gebracht buiten het begrip „arbeid in fabrieken of werkplaatsen" en mitsdien daarvoor van toepassing wordt art. 16 der Arbeidswet 1919, waarbij een arbeidsduur van 10 uur per dag en 55 uur per week is toegestaan.

3°. Uit hoofde van de hiervoren uiteengezette economische noodzakelijkheid aan alle ondernemingen in het bouwbedrijf een algemeene overwerkvergunning te verleenen voor een nader in overleg met de betrokken organisaties van werkgevers vast te stellen duur tot een minimum van 3 jaren.

NOTULEN VAN DEN B. N. A. VAN DE BESTUURSVERGADERING VAN 20 DECEMBER 1921 MET DE AFGEVAARDIGDEN DER GEWESTELIJKE KRINGEN.

Aanwezig waren, behalve het Bestuur van den B. N. A. de volgende heeren:

Kring Rotterdam: C. N. van Goor, J. Coenraad Meischke; Kring Amsterdam: J. Molenaar, G. J. Rutgers; Kring Maastricht: A. v. d. Sandt, W. J. Sandhövel; Kring Haarlem: Maurits Plate; Kring Den Haag: H. H. van Zeggeren; Kring Deventer: Ir. W. P. C. Knuttel; Kring Alkmaar: P. N. Leguit.

De Voorzitter opent de bespreking. Hij wijst er op dat dit jaar een zeer belangrijk jaar voor de organisatie van den B. N. A. is geweest. Talrijke levensvragen voor den architect zijn behandeld en het is opvallend geweest hoe bedroevend weinig de belangstelling van de kringen voor deze vraagpunten is geweest. De publicatie van de mededeelingen heeft hier thans geen rol bij gespeeld. Zij is steeds op tijd geschied. En behalve de geringe belangstelling van de kringen toonde ook de geringe opkomst op de vergaderingen de eigenaardige houding van de leden tegenover de belangrijke onderwerpen. Het blijkt dat er in de groote steden geen behoefte is aan nauwere aansluiting en het mag in Den Haag en Rotterdam iets beter gaan dan in Amsterdam, in de steden heeft het kringleven in 't algemeen nog weinig zin. Wat Den Haag zelf betreft meent de Voorzitter, dat althans dáár meerdere activiteit van het bureau wel gewenscht zou zijn en ook mogelijk is. In Amsterdam heeft het Bureau zijn mandaat neergelegd na vele vergeefsche pogingen in het werk te hebben gesteld belangstelling op te wekken. Gunstiger berichten zijn gekomen uit de kleinere plaatsen. Vooral in de Kringen: Deventer, Maastricht, Leeuwarden en Eindhoven was er veel belangstelling voor de te behandelen onderwerpen en de bureaux gaven van veel activiteit blijk. Spreker gaf daarna het woord aan de verschillende afgevaardigden der Kringen, allereerst aan den heer Knuttel. Deze licht eenige punten toe uit het jaarverslag van den Kring Deventer dat in concept gereed is. Hij wijst er op dat de architect een slecht vakvereenigingsmensch is, hij heeft het gewoonlijk te druk. Dat verklaart natuurlijk veel van de geringe belangstelling van de architecten voor de zaken van den Bond, toch kan het bureau wel leiding geven. Het bureau van den Kring Deventer behandelt de stukken vooruit, zoodat de leden georiënteerd zijn als ze ter vergadering komen. Ook moeten de bureaux niet te zakelijk optreden.

Het Kringbureau van Deventer heeft een programma van werkzaamheden voor 1922 opgesteld, waarop eenige excursies vermeld staan. Het geringe bezoek op de ledenvergaderingen is ook te verklaren uit de groote kosten die zulks meebrengt. Daarin is verandering te brengen door het wijzigen van de wijze van stemmen. Het is wel gebleken juist dóór het optreden van den Kring Deventer dat de tegenwoordige wijze van stemmen niet juist is. De besturen der Gew. Kringen moeten mandaat krijgen om het aantal stemmen van de presentielijst der Kringvergaderingen uit te brengen.

In 't algemeen dient er meer leven in de brouwerij gebracht te worden. Het Bestuur blijkt afkeerig te zijn van attracties op de ledenvergaderingen, maar deze zullen tot deelname lokken. Ook wijst spreker nog op het Bouwkundig Weekblad; daarin moeten meer illustraties en meer berichten komen. Ook kan er aan de kringen meer opgedragen worden, o.m. het indienen van advies over nieuwe leden.

De heer van Goor van het bureau van den Kring Rotterdam, heeft dezelfde ondervinding opgedaan als de heer Knuttel; ook in Rotterdam is de belangstelling niet groot. Spreker is van meening dat de activiteit van de leden zelf moet uitgaan. Zij moeten optreden in plaatselijke aangelegenheden. De Statuten laten ruimte genoeg over, om zich, voordat de B. N. A. er zich officieel mee bemoeit, zich op allerlei gebied te bewegen. Een moeilijkheid kunnen de financiën brengen, want de Kringen hebben geen eigen inkomsten hetgeen ook sterk geweerd moet worden. Er kunnen zich eigenaardige gevallen voordoen. Zoo is er in Rotterdam het oeververbindingsvraagstuk.

De kring heeft samengewerkt met eenige andere vereenigingen waaraan achteraf kosten blijken te zijn verbonden, welke niet door den Kring kunnen worden gedragen evenmin door den Bond. Spreker hoopt dat hiervoor nog een oplossing zal zijn te vinden. Het vorige jaar is reeds de gedachte naar voren gebracht om te pogen de kringen te doen samengaan met andere plaatselijke vereenigingen, met den kring als kern. Het is alsnog bij het denkbeeld gebleven. Niettemin zal de Kring het denkbeeld niet laten varen; mogelijk zal het in Rotterdam worden uitgewerkt en de regeling zou dan als vanzelf voor de andere kringen kunnen dienen.

Hierna is aan het woord de heer v. d. Sandt, Voorzitter van den Kring Maastricht, die er op wijst dat door de Kringvergaderingen de belangstelling voor de ledenvergaderingen vermindert, de belangstelling voor deze laatste zou kunnen worden verhoogd door het zenden van gemandateerde afgevaardigden. Voorts wijst de heer v. d. Sandt er op, dat de datum waarop de kringverslagen moeten worden ingezonden, 15 December, niet goed te vereenigen is met de daarna nog te houden bijeenkomst met het Bestuur. Wellicht zou dit veranderd kunnen worden. Ten slotte geeft hij nog

een toelichting van de afvaardiging van den heer Sandhövel die thans als Secretaris van den Kring Maastricht is opgetreden.

De heer Sandhövel sluit zich aan bij hetgeen de heer Knuttel sprak over de toelating van nieuwe leden en zou het gewenscht vinden dat het Bureau gelegenheid kreeg inlichtingen in te winnen.

De heer Plate moet constateeren dat Haarlem helaas geen uitzondering maakt op den algemeenen regel dat de architect weinig in tel is. Voorts deelt hij mede dat de bureauleden zich niet precies houden aan de bepalingen van het Huishoudelijk Reglement, maar zoo nu en dan zelfstandig stappen doen om althans wat te kunnen bereiken.

Hij herhaalt de reeds meer naar voren gebrachte vraag of de kring Haarlem niet door Amsterdam geannexeerd kan worden. Wat de gemandateerde afvaardiging betreft voelt spreker veel voor hetgeen de heer Knuttel opperde maar ziet er het bezwaar in dat het aanleiding zal geven tot verbrokkeling, dat de kringen zelfstandige afdeelingen zullen worden.

De heer Van Zeggeren licht omtrent de weinige activiteit van het bureau van den Kring Den Haag nog toe dat zulks aan ongelukkige omstandigheden is te wijten. Eerst was de Secretaris ziek en toe deze hersteld was de Voorzitter. Spreker hoopt echter het volgend jaar betere berichten te kunnen geven.

Zeer pessimistisch zijn de heeren Rutgers en Molenaar van den Kring Amsterdam. Deze laatste doet mededeeling van de gevoerde correspondentie tusschen het Bestuur en den Kring, waarbij het Bestuur als noodoplossing aan de hand gaf slechts dan een vergadering bijeen te roepen, wanneer vijf leden van den kring den wensch daartoe te kennen geven.

De heer Leguit heeft geen klagen over zijn Kring. Altijd is $^2/_3$ van den uit drie leden bestaanden Kring op de bijeenkomsten tegenwoordig.

Het derde lid in Den Helder heeft bovendien nooit principieele bezwaren tegen vergaderen, hoopt dan ook nog wel eens in Alkmaar aan te komen. Niettemin is bij al deze belangstelling het effect van den Kring nihil aangezien de beide leden te Alkmaar doorgaans tegenovergestelde meeningen hebben. Eerlijkheidshalve verklaart deze afgevaardigde, dat hoezeer uitbreiding van den Kring ook voor de organisatie bevorderlijk zou zijn, hij uit het oogpunt van concurrentie daarop liever niet gesteld is.

De heer Broese beantwoordt de sprekers. Hij juicht de activiteit van den Kring Deventer ten zeerste toe en hoopt dat een programma veel succes zal hebben, en dat het in andere kringen navolging moge vinden. Wat het Bouwkundig Weekblad betreft, spreker kan meedeelen dat het grooter zal worden, en meer afbeeldingen zal bevatten maar we zijn wel gebonden aan het budget. Spreker maakt tevens gebruik om nogmaals te wijzen op het archief wat ten dienste zou zijn van de redactie; veel medewerking is nog niet geconstateerd. Wat het onderzoek van de leden betreft het is een kiesche aangelegenheid.

De Commissie van Onderzoek heeft formeel het recht advies te vragen aan de bureaux van de Kringen. Maar omdat het uit den aard der zaak gewenscht is een onderzoek over zoo min mogelijk schijven te doen loopen, maakt het daarvan zoo weinig mogelijk gebruik. Wat betreft de opmerking van den heer Plate lijkt het spreker toch gewenscht dat de bureaux zich houden aan de bepalingen van het Huishoudelijk Reglement. De gemandateerde afvaardiging is al een oude kwestie, die reeds bij de fusie uitgemaakt werd. De moeilijkheid is, dat men op de vergaderingen door de bespreking van meening kan veranderen. De mandatarissen zouden dus een blanco volmacht moeten hebben. Aangezien spreker van meening is dat op de laatste vergaderingen de onjuistheid van de tegenwoordige wijze van stemmen wel is gebleken, zal hij het Bestuur voorstellen deze zaak eens goed onder de oogen te zien.

Over deze kwestie ontspon zich een kleine discussie. Verschillende moeilijkheden werden even aangeroerd.

De heer Broese zegde echter toe, het onderwerp te zullen bestudeeren en o.m. ook rekening te houden met de opmerking van den heer Hulshoff om een ledenraad te vormen een soort parlement in den B.N.A. van de leden. Het is natuurlijk wel een ander idee dan de gemandateerde afvaardiging maar het zou gelijktijdig met deze kwestie onder de oogen kunnen worden gezien.

De heer de Jongh voert nog het woord naar aanleiding van de opmerking van den heer Knuttel, over het Bouwkundig Weekblad, die hem bevreemdt. Het maximum plaatjes is nu wel bereikt en mag zelfs in verband met het budget niet hooger worden opgevoerd. Over berichten van de bureaux is al meer gesproken, maar spreker verwacht hiervan niet veel. Trouwens de voornaamste berichten komen toch al in het blad.

De heer Knuttel geeft toe dat het blad een heel ander beeld geeft dan het vorig jaar en dat het ook geenszins zijn bedoeling was een opmerking te maken, veeleer een aansporing te geven om mede te werken

De Voorzitter geeft hierna gelegenheid tot de Rondvraag, waarvan niemand gebruik maakt, waarna hij met dank aan de aanwezigen de bijeenkomst sloot.

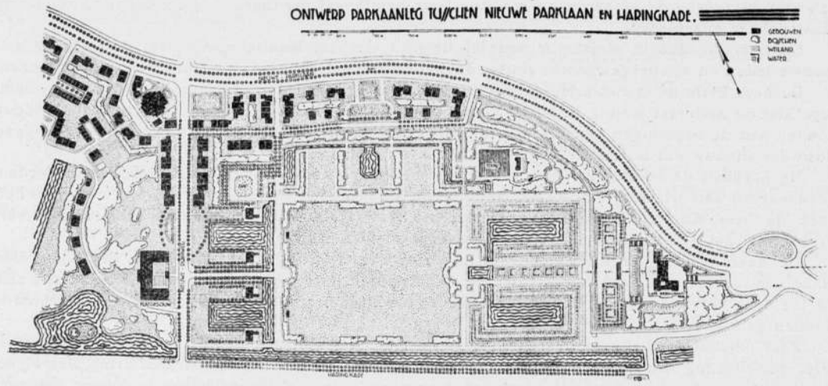

PLAN VAN DEN DIENST VAN STADSONTWIKKELING EN VOLKSHUISVESTING.

AANLEG VAN EEN NIEUW PARK TUSSCHEN DE WITTEBRUG EN HET KURHAUS TE SCHEVENINGEN.

In hun onder no. 1462 der *Bijlagen* van 1920 opgenomen voorstel deelden Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage den Raad mede, dat zij plannen hadden doen vervaardigen om het terrein gelegen tusschen den Wagenaarweg, den Nieuwe-Duinweg en de Nieuwe-Parklaan in behoorlijken staat te brengen.

Zij hebben thans de bedoelde plannen aan den Raad overgelegd.

Zooals blijkt, hebben de ontwerpers dier plannen, onderscheidenlijk de Dienst der Gemeenteplantsoenen en die der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, de oplossing van het gegeven in verschillende richting gezocht. Het van eerstgenoemden Dienst afkomstige ontwerp volgt den z.g.n. landschappelijken stijl, het ontwerp van laatstgenoemden Dienst dat zich, in tegenstelling met eerstgenoemd ontwerp, ook over de terreinen tusschen Stevinstraat, Nieuwe-Parklaan en Nieuwe-Duinweg en Kanaal uitstrekt, is gehouden in den z.g.n. geometrischen stijl.

Burgemeester en Wethouders hebben zich, bij hun keus tusschen beide ontwerpen, nader doen voorlichten door de heeren Dr. H. P. Berlage en D. F. Tersteeg en zijn in overeenstemming met de Commissie voor de Plaatselijke Werken en Eigendommen tot de overtuiging gekomen — zulks in afwijking van het gevoelen van de genoemde adviseurs — dat voor den aanleg van het terrein tusschen Wagenaarweg, Nieuwe-Duinweg en Nieuwe-Parklaan het ontwerp in landschappelijken stijl de voorkeur verdient boven het andere. Van beide ontwerpen gaat hierbij een afbeelding.

In het ontwerp van den Dienst der Gemeenteplantsoenen is een belangrijke waterpartij opgenomen, welke de thans bestaande, doch volgens het ontwerp te vergrooten, weide in twee gedeelten verdeelt; het noordelijk gedeelte is gedacht als speelweide, voor iedereen vrij toegankelijk, het zuidelijk gedeelte als een weide voor vee behoorende bij een niet ver van den Nieuwe-Duinweg op de noordelijke weide te stichten melkhuisje, waar het publiek desverlangd de gelegenheid heeft in rustige omgeving van het natuurschoon te genieten.

Langs de Nieuwe-Parklaan en den Nieuwe-Duinweg kunnen enkele terreinen voor villabouw beschikbaar worden gesteld zonder dat daardoor het uitzicht zal worden belemmerd, terwijl aan de zijde van den Wagenaarweg op den heuvel gedacht is de stichting van een gebouw dat door omvang en uiterlijk de omgeving kan beheerschen; in totaal zoude dan een oppervlakte van 27200 c. a. voor bouwterrein beschikbaar komen.

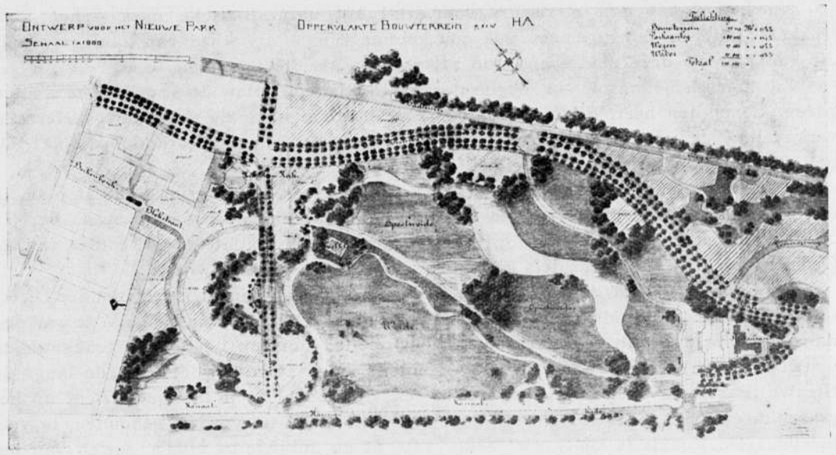

PLAN VAN DEN DIENST DER GEMEENTE-PLANTSOENEN.

De terreinen in de nabijheid van het park gelegen zijn laatstelijk uitgegeven tegen een erfpachtskanon van f 1.50 per M².

Hoewel Burgemeester en Wethouders zich over het algemeen met het ontwerp van den Dienst der Gemeente-Plantsoenen kunnen vereenigen, zoo komt het hun College niettemin met de Commissie voor de Plaatselijke Werken en Eigendommen wenschelijk voor, op een enkel punt van dit plan af te wijken. Naar hun meening zal het ontwerp aan schoonheid winnen door weglating van den ontworpen weg, die den Wagenaarweg met den Nieuwe-Duinweg verbindt, met uitzondering van het deel, hetwelk den toegang vormt tot de speelweide van den Nieuwe-Duinweg af. Voor het verkeer is deze weg allerminst noodig. De speelweide zal zonder deze doorsnijding aan rust en heerlijkheid winnen.

De kosten van uitvoering van dit plan zijn, wanneer naar de gedachte van Burgemeester en Wethouders de aanleg van den ontworpen middenweg achterwege wordt gelaten, in ronde cijfers te schatten op f 390.370.

De adviseurs gaven van de beide oorspronkelijke plannen de volgende karakteristiek:

Plan A van den Dienst van Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting geeft een strak gestyleerd ontwerp, waarin eenige hoofdgebouwen en belangrijke uitzichtspunten de groote assen bepalen. Het geheel is streng geometrisch van indeeling — in groote vlakken van park, weiden en waterpartijen, uitgaande van den 10 M. hoogen terrasgewijs-aangelegden heuvel, waarop een groot restaurant is ontworpen.

Deze indeeling vertoont een weldadige rust, die vooral tot haar recht zal komen vanaf de hoofduitzichtspunten langs de Nieuwe Parklaan, welke op zooveel hooger niveau is gelegen, zoowel als vanaf de terrassen van het groote Restaurant. Bovendien is vandaar ook de voortreffelijke aansluiting van de strakke lijn van het kanaal met de boomenrij aan de Zuidzijde, goed zichtbaar.

Plan B, van den Dienst der Gemeenteplantsoenen is, in tegenstelling met het vorige, naturalistisch gestyleerd, met een vrije indeeling van waterpartijen, weiden en beplanting, welke aanleg, op deze wijze uitgevoerd, zeker ook tot verrassende effecten kan leiden. In overeenstemming hiermede is de aansluiting met het Kanaal op dit plan gevonden, door dezen waterweg niet meer in zijn oorspronkelijke strakheid te laten, maar door plaatselijke verbreedingen evenzeer tot een vijver te vervormen.

Nu kwam het den adviseurs voor, dat het naturalistische park — hoe aantrekkelijk dit in het algemeen ook zou kunnen zijn — als wijze van aanleg volgens dit karakter op deze plaats niet zoo zal voldoen als die van plan A.

Zij meenden daarom in beginsel aan dit laatste plan de voorkeur te moeten geven. Bovendien heeft dit n. h. m. de goede hoedanigheid als parkaanleg en terreinverkaveling een harmonisch geheel te vertoonen, waardoor zoo duidelijk blijkt dat het uit één gedachte is opgegroeid.

Ten slotte raadden de adviseurs aan bij eventueele uitvoering van dit plan, in enkele onderdeelen wijzigingen aan te brengen, welke zij nader omschreven.

De adviseurs bleven hun opvattingen handhaven nadat de Directeur van de Gemeenteplantsoenen inmiddels zijn plannen eenigszins had gewijzigd.

De Commissie van de Plaatselijke werken en Eigendommen vreest met den Directeur der Gemeenteplantsoenen, dat het park van den Dienst van S. en V. te veel den indruk zou maken van een siertuin van het op den duintop bij den Wagenaarweg te bouwen (hotel-) café-restaurant. Ook zouden, naar het haar voorkomt, de langs de Nieuwe Parklaan ontworpen beplanting en villabouw het prachtige uitzicht op het grasveld en zijn omzooming, dat tot elken prijs dient te worden behouden, te veel belemmeren. Voorts is zij er niet zeker van, of de dubbele rij villa's, gezien van den kant der Scheveningsche Boschjes, wel een gelukkige afsluiting van het park zouden vormen.

Deze bedenkingen bestaan v. h. niet tegen het ontwerp van den Directeur der Gemeenteplantsoenen; dit wordt niet zoozeer beheerscht door het café-restaurant; langs de Nieuwe-Parklaan zijn breede ruimten vrij gelaten, die een ongehinderd vergezicht over het ook hier intact gelaten weiland mogelijk maken; de langs de Nieuwe-Parklaan hier en daar te bouwen villa's worden omgeven door groen.

Beide Directeuren stellen zich voor, het weiland langs het Kanaal te verlevendigen door daar koeien te laten grazen, doch het schijnt ons toe, dat deze inderdaad schilderachtige stoffeering van het landschap beter zal voldoen bij een lossen natuurlijken aanleg als de Plantsoendienst wenschelijk acht, dan bij den meer strakken, stijlvollen parkaanleg van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting.

Van het Plan van den Dienst der Stadsontwikkeling gaf de Directeur de volgende toelichting, welke wij hier volledig opnemen.

Het maken van een plan van aanleg voor het terrein tusschen het Kanaal en Nieuwe Parklaan is een uit stedebouwkundig oogpunt dankbare taak.

Het terrein heeft een bij uitstek gunstige situatie. Het is centraal gelegen tusschen de beide bebouwde kommen ('s-Gravenhage en Scheveningen) aan 3 tramlijnen en aan verscheidene hoofdverkeerswegen. Het is dus zeer gemakkelijk bereikbaar voor de inwoners van verschillende deelen der Gemeente en ligt in de route van het drukke zomerverkeer van Den Haag naar Scheveningen. Het maakt deel uit van een gordel parken en villaparken: Zorgvliet, Scheveningsche Boschjes, Van Stolkpark, Nieuwe Park, Belgische Park, Nieuwe Scheveningsche Boschjes, Klattepark, Klein Zwitserland.

Van dezen parken-gordel, zich uitstrekkende van de Stadhouderslaan tot aan de Spoorbaan der Z. H. E. S. M. het meest aantrekkelijk gedeelte van Nieuw-'s Gravenhage, is het Nieuwe Park nagenoeg het centrum. Zeer aantrekkelijk is het buitengemeen fraaie uitzicht van het hooge gedeelte van de Nieuwe Parklaan over het terrein met het Kanaal en de Scheveningsche Boschjes tot achtergrond, of meer in de Noordelijke richting ziende, met de badplaats Scheveningen als achtergrond. Het terrein bevindt zich echter, in afwachting van de definitieve bestemming in eenigszins verwaarloosden toestand.

Uit deze situatie en uit den aard van het terrein volgt logisch de wijze van behandeling die in dit geval werd vereischt.

Het vlak gelegen weiland moet als zoodanig behouden blijven; door een spaarzamen, eenvoudigen aanleg moet de aanwezige natuurlijke schoonheid meer tot haar recht worden gebracht. Het terrein moet zoo weinig mogelijk worden verbrokkeld.

Het voor park bestemde terrein is aan één zijde begrensd door het rechte Kanaal, aan een andere door den rechthoekig daarop staanden eveneens rechten Nieuwe Duinweg, aan de derde zijde door de voor het grootste gedeelte slechts flauw gebogen Nieuwe Parklaan. Een rechtlijnige aanleg was hier door de natuurlijke gesteldheid van het terrein als het ware aangewezen, te meer omdat èn het Kanaal èn de hooge rug aan de N.-O.zijde de contour van het terrein scherp accentueeren.

Door een ruime villa-bebouwing van de hooggelegen strook langs de Nieuwe Parklaan kan een gelukkige afsluiting van de vlakke kern worden verkregen. Deze bebouwing moet zoo worden aangebracht, dat de fraaie uitzichten over het terrein, volkomen tot haar recht komen; het zuidelijk gedeelte der strook moet in verband daarmede geheel onbebouwd blijven.

Ten N.W. van den Nieuwe Duinweg is tevens een althans gedeeltelijke afsluiting door bebouwing gewenscht. Deze bebouwing dient in verband te worden gebracht met de Protestantsche kerk op den hoek van de Nieuwe Parklaan.

Ten einde een behoorlijke aansluiting te verkrijgen bij de minder fraaie bebouwing tusschen Dirk Hoogenraadstraat en Seinpoststraat en een overgang van die bebouwing naar park en villapark, is het noodig de terreinen tusschen Stevinstraat en Nieuwe Duinweg in dit plan te betrekken.

Uitgaande van deze denkbeelden is door den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting het plan gemaakt. (De Ingenieur Afdeelingschef Ir. H. E. Suyver en de architect H. W. Schürmann zijn meer in het bijzonder daarmede belast geweest; de teekeningen zijn van de hand van laatstgenoemde).

De hoofdpartij van den geheelen parkaanleg wordt gevormd door een wei van ruim 5 H. A. groot, waarvan de omtrek door enkele geschoren hagen scherp wordt geaccentueerd.

Tusschen deze weide en het hooge duin aan den Wagenaarweg zijn twee langwerpige rechthoekige vijvers ontworpen, tusschen deze een dubbel wandelpad waartusschen bloembedden, leidend naar het na te noemen café-restaurant. Elk der beide vijvers is omgeven door een gordel van bloemen en laagbloeiende heesters. De weerspiegeling van de kleuren dezer bloemenweelde in het stille water kan een der aantrekkelijkheden van den aanleg zijn.

Op den duintop is een café-restaurant gedacht (zoo noodig gecombineerd met hotel), dat door een terrasaanleg is verbonden met het laaggelegen terrein. Het hoogteverschil bedraagt ongeveer 10 M. Van het café en het bovenste terras zal men een ongemeen fraai uitzicht hebben: Noordwest-waarts over den parkaanleg Scheveningen en de Noordzee, Zuidwestwaarts naar de vallei tusschen Duin- en Cremerweg met de waterpartij van de Scheveningsche Boschjes. De bezoekers van de in 1913 gehouden Landbouw-tentoonstelling zullen zich herinneren, welke een aangenaam zitje het toen h. t. p. verrezen tentoonstellings-restaurant bood.

De as van het voornaamste gedeelte van den parkaanleg, tevens van de boven omschreven groote weide, wordt gevormd door de lijn getrokken van het restaurant naar den koepel van Seinpost. Aan de N.W.zijde van den Nieuwe Duinweg wordt deze as geaccentueerd door een ander groot gebouw, gedacht is aan een flatgebouw of een school, b.v. de voor dit stadskwartier benoodigde H. B. S. voor jongens.

De langs de kronkelende Nieuwe Parklaan gelegen terreinen van het café-restaurant gekroonde hooge duin tot het punt ongeveer waar zich in 1913 de hoofdingang der Landbouw-tentoonstelling bevond, zijn onbebouwd gedacht: langs dit hoogst gelegen gedeelte der Nieuwe Parklaan heeft men de mooiste vergezichten, op welker behoud vóór alles moet worden prijs gesteld.

De terreinen tusschen dit deel der Nieuwe Parklaan en den N. O. vijver zijn als wandelpark gedacht; in de bosschages is een tweetal tennisbanen met clubgebouwtje gedacht.

De verder N. W.waarts aan de Nieuwe Parklaan gelegen terreinen zijn *ten deele* bebouwd gedacht met een *ruime* villabebouwing, waardoor in aansluiting aan den hoogen duinrug een goede afsluiting voor het park wordt verkregen. Deze terreinen zijn eenige jaren geleden reeds in verband met de destijds gedachte bestemming tot bebouwing opgehoogd.

Tusschen de villa's door heeft degene die langs de Nieuwe Parklaan wandelt of zich daar op andere wijze voortbeweegt, een telkens wisselenden inkijk naar het Nieuwe Park. Zoo is ter plaatse, waar de breedte-as van de groote weide de Nieuwe Parklaan snijdt een ruimte van 70 M. tusschen de beide daar geprojecteerde villa's gehouden.

Aan de Parkzijde dezer villa-bebouwing is een 12 M. breede beschaduwde weg ontworpen, die parallel aan de Nieuwe Parklaan loopend, voor het rustig verkeer bestemd is: voetgangers en een enkel rijtuig; het doorgaand verkeer houdt den grooten weg. Deze laan biedt den rustigen wandelaar gelegenheid tot bekijken van den parkaanleg, waartoe de roezige verkeersweg nauwelijks mogelijkheid laat.

Van hier voeren trappen naar de laagte. Een vijver van ± 30 × 40 M. is als speelvijver voor kinderen gedacht in den geest van de Round Pool in Kensington Gardens en de vijver in het Parc du Luxemburg te Parijs. Deze vijver staat in open verbinding eenerzijds met de groote vijvers aan den voet van het Café-Restaurant, anderzijds met de na te noemen vijvers aan den Nieuwe Duinweg.

Om den vijver zijn een aantal zitjes gedacht; evenzoo om de twee kleine weiden die desgewenscht als „speelweiden" gebezigd kunnen worden. Nabij den Nieuwe Duinweg is een speelplaats voor kleine kinderen (zandbak) ontworpen, van ongeveer 40 × 40 M.

Aan den Nieuwe Duinweg is getracht een aantrekkelijk geheel te krijgen door een bebouwing met een viertal villa's met groote tuinen, waartusschen een tweetal rechthoekige onderling verbonden vijvers.

Tusschen de beide middelste villa's leidt een breede laan in de as van het aan de N.W.zijde van den Nieuwe Duinweg ontworpen gebouw naar den weg rondom de groote weide.

De boomen langs den Nieuwe Duinweg kunnen grootendeels behouden blijven; evenzoo de boschjes aan de N.W.zijde van dien weg; tusschen deze boschjes en de sprank bij de Seinpoststraat zijn nog enkele villa's geprojecteerd.

De Protestantsche kerk, welke nu geheel geïsoleerd staat is opgenomen in de bebouwing, zoodanig dat het Kerkgebouw niet gehinderd, doch aesthetisch beter tot zijn recht zal komen en massaal zal oprijzen uit een lagere bebouwing. Dit wordt in de hand gewerkt door het geprojecteerde pleintje op den hoek van de beide hoofdwegen.

Verder Noordwestwaarts gaat de open bebouwing over in een gesloten bebouwing zich aansluitend bij de bestaande Scheveningsche straten (Dirk Hoogenraadstraat en Seinpoststraat). Uit den aard der zaak zullen voor de tennisclub „Leimonias" en voor het speelterrein van H. V. S. andere terreinen gezocht moeten worden alvorens met de volledige bebouwing dezer terreinen aangevangen zal kunnen worden.

Met inbegrip van de beschouwde terreinen aan de Noordwestzijde van den Nieuwe Duinweg, wordt de totaal-oppervlakte in dit stadsgedeelte aan:

park	17.1 H.A.
wegen	5.1 „
water	4.7 „
bouwterrein	8.8 „

Bij beoordeeling van de economische uitvoerbaarheid van het plan, dient in aanmerking te worden genomen, dat als wegoppervlakte ook zijn medegerekend de bestaande wegen als Nieuwe Duinweg enz. die niet of weinig veranderd behoeven te worden. Voorts zijn de wegen in het park òf voetwegen, òf wegen voor licht rijverkeer, terwijl in de wegen, waaraan geen bebouwing komt, geen rioleering aangebracht zal behoeven te worden. De uitkomende bestrating uit den bestaanden half cirkelvormigen weg zal in de nieuwe wegen gebruikt kunnen worden. Behalve ten N.W. van den Nieuwe Duinweg is nagenoeg geen gewone straataanleg noodig. Dooreengenomen zal de prijs per M². dus zeer belangrijk lager zijn, dan in gewone stratenplannen. De park-aanleg zal, gezien de omstandigheid dat de wijze van aanleg als uiterst eenvoudig is bedoeld, niet kostbaar behoeven te zijn.

De bouwgrond kan gemiddeld zeker op f 20.— à f 25.— per M². worden gesteld; de waarde aan bouwterrein kan dus zeer globaal op 1.5 à 2 millioen gulden worden gesteld.

De uitvoering van den park-aanleg en van de wegen zal zeer geleidelijk kunnen geschieden, zoodat het niet noodig zal zijn groote bedragen ineens beschikbaar te stellen.

Wenschelijk zal het zijn eerst de waterpartijen te graven en de aanwezige slooten voor zooveel noodig te dichten en de verdere grondwerken uit te voeren, opdat de hoofdvorm van het terrein wordt vastgelegd. Daarna zou de wegenaanleg en vervolgens de parkaanleg in het gedeelte nabij het Kanaal ter hand genomen kunnen worden en eindelijk zou met den meer tijd en geld vereischenden aanleg aan de zijde van de Nieuwe Parklaan aangevangen kunnen worden.

Inmiddels kan reeds dadelijk een begin gemaakt worden met de uitgifte van bouwterrein aan de Nieuwe Parklaan en Nieuwe Duinweg.

HET NIEUWE HOFPLEIN TE ROTTERDAM*).

Wie deze tentoonstelling in een van de zijhallen van het nieuwe Raadhuis zagen, — in het midden staat de maquette van een heel stadsgedeelte en de wanden zijn behangen met de goudleer-zware prenten — wie er den bouwmeester zelf troffen — klein en daardoor te meer schaal verleenend aan dit alles, — wie hem hoorden verklaren aan de drommen bezoekers, — klein, maar monumentaal in alles, het meest zijn nadrukkelijk geluid —, wie er kwamen, ervoeren het spontaan; hier is bezieling: het gaat om een zielsbelang van Rotterdam.

Men was blind gekeken, doof gepraat, dood gerapporteerd, een „Slagveld" van 18 plannen op zijn minst, maar hier komt men nieuw vandaan; omdat men eigenlijk nooit ten volle beseft had, omdat het nu voor het eerst klaar voor oogen staat, waar het om gaat: om het wezen van een stad, die zich gaat uit-kristalleeren, om een chaos die moet omgevormd worden tot een „stad".

Berlage deelt zijn overtuiging aan bezoekers en genoodigden mee, onvermoeid,

*) Dit artikel was gezet, voordat ik kennis genomen had van het stuk der heeren Meischke & Schmidt in het vorig B. W.
G. M.

in vollen zin vader van zijn schepping; het axiale plan met de dracht van vergezichten, met de plastiek van Berlage's facetten-architectuur; van dit alles gaat kracht uit, de overtuiging: zoo is het, zoo moet het en niet anders.

Er is, als ik goed zie, slechts dit eene gevaar, dat men te zeer wordt overrompeld en alle bezinning vergeet; dat men vergeet, dat zulk een plan niet op eenmaal ten volle rijpt, dat zulk een mierennest als deze verkeers-knoop niet met één slag wordt overwonnen.

Berlage is geen soepel kunstenaar, die alle moeilijkheden met smijdige souplesse wegfantaseert; hij is een stadskern-architect, een kunstenaar van heroïsch sentiment; zijn ontwerpen zijn niet geciseleerd maar gehouwen; onomwonden verrast het bereikte, maar toont zich ook het onvoldragene.

En daarom, een plan van Berlage mag zich verheffen boven den lof, doch het verheft zich niet boven de kritiek; dit ontwerp is niet ten volle gelijk van waarde en het zou niet goed zijn, dit te willen verdoezelen. Het duidelijkst toont zich deze ongelijkwaardigheid — die ik in het plan meen op te merken — wanneer men het plein achtereenvolgens betreedt van af de Kruiskade en daarna van af den Coolsingel.

Van de Kruiskade dan ontwikkelt de ruimte zich op zijn schoonst, het plein breidt zich open voor het oog; edel zijn de zijwanden gevormd, licht geknikt om de fijner bouwsels in het midden ervan, afgesloten door het viaduct dat op treffende wijze is verwerkt tot grondlijn van een oprijzend torenplan; dit beeld is afwisselend, koninklijk, onbevangen; dit is niet uitgepuzzeld, maar gezien; het heeft geheel de achtelooze grootheid, die Rotterdamsch is en Rotterdamsch blijven zal en moet, uit kracht van haar bestemming; dit ziende, tintelt er iets door je heen, zooals het wezenlijk groote dat vermag te geven.

Maar komt men nu van den Coolsingel, dan is er niet die zelfde onbevangen monumentaliteit, niet dat vanzelf sprekende, dat niet ontworpen schijnt omdat het uit de bezieling rechtstreeks geboren werd; er is hier een zekere aarzeling, een strijden om den voorrang: wat is hier het belangrijkst, het afbuigen naar rechts naar het plein of links naar den Stationsweg, of wel het beëindigen op den afgeschuinden hoek; is het deze schuine hoek òf het monument er voor òf de pleinruimte zelf; is het de ruimte of de materie? Daar is een aarzeling, die ons het achteloos groote doet missen, wat het andere uitzicht zoo overvloedig bood.

We vragen niet om een goed en bruikbaar plan, om een goede oplossing voor het verkeer; we willen het allerhoogste, het gaat om het wezensbelang van Rotterdam; anders zou hierover worden gezwegen. Bovendien, de bedenking geldt juist het belangrijkste gezicht op de situatie, immers den blik vanaf den Coolsingel; en dit, terwijl hier juist een winst wordt verkregen, die nu niet ten volle wordt opgemerkt.

Deze winst n.l. is gelegen in het doortrekken van den Coolsingel volgens den Stationsweg, waardoor de groote Rotterdamsche boulevard een ongezochte voortzetting verkrijgt; hier ligt weer een der groote voordeelen van het plan, maar in de accuratesse van hoeken en assen gaat van het effect wel veel verloren. Juist de neiging tot het axiale, tot de symmetrie schijnt aan een onbevangen oplossing, een in zuiver Rotterdamschen geest, te hebben in den weg gestaan.

Deze symmetrie schijnt mij het aesthetisch zwakke punt van het ontwerp, omdat het — het is altijd dezelfde geschiedenis — het minst logische van de oplossing is; want vervolgen we deze strikte symmetrie in haar consequenties, dan blijkt deze allereerst geen volle recht te doen aan de beteekenis van het plein als top van den grooten stadsdriehoek, begrensd door Coolsingel en Goudschen Rijweg en evenmin aan den grooten verkeersdriehoek door deze beiden en de Schie gevormd; dit alles ligt nu een beetje geforceerd, evenals de afsluiting van het Haagsche Veer, die in den scheve moest worden gedrongen en de helling van het plein naar de Delftsche Poort, die in wezen strijdig is aan de symmetrie. De geest van den tijd is zeer tot het axiale in bouw- en stadsplan geneigd en het komt mij voor, dat deze hier tot een zekere tegenspraak heeft gevoerd tusschen sentiment en opgave.

Maar dit alles is meer een kwestie van nuance, van accent dan dat het de wezenlijke beteekenis van het ontwerp aantast; deze staat boven alle kritiek; het is een groote en gelukkige greep, die hier is gedaan en die algemeen wordt erkend en het zal de taak van Rotterdam zijn om deze nu ook inderdaad tot werkelijkheid te maken.

Er dringt zich bij de bezichtiging van het plan onwillekeurig een vraag op die ik niet onaangeroerd wil laten. Zooals men weet, had Berlage opdracht ontvangen het plan te vervaardigen in samenwerking met Burgdorffer; dat deze, de directeur van Gemeentewerken, het plan mede onderteekent en mede steunt, is een waarborg, dat met de plannen van stadsuitleg, ook in zoover deze alleen binnenskamers bekend zijn, volle rekening is gehouden.

Deze wijken blijkbaar nog al af van degene die bekend zijn. We worden allereerst getroffen door de ontdekking dat het Haagsche Veer bestemd om bij het Gemeentelijke overbruggingsplan groote beteekenis te krijgen, hier is afgedamd, en verder dat de Schie zijn waarde als hoofdverkeersader heeft prijs gegeven aan den Stationsweg. We juichen het een zoowel als het ander toe, althans wanneer de consequenties, die we daaruit meenen te mogen trekken, juist zijn.

Klaarblijkelijk wachten ons hier nog eenige verrassingen, die we met een zelfde belangstelling tegemoet zien, als waarmede het Hofplein-ontwerp, dat daarop schijnt gebaseerd, door ons is ontvangen.

IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

INTERNATIONALE CONFERENTIE DER INTERNATIONAL GARDEN CITIES AND TOWN PLANNING ASSOCIATION.

De Daily Mail houdt haar periodieke tentoonstelling van bouwmaterialen en huisinrichting gedurende Maart, te openen op 1 Maart. De stedebouwkundige afdeeling daarvan wordt georganiseerd door de I. G. C. & T. P. A. Voor Nederland zal door bemiddeling van het Instituut voor Volkshuisvesting een inzending plaats hebben, zoo voldoende ruimte kan worden verkregen.

De internationale conferentie heeft plaats 14, 15 en 16 Maart. Het voorloopig program luidt als volgt:

Dinsdag, 14 Maart:

10 uur v.m.: Opening van het bureau van inlichting. 12 uur: Officieele opening 1 uur: Lunch. Des middags zal gelegenheid bestaan tot bezichtiging der tentoonstelling van plannen enz. en tot particuliere kennismaking en bespreking.

Woensdag, 15 Maart:

Des morgens georganiseerd bezoek aan de Ideal Home Exhibition. 1 uur: Lunch. 2.30 uur: Vergadering. Onderwerp: Maatregelen ter bevordering van de oprichting van tuinsteden over de geheele wereld. Een præadvies hierover zal aan de deelnemers vooraf worden uitgereikt. 4 uur: Jaarvergadering van de I. G. C. & T. P. A.

Donderdag, 16 Maart:

Des morgens bezoek aan het Daily Mail Modeldorp en aan de tuinstad Welwyn. 1 uur: Lunch. 2.30 uur: Internationale Vergadering. Onderwerp: De vermindering der bouwkosten. Voorbeelden van verschillende bouwmethoden zijn te Welwyn te zien. Korte berichten zullen van verschillende landen inkomen.

Tochten naar Letchworth en belangrijke complexen zullen voor deelnemers worden georganiseerd op Vrijdag en Zaterdag.

Bij genoegzame deelname zal een tocht van een week worden georganiseerd ter bezichtiging van complexen buiten de onmiddellijke omgeving van Londen.

Aan deelneming aan de conferentie zijn geen kosten verbonden.

Wij verzoeken onzen lezers die wenschen deel te nemen aan de conferentie, die zeker niet in de laatste plaats belangrijk zal zijn door hetgeen zij te zien zal geven, zich bij ons op te geven met aanduiding voor welke dagen zij hôtel in Londen wenschen te hebben. Wij zullen dan voor bericht naar Londen zorgen.

Verzoeke bij deelname hiervan mededeeling te doen aan het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONG EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 6. 11 FEBRUARI 1922. INHOUD: Het Comité voor Nederl. Kunst in het Buitenland. — Het Academieplan van de baan. — Prijsvraag voor een Reclamebiljet. — Een geschikte plaats voor een nieuw Raadhuis van Amsterdam, d. Heineke & Kuipers. — Het Raadsel der Cheopspyramide, d. Ir. G. Friedhoff. — Stadsschoon, d. de J. — Ontvangen boekwerken en kalenders, d. A. B. en J. P. M.

HET COMITÉ VOOR NEDERLANDSCHE KUNST IN HET BUITENLAND.

Het bestuur van „Arti et Amicitiae" te Amsterdam, heeft zich tot den Min. van onderwijs, kunsten en wetenschappen gewend met een adres waarin wordt betoogd dat het bestuur tot zijn leedwezen heeft kennis genomen van de samenstelling van het „Comité voor Ned. kunst in het Buitenland", onafhankelijk van de kunstenaarsvereenigingen.

Men betreurt het dat de regeering niet te rade is gegaan met de besturen der vier groote kunstenaarsvereenigingen, aangezien bij deze vereenigingen bijna alle Nederlandsche kunstenaars zijn aangesloten en haar besturen dus wel bevoegd geacht mogen worden mede haar stem in het comité te doen hooren. Men verzocht den minister dus het daarheen te willen leiden dat „Arti et Amicitiae", vooralsnog wordt uitgenoodigd om zich in het „Comité" te doen vertegenwoordigen, waar het hier een zaak van ingrijpend belang betreft voor de vertegenwoordiging van de Nederlandsche kunst in het buitenland.

Ook het Bestuur der Vereeniging „Sint Lucas" te Amsterdam heeft den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zijn leedwezen te kennen gegeven over de instelling van het Comité, zooals dit is samengesteld — onafhankelijk van kunstenaarsvereenigingen — waardoor het geenszins geacht kan worden voldoende waarborg te zijn, dat de tentoonstellingen, welke in de toekomst in het buitenland zullen worden gehouden, eene zuivere afspiegeling zullen zijn van hetgeen door de hedendaagsche Nederlandsche beeldende kunstenaren wordt gepraesteerd. Verzocht wordt bedoeld Comité alsnog aan te vullen met ten minste twee kunstenaren, die de Vereeniging „Sint Lucas" rechtstreeks vertegenwoordigen.

HET ACADEMIEPLAN VAN DE BAAN.

Onlangs hebben wij meegedeeld dat van de zijde van het gemeentebestuur nog pogingen zouden worden aangewend om de regeering te doen terugkomen op haar voornemen niet tot oprichting van een nieuw gebouw voor de Rijksacademie van beeldende kunsten over te gaan. Die pogingen zijn niet geslaagd. Bij het bezuinigingsstreven dat thans èn bij de regeering èn bij alle politieke partijen voorzit, acht de landsoverheid zich niet verantwoord, eenige millioenen voor een nieuw Academiegebouw op de Staatsbegrooting te brengen.

Ons gemeentebestuur zal nu, na deze definitief afwijzende beschikking, met dr. Berlage overleg plegen over een wijziging in het beperkte plan-Zuid, noodig geworden door het daaruit wegnemen van het geprojecteerde monumentale Academiegebouw. *Hbd.*

PRIJSVRAAG VOOR EEN RECLAMEBILJET.

Door de ***Blauwe Week Commissie*** uit de Nationale Commissie tegen het Alcoholisme (Krugerstraat 25bis te Utrecht) is een prijsvraag uitgeschreven voor een Reclamebiljet waarvan het programma niet voldoet aan de A.N.P.

De P.P.C. deed eene poging om met de prijsvraaguitschrijfster in overleg te treden omtrent het programma doch mocht van haar geenerlei antwoord ontvangen, zoodat de P.P.C. zich genoodzaakt ziet de medewerking aan deze prijsvraag ten sterkste te ontraden.

Rotterdam 9 Februari 1922. De Permanente Prijsvraagcommissie.
C. N. VAN GOOR *Secretaris.*

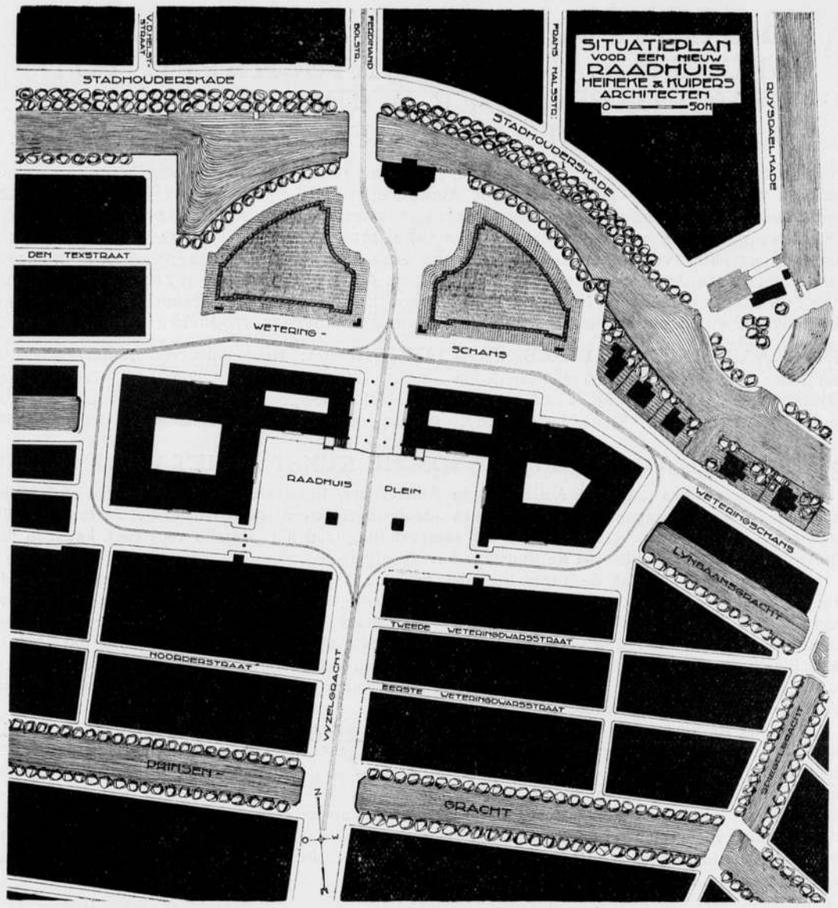

EEN GESCHIKTE PLAATS VOOR EEN NIEUW RAADHUIS VAN AMSTERDAM.

Vast staat thans wel, dat het Paleis aan den Dam niet geschikt is voor een modern Raadhuis voor onze hedendaagsche groote stad en ook niet geschikt er voor is te maken; zelfs niet om een gedeelte van den gemeentelijken dienst er onder te brengen.

Inmiddels wordt steeds, door de burgerij en vooral door het gemeentebestuur, meer en meer behoefte gevoeld aan een nieuw Stadhuis, zooals ook weder tot uiting is gekomen in het verslag, dat over het onderzoek der begrooting voor 1922 in de afdeelingen van den Gemeenteraad pas verschenen is. Steeds wordt ook meer en meer geld besteed aan verbouw van het bestaande Raadhuis en van de vele gebouwen, over de stad verspreid, waarin de gemeentediensten zijn ondergebracht. Telkens moeten voor uitbreiding nieuwe worden bijgekocht.

Thans kunnen zeker niet de ettelijke millioenen worden gevonden, die voor den bouw van een nieuw Raadhuis, Amsterdam waardig, zullen noodig zijn, doch wij mogen hopen, dat die tijd eerlang zal aanbreken. Dan dient niet meer al de tijd van voorbereiding, die zulk een onderneming kost, noodig te wezen. Dan dient men althans te weten, waar het gebouw verrijzen zal. Naar die toekomst, laat ons hopen, naaste toekomst, ziende, meenen wij de aandacht te mogen vestigen op een plaats, die zich bij uitstek leent voor het vestigen van het Raadhuis, namelijk de omgeving van het kruispunt Weteringschans — nieuwe Vijzelstraat.

Het Stadhuis zou daar liggen aan de voorzijde tegenover een hoofdstraat, de verbreede Vijzelstraat, die erop uitloopt, komende van het Muntplein, waarop de hoofdbeweging der stad steunt. Aan de achterzijde zou de breede Weteringschans liggen met het ruime plantsoen.

Wij denken ons het Raadhuis zóó gebouwd, dat de bureaux voor een groot gedeelte te bereiken zijn vanaf een uitgestrekt voorplein, groot genoeg om het drukke rijverkeer, dat op de dagen van huwelijken tegenwoordig den Voorburgwal onveilig maakt, zonder stoornis terzijde van het hoofdverkeer te doen plaats vinden. Het

algemeen verkeer immers gaat dwars over dit plein en door ruime poorten, zooals men dat in het buitenland veelal aantreft, onder het Raadhuis door, naar het er achter liggende stadsdeel.

In financieel opzicht biedt het door ons bedoelde terrein twee belangrijke voordeelen.

Er zal onteigening van de benoodigde perceelen moeten plaats hebben, doch waardevolle gebouwen, die elders soms niet te verwijderen zijn of veelal voor aankoop zeer hooge prijzen vorderen, met beteekenisvolle schadevergoedingen voor zakenverlies, komen er niet voor. Dit is bij een zoo groote oppervlakte in een druk en goed gelegen gedeelte der gemeente wel een zeldzaamheid. Hier geldt het meest woningen. Ook waardevolle gronden zijn er niet gelegen.

Er zullen vier gemeentescholen moeten worden gesloopt, maar de H.B.S. op den hoek van de Weteringschans is met het oog op de noodzakelijke straatverbreeding toch zeker wel ten doode opgeschreven, en de overige scholen zijn oud en verouderd. Verreweg de meeste andere perceelen zijn ook oud en gelegen in onbeduidende straten, hebben geen groote geldswaarde, historische of kunstwaarde evenmin.

Tal van minder goed bewoonbare woningen zullen worden opgeruimd, wat op zich zelf ook een voordeel is, en het belangrijke kruispunt Weteringschans—Vijzelstraat, dat nu als stadsbeeld zeer minderwaardig is, zal zeer in aanzien stijgen.

Het tweede financieele voordeel bestaat hierin, dat een groot gedeelte der benoodigde ruimte voor gebouw, plein en waardige omgeving thans gracht en plantsoen is dus reeds eigendom van de Gemeente.

De enorme, op onze begeleidende teekening aangegeven ruimte van 120.000 vierkante Meter (ongeveer 300 Meter in de richting Noord—Zuid en 400 Meter in de richting Oost—West) kan worden verkregen door onteigening van niet meer dan 27.000 vierkante Meter, die niet reeds aan de Gemeente Amsterdam behooren.

Wij zijn overtuigd, dat in de oude stad of op de grens van de oude stad een dergelijke uitgebreide, maar voor een grootschen opzet toch noodige ruimte niet te verkrijgen zal zijn voor een betrekkelijk zoo gering bedrag aan onteigening, ruw geschat op 3.500.000 gld.

Wij denken ons de indeeling als volgt: gelijkstraats dienen te liggen de bureaux voor het publiek, zooals gezegd vanaf het plein toegankelijk. De eerste verdieping, kan voor de Raadszaal, feestzalen, kamers voor het dagelijksch Bestuur der Gemeente met de noodige daar onmiddellijk naast gelegen bureaux, worden ingericht. De tweede verdieping biedt groote ruimte voor de overige bureaux, een derde evenzoo en voor archieven en andere bergplaatsen.

Mocht, wat wij betwijfelen, toch de ruimte niet voldoende zijn, dan kan nog aan beide zijden worden uitgezet, — naar het Noorden, zoo noodig, tot aan de Prinsengracht.

Hoe zal de ligging zijn ten opzichte van het centrum der stad? Volgens de meest gangbare meening is de Dam het centrum. Dit denkbeeld dient te worden verlaten. In de omgeving van den Dam is het hoofdverkeer van den handel, door de nabijheid van de Beurs, de Bankinstellingen en het Hoofdpostkantoor. Maar de handel heeft niet in de eerste plaats behoefte aan het Stadhuis. Het centrum van bebouwd Amsterdam ligt veel meer naar het Zuiden, en naarmate de bebouwing van „Zuid" vordert, zou het Raadhuis volgens ons plan zeer wel in het midden van de stad komen te liggen.

Door de concentratie van tramlijnen is de Dam het best door de tram te bereiken, doch de plaats, waar wij het Raadhuis wenschen gebouwd te zien, is ook een belangrijk kruispunt van tramverkeer, dat nog als zoodanig zal toenemen, zoodra de geheele Vijzelstraat met dubbel tramspoor zal kunnen worden bereden.

Ook wat de aesthetische eischen betreft, geeft de door ons gedachte plaats voor het Raadhuis schoone oplossingen.

Het gebouw komt te liggen in de as van een hoofdverkeersweg, de Vijzelstraat, en beëindigt die straat op waardige wijze. De Vijzelstraat mondt uit op een groot

plein, van den omvang van den Dam, met den rustieken „vijver" incluis.

De hoofdgevel is naar die straat gekeerd. Het plein is door monumentale gevels omgeven. Op den achtergrond geven de genoemde breede doorgangen toegang naar de nieuwe stad. Aan de achterzijde van het Raadhuis ligt een grootsch plein met plantsoenaanleg en waterpartijen. Tusschen dit plein en den achtergevel de breede drukke Weteringschans. De perceelen, die staan in het Weteringplantsoen, dienen te worden verwijderd, maar de daaraan verbonden kosten worden ten deele vergoed door nieuw geprojecteerde bouwterreinen voor villa's in aansluiting met de bestaande villarij op de Weteringschans.

Tegenover den hoofdingang van het Raadhuis zullen minderwaardige woninggebouwen staan. Te verwachten is zeker, dat daar gevelvernieuwingen op groote schaal zullen plaats hebben. Dit is een quaestie van niet veel tijd.

Hoofdtoegangen kunnen worden gedacht in de drie gevels aan het voorplein, Raadhuisplein; voor andere toegangen is aan de achterzijde en aan beide zijgevels ruimschoots plaats. In de zijvleugels zijn binnenplaatsen ontworpen, zoodat het daglicht ruim overal kan toetreden.

In den hoofd(midden)gevel op het raadhuisplein kunnen monumentale trappen, zoo hoog als de doorgang, wat niet meer behoeft te zijn dan de tram eischt, bijvoorbeeld het viaduct in de Planciusstraat, voeren naar een breed bordes, van waar bij officieele plechtigheden, de traditie getrouw, de toegestroomde menigte is toe te spreken of hooge gasten op grandioze wijze zich aan de bevolking kunnen vertoonen, op een groot plein.

Achter het bordes zou de hoofdingang voor feesten komen te liggen; daarachter een ruime vestibule en achter deze de Raadzaal, die dan een mooi uitzicht heeft op het Weteringplantsoen.

De ruimte om het gebouw is breed genoeg om de tramlijnen ook er omheen te kunnen leggen, opdat bij buitengewone gelegenheden het plein rustig kan blijven en het tramverkeer, toch niet behoeft te worden verstoord. Dit kan dan tegelijk met het gewone voertuigverkeer door de doorgangen worden verboden. Het Raadhuisplein wordt dan alleen voor voetgangers vrijgehouden.

Voeg bij dit alles de symbolische gedachte, dat in onzen tijd het Nieuwe Raadhuis zal worden gebouwd op de grens van oud en nieuw Amsterdam, zooals die was een halve eeuw geleden, met den hoofdgevel naar de oude historie van de stad, recht voor een hoofdstraat, die in denzelfden tijd, ten koste van groote offers, door een ruim opgezette verbreeding is gemoderniseerd, dan zijn wij het volkomen eens met een onzer gemeentebestuurders, die onze aandacht erop heeft gevestigd, dat, als eenmaal tot den bouw van een nieuw Raadhuis zal worden besloten, deze plaats wel de voorkeur verdient boven andere.

HEINEKE & KUIPERS,
Architecten.

HET RAADSEL DER CHEOPSPYRAMIDE.

Eenigen tijd geleden maakte me een Duitsche collega opmerkzaam op een werk, dat een zeer merkwaardig artikel betreffende de Cheopspyramide bevatte. Dit artikel door den ingenieur Max Eyth geschreven, geeft een uittreksel uit een werk van den Engelschen astronoom Piazzi Smyth. Dit laatste werk heb ik niet in handen kunnen krijgen en ben dus genoodzaakt mijn gegevens uit de tweede hand te putten. Ze zijn m.i. dermate interessant, dat ze toch de moeite loonen in wijder kring bekend te worden. In hoeverre de door Piazzi Smyth gedane opmetingen en zijn daaraan vastgeknoopte beschouwingen juist zijn en in hoeverre ze voor tegenspraak in aanmerking komen, kan ik niet beoordeelen. Het merkwaardige ervan, vind ik, dat ze door geen

mij bekend egyptoloog besproken zijn, ze worden gewoon doodgezwegen; zijn ze dus geheel onbekend? Ze loonen toch wel de moeite om eventueel tegengesproken te worden, en noch Maspéro, noch Perrot en Chipiez, noch nieuwere kunstgeschiedenisschrijvers maken er gewag van. Het werk van Smyth is in 1880 reeds uitgegeven, het is dus geenszins een „nieuwtje" waarmee ik de lezers in kennis wil brengen. De daarin gedane veronderstellingen hebben me zoo verbaasd doen staan, en bovendien leek veel mij oogenschijnlijk zoo juist, dat ik niet na kon laten meerdere belangstelling er voor te wekken.

Tot heden is de algemeen verbreide opinie, dat de pyramiden koningsgraven zijn; Smyth beweert ten stelligste dat dit met de Cheopspyramide niet het geval is en zijn daarvoor aangehaalde bewijzen komen mij zeer belangrijk voor. Immers de zg. doodenkamer is een onafgewerkt gat in den rotsbodem, terwijl de bovenbouw volgens een bepaald plan geheel afgewerkt is. In de koningskamer bevindt zich de sarkofaag. Deze wijkt absoluut af van alle andere sarkofagen, hij heeft geen deksel en is eigenlijk niet anders dan een granieten vat zonder deksel, zonder eenige inscriptie of schijn van beschildering. Waar de doodencultus in Egypte aanleiding is geweest tot het beschilderen en beeldhouwen van de grafkamers enz. lijkt het vrijwel onmogelijk dat de geheel naakte pyramide van Cheops een grafmonument zou zijn.

Er schijnt geen spoor van eenige versiering of beschrijving gevonden te zijn.

De verschillende geschiedschrijvers, te beginnen met Herodotus hebben zich met deze pyramide bezig gehouden en zijn tot verschillende overtuigingen betreffende zijn oorsprong gekomen. Ze veronderstellen er zelfs een waterreservoir, graansilo of schatkamer der Pharo's in. Deze dwaasheden werden door de Fransche expeditie van 1799 weerlegd en men keerde tot de veronderstelling van Herodotus, terug dat het een graf was.

Eerst Piazzi Smyth komt na jarenlange studie tot een geheel andere meening en wel, dat we hier te doen hebben met een astronomisch instrument, een standaardmonument, waarin allerhande eenheden, als van lengte, inhoud, enz. vastgelegd zijn.

Zijn opmetingen hebben zéér merkwaardige resultaten opgeleverd: enkele hiervan wil ik hieronder vermelden, waardoor ik hoop de belangstelling voor het artikel te verkrijgen, dat zoo smaakvol geschreven is en zoo'n sfeer van geheimzinnigheid om dit grootste monument der wereld weeft, na allerlei zuivere wetenschappelijke resultaten te hebben bereikt.

Deze grootste pyramide is de eerste in haar soort: op zichzelf een merkwaardig verschijnsel dat er van een climax in het gevonden type geen sprake is. De hoofdafmetingen zijn: hoogte 147.80 M., grondvlakzijde 232.16 M. Omtrent de indeeling is ieder natuurlijk ingelicht. De koningskamer is 10.48 M. lang, 5.24 M. breed en 5.86 M. hoog. De wanden bestaan uit vijf lagen zeldzaam juist op elkaar passende granietblokken. Hierin bevindt zich de z.g. sarkofaag, het eenige voorwerp dat ooit in de pyramide gevonden schijnt te zijn, zij is 1.978 M. lang, 0.676 M. breed en 0.88 M. hoog, uitwendig gemeten.

De moeilijkheid om juiste opmetingen te verkrijgen blijkt daaruit dat sinds 1553 door 25 Europeesche geleerden opmetingen zijn verricht die echter geen van alle eender zijn!

De voet van de pyramide was ook lastig juist te bepalen daar de opperste deklaag van kalksteen verdwenen was; eerst na het vinden van een paar onbeschadigde stukken was het mogelijk de juiste maat vast te stellen. Toen bleek dat de omtrek van het grondvlak zich tot de dubbele hoogte verhoudt als 3.14159 : 1. Met andere woorden is in de pyramide het getal π tot 5 decimalen vastgelegd; deze is dus de belichaming van de kwadratuur van den cirkel en staat na 4000 jaren, gedurende welke de waarde van π absoluut verloren ging, nog tastbaar voor onze oogen!

Natuurlijk is de pyramide indertijd niet met hetzelfde maatsysteem gebouwd, als waarmee wij nu werken. Daarom heeft Piazzi Smyth geprobeerd de maateenheid op

te speuren, waarna destijds dit grandioze bouwwerk werd gesticht, en een geniale inval heeft hem op het spoor gebracht, van wat hij verder den „pyramide meter" noemt.

De tegenwoordige wetenschap berekent het aantal dagen van een zonne-jaar op 365, 2422. Deelt men de dubbele zijde of den omtrek van een cirkel, wiens doorsnede de hoogte der pyramide is, in 365,2422 deelen, dan krijgt men de lengte, die Smyth als maateenheid aanneemt. Hij verkreeg hiermee de merkwaardigste resultaten bij het opmeten van alle kamers, gangen enz.

Door deze eenheid in $5 \times 5 = 25$ deelen te verdeelen kreeg hij de „pyramide duim." Het getal 5 speelt een hoofdrol in de pyramide, zij heeft vijf hoekpunten, vijf zijden, de koningskamer ligt op de 50ste laag van het bouwwerk, de wanden daarvan bestaan uit 5 lagen enz.

In de voorhal der koningskamer is een raadselachtige inkerving, die een dikte heeft van 1 pyramideduim en 5 duimen lang is. Dit was dus zoo te zeggen de eenheid van maat waarmee de pyramide gebouwd is.

De pyramidemeter, die het zonne-jaar verbindt met de zijde van de pyramide, is precies het twintigmillioenste deel van de poolas van onze aarde, d.w.z. 20.000.000 pyramidemeter is het gemiddelde van het getal, dat de verschillende geleerden aangeven voor de lengte van onze poolas.

Hier is dus een maatsysteem gevonden, dat sterk verband houdt met verschillende cosmische gegevens. Ongeveer 100 jaren geleden hebben Fransche geleerden eenzelfde gedachte gevolgd, door hun meter vast te leggen als het 40.000.000 deel van den meridiaan van Parijs, van een kromme dus, waarvan zéér moeilijk de gedaante vast te leggen is. Hoeveel zekerder ging de pyramiden-bouwmeester te werk, toen hij zijn maat nam als een deel van een volkomen rechte lijn!

Merkwaardigerwijze heeft deze pyramidemeter een lengte van 25,025 Engelsche duim, zoodat de pyramideduim slechts 1/1000 grooter is dan de Engelsche duim!

Vermenigvuldigt men de hoogte der pyramide met 10^9 dan krijgt men den zonsafstand (ook weer 't gemiddelde van wat verschillende geleerden daarvoor aannemen) zijnde 91.840.000 mijlen.

De orienteering der Cheopspyramide is zeer zuiver en belangrijk zuiverder dan welke van zijn navolgelingen ook. De afwijking 4′ 30″ zou zelfs met onze moderne instrumenten bij een dergelijk massaal bouwwerk lastig te vermijden zijn. Wie zegt echter dat de Poolsrichting gedurende die 4000 jaren niet zoodanig afgeweken is dat oorspronkelijk een zuivere plaatsing aangenomen kan worden?

In geografischen zin staat de pyramide op een merkwaardig punt, drie werelddeelen komen er samen. Zoowel de breedte- als lengtegraad door de pyramide getrokken, doorsnijdt meer landoppervlak dan welke andere ook, zoodat hij als een middelpunt der landoppervlakte aangezien kan worden.

We keeren nu nog eens naar het inwendige terug en wel naar de „Sarkofaag" in de koningskamer. Waar het voor Smyth vaststond, dat hij hier niet met een gewone sarkofaag te doen had, moest er onderzocht worden waartoe deze kist dan wel gediend zou hebben. Een deksel is nooit gevonden en de uit- of ingang is te klein, dan dat het daardoor ontvoerd zou kunnen zijn. De vijf binnenste en de vijf buitenste vlakken zijn alle glad gepolijst, terwijl de inhoud van het inwendige juist de helft is van den inhoud van het uitwendige. Het grondvlak van de koningskamer, vermenigvuldigd met de hoogte, levert precies 50 $\times$ den inhoud van de binnenholte der granieten kist. Hier wordt de eenheid van inhoudsmaat uit den oertijd in verondersteld en ook deze houdt weer verband met onzen aardbol. De inhoud is n.l. gelijk aan een kubieke pyramidemeter $\times$ 5.7, welk laatste getal het gemiddelde is, van de verschillende getallen, die het soortelijk gewicht onzer aarde aangeven. Smyth noemt den inhoud dezer kist de pyramide-ton en vindt dan weer een merkwaardig verband tusschen het gewicht der pyramide (berekend met zorgvuldige weglating der holle ruimten en met inachtneming der verschillende soortelijke gewichten voor de verschillende samenstellende bouw-

stoffen) en het gewicht der aarde en wel verhouden ze zich tot elkaar als $1 : 10^{3\times5}$.

De oudste Angelsaksische inhoudsmaat is het „Quarter" dat heden niet meer in gebruik is doch alleen nog bij berekeningen wordt toegepast. Acht bushel zijn één Quarter. De éénheid waar het Quarter $^1/_4$ van is, was nog steeds onbekend, totdat Smyth vond, dat de inhoud van de granietkist in de pyramide van Cheops, precies 4 Quarters was!

In de pyramide bevindt zich nog een gang onder een helling van 26° 18′ die met een hoek, groot 3° 30′ 30″ van den hemelpool afwijkt. Deze steenen reuzentelescoop treft juist het onderste culminatiepunt van de ster δ van de kleine beer. Deze ster heeft echter niet altijd daar gestaan en volgens Herschels berekening bevond zich 2150 v. C. een andere belangrijke ster de x van de Draak in denzelfden toestand, nl. als poolster. Het jaar 2160 is dus van belang voor den bouw der pyramide; waarom wordt door de telescoop nu juist het onderste culminatiepunt in observatie genomen?

Hierop heeft Herschel een antwoord gegeven, door na te gaan dat in 2160 v. C. een andere beroemde ster juist de poolster in onderste culminatie kruiste, een gebeurtenis, die in 25.827 jaren niet meer voorkomt en dus is dit jaar voor de pyramide, die dit hemelgebeuren in den hoek van zijn ingangscorridor vereeuwigt, een jaar van de grootste beteekenis, mogelijk is ze het jaar van zijn beëindiging en mede een reden van zijn oprichting.

Het boek van Smyth schijnt zich nog verder in de getallen-mystiek te verdiepen doch Max Eyth deelt daar verder niet van mee. Voor hen die er zich verder voor interesseeren zij meegedeeld dat het door mij bedoelde artikel te vinden is in Max Eyth: Lebendige Kräfte uitgave Julius Springer, Berlijn 3e druk 1919, terwijl het werk van Smyth, in 1880 uitgegeven, heet: Our inheritance in the Great Pyramide.

Het boek van Eyth is het lezen ten zeerste waard, men moge ten opzichte van verschillende mededeelingen sceptisch staan, ze openen een perspectief in de wetenschap van het oude Egypte, waar men van duizelt. Hoe hebben ze toen ter tijd met zooveel inzicht maten en verhoudingen van het heelal geweten of gevoeld, waarnaar wij nu met onze nieuwste wetenschappelijke hulpmiddelen nog steeds zoeken? Ir. G. FRIEDHOFF.

N.B. Na het opstellen van dit artikel kwam me nog een Hollandsch werk over dit onderwerp in handen, n.l. van H. J. van Ginkel, genaamd „de Groote Pyramide", waarin een overzicht over de verschillende theorieën en tevens een Theosophische beschouwing er over gegeven wordt.

STADSSCHOON.

Een sedert eenige jaren al in overweging zijnde welstandsbepaling is de vorige week door den Amsterdamschen Raad principieel vastgelegd. Waarom die bepaling, waarvan zeker nooit iemand de urgentie heeft betwist, zoo lang uitbleef, is niet duidelijk; het opstellen van een paar goede regels meer in de politieverordening, behoeft toch geen jaren in beslag te nemen, zou men zoo oppervlakkig denken.

Enfin, laat ons hierover geen retrospectieve beschouwingen houden, het is nu zoover. De Raad heeft het „verbod van onaesthetische reclames en bouw, die schade aan het stadsschoon zou toebrengen," (erg mooi is de redactie niet), met vrijwel algemeene stemmen aangenomen. En hiermede werd schoonheid een object van artikel zooveel der politieverordening, welke profanatie volkomen past in den geest dezer wereld van proza.

Maar dit doet er nu weinig toe; we zijn in elk geval zoover gekomen, dat het Amsterdamsche stedeschoon met ingang van 1 Februari j. l., onder wettelijke bescherming staat. Laat ons dit voorloopig tot vreugde stemmen!

Maar wat nu?

B. en W. hebben het voornemen, zich bij de keuring van bouwontwerpen uit een

schoonheidsoogpunt te laten voorlichten door een commissie van deskundigen; er was een onbescheiden raadslid, dat weten wilde, hoe B. en W. zich de samenstelling dier commissie denken; deze nieuwsgierigheid werd evenwel onmiddellijk onderdrukt door de vage belofte, dat de verordening omtrent de bouwontwerpen niet in werking zal treden, alvorens de commissie is saamgesteld; en in die samenstelling zal de commissie van bijstand van publieke werken worden gehoord.

Weinig zeggend, en niet direct geruststellend.

Er zal met gelatenheid moeten worden afgewacht, hoe voortaan bij toepassing van het nieuwe artikel, B. en W. zich zullen doen voorlichten. Heeft nu die voorlichting in haar uitwerking geen grooter beteekenis, dan die welke door een andere commissie van deskundige voorlichting, de Schoonheidscommissie, aan dat College wordt verstrekt, dan is er grond om te betwijfelen of het schoone gebaar van den Amsterdamschen Raad die bevrediging zal opleveren, die er terecht van mag worden verwacht.

Immers de Schoonheidscommissie van thans, dient B. en W. *op hun uitnoodiging* van advies; dit vragen om advies is dus facultatief; terwijl buitendien het oordeel der commissie omtrent *openbare* bouwwerken, in den regel niet wordt gevraagd. En dan nog: een advies blijft een advies, m. a. w. het wordt genadig in ontvangst genomen, zonder eenige zekerheid, dat het zal worden opgevolgd ook. Het is bekend, dat in den loop der jaren van haar bestaan de Schoonheidscommissie meermalen, en nog wel waar het belangrijke bouwwerken betrof, hare adviezen in afkeurenden zin, door B. en W. zag ter zijde gelegd. Dit verzwakt het aanzien der commissie in niet geringe mate, daargelaten nog, dat tengevolge daarvan de ambitie bij hare leden aanmerkelijk moet verslappen.

En hier juist schuilt de groote moeilijkheid aan de instelling van advies-commissies verbonden. Dergelijke commissies dragen wel tot zekere hoogte de aansprakelijkheid van het effect harer werkzaamheid, maar zij missen de kracht om hunne adviezen, ook voor een overheidscollege, *verbindbaar* te doen zijn.

Met belangstelling zal dan ook, en wel in de eerste plaats in de kringen der architecten wier rechtszekerheid o. a. hierbij niet weinig is betrokken, worden uitgezien naar de regeling eener redelijke en doeltreffende toepassing van het nieuwe welstandsartikel. In de geschiedenis van de thans reeds vele jaren arbeidende Schoonheidscommissie, zullen belanghebbenden voldoende materiaal vinden, om hun duidelijk te doen worden, hoe de voorlichting van B. en W. bij toepassing van het hier besproken artikel, in menig opzicht *niet* geregeld zal moeten worden.

Deze materie eischt ernstige overweging, waarbij de adviezen uit de kringen der praktijk wel van eenig nut zouden kunnen zijn. Anders is te vreezen, dat het goedbedoelde welstandsartikel weinig zal uitwerken, en niet die onmisbare *populariteit* zal verwerven, welke het deel ook van de Schoonheidscommissie had moeten worden, maar tot heden niet geworden is. DE J.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN KALENDERS.

Nederlandsche Ambachts- en Nijverheidskunst 1921, uitgegeven op initiatief der Nederlandsche Vereeniging voor ambachts- en nijverheidskunst, met steun van het Departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen bij W. L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij Rotterdam 1921.

Dit jaarboek — het derde — opent met een wijsgeerige bijdrage van Dr. D. J. Bierens de Haan over „De geestelijkheid van het schoone voorwerp." Deze beschouwingen vereenigen in zich een oppervlakkigheid van waarnemen en een diepzinnigheid van denken en — dwepen, die den werkenden kunstenaars, die dit boek hebben samengesteld, weleens een glimlach zullen ontlokken.

Bert Nienhuis schrijft een opstel over „Ceramiek", waarin hij een zakelijk overzicht

geeft van de verschillende technieken der pottenbakkerskunst en van de voornaamste moderne ceramisten. In zijn algemeene beschouwingen trekt hij met smakelijke verontwaardiging te velde tegen de smakeloosheid van de groot-industrieproducten. Ieder met onderscheidingsvermogen zal het hiermee eens zijn. Toch prikkelt de stelling. „In den zin van fabriekmatig product kan ceramiek zich niet tot kunstwerk ontwikkelen" tot tegenspraak. Is dit niet het thans toch reeds lang overwonnen standpunt van de oude Engelsche handwerk-idealisten! De groot-industrie is er en moet er zijn om te voorzien in de dagelijksche behoeften van de millioenen aardbewoners. Ceramisten-kunstenaars, zijn er ook, maar zijn vrij wel broodeloos. In de vereeniging van kunstenaar en groot-industrie moet de oplossing van het bestaansprobleem van den kunstenaar en de veredeling van de massa-productie worden gezocht. De artistieke en technische kwaliteiten van een waschstel, dat men compleet voor zes gulden in de Bijenkorf zal moeten kunnen koopen, zullen geheel verschillen van die van een pulletje, dat voor zestig gulden in een kunsthandel te krijgen is. Maar het vraagstuk van het massa-product is in artistieken zin, juist door de massa-voortbrenging en door het massa-gebruik volstrekt niet minderwaardig.

„Boekkunst en samenleving" de derde bijdrage is een warm pleidooi van J. F. van Roijen voor het schoone boek.

Naar aanleiding van het honderdtal goed verzorgde afbeeldingen — de hoofdzaak van het Jaarboek — alleen deze opmerking: is het wel juist in dit overzicht van *hedendaagsche* kunstnijverheid ook eenige werken op te nemen van twintig jaren oud? De hedendaagsche kunst vertoont zeker geen eenheid, — integendeel — maar deze andere werken springen er toch heelemaal tusschen uit. A. B.

Kalenders voor 1922. De Beton-kalender en Van Gendt's Bouwkalender, beide uitgegeven door L. J. Veen, zijn oude getrouwen. Ze toonen de standvastigheid der mathesis, tegenover de veranderlijkheid der posttarieven. Bovendien geeft Van Gendt's Bouwkalender, in zijn bijlage 415 pagina's wetten en verordeningen en 175 pagina's, van menschen, die met de vermeerdering, de handhaving, de toepassing en de verklaring van die wetten en verordeningen zijn belast, waaruit blijkt dat de verhouding tusschen de genoemde grootheden een geheel getal, d. i. nog gunstig, is.

De Academie van Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage afd. Lithographie stuurde een behaaglijk kalenderschild met dito blok; ontwerp W. L. Wagemans. De indeeling van het schild, waarvan de versiering het blok omlijst en tevens de dagen aanduidt, is goed, de kleur van het geheel is echter wat te dof. De toon van de afd. Lithographie der Haagsche Academie staat altijd een beetje in de mineur. Het voordeel van dezen kalender is, dat hij duidelijk is, leesbaar is. Ja . . . . . dat is een voordeel.

De Eerste Haagsche Clichéfabriek „Electra" zond ons haar halfjaarlijksche kalenderplaat, ontworpen door K. Vegter. Deze plaat is vreeselijk electrisch, overal zigzágen de bliksems en knetteren de vonken. En alles staat in hel roode vlam, het heele schild en de letters en cijfers en de namen en de tekst, ja het heele gebouw van de firma staat in brand en uit 4 kleine W. C. raampjes komt ons de verzengende vuurgloed tegen.

De Internationale Gewapend-Beton-Bouw te Breda had ook een gelukkige vondst in een twaalftal Engelsche schilderstukjes, meerendeels van G. Morland, ieder geschikt om een kalenderblad te versieren. Naar gelang van de grootte van deze schilderstukjes zakt de kalender zelf meer of minder door den onderkant der omlijsting en stijgt het hoofd met den firmanaam minder of meer door den bovenkant daarvan. Aan de zijkanten gebeurt niets. Januari gaf ons „The happy family". De moeder wiegt haar kindje op schoot, tot vreugde van den vader en het hondje, dat kwispelstaart, terwijl Grootje met een potje bier in haar hand door de openstaande deur in de donkere verten tegen de avondlucht tuurt. Bij dit schoons staat het jaartal 1787. Dit is, zooals reeds gezegd, de kalender 1922 van de Intern. Gew. Beton-Bouw te Breda.

De overige ons toegezonden kalenders hadden niets bijzonders, wij hebben ze eenvoudig opgehangen en gebruiken ze, omdat ze zoo praktisch zijn. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONG EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 7. 18 FEBRUARI 1922. INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. Uitvoering Ongevallenwet 1921. — Regeeringscommissarissen examens B. N. A. 1922. — Examencommissie 1922. — Ex. Teekenen M.O. 1922. — Over de Moderne toegepaste Kunsten. Lezing gehouden d. V. Huszar op het 2e kongres van Mod. Kunst te Antwerpen 1922, 22 Jan. — Bij den dood van architect C. Muysken, d. J. P. M. — Berichten. Dienst v. h. Bouw- en Woningtoezicht en Brandweer te Tilburg.—J. B. Springer†.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

UITVOERING ONGEVALLENWET 1921.

In aansluiting met het bericht omtrent de uitvoering van de Ongevallenwet 1921, verzoekt het Bestuur den leden, die van de toepassing van deze wet mededeelingen kunnen doen, deze schriftelijk ter kennis te brengen van het Bestuur.

REGEERINGSCOMMISSARISSEN EXAMENS B.N.A. 1922.

Tot regeeringscommissarissen bij de Examens voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar in 1922 zijn door den Minister van Onderwijs benoemd de heeren:

P. van Voorst Vader, Civiel Ingenieur te 's-Gravenhage en J. W. Albarda, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal en Wethouder van Onderwijs te 's-Gravenhage.

EXAMENCOMMISSIE 1922.

Onder goedkeuring van den Min. van Onderwijs zijn benoemd tot leden van de Examencommissie voor de Examens Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar in 1922, de heeren: Ir. W. de Vrind Jr., Architect, Assistent aan de Technische Hoogeschool te 's-Gravenhage, Voorzitter; G. J. Rutgers, Architect B. N. A. te Amsterdam, Vice-Voorzitter; J. P. Mieras, Directeur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten te Amsterdam, Secretaris; J. S. Baars, Architect te Amsterdam, Pl. v. d. Berg, Architect B. N. A., te Vlaardingen, A. Baart, Architect B. N. A. te Leeuwarden, Kr. v. d. Berg, Architect bij den Dienst der Spoorwegen te Utrecht, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, Architect B. N. A te De Bildt, B. van Bilderbeek, Architect B. N. A. te Dordrecht, Ir. A. Boeken, Ingenieur bij den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam, B. Brands, Directeur van de Ambachtsschool te Enschede, Th. van Braningen, Architect B. N. A. te Den Haag, C. Broerse Jr., Inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, Ir. H. de Bruyn, Ingenieur bij het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, H. B. v. Broekhuizen, Architect te Arnhem, B. T. Boeyinga, Architect te Amsterdam, Ir. J. W. E. Buys, Architect te Heemstede, J. Coenraad, Architect te Zaandam, L. Cusell, Architect B. N. A. te 's-Gravenhage, Ir. D. W. van Dam van Hekendorp, Civiel-Ingenieur te Amsterdam, N. v. d. Drift, Architect en Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft, Ir. M. Th. Elout, Architect te 's-Gravenhage, Ir. P. H. Endt, Architect te Arnhem, I. van Esso, Arts te Amsterdam, H. Evers, Onder-Directeur Derde Ambachtsschool te Amsterdam, H. v. Eyden, Architect B. N. A. te Bussum, J. L. Flipse, Architect bij den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam, Ir. G. Friedhoff, Architect te 's-Gravenhage, J. D. Gantvoort,

Architect B. N. A. te Deventer, K. v. Geyn, Architect te Amsterdam, Ir. W. C. van Goor, Civiel-Ingenieur te Rotterdam, Han Groenewegen, Architect B. N. A. te 's-Gravenhage, J. B. van der Haar, Architect B. N. A. te Amersfoort, F. de Herder, Aannemer te Zwolle, Mr. A. M. J. Hendrix, Advocaat en Procureur te Amsterdam, H. van Hilten, Architect bij de Gemeentewerken te Utrecht, N. Hollander, Leeraar Derde Ambachtsschool te Amsterdam, G. de Hoog Hzn., Architect bij het Rijksbureau voor de Monumentenzorg te 's-Gravenhage, Ir. H. Hoekstra, Architect B. N. A. te 's-Gravenhage, H. van der Kloot Meyburg, Architect B. N. A. te Voorburg, Ir. Jules Kayser, Architect B.N.A. te Venlo, Ir. Jos. M. J. Klijnen, Architect te 's-Gravenhage, L. Koerts, Leeraar M.O. te Amsterdam, A. Kok, Architect bij den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam, H. J. Kolk, Architect B.N.A., Leeraar aan de Midd. Technische School te Utrecht, L. J. P. Kooken, Architect B.N.A. te Eindhoven, Albert Kool, Architect B.N.A. te Utrecht, Th. J. Lammers, Architect B.N.A. te Amsterdam, P. N. Leguit, Architect B.N.A. te Alkmaar, P. Leith Jr., Inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht te Rotterdam, C. v. de Linde, Architect te Bussum, J. P. Logemann, Architect te Rotterdam, Ir. J. B. v. Loghem, Architect te Haarlem, G. Loogman, Architect te Amsterdam, Joh. D. Looyen, Directeur Woningdienst te 's-Hertogenbosch, H. Masselink, Architect B.N.A. te Huis ter Heide, D. Meintema, Architect B.N.A. te Leeuwarden, G. A. Meyer, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te 's-Gravenhage, J. Moerman, Architect te Amsterdam, J. Molenaar, Architect B. N. A. te Amsterdam, H. W. Nijman, Hoofdopzichter bij den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam, Th. Philippi, Architect te Amsterdam, Maurits Plate, Architect B. N. A. te Haarlem, Prof. W. van der Pluym, Hoogleeraar aan de Rijks Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam, S. Poliakoff, Arts te Amsterdam, Ir. A. H. A. de Ronde, Civiel Ingenieur te Maastricht, Ir. D. Roosenburg, Architect te 's-Gravenhage, J. Roosing, Architect te Amsterdam, Mr. E. H. P. Rosenboom, Architect B.N.A., Advocaat en Procureur te Amsterdam, J. Th. van Rossum, Architect B.N.A. te Delft, G. J. Rutgers, Architect B.N.A. te Amsterdam, A. v. d. Sandt, Architect B.N.A. te Maastricht, G. L. J. Schönbeck, Architect te Amsterdam, Ir. R. Schüngel, Architect B.N.A. Inspecteur van de Volksgezondheid te 's-Hertogenbosch, A. M. J. Sevenhuysen, Architect B.N.A. te Haarlem, M. Sirag, Leeraar aan de Midd. Technische School te Utrecht, J. C. Slagter, Architect en Leeraar aan de Midd. Technische School te Haarlem, M. Springer, Leeraar aan de Midd. Technische School te Amsterdam, J. C. Speelman, Architect B.N.A., Assistent aan de Technische Hoogeschool te Delft, A. Th. P. F. M. Stornebrink, Bouwkundige bij den Woningdienst te Amsterdam, H. Sutterland, Architect en Leeraar aan de Academie te Rotterdam, Ir. H. H. Suyver, Ingenieur bij de Gemeente Werken te 's-Gravenhage, G. J. Tak, Hoofdambtenaar bij den Dienst der Hoofd-Inspectie op de Volkshuisvesting te 's-Gravenhage, Ir. H. Thunnissen, Architect B.N.A. te 's-Gravenhage, Ir. M. E. H. Tjaden, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, P. A. Timmers, Architect B.N.A. te Blaricum, Leen Tol, Architect B.N.A. te Lisse, H. W. Valk, Architect B.N.A. te 's-Hertogenbosch, Jan van der Valk, Architect B.N.A. te Tilburg, J. H. v. d. Veen R.Jzn., Architect te Amsterdam, G. Versteeg, Architect B.N.A. te Amsterdam, M. Vrijenhoek, Architect te 's-Gravenhage, Ir. F. W. Wttenwaall, Civiel Ingenieur te Sloten, Mej Ir. Gr. Wolffensperger, Bouwkundig Ingenieur te 's-Gravenhage, W. J. M. v. d. Wijnpersse, Leeraar aan de Midd. Technische School te Utrecht, Mej. Ir. B. Zeeman, Bouwkundig Ingenieur te Amsterdam, D. C. v. d. Zwart, Architect Gemeente Werken te 's-Gravenhage, Leden.

EXAMEN TEEKENEN M.O. 1922.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen brengt ter kennis van belanghebbenden, dat in den loop van het jaar 1922 gelegenheid zal worden gegeven tot het afleggen van het volledig examen ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid tot het geven van nijverheidsonderwijs in de vakken, waarvan de akten zijn gemerkt NI, NII, NIII (met de aanteekening voor voortbouwend onderwijs), NIV (met aanteekening), NV (met aanteekening), NIX (met aanteekeningen), NX, NXI, NXII, NXIII, NXIV (met aanteekening), N*b* tot en met N*n*, N*o* (met aanteekeningen) en N*p* (met aanteekeningen), alsmede ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het hand- en rechtlijnig teekenen (M*a*).

Zij, die aan een dezer examens wenschen deel te nemen, moeten zich voor **1 Maart a. s.** aanmelden bij den inspecteur-generaal van het nijverheidsonderwijs H. J. de Groot, Groot Hertoginnelaan No. 134, te 's-Gravenhage, bij schrijven op ongezegeld papier, met nauwkeurige opgave van naam, voornamen (voluit), woonplaats en adres, alsmede van de begeerde akte en met overlegging van *a.* geboortebewijs, *b.* indien dit verlangd wordt in het programma, gewaarmerkte bewijsstukken omtrent den aard en den duur der praktijkjaren en c. het getuigschrift, waaruit het recht op vrijstelling van eenig deel van het examen kan blijken, of den vrijstellingsbrief.

De candidaten zullen uiterlijk 14 dagen vóór den aanvang van het examen een bedrag van f 10 voor elk examen, waaraan zij zich wenschen te onderwerpen, hebben toe te zenden aan den voorzitter der examencommissie (Postrekening den Haag no. 61090.)

Indien bovenstaande voorschriften bij de aangifte door den candidaat niet zijn in acht genomen, blijft zijne aanmelding buiten beschouwing.

OVER DE MODERNE TOEGEPASTE KUNSTEN.

LEZING GEHOUDEN DOOR V. HUSZAR OP HET 2E KONGRES VAN MODERNE KUNST TE ANTWERPEN 1922, 22 JANUARI.

Toen ik naar aanleiding van de vraag om over de moderne toegepaste kunst te spreken, hier over nadacht, kwam het mij voor dat 't woord *toegepaste kunst* in strikten zin niet behoort bij de *moderne kunsten*, waarom, dat hoop ik U uiteen te zetten.

Mijn bespreking zal zeer beknopt zijn en is hoofdzakelijk bedoeld als opwekking om dieper op het onderwerp in te gaan.

Om een waar begrip van moderne kunst te krijgen, moeten wij nagaan wat wij onder „modern" en wat wij onder „kunst" verstaan.

Het begrip „modern" is aan tijd gebonden, het begrip „kunst" aan het tijdelooze.

Ik ga van de veronderstelling uit, dat wij het er over eens zijn dat het wezen van alle ware kunsten hetzelfde is.

Een definitie van kunst in het algemeen is volgens mijn inzicht altijd onbevredigend en hierop verder in te gaan zou te ver voeren van het eigenlijke onderwerp.

Anders geformuleerd kunnen wij dan zeggen:

modern is vorm is tijdelijk,

kunst is inhoud is eeuwig.

Onder inhoud versta ik het zuiver aesthetische zonder het literaire of natuurlijke.

Een ware vorm is het gevolg van zijn inhoud.

Een ware inhoud is uit den tijd geboren.

De kunst van Michelangelo zal in onzen tijd onwaar zijn; zij kan niet uit onzen tijd ontstaan, wel willekeurig gemaakt worden door iemand, maar dit bewijst meteen de onechtheid.

Ook heeft ieder tijd een typisch uitdrukkingsmiddel, dat de kultuur des tijds meebrengt.

Het is daarom ook onwaar het kultuur-produkt van een tijd in een anderen tijd te gebruiken, zonder het te verwerken voor zijn eigen tijd.

Ik zeg te verwerken, daar de kultuur vooruitgaat door de verwerking van de steeds vermeerderende en zich ophoopende kennis en ervaring.

Er is steeds beweging en vooruitstreving.

Bij stilstand komt achteruitgang, dus verval (decadence).

Wij zijn in een opkomend, dus in een nieuw tijdperk (zeer bewegelijk).

Hoe kan men zoo iets waarnemen, beleven en uiten?

Historische beschouwingen zijn meestal vervelend, maar ik moet toch een *zeer kort* en schetsmatig overzicht geven van enkele der voornaamste kultuur-tijden of stijl perioden om onze opkomende nieuwe periode duidelijk te laten zien.

De Egyptische-Klassieke-Middeleeuwsche tijdperken hebben een zeer uitgesproken karakter, ze bezitten stijl.

In alle kunstuitingen manifesteert zich de tijd-geest.

De tijd-geest, dat is de inhoud des tijds, was, om bij deze drie kultuurperioden te blijven, de godsdienstige.

Het verschil in godsdienstige opvatting bij elk van deze drie had tot gevolg dat hun vormen ook verschillend waren.

Afb. 1. Bij een *Egyptisch* beeld voelen wij de macht der idee die in aesthetische waarde omgezet is. De stilte die om zoo'n beeld heerscht, is dwingend. Men krijgt eerbied voor zoo'n werk, men voelt er niet een kortstondige persoonlijke opvatting in maar den geheelen tijd en de geheele groep.

Even zoo zal men voelen bij een klein plastiek van dien tijd en men zal het niet verwisselen met een Tanagrabeeld van den Griek.

Afb. 1. „Liggend ram"
Amenophis III ± 1450 v. Chr.

Afb. 2. „De Drie Gratiën"
Siena.

Afb. 3. Pilaster
v/h hoofdportaal
Cathedrale de
Chartres.

Afb. 4. Madonna
met kind
Michel Angelo.

Afb. 2. Zoo vindt men bij een *Griek* minder het spiritueele en onreëele en meer de idealistisch verdroomde werkelijkheid, zooals hun godsdienst veridealiseerde menschelijkheid was Deze idee heeft dien tijd doordrongen en is er aesthetisch in omgebeeld.

Gevolg van dezen inhoud was de veridealiseerde menschelijke figuur als hoofdmotief.

Afb. 3. Geheel tegenovergesteld aan deze beide is een *middeleeuwsch* kunstwerk, waar de uiterlijkheden verwaarloosd worden ten bate van den inhoud. De inhoud was concentrisch spiritueel, het christelijke ideaal. Was bij den Griek vermenschelijkte goddelijkheid dus meer aardsch, (rond horizontaal) hierbij éénzijdige vergoddelijking dus hemelsch (spits verticaal).

En 't is hier verklaarbaar dat het uiterlijke, de z.g.n. schoone vormen verwaarloosd worden. Om den verlosser van den aardschen mensch concentreert zich alles.

In zoo'n middeleeuwsch beeld openbaart zich de tyds-idee in dezelfde gestemdheid als in een kathedraal. Ik bedoel niet even machtig en rijk maar even sterk en met denzelfden uitingsdrang. De godsdienstige idee was de hoofdzaak, waaraan het individu zich moest onderwerpen. Het individu en zijn werken waren in dienst van de gemeenschappelijke idee, de opvatting van een kunstwerk was niet die van den maker, maar van den tijd.

Wel moest de maker van een werk een kunstenaar zijn om de idee te kunnen ombeelden. Het individu moest de idee *beleven*, dus in hem moest zij leven en niet als een dood dogma ondoorleefd door hem teruggegeven worden, daar dan geen kunst kan ontstaan. Zoo hebben ook alle cultuurperioden een tijd gehad, waarin zij na hun hoogste punt bereikt te hebben, zich zelf herhaalden, 't leven was er uit en de kunst was in haar verval-stadium. Opkomst-bloei-verval heeft elke stijl.

Het kenmerk van de *Renaissance* is de opkomst van het individueele of de bewustwording van den enkeling (het subject) en zijn bevrijding van den tot dogma geworden godsdienst. De leidende idee, de godsdienst verliest zijn inhoudsbeteekenis en wordt experimenteel gebruikt.

In Italië, de geboorteplaats der Renaissance kwam men na bestudeering der klassieken tot de opvatting, dat de middeleeuwsche werken te sober waren.

Zoo'n klassiek beeld had schoone vormen, een gotisch leelijke. Men vergat dat de vorm gevolg is van den inhoud en men haalde twee tegengestelde begrippen dooreen, door aan klassieke vormen een middeleeuwschen inhoud te geven.

Afb. 4. In dit beeld kan men zien hoe de devotie van het onpersoonlijke veranderd is in een gigantisch individueel gebaar.

De houding van de madonna met den eenen arm naar achter en met den anderen het kind vasthoudend, de beenen over elkaar enz. vindt men bij een echt religieus mensch niet zoo uitgebeeld. Bij het kind evenzoo. De houding half en face, half en profil, geeft aan het kind een heftige draaibeweging, wat op zich zelf al geniaal gedaan is. Het strakke geslotene van den christelijken asceet-mensch is veranderd in het heftig bewogene van den heidenschen hartstochtmensch. Den vorm vond men bij de klassieken.

Zoo'n opvatting moest tot de uiterste willekeur leiden en dit is ook te zien tot op heden toe.

De mensch kwam uit zijn evenwicht. De onrust trad in.

Waren in de voorgaande stijlperioden rust, strakheid, orde, evenwicht het hoofdresultaat van den inhoud, zoo zag men nu bewegelijkheid, willekeur, onrust enz.

Door verschillende stijlen door elkaar te gebruiken, komt men al van zelf tot leugens.

In de bouwkunst b. v. plakte men halve zuilen tegen gevels.

Het hoofdmonument der stijlperioden, het godshuis werd als een paleis, dus wereldsch.

Afb. 5. Ik zou nog talrijke voorbeelden kunnen noemen ook uit onzen tijd, daar de Renaissancistische opvatting nog tot heden, hoewel afstervend, leeft, maar ik hoop dat dit voldoende is om tot nadenken te brengen. Hiermee wil ik nog niet zeggen

Afb. 5. Inwendige van de St. Pieterskerk te Rome. XVIe eeuw.

Afb. 6. „Molen in den Winter". ± 1890. Jacob Maris.

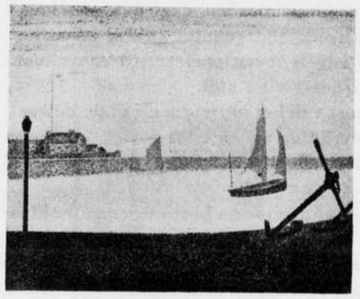

Afb. 7. Kanaal bij Avond. George Seurat 1890.

Afb. 8. „Slaapkamer" Arles 1888. Vincent van Gogh.

Afb. 9. „De Danszaal". P. Severini.

dat in deze tijden geen kunstwerken ontstonden, maar de kunst wordt al te kunstig gemaakt. In de kunstscholen wordt de opvatting van den meester geleerd en de wedijver om elkaar te overtreffen in kunde wordt sterk.

Tallooze kunstrichtingen komen:

Akademisme, neo-klassicisme, romantiek, realisme, naturalisme, impressionisme, pointillisme, symbolisme, expressionisme, futurisme, cubisme enz.

De schilderkunst neemt de leiding.

Het is interessant om te zien hoe van de gemeenschapskunst de bouwkunst met als hoofdmonument het godshuis, de leiding overgegaan is naar de meest individueele; de schilderkunst met het „staffelei Bild".

Al de ismen werden het eerst in de schilderkunst en pas later in de andere kunsten gezien. Ik kan natuurlijk niet al deze richtingen van avond behandelen en moet mij beperken tot enkele, die invloed hadden op de nieuwe beelding.

Afb. 6. De *impressionisten* hebben ons leeren zien de onbelangrijkheid in de kunst van de natuurlijke voorstelling, zij zetten alles om in *toon* waarde en willen kunst om de kunst. Dit is een der belangrijkste factoren in de moderne kunstbeweging.

Wij zien in dit beeld van Jaap Maris wel de voorstelling maar die speelt hier een zeer ondergeschikte rol. Een schuur of huis links is niets meer dan kleur vlekken; de wieken van den molen enkele strepen, met a. w. alles is omgebeeld tot toon waarde.

Het is voor hem een lust geweest het blanke van de sneeuw, de massa toon der huizen enz. met vegen en toetsen tot een geheel te maken.

Natuurlijk komt nog de overtuiging er bij wat het werk tot kunstwerk maakt.

Afb. 7. De *pointillisten* hebben het *licht* ontleed. Zij zijn nog abstrakter dan de impressionisten, zetten de natuurvormen nog meer om.

Kleur is niets anders dan ontleding van licht. Door de ontleding, stippeltjes van verschillende complementaire kleuren werden naast elkaar gezet, werd het beeld ijl en abstract.

Bij Seurat ging dit gepaard met vormverstrakking, een bijzonder sterke eenheid ontstond.

Afb. 8. Het *expressionisme* hoofdzakelijk door Vincent van Gogh in beeld gebracht, liet den verdiepten mensch zien. Waren bij Maris de indrukken van buiten af en daarbij gebleven, zoo ging het bij van Gogh van binnen uit.

Het gevolg hiervan was dat de uiterlijke schijn-vorm ondergeschikt werd en omgebeeld voor den innerlijken geestelijken drang. Het geestelijke, het eigenlijke in den mensch domineerde. Dit is gedeeltelijk bereikt door de abstraheering.

In dit beeld is de innerlijke gestemdheid tegenover het interieur zoo, dat wij gedwongen worden Vincent's sterke overtuiging en menschelijke psyche te zien optreden in deze ruimte.

Zoo heeft de stand van een stoel een bepaalde houding door zijn vormen die omgebeeld zijn tot expressie. En zoo heeft elk detail dezelfde beteekenis. De invloed van Vincent was vooral groot in Duitschland waar nog heden het expressionisme de leiding heeft, maar ze is hier tot nu toe niet tot universeele waarde verwerkt.

Afb. 9. De *futuristen* beïnvloed door de voorafgaanden, trachten impressie plus licht in *beweging* te brengen. Zij braken met het conventioneele beeld (de voorstelling) nog meer om de beweging nog intenser te bereiken. Alles beweegt om hen heen en in hunne voorstelling.

De bedoeling, de reeks indrukken die wij ondergaan in één beeld te brengen, bracht een omkeer in de kunst. Daar de kunstenaars meer visueel en minder ideëel waren, was hun werk echter te eenzijdig.

Afb. 10. *De cubisten* gingen dieper. Hun levensbeschouwing, meer contemplatief en filosophisch, bracht mee meer beheersching en gebondenheid. Ze hebben gemeen met de futuristen, dat ze ook de beweging beschouwen als doordringbaar in alles maar de gelijkwaardigheid van alles meer als iets universeels en niet als tijdelijke

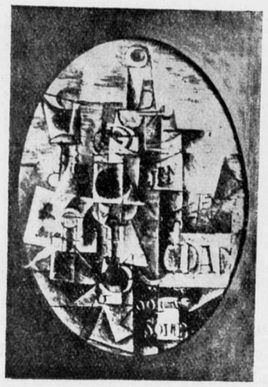

Afb. 10. „STILLEVEN".
P. PICASSO. 1912.

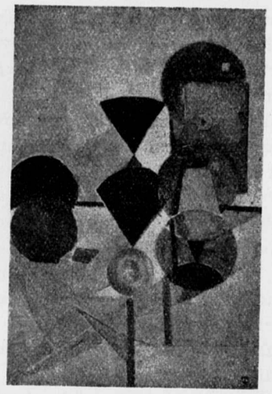

Afb. 11. „STILLEVEN".
THEO VAN DOESBURG. 1916.

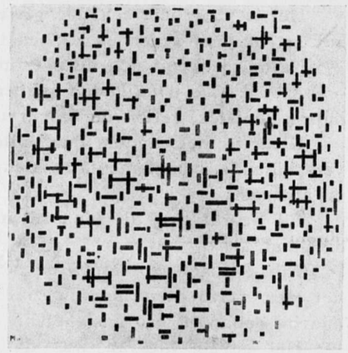

Afb. 12. COMPOSITIE 1917.
P. MONDRIAAN.

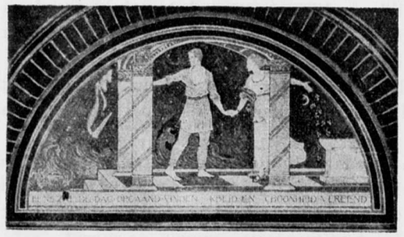

Afb. 13. „WANDBESCHILDERING".

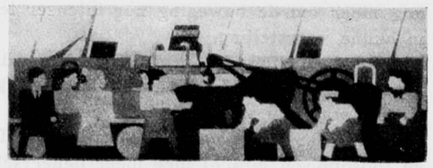

Afb. 14. „INLADEN VAN EEN SCHIP".
B. VAN DER LECK 1915.

verschijning. De universeele beschouwing sluit de domineerende individueele opvatting uit. Hoe meer universeele ziening en minder individueele gevoeligheid bij hen, hoe consequenter het werk in die richting gaat.

In plaats van de stemming de gestemdheid. Bij Picasso's werk (1912) zijn nog die naturalistische elementen aanwezig, waarmee hij opereert, ze tegen elkaar schuivend; waardoor de natuurlijke plastiek tot een geometrische wordt, maar wij zullen zien hoe bij hem en anderen het naturalisme hoe langer hoe meer verdiept wordt en geestelijke waarde krijgt.

Afb. 11. Bij een werk van Th. van Doesburg (1916) is al het naturalisme grootendeels overwonnen en de geometrische vormen nemen de natuurvormen over en wij zien meer de kleur vlakken in de vlakruimte inplaats van in de perspectievische ruimte.

Het is niet een visionaire ziening, maar de herleiding van de verschijnings vormen (bizondere) tot grond vormen (algemeen).

De grondvorm is in alles de geometrische. Een appel niet in zijn finesses n.l. de kleine karakteristieke bulten en kleur nuancen waargenomen, maar herleid tot ronden (vorm) roode (kleur). Een schaduw krijgt hierdoor ook een positieve waarde, m.a.w. men gaat van de analyseerende waarneming tot de synthetische abstraheering.

Afb. 12. Een beeld van Piet Mondriaan is een uiterste consequentie van deze levensbeschouwing. Hier is al het natuurlijke als voorstelling geheel vernietigd, daar de universeele beelden in evenwicht zijn met het individu als daar tegenover staande natuur; deze n.l. de natuur moet altijd blijven anders hebben we geen kunstproduct meer. Hiermee is de schilderkunst tot zijn zuiverste uiting gekomen; de zuiverste middelen als kleur en vlak zijn rhythmisch in vlak ruimte evenwichtig gebeeld.

U ziet ook dat het vlak als eenig domein der schilderkunst tot zijn recht komt. Deze waarde heeft een zeer belangrijke beteekenis voor die nieuwe beelding.

Afb. 13. Men ziet op zoo'n wandschildering hoe het vlak verknoeid is, door gedeeltelijk perspectievische, dus drie dimensionale en gedeeltelijk vlakke (zooals de zuilen) behandeling enz. en hoe het verhaal dus 't geval domineert en niet de schilderkunst zelf. Dit ziet men ook bij de tegenwoordige poging om wandschilderingen te maken, waarbij duidelijk herinnerd wordt aan de „staffelei Malerei" ofschoon de afmetingen groot zijn. 't Is treurig te zien hoe zonder vakkennis hierin geknoeid wordt en men dit soms doet met steun van overheidswege en medewerking van z.g. moderne architecten!

Afb. 14. Dan ziet men weer de beteekenis in de moderne kunst van een werk van B. van der Leck. Ofschoon hier ook nog 't geval zichtbaar is, is zoo iets niet *om* het geval gemaakt, maar dit is gebruikt omdat het beeldingsvermogen nog niet tot rijpheid gekomen is.

De abstraheering is de kenmerkende eigenschap der moderne beelding. Nu moet men onder abstraheering verstaan: zuivering van den natuurlijken verschijningsvorm om te voeren tot vorm veralgemeening. De natuurlijke verschijning als voorstellingsbeeld vertroebelt de aesthetische (*de ware inhoud*) en daardoor kan niet exact gebeeld worden.

Zoo zullen de reëele kunstmiddelen als lijn, vorm, kleur, klank enz. de beelding leiden en niet afleiden door bijkomstigheden, die met de kunst niets te maken hebben. In de kunst moet de scheppingsdaad en niet het voorstellingsbeeld gezien worden. De scheppingsdaad moet den beschouwer dwingen in een kunstwerk zich te verplaatsen waarvoor zijn aktieve medewerking gevraagd wordt. Zoo alleen kan de kunst een realiteit voor allen worden; al het andere is onzuiver en voor de modernen verwerpelijk. Ik kan nu niet in details treden maar wil men hierover wat meer weten dan kan men dit vinden in een van mijn artikelen in „De Stijl", 1e jaargang, No. 7, waarin ik uitvoeriger alles beschrijf.

Ik hoop echter dat U de kracht van zoo'n werk voelen zult.

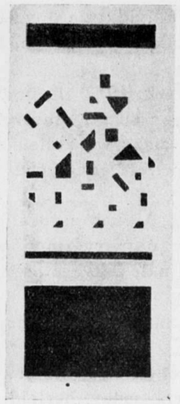

Afb. 15. „AFFICHE"
B. v. d. LECK 1918.

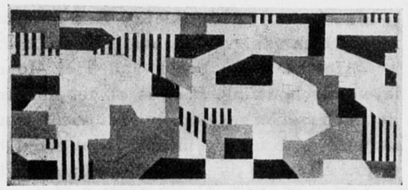

Afb. 16. COMPOSITIE 1918—19.
CHR. BEEKMAN.

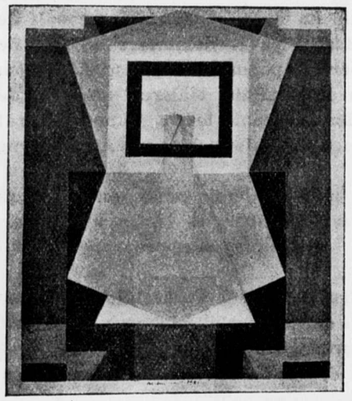

Afb. 17. COMPOSITIE 1921.
HERBIN.

Afb. 18. BEELDHOUWWERK.
LIPSCHITZ 1920.

Afb. 15. In dit werk van Van der Leck kunt U een verdere ontwikkeling zien. De vlakruimte is verder uitgebeeld. De destructiveering van het geval dat met mathematisch begrip opnieuw gekonstrueerd is, geeft een levendig rhythme in de middenpartij afgesloten boven en onder door de rechthoekige vlakken. Door deze manier is de nieuwe monumentale schilderkunst een stap verder gekomen, daar in de nieuwe beelding het streven is van de vlakruimte in de plastische ruimte de compositie voort te zetten. In dit beeld is hoofdzakelijk gewerkt met richtingslijnen; positief zijn de kleine vlakken en negatief de lijnen die men zich voorstellen kan als die vlakken onderling verbindend en op het fond uitstralend. Die opvatting is niet cubistisch; 't is prismatisch. De kleuren primair gehouden komen helaas in foto niet tot hun recht.

Afb. 16. Chr. Beekman onder invloed der moderne strooming heeft op een andere manier het vlak door gebeeld. Daar hij hier nog te veel aan de natuurlijke voorstelling vasthoudt, kon niet alles tot mathematische orde herleid worden: wel is hier 't streven te zien om met de verstrakte lijnen en vlakken de vlakruimte, schuivend in het vlak te beheerschen met evenwichtige vlakverdeeling, maar 't evenwicht is nog niet zoo dat dit in een plastische ruimte voortgezet kan worden.

Het is merkwaardig dat deze beeldingswijze n.l. vlakken door elkaar schuivend (het resultaat van de cubistische opvatting zooals wij al gezien hebben) tot hetzelfde resultaat voert.

Hetzelfde met anderen persoonlijken kijk is bij

Afb. 17. Herbin te zien. Hier is alles symmetrisch gehouden en toch doet 't niet ornamenteel aan. Daar het ornament een geheel ander karakter draagt. Is ornament in zijn wezen een versieringselement, dus ondergeschikt aan iets, de nieuwe beelding is een zelfstandig geestelijke uiting. Dit is al in de beeldende idee opgesloten. Bewijs van de innerlijke kracht van zoo'n werk is, dat het met zulke eenvoudige geometrische vormen toch iets te zeggen heeft. 't Heeft een vaste rustige houding die meer verwantschap met een Egyptenaar heeft dan met een Renaissancistisch werk. Zoo is ook 't zelfde streven in een beeldhouwwerk van Lipschitz te zien.

Afb. 18. Als men dat niet bekijkt als een rariteit maar naar het wezen zoekt, zoo zal men zien dat met het zuiverste beeldhouwkundige middel n.l. vormen plastisch in de ruimte scheppen verbonden met de cubistisch idee, die ik al beschreven heb, de moderne geest zich hierin openbaart. Ofschoon nog niet tot de uiterste consequentie doorgevoerd zooals in de schilderkunst, zal ook op dit gebied rijper werk komen zoodat het zich bij de andere kunsten zal kunnen aansluiten als organisch deel, maar de architectuur moet nog rijper worden.

Ik spreek van architectuur waar in een bouwwerk met de eigenlijke bouwkunst de andere kunsten een organisch geheel vormen.

De bouwkunst is nog niet zoo ver als de andere kunsten. Hier heerscht nog anarchie, die erger is hier dan als bij de andere kunsten, daar bouwkunst uit zijn aard gemeenschapskunst is. Als wij terug kijken wat de Renaissance gezaaid heeft en tot welke willekeurigheden men gekomen is, zoo ziet men dat de orde weer hersteld moet worden.

Was in de stijl perioden de orde door den godsdienst geleid, zoo kan dit nu niet, tenminste niet op dezelfde wijze. De tijd brengt andere eischen en behoeften. De industrie ontwikkelde zich ondertusschen enorm. De machine met geheel nieuwe mogelijkheden kwam tegenover het handwerk. Men beproefde krampachtig aan het handwerk vast te houden met kunstnijverheid producten, maar dit gaf over 't geheel genomen niets, massa product en product van enkelingen kwamen in strijd en het eerste overwon.

Van de producten der machine hebben ook de bouwmeesters geprofiteerd maar in den aanvang op onjuiste wijze door het maken van beton kolossen, onbeheerscht van vorm, willekeurige toepassingen van moderne constructie in oude vormen zooals de skyscrapers in Renaissance stijl.

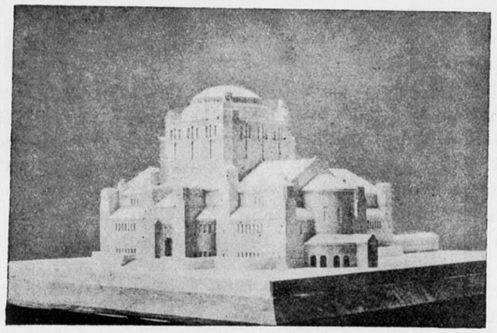

Afb. 19. „Het Beethovenhuis". H. P. Berlage.

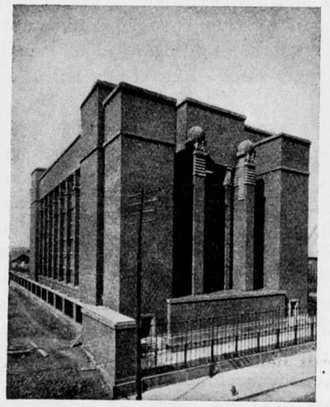

Afb. 20. Kantoorgebouw
Larkinfabriek Buffalo.
Arch. L. Wright.

Afb. 21 A. Kantoorgebouw
„Het Scheepvaarthuis".
Arch. J. M. van der Mey.

Gelukkig kwamen er de ernstigen die inzagen, dat zoo iets niet langer kon en die op die fouten wezen.

Violet le Duc. Muthesius, van de Velde, Berlage, Wright en andere waren die.

Hoe in zoo'n chaos orde te scheppen? Het is niet toevallig dat in alle groote stijl perioden de bouwkunst op geometrische basis gegrond was. Op zoo een geometrisch systeem heeft o.a. Berlage zijn gebouwen rationeel konstructief met moderne middelen ontworpen.

Afb. 19. Maar hier is niet alleen het systeem dat zoo'n gebouw tot kunstwerk maakt, maar de beeldende drang des kunstenaars om plastische ruimte te scheppen.

Het is krachtig en tevens fijn gevoeld, er is een rustige beheersching in maar de liefde voor details is er nog te veel aanwezig, wat zooals wij later zullen zien, de moderne bouwkunstenaar nog moet overwinnen. Ik wil niet in bouwkundige details treden, hetgeen meer op den weg van een architect ligt, maar liever enkele vragen behandelen die in het algemeen belang zijn, dus ook in dat der beeldende kunsten.

Was den laatsten tijd en nu ook nog gedeeltelijk het kunst streven een individueel hypersubjectief, eigenzinnig, anti-sociaal, zoo is nu de tijd gekomen voor het sociaal-monumentale.

Is zoo'n streven mogelijk in onzen tijd waar zoo veel verwarring is?

Mijn antwoord luidt, dat juist in zoo'n tijd de jonge frissche idee groeien kan!

De monumentale kunsten, die een stijl bezaten, waren gedragen zooals ik al gezegd heb, door een idee n.l. de godsdienstige.

Dit is in onzen tijd niet zoo, tenminste niet in dezen vorm, hoewel die in eenige groepen en sekten als naklank van het oude nog leeft. Wat hebben wij dan nu voor ideaal? Van iets positiefs spreken zooals in godsdienstige tijden, kan men niet, alleen in den zin van beginnende dus primitieve idee, d. i. het streven naar 't universeele in tegenstelling van dat naar het individueele.

't Is niet toevallig dat men in de litteratuur hetzelfde geval konstateeren kan en het ook in sociaal en politiek leven in alle landen te zien is. De muziek waaruit men klank en stilte wil laten komen en niet het sentimenteele, wijst er eveneens op.

De veralgemeening wordt beïnvloed door het internationale verkeer, de industrie, de techniek. De werken der ingenieurs zijn typische voorbeelden van anti-individualistische internationaliteit. Wij kennen geen tijd waarin men zooveel dezelfde producten van techniek in Amerika en in Europa aantreft; b.v. op gebied van electriciteit. Dit is een veralgemeening zonder ideaal en zonder kunst, maar zooals altijd vóór dat de kunst haar plaats in de maatschappij inneemt, overweegt de utiliteitsbehoefte en pas door toename van kultuur en verbetering van sociale toestanden komt het evenwicht tusschen de utiliteit en het aesthetische.

Afb. 20. Een figuur als Wright in een op technisch zoo vergevorderd land als Amerika is een van de bewijzen, dat de mogelijkheid daar is om kunst te scheppen met de producten der machines.

Zooals wij gezien hebben in schilder- en beeldhouwkunst is hier ook naar verstrakking, verhouding en rhythme gestreefd. Individueele willekeur kan bij dergelijk streven geen plaats hebben. Zelfs de twee figuren op de twee pijlers zijn hinderlijk. De primitieve grondvorm moet gevonden worden, wat hier een heel eind bereikt is. Dit behoeft niet een verarming te brengen daar door de plastiek, gevolg van de verdeeling van de ruimten, scheppingsmogelijkheid genoeg gegeven wordt.

Afb. 21. Welk een tegenstelling met de opvatting van den Amsterdammer van der Mey. Ofschoon hier dezelfde bedoeling was n.l. een kantoorgebouw bouwen als bij Wright, zien wij hier een romantiek, die als naklank der Renaissance buiten onzen tijdgeest valt. Het kunstenaarsschap in zoo'n werk, daar het echt gemeend is, is niet te loochenen, maar als de individueele willekeur tot zulke excessen leidt, vervallen wij in hetzelfde als in de barok. Ofschoon dit bouwwerk in onzen tijd ontstond, doethet nu al antiek aan door zijn schilderachtige effecten die den eigenlijken plastischen bouw bedekken. Daarom is dit meer vlak decoratief dan beeldend plastisch. *(Slot volgt).*

BIJ DEN DOOD VAN ARCHITECT C. MUYSKEN.

Het bericht van den dood van hoogbejaarden voert gemeenlijk de gedachten terug naar vervlogen tijden. De tijd, die levendig wordt bij de herinnering aan het werk van den architect Muysken zijn door de tegenwoordige jonge generatie reeds niet meer beleefd. Tusschen dien tijd en het heden ligt zelfs nog een geheele generatie. En bepaalt dit voor haar reeds de appreciatie over het werk van den architect Muysken, er komt nog bij, dat voor onze generatie — helpen kan zij het niet — in de eerste plaats het hartstochtelijke, zoowel in vorm als in kleur, prikkel voor belangstelling is. En daarvan waren de werken van den heer Muysken wel geheel vrij. Meest verscholen in het statige groen van oude parken staan ze daar, vol bezonnenheid, wel overwogen en beheerscht, zonder eenige willekeur, als uitingen van een fijn gevoel en een streven naar klare harmonie.

En ons zonder vooroordeel te plaatsen voor deze bouwwerken en daaruit ons den tijd te herscheppen, waarin zulk een onbewogen rustige rust, zoo'n rimpellooze kalmte als van een effen vijver, zulk een vredige harmonie, kon opbloeien, zou ons doen twijfelen aan onszelf .... als wij niet wisten, dat toenmaals, toen deze bouwwerken werden gebouwd, met een zelfden twijfel in het hart de blik naar het toen juist vergane verleden werd gewend.

Van het vele, dat de heer Muysken voor het maatschappelijk leven in ons land deed en voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in het bijzonder, is een overzicht gegeven in het Bouwkundig Weekblad toen hij op den 19en October 1913 zijn zeventigsten verjaardag vierde. Sindsdien werkte hij niet meer in het openbaar. Toch toonde hij nog een enkele maal dat zijn belangstelling voor de bouwkunst, hoewel hij daaraan geen werkzaam aandeel meer nam, niet verflauwd was. En nu is hij, dicht bij het achtste levenskruis, verscheiden en met hem verdwijnt weer een der nog zoo weinig overblijvenden die aan het geestesleven in de tweede helft van de negentiende eeuw in ons land voor de bouwkunst het zijne heeft bijgedragen.

J. P. M.

BERICHTEN.

DIENST VOOR HET BOUW- EN WONINGTOEZICHT EN BRANDWEER TE TILBURG.

De afdeeling Bouw- en Woningtoezicht van den dienst van Publieke Werken is met ingang van 1 Febr. j.l. als afzonderlijke dienst ingesteld en vereenigd met de Brandweer.

Als Directeur van den dienst van het Bouw- en Woningtoezicht en Brandweer is benoemd de Heer J. J. Haarselhorst, voordien chef van de afdeeling Bouw- en Woningtoezicht van den dienst van Publieke Werken en Commandant van de Brandweer.

Voorloopig zijn de bureaux gevestigd Heuvelstraat 52; zoodra het voor den nieuwen dienst bestemde gebouw aan de Capucijnenstraat No. 49 gereed is, worden deze daarheen overgeplaatst.

J. B. SPRINGER. †

Te Laren (N.H.) is in den ouderdom van 68 jaar overleden de Architect J B. Springer, tot 1915 Architect van de Publieke Werken te Amsterdam. Van zijn hand zijn o.m. de Blauwbrug, het Gymnasium aan de Weteringschans en de Openbare Handelsschool.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONG EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 8. 25 FEBRUARI 1922. INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. Adres van het Bestuur van den B. N. A. aan B. en W. van 's-Gravenhage inzake de plannen van aanleg van een nieuw park. — Adres aan den Gemeenteraad te Rotterdam inzake het Hofpleinplan. — Over de Moderne toegepaste Kunsten. Lezing gehouden d. V. Huszar op het 2e kongres van Mod. Kunst te Antwerpen 1922, 22 Jan., Vervolg en Slot. — Algemeene Beschouwingen, d. J. P. M. — Ontvangen Tijdschriften. De stijl December 1922, d. A. B. — De Bouwgids, Januari 1922, d. J. P. M. — De Omslag, Ingezonden.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

ADRES VAN HET BESTUUR VAN DEN B. N. A. AAN B. EN W. VAN 'S-GRAVENHAGE INZAKE DE PLANNEN VAN AANLEG VAN EEN NIEUW PARK.

Het Bestuur heeft in dit adres er op aangedrongen geen beslissing te nemen met betrekking tot den aanleg van het nieuwe park, tusschen de Witte Brug en het Kurhaus, alvorens het oordeel van de Schoonheidscommissie te hebben ingewonnen.

B. en W. hebben zulks echter, blijkens het Raadsverslag, niet noodig geoordeeld.

ADRES AAN DEN GEMEENTERAAD TE ROTTERDAM INZAKE HET HOFPLEINPLAN

(AAN DIT ADRES IS DOOR HET BESTUUR VAN DEN B. N. A. ADHAESIE BETUIGD).

Aan den Raad der Gemeente Rotterdam.

Edel Achtbare Heeren,

Ondergeteekenden:
Gewestelijke Kring Rotterdam van den Bond van Nederlandsche Architecten,
Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,
Vereeniging voor Stadsverbetering „Nieuw Rotterdam",
allen te Rotterdam,

nemen de vrijheid zich met het navolgende tot Uw College te wenden:

Het zal Uw College zonder meer duidelijk zijn, dat onze Vereenigingen hoewel zich op verschillend gebied bewegende, alles wat de stadsontwikkeling van Rotterdam betreft, aandachtig volgen, dat zij met ongemeene belangstelling kennis namen van de verschillende oplossingen die, in de laatste jaren voor het verkeersvraagstuk nabij het Hofplein, werden ten beste gegeven en ook in Uw College werden behandeld en dat die belangstelling in bijzondere mate gold, het, onlangs bekend gemaakte plan dat door Dr. Berlage en diens medewerker den heer Burgdorffer werd ontworpen.

Uit de vergelijking van dit plan met de vroeger gepubliceerde, blijkt op de meest overtuigende wijze, dat met hoeveel zorg de laatsten ook werden bestudeerd en samengesteld toch bij geen enkel het vraagstuk in de kern werd aangegrepen, met zooveel ervaring in de materie werd overzien en met zoo meesterlijke hand werd samengesteld als waarvan het plan van Dr. Berlage getuigenis aflegt.

De erkenning van dit feit meenen wij mede hierin te mogen zien dat Dr. Berlage's medewerker, die zelf het vraagstuk in al zijn details, bij diens vroegere plannen overwoog, niet geaarzeld heeft uit volle overtuiging de medeverantwoordelijkheid voor het in samenwerking gemaakte plan, te aanvaarden en de superioriteit daarvan, boven zijn vroegere plannen te onderschrijven.

Het is niet te ontkennen dat het plan Berlage in elk opzicht veel ingrijpender is dan eenig der

vooraf gegane ontwerpen en niets spaart, wat aan het verkrijgen van eene volkomen logische, rationeele en in stedebouwkundig opzicht aesthetische oplossing van het vraagstuk in den weg zou staan, doch tevens is door dit plan zonneklaar bewezen, dat op geen andere wijze het gestelde doel kon worden bereikt en dat met de kleine middelen waarmede en de beperkte gezichtspunten van waaruit de vroegere plannen werden ontworpen geen oplossing kon worden verkregen, die beantwoordt aan wat door de noodwendigheid, wordt geboden en de waardigheid van Rotterdam in dezen verplicht is te eischen.

Het ligt niet op onzen weg het plan in details te analyseeren en de verdienste ervan in het licht te stellen. De toelichting door de ontwerpers zelve op het plan gegeven, waaruit de, naar onze meening volkomen logische gedachtengang, die bij de conceptie ervan heeft voorgezeten, spreekt, maakt zulks overbodig.

Evenmin ligt het op onzen weg om mogelijke bezwaren tegen het plan te opperen of geopperde bezwaren te weerleggen, daar ook dit met volle vertrouwen kan worden overgelaten aan de ontwerpers omdat niemand beter dan zij de bezwaren naar hunne waarde zullen weten te schatten en bij de uitvoering in staat zijn daaraan, zoo noodig, tegemoet te komen.

Wij wenschen slechts als onze vaste overtuiging uit te spreken, dat aanvaarding van het plan in het welbegrepen belang van Rotterdam is te achten en dat de uitvoering daarvan het aanzien van onze goede stad, ook als woonstad, zal verhoogen en in velerlei opzicht rijke vruchten zal afwerpen.

En hoewel erkend moet worden dat de huidige tijdsomstandigheden niet gunstig zijn om plannen als het onderhavige, met hunne verstrekkende financieele gevolgen, te entameeren, zou alleen twijfel aan de toekomst van Rotterdam aanleiding mogen zijn de uitvoering ervan onbereikbaar te verklaren.

Waar wij dien twijfel niet koesteren, schromen wij niet er bij Uw College met nadruk op aan te dringen, het plan in principe te aanvaarden, en die maatregelen te treffen, die de uitvoering ervan, zij het dan wellicht niet in de allernaaste toekomst, ten minste mogelijk maken, althans alles na te laten wat eene toekomstige uitvoering zou kunnen bemoeilijken of verhinderen.

't Welk doende,

Gew. Kring Rotterdam van den B. N. A.
(w.g.) M. BRINKMAN.
„ C. N. VAN GOOR.

Bouwkunst en Vriendschap,
(w.g.) J. C. MEISCHKE.

„Nieuw Rotterdam",
(w.g.) Mr. K. V. D. MANDELE.
„ Mr. D. CRENA DE JONGH.

OVER DE MODERNE TOEGEPASTE KUNSTEN.

LEZING GEHOUDEN DOOR V. HUSZAR OP HET 2E KONGRES VAN MODERNE KUNST TE ANTWERPEN 1922, 22 JANUARI.

(Vervolg en slot van pag. 69).

Al zijn futurisme en kubisme in speciale landen geboren, er is geen tijd geweest waarin kunstuitingen zoo internationaal geworden zijn. In 't bizonder het cubisme, daar hier de universeele idee sterk geprononceerd is door 't opheffen der aparte dingen en menschen en het ombeelden tot geometrisch ruimtelijke waarde. Alles daarin heeft een betrekkelijke waarde ten opzichte van het universeele. Als men nu nagaat dat de verschillende kunstuitingen naar hetzelfde streven, kan men begrijpen dat vanzelf de eenheid, de stijl ontstaat. De bouwkunst, beïnvloed door de techniek van den tijd, o. a. het beton, brengt mee de strakheid in tegenstelling tot de schilderachtigheid, verbonden aan het werken met het oude materiaal, o. a. baksteen.

Den tijdsinvloed ondergaan de schilder- en beeldhouwkunst ook, ofschoon langs anderen weg. Zij gebruiken den geometrischen vorm door de rede geleid in plaats te blijven bij het zielig natuurlijke van het dierlijke instinct.

Het wetmatige komt in plaats van het willekeurige. Zooals de natuur in haar wezen wetmatigheid is in ontstaan en vergaan, zoo is 't ook in de nieuwe kunst.

Het natuurlijke (dierlijke) wordt verdiept en daardoor geestelijk, dus meer menschelijk. Deze verdiepte menschelijkheid zal 't mogelijk maken, dat de moderne bouwkunst met de andere kunsten een organisch geheel vormt. Zooals in een menschelijk lichaam de verschillende organen met verschillende funkties één geest dragen en elk apart orgaan toch zijn speciale taak heeft, zoo moet het worden in de moderne architektuur.

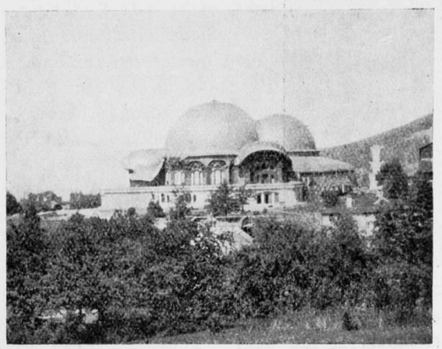

Afb. 22. „GOETHEANUM" IN DORNACH BIJ BAZEL.

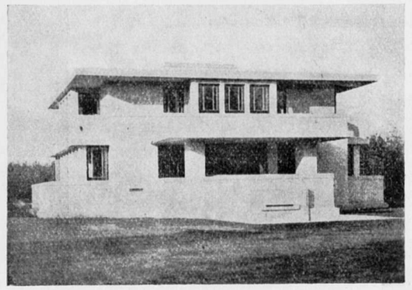

Afb. 23. WOONHUIS „HUIS TER HEIDE'.
ARCH. R. VAN 'T HOFF, 1916.

Afb. 22. Aan dit gebouw ligt dezelfde idee ten grondslag, maar voerend tot het tegenovergestelde van wat ik bedoel. Hier was ook een poging tot samenwerking van verschillende kunstvakken, maar hier is men in dilettantisme vervallen.

Wat is de oorzaak hiervan?

De oorzaak is, dat de samenwerking hier niet uit 't leven gegroeid is, maar uit aprioristische begrippen.

Dit is o.a. te zien in de geforceerde samenstelling der vormen en materialen: den beton-onderbouw, het middengedeelte van op elkaar geplakt en gespijkerd hout en den koepel van lei.

Ik behoef niet verder te wijzen op de hieruit blijkende onkunde, wat betreft de constructie.

Wat de vormen aangaat, die zijn geforceerd, slap en anorganisch.

Het is barok van de ergste soort.

Als men ziet dat aan een fabriksschoorsteen (op de foto rechts) den vorm van een wit cactusblad gegeven werd, waarbij allerlei verstandelijke verklaringen te pas komen, dan moet men het ongezonde van dit werk voelen.

Het is niet mijn bedoeling over dezen bouw een kritische beschouwing te geven, maar ik moet er op wijzen, dat, als een samenwerking in de architectuur tot zulke resultaten leidt, de gezonde groei der nieuwe vormbeelding verhinderd wordt.

Het komische van zoo'n geval is, dat deze uitingen voor „de nieuwste kunstopenbaring" doorgaan en U zult het met mij eens zijn, dat zij als hoofdzakelijk handwerk verre verwijderd zijn van het inherente der nieuwe idee.

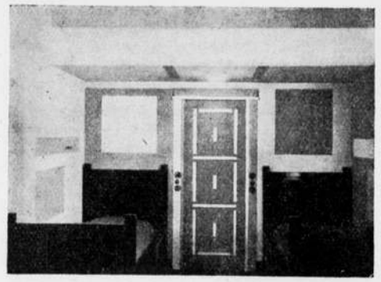

Afb. 24. RUIMTE-KLEUR-COMPOSITIE SLAAPKAMER 1918—'19 V. V. HUSZAR VORM VAN ARCH. J. P. KLAARHAMER.

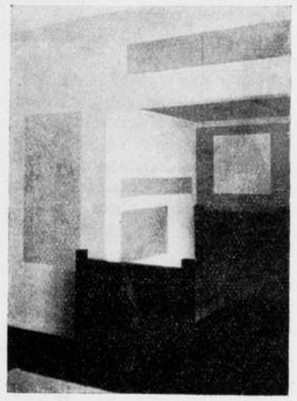

Afb. 25.

Afb. 26.

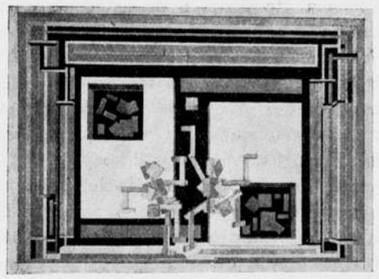

Afb. 27. „BEELDEND TOONEEL" COMP. 1920—1921 V. HUSZAR.

Als wij nagaan hoe veel nieuwe mogelijkheden nog voor ons open staan, zoo zien wij, dat wij het oude moeten laten rusten. De nieuwe mogelijkheden worden in de hand gewerkt door de machine, die strikt gehoorzaamt aan den menschelijken geest. Men spreekt van het doodende der machine, dit is ook zoo, hij doodt het handwerk het z.g. artistieke. Dit wordt gekultiveerd door enkelen, door de voorliefde voor de door de hand gevormde baksteen, het hout, het riet en nog meer dat schilderachtige effecten bereikt.

Afb. 23. Hier tegen in gaat een werk van R. van 't Hoff, dat gebouwd is in 1916 onder invloed van Wright, niet kopieerend zooals sommigen 't doen, maar met de idee, middelen uitsluitend van onzen tijd, dus door de machine geproduceerd, te gebruiken.

Zoo te bouwen dat het inwendige en uitwendige van 't bouwwerk in wisselwerking elkaar aanvullen. Beton pijlers, centrale verwarming, waterleidingbuizen enz. beinvloeden den uiterlijken vorm. Hier is maar een kleine stap gedaan en beproefd technisch organisch te werken.

Het is niet zooals bij Berlage's werk het geometrisch systeem dat orde schiep, maar zooals de machine, die de mathematische wetten volgt. Hier is de moderne bouwkundige idee n.l. mathematisch van uit de noodzakelijkheid, der practische dingen beheerschen, en beeldend in vorm zetten. De vorm wordt gedeeltelijk beïnvloed door de moderne behoeften zooals centrale verwarming, electrisch licht, enz.

Het beeldende is, de ruimten, de functies rhythmisch en tevens practisch ordenen. Het licht der vertrekken wordt voortgezet in de kleuren, het werk der schilders.

De bedoeling bij de nieuwe beelding is niet zooals in sommige tijden geweest is en nu ook nog veel voorkomt, dat de eene kunst aan de andere ondergeschikt is, waardoor de dekoratieve toegepaste kunsten ontstaan zijn, maar dat elke kunst op haar gebied zelfstandig beeldend 't zelfde idee doorvoert.

Bouwen, beeldhouwen, schilderen zijn aparte vakken en elk eischt eigen studie.

De Renaissancistische idee, dat één man alles kan doen (en hoe?) vervalt.

Immers bouwen, zooals ik dit straks al gezegd heb en zooals door enkelen reeds gedaan wordt tot kunst verheffen, kan alleen met geheele toewijding aan dit vak. Zuiver bouwen brengt mee dat men van de andere afblijft. Wat doet nu de moderne schilder?

Afb. 24. Hij beeldt de ruimte, die al gevormd is, abstrakt verder met evenwichtig samengevoegde en harmonisch geordende kleurvakken. Over de *kleur* studie zelf is nog heel wat te vertellen, maar ik wil alleen U laten zien een proeve van samenwerking tusschen den architect Klaarhamer en mij zelf, waarin getracht is bovengenoemde idee te realiseeren. Het is maar een eerste poging (1918). Hadden wij bij de cubisten gezien de ombeelding der dingen in het vlak tot vlakruimtelijke waarde, zoo is hier getracht, meubels, deuren, muren, enz. te verbinden *in de ruimte*.

De kastdeur scheidt de twee bedden en ik heb getracht een verbinding te vinden in 't midden via de deur tusschen de twee bedden door den muur boven het eene bed wit en die boven het andere grijs, de vakken op de muren andersom te schilderen.

Dit wordt weer voortgezet in den zijmuur links, waar de blauwe en gele vlakken op 't witte fond met het rood en zwarte bed, een compositie vormen.

Daar de kleuren op zoo'n foto niet goed weergegeven zijn, gaat veel verloren, maar 't is er om te doen een idee te geven van het streven.

Afb. 25. Op de andere foto kunt U duidelijker zien hoe er wisselingen en overgangen van het fond zelf, met de er op aangebrachte kleurvlakken zijn en hoe het bed in 't geheel opgenomen wordt. Het linker zijvlak is dezelfde kleur, blauw, als het onderste vlak en het plafond boven het bed.

Het geel in de smallere vlakken is complementair met de andere kleuren.

Afb. 26. Evenzoo is het vloerkleed opgenomen in de compositie. Kleur is verdeeld *licht* en als 't evenwichtig is, moet de totale indruk licht geven.

Wat de pointillisten in de natuur gezien hebben, heb ik getracht hier te doen met de vlakken, die logisch uit de plastische vormen herleid zijn. Hierdoor kan het licht in 't interieur gebeeld worden.

Bij deze kamer konden de vlakken zoo met de meubels verbonden worden, dat zij elkaar aanvullen; daar hierop is gerekend met de plaatsing der bedden enz.

Worden in één kamer de meubels wel eens verplaatst, dan wordt daarmee rekening gehouden. Elk interieur eischt zijn eigen ruimte-kleuroplossing en zijn eigen complementaire kleur-samenstelling.

Hierdoor steeds een nieuwe compositie.

Bij een dekoratieve in tegenstelling tot beeldende oplossing, zooals sommigen verkeerd toepassen, ontstaan herhalingen en daardoor een dor manierisme.

Afb. 27. Nog een voorbeeld hoe de nieuwe beelding zich realiseeren kan in zijn abstrakte vormen.

Hiermee heb ik bedoeld een beeldend tooneel, dat in kleur cinematografie uitgevoerd moet worden. Daar de kleuren een zeer belangrijke rol hierbij vervullen en deze niet juist weer te geven is, is veel van de waarde verloren gegaan. (Primitief bedoeld voor marionettenspel.)

Ik zal trachten U de grondidee van het geheel duidelijk te maken. Wat U hier ziet is het eindbeeld van de 4 Exposes. Bij het *eerste expose* moet U de twee losse middenfiguren weg denken. De opening in de twee middenblokken, waarin beweegbare vlakken zijn, is door een rolgordijn gesloten. Alles wat met vlakken en blokken hier is aangegeven, is beweegbaar en verschuifbaar.

In primaire en secondaire kleuren aangebracht, komen die stukken afzonderlijk ten tooneele, steeds een compositie vormend met elkaar.

Dus bij het eerste expose is bedoeld afwisselend composities te toonen door de kleur, stand en maatverhouding, zonder figuren.

IIe Expose. Het gordijn in de midden blokken (zooals U ziet zijn er twee) wordt geopend. In de opening bewegen de vlakken in secondaire kleuren, schuivend in wisselende houding en in verband met de rest.

IIIe Expose. Eén van de *losse* figuren komt uit de midden opening stuksgewijze te voorschijn.

Deze is plastisch en ieder vlak van een blok heeft een andere kleur; al deze kleuren te zamen (primair en secondair) beelden bij iederen stand en iedere beweging een zelfstandige compositie.

De totaal beweging (ook van de zijblokken, grondvlakken enz.) gaat steeds door, met altijd afwisselende samenstellingen.

Alles begeleid door hiervoor speciaal gecomponeerde muziek.

IVe Expose. De *tweede losse figuur* komt te voorschijn ook eerst in stukken, aan alle kanten bewegend met de rest en een compositie daarmee vormend. Na alles bewogen te hebben, eindigt het tooneel met deze laatste samenstelling.

De bedoeling is dus, door beweging en stilstand op een tooneel steeds afwisselende en beeldende composities te laten zien, door de samenstelling en verbinding van kleur, vlak, vorm, stand en maat.

Dit is de korte beschrijving van het beeldende tooneel. Om tot een uitvoering te komen, heeft men de samenwerking met een modern technicus noodig, maar als wij zien wat tegenwoordig de cinema vertoont, zoo begrijpt men wel dat zoo'n werk voorloopig niet voor het publiek is. Evenals in alles zoo moet ook op dit gebied eerst het natuurlijke overwonnen worden, om tot het aesthetische te komen. Ofschoon in dit werk de abstraheering nog niet consequent is doorgevoerd.

Ten slotte zult U vragen waarom is de abstraktie noodig en waarom kan men niet met het naturalisme in de kunst doorgaan?

Maar als U ziet dat in ons modern leven alles naar het abstrakt reële streeft,

zooals electrisch licht in plaats van vetkaars, de autobussen in plaats van de paardentrams enz., zoo openbaart zich de tijdgeest ook in de kunsten. En een monumentale stijl kan alleen ontstaan als de kunsten van den tijdgeest doordrongen zijn.

Ook moeten de kunsten zuiver gehouden worden. Wordt symbolisme toegepast zoo vervalt men weer in een verouderd begrip, welk begrip van uit de middeleeuwen afstammend en nog heden door de z. g. monumentale schilders gebruikt wordt.

De geheele ontwikkeling der moderne kunst wijst op een loskomen van het oude en verder gaan met het nieuwe, dat geheel andere eischen stelt, o. a. zuivere vakkennis. Ik versta hieronder niet de vakkennis om kleuren te mengen en te prepareeren, waarbij de moderne scheikunde ons helpt, maar de vakkennis waarbij men weet met kleuren en kleurhoeveelheden om te gaan en ze onderling in verhouding te brengen en op juiste wijze te gebruiken.

Ondanks specialisatie der vakken kan er toch eenheid zijn als men uitgaat van 't zelfde idee d. i. beelden met in verhouding gebrachte vormen, ruimten en kleuren.

De nieuwe stijl is, licht in kleuren omgezet, vormen in de ruimte gebracht en ruimte plastisch gebeeld (schilder-, beeldhouw- en bouwkunst); dit alles doordrongen van de idee van het universeele dat verwerkt wordt door het individu.

U ziet, dat van de z. g. toegepaste kunst geen sprake meer is, maar meer van de samenwerkende kunsten.

Want toepassen is aanvoegen, iets aanbrengen, dus dualistisch, samenwerken elkaar aanvullen, dus organisch.

Als wij hiervan goed doordrongen zijn, zoo zal de chaos die nu heerscht, langzamerhand verminderen.

De moderne kunstenaar moet tevens een verdiept mensch worden en niet zooals vroeger de diermensch, die bandeloos zijn gevoelens uit.

Ik wil hiermee niet zeggen dat dezulken geen kunstenaars zijn, dat hebben wij genoeg en tot het uiterste uitgeleefd gezien, maar nu is de eisch des tijds anders geworden.

Nieuwe *kunst* vraagt *den nieuwen mensch en de nieuwe mensch* vraagt de *nieuwe kunst*.

Voorburg, October 1921. V. HUSZAR.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

In een der vorige nummers van het Bouwkundig Weekblad namen we twee plannen op voor een nieuw park in Den Haag, dat aangelegd moet worden in de buurt van Scheveningen. Het eene plan was van den Dienst van Stadsontwikkeling, het andere van den Dienst van de Gemeente Plantsoenen. We hebben die plannen zonder toelichtingen onzerzijds opgenomen. In de eerste plaats omdat onbekendheid met de plaatselijke gesteldheid ons belette binnen korten tijd een voldoend inzicht in het vraagstuk te krijgen, in de tweede en voornaamste plaats, omdat twee terzake volkomen deskundige adviseurs, de heeren Dr. Berlage en Tersteeg, hun oordeel over de plannen hadden uitgesproken.

Het trok echter toen al reeds onze aandacht, dat voor dit park een formeele kamp werd gehouden door twee gemeentediensten, met een plan voor een parkaanleg als opgaaf en de Gemeenteraad als Jury.

Het was tot nog toe de gewoonte dat bij beslissingen over gemeentelijke aangelegenheden de daarbij betrokken diensten achter de schermen bleven, althans op zich-zelf geen intregeerend element in de openbare behandeling vormden. Maar nu traden de diensten zelf naar voren, publiceerden zelf hun projecten, en lieten niets na om in de race de partner voor te komen. En ze bleken aan elkaar gewaagd! Ze gaven elkaar geen stap gewonnen!

Het wil ons voorkomen dat een dergelijke wedstrijd tusschen twee gemeentediensten geen navolging verdient, al was het maar om de consequenties.

Want stel het gaat om een openbaar privaat-gebouwtje in een plantsoen. In een stad komt zulks wel eens voor. De afdeeling Gebouwen maakt een project, bijv. gewoon in geometrischen stijl, maar ook de afdeeling Parken en Plantsoenen, heeft een ontwerp, echter meer in landschappelijken stijl, of zoo. Bovendien pretendeert de Dienst van de Stadsreiniging ook een „schoon", daarbij frisch plan te kunnen leveren, dat echter zijn partner zal vinden in een idee van den Dienst van Openbare Gezondheidsregeling die, „het i. c. vereischte gesloten karakter van dit bouwwerkje heeft weten te vereenigen, met de door den Dienst in het bijzonder voorgestane eischen van licht en lucht, waardoor, zooals Uwen Raad uit de hierbij overgelegde teekening moge blijken, een geheel is verkregen, dat aan de noodige massiviteit wat luchtigheid en sierlijkheid parende, ook uit het oogpunt van schoonheid geen aanstoot zal geven."

De Raad beslist.

Het is mogelijk, dat het hier in Den Haag een exceptioneel geval gold. Maar waar de diensten van Stadsuitbreiding en Plantsoenaanleg elkaar wel eens meer op een gemeenschappelijk terrein zullen ontmoeten, zou het toch aanbeveling verdienen maatregelen te nemen dat we van de sensatie van een dergelijke race vrij blijven. Het geheele geval had aanleiding kunnen geven tot verwikkelingen als het beleid van B. en W., die tegenover de argumenten van de deskundige adviseurs, zonder deze te ontzenuwen op technisch en aesthetisch juiste gronden, hun argumenten plaatsten, in het debat was betrokken. Maar dat gebeurde niet. Met een prachtige gangmaking voorop van de Commissie van de Plaatselijke Werken en Eigendommen, die een natuurlijke koe liever zien grazen in een landschappelijk landschap dan in een geometrisch park, en met achtergangmaking van de heeren Springer en Poortman, wier officieel niet gevraagde adviezen de Wethouder in portefeuille had en voorlas, had Westbroek al dadelijk de leiding. Bakker Schut had direct een grooten achterstand. Men trachtte officials te overreden de eindrace te verdagen. Niets hielp, Westbroek moest winnen en won omdat men het eenvoudig gezellig en knus vindt te wandelen in een park met een kronkelend vijvertje met wat hekjes en wat koetjes. Maar daarvoor kwam men niet eerlijk uit. Alles werd erbij gehaald om dat te verbloemen. Waarom? Ja, het is een gekke tijd, als je niet meer zeggen mag te houden van een park, waar het zoo „echt" buiten is. J. P. M.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

De Stijl December 1922. De redactie heeft zich voorgenomen in een der volgende nummers van „De Stijl" „aan de hand van een overzichteijk internationale documentatie, betrekking hebbende op de algemeene ontwikkeling der beeldende kunst", „een balans van het beeldend Europa van heden op te maken".

Ze schrijft daartoe in dit pas verschenen nummer een inleiding, waaraan wij de volgende uitspraken ontleenen.

„Opmerkelijk is, dat dit wezenlijk nieuws zich feitelijk het zuiverst — wijl het minst opzettelijk en het meest ontdaan van menschelijke gevoelsreflecties — in de eenvoudigste gebruiksvoorwerpen en in het generale levensaspect vertoont, terwijl het in de kunstwerken gradueel en meestal met een sterken bijsmaak van het oude „gecamoufleerd" voorkomt. Hiertegenover toont het nieuwe zich door klaarheid van constructie, constructie als *logica van* (gezuiverd en verdiept) *gevoel*".

„De lokmiddelen van het oude (stemming, emotie, godsdienst, romantiek enz.) zijn voor de meesten nog te verleidelijk om zich werkelijk vrij te maken van een levens- en kunstopvatting, die naar het wezen verbruikt is en het is ontstellend, hoe deze beelden der oppervlakten nog rondspoken in de werken van hen, die een nieuwe

kunstopvatting voorwenden. Het is ontstellend hoe deze lokmiddelen eener verbruikte kultuur zelfs dienst moeten doen, om de halve en quasi moderne producten aantrekkelijk te maken voor een demi-modern publiek".

Aan illustraties geeft dit nummer, een foto van een groote Amerikaansche aeroplaanhal en plattegronden en foto's van de Rotterdamsche betonwoningen van Pauw en Hardeveld. De aeroplaanhal is door het geheel ontbreken van alles wat architectuur is een inslaand voorbeeld van de bedoelingen van „de Stijl". In de betonwoningen daarentegen, hoewel sterk de uiterlijkheden van „de Stijl" (hoe is dat eigenlijk mogelijk?) vertoonend, spoken de beelden der oppervlakten rond, doen de lokmiddelen dienst van een verbruikte kultuur (en architectuur) enz. enz., zie boven! A. B.

De Bouwgids, Jan. 1922. We wandelen in Hilversum, rond „De Bijenschans" van A. H. Wegerif en te Amsterdam bij arbeiderswoningen van Gratama en Lansdorp. Dat geen profeet in zijn eigen land geëerd wordt, blijkt wel, nu we in dit Vlaamsche Maandschrift lezen: „Voor de bebouwing in de buurt van het Stadion werd de heer „Jan Gratama, B. I. en arch. B.N.A. tot hoofdleider aangesteld. Deze hooge onder„scheiding dankt Gr., naar onze bescheiden meening, aan zijn knapheid als ingenieur „en als architect beide, aan zijn kunde en vooral aan zijn groote praktische kennis „van den Volkswoningbouw".

Na een beschrijving van een Tentoonstelling van Kristene Kunst te Antwerpen, komen we weer in Holland terecht en waarachtig wéér bij den Stadion-bouw! Voorts een aardige afbeelding van een Hangbrug met kantoorgebouwen aan de Heumarkt te Dusseldorf, door Fr. Schumacher.

De tram rijdt hier over de binnenplaats van het kantoorgebouw. J. P. M.

DE OMSLAG.

(INGEZONDEN.)

De anonymus B.N.A. schrijft ons:

Op mijn vragen omtrent de niewe omslag in het No. van 14 Januari j.l. is slechts een armzalige beantwoording gekomen, al is ze dan 25 regels lang. Immers, meneer de redakteur, U beantwoordt enkel en alleen de laatste vraag. En dan noch slechts gedeeltelik, want de beide zinnen, die op die vraag volgen en daartoe behoren, laat U buiten beschouwing.

Heel Uw antwoord is zeer zeker geestig, wat een grote verdienste is. Doch noch *veel* verdiensteliker ware geweest (van U of van de ontwerper) een antwoord raak en scherp, dat wil zeggen: niet hatelik, maar: recht op het gevraagde af:

Doch de bedoeling van mijn vragen is U dan ook „volkomen duister". Och kom! — Maar enfin: De omslag is, als zovele dingen, een bewering, zowel van de ontwerper als van de redaksie, die het ontwerp voor toepassing uitzocht, een bewering over wat een omslag volgens hen in het algemeen zijn moet, en in het bizonder een omslag van ons weekblad. En nu begrijp ik, behalve de betekenis van het opschrift, van de hele voorstelling niets! Zijn er leden, die de dingen welke ik vroeg, wèl begrijpen? Dat is toch te gek, dus: vroeg ik inlichtingen. Wat ligt er meer voor de hand? Ik vertrouw, dat hiermee het „volkomen duister" tot een volkomen helder is geworden. Daarbij merk ik op, dat, wanneer bijv. die vlakken en banden geen beteekenis zouden hebben (wat ik echter van de ontwerper *niet* verwacht), dat ze dan, uitgedrukt in twee woorden zouden zijn: zonder beteekenis = zonder zin; of in één woord: onzin. En nu verwacht ik volstrekt niet, en verlang ook volstrekt niet, dat van elk onderdeel de betekenis aangegeven zal worden, zelfs aangegeven *kan* worden. Het zal ieder wel gaan als mij, dat men bij elk vraagstuk, dat men ter oplossing krijgt, verschillende

onderdelen en onderdeeltjes aantreft, waarvoor men geen oplossing weet te vinden, die men motiveren of geheel motiveren kan. Men *moet* echter voor elk een oplossing hebben, en dus hakt men ten slotte de knoop eenvoudig door. Zo zal 't ook wel met de omslag gegaan zijn. En zo, ik herhaal, verlang ik allerminst dat de betekenis van elk onderdeel aangegeven zal worden. Maar zo het voornaamste, niet waar, dat dient toch wel.

Wat nu U enig antwoord betreft, U zegt, dat er niets tegen is, hoegenaamd niets, om zonder onbegrijpelike simboliek enz. zo eenvoudigweg en natuurlikweg de omslag van een opschrift te voorzien. Dat wil dus zeggen, dat U een dergelike omslag *volmaakt* vindt. Immers U hebt daar „niets tegen, hoegenaamd niets". Mijns inziens daarentegen „waren we dan op de goede weg, hadden dan iets om op voort te werken. Op de nieuwe omslag kan ik van dien aard helaas niets ontdekken." M. i. zou dus een omslag met zo'n eenvoudig opschrift beter zijn, dan wat we nu hebben; volgens U zou 't zelfs volmaakt zijn. Maar waarom is dan zo'n eenvoudig opschrift niet verkozen???

Aan het slot doet U een vraag, waarop ik U het volgende kan antwoorden. Inderdaad heb ik „wel eens een titelpagina van een 17e of 18e eeuws boekwerk gezien", echter bij mijn weten niet met „vele verschillende, doch volkomen harmonierende lettersoorten." Bijvoorbeeld de enkele werken uit die tijden, die in mijn bezit zijn, bevatten weinig verschillende lettersoorten, terwijl ik de verschillen, die daarbij voorkomen, niet vermag te motiveren. Wat dan allicht aan mij ligt. *Daarvoor* mag ik zeker wel *in elk geval* op Uw voorlichting rekenen? Bedoeling van dit verzoek is weer geheel als boven, terwijl ik U bij voorbaat reeds dank betuig.

Uit onze armzalige beantwoording van de vragen omtrent den nieuwen omslag volgt consequent dat ze nu nog armzaliger zal worden, want behalve een serie vragen komt de anonymus nu nog met een stelletje logica, dat ons volmaakt duister is. Nu zou dus de Redactie hebben te kennen gegeven, wat een omslag in het algemeen en voor ons weekblad in het bijzonder volgens haar, zijn moet! Nu is iets zonderbeteekenis, in twee woorden „zonder zin" en in één woord „onzin". Nu is het ontwerpen van een omslag al een *vraagstuk* geworden, het ontwerp *de oplossing* daarvan.

Nu is, omdat er tegen het maken van een omslag zonder onbegrijpelijk symboliek, enz., niets is, hoegenaamd niets is, zulk een omslag ineens *volmaakt*.

De anonymus houdt het ons ten goede dat we van dergelijke praemissen niet uitgaan, daarop dus niet verder redeneeren.

We laten aan ieder over het zijne te denken van dezen omslag, een ieder kan in de bibliotheek van den B.N.A. oude boeken komen zien met harmonieerende lettersoorten die verschillen, zonder dat ik neiging krijg, zulks te motiveeren.

Begrijp de beteekenis van den omslag gerust verkeerd, het zal de ontwerpers niet schaden. „Groot te zijn, beteekent verkeerd begrepen te worden".

J. P. M.

Ten slotte deel ik nog namens de Redactie mede, dat naar haar oordeel, de beteekenis van den omslag nu voldoende is toegelicht, zoodat hiermede de discussie wordt gesloten.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONG EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0,30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 9. 4 MAART 1922.

INHOUD: Prijsvraag voor een uitbreidingsplan Noord-West van 's-Gravenhage. — Rapport over de Unificatie van bestekken. — Het Hofpleinvraagstuk. — De Weteringschans, een geschikte plaats voor een nieuw Raadhuis te Amsterdam, door A. R. Hulshoff. — Partieele besteding en calculatie, door H. H. van Santen. — Nederlandsche Tentoonstelling te Kopenhagen, door Ir. G. Friedhoff. — Nieuwe boekwerken, door J. P. M.

PRIJSVRAAG VOOR EEN UITBREIDINGSPLAN NOORD-WEST VAN 'S-GRAVENHAGE.

De Dienst van Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting te 's-Gravenhage bericht ons dat wegens het groote aantal belangrijke inzendingen op de bovengenoemde prijsvraag, de Jury tot haar spijt niet in staat is binnen den gestelden termijn van 6 weken haar uitspraak te doen.

Het aantal inzendingen bedraagt ruim 30, die na de uitspraak zullen tentoongesteld worden in een der zalen van Hotel de l'Angleterre, in de Wagenstraat te 's-Gravenhage.

RAPPORT OVER DE UNIFICATIE VAN BESTEKKEN.

De Commissie, door den B.N.A. en den Ned. Aannemersbond ingesteld, ter bestudeering van de Uniformiseering van den inhoud van bestekken, (zie Jaarverslag 1920) bracht onderstaand rapport uit, dat door het Bestuur werd ter kennis gebracht van het Hoofdbureau voor de Normalisatie, op wiens verzoek het praeadvies ter zake werd opgesteld.

AAN HET BESTUUR VAN DEN B.N.A.

Ondergeteekenden, door het Bestuur uitgenoodigd eene Commissie te vormen tot onderzoek van het vraagstuk der uniformiseering van bestekken, hebben hierbij de eer het volgende, als resumé van de gehouden besprekingen, ter uwer kennis te brengen.

Onze Commissie is begonnen met een aantal bestekken, zoo van corporaties als van particuliere architecten, aan een vergelijkend onderzoek te onderwerpen. Zij kwam daarbij al spoedig tot de wetenschap, dat zoowel in den vorm als in de samenstelling der bestekken een vrij groote en dikwijls onnoodige verscheidenheid valt op te merken, en dat derhalve het streven naar uniformiteit, naar hare meening alle aandacht verdient.

In de hiervolgende beschouwingen zijn eenige algemeene regelen aanbevolen; het opstellen van bindende bepalingen achtte men minder gewenscht en ook niet verlangd.

Beginnende met het uiterlijk aanzien der bestekken, zoo valt al dadelijk op het groote verschil in formaat: van folio tot duodecimo zijn zoowat alle tusschenliggende formaten vertegenwoordigd. Er is zeker veel voor te zeggen om hierin verandering te brengen door een uniform formaat te kiezen van bijv. 14 × 21 cM. Ieder die gewoon is een of meer bestekken in zijn binnenzak mee te dragen, zal voorzeker zoodanige bepaling toejuichen.

Omtrent lettertype en papierkwaliteit kunnen wij kort zijn: duidelijkheid en soliditeit zijn natuurlijk gewenschte eigenschappen; strikte uniformiteit echter achten wij in deze niet noodzakelijk.

Bij de indeeling van den besteksinhoud in Afdeelingen, Hoofdstukken, Artikelen, Rubrieken en Paragraphen valt op te merken dat een tweeledige indeeling, bijv. in Hoofdstukken of Afdeelingen en Paragraphen gewenscht mag heeten, waarbij dan, om verwarring te voorkomen, een doorgaande nummering der paragraphen aanbeveling verdient.

Den inhoud vonden wij, in verreweg de meeste gevallen, verdeeld in drie Hoofdstukken of Afdeelingen en wel: 1°. Omschrijving, 2°. Voorschriften voor de uitvoering, en 3°. Voorwaarden van algemeenen aard.

Zoodanige indeeling acht onze Commissie, ook al omdat zij thans reeds vrij algemeen wordt gevolgd, wel geschikt om als regel aan te houden.

Wat betreft de eerste Afdeeling: de technische omschrijving der uit te voeren werken, deze behoort zoo te zijn ingedeeld dat ze voor elk der verschillende bedrijven onder één hoofd is saamgevat, zoodat men bijv. niet de onderdeelen van uit te voeren smidswerk moet gaan zoeken bij het timmerwerk. Ook spreekt het van zelf dat de volgorde der omschrijving zooveel mogelijk naar tijdsorde van de uitvoering moet worden opgesteld.

Sommige auteurs laten de Voorschriften voor de uitvoering van zeker onderdeel voorafgaan aan de omschrijving der desbetreffende werken. Dit geeft het voordeel dat de onderaannemers voor die onderdeelen alles bijeen vinden wat daarop betrekking heeft. Ook kwam hierbij de vraag ter sprake of het opnemen van de te verwerken hoeveelheden en het verbindend stellen van die uitgetrokken hoeveelheden, al of niet gewenscht is.

Bij de ter tafel gebrachte bestekken werden voorbeelden van diverse opvattingen aangetroffen, welke in twee hoofdgroepen zijn te rangschikken als:

1°. een meer of minder wijdloopige omschrijving van de uit te voeren werken, met of zonder opgaaf van de te verwerken hoeveelheden en deze al of niet verbindend gesteld en 2°. een opsomming van de te leveren onderdeelen en te verwerken hoeveelheden in den vorm van Staten, waarin voor ieder onderdeel de afmetingen, inhoud of gewicht zijn opgegeven, zonder meer.

In de bestekken der gemeente 's Hage vindt men voorin de omschrijving met afmetingen en plaatsaanduiding der uit te voeren werken, en in een volgende afdeeling de voorschriften voor de uitvoering van ieder onderdeel.

De aannemers-leden onzer Commissie zijn de meening toegedaan dat een bestek met duidelijke omschrijving en toegelicht door op behoorlijke schaal uitgevoerde teekeningen, verre te verkiezen is boven een dorre opsomming van de te verwerken hoeveelheden, ook al zouden in het eerste geval geen hoeveelheden zijn uitgetrokken. De aannemer zal in dat geval veel spoediger een helder inzicht in het werk kunnen verkrijgen en beter in staat zijn eventueele leemten of onjuistheden in de omschrijving te ontdekken en tijdig daaromtrent inlichtingen in te winnen.

Men deelde in dit verband nog mede dat circa 15 jaren geleden door de afd. Rotterdam van den Ned. Aannemersbond, tot het gemeentebestuur aldaar het verzoek werd gericht om in de bestekken voor gemeentewerken geen hoeveelheden uit te trekken, doch duidelijke toelichtende teekeningen met uitgewerkte details bij te voegen.

Onze Commissie besloot ten slotte om betreffende het al of niet opgeven van de te verwerken hoeveelheden geen bepaald voorstel te doen, aangezien dit punt voor ieder geval op zich zelf zal moeten beoordeeld worden.

Ook omtrent de wijze van omschrijving der uit te voeren werken kunnen, naar het oordeel onzer Commissie, bezwaarlijk vaste regels opgesteld worden: een rijk betimmerd heerenhuis of bankgebouw eischt een veel uitvoeriger omschrijving dan de bouw van een loods of pakhuis.

In het algemeen kan de wenschelijkheid worden betoogd dat de omschrijving zoo duidelijk mogelijk en in de juiste volgorde worde opgesteld en zoo noodig worde toegelicht door exacte plan- en detailteekeningen.

Bij de behandeling van de tweede afdeeling: de „Voorschriften voor de Uitvoering", werd gewezen op het ontbreken van een bruikbaar stel technische algemeene voorschriften en was onze commissie unaniem de meening toegedaan dat het op den weg der Vakvereenigingen ligt om in deze leemte te voorzien, door het bewerken en uitgeven van „Algemeene Technische Voorschriften voor de uitvoering van bouwwerken onder beheer van particuliere architecten".

Weliswaar bestaan er, en worden in de bestekken geregeld verbindend gesteld de „Algemeene Voorschriften van het Dept. van Waterstaat, enz." terwijl ook door andere ministeriëele departementen en door sommige gemeenten, voorschriften zijn uitgegeven, en zijn de eerstgenoemde A.V. op 't oogenblik door een herzieningscommissie in bewerking genomen. Echter heeft de toepassing dezer voorschriften bij gewone bouwwerken het bezwaar, dat het grootste deel van den inhoud betrekking heeft op waterbouwkundige en andere ingenieurswerken, met welke men in de gewone bouwpraktijk zelden of nooit te maken heeft, en waardoor dus deze boekjes voor het beoogde doel minder bruikbaar en ook moeielijk te raadplegen zijn.

Konden in een werkje als boven bedoeld, behalve de eischen te stellen aan de keuring en verwerking van de belangrijkste bouwmaterialen, ook nog standaardtabellen worden opgenomen voor vastheidscijfers, wortelmélanges en dergelijke, welke thans in groote verscheidenheid in de gemeentelijke bouwverordeningen en in de diverse A.V. aangetroffen worden, dan zou hiermede voorzeker een belangrijk stuk normalisatie zijn tot stand gebracht.

De derde en laatste Afdeeling van een bestek bevat de „Voorwaarden van algemeenen aard" dat zijn de bepalingen omtrent de contractueele overeenkomst, de wijze van betaling, de termijnen van oplevering, de sociale wetgeving, enz. In de III Afdeeling der A.V. van Waterstaat: de „Administratieve bepalingen", is deze materie in algemeene trekken gereglementeerd zoodat, bij verbindend stellen dezer A.A.V., slechts korte verwijzingen en aanvullingen in het bestek noodig zouden zijn.

Zeer dikwijls echter vindt men in deze laatste afdeeling der bestekken nogeens allerlei bepalingen afgedrukt, welke in de verbindend gestelde A.A.V. eveneens, en vaak beter geredigeerd, aangetroffen worden. Daarentegen worden de nieuwere sociale wetten, het bouwbedrijf rakende, welke in de A.V. nog niet opgenomen zijn, dikwijls vergeten.

Voor eenige jaren zijn door de beide toen bestaande architecten vakvereenigingen, ieder voor zich — de M.B.V.A. in samenwerking met den Ned. Aannemersbond — de Administratieve Voorschriften bewerkt en uitgegeven, zoodat we op 't oogenblik twee particuliere A.A.V.'s rijk zijn. Bij de fusie is overeengekomen dat getracht zal worden in deze tot eenheid te geraken, waarmede dus, wat de derde afdeeling betreft, een begin van uniformiteit zou zijn bereikt.

Als conclusie van dit beknopte overzicht zou onze Commissie Uw Bestuur willen adviseeren:

dat naar haar oordeel de gebruikelijke indeeling der bestekken in drie hoofdafdeelingen moet behouden blijven,

dat wat de eerste afdeeling: „Omschrijving der uit te voeren werken" betreft, behoudens hetgeen boven is uiteengezet, hiervoor geen vaste regels kunnen worden voorgesteld,

en dat voor de beide laatste afdeelingen: „Voorschriften voor de Uitvoering" en „Voorwaarden van Algemeenen aard", de gewenschte uniformiteit in de eerste plaats moet worden gezocht in de opstelling van „Algemeene Technische en Administratieve Voorschriften", welke voorschriften door verplichtend gestelde periodieke herziening op de hoogte van hun tijd moeten worden gehouden.

De Commissie voornoemd,

J. VERHEUL DZN., *Voorzitter*.
W. VAN LEEUWEN JR.
A. RIETSNIJDER HZN.
H. G. JANSEN, *Secretaris-Rapporteur*.

Amsterdam / Rotterdam Maart 1921.

HET HOFPLEINVRAAGSTUK.

Vijf-en-veertig afgevaardigde leden van het Genootschap „Architectura et Amicitia" hebben een adres gezonden naar aanleiding van de door de heeren dr. H. P. Berlage en A. C. Burgdorffer ontworpen verbetering van het Hofplein en omgeving te Rotterdam. Adressanten zijn van oordeel, dat het urgente Hofplein-vraagstuk door deze plannen zoowel in practischen als in aesthetischen zin, op voortreffelijke wijze is opgelost, waarmede tevens de mogelijkheid is geschapen tot verrijking van de voornaamste Nederlandsche handelsstad Rotterdam met een monumentaal verkeerscentrum.

Adressanten overwegende, dat met het verwezenlijken dezer plannen, naar hun meening eenerzijds een algemeen cultureel, anderzijds een specifiek Rotterdamsch belang gediend wordt, verzoeken den Raad met aandrang, het daarheen te willen leiden, dat de noodige stappen worden gedaan, teneinde de uitvoering dezer plannen te verzekeren.

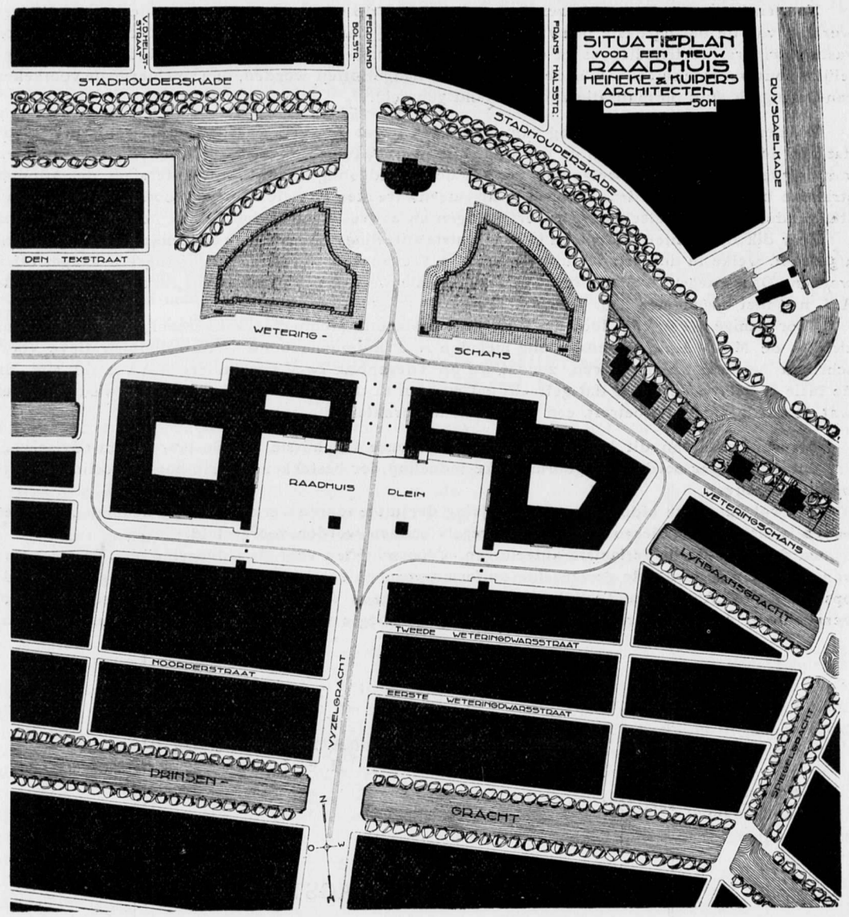

SITUATIEPLAN VOOR EEN NIEUW RAADHUIS TE AMSTERDAM,
ARCHITECTEN HEINEKE EN KUIPERS.

DE WETERINGSCHANS, EEN GESCHIKTE PLAATS VOOR EEN NIEUW RAADHUIS TE AMSTERDAM?

In No. 6 van het Bouwkundig Weekblad gaven de architecten Heineke en Kuipers als hunne meening te kennen, dat een door slooping van verscheidene perceelen vrij te maken terrein bij de kruising Vijzelgracht—Weteringschans een geschikte plaats zou bieden voor een nieuw Raadhuis voor Amsterdam.

Hun betoog voor de noodzakelijkheid van een nieuw Raadhuis zal wel bij weinigen tegenspraak vinden. Volkomen juist is het, dat er thans reeds ernstig over nagedacht dient te worden, welke de meest geschikte plaats voor dezen toekomstigen bouw is en het moet ten zeerste gewaardeerd worden, dat de architecten Heineke en Kuipers de belangstelling voor dit vraagstuk weer opgewekt hebben.

Ik vertrouw, dat zij over hun plan wel het oordeel zullen willen vernemen van anderen, die evenals zij, de goede oplossing van dit vraagstuk zeer belangrijk achten

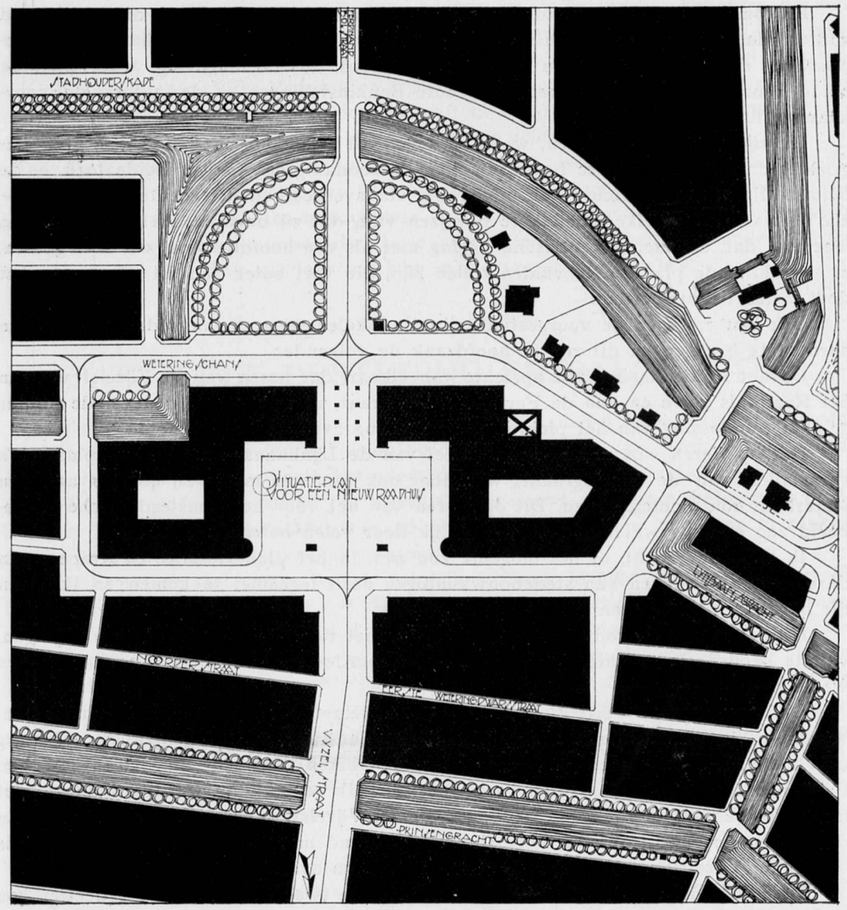

SITUATIEPLAN, OP DEZELFDE HOOFDGEDACHTE GEBASEERD,
DOCH MET DAARIN AANGEBRACHTE WIJZIGINGEN.

voor onze stad en het is daarom, dat ik gaarne dit situatieplan aan eenige kritiek zou willen onderwerpen.

Bij bestudeering van dit plan kom ik tot de conclusie, dat dit niet de plaats moet zijn voor ons nieuwe Raadhuis en wel vooreerst om het feit, dat een monumentaal gebouw op die plaats niet anders te ontwerpen is dan met het verkeer onder het gebouw doorgaande en ook aan alle zijden dicht om het gebouw heen. Dit zal voor de vele kantoorlokalen en vergaderkamers blijken een groot bezwaar op te leveren. Daar komt bij, dat de hoofdtoegang of hoofdtoegangen op het Raadhuisplein ontworpen moeten worden en dit plein, met den daarover gaanden drukken verkeersweg, daarvoor niet geschikt zal blijken te zijn. Op drukke dagen als trouwdagen, recepties, belangrijke vergaderingen, zullen het verkeer naar en van het Raadhuis en het gewone groote stadsverkeer elkander moeten hinderen.

Ook zal het zeker noodig zijn bij bijzondere gelegenheden het Raadhuisplein af te sluiten voor allen, die daar niet noodig behoeven te zijn en dit zal voor het gewone verkeer een groote hinderpaal blijken.

En dan — zou het Raadhuis niet moeten staan op een plaats, die beschouwd kan worden als te zijn gelegen in het Centrum en dit is toch nog altijd voor een gebouw als dit, het Centrum van de groote koopstad, dus de omgeving, waar men de beide Beurzen, de Postgebouwen, de groote Bankinstellingen en de kantoren der voornaamste handelshuizen vindt.

Dit zijn de hoofdbezwaren, welke ik tegen dit plan heb. Ik kan mij echter begrijpen, dat een ander deze bezwaren niet als zoodanig zal voelen. Beide toch — de onjuiste ligging ten opzichte van het groote stadsverkeer en de excentrische ligging — zijn bezwaren, van welke moeilijk te bewijzen valt, dat zij bestaan. Ik ben echter van meening, dat, als men excentrische ligging niet als een hoofdbezwaar wil doen gelden, er verschillende plaatsen te vinden zullen zijn, die veel beter dan dit plan aan het doel zullen beantwoorden.

Ook zijn er tegen de voorgestelde situatie enkele bezwaren van stedebouwkundigen aard in te brengen en dit zijn in hoofdzaak de volgende:

De niet fraaie ligging, ten opzichte van elkaar, der assen van de Vijzelstraat, van het Raadhuis zelve en van de Ferdinand Bolstraat, met als gevolg daarvan de minder gelukkige oplossing van het pleintje vóór de brug over de Singelgracht.

Het opofferen van een belangrijk deel van de Lijnbaansgracht en het plaatselijk versmallen van de Singelgracht, waardoor ook een zeer mooie rij boomen aan den waterkant zou moeten vallen. Dit opofferen van het voor het Amsterdamsche stadsbeeld zoo noodige water zou waarschijnlijk door velen betreurd worden.

Ik heb onderzocht, of het mogelijk zou zijn, in het plan Heineke en Kuipers aan deze laatste bezwaren van stedebouwkundigen aard tegemoet te komen en ik meen dit bevestigend te mogen beantwoorden.

Uit het hier gereproduceerde situatieplan met door mij voorgestelde wijzigingen, valt te beoordeelen of hier niet de volgende voordeelen mede bereikt zouden kunnen worden.

De assen van de Ferd. Bolstraat en van het Raadhuis-gebouw vallen thans samen, waardoor de aanleg van het nieuwe Weteringplantsoen tot een gelukkiger oplossing kan leiden. Om dit samenvallen van assen te bereiken dient in de Vijzelstraat tusschen Prinsengracht en Raadhuisplein een flauwe knik gemaakt te worden, hetgeen niet hinderlijk behoeft te zijn. Van de bouwblokken Vijzelstraat hoek Raadhuisplein zullen de hoeken op een of andere wijze flink afgeschuind moeten worden, waardoor reeds vanuit de Vijzelstraat het geheele Raadhuisplein te overzien zal zijn.

De Lijnbaansgracht, die door het Raadhuis in twee doodloopende gedeelten zou gesneden worden, wordt nu ter weerszijden van het Raadhuis omgebogen, waardoor geen watervlakte verloren gaat, en wat zeer belangrijk is — juist in het situatieplan de plaats van het Raadhuis door den loop van de gracht bepaald wordt. Een der zeer belangrijke hoeken van het Raadhuis aan de Weteringschanszijde zal door de knik in de gracht gevormd worden — de andere hoek is dan de aangewezen plaats voor een toren.

Doordat het Raadhuis thans iets noordelijker ligt dan in het plan H. en K. zal het drukke verkeer van de Weteringschans niet meer als bij dit plan vlak langs, bijna tegen het gebouw worden geleid, doch op eenigen afstand ervan.

De oeverlijn van de Singelgracht ter hoogte van het Weteringplantsoen kan geheel intact blijven; de rij villa's van de Weteringschans kan zoover mogelijk, tot bij de brug vóór de Ferd. Bolstraat worden doorgetrokken. Verder blijkt uit het wijzigingsplan, hoe met een nieuwe brug over de Singelgracht een uitstekende korte verbinding bereikt kan worden van Muntplein langs Ruysdaelkade en Hobbemakade met een belangrijk deel van de uitbreiding „Zuid".

Omtrent den hoofdvorm van het door de architecten H. en K. gedachte gebouw dient nog gewezen te worden op de moeilijke oplossing, die een monumentaal gebouw biedt met een verkeersdoorgang in het midden. — Op de 1e verdieping eerst zal de

plattegrond een volkomen geheel kunnen vormen en de belangrijkste ruimten, die men toch op die verdieping in de hoofdas zal willen groepeeren, zullen moeilijk op monumentale wijze met den hoofdingang te verbinden zijn, die toch niet in het hart van het plan kan liggen. Rijks-Museum en Lyceum zijn o.a. voorbeelden hiervan, waarbij echter dit bezwaar niet zoo gevoeld behoeft te worden wegens de bestemming van deze gebouwen; voor een Raadhuis komt het mij echter bedenkelijk voor.

Ten slotte kan mijne conclusie zijn, dat het situatieplan Heineke-Kuipers voor het nieuwe Raadhuis voor Amsterdam niet beschouwd mag worden als de oplossing van het moeilijke vraagstuk der terreinkeuze. — Echter zouden de tegen dit plan in te brengen bezwaren van stedebouwkundigen aard uit den weg geruimd kunnen worden en wel b.v. op de wijze als door mij hier in teekening voorgesteld.

A. R. HULSHOFF.

PARTIEELE BESTEDING EN CALCULATIE.

Bij de bespreking van partieele besteding komen allerlei belangen in het geweer die het vraagstuk niet nader tot de oplossing brengen. Als van meet af aan wordt aangenomen dat de eene partij het voorzien heeft op de bestaansmogelijkheden van de andere, wordt alle vernuft en energie aangewend ons eigen bestaansrecht te bewijzen en blijft geen gedachte over om gezamenlijk naar eene oplossing te zoeken, die beide partijen zou kunnen bevredigen.

Het begint er veel van te krijgen alsof in sommige kringen het begrip „Partieele Besteding" de uitwerking heeft van den bekenden rooden lap; en toch zijn, voor zoover mij bekend, de mogelijkheden hiervan nog lang niet voldoende onderzocht en kan niemand, zonder dat, zich een juiste voorstelling vormen van de practische resultaten. Toen een eeuw geleden de eerste spoorweg moest worden aangelegd, ontbrak het niet aan waarschuwende stemmen, ook in toonaangevende kringen, zelfs in het Parlement, dat den passagiers door den sterken luchtstroom de adem zou worden afgesneden; dat huis en hof, dier en gewas met vernietiging bedreigd werd, in iedere streek waar het ijzeren monster zich zou vertoonen. Ondanks dat is de veiligheid en het comfort, de snelheid en het vervoer, op den spoorweg heel wat grooter geworden dan op de straat.

Het schijnt, dat de roep „Partieele Besteding" voordat nog goed gedefinieerd is, wat hieronder te verstaan; zonder dat de gevolgen van eventueele toepassing duidelijk en stellig te voorspellen zijn; dat het woord alleen al als krijgskreet dienst doet, waarop aanstonds verschillende partijgroepeeringen hunne gevechtsstellingen innemen. De tegenstanders vindt men onder de aanhangers van de meest gecentraliseerde bedrijfsleiding; maar de tegenstanders hebben ook als voornaamste argument, dat de individueele aannemer moet blijven bestaan en niet moet vervangen worden door den opzichter; de voorstanders hebben als voornaamste argument democratie en zuinigheid en worden gevonden onder de bouwindustrieën en de productieve arbeiderscoöperaties, tenminste voor zoover de direct belanghebbenden betreft, maar het is niet van dezen dat men eene objectieve beschouwing van de al- of niet-wenschelijkheid der Partieele Besteding heeft te wachten.

Architecten en Rekenplichtige Besturen hebben op te komen voor andere belangen dan de vorengenoemde categorieën; al zal zuinigheid het Leitmotief zijn; het zal niet die zijn, die de wijsheid bedriegt. In de eerste plaats, waarom zal het noodig zijn zoo steil, zoo absoluut te redeneeren als soms gedaan wordt, dat partieele besteding den aannemer overbodig maakt, dat de besteder of zijn vertegenwoordiger *ieder* onderdeel van het werk afzonderlijk besteedt en er dus geen algemeen aannemer meer is. Ongetwijfeld is er zeer veel te zeggen voor het aannemersstandpunt dat hierin eene oneconomische, desorganisatorische factor zit die noch in het belang van

het werk, noch in dat van den besteder, de leveranciers of de arbeiders zal werken. Alleen al het aanvoeren, ophijschen en stellen door zooveel verschillende leveranciers, zal oneconomisch, gevaarlijk en verwarrend werken en de leiding hiervan door den opzichter, dezen ver buiten zijne functie voeren. Bovendien zijn de te gebruiken werktuigen, hulpmiddelen en toestellen, ook al zijn deze lang niet altijd het duurzaam eigendom van den aannemer; de transportmiddelen, de opslagplaatsen hiervoor, evenals de hierbij te gebruiken werklieden, niet ter beschikking van de Directie van het werk en zal het gewenscht zijn ook dit onderdeel afzonderlijk aan te besteden.

Hierbij komen wij op het punt dat ons voor de naaste toekomst de meest waarschijnlijke ontwikkeling van het vraagstuk der partieele besteding lijkt.

Als alle onderdeelen van het werk afzonderlijk zouden zijn besteed, zou er nog veel in elkaar te zetten, te passen en te regelen zijn, waarvoor sommigen den opzichter van het werk zou willen zien aangewezen, maar de praktijk zou alras de onmogelijkheid hiervan aantoonen. Ook het idee om de bedoelde werkzaamheden van stellen enz. afzonderlijk te besteden, waarvoor dan de tegenwoordige aannemers in aanmerking zouden komen, lijkt onpractisch, daargelaten of deze daarvoor te vinden zouden zijn. Bovendien houdt deze methode geheel geen rekening met de verschuiving van werk en verantwoordelijkheden van den aannemer naar de bouwdirectie.

De waarschijnlijke ontwikkeling zal dus wel zijn dat één aannemer het werk blijft aannemen, maar dat aan de besteding steeds meer leveranties en werkzaamheden worden onttrokken die afzonderlijk besteed worden. De aannemer zal hiertegen geen redelijk bezwaar kunnen aanvoeren. Reeds lang is zijn verantwoordelijkheid en risico afhankelijk van invloeden die hij in geenen deele kan beheerschen; de in de oorlogsjaren gebruikelijke percentueele afwijkingen zijn in den grond onvereenigbaar met het begrip aannemen, zoodat de bouwheer bij uitbreiding van dit begrip er de voorkeur aan zou geven zijn eigen aannemer te zijn en dan zou eerst recht partieele besteding werkelijkheid worden.

Nemen wij aan dat in de toekomst de aannemer alleen verantwoordelijkheid en risico te dragen zal hebben over werkzaamheden die onder zijn eigen leiding geschieden en niet voor leveranties en werkzaamheden die hij feitelijk nu ook onderbesteedt, dan zal zijn winst wat minder worden, maar ook zekerder en regelmatiger. Hij zal minder koopman, minder speculant maar meer bouwindustrieel zijn. En met hoe minder onberekenbare risico's de aannemer te worstelen heeft, des te goedkooper zal het werk uitvallen.

Buiten de hoofdaanneemsom zullen dus verschillende bewerkingen en leveranties vallen. Waarom is dit bij groote bouwwerken ook nu niet reeds het geval? Alleen zal het dan meer voorkomen en ook bij kleinere aannemingen en zal het niet meer noodig zijn dat de aannemer hierover eene provisie ontvangt omdat deze bedragen buiten zijn financieele verrekening omloopen.

Wat de bewerkingen betreft denkt men hierbij direct aan de productieve arbeiderscoöperaties. Zijn deze niet overal een succes geweest, het is toch een feit dat deze in zich alle gegevens hebben om met veel kans op succes werkzaam te zijn en het ook in sommige gevallen metterdaad geweest zijn. Als wij als definitie van het socialisme mogen aanvaarden: het streven naar een beteren nu nog onbekenden vorm der productie en distributie, dan is er geen geldende reden waarom werkzaamheden zonder particulier ondernemer niet beter, goedkooper en vlugger uitgevoerd zouden kunnen worden door combinaties van samenwerkende arbeiders en de opvoedende waarde hiervan kan niet onderschat worden.

Behalve werkzaamheden zijn er ook nog tal van leveranties te besteden. Het zijn vooral de kleinindustrieelen en industrieele middenstanders die van partieele besteding verwachten dat ook zij een kans krijgen om te toonen wat ze voor de productie waard zijn. Deze fabrieken zullen niet alle het geheel kunnen vervaardigen, maar meer geoutilleerd zijn voor bepaalde onderdeelen. Als het beginsel van partieele be-

steding maar eens doorgewerkt heeft, zal hiervan eene duidelijke opleving der speciaal fabricage het gevolg zijn, niet het minst in die bouwartikelen, welke nu nog door handelaren van buitenslands betrokken worden en in onderscheiden afmetingen in voorraad gehouden moeten worden.

Hoe meer de bouwdirectie zich zal hebben bezig te houden met de bedrijfseconomie voor de bouwvakken, hoe meer ook de normalisatie voortgang zal maken en daardoor de Nederlandsche bouwindustrie zal verlevendigen.

Maar voor dien tijd zullen en bouwdirectie en onderaannemers (zoowel van werkzaamheden als van leveranties) de diensten behoeven der industrieele kostprijsberekening om bij benadering te kunnen vaststellen tot welke prijzen een werk uit te voeren of een opdracht te leveren is. Niet alleen door in ruimen kring de gelegenheid te geven mede in te schrijven, maar ook door te toonen zelf de werkelijke prijzen te kunnen vaststellen, niet door afleiden uit vorige inschrijvingen, maar door behoorlijk gedetailleerde kostprijsberekeningen, zullen fantastische opzetcontracten voorkomen kunnen worden.

De bouwdirectie zal daarbij de diensten behoeven van een calculatiebureau, maar zich tevens en daardoor een bedrijfseconomischen invloed verwerven op de bouwkosten, die haar volop het meerdere werk zal vergoeden en den opdrachtgever ten goede zal komen.

H. H. VAN SANTEN.

NEDERLANDSCHE TENTOONSTELLING TE KOPENHAGEN.

Enkele berichten in de bladen hebben melding gemaakt van het plan, een Nederlandsche tentoonstelling te Kopenhagen te organiseeren, waar een beeld gegeven zal worden, van wat de Hollandsche industrie, veeteelt, kunst en kunstnijverheid vermag.

In hoeverre een Deensche boer interesse heeft voor Hollandsche koeien en boter kan ik niet beoordeelen (onze interesse voor de Deensche boter is zeer verklaarbaar door het prijsverschil!) Wat de Nederlandsche industrie zal vertoonen, zal alleszins belangrijk zijn en ook de Nederlandsche kunst en kunstnijverheid kan voor den dag komen met specimina, die daar gewaardeerd zullen worden, tenminste ..... wanneer er *goed* gekozen wordt.

Nu ben ik daar echter ernstig bezorgd voor. Ik las nl. dat de tentoonstelling een front krijgt in Oud-Hollandschen stijl.

Wie eenigszins op de hoogte is met de banden, welke op kunstzinnig gebied sinds eeuwen ons land met Denemarken verbonden, wie daarenboven op de hoogte is met de tegenwoordige kunstzinnige opvattingen en prestaties van de Deensche kunst en kunstnijverheid, zal onmiddellijk het belachelijke van deze paar woorden inzien, en de pijnlijke onkunde, die er uit spreekt doet het ergste vreezen voor de inzending kunst en kunstnijverheid.

Ik wijs op de bekende werken, drie eeuwen geleden door Hollandsche architecten, als Hans van Steenwinkel, in Denemarken gemaakt.

Nu na driehonderd jaren komen we in Denemarken onze kunst toonen in een gebouw van dien tijd, is dat om te toonen hoeveel we vooruit gegaan zijn sinds dien??

Als we niets beters hebben is er geen tentoonstelling noodig, stilstand is toch niet iets om prat op te gaan.

Moeten we nu in Kopenhagen in de nabijheid van het prachtige Raadhuis, van het Paladshotel, en recht tegenover het station, alle drie getuigen van de frissche levende moderne architectuur een papier-maché gevel zetten in oudbakken stijl waarvan de natuurlijke voorbeelden als een lust voor de oogen in de stad zelve aanwezig zijn?? Is dat geen verdwazing!

Toen in Denemarken (ik geloof te Aarhus) een tentoonstelling gehouden werd en

Prof. Rosen er het ontwerp voor maakte, wist deze een tentoonstellingscomplex te ontwerpen van buitengewone architectonische kwaliteiten, waarin het gegeven: een tijdelijke materialen, aanvaard was. Nu komen wij aan hen, die in hun kunstzinnig voelen reeds zoover zijn ons in ons versleten gouden-eeuwsche maskerade-pak vertoonen!!...

Als we nu niets anders hadden. . . .

Maar onze moderne architecten zijn waarlijk wel in staat Denemarken den stand van onze hedendaagsche architectuur te toonen op een zoodanige wijze, dat die ook in Denemarken gewaardeerd wordt. En in een modern tentoonstellingsgebouw, daarin past onze moderne kunst en kunstnijverheid, daarin kan onze volkswoningbouw, onze architectuur, onze schilder- en beeldhouwkunst, onze meubelkunst, onze sier- en nijverheidskunst belangstelling vragen en daarin zal ze ook gewaardeerd worden.

De Denen zijn vergevorderd, de kunsten van eigen bodem staan hoog, laat ons dat niet vergeten; de onze zijn echter (mits goed gekozen) niet minderwaardig en zullen door de Denen begrepen en gewaardeerd worden.

Maar daartoe moeten we den frisschen Deenschen geest begrijpen en zorgen dat een Nederlandsche tentoonstelling niet alleen op nijverheids- en industriegebied maar ook op *kunst*gebied den stand van onze *hedendaagsche kultuur* laat zien!

Ir. G. FRIEDHOFF.

NIEUWE BOEKWERKEN.

Bij Ernst Wasmuth te Berlijn is een nieuwe serie kleine monographieën verschenen, onder den serie-titel: „Orbis Pictus". Het zijn kleine smaakvolle boekjes, met een korten tekst en 40 à 50 goede afbeeldingen. De prijs per deeltje is ± f 1.20.

Wij willen hier wijzen op Band 1 en Band 8.

De eerste is gewijd aan de Indische Bouwkunst, waarvan de tekst is geschreven door Paul Westheim, die het werkje opgedragen heeft aan Hans Poelzig. Westheim constateert dat onze belangstelling in de Oost-Aziatische Kunst levendig is gaan worden door het besef van de „Schöpfermacht seelischer Antriebskräfte", die in de Indische Bouwkunst het makkelijkst voelbaar is. De keuze der meeste illustraties is met zorg geschied, en naast de bekende werken zien we nieuwe wonderwerken opgenomen, zooals de Navagrahatempel te Bod (in Orissa).

Band 8 behandelt de Oud-Mexikaansche Kunstgeschiedenis. Walter Lehmann heeft daarvoor een kort archeologisch ethnographisch overzicht gegeven, dat hij bescheidenlijk een „Entwurf in Umrissen" noemt voor een kunstgeschiedenis. Vooraf gaat bovendien nog een inleiding over de kunst zelf, waar ook het noodige in staat. De Oud-Mexikaansche Kunst, de kunst der Maya's en andere volksstammen, heeft hier te lande bij enkele architecten wel eens de aandacht getrokken, waar het echter bij bleef, bij gemis aan voldoende bronnen, om zich verder in het onderwerp in te werken. Daarom wijzen we even op dit werkje waarin een opgaaf wordt verstrekt van 49 publicaties op dit gebied. Wel zijn het voor 't meerendeel Spaansche werken, maar in de Duitsche en Fransche (van jongen datum) zullen voor belangstellenden voldoende gegevens zijn te putten om verder te komen. Onder de illustraties komen er twee voor betreffende architectuur. Ze zijn echter niet belangrijk.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONG EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 10. 11 MAART 1922.

INHOUD: F. W. M. Poggenbeek. †, door J. P. M.
Het Hoofdgebouw van den Gemeentelijken Telefoondienst te Amsterdam, door A. R. Hulshoff.

F. W. M. POGGENBEEK. †

Te Bussum is op 61-jarigen leeftijd overleden de heer F. W. M. Poggenbeek, architect te Amsterdam, vooral bekend geworden door de vele kantoorgebouwen, die hij uitvoerde. Architect Poggenbeek behoorde tot die oudere architecten, die de kentering in de bouwkunst in de jaren tusschen 1890—1900 wel hebben gevoeld, de beteekenis ervan wel hebben begrepen, en gewaardeerd, maar die zelf den stap niet hebben durven doen, die voor hen al de banden met het verleden zou hebben verbroken. Hij behoorde tot de velen, die wel wilden moderniseeren, maar niet modern wilden zijn. De werken van Poggenbeek uit zijn jongeren tijd typeeren dan ook den overgangstijd. Ze bevatten tal van pittige details, die spreken van durf voor het nieuwe, ze vertoonen veel hakwerk van Zijl, hetgeen wel wijzen moet op affiniteit tusschen dezen beeldhouwer en den architect, zij charmeeren vaak door de spanning der dragende bouwdeelen, zoo kenschetsend voor de moderne architectuur. Maar . . . veel in dit werk is nog conventioneel, te veel afgeleid van oudere opvattingen, die de architect bleef lief hebben. En omdat hij knap was in de bouwkunst van de oudere opvatting, werd zijn zwakste werk het fraaist, het sterkere tweeslachtig. Van het smalle zandsteenen geveltje aan het Bankgebouw van Crone aan de N. Z. Voorburgwal wist hij een ongeëvenaard knap en „af" geheel te maken, doch de gevel van de Credietvereeniging aan de Keizersgracht, heel wat minder conventioneel, daardoor belangrijker, bracht het echter niet tot die hoogte.

De heer Poggenbeek was jaren lang voorzitter van de afdeeling Amsterdam van de Maatschappij, aan wier toenmaligen bloei hij een groot aandeel had. Sinds de afdeelingen werden opgeheven zag men hem niet meer, maar in deze teruggetrokkenheid werkte hij in samenwerking met jongere collega's nog hard en veel, waarvan het werk der laatste jaren van zijn hand getuigt.

J. P. M.

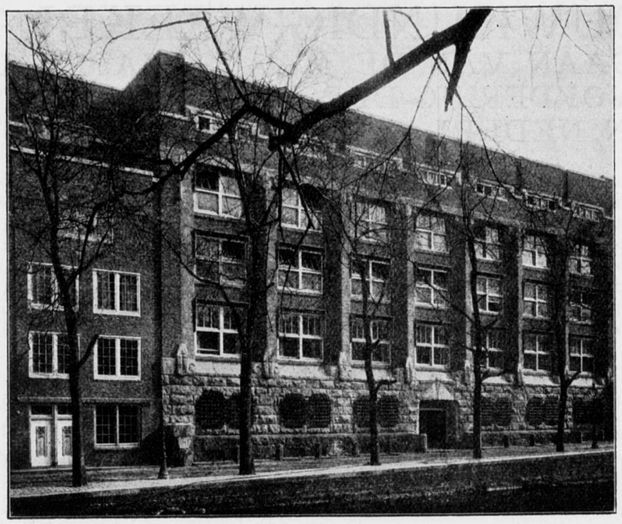

3DE TELEFOON-CENTRALE MET CONCIERGEWONING: GEVEL HEERENGRACHT.

HET HOOFDGEBOUW VAN DEN GEMEENTELIJKEN TELEFOONDIENST TE AMSTERDAM.

Voor eenige jaren had de Gemeentelijke Telefoondienst nog slechts de beschikking over de centrale „Noord" (de oudste, aan de Raadhuisstraat), in welk gebouw tevens de Directie van den Dienst gehuisvest was en de Centrale „Zuid" (aan de Teniersstraat).

Wegens het groote aantal aanvragen om aansluitingen en wegens het feit, dat het in Amsterdam toegepaste systeem geen grootere Centrale's toelaat dan met 10.000 aansluitingen, werd reeds vóór den oorlog besloten tot den bouw van een nieuwe centrale en werden hiervoor reeds in 1913 perceelen aangekocht aan Heerengracht en Singel ongeveer ter hoogte van de Oude Spiegelstraat.

Dit nieuwe gebouw zou de Centrale „Centrum" huisvesten en deze moest, om redenen van telefoon-technischen aard zoo dicht mogelijk bij de Centrale „Noord" gelegen zijn. Het nieuwe gebouw zou tevens de Directie en Administratie van den Dienst huisvesten. Een schets-plan werd ontworpen, waarbij het Directiegebouw zou komen aan de Heerengracht-zijde van het te stichten gebouw en de Centrale „Centrum" aan de Singel-zijde. Bij het doorwerken op deze schetsplannen bleek echter, dat een grooter terrein noodig zou zijn dan oorspronkelijk gedacht was en dus meer bestaande perceelen voor dezen bouw moesten worden aangekocht.

Het terrein werd grooter, het gebouw werd hooger geprojecteerd en het resultaat was een project, waartegen reeds in den winter 1915—1916 van verschillende zijden wegens de groote breedte en vooral wegens de hoogte bedenkingen rezen. (Zie naschrift).

Het bouwwerk werd ontworpen en uitgevoerd onder leiding van „de Afdeeling Gebouwen" van Publieke Werken. Toen de architecten, die de laatste 7 jaren leiding geven aan deze Afdeeling deze taak op zich namen, waren reeds de perceelen aan Heerengracht en Singel gekocht en waren reeds schets-plattegronden voor dit gebouw in overleg met de Telefoon-Directie opgemaakt. Het bleek toen, dat niet dan met zeer groote financieele opofferingen de keuze van de plaats van het gebouw nog

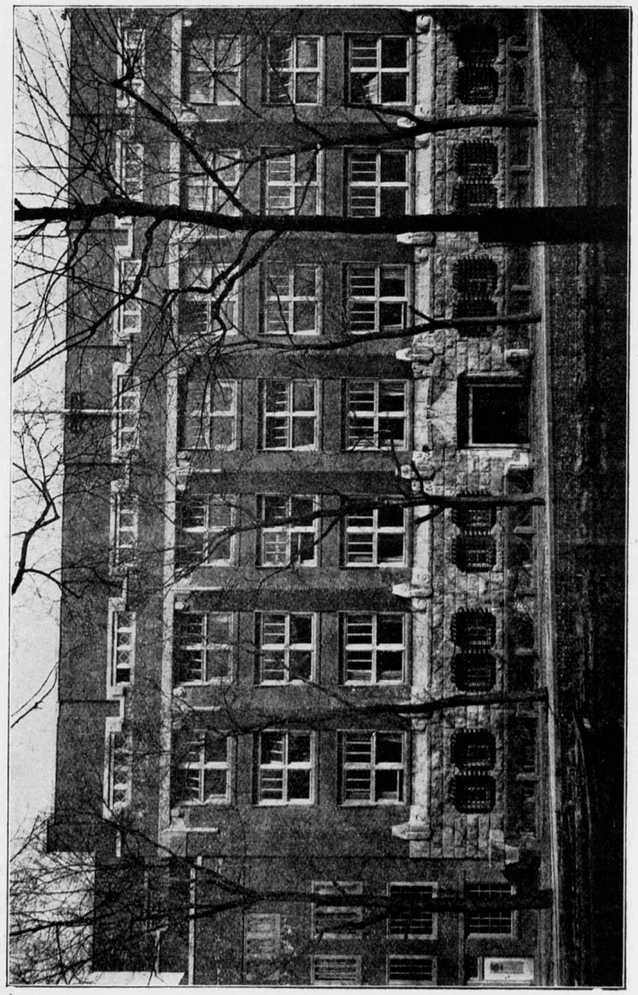

3DE TELEFOON-CENTRALE: GEVEL HEERENGRACHT.

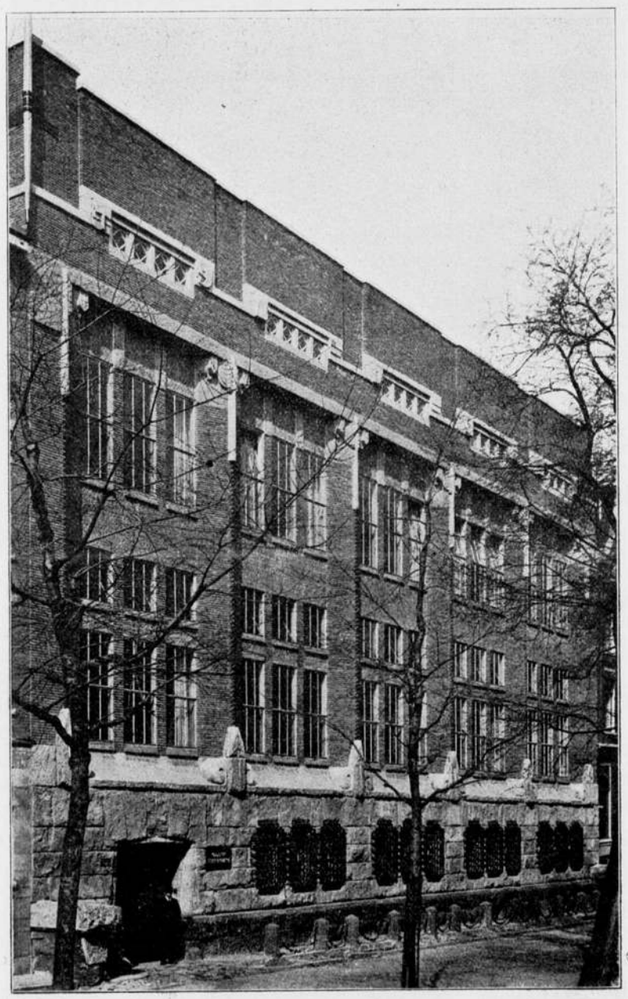

3DE TELEFOON-CENTRALE: GEVEL SINGEL.

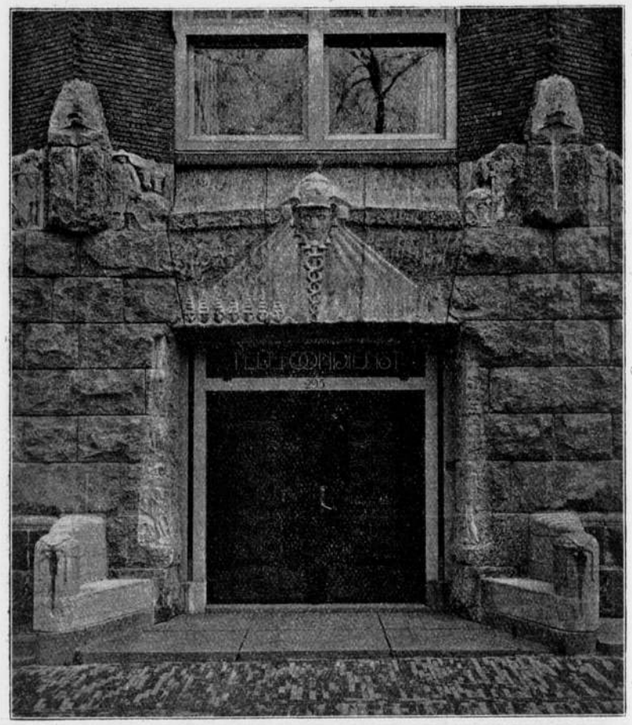

3DE TELEFOON-CENTRALE: GEVEL HEERENGRACHT (HOOFDINGANG).

gewijzigd zou kunnen worden, zoodat op de reeds aanwezig zijnde schetsplannen verder gewerkt moest worden. In de plattegronden zijn nog wel ondergeschikte wijzigingen aangebracht, doch de hoofdgedachte: Directiegebouw aan de Heerengracht-zijde verbonden met gangen aan de Centrale-Centrum aan de Singel-zijde is gehandhaafd gebleven.

Het *Directie-gebouw* heeft een gang evenwijdig aan den voorgevel en een trappenhuis, dat tegenover den hoofdingang gelegen is.

Het bevat op:

den beganen grond: de magazijndienst;

de eerste verdieping: kamers van de Directie;

de tweede verdieping: boekhouding, kas, abonnementen-administratie, archief;

de derde verdieping: ruimten voor huisaanleg en buitenaanleg; technische administratie;

de zolderverdieping: teekenzalen, archief, klachtenbureau, meetkamer, koffiekamer ambtenaren.

Het „Centrale-Centrum" gebouw bevat op:

den beganen grond: hoofdverdeeler, machinekamer, accumulatoren-ruimte, werkplaats, karren-bergplaats;

de eerste verdieping: schakelaar-zaal;

de tweede verdieping: bedienings-zaal, kleedkamer en koffiezaal van de telefonisten;

de zolderverdieping: schaft- en waschlokalen voor werklieden, vertrekken voor onderzoek van toestellen.

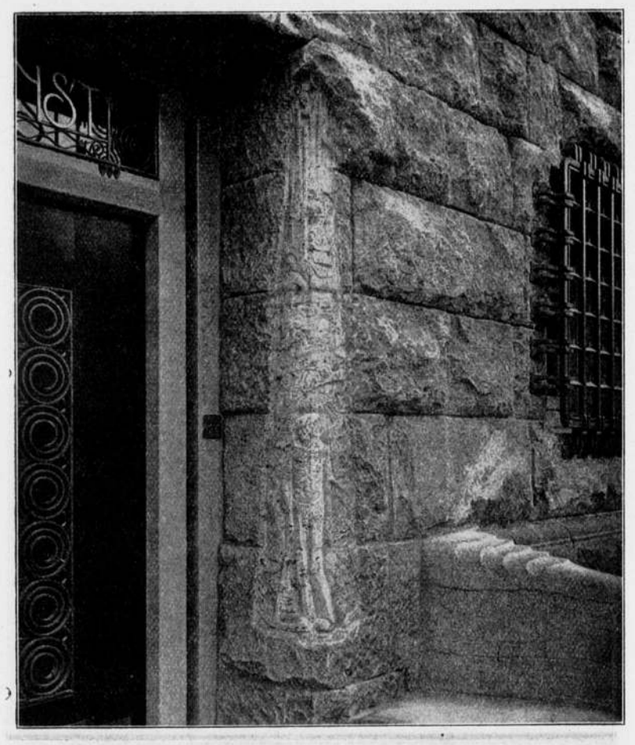

3DE TELEFOON-CENTRALE: DÉTAIL VAN DEN HOOFDINGANG HEERENGRACHT.

Zooals aan de meeste bouwwerken, onder leiding van de Afdeeling „Gebouwen" tot stand gekomen, hebben ook aan dit gebouw verschillende aan deze Afdeeling verbonden architecten gewerkt, doch hier dient ook speciaal er op gewezen te worden, dat voor een belangrijk deel aan dit gebouw werkten de architecten G. J. Rutgers (die reeds sinds eenige jaren niet meer aan de Afd. Gebouwen verbonden is) en P. L. Marnette.

Van de gevels is het plint en verder de stoeppalen en de stoepplaten van Syeniet gemaakt; verder is al het steenhouwwerk van Muschelkalksteen. De baksteen is een Utrechtsche handvorm-steen. Het beeldhouwwerk aan de gevels is van Hildo Krop. Boven den hoofdingang heeft hij een Mercurius-kop gebeiteld, die het belangrijkste deel vormt van het gebeeldhouwde veld, waarop tot uitdrukking komt het groote belang van de telefoon voor handel en scheepvaart. Aan de penanten ter weerszijden van den hoofdingang vindt men beeldhouwwerk, dat de aandacht erop vestigt, dat ook landbouw en industrie de diensten van de telefoon behoeven.

Aan de pilasters tusschen de ramen ziet men aan de bovenzijde een Kapiteel, dat samengesteld is uit emblemen ontleend aan het telefoonbedrijf, geflankeerd door wapens van de grootere steden. Aan de onderzijden der pilasters is in den steen een dierfiguur gehouwen, die de snelheid verbeeldt, geflankeerd door forsche voluten en aan de basementen boven den hoofdingang geflankeerd door beeldgroepen, die de verschillende volkeren voorstellen.

Daar de uitvoering van het geheele bouwwerk in de moeilijkste oorlogsjaren viel, zal het wel niet te verwonderen zijn, dat bij dezen bouw tallooze bezwaren uit den weg geruimd moesten worden.

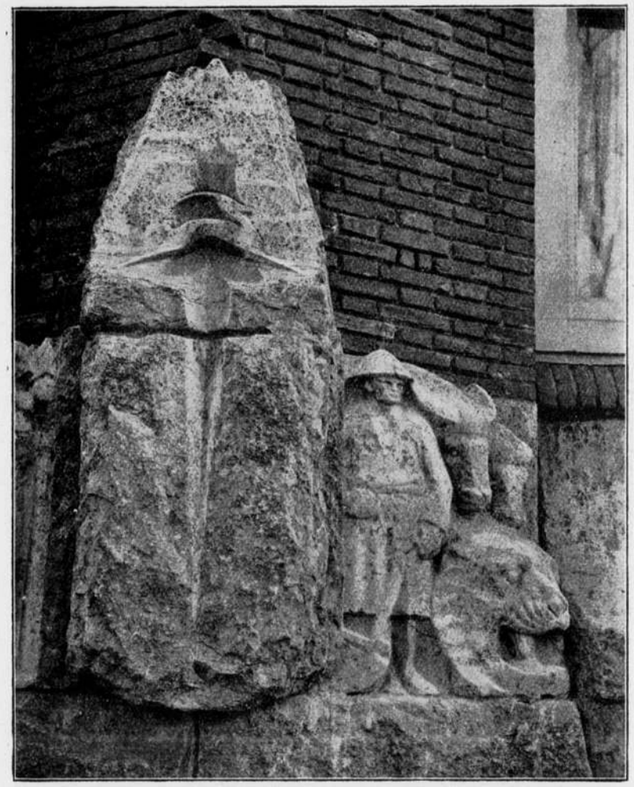

3DE TELEFOON-CENTRALE: DÉTAIL BEELDHOUWWERK BOVEN DEN HOOFDINGANG HEERENGRACHT.

De uitvoering van den onderbouw duurde van Juli 1916 tot Augustus 1917. Groote bezwaren werden hierbij ondervonden van den slechten toestand der fundeeringen der belendende perceelen aan Heerenracht en Singel. Voordat met de uitvoering van het eigenlijke bouwwerk kon aangevangen worden, werden deze fundeeringen versterkt door palen bij te slaan, nieuwe kespen en vloerplaten aan te brengen en fundeeringsmuren aan te metselen. Bij het graven voor den verwarmingskelder bleken deze voorzieningen zelfs niet voldoende te zijn, want ook nadat de gevaar-loopende perceelen zeer sterk gestut waren, werd wegschuiven en instorten der perceelen gevreesd.

Ten einde dit te voorkomen werden palen geslagen, waarop kolommen gemetseld tot steun der muren. — Bij dit heien werd een heen- en weerschuiven van een der perceelen geconstateerd bij elken slag van 1 à 2 c.M. Een der perceelen was reeds ± 15 c.M. naar het bouwterrein verschoven.

De aannemer van den onderbouw bestelde duizenden kilogrammen wapeningsijzer te weinig en kon dit later niet meer inkoopen, zoodat moest toegestaan worden, dat plat-, hek-, ovaal-, gegalvaniseerd en ongegalvaniseerd bandijzer gebruikt werd. Later vloeide hieruit een arbitrage-kwestie voort, wegens een verschil van meening over de betaling van het ijzer, òf overeenkomstig de notities van den aannemer als te zijn aangevoerd op het werk, òf overeenkomstig de notities van de Directie als te zijn in het werk gebracht. Ook bleek de aannemer onmachtig Portland-cement te

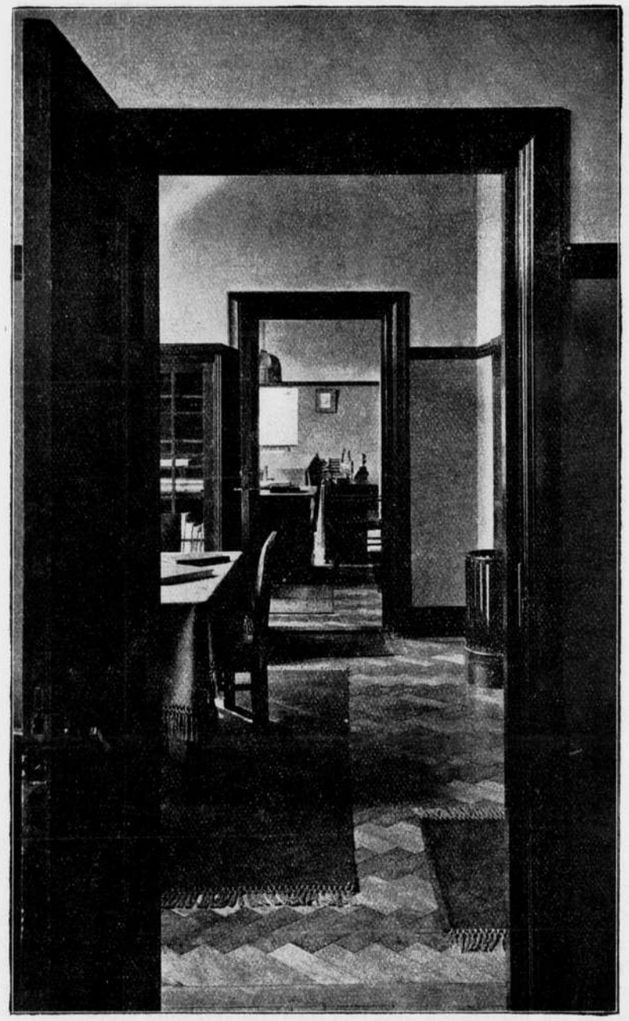

3DE TELEFOONCENTRALE: WACHT- EN DIRECTEURSKAMER.

koopen, zoodat de Directie zelve hem dit wel moest verstrekken, ten einde het werk voortgang te doen maken.

De bovenbouw duurde van October 1917 tot Juli 1919. Met den aannemer van dezen bovenbouw werden bij de aanbesteding inkoopsprijzen vastgesteld van de voornaamste materialen, welke prijzen ter verrekening moesten dienen bij de later eventueel hoogere of lagere uit te geven bedragen voor inkoop van materialen. Bij het aankoopen van materialen behoefde de aannemer dus steeds de goedkeuring van de Directie. Daar ook de aannemer van den bovenbouw geen ijzer kon machtig worden, kocht de Directie zelve voor hem alle te koop aangeboden soorten profielijzer als plat-, tee-, hoek-, segmentijzer tot zelfs veerenstaal van een corsettenfabriek. Ook oude boombeschermers waren welkome sloopingsobjecten; na rechtgebogen en teer- en

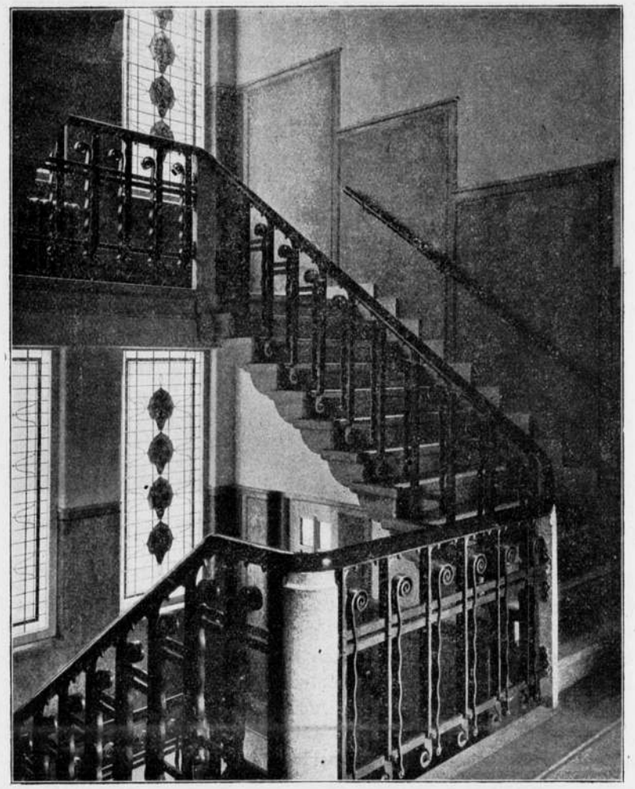

3DE TELEFOON-CENTRALE: TRAPPENHUIS AAN DE HEERENGRACHTZIJDE.

verfschoon gemaakt te zijn, konden ook deze voor wapeningsijzer gebruikt worden. Hoe groot het gebrek aan ijzer toen was, moge blijken uit den aanvraag van een der onderaannemers van smidswerk, die aan 27 ijzerhandelaren offerten vroeg en deze voor een zeer klein deel van de partij slechts van 2 handelaren mocht ontvangen.

De Directie leverde ook hier zelve de Portland-cement; wegens de zeer hooge waarde van deze cement en ook van de leege zakken was strenge bewaking en toezicht een eerste vereischte; niettegenstaande dit voldoende verzekerd was, vloeiden nog verschillende politie-zaakjes hieruit voort.

Wegens gebrek aan lijnolie werden houtwerken in plaats van gemenied met carbolineum bestreken, voor zooverre dit niet hinderlijk zou zijn bij later uit te voeren schilderwerk.

Dat duurte-toeslagen, loonsverhoogingen en verrekeningen wegens duurdere materiaalprijzen en vrachten de administratie van dit werk niet bepaald eenvoudig hebben gemaakt, zal wel te begrijpen zijn.

Al deze omstandigheden waren oorzaak, dat met de uitvoering van dit werk 3 jaar gemoeid was.

De Telefoondienst had toen gelukkig weder de beschikking over een uitbreiding van 10.000 aansluitingen. Na dezen bouw echter zijn de aanvragen om aansluiting bij zoo groote hoeveelheid ingekomen, dat verdere uitbreidingsplannen beraamd moesten worden.

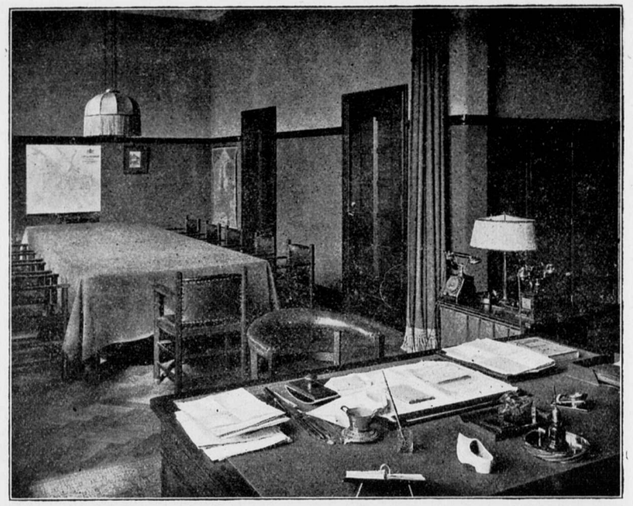

3DE TELEFOONCENTRALE: DIRECTEURSKAMER TEVENS VERGADERKAMER.

Als gevolg hiervan werd in November 1920 begonnen met de uitvoering van een vierde centrale in Watergraafsmeer (de Centrale „Oost"), welke waarschijnlijk over enkele weken gereed zal zijn. — Met dezen bouw is nog slechts aan de behoefte van het oostelijk deel der stad tegemoet gekomen, zoodat reeds voorloopige plannen zijn opgemaakt moeten worden voor een tweede centrale „Zuid", een centrale „West" en een hulpcentrale (een kleine centrale) aan de overzijde van het IJ. Deze laatste zal waarschijnlijk reeds spoedig tot uitvoering dienen te komen.

A. R. HULSHOFF.

NASCHRIFT.

Dezer dagen bleek, dat nog steeds, ook in geschrift, bezwaren worden ingebracht tegen het plaatsen van dit hooge en breede gebouw aan de Heerengracht. In het Maartnummer van „Amstelodamum" n.l. komt een artikel voor over „Stadsschoon" en dit wel in verband met de onlangs door den Raad aangenomen „welstandsbepaling". Het artikel was overgenomen uit de Nieuwe Rotterdamsche Courant en geschreven door den Amst. Correspondent. Deze noemt als gebouwen, die door een „commissie ter handhaving der welstandsbepaling" geweerd hadden behooren te worden: het Theater Tuschinsky, het kantoorgebouw hoek Westermarkt-Keizersgracht en verder de Telefoon-Centrale, hierboven beschreven. In de gedachte van dezen beoordeelaar bevindt zich dus dit gebouw voorwaar niet in gelukkig gezelschap. Daaraan valt natuurlijk niets te veranderen. Wel echter is het de moeite waard er op te wijzen, dat onjuistheden in dergelijke beoordeelingen wel zullen verhoeden, dat aan deze veel waarde wordt gehecht. De schrijver n.l. bepleit, dat ook de gemeente-gebouwen ter beoordeeling moeten komen van de commissie. Meer van die „officieele wansmakelijkheden" zouden daarmee voorkomen worden. 't Eigenaardige is nu, dat de schrijver van de tientallen gemeente-gebouwen, die de laatste jaren verrezen zijn, alleen deze Telefoon-Centrale beoordeelt en dit gebouw juist het eenige is, dat (op verzoek van een Raadscommissie) in de schoonheidscommissie werd behandeld.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 11. 18 MAART 1922. INHOUD: Vergaderkamers in het Bureau v. d. B.N.A. te Amsterdam. — Nieuwe Leden. — Provisie-Zwarte lijst. — Comité voor Nederlandsche Kunsttentoonstellingen in het Buitenland. — Prijsvr. voor een Schoorsteenmantel, uitgeschreven door de „Tegelfabriek—Schiedam". — Prijsvr. voor een ontwerp voor de voorpagina van den omslag van „Klei'. — Algem. regelen voor den bouw en de inrichting van lokalen, te stichten of in gebruik te nemen voor gymnasia en hoogere burgerscholen (Lycea) en van de daarbij behoorende terreinen. — De verbouwing van „Liberty" te Amsterdam, d. A. Boeken, Arch. H. A. van Anrooy. — Alg. Beschouwingen, d. J.P.M. — Onderwijs van Amb. en Nijverheidsk., d. D. Oosterveld. — Ontvangen Boekwerken, d. J.P.M.

VERGADERKAMERS IN HET BUREAU VAN DEN B. N. A. TE AMSTERDAM.

Het Bestuur maakt den leden bekend, dat er overdag in het Bureau van den B. N. A., vergaderkamers disponibel zijn, geschikt voor het houden van onderhandsche aanbestedingen, kleine vergaderingen van 10 à 15 personen, conferenties.

Voor nadere inlichtingen hieromtrent wende men zich tot den Directeur van den B. N. A.

NIEUWE LEDEN.

Sedert de vorige opgaaf zijn tot lid van den B. N. A. toegelaten de heeren:
J. G. A. Heineman, architect te Velp; H. M. Zoetmulder, architect te Nijmegen
Als asp.-lid is toegetreden de heer A. Nieuwpoort, architect te Sliedrecht.

PROVISIE-ZWARTE LIJST.

De Westduitsche Behangsel-Industrie, Verkoop-Centrale: Rotterdam, Pompenburgsingel 2—4—6, heeft een circulaire rondgezonden, waarin „en passant" aan groote consumenten, zooals woningbouwvereenigingen, architecten en aannemers kortingen op de verkoopprijzen worden aangeboden.

Het Bestuur dringt er bij de leden op aan, met deze firma in geenerlei relatie te treden, zoolang zij niet op afdoende wijze, ter beoordeeling van het Bestuur, zich heeft verbonden, geen provisie meer aan te bieden aan architecten.

Hetzelfde geldt voor:
Firma A. de Jong en Zonen, Amsteldijk te Amsterdam (houthandel).
Handels- en Installatie-Bureau H. Gordon & Zonen (centrale verwarming, etc.).
N.V. Steenfabriek „Udenhout" voorheen Weyers en Co.

COMITÉ VOOR NEDERLANDSCHE KUNSTTENTOONSTELLINGEN IN HET BUITENLAND.

Naar aanleiding van het adres van het Bestuur van den B. N. A. aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, inzake het bovengenoemde comité, opgenomen in het B. W. No. 4 ontving het Bestuur onderstaand antwoord van den Minister:

In antwoord op Uw nevenvermeld adres heb ik de eer U mede te deelen, dat in het feit, dat dezerzijds geen overleg is gepleegd met de kunstenaarsorganisaties over de samenstelling van het Comité voor Nederlandsche Kunsttentoonstellingen in het Buitenland geenszins eenige miskenning is gelegen van de verdienste van enkele dier vereenigingen op het gebied van buitenlandsche kunsttentoonstellingen. Uit Uw schrijven maak ik op, dat U het wenschelijk zou geacht hebben dat

de kunstenaarsvereenigingen als zoodanig in het Comité zouden zijn vertegenwoordigd. Ik heb daartoe echter geen vrijheid kunnen vinden op grond van de opgedane ondervinding welke ook Uw Bestuur wellicht niet onbekend zal zijn; van een dergelijke samenstelling zouden m.i. groote moeilijkheden het gevolg kunnen zijn. Afgevaardigden van Kunstenaarsvereenigingen zouden in het Comité niet die vrijheid hebben, welke noodig is te achten voor het bereiken van het beoogde doel. Het ligt immers voor de hand dat de leden der organisaties hun afgevaardigden in het Comité verantwoording zouden vragen over de door hen gegeven adviezen en zeker niet in de laatste plaats over het al of niet toelaten van het werk van bepaalde kunstenaars tot de tentoonstellingen. Hierdoor zou de positie van die afgevaardigden buitengewoon worden bemoeilijkt en zou zijn te vreezen, dat zij dikwijls niet die onafhankelijkheid zouden kunnen bewaren, welke bij het nemen van beslissingen is vereischt. Om een en ander te voorkomen heb ik gemeend de voorkeur te moeten geven aan een comité samengesteld uit onafhankelijke kunstenaars van naam, die de verschillende richtingen vertegenwoordigen en wien, naar ik aanneem, het vertrouwen kan worden geschonken, zoowel van de Regeering als van de kunstenaars en hunne organisaties.

Wat betreft Uw verzoek om het Comité uit te breiden met eenige vertegenwoordigers der bouwkunst zij opgemerkt, dat de bouwkunst in het algemeen buiten de bemoeiïngen van het Comité valt wijl zij niet of zelden wordt opgenomen in de tentoonstellingen, waarmede het Comité zich eventueel zal hebben bezig te houden. Het komt mij echter voor, dat in een bepaald geval een speciale commissie zou kunnen worden benoemd, die, zoo noodig in overleg met het Comité zou kunnen handelen. Zulks geldt ook voor de decoratieve en ambachtsnijverheidskunst. Wat deze laatste betreft is de Regeering in geregeld contact met het Bestuur der Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst; terwijl de decoratieve schilderkunst in het comité is vertegenwoordigd door den heer W. van Konijnenberg.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen,

4 Maart 1922. J. TH. DE VISSER.

PRIJSVRAAG VOOR EEN SCHOORSTEENMANTEL, UITGESCHREVEN DOOR DE „TEGELFABRIEK SCHIEDAM".

Wij vestigen hier de aandacht op bovengemelde prijsvraag, waarvan de inzendingen vóór 1 Mei 1922 aan het adres der tegelfabriek Noordvestsingel No. 141 vrachtvrij moeten zijn ingezonden.

De prijsvraag is drieledig:

Er is keuze tusschen het ontwerp voor een schoorsteenmantel voor arbeiderswoningen, voor middenstandswoningen en voor een keukenschoorsteen. De mantels moeten ontworpen worden van door de fabriek te vervaardigen tegels.

In elk dezer rubrieken wordt een 1e prijs à f 100.— en een 2e prijs à f 60.— uitgeloofd.

De Jury bestaat uit: Ir. A. Broese van Groenou, Jan v. d. Valk, P. G. Buskens en J. Sparla.

Het programma is op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar aan voornoemd adres.

Inlichtingen vóór 1 April.

PRIJSVRAAG VOOR EEN ONTWERP VOOR DE VOORPAGINA VAN DEN OMSLAG VAN „KLEI", TIJDSCHRIFT GEWIJD AAN DE BELANGEN DER KLEI-INDUSTRIE.

Van deze prijsvraag is het programma kosteloos verkrijgbaar bij: St. Jorisstraat 28 te Nijmegen, op franco aanvrage. Tijd van inzending is 15 April a.s. aan voornoemd adres.

De Jury bestaat uit de heeren: J. M. Lob, J. C. Renchers, Prof. T. K. L. Sluyterman en G. Versteeg.

De 1e prijs bedraagt f 100.—, de 2e prijs f 60.—, de 3e prijs f 40.—.

ALGEMEENE REGELEN VOOR DEN BOUW EN DE INRICHTING VAN LOKALEN, TE STICHTEN OF IN GEBRUIK TE NEMEN VOOR GYMNASIA EN HOOGERE BURGERSCHOLEN (LYCEA) EN VAN DE DAARBIJ BEHOORENDE TERREINEN.

Op 20 Febr. 1922 zijn door den Minister van Onderwijs de bovengenoemde regelen vastgesteld. Ze zijn opgenomen in de Staatscourant No. 37, pag. 2 en 3. Wij moeten, daar overname der 20 zeer uitvoerige artikelen niet mogelijk is, volstaan met naar dit nummer van de Staatscourant te verwijzen.

Een exemplaar der Algemeene Regelen ligt op het Bureau van den B. N. A. ter inzage.

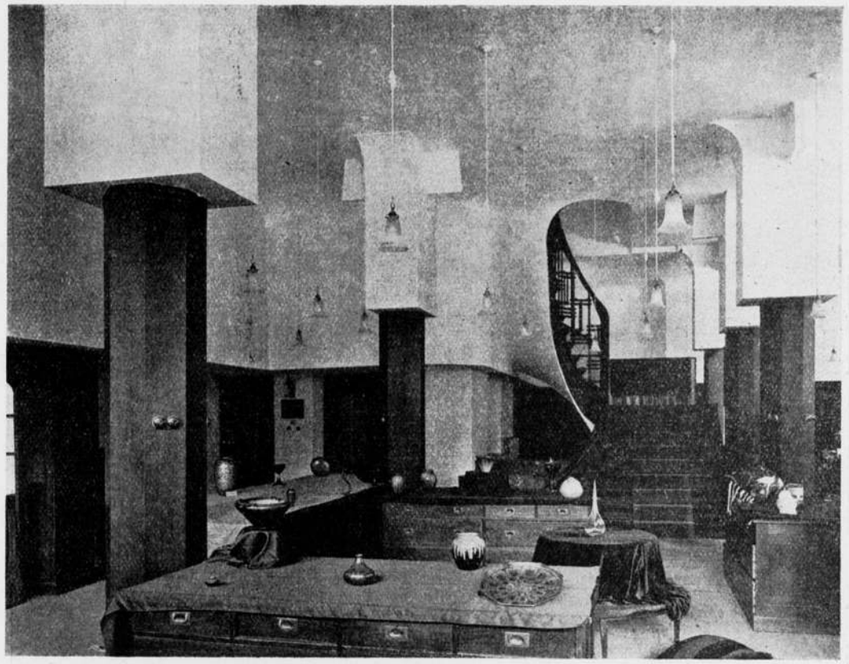

INTERIEUR BEGANE GROND.

DE VERBOUWING VAN „LIBERTY" TE AMSTERDAM.

ARCHITECT H. A. VAN ANROOY.

In de merkwaardige, altijd frappante Jaarbeursstands van H. A. van Anrooy — ik herinner bijvoorbeeld aan den zeepsopstand van eenige jaren geleden, — heeft deze architect steeds één streven gehad, namelijk het tot zijn recht doen komen van het handelsobject, met vermijding van alles wat de aandacht van dit object zou kunnen afleiden. Het artikel in de eerste, in de eenige plaats! De omgeving is er slechts om in vorm, kleur en versiering den aard van het artikel beter tot expressie te brengen of zelf dezen aard uit te drukken.

Deze gedachte heeft ook aan de inwendige verbouwing van het winkelgebouw van Liberty te Amsterdam ten grondslag gelegen. Maar omdat het handelsobject in dit geval van geheel anderen aard was als gloeilampen, zachte zeep of plaathopen moest ook de uitwerking van dit beginsel een andere zijn en tot geheel andere resultaten leiden.

Immers bij Liberty wordt de grootst mogelijke verscheidenheid van zaken verkocht, japonnen, meubels, tapijten, glaswerk, ceramiek, snuisterijen enz. enz., te veel en te verschillend, dat van een typische demonstratie of van een karakteristieke uitbeelding sprake kon zijn.

Kon nu de architect de verscheidenheid beter tot haar recht doen komen dan door slechts een simpelen achtergrond te maken, waarop de rijkdom en de kleurenweelde uitkomen kon — ieder stuk op zich zelf, en samen toch één groot geheel.

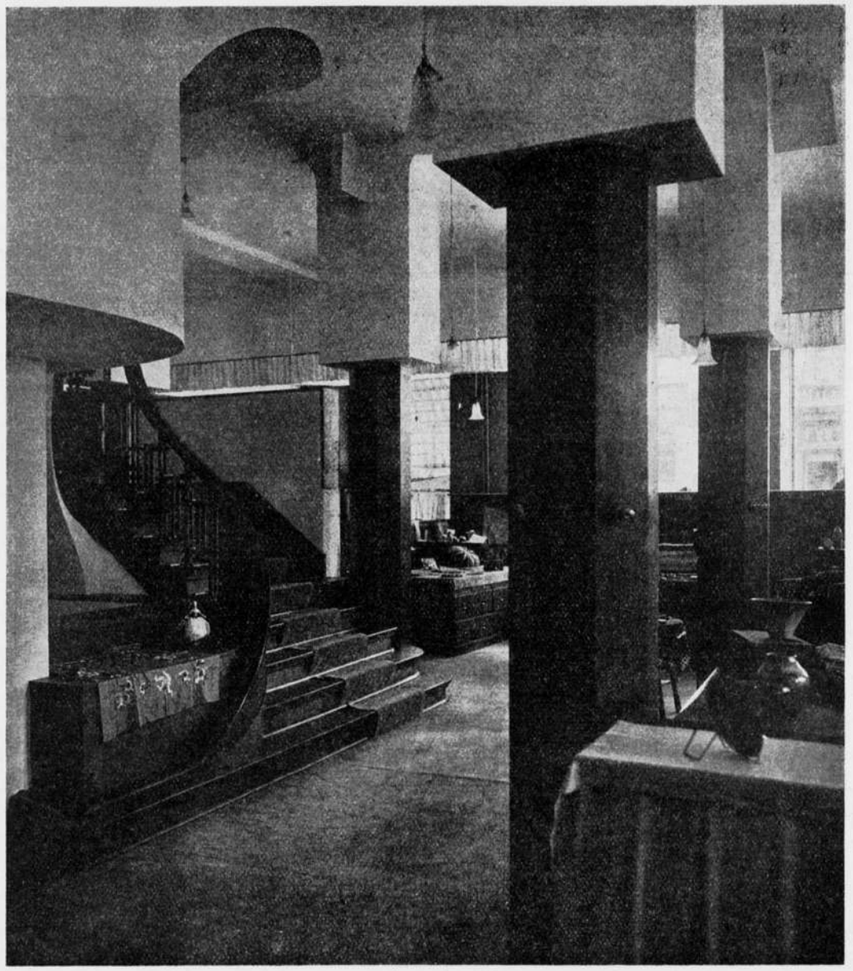

INTERIEUR BEGANE GROND.

Deze achtergrond, dat wil hier zeggen, de geheele ruimte moest er slechts zijn ter wille van de artikelen in al hun verscheidenheid. De ruimte op zich zelf moest geen beteekenis hebben, moest in stede van de aandacht te trekken, de blikken leiden naar het tentoongestelde. Zelfbeperking, zelfverloochening moesten de grondgedachte bij het ontwerp zijn.

De architect ontwierp de geheele ruimte in het wit, witte wanden, witte plafonds en witte pijlerkoppen. Alleen de eikenhouten pijlers die midden tusschen de uitstallingen staan, deed hij aanpassen bij het meubilair, waardoor de ruimte rustiger werd.

Dit witwerk is een openbaring. Licht en donker, vorm en lijn, alles komt strak, fijn en rustig uit, zonder dat het ook maar een oogenblik zich opdringt. In zijn ongereptheid opent het nieuwe mogelijkheden van ruimtekunsten van architectuurplastiek. Uit de ijle atmosfeer tusschen die witheid zinkt de blik van zelf neer op dezen rijkdom der uitstallingen.

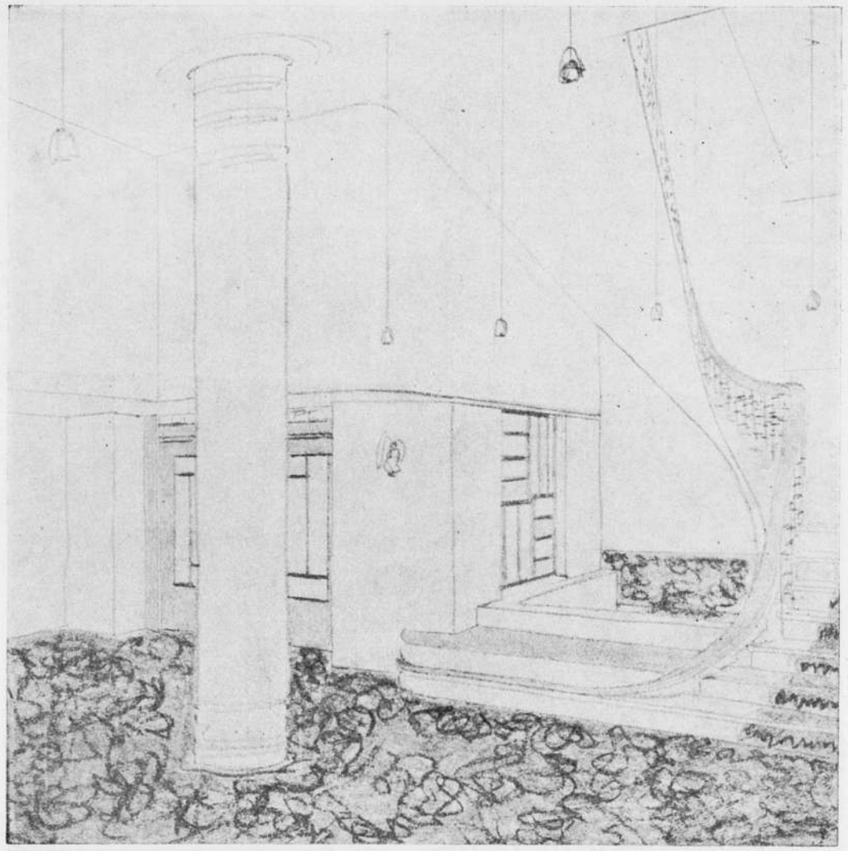

VOORSTUDIE TRAP BEGANE GROND.

In dit wit ligt een geheim. Wit is geen kleur, 't is slechts licht. De architectuur wordt alleen maar ruimte, volume, licht. Kleur en werkelijkheid vindt ge in het tentoongestelde. Dit wit getuigt van artistieke overtuiging en durf. We hopen, dat het in het gebruik niet al te zeer van technische roekeloosheid zal getuigen.

In den geheelen winkel is de architectuur, en met haar de architect — o, welbewuste bescheidenheid — op het tweede plan.

Toch is er één onderdeel, waar de architectuur naar voren komt, mocht en mòest komen.

Dit is de trap. Van dit onderdeel moest de architect iets zelfstandigs maken. Moet hij met zijn werk den bezoeker niet voortleiden door het geheele gebouw? In dieperen zin is dus de architectuur toch wederom ondergeschikt.

Trappen zijn altijd zonderlinge dingen. Architectuur in de beteekenis van ruimte- en massakunst zijn ze niet; evenmin in de beteekenis van structuurkunst. Toch zijn ze onafscheidelijk verbonden aan de architectuur, zijn ze opgenomen in de ruimte en hebben hunne functie in de ruimte uit te drukken. Dit alles geeft de trap iets tweeslachtigs. Het is merkwaardig op de afbeeldingen te zien, hoe dit tweeslachtige

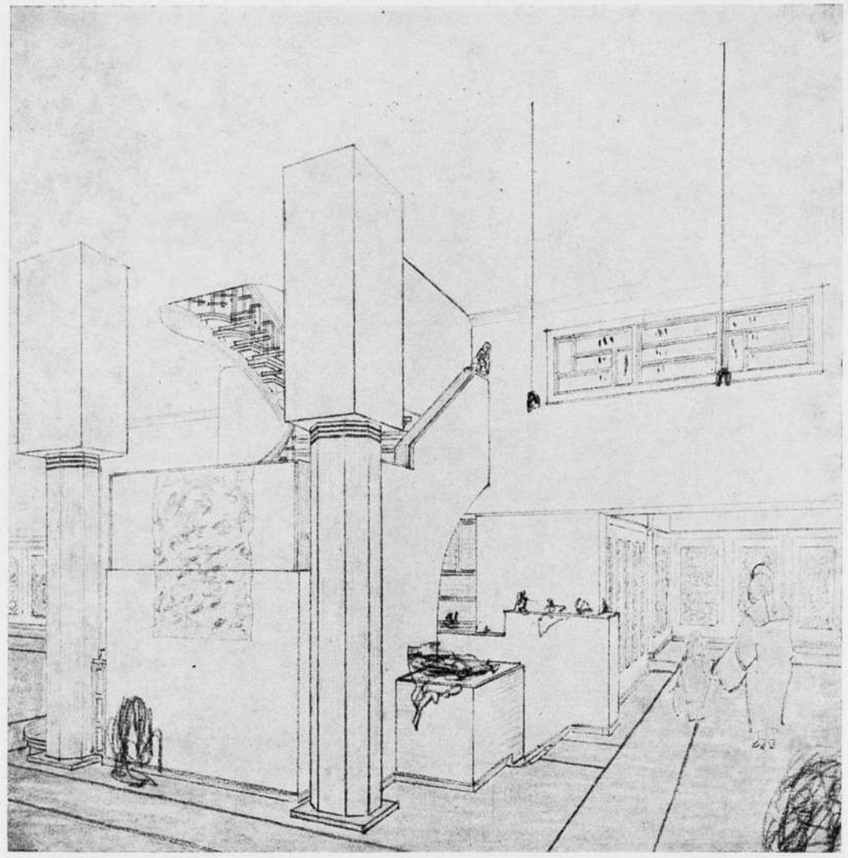

PERSPECTIEF INTERIEUR BEGANE GROND.

karakter zich manifesteert, hoe de architect, wellicht opzettelijk het wezens-conflict der trap heeft verscherpt.

Ziet hoe de trap met haar onderzijde één is met de wanden en het plafond. Hiertegenover staan, buiten elk architectonisch verband de heel bijzondere dubbele detailleering der binnenleuning en de opzettelijk losgehouden muurstukken naast en achter het bordes.

Ziet de vloeiende vorm en lijn van de onderzijde en van de leuning opstreven naar boven en ziet ook de onwrikbaarheid der muurplaten en het bewegingloze der geometrische verdeeling der balustradevulling. Deze trap is als 't ware een deel van den wand maar tevens een vast meubel, dat midden in de ruimte staat, zonder deze te verbrokkelen. Ze heeft niets gemeen met de simpel gehouden pijlers, maar wijl ze geheel los staat, storen deze vreemde elementen elkander niet.

Op het entresol verandert het karakter der trap. De monumentale open balustrade wordt een dichte leuning, die intiemer aandoet en den bezoeker doet gevoelen, dat hij den openbaren winkel verlaat en het gesloten huis met zijn kleine huiselijke ramen, de mode-afdeeling binnenkomt.

De balustrade verliest als artistiek element haar beteekenis. Dit verlies wordt

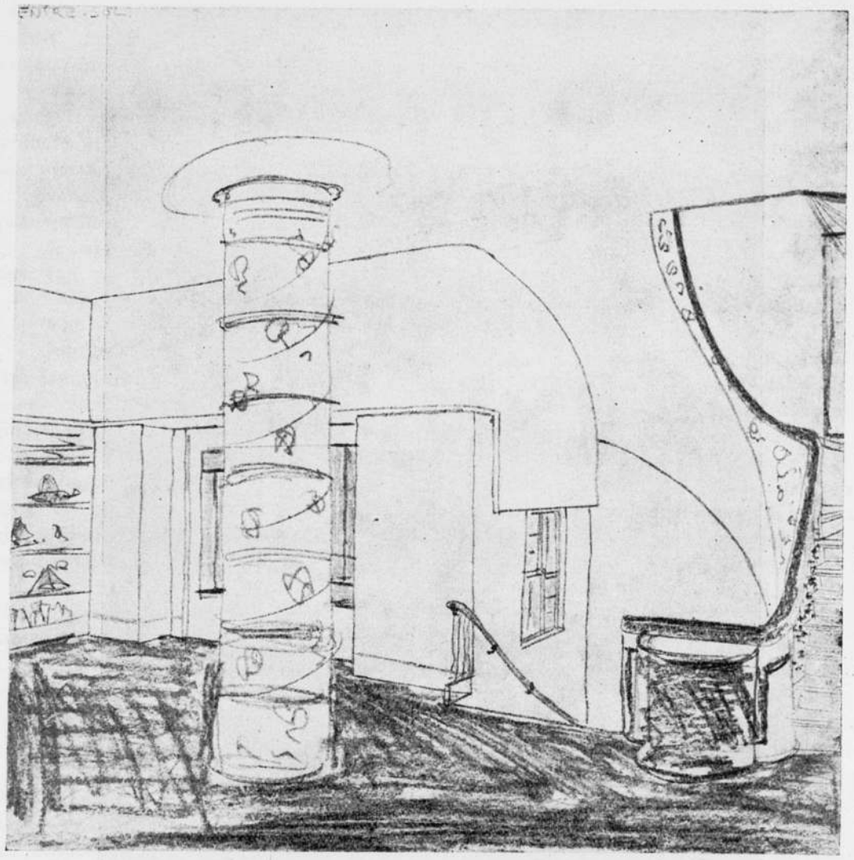

VOORSTUDIE ENTRE-SOL.

evenwel goedgemaakt door de onderzijde der trap, die hier gelig getamponeerd, zich als een breede massa over het plafond uitbreidt, de verticale beweging van de trap als 't ware voortzettend, links en rechts in horizontale richting.

Technisch vindt dit „baldakijn" zijn oorsprong in een moerbalk, die niet weg te werken was.

Een moerbalk naast een trap zou deze van de ruimte hebben losgesneden. De hier gevonden oplossing maakt trap en verdieping tot één en oriënteert met haar strakke rechthoekige contouren de trap in de ruimte.

Uit de bijgevoegde teekeningen — een serieuze perspectiefteekening en twee losse voorstudies, aangevend hoe 't niet geworden is — blijkt hoeveel pleizier de architect in deze trap met hare windingen gehad heeft, maar tevens brengen ze in hun teekenwijze, waarvan men eigenlijk niet kan zeggen of ze naïef of geraffineerd is, iets aan het licht van de gecompliceerde artisten-natuur van hun ontwerper.

A. BOEKEN.

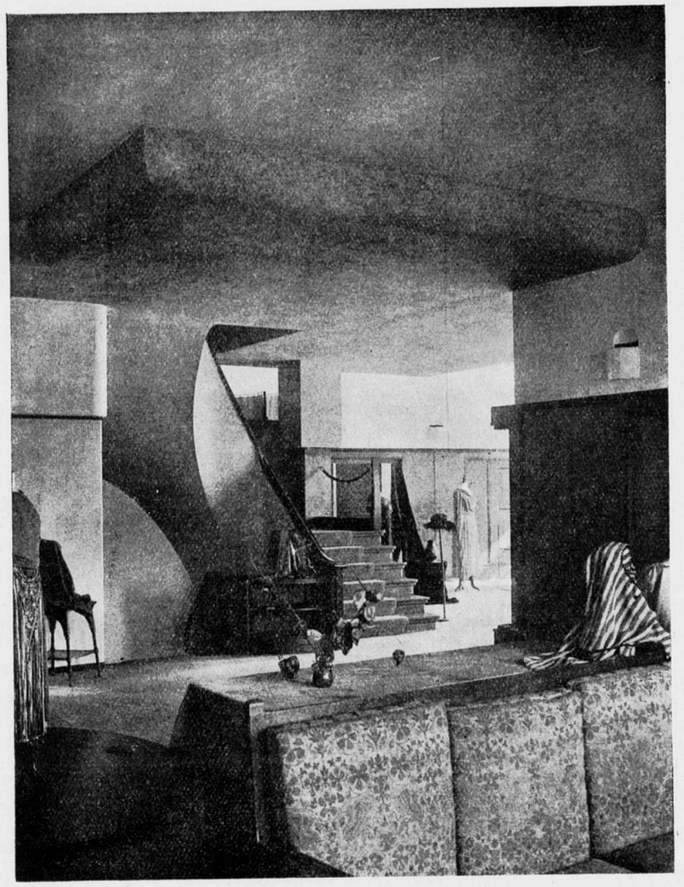

INTERIEUR EERSTE VERDIEPING

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Wij leven vrij, wij leven blij. Of andersom, maar we achten ons in elk geval bevrijd van enge begrippen van samenhoorigheid, die maakten dat vroeger al wat zich buiten den gezichtseinder gezien van af den hoogsten stadstoren bevond, vijand was, en eerst na bloedige veldslagen en volledige onderwerping als vriend met een behoorlijke marge voor tolerantie kon worden aangemerkt. Zoo zag een Amstelredammer in den Stichtenaar zijn doodsvijand, en uit den Gijsbrecht van Vondel weten we dat het tusschen de getrouwen van den heer van Aemstelland en die van Diederick van Haerlem lang geen botertje was tot den boôm.

En het is een wezenlijke aanwinst der beschaving, dat wij thans als Amsterdammers onze meening mogen luchten over den levenswandel van sommige Utrechtsche studenten, zonder straks door een Utrechtschen spion aan de overheid aldaar te worden overgeleverd, gekneveld en gevierendeeld.

Het is een ganschelijk prettig idee, — niet gevierendeeld te worden n.l. — maar

bij nader inzien blijkt hier de beschaving ook slechts weer te zijn een heel licht vernis, dat nog niet in het zware perkamentachtige omwindsel van onze hersens is kunnen indringen, laat staan doordringen.

Want, we mogen dan verlost zijn van de onaangenaamheid voor het minste of geringste door onze buren gekerkerd te worden, daarmede hebben we nog niet de vrijheid gekregen iets te zeggen aan het adres van een of andere stad en hebben wij ons als stedelingen enkel en alleen met onze eigen stad te bemoeien.

Deze middeleeuwsche opvatting althans huldigt thans nog het Rotterdamsch Nieuwsblad, dat het volgende schrijft:

„Geen menschen zijn er op aard, waarvan de doorsnee-Amsterdammer meer houdt dan van ons Rotterdammers.

Voor geen stad heeft de IJstad meer sympathieke bewondering dan voor de Maasstad.

Wat we uiteraard hoogelijk waardeeren.

Ook de Amsterdamsche architecten hebben een ongemeene belangstelling voor Rotterdamsche bouwkunst. Toen we ons nieuwe Stadhuis bouwden, beraadslaagden ze er plechtig over, ons als hulde klimop aan te bieden om de gevels te maskeeren. En al bleef het bij den goeden wil, we zijn hen daar nog altijd dankbaar voor!

Even dankbaar, of nog dankbaarder is Rotterdam voor de marmeren mirakel klok, die de gemeente Amsterdam ons op instigatie van deze goedwillige Amsterdamsche kunstenaars heeft cadeau gegeven. Wel is het aldoor ruzie tusschen deze klok en de hal van ons nieuwe Raadhuis, maar dat is ook Amsterdam; van een beetje ruzie houden ze in Mokum.

Mede onder de Amsterdamsche architecten, die vreeselijk bolsjewistisch artistiek zijn en graag heel raar bouwen. Ze hebben dan ook het metselen met staande steenen uitgevonden, dat symboliseert, hoe een bolsjewiek ten slotte alles op zijn kop wil zetten.

Deze bolsjewiekschе bouwmeesters waren laatst in hun genegenheid voor Rotterdam al zóó ver, dat ze uit het midden hunner vereeniging „Arti *) et Amicitiae" een gezantschap zonden, om na te gaan of in het Hofpleinplan-Berlage de dingen voldoende op hun kop staan, om een Amsterdamschen bolsjewiekschen bouwmeester te kunnen bekoren.

Nu zulks inderdaad zoo is, naar de meening dier deputatiën, zijn ze echter nog verder gegaan en per adres zijn ze thans wel zoo goed om het aanvaarden van het plan aan te raden: Amsterdam zou dat heel graag zien!

Zonder twijfel zijn we opnieuw zeer dankbaar voor dit bewijs van al maar stijgende Amsterdamsche belangstelling voor ons. Maar het wordt ons toch wel wat veel. In Amsterdam zijn ook nog eenige architectonische kleinigheden op te knappen, en het is nog nooit bij een Rotterdamsche architectenvereeniging opgekomen om zich daar qualitate qua mee te gaan bemoeien en deputaties te zenden en adressen aan den Amsterdamschen Raad.

Gebeurde zoo iets mals, dan zijn we er vast van overtuigd, dat de Amsterdamsche Raad zou zeggen: laat ze maar naar zichzelf kijken in Rotterdam. En de Amsterdamsche Raad zou daarin schoon gelijk hebben.

Laat onze Gemeenteraad dus hetzelfde op zijn Rotterdamsch zeggen; de burgerij zal hem daar dankbaar voor zijn.

Arme Berlage, zouden ze zeggen. Wat een last heeft ie van zijn vrienden. We weten immers wat de Amsterdammers hier ons gunnen: ruzie! Daarom stuurden ze hun klok, daarom bevelen ze ons het Berlage-Burgdorfferplan aan.

Wij achten het wel de moeite waard om op dit gave stuk proza even te wijzen, omdat het zoo frappant de ellendige geestesbeperking van helaas nog zoovele Nederlanders karakteriseert, die door de zoo rijkelijk tierende plaatselijke pers wordt en blijft gehandhaafd. Het is de halsstarrige vasthoudendheid van het individualisme,

*) „Architectura" zal bedoeld zijn.

dat het ruimere gezichtsveld van de menschen beperkt, dat voor hen zoo onvoorwaardelijk noodig, om verder te kunnen komen.

Men praat van de verbroedering der rassen, men werkt aan een volkenbond, doch in 't eigen land kijkt men niet verder dan de grenzen van de stad, waarin men — nog wel meest door toeval — woont.

Voor de ontwikkeling van de bouwkunst is zulk beperkt gezichtsveld zeker funest. De faam der plaatselijke schoonheid overschalt makkelijk de grenzen van het enge stadsgebied. Het grachtenschoon van Amsterdam en Delft is een Nederlandsche schoonheid.

De Nieuwe Beurs is zoozeer een monument van de Hollandsche bouwkunst, dat zijn plaats te Amsterdam er bijkans niet meer toe doet.

Maar evenzoo gaat het met de leelijkheid en de achterlijkheid. De smaad over groote, maar leelijke bouwwerken, waarmede sommige steden (ik zou namen kunnen noemen) zich opdirken, valt niet alleen terug op de stad, die dergelijke bouwwerken doet verrijzen, maar op heel ons land.

Het Rotterdamsche Nieuwsblad behoort blijkbaar tot die plaatselijke bladen, die met het geld ook het geestelijk goed van de Gemeente haar eigendom achten, waar zij alleen de hand op mag houden — zich dan gemeenlijk beroepende op het weinig royale gebaar als de gemeenschap eens wordt aangesproken. Maar ze vergeten, dat het een van het andere afhankelijk is, en dat voor het kweeken van gemeenschapszin de lust tot eigenbaat getemperd zal moeten worden.

Het is voor Rotterdam te hopen dat er nog enkele burgers zullen zijn, die het adres van A. et A. naar waarde zullen weten te schatten.

Anders is er nog een manier die ook netjes is n.l. om het minzaam naast je neer te leggen. Heusch, die manier is nog niet zoo kwaad. Architecten weten daar alles van.

J. P. M.

ONDERWIJS VAN AMBACHTS- EN NIJVERHEIDSKUNST.

In het Bouwk. Weekblad van 24 December l.l. komt een artikel voor van den heer W. v. d. Leck, te Amersfoort, naar aanleiding van een zinsnede uit het Voorloopig Verslag op het Hoofdstuk V. A. Onderwijs Kunsten en Wetenschappen van de Staatsbegrooting voor 1922. In dat artikel lezen wij, dat geadviseerd wordt om de Ambachtsscholen zooal niet te sluiten, deze toch zeker niet uit te breiden. Aan het einde van dat artikel komt de schrijver tot de conclusie, dat er een lijn is, die vanzelf naar de stichting van de Nijverheidsscholen en Nijverheids-Kunstscholen wijst en dat de verbreiding hiervan dan ook krachtig moet worden ter hand genomen.

Tusschen deze met elkander in strijd zijnde meeningen, heeft de schrijver zijn gevoelens geuit over het Vakonderwijs en in het bijzonder over de Ambachtsscholen.

Het zij mij vergund daarop het volgende onder zijn aandacht en die van andere belangstellenden te brengen.

Dat de sympathie van den schrijver voor de Ambachtsschool niet groot is blijkt spoedig. Hoe toch kon hij anders de zinsnede uit het Voorloopig Verslag, die doelt op het Ambachts- en Nijverheids-*Kunst*onderwijs gebruiken om de Ambachtsschool, de *Nijverheidsschool* aan te vullen? Wij achten zijn uitgangspunt onjuist.

Ondanks dit, luisteren wij naar wat men tegen onze Ambachtsscholen heeft. Wij toch wenschen dat het Nijverheidsonderwijs beantwoordt aan hoog te stellen eischen. In het stuk wordt van stelselloosheid bij het Vakonderwijs gesproken, men bedenke echter dat strenge doorvoering van stelsels of systemen gemakkelijk kan leiden tot versteening en verdorring. Ondanks particuliere centra's voor onderwijs en in vrijen tijd lesgevende leeraren is het in de bouw- en nevenvakken met de bekwaamheid der vaklieden allerdroevigst gesteld. Dat gelooven ook wij. Maar is die verzuchting, in verband met

wat de schrijver dan laat volgen, nu hier wel op haar plaats? Immers ligt de oorzaak, zegt hij, niet enkel aan het Vakonderwijs, werkschuwheid, geestelijke dorheid en gebrek aan subjectieve liefde voor het vak, staan daarmede in nauw verband. Dat is juist en wij gelooven, dat laatstgenoemde feiten, de groote oorzaken zijn voor de geringe vakbekwaamheid der vaklieden. Gelet op wat de school beoogt zijn er, meenen wij, zoo goed als geen desillusies. Overgangsmoeilijkheden wel, doch die zijn onvermijdelijk en de leerlingen zijn ze binnen drie maanden te boven. Dan speet het mij, dat de schrijver, na over de beschermende muren en het warme dak van de school te hebben gesproken een kant uitgaat, waarop het mij voorkomt dat slechts enkelen hem zullen bijvallen.

Juist door de genoemde beschermende muren en het warme dak, maken met nog andere dingen, juist de school tot school. Daar nemen wij aan, wordt het jonge leven, dat geringen weerstand heeft, kinderlijk gevoelig en zeer ontvankelijk is, tijdens een belangrijke en van veel invloed op het volgende leven zijnde levensperiode, zoo sterk mogelijk gemaakt tegen de harde en dikwijls verruwende werkelijkheid, waarin het als jonge mensch eenmaal een taak zal hebben te vervullen.

Daarop volgt dan dat juist de tegenstelling tusschen school en werkelijkheid niet ten goede komt aan de *taaiheid in het volhouden van de uitoefening van het ambacht.*

Dit laatste lijkt mij een eisch welke aan niemand gesteld mag worden, ook niet aan vaklieden.

Allereerst immers bestaat er voor hout- en metaalbewerkers gelegenheid deze of gene richting op eigen terrein uit te gaan. In de tweede plaats staat, wat met die taaiheid bedoeld wordt, voor een zeer belangrijk deel onder den invloed van vraag en aanbod. In de derde plaats komt het voor, dat de behoefte aan een bepaalde categorie van menschen, die niet speciaal daarvoor opgeleid is, daartoe toch de meest geschikten zijn. Toch wordt taaiheid in het volhouden verlangd, doorgaans een eigenschap alleen van dien mensch, wien de vermogens en de durf tot iets hoogers ontbreken.

Later wordt daarop nog weer eens teruggekomen en gebruikt de schrijver dan het in dien zin bedoelde, mij onsympathieke woord van *afhankelijk* van het ambacht zelf.

Onze ambachtsscholen kweeken geen arbeiders, wordt verder gezegd. Dit is niet juist. Onze scholen kweeken wel degelijk jonge arbeiders. Dat zij later, van de school zijnde, veel op de niet opgeleiden voor hebben en daardoor bij gelegenheid hun positie trachten te verbeteren is een feit, dat dikwijls maar ten onrechte tegen de school wordt uitgespeeld.

Zij, die mislukken of niet mee kunnen komen, worden onze arbeiders van heden en in de naaste toekomst, naast den *zich vrij ontwikkelenden* arbeider. Voor de woorden *zich vrij ontwikkelende* zou ik liever willen lezen *beweging makende.*

De door den heer v. d. Leck bedoelde mislukten, het is de vraag hoe velen er dat zijn, houden het na aanpassing aan de praktijk zeker uit tegen den hem bedoelden zich vrij ontwikkelenden.

Dat de ambachtsschool van heden met zijn ambtenaren in plaats van onderwijzende arbeiders een anti-ambachtsschool is, is slechts een krasse bewering.

Neen, wordt dan gezegd, de praktijk van den beginne af zal de menschen standvastiger in volhouden maken en meer afhankelijk van het ambacht zelf.

Dit laatste kan niemand ineens meenen, want immers afhankelijk te zijn van wat ook, is een belemmering voor mogelijkheden, die met een doordachte opvatting van het begrip „vrije ontwikkeling" in strijd is. Dat sigarenmakers tot metselaars worden gemetamorphoseerd heeft met de vakopleiding niets uit te staan. Naar 's schrijvers meening deed men verstandig zooal niet de ambachtsschool te sluiten, deze toch zeker niet uit te breiden, maar de jongelui te leiden in de werkelijke praktijk van den beginne af.

Boven de opleiding in de praktijk, wij geven dat gaarne toe, gaat geen schoolopleiding. Maar waar bekend is, dat van opleiding in de praktijk sedert de laatste 30 jaren en allengs minder wordend de opleiding totaal is weggedrukt, men juist daarom heeft gepoogd door middel van een school te geven, wat de praktijk niet

meer geven kon en in de tegenwoordige verhoudingen, in nog veel mindere mate of totaal niet geven kan. De vakschool is daarom dus voor dezen tijd nog steeds een inrichting, die met haar gebreken, haar plaats waard is.

Ik ga accoord wat aangaat het geven van moeilijke problemen voor den vakschoolleerling. Het eenvoudige moet interessant genoeg zijn. Dat zeggen ook wij en ik beweer, dat het ook meer dan interessant genoeg is.

Is de schrijver verder zoo goed op de hoogte van ons onderwijs dat hij kan beweren dat het geheele vakonderwijs aan een geforceerde methode vastzit? In den aanvang van zijn stuk spreekt hij toch van stelselloosheid en gebrek aan systeem, klopt dat nu wel?

Ook ben ik het met hem eens dat geforceerde constructies uitgevoerd door minderjarigen in het vak nooit zijn goed te praten en uit den booze zijn. Maar nu vraag ik: komt dat wel in te overdreven mate voor? Dat het ambacht in de maatschappij niet moet worden vertrapt beamen ook wij.

Ten slotte wordt mij dan uw stuk raadselachtig. De stichting en verbreiding van Nijverheidsscholen en Nijverheids-Kunstscholen moet krachtig worden ter hand genomen. Zoo straks lazen wij het noodig de ambachtsschool maar het liefst te sluiten. De ervaring door ons opgedaan om in samenwerking met de Vakvereenigingen ons te spitsen op een zoo goed mogelijke vakopleiding *hoe dan ook* is van dien aard dat wij toen zeer teleurgesteld daarvan ook nu niets verwachten. Dan eindigt het stuk met den raad, dat men zal moeten komen tot hooger bescherming en opleiding van den *zich vrij ontwikkelenden vakman.*

De schrijver vergat er bij te zeggen onder voorwaarden dat hij vakman in den gewonen zin van het woord blijve, want dat werd bedoeld. Mij komt het daarom voor, dat het begrip „vrije ontwikkeling" ruimer moet worden opgevat.

Voor mij is het begrip van vrije ontwikkeling onvereenigbaar met afhankelijkheid.

Haarlem. D. OOSTERVELD.
Leeraar Nijverheidsschool.

Noot v. d. Red. Tot ons leedwezen is de plaatsing van dit stuk door plaatsgebrek aanmerkelijk vertraagd.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Het projectieteekenen als voorbereiding voor het vakteekenen, door G. A. Scholten. Eerste deel, 5e druk. Uitg. D. Mijs. Tiel.

De 1e druk van dit bekende boekje dateert van 1890. En zoo goed als het toen zal zijn geweest, zal het nu ook nog goed zijn Want projectie blijft projectie, wat al akelig is. Maar dat het den schrijver ontgaan is, dat in de laatste 32 jaar, de wijze om den projectieschotel op te disschen, iets anders, meer appetijtelijker, misschien wat verleidelijker, maar zeker wat fleuriger, ja zelfs hier en daar kleuriger is geworden en moest worden, even goeie vrinden, maar hij moet 't me-nu-eens niet kwalijk nemen... Het boekje kost f 1.20. J. P. M.

Het finantieel beheer eener met rijkssteun werkende Woningbouwvereeniging door P. A. v. d. Drift en J. Robin. 1e deel.

In dit 1e deel van dit aardige, bevattelijke boekwerkje, worden behalve eene inleiding, algemeene wenken verstrekt, van belang voor hen, die de finantieele leiding in de Woningbouwvereeniging hebben en voorts wordt voor niet-deskundigen de boekhouding van een Woningbouwvereeniging naar de enkele methode behandeld.

De wenken en aanwijzingen van de schrijvers, die beide verbonden zijn aan het Departement van Arbeid zijn zeer behartigenswaard, terwijl de boekhoudkundige uiteenzettingen zeer duidelijk zijn.

De firma Samson te Alphen aan den Rijn, bracht dit boekje in den handel.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 12. 25 MAART 1922.

INHOUD: Jaarvergadering van den B. N. A. op Woensdag 12 April 1922, des voormiddags 10 uur 30 min. in het „American-Hotel" op het Leidscheplein te Amsterdam. — Bestuursverkiezing. — Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten. Het organiseeren van Periodieke Tentoonstellingen. — Jaarverslag van den B. N. A. over 1921. — Bebouwing van de J. J. Viottastraat te Amsterdam, door J. P. M. — Een geschikte plaats voor een nieuw Raadhuis te Amsterdam, door A. Tesselhoff.

JAARVERGADERING VAN DEN B. N. A. OP WOENSDAG 12 APRIL 1922 DES VOORMIDDAGS 10 UUR 30 MIN. IN HET „AMERICAN-HOTEL" OP HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM.

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen van de vergadering van 19 November 1921. (Zie B. W. No. 49, 1921).
3. Mededeelingen.
4. Jaarverslag van den B. N. A. over 1921 (opgenomen in dit nummer van het B. W.).
5. Verslag van den Penningmeester over den finantieelen toestand van den B. N. A. (Zie mededeeling No. 16).
6. Rapport van de Commissie van Financiën over de rekening en verantwoording van den Penningmeester.
7. Begrooting voor het jaar 1922. (Zie mededeeling No. 16).
8. Verkiezing van 2 leden van het Bestuur van den B. N. A. (Zie o. a. de mededeeling hieronder).
9. Verkiezing van den Voorzitter van den B. N. A.
10. Benoemingen. (Zie mededeeling No. 17).
11. Ingekomen stukken.
12. Het houden van Periodieke tentoonstellingen voor Bouwkunst en Nijverheid. (Zie bijgaand rapport van den Tentoonstellingsraad in dit nummer en mededeeling No. 17).
13. Rondvraag.

De met deze agenda verband houdende gegevens en toelichtingen, zijn opgenomen in de Mededeelingen 16 en 17 die deze week aan de leden zijn rondgezonden.

Na afloop der vergadering zal een excursie worden gehouden.

Er zal een bezoek worden gebracht aan den omvangrijken woningbouw in het Zuiden van Amsterdam tusschen de Amstel en de Boerenwetering. De heer Gratama heeft zich bereid verklaard vóór de bezichtiging, aan de hand van enkele teekeningen, dezen bouw toe te lichten.

Tevens zal worden bezichtigd het Tentoonstellingsgebouw voor de Automobielententoonstelling, ontworpen en uitgevoerd door de architecten Heineke en Kuipers.

BESTUURSVERKIEZING.

Op de a. s. Jaarvergadering zijn aan de beurt van aftreden de heeren Ir. A. Broese van Groenou en H. Fels, beide *niet* herkiesbaar.

Betreffende de verkiezing van leden van het Bestuur bepaalt het Huishoudelijk Reglement het volgende:

De verkiezing van de leden van het Bestuur geschiedt uit een voordracht, bevattende de namen der candidaat-gestelden.

Een Gewestelijke Kring of 10 leden van den B. N. A. kunnen voor een te vervullen plaats in het Bestuur een candidaat stellen. Bij geen of onvoldoende candidaatstelling is het Bestuur bevoegd daarin te voorzien.

De namen van de candidaten moeten schriftelijk ter kennis worden gebracht van het Bestuur, tijdig genoeg om ze te doen opnemen in het orgaan van den B. N. A. 3 weken vóór de Jaarvergadering. De candidaatgestelden, die binnen drie dagen na deze publicatie niet schriftelijk aan het Bestuur te kennen hebben gegeven, dat zij geen candidaat wenschen te zijn, worden geplaatst op de definitieve candidatenlijst, welke 2 weken vóór de Jaarvergadering ter kennis van de leden wordt gebracht.

In verband met het bovenstaande ziet het Bestuur de opgaaf van candidaten tegemoet, *vóór Woensdag 29 Maart a.s.*

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN.

HET ORGANISEEREN VAN PERIODIEKE TENTOONSTELLINGEN.

In het begin van het jaar 1920 besloten de verschillende Vereenigingen van kunstenaars op het gebied der Bouwkunst en verwante Kunsten, zulks op initiatief van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, zich te vereenigen tot een duurzame samenwerking op het gebied van de tentoonstellingen voor bouwkunst, decoratieve schilder- en beeldhouwkunst en ambachts- en nijverheidskunst.

Een voorloopige commissie uit de samenwerkende vereenigingen, zijnde de Bond van Nederlandsche Architecten, (B. N. A.), het Genootschap Architectura et Amicitia, (A. et A.) de Nederl. vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst (V. A. N. K.), de Kring van Beeldhouwers en de Opbouw, ontwierp een schema voor de door genoemde vereenigingen te organiseeren periodieke tentoonstellingen, waarna door de genoemde vereenigingen werd samengesteld een definitieve commissie voor het organiseeren van gezamenlijke tentoonstellingen, genaamd de *Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en verwante Kunsten.*

Uit de afgevaardigden constitueerde deze Tentoonstellingsraad zich als volgt:

Dag. bestuur: Ir. J de Bie Leuveling Tjeenk, B. N. A. voorzitter, C. J. Blaauw, A. et A. secretaris, J. Gidding, Opbouw penningmeester, W. Penaat, V. A. N. K., Theo van Reyn, Kring v. B.

Leden: G. Versteeg, B. N. A., J. L. Postma, B. N. A., J. Luthman, A. et A., J. Eibink, A. et A., Prof. R. N. Roland Holst, V. A. N. K., W. H. Gispen, V. A. N. K., A. Otten, Opbouw, Th. J. Visser, Kring v. Beeldhouwers.

De Tentoonstellingsraad is inmiddels met het voorbereiden van de plannen zoover gevorderd, dat zij thans het oogenblik gekomen acht om voor dit Nederlandsch cultuurbelang (de vereenigde demonstratie der nijverheidskunsten) de belangstelling te vragen van allen, die genoeg voor de Moderne Nederlandsche Bouwkunst en verwante Kunstvakken gevoelen, om te willen medewerken aan regelmatig terugkeerende, goed georganiseerde tentoonstellingen op dit gebied.

De tentoonstellingsraad heeft het vertrouwen, dat het aan belangstelling en daadwerkelijken steun voor haar omvattend streven van de zijde van het publiek niet zal ontbreken en evenzeer heeft zij dit vertrouwen ten opzichte van de Regeering en andere bestuurslichamen, die voor de Bouwkunst en verwante Kunsten ongetwijfeld dezelfde belangstelling zullen toonen als voor de vrije beeldende kunsten, welke tot op heden in het bijzonder de aandacht trokken, dit temeer daar de Tentoonstellingsraad is samengesteld uit vertegenwoordigers van de vereenigingen, waarin alle vooraanstaande kunstenaars op het gebied der Bouwkunst en verwante Kunsten georganiseerd zijn.

De Tentoonstellingsraad heeft het voornemen *driejaarlijksche tentoonstellingen voor Bouwkunst en verwante Kunsten* afwisselend te Amsterdam en te Rotterdam (te Amsterdam in 1923, te Rotterdam in 1926, te Amsterdam in 1929, etc.) te organiseeren.

De tentoonstellingen zullen omvatten: bouwkunst, meubel- en interieurkunst, beeldhouwkunst en de grafische kunstvakken (voor zoover binnen het kader van deze tentoonstelling vallende), wandschilderkunst en verder werken op het gebied van het weven, borduren, metaal-, glas- en aardewerk.

Aan de tentoonstellingen zullen, zoo mogelijk toegevoegd worden inzendingen uit het buitenland op dit gebied.

Er zal ernstig naar gestreefd worden de synthese van de kunsten n.l.: *bouwkunst, wandschilderen beeldhouwkunst* te demonstreeren in harmonische groepeering van conceptie's, waarin deze verwante kunstvakken tot een werkelijke samenvatting gegroeid zijn. In verband hiermede zal gepoogd worden om een *kern* te vormen, waarin deze synthese op waardige wijze naarvoren zal komen.

Naast deze kerngroep zullen de verschillende vakken groepsgewijze geëxposeerd worden. De werken voor de tentoonstellingen zullen worden verkregen, ten eerste door keuze van bepaalde werken, onafhankelijk van de omstandigheid of de maker al of niet lid van een der samenwerkende vereenigingen is en ten tweede door vrije inzending door de leden van de samenwerkende vereenigingen, onder voorbehoud van goedkeuring door een jury.

Voor elke tentoonstelling wordt een plaatselijke commissie gevormd. De verhouding tusschen deze commissie en den Tentoonstellingsraad zal nader worden geregeld.

Het is de bedoeling van den Tentoonstellingsraad om de tentoonstellingen niet te verbinden aan eenig commercieel doeleinde; zoo zal verkoop van kunstvoorwerpen op de tentoonstelling niet toegelaten zijn en zal het publiek voor inlichtingen naar het persoonlijk adres der kunstenaars verwezen worden. De tentoonstellingen zijn gedacht als zuivere kunstdemonstraties, weergevende de algemeene waarde van het *Nederlandsche kunnen* op het gebied van de Bouwkunst en verwante Kunsten.

Aangaande de financieele basis der tentoonstellingen zij vermeld, dat de samenwerkende vereenigingen besloten hebben tot het formeeren van een tentoonstellingsfonds bestaande uit door de vereeniging te storten jaarlijksche bijdragen.

De Tentoonstellingsraad zal pogen de overige gelden te verkrijgen uit subsidiën van Rijk en Gemeente benevens uit de door vereenigingen en particulieren te verleenen steun. Zij heeft het vertrouwen, dat deze pogingen zullen slagen, daar door de tentoonstellingen h. i. een algemeen Nederlandsch belang gediend wordt. Zoo de plannen van den Tentoonstellingsraad de algemeene medewerking, die zij ten volle verdienen, mochten verkrijgen, wordt de *eerste driejaarlijksche voor Bouwkunst en verwante Kunsten gehouden te Amsterdam in 1923.*

Deze tentoonstelling kan mede een voorbereiding vormen voor de te verwachten *belangrijke buitenlandsche kunsttentoonstellingen*, in het bijzonder de Internationale Tentoonstelling voor Architectuur en Dekoratieve Kunsten te Parijs, in 1924, waaraan naar wij verwachten, door Nederland zal worden deelgenomen.

In verband hiermede kan gewezen worden op hetgeen reeds thans in het buitenland geschiedt.

De in de laatste jaren gehouden „Salons" in Parijs, de Tentoonstelling voor Decoratieve Kunsten te Lausanne in 1922, de voorgenomen Tentoonstelling te Turijn van eenzelfde karakter, zoo ook ten slotte de Gewerbeschau 1922 te München moeten beschouwd worden als voorbereidingen voor de genoemde Internationale Tentoonstelling te Parijs in 1924, welke voor de ontwikkeling der genoemde Kunsten in de verschillende landen van het grootste belang belooft te worden.

Een breede ervaring, opgedaan met de in 1923 te houden Nederlandsche driejaarlijksche voor Bouwkunst en verwante Kunsten, zal het Nederlandsche volk in staat stellen met goed voorbereide en door ervaring getoetste inzendingen *Nederland in het buitenland op waardige wijze te doen vertegenwoordigen.*

De Tentoonstellingsraad van de samenwerkende vereenigingen: B. N. A., A. et A., V. A. N. K., Kring van Beeldhouwers en Opbouw roept allen, die belangstellen in Nederlandsche cultuur op, om mede te werken aan het tot stand komen van *de Nederlandsche Driejaarlijksche voor Bouwkunst en verwante Kunsten.*

Het doel dezer tentoonstellingen: demonstratie van de eenheid van Bouwkunst en verwante kunsten, die in het maatschappelijk leven een zoo het volkskarabter teekenende en cultiveerende plaats innemen. Het vereenigen van alle produceerende en steunende krachten in deze, het tegengaan van de versnippering in een aantal van kleine kunsttentoonstellingen, het is een veelomvattend doel waarvoor ieder belangstelling voelen moet.

Laat niet de „tijdsomstandigheden" een rem zijn voor dit streven, laat veeleer deze tijdsomstandigheden een spoorslag zijn om een plaats in te nemen in de rij der cultuurvolken. Te veel reeds wordt onder het motto „tijdsomstandigheden" het veredelende, het schoone, prijsgegeven.

Laat men tot het besef komen dat Nederland iets presteert op het gebied van Bouwkunst en verwante kunsten, minstens zooveel als op het gebied der vrije beeldende kunsten.

Welnu steune men de pogingen deze prestatie's op goed georganiseerde wijze te demonstreeren in de *Driejaarlijksche voor Bouwkunst en verwante Kunsten.*

DE TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN.

JAARVERSLAG VAN DEN B. N. A. OVER 1921.

Ter voldoening van artikel 10 par. 25 van de Statuten van den B. N. A. heeft het Bestuur hierbij de eer U onderstaand jaarverslag van den B. N. A. over 1921 uit te brengen.

Het aantal leden van den B. N. A. bleef vrijwel constant. Tot het lidmaatschap traden 15 architecten toe, te weten de heeren: W van Blitterswijk, N. Lansdorp, Jan Wils, P. Schmidt, J. C. Meischke, A. Baart, Ir. A. Boeken, J. Chr. Gewin, C. Citroen, J. F. A. van Beek, G. van Hoogevest, P. J. C. van Kleeff, Joh. Sluymer, J. F. Staal en W. v. d. Leck.

Door den dood ontviel den B. N. A. zijn Eerelid Dr. P. J. H. Cuypers, die op 3 Maart overleed en de heeren A. R. Freem, architect te Arnhem en K. Stoffels, architect te 's-Gravenhage.

Voor het lidmaatschap bedankten de heeren: S. Wijn, J. L. Lauweriks, G. Knuttel, C. J. de Haas, C. Swartbol, Chr. van Amstel, Herman Everts, C. M. Gardenier, J. van Nieukerken en M. A. van Nieukerken.

In het algemeen neemt de toetreding van jongere architecten tot den B. N. A. geleidelijk toe.

Het ledental bedroeg op 31 December 1921 234, het aantal aspirantleden 10.

In de samenstelling van het Bestuur kwam eene verandering daar de heer Versteeg zich niet meer als Bestuurslid beschikbaar stelde. In zijn plaats werd gekozen de heer Ir. A. R. Hulshoff.

De verdeeling van de bestuursfuncties bleef dezelfde als in 1920, zoodat de samenstelling van het Bestuur na 25 Juni 1921 als volgt was:

Ir. A. Broese van Groenou, Voorzitter, Paul J. de Jongh, Secretaris, Ir. D. F. Slothouwer, Vice-Voorzitter, Jan van der Valk, Penningmeester, H. Fels, C. N. van Goor en Ir. A. H. Hulshoff, leden. De Commissie van Onderzoek veranderde van samenstelling, aangezien de aftredende leden J. W. Hanrath en H. A. Reus niet herkiesbaar waren. In hun plaats werden gekozen de heeren P. G. Buskens en H. v. d. Kloot Meyburg, zoodat deze commissie na 25 Juni 1921 bestond uit de heeren: S. de Clercq, Voorzitter-Secretaris, P. G. Buskens, H. v. d. Kloot Meyburg, Jan de Meyer en A. P. Smits.

Omtrent de samenstelling van de overige permanente commissie kan het volgende worden vermeld:

In de Commissie van Financiën hadden in het verslagjaar zitting de heeren: W. J. de Groot, A. Mondt Jr., en Mr. E. H. P. Rosenboom, waarvan de twee laatstgenoemde op de Jaarvergadering werden herkozen.

De Commissie van Redactie bestond in de eerste helft van het jaar uit de heeren: Ir. D. F. Slothouwer, Ir. M. Th. Elout, Ir. M. J. Granpré Molière, Joh. D. Looyen en H. G. Jansen, waarvan de twee laatstgenoemden aftredend waren. In hun plaats werden gekozen de heeren Paul J. de Jongh en Ir. A. Boeken.

In de samenstelling van de Commissie van Onderwijs kwam verandering door het periodiek aftreden van de heeren B. J. Ouëndag en G. Versteeg en het uittreden van den heer A. A. Kok.

De Commissie bestaat nu uit de volgende heeren: Ir. W. de Vrind Jr., Voorzitter, J. P. Mieras, Secretaris, G. J. Rutgers, Vice-Voorzitter, M. Sirag, Jan van der Valk en J. C. Meischke.

In de samenstelling van de Commissie van Geschillen kwam geen verandering; zij bestond uit de heeren: P. G. Buskens, S. de Clercq, H. G. Jansen, Paul J. de Jongh, B. J. Ouëndag en J. Verheul Dzn.

In het College van Commissarissen van het Ondersteuningsfonds bleven de heeren H. G. Jansen en Paul J. de Jongh hun plaats behouden, terwijl de plaatsvervangende leden van de Commissie van Voorlichting de heeren A. J. Kropholler, B. v. Bilderbeek en B. J. Ouëndag effectieve leden werden en tot plaatsvervangende leden werden benoemd de heeren Ir. A. Broese van Groenou, Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk en P. J. Houtzagers.

Het Bureau in het Gebouw Weteringschans 102 stond onder leiding van den Directeur J. P. Mieras. Aan het Bureau bleven verbonden de heer J. Geerts en Mej. J. F. Veldhuizen.

Bij het overzicht van de verschillende werkzaamheden van den B. N. A. in 1921, valt allereerst de aandacht op het rapport over de positie en den werkkring van den ambtenaar-architect, dat in de ledenvergadering op 12 Maart te Amsterdam werd aanvaard en naar aanleiding waarvan een commissie werd benoemd bestaande uit de heeren: Ir. G. C. Bremer, Ir. A. R. Hulshoff, L. J. P. Kooken, H. G. Jansen en Ir. D. F. Slothouwer, belast met het opstellen van de aan de Eere-code nieuw toe te voegen artikelen, die in het bijzonder op het particuliere werk van ambtenaar-architecten betrekking zouden hebben. De voorstellen van deze commissie leiden tot een uitbreiding van de Eere-code welke op de ledenvergadering van 19 November 1921 te Utrecht in 2de lezing werd aangenomen.

Van huishoudelijken aard was de wijziging van art. 3 par. 13 en par. 14 der Statuten, waarbij de contributie werd bepaald op f 30,— voor de leden f 25,— voor de aspirant-leden en de wijziging van art. 6 par. 27 l. a. van het Huishoudelijk Reglement waarbij het derde lid van het Kringbureau recht verkreeg op vergoeding van reiskosten ten behoeve van Kringvergaderingen.

Het streven naar het handhaven en verbeteren van goede regelen en gebruiken leidde tot het optreden tegen een drietal leden, die de bepalingen der Algemeene Regelen voor Nationale Prijsvragen overtraden, en het voeren van een actie tegen het provisiestelsel, hetgeen ten gevolge had,

dat verschillende firma's zich verbonden met het gewraakte stelsel te breken. Eén lid van den B. N. A., de heer H. v. de Vijgh, die Directeur eener N.V. bleek te zijn, werd op de ledenvergadering van 12 Maart 1921 van het lidmaatschap vervallen verklaard.

De voor de positie van den architect zoo gewichtige algemeene regelen betreffende de verhouding tot zijn opdrachtgever waarin de voorstellen van de herzieningscommissie voor het honorarium tevens waren opgenomen, werden in dit verslagjaar op de vergadering van 23 en 24 September en 30 October behandeld.

De Commissie voor de Rechtspositie, die gevraagd werd de eindredactie der regelen op te stellen, kwam hiermede voor het eind van het verslagjaar niet gereed.

Voor de honorariumregeling voor woningbouw, werd in dit verslagjaar geen nieuwe regeling getroffen. De onderhandelingen over de arbitragecommissie 145 % bleven het geheele jaar slepende, zoodat aan het eind van het jaar van de regeering nog geen bericht was ontvangen, dat deze commissie van 3 leden, was geïnstalleerd.

Meer en meer doet zich voor den woningbouw een regeling onafhankelijk van de bouwkosten van 1914 gevoelen.

De noodzakelijkheid van het gelijktijdig behandelen van de financieele als de administratieve paragrafen van deze regeling, doet het ter hand nemen van dit onderwerp echter wachten tot de definitieve regeling der rechtspositie haar beslag heeft gekregen.

De Commissie ter bestudeering van de Uniformiseering van den inhoud van bestekken, bracht in den loop van het jaar rapport uit, dat werd overgebracht aan het Hoofdbureau van de Normalisatie op wiens verzoek het præadvies ter zake werd opgesteld.

Echter bleven ook in dit jaar de resultaten van het werk der Commissie voor de vergelijking der A. A.V.'s van de voormalige M. B. V. A. en den voormaligen B. N. A. (benoemd in 1919) en de Commissie ter bestudeering van de federatieve bouwbureaux en de medewerking van de architecten aan de particuliere bouwnijverheid (benoemd op 24 April 1920) in portefeuille.

Het werkprogramma werd uitgebreid met een commissie tot het onderzoeken van de mogelijkheid een Raad van deskundige adviseurs voor bouwaangelegenheden, speciaal in gevallen van dispensatie verleening, in te stellen, in welke commissie werden benoemd de heeren: R. C. Mauve, Jan Wils en H. Thunnissen.

Op de Jaarvergadering werd bovendien benoemd een speciale commissie voor woningbouwaangelegenheden, waarin zitting namen de heeren Ir. Jan Gratama, J. D. Postma en J. Herman de Roos.

De Commissie bracht aan het Bestuur een advies uit inzake den alcoofwoningbouw.

Van de werkzaamheden, die door den B N. A. in samenwerking met andere lichamen werden gedaan, herinneren wij aan de nieuwe algemeene Regelen voor Prijsvragen voor Bouw-, Ambachts- en Nijverheidskunst, welke regelen op de vergadering van 25 Juni 1921 werden aangenomen en aan het ontwerp collectieve arbeidsovereenkomst tusschen architecten en hun personeel, waarin de salarisregeling als onderdeel werd opgenomen. Het ter zake door de Commissie bestaande uit de heeren Ir. A. Broese van Groenou, C. N. van Goor en G. Versteeg (B. N. A.) C. J. Breyer, A. H. Nieuwenhuis en C. Elles (Federatie) in Juni 1921 uitgebrachte rapport, werd behandeld op de ledenvergadering van 19 November te Utrecht.

De gemaakte bemerkingen en wijzigingen werden door het Bestuur aan de vertegenwoordigers der Federatie ter kennis gebracht.

De examens voor het diploma voor Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar hadden als steeds in het voorjaar plaats voor 't eerst in het Gebouw van de 3de Ambachtsschool te Amsterdam. Een woord van erkentelijkheid komt toe aan het Bestuur en den Directeur dier school die ons de gelegenheid verschaften ten dienste der examens over een serie lokaliteiten te beschikken.

Voor het examen voor Bouwkundig Opzichter meldden zich aan 230 candidaten, waarvan er 80 werden gediplomeerd. Voor het examen voor Bouwkundig Teekenaar gaven zich 8 candidaten op waarvan er 3 het diploma verwierven.

De Commissie van Onderwijs wijdde in den loop van het verslagjaar haar aandacht aan de herziening van de toelatingseischen voor het examen, waarin ten gevolge van den oorlog wijziging was gebracht. De oude bepalingen destijds door de ledenvergadering van de Maatschappij op 17 September 1913 aangenomen, zijn nu weer van kracht en de invoering ervan voor de examens van 1922 en volgende jaren is door den Inspecteur-Generaal van het Nijverheids-Onderwijs goedgekeurd.

De uitgaven van den B. N. A. omvatten in 1921 evenals vorige jaren het Bouwkundig Weekblad en de Mededeelingen waarvan de nummers 12, 13, 14 en 15 aan de leden werden rondgestuurd.

Het Bouwkundig Weekblad, mocht zich, vooral in de tweede helft van het jaar, in een toename van de hoeveelheid copy verheugen, hetgeen weer een uitbreiding van het aantal illustraties tengevolge had.

In verband met de plannen tot het electrificeeren der tram langs het Oude Delft te Delft gaf het Bouwkundig Weekblad een speciaal Oude-Delft nummer uit; naar aanleiding van de excursie naar Amersfoort een aan die plaats gewijd en rijk geïllustreerd nummer. Bovendien verscheen op 17 Juli als extra nummer van het Bouwkundig Weekblad een afzonderlijk plaatwerk over de plannen tot verbouwing van het Gebouw van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, met eenige beschouwingen van een commissie bestaande uit de heeren S. de Clercq, Ir. A. R. Hulshoff en Ir D. F. Slothouwer, dat, door medewerking van den Minister van Waterstaat tegen een lagen prijs voor de leden en niet-leden kon worden beschikbaar gesteld. Het feit dat de geheele oplaag is uitverkocht bewijst wel dat deze uitgaaf in ruimen kring werd gewaardeerd.

Met den uitgever van het Bouwkundig Weekblad is een nieuw contract afgesloten, waarbij het mogelijk is gemaakt, in een jaargang 110 pagina's meer op te nemen, dan tot nu toe mogelijk was.

In verschillende lichamen, commissies en instellingen werd de B. N. A. wederom vertegenwoordigd, t. w. bij de eindexamens van de M. T. S. te Leeuwarden door den heer G. Versteeg, die over deze examens een verslag uitbracht, in de door den Minister van Waterstaat ingestelde Gewapend-Beton-Commissie door de heeren M. Brinkman en Ir. A H. Rood; in de door het Kon. Instituut van Ingenieurs ingestelde commissie voor het bouwgrondonderzoek door den heer A. A. Kok; in de door de Ned. Mij. voor Tuinbouw en Plantkunde ingestelde commissie tot voorbereiding van een groote tentoonstelling voor Tuinbouw en Kunst door den heer A. P. Smits als lid en Ir. J. B. van Loghem als plaatsvervangend lid, in het Bestuur van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland door den heer B. J. Ouëndag, in het aangevuld Bestuur van dien Raad door den heer Ir. W F. C. Schaap. (Leden van den Raad aangewezen door den B. N. A. zijn de heeren: P. G. Buskens, G. J. Kruisweg, J. Limburg, J. A Mulock Houwer, B. J. Ouëndag, J. Herman de Roos, W. F. C. Schaap, S. de Clercq, Paul J. de Jongh, A. Mondt Jr., Albert Otten, Jan van der Valk, G. Versteeg, J. Verheul Dzn., E. G. Wentink).

Voorts had de B. N. A. in de volgende lichamen vertegenwoordiging:

In het Bestuur van het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting door den heer Ir. A. Broese van Groenou, in het Verbond van Ned. Kunstenaarsvereenigingen door de hh. J. B. van Loghem, A. R. Hulshoff, S. de Clercq, J. C. Meischke (Algemeen Bestuur), B. van Bilderbeek, A. R. Freem, J. W. Hanrath, J. G. Robbers en G. Versteeg (Algemeene Vergadering). In het Geldersch Genootschap tot Bevordering en Instandhouding van de schoonheid van Stad en Land door den heer Ir. W. F. C. Schaap, in het Bestuur van de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht door de HH. Ir. Jos. Th. J. Cuypers en Ir. J. B. van Loghem., in het Centraal Normalisatiebureau (sub-commissie voor de normalisatie van teekeningen op het gebied van werktuigbouw, bouwkunde enz.) door den heer J. W. Hanrath, in de commissie tot Bevordering van Aesthetisch en doeltreffend Teekenonderwijs aan Nijverheidsdag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen in Nederland (Verzamelcommissie) door de heeren H. van der Kloot Meyburg en C. J. de Haas, in den Tentoonstellingsraad voor het houden van Periodieke Tentoonstellingen de heeren: Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, G. Versteeg.

Voorts hadden de volgende leden daartoe aangewezen door den B. N. A. zitting in de Schoonheids-Commissies:

te Amsterdam, de hh. H. G. Jansen, D. F. Slothouwer, B. J. Ouëndag en E. J. Kuipers als lid, Ir. J. B. van Loghem, Foeke Kuipers, G. Versteeg en D. Heineke als plaatsvervangende leden;
te Schiedam, de hh. A. van der Lee en Albert Otten als lid;
te Laren en Blaricum, de hh. P. J Houtzagers en Herman van Eyden als lid;
te Zandvoort, de hh. M. Plate, A. P. Smits, L. Zwiers als lid, J. B. v. d. Ban, J. P. Mieras en J. Molenaar als reserve leden;
te 's-Gravenhage, de hh. Han Groenewegen, Ir. D. Roosenburg en A. J. Kropholler (benoemd op de ledenvergadering van 13 November 1920);
te Voorburg, de hh. A. J. Hekker, S. Franco en H. Thunnissen als lid;
te 's-Hertogenbosch, de h.h. J. Stuivinga, J. v. d. Valk en R. Schüngel als lid, D. Heusinkveld, L. J. P. Kooken en Jules Kayser als plaatsvervangende leden.
te Ouder-Kerk aan den Amstel, de h.h. M. J. E. Lippits, D. Heineke, Adr. Moen als lid, E. J. Kuipers, J. Molenaar en W. Noorlander als plaatsvervangende leden.
te Huizen, de h.h. G J. Kruisweg, H. A. van Anrooy als lid;
te Baarn, de heer E. Verschuyl;
te Rijswijk, de h.h. R. C. Mauve en J. C. Speelman.

Als vertegenwoordiger van den B. N. A. op het 26ste Congres voor Openbare Gezondheidsregeling, op 11 en 12 November te Arnhem gehouden, trad de heer Ir. R. Schüngel op, terwijl de heer Ir. Jos. Th. J. Cuypers den B.N.A. vertegenwoordigde op het Kunsthistorisch Congres te Parijs van 26 September tot 5 October.

In den loop van het verslagjaar werden verschillende adressen gezonden aan Regeeringspersonen en Overheidslichamen.

In verband met de klachten over de nalatigheid van sommige architecten bij den woningbouw waarover ook de Minister van Arbeid in de Tweede Kamer zijn misnoegen uitte, werd aan den Minister van Arbeid op 14 Maart kenbaar gemaakt, dat het Bestuur van den B.N.A. gaarne bereid is door middel van onze organisatie de bedoelde misbruiken krachtig te bestrijden.

Naar aanleiding van het verschenen album met 50 woningtypen, uitgegeven door het Departement van Arbeid, gaf de B.N.A. in een adres van 29 Maart aan den Minister van Arbeid zijn vrees te kennen, dat het boekje in handen van onbevoegden komende, tot verlaging van het woningpeil zou leiden, reden waarom ten zeerste op de samenwerking van bevoegde architecten werd aangedrongen.

Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd door het Bestuur een adres gericht, waarin werd aangedrongen op wijziging der plannen van den aanleg van een scheepvaartweg van Born naar Maastricht, in dier voege, dat het ongeschonden behoud van de vermaarde Oude Maasbrug verzekerd zou zijn.

Dit adres werd verzonden nadat de Kring „Maastricht" het Bestuur een volledig overzicht in en een gedocumenteerd advies over de onderhavige kwestie had uitgebracht.

Naar aanleiding van een adres aan den Minister van Arbeid over de wenschelijkheid de architecten in kennis te stellen over iedere voorgenomen wijziging der Woningwet, meende Zijne Excellentie het Bestuur te mogen wijzen op het feit dat de Voorzitter van den B N.A., benoemd was in den Rijkswoningraad, waardoor gewenscht contact tusschen de Regeeringsorganen en den B. N. A. was verkregen

Voorts werd door den Kring „Rotterdam" op 12 September aan het Gemeentebestuur van Rotterdam, met goedkeuring van het Bestuur een adres gericht inzake den alcoofwoningbouw, waaraan het Bestuur afzonderlijk zijn adhaesie betuigde.

Door den B. N. A. werden dit jaar 5 vergaderingen gehouden, te weten op 12 Maart en 25 Juni (Jaarvergadering) te Amsterdam, op welke laatste de heer Ir. J. B. van Loghem een referaat hield over „Bouwassociaties". Ook de tweedaagsche vergadering van 23 en 24 September, gewijd aan de behandeling van het rapport over de Rechtspositie, werd in Amsterdam gehouden, de Vergaderingen van 29 October en 19 November hadden respectievelijk te Den Haag en te Utrecht plaats.

Bovendien werd op 16 Juli op uitnoodiging van het Gemeentebestuur een excursie gehouden naar Amersfoort, ter bezichtiging van de nieuwe bouwwerken dier stad.

De opkomst der leden ter vergadering liet over het algemeen in dit verslagjaar te wenschen over, hetgeen vooral betreurd moet worden omdat, juist nu in dit jaar zulke belangrijke onderwerpen van algemeenen aard aan de orde waren, over deze slechts door een kleine groep kon worden beslist. Het is gebleken dat hierin het gevaar is gelegen dat bepaalde groepen in den B.N.A. een zoodanige leidende rol spelen, dat het algemeen belang terugwijkt voor een bepaald groepsbelang.

Op de vergadering van het Bestuur met de Gewestelijke Kringen op 20 December is dan ook besloten maatregelen in overweging te nemen om deze ongewenschtheid te kunnen wegnemen.

Afgescheiden van deze maatregelen echter hoopt het Bestuur het volgend verslag te kunnen eindigen met bemoedigender woorden over de opkomst der vergaderingen, want zoo deze verbetert, is al reeds voor een belangrijk deel aan de gevoelde bezwaren vanzelf tegemoet gekomen.

Het Bestuur van den B. N. A.

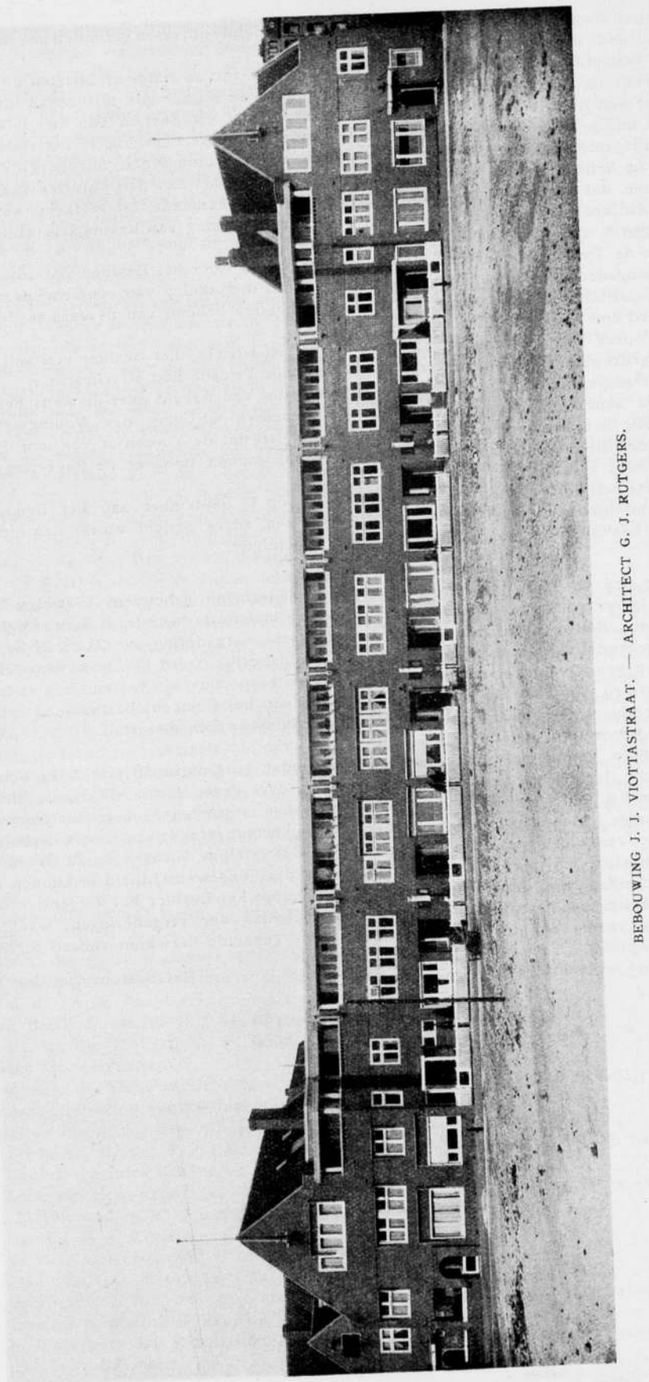

BEBOUWING J. J. VIOTTASTRAAT. — ARCHITECT G. J. RUTGERS.

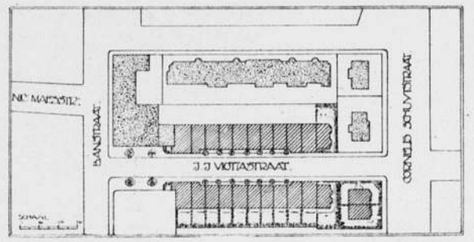

BEBOUWING VAN DE J. J. VIOTTASTRAAT TE AMSTERDAM *)

DOOR ARCHITECT G. J. RUTGERS.

Wanneer wij onder moderne bouwkunst believen te verstaan alleen die bouwwerken, die ons door hun verschijning verrassen, omdat wij wel al het mogelijke hadden kunnen voorstellen, maar wat we zien, nu juist niet, dan is het hierbij opgenomen werk zeker niet tot de moderne bouwkunst te rekenen.

Maar als wij onder het modern bouwen ook nog willen verstaan die bouwkunst, die ons door haar verschijning verrast, omdat zij te midden van den chaos van onmogelijkheden ons iets heel gewoon mogelijks laat zien, dan is de bebouwing van de J. J. Viottastraat door Architect Rutgers de aandacht zeker waard. Want tusschen de fantastische architectuur, die verrijst aan Amsterdams zuidkant is deze bebouwing iets apart en de stemming van het straatje al is dit dan nog pas aan een kant voltooid, iets bijzonders. En het is vooral op de stemming van deze bebouwing waar wij hier op willen wijzen.

Iedere straat heeft iets eigens, dat bepaald wordt door haar ligging in het stratenplan. Zoodra over de bouwgronden, die zich om de bebouwde kommen van de steden uitstrekken, het tracee wordt getrokken, dat door het uitbreidingsplan of door natuurlijken groei wordt bepaald, krijgt ieder reepje grond al dadelijk een eigen bestemming. Het wordt later een verkeersstraat of een woonstraat, maar de ligging te midden van de andere straten en buurten definieert al dadelijk het eigene, dat het reepje grond zal krijgen, veel fijner en we kunnen op een uitbreidingsplan drukke en stille, gezellige en vervelende, levendige en dooie straten onderkennen. Voordat dus de architect met de bebouwing begint, is er aan de straat al een zeker iets, waar hij rekening mee zal moeten houden. Hij zal dat zekere iets niet kunnen negeeren zonder dat dit zich later wreken zal. Het behoort tot het aesthetisch instinct van den architect, het moeielijk definieerbaar fijne van dit eigene van de bouwplaats aan te voelen, maar de meeste architecten zijn tegenwoordig te heroisch om zich met dergelijke kleinigheden af te geven.

Het eigene nu van de Viottastraat, boven het rustige en intieme, dat haar bestemming als kleine woonstaat in dit stads-gedeelte van Amsterdam vroeg, is het best aan te duiden, door deze straat een achteraf-straatje te noemen.

Zoo'n achterafstraatje is eigenlijk als straat een dood ding. Het zijn van die straatjes die net als sommige kinderen, door gemis aan eenige bestemdheid, voorbeschikt zijn om doelloos door het leven te gaan, als niet iemand zich hun lot aantrekt, en hun iets levenwekkends, iets opbeurends geeft. Zoo is het eigene van dit straatje: het is onbestemd, stil, onbewogen. Zulke straatjes zijn er vele en meest zijn ze het erfdeel van eigenbouwers, die er 10 of 20 gelijke huisjes

*) Zie ook Bouwkundig Weekblad No. 40. Jaargang 1920.

gehad dat het geheel met de poortjes, luifels, dakjes, balcons iets romantisch heeft gekregen. Ik weet waarlijk niet of de architect zich hiermede met doodzonde heeft bezwaard, maar jong Amsterdam zal dit zeker niet zoo vinden.

Ten slotte is er nog een element in dit bouwwerk, dat ik wil aanstippen al kan het ongelukkigerwijs in de reproducties niet tot zijn recht komen, n.l. de buiten gemeen fraaie kleur. De kleur is voor de architectuur van groot belang, maar dit inzicht heeft in den laatsten tijd sommige architecten er toe gebracht, hun architectuur te baseeren op kleurwerking, die door verf wordt bereikt. Met ongemeene kennis van zaken, en gevoelig kleurinzicht worden de huizen soms geschilderd. En daar groen tegen geel in tint verschilt van groen tegen rood, worden verschillende tinten groen aangebracht om hetzelfde „groen" effect te bereiken. Men vergeet, dat een gebouw geen kamerkastje is, en dat de buitenlucht, die op het gebouw inwerkt, weinig piëteit heeft met al deze gevoeligheden en na een jaar de kleuren omzet in de tinten, zooals zij die wil.

De kleurwerking van een gebouw moet dan ook niet uitgaan van de verf maar van de natuurlijke kleur der materialen, van de tinten van muurwerk, dakbedekking, hout (als beschermingsmiddel) enz. De architect moet dan ook materialenkennis hebben. Daarop moet zijn palet gebaseerd zijn, niet op een verfdoosje. Uit het architecten-palet heeft architect Rutgers een fraaie keus weten te doen voor deze woonhuizen. J. P. M.

EEN GESCHIKTE PLAATS VOOR EEN NIEUW RAADHUIS TE AMSTERDAM.

(Ingezonden).

Naar aanleiding van de in het „Bouwkundig Weekblad" gepubliceerde plaats voor een nieuw Raadhuis te Amsterdam van de architecten Heineke en Kuipers, meen ik recht te hebben het hiernavolgende te mogen bekend maken.

In Juni 1920 (dus bijna twee jaar geleden) vervoegde ik mij bij de Redactie met verzoek om plaatsing van een idée-ontwerp voor een geschikt terrein voor een nieuw Raadhuis, dat in hoofdgedachte zoo dicht nadert tot het door de heeren Heineke en Kuipers geprojecteerde plan, dat hieruit ten volle zou kunnen blijken hoe dit idée in haar principe reeds vroeger haar beslag had gekregen.

De plaatsing in het Bouwkundig Weekblad werd toen volgens schrijven d.d. 28 Juni 1920 geweigerd om volgens de Redactie twee principieele hoofdfouten, nl. de belemmering van het verkeer Weteringschans en de geringe omvang van het beschikbare terrein.

Waar het echter in het project in de allereerste plaats ging om het idee der plaats, nl. een raadhuis aan de nieuwe verbreede Vijzelstraat en Vijzelgracht, aan den rand der oude stad en het nieuwe stadsgedeelte Amsterdam „Zuid", als nieuw toekomstig centrum, hadden m. i. alle eventueele bedenkingen van meer gedetailleerde stedebouwkundige oplossingen en verkeersoverwegingen moeten wegvallen. En het verwonderde mij daarom ten zeerste dat het plan van de heeren Heineke en Kuipers als zijnde een geheel nieuw gezichtspunt, door de Redactie werd behandeld en deze geen termen aanwezig achtte althans een kleine inlichting over het reeds vroeger ingezonden project te publiceeren. A. TESSELHOFF, *Insp. Bouw- en Woningtoezicht.*

De heer T. ziet blijkbaar niet in, dat aan het idee voor een plaats van het raadhuis een concrete vorm onafscheidelijk is, dat ideeën als „het raadhuis aan den overkant van het IJ", „aan de Plantage", „aan het Weteringplantsoen", „achter de N.Z. Kolk" niets waard zijn, als zijnde trambalconoplossingen. De heeren H. en K. waren de eersten, die het idee Raadhuis Weteringschans in behoorlijk belichaamden vorm aan ons aanboden en daarmede aan het idee waarde gaven. De heer T. heeft er niettemin volkomen recht op zich aan te melden als de man die twee jaren geleden het idee, als een losse gedachte kreeg, maar daaraan geen vorm gaf, die eenige waarde voor dit idee had. RED.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 13. 1 APRIL 1922.

INHOUD: Jaarvergadering van den B. N. A. op Woensdag 12 April 1922, des voormiddags 10 uur 30 min. in het „American-Hotel" op het Leidscheplein te Amsterdam. — Bestuursverkiezing. — Jaarverslag van de commissie van onderzoek 1921. — Uittreksels uit de Jaarverslagen van de Gewestelijke Kringen over 1921. — Architecten-Honorarium. — Begrooting van Loonkosten, door H. H. van Santen. — Zuinigheid, die de wijsheid bedriegt, door PL. van den Berg, Architect B. N. A. — Behoud van stadsschoon, door d. J. — Prijsvraag voor een Uitbreidingsplan 's-Gravenhage—West. — Prijsvraag Tegelfabriek „Schiedam. — Boekbespreking, door Schb. — Middelbaar Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.

JAARVERGADERING VAN DEN B. N. A. OP WOENSDAG 12 APRIL 1922 DES VOORMIDDAGS 10 UUR 30 MIN. IN HET „AMERICAN-HOTEL" OP HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM.

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen van de vergadering van 19 November 1921. (Zie B. W. No. 49, 1921).
3. Mededeelingen.
4. Jaarverslag van den B. N. A. over 1921 (opgenomen in nummer 12 van het B. W.).
5. Verslag van den Penningmeester over den financieelen toestand van den B. N. A. (Zie mededeeling No. 16).
6. Rapport van de Commissie van Financiën over de rekening en verantwoording van den Penningmeester.
7. Begrooting voor het jaar 1922. (Zie mededeeling No. 16).
8. Verkiezing van 2 leden van het Bestuur van den B. N. A. (Zie o.a. de mededeeling hieronder).
9. Verkiezing van den Voorzitter van den B. N. A.
10. Benoemingen. (Zie mededeeling No. 17).
11. Ingekomen stukken.
12. Het houden van Periodieke tentoonstellingen voor Bouwkunst en Nijverheid. (Zie bijgaand rapport van den Tentoonstellingsraad in nummer 12 en mededeeling No. 17).
13. Rondvraag.

De met deze agenda verband houdende gegevens en toelichtingen, zijn opgenomen in de Mededeelingen 16 en 17 die deze week aan de leden zijn rondgezonden.

Na afloop der vergadering zal een excursie worden gehouden.

Er zal een bezoek worden gebracht aan den omvangrijken woningbouw in het Zuiden van Amsterdam tusschen den Amstel en de Boerenwetering. De heer Gratama heeft zich bereid verklaard vóór de bezichtiging, aan de hand van enkele teekeningen, dezen bouw toe te lichten.

Tevens zal worden bezichtigd het Tentoonstellingsgebouw voor de Automobielententoonstelling, ontworpen en uitgevoerd door de architecten Heineke en Kuipers

BESTUURSVERKIEZING.

Het Bestuur deelt hierbij mede dat ter voorziening in twee vacatures in het Bestuur, ontstaan door de aftreding van de heeren: Ir. A. Broese van Groenou en H. Fels, candidaat zijn gesteld de heeren:

Ir. Jan Gratama en S. de Clercq, candidaat gesteld door den Kring „Leeuwarden";

Ir. W. P. C. Knuttel en A. P. Smits, candidaat gesteld door den Kring „Rotterdam";

Ir. M. J. Granpré Molière en Jan Wils, candidaat gesteld door den Kring „Haarlem" en
H. A. van Anrooy en Ir. F. Mertens, candidaat gesteld door den Kring „Amsterdam".
De officieele candidatenlijst zal in het begin van de volgende week aan de leden worden toegezonden.

JAARVERSLAG VAN DE COMMISSIE VAN ONDERZOEK 1921.

De Commissie wijzigde zich door het uittreden volgens rooster van de heeren J. W. Hanrath en H. A. Reus, die werden vervangen door de heeren: H. v. d. Kloot Meyburg en P. G. Buskens, S. de Clercq, H. v. d. Kloot Meyburg, Jan de Meyer en A. P. Smits.

Hare werkzaamheden hadden het normale verloop en betroffen wederom het waken over het vakmoreel van de leden en de beoordeeling van de candidaten voor het lidmaatschap en aspirant-lidmaatschap.

De Commissie hield daartoe hare vergaderingen om de 6 à 8 weken in het Maatschappelijk Gebouw te Amsterdam, waar de bescheiden het gemakkelijkst in ontvangst waren te nemen en terug te zenden.

Wat betreft het eerste deel van hare taak: de houding van de leden ten aanzien van de geschreven en ongeschreven wetten van den architectenstand, daarover kan niet anders dan gunstig worden gerapporteerd. Wel moet daarbij worden opgemerkt, dat de leden, die voelen tegen deze wetten te hebben gezondigd, veelal door een eventueele terechtwijzing plegen te bedanken als lid. Waar het niet om straf te doen is, doch alleen om het algemeene peil der Vakvereeniging hoog te houden, kan een zoodanige uittreding niet anders dan toegejuicht worden.

Het tweede gedeelte gaf tot resultaat dat zich hebben aangemeld als candidaat voor het lidmaatschap 19 personen, voor het aspirant-lidmaatschap 1 persoon, en dat tot leden worden aangenomen door de vakvereeniging 15 nieuwe leden en geen nieuwe aspirant-leden van den B. N. A. In verband met de verkleining der ledenlijst door uittreden of sterfgeval, kan dit aantal bevredigend worden geacht, hoewel versterking van het ledental natuurlijk een dringende eisch blijft.

Het aantal leden van den B. N. A. bedraagt nu 234, het aantal aspirant-leden 10.

Ten aanzien van het onderzoek naar het zoogenaamde „vakmoreel" vanaf het oogenblik van zelfstandige vestiging als architect van de candidaten voor den B. N. A., ware het gewenscht, gemakkelijker en sneller inlichtingen te verkrijgen.

In het bijzonder geldt dit de candidaten in de koloniën, waar de collega's zoover uiteen wonen, dat veelvuldige en betrouwbare gegevens over hun werkkring en werkwijze moeilijk en tijdroovend zijn.

De Commissie zoekt naar middelen daaraan tegemoet te komen.

UITTREKSELS UIT DE JAARVERSLAGEN VAN DE GEWESTELIJKE KRINGEN OVER 1921.

AMSTERDAM.

Het verslag vermeldt het houden van 5 vergaderingen, welke zonder uitzondering door de leden zeer slecht bezocht werden. Het gevolg hiervan was dat het Bureau, op 16 September besloot het Bestuur van den B. N. A. mede te deelen hun mandaat ter beschikking te stellen en tevens zoodanige maatregelen te treffen om zoonoodig in de verkiezing van een nieuw bureau te voorzien.

'S-GRAVENHAGE.

In den Kring werd 1 vergadering gehouden, waarop al zeven leden aanwezig waren. Verder wordt door den verslaggever de verzuchting geslaakt dat de krachten van het kringbureau te zwak zijn om leven te brengen in den Kring.

HAARLEM.

Gedurende het jaar 1921 hield de kring 2 vergaderingen en wel op 10 Maart en 21 September, waarin o.m. werd behandeld het voorgestelde over de arbitrage-commissie voor volkswoningbouw; hetgeen in de vergadering een zeer geanimeerde discussie opleverde.

Voorts had het Bureau van den Kring een onderhoud met den Wethouder van Publieke Werken over de bekende „welstandsparagraaf" der Haarlemsche Bouwverordening, waarbij den Wethouder werd aangetoond dat sedert de inwerkingtreding van dit artikel de ontsiering van de oude stad nog geenszins is gestuit.

Als gevolg van dit onderhoud werd een uitvoerig schrijven aan B. & W. van Haarlem gericht.

DEVENTER.

In het jaar 1921 hield de kring 6 vergaderingen, waarvan 5 te Deventer en 1 te Enschede. Over 't algemeen werden deze vergaderingen druk bezocht.

In den loop van het jaar werd de Kring versterkt door het samenvoegen der Kringen Deventer en Enschede. Te betreuren valt echter dat de leden van laatstgenoemden kring over 't algemeen niet ter vergadering komen.

De meeste vergaderingen waren gewijd aan de herziening van de honorarium tabel, rechts-

positie van den architect en het collectief contract, waarover voorstellen aan het Bestuur werden ingediend.

EINDHOVEN.

In het verslagjaar werden door den Kring 3 vergaderingen gehouden, waarop voornamelijk de beschrijvingsbrieven der agenda's voor de ledenvergaderingen werden besproken, doch ook eenige aangelegenheden, meer speciaal den Kring betreffende, werden behandeld, waarvan de voornaamste was: de bevordering van de instelling van de Schoonheids-Commissies voor de verschillende steden onder dezen kring ressorteerende of te komen tot een Provinciale Schoonheids-Commissie. De laatste vergadering was druk bezocht, de andere minder.

Aangezien het aantal leden van den Kring tot tien steeg, werd als derde bureaulid benoemd de heer L. J. P. Kooken.

MAASTRICHT.

Uit het verslag van dezen kring over 1921 klinkt een opgewekter toon over het kringleven. Er werden 6 vergaderingen gehouden, waarvan er twee te Maastricht, twee te Roermond en twee te Sittard plaats hadden, en waarop belangrijke onderwerpen aan de orde werden gesteld. In het verslag worden eenige woorden gewijd aan het lid Dr. P. H. J. Cuypers, wiens verlies de kring door den dood moest betreuren.

Voorts gaven eenige meer locale aangelegenheden den Kring aanleiding tot actie, t.w. de door de Regeering ingediende kanaalplannen in Limburg, waarbij de oude Maasbrug te Maastricht, met verminking werd gedreigd. Hierover werden aan het Bestuur van den B.N.A. inlichtingen verstrekt, welke aanleiding gaven tot het verzenden van een adres aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, met verzoek om de voorgestelde Regeeringsplannen niet ongewijzigd te aanvaarden. Dit verzoek had, met overeenkomstige stappen van andere corporaties in ons land, een aanvankelijk succes, in zooverre dat de Maasbrugaangelegenheid nogmaals in de Kamers ter sprake zal moeten komen, wegens daarmede in verband staande onteigening; een door een kerkelijke vereeniging op minderwaardige voorwaarden uitgeschreven prijsvraag voor schoolbouw, waarbij het Bestuur van den B.N.A. steun verleende in den vorm van een verzoek aan de Vereeniging, om zich in het vervolg naar de Algemeene Prijsvraagregelen te voegen.

Ook werd aan het Bestuur van den B. N. A. een verzoek gericht om het Kerkbestuur van de St. Christoffelkerk te Roermond te adviseeren een ideeën-prijsvraag uit te schrijven, voor de herstelling van de, bij den storm van 6 November 1921 omgewaaide torenspits der kerk.

Als leden van het Bureau 1922 werden gekozen de heeren Ir. Jos. Th. J. Cuypers te Roermond als Voorzitter, W. J. Sandhövel te Maastricht als Secretaris en Ir. Jules Kayser als lid.

ROTTERDAM.

In het verslagjaar werden door den Kring Rotterdam 10 vergaderingen gehouden, waarin de opkomst gemiddeld 7,2 lid per vergadering was (hetgeen zeker merkwaardig is te noemen). In de vergaderingen werd o.m. besproken de samenwerking van den Kring met „Nieuw Rotterdam", „Bouwkunst en Vriendschap" en „De Opbouw" inzake het oeververbindingsvraagstuk en dat van het uitbreidingsplan Oost, waarbij voor het eerste in eene gemeenschappelijke studie-commissie werden benoemd de heeren A. J. Th. Kok en Alb. Otten en voor het tweede geval, in samenwerking met „Bouwkunst en Vriendschap" een adres aan den Gemeenteraad van Rotterdam werd gericht; ook de alcoofwoningbouw maakte een punt van bespreking uit, naar aanleiding waarvan een adres aan den Gemeenteraad van Rotterdam werd gezonden.

Overigens werden op de vergaderingen de beschrijvingsbrieven der agenda's voor de ledenvergaderingen behandeld en het inzicht van den kring aan het Bestuur medegedeeld.

In de vergadering van 14 December werd nogmaals het vraagstuk behandeld om te komen tot een algemeene plaatselijke Vereeniging, ter behandeling van bouwkunstig technische vraagstukken van plaatselijk belang, waarin de architecten een speciale groep en als lid van den B.N.A. een schakel zouden vormen met den Bond voor gevallen waarin diens moreele of materieele steun gewenscht ware te achten. Tevens werd op deze vergadering ter vervanging van het Bureaulid C. N. van Goor gekozen de heer Ir. G. Diehl.

ARCHITECTEN-HONORARIUM.

Blijkens een bericht in de Tel., besliste dezer dagen de rechtbank te 's Gravenhage, dat een architect, die krachtens opdracht werkzaamheden heeft verricht voor de verbouwing van een perceel, voor die onkosten in rekening mag brengen hetgeen hem krachtens de Tabellen van de Mij. tot bevordering der Bouwkunst (B.N.A.) competeert. Indien partijen niet anders hebben bepaald, moeten deze Tabellen als krachtens art. 1375 B W. toepasselijk worden geacht.

Genoemd art. B. W. luidt: „Overeenkomsten verbinden niet alleen tot datgene hetwelk uitdrukkelijk bij dezelve bepaald is, maar ook tot al hetgeen dat, naar den aard van dezelve overeenkomsten, door de billijkheid, het gebruik, of de wet wordt gevorderd.

BEGROOTEN VAN LOONKOSTEN.

In het eigenaardige samenstel van belangen waardoor een bouwwerk tot stand komt, is altijd een hiaat geweest, dat sinds eenige jaren wijder en onregelmatiger van afmeting is geworden. Dit is het punt waar de constructieve en aesthetische belangen van bouwheer en -directie en de financieele belangen van den aannemer beginnen. Is uiteraard hier eene gaping te verwachten, eerst sinds een tiental jaren werd de gaping een kloof, die voortdurend in de nevelen der prijsafwijkingen gehuld, en daarom zeer moeilijk te overspringen is, tenminste niet zonder gevaar van zich leelijk te misrekenen. Zijn de materieele belangen van het bouwwerk tot op zekere hoogte te controleeren door toezicht op hoeveelheid, kwaliteit en afwerking — de financieele belangen trachtte men steeds te dienen door het aanbesteden van het werk, waardoor — in theorie — het werk gemaakt werd tegen den — bij behoorlijke oplevering bestaanbare — laagst mogelijken prijs. Simpliciter is hiertegen niets in te brengen, maar in dezen tijd van raffinement en ingewikkelde verhoudingen, blijkt toch wel dat door verschillende oorzaken, de besteder of zijn vertegenwoordiger met het houden eener aanbesteding alleen, niet alles gedaan heeft om de bouwkosten te houden binnen de grenzen van het strict noodige. Zij zullen de calculatieve zijde van het vraagstuk ernstig onder de oogen moeten zien. En dit is, speciaal voor rekenplichtige besturen, woningbouwvereenigingen, spoor- en tramwegmaatschappijen en niet in de laatste plaats voor rijks- en gemeentelijke bouwbureaux, welke allen herhaaldelijk of voortdurend laten bouwen, noodig en uitvoerbaar. Temeer zoo, omdat deze bestederś daartoe zoowel alle aanleiding als de gelegenheid hebben. Aanleiding in dubbel opzicht niet alleen door de veelheid der uit te voeren werken, maar ook omdat in de reeks van normale jaren die den oorlog voorafging, deze bureaux konden gebruik maken van een aantal gegevens die lang genoeg gelijk bleven om als basis voor begrootingen te kunnen dienen en waarbij de veranderingen tijdig en algemeen ter kennis kwamen. Wat de materiaalkosten betreft had de besteder een zeer bruikbare basis om zijne begrooting op te maken.

Zijn bij zeer afwijkende materiaalprijzen hieromtrent altijd nog wel eenige gegevens binnen te halen of zoo noodig grondprijzen vast te leggen, waarboven prijsafwijkingen verrekend kunnen worden, de begrooting van de loonkosten dreigt het eindcijfer weer op losse schroeven te zetten, al zijn voor de verschillende ambachten de uurloonen ook bekend. Of de aannemer kans ziet om tegen die loonen voldoende werkkrachten te krijgen en niet genoodzaakt is, om zijn werk op tijd gereed te hebben, om belangrijk te overbieden bij het zoeken naar werkkrachten, en daardoor ook in zijn aanneemsom extra hooge risicoposten moet calculeeren, daarmede heeft de begrooting als zoodanig geen rekening te houden. Zonder dat is er *nog* wel een onberekenbare factor die van zoo overwegend belang is, dat bestederś en hun vertegenwoordigers zich hiermede waarlijk wat meer dienden bezig te houden. Die factor is de werktijd. De fatalistische redeneering dat de aannemers toch alleen met *hunne* calculatie rekening houden en niet met die van de begrooting, gaat niet op. Hoe meer door bestederś, werk gemaakt wordt van een gedetailleerde en accurate begrooting, hoe meer zij het veel te dure werken zullen tegengaan. Men klaagt dat bij het begrooten eene onbekende streek moet worden geëxploreerd, waar niet meer langs gebaande wegen en met normale middelen een nauwkeurig omschreven doel verkend wordt, maar waar allerlei avontuurlijke jagers een dorado vinden voor hun spelersinstincten en naast allerlei gevaren ook de mogelijkheid van rijke buit gevonden wordt. In zeker opzicht is het bouwvak van tegenwoordig te vergelijken met een territoir dat pas onlangs voor de beschaving geopend is en waar de groote risico's verbonden aan de onzekere toestand, alleen gedragen kunnen worden door het nemen van overdreven groote winstmarges.

Maar de bestederś en hun vertegenwoordigers hebben tot taak „to create order out

of chaos". Zij hebben eene roeping, evenals regeerders die kolonisten in een wilde landstreek sturen, en hun durf, hun kracht, hun energie leiding moeten geven door de klimatologische en ethnologische voorwaarden te verkennen, waaronder zij moeten werken. Zoo hebben de bestederś- en hunne vertegenwoordigers- van openbare werken, als organen der beschaving, meer te doen dan alleen te klagen over het dure werken en de onmogelijkheid om de juiste kosten ervan te begrooten. Zij hebben ook de wegen aan te geven waarlangs eene meer juiste begrooting der loonlasten is te bereiken en waarlangs het werken minder kostbaar gemaakt kan worden. Het zou niet te verwonderen zijn als er gelegenheid was om beide bloemen te plukken bij het voortgaan langs denzelfden weg.

De oorlogsjaren hebben naar men zegt veel gegevens onbruikbaar gemaakt waarmede vroeger rekening kon worden gehouden. Erg te betreuren is dit niet, want in den tegenwoordigen stand van zaken, zou men er toch niets aan hebben. Wat nu noodig is, is eene uniforme looncalculatie voor alle werkzaamheden die bij het bouwvak te pas komen en uit deze gestandardizeerde gegevens kunnen de begrootingen opgebouwd worden. De kwestie van partieele besteding is vertroebeld door de vraag of al dan niet de aannemer gemist kan worden; laten we gerust aannemen dat hij niet gemist kan worden; maar daaruit behoeven wij nog niet te laten volgen dat afzonderlijk besteden van sommige werkzaamheden daardoor onmogelijk en onnoodig is. En het is aan de Bouwdirecties om hiertoe den stoot te geven. Zij hebben er het meeste belang bij om gedetailleerd voor iedere werkzaamheid te kunnen vaststellen welke kosten daaraan verbonden zijn en door het ontbinden van den totaalaanneemsom in de componeerende deelen vanzelf de waarlooze massa risicoposten over te houden, waarvan de ontstellende grootte dan eerst beide partijen duidelijk voor oogen zal staan. Op materiaalprijzen worden risicotoeslagen bij ingerekend; op verschillende loonposten idem idem; op het totaal nog een post voor onvoorzien; voor montage ook een ruim getaxeerde som; over al deze werkelijke en geraamde kosten, worden de percentages voor sociale lasten en voor bedrijfskosten omgeslagen, waarbij ook met de slappe hand gerekend wordt; en over deze pyramide van werkelijke en fictieve kosten wordt het winstpercentage uitgestrooid, waarbij ook al weer omdat de tijdsomstandigheden zoo onzeker zijn, en in verband met het groote risico, de winst een beetje aan de ruime kant gerekend wordt. Zoo moest het niet gaan en gaat het ook niet altijd; maar dikwijls gaat het wel zoo om van andere dingen niet te spreken, zoodat er geen sprake meer is van het „zuiver beoordeelen van concurreerende prijsaanbiedingen met de begrooting als maatstaf". En eene Directie die het niet beneden zich vindt eenige duizenden op het werk uit te sparen doordat zij in staat is om op ervaring gegronde cijfers te handhaven, zal des te gereeder de inschrijving op verschillende onderwerkzaamheden openstellen, naarmate zij meer kans daardoor verkrijgt, om aanbiedingen te krijgen van firma's die volgens dezelfde methode, waarnaar de begrooting is opgesteld, hun calculatie maakten. Uniforme prijscalculatie van alle onderdeelen van een werk, kan juist begrooten mogelijk maken, maar ook lager prijzen suggereeren. Veelal zijn deze zoo hoog omdat de inschrijver eigen calculatie mistrouwt.

H. H. VAN SANTEN.

(Wordt vervolgd).

ZUINIGHEID, DIE DE WIJSHEID BEDRIEGT.

In den laatsten tijd wordt er menigmaal geklaagd, dat vloeren in woningen bij de minste beweging er op trillen en dat alles, wat daarop staat, meetrilt.

De trilling is gewoonlijk te wijten aan verkeerd betrachte zuinigheid bij den bouw. Ongetwijfeld moet er tegenwoordig bezuinigd worden, waar het zonder ernstige bezwaren kan. Dat b. v. in sommige bouwverorderingen de bepaling voorkomt, dat half-

steensbinnenmuren niet als balkdragend mogen beschouwd worden, zoodat de balken een zwaarte moeten hebben, voldoende om de belasting van bouwmuur tot bouwmuur te dragen, zonder steun van den halfsteensmuur, is een onnoodige verzwaring der bouwkosten. Dit heb ik uitvoerig in het „Bouwkundig Weekblad" van 17 Maart 1917 onder den titel „*Proef ter bepaling der knikkracht van een halfsteensmuur*" uiteengezet; maar om nu balken zoo licht te maken, dat ze ondanks den steun van den binnenmuur te veel doorbuigen, is verkeerde zuinigheid.

In de Amsterdamsche bouwverordering worden de toevallige belasting en het eigengewicht van balken, vloer en plafond, voor zolders op 230 K.G. per M². gesteld en voor de overige vloeren op 280 K.G.

Brengt men deze belasting en een buigingspanning van 65 K.G. per cM². in rekening en is de verhouding van de hoogte tot de dikte der balken zoodanig, dat de hoogte ongeveer $^1/_{20}$ van de overspanning bedraagt, dan zullen geen hinderlijke trillingen plaats hebben.

De handelsafmetingen der gebruikelijke balken in woningen zijn: dikte: 7,5 à 8 cM. en hoogte 18, 20,3, 23, 25,5 en 28 cM.

Legt men de balken te kort bij elkander, dan zullen zij een te geringe hoogte verkrijgen, al heeft men bovenstaande buigingspanning in rekening gebracht.

Bij het gebruik van tabellen, waarin de zwaarte der balken aangegeven is bij onderlinge afstanden van b. v. 40 tot 90 cM., kieze men niet de balken, welke bij den geringen afstand zijn aangegeven.

In het „Bouwkundig Vademecum voor sterkteberekeningen" heb ik de zwaarte der balken berekend bij een onderlingen afstand van 75 cM., hart op hart gemeten, en bij een buigingspanning van 65 K.G. per cM². en door een doelmatige verhouding te nemen tusschen hoogte en dikte, is de hoogte omstreeks $^1/_{20}$ van de overspanning.

Neemt men deze balken ook, wanneer de afstand wegens de verdeeling der balken iets kleiner is dan 75 cM., dan komt dit ten goede aan het draagvermogen der vloer.

Wegens het groote belang der zaak meende ik opnieuw de aandacht op dit vraagstuk te moeten vestigen. In het technisch tijdschrift „Klei" van 15 Maart 1919 heb ik reeds door berekening van de doorbuiging de aandacht op het belangrijke vraagstuk der trillingen gevestigd, en hoewel dit art. door verschillende bladen is overgenomen, is men toch blijven voortgaan met leggen van te lichte balken. Op dit aanbeeld zal dus nog vaak geslagen moeten worden.

Ieder burger heeft belang bij dit vraagstuk, wijl trillende vloeren een voortdurende ergenis zijn. Aan herstelling van de fout valt gewoonlijk niet te denken; alleen bij benedenvloeren kan dit door een eenvoudig middel.

Vlaardingen. PL. VAN DEN BERG,
Architect B. N. A.

Nadruk vrij.

BEHOUD VAN HET STADSSCHOON.

De Bond „Heemschut" heeft aan B. en W. van Amsterdam het volgende adres gezonden:

„Het Dagelijksch Bestuur van den Bond Heemschut heeft met groot leedwezen gezien, dat de gevel van het huis aan de Heerengracht 450, in 1662 door den vermaarden architect Philips Vingbooms voor Joseph Deütz gebouwd, onlangs verminkt is, omdat men het dak heeft vervangen door een ander, dat zeer wanstaltig is.

„Het Dagelijksch Bestuur, erkennend, dat het voor Uw College een onmogelijkheid was, deze ontsiering te voorkomen, daar de bepalingen in het belang van het Stadsschoon, die de gemeenteraad vaststelde, nog niet in werking zijn, meent, dat dit geval aantoont, hoe noodzakelijk het is, dat deze bepalingen spoedig van kracht worden."

* * *

Dit is een adres in wat al te zachtmoedigen toon, en in kracht van uitdrukking ver van evenredig aan de gesignaleerde verminking van het grachtbeeld. Het had daarin, in het adres nl. moeten knetteren en striemen, wilde men tenminste eenige kans gehad hebben de doezele massa van onverschilligheid wakker te krijgen.

Want wat nu weer is gebeurd, is wel heel erg; erger dan het adres der Heemschutters, (die niet op hun post waren, en de trom roerden toen de veste reeds overrompeld was) zou doen vermoeden. Behalve het genoemde wanstaltige dak, draagt een daarop getimmerde reusachtige kist in ernstige mate bij tot schending van het aspect van dat gedeelte der Heerengracht.

Hoe hopeloos treurig is het hier met de geestesbeschaving gesteld, en met welk een bedenkelijk tekort aan eerbied voor wat vroeger tijden aan schoon ons lieten, is een stad behebt, waar dergelijk vandalisme niet anders dan door wet en verordening is tegen te gaan.

D. J.

PRIJSVRAAG VOOR EEN UITBREIDINGSPLAN 'S-GRAVENHAGE—WEST.

(INGEZONDEN.)

De datum van inzending voor deze prijsvraag van 15 Febr. j.l. En punt 29 van het programma luidt: De jury zal binnen zes weken na de indiening schriftelijk rapport uitbrengen. Echter ontvingen de inzenders kort geleden een briefje met de lakonieke mededeeling dat 31 (?) plannen, „waaronder belangrijke" zijn ingezonden, zoodat het rapport niet binnen zes weken na de indiening het licht zal kunnen zien. Een nieuwe termijn werd niet gesteld.

Is dat behoorlijk? Deze vraag stellen is haar beantwoorden: neen, dat is nu zeer onbehoorlijk. De inzenders hebben zich uitgesloofd (gelooft U dat maar gerust) om op den fatalen datum klaar te zijn, want zij konden de jury geen briefje schrijven: „de opgaaf stelt vele problemen, w.o. belangrijke; wacht dus nog maar wat", maar de jury ziet er geen been in aan haar *verplichting* niet te voldoen en schrijft (vrijelijk vertolkt): jullie hebben heel goed je best gedaan, maar wij zullen dat voorbeeld niet volgen.

Inzending van ± 30 plannen, was, dunkt me te verwachten en dat er belangrijke bij zouden zijn, verwachtte de jury toch waarschijnlijk ook; anders was de prijsvraag niet uitgeschreven . . . .

Bovendien lijkt me deze handelwijze van de jury allerminst geschikt om de animo voor inzending op prijsvragen te verhoogen; eene vlotte afwikkeling van zoo'n prijsvraag lijkt me eerste eisch voor het slagen van volgende.

INZENDER.

PRIJSVRAAG „TEGELFABRIEK SCHIEDAM."

VRAGEN en ANTWOORDEN op de prijsvraag voor ontwerpen van Schoorsteenmantels uitgeschreven door de N. V. „Tegelfabriek Schiedam" te Schiedam.

Vraag 1. Kan door één medewerker in iedere rubriek een of meerdere ontwerpen worden ingezonden?

Antw. Ja, zoowel het een als het ander.

Vraag 2. Is men aan bepaalde kleur gebonden.

Antw. Over het algemeen moeten de bemonsterde kleuren, eventueel in lichter of donkerder tint worden aangehouden. Genuanceerde kleuren worden gefabriceerd in rood, bruin, zwart, geel en in nos. 103 en 70.

Vraag 3. Wat is de grootste afmeting der tegels of vormstukken.

Antw. De grootste afmetingen zijn 14 × 18 cM.

Vraag 4. Kunnen ook andere ornamenttegels gebezigd worden, dan de tot heden aangemaakte?

Antw. Ja, mits deze goed lossend uit de vormen genomen kunnen worden. Het dikste gedeelte van het ornament mag echter niet meer dan 20 m.M. en het dunste niet minder dan 10 mM. zijn.

Vraag 5. Mogen ook dekbladen van ander materiaal gebruikt worden?

Antw. Ja.

De Jury.

BOEKBESPREKING.

Rioleeringen door E. J. Rothuizen. 2e druk. 225 bladz.; 277 figuren met uitslaande platen. Uitgever van Mantgem & De Does. Amsterdam.

Behalve kleine wijzigingen en aanvullingen, is deze druk nog vermeerderd met een hoofdstuk over „Gemeentelijke rioleering" bewerkt door den heer F. Wind.

Dit is een zeer interessant hoofdstuk vooral § 62 „bepaling van de hoeveelheid afvalwater" welke behandeling door grafische voorstellingen wordt verduidelijkt.

De schrijver onderstelt dat de hoeveelheid, 22 L. sec. H.A., voor de nieuwe Amsterdamsche rioleering te laag is geschat. Hij kan echter gerust zijn, onze rioleering functionneert uitstekend, Noach's middel bleef onbeproefd, zoodat wij na iederen „Zondvloed" dachten met Heraclitus van Ephese „alles vloeit, niets blijft". Het boekje is in alle opzichten keurig verzorgd.

Leerboek der Beschrijvende Meetkunde door P. J. A. M. Haaring & Ir. D. Postma. 2e druk. Tekst 340 bladz.; Atlas 264 figuren. Uitgever H. Meulenhoff. Amsterdam.

Dit leerboek is in hoofdzaak bestemd voor hen die studeeren voor een teekenacte M. O. De tekst wijkt in sommige punten belangrijk af van den eersten druk, b.v. de hoofdstukken 9—10—17, die vrijwel geheel nieuw zijn. Daar voor bovengenoemde examens de kennis der analytische en projectieve meetkunde niet vereischt, en alzoo niet ondersteld mag worden, verschillen enkele bewijzen, b.v. de stelling van Pascal, van de gebruikelijke.

De figuren zijn keurig verzorgd, van enkele modellen als b.v. Hellend schroefvlak, Bolconoïde, Hyperboloïde met asymptotenkegel enz. zijn foto's opgenomen, welke het voorstellingsvermogen al zeer tegemoet komen.

P. W. Scharroo. Vraagstukken met uitgewerkte voorbeelden ter oefening in 't berekenen van Bouwkundige constructies. 2e druk.
Uitgever van Mantgem & De Does, Amsterdam.

Ook deze nieuwe druk beoogt een studie- en repetitieboek te zijn, te gebruiken naast het eerste deel „Elementaire berekeningen van bouwkundige en waterbouwkundige constructies.

SCHB.

MIDDELBAAR TECHNISCHE SCHOOL VOOR DE BOUWKUNDE TE UTRECHT.

Wij ontvingen van den Directeur der Middelbare Technische School te Utrecht ter kennismaking een geschriftje: „De toekomst van den Middelbaar-technicus".

In deze brochure, welke na serieuze aanvrage wordt toegezonden, wordt antwoord gegeven op veelvuldig inkomende vragen van ouders en andere belangstellenden, zooals: Wat is het doel der Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht, welke betrekkingen staan open voor hen die het einddiploma verworven hebben en welke posities kunnen de oud-leerlingen der Midd. Techn. School te Utrecht ten slotte verkrijgen.

Ook zijn in deze bladzijden opgenomen de reeks officieele erkenningen welke het Middelbaar Technisch Diploma heeft verworven en de betrekkingen waarvoor het einddiploma der M. T. S. geëischt wordt, de voorkeur heeft of aanbeveling verdient.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30, GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 14. 8 APRIL 1922.

INHOUD: Jaarvergadering van den B. N. A. op Woensdag 12 April 1922, des voormiddags 10 uur 30 min. in het „American-Hotel" op het Leidscheplein te Amsterdam. — Bestuursverkiezing 1922. — Circulaire van de Vereeniging van Patroons in het Steen- en Houtgranietbedrijf in Nederland. — Provisie (zwarte lijst). — Situatie Amstels Bouwvereeniging, door J. P. M. — Tentoonstellingsgebouw verlengde Ferdinand Bolstraat, door Heineke en Kuipers, Arch. — Kerkgebouw te Dordrecht, door B. v. B. — Ontv. boekw. d. J. P. M.

JAARVERGADERING VAN DEN B. N. A. OP WOENSDAG 12 APRIL 1922 DES VOORMIDDAGS 10 UUR 30 MIN. IN HET „AMERICAN-HOTEL" OP HET LEIDSCHEPLEIN TE AMSTERDAM.

AGENDA.

1. Opening door den Voorzitter.
2. Notulen van de vergadering van 19 November 1921. (Zie B. W. No. 49, 1921).
3. Mededeelingen.
4. Jaarverslag van den B. N. A. over 1921 (opgenomen in nummer 12 van het B. W.).
5. Verslag van den Penningmeester over den financieelen toestand van den B. N. A. (Zie mededeeling No. 16).
6. Rapport van de Commissie van Financiën over de rekening en verantwoording van den Penningmeester.
7. Begrooting voor het jaar 1922. (Zie mededeeling No. 16).
8. Verkiezing van 2 leden van het Bestuur van den B. N. A. (Zie o.a. de mededeeling hieronder).
9. Verkiezing van den Voorzitter van den B. N. A.
10. Benoemingen. (Zie mededeeling No. 17).
11. Ingekomen stukken.
12. Het houden van Periodieke tentoonstellingen voor Bouwkunst en Nijverheid. (Zie het rapport van den Tentoonstellingsraad in nummer 12 en mededeeling No. 17).
13. Rondvraag.

De met deze agenda verband houdende gegevens en toelichtingen, zijn opgenomen in de Mededeelingen 16 en 17 die aan de leden zijn rondgezonden.

Na afloop der vergadering zal een excursie worden gehouden.

Er zal een bezoek worden gebracht aan den woningbouw van Amstel's Bouwvereeniging. De heer Gratama heeft zich bereid verklaard vóór de bezichtiging, aan de hand van enkele teekeningen, dezen bouw toe te lichten.

Tevens zal worden bezichtigd het Tentoonstellingsgebouw voor de Automobielententoonstelling, ontworpen en uitgevoerd door de architecten Heineke en Kuipers.

BESTUURSVERKIEZING 1922.

Op de definitieve candidatenlijst zijn geplaatst de heeren:
H. A. van Anrooy; Ir. W. P. C. Knuttel; Ir. F. Mertens; Jan Wils.

Voor candidaatstelling bedankten de heeren: S. de Clercq, A. P. Smits en Ir. M. J. Granpré Molière, terwijl de heer Ir. Jan Gratama afviel omdat volgens de statuten niet meer dan 3 leden in één Gemeente mogen wonen, hetgeen bij de huidige samenstelling reeds het geval is.

CIRCULAIRE VAN DE VEREENIGING VAN PATROONS IN HET STEEN- EN HOUTGRANIETBEDRIJF IN NEDERLAND

Het Bestuur ontving onderstaande circulaire, welke het ter kennis van de leden brengt.

Aan
H.H. Bouwk. Ingenieurs, Architecten, Directies van Gemeente- en Rijkswerken, enz. in Nederland.

Mijne Heeren,

Het zal U waarschijnlijk bekend zijn dat hier te lande bestaat eene „Vereeniging van Patroons in het Steen- en Houtgranietbedrijf" welke gevestigd is te Amsterdam.

Deze Vereeniging, die den 19 Januari 1922 reeds 10 jaar heeft bestaan, stelt zich ten doel verbetering in het vak aan te brengen, misstanden uit den weg te ruimen, de stoffelijke belangen harer leden te behartigen, elkander te steunen bij eventueele geschillen tusschen werkgevers en werknemers, etc.

Door ons werden in den laatsten tijd klachten vernomen over slechte afwerking en aflevering van terrazzo- of houtgranietvloeren, welke klachten, naar onze ervaring, wel niet ongegrond zullen zijn, want hoewel in Uwe bestekken gewoonlijk wel aangegeven is, hoe deze vloeren moeten worden opgeleverd, is U niet altijd verzekerd dat de persoon, die deze werken voor U uitvoert, terzake vakkundig is, terwijl in de meeste gevallen op de leveranciers dezer werken, eenerzijds doordat geen garantie was gegeven; anderzijds door de dikwijls volkomen insolventie dezer leveranciers, absoluut geen verhaal was te verkrijgen.

Het gevolg daarvan is dat meerderen Uwer huiverig zijn geworden dit soort vloerbedekking in hun bestekken te plaatsen, en uitzien naar duurder of somtijds minder stabiel materiaal, hetgeen zeer te betreuren is, daar ons artikel, mits goed gemaakt, zeker ook uit een oogpunt van hygiëne, zeer aan te bevelen is, en bovendien veelvuldig voor allerlei doeleinden kan worden toegepast, zooals de praktijk der laatste jaren heeft bewezen.

Ons Bestuur heeft gemeend al het mogelijke te moeten doen om aan de handelingen en handelwijzen van minderwaardige patroons in ons vak (waarin er zijn die heden opstaan om morgen weder te verdwijnen) paal en perk te stellen, opdat ons vak daardoor niet ten gronde zal gaan; wij nemen daarom stelling tegen alle geknoei en minderwaardige praktijken.

Onze pogingen zullen echter niet naar wensch slagen, tenzij U ons Uwe welwillende medewerking toezegt, hetgeen U, als belanghebbenden, naar wij vertrouwen, ook doen zult.

Deze medewerking zou b.v. hierin kunnen bestaan, dat U in Uwe bestekken de terrazzo- en houtgranietwerken in een verrekenpost opneemt, om het zoodoende in Uwe hand te hebben dat maar niet de eerste de beste scharrelaar deze werken kan uitvoeren, of te bepalen dat die werken niet anders mogen worden uitgevoerd dan door leden onzer Vereeniging. Wij staan er U borg voor dat Uw werk dan naar behooren wordt behartigd en afgeleverd, en mocht er eventueel verschil komen over afwerking of oplevering, dan staan wij U ten dienste met een door en uit de leden gekozen permanente Commissie, waarin bekwame vakmenschen zitting hebben, die de kwestie als goede mannen zullen onderzoeken, en daarna rapport zullen uitbrengen, of desgewenscht uitspraak zullen doen.

Ten slotte deelen wij U nog mede dat al onze leden in het bezit moeten zijn van een lidmaatschapskaart, door Voorzitter en Secretaris onderteekend, terwijl U zich in alle voorkomende gevallen tot het Secretariaat kunt wenden, welks adres hierboven is aangegeven.

Met de meeste hoogachting hebben wij de eer te zijn,

Namens het Bestuur van de Vereeniging van Patroons in het Steen- en Houtgranietbedrijf in Nederland,

H. BEUMER, *1e Voorzitter.*
C. GERRITSEN, *1e Secretaris.*

PROVISIE (ZWARTE LIJST).

Het Bestuur deelt mede dat de Directie van de N.V. Steenfabriek „Udenhout" voorheen Weijers en Co., de verzekering heeft gegeven in het vervolg noch aan architecten, aangesloten bij den B. N. A., noch aan architecten daarbuiten, provisie in welken vorm ook te zullen aanbieden, zoodat deze firma van de zwarte lijst wordt afgevoerd.

Offerten van deze firma kunnen door de leden van den B. N. A. worden aanvaard.

Op de lijst staan thans nog de volgende firma's:

1. Westduitsche Behangsel-Industrie, Verkoop-Centrale Rotterdam, Pompenburgsingel 2—4—6.
2. Firma A. de Jong en Zonen, Amsteldijk, Amsterdam (houthandel).
3. Handels- en Installatie-Bureau H. Gudon & Zonen (centrale verwarming, etc.).

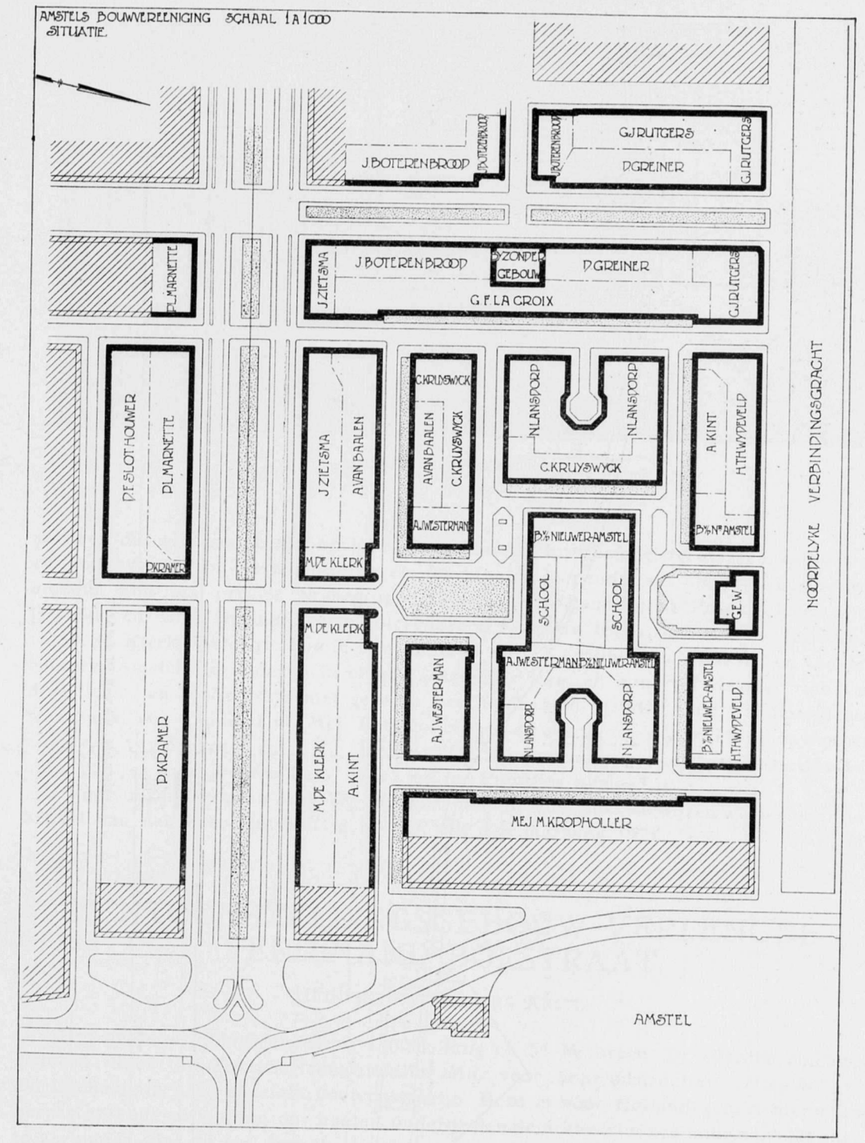

SITUATIE AMSTELS BOUWVEREENIGING.

De excursie, welke na de Jaarvergadering op 12 April a s. zal worden gehouden, heeft ten doel de in aanbouw zijnde bouwblokken te bezichtigen welke door Amstels Bouwvereeniging worden gebouwd. Het is een groot complex en ter orientatie is hierbij een situatieteekening opgenomen met de namen van de samenwerkende architecten. Want wel zal de heer Gratama vooraf uitleggen en toelichten hoe de aesthetische leiding zich hier de bebouwing heeft voorgesteld, en hoe een en ander in elkaar grijpt en dan

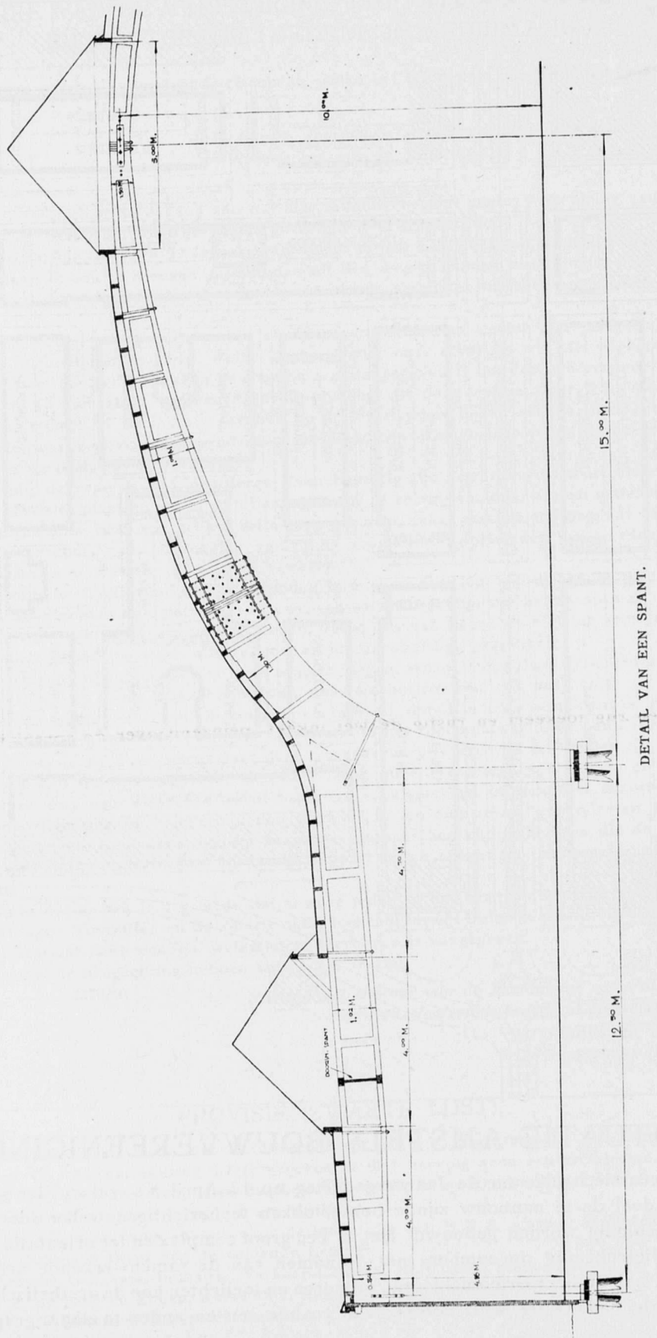

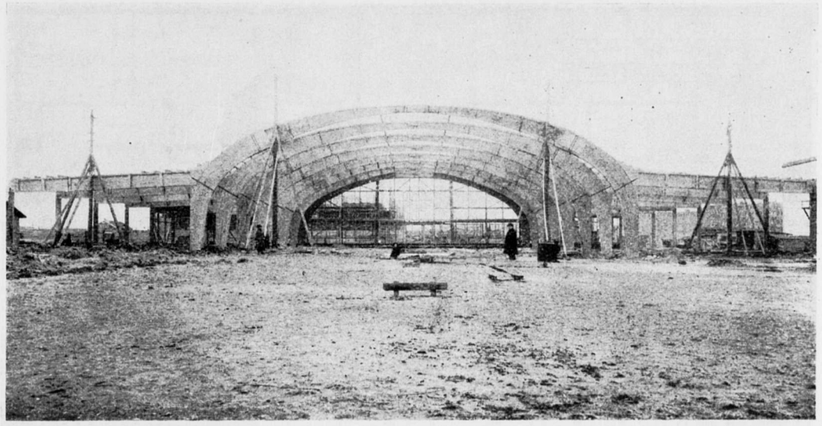

OPGESTELDE SPANTEN.

zal men dat allemaal best begrijpen, maar eenmaal tusschen de steentassen, kalkputten en halfgevoegde en besteigerde gevels ter plaatse loopende, zal het toch nog ietwat moeilijk zijn om precies te begrijpen, hoe in den eenen hoek Rutgers tegen Dick Greiner, en Dick Greiner tegen Boterenbrood, en deze tegen Zietsma, en deze weer tegen de Klerk aanleunt; hoe in den anderen hoek Lansdorp en Wijdevelt en van den Nieuwer-Amstel en anderen in elkaar gekronkeld zijn, en hoe Piet Kramer zich van deze leun- en ronkelpartij met gepaste bescheidenheid afzijdig houdt, onderwijl een waakzaam oog houdend op Mej. Kropholler aan de overzijde — terwijl Slothouwer hen allen den rug toekeert en rustig de wei inkijkt, peinzend over de spreuk van Goethe: „Mir gäb' es kein gröszre Pein, Wär' ich im Paradies allein."

Voor bijzonderheden over het bouwen van dit complex verwijzen we nog naar het artikel van den heer Hulshoff in No. 17 van den jaargang 1921. J. P. M.

TENTOONSTELLINGSGEBOUW VERLENGDE FERDINAND BOLSTRAAT.

HEINEKE EN KUIPERS ARCH.

Het tentoonstellingsgebouw is 116 M. lang en 55 M. breed. De spanten zijn uitgevoerd door de Eerste Nederlandsche Mij. voor houtconstructies „*Nemaho*" te Doetinchem, in eene speciale houtconstructie. Deze is voor Holland geheel nieuw en berust op eene uitvinding om houten onderdeelen door kleefstof zoodanig aan elkander te verbinden, dat zij een onverbrekelijk geheel vormen, even sterk als massief hout. Door deze uitvinding is het mogelijk stukken hout in iederen vorm en afmeting te verkrijgen.

Door dit systeem ontwikkelt zich eene mooie ruimte en het is mogelijk overspanningen tot 60 M. te construeeren.

Het middenschip van het gebouw is 30 M. breed, de zijbeuken ieder 12½ M. Er zijn in het geheel 17 spanten. Het gebouw is in 10 weken tijd opgetrokken en gelukkig zijn stakingen weten te voorkomen.

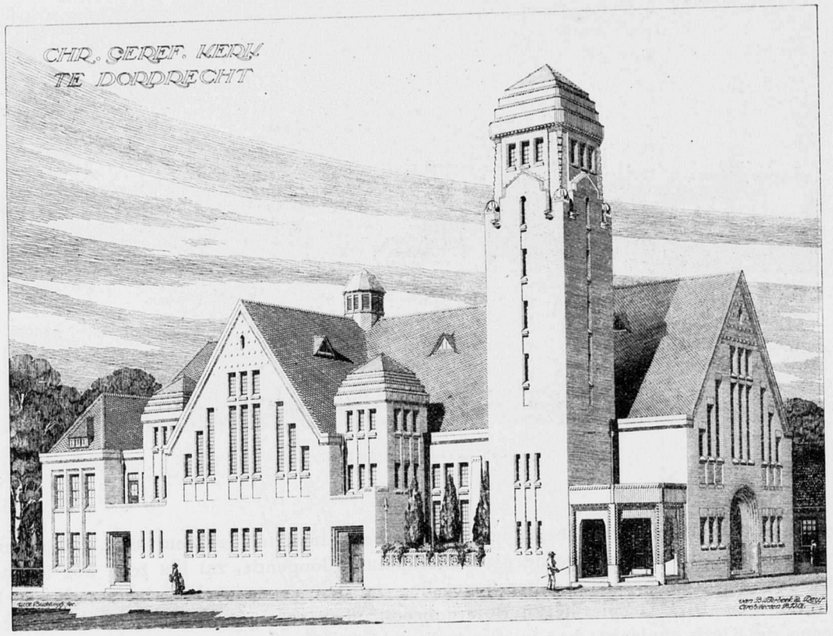

KERKGEBOUW TE DORDRECHT.

De plaats, die het kerkgebouw in vroeger eeuwen als een machtig uitdrukkingsmiddel van een algemeen overheerschend gemeenschapsideaal innam, is in dezen tijd zeker niet meer zoo aanwezig. Inplaats van de ten hemel strevende, omvangrijke kathedralen, is het tegenwoordig kerkgebouw meer geworden een utiliteitsobject, op de beste wijze plaats biedend aan een grootere of kleinere schare en daarbij, meest om economische redenen, op zoo sober en eenvoudig mogelijke wijze samengesteld.

Niettemin blijft een kerkgebouw door zijn in- en uitwendigen vorm en massa een belangrijk onderwerp en kan het als zoodanig in het stadsbeeld een beheerschende functie vervullen.

De hier afgebeelde kerk, gebouwd voor de Christelijke Gereformeerde Gemeente te Dordrecht, moest in het bestaande stadsbeeld worden ingevoegd. De keuze van het terrein was voor het doel een zeer gelukkige, n.l. op een kruispunt van vier hoofdwegen, waardoor het gebouw van meerdere zijden goed zichtbaar is en het vanzelf een beheerschend punt in dit stadsdeel verkreeg. De min of meer kleinburgerlijke omgeving, kenmerk van de nieuwe wijken onzer provinciesteden, leidde er toe een niet te massaal gebouw te ontwerpen.

De situatie was aanleiding tot een asymmetrische plaatsing van den toren, waardoor hij een afsluiting kon vormen van de zich samenvoegende straatwanden. Door deze plaatsing en den terreinvorm ontstond vanzelf de hoofdvorm van het geheele plan, zijnde een kruisvorm, waarvan het langsschip evenwijdig aan den Dubbeldamschen weg loopt. Behalve de symbolische beteekenis, heeft de groote toren een practische bestemming, n.l. als toegang tot de hoofdgalerij.

De kleine torens, ter weerszijden van het dwarsschip, bevatten de opgangen naar de orgel- en zij-galerijen. Aan de achterzijde wordt het kerkgebouw afgesloten door een bestuurskamer en een onderwijszaaltje, waarboven een vergaderkamer en de kosterswoning zijn gelegen.

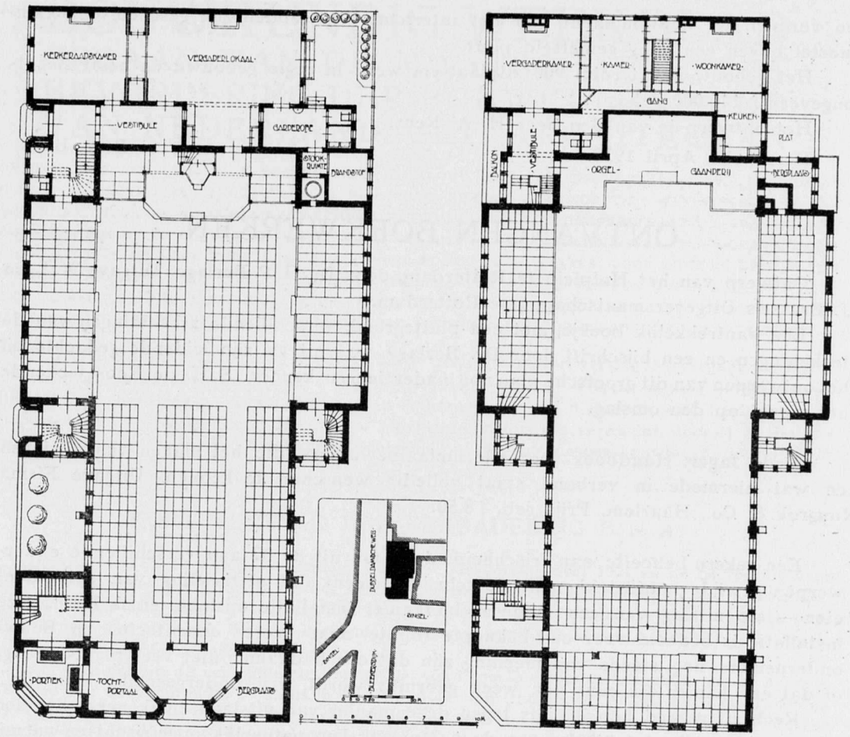

PLATTEGROND. SCHAAL 1 à 300.

In den uitwendigen vorm is getracht de inwendige indeeling logisch en duidelijk te doen spreken.

Het architectonisch effect is gezocht in een goede massawerking der onderdeelen en een bewegelijk contour van geheel. De trapvormige afdekking van de torens bedoelt het massieve in den bouw te behouden, waarbij de kleine torens ondergeschikt blijven aan het overheerschende kapvlak.

Het vlak gedekte hoekportaal, hetwelk voor hoofdtoegang in de wintermaanden dienst doet, bedoelt door tegenstelling den grooten toren meer forschheid te verleenen.

De wenschen van het kerkbestuur, zoowel als de beschikbare middelen, in de uiterst dure bouwperiode, voerden tot een zoo sober mogelijke behandeling van het uit- en inwendige. Alleen aan den toren, waar het terugspringend gedeelte een voorzichtige afwatering eischte, is voor enkele overgangsvormen eenige natuursteen gebruikt. Overigens is het geheele gebouw opgetrokken in kleurigen genuanceerden baksteen en met blauwe leien gedekt.

Ook inwendig is de grootste soberheid betracht. Aan het toepassen van steenen gewelven kon daarom niet worden gedacht. De geheele kapconstructie is zichtbaar gelaten en is gepoogd hiermede een goede begrenzing naar boven van het kerkruim te verkrijgen. Het deel van den kapdriehoek boven den kapbalk is horizontaal afgedekt en wordt voor ventilatie benut.

Preekstoel, kerkeraadsbanken en orgelruimte zijn als een geheel samengevoegd

en vormen het hoofdmoment van het interieur. De wanden zijn gescheurd in kalkmortel boven een hoog gemetseld plint.

Het gebouw bevat ruim 900 zitplaatsen, werd in regie gebouwd en heeft slechts ongeveer f 140.000 gekost.

Het ontwerp is van den heer H. A. Reus.

Dordrecht. April 1922. B. v. B.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Ontwerp van het Hofplein te Rotterdam, door Dr. H. P. Berlage. Uitgave W. L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij te Rotterdam.

Een aantrekkelijk boekje, met een plattegrond, verschillende afbeeldingen van de teekeningen en een bijschrift door Dr. Berlage, waaruit we zijn leidende gedachte bij het ontwerpen van dit grootsche plan nog nader leeren kennen. S. H. de Roos teekende het vignet op den omslag.

B. de Jager, Handboek voor alle metaalbewerkers, die het maken van uitslagen en wat hiermede in verband staat volledig wenschen te kennen. Uitgave Firma Ruygrok & Co., Haarlem, Prijs geb. f 8.50.

Een zekere behoefte aan frischheid, deed mij uit de 37 aan verschillende onderwerpen gewijde hoofdstukken — de schrijver meent dat afwisseling van spijs doet eten — de uitslag van een moderne badkamer installatie opslaan, en ik las: „Deze installatie is bedoeld vóor een beknopte ruimte, daar heeren Architecten en Bouwondernemers nog steeds van meening zijn dat een badkamer niet veel plaats vraagt of dat een kamer die eens per week gebruikt wordt, vrij ondergeschikt kan zijn".

Rechtuit gezegd heb ik iets tegen deze manier van uitslaan en ik neem het den schrijver kwalijk dat hij dat zoo doet. Maar ik ben natuurlijk opgefrischt en ga mij verdiepen in de volgende definitie op pag. 111:

„Een cirkel is een gesloten lijn, waarvan ieder punt constant is aan één punt — het middelpunt", — en ik kwam tot de conclusie dat cirkels wonderlijke kleine dingen moeten zijn.

Toen ben ik gaan pijpen buigen en niet gaan buizen buigen, want, zegt de schrijver, al zijn pijpen buizen en buizen pijpen, als je een buis buigt moet je zeggen dat je een pijp buigt.

Ik hou van zulke taalzuivering en ik denk aan G. K. C. Trouwens dit heele handboek is vol humour en exaggeration, daarom is het ook voor *alle* metaalbewerkers, die het maken van uitslagen en wat hiermede in verband staat *volledig* wenschen te kennen, met een *groot* aantal duidelijke teekeningen.

Dit laatste vindt men zeker al overdreven als men plaat 17 en 20 opslaat.

Op pag. 150 richt de schrijver een verwijt aan sommige oudere collega's die hun discipelen voor het uitslaan van oppervlakken praktische kunstjes aanleeren, wat z. i. niet noodig is. Ik wil voor de beweegreden die tot deze gelaakte methode voert een andere stellen dan de schrijver doet. Want dat is geen gebrek aan kennis, maar de moeilijkheid om de concreetheid van de werkelijkheid te zien in de abstractie van de mathesis. De pogingen om in abstraheeren niet-geschoolden, een begrijpelijke voorstelling van de op de mathesis gebouwde werkelijkheid te geven, hebben tot nog toe niet tot een bevredigende oplossing geleid. Het boek van den heer B. de Jager brengt ons, al kunnen we den uitvoerigen arbeid ervan waardeeren, de oplossing evenmin. Het gemaakte verwijt heeft dus — dieper bekeken — veel weg van dat van den ketel aan den zwarten pot.

Het boek is door de uitgevers keurig verzorgd. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 15. 15 APRIL 1922.

INHOUD: Kort verslag Jaarvergadering B.N.A. — Permanente Prijsvraag-commissie. — Lezing Raymond Unwin. — Samenstelling bureau gewestelijken kring „den Haag". — Restauratie huizen Prinsengracht 2 en 4 Heeren- hoek Leidschegracht te Amsterdam. — Genua, door J. P. M. — Hoe een oud torentje verdwijnt, door M. J. Granpré Molière. — Prijsvraag N. V. „Tegelfabriek Schiedam". — Algemeene beschouwingen, door J. P. M.

KORT VERSLAG JAARVERGADERING B. N. A

Aanwezig waren 49 leden. Behandeld werd het Jaarverslag over 1921 en de begrooting voor 1922 welke werden goedgekeurd. In het Bestuur werden gekozen de heeren Ir. W. P. C. Knuttel te Deventer en Jan Wils te Voorburg. Tot Voorzitter van den B. N. A. in de plaats van den heer Ir. A. Broese van Groenou, die niet herbenoembaar was, werd gekozen de heer Paul J. de Jongh, Architect te Amsterdam, thans secretaris.

In de vacatures in de verschillende Commissies werd voorzien door de benoeming van de heeren: A. Broese van Groenou en A. P. Smits in de Commissie van Onderzoek, de heeren G. C. Bremer en D. F. Slothouwer in de Commissie van Redactie, de heeren A. Broese van Groenou, J. de Bie Leuveling Tjeenk en P. J. Houtzagers, tot lid van de Commissie van Voorlichting, de heeren A. R. Hulshoff, M. J. Granpré Molière en P. G. Buskens tot plaatsvervangende leden dezer Commissie.

In de Commissie van Financiën, van Onderwijs en van Geschillen, werden de aftredende leden allen herbenoemd.

Benoemd werd voorts een Commissie die namens den B. N. A. den heer Raymond Unwin zal ontvangen wanneer deze op 29 April a. s. een voordracht zal houden voor de leden van het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en den B. N. A.

Aan den Tentoonstellingsraad voor het houden van Periodieke Tentoonstellingen van bouwkunst en aanverwante kunsten, werd onder nog nader te regelen voorwaarden een subsidie verleend, voorloopig voor drie jaren.

Daarna werd uitvoerig de regeling van het architectenhonorarium bij volkswoningbouw volgens het stelsel van de max. 45% toeslag, besproken en werd besloten bij den Minister van Arbeid krachtig op de instelling van de in verband hiermede staande Arbitrage-commissie aan te dringen.

PERMANENTE PRIJSVRAAG-COMMISSIE.

Bij meerderheid van stemmen zijn door de bouwkundige vereenigingen tot lid van de Permanente Prijsvraag Commissie gekozen de heeren C. N. van Goor en H. A Reus, terwijl de V.A.N.K. als derde lid in deze commissie heeft aangewezen den heer W. F. Gouwe te 's Gravenhage.

De Secretaris van de Commissie is de heer C. N. van Goor, Rotterdam, 's Gravendijkwal 71.

Inlichtingen over prijsvragen en aanvragen voor de exemplaren van de algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouwambachts- en Nijverheidskunst, zijn te richten aan bovengenoemd Secretariaat.

LEZING RAYMOND UNWIN.

De Heer Raymond Unwin zal 29 April a.s. te Amsterdam, des namiddags om 3 uur in de vergaderzaal Heystee, Heerengracht 545-549, op ons verzoek een lezing houden over Engelschen Stedebouw. Hij zal ontvangen worden door het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en den Bond

van Nederlandsche Architecten. De lezing van Engeland's eersten stedebouwkundige, die aldaar zoo veel heeft gedaan om de beteekenis van den stedebouw te doen erkennen, belooft zeer belangrijk te worden. Onze leden en die van den B.N.A. hebben toegang. Bovendien zijn voor belangstellenden toegangskaarten te verkrijgen aan het secretariaat van het Instituut, Waaggebouw, Amsterdam.

SAMENSTELLING BUREAU GEWESTELIJKEN KRING „DEN HAAG".

Hierbij deelen wij mede dat het Bureau v.d. Gew. Kring „'s-Gravenhage" als volgt is samengesteld: Ir. A. Broese v. Groenou, Voorzitter, Jan Wils, Secretaris en J. N. Munnik, derde lid.

RESTAURATIE HUIZEN PRINSENGRACHT 2 EN 4 HEEREN- HOEK LEIDSCHEGRACHT TE AMSTERDAM.

Het Bestuur ontving van de Vereeniging „Hendrick de Keyser" een circulaire met den volgenden inhoud:

De genoemde huizen eischen dringend herstelling.

Deze perceelen vormen èn op zichzelf èn voor het stadsbeeld ter plaatse uiterst belangrijke en bekoorlijke punten; zij kunnen er niet gemist worden zonder dat de geheele omgeving onberekenbare schade lijdt. Vandaar dat wij ze indertijd, zonder àl te nauwkeurig op hun staat van onderhoud te letten, hebben gekocht; zij mòchten eenvoudig niet verloren gaan, en daartoe bestond toenmaals groote kans. Nu zij behouden en een paar in exploitatie zijn geweest, dienen zij echter, ook om later verval te voorkomen, goed onderhanden genomen en gedeeltelijk gerestaureerd te worden.

De kosten die daarmede gemoeid zullen zijn, gaan echter in de tegenwoordige tijdsomstandigheden onze financieele krachten te boven. Onze Vereeniging moet de uiterste zuinigheid betrachten, zelfs waar het restauratiekosten betreft, maar aan den anderen kant mogen wij ons kostbaar bezit niet achteruit laten gaan, en moeten wij het in overeenstemming houden met de omgeving en met de waardigheid der Vereeniging. Meer en meer begint men — misschien niet zonder dat ons streven invloed heeft geoefend — in Amsterdam fraaie oude huizen in goeden staat van onderhoud terug te brengen en hun het oorspronkelijk aspect te hergeven. De Gemeente is daarin voorgegaan met de belangrijke restauraties van de „Saaihal", de „Militiezaal", en de „Agnietenkapel", en onze medebestuurder de architect A. A. Kok heeft daarbij de leiding gehad. Onder zijn toezicht ook worden hier en daar particuliere huizen hersteld, van latere ontsieringen ontdaan, en in hun oorspronkelijken staat teruggebracht, tot vreugde van ieder wien ons onvergelijkelijk stadsschoon ter harte gaat.

Onder persoonlijke leiding van den heer Kok zouden nu ook genoemde bezittingen moeten worden hersteld en in goeden staat van onderhoud gebracht.

Wij komen thans een beroep doen op onze leden en op alle anderen die beseffen dat fraaie oude huizen, op bijzonder schoone punten der stad gelegen, nu ook in overeenstemming met hun omgeving moeten gebracht worden. Het spreekt vanzelf dat wij een deel van de kosten zelf zullen dragen, maar om een werkelijk goed en afdoend resultaat te verkrijgen, hebben wij de hulp noodig van vrijgevige stadgenooten en andere belangstellenden.

Indien het ons gelukt een bedrag van ongeveer f 5000.— op die wijze bijeen te krijgen, zullen de drie genoemde perceelen, die waarlijk geheel éénig zijn voor het stadsbeeld waarin zij zich bevinden, voor onafzienbaren tijd in alle opzichten hersteld zijn.

Mogen wij U verzoeken, ons een bijdrage in laatstgemelde som te schenken? Het minimum der gift zouden wij willen stellen op f 50.—; alleen dàn zal het mogelijk zijn, het bedrag binnen niet te langen tijd in zijn geheel bijeen te brengen.

Het budget van den B.N.A. voor bijdragen laat dit jaar niet toe, zelfs het genoemde minimum bedrag uit de kas van den B.N.A. voor dit doel ter beschikking te stellen. Het Bestuur hoopt echter dat eenige leden van den B.N.A. een bedrag voor deze restauratie zullen willen afstaan, om daarmee gezamenlijk een bijdrage van den B.N.A. te vormen. Toezeggingen of stortingen worden gaarne in ontvangst genomen door den Directeur, adres Weteringschans 102.

Het Bestuur

PALAZZO DURAZZO-PALLAVICINI, WAAR DE ZITTINGEN DER CONFERENTIE PLAATS VINDEN.

GENUA.

Ik weet niet, of het te verdedigen is, om, nu onze redactietafel vol ligt met — naar schatting — meer dan een dozijn ontwerpen, ons gezonden door even zooveel moderne kunstenaars; om, nu over die tafel het meest fantastische lijnenspel over een kubistischen gevelbouw, en deze weer voor een futuristischen plattegrond half henenschuift, op het harde Tauen nijdig krullend, of mal spiegelend achter bobbelend glas; nu daar de rapporten liggen van den Directeur-Generaal van de Volkshuisvesting over de financieele handelingen der woningbouwvereenigingen, hun voorzitters, hun secretarissen, hun architecten, hun aannemers — en van de Commissie van onderzoek naar de toestanden in het Bouwbedrijf, IIe deel over de prijsvorming van bouwmaterialen en de technisch-economische opzet van den bouw — aan onze redactie gracieus aangeboden door het Departement van Arbeid — welke rapporten toch zeker commissie-van-redactioneele aandacht vragen — en misschien ook waard zijn, zooals ik zeg, ik weet niet of het te verdedigen is, *nu* met deze plaatjes aan te komen. Want zijn we met plaatjes gekomen toen Spa, Londen, Parijs en Cannes — andere ben ik vergeten, als nu Genua de aandacht van heel de wereld tot zich trokken? Daar was toch allicht ook wel iets dat de moeite waard was.

Ik weet het waarlijk niet. Laat ik maar zeggen, het is toeval, het staat buiten die fameuse Conferentie, het heeft niets uitstaande met Lloyd George, Barthou, en Dr.

VILLA CAMBIASO.

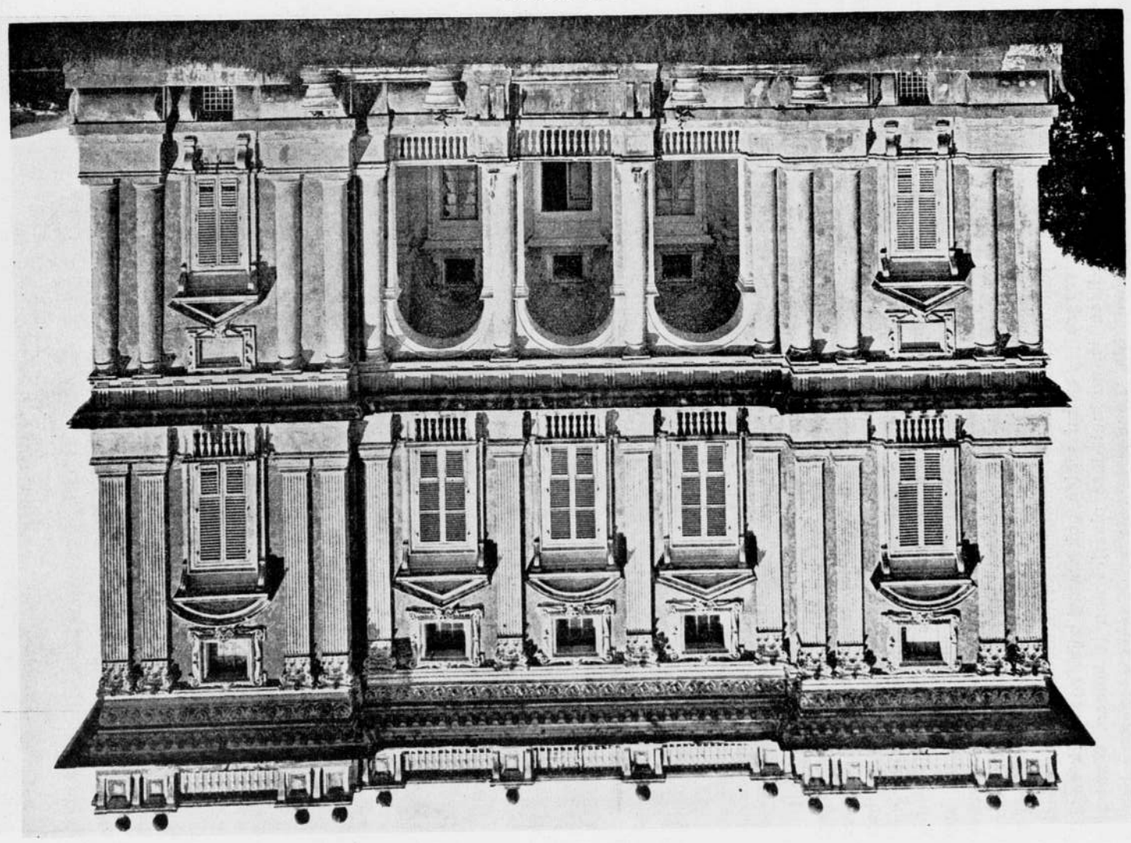

144

BINNENPLAATS UNIVERSITEIT.

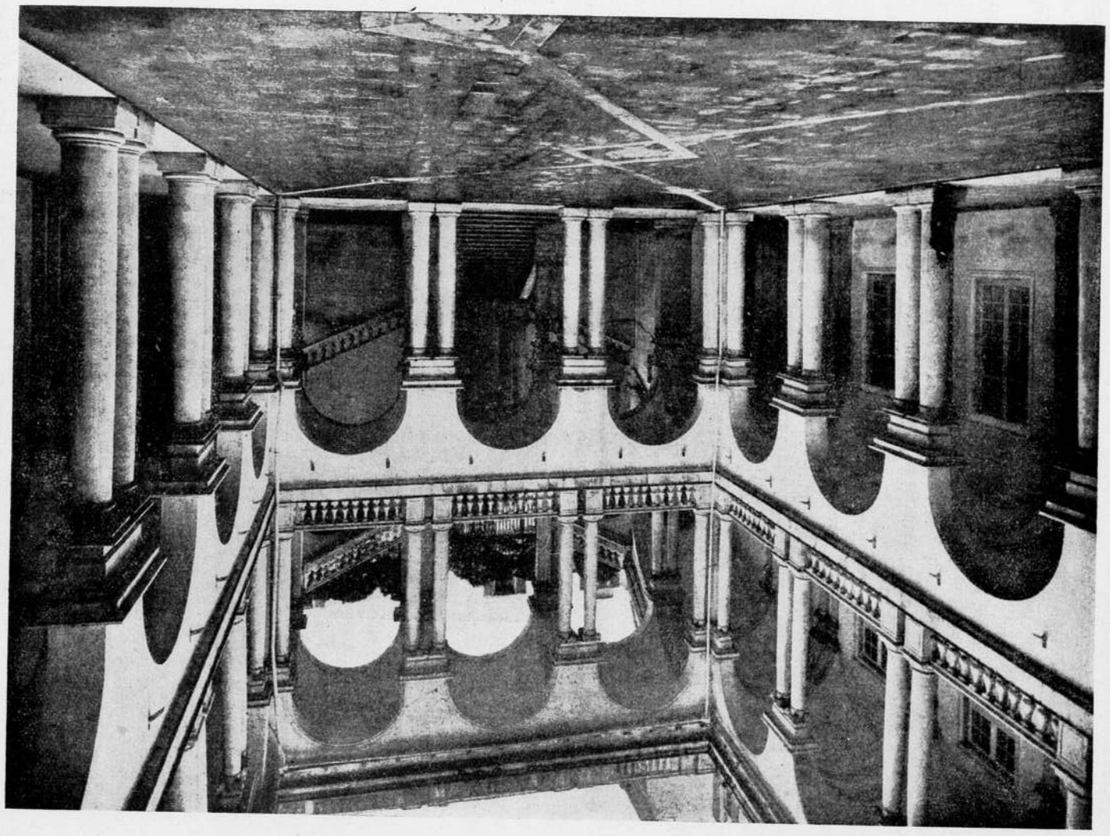

145

VESTIBULE IN HET PALAZZO-DURAZZO-PALLAVICINI.

Wirth. De klank van hun namen, het is immers alles donker leed, zorg, drukking, moeheid, waarin de krachtige optimist zelfs geen straal van licht of glans kan ontdekken.

En zie hier, de binnenhof van de Universiteit van Genua, die architectuur met die ongemeene gratie, met die heerlijke lichtheid, die ruimten en gangen en trappen en galerijen, doorweven met rankheid en sierlijkheid, die glimlachend haar schoonheidsgeheim ontvouwt in een betooverende harmonie van eenheid, verhevenheid en rust. En kijk naar Alessi's Villa Cambiaso, dat meesterwerk van statie en lieflijke kalmte. De tegenstelling lijkt wel groot.

Maar..... ook Genua is geboren uit „gisting en tegenstellingen". De heerlijke architectuur, die zich verheft op de glooiingen van die mooi gelegen stad, zij die culmineert in het onvolprezen Doria Tursi, zij was de uiteindelijke ontplooiing van de kultuur, die in haar eerste eeuwen, ook menschen als Sigismundi Malatesta voortbracht.

Ik maak geen vergelijking. Zoo erg als deze, laten we maar aannemen, dat geen ter conferentie-afgevaardigde het ooit gemaakt heeft.

Maar al is de tegenstelling groot, Genua's architectuur is toch symbool. Uit de chaos en woeling van deze dagen zal een kultuur geboren worden, waaruit de architectuur zal opbloeien van een echtheid, grootheid en eenvoud als de na-renaissance aan de paleizen te Genua gaf.

J. P. M.

HOE EEN OUD TORENTJE VERDWIJNT.

In Rotterdam, op den hoek van de Hoogstraat en de Korte Hoogstraat, kruispunt van twee drukke winkelstraten, staat de Waalsche kerk; het is een stukje verleden, dat de bloei van nieuw Rotterdam nog niet heeft overspoeld; het geheel is prettig en vertrouwd, een beetje sjofel en het voelt zich niet meer thuis in de omgeving van enkel glas en licht en letters.

De toren behoort aan de Gemeente, 't is het oudste deel, niet ongeschonden, maar nog een aardig samenstel van speelsche profielen, galerijtjes en pinakeltjes; een paar lage aanbouwsels op den hoek zijn ook van de Gemeente.

Nu gaat het kerkbestuur zijn gebouw verkoopen en de Gemeente wordt gevraagd, om zijn brokjes te willen afstaan; de Gemeente stáát deze af, aldus wordt in den Raad besloten; men kan de opbrengt wel gebruiken en de gebruikelijke protesten klinken bescheiden.

Dat is in korte woorden de kwestie.

En het vervolg.

Verder valt er dan een stukje geschiedenis; even missen we de oude bekende „et puis bonjour". En er komt weer een winkelpand bij, op hooge beenen, met veel druks en weinig moois. En het kerkbestuur besluit, om een discreet kerkje te bouwen, misschien wordt het voor de kosten nogal dragelijk, ergens waar de grond niet duur is; mogelijk wat mal tusschen de alcoofjes-huizen, maar je kunt ook niet alles hebben.

Daar is het geval dan mee uit.

Maar niet de geest, waaruit zulke dingen gebeuren; de geest, die het heden alleen eerbiedigt in zoover het in geld is uit te drukken en het verleden alleen in zoover het in doode materie is vastgelegd; die eenigszins fletse geest, die in onze monumenten niet ziet het kunnen, maar enkel het gekund hebben; een bezit, maar niet een vermogen.

Wat zou natuurlijker geweest dan te zeggen: We gaan iets goeds sloopen en dat is jammer, maar we geven iets goeds in de plaats; we verliezen een vertrouwd kerkgebouw, maar we vragen er een beter terug.

Dat zou ten minste een poging zijn geweest, om het heden en het verleden in gelijke mate te eeren.

Wie weet of we nog niet ooit eens zoover komen.

M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE.

PRIJSVRAAG N.V. „TEGELFABRIEK SCHIEDAM."

Ingekomen vragen en antwoorden.

Vraag 6. Is het de bedoeling onverglaasde tegels te gebruiken?
Antwoord. De fabriek fabriceert alleen z.g. dubbelhard gebakken z.g. gesinterde of ceramique tegels.
Vraag 7. Is het toelaatbaar de mantels voor middenstandswoningen tot deur-hoogte op te trekken?
Antwoord. Ja, doch zoowel de aesthetische als de economische zijde dienen bij het ontwerpen in acht genomen te worden.
Vraag 8. Is het gebruiken van veel soorten of wel kleine tegels een bezwaar?
Antwoord. Zie antwoord op vraag 7.
Vraag 9. Is voor den keukenschoorsteen (schouw) het oud-Hollandsch karakter bedoeld?
Antwoord. Bedoeld is een mantel met hoogliggenden boezem.
De gelegenheid tot het stellen van vragen is hiermede gesloten.

DE JURY.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

In het nummer van 1 Februari j.l. van „Klei" komt een bespreking voor van een boekwerkje over „Afdekkingen van Deur- en Raamopeningen" door J. H. P. G. de Rouw, Lector T. H. te Delft. De recensent maakt van deze bespreking gebruik om daarin tevens eenige algemeene dingen te zeggen die het bouwkundig onderwijs raken en dit is de reden dat wij ons hier met deze boekbespreking even inlaten. Tegenover de meening van den schrijver van het boekje, dat, behalve de verdeeling van het muurvlak het al- of niet toepassen van zuilen, de groepeering van deuren en ramen, enz. een belangrijke invloed op den vorm van het geheel, ook de afdekkingen van deur- en raamopeningen in sterke mate aan een bouwwerk zijn bijzonder karakter verleenen, stelt de recensent de zijne: „In de moderne bouwkunst zijn juist de speciale afdekkingen van deur- en raamopeningen nagenoeg geheel verdwenen, zoodat men met de uitgaaf van dit boekje minstens 25 jaar te laat komt. Wij zouden dan ook van dit boekje geen melding gemaakt hebben, ware het niet dat wij het noodzakelijk achten een woord van protest te laten hooren tegen dergelijke pogingen om den studeerenden jongelui onnoodig het leven zuur te maken. Wat heeft men voor de praktijk aan het bestudeeren van allerlei vormen en constructies die zoo goed als nooit meer worden toegepast. In plaats van onze aankomende bouwkundigen in te wijden in de beginselen van de moderne bouwkunst, worden zij in den waan gebracht, dat de bestudeering van al deze absoluut verouderde en versleten vormen voor hun volgend leven noodzakelijk is. De schrijver toch is Lector aan de Technische Hoogeschool en de in het vak nog niet ingewijden zullen argeloos in de fuik loopen en hun kostbaren tijd zoek brengen met het bestudeeren van allerlei bouwkundige vormen en constructies die thans uitsluitend historische waarde hebben. Hiertegen meenen wij te moeten waarschuwen, dat men de te Delft studeerenden met al dezen en nog anderen absoluut onnoodigen ballast bezwaart. Dat daar studeerenden machteloos tegenover staan, is al erg genoeg".

Tot zoover de woorden van den recensent. De schrijver van het boekje heeft ongetwijfeld een vergissing begaan, door in de voorrede zijn werkje dat uitsluitend bedoeld is als een handleiding voor de constructieleer, de aesthetiek naar voren te brengen, op zoo'n sterke manier, zooals hij dat deed. De bedoeling van zijn tirade is ongetwijfeld geweest als die van het klontje suiker, dat men vóór een bittere poeier op de punt van het lepeltje legt. En het komt mij voor, dat als hier iemand in de fuik is geloopen, het deze recensent is, die in dit boekje, dat uitsluitend constructiemethoden geeft en wil geven, middel en doel heeft verward. Het goede begrip en de juiste kennis van de, al zijn het ouderwetsche, afgezaagde en gelukkig niet meer toegepaste constructies, is voor de bouwkundigen onvoorwaardelijk noodig om met gemak de ingewikkelde technische vraagstukken, die de moderne bouwkunst stelt, te kunnen oplossen. Dat deze bouwkunst tot zulke excessen heeft geleid en van de jongeren constructies heeft laten zien, die uit technisch oogpunt eenvoudig waanzinnig zijn, komt daardoor, dat deze jongere architecten verzuimd hebben zich de beginselen der constructieleer goed eigen te maken. Hun ontbreekt fundamenteele kennis en nòch artistieke begaafdheid nòch handige flair kan hun op den duur dit gemis vergoeden. Wat klinken de woorden van dezen recensent verleidelijk voor jonge menschen! Hoe heerlijk voor hen, verlost te kunnen zijn van het aanleeren van deze kennis, die hun het leven maar zuur maakt! Maar vergeten wordt, dat het leven van den architect eerst echt zuur wordt, als hij, staande in zijn praktijk, voelt hoe wankel hij staat, hoe ongedegen, hoe oppervlakkig eigenlijk de kennis is van de materie die hij volkomen moest kunnen beheerschen, die hij meester moest zijn, maar die hem nu een voortdurend struikelblok is. Wij weten het toch allen, hoe het bouwvak lijdt, onder de oppervlakkige technische kennis van zoovele van zijn beoefenaars in alle categorieën. Deze oppervlakkigheid, het is ons weer juist gebleken, is verbijsterend en daarom kunnen we niet nalaten een woord van protest te laten hooren tegen een zoo lichtvaardig schrijven als van dezen recensent, die daarmede een vrijbrief geeft aan allen, in wier handen straks de toekomst van de bouwkunst ligt.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. M. TH. ELOUT, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 16. 22 APRIL 1922.

INHOUD: Lezing Raymond Unwin. — Samenstelling bureau gewestelijken kring „den Haag". — Prijsvraag Den Haag West. — Het atelier van Berssenbrugge te 's-Gravenhage. Architectuur Jan Wils. Kleuren V. Huszar, door J. P. M. — Schoonheidscommissies, door G. J. Rutgers. — Ontvangen Boekwerken door J. P. M.

LEZING RAYMOND UNWIN.

De Heer Raymond Unwin zal 29 April a.s. te Amsterdam, des namiddags om 3 uur in de vergaderzaal Heystee, Heerengracht 545-549, op ons verzoek een lezing houden over Engelschen Stedebouw. Hij zal ontvangen worden door het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en den Bond van Nederlandsche Architecten. De lezing van Engeland's eersten stedebouwkundige, die aldaar zoo veel heeft gedaan om de beteekenis van den stedebouw te doen erkennen, belooft zeer belangrijk te worden. Onze leden en die van den B.N.A. hebben toegang. Bovendien zijn voor belangstellenden toegangskaarten te verkrijgen aan het secretariaat van het Instituut, Waaggebouw, Amsterdam.

SAMENSTELLING BUREAU GEWESTELIJKEN KRING „DEN HAAG".

Hierbij deelen wij mede dat het Bureau v.d. Gew. Kring „'s-Gravenhage" als volgt is samengesteld: Ir. A. Broese v. Groenou, Voorzitter, Jan Wils, Secretaris en J. N. Munnik, derde lid.

PRIJSVRAAG DEN HAAG WEST.

In de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen (A. N. P.) staat onder Hoofdst. II, Art. 8:

Het Programma zal voorts bevatten: onder letter *h:* De Namen der Jury-leden, met aanduiding van de wijze en *het tijdstip* waarop de Jury haar rapport uitbrengt.

Kan hiervan door de Jury maar straffeloos afgeweken worden, terwijl de inzenders onderworpen zijn aan art. 8*n*, art. 29 en art. 30?

Uit hoofdstuk III, Art. 10 blijkt wel terdege, dat elke vertraging vermeden moet worden, daar er zelfs in voorzien is, als er maar *één lid* door ziekte of anderszins langer afwezig is.

Ook voorziet men in Art. 12 de gevallen wat er te doen is als de omvangrijkheid der werkzaamheden, door vele en belangrijke inzendingen aanleiding zouden geven tot vertraging. Maar nergens is er in de A. N. P. verlof gegeven aan de Jury, om het tijdstip van uitspraak op de lange baan te schuiven.

Deze zaak zal zeker wel door de P. P. C. nader toegelicht mogen worden.

Een Prijsvraag-inzender.

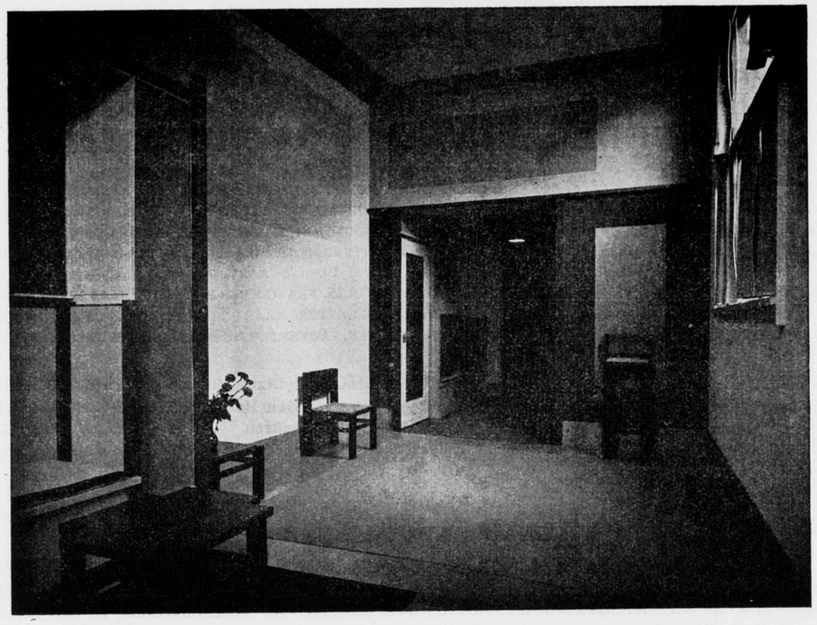

HET ATELIER VAN BERSSENBRUGGE TE 'S-GRAVENHAGE.

Architectuur JAN WILS. Kleuren V. HUSZAR.

Het zijn heerlijke oogenblikken in het leven, wanneer ons iets geopenbaard wordt. Meestal ontgaan we het geluk der openbaring. Wij zoeken de openbaring niet; wat wij zoeken is de overtuiging, en hebben wij die gekregen, dan is het of veel van het genot, dat zij moest brengen, gedoofd wordt door de moeheid van den langen geestesstrijd. De openbaringsverrukking is alleen veelvuldig voor de kinderen, die haar onbewust ondergaan. In het latere leven is zij zeldzaam, omdat onze geest gepantserd is in het moeilijk doordringbaar harnas van eigen meening — voor- en veroordeeling — weinig geloof en veel wantrouwen.

En o zoo zelden verschijnt een levensuiting ons zóó voor den geest, dat wij dit harnas afwerpen om haar vrij en onbeschermd tegemoet te treden.

Dit atelier nu van Berssenbrugge was mij, toen ik er in stond, een openbaring. Ik heb vier jaar lang geregeld het maandblad van de nieuwe beelding „De Stijl" gelezen, zonder er ooit een cent van te willen gelooven, mijn vermogen — ik noem dit nu maar zoo — er om verweddend, dat het eigenlijk boerenbedrog was.

Ik heb welwillend tegenover eenige ruimte-kleur-compositie-ontwerpen gestaan, in de hoop, dat zij tot mij zouden spreken. Te vergeefs.

Nu is het mij geopenbaard en ik heb gevoeld wat er in de kunstenaars van de ruimte-kleur-compositie omgaat. Wat het is, kan ik niet zeggen, ik weet er geen termen voor en in de door hen gebruikte terminologie kan ik mij niet uitdrukken. Wel weet ik, dat deze ruimte in kleur een heel andere is dan de ruimten die wij kennen,

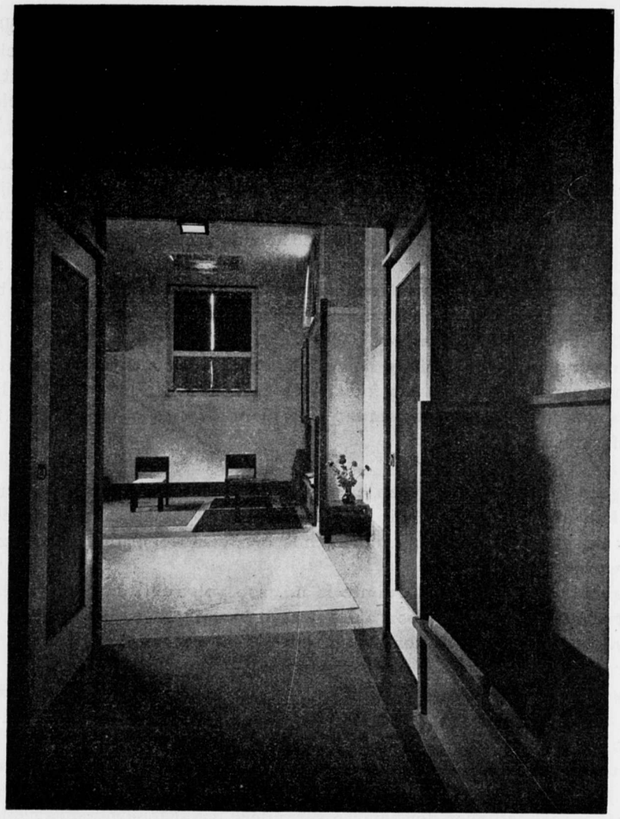

ATELIER VAN BERSSENBRUGGE. DEN HAAG.

waarin ieder onderdeel functioneel is, en de kleur daarvan dienstig om, overigens in harmonie met zijn broertjes, de eigen beteekenis van die onderdeelen te verheffen. Zoo is de wand de wand, de vloer, de vloer, het plafond, het plafond, maar ook de fries van den wand, is de fries van den wand, evenzoo als de ik-heid spreekt uit de lijst van de schilderij, den rand van het tafelkleed en, — ook zij heeft recht op erkenning — de bossing van het paneel van de deur.

In dit ruimte-kleur-atelier echter is deze eenheid-in-veelheid geheel verdwenen; er is een eenheid en dat is de ruimte, en die ruimte bestaat uit kleuren. En deze kleuren zijn *vorm-bepalend*. De beteekenis hiervan is het best aan te duiden door te zeggen dat verwisseling van kleuren, den indruk dien de vorm van de ruimte ons geeft, verandert.

Dat voor een dergelijke compositie voor den architect en den schilder een volkomen en intens aanvoelen van elkaars werk noodig is, laat zich begrijpen.

De gevoelens die deze ruimte kan opwekken, zijn geheel nieuw. Men leeft in kleur, het is of men een bad neemt in kleur, men is *in* kleur. De sensatie hiervan is echter geheel anders dan die van een gewoon kleurrijk vertrek. Daar hebben de kleuren een andere bedoeling. Veelal zijn ze dan ook te sterk sprekend en opdringerig. In dit atelier heeft men van de kleuren in 't geheel geen last, men voelt zich integendeel los en licht in de ruimte.

Dit nu is de openbaring aan mij geweest, te gevoelen dat het mogelijk is ruimten te scheppen, die in plaats van mathematisch ruimtelijk, psychisch ruimtelijk zijn, en o.a. te componeeren door kleuren. Ik kan echter niet ontkennen, dat dit gevoel mij voorkwam wat „transcendent" te zijn, mogelijk daardoor, omdat het aanvoelen van deze ruimte niet normaal was.

Bijzonder treffend lijkt mij het volgende: dat de heer Berssenbrugge, steeds had verlangd een ruimte te hebben, die als ruimte licht en los zou zijn, hetgeen hij niet te verwezenlijken vond in de bestaande aesthetische methoden. Na kennismaking met het werk van Huszar voelde hij echter direct dat deze hem de verwerkelijking van zijn gedachten zou kunnen brengen. De kunst van den schilder Huszar bevredigt dus een sedert jaren gevoeld aesthetisch verlangen van iemand, die met de nieuwe beelding onbekend was.

Helaas is dit bevredigen niet geheel en al volkomen, want er zijn enkele technische gebreken, die een en ander van het bedoelde effect verloren doen gaan. Het gebrek aan liefde voor mooien vakkundig correcten arbeid en concurrentie-zucht, staan een superieure uitvoering van zulk een kunstwerk in den weg. En de uitvoering van zulk werk moet wel smetteloos zijn, omdat elke kleur precies op zijn juiste toonwaarde moet zijn afgestemd.

Na hetgeen ik thans gezien heb en gevoeld, ben ik wel benieuwd andere interieurs te zien. Ik kan mij n.l. nu goed dit atelier voorstellen en als zoodanig denken, maar toch kan ik mij geen voorstelling maken, hoe b.v. een woonruimte op deze wijze kan geschapen worden.

De eenheid van zulk een ruimte is n.l. zoo volstrekt, dat alles wat er niet in gecomponeerd is, de eenheid stoort. Zoo was de rondheid van een op een der tafeltjes liggenden sinaasappel een dissonant in het geheel en ook het photografisch toestel werkte storend.

Ik kan daarom de nieuwe beelding nog niet verder zien, dan in dit atelier, en dat nog..... geïdealiseerd.

De afbeeldingen die wij hierbij plaatsen, zijn achteraf eigenlijk overbodig. Ze missen het primaire element dat deze ruimte bouwde, de kleur, en zeggen dus niets. Ook zijn de toonverhoudingen der kleuren veranderd, waardoor de indruk zelfs, daardoor niet meer spreekt.

Bovendien, men moet een dergelijke ruimte niet uit één gezichtspunt aankijken, men moet er in zijn, er zich in bewegen. Eerst dan zal men er de werking van kunnen ondergaan en de beteekenis ervan kunnen voelen. J. P. M.

SCHOONHEIDSCOMMISSIES.

Op den toon „Architectura's wordt in het jongste nummer van dit blad gesproken over de leden van verschillende Schoonheidscommissies die daarin krachtens benoeming door den B. N. A. zitting hebben.

Ik kan den jongeren broeders dezen toon niet kwalijk nemen. Tien, vijftien jaren geleden bedienden wij er ons van met denzelfden ijver, met 't zelfde feu sacré. Met denzelfden jeugdigen hartstocht wierpen w' ons op onderwerpen en gebeurtenissen die onze verontwaardiging mobiel maakten en we wogen onze woorden met even weinig om- en voorzichtigheid.

't Gekste is dat w' over dat optreden nooit spijt gevoeld hebben.

Leeftijd, ervaring — en ik weet niet wat nog al — vervormden ons tot tamme B. N. A.ers, zooals 't onzen voorgangers verging, zooals 't onzen opvolgers zal vergaan. Niemand is aan die omvorming ontkomen, niemand zal er aan ontkomen.

Moge de vorm waarin de kritiek gegoten werd niet-onaanvechtbaar zijn, zij is

niet ongegrond tevens. Inderdaad zijn leden tot de functie van beoordeelaars geroepen die beter zouden doen zich in eigen werk te verdiepen. Bij de keuze van plaatsvervangers van thans zittende leden dient met zorg te worden uitgezien naar die collega's van wie met grond kan worden verwacht dat zij de noodige geschiktheid bezitten, dat zij hebben het oordeel des onderscheids, en vooral dat zij voldoende belangstelling paren aan eerbied voor anderer werk; óók dat van anders denkenden en anders voelenden.

Bovendien moet men de zekerheid hebben dat de gekozenen eigener beweging de functie zullen neerleggen, onverwijld, zoodra blijken mocht dat zij, tegen de verwachting in, niet aan deze voorwaarden voldoen of zoodra de belangstelling mocht gaan kwijnen. — Want immers, het is niet ondenkbaar dat iemand die het vertrouwen der collega's bezit, en dit moet hij verkregen hebben door zijn eigen werk, na korter of langer tijd niet bestand blijkt tegen de taak; nog in staat een zuivere objectieve kritiek te blijven leveren en dientengevolge zijn belangstelling voelt afnemen. —

Hierin ligt een der bezwaren tegen het instellen en instandhouden van lichamen als de Schoonheidscommissies. Hoewel overtuigd van het goede werk dat deze kunnen tot stand brengen, acht ik ze een rem op de ontwikkeling onzer bouwkunst indien zij niet volkomen voor de taak berekend zijn.

Practische bezwaren, bezwaren voor de practijk, blijven hier voorloopig onbesproken.

Wat nu de Amsterdamsche Schoonheidscommissie betreft; met alle respect voor haar streven moet erkend worden dat zij niet is op de hoogte van haar tijd. Zij is achter, ver achter. En dat heeft oorzaken.

Primo hebben in deze Commissie leden zitting van corporatiën die niet meer bestaan. Er zijn n.m.l. nog twee leden en twee plaatsvervangers van de vroegere Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en evenveel van den toenmaligen Bond van Nederlandsche Architecten. Het bestaan van den tegenwoordigen B. N. A. is tot de schoonheidscommissie nog niet doorgedrongen. Collega's hebben zitting, die vroeger, jaren geleden, benoemd werden door vergaderingen met de toenmalige gestie.

Secundo zitten de leden te lang, veel te lang voor de zware taak, die gedurende zoo'n langen tijd voor den sterkste te zwaar wordt. Is 't wonder dat bij sommige dier leden de belangstelling kwijnende is en zij geneigd raken tot aanhouden en uitstellen, niet bevroedende welke belangen daardoor geschaad worden?

Kan het verwondering wekken dat zij met verwijtende blikken over een project heen zien dat er niet behoefde te zijn; n.m.l. ter tafel in de vergadering?

Men zal dezen heeren liefst geen verwijten maken; desniettemin naar verandering helpen streven en den weg zoeken die daartoe leiden moet; tenzij die heeren eigener beweging zoover mochten komen.

Noodzakelijk moet men komen tot de volgende conclusies:

1. Onjuist is het, dat bij de omgieting van de Maatschappij en den ouden Bond tot den tegenwoordigen B. N. A. de consequenties dier omgieting niet tot de Schoonheidscommissie zijn doorgedrongen.

2. Onjuist is het, dat de periodieke aftredingen en verwisselingen niet hebben plaats gehad op den daarvoor bestemden tijd.

3. Onjuist is het, dat het talmen van het Gemeentebestuur van Amsterdam met de in uitzicht gestelde reorganisatie der Schoonheidscommissie, waaromtrent niemand iets met zekerheid weet, genoemd en aanvaard wordt als het motief voor het aanblijven der periodiek aftredende leden.

Inderdaad staan wij, leden van den B. N. A., voor ontoelaatbare feiten en kunnen niet anders dan de verwijten van buitenaf accepteeren.

In de jongste Bondsvergadering werd door mij op de genoemde misstanden gewezen en de noodzakelijkheid van spoedig ingrijpen betoogd. Door de aanwezige leden der Schoonheidscommissie, meerdere waren ter vergadering, werd gezwegen; derhalve bevestigd. Alleen de Secretaris reageerde met de mededeeling dat aan het Gemeentebestuur geschreven is; bevestigde dus eveneens.

Des Voorzitters vriendelijk intermediair besloot de discussie; echter zonder iemand te hebben bevredigd. Het Bestuur dient deze dingen in 't oog te houden en maatregelen te treffen ter opheffing van ongewenschte toestanden — onverwijld.

Amsterdam, 18-4-'22. G. J. RUTGERS.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

„Het moderne Landhuis in Nederland". Derde herziene en veelvermeerderde druk, bewerkt door K. Sluyterman en A. J. van der Steur, 's-Gravenhage. Martinus Nijhoff. 1922. In linnen prijs f 20.—.

Het succes van dit boek, dat thans zijn derden druk beleeft, komt mij voor een veeg teeken te zijn voor de bouwkunst. Want het ontwikkelt den smaak van het publiek dermate, dat het langzamerhand verzoi wordt op dit boek, waarin de diepste roerselen der bouwkunst worden blootgelegd. En het voorloopig programma (zie hiervoor het rapport over de rechtspositie van den architect) luidt dan ook gewoonlijk als volgt: de ramen moeten zijn zooals meneer de Bazel die maakt, en het terras zooals meneer Cuypers (die van de „Vuursche" bedoel ik) dat maakt, en ziet U er een dak op te krijgen zooals meneer Hanrath dat zoo gezellig doen kan, maar geen baksteen in de kamers, want dat van meneer van Loghem vinden we schuw, m'n man en ik, ziet U, en meneer Stuyt bouwt ook wel aardig, maar wat stijf, en asjeblief niet zoo gek als — waar staat het ook weer — oh hier van meneer van Kramers, want dat is onzin. En denk U vooral om een ronde erker, want dat vinden we zoo knus, en om begroeiing, maar niet zooals meneer van Epen dat doet op bladzijde 57. Overigens kunt U doen wat U wilt en we zijn zeer benieuwd. We houden vreeselijk van modern, maar het moet niet te zijn. Kent U het werk van meneer Posthumus Mutters en van meneer Johs. Meyjes. Nou, U ziet maar.

Graven de architecten met deze Gracieuse of Weldon van de bouwkunst niet hun eigen graf — ik bedoel het graf der bouwkunst — want is niet 80 % van al deze landhuisbouwkunst compilatiewerk, genoeglijke uitingen van middelmatigheid en zwakheid, om het woord potpourri in dit verband slechts in de laatste plaats te noemen.

Dit werk is een catalogus, een zeer bijzondere catalogus, zonder gebruiksaanwijzing. En weinigen zullen hem raadplegen op de juiste manier.

Een enkel woord nog over de uitgave zelf. Er is alle tijd geweest om de afbeeldingen goed te verzorgen. Ook het papier is goed en kostbaar. Waarom nu slechte autotypiën op pag. 1, 12, 14, 19—28—29—30—37—40—41—97—98—103—111—113—115—130—150—160—170—171—173—177—188—199—206—212? Dat geeft den indruk dat aan de kwantiteit de kwaliteit is opgeofferd.

Ook zijn er nog steeds onnauwkeurigheden blijven hangen. Zoo klopt de afbeelding op pag. 167, niet precies met den plattegrond op pag. 166. Nu is dit voor architecten niet zoo erg, maar voor den leek kan een dergelijke kleinigheid een funesten invloed hebben op zijn belangstelling voor de bouwkunst. En daar gaat het toch om.

Ook blijf ik er bij — ik zei dat reeds bij de bespreking van den 2en druk — dat op sommige plaatjes te veel natuur voorkomt. Ik wil gaarne aannemen, dat dit in natura voor veel villa's geen bezwaar is, maar in dit boek moet men nu eenmaal balustrades en balcons, luiken en luifels, terrassen en torentjes zien.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 17. 29 APRIL 1922.

INHOUD: Examens bouwkundig opzichter en bouwkundig teekenaar 1922. — Prijsvraag „Uitbreiding West". — Prijsvraag den Haag West. — Prijsvraag voor wandplaten, uitgeschreven door „de verzamelcommissie". — Een eenheidstempel voor vrij-religieusen, door K. H. Noest Jr. en G. J. Rutgers. — De kunst en de leek. — E. F. Ehnle †, door S. de Clercq. — Algem. reg. voor de verh. tusschen den arch. en zijn opdrachgever door J. P. M.

EXAMENS BOUWKUNDIG OPZICHTER EN BOUWKUNDIG TEEKENAAR 1922.

Voor het examen Bouwkundig Opzichter hadden zich dit jaar aangemeld 246 candidaten, waarvan 162 volledig aan het examen hebben deelgenomen.

Hiervan is aan 81 candidaten het diploma verleend, te weten de heeren: A. P. v. d. Berg, H. Borger, D. Broos, G. P. J. Brouwer, C. van den Burgh, J. van Delft, P. Dijkstra (Gron.), G. Gras, H. Eenshuistra, B. J. van 't Eind, J. Eising, A. Eleveld, C. M. W. van Emmerik, N. B. J. Ensink, G. H. M. Essenhuis, H. Eveleens, R. Fokkens, F. C. Fonville, G. J. Graafsma, W. v. d. Ham Lzn., H. Harmans, J. H. Hattke, J. van Hekezen, G. Hellenberg, T. Hemminga, J. H. Heynens, C. Hoeveman, J. H. Holten, H. de Hoop, J. H. van Houten, G. Hurenkamp, H. G. Hutjens, A. C. Izeboud, H. L. A. v. d. Knaap, P. Koreman, H. M. Krimp, E. Kwant, T. v. d. Laan, J. A. Leget, W. Lolkus, P. C. Melis, P. J. M. v. d. Meys, W. Middelman, H. Mokveld, P. G. Mol, H. A. Morselt, W. H. Nillesen, J. T. A. van Noesel, R. Offringa, C. A. Olsthoorn, A. van Oosten, A. P. Oosterhof, J. H. Overbeek, J. Paling, H. Pellekaan, G. Pentinga, H. Pentinga, L. Rexwinkel, R. van Rootselaar, H. Rots, J. Schoustra, W. M. Schram, M. Schrieken Jbzn., J. Schijf Jr., A. Slabber, E. Stemerdink, A. Struiksma, H. Thijssen, J. van Tubergen, J. H. Valk, J. H v. d. Veen, K. Veldman, J. A. Vermeer, K. L. Visser, A. van Voskuylen, M. van Waard Jr., A. Weber, J. Weber, J. Wevers, G. G. van Zelfst en E. J. Vlug.

Voor het examen Bouwkundig Teekenaar hadden zich aangemeld 17 candidaten, waarvan 16 volledig aan het examen hebben deelgenomen.

Hiervan is aan 3 candidaten het diploma verleend, te weten de heeren: C. H. de Bever, D. Booyenga en C. Trappenburg.

PRIJSVRAAG „UITBREIDING WEST."

De Jury van de prijsvraag voor een uitbreidingsplan 's-Gravenhage-West, heeft besloten geen eersten prijs toe te kennen, maar:

twee tweede prijzen van f 1250.—, ieder aan de inzendingen onder de motto's „Kristallisatie" en „Stad en Strand";

twee derde prijzen van f 500.— ieder aan de inzendingen onder de motto's „Woonstad" en „15222" (N.B. er zijn twee inzendingen onder dit motto);

twee vierde prijzen van f 400.— ieder aan de inzendingen onder de motto's „Drie rooden moppen en „Nieuwe Wegen";

twee eervolle vermeldingen aan de inzendingen onder de motto's „After Dinner" en „15222".

Het zal de Jury aangenaam zijn, indien de bovengenoemde inzenders hun naam bekend zullen maken.

Het Juryrapport zal aan de correspondentie-adressen worden toegezonden.

Namens de Jury, de rapporteur,

Den Haag, April 1922. IR. H. E. SUYVER.

PRIJSVRAAG DEN HAAG WEST.

Naar aanleiding van de klacht van een „Prijsvraaginzender" in zake bovengenoemde prijsvraag, meent de P. P. C. het navolgende onder diens aandacht te moeten brengen.

Bij de voorbereiding en het uitschrijven van de prijsvraag waren de nieuwe A. N. P. nog in behandeling bij de Herzieningscommissie, die eerst in November 1921 den definitieven vorm daarvan kon vaststellen.

De prijsvraag is dus uitgeschreven onder vigeur der oude A. R., waarin de bepaling omtrent het tijdstip waarop de jury haar rapport moet uitbrengen niet voorkomt, zoodat een beroep ten dezen, op de nieuwe A. N. P. niet op kan gaan.

Dit neemt echter niet weg dat de jury zich behoort te houden aan de bepalingen van het prijsvraagprogramma zelve, en daarvan niet zonder geldige redenen, moet afwijken, ook al zouden daardoor de belangen der inzenders niet geschaad kunnen worden.

De vraag is echter of de door de jury opgegeven reden, n.l. „de omvang der inzendingen" niet als geldig is te beschouwen en het komt de P.P.C. voor dat de klager, die zich uit den aard der zaak, hierover geen oordeel heeft kunnen vormen, wel wat à prioristisch zijne conclusiën trekt en in ieder geval te ver gaat door te spreken van „op de lange baan schuiven".

Hoe verkeerd de P. P. C. het ook acht, dat de jury zich niet aan het in het programma bepaalde, omtrent het tijdstip waarop haar rapport behoort te verschijnen, houdt, acht zij het toch vrijwel uitgesloten dat door deze informaliteit, de belangen van de inzenders in zoodanige mate in het gedrang zouden kunnen komen, dat een optreden als van Een Prijsvraag-inzender, gerechtvaardigd is te achten.

Namens de P. P. C.
C. N. VAN GOOR, Secretaris.

PRIJSVRAAG VOOR WANDPLATEN, UITGESCHREVEN DOOR „DE VERZAMELCOMMISSIE".

In den loop van 1921 schreef de „Commissie tot bevordering van aesthetisch en doeltreffend teekenonderwijs aan Nijverheidsdag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen in Nederland", bij verkorting „de Verzamelcommissie" genoemd, een prijsvraag uit om te komen tot goede series wandplaten ten dienste van het handteekenonderwijs aan Nijverheidsscholen (Ambachtsscholen, Avondteekenscholen, Industrie- en Vrouwenarbeidscholen enz.). Gevraagd werden ontwerpen voor 4 series platen en wel:

a. 20 platen voor het elementair handteekenonderwijs.
b. 20 platen voor het handteekenonderwijs aan a.s. meubelmakers.
c. 20 platen voor het handteekenonderwijs aan a.s. huisschilders.
d. 20 platen voor het handteekenonderwijs aan a.s. beoefenaars der vrouwelijke handwerken.

In totaal zijn 49 series ontwerpen ingekomen.

Thans is het rapport verschenen der jury, bestaande uit de heeren L. van Essen Rzn, *Voorzitter*, A. Baart, H. Ellens, W. H. Gispen, C. de Haas, H. van der Kloot Meyburg, Mej. C. Neeb, W. Penaat, C. Rol, A. Spaarkogel, Mevr. E. C. van de Wall Perné—van Vooren en F. H. Jacobs, Lawicksche allee 14 te Wageningen, *Secretaris*.

Voor serie *a* werden toegekend twee tweede prijzen en wel aan de heeren Wybe Cornel te Utrecht en aan K. A. Smit te Utrecht. Uit de inzending van den heer N. E. F. Eman te Tilburg werden 4 platen, uit die van den heer M. A. H. van der Burg te Haarlem, werd één plaat aangekocht.

Voor serie *b* werden géén bekroningen toegekend en werden ook geen afzonderlijke platen aangekocht.

Voor serie *c* werden uit de inzending van den heer J. Gouwetor te Den Haag 15 platen, uit die van den heer Wybe Cornel te Utrecht 4 platen, en uit die van den heer C. W. Meurs te Tilburg 2 platen aangekocht.

Voor serie *d* werd een 2e prijs toegekend aan de inzending van den heer M. A. H. van der Burg te Haarlem, en uit de inzending van den Heer E. Harder te Alkmaar werden twee platen aangekocht.

De ingekomen ontwerpen zullen tentoongesteld worden en wel:
te Utrecht van 26 tot en met 30 April;
te Leeuwarden van 6 tot en met 10 Mei;
te Nijmegen van 20 tot en met 24 Mei;
te Breda van 3 tot en met 7 Juni;
te Amsterdam van 17 tot en met 21 Juni;
in alle vijf de plaatsen in het gebouw der Ambachtsschool daar ter stede; te Amsterdam in de 2e Ambachtsschool aan de Westerstraat.

Deze tentoonstellingen zullen dagelijks geopend zijn van 10—12 en van 2—4 uur; des Zondags alléén van 2—4 uur.

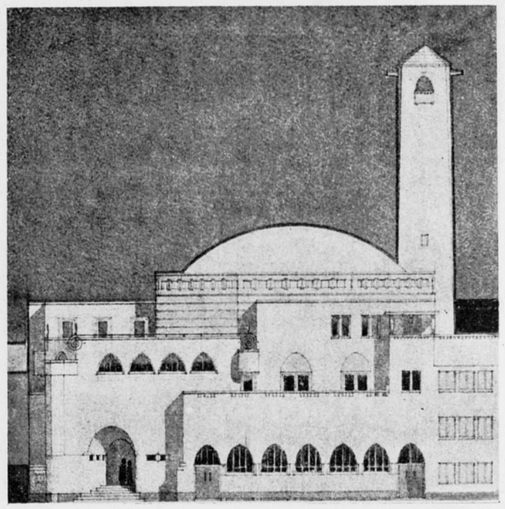

GEVEL AAN DE VIOTTASTRAAT. ARCHITECT G. J. RUTGERS.

EEN EENHEIDSTEMPEL VOOR VRIJ-RELIGIEUSEN.

Een diep gevoeld ongerief is het voor de talrijke corporatiën met geestelijk-idealistischen grondslag, dat zij in Amsterdam geen behoorlijke ruimten vinden voor hare bijeenkomsten.

Dit geldt als een der ernstigste beletselen voor deze groepen om tot meerdere krachtsontwikkeling, tot grooter bloei, te geraken. Als er sprake is van een noodzakelijkheid om in een dringende behoefte te voorzien, dan is het wel in deze.

Het ideale denkbeeld: de stichting van een gebouw, waarin samenkomsten, met door inrichting, gebruik en stemming meer geestelijke sfeer, is deze verwezenlijking zeer nabij.

In den Architect G. J. Rutgers werd een medewerker aan deze stichting gevonden die, doorvoelend de bedoeling en het karakter, een gebouw ontworpen heeft, dat niet alleen door de inrichting, doch tevens door zijn uiterlijk aanzien aan al onze wenschen tegemoet komt en op sprekende wijze den aard en de strekking weergeeft. Sober van vorm en détail beeldt het de Eenheid uit, waardoor het tot stand wordt gebracht, spreekt het van de Broederschap, die het zal huisvesten.

K. H. NOEST Jr.

Het gebouw is ontworpen op een hoekterrein begrensd door de Ban- en de Viottastraat in dát deel van de Uitbreiding Zuid, dat onmiddellijk aansluit bij de bestaande nieuwe stad met de daar aanwezige verkeersmiddelen.

De hierbij gereproduceerde perspectiefteekening geeft een beeld van het gebouw gezien vanaf den hoek der De Lairesse- en de Banstraat. Bedoeld is op eenvoudige

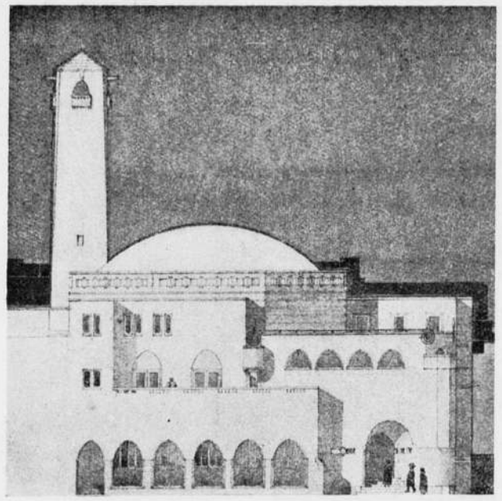

GEVEL AAN DE BANSTRAAT.

wijze en met vermijding van alle niet-strikt-noodige kosten het uiterlijk aanzien te doen getuigen van het karakter der bestemming.

Men onderscheidt de groote zaal als hoofdmoment, waartegen gegroepeerd zijn eenerzijds de kleine vergaderzaal met één woning, anderzijds de boekerij met de daarbij behoorende tweede woning, en in 't midden boven den hoofdingang de bovenzaal. Deze onderdeelen demonstreeren zich alle min of meer naar buiten.

Op natuurlijke wijze ontstond uit het regelmatig plan de sobere opbouw, uit den stratenhoek zich verheffend in de richting van het centraal hoofdmoment en daarmede den climax vormende die in den toren, welke uit den verst verwijderden hoek opstijgt, zijn hoogtepunt bereikt.

Als hoofdmateriaal zal licht gekleurde baksteen worden toegepast. Indien iets mocht kunnen worden ondernomen ter uitwendige versiering, dan komt een sculpturaal werk in aanmerking op den hoek tusschen de beide hoofddeuren.

De inhoud, die verdeeld is over drie vloeren, blijkt voldoende uit de hierbij gevoegde plattegronden.

De localen zullen centraal verwarmd en mechanisch geventileerd worden, zoodanig dat het totale luchtvolume eenige malen per uur ververscht wordt. De kunstverlichting vormt nog een onderwerp van studie. Zulks met het oog op de gewenschte stemming en atmosfeer.

Na de uitvoering hoop ik omtrent dit werk meerdere bijzonderheden te mogen mededeelen. Dat deze publicatie thans reeds plaats vindt, heeft geen andere reden dan deze, dat dit ontwerp eerstdaags vanwege de opdrachtgevers openbaar zal worden gemaakt, en ik het aangenaam vond het eerst ons orgaan aan te bieden. Met dezelfde overwegingen bracht ik het reeds ter kennis van de schoonheids-commissie.

G. J. RUTGERS.

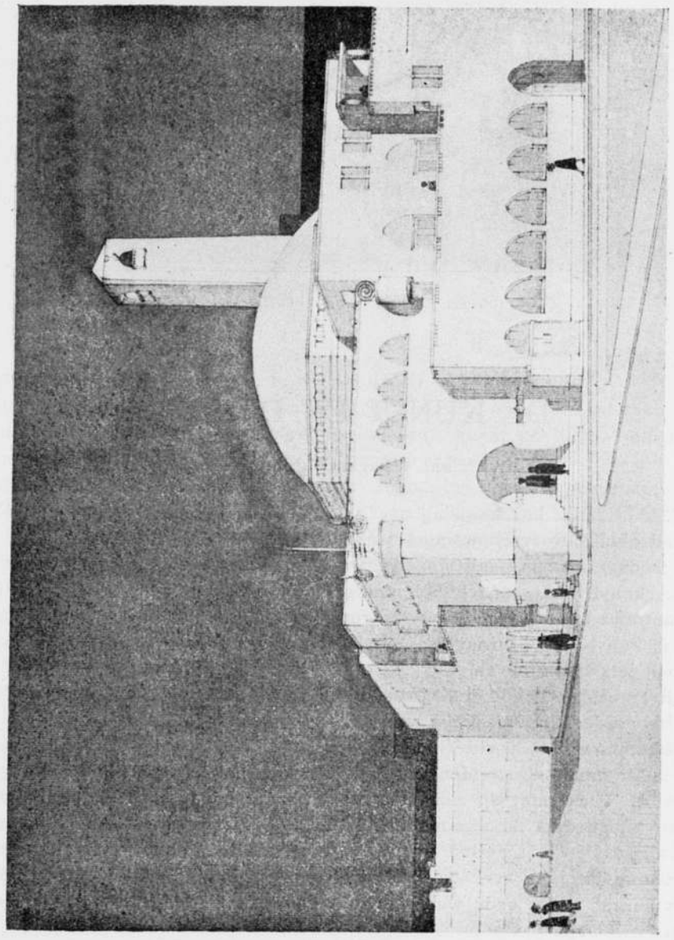

EENHEIDSTEMPEL VOOR VRIJ-RELIGIEUSEN. ARCHITECT G. J. RUTGERS.

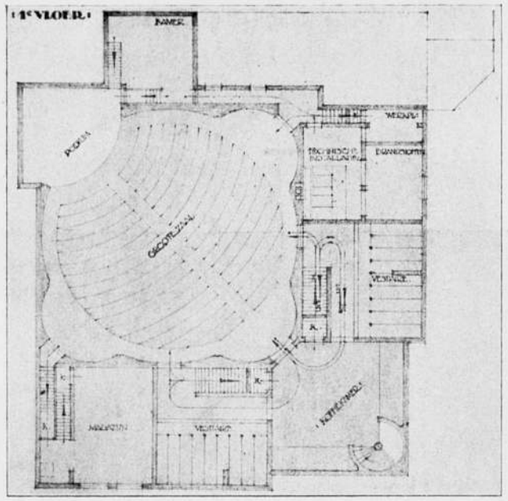

EENHEIDSTEMPEL VOOR VRIJ-RELIGIEUSEN. 1E VLOER.

DE KUNST EN DE LEEK.

Een sociaal vraagstuk door V. HUSZAR.

Voor ik tot mijn beschouwing overga, hoe de leek tegenover de kunst moet staan, is het noodzakelijk de verhouding tusschen de beide nader te bepalen.

Voor zoover dit voor mij mogelijk was heb ik nagegaan hoe men in verschillende tijden over kunst heeft gedacht, of niet gedacht, en wel in 't bizonder in die tijdperken, welke voor mijn betoog van belang waren.

Wat *is* kunst? Deze vraag is al te bepaald, want wat „is" weten wij au fond niet, wel hoe wij iets beschouwen.

Ik wil er uitdrukkelijk op wijzen, dat als er over kunst gesproken wordt daarmee niet een bepaalde kunst bedoeld wordt.

Een beschouwingswijze der *Egyptenaars* over kunst is ons bekend, maar *wat* ze eigenlijk onder kunst verstonden niet, en ik denk, dat ze daarnaar niet gevraagd hebben, omdat ze de kunst niet op zich zelf beschouwd hebben, maar in verband met hun godsdienst, hun bedrijf, hun samenleving. Degene, die met een beitel of verf kon omgaan, m. a. w. die het metier kende, zooals in ieder ander ambacht, werkte mee. Het is bekend, dat hun werkwijze onder discipline geschiedde, die o. a. de geometrische orde voorschreef. Deze orde was een konventie, die hun karakteristieke vormgeving kenmerkt.

Deze vorm is genoeg bekend; hierover behoeft niet uitgeweid te worden, ofschoon het misschien niet overbodig is er op te wijzen, dat er voor velen een zekere onbeholpenheid uit spreekt, die in wezen niet bestaat, maar 't gevolg is van eene traditie.

De *Grieken* hebben meer geredeneerd over kunst en wij hebben ook meer gegevens hierover. Als wij de boeken van Plato lezen, waarin hij Sokrates laat spreken b.v. met Phaidros, zoo worden daar schoonheid (deze staat bij hem op één lijn met kunst) liefde, edele zin, vroomheid aan den eenen kant gesteld, daartegenover het leelijke (wat volgens hen niet bij een kunstwerk hoort) d. i. ondeugd, boosheid, enz.

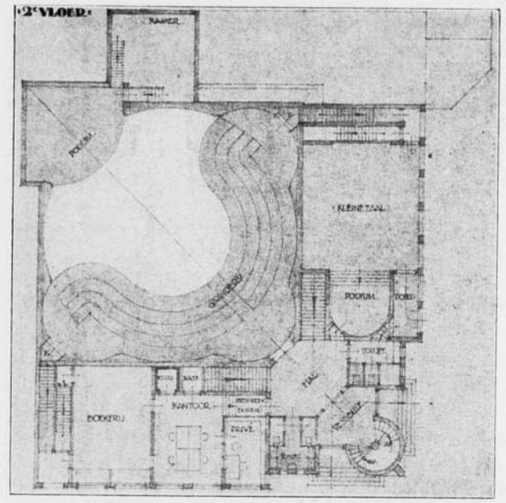

EENHEIDSTEMPEL VOOR VRIJ-RELIGIEUSEN. 2E VLOER.

Kunst is schoonheid en dient om de waarheid te vertolken.

Bij dit begrip, deze idee fixe „schoonheid" moeten wij even stilstaan, daar het nog tot heden toe als maatstaf voor eigenschap van kunst geldt, niet alleen bij den leek maar ook bij vele kunstkritiekers en kunstfilosofen.

Spinoza heeft zeer wijs opgemerkt, dat „schoonheid geen eigenschap der dingen is," 't is een reaktie van ons gemoed op de dingen en ook op kunstuitingen. B.v. de gemoedstoestand: lustgevoel (schoonheidsgevoel kan niet samengaan met onlustgevoel) reageert bij *A.* op een bosch, bij *B.* op een mensch, bij *C.* op een koe, en men kan eindeloos discuteeren wat schooner is, zonder elkaar te overtuigen en men vergete dat de dingen zoo geschapen zijn als ze zijn, zonder de eigenschap schoonheid.

Prof. Bolland zegt: „een schoone roos is schoon", sic!

Ik kom hierop nog eens terug.

Bij Plato was de schoonheid belichaamd in menschelijke figuren volgens normale verhoudingen gebouwd (normaal voor *hun* tijd). Ook moesten de menschen deugden hebben (volgens de opvattingen van den tijd) om schoon te kunnen zijn. Een boom, koe of pot, kwam bij deze beschouwingen niet te pas, daar men aan deze dingen geen ethische eigenschappen kon toekennen.

Wij zien hier twee begrippen n.l. ethische en aesthetische met elkaar verwisseld. Een dichter b.v. kon alleen dan kunstscheppen als hij tevens de waarheid verkondigde, de muziek die niet gebaseerd was op symmetrie, welluidendheid, evenmaat, rust, is geen kunst.

Ethische smaak en opvatting worden maatgevend voor het aesthetische.

Wij weten in onzen tijd dat men zeer goed in dichtkunst onwaarheden kan zeggen, en in muziek met dissonanten ook scheppen kan. Dan komt nog de moeilijkheid om uit te maken „wat is waarheid" en „wat klinkt aangenaam"? U voelt 't wel dat men hierover eindeloos kan redeneeren zonder resultaat.

Plato wil eigenlijk voorschrijven *hoe* kunst zijn moet. Dit past voor zijn ideaal staat, maar heeft geen algemeen geldigheid. In dezen zin geldt nog tegenwoordig bij velen de leer dat een kunstwerk alleen dan goed is als er geen slechten invloed van uitgaat; zoo zijn de schilderijen van Rubens of van F. Rops, de werken van Oscar

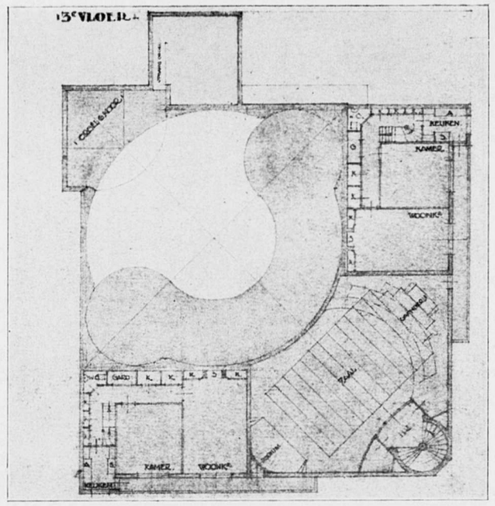

EENHEIDSTEMPEL VOOR VRIJ-RELIGIEUSEN. 3E VLOER.

Wilde en van Beaudelaire enz. slecht en een Ritschig (d.i. banaal) werk van Murillo, Bougereau, Koekoek, of anderen goed, omdat zij zoetsappig zijn.

Hoe men in de *middeleeuwen* over kunst dacht?

Ik denk, dat het zal gegaan zijn als bij de Egyptenaren n.l. de kunst stond in dienst van de kerk en ik denk niet dat men toen over een kunstwerk, redeneerde of disputeerde, als de vormgeving beantwoordde aan de vragen en eischen van den toen leidenden godsdienst, en dit was voldoende. Wel hadden ze in bouwkunst een bepaald systeem n.l. de triangulatuur, die een algemeenheid aan hun werk gaf, maar dit was niet doorgevoerd bij de andere kunsten.

Van de *Renaissance* is ons meer bekend, er zijn heel wat boekdeelen over geschreven, maar ik vestig de aandacht alleen op die punten die ons in verband met dit opstel interesseeren.

De wetenschap, zooals anatomie en perspektief had een belangrijken invloed op hun werk. U weet, dat de Renaissancisten groote minachting hadden voor de middeleeuwsche en voor de Egyptische kunst, die ze niet eens als kunst beschouwden, maar meer als onbeholpen onkunde. Daarentegen hadden zij voor de klassieken een groote bewondering.

Dit is ook verklaarbaar, daar hun streven ook een verwantschap er mee toonde ofschoon het in hun wezen anders was.

Hun hoogste streven was de natuur in 't bizonder de menschelijke figuur zoo volkomen mogelijk weer te geven.

Ook zult u weten dat de R-isten de eerste waren die het perspektieve als drie dimensionale ruimte werking op een vlak gekonstrueerd hebben. Men moest een menschelijke figuur in al zijn bizonderheden kennen, hoe de spieren onder de huid zitten, hoe een gewricht zich beweegt, ze moesten dit alles *weten*, met deze bizonderheden kunnen omgaan, en hij werd als meester erkend, die een figuur tot in zijn uiterste perfektie kon weergeven. In dezen geest wordt gewedijverd, en het hoogste criterium was de lof van het publiek, dat zijn eigen voorstelling in zoo'n werk kon terugvinden. Het wordt gewoonte een voltooid kunstwerk op de Piazza te exposeeren en daarover de meening van het publiek te hooren; dit is van het hoogste belang en

wordt als maatstaf aangenomen. Hoe juister men dus de natuur weergaf, zooals de normale mensch van dien tijd die zag, hoe grooter meester men was.

Deze manier om kunst te beoefenen moet vervallen tot uiterste kunstigheden, die van het wezen der kunst afdwaalt en thuis behoort in de akademiën, waar alleen sprake is van kunde in intellektueelen zin en niet in dien van vakkennis.

B. v. op het essentieele verschil tusschen schilderen en beeldhouwen wordt in de akademiën geen nadruk gelegd, ze worden niet als geheel verschillende vakken gedoceerd.

Samenvattend kunnen wij zeggen dat in de Renaissance als maatstaf voor kunstprestatie 't *kunnen* geldt.

De *Neoklassikers* nemen deze leer over.

Bij de *Romantici* speelde de hoofdrol het *verhaal* en liefst 't verhaal uit 't verleden dat men altijd mooier voorstelt dan het was, mooier dan de tegenwoordige tijd.

Wel heeft de verbeelding een vrijeren gang die echter wel eens gestoord wordt door den gang des tijds.

Hier tegenover staat de XVIIe-eeuwsche Hollandsche schilderkunst, waar men de volle werkelijkheid aanvaardde en daarin 't aesthetische behagen zocht, uiting van een gezonden demokratischen geest, en een scherpe tegenstelling met de tot in 't ziekelijke droomende en zich van 't leven afwendende romantiek (de aristocratische geest).

Zoo begon ook de kunst zich hoe langer hoe meer aan de samenleving te onttrekken.

Men moet de tijden niet te scherp scheiden. Evengoed als in de XVIIe eeuw romantische werken ontstonden, waren er gezond realistische in den Romantischen tijd en omgekeerd.

Ook wil ik niet alle mogelijke tusschen-perioden behandelen, die op zich zelf zeker belangrijk zijn.

Zoo was de Romantische kunst (met voorloopers als Watteau, Bouchu, enz.) hoofdzakelijk voor 't hof en voor de aristocratie, de door het akademisme verbanaliseerde kunsteloosheid voor het publiek. De enkele bizondere trokken zich terug om zich weer te vinden in *Barbizon*; uit dezen kwam ten slotte voort de meest individualistische kunst, het *impressionisme*.

De impressionisten traden zeer revolutionnair op. Hun motto was: „l'art pour l'art". Onder deze vlag schaarden zich een groep zeer begaafde kunstenaars. De afstand tusschen hun werk en het publiek nam steeds toe. De strijd tusschen kunst en publiek begon met hun journalistische kritiek.

Om U een voorstelling van den toenmaligen toestand te geven: toen Ed. Manet in Parijs met zijn werken te voorschijn kwam, sprak men van verfverknoeierij, landkaarten schilderen enz. Men heeft in les Indépendants in Parijs een schilderij geexposeerd, dat ontstaan was, doordat men een ezel met zijn in verf gedoopten staart op het doek liet kwispelen. „Voilá un tableau".

(Wordt vervolgd).

E. F. EHNLE. †

Te 's-Gravenhage overleed 12 April j. l. plotseling collega E. F. Ehnle, in den ouderdom van 60 jaar, en het is mij een behoefte hem in deze kolommen met enkele woorden te gedenken.

Hoewel hij in het bestuur der afdeeling 's-Gravenhage van de sindsdien gefuseerde Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst een niet onbelangrijke plaats innam, was hij er de man niet naar een officiëele rol te zoeken. Toen dan ook het intieme plaatselijke karakter en vooral de plaatselijke beteekenis der Architectenvereeniging geleidelijk op het tweede plan geraakten, vertoonde hij zich al minder

en minder op die vergaderingen, hoewel hij, in tegenstelling met anderen van zijn generatie, den B. N. A. steeds een goed hart bleef toedragen.

Wat zijn werkkring betreft is hij herhaaldelijk geroepen tot belangrijke werken en adviezen. Heerenhuizen op de Koninginnegracht, Heerengracht, kantoren op het Lange Voorhout en Spui, gebouwen der Coöperatie „De Volharding", het voormalig Idiotengesticht en de Nutsspaarbank alhier, doen zien, dat zijn levenswerk niet zonder omvang en beteekenis was. Ook zijn adviezen bij taxaties, verkoop, onteigening, enz. zijn menigvuldig ingeroepen door allerlei colleges, en werden wegens hun nauwgezetheid hoog gewaardeerd.

Moge hij wellicht niet gepraald hebben als een der sterren van allereerste grootte aan den artistieken hemel (veelal weinig benijdenswaardige schittering!) — zeker is het, dat hij als goed beoefenaar der bouwkunde een waardig vertegenwoordiger van ons gilde in de Maatschappij is geweest.

Zijn beste beteekenis had hij evenwel als mensch, want zelden trof men iemand aan met zooveel ijver, goedheid en belangeloosheid! Niet als los daarheen geschreven zinnen moge dit worden opgevat; veeleer, moge een jarenlange samenwerking aan voorbereiding en bouw van de Nutsspaarbank te 's-Gravenhage, ze wijden tot woorden van achting en van dank.

Den Haag. S. DE CLERCQ.

ALGEMEENE REGELEN VOOR DE VERHOUDING TUSSCHEN DEN ARCHITECT EN ZIJN OPDRACHTGEVER.

Er werd over geklaagd dat de bovengenoemde regelen wel wat te uitgebreid opgesteld waren. 64 artikelen is heel wat. Maar het kon niet korter.

Toch wel. Hieronder een honorariumregeling in de praktijk gebracht door een Bouw- en Teekenbureau te Den Haag in een straat met een erg bevroren naam. Op een klein blauwdrukje (aan het bureau is tevens een lichtdrukkerij verbonden) lezen we het volgende:

Art. 1. Ontwerpen voor: landhuizen, heerenhuizen, volkswoningen (geheel of gedeeltelijk uitgewerkt). Aanvragen voor: verbouwingen, Arbeids- en Hinderwet. Berekeningen van: constructies in gewapend en ongewapend beton, ijzerconstructies, fabriecksschoorsteenen.

Art. 2. Ontwerp van een heerenhuis f 80.—. Voor ieder huis meer f 8.—. Algemeene details, schaal 1 : 20 f 120.—.

Art. 3. Ontwerp van een onder- en bovenhuis f 90.—. Voor ieder huis meer f 9.—. Algemeene details, schaal 1 : 20 f 135.—.

Art. 4. Ontwerp van een portiekhuis f 100.—. Voor ieder huis meer f 10.—. Algemeene details, schaal 1 : 20 f 150.—.

Art. 5. Onder ontwerp wordt verstaan: Een volledig bouwplan, schaal 1 : 100, bestaande uit: plattegronden, gevels, doorsneden, berekeningen van ijzeren binten, geheel ten genoegen van het bouw- en woningtoezicht.

Art. 6. Onder algemeene details wordt verstaan: De voor- en achtergevels zuiver verdeeld volgens kop- en laagverdeeling, kozijnen met juiste maten enz., fundeering met aanleg en rioleering. Begane grond, verdiepingen en kapplan met alle ingeschreven maten, balklagen. Voordeuren, schaal 1 : 10 met details ware grootte.

Deze tabel is meesterlijk. Met een wonderlijk scherpen blik op de duistere plek waar het samenstel van menschelijke verhoudingen wringt, zijn deze 6 artikelen opgesteld. Onze tabellen en onze wetboeken worden dik, omdat we ze eerst met zooveel begrippen en woorden, die voor verschillende uitlegging vatbaar zijn, opvullen, om ze dan in dikte te verdubbelen met allerlei woorden en bepalingen, die dienen om uit de herrie te kunnen komen. Deze tabel heeft niets van dit alles.

Zij is, wat je noemt, glashelder. In dit gaaf stuk proza is ieder woord, dat voor tweeërlei opvatting vatbaar zou zijn, vermeden. Uit dien hoofde kan er nooit een geschil komen. En over het honorarium ook niet. Wie zou zich nu aan zoo'n bagatel laten kennen. Zoo kon art. 7, handelende over het meer uitvechten van kwesties, achterwege blijven. Toen bleven er nog 6 artikelen. 't Is meesterlijk. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 18. 6 MEI 1922.

INHOUD: Voordracht Prof. Peters Behrens. — Nieuwe Leden. — Notulen Jaarvergadering. — Prijsvraag „Uitbreiding West". — Het vierde complex gemeentelijke Woningbouw te Hilversum, door A. Boeken. — De kunst en de leek.

VOORDRACHT PROF. PETERS BEHRENS.

Op Vrijdag 26 Mei a.s. 's avonds half negen zal Prof. Behrens, architect te Berlijn in het Gebouw Heystee Smit, Heerengracht 545, eene lezing met lichtbeelden houden, getiteld: „Werberder Wert der Baukunst".

Het initiatief voor de uitnoodiging van Prof. Behrens is uitgegaan van de Rotterdamsche vereeniging „de Opbouw". In Amsterdam houdt Prof. Behrens deze lezing voor de leden van den B. N. A. en het Genootschap A. et A.

NIEUWE LEDEN.

Sedert de vorige opgaaf treden tot het lidmaatschap van den B. N. A. toe, de heeren: Pierre Cuypers, architect te Amsterdam, J. Roodenburgh, architect te Amsterdam, N. C. H. M. van der Drift, architect te Delft.

NOTULEN JAARVERGADERING.

De concept-notulen van de Jaarvergadering zijn deze week afzonderlijk als drukwerk aan de leden toegezonden.

PRIJSVRAAG „UITBREIDING WEST".

De volgende personen hebben zich bekend gemaakt als de ontwerpers der inzendingen, die in deze prijsvraag werden bekroond:

H. Russcher,	van de inzending onder het motto	„Kristallisatie".
A. Pet,	„ „ „ „ „ „	„Stad en Strand".
X. Wieger-Bruin,	„ „ „ „ „ „	„15222".
W. Schürman,	„ „ „ „ „ „	„Drie rooden moppen".
Ir. J. Bordewijk,	„ „ „ „ „ „	„Nieuwe wegen".
P. H. N. Briët-Ir. A. v. d. Steur,	„ „ „ „ „ „	„After Dinner".

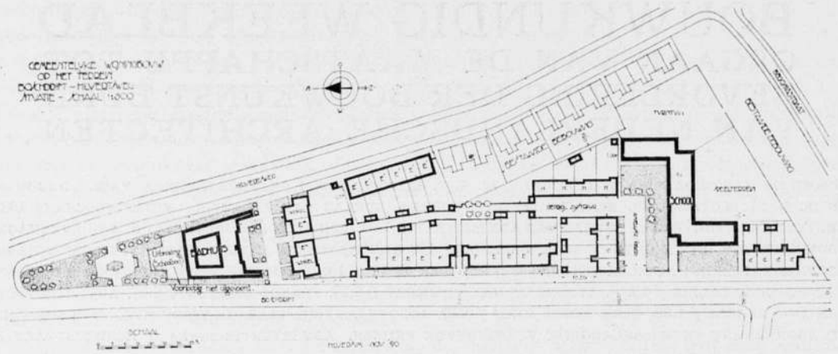

HET VIERDE COMPLEX GEMEENTELIJKE WONINGBOUW TE HILVERSUM.

Architect W. M. DUDOK.

Het complex Gemeentelijke Woningbouw aan de Boschdrift, waarvan ik hierbij eenige afbeelingen reproduceer, behoort tot het nieuwere werk van den Directeur van Publieke Werken van Hilversum, den architect W. M. Dudok.

Op kleine schaal is het een compleet en afgerond stuk stedebouwkunst.

De vereeniging van den woningbouw en de beide openbare gebouwen — het badhuis en de nog niet geheel voltooide school — op een betrekkelijk klein terrein, had voor den ontwerper uit den aard der zaak, hare bijzondere bekoring en in verband met den op het eerste gezicht haast onverklaarbaren vorm van het terrein, hare bijzondere moeilijkheden.

De plaatsing van het kleine, maar monumentale badhuis aan de noordpunt van den driehoek, bij de splitsing van de wegen, was een gelukkige gedachte. Het vormt een stuk begin van de woningreeks, die zonder zulk een hoeksteen allicht slap-lang en onbepaald zou zijn geweest.

Evenzeer juist is de situatie van de school, die aan de andere zijde de reeks afsluit. Door hare diepte-ligging aan het open pleintje buit ze de smalheid van het bouwblok uit, terwijl haar hooge massa den weerzinwekkenden rommel van de bestaande bebouwing — nalatenschap van het eigenbouwersbloeitijdperk — verbergt.

Het badhuis en de school zijn beide door hun bestemming, hun karakter en hun vorm, bijzondere momenten in het bebouwingsplan. Ze maken het geheele complex belangrijk, ze voeren het geheel op tot architectuur. Ze sanctionneeren de doorgevoerde vereenvoudiging en verstrakking van de woningen; ze geven dezen in hun pretentieloosheid en ongedetailleerdheid, toch een zekere beteekenis. En omgekeerd, door de simpele huisjes komen de beide gebouwen des te monumentaler en des te grooter uit.

Hoe weldadig doet de eenvoud en de groote rust dezer woningen aan. Slechts bij volkomen beheersching van het onderwerp en bij de strengste zelfbeperking is een dergelijke nobele eenvoud zonder hard, dood of vervelend te zijn, mogelijk.

Tusschen de woningen en de beide hoofdgebouwen bestaat toch een eigenaardig vormenconflict, dat verscheidene vragen en wedervragen doet oprijzen.

Ik bedoel het conflict van de hooge kappen en de dakplatten.

Een hooge kap bepaalt den plattegrond, en beperkt de massa-plastiek. Een horizontale afsluiting geeft vrijheid in den plattegrond en eischt een sterke architectonische plastiek.

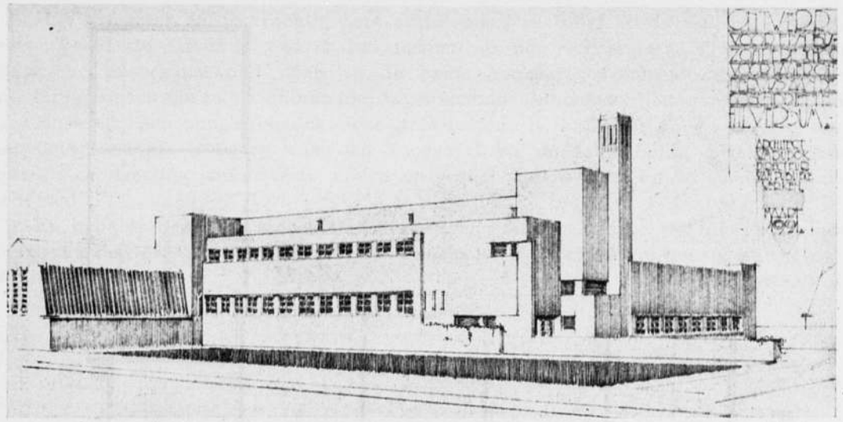

BIJZONDERE SCHOOL VOOR LAGER ONDERWIJS AAN DE BOSCHDRIFT TE HILVERSUM.

In de materiaal tegenstelling van kap en muur ligt iets menschelijks; uit de exclusiviteit van de baksteenrompen spreekt een absolute kracht.

Om de hooge kapvormen zijn de contouren ondanks hun groote beweging, van een natuurlijkheid, terwijl de silhouetten der steenen massa's hard zijn en wel-overwogen opzettelijk.

In de compositie van een stadsbeeld (of dorpsbeeld) is het noodzakelijk onderscheid te maken in de architectuur van woningen en van publieke gebouwen; het is echter de vraag of hier het onderscheid niet te groot is, of hier de afstand tusschen de bouwwijzen niet onoverbrugbaar is.

Maar daartegenover staan weer de overwegingen, dat het wellicht onmogelijk is met aan de woningen verwante vormen een monumentaliteit en een organische architectuurplastiek te bereiken, zooals het badhuis en de school die geven, en — omgekeerd — dat het wellicht evenzeer onmogelijk is met de kuben dezer beide, woningen te bouwen zonder te vervallen in armoede van een platte doozen-reeks of in de aanmatiging van een verkeerde monumentaliteit.

In de kap op de gymnastiekzaal der school heeft de architect de strengheid van het onderscheid even prijs gegeven; eensdeels om een overgang te krijgen tot de woningen, anderdeels om den warwinkel van de achterliggende bebouwing beter te maskeeren.

Indien wij het complex aan de Boschdrift vergelijken met de eerder gebouwde woningen en de andere oudere werken dan valt de verstrakking en de versobering in de eerste plaats op.

Terwijl deze bij den woningbouw niet voerde tot specifieke vormen van dezen tijd — in vroeger eeuwen zijn ook wel dergelijke aanspraaklooze mooi-sobere huizen gebouwd — kwam de architect in den schoolbouw en misschien nog meer in de architectuur van het badhuis tot effecten, die wij nog niet kennen en misschien daardoor alleen reeds het Hilversumsche publiek een beetje zwaar in de maag liggen.

Het is niet mijn bedoeling een uitvoerige beschouwing te schrijven van deze bouwwerken. Een vreugd was het de sâam gebouwde volumen, de rechthoekige grondvormen door bestemming en groepeering tot leven gebracht, op mij te laten inwerken, zoowel door de hier gegeven foto's, als in de werkelijkheid waar de kleuren van baksteen en schilderwerk — een paar sterke spectrumkleuren en zwart — nog medespreken.

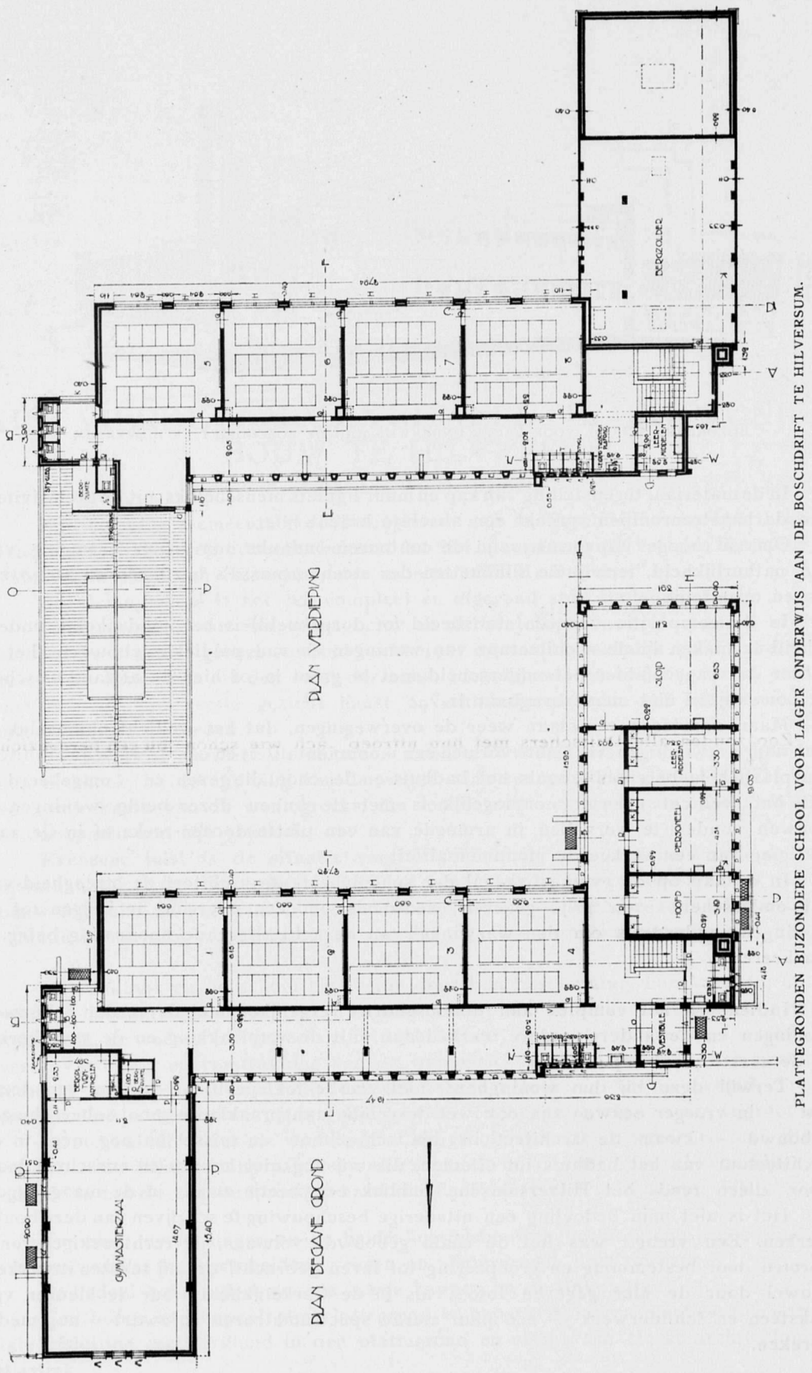

Hoe raszuiver en oerkrachtig deze architectuur is, blijkt uit de kleine misgrepen, bijvoorbeeld de strooken zwarte baksteenen op den schoorsteen, die het in deze plastische bouwkunst niet doen en de beide hoekpartijen aan de achterzijde, die minder organisch zijn en herinneren aan de conventioneele hoekpaviljoens van vroeger tijd.

Hoe rijk aan mogelijkheden deze architectuur is, blijkt uit de vergelijking van het oorspronkelijk ontwerp van den voorgevel en de foto. Beide geven dezelfde massa's en dezelfde onderdeelen, alleen op geheel andere wijze op, in en door elkaar gebouwd.

En behalve deze twee mogelijkheden zijn er nog tallooze andere. Het is het schoonste werk van den architect uit deze tallooze, de ééne beste, de karakteristiekste, de sterkste, te vinden.

A. BOEKEN.

DE KUNST EN DE LEEK.

Een sociaal vraagstuk door V. HUSZAR.

(Slot).

Om U een voorstelling van den toenmaligen toestand te geven: toen Ed. Manet in Parijs met zijn werken te voorschijn kwam, sprak men van verfverknoeierij, landkaarten schilderen, enz. Men heeft in les Indépendants in Parijs een schilderij geëxposeerd, dat ontstaan was, doordat men een ezel met zijn in verf gedoopten staart op het doek liet kwispelen. „Voilá un tableau des Impressionistes". *)

Zola nam de verdediging van de jongeren op zich in zijn werken en gaf de definitie van kunst: „L'art est un coin de la nature vu à travers un temperament".

Hiertegen is veel in te brengen, want zoo gemakkelijk gaat 't niet. Haast ieder heeft min of meer temperament en men behoeft niet eens een kunstenaar te zijn om een stuk van de natuur met temperament aan te kijken.

Zoo zouden alle Duitschers met hun uitroep „ach wie schön" bij een berggezicht, en de Engelsche dames die bij 't zien van bloemen hun oogen ten hemel slaan en uitroepen „Yellow is my colour", kunstenaars zijn.

Ruskin definieerde kunst als volgt. „Kunst is 't genot van den mensch in zijn werk". Ik behoef er niet eens op te wijzen, hoe fout zoo een definitie is; ieder die zijn vak lief heeft, heeft genot in zijn werk, maar ieder goed vakman is toch geen kunstenaar.

Ernest Hello, Fransch mystiker, tijdgenoot van Huysmans en van Maeterlinck zegt: „L'art est l'expression sensible du beau", dus de gevoelige uitdrukking van het *schoone*. Hier komt weer de vraag, waarover ik het al had „wat is schoon"? Goethe zegt, „een bloem is mooi, maar de vrucht niet" ik kan 't net zoo goed omgekeerd zeggen; wie heeft gelijk?

„Want de schoonheid komt als de schijn zelf als idee, als 't goddelijke in de werkelijkheid alleen tot waarheid door den geest". (Bolland zuivere rede enz.).

„Het schoone is het verschijnende geïdealiseerd. (Berlage).

„Leert de kunstenaar door den aard van zijn schepping aan de menschen de wereld zien zooals zij werkelijk is, dat is zooals zij had kunnen zijn". (Schopenhauer).

Ik zou nog talrijke uitspraken van geleerden kunnen aanhalen en wij zouden er toch niet wijzer door worden.

De fout, die ontstond bij de klassieken en daar een zeker logisch verband hield met hun ethiek, is nu overal zoo doorgedrongen als een epidemie, die zeer moeilijk te bestrijden en te overwinnen is.

---

*) Omdat in de laatste alinea in het 1e stuk een woord uitviel, nemen wij deze zelfde alinea in dit stuk gecorrigeerd op. Red.

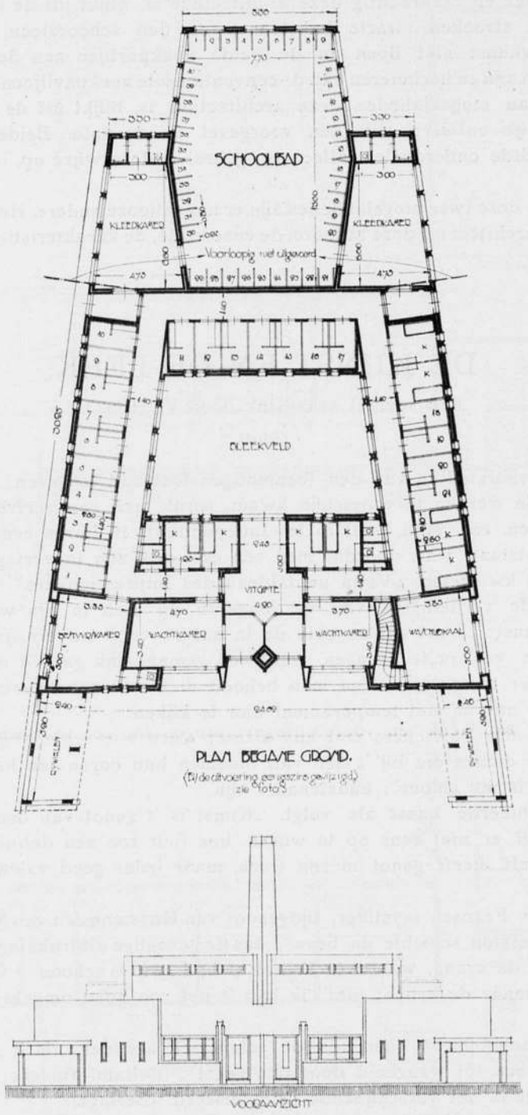

PLATTEGROND EN VOORGEVEL VAN HET BADHUIS.

Deze lust eigenschap, schoonheid, wil hij terugzien in een kunstwerk, dus zijn eigen zieligheid, waarvan de kunst niet gediend is.

't Is ook typeerend voor de meeste journalistieke kritiek, die altijd schermt met de woorden, gevoeligheid, mooi enz. die nietszeggend en subjectief zijn en de leek zoekt naar objectieve gronden; die vindt hij niet en op deze manier zal ze ook nooit vinden.

Theodor Fechner, de psychisch-monist, was een van de eersten die in zijn expe-

rimenteele-aesthetiek begon te zoeken naar een meer positieve en objectieve oorzaak, naar het eigenlijke wezen van een kunstwerk.

Hij kwam tot de conclusie, dat, daar een kunstwerk vanuit een persoonlijkheid komt, er psychologische oorzaken moeten zijn, die een kunstwerk als karakteristische menschelijke uiting bepalen. Hij heeft experimenten gedaan in verband met den aard van het kunstwerk en den gemoedstoestand van den maker ervan, maar hij bleef te veel bij abstrakt redeneeren en kwam niet tot feiten.

De tegenwoordige Freudiaansche opvatting, dat alles te herleiden is tot sexueelen drang, dus ook de kunst, is te eenzijdig. Wel zijn er kunstwerken, die uit dezen drang voortgekomen zijn, zooals dit sterk bij de expressionistische kunst te zien is, maar hier is slechts sprake van beweegredenen en niet van oorsprong.

In onzen tijd, waarin nog iets van den ouden overgebleven ziekelijken geest heerscht, zoekt men naar de uiterste prikkels om „etwas nie dagewesenes" te vertoonen. Bij deze soort menschen zal Freud genoeg materiaal vinden voor zijn theorieën en experimenten, er is hier echter veel wat met idiotisme en psychopatie verwant is.

't Ontstaan van een Boedhistisch beeld, of een Egyptische relief, of een werk volgens de Nieuwe-Beelding, naar Freudiaansche theorie te verklaren is even onzinnig, als kunst af te leiden uit het verteringsproces bij een mensch.

't Is wel een zeer ingewikkeld proces de tegenwoordige kunstuitingen te verklaren, daar er zoo veel schijn bij is; 't schijnt geestelijk en 't is au fond zinnelijk en dat brengt de meesten op een dwaalspoor, daar in onzen tijd een sterke drang is naar 't geestelijke. Ik zag de kunstuitingen van de anthroposophen in Dornach bij Basel. In de gebouwen, daarin is ook gestreefd volgens hen naar het geestelijke door de waarneming heen, maar als men die werken kritisch bekijkt, afgezien ervan dat 't dilettantenwerk is, ziet men hoofdzakelijk dikke, kronkelende, opgezwollen lijnen en vormen, die zeer stellig zinnelijk en sexueel zijn.

Een onkritische beschouwer, dus de leek, wordt misleid door al de redenaties die er bij te pas komen en *ziet* ten slotte den aesthetischen kant van zoo'n werk *niet* meer.

Hij komt door zijn denk- en voorstellingsvermogen tot een inbeelding. Onbewust werkt echter zoo'n atmosfeer besmettelijk en de fijnste aesthetische gevoelens, die een leek bezit, worden naar beneden gehaald tot zinnelijkheid, dus tot verdierlijking. — Hier kunnen de freudianers met vrucht hun systeem toepassen. — De meeste anthroposophen zijn in dezen te goeder trouw, hebben zeer stellig de bedoeling het geestelijke te dienen, en meenen dat de bovenbeschreven kritiek niets van hun streven begrijpt. Objectief beschouwd echter, is er te veel ziekelijks in hun kunst om een waarschuwen er tegen na te laten.

Toch zijn deze uitingen ook goed en moeten er nog meer komen, totdat de menschen er zoo ziek van worden, dat ze vanzelf het gezonde en frissche wat *ook* in onzen tijd is, opzoeken.

Zoo is ook heel wat frisscher een definitie over kunst van prof. Steinmetz, door H. P. Bremmer in de praktijk toegepast, als deze: „kunst is wat een emotie geeft en gemaakt is met de *bedoeling* om een emotie te geven".

Dit is een definitie, die wat meer bepaaldheid over het kunstbegrip geeft, maar tevens te veel betrekkelijkheid. Bepaaldheid in zoo verre, dat wij hieruit kunnen konstateeren, dat kunst geen praktisch of sociaal, of religieus enz. doel heeft, maar zuiver aesthetisch, d.i. doel op zich zelf. — Bremmer haalt voorbeelden aan o.a. dit, (in zijn werk „Een inleiding tot 't zien" enz. bl. 17, uitgave W. Scherjou te Utrecht).

„Men loopt op straat en hoort plotseling een gil, men oriënteert zich en ziet een dame in wanhoop, omdat haar kind in 't water gevallen is; het incident loopt gelukkig af, en men gaat verder. Nu zal niemand thuis gekomen zeggen: ik heb zoo'n prachtigen gil bijgewoond, en vertellen dat de dame een actrice van den eersten rang was, maar een paar dagen later kan 't gebeuren, dat men in een „liefhebberij-comedie" (stipeering van mij, H.) dezelfde dame de rol ziet spelen van eene moeder, die haar

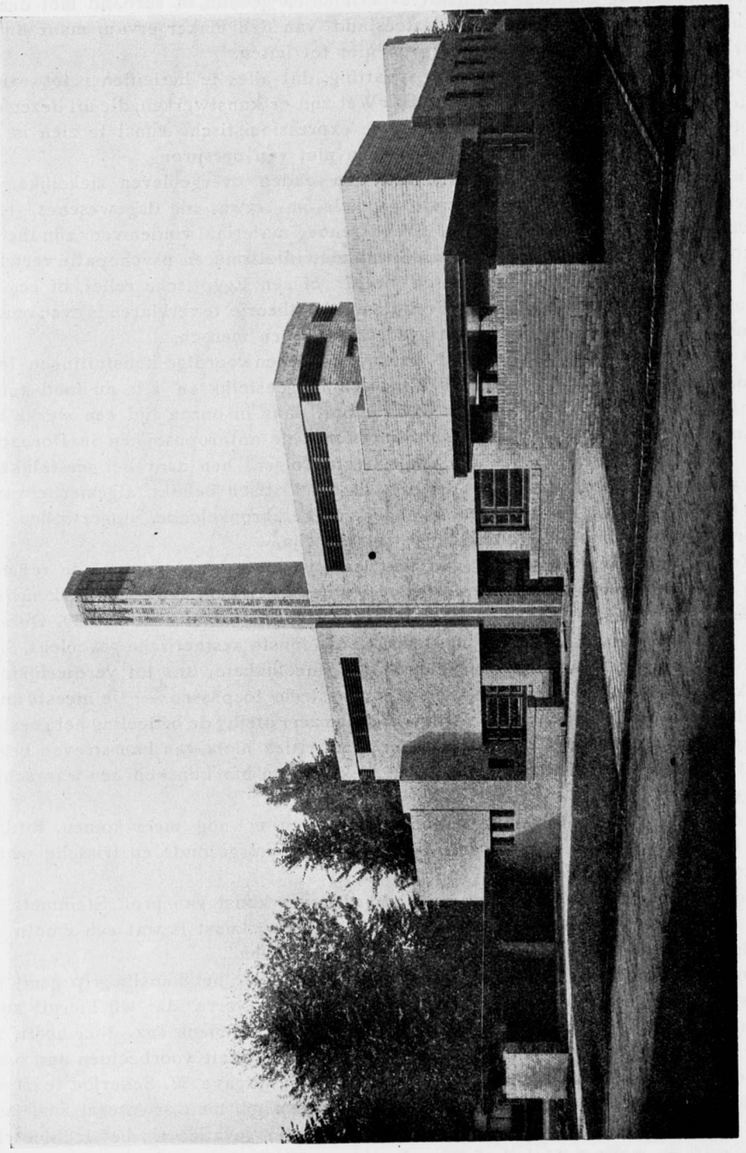

VOORAANZICHT VAN HET BADHUIS.

kind in 't water ziet vallen. In dit geval noemt men 't kunst, en naarmate de gil meer of minder emotionaliteit geeft, zal men die als kunst goed geslaagd noemen", enz.

Het gevaar voor de betrekkelijkheid van zoo'n voorbeeld ligt voor de hand, 1e. bij een „liefhebberij-comedie" waar de dilettanten gillen, bereikt men (onder kennissen) meestal meer effekt, dus ontvangt men meer emotie, en toch is hier niet meer kunst dan bij de prestatie van beroepsacteur, 2e. „de gil *meer* of *minder* emotionaliteit *geeft*" wie kan dit bepalen? 't blijft altijd subjectief te bepalen de hoeveelheid of intensiteit der geobjectiveerde emotie. Wij kunnen niet eens konstateeren of een emotie aanwezig is of niet, daar de gevoeligheid der menschen evenzoo gevarieerd als hun aantal groot is.

Ook gebeurt ons dagelijks dat wij anderen laten schrikken, of lachen, waarbij het bedoeling is om emotie te geven en we toch niet van kunst spreken.

Men zal hiertegen inbrengen, dat dit een mindere soort van emotie is, dus mindere kunst, maar wij vragen niet naar meer of minder, laag of hoog.

In verband juist met den leek is zoo een definitie onbevredigend. Een leek kan een ware emotie niet onderscheiden van een onware of hij moet daarvan een studie maken, zoo goed als van alle andere vakken en dan is het ook nog twijfelachtig of hij 't kan. Het is een moeilijk geval waar 't er erg op aan komt zich zelf geheel over te geven aan een werk; als men dit geregeld doet, houdt een leek op leek te zijn, daar een leek is diegene die geen kunst als vak beoefent en van kunst geen studie maakt.

De leek is alleen de passief ontvangende, doch de kunstenaar is niet de aktief gevende, zooals zou moeten zijn, maar de tusschenpersoon d. i. de kritieker. — De eene kritieker zegt van een zelfde werk wat anders dan de andere en de leek wordt heen en weer geslingerd. — Hoe komt 't dat de leek 't meest de oude werken waardeert en niet de moderne? 't Komt door dat hij 't *weet* dat die mooi *moeten* zijn en door de wet der inertie gedragen neemt hij geen moeite om verder te gaan. — In Amerika (pas gebeurd Febr. 1922) worden villa's van de millionnairen ingericht in namaak Renaissance en Gothiekstijl!! Daarbij gebruikt men centrale verwarming, electrisch licht, stofzuigers, liften, auto's en gramophoon! In de Renaissancekamers worden bioskopische voorstellingen gegeven, met Chaplin in de hoofdrol.

Vraag nu dezen menschen zich in kunst te verdiepen!

Kunst aan het volk bij te brengen, dus kunst populariseeren is ook een utopie om de bovengenoemde redenen. En toch moet een relatie komen tusschen kunst en leek, zonder de journalistieke kritiek, zonder paedagogische lessen en volksuniversiteiten (waarheen 't volk toch niet gaat).

Zooals het in den Egyptischen en middeleeuwschen tijd ging, nl. geleid door den godsdienst met als hoofdmonument het godshuis, kan alleen door een nieuwen godsdienst.

Zoo'n nieuwe godsdienst is voorloopig nog maar een droom en geen werkelijkheid. — Al de vernieuwingen zijn naklanken van het oude, de niet meer aan 't doel beantwoordende kerken nagebootst.

Met realisme, naturalisme symbolisme enz. kan men er ook niet komen. — De tijd herhaalt zich nooit; alleen in een vervalperiode.

Wij moeten zoeken bij den oorsprong. — Daar wij geen primitieven meer zijn, kunnen wij niet beginnen met onze potjes en pannetjes, weefsels, enz. te versieren. De machine heeft 't handwerk vernietigt. Dit is een feit in onzen tijd.

Het zich bezighouden met kunstnijverheidprodukten is een zaak van enkelen, de z.g. artistiek aangelegde menschen, de kunstparasieten in onzen tijd.

Waaraan wij behoefte hebben is in de eerste plaats een behuizing. Hieraan van aesthetisch zoowel als van praktisch standpunt, is nooit in een tijd zoo sterke behoefte geweest als in de laatste tientallen jaren.

Het ontwerpen en maken van huizen, kantoorgebouwen, warenhuizen, fabrieken enz. is onvermijdelijk in onzen tijd.

Berlage zegt: „Bouwen is ruimte scheppen met het doel den mensch tot behuizing te dienen".

KIJKJES OP DE WONINGEN VAN HET COMPLEX.

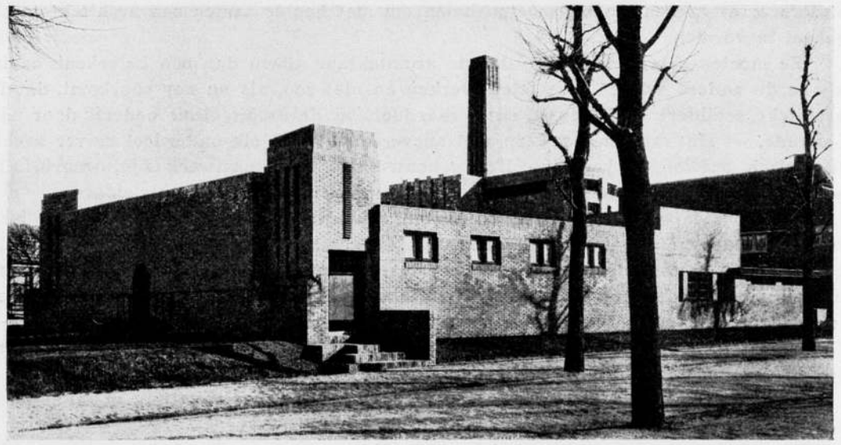

BOVEN: EENIGE WONINGEN. BENEDEN: ZIJAANZICHT VAN HET BADHUIS.

Hier wordt in de eerste plaats aan utilistische eischen gedacht; wordt het utilistische zoo samengesteld dat tevens evenwicht, rhythme ontstaat, dan ontstaat kunst. — De leek kan alleen naar het utilistische vragen maar *meer niet*, of moet hij zelf scheppend zijn; daar hij dit niet is, moet hij den scheppenden kant aan den bouw-kunstenaar *overlaten*, wat voor hem een der moeilijkste eischen is.

Het dilettantisme is nooit zoo sterk geweest als in onzen tijd, doordat de menschen voor zich een algemeene ontwikkeling willen, wat op zich zelf zeer mooi is maar het maakt dat zij zich verbeelden bij kunst, zoowel als bij andere vakken, dat zij, terwijl dat meestal op een vergissing berust, begrijpen.

Aan den anderen kant trachten de architecten, die helaas gedeeltelijk handelsmenschen zijn, zoo veel mogelijk toe te geven aan de eischen hunner cliënten, uit angst hun opdracht te verliezen.

Want hoe gaat 't bij een opdracht — meneer A wil een huis laten bouwen door architect B. A moet die en die ruimte hebben, wat een zeer logische eisch is, maar A's eischen gaan steeds verder, zelfs tot de uiterlijke vormbepaling.

B., om zijn cliënt niet te verliezen, geeft in alles toe en er ontstaat een wangedrocht — maar, zegt de leek, als ik een huis bestel, dat moet zoo zijn als ik het wensch en niet zooals architect B. wenscht.

Als zoo'n architect karakter heeft, zal hij zoo'n opdracht weigeren en A. naar een aannemer sturen. Ik zou graag willen weten, of zoo iets ooit voorkomt!

Een ander geval. — Gemeenten laten volkswoningen enz. bouwen; door economische moeilijkheden leent zich een architect er voor om te knoeien met ruimten enz. om zijn betrekking niet te verliezen. Bestond er een Bond van Architecten, die een ideaal voor oogen hebben, dan zullen op den duur de toestanden anders worden.

U ziet dat volgens mij een architect, die zijn roeping ernstig opvat, zeer groote verantwoordelijkheid heeft, omdat het begin onzer kunst-kultuur gedeeltelijk in zijn handen ligt.

Hoe staat 't met de andere kunsten? Als een architekt het bouwen opvat als een kunstwerk in den waren zin, dan zal hij inzien, dat de praktische behoeften en constructieve eischen van een bouwwerk het verheffen daarvan tot kunstwerk, dus uit de gegevens der ruimte plastisch-rhythmisch-beelden, zijn heele leven vragen en hij zal de andere kunstvakken er bij moeten halen om met hen te samen een architektonisch geheel te vormen.

Ze moeten eerst nog inzien, dat de architektuur alleen dan een beteekenis heeft, als ze de andere vakken mee laten werken en niet zoo, als nu nog voorkomt, dat de architekt schildert, beeldhouwt, enz., waardoor hij de architektuur bederft door zijn onkunde. — Hij zal een ontwerp niet afleveren vóór hij elk onderdeel zuiver architektonisch ontworpen heeft. — Een gebouw moet een kunstwerk zijn, waarin alle andere beeldende kunsten opgenomen zijn. De leek moet dit aanvaarden.

Maar: hoe gaat zoo iets in de praktijk? wordt er gevraagd. Moet dan de leek zijn individueelen „smaak" verliezen? — Ja, zijn „smaak" die geen aesthetische waarde heeft, zal hij moeten opgeven, ten bate van de kunst. En hij zal hierin inzicht krijgen als hij ziet hoe 't bouwwerk, als 't architektonisch opgelost, d.i. als alle kunsten er in opgenomen zijn, in den volsten zin des woords een aesthetischen inhoud krijgt. — Dit is niet mogelijk als er rekening gehouden moet worden met on-aesthetisch elementen in den vorm van leekenmeeningen.

Hij kan vrij kiezen tusschen het eene soort architektuur-opvatting of het andere: wij zijn in onzen tijd niet arm aan richtingen.

Maar de eene maal gekozen richting houde men zuiver en echt!

Zoo kan kunst gegeven worden: of de leek begrijpt of niet, dat is onze zaak niet, op den duur zal toch invloed uitgeoefend worden. In godsdienstige tijden werd ook niet gevraagd of de menschen de leer begrepen, ze wordt gegeven, meer niet.

Zoo moet ook de kunst doen, en de priesters, dat zijn de kunstenaars, zijn de *eenige* bemiddelaars tusschen leek en kunst *door en met hun Werken*.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 19. 13 MEI 1922.

INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. — Bestuur van den B. N. A. — Voordracht Prof. Peter Behrens. — Ongevallenverzekering. — H. J. Dammerman Jr. † — Verslag der Adv.-comm. voor Bouwontw. en Uitbreidingsplannen in N.-Holl. over 1921. — Prof. Peter Behrens, d. J. P. M. — Schoonheidscommissies II, door G. J. Rutgers. — Ontv. boekw.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

BESTUUR VAN DEN B. N. A.

Het Bestuur van den B. N. A. heeft zich als volgt samengesteld:

Paul J. de Jongh, Voorzitter; C. N. van Goor, Vice-Voorzitter; Ir. D. F. Slothouwer, Secretaris; Jan van der Valk, Penningmeester; Ir. A. R. Hulshoff, Ir. W. P. C. Knuttel, Jan Wils, Leden.

Correspondentie aan het Bestuur is te richten aan het Bureau van den B. N. A., Weteringschans 102, Amsterdam. Het Bestuur vergadert in den regel den 1en Dinsdag van iedere maand.

Aangezien de behandeling van stukken door het Bestuur vertraging ondervinden kan, als deze stukken direct ná de vergadering van het Bestuur binnenkomen, verdient het aanbeveling met het doen van mededeelingen aan het Bestuur zoo mogelijk met de bovengenoemde dagen der vergaderingen rekening te houden.

VOORDRACHT PROF. PETER BEHRENS.

Op Vrijdag 26 Mei a. s. 's avonds half negen zal Prof. Behrens, architect te Berlijn in het Gebouw Heystee Smit, Heerengracht 545, eene lezing met lichtbeelden houden, getiteld: „Werberder Wert der Baukunst".

Het initiatief voor de uitnoodiging van Prof. Behrens is uitgegaan van de Rotterdamsche vereeniging „de Opbouw". In Amsterdam houdt Prof. Behrens deze lezing voor de leden van den B. N. A. en het Genootschap A. et A.

ONGEVALLENVERZEKERING.

Het Bestuur dringt er nogmaals bij de leden op aan, zich inzake de uitvoering van de Ongevallenwet 1921, te houden aan het advies van het Bestuur, dat de vorige week per circulaire weer eens ter kennis van de leden is gebracht, en de terzake ontvangen bescheiden, niet in te vullen. Ter motiveering kunnen de met de uitvoering der wet belaste ambtenaren verwezen worden naar het Bestuur van den B. N. A.

Mocht eventueel het in acht nemen van het advies tot vervolging van een onzer leden leiden, dan aanvaardt de B.N.A. de consequenties verbonden aan een actie om in deze een principieele en afdoende uitspraak omtrent de onderhavige toepassing der Ongevallenwet te verkrijgen.

H. J. DAMMERMAN. Jr. †

In den ouderdom van 49 jaar is te 's Gravenhage na een langdurig lijden overleden de heer H. J. Dammerman Jr. Architect B. N. A. Hij heeft o. a. gebouwd het Hotel Centraal in samenwerking met den heer Jos. Mutters, en het Sportterrein Houtrust aangelegd. Ook restaureerde hij het oude buiten van Cats voor Mevr. Goekoop.

VERSLAG DER ADVIES-COMMISSIE VOOR BOUWONTWERPEN EN UITBREIDINGSPLANNEN IN NOORD-HOLLAND OVER 1921.

Dit verslag memoreert het overlijden van het lid, den heer J. H. W. Leliman, aan wiens werken hulde wordt gebracht. De architect G. F. la Croix is in diens plaats benoemd.

Door de groote uitbreiding van het aantal ingekomen plannen moest de Commissie hare werkwijze veranderen. De architect van den Gemeentelijken Woningdienst te Amsterdam, de heer B. T. Boeyinga, werd daarom als architect aan de Commissie verbonden. Bovendien werden aan den architect J. H. Mulder Jr. herhaaldelijk opdrachten verleend om ingezonden plannen voor de Commissie te behandelen.

Uitbreiding van het aantal gemeenten, hetwelk een welstandsbepaling in hare verordening opnam, had in 1921 niet plaats.

Voor 1921 behandelde de Commissie weinig plannen.

De oplevende bouw, tengevolge van de premieregeling bracht daarin verandering. De Regeering stelde namelijk bij de premieverleening den eisch, dat de plannen aan aesthetische eischen zouden voldoen. De regeering maakte voor die plannen, welke naar hare meening daaraan niet voldeden, van de Advies-Commissie gebruik. Het aantal ingekomen was totaal 228 plannen van 491 woningen en andere gebouwen.

Voor zoover kon worden nagegaan, hielden 162 van deze plannen verband met de Rijkspremieregeling. Aan een verzoek om alle plannen toe te zenden werd niet voldaan, omdat men den premiebouw zoo snel mogelijk wilde doen verloopen en omdat men vreesde, dat een beoordeeling door de commissie te veel oponthoud zou veroorzaken. Het bleek evenwel, dat een critische beoordeeling en voorlichting in vele gevallen hoog noodig was.

De ingezonden plannen werden naar hun gehalte als volgt gerangschikt: Ontwerp onvoldoende of onvolledig 23, zeer slecht 37, slecht 98, zwak 32, onvolkomen, doch met geringe wijziging goed te keuren 3, onbelangrijk, doch geen motief om af te keuren 3, vrij goed 14, goed 10, zeer goed 6.

De arbeid der commissie had deze gevolgen: Voor 179 gevallen werden gevelwijzigingen gemaakt, 25 gevallen werden goedgekeurd, in 9 gevallen werd na eenige geringe wijziging een plan goedgekeurd, in 3 gevallen werd een plan ongewijzigd teruggezonden, omdat het onbelangrijk was, doch niet in aanmerking kwam voor afkeuren, op 2 gevallen werd advies gegeven aan opdrachtgevers bij keuze uit een aantal plannen, in 6 gevallen werd door bemiddeling der commissie een plan aan een architect opgedragen, in 4 gevallen kwam een plan niet in behandeling of werd niet in behandeling genomen.

Het was de commissie niet mogelijk van alle gevallen het resultaat van hare bemoeiïngen te vernemen. Van de 179 plannen, waarvoor een gevelwijziging werd geleverd, is bekend dat in 117 gevallen het advies gevolgd was of zou worden, in 18 gevallen het advies niet gevolgd is, in 14 gevallen de bouw niet doorging of zou doorgaan en van 30 gevallen géén bericht inkwam, dat de voorgestelde wijziging gevolgd is of zou worden.

Van de ingekomen 228 plannen betroffen er 163 woonhuizen en 25 woninggroepen.

De Commissie is ervan overtuigd, dat door haar arbeid vele gemeenten in Noord-Holland voor vele ontsieringen gespaard zijn gebleven. Naast dit meer negatieve feit meent de Commissie te mogen vaststellen, dat in vele gevallen gemeenten met een aantrekkelijk gebouw zijn verrijkt, dat den zin voor het schoone in de bouwkunst bij de bevolking kan wekken.

De Commissie mag evenwel niet blind zijn voor het feit, dat de groote meerderheid der plannen de Commissie niet bereikte door toedoen van belanghebbenden of de betrokken Gemeentebesturen, maar omdat verbetering van het plan als voorwaarde van de premieverleening werd gesteld.

Het aantal plannen toegezonden op grond van de uitoefening van de bevoegdheid van B. en W. neergelegd in de welstandsbepaling, is nog gering. Het is evenwel toch als een voordeel te beschouwen, dat de Commissie zij het ook door middel der premieregeling de gelegenheid werd geboden in 1921 in meer dan 50 gemeenten van Noord-Holland practisch werk te verrichten. Waarschijnlijk zullen verschillende gemeenten daardoor van het nut der Advies-Commissie worden overtuigd.

Daarnaast kan echter worden vermeld, dat de Commissie met enkele gemeenten tot een zeer goede samenwerking is gekomen.

Vervolgens beschrijft de Commissie in dit verslag haren financieelen toestand, die niet rooskleurig is.

HAUS BEHRENS TE DARMSTADT.

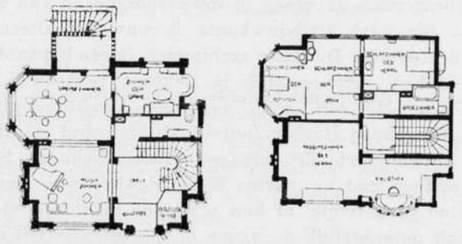

PROF. PETER BEHRENS.

Er is haast geen architect aan te wijzen, wiens werk méér aanleiding heeft gegeven tot diepzinnig gepeins en tot zwaarwichtig gefilosofeer, als Peter Behrens. Bekijken we de verschillende hoogtepunten van zijn werk, zooals deze hier in chronologische volgorde gereproduceerd zijn, dan voelen wij onmiddellijk, dat dit werk als 't ware provoceerend tegenover de zoo talrijke Duitsche „Kunstgelehrten" heeft moeten staan.

Boven het werk van anderen hebben de gebouwen van Peter Behrens de eigenschap als 't ware problemen te stellen. Ze doen dat niet met vertoon, maar in een rustige stilzwijgendheid, die niettemin veelzeggend is en dwingend. Deze eigenschap maakt zijn werk belangrijk, stelt het in elk geval in dit opzicht boven het werk van velen, die in architectonisch kunnen Behrens' gelijken, zelfs zijn meerderen zijn. Want met veel van de beste Duitsche architecten heeft Behrens affiniteit. En het is er verre van, hier het werk van kunstenaars ter waardebepaling met elkaar te gaan vergelijken, maar wanneer wij in gedachten Behrens' werk naast dat van Messel, Möhring, Schuhmacher, Wagner en Olbrich zetten, blijkt de begaafdheid van den een niet onder te doen voor die van den ander. Toch is er in Behrens' werk iets méér, dat onzen geest beroert, blijvend beroert, dat het werk der anderen mist.

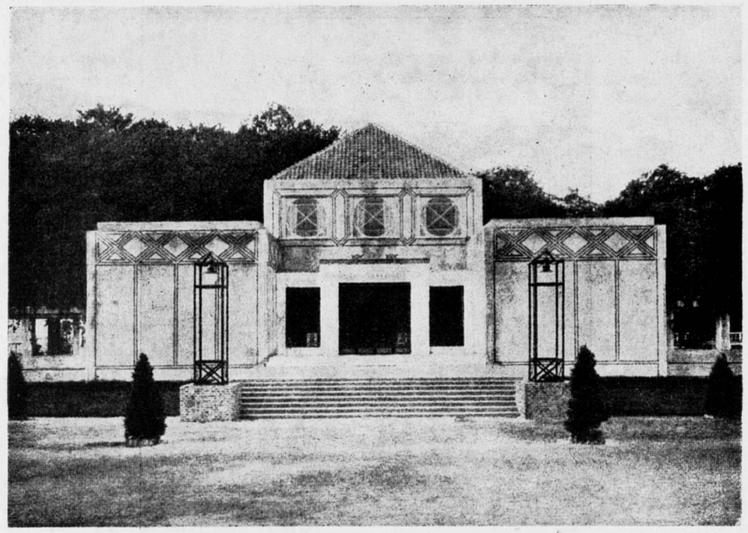

KUNSTHALLE OP DE NORD-WESTDEUTSCHE KUNSTAUSSTELLUNG TE OLDENBURG 1905.

Ik laat hier onbesproken de vraag of deze voorsprong van Behrens een gewin is voor de waarde van zijn werk als bouwkunst; ik constateer alleen het feit dat zijn werk anders is dan dat der overige Duitsche architecten, in een bepaald opzicht belangrijker.

Ongetwijfeld vindt dit zijn oorzaak in Behrens' persoonlijkheid, die wij als een zeer krachtige voelen. Hij zelf stelt haar voor kunstschepping primair: „Kunst entsteht nur durch Eingebung starker Individualitäten und ist die freie, durch materielle Bedingungen unbehinderte Erfüllung psychischen Sehnens. Sie entsteht als Schöpfung nach dem intensiven und bewussten Willen des befreiten menschlichen Geistes" [1]).

Zijn werken laten geen twijfel of hun schepper heeft een intensieven en bewusten wil, maar stellen ook onmiddellijk de vraag of die intensiviteit en die bewustheid van willen geen grenzen hebben, die ten nadeele van het kunstwerk wel eens overschreden zouden kunnen worden.

De vroege werken van Behrens beantwoorden deze vraag bevestigend. Zóó krachtig is daar de bewustheid van het willen in doorgedrongen, dat ze eigenlijk demonstraties van zijn aesthetische bedoelingen geworden zijn en in de eerste plaats te bewonderen om de duidelijkheid, waarmede zij de bedoelingen van den maker bloot leggen, een inzicht en een overzicht daarvan geven. Zij doen denken aan diagrammen, die ons in een enkelen oogopslag de troebele verwikkelingen van geestelijke processen en sociale stroomingen glashelder kunnen maken.

Zoo is het Haus Behrens te Darmstadt een demonstratie. Wij denken in dit huis niet meer aan wonen, wij denken niet meer aan lust en levensblijheid, aan zorg en levensverdriet, wij denken hier aan „Raumkunst". We voelen het bij iederen stap: „Baukunst ist Körpergestaltung". En van de eene kamer naar de andere gaande, vallen we over de onnoodige traptreden, maar deze dienen „den Verkehr zwischen beiden Räumen eine rhythmische Bewegung zu verleihen". [2])

In zijn volgende periode, toen Behrens in Dusseldorf het oude pak van schilder en decorateur geheel had afgeworpen, werkt hij aan de stereometrische vorming van de ruimte- en zijn streven culmineerde in het ontwerp van de Nordwest Deutsche Kunstausstellung in Oldenburg. [3])

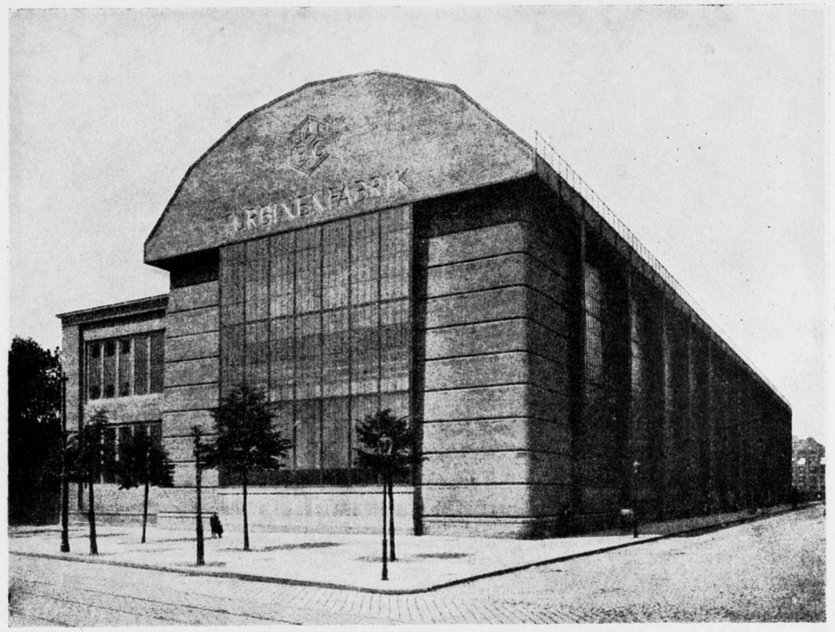

TURBINENHALLE DER A. E. G. BERLIJN-MOABIT. 1909.

Het principe is hier de baas en het weinige dat nog aan iets anders dan aan het principe doet denken, is leelijk en onbeholpen.

Deze beide werken toonen, dat de intensiteit en de bewustheid van willen van den bouwkunstenaar aan grenzen is gebonden en dat naast deze factoren nog andere harmonisch daarmede moeten werkzaam zijn, om in het scheppingswerk alle gedachten te bannen en slechts ontroering te geven.

Die andere factoren zijn in latere werken van Behrens toegetreden. De Turbinenhalle van de A.E.G. (1909) —, er mogen geestelijke draden te ontdekken zijn, die dit werk met dat uit zijn Düsseldorfer tijd verbinden — is van een anderen Behrens. Er zit achter dit gebouw ook veel gewichtigs en diepzinnigs; en met de litteratuur over de geslotenheid van den ijzer- en glaswand kan ook een aardige boekenkast gevuld worden. Maar de Turbinenhalle is geen nuchtere demonstratie meer van al dat moois, zij is ver daarboven uitgekomen. Toch had Peter Behrens bijzondere bedoelingen:

„Eine Eile hat sich unserer bemächtigt, die keine Musze gewährt, sich in Einzelheiten zu vertiefen. Wenn wir im überschnellen Gefärht durch die Straszen unserer Groszstädte jagen, können wir nicht mehr die Einzelheiten der Gebäude gewahren. Einer solchen Betrachtungsweise unserer Auszenwelt, die uns in jeder Lage bereits zur steten Gewohnheit geworden ist, kommt nur eine Architektur entgegen, die möglichst geschlossene, ruhige Flächen zeigt die durch ihre Bündigkeit keine Hindernisse bietet. Wenn etwas Besonderes hervorgehoben werden soll, so ist dieser Teil an das Ziel unserer Bewegungsrichtung zu setzen. Ein übersichtliches Kontrastieren von hervorragenden Merkmalen, zu breit ausgedehnten Flächen oder ein gleichmäsziges Reihen von notwendigen Einzelheiten, wodurch dies wieder zu gemeinsamer Einheitlichkeit gelangen, ist notwendig. [4])

Maar deze bedoelingen worden in deze prachtige gesloten hal niet blootgelegd; ze

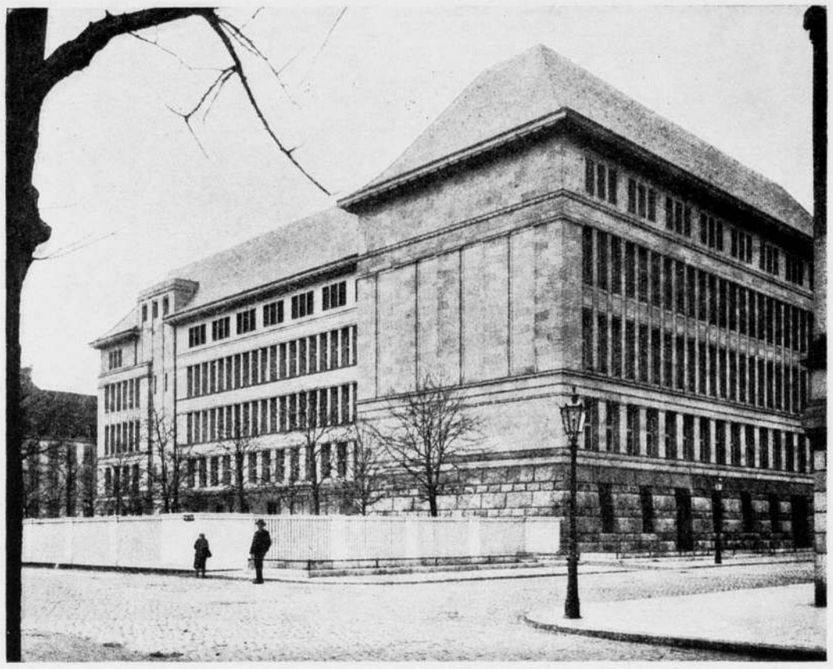

KANTOORGEBOUW VAN DE MANNESMANNRÖHREN-WERKE IN DÜSSELDORF.

zijn er in verwerkt en het streven een architectuur te scheppen die harmonieert met het grootsteedsch snelverkeer heeft geleid tot de reciproke hiervan; het snelverkeer harmonieert met deze architectuur. En hierdoor is elk demonstratief effect verdwenen.

Deze Turbinenhalle is een meesterstuk en zij zal onder het werk van Behrens altijd die plaats blijven innemen, die de Beurs in het oeuvre van Berlage inneemt.

Boven aangehaalde passage uit zijn Werkbund-Jaarboekartikel van 1914 raakt het futurisme. En hoewel Behrens het beginsel in deze passage geuit, trouw is gebleven, tot op den huidigen dag, is zijn werk vrij van futuristische neigingen. Daardoor heeft hij getoond een ras-echt architect te zijn, die liever te kort schiet in het uitbeelden van zijn allerfijnste gevoelens, dan het wezen der bouwkunst, de statica, ter wille daarvan te verkrachten. En te sterker blijkt zijn onwankelbare trouw aan het oerbeginsel der bouwkunst, nu hij niet is gezwicht voor het gewapend-beton met zijn verleidelijke eigenschappen, en de verlokkende resultaten, die, vooral in Duitschland is dat getoond, daarmede te bereiken zijn.

De geslotenheid van vorm en uiterste versobering zijn na de Turbinenhalle opvallend geworden in het werk van Peter Behrens, zooals de overige afbeeldingen, het Kantoorgebouw van de Mannesmannröhren-Werke (1912) en het project voor het Kantoorgebouw voor Sturm-Konzern in 1921, beide te Dusseldorf, laten zien. We zien in deze beide gebouwen, het laatste als ontwerp van zeer recenten datum, de vlakke geslotenheid der gevels, bereikt met volle voldoening aan de lichteischen; geheel volgens het streven, in het bovenstaande fragment uit het Werkbund-jaarboek artikel aangeduid. Maar met de opvallendheden van geslotenheid van vorm en uiterste versobering is natuurlijk Behrens' werk niet gekarakteriseerd. Daarvoor zou veel meer

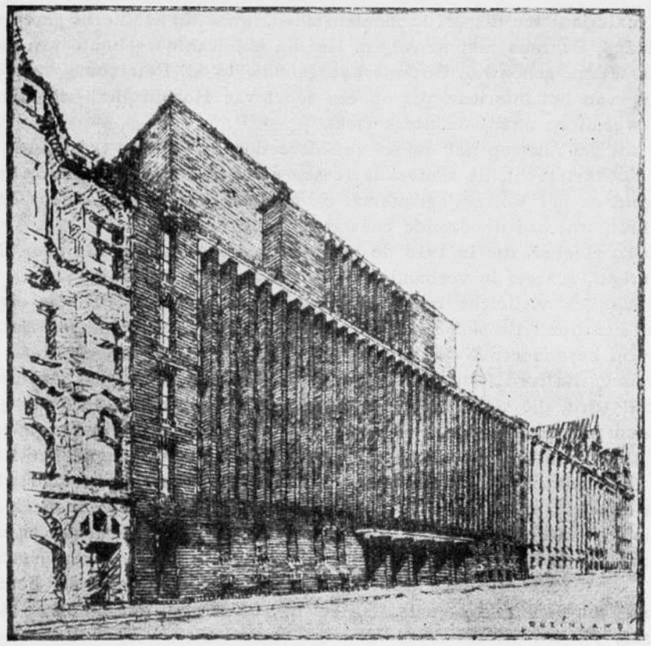

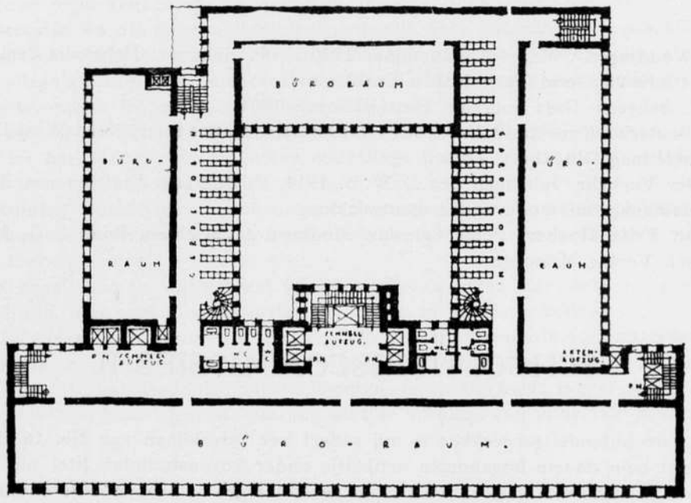

PRIJSVRAAG VOOR EEN ONTWERP VOOR EEN KANTOORGEBOUW TE DÜSSELDORF.
MOTTO: „RHEINLAND". ONTWERP PROF. PETER BEHRENS.

afbeelding materiaal ter dispositie moeten staan, want uit het hierbij gereproduceerde is de volledige Behrens niet te volgen. Het na het Kantoorgebouw van de Mannesmannröhren-Werke gebouwde Gezantschapsgebouw te St. Petersburg, vertoont n.l. een detailleering van het interieur, die op een soort van Hohenzollern-stijl lijkt —, naar von-Seidl zweemt en naar von Stuck riekt.

En op dit gebouw, op het deksel van deze doos, kwam de vrijstaande sculptuurgroep van Encke terecht, de snuivende rossen en de titanen van kerels, op het moment, dat Rheingold en het Völkerslagdenkmal de beeldhouwkunst knevelden. Oho, wat een wezensconflict, wat een doodzonde en wat staan ze er fijn!

Dr. Fritz Hoeber, die in 1913 de bekende groote monographie over Behrens en zijn werk uitgaf, schreef in verband met dit Gezantschapsgebouw:

„Man mag es vielleicht bedauern, dasz die mystische Liebe, die eigengeartete ästhetische Emotion, die sich für jedes einzelne Stück der damaligen Behrens'schen Architektur in besonderer Weise einsetzte und es ganz apart ausgestaltete, nicht mehr in gleicher quantitativer Ausdehnung jeder Partikel seiner jetzigen bäukunstlerischen Werke zuteil wird, die sich häufig mit einer weniger selbständigen Form, generell abgleitet aus dem groszen Allgemeinen des architektonischen Haupttypus, begnügen müssen.

Liegt aber nicht gerade in diesem typisierenden Unterordnen aller Einzelheiten unter das alleinherrschende, einzige Individuum des „Kunstganzen" eine höhere architektonische Einsicht, ein groszer ästhetischer Takt, der das nutzkünstlerische Objekt nicht in die Absolutheit des freien Kunstwerks hinaufrücken will, sondern es vielmehr, gerade durch die Indifferenz seiner Teile für das individuelle Erregunsmoment, zum dienenden Kunstwerk stempelt und es so als einen sich „stilvoll" bescheidenden Hintergrund kennzeichnet, vor dem sein geistiges Korrelat, der moderne Mensch, lebt und genieszt?" [5]).

Het zou de moeite loonen hier dieper op in te gaan, stel dat dit — het is al zoo vreeselijk diep — nog mogelijk is.

Je zoudt er zin in krijgen..... maar.... schreef ik boven niet, dat Behrens in zijn werk een beetje provoceerend was..... J. P. M.

[1]) „Wendingen". Maart-Aprilnummer 1920 — P. Behrens: Ueber die Beziehungen der Künstlerischen und Technischen Probleme.

[2]) P. Behrens. Gids voor het Haus Behrens 1901.

[3]) „Deutsche Kunst und Decoration," 1906. Dr. K. Schaefer. Nord-West-Deutsche Kunstausstellung Oldenburg 1905.

[4]) Der Verkehr. Jahrbuch des D. W. B. 1914. P. Behrens. Einfluss von Zeit- und Raumausnutzung auf moderne Formentwicklung.

[5]) Dr. Fritz Hoeber. Peter Behrens. Moderne Architekten. Band I. G. Müller & E. Reutsch Verlag München.

SCHOONHEIDSCOMMISSIES II.

Uit verschillende gesprekken is mij sedert het verschijnen van No. 16 B. W. gebleken, dat mijn daarin opgenomen artikeltje onder bovenstaanden titel bij sommige lezers den indruk heeft gewekt als te zijn gericht tegen de Schoonheidscommissies als Instituut; hoewel dit m.i. nergens te lezen is.

Ik haast mij daarom te betuigen dat dit niet in mijn bedoeling heeft gelegen, en ik, wijzende op de zwakheden, slechts de versterking van het Instituut op het oog had; terwijl daarbij elk persoonlijk element vermeden werd.

Of het in 't vervolg mogelijk zal zijn het onderwerp los van personen te blijven beschouwen, hangt niet in de eerste plaats van mij af. Blijken moet nog in hoeverre noodig zal zijn ondervindingen mede te deelen, waarbij enkele leden meer speciaal op den voorgrond traden.

Uit het stuk in No. 16 is door de Redactie, niet zonder mijn voorkennis, een alinea gelicht, die een der gebreken aanwees, welke, misschien noodwendig, den Schoonheidscommissies in 't algemeen aankleeft. En dat is de wijze van benoemen.

Is men lid van den B. N. A. geworden, 't geen nog al gemakkelijk schijnt *), dan is men benoembaar voor elke functie. De Vergadering wijst candidaten aan voor de Commissies, al of niet op voordracht van het Bestuur; waarop benoeming van het betrokken Gemeentebestuur volgt.

Gebleken is nu, en dit zal niemand ontkennen, dat in deze wijze van benoemen geen voldoende garantie ligt voor een juiste keuze; beter gezegd: voor de keuze der meest geschikten onder ons.

Bovendien worden de on- of minder-geschikten uitsluitend door zelfkennis behoed tegen een zoodanige benoeming. En waar vindt men die zelfkennis? Ieder schijnt zich zelf geschikt te achten.

Overtuigd als wij allen zijn van het groot nut, dat de Schoonheidscommissies kunnen stichten, zijn we er even zeker van dat zij even zoo vele remmen op de normale ontwikkeling onzer kunst zullen blijken, indien dit euvel niet zooveel mogelijk beperkt wordt.

Nu weet ik wel, dat over die meerdere en mindere geschiktheid verschil van inzicht bestaat, heel natuurlijk, doch voor allen staat zonder twijfel vast, dat niet al onze leden even verkieselijk zijn, en in ieder geval eenige zekerheid mag worden verlangd, alvorens een keuze te bepalen. En dat deze zekerheid bij sommige candidaten, zelfs bij zittende leden, moeilijk te verkrijgen is, weet ik ook. Maar dan moet ook worden toegegeven dat de verkiezing van candidaten niet zonder lichtzinnigheid plaats vindt. En daartegen behoort te worden gewaakt.

Wat weten wij van de meeste onzer naar Commissies afgevaardigde leden?

In den regel kennen wij ze weinig meer dan als aangename menschen in omgang en conversatie, en die kennis biedt toch waarlijk geen garantie voor geschiktheid als lid eener Schoonheidscommissie. Daarbij komt de vaststaande overtuiging, dat een deel onzer collega's met hetzelfde succes een totaal ander beroep zou kunnen uitoefenen om aan te sporen tot meerdere oplettendheid.

In een bij de Redactie berustend stukje „Tentoonstellingen" getiteld, wordt een middel tot het opdoen van meerdere onderlinge kennis aan de hand gedaan. Belangstellend wacht ik het resultaat.

Bijzonder vruchtbaar zouden de ervaringen der leden van de verschillende Schoonheidscommissies zelve kunnen zijn indien zij deze nu en dan eens aan ons orgaan wilden toevertrouwen.

Als regel hooren wij omtrent hunne werkzaamheden, die toch stellig niet onbeduidend zijn, niet veel meer dan de drie regels in het Jaarverslag.

Het formeel juist standpunt, dat de Schoonheidscommissie te Amsterdam schijnt in te nemen, en dat op niets meer of minder neerkomt dan dat zij niets met de Vakvereeniging, die hare leden heeft aangewezen, te maken heeft, is zeer onjuist en weinig bevorderlijk aan haar streven; om nog niet te spreken van collegiale gevoelens.

Mei, 1922. G. J. RUTGERS.

*) Schijn kan wel eens bedriegen! Red

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Constructie van Gebouwen door Prof. J. G. Wattjes-Kappen. 5e stuk.
Uitgever N.V. Wed. J. Ahrend & Zoon. Amsterdam.

Het 5e stuk bevat 't slot van Hoofdstuk 8. (Houten vakwerkspanten), zie B.K. Weekblad No. 48, 1921). Achtereenvolgens worden behandeld: Het driescharnierenspant met knooppunt-constructie Gesteschi, de ambi-constructie (bij een Ambi-vakwerkconstructie bestaan onder- en bovenrand uit massieve houten) en de „Eltakap" ontwerp Ir. D. Roosenburg.

Tot slot: Volwandige houten spanten van samengestelde doorsnede; welke gemaakt worden in de eerste plaats om constructie-elementen met gebogen as te verkrijgen, in de tweede plaats om een doorsnede te verkrijgen, die voor doorbuiging en voor knik gunstiger is, dan de rechthoekige doorsnede.

Besproken worden 't ontwerp van E. Noach en de constructies van Landschut, v. d. Wijnpersse, Hetzer en Verheij.

In Hoofdstuk 9 worden de ijzeren kappen, in Hoofdstuk 10 de Gewapendbetonspanten behandeld.

Handleiding tot de Praktijk der Perspectief door J. H. A. Mialaret. 2e druk.
Uitgever L. J. Veen, Amsterdam.

Voor den 2en druk werd de rangschikking omgewerkt en enkele onderwerpen in een aanhangsel vereenigd.

Uitgebreid werden de §§ 153, 224, 230, 241, 244 en 245.

Nieuwe methode van Perspectiefbepalingen naar bouwkundige teekeningen met behulp van een paar bijzondere reductiepassers door J. H. A. Mialaret.
Uitgever F. Schmitz, Maastricht.

De *Hoofdpasser*, waarmede men, naar de in dit boekje uiteengezette methode perspectievische afbeeldingen kan vervaardigen, berust op een manier van perspectiefbepaling zonder verdwijnpunten; onder den naam van „Verhoudingsmethode" besproken in de hierboven aangekondigde handleiding.

Daarbij worden, op bepaalde afstanden achter de grondlijn, een aantal met het tafereel evenwijdige vlakken aangenomen, die het af te beelden voorwerp (een gebouw) snijden.

Die afstanden zijn zoo geregeld, dat de snijlijnen, die daarbij ontstaan, in het tafereel afgebeeld, lengten opleveren die in bepaalde, meer eenvoudige verhouding tot hare werkelijke lengten staan, als b.v. 1 : 2, 2 : 3, enz. en dan met een gewonen reductiepasser gemakkelijk in het tafereel kunnen worden uitgemeten.

Resumeerende, zijn de voordeelen de navolgende:

Spoedig te leeren, reeds door eenvoudige aanwijzing.

De weinige hulplijnen; op den plattegrond (n.l. 2) op de opstandteekening (n.l. 1) en op de perspectiefteekening zelf (n.l. 2). Naar de planteekeningen kunnen, hoe groot of klein zij ook mogen zijn, in eens perspectiefteekeningen op willekeurige schaal vervaardigd worden. Geen gebruik van verdwijnpunten. Geen gebruik van het standpunt des aanschouwers. Geen ruimten buiten het beeldvlak zelf benoodigd. Slechts *De Hoofdpasser*.

Schb.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 20. 20 MEI 1922.

INHOUD: Voordracht Prof. Peter Behrens. — Tentoonstellingsraad voor bouwkunst en verwante kunsten. — Prijsvraag „Tegelfabriek Schiedam". — Rapport betreffende de financieele contrôle van woningbouwvereenigingen, werkende met steun uit 's Rijks kas over het jaar 1921. — Ketelmakerij aan de Maas te Rotterd., d. H. J. A. Baanders en Jan Baanders. — Tentoonst. d. G. J. Rutgers. — Mod Denem. d. S. — Algem. besch. d. J.P.M. — Uit de Tijdsch. d. A. B.

VOORDRACHT PROF. PETER BEHRENS.

De voordracht van Prof. Peter Behrens wordt gehouden op Vrijdag 26 Mei a. s. des avonds half negen in het Gebouw Heystee Smit, Heerengracht 545.

De voordracht is getiteld: „Werben der Wert der Baukunst."

Leden van den B. N. A. en het Genootschap A. et A. hebben toegang tot deze voordracht. Introductie is toegestaan.

Het Bestuur heeft ter ontvangst van Peter Behrens, namens den B. N. A. eene commissie benoemd, bestaande uit de heeren H. A. van Anrooy, D. F. Slothouwer, en Jan Wils.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN.

Het uitvoerend comité van de Nederlandsche Tentoonstelling, welke in Juli en Augustus van dit jaar te Kopenhagen zal worden gehouden, heeft zich tot den Tentoonstellingsraad gewend met het verzoek om de leiding op zich te nemen voor het bijeenbrengen van een beknopte inzending moderne toegepaste kunst. Overwegende dat naast het hoofddoel van den Tentoonstellingsraad (het organiseeren van periodieke tentoonstellingen hier te lande), ook het medewerken aan buitenlandsche inzendingen tot zijn arbeidsveld behoort, heeft de Tentoonstellingsraad na kennisneming van de voorwaarden waaronder ingezonden zou kunnen worden, besloten aan het verzoek te voldoen.

In een afzonderlijk paviljoen ter grootte van ongeveer 10 × 30 M. zal een indruk worden gegeven van den stand, waarop zich de bouwkunst, kunstnijverheid, grafische kunst en de meer gebonden beeldhouwkunst in Nederland in de laatste jaren heeft geplaatst. Zoowel de beschikbare ruimte als de korte tijd van voorbereiding deden den Tentoonstellingsraad besluiten de inzending door keuze bij elkaar te brengen en daarbij uitsluitend te letten op de aesthetische waarde, om aldus in Denemarken te laten zien het allerbeste, dat naar zijne meening in den laatsten tijd werd gemaakt, waarbij het werk van de leden van den Tentoonstellingsraad à priori werd uitgesloten.

De Tentoonstellingsraad heeft gegronde hoop dat de uitgekozen kunstenaars tot het welslagen van deze inzending zullen medewerken, en dat getoond zal kunnen worden dat door een uit afgevaardigden der verschillende kunstenaarsvereenigingen samengestelde commissie op waardige wijze een inzending in het buitenland zal zijn bijeen te brengen.

Er heeft zich voor de uitwerking der plannen een sub-commissie uit den Tentoonstellingsraad gevormd, welke bestaat uit Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, C. J. Blauw, J. Gidding, Th. van Reijn, Prof. R. N. Roland Holst en A. Eibink als Secretaris.

PRIJSVRAAG „TEGELFABRIEK SCHIEDAM".

De Jury berichtte ons dat op deze prijsvraag 179 inzendingen zijn ingekomen. Plaatsruimte belet ons, de motto's van al deze inzendingen op te nemen.

RAPPORT BETREFFENDE DE FINANCIEELE CONTROLE VAN WONINGBOUW-VEREENIGINGEN, WERKENDE MET STEUN UIT 'S RIJKS KAS OVER HET JAAR 1921

In het laatste nummer van het Tijdschrift voor Volkshuisvesting bespreekt de heer H(udig) in 't bijzonder dat gedeelte uit bovengemeld rapport, waarin de onrechtmatigheid van het berekenen van 145% honorarium door sommige architecten wordt gewraakt.

Aangezien hier iemand aan het woord is, die zelf niet tot den kring der architecten behoort, heeft zijn oordeel, dat den architecten geen verwijt kan worden gemaakt, als zij de 145% in rekening brachten, voor de architecten meer waarde, dan wanneer het verweer door architecten zelf zou zijn opgesteld.

Wij drukken het betreffende gedeelte hierbij in zijn geheel af:

Een belangrijk gedeelte van het rapport is gewijd aan de tekortkomingen van architecten en aannemers. Het is ongetwijfeld goed, dat ook deze aan den dag worden gebracht en dat de Regeering er niet voor terugdeinst architecten uit te sluiten, die niet voor hun taak berekend blijken.

Ondertusschen mag dit niet leiden tot twijfel aan de beteekenis van de architectenhulp in het algemeen. Er is, ook na dit rapport alle aanleiding om als een van de belangrijkste gevolgen van de werkzaamheid van bouwvereenigingen en gemeenten, de medewerking van den architect aan den volkswoningbouw te beschouwen. Aan het verhoogen van den woonstandaard, het paal en perk stellen aan de vernietiging van ons landelijk- en dorpsschoon, het vinden van aannemelijke oplossingen voor de moderne stadsuitbreiding, heeft hij een belangrijk deel. Onzen leden moet het inroepen van zaakkundige architectenhulp warm blijven aanbevolen.

Wil een rapport als het thans gepubliceerde zijn volle gezag doen gelden, dan behooren de daarin gesignaleerde feiten aan geen twijfel onderhevig te zijn. Nu is van verschillende zijden door de belanghebbenden op het rapport kritiek uitgeoefend. De gewraakte architectenfirma heeft een lang verweer gepubliceerd, de aannemers zijn door den secretaris van den Aannemersbond in bescherming genomen. De Zwijndrechtsche architect berichtte ons, dat de mededeelingen in het rapport niet geheel juist zijn. De vereeniging had zich niet over hem te beklagen, immers hij had uitbetaling van het laatste gedeelte van de aannemingssom aan den aannemer ten sterkste ontraden.

Het is onmogelijk de meerdere of mindere juistheid en het al dan niet afdoende van de tegenspraak te beoordeelen. Dat zulke tegenspraak plaats vindt treft echter. De indruk blijft achter dat de betrokkenen niet altijd in de gelegenheid zijn gesteld geweest hunnerzijds een verklaring te geven van den gang van zaken. Het lijkt van belang dat bij voortzetting van het zoo verdienstelijk reinigingswerk van den Rijksdienst aldus te werk wordt gegaan dat deze indruk niet kan ontstaan.

Op één enkele zaak dient nog de aandacht te worden gevestigd, omdat zij ook den Nationalen Woningraad raakt. Tot sommige architecten wordt het verwijt gericht dat zij op het volgens de prijzen van 1914 berekende honorarium 45% en niet 25% hebben gelegd. De Regeering kan van oordeel zijn dat met een verhooging van 25% de architectenhulp voldoende is betaald; maar ze mist het recht de architecten het in rekening brengen van 45 % als een moreele tekortkoming ten laste te leggen.

Toen de prijzen en loonen omhoog gingen en de honorariumtabel moest worden herzien heeft de Nationale Woningraad erin toe gestemd, eerst dat op het volgens de bouwsom van 1914 berekend honorarium 25 % verhooging zou worden gelegd, later dat die verhooging 45 % zou bedragen. Nadat daaromtrent tusschen B.N.A. en Nationalen Woningraad overeenstemming was verkregen, heeft de Regeering te kennen gegeven dat zij tegenover de berekening van het honorarium niet onverschillig stond. Daarover zijn toen onderhandelingen gevoerd tusschen B.N.A. en Regeering. Wel is toen gebleken dat een onvoorwaardelijke verhooging met 45 % voor alle architecten niet de instemming der Regeering had, omdat deze meende, dat zulk een verhooging alleen in aanmerking zoude behooren te komen voor het zeer conscientieus uitgevoerd werk van eersterangs-architecten. Maar officieel is nimmer verboden 45 % verhooging te berekenen en het desbetreffend besluit van den B.N.A. (24 April 1920) is nimmer herroepen. Een officieele oplossing heeft de vraag niet gevonden: een regeling, waarbij bij verschil van inzicht tusschen den betrokken architect en de Regeering beroep zou mogelijk zijn op een in te stellen commissie heeft vooralsnog niet haar beslag gekregen.

Ondertusschen blijkt uit het bovenstaande dat zelfs van het standpunt der Regeering bezien, het in rekening brengen van de 45 % niet als iets minderwaardigs op zich zelf kan worden aangemerkt. Goede architecten, die met toewijding plannen hebben voorbereid en ten uitvoer gebracht, behoeven zich door de in het rapport ingevlochten opmerking, niet te doen weerhouden van het in rekening brengen van de volle 45 %. Een andere vraag is het of van het standpunt der Regeering gezien, in de geciteerde gevallen de architect redelijkerwijs, zijn werk in aanmerking genomen, de hoogere betaling kon verlangen. Was dit niet het geval, dan zou echter in het rapport op de mindere kwaliteit van het werk de klemtoon moeten zijn gelegd, niet zonder meer op de 45 %.

Er is alles voor te zeggen dat niemand die bij den woningbouw is betrokken crisiswinst maakt. [1] Het is dus van groot belang dat de aanhangige regeling definitief tot stand komt, waardoor officieel komt vast te staan dat de 45 % verhooging, de uitzondering zal zijn. Zoolang deze officieele vaststelling niet heeft plaats gehad, kan de Regeering niet zonder meer het in rekening brengen der 45 % als een minderwaardige daad aan de kaak stellen.

H.

[1]) Het is zeker merkwaardig dat de Regeering, zich overigens van alle inmenging in de vaststelling der loonen onthoudend, niet heeft geschroomd ten aanzien van het architectenhonorarium reeds vroegtijdig een anderen koers te volgen.

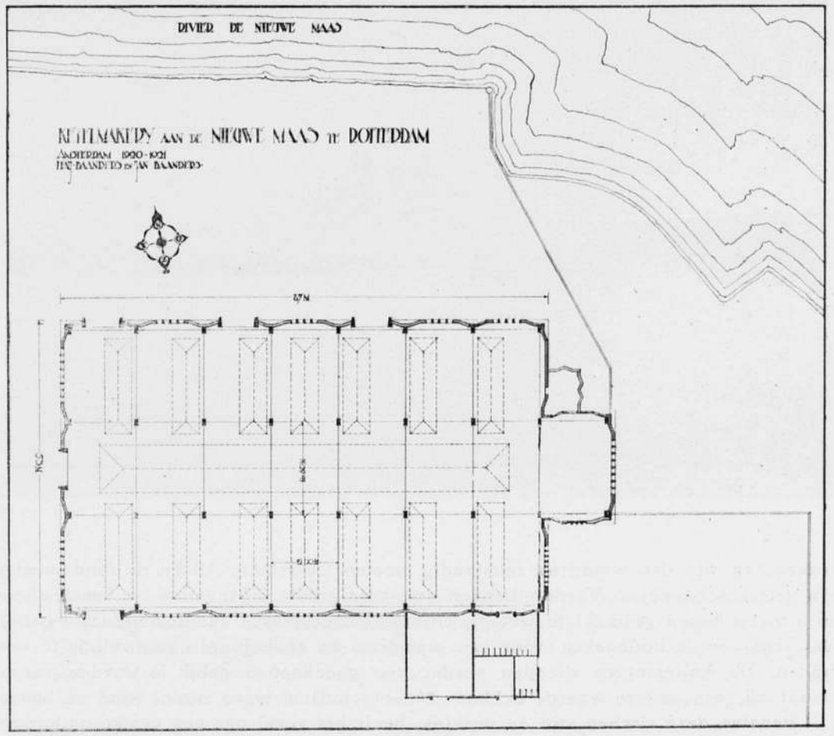

KETELMAKERIJ AAN DE MAAS TE ROTTERDAM
AMSTERDAM 1920-1921
H.P. BAANDERS en J.W. BAANDERS

KETELMAKERIJ AAN DE MAAS TE ROTTERDAM.

In 1920 kochten onze lastgevers een groote geconstrueerd ijzeren loods, geheel compleet, evenwel zonder de buitenwanden. Voor het bouwen van deze laatste alleen werd ons opdracht verleend. Het resultaat ziet men op bijgaande foto's. De plattegrond-teekening verduidelijkt de hierna volgende beschrijving.

De loods bestaat uit drie „baaien", waarvan de buitenste elk 16 meter breed, en 7 vakken, elk van 12 meter lang zijn, terwijl de midden-baai even breed en 1 vak van 12 meter langer is. 9.50 M. en 11.50 M. boven den vloer zijn op de zware pijlers spoorbanen aangebracht, waarover zware loopkranen loopen. Daarboven bevindt zich de kapconstructie. Het dak is één flauw hellend zadeldak over de drie baaien tegelijk, heeft op de nok een lange lantaarn en in de dakvlakken twee reeksen elk van 7 lantaarns in dwarsrichting. De verlichting van de werkplaats geschiedt derhalve geheel van boven uit. Tot de kapconstructie behooren de staande wanden van gegalvaniseerd ijzeren gegolfde platen, die men op de foto's waarneemt. De ijzerconstructies zijn erop berekend de horizontaal werkende krachten van de loopkranen op te nemen en den winddruk op de bekapping, dien op genoemde plaatijzeren wanden inbegrepen.

Tot de ons verleende opdracht behoorde niet alleen het maken van de buitenmuren, maar vooral het maken van *vrijstaande* buitenmuren, die geen hinder ondervinden van de beweging in de ijzerconstructies bij het aanzetten en stoppen der loop-

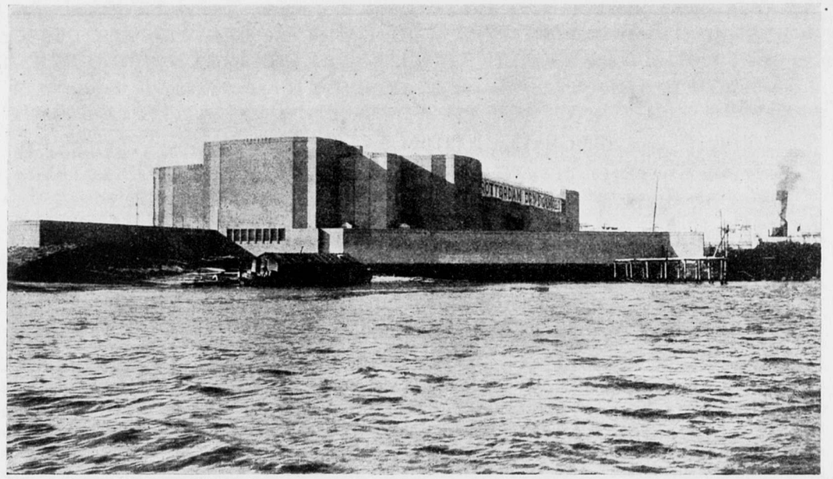

kranen, en die den winddruk zelfstandig moeten weerstaan. Alleen de fundamenten zijn gemeenschappelijk. Verder dienden drie zeer groote ingangen, 6 en 8 meter hoog en 6 meter breed gemaakt te worden en moesten de muren aan de buitenzijde geheel vlak zijn, om schuilhoeken voor luie menschen en ophoopingen van vuilnis te vermijden. De buitenmuren dienden verder zoo goedkoop mogelijk te worden, vooral omdat zij geen andere waarde hebben, dan beschutting tegen regen, wind en koude.

Behalve deze eischen van de praktijk, heeft het geval ons nog eenige andere gesteld. Het gebouw als geheel ligt aan de Maas op den hoek van het terrein der zeer groote onderneming, die door het gebouw als het ware aangekondigd wordt bij de „voorbijkomers" en die hare belangrijkheid door het gebouw laat uitdrukken. Het gebouw moet het daarom „uithouden" zoowel tegenover de breede watervlakten zijner omgeving als tegenover de zeeschepen, die door den strengen eenvoud en de groote afmetingen van hun hoofdmassa's zoo machtig zijn. Het gebouw omsluit bovendien een werkplaats, waar een groot aantal geoefende en scherpzinnige menschen te zamen, in eendracht, groot en moeilijk werk verrichten. De hoofdvorm van de ijzeren loods — architecten onder de lezers zullen dit uit de beschrijving reeds hebben kunnen afleiden — was niet in staat deze hier aangeduide waarden tot uitdrukking te brengen. Onze buitenmuren hadden derhalve ook nog tot taak, deze zwakke zijde van het gebouw te verbergen — jammer genoeg.

Voor zoover de bevrediging van alle eischen bereikt is, is die verkregen door de volgende middelen.

Als materiaal hebben wij de baksteen gekozen, de nooit volprezen baksteen. Om het monolith-karakter, dat ons metselwerk verkregen heeft, sterker te doen spreken, hebben wij de voegspecie gekleurd, door de ingrediënten aan te maken met water, waarin ijzervitriool opgelost is (1 op 20 gewichtsdeelen). Deze, bij onze collega's vrijwel onbekende, methode werpt voortreffelijke resultaten af, maar de hoeveelheden moeten goed afgewogen worden ter verwijdering van contrasten, als bijvoorbeeld op de foto met de donkere lucht waarneembaar zijn. Het werkvolk is daar nog niet van doordrongen.

Om de vereischte stabiliteit tegen winddruk te verkrijgen, onder vermijding van steunbeeren, die de bovenaangehaalde schuilhoeken zouden veroorzaakt hebben, het gevaar van architectonische verbrokkeling opleveren en bovendien te veel materiaal

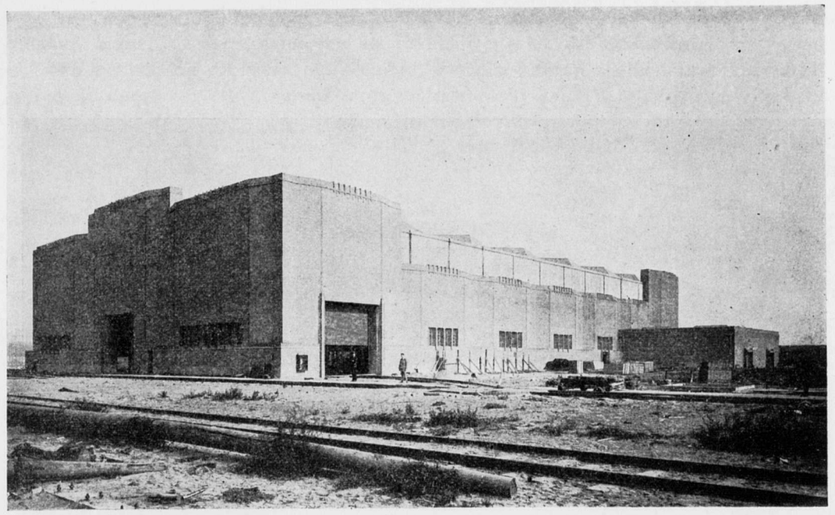

verbruiken, hebben wij de muren „gevouwen". Wij hadden ze ook een golvend profiel kunnen geven, maar dat zou te kostbaar in de uitvoering geweest zijn.

Ter vermeerdering van de zoo verkregen stabiliteit (en tevens om doorslaand en aanslaand water te vermijden), hebben wij de muren met wijde spouwen laten metselen. De lage muren bestaan uit 2 × een halvesteen met 20 c.M. spouw en de hooge muren uit 3 × een halvesteen met twee spouwen elk van 10 c.M. Men versta ons goed: het geheele gevaarte is van halfsteens muren, zonder metalen of ander vakwerk, gemetseld. Daar de „vouw"-diepte 0.70 M. bedraagt, is de voetbreedte der lage muren 2 × 11 + 20 + 70 c M. = 1.12 M. en die der hooge muren 3 × 11 + 2 × 10 + 70 c.M. = 1.23 M. Bij de laatste, terecht beruchte najaarsstormen is proefondervindelijk gebleken, dat de toegepaste constructie aan de verwachtingen beantwoordt. De korte gevel is 53 M. lang, het middengedeelte is 17.50 M. en overigens is hij 15.50 M. hoog. De lange gevels zijn 87.— M. lang, de vijf midden-traveeën 10.50 M. hoog en de beide eindtraveeën 15.50 M. hoog.

De muren zijn afgedekt met lood op massieve rollagen, waaronder bij wijze van waterhol een strook plinttegels met-bolle-hoek onderste boven ingemetseld is. Wij kunnen zulke vuil-werende water-afleiders in ons metselwerk niet missen, maar afgezien daarvan: het pittig scherpe schaduwkantje levert het gewenschte architectonische effect op, zonder dat de muur-afdekking door zijn overstek lomp wordt.

De dagzijden van de groote ingangen zijn verstijfd door zware penanten, waarop de ijzeren balken opgelegd zijn, welke balken met beton en metselwerk omkleed zijn.

De aangebrachte vensters zijn niet gemaakt om meer licht in de werkplaats te hebben, maar om schaal in het werk te brengen en om het drukkende gevoel van opgeslotenheid, dat in een ruimte zonder uitzicht ontstaat, voor de werkende menschen te voorkomen. De tusschenstijlen zijn als gemetselde monolithen (men vergeve deze schijnbare tegenspraak) behandeld, de openingen zijn gedicht met gietijzeren ramen, waarin blank glas. Sommige van deze vensters zijn later bij het plaatsen van werktuigen dichtgemetseld. Het ware ons liever geweest, als zij dan geheel weggemetseld waren, maar waar de zuinigheid grondig betracht wordt, wordt nooit gesloopt — als het enkel om de schoonheid te doen is.

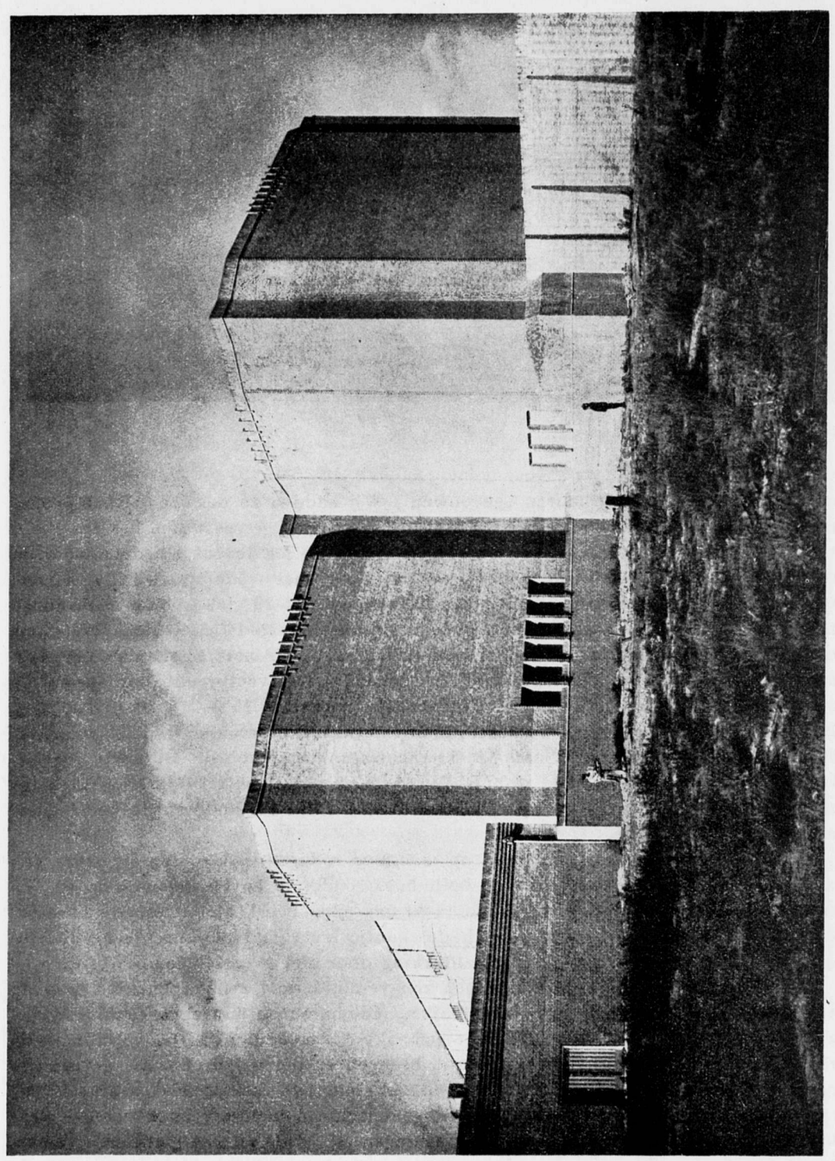

KETELMAKERIJ AAN DE MAAS TE ROTTERDAM. ARCHITECTEN H. A. J. BAANDERS EN JAN BAANDERS.

De „ingevouwen" partijen zijn tot boven manshoogte gedicht met een rechten vlakken muur, die architectonisch als sokkel werkt en de monumentaliteit verhoogt.

Wij hebben bij dit werk het element, dat ons beroep als kunstvak kenmerkt, te weten de derde afmeting, ruimschoots tot zijn recht kunnen laten komen. Zoo hebben wij gelegenheid gehad, zoowel aan de technische en economische eischen van het gebouw zelf, als aan zijn betrekking tot de omgeving en aan de toepassing van de derde afmeting als voornaam bouw*kunst*-beginsel, recht te doen weervaren. Een en ander als vrucht van goede samenwerking tusschen de technisch en economisch hoogbegaafde lastgevers, hun adviseurs en hun uitvoerders. Wij memoreeren dit met groote erkentelijkheid.

H. A. J. BAANDERS en JAN BAANDERS.

TENTOONSTELLINGEN.

De Tentoonstellingsraad zal zorgen voor exposities van Architectuur en aanverwante kunsten. 'k Stel me groote tentoonstellingen voor van meer dan nationale beteekenis. De deelnemers (inzenders) zullen er speciaal werkstukken voor vervaardigen, ze keurig opzetten en encadreeren. De Jury zal ze met veel zorg en extra kritischen blik keuren, en er het al of niet waardig over uitspreken. Heel goed, ik beaam het nut van en het belang verbonden aan dergelijke exposities. In 't algemeen zijn wij nog altijd ijdel genoeg om ons eenigermate gevleid te voelen als w' ons eigen werk in goed gezelschap zien mede arbeiden aan het gestelde doel. Ergo zullen w' er te zijner tijd ook wat voor gereed maken als de oproeping tijdig komt.

Intusschen lijken mij nog andere exposities van belang en deze zullen niet in 't minst afbreuk doen aan de vorengenoemde. Ze zullen te arrangeeren zijn zonder Raad, zonder Jury. Het hiervoor bestemde werk zal niet speciaal vervaardigd behoeven te zijn, niet keurig opgezet en geëncadreerd. Ik stel me periodiek weerkeerende kleine tentoonstellingen voor in eigen kring te organiseeren.

Of hiermede groote belangen gediend zullen zijn? Wie zal 't ook maar 'n oogenblik in twijfel trekken. Tal van voorbeelden zijn voor 't grijpen om de waarde aan te toonen en te illustreeren. Denk aan de vele vertrouwensmannen die, op 'n sporadische uitzondering na, niet in de gelegenheid komen hun waarde als scheppend bouwmeester te demonstreeren en voor wie bij herhaling weer vertrouwen moet worden gevraagd aan de leden die hen dikwijls niet nader kennen dan als vergaderingbezoekers. Denk aan de vele leden der onderscheidene Schoonheidscommissies, die bij herhaling aangezocht zijn en opnieuw worden om te oordeelen over het werk hunner collega's en daarom eenig gezag en waardeering dier collega's behoeven. Denk aan de benoeming van Juryleden voor eventueele prijsvragen, denk aan benoemingen als b. v. die van den Vijzelstraatadviseur bij referendum, denk aan meerdere vormen van vertegenwoordiging onzer bouwkunst naar binnen en naar buiten en stem met mij in wanneer ik meen dat het noodig is elkaar meer en grondiger te leeren kennen.

En die kennis is te oppervlakkig en te eenzijdig als die is opgedaan uitsluitend in de samenleving van mensch naast mensch. Er is meer noodig. We moeten elkaar kennen als architecten tegenover architecten. En dát is zelfs niet genoeg. Want waren er niet immer pratende, schrijvende, teekenende naast bouwende architecten te onderscheiden?

We hebben noodig elkaars waarde te kennen als werkers aan de verheffing en de ontwikkeling onzer bouwkunst.

De Bureaux der Gewestelijke Kringen zouden de organisatie op zich kunnen nemen en zorgen dat maandelijks of twee-maandelijks een kleine collectie eigenhandige schetsen, krabbels, teekeningen, maquettes, enz. in verschillende grootere en kleine plaatsen worden bijeengebracht, welke achtereenvolgens een rondreis zouden kunnen onder-

nemen; zoodat het werk uit alle oorden regelmatig naar alle oorden zou worden verplaatst.

Geen lid zou zich aan de deelname mogen onttrekken; doch ieder zou zich gehouden moeten achten telkens, b. v. volgens een rooster, een nieuwe collectie te helpen samenstellen.

Primo verzoek ik instemming met en (of) bezwaren tegen deze kort ontwikkelde gedachte van (alle) medeleden;

Secundo vraag ik de meening van het Bestuur en van de Bureaux der Gewestelijke Kringen omtrent de eventueele organisatie;

Ten slotte de medewerking der Redactie teneinde nader van gedachten te kunnen wisselen in ons orgaan.

Amsterdam, medio April 1922. G. J. RUTGERS.

MODERN DENEMARKEN.

We merken er weinig van. Veel te weinig. Maar er wordt ook haast niet gebouwd. Twee jaar geleden was behalve eenigen woningbouw alleen sprake van het groote Politiegebouw van Kampmann. Die er nu niet meer is. En hetgeen door zijn zoons en eenige anderen nu wordt uitgevoerd.

De kleine kunsthandel, waar Prof. Petersen zijne voortreffelijke interieurs en meubelen voor maakte is alweer opgedoekt. De bouwplannen voor bankgebouwen zijn uitgesteld evenals hier. En toch ontwikkelen zich de denkbeelden. Hoe kort is het nog maar geleden, dat men zich vergaapte aan de nieuwigheden van het Paladshotel van Anton Rosen, dat zijn toren zoo driest durft stellen naast den Raadhuistoren van Nyrop.

En met de eenvoudige werkers als Paul Holsoe is er nu ineens een kring van jongeren, waar Paul Baumann schuld aan is. Of die aan hem te danken is. Zooals Kai Fisker en Gjerlof Kundsen en F. C. Lund en Ib. Lunding en Tage Rue; ook Max Rée. Ziet hoe deze menschen het leven bekijken. Zij verlangen niet naar veel sensatie. Als men hun maar vrij laat om voor zich zelf het schoone te vinden; en te genieten, zonder den last van het bezit. Max Rée teekende ook de costumes voor de Midsummerninghts-dream in Stockholm. Het is een enkel lijntje en een enkel kleintje waar hij zijn hart aan ophaalt. Verliefde menschen zien het schoone, dat er had moeten zijn. En deze menschen zijn allen verliefd op het leven. Hoe lang nog? Wat doet het er toe. De gevoelens zijn er en elke generatie zal de brandende fakkel weer overnemen.

Buiten te leven, in de duinen. Een eenvoudig vierkant bouwsel; er kunnen 12 menschen wonen, want er komen altijd veel vrienden. Natuurlijk komen er veel vrienden. Je staat op en gaat dadelijk baden in zee. Er is in huis weinig ruimte noodig. Eten, ja dat gebeurt ook buiten. Als het regent kruip je allemaal samen in een hoekje en vertelt hoe goed het leven is. Hoe lang nog? Zoolang de menschen jong zijn.

Daar in Kopenhagen zijn ze erg lang jong. En ze trekken naar buiten in hun eerste buitenhuisje, dat meestal hun eenigste blijft.

Politiken had reeds drie boekjes uitgegeven met zulke huisjes. En in 1920 kwam een vierde, omdat de materiaalprijzen weer steeds stegen. Politiken wou bewijzen dat men den moed niet behoefde op te geven en dat men met den uitersten eenvoud iets goeds bereiken kan. Hoeveel jonge menschen zijn al met die gedachte alleen geholpen? Hierbij een voorbeeld uit de meer dan 50 ontwerpen. 't Is van Ib. Lunding.

Hoe kinderlijk, nietwaar? Het is haast belachelijk. Iedereen kan dit. Als iedereen het ook maar wilde. S.

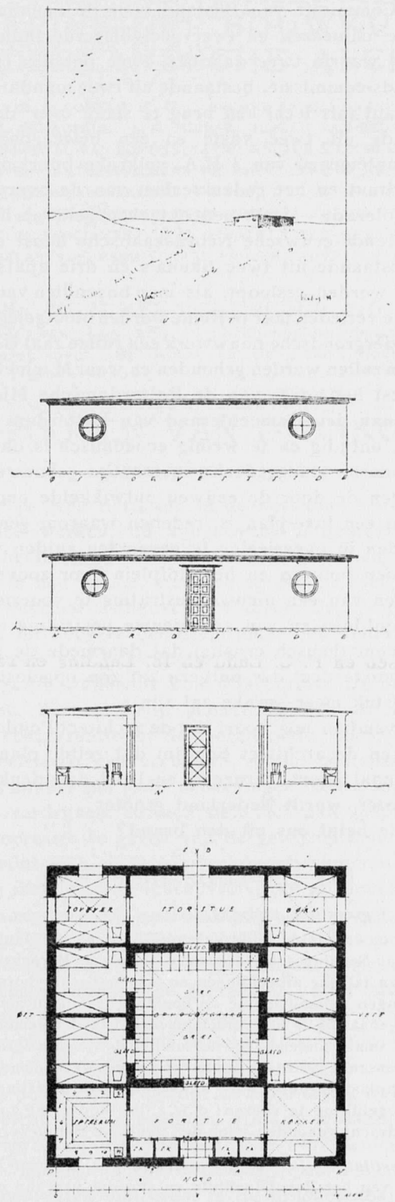

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Als men hoort, dat na 16½ maand voorbereiding de Gemeenteraad van Nebraska-City besloot, gehoord de Commissie van Bijstand voor de openbare werken, bestaande uit drie mulatten, twee chineezen en twee geciviliseerde indianen en de commissie voor de verkeersregeling waarin twee dakota's, twee pahni's en één pueblo zitting hebben en de schoonheids-commissie, bestaande uit twee mandaren, twee abipoonschen en een Duitsche immigrant (als leek) een brug te slaan over de Missouri, ter plaatse 260 M. breed, bestaande uit twee vaste en één beweegbaar gedeelte, voor welk bouwwerk behalve het onteigenen van 3 H.A. volkrijke buurt o.m. het gerechtshof, 2 casino's, het blindeninstituut en het gedenkteeken van de overwinning van Nebraska in den veldtocht tegen Colorado — welk gedenkteeken geldt als het eenige overgebleven specimen van oud-achttiende-eeuwsche Nebraskaansche kunst en door de commissie voor de monumenten bestaande uit twee tikuna's en drie apatsches op hare lijst geplaatst — zullen moeten worden gesloopt, als men bovendien verneemt, dat de thermen van Septimus Severus, die verleden jaar te Rome werden blootgelegd, gerestaureerd zijn en dat van het prachtige ondergrondsche bouwwerk een ruime zaal is gemaakt, waar futuristische tentoonstellingen in zullen worden gehouden en waar Marinetti concerten zal geven;

en als men dan leest het adres van de Rotterdamsche Middenstandsvereeniging Handel en Nijverheid aan den Gemeenteraad van Rotterdam, dat het plan Berlage voor het Hofplein duur, ontijdig en te weinig economisch is, dat bij de verwezenlijking daarvan dit hoogst moderne stadsgedeelte met hooge gebouwen en andere (?) architectuur zal vloeken tegen de door de eeuwen ontwikkelde oude stad met haar lage bebouwing, dat het plan een luxe-plan is, redenen waarom genoemde vereeniging de vrijheid neemt bescheiden in overweging te geven ten zuiden van de Delftschepoort een tweede brug te doen bouwen en het Hofplein voor zoover noodig van boomen en paaltjes te ontdoen en van een nieuwe bestrating te voorzien — let dus op „van boomen en paaltjes te ontdoen en van een nieuwe bestrating te voorzien," aangezien zij daarmede ernstig meent (heusch ernstig) dat daarmede de kwestie voor jaren tot bevrediging van het grootste deel der burgerij zal zijn opgelost en er voorloopig aldus van geen Hofpleinvraagstuk meer sprake zal zijn;

en als men dan bovendien nog hoort dat de architect Pouderoyen het plan Berlage een beetje „verbeterd" en de architect Schram dat zelfde plan een tikje „omgewerkt" heeft, als men dat allemaal hoort, verneemt en leest dan denk je toch heusch .....: „Door kunst en door boter, wordt Nederland grooter".

Maar ..... wie helpt ons uit den brand? J. P. M.

UIT DE TIJDSCHRIFTEN.

Deutsche Bauzeitung No. 30, 15 April 1922. Zeer belangrijk voor de architecten, die in het mijnendistrict van Zuid-Limburg bouwen, is de bijdrage van Dr. Ir. K. W. Mantner over „Die Sicherungen von Bauwerken im Bergbau-Senkingsgebiet unter besonderer Berücksichtigung der Eisenbeton-Bauweise." Aan de hand van talrijke afbeeldingen en schematische voorstellingen worden verscheidene ongewenschte spanningen behandeld die op bouwwerken in en aan den rand der „Senkungmulden" kunnen werken. Eigenaardig is het verschijnsel, dat in 't algemeen de scheuren in een gebouw, naar boven vervolgd, samenkomen boven het midden der „Senkungsmulde". Schrijvers beschouwingen voeren tot het verrassende resultaat, dat het voor bouwwerken met een stijf tezamenhangende fundeering (gewapend betonplaat en dergelijke) wenschelijk is de belasting van den bodem per oppervlakte-eenheid zoo hoog mogelijk op te voeren; d. w. z. de fundeering zoo klein mogelijk te maken.

Het artikel — een voordracht gehouden voor de „Deutsche Beton-Verein" — wordt nog vervolgd.

Journal of the Royal Institute of British Architects No. 12, 22 April 1922. Dit nummer is geheel gewijd aan het jaarverslag van het Royal Institute en aan dat van zijn commissaris. In het verslag van de Practice Standing Committee treft ons een paragraaf over moeilijkheden van het uitbetaald krijgen van honorarium inzake woningbouw, die opgehouden wordt of in het geheel niet doorgaat, en ook over de mogelijke werkzaamheid van den architect voor den eigenbouwer, „wanneer de woningbouw weer een commercieele onderneming wezen zal." Tout comme chez nous! A. B.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 21. 27 MEI 1922.

INHOUD: Begrooten van loonkosten, door H. H. van Santen. (Vervolg van pag. 129). — Schoonheidscommissie III, door G. J. Rutgers. — Een paar opmerkingen over „de Kunst en de Leek", door C. M. van Moorsel Pzn.

BEGROOTEN VAN LOONKOSTEN.

(Vervolg van pag. 129.)

Het is toch waarlijk geen fictie om in de besteders — en hunne vertegenwoordigers — van openbare werken, de aangewezen verdedigers te zien van het belang dat de gemeenschap heeft bij de economie van den arbeid. Min of meer bewust, heeft men dit altijd in hen gezien, maar zij zelven schenen persoonlijk meer belang te stellen in constructieve en æsthetische belangen. Ongetwijfeld omdat zij zich meer aangetrokken voelden tot hoogere belangen, maar ook omdat het instituut der vrije concurrentie de belangen van bouwheeren en gemeenschap, bij eenige oppervlakkige contrôle der bouwdirectie, voldoende kon waarborgen. De oorlogsjaren en de economische verwikkelingen, die er mede gepaard gingen en er op volgden, brachten tezelfdertijd de vrije concurrentie en de mogelijkheid van contrôle in het gedrang. Dit is in den loop der crisisjaren niet verbeterd, zoodat besteders, uit calculatief oogpunt, de bouwwerken steeds minder zijn gaan beheerschen. Het is natuurlijk verkeerd om te generaliseeren en te overdrijven, en men stelt zich aan gedocumenteerde tegenspraak bloot; maar om een impressie te geven van de gewijzigde verhoudingen, kan men wel zeggen dat bouwdirecties zich sinds eenige jaren bevinden in de positie van een gezagvoerder op een schip met muitend scheepsvolk, die om het schip toch maar in de vaart te houden, voor de reederij de wantoestanden aan boord verbergt en door groote toegevendheid voor de vergrijpen tegen de discipline, het nog grootere kwaad van opleggen zocht te voorkomen door noodgedwongen, oogluikend toe te staan dat de schuit soms uit den koers slaat om de bemanning nu en dan te laten passagieren of voor eigen rekening sluikhandel te laten drijven. Maar aan zichzelf en aan zijn reederij is de gezagvoerder verplicht om, waar dit niet door autoriteit ineens mogelijk is, geleidelijk het gezag weder in handen te nemen, door den omvang van het kwaad geheel te verkennen, en de discipline weder te handhaven, waar noodig met successieve verwijdering van onbetrouwbare elementen. Mutatis mutandis:

„In het bouwbedrijf is de tijd gekomen voor eene Sanierung der calculatie".

Prijsconventies en malaisetijd zijn twee begrippen, die niet naast elkander kunnen bestaan, als de koopers zich met ernst in de prijsberekening verdiept hebben. We zagen reeds hoe op de toch al niet geringe hoeveelheid effectieve kosten zich een ware pyramide risicoposten vasthecht. Als de afzonderlijke leveranties scherp gecalculeerd zijn — en de werkzaamheden evenals de leveranties — waarbij de zoozeer

verwaarloosde industriële middenstand een goede kans heeft om te toonen dat hij eens temeer de reddingsplank kan zijn voor de op de klippen der bedrijfsconcentraties gestrande besteders; als de totaalkosten van een bouwwerk voldoende uitgerafeld zijn, zal het blijken, niet alleen, dat iedere post op zichzelf minder hoog kan zijn, maar dat een niet geringer massa aan vulling, risico, winstmarge wegvalt, die bij het samenstellen der afzonderlijke posten door of vanwege de besteders, heel wat minder noodzakelijk blijkt dan wanneer deze zich ertoe bepalen aanbiedingen voor de levering in massa in te wachten. Er zal ongetwijfeld wat meer werk te verrichten zijn, en zoo nu en dan zal men eens van zijn voetstuk moeten stappen om te zien wat op den beganen grond voorvalt. Als men zelf wil chauffeeren moet men er niet tegen opzien om zoonoodig eens onder den wagen te kruipen, maar men leert den wagen beter kennen en vermindert de onderhoudskosten.

Als de besteder de samenstellende deelen en werkzaamheden van een werk afzonderlijk heeft doen begrooten, zal bij inschrijvers het geloof in de goede kansen van een werk gesuggereerd worden, evenals de thans bekend wordende bedragen het geloof in het kwade bevorderen. Gedetailleerde calculaties zijn zeer zeker ook door inschrijvers gemaakt, maar zij zien de belangrijke prijsafwijkingen van de prijzen van die hunner concurrenten die weer globaal calculeeren; en de twijfel zich te misrekenen sluipt hun hart binnen. Lager bouwkosten en dus meer werk wordt bevorderd door gedetailleerde begrootingen die de zwakmoedige industriële middenstanders helpen durven. Er zijn zoovelen bang voor eigen moed ... en het ligt op den weg van besteders om dezen zwakken hulptroepen moreelen steun te bieden.

De enquête-commissie voor de bouwbedrijven heeft indertijd in haar tweede rapport, dat zich in het bijzonder bezighoudt met de prijzen der bouwmaterialen, vastgesteld, dat de prijs van den normalen baksteen met f 12.— verminderd zou kunnen worden om den fabrikanten een winst te verzekeren van 100 % boven die van 1914. De steenprijs is sedert verlaagd, maar men kan zich voorstellen in welke factoren de aanneemsommen voor bouwwerken zijn te ontbinden als voor een enkele materiaalsoort reeds een beduidende surtaxe vereischt wordt boven het dubbele van de vooroorlogsche bedrijfswinst; min of meer zijn de andere materialen in soortgelijke condities.

Daarbij komen dan de loonen van de eigenlijke bouwvakarbeiders en over het geheel één zeker, of zeer onzeker bedrag voor risicoposten; over het geheel, de begrootingspost „Sociale Lasten" welke men nominaal op 12½ % mag stellen, maar dien men zoogenaamd zoo hoog niet durft te stellen om niet teveel kans te loopen het werk te missen, maar waarvoor men als tegenwicht voor dit geweldig waagstuk, zich schadeloos stelt, door den post „onvoorzien" nog eens extra aan te dikken.

De inschrijving wordt daardoor steeds meer en meer tot een avontuur waaruit men zich alleen met eer en voordeel kan trekken door beleid en bekwaamheid bij de afwerking.

Wat heeft, zal men nu vragen, de besteder of (altijd weer) diens vertegenwoordiger, te maken met de manier waarop de onderaannemers, de leveranciers en ambachtsbazen, zoowel als de aannemer, zijn loonkassen calculeert. Wat heeft, kan men vragen, de Maatschappij van Nijverheid en Handel te maken met de manier, waarop de Regeering hare begrootingen samenstelt. Ben ik mijns broeders hoeder? Ja, kan men antwoorden, als ik met mijn broeder in hetzelfde schuitje zit en geen vertrouwen in diens stuurmanskunst heb.

Evenals de Maatschappij v. N. & H. niet uit bedilzucht zich als een verbeterde Rekenkamer opwerpt, maar uit het besef, „we sink or swim together", zoo hebben ook de besteders de wijze van calculeeren hunner hoofd- en onderaannemers ter harte te nemen. Besteders — en hun vertegenwoordigers — hebben de verplichting de bouwnijveren voor te gaan op den weg die terugleidt naar normale toestanden; niet alleen de moreele verplichting, jegens de gemeenschap, maar ook uit welbegrepen eigenbelang.

De vraag of de onderaannemers zich er veel aan zullen laten gelegen liggen of de besteders nauwkeurig calculeeren, lijkt mij geen vraag, daar het buiten kijf is als de besteders hun begrooting weten te preciseeren en te motiveeren, dat er dan wel een „werkwillige" onderaannemer gevonden zal worden die tracht de begroote calculatie aan te houden, nabij te komen of juister, er onder te blijven. En als er één schaap over den dam is volgen er meer. Bovendien — er staan al dozijnen te wachten tot het hek van den dam zal zijn genomen om doorgelaten te worden en de leiding van den herder te volgen. De gebruikelijke frase is: „de beproefde leiding". Maar zit *hierin* eigenlijk niet de moeilijkheid? Zijn we met het betoogen van de *wenschelijkheid* van gedetailleerd begrooten en partieel besteden, niet bezig om een open deur in te trappen en gaat het feitelijk niet meer om de *mogelijkheid* daarvan.

Als de bouwmeester naast zijn constructieve en æsthetische zorgen geen tijd of lust heeft om zich ook te belasten met de calculatieve zorgen van het vak, zou hij aan een „clerk of scaleo" het uittrekken kunnen overlaten, maar omgaat daardoor niet het beweerde overwicht van den aannemer die voor een deel zijn waarde grondt op zijn practische ervaring van materialen, leveranciers en prijzen. „Beweerd" want geen van beiden beschikten over „inside information" inzake de industrieele kostprijsberekening der bedoelde bedrijven.

De een zoowel als de ander, krijgen mettertijd een zekere „flair", maar wat is deze anders dan een vlotte manier om vlug, gemakkelijk, en bij benadering juist, op ervaringsgronden de kosten te ramen die voortspruiten uit gegevens welke sedert een verloop van jaren zijn bekend geworden. Eindgegevens welke alle samengesteld zijn uit de pyramides van ramingen, onvoorziene en risicoposten; deze hebben niet meer waarde dan die geraamde cijfers zelve. En het gaat er juist om, om aan juister, meer betrouwbare cijfers te komen; niet om over een enorme hoeveelheid van deze eindgegevens de beschikking te hebben. Deze zijn in de gewijzigde en onzuivere verhoudingen geheel onbetrouwbaar geworden. Verlaat men dien weg en verkent men den nieuwen, dan is het aannemelijk dat het uittrekken van de hoeveelheden materiaal, geen bezwaar heeft voor een normaal calculator, noch het vaststellen der materiaalprijzen: een begrootingsbureau is daarvan natuurlijk „au courant". Ook de arbeidsloonen kent men daar; maar arbeidsloonen zijn nog geen loonkosten. En de loonkosten (d.w.z. de kosten aan arbeidsloon aan ieder werkstuk of iedere bewerking) moet men kennen; maar hoe omgaat men de moeilijkheden? Benoodigde arbeidstijd vermenigvuldigd met uurloon = loonkosten. Maar hoe weet een begrootingsbureau in den tegenwoordigen tijd, hoeveel tijd eene bewerking behoeft. En al zijn in de collectieve arbeidscontracten de uurloonen gestipuleerd, hoe weet men welke loonklasse voor een bepaald soort werk noodig is. De eenvoudige redeneering dat een en ander zich vanzelf adjusteert omdat een arbeider uit een hoogere loonklasse minder arbeidstijd voor een bewerking behoeft dan een uit een lagere, gaat niet immer op; veelal zien we geheel andere resultaten. Men zou dus zeggen dat de begrootingsbureaux er belang bij hebben om de resultaten der nacalculatie te toetsen aan hun voorcalculatie; het is niet alleen noodig om tijdwaarnemingen te doen, maar deze ook in geld waardeerbaar te maken, daar de arbeidstijd niet altijd omgekeerd evenredig is aan de hoogte van het uurloon. Niet alleen dat de begrootingsbureaux tijdwaarnemingen op het werk moesten doen, maar ook in bedrijven die op hunne bestedingen inschrijven; in ieder geval de beschikbare gegevens der calculatie uitwisschen tegen die der begrooting. Maar hierbij komt het „zakengeheim" in het gedrang, zal men zeggen: welke leverancier hangt zijn besteller de resultaten van zijn opdracht aan den neus. Voorloopig is echter nog geen sprake van bedrijfsresultaten maar van tijdwaarnemingen. En het zou ons nog niet zoo'n hemelstormende nieuwigheid lijken, zelfs in onze bakermat van particularisme, als de ondernemersorganisaties van bedrijven welke voor het bouwvak werken en welke zich uitspraken of iets voelen voor partieele besteding, zich verstonden met rekenplichtige besturen, overheidsdiensten, woningbouwvereenigingen en

hunne vertegenwoordigers, om tijdwaarnemingen, looncalculaties en bedrijfsonkostenberekening uniform of in ieder geval in gemeenschappelijk overleg te doen geschieden met de begrootingsbureaux der besteders; of waar dit op practische gronden bezwaarlijk zou zijn, met een gezamenlijk calculatiebureau, dat den besteders de onontbeerlijke maar zoo moeilijk te verkrijgen gegevens zou verstrekken. Den bouwmeester blijven wetenschappelijke en ideëele zorgen voorbehouden: hij moet de gegevens voor zijne begrooting kunnen putten uit een calculatiebureau, dat zich in voortdurend contact bevindt met ondernemingen die in hunne arbeidsmethoden het meest „bij" zijn.

H. H. VAN SANTEN.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE III.

Vastgesteld is dus dat hier niet anders bedoeld wordt als de versterking van het Instituut. — „Verkiezingspropaganda met 'n tendenz", werd mij tegemoet gevoegd; accoord; maar — in de juiste beteekenis en zonder bijgedachten.

De vraag is nu: hoe die versterking te bereiken? 'k Stel me niet voor deze vraag in 'n paar regels afdoende te beantwoorden en herhaal dat de ervaringen van zittende leden zeer vruchtbaar zullen kunnen zijn.

Al is 't niet mogelijk een bevredigende aanwijzing te geven voor het beoogde doel; eenige voorwaarden, waaraan de Commissies zullen hebben te voldoen, zijn wel te noemen.

Intusschen zij opgemerkt dat geen ander lid er toe gekomen is zijn meening te geven; een teleurstellend feit, waartegenover alleen de hoop staat dat straks alles tot uiting zal komen als 't op de daad aankomt.

Bepalen w' ons thans tot Amsterdam, dan kan in herinnering worden gebracht, dat voor eenigen tijd de zoogenaamde welstandsbepalingen zijn. toegevoegd aan de Bouwverordening, en men wachtende is op de stappen van B. en W. ten aanzien van de reorganisatie der Commissie, die aan de naleving dezer bepalingen zal hebben mede te werken op een over de geheele gemeente uitgestrekt arbeidsveld. Wachtende op de reorganisatie, die het noodzakelijk gevolg moest zijn van het vastleggen der bovenbedoelde bepalingen in de verordening, bleef de bestaande Commissie in functie om en bloc af te treden zoodra haar opvolgster zal zijn geïnstalleerd.

En, naar wordt medegedeeld, ten stadhuize wordt met voortvarendheid gearbeid aan die reorganisatie; zoodat eerlang de betrokken corporatiën, waaronder de B. N. A., in de gelegenheid zullen zijn over de plannen van B. en W. te oordeelen om daarna, als men zich met die plannen kan vereenigen, mede te werken aan de samenstelling der nieuwe Schoonheidscommissie.

Waar 't gaat om de bevordering van officieel genoemde „welstandseischen" meenen wij genoeg vertrouwen te hebben in het beleid van ons Gemeentebestuur en zijn Adviseurs om te verwachten dat de organisatie in goede banen is geleid en een aannemelijk voorstel den Gemeenteraad bereiken zal; getoetst aan de veeljarige ervaring en het oordeel der tegenwoordige Schoonheidscommissie en die voor het Stadsschoon, welke mede in de nieuwe Commissie zal worden opgenomen.

De *werkwijze* hangt ten nauwste samen met de organisatie en kan bezien worden als daaromtrent iets naders bekend zal zijn.

Waar 't naar mijn gevoelen voor ons in hoofdzaak om gaat, is de *samenstelling*. De bouwkunst-lichamen zullen de belangrijke taak te vervullen krijgen van een vrij groot aantal candidaten voor het lidmaatschap aan te wijzen; zelfs wordt gesproken van dubbeltallen. En dàt is 't punt waarop alle aandacht gevestigd moet zijn.

De Gewestelijke Kring Amsterdam, welks taak het is deze zaak in overleg met het Bestuur voor te bereiden, dient samen te werken met Architectura. Wellicht

zullen gemeenschappelijke vergaderingen noodig zijn; in elk geval dienen beide zich te verstaan om de groote lijn in hun optreden vast te stellen.

Hier verder over dit onderwerp uit te weiden zou zijn vooruitloopen op de organisatorische behandeling. Het Bureau van den Kring Amsterdam neemt zich voor spoedig zijne leden bijeen te roepen om onder voorlichting van ter zake bevoegden en ingewijden te komen tot grondige overwegingen, zoodat deze Kring tijdig zal zijn voorbereid op de voorstellen of adviezen die van hem verwacht worden.

Op één punt zou ik tot slot nog wel de aandacht willen vestigen. Hoogstwaarschijnlijk zal de nieuwe commissie, evenals de oude, officiëel door B. en W. worden ingesteld. Zij verkrijgt daardoor, misschien zelfs méér dan te voren, een ten deele ambtelijk karakter. Formeel zou 't dan ook volmaakt juist zijn dat de Commissie zich als zoodanig los en onafhankelijk acht van de corporatiën, die aan hare samenstelling hebben medegewerkt. Echter moet dit, mijns inziens, eenigszins anders zijn voor de leden afzonderlijk. Juister en meer bevorderlijk aan het succes der Commissie lijkt het mij dat de groepen leden zich hunne afstamming herinneren alsmede het feit, dat zij hunne plaatsen innemen als vertrouwensmannen der corporaties, waaruit volgt dat er een zekere verhouding blijft bestaan tusschen corporatie en commissie, een band die in sommige gevallen van nut kan zijn, zoowel voor de Commissie als de leden dier corporatie, in alle gevallen waarbij onderlinge verhoudingen bedreigd mochten worden. Deze leden blijven onze collega's en behooren zich niet als autoriteitjes te gedragen omdat zij dan niet op aller medewerking zullen kunnen rekenen en daardoor niet of niet ten volle bereiken wat met 'n collegiaal optreden bereikt wordt.

P. M.: „Tentoonstellingen" in No. 20 zij in aller belangstelling aanbevolen!

G. J. RUTGERS.

EEN PAAR OPMERKINGEN OVER „DE KUNST EN DE LEEK".

In het Bouwk. weekblad van 29—4 en 6—5, schrijft V. Huszar een artikel, getiteld „De Kunst en de Leek". Met belangstelling kijk je naar zo'n opschrift, want, wie heeft niet ondervonden, dat daar nog niet het laatste woord over gesproken is?! En juist architekten weten daar van mee te praten. Men gaat dan zo'n artikel beginnen met de verwachting: misschien wordt *dat* vraagstuk me weer eens wat duideliker. Maar mis! Je vindt er een opstapeling van geestelike epigonen, maar niets nieuws, waar je je aan kan vastklampen. Zelfs vindt je er heel erg verwarrende uitdrukkingen in, als bv. deze: „Wij weten in onzen tijd dat men zeer goed in dichtkunst onwaarheden kan zeggen, en in muziek met dissonanten ook scheppen kan".

Is dit niet raar? Al of niet met dissonanten werken, is immers alléén een bepaling betreffende de wijze van zich uitdrukken. Is dat ook het geval met waar- of onwaarheid zeggen op deze of gene kunstwijze? Dit is toch wel bewijs voor slechts vluchtige behandeling van een onderwerp!

Zo, kan ik ook alleen beschouwen, waar H. spreekt over godsdienst als leider, als een heel vluchtig gezegde. Het is zo maar een greep in de ruimte, die je niets zegt. Want, als we hebben leren begrijpen, dat schoonheid geen eigenschap der dingen is; kunst, schone dingen wil geven en kunst géén doel maar middel (in het leven) is, (we kunnen immers, volgens H. zelf, èn waarheid èn onwaarheid er mee zeggen; èn aan sexuele èn aan etiese èn aan godsdienstige gedachten uitdrukking geven); dan zijn we nog net zo ver als toen we wisten dat we in een kultuur lege tijd woonden, arm aan godsdienst, arm aan alles wat groot is en groot maakt.

„Zoo'n nieuwe godsdienst is voorloopig nog maar een droom en geen werkelijkheid,"

zegt H. Nu, dan zal er toch zeker een goede raad komen, hoe we de zaak dan wel moeten aanpakken, wat ons dan wat duideliker maakt wat dat „doel" is, of, daar wel een heel grote opgaaf is, ons tenminste een beetje weg wijst, waarheen! Maar je grijpt weêr mis. Alleen krijgen we te horen, dat we „in de eerste plaats behoefte hebben aan behuizing", „dat zij (de leken), terwijl dat meestal op een vergissing berust, zich verbeelden „Kunst, zoowel als andere vakken, (te) begrijpen," en nog wel „doordat de menschen voor zich een algemeene ontwikkeling willen", en dat als er „een Bond van Architecten bestond, die een ideaal voor oogen hebben, op den duur de toestanden anders zullen worden".

Nu vraag ik: wat zegt dit alles? Als in het eerste gedeelte van zijn artikel H. ons zegt, dat in de oude stijl perioden de kunst bloeide, omdat er een „idee fixe" was, en we willen dat heel graag, aannemen; wat hebben wij dan nu aan een slotraad als deze: uitschakeling van „on-aesthetische elementen in de vorm van leekenmeeningen", want . . . „in godsdienstige tijden werd ook niet gevraagd, of de menschen de leer begrepen, ze wordt gegeven, meer niet." ! ! !

Is het H. dan nog niet duidelik, terwijl hij zelf in z'n artikel de woorden er toe in je mond geeft, dat: *niet* het filosoferen over: een wijze van zich uiten in kunst; *niet* het de leek zeggen: je „moet dit aanvaarden"; *niet* het „zuiver en echt (houden van een) eenmaal gekozen richting", kunst zal doen bloeien, maar alleen *de bestendige aanwezigheid van* . . . „de idee fixe", (als ge „het" zó noemen wilt).

Want „kunst populariseeren is een utopie", en de „relatie tusschen kunst en leek (moet komen) zonder paedagogische lessen en volksuniversiteiten, waarheen 't volk toch niet gaat"! (H.)

Volgt daar dan niet glashelder uit, dat het volk niet *eerst* kunst zoekt, maar die „idee fixe"? En als dan die „idee fixe" de feitelike bloei voor kunst zal brengen, is het dan niet tegelijk véél nuttiger voor de Kunstenaars, zich meer ledig te houden met het trachten naar, en zich richten op „de idee fixe", dan er zich een levenstaak van te maken, *de wijze* van uitdrukken (van die idee fixe) zo „zuiver mogelik te houden?"

Wat doe je met een glas, al is 't nòg zo mooi, als er niets dorstlessends voor je in zit? Het water is er toch niet om het glas, maar wèl het glas om het water. Zo ook kunst!

En zó eens bezien de foto's in Bouwk. W.bl. van 22—'4, van het atelier van Berssenbrugge te 's-Gravenhage, waar Huszar de ruimtelike schildering aanbracht, kan men hierbij niet evenzeer spreken van de glas-en-water rebus? Dit is een behuizing als vormgeving „zuiver en echt". Maar als nu de foto was genomen, terwijl Huszar zelf midden in ruimte had gestaan, (wat dan toch minstens mogelik moet zijn!), hadden we dan niet eventjes gelachen?

En waarom? Is die ruimte, die zo zuiver als vormgeving is, er dan niet „om gebruikt te worden?" Het moest toch! En H, *zelf*, kan er niet eens in geduld worden! Zouden we dan hier niet kunnen spreken van een glas, dat niet werd gemaakt, òm het water, maar àls glàs, dus . . . on-wijs?

Begrijpen we dan nog niet, dat we *niets*, hoegenaamd *niets* hebben aan alleen zuivere kunst, maar dat we eerst nog wat anders moeten hebben, waar we *vanuit* kunnen gaan bij ons scheppen!

Die ruimten van H. zijn wel mooi, maar niet van-het-leven-uitgegaan, dus zonder nut! En leven is voldoen aan een „nut". Wat dan? Zo 'n ruimte sluiten, en door een klein gaatje van buitenuit bekijken?

Maar dan: „De Kunst en de Leek" ? ? ?

Den Haag. C. M. VAN MOORSEL PZN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0,30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 22. 3 JUNI 1922.

INHOUD: Constructieleer en Aesthetiek, door J. P. M.—Voordr. Prof. Peter Behrens, d. J. P. M.— Tentoonst., d. J. P. M.— Ingez. d. Willem C. Brouwer.— Met twee maten? door A. Keppler. — Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht.

CONSTRUCTIELEER EN AESTHETIEK.

Naar aanleiding van onze Algemeene Beschouwingen in het B. W. schrijft de heer G. V(ersteeg) in het laatste nummer van „Klei" een kort stukje onder bovenstaanden titel, dat wij terwille van de zaak hierbij overnemen.

„In zijn Algemeene Beschouwingen, voorkomend in het Bouwkundig Weekblad van 15 April, acht J. P. M(ieras) het noodzakelijk een woord van protest te laten hooren tegen de bespreking van een boekwerkje in het 1 Februarinummer van „Klei", n.l. over „Afdekkingen van Deur- en Raamopeningen" waarin door mij eenige algemeene dingen besproken worden, die het bouwkundig onderwijs raken, en waarin mijn meening gesteld wordt tegenover die van den schrijver van het boekje.

J. P. M. acht het onjuist van den schrijver, dat deze in de voorrede van zijn boekje, dat uitsluitend bedoeld is als een handleiding voor de constructieleer, de aesthetiek op zoo'n sterke manier naar voren brengt. Dit beschouwt hij echter meer als een vergissing . . . of, „als het klontje suiker, dat men vóór een bittere poeier op de punt van het lepeltje legt".

J. P. M. die, als wij ons niet vergissen, zelf eenigen tijd het Onderwijs in de Burgerlijke Bouwkunde te Delft als assistent heeft meegemaakt, acht echter het slikken van de bittere poeier voor onze jonge bouwkundigen een noodzakelijkheid, onontbeerlijk voor een gezonde bouwkundige loopbaan, want zegt hij:

„Het goede begrip en de juiste kennis van de, al zijn het ouderwetsche, afgezaagde en gelukkig niet meer toegepaste constructies, is voor de bouwkundigen onvoorwaardelijk noodig om met gemak de ingewikkelde technische vraagstukken, die de moderne bouwkunst stelt, te kunnen oplossen. Dat deze bouwkunst tot zulke excessen heeft geleid en van de jongeren constructies heeft laten zien die uit technisch oogpunt eenvoudig waanzinnig zijn, komt daardoor, dat deze jongere architecten verzuimd hebben zich de beginselen der constructieleer goed eigen te maken. Hun ontbreekt fundamenteele kennis en noch artistieke begaafdheid noch handige flair kan hun op den duur dit gemis vergoeden'."

Wij zijn door deze redeneering niet overtuigd en blijven de bestudeering van al die „ouderwetsche, afgezaagde en gelukkig niet meer toegepaste constructies" als onnoodigen ballast beschouwen. Inderdaad „bittere poeders". Maar hoe gelukkig J. P. M. in den regel, zijn aan het huiselijk leven ontleende beeldspraak hanteert, toch willen

wij er op wijzen dat bittere poeiers geneesmiddelen zijn tegen een of andere kwaal. Inderdaad lijdt de bouwkunst nog aan een kwaal. Wij vreezen echter dat met dergelijke poeiers geen gezonde moderne bouwkunst is te verkrijgen.

Als een beter geneesmiddel kunnen de „excessen der jongeren" dienst doen. Gelukkig dat er in den laatsten tijd jongere architecten zijn, „die verzuimd hebben zich de beginselen der constructieleer goed eigen te maken". Hun werk heeft beter dan de poeders uit de huisapotheek van J. P. M. als een krachtig geneesmiddel gewerkt tegen de conventioneele bouwkunst, die te langen tijd onder de plak heeft gezeten van de „Burgerlijke Bouwkunde". Voor een gezonde ontwikkeling van de moderne bouwkunst dient in de eerste plaats bij het bouwkundig onderwerp weg te vallen de onderscheiding tusschen burgerlijke bouwkunde en aesthetiek . . . het schrijven van studieboeken als „Afdekkingen van Deur- en Raamopeningen", is een soort receptuur die de patiënten niet beter maakt en het ziekteproces doet voortduren.

Wat betreft de constructies der jongeren, „die uit technisch oogpunt eenvoudig waanzinnig zijn" hieromtrent zou ik willen vragen: wat bedoelt J. P. M. met dat „technisch oogpunt". Zijn deze constructies niet houdbaar? Ongetwijfeld wel, want anders zou het Bouwtoezicht wel ingegrepen hebben. Zijn zij onnoodig duur? Daartegen zal de tegenwoordige bezuiniging haar invloed wel doen gelden. Zijn zij in het gebruik ondoelmatig? Ook dat zal naar wij vertrouwen nog wel losloopen. Ergerlijke voorbeelden daarvan zijn ons nog niet ter oore gekomen.

Wat de jongere bouwkundigen wel noodig hebben is de technische kennis van allerlei constructieve onderdeelen en materialen, zooals die thans worden toegepast. Kennis van de toegepaste statica van gewapend-beton, hout- en ijzerconstructies met de daarbij hoorende berekeningen en bovendien kennis van de bouwvakken, zooals men die thans in de bouwpractijk beoefent. Bovendien is het nog zeer de vraag hoe of de bouwkundige vakbeoefening zich verder ontwikkelt. De ouderwetsche vakbeoefening van den bouwkundige, die voor alles en nog wat verantwoordelijk is en van alle onderdeelen van de bouwtechniek op de hoogte, zal, naar wij voor een goede ontwikkeling van de bouwkunst hopen, op den duur verdwijnen.

De verantwoordelijkheid voor de duizend en een kleinigheden, die zich aan een bouwwerk voordoen, behoort gedragen te worden door de beoefenaars van de practische bouwvakken, misschien al in een zeer nabije toekomst door de organisaties der bouwvakarbeiders.

De architect krijgt dan de handen vrij voor wat zijn eigenlijke taak is, dit zal zijn in het belang van de architectuur, die tot nog toe slecht gediend is door vakbeoefenaars, die van alles en allerlei verstand hebben maar door de veelheid van hun kennis te kort schoten in wat hun feitelijke taak is.

De toekomst van de bouwkunst zal in zulke handen veiliger zijn, dan in die van bouwkundigen, die hun wijsheid halen uit boekwerkjes als dat waarvan de critiek van J. P. M. op de bespreking in „Klei" ons aanleiding gaf nog eens duidelijk te zeggen, wat wij het gevaarlijke van dergelijke bouwkundige vakboeken vinden".

De vaardigheid om nieuwe denkbeelden naar voren te brengen, ze met een schijn van gewicht in te leiden, totdat onze aandacht voldoende is gaande gemaakt, om ze vervolgens met een nonchalante gemoedelijkheid weer los te laten, is in het bovenstaande zeker te onderkennen en laat ons het eerlijk zeggen, te genieten. Maar dit genot, dat ons in dezen van politieke strijdlust zwangeren tijd méér wordt geschonken, maakt het des te noodzakelijker nogmaals en, nu met klem, te waarschuwen tegen de gevaren, die de a. s. bouwkundigen zullen bedreigen, als den kant wordt opgegaan, die hier in „Klei" den jongeren wordt gewezen.

J. P. M.

VOORDRACHT PROF. PETER BEHRENS.

Prof. Behrens begon er op te wijzen, dat de titel van zijn voordracht: „Werbender Wert der Baukunst" moeilijk in 't Hollandsch te vertalen is. Het onderwerp omvat niet alleen het probleem der architectuur, maar ook de beteekenis, het nut van de architectuur voor de samenleving. Men zou dus onder de „Werbender Wert der Baukunst" kunnen verstaan de propagandistische waarde, de reclame van de architectuur.

Allereerst behandelde Prof. Behrens dan ook de beteekenis van de reclame, die in het huidige leven een groote rol speelt. Wij leven in een tijd van manifesten, van openlijke proclamaties, van affiches. Daarbij heeft iedereen en alles groote haast, zoodat op de straten de sterkste eischen aan onze oogen worden gesteld. Voor het lezen van lange aankondigingen is op straat geen gelegenheid meer. Deze moeten dus in een zeer klein bestek worden samengevat, maar ook daarin weer moet men elkaar overtroeven. Het gevolg is, dat alle steden en dorpen onrustig worden door de reclame, en voor iemand, die naar wat romantische rust verlangt, is haast geen plekje meer te vinden. In Duitschland is letterlijk alles met plakkaten beplakt, en het is thans zelfs zoover gekomen dat, ook de Staat het niet beneden zijn waardigheid acht, om bij de daartoe geschikte instellingen de gelegenheid voor reclame open te stellen.

Toch behoeft men zich niet tegen de reclame te keeren. De tijd staat nu eenmaal in het teeken van de reclame, en men moet trachten haar in goede banen te leiden. Daar is slechts één middel voor, n.l. door de vervaardiging van de reclame in handen te stellen van de kunstenaars.

Er zijn verschillende middelen van reclame: het lichtbeeld, het beweegbare lichtbeeld, het plakkaat, de annonce. De kunstenaars hebben zich reeds langen tijd bezig gehouden met het plakkaat en mooie voorbeelden hiervan zijn reeds geleverd, bijv. hier te lande door Jan Sluyters, Jac. Jongert, Lion Cachet e.a.

Moeilijker schijnt het te zijn met de annonce. Annonces met eenige aesthetische waarde leest men zeer weinig. Spreker roemt niet het kaufmännische Deutsch, dat zich uit in trivialiteiten en slechts superlatieven kent, zonder de minste smaak of fantasie.

Toch zal hier verandering in kunnen komen.

Het kranten-duitsch, uit den tijd van sprekers jeugd, was ook alles behalve fraai; nu zijn er verschillende kranten, die stylistisch heel goed zijn. Bij de annonce ligt de moeilijkheid in de beknoptheid van den tekst. De annonce moge nog zoo goed gezet zijn, zij mist haar werking als de tekst niet beknopt en suggestief is.

Men mag aannemen, dat dit bereikt kan worden, als men de kunst te hulp roept.

De Kerk is er een voorbeeld van, dat de kunst het krachtigste middel is om gevoelens en bedoelingen op de meest indrukwekkende wijze tot uiting te brengen. De Kerk heeft dat van de oudste tijden af begrepen en de kunstgeschiedenis illustreert ons, dat de kunst is gebezigd voor de demonstratie van de macht.

Prof. Behrens opende zijn reeks lichtbeelden met den plattegrond van Parijs, overeenkomstig het verbeteringsplan, waaraan Hauszmann van 1854—'71 werkte, als voorbeeld van hetgeen hij zoo juist zeide. Immers in naam ging het er om, Parijs een gunstige strategische positie te verzekeren. Maar in werkelijkheid was het het verlangen van den Keizer om door den grootschen monumentalen aanleg, bewondering af te dwingen voor zijn macht.

In zijn verschillende lichtbeelden nu toonde Prof. Behrens de beteekenis van de bouwkunst voor de behoeften van het volk in dezen tijd.

Bij een fraaie afbeelding van de Wertheimbau aan de Leipziger-Platz zette hij de beteekenis van het Warenhaus uiteen, dat ten doel heeft het volk in al zijn verschillende lagen dienstbaar te zijn. De warenhuizen centraliseeren den verkoop der producten. Strikt modern is de Wertheimbau nog niet, Messel zocht „eine romantische Verdichtung der commercielle Gedanken".

Zeker veel minder imposant was het andere voorbeeld van warenhuisbouw: het Warenhaus te Dortmund van Prof. Wilhelm Kreis.

Na de warenhuizen noemt spreker de winkels, of liever de filialen van industrieën, van een bepaald product. Het is van groot belang, deze winkels die verspreid over de stad liggen, belangrijk en indrukwekkend te maken, wil deze gedecentraliseerde macht het uithouden tegen de gecentraliseerde macht, die in de warenhuizen ligt. Als voorbeeld van zulke winkels zagen we een winkel van de A. E. G. aan de Budapesterstrasze van Behrens zelf en een winkel van „Salamander" schoenen van architect August Endle, waarvan vooral het interieur zijn bijzonder effect ontleende aan de tegen de wanden tot bovenaan toe opgestapelde schoenendoozen, die als 't ware op deze manier een wandbekleeding vormden.

Overgaande tot de behandeling van de groote gebouwen, waar de productie wordt geregeld, waarvan Prof. Behrens er thans eenige in uitvoering heeft, gaf hij allereerst een uiteenzetting van de samenstelling van dergelijke gebouwen, waarvan de vertrekken gemakkelijk in grootte te veranderen moeten zijn, bij iedere verandering van de bestemming van het gebouw of van een deel ervan. De bouwkunst mag de organisatorische wenschen en eischen van den bedrijfsleider niet in den weg staan. Zoo kwam men tot den in zeer smalle (± 1.30 M.) traveeën rhythmisch verdeelden gevel, waarachter iedere denkbare verplaatsing der scheidingswanden mogelijk is. Dit systeem is in Duitschland en ook hier te lande reeds veel toegepast. Prof. Behrens toonde aan dat de bepaling van de ruimte van het normale vertrek bij de toepassing van dit systeem voor den architect de moeilijkheid is. Want het normale vertrek moet zóó zijn, dat het niet alleen praktisch, economisch en aesthetisch goed is, op zichzelf, maar bij inkrimping en uitbreiding praktisch, economisch en aesthetisch goed blijft.

Als voorbeelden van aldus samengestelde gebouwen kregen wij achtereenvolgens te zien het kantoorgebouw van de Continental-Kautschuck-Guttapercha-Companie te Hannover, het (zeer jonge) ontwerp van het kantoorgebouw van de Rombach-Hütte te Oberhausen en het in aanbouw zijnde gebouw van de Hötcke Verfwarenfabriek, dat geheel in baksteen wordt uitgevoerd, en waarvan de spreker eenige technische en aesthetische bijzonderheden meedeelt. Bij dit gebouw heeft hij gelegenheid gehad met medewerking van verschillende musici, proeven te nemen, waarmede kan worden bereikt dat de klank van de klok in overeenstemming zal zijn met het geheel, om zoodoende tot volledige harmonie te geraken.

Ten slotte zagen wij den gevel van Behrens' project voor het kantoorgebouw van Sturm te Düsseldorf, een zoo hoogen gevel, dat het bovendeel om lichtbelemmering aan de gebouwen der overzijde van de straat te voorkomen, achterwaarts moest worden gesteld.

Dit geval bracht Prof. Behrens er toe een en ander te zeggen over de hoogtebebouwing in een stad en de „Turmhäuser".

De hoogtebebouwing is voor den architect en den stedenbouwer een nieuw probleem. Voor de horizontale uitbreiding van de steden voelt spreker niet veel, in de eerste plaats gaat de uitbreiding van het stadsverkeer aan het karikaturale grenzen, in de tweede plaats worden de steden hoe langer hoe monotomer en in de derde plaats zit er geen künstlerische Anstrengung in een stad als koekdeeg uit te kneden en Berlijn tot Magdeburg uit te breiden.

Voor het hoogtebouw-probleem der stad is in Amerika veel te leeren. Vooral hoe het niet opgelost moet worden. Daar zijn n.l. de wolkenkrabbers zonder systeem neergezet, zoodat zij niet alleen de lagere bebouwing vernietigen, maar ook elkaars nuttig effect in de hoogte hinderen. Om tenminste in een enkel deel van zijn hoogen romp geen last te hebben van zijn buurman-wolkenkrabber, moest elke nieuwe wolkenkrabber weer wat hooger worden dan de bestaande!

Dit is natuurlijk fout, maar toch laat Amerika ook weer zien welke verrassende effecten hoogtebouw in combinatie met den laagbouw kan geven. Bij een

zoodanigen stedenbouw moet de stedenbouwer werken met de groepeering der lage en hooge massa's, met den terrassenbouw en de goed geplaatste hoogte-massa's zullen aan die terrassen een glorierijk en trotsch effect kunnen geven, zooals de vele hooge torens dat aan sommige middeleeuwsche steden gaven.

Prof. Behrens illustreerde zijn gedachten over de hoogte bebouwing der stad met de etsen van Pennle van New-York en een gezicht op het oude stadje San-Geniano. Als voorbeelden van bouwwerken van utilitairen aard, kregen we de werken van de A. E. G. op het doek, hetgeen Prof. Behrens aanleiding gaf nog enkele bijzonderheden mede te deelen over de toepassing van het ijzer en het glas in den industrie-bouw. Na nog enkele voorbeelden, o.a. de Chemische-fabriek van Poelzig in Posen, liet hij nog enkele gebouwen zien van Berlage te Londen, van Oud te Rotterdam, het Scheepvaarthuis te Amsterdam en de verbouwing van Liberty door v. Anrooy, voorbeelden van de werbender Wert van de bouwkunst Zulke bouwwerken en interieurs zijn door hun kunstwaarde reclame. Maar vaak ook moeten bouwwerken reclames opnemen, hetgeen meestal aanleiding geeft tot ontsieringen. De plastiek van de bouwkunst verdraagt het plakkaat niet. De Messen laten echter de mogelijkheden zien om een gebouw geschikt te maken om er op aesthetische wijze plakkaten tegenaan te kunnen brengen. Men moet daartoe de plastiek als 't ware laten uiteenvallen in vlakken. Aan een houten loods op een der pleinen in Leipzig heeft Prof. Behrens getracht dit te bereiken.

Tot slot vertoonde hij de brievenbus, die hij voor de „Reichspost" ontwierp en waarop gelegenheid is gemaakt tot het aanbrengen van reclame.

Na de lichtbeelden wijdde Prof. Behrens nog enkele woorden aan de architectuur als kwaliteits-opvoedster. Deze beteekenis van de bouwkunst voelt men in Duitschland nu zeer sterk, omdat Duitschland gedwongen is de hoogste kwaliteit te leveren, wil het zich, met de hooge loonen en met gebrek aan goede grondstoffen, een plaats op de wereldmarkt veroveren. De verhooging van de waarde der materialen zal moeten geschieden door individueelen arbeid, want alleen het geven van zijn eigen aard kan ten slotte de kwaliteit opvoeren.

Spreker is hiervan in langen tijd niet zóó sterk overtuigd geworden als door hetgeen hij hier in ons land te Amsterdam en Rotterdam heeft gezien.

De bouwkunst van Nederland, manifesteert in haar sterke en merkwaardige uitingen van de laatste jaren het eigen karakter van het volk en Nederland mag zich gelukkig achten met zoovele talenten, die zijn architectuur tot zulk een hooge ontwikkeling hebben gebracht. De „Aufschwung" van de hedendaagsche Hollandsche architectuur zal het begin zijn van een ontwikkelingsperiode der bouwkunst, zooals deze ook in de Middeleeuwen is gekend.

J. P. M.

TENTOONSTELLINGEN.

Aan den Heer G. J. Rutgers.

Ik ben in de eerste plaats de tolk van het Bestuur, wanneer ik verklaar, dat het gaarne instemt met Uw voorstel om tentoonstellingen te houden van schetsen, krabbels en teekeningen, maquettes, zoo voor mekaar, om elkaar als architecten te leeren kennen. Het toeval wil dat op de laatste vergaderingen van het Bestuur het idee voor dergelijke tentoonstellingen enkele malen is besproken. Het schijnt dus in de lucht te hangen. Als ik zoo zeg, dat het Bestuur instemt met Uw voorstel, dan beteekent dat nog niet dat het nu alles ervan prachtig en mooi vindt, want bijv. die heen en weer reizerij van die collecties en de verplichte deelname, daar heeft het 't natuurlijk nog niet zoo in de details over gehad. Maar tentoonstelling te houden

in den geest als U bedoelt, ja zeker, dat lijkt ook het Bestuur van den B.N.A. heel nuttig.

Overigens geloof ik wel, dat het Bestuur U officieel nog wel zijn meening zal zeggen. Het houdt er van, de zaken ordelijk te behandelen.

Persoonlijk zou ik het volgende willen zeggen. Zooals U wellicht bekend is, heeft de oude M.B.V.A. (zaliger gedachtenis!) enkele malen een proef genomen met wat U voorstelt. Dat waren tentoonstellingen van de Kringen, waarop ieder Kringlid kon inzenden, als hij daar zin in had. Wel hadden we het wat grooter in het hoofd dan U, want we stelden de tentoonstellingen behalve voor de leden ook voor het publiek open gedurende 14 heele dagen, van 's ochtends 10 tot 's middags 5. Entrée kosteloos. En een groot biljet op het gazon voor American kondigde aan dat de Kring die en die exposeerde. Met al dit kunst- en vliegwerk bleek de Werberder Wert van de bouwkunst echter toenmaals niet sterk te zijn. Er kwamen totaal 6 menschen; daarvan waren er 2 architect. De proef slaagde dus niet heelemaal, want we hadden op een maximum bezoek van 10 gerekend.

Er werd dus niet de minste belangstelling betoond, en van een behoefte bleek niets. Toch zal ook toen niemand 't in twijfel getrokken hebben dat er groote belangen mee gediend waren. En dat is nu juist het malle bij de architecten, als er groote belangen zijn, dan is de belangstelling weg. 't Is als met de liefde en den nood, waar deze de deur in komt, gaat gene het raam uit, zegt men. De rechtspositie was van zeer, zeer groot belang, bij de behandeling was de belangstelling nihil. De prijsvraagregeling was gewichtig, daar moet je toch niet zot over denken! Maar U kent de belangstelling ervoor aan den dag gelegd. Is ook met het Teekeningen-archief der leden geen groot belang gediend? Wie trekt het in twijfel. Ik zal U wel eens vertellen hoeveel stukken het archief al rijk is.

En nu wil het mij voorkomen, dat de eenige kracht die een dergelijk instituut als U beoogt, levenhoudend kan maken, belangstelling is. Wezenlijke, oprechte belangstelling. Het helpt geen zier een dergelijk instituut in hooggespannen verwachtingen op te bouwen en het kunstmatig intact te moeten houden door bindende bepalingen waar zoo goed als ieder maling aan heeft en die, omdat er geen sanctie aan te verleenen is, die redelijk zou zijn met betrekking tot het doel van het instituut, bovendien nog verzwakkend zou werken op de inwendige organisatie van den B.N.A. zelf.

Geachte Heer Rutgers, dit is de vrees die ik heb voor het slagen van Uw plan. Er is gebrek aan levende kracht om het door te voeren, en U heeft U zelf wat den pas afgesneden om alsnog belangstelling te wekken door zoo nadrukkelijk te gewagen van de groote belangrijkheid van de zaak. Hadt U maar gedaan als de Leidsche koopman, die in plaats van z'n keel schor te schreeuwen over de reuze-kwaliteit van z'n goedkoope waar — waar toch niemand naar zou hebben geluisterd — midden op een brug naast z'n kar strak naar de lucht ging kijken, onafgebroken, zonder één woord te zeggen tot de omstanders die, eerst angstvallig, doch weldra zeer nieuwsgierig en belangstellend zich om zijn kar schaarden. Niet alleen stond hij binnen tien minuten in een dichte menigte, was het verkeer op de brug en de grachten gestremd en liep half Leiden leeg, maar hij deed per slot ook goede zaken. Deze man was een fijn menschenkenner.

Geachte heer Rutgers. U behoeft echter Uw illusie niet te verliezen. Uwe tentoonstellingen zullen een succes worden. Absoluut. Want we zullen zeggen, dat het de grootste dwaasheid is te denken, dat er een belang mee gediend is; dat dat een kind alwel kan snappen; dat ze heelemaal niet moeten denken, dat we d'r gecharmeerd op zijn, al die blauwdrukken en krabbels en maquettes te ontvangen, laat staan te bekijken, te bestudeeren. Haha, we zullen vragen of ze denken dat wij onze pappenheimers nog niet kennen, niet allang weten wie er niet in een schoonheids-commissie mag. We zullen vragen of ze soms meenen dat we er verlegen om zijn hun waarde te kennen als werkers aan de verheffing en de ontwikkeling der bouwkunst. 't Idee!

Zoo zullen we zeggen, en we zullen een paar belangrijke inzendingen zoómaar pertinent weigeren en we zullen doodgewoon niet zeggen waarom! Dan .... U zult het zien, komt de belangstelling.

J. P. M.

INGEZONDEN.

De huidige tijdsomstandigheden zijn niet rooskleurig. Menigeen, die tot heden financieel-sterk stond, raakt zijn kracht kwijt, door anderen, die hem dupeerden. Menig *aannemer*, die een bijzonder solied-klinkenden naam had, slaat failliet. Als bij een kegelspel ... als er een valt, vallen er meer, (ongewenschte solidariteit!!) Handelt men uit eigener vrije beweging met den een of anderen aannemer, dan draagt men ook automatisch, alle risico van die transactie. Wenscht een aannemer, laat ons zeggen, rioolbuizen te koopen, en wenscht de leverancier, *niet* aan *hem* deze rioolbuizen af te geven, dan moet de aannemer maar zien ergens anders klaar te komen, en de leverancier, heeft zijn rioolbuizen, nog in handen.

Kiest men dus *zelf* zijn aannemer, dan behoort men ook de risico te dragen, die deze keuze meebrengt. Kiest men zelf zijn aannemer *niet*, dan houdt ook alle risico op! In dit laatste geval verkeeren de ateliers van kunstnijveren. Glas-in-lood, kunstsmeedwerk, bouw-plastiek, enz. enz. Niet *zij* kiezen hun aannemer, doch.... zij steunen den architect, in de archeveering van zijn architectuur. Zij zijn gedeeltelijk mede-architect ... mede-schepper ... mede-componist. En hoe meer er een geestes-eenheid wordt bereikt, tusschen den architect, en den kunstnijveraar, des te zuiverder en des te meer „afgestemd" zal het eindresultaat zijn.

Het eenige verschil, dat er tusschen deze kunstnijveraars en de architecten bestaat is, dat de architect, *niets anders* levert, dan geesteswerk, terwijl de kunstnijveraar, *daarenboven ... ook nog levert*, de tastbare gevolgen van diens geesteswerk, m. a. w. hij levert nog materiaal, dat hem zelf *ook* gelden heeft gekost, nog vóórdat hij tot leveren in staat kon zijn. Beiden, architect alsook kunstnijveraar, leveren dan 't te bouwen geheel. Onafhankelijk van de min of meerdere soliditeit van den later aan te stellen aannemer, is de honoreering van den architect „safe". Want hij heeft *niets* uit te staan, met de solvabiliteit van eenigerlei aannemer. De architect heeft met zijn principaal te maken. Maar dan behoort ook automatisch, de kunstnijveraar, die medeschepper ... mede-componist ... mede-architect is, buiten de handen gehouden te worden van den een of anderen willekeurigen aannemer, die al dan niet solide blijkt. En 't schijnt mij een zedelijke *plicht*, dat de architect zorg draagt dat zijn „medehulp", even „safe" staat, als hij zelf.

Dit geval eens besprekende, werd mij door verschillende architecten gezegd, dat 't *daarom* zoo moeilijk was, omdat „men", die altijd stiekum en gemeen iets fluistert, maar 't nooit gezegd wil hebben, dan al heel gauw aankomt, met de verdachtmaking van per-centen-opstrijkerij, door den architect, en afgegeven door den kunstnijveraar. Dus ... om zelf geen aanleiding tot „schijn" te geven, moet dan maar een ander er aan gelooven. Maar wie of wat behoedt een architect, voor den schijn? *Hij behoedt zich zelf ervoor.* Omdat hij allen schijn negeert. Omdat hij, die eerlijk is en oprecht, zich onbewogen voortzet aan zijn arbeid, ten spijt van vunzen achterklap. Als de architect openlijk waakt voor de belangen van zijn „steunenden hulp", dan is dat niet alleen zijn *plicht*, maar is dat tevens plicht, die hem *verheft*.

Op welke wijze dit dan mogelijk is, zou mij te ver voeren in de beschouwingen. Als wij eerst maar in principe het dáárover eens zijn, dat het *onzedelijk* is, na gehouden bespreking en wederzijdsche suggestie ... eenigerlei kunstnijveraar over te geven, aan den ... eerst vaak veel later, bekend wordenden aannemer, die al dan niet op 't punt staat, het bekende kegelspel failliet te gaan beoefenen. Sapere Aude (Durf waar zijn).

WILLEM C. BROUWER.

MET TWEE MATEN?

Geachte Redactie.

In „de Aannemer" van 23 Mei 1922 tref ik onderstaande advertentie aan.

JONG ARCHITECTENBUREAU

reeds eenige bouwwerken in praktijk uitgevoerd, biedt zich aan voor Aannemers en Eigenbouwers plannen en ontwerpen te maken, al of niet met details. **Artistieke uitvoering. Serieuse reflectanten ontvangen gratis een voorontwerp. Vraagt onze billijke cond. Wat gij uw teekenaar betaalt, betaalt gij ons.**

Brieven onder **No. 20** aan het bureau van dit blad.

Ik weet dat vele Architectenbureaux het moeilijk krijgen in deze tijden; dat er regelen moeten gesteld worden ten opzichte van het honorarium van niet uitgevoerde Woningbouwplannen acht ik billijk. Dat daarbij moeilijkheden te overwinnen zijn, zal aan zaakkundigen duidelijk zijn. Ook in andere landen heeft men soortgelijke moeilijkheden op te lossen. De Architecten eischen immers het volle pond.

Nu midden tusschen de moeilijkheden gezeten, werpt een jong Architectenbureau, bovenstaande aanbieding de wereld in.

Voor *Aannemers en Eigenbouwers,* wil toch deze noodkreet zeggen, doen wij ons werk beneden den marktprijs.

Particulieren, woningbouwvereenigingen, gemeenten worden niet genoemd. Tot de serieuse reflectanten, die een gratis voorontwerp ontvangen behooren deze laatste schijnbaar niet! En om het nog aanlokkelijker te maken, luidt het: „Wat gij uw teekenaar betaalt, betaalt gij ons"!

Aan de eene zijde strijden de georganiseerde architecten voor het volle pond en 45 % toeslag, tegenover rijk, gemeente en bouwvereeniging.

Aan de andere zijde staat deze aanbieding, eene uiting van jongeren, waarbij aangeboden wordt voor een „prikkie" een jurk of een geheel bouwkundig kleed te ontwerpen, niet voor een ieder, neen voor Aannemers en Eigenbouwers.

Wordt er met twee maten gemeten?

Wordt het stellen der eischen niet enorm verzwakt? En zullen zij, die te beslissen hebben over de inwilligingen van de eischen geen rekening houden met zulke aanbiedingen?

Met dank voor de plaatsruimte. A. KEPPLER.

MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOOL VOOR DE BOUWKUNDE TE UTRECHT.

Door de Utrechtsche Technische Vereeniging (Corps van leerlingen der Middelbare Technische School te Utrecht) werd dezer dagen een excursie gehouden naar Amsterdam.

De groep Waterbouwkundigen, waarbij zich de directeur der Midd. Techn. School de heer P. Lijdsman en de heeren M. Sirag en P. J. Colijn leeraren aan de Midd. Techn. School hadden aangesloten, bezichtigden des morgens de in uitvoering zijnde wijzigingen in de spoorwegwerken te Amsterdam. In de wachtkamer van het station werd door den heer Ir. J. D. M. Bardet aan de hand van tentoongestelde teekeningen een overzicht en inleiding van deze omvangrijke werken gegeven. Daarna werden onder zijn geleide de verschillende in uitvoering zijnde werken, als de uitbreiding van het Centraal-Station, het pakketpostgebouw, de kademuur, de spoorwegbruggen en andere werken van het nieuwe Westerdokseiland, het viaduct met de vaste bruggen en ophaalbrug en de onderdoorgang bij de Spaarndammerstraat bezocht.

Des middags werden zij door den Gemeente Havenwerkendienst in de gelegenheid gesteld, wederom onder deskundig geleide, per motorboot, aangeboden door de Gemeente Amsterdam, de verschillende havenwerken in oogenschouw te nemen. Deze excursie is aldus dank zij de bereidwillige inlichtingen en uiteenzettingen uitmuntend geslaagd.

De groep Bouwkundigen, waarbij zich hadden aangesloten de heeren H. Jocker en A. P. Koster, leeraren aan de Midd. Techn. School, werden des morgens en des middags door den heer Ir. Jan Gratama rondgeleid langs Amsterdams moderne architectuur. O. a. werden bezichtigd de middenstandswoningbouw enz. in uitbreiding Zuid, de Gem. woningbouw in de Transvaalbuurt en de arbeiderswoningbouw in de Spaarndammerbuurt. Ook deze excursie onder de bezielende en onvermoeide leiding van den heer Ir. Jan Gratama is met groote belangstelling volbracht. Het bestuur der Utrechtsche Technische Vereeniging kan met groote voldoening terugzien op deze met zoo goeden uitslag georganiseerde leerzame excursie.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS **102**, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT **5**, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS **102** AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT **5** 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* **10.**— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* **15.**—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* **0.25**, FRANCO PER POST *f* **0.27**. ADVERTENTIËN VAN **1**—**6** REGELS *f* **1.80**, ELKE REGEL MEER *f* **0.30**. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT **5**.

43STE JAARGANG. No. 23. 10 JUNI 1922.

INHOUD: Aansluiting van het bureau van den B. N. A. bij den Postchèque en Girodienst. — Bestuursvergadering. — Prijsvragen door de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", uitgeschreven in 1922. — Tentoonstelling Prix de Rome. — Lezing van den heer S. R. de Boer, voor het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting. — Ned. Instituut voor Volkshuisvesting. — Excursie van den Gewestelijken Kring „'s-Gravenhage" naar het tuindorp „Vreewijk". — Verminking van de oude stad, door Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk. — Verslag kunsthistorisch congres te Parijs 1921. — Alg. besch., door J. P. M. — Tentoonst., door J. Chr. Gewin. — Ontv. boekw., door J. P. M.

AANSLUITING VAN HET BUREAU VAN DEN B. N. A. BIJ DEN POSTCHÈQUE en GIRODIENST.

Het Bureau van den B. N. A. te Amsterdam is aangesloten bij den Postchèque en Girodienst onder het nummer **71518.**

BESTUURSVERGADERING.

De aanstaande vergadering van het Bestuur van den B. N. A. zal worden gehouden op Dinsdag 13 Juni a.s.

Brieven en mededeelingen gelieve men vóór dien datum aan het Bureau te zenden.

PRIJSVRAGEN DOOR DE VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" UITGESCHREVEN IN 1922.

Ie Prijsvraag: Een landverhuizershotel.

Gevraagd wordt een ontwerp voor een hotel in een havenstad, uitsluitend ten behoeve van landverhuizers (z.g. tusschendekspassagiers), die per trein of per rivierboot aankomen en na eenigen tijd per zeeschip vertrekken.

Het gebouwencomplex is gedacht te liggen op een havenhoofd.

Verlangd worden: De verschillende plattegronden, schaal 1 à 200. De opstanden van het complex van vier zijden, schaal 1 à 200. De voornaamste gevel en een doorsnede van het hotel, schaal 1 à 100. Een perspectiefteekening.

Uitgeloofd worden: *Een eerste prijs:* Zilveren medaille der Vereeniging, benevens *f* 200.—.
Een tweede prijs: Bronzen medaille der Vereeniging, benevens *f* 100.—.
Een derde prijs: Eervolle vermelding, benevens *f* 50.—.

IIe Prijsvraag: Ontwerp voor den ingang van een Bankgebouw.

Voor een bankgebouw, gelegen op den hoek van twee straten, een ingang te ontwerpen tot de zeshoekige vestibule.

Gevraagd wordt: De opstand van den ingang met de voor een juist begrip noodige horizontale en verticale doorsneden op een schaal van 1 à 10. Een perspectievische voorstelling van den ingang met aansluitend gevelgedeelte ter breedte van ± 4 M.

Uitgeloofd worden: *Een eerste prijs:* Bronzen medaille en *f* 50.—. *Een tweede prijs:* Eervolle vermelding en *f* 25.—. *Een derde prijs:* Eervolle vermelding.

IIIe Prijsvraag: Opmeting.

Gevraagd wordt: De opmeting van een uit architectonisch oogpunt belangrijk bouwwerk, of gedeelte daarvan, dat niet later dan 50 jaren geleden ontstaan is.

De uitgewerkte projectieteekening, waarvan schaal en behandeling vrij is, moet vergezeld gaan van de oorspronkelijke opmetingsschetsen.

Bovendien enkele typeerende details (b.v. profielen), welke op eerstgenoemde teekening aangebracht mogen worden, op ware grootte.

Uitgeloofd worden: *Een eerste prijs:* Bronzen medaille en *f* 50.—. *Een tweede prijs:* Eervolle vermelding en *f* 25.—. *Een derde prijs:* Eervolle vermelding.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De deelname aan deze prijsvragen is opengesteld voor alle Nederlandsche bouwkundigen.

De jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren: 1. Ir. J. Duiker, Architect, Zandvoort. 2. H. van der Kloot Meijburg, Architect, Voorburg. 3. C. N. van Goor, Architect, Rotterdam. 4. Ir. M. J. Granpré Molière, Architect, Rotterdam. 5. P. Schmidt, Architect, Rotterdam.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op den 15den November 1922 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Heer M. Tinbergen, Botersloot 137 te Rotterdam.

Inlichtingen kunnen schriftelijk worden gevraagd tot 15 Juli 1922 aan het adres van het onder 3 genoemde jurylid, 's-Gravendijkwal 71, en door de jury beantwoord in het Bouwkundig Weekblad.

Exemplaren van het programma zijn kosteloos verkrijgbaar bij den heer Ir. W. C. VAN GOOR, secretaris, Claes de Vrieselaan 27a.

TENTOONSTELLING PRIX DE ROME.

In het Gebouw van de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam zijn de werken tentoongesteld door den architect den heer H. de Vries gedurende z'n derde stipendium-jaar op zijn reizen in Frankrijk vervaardigd.

De tentoonstelling is kosteloos geopend tot Woensdag 14 Juni van 9 tot 4 uur, des Zaterdags van 9 tot 12 uur en des Zondags van 1 tot 4 uur.

LEZING VAN DEN HEER S. R. DE BOER VOOR HET NED. INSTITUUT VOOR VOLKSHUISVESTING.

Op Zaterdag 17 Juni a.s. des n.m. 3 uur zal in de vergaderzaal van het Gebouw Heystee-Smit, Heerengracht 545—549 te Amsterdam de heer S. R. de Boer Landscape Architect te Denver een lezing met lichtbeelden houden over Stadsuitbreiding in het Westen van Amerika. De voordracht zal in het Hollandsch worden gehouden. Door welwillendheid van het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting zijn de leden van den B. N. A. in de gelegenheid gesteld deze voordracht bij te kunnen wonen.

NED. INSTITUUT VOOR VOLKSHUISVESTING.

Op Vrijdag 16 Juni a.s. houdt het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting zijn Jaarvergadering te Arnhem in Musis-Sacrum.

Na afloop der vergadering zal aan de hand van praeadviezen van de Heeren Mr. I van Creveld, Ir. J. Goudriaan Jr., en Mr. B. H. Vos, de vraag worden behandeld of de Huurwetten behooren te worden gehandhaafd, gewijzigd of ingetrokken en of tot instelling van een Woningfonds moet worden overgegaan.

Mr. I. van Creveld concludeert: „Op het oogenblik mag van afschaffing der Huurwetten geen sprake zijn."

Mr. B. H. Vos concludeert: „De maatschappelijke noodtoestand maakt de opheffing der Huurwetten eenvoudiger. De opheffing der Huurwetten is geboden."

Ir. J. Goudriaan Jr. bespreekt in zijn praeadvies de instelling van een woningfonds, in 3 punten: de billijkheid, de invloed op de kapitaalvorming, en vragen van uitvoering.

EXCURSIE VAN DEN GEWESTELIJKEN KRING „'S-GRAVENHAGE" NAAR HET TUINDORP „VREEWIJK".

Op Zaterdag 17 Juni a.s. zal de Kring „Den Haag" een excursie maken naar het Tuindorp „Vreewijk" te Rotterdam. De plaats van samenkomst is bepaald om 10 uur op het Hofplein te Rotterdam bij de Delftsche Poort. Met lijn 6 en 13 zal naar „Vreewijk" worden gereden. Er is gelegenheid het twaalf uurtje ter plaatse te gebruiken. Bij deelname gelieve men in de eerste dagen van de volgende week daarvan bericht te sturen aan den heer Jan Wils te Voorburg, Secretaris v.d. Kring die dan een en ander nog kan regelen.

PERCEEL JANSKERKHOF 11 UTRECHT.

VERMINKING VAN DE OUDE STAD.

Onder dezen titel is door Prof. Vogelsang en mij in het Utrechtsch Dagblad gewezen op de zoo juist uitgevoerde ergerlijke verbouwing van het perceel Janskerkhof 11. Waar het hier niet alleen een locaal, maar naar mijne meening een algemeen belang geldt, wil ik ook in dit blad de aandacht op dit vandalisme vestigen en een afbeelding daarbij voegen.

Eenig commentaar is bij deze foto feitelijk niet noodig; het is wel droevig, dat zoo'n voorbeeld ons nageslacht zal getuigen, wat in den jare 1922 mogelijk was. Maar moge nu toch dit geval de autoriteiten eindelijk tot het besef brengen, dat zoo spoedig mogelijk moet worden ingegrepen. Beter nog dan de afbeelding laat de werkelijkheid zien hoe deze gevel, die twee maanden geleden nog een goed staal van 17e-eeuwsche architectuur was, nu voor goed bedorven is. En ware het niet zoo betreurenswaardig, dan zou men lachen om de verdediging, die de nieuwe eigenaar van het perceel en opdrachtgever tot deze verminking in genoemd dagblad schreef; hij gaf daarin de zeer geruststellende verklaring, dat de ondersteuning van den middendoor gehakten pilaster slechts een tijdelijke afwerking is en vervangen zal worden door een bijpassenden gevelsteen".

Aan zulke inzichten mag ons oude stadsschoon niet worden prijsgegeven.

Utrecht, 3 Juni 1922. Ir. J. DE BIE LEUVELING TJEENK.

Wij zijn gewoon onder de illustraties den naam van den architect te vermelden. Tot onze spijt kunnen wij dat hier niet doen, aangezien ons zijn naam onbekend is. Wellicht kan de heer de Bie ons den naam opgeven, zoodat wij in het volgend nummer ons gedwongen verzuim zullen kunnen herstellen. Red.

VERSLAG KUNSTHISTORISCH CONGRES TE PARIJS 1921.

De heer Ir. Jos Th. J. Cuypers, benoemd tot afgevaardigde van den B.N.A. op het Kunsthistorisch Congres van 26 September—4 October 1921 te Parijs gehouden, heeft daarover aan het Bestuur een zeer uitvoerig verslag uitgebracht. Plaatsruimte belet ons dit verslag in extenso op te nemen.

Het ligt echter voor de leden op het Bureau ter inzage. Bij het verslag zijn een twintigtal luchtfoto's gevoegd, o.a. van Parijs en andere Fransche steden, die als foto uit stedenbouwkundig oogpunt zeer merkwaardig zijn en het nut van deze fotografie uitstekend demonstreeren. Een en ander is voor belangstellenden te bezichtigen op het Bureau.

Om enkele aangelegenheid van dit congres vast te leggen, hebben wij nog enkele grepen uit het verslag van den heer Cuypers gedaan, o.a. de werkzaamheid van het congres en de verhandeling door den heer Cuypers zelf gehouden.

Wat het eerste betreft, schrijft de heer Cuypers:

Bij den opzet van het Congres heeft meer voorgezeten de wensch aan artistiekvoelende intellectueelen uit verschillende naties gelegenheid te geven om elkander in een gunstig stemmende omgeving te ontmoeten, daar van gedachten te wisselen over de onderwerpen die hun op het uitgebreide gebied der Kunstgeschiedenis belang inboezemen, dan de kunstverzamelingen in en nabij Frankrijks hoofdstad weer eens te bezoeken en zoo den band, die de verschillende nationaliteiten aan Frankrijk bindt, weder nader toe te halen.

En niet was het hier de opzet om zekere beginselen of methoden, of resultaten van studie, die vooraf nauwkeurig omlijnd waren aan onze internationale kritiek te onderwerpen ten bate van de bevordering der Kunstgeschiedenis of van haar opvoedenden invloed.

Het arbeidsveld was onbeperkt.

In de tweehonderd een en twintig aangekondigde voordrachten door sprekers van vijf en twintig naties, werden uiterst uiteenloopende zaken besproken. Verband met een vorig congres te Rome gehouden, of met een volgend congres (waar te houden?) lag niet in den opzet.

En toch, te oordeelen naar den indruk van uw verslaggever mag de zaak als geslaagd beschouwd worden, als wij middelen en resultaat vergelijken, immers elk congresbezoeker heeft in den kortst mogelijken tijd zijn maximum van kennis opkomen doen, in vele kunstwerken naar keuze onder bevoegde leiding benaderd.

Onzerzijds is getracht om naar het voorbeeld van de Internationale Bouwkunst-Congressen ten minste wat betreft het onderwerp: „Beginselen die de herstelling van Monumenten moeten beheerschen, eene meer stelselmatige behandeling te verkrijgen op aanstaande Congressen van Kunstgeschiedenis".

Moge het Engelsche Instituut van Architecten door zijn organisatie voor het leven en bewegen van groote Congressen voor den oorlog, wellicht nog meer orde en gemoedelijk verkeer hebben kunnen ontwikkelen, te Parijs is de Vereeniging voor de Kunstgeschiedenis er in geslaagd eene stemming van rustig verkeer, gemoedelijk overleg, op te voeren tot enthousiasme voor de veredelende taak van goede kunst in het leven van alle naties; dit is zeker als eene bijzondere propaganda voor den vrede te beschouwen.

De werkzaamheden waren verdeeld in vier hoofdgroepen.

1. Museographie en Onderwijs.
2. Betrekking tusschen de Fransche Kunst en de overige Westersche kunst.
3. Oostersche kunst.
4. Muziek.

De tweede sectie moest nog in twee groepen onderverdeeld worden opdat in den beschikbaren tijd kon worden afgewerkt.

Uw afgevaardigde was aangewezen door zijn bijdrage op de eerste sectie. Ook veroorloofde hij zich hier en daar te hospiteeren.

Als onderwerpen voor Architecten van meer direct belang zijn aan te merken de volgende:

De bouwkunst, de schilderkunst en decoratieve kunst in China, behandeld door Lou Kas, directeur van Chineesche schoolzending in Europa.

De geschiedenis der critiek in verband met de kunstgeschiedenis door L. Venturi Hoogleeraar aan de Universiteit te Turijn.

De belangrijkheid van de Perzische kunsten en beschaving vanaf de Archemeniden en Sassaniden.

Van de burgerlijke bouwkunst in Siëna gedurende XIIIe en XIVe eeuw.

Over den oorsprong van de Roemeensche kunst, van de Volkskunst in Roemenië.

Over de eenheid van inspiratie in de Muselmansche Kunst.

De doorkruising van arcaden in de Arabische bouwkunst.

De stad Rostat eerste Muselmansche hoofdstad van Egypte.

De Muselmansche kunst na de IXe eeuw in Pucino.

De uitstraling over Europa van de Koninklijke Academie (van Parijs) in de XVIIIe eeuw.

Enlart, over de Kerkelijke bouwkunst in het Koninkrijk van Jerusalem.

De bouwkunst te Triëst van het Napoleontische tijdperk.

De polychrome versiering der Catalonische plafonds van de XIVe tot de XVe eeuw.

Amerika en de decoratieve kunst.

Als Dante-hulde bij dit eeuwgetijde werd in de sluitingszitting door A. Venturi gesproken over de Kunsten ten tijde van Dante. Het is voor uw vertegenwoordiger ondoenlijk geweest de hiervoor opgesomde voordrachten verdeeld over drie secties, bij te wonen. Om naast de voor ons meest belangrijke mededeelingen der eerste Sectie, ook nog eenige in de andere secties op te vangen, was heen en weer trekken noodzakelijk, maar bleek door de ongelijkmatige snelheid der redenaars dikwerf niet doeltreffend.

Voor de behandeling van het rapport over de evolutie in de opvatting van de herstelling der monumenten in Nederland, door den heer Cuypers, was slechts een half uur beschikbaar.

De heer Cuypers sprak als volgt:

CONGRES VAN KUNSTGESCHIEDENIS PARIJS 1921.

Zoo het mij veroorloofd is, U eenige woorden toe te spreken aangaande de evolutie der ideeën betreffende het herstel der bouwkundige en decoratieve monumenten, sinds het midden der 19e eeuw in Nederland, wil ik U eerst zeggen, hoezeer het initiatief van „la Société de l'histoire de l'Art" in ons land op prijs gesteld is.

Als vertegenwoordiger van onze Architecten-vereeniging, die bijna 400 leden telt, werd ik afgevaardigd naar Frankrijks hoofdstad, steeds het middelpunt van een opgewekt kunstleven.

* * *

In het midden der 19e eeuw was de materieele toestand zoowel als het intellectueele leven in Nederland voldoende hersteld na de omwentelingen van het begin der eeuw, om metterdaad belang te stellen in de bouwkundige monumenten van het verleden, en aan te vangen met hun herstel. Dit was overigens evenzeer eene technische noodzakelijkheid, zoo men een algeheele verwoesting in een niet te ver verwijderd tijdperk wilde voorkomen.

Niet alleen liet het onderhoud dikwijls veel te wenschen over; maar in vele gevallen had de verandering van bestemming, waaraan ze veelal zonder de minste zorg voor het kunstwerk werden aangepast, ze in een betreurenswaardigen toestand gebracht.

Vooral van de bouwwerken der Middeleeuwen, die het meest geleden hadden, werd het herstel met de meeste geestdrift ter hand genomen.

Naast de materieele noodzakelijkheid moet worden vastgesteld, dat de strooming van het Romantisme vooral gunstig was voor dit herstel: het was niet alleen de uiting van het volkskarakter, maar ook het wederontwaken van den geest der katholieke middeleeuwen; die door de vrijheden welke het liberalisme in het maatschappelijk leven had mogelijk gemaakt, de mogelijkheid gevonden had zijn rol in het gebied der Schoone Kunsten kon hernemen.

Bij dit alles blijkt de toestand in Nederland weinig anders te zijn geweest dan die, welke in dit tijdperk in Frankrijk, België, Engeland en de staten van Duitschland heerschte, zooals ook de revoluties van 1792—1830 en 1848, met hunne gevolgen, dezelfde ideeën verspreid hadden in deze landen van West-Europa.

Bij het vraagstuk der Restauratie kunnen twee standpunten voorondersteld worden, namelijk ten eerste of men zich voorstelt het monument in den oorspronkelijken staat van zijne stichting terug te brengen, en daarbij alle toevoegingen die in den loop der eeuwen geschied zijn, te verwijderen. Men zou dit het *bouwkundig standpunt* kunnen noemen.

Ten tweede eene herstelling der vergane deelen waarbij vooral alles in het monument wordt behouden, wat betrekking kan hebben op de minste geschiedkundige waarde in verband met de dikwijls zeer verschillende bestemmingen die elkaar opgevolgd zijn.

Laten wij dit het archeologisch-historisch standpunt noemen.

Deze twee beginselen zijn vanaf den aanvang gesteld, alhoewel het aantal aanhangers niet gelijk was.

In 1852 werd de hiërarchie der Katholieke Kerk hersteld door de oprichting van 5 bisschoppelijke zetels. Sinds 1572 had de regeerende macht zich verzet tegen iedere openbare uitoefening van den katholieken eeredienst.

De verbetering in de positie der katholieke kerk heeft veel bijgedragen tot het herleven van het initiatief der geloovigen, die vurig verlangden, hunne oude kerken in eere te herstellen.

Alles, wat de Renaissance kunst of die der daaropvolgende tijden aan de monumenten der Middeleeuwen had veranderd of toegevoegd, werd niet alleen beschouwd als zijnde in tegenstelling met de kerkelijke kunst, maar ook als de vertegenwoordiging van de hervorming der 16e eeuw en de tegenstander der middeleeuwsche cultuur.

De verschillende karakters der Kunstwerken, die elkander opgevolgd zijn, worden beschouwd als elementen, die in absolute tegenstelling tot elkaar staan.

In de 18e eeuw bediende men zich van een laagje kalk om den door den tijd en het kaarslicht te bruin geworden steen te bedekken en er wandschilderingen of plafonds mede te bestrijken, die men te schel van kleur oordeelde.

Dit voorbeeld en dat der beeldstormers der 16e eeuw vertoonde in deze verschillende uitingen der kunst zulk een ongelijke en onvereenigbare natuur, dat men in de restauratie kiezen moest tusschen de verschillende karakters. Ziedaar waarom men het houtwerk, de plafonds, het beeldhouwwerk, de schoorsteenen, altaren, balustrades van galerijen enz., wegnam in die gevallen, waar de ideeën der eerstgenoemde school den boventoon voerden.

Wat de „eigenlijke Restauratie betreft, is het duidelijk, dat men het van beide standpunten eens is, dat de door den tijd vergane, vermolmde en versleten deelen door nieuw materiaal, in staat van volkomen soliditeit moeten worden vervangen.

Doch zoodra men aanvangt, een groot bouwwerk te restaureeren, is het duidelijk, dat de beschadigde deelen voortdurend samenhangen met materiaal, dat slechts zeer weinig geleden heeft. Het is juist naar de mate van „behoud en vernieuwing", dat men den graad van fijngevoeligheid en tact der restaurateurs kan beoordeelen. De architect-bouwmeester zal meer vernieuwen dan zijn collega, de moderne restaurateur, die geleid wordt door eene groote liefde voor de geschiedenis en zelfs voor den invloed van den tand des tijds, waarvan de sporen op de monumenten zijn achtergebleven.

Een andere omstandigheid, van opmerkelijken invloed op het algemeen systeem van restauratie sinds 1850 tot het einde der eeuw, is deze, dat de groote meerderheid der monumenten, waarvan de restauratie noodzakelijk was, dateerden uit de Middeleeuwen, dus uit het Romaansche en Gothische tijdperk.

De school der architecten, die het gothische karakter als uitgangspunt kozen voor hunne nieuwe werken, toonden toen weinig belangstelling en genegenheid voor alles wat afkomstig was uit de 17e en 18e eeuw, of uit later tijden. Ze meenden zich dus gerechtigd en verplicht alle bijvoegingen dezer laatste eeuwen weg te nemen.

Het is niet te verwonderen, dat men zich bijzonder wendde tot die architecten, die sympathie toonden voor den Middeleeuwschen vorm in de restauratie dezer gebouwen; liever dan tot anderen, die bewezen in deze richting geen studies in de kunstgeschiedenis te hebben gemaakt.

Als in den loop eener restauratie, niet alleen minderwaardige deelen hersteld, maar ook vergrootingen aangebracht moesten worden in overeenstemming met de eischen der bestemming van het monument, waren er vele architecten die zich gerechtigd en verplicht achtten, de nieuwe deelen uit te voeren in den stijl der oude vormen met het oog op wat zij noemden, „de harmonie van het geheel". Iedere andere invloed werd door hen uitgesloten.

Daarentegen beweren anderen, dat de methode van den ouden stijl na te volgen, niet anders dan gelijkvormigheid zonder de geringste artistieke waarde voortbrengt. Aangezien het systeem, dat wij als „bouwkundig" aangeduid hebben, vooral in de 19de eeuw domineerde, heeft men het in de kritiek „het oude systeem" genoemd.

En het werd gebruikelijk met den naam van „het nieuwe systeem" te betitelen, het ensemble der verschillende stellingen, die met groote meerderheid van stemmen aangenomen zijn in de jaarlijksche vergadering van den „Oudheidkundigen Bond", in 1915 te Arnhem gehouden.

Toch heeft er sinds lang in Nederland evenals in alle aangrenzende landen, een zekere groep archeologen, een groep kunstzinnigen en geschiedkundigen bestaan, waaronder ook architecten, die zich altijd gekant hebben tegen de uiterste toepassing van het systeem, van de eenheid in stijl, of het oude systeem. De oorzaak hiervan zoekende in een afkeer van alles wat op de Middeleeuwen betrekking heeft, meenden de voorstanders van het systeem deze aanvallen te moeten verdedigen.

Evenals in vele geschillen over intellectueele en artistieke kwesties, zullen de verschillende invloeden over het algemeen zeer ingewikkeld geweest zijn, maar het is nu hier het moment niet, om deze misverstanden op te helderen.

Als wij in het algemeen het systeem overzien, dat sommige bevorderaars met den naam „Modern" gedoopt hebben, en wij hechten niet buitensporig aan de uiterste gevallen, waar het gaat om zeer radicale oplossingen, dan zal men toegeven, dat er in deze heele beweging sprake is van eene natuurlijke evolutie der ideeën betreffende de methode van restauratie. Deze ideeën komen neer op algemeene beginselen, die de sympathie winnen van een steeds grooter aantal dergenen, die wij meenen te moeten erkennen als bevoegd, eene zoo gevoelige en ingewikkelde kwestie als die der restauratie van bouwwerken, te kunnen beoordeelen.

De studie der kunstgeschiedenis heeft in de afgeloopen kwart eeuw eene groote vordering gemaakt. Men stond niet meer stil bij de uiterlijke vormen, maar begreep, dat het geheel der vormen vooral waarde heeft in de directe betrekkingen tot het leven, de zeden en gewoonten onzer voorvaderen. Dat wij modernen in een absoluut andere verhouding tegenover elk voorwerp van oude kunst staan.

De enkele reproductie van zulk een oud kunstwerk is geen kunst. Maar al onze werken, zelfs die der restauratie, moeten geleid worden zoowel door ons hart als door onzen geest. Dit moderne inzicht heeft in deze laatste jaren een grooter aantal artisten en archeologen er toe gebracht de *beginselen „Modern"* genaamd, te aanvaarden. De Modernen hebben de stelling vooropgezet, dat restaureeren niet is vernieuwen, maar dat het geldt het monument van zulk een solide constructie te maken, dat zijn bestaan geen gevaar loopt en het geheel en de onderdeelen van zijn aanzien ons niet alleen zooveél mogelijk aanwijzingen van zijn oorsprong en ontwikkeling geven, maar ook, dat het in- en uitwendig beeld in artistieke harmonie is zoowel van vorm als van kleur.

Daaruit volgt, dat de vernieuwingen tot het minimum teruggebracht moeten worden. Alle materialen, die verplaatst moeten worden, zullen zooveel mogelijk op dezelfde plaats weder terug gebracht moeten worden enz. Dit zijn belangrijke punten, die niet betwist zijn, daar zij aangenomen worden door beide richtingen.

Het groote verschil van inzicht treedt duidelijk op den voorgrond zoodra het betreft een onderdeel of een voornamer gedeelte te maken, dat niet meer bestaat, en het niet alleen gaat om de zuiver meetkundige vormen aan te vullen. Hoe moet men b. v. de kruisen van een venster, het houtwerk van een voordeur, de silhouette van een pinakel behandelen, waarvan het model er niet meer aanwezig is of het beeldhouwwerk van kruisbloemen van hogels waarvan geen zichtbaar spoor overgebleven is.

Als beginsel wordt gesteld, dat er nooit iets gemaakt moet worden schijnbaar oud — dus vervalscht; zoodat de toekomstige bezoeker zich rekenschap zal kunnen geven, dat wat hij daar ziet, uit den tijd der restauratie dagteekent!

Het is zeer duidelijk, dat er nog oneindig veel oplossingen mogelijk zijn die afwisselen tusschen de twee uiterste opvattingen.

Zeer zeker moet de restaurateur als artist altijd zorg dragen, dat zijn werk in harmonie is met het geheel, b.v. de beste gebrandschilderde vensters der Renaissance passen goed bij de structuur der natuursteenen harnassen in vensters van de 15de eeuw; het barokke front van een 17e-eeuwsche orgel kan in volmaakte harmonie den westelijken gevel eener gothische basiliek vullen, omdat ieder der verschillende kunstenaars de waarde der groote lijnen gevoeld heeft.

De modernen eischen in herstellingswerken, het streven naar de restauratie een harmonie, die niet uit de gelijkvormigheid van de details met die der omgeving voorkomt, maar bestaat voor het gevoel van den kunstenaar. Volgens de aangehaalde voorbeelden vragen zij dus een min of meer vrije compositie dezer onderdeelen.

De beschikbare tijd veroorlooft niet dit begrip uit te werken, of het door meer voorbeelden te verklaren. Laten wij hier vaststellen dat de Rijks-Commissie voor Monumentenzorg sinds 5 jaar opgericht tot het behoud der monumenten, als vertegenwoordigende de Regeering en dus de stem van het Gouvernement en der Architekten, in de praktijk verschillende oplossingen heeft toegestaan, naar gelang de verschillende omstandigheden der werken. Zoo b.v. voor het decoratieve beeldhouwwerk eener cathedraal. Nu eens worden de nieuwe beeldhouwwerken uitgevoerd in het karakter en volgens de vele gothische modellen, tenminste als de nieuwe modellen in ontwerp en uitvoering het werk blijken te zijn van een artist die zich van zijn taak bewust is, origineel werk maakt. Elders zal men ermede instemmen, dat niet alleen een detail van het beeldhouwwerk of ander onderdeel der sierkunst, maar zelfs de onderdeelen van architectuur — een portiek — een pinakel, van een geheel modern inzicht getuigen, als de architect en de beeldhouwer tenminste het bewijs leveren, gevoel voor harmonie met het oude werk te hebben; hetgeen hier nu niet met een paar woorden nader is te omschrijven. Dit inzicht moet worden beoordeeld door menschen, met een artistieke natuur begaafd, gesteund door ernstige studiën en een kunstenaarspraktijk met langere ervaring.

Alle belanghebbende partijen zijn het er over eens, dat onafhankelijk van de verschillende regels, die men stelt voor de wijze van restaureeren, het absoluut noodzakelijk is, dat in ieder afzonderlijk geval, voor ieder monument en voor elk gedeelte, na een grondige studie der historische-, artistieke- en bouwkundige waarde van het werk in kwestie, de betrekking wordt aangegeven tot de verschillende algemeene regels, zooals die opgesteld zijn door den Ned. Oudheidkundigen Bond in 1916. Immers de toepassing van alle regels tezamen is nooit volkomen mogelijk. Tusschen het behoud van het oude materiaal en de noodzakelijkheid eener hechte en duurzame constructie moet men telkens een middenweg trachten te vinden, en volgens de verlangens der archeologie voldoende bewijsstukken behouden. Eerst dan zal de restaurateur geslaagd zijn, als hij het evenwicht kan bewaren tusschen deze twee tegenovergestelde eischen.

* * *

Ten slotte geven we hier nog weer de indrukken die de stad Parijs onzen afgevaardigde gaf. Hij geeft dit als volgt weer.

Reeds in onze kinderjaren werd de naam van Parijs onafscheidelijk verbonden aan het begrip van vreugde, van een opgewekt blij geestesleven, als van een ideaal oord waar ontspanning voor den vermoeienden geest en opwekking tot beter, fijner gevoeld werken werd gevonden voor allen die van heinde en ver daar samenstroomden.

Toen in later jaren die vreugde dan werkelijk beleefd werd bij de opvolgende bezoeken, werd dit beeld nader onderzocht door elkeen in de richting zijner persoonlijke belangstelling. Wat de rationeele-neogothieker daar vond naar zijn smaak was beperkt tot de Middeleeuwsche Monumenten en de Musea.

Een vijf weken lang verblijf gedurende de tentoonstelling in 1900 had de meubelkunst, met de fijn verzorgde kunstnijverheid ten doel, waarbij de moderne decoratieve kunst haar grooten rijkdom van technische middelen uitspreidde. Thans staan wij reeds zooveel jaren in het teeken van den Stedenbouw, van het breed bezien van een stadsbeeld, nadat wij de wanhopige hutspot onzer laat-19e-eeuwsche huizen-architectuur in zoovele steden moeten slikken, dat onze belangstelling gaat naar den hoofdindruk van den gezamenlijken stadsaanleg; zonder acht te slaan op de vele onderdeelen waaraan vroeger alleen zooveel aandacht werd geschonken.

Heel Parijs is met uitzondering van enkele monumentale gebouwen, opgetrokken uit denzelfden gipshoudenden kalksteen. De toon wisselt af van een warme roomkleur voor de enkele nieuwere gebouwen, tot warm grijs, dat al spoedig donkerder wordt. Hierbij sluit de dakbedekking van leien rustig aan, terwijl het wit geverfde hout van het venster daarin leven brengt. In de winkelstraten hebben gouden letters op donkeren grond de overhand. Het groen van boomen en planten is een gunstige tegengestelde toon, langs de Seineboorden, in de Tuilerieëntuinen en de vele boulevards. Zoo heeft de achtergrond van het beeld, waarin de bewegelijke menigte zoo aantrekkelijk is, en waartusschen de aanplakzuilen enz. de kleurrijke hoofdpunten vormen, een stemmigen toon. Over dat alles een heldere najaarszon.

De overzichtelijkheid van Parijs is veel grooter dan die van Londen, omdat het profiel van de rooilijnen, recht opstijgend, voor de bovenverdiepingen in zachte kromme terugvallende waarin alle bouwwerken zoo dicht mogelijk aansluiten. De verdiepingen zijn bijna volkomen genormalizeerd; de straten geven dus zeer regelmatige hoofdlijnen. De vele horizontale balcons vormen evenzoo vele parallellijnen, die het overwegende motorverkeer in de hoofdstraten vergezellen.

Bij dit stelsel van al te groote millioenenstad, is in het centrum voor het rustig gesloten stadsbeeld geen plaats meer. Alles is „snelverkeersbaan" geworden, in zooverre is vorm en bestemming ook in harmonie.

De prachtige ruime, grootsche aanleg, van aaneengeschakelde tuinen, pleinen, perken, met voldoende breedte ontwikkeling vanaf het Louvre-paleis tot aan de Arc de Triomphe de l'Atoile, met daarnaast de Seine in groote kromming, vormt het reuzen-rustpunt van alle straten waarlangs wij heen snellen. Het is ontwijfelbaar, een groote weldaad voor het verkeer binnen de oude stad, dat de groote spoorlijnen zoover van het centrum verwijderd zijn gehouden. Daardoor is ook voorkomen, dat het stadsbeeld zoo gewelddadig werd door elkander geworpen, zooals in Londen op meerdere plaatsen is geschied.

Hoe merkwaardig dat de Parijsche stations meer dan een halve eeuw oud nog betrekkelijk goed aan de behoeften van het verkeer op grooten afstand kunnen voldoen, en daardoor nog in de omgeving passen.

In Londen bederft het spoorwezen zoowel de hoofdstraten als het gezicht op de rivier en verbruikt aan den Zuidelijken oever het dubbele van het noodige terrein.

De eigenaars van vaste goederen binnen Parijs hebben reeds lange jaren een politiek gevoerd, waardoor de aanleg van sporen voor lokaalverkeer naar de landelijke plaatsen werd belemmerd. Het forense-wezen is in Parijs betrekkelijk weinig ontwikkeld. Steeds blijven torenhooge étagewoningen in alle voorsteden even onheilspellend aangroeien. Zoowel per autobus als per trein gaf elke excursie ons gelegenheid, om van de droeve zijde van de grondpolitiek van deze metropool een duidelijk beeld te krijgen.

De ondergrondsche banen der Metro staan in geen onmiddellijk verband met het buitenleven. Zij dienen alleen om het werken in de cité beter mogelijk te maken.

De Parijzenaar heeft niet stelselmatig zijn organisatorisch talent besteed om goede tuinsteden te stichten op enkele uren afstand, met vele en snelle verbindingen naar de hoofdstad. Maar elke Parijzenaar individueel, heeft sinds jaren op honderden kilometers, of wel zeer ver in de bergen een zomerverblijf gezocht van matige afmetingen, waar hij 3 maanden lang met zijn gezin ontspanning gaat zoeken.

Zal het onlangs bekroonde plan voor de verdere ontmanteling uitbreiding en verbeteringen van Parijs, in deze nooden kunnen voorzien? In welk tijdsbestek zullen die reuzenwerken door het uitgeputte land kunnen worden uitgevoerd? Mogen de jongeren van onzen B. N. A. daarvan nog de schoone vruchten zien rijpen.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

(Als uitzondering simpel geïllustreerd).

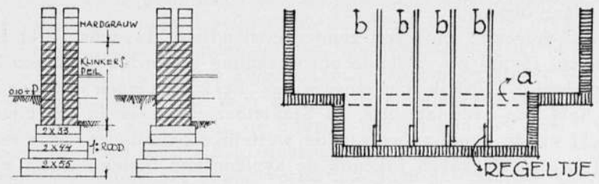

De neiging van een deel van het volk naar zijn verderf, daartoe gebracht door van generatie op generatie versterkte gehechtheid aan onfrischheid en haar gevolgen, kennende, heeft het Staatstoezicht op de volksgezondheid voor mij zijn sympathieke zijde. Immers kunnen de cholera, het ijstablet en het open riool hun naargeestige droefenis brengen. Ons daar uit zelfbehoud voor te hoeden en het genoegen te smaken aangeduid deel des volks daarnevens de frischheid bij te brengen, zie het maakt ons de offers licht. En dit doorvoelende en beseffende, verblijden we ons met het nieuwste Kon. Besluit van 23 Mei ter zake, waarbij de tijdelijke technische hoofdambtenaar, en de tijdelijke doctor-ingenieur en de tijdelijke adjunct-commies, alle toegevoegd aan den Hoofdinspecteur van de afdeeling Hoofdinspectie der Volkshuisvesting van bedoeld Staatstoezicht, deze tijdelijkheid hebben verwisseld met aardsche eeuwigheid, d. w. z. meerdere vastigheid, zoowaar de technische hoofdambtenaar bovengenoemd met de hiërarchische verheffing tot technisch-adviseur, toegevoegd aan den Hoofdinspecteur van de volksgezondheid, in het bijzonder belast met de zaken rakende de volkshuisvesting, meer korter aangeduid door T. A. T. H. I. V., als beide andere in vaste aggregatie overgegane ambtenaren door D. I. T. H. I. V. en A. C. T. H. I. V. Zoo zal men technisch, wetenschappelijk en administratief, gezond wonen in Nederland. Daarvoor staan U thans de tathiv en de dithiv en de acthiv borg. En men zal voortaan in Nederland niet meer wonen .... tenzij absoluut gezond. Hoor maar. Een architect diende een bouwplan in van een woonhuis om daarop de door de Regeering verleende bouwpremie te bekomen. Een huis, loffelijk vol licht en vol lucht. Volgens de regelen der kunst gaf de teekening de metselprofielen aan op schaal 1 à 20, die der buitenmuren als hierboven in de teekening links. En ziet, in stede van complimenteus bescheid, een dusdanig de volksgezondheid verheffend bedenksel waardig, komt het volgende orgelpunt in mineur, van het Staatstoezicht boven genoemd, uit den hooge neer.

„Dezerzijds kan met de voorgestelde trasraam constructie geen genoegen worden genomen.

Toelaatbaar is slechts een massief trasraam (samengesteld van vlakke klinkers en waterdichte specie) van tenminste 0.60 M. hoog zijnde ± 0.30 M. boven en 0.30 M. beneden het bij de woning aansluitende terrein. Eventueele spouwmuren mogen eerst boven het trasraam aanvangen. Belanghebbende ware in overweging te geven mij alsnog een verklaring in duplo te doen geworden, waaruit blijkt, dat de betreffende constructies overeenkomstig bovengenoemde eischen zullen worden uitgevoerd. Dus volgens de teekening bovenstaand rechts.

(w. g.) De Hoofdinspecteur van de Volkshuisvesting H. v. d. Kaa. Aan Burgemeester en Wethouders van ....." Zoodat dus het bovengenoemd de volksgezondheid verheffend bedenksel, vooralsnog niet zal worden gebouwd, zijnde volgens het oordeel van den Hoofdinspecteur van de Volkshuisvesting, gehoord den tathiv, gesteund door den dithiv en op papier gebracht door den acthiv, nog niet de volksgezondheid verheffend genoeg, redenen waarom de woninglooze zijn vurige hoop op de bescherming van het lichte en luchtige daarbij het oog bekorend bedenksel, zal moeten wakker houden, totdat

de verklaring in duplo, via de welwillende bemiddeling van Heeren Burgemeester en Wethouders, den Hoofdinspecteur van de Volkshuisvesting is geworden.

Men zal dus voortaan niet meer in Nederland wonen tenzij . . . absoluut gezond. En zoo ga je maar door.

Maar nu het volgende, oh lezer, zonder interludium, dus schrik niet. Bovenstaand bezig te schrijven, is mij de volgende ontboezeming geworden door een lid van den B.N.A. (niet in duplo) „Wat ik van morgen zag" het zijn de eigen woorden van bedoeld lid „nee, m'n hart liep over (attentie, oh Staatstoezicht, meer in het bijzonder belast met het toezicht op de handhaving van de wettelijke bepalingen betreffende besmettelijke ziekten en met de zaken rakende de hygiëne van bodem, water en lucht!) — en meld ik een der feiten — ernstig gesproken — om te huilen en om je te verbitteren. Hier in de buurt twee speculatie „middenstandswoningen" blijkbaar aan den prachtigen term „eischen van welstand" voldoende, een premie van f 1900.—. Maar nu wat ik zag, (volgt de schets hierboven overgenomen): b stellen balken voor, die niet dragen op den muur, maar verlengd zijn met een aangespijkerde regel.

Nota-bene en nu zal over die balken een éénsteensmuur „geslagen" worden volgens de lijn a. Ja, waarop dragende? Nu, eenvoudig op die balken b, zonder onderslag of iets van dien aard. Hoe bitter stemt het een plan door den eerste den beste gemaakt, waar een gemeente-architect aanwezig is, waar het Rijk een premie geeft van f 1900.— zóó en zóó constructief en aesthetisch te zien verprutsen. Neen, het is te bar en de B.N.A. zal krachtiger, om zijns zelfs wille, moeten aandringen in Den Haag dat waar premie wordt gegeven, ten minste de architecten in diverse rayons de opdrachten krijgen".

Zoo gaat deze jammerklacht door, maar aangezien er voor het verdere geen afdeeling van het Staatstoezicht blijkt te zijn, laten we dat maar achterwege.

Nu moet het Staatstoezicht op de volksgezondheid niet zeggen, dat dit niets met gezondheid te maken heeft, want ik beweer, dat het neerkomen van een balklaag met een voorgevelmuur op je hoofd niet gezond, althans niet voor de gezondheid bevorderlijk is.

De conclusie is dus:

De regeering geeft geen ongezonde woningen, maar om van de regeering een niet-gezonde woning te krijgen, heb je geen architect noodig; om echter van de regeering een gezonde woning te krijgen, heb je wel een architect noodig, maar die bouwt niet gezond genoeg, en dan heb je geen woning, maar wel een architect, die je weer niet noodig hebt, want je krijgt toch geen woning. En als je geen architect hebt, kan je een niet-gezonde woning krijgen!

Oh, Staatstoezicht op onze volksgezondheid! J. P. M.

TENTOONSTELLINGEN.

In het Bouwk. Weekbl. van 20/5'22 staat een zeer interessant artikel van den heer Rutgers over bovengenoemd onderwerp, waarop ik gaarne eens nader inga.

In de eerste plaats is het zeer juist ingezien, dat wij elkaar, vooral in deze tijden beter moeten *leeren kennen als architecten onder architecten.* Een der beste middelen, om elkaar beter te leeren kennen of wederkeerige waardeering onder de architecten te bereiken, is gelegen in het publiceeren hunner werken. Hierover heeft o.a. ook de heer Tinbergen eens in 't „Vaderland" een bemerkenswaardig stukje geschreven en daarbij nog op andere middelen gewezen. Ook de beeldhouwers en vooral de schilders zijn ons in dat opzicht ver vooruit, maar nu zal door de drie jaarlijksche periodieke Tentoonstellingen ook den architecten gelegenheid geboden worden met hunne werken te voorschijn te komen. Dat het nu zoover gekomen is, is zeer te begroeten, en wij moeten die heeren die dat ter hand genomen hebben, dankbaar zijn, niet alleen voor de groote moeite die zij daarmede zeker gehad hebben, maar vooral ook voor het *inzicht* dat zij hadden, dat het noodig was elkander te leeren kennen en zoodoende te weten te

komen wie in aanmerking komen, om mede te werken tot verheffing van het peil der bouwkunst en tot ontwikkeling der kunst in 't algemeen en die van ons land in 't bijzonder.

Van de 3 jaarlijksche periodieke tentoonstellingen profiteeren echter alleen de groote steden met hunne inwoners, terwijl de in de kleine steden en op het platteland gevestigden door de groote afstanden hiertoe bijna geene gelegenheid hebben. Evenzoo hebben de architecten en andere kunstenaars in en om de groote steden hieraan veel meer, dan de provincialen die toch al zoo bitter weinig op kunstgebied te genieten krijgen, en geven. Dat deze tot in de uiterste hoeken van het land verspreid zijnden, zelf ook voor een groot deel schuld daaraan zijn, komt gedeeltelijk voort uit te weinig activiteit van vele leden met hunne veelal inactieve gewestelijke kringbesturen. Hier in Brabant worden regelmatig kringvergaderingen gehouden en ik stelde op die van 7 April te Tilburg, waar op 2 na alle leden aanwezig waren, voor, om tenminste *elk* jaar één Tentoonstelling te houden (als Wanderausstellung) in de verschillende steden en kleinere plaatsen van Brabant; bestaande uit werken van de B.N.A. leden met de verschillende andere kunstenaars op 't gebied van schilder-, beeldhouw-, nijverheids-. tuinbouw-, sier-, en kleinkunst. Met deze gedachte waren de Brabantsche collega's het met mij eens, zoodat met algemeene stemmen mijn voorstel werd aangenomen en er werd ook direct een klein centraalcomité benoemd, bestaande uit de heeren: Van der Valk, Wolters en den ondergeteekende. Wij zullen dit jaar nog onze eerste Tentoonstelling van den Kring-Brabant houden.

Op de Jaarvergadering van 12 April te Amsterdam heb ik dit in opdracht van onzen Kring even kort kunnen mededeelen; waarbij ik met nadruk er op wees, dat het een *verkeerd* inzicht was als men geloofde, dat dergelijke tentoonstellingen niet uitvoerbaar zouden zijn, omdat ze te kostbaar zouden worden. Ik weet bij ondervinding dat dit niet het geval behoeft te zijn, maar dat er zelfs bij goede organisatie en voldoende medewerking geld over moet blijven voor de Tentoonstellingskas. Verder heb ik op den *voorgrond* geplaatst dat wij maar *Eén Hoofdreglement* voor onze tentoonstellingen moeten hebben voor het geheele land. In de gewestelijke-kringen en grootste plaatsen kunnen hieraan extra bepalingen en § § toegevoegd worden, maar deze mogen in geen enkel opzicht in strijd zijn, of anders uitgelegd kunnen worden als in 't Hoofdreglement vast staat en daar bedoeld is. Ik heb er voor gewaarschuwd dat we niet dezelfde fout moeten begaan als die waarin alle gemeenten vervielen en zelfs nog vervallen doordat niet alleen elke stad maar ook ieder plaatsje zich verbeeldde er eene eigen bouwverordening op na te moeten houden; maar dat we liever datgene met onze tentoonstellingsorganisatie trachten te verkrijgen als hetgeen de heer H. van der Kaa zich voorstelt te bereiken met één Hoofdbouwverordening voor 't geheele land.

Het zal den heer Rutgers zeker genoegen doen uit het bovenstaande te zien, dat in den Gewestelijken kring Brabant dus reeds in zijn geest gewerkt wordt en ik wil gaarne nog enkele punten van zijn opwekkend betoog bespreken.

Naar mijne meening moet de Tentoonstellingsraad (voor het geheele land) als die meer dan nationale beteekenis zal hebben, bestaan uit afgevaardigden der aangeslotene vereenigingen in de groote steden en gewestelijke kringen in verhouding tot het aantal leden daarvan; gekozen uit al de pratende-, schrijvende-, teekenende- en uitvoerende kunstenaars op 't gebied der bouwkunst en alle aanverwante kunsten. Hiermede zullen mijns inziens zeer zeker groote belangen gediend zijn en de leden der verschillende Schoonheids-, Prijsvraag-, Scheidsgerecht-, Oudheidkundige-, en andere commissies elkaar meer naar waarde leeren kennen en daardoor objectiever kunnen optreden dan dit ooit tevoren had kunnen zijn. Wij zijn reeds bezig met een concept-ontwerp voor onze tentoonstelling en denken dit te gelegener tijd aan het bestuur van den B.N.A. voor te leggen, om dan binnen afzienbaren tijd tot dat te komen wat hierboven in korte trekken aangeduid is. Elk lid van den B.N.A. of van dergelijke erkende aangeslotene Vereenigingen is verplicht tot deelname aan de tentoonstellingen en mag zich

hieraan niet meer dan drie maal onttrekken. Komt dit echter voor, dan betaalt hij of zij voor elken keer een bedrag dat door de tentoonstellingsleiding vastgelegd wordt. Bij de vierde weigering, zonder gegronde redenen, wordt dat lid uit de ledenlijst geschrapt, waarvan ook de aangesloten vereenigingen in kennis gesteld worden.

Primo betuig ik den heer Rutgers gaarne mijne volle instemming;

Secundo is te hopen op een goedgunstig antwoord van het Bestuur, en der overige Gewestelijke Kringen;

Ten slotte kan de Redactie van ons orgaan een grooten invloed op het tot stand brengen der gedachte uitoefenen.

Eindhoven. J. CHR. GEWIN.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Oud Groningen, Stad en Lande door C. H. Peters. Uitgave van Mouton & Co., 's-Gravenhage en Scholtens & Zoon te Groningen. Prijs f 21.— gebonden.

De historische studiën van den heer Peters zijn genoegzaam bekend, en zijn warme vereering voor Groningen heeft hij reeds vroeger in publicaties van de Maatschappij getoond. Dit nieuwe werk nu, dat volledíger is dan de vorige publicaties en waarin deze voor een deel zijn opgenomen, had het doel om in 't algemeen het karakter en de waarde der Oud Groninger architectuur te doen kennen en daarvoor belangstelling en waardeering op te wekken, het daarbij gaarne aan jongeren overlatende om deze studie verder aan te vullen en te verbeteren.

Wij kunnen de beteekenis van dit boek alleen nagaan voor de tegenwoordige generatie van architecten. Oudheidkundigen zullen het allicht schatten op zijn wetenschappelijke-archeologische waarde, oudheidkenners en -liefhebbers zullen onderzoeken of dit werk hun veel „nieuws" brengt.

De heer Peters ziet de architectuur in haar uiterlijke verschijning. En wij willen gaarne aannemen, dat dit boek in zijn keurig gewaad, waaraan de Firma Mouton het hare ruimschoots heeft bijgedragen, bij de genoemde menschen een gragen lezerskring zal vinden; het lijkt ons gewaagd te veronderstellen dat die belangstelling ook onder de architecten in groote mate zal worden gevonden. Hun beschouwing van oude architectuur toch is zoo weinig bespiegelend en synthetisch, dat zij niet zal kunnen worden opgebouwd uit de steenen, die de heer Peters in zijn boek aandraagt. Zij leven in de jacht van dezen tijd. Hun geesteswerking, die gericht is op het functioneele der bouwwerken, die zij te ontwerpen krijgen, op den dieperen zin der problemen, die zij moeten oplossen, zal zich niet verplaatsen kunnen om langs den weg dien de heer Peters legt de schoonheid van Oud-Groningen te vinden. Zij vragen voor hún weg eigenlijk zooveel minder. Zij verlangen geen meer dan 500 afbeeldingen, zooals in dit lijvige werk, en geen honderden notities, zooals de heer Peters daarbij geeft. Aan luttele gegevens hebben zij voldoende, mits deze de kern raken; met enkele afbeeldingen is te volstaan, mits deze fascineerend zijn. Dit vraagt, eischt de jongere generatie van architecten en hun goed recht er toe, moge men betwisten, om 't even! Hoogstens beroept zij zich op determinisme. Maar van liefde te getuigen voor de schoonheid, op deze, uit vervlogen tijden geërfde, stille en moeizame wijze, het ontgaat deze generatie daaraan aandacht te schenken, laat staan dat zij te vinden is van waardeering ervoor blijk te geven en ontroering ervan te biechten.

En daarom lijkt het vruchteloos met dit werk voor deze generatie van architecten liefde te kweeken voor de schoonheid van Oud-Groningen. Als de tijden veranderen dient men de bakens te verzetten; voor architecten is wisseling dezer teekens misschien meer dan voor anderen wat vaker gewenscht. En onmogelijk is het niet, dat na verloop van tijd de bakens hun ouden stand hervinden. Dit zware foliant van den heer Peters kan de tijd tarten. De eerste afvallige van onze of ons volgende generatie zal dan, als hij het boek, van nieuwsgierigheid vervuld, open slaat, een frischheid vinden, die hem zal aanmoedigen te gaan kijken, lezen en studeeren. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 24. 17 JUNI 1922.

INHOUD: Bestuursvergadering van Dinsdag 20 Juni a. s. — Provisie. Zwarte lijst. — Prijsvraag omslag „Klei". — Prijsvraag voor Schoorsteenmantels, uitgeschr. door de N.V. „Tegelfabriek Schiedam" te Schiedam. — Xe Arch. Congres te Brussel. — Bouw stadhuis te 's-Gravenhage.—Ingez. d. J. C. v. Epen en H. M. Zoetmulder. — Ontv. boekw. d. J.P.M.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

BESTUURSVERGADERING VAN DINSDAG 20 JUNI A.S.

Op 20 Juni a.s. zal een Bestuursvergadering worden gehouden. Brieven en mededeelingen gelieve men vóór dien datum aan het Bureau te zenden.

PROVISIE. ZWARTE LIJST.

De Firma Van den Doel en Fray, Fabrikanten, Importeurs en Handelaars in Verfwaren en Chemicaliën te 's-Gravenhage, Laakhaven, heeft een der leden van den B. N. A., mocht hij er toe besluiten de artikelen dier firma voor te schrijven op de werken, die onder zijn toezicht uitgevoerd worden, een korting aangeboden van 10 % op de Japanlakken en 5 % op de andere artikelen.

De aanleiding tot deze provisie-aanbieding is geweest, blijkens aan het Bestuur overgelegde correspondentie, dat daarin de eenige kans werd gezien de alleenheerschappij van een concurrent te breken, van wie vermeend werd dat zij ook provisie aanbood.

De verzekering werd gegeven, dat dit de eerste maal is, zoolang de firma bestaat, dat zij provisie aanbood.

Niettemin komt het het Bestuur noodzakelijk voor den leden dringend te verzoeken, met deze firma in geenerlei relatie te treden, alvorens zij op afdoende wijze, ter beoordeeling van het Bestuur, verklaard heeft, het stelsel van provisieverleening, ook in de uiterste-concurrentie-noodzakelijkheid niet meer te zullen toepassen.

De leden zullen er mee in kennis worden gesteld, als deze verklaring door de bedoelde firma zal zijn gegeven.

Aangezien de Firma A. de Jong en Zonen, Amsteldijk te Amsterdam (Houthandel), het Handels- en Installatie-Bureau H. Gordon en Zonen (Centrale Verwarming etc.) en de Westduitsche Behangsel-Industrie Verkoop-Centrale Rotterdam, Pompenburgsingel 2, 4, 6, nog steeds in gebreke zijn gebleven de bedoelde verklaring af te leggen, moet het Bestuur zijn verzoek van destijds, om met deze firma's in geenerlei relatie te treden, handhaven.

PRIJSVRAAG OMSLAG „KLEI".

De uitslag van deze prijsvraag is als volgt:

De eerste prijs is toegekend aan de inzending onder het motto „Bro" (J. Denijs te Delft); de tweede prijs aan die onder het motto „Zwaluw" (W. Retera Wzn. te 's Gravenhage).

Er zijn twee derde prijzen toegekend en wel aan de inzendingen onder de motto's „Nevoh" (P. J. Jansen te Eindhoven) en „Per aspera ad astra" (Mej. Anny de Vries te Amsterdam).

Er waren 245 inzendingen.

PRIJSVRAAG VOOR SCHOORSTEENMANTELS UITGESCHREVEN DOOR DE N.V. „TEGELFABRIEK SCHIEDAM" TE SCHIEDAM.

De Jury heeft de volgende prijzen toegekend.

Schoorsteenmantel Arbeiderswoning: 2e prijs Motto „Terra Cotta", W. B. IJzerdraat, Amsterdam; Gedeelde 1e prijs Motto „Kleur", F. Kloek, Amsterdam; Gedeelde 1e prijs Motto „Vierkant", Ant. Pet, 's-Gravenhage.

Schoorsteenmantel Middenstandswoning: 1e prijs Motto „Scarabee", S. J. Kruyt, 's-Gravenhage; 2e prijs Motto „Vierkant" Ant. Pet, 's-Gravenhage.

Keukenschoorsteenmantel: 1e prijs Motto „T. S. door elkaar, Jan Doets, Rotterdam; 2e prijs Motto „l'Ami Fritz", S. J. Kruyt, 's-Gravenhage.

Xe ARCHITECTEN CONGRES TE BRUSSEL.

De Nederlandsche afdeeling van het „Comité Permanent des Congres des Architectes", bestaande uit de heeren Joseph Th. J. Cuypers, Johs Mutters Jr. en D. F. Slothouwer, secretaris, wekt de Nederlandsche Architecten op tot deelname aan het Xe Congres van Architecten, te houden te Brussel van 4—11 September a.s.

Het initiatief tot het houden van dit eerste Internationale Architecten-Congres na den oorlog onder leiding van het Comité permanent is genomen door de Société Centrale d' Architecture de Belgique te Brussel, ter gelegenheid van haar 50-jarig bestaan.

Aan het Congres zijn excursies verbonden naar Antwerpen, Brugge en de verwoeste streken in Vlaanderen.

Op de te houden tentoonstelling zal elke vreemde natie haar eigen sectie krijgen.

De te behandelen onderwerpen, waarbij vreemde talen toegelaten zijn, worden als volgt onder elf hoofdpunten gerangschikt.

I. De verantwoordelijkheid van den Architect.
II. Honorariumtabellen.
III. Recruteering van Architecten voor ambtelijke posities.
IV. Het recht van opvolging. Het moreele recht. Het auteursrecht van den Architect.
V. De plichten en rechten van den Architect.
VI. De vrouw Architect.
VII. Het prijsvraagwezen en de positie van den winner in internationale prijsvragen.
VIII. Stedenbouw.
IX. Volkswoningbouw.
X. De invloed van het gewestelijk Architectuurkarakter.
XI. Monumentenzorg in verband met economische, hygiënische en sociale eischen.

Binnenkort zullen de uitgebreide reglementen van het Congres in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd worden.

BOUW STADHUIS TE 's-GRAVENHAGE.

In No. 10 van 9 Maart 1918 van het Bouwkundig Weekblad werd een afbeelding opgenomen van de situatie van het toekomstige Raadhuis van Den Haag, op een terrein aan het Spui. De Raad had 1 Juli 1918 in beginsel besloten het Raadhuis op deze plek te bouwen.

Thans is door Burgemeester en Wethouders aan den Raad een voorstel gedaan om terug te komen op dit besluit en in beginsel te besluiten tot den bouw van een nieuw stadhuis op het terrein van de afgebrande Oranjekazerne en het aangrenzend terrein, gelegen aan de Mauritskade en de Nieuwe Schoolstraat.

Het voorstel van B. en W. steunt op een advies van den architect K. P. C. de Bazel, die verklaarde, een zeer goede aesthetische en praktische oplossing van den stadhuisbouw op dit terrein mogelijk te achten.

In hun toelichting tot dit voorstel schrijven B. en W. o.m.:

Bij vergelijking van de terreinen, welke voor den bouw van een stadhuis in aanmerking komen, geeft *de Bazel* aan het kazerneterrein de voorkeur boven dat aan het Spui. Naar zijn meening zal de directe omgeving van het Spui-terrein nimmer in zoo goede afvorming kunnen komen met het Stadhuisgeheel, omdat daar de verdere omgeving geen monumentale kwaliteiten heeft. Eventueel latere uitbreiding zal — aldus *de Bazel* — daar steeds gevonden moeten worden aan de overzijde van betrekkelijk breede verkeerswegen. Bij een hof-ombouwing, zooals op het kazerneterrein kan plaats hebben, blijft gelegenheid bestaan aan de gebouwen naar behoefte uitbreiding te geven.

Nadat Burgemeester en Wethouders door een persoonlijke bespreking met *de Bazel* den indruk hadden gekregen, dat de bouw van een Stadhuis op het kazerneterrein vele voordeelen zou medebrengen, hebben zij den architect uitgenoodigd een schets te ontwerpen van de wijze, waarop een Stadhuis op dit terrein zou kunnen komen te liggen. Twee schetsplannen, gemerkt A. en B., worden hierbij den Raad aangeboden. Volgens plan A is voor het Raadhuis beschikbaar een bouwoppervlak van ± 8500 M².; volgens plan B. bedraagt dat oppervlak ± 12000 M². De binnenplaatsen zijn bij het eerste plan groot ± 1850 M². en ± 4530 M².; bij het tweede plan ± 2360 M². en ± 4640 M². Ter vergelijking diene, dat de bouwoppervlakte van het Rotterdamsche Stadhuis bedraagt ± 7800 M². Het Binnenhof tusschen de gebouwen van de Staten-Generaal en de Ridderzaal is groot ± 3400 M².

Teneinde het terrein beter toegankelijk te maken, stelt *de Bazel* zich voor twee doorbraken te maken: een naar het Lange Voorhout en een naar de Parkstraat. Hiervoor moet onteigend worden: tusschen het Voorhout en de Kazernestraat 946 M². ; 518 M². zijn reeds eigendom van de Gemeente (vgl. Raadsbesluit van 16 Januari 1922 tot aankoop van de perceelen no. 50 en 52 aan het Lange Voorhout). Tusschen de Kazernestraat en de Nieuwe Schoolstraat 4078 M²., tusschen de Parkstraat en de Willemstraat 6330 M²., tusschen de Willemstraat en het kazerneterrein 2235 M². Teneinde in de hand te hebben, dat de omgeving zich aan het Stadhuisgebouw aansluit, zal worden onteigend aan de Nieuwe Schoolstraat 1423 M²., terwijl voor afronding van het terrein gedacht is aan een onteigening van 300 M² aan de Nieuwe Schoolstraat nabij de Kazernestraat. In totaal derhalve 15830 M². Volgens plan B. zal nog 1397 M². worden onteigend aan de Nieuwe Schoolstraat.

Hiervan komt in aanmerking om opnieuw uit te geven bij plan A. ± 10375 M². en bij plan B. ± 8820 M². Er is ruimte beschikbaar voor den bouw van de noodige scholen.

Uit het vorengaande blijkt, dat het kazerneterrein zich uitstekend voor den bouw van een Stadhuis leent.

De kosten van de verschillende onteigeningen, welke noodig zullen zijn voor de doorbraken voor verbetering van de onmiddellijke omgeving, worden globaal geraamd, rekening houdende met het weder ter beschikking komen van terrein bij plan A. f 2.278.000.— en bij plan B. f 2.612.000.—.

De kosten voor de onteigening ten behoeve van den bouw van het Stadhuis aan het Spui zijn in 1916 geschat op f 3.000.000.—.

Bij vergelijking van deze kosten moet rekening worden gehouden met de volgende factoren. Ten laste van den Stadhuisbouw op het kazerneterrein komen de waarde van dat terrein en van het schoolterrein, welke door den dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting geraamd worden op resp. f 40.— en f 50.— den M²., dus in totaal f 1.160.000.—. Een gedeelte van den grond zal voor bouwterrein en voor schoolterrein beschikbaar komen (bij plan A. 5225 M²., bij plan B 2240 M².). Bij de raming van de kosten van het kazerneplan is rekening gehouden met het maken van toegangswegen en met het belang, dat de Gemeente het bouwen daaraan en de bebouwing in de onmiddellijke omgeving tegenover het gebouw kan beheerschen.

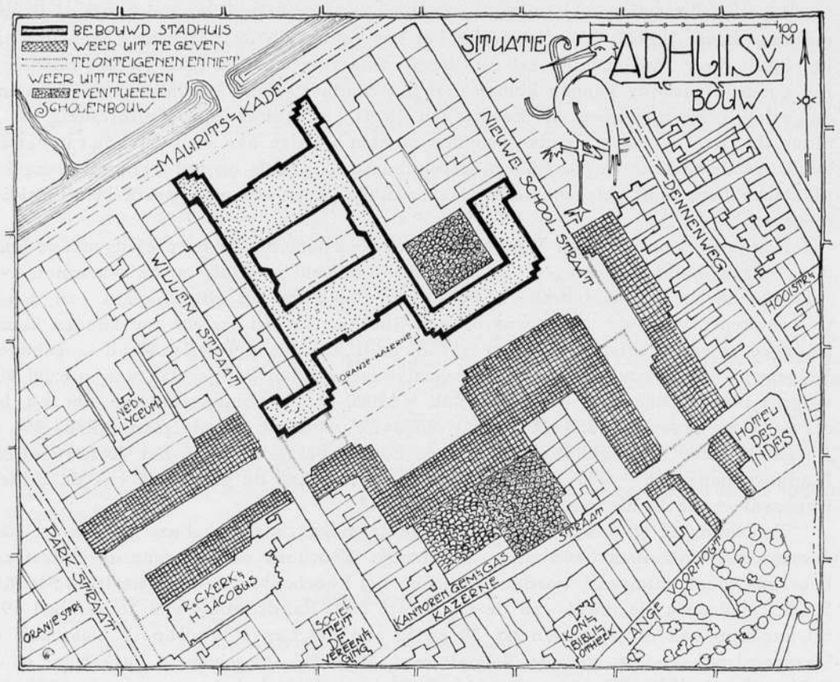

PLAN A.

Bij het plan-Spui wordt alleen rekening gehouden met de kosten voor de onteigening ten behoeve van het Stadhuis. De Gemeente heeft ter plaatse, in hoofdzaak met het oog op den nieuwen verkeersweg, voor een waarde van f 478.000.— reeds perceelen in eigendom verkregen.

Het is vanzelfsprekend, dat B. en W., om zoomaar het terrein aan het Spui voor de Raadhuisbebouwing op te geven, met de noodige argumenten moesten komen aandragen. En het is even vanzelfsprekend, dat van verschillende zijden die argumenten als niet al te steekhoudend worden aangemerkt, en het Raadhuis op het Spui zonder meer niet wordt prijsgegeven.

De verschillende voor- en tegens, zooals deze in de officieele stukken zijn neergeschreven, zijn door den Gemeentesecretaris tot een afzonderlijke nota verwerkt, die van den stand van het vraagstuk van den Raadhuisbouw, een gemakkelijk overzicht geeft.

Deze nota luidt als volgt:

Aanleiding om terug te komen op het Raadsbesluit tot bouw Stadhuis aan het Spui.

1o. Binnen afzienbaren tijd zal het niet mogelijk zijn het te onteigenen woningcomplex aan het Spui af te breken met het oog op den woningnood. Afgebroken moeten worden 318 perceelen.

2o. De huisvesting van de Gemeentesecretarie vereischt dringend betere voorziening.

3o. De Gemeente beschikt thans over het terrein van de Oranjekazerne, zoodat plannen voor den Stadhuisbouw aanstonds zouden kunnen worden gemaakt.

4o. Op het terrein van de Oranjekazerne zal partieel kunnen worden gebouwd. Op het Spui zal één groot gebouw moeten verrijzen.

5o. Het plan-Spui brengt indirect zeer hooge kosten mede, daar inplaats van de te onteigenen woningen nieuwe woningen moeten worden gebouwd.

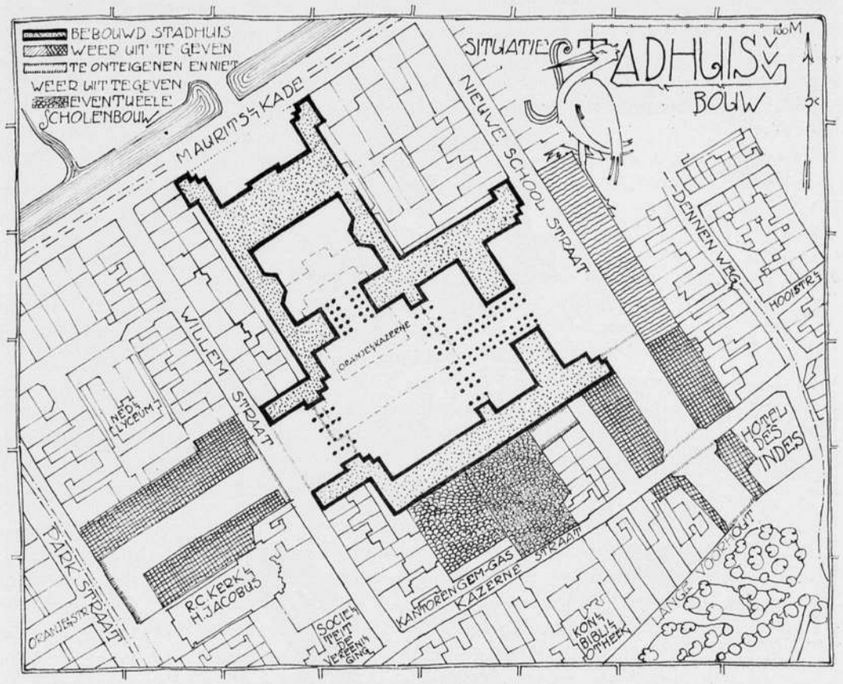

PLAN B.

Voordeelen van het plan Stadhuisbouw op terrein Oranjekazerne.

Naar de meening van De Bazel is op het Kazerneterrein een zeer goede aesthetische en practische oplossing van den Raadhuisbouw mogelijk.

De plaats ligt rustig in een stadsgedeelte, dat omsloten door de beste wijken Voorhout, Parkstraat, Plein 1813 en Koninginnegracht, zich in zijn betrekkelijk beperkte secondaire gedeelten uitstekend leent tot snelle vervorming tot een met genoemde omgeving aansluitend waardig geheel, waartoe een juiste methode van gemeentewege te volgen bij het in eigendom verkrijgen en weder voor nieuwe bebouwing uitgeven, veel kan bijdragen;

de in de nabijheid gelegen ruime pleinen zijn een niet te versmaden voordeelige factor;

voor de ter verwerkelijking van dit plan noodzakelijke doorbraken van Parkstraat en van Lange Voorhout, moeten slechts betrekkelijk weinige meer-waardige perceelen vallen, terwijl door die doorbraken tevens een goede afvorming van dit stadsgedeelte kan worden verkregen, welke ook het verkeer ten goede zal komen;

het is gewenscht, dat de nieuwbouw aan de nieuwe toegangswegen in verband met den Raadhuisbouw door de Gemeente wordt beheerscht;

de toegangen vanaf de nieuwe straat naar de Kazernestraat, die als achterstraat moet blijven functioneeren, kunnen worden overbouwd.

De directe omgeving van het Spuiterrein zal minder in zoo goede frontvorming van het stadsgeheel kunnen worden gebracht, omdat de verdere omgeving geen monumentale qualiteiten heeft.

Bezwaren tegen Stadhuisbouw op terrein van de Oranjekazerne.

I. De aanvankelijke bezwaren waren, dat het terrein te klein is en dat men bij den bouw stuit op bezwaren bij toepassing van de Bouw- en Woonverordening.

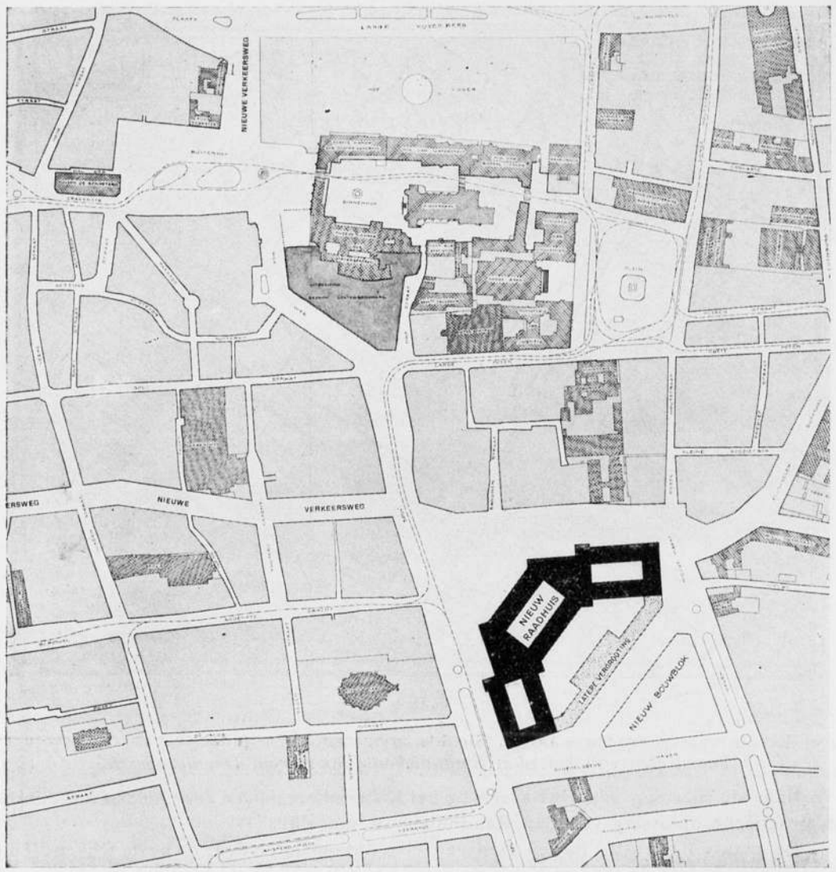

PLAN VAN HET NIEUWE STADHUIS OP HET TERREIN AAN HET SPUI.

Opmerking:

Voor Stadhuisbouw op terrein Spui moet worden afgebroken een woningcomplex, groot 22993 M². Het terrein van de Oranjekazerne is groot 22759 M²., terwijl het daaraan grenzende terrein van de scholen groot is 5004 M². Het Rotterdamsche Stadhuis heeft een bouwoppervlakte van 7800 M². en een ombouwde oppervlakte van 9200 M². Volgens plan A van *De Bazel* is op het terrein der Oranjekazerne beschikbaar een bouwoppervlakte van 8500 M². en volgens plan B een bouwoppervlakte van 12000 M².

Uit het rapport van den Directeur van Bouw- en Woningtoezicht blijkt, dat de totstandkoming van het Stadhuis op het terrein der Oranjekazerne met een hoogte van 18 M. tot de kroonlijst voor de omgeving geen bezwaren oplevert. Het is de bedoeling van *De Bazel* om deze bouwhoogte niet te overschrijden.

II. Het Stadhuis komt geheel verstopt te liggen. Het terrein heeft met géén van de wijken Willemspark en Voorhout direct contact. Het hoofdfront voert niet naar het centrum der stad.

Opmerking:

Het terrein van de Oranjekazerne ligt, zoodra de verbindingen met de Parkstraat

en met het Voorhout zijn tot stand gekomen, niet verborgen. Het terrein der Oranjekazerne eischt een gebouw, geheel afwijkend van dat aan het Spui. Het terrein der Oranjekazerne ligt als centraal punt gunstiger dan het terrein aan het Spui, het is van alle kanten gemakkelijk toegankelijk, hetgeen niet het geval is met het terrein aan het Spui aan de Z.-O. zijde. De rustige ligging biedt voor vergaderlokalen en bureaux groote voordeelen.

III. Doorbraken hebben op zichzelf géén of weinig practisch nut. De hiervoor te besteden gelden zijn uitgaven, welke uitsluitend gedaan moeten worden ten behoeve van dit Stadhuisplan.

Opmerking:

Zonder doorbraken zal het uitgestrekte terrein van de Oranjekazerne voor de Gemeente van geen groot voordeel kunnen zijn. De doorbraak Voorhout-Nieuwe Schoolstraat wordt ook vereischt met het oog op den toestand van den Denneweg

IV. Plan-Turfmarkt verkeert in vergevorderde phase van voorbereiding. Reeds 1 H.A. bevindt zich in handen van de Gemeente. Opruiming is gewenscht van minderwaardige panden in de omgeving van de Turfmarkt. Het is hoogst bedenkelijk, nu de onteigeningswet reeds geruimen tijd aanhangig is, plotseling een andere onteigening aan te vragen. Amotie van perceelen, welke onteigend moeten worden voor het plan-Oranjekazerne is economisch niet wel verdedigbaar.

Opmerking:

Niet 1 H.A., doch 7466 M². is thans in eigendom van de Gemeente. Nog onteigend moet worden 15527 M². Volgens opgave van Bouw- en Woningtoezicht van November 1920 verkeeren 98 perceelen in goeden staat, 54 in vrij goeden staat en komen 95 perceelen voor verbetering in aanmerking. Voor onbewoonbaarverklaring, geheel of gedeeltelijk, en voor slooping komen in aanmerking 71 perceelen. Bij uitvoering van het plan-Oranjekazerne behoeven de onteigende perceelen voorloopig niet te worden afgebroken, behalve aan het Voorhout en aan de Parkstraat, worden perceelen onteigend van weinig groote waarde. Slechts voor een klein gedeelte van de bewoners van de te onteigenen perceelen zullen nieuwe woningen behoeven te worden gebouwd.

V. Het verdient aanbeveling den Raadhuisbouw tot betere tijden uit te stellen. Bezuiniging is thans het wachtwoord. Uitstel van Stadhuisbouw is mogelijk.

Opmerking:

Betere huisvesting der Secretarie met het oog op de naaste toekomst is dringend noodig.

Wanneer thans de Raad besluit, dat de bouw van het Stadhuis zal plaats hebben op het terrein der Oranjekazerne, kunnen plannen voor Stadhuisbouw worden gemaakt. Dit zal geruimen tijd vorderen. Met den bouw van het Stadhuis zal in de eerste jaren niet kunnen worden begonnen.

VI. Bij plan-*De Bazel* is ten onrechte geen rekening gehouden met doorbraak naar Benoordenhoutscheweg.

Opmerking:

Onafhankelijk van den Stadhuisbouw op het terrein van de Oranjekazerne zal mettertijd misschien een doorbraak van Voorhout naar Benoordenhoutscheweg noodig zijn.

VII. De onmiddellijke uitgave voor de onteigening bedraagt ruim 5 millioen gulden, terwijl de kosten van onteigening aan de Turfmarkt indertijd op 3 millioen zijn geschat.

Opmerking:

Ik vestig er de aandacht op, dat volgens de opgaven van de directeuren van den dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting en van Gemeentewerken bij de raming van de kosten wordt gerekend op de onteigening van *alle* perceelen in de Willemstraat aan de N.-O. zijde, de perceelen aan de Mauritskade en die aan de

Nieuwe Schoolstraat aan de Z.-W. zijde. Deze onteigening is *niet* aangegeven op de kaart door *De Bazel* overgelegd Deze uitbreiding van de onteigening met 10.272 M². verhoogt belangrijk de kosten. Gesteld ook, dat de onteigening dadelijk wordt uitgestrekt over alle aan het terrein grenzende perceelen, dan zou met de waarde van die, welke niet voor den bouw van het Stadhuis noodig zijn, de kostenberekening moeten zijn verminderd. Ten onrechte wordt verder bij de kosten gevoegd de waarde van het terrein, dat voor schoolterrein is bestemd, n.l. ± 3000 M². Tenslotte is bij plan A. 3220 M². voor bouwterrein meer beschikbaar dan in de ramingskosten is opgegeven.

De kosten van het terrein, enz. voor den Stadhuisbouw bedragen dus niet bij plan A. *f* 5.421.480.—, maar *f* 3.295.180.— en bij plan B. in plaats van *f* 5.747.060.—, *f* 3.949.960.—.

Bij de raming zijn overgenomen de cijfers door den dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting en Gemeentewerken aangegeven.

Het komt mij voor, dat de waarde van het terrein van de Oranjekazerne, gelet op de tegenwoordige ingesloten ligging daarvan, aan den hoogen kant is.

VIII. Onmiddellijk zal de bouw op het terrein van de Oranjekazerne niet kunnen plaats hebben, daar de Gemeente geen beschikking heeft over een strook grond waarop Normaalgymnastiekschool, kleedingmagazijn en wapenmagazijn zijn gebouwd.

De Commissie voor de Plaatselijke Werken stelt voorop in haar advies, dat *De Bazel* voor een gedeelte van den bouw en voor een ontwerptoegangsweg beschikt over het nog bij het Rijk in gebruik zijnde terrein.

Opmerking:

Het is juist, dat de Gemeente niet de beschikking heeft over een strook, breed 15 M., gelegen tusschen het terrein van de Oranjekazerne en de scholen aan de Nieuwe Schoolstraat. Dit terrein is indertijd aan het Rijk in gebruik gegeven. Onderzocht zal kunnen worden, of het Rijk geen afstand van den grond wenscht te doen, welke onder de gewijzigde omstandigheden voor het Rijk een geheel andere waarde heeft gekregen.

Ook wanneer het terrein van de Oranjekazerne niet gebruikt wordt voor Raadhuisbouw, zal met het Rijk geregeld moeten worden wat met de gebouwen op die strook, ingesloten door gronden, waarop het Rijk geen recht heeft, moet gebeuren.

IX. Bouw van een monumentaal Stadhuis behoort naar de meening van de Commissie voor de Plaatselijke Werken plaats te vinden in ruime omgeving aan een centrum van verkeer, zooals bij uitvoering van het Spuiplan het geval zou zijn, maar wat zelfs met aanzienlijk hoogere kosten op het Kazerneterrein niet is te bereiken.

Opmerking:

Een Stadhuis zou moeten liggen in het centrum, maar behoeft niet te liggen aan groote verkeerswegen. Wat de kosten betreft, wordt bij het Spuiplan geen rekening gehouden met de kosten voor woningbouw, welke het gevolg zullen zijn van de afbraak der woningen. Bij de raming van kosten voor het terrein van de Oranjekazerne wordt er van uitgegaan, dat de Gemeente in handen moet hebben den nieuwbouw van perceelen in de onmiddellijke omgeving. Bij het plan-Spui werd er van uitgegaan, dat de omgeving Spui, Schedeldoekshaven, Nieuwe Haven, Kalvermarkt, zich aan de gewijzigde toestanden zal aanpassen.

INGEZONDEN.

MET TWEE MATEN?

Naar aanleiding van 't schrijven van den heer Keppler even 't volgende:

De advertentie van dat „Jong Architectenbureau" heeft in 't geheel *niets* te maken met de moeilijkheden van 't onwettig inhouden van honoraria van architectenbureaux, die volgens de honorariumtabel hun opdracht hebben aanvaard en geconditionneerd.

De rechter heeft alleen te beslissen over de inwilliging van de eischen der architectenbureaux.

Ik begrijp niet, dat de heer Keppler een dergelijk stukje plaatst in 't Bouwkundig Weekblad.

Het stellen der eischen wordt in 't geheel niet verzwakt en zij die te beslissen hebben over de inwilliging van de eischen zullen zeker geen rekening houden met aanbiedingen die geheel buiten de opdrachten om en door anderen worden gedaan.

De tabel voorziet hier reeds in.

De rechter vraagt, wat zijn uw condities geweest waarop u de opdracht aanvaard hebt en volgens die condities moet betaald worden.

Een eenmaal aanvaard contract is niet voor wijziging vatbaar.

J. C. v. EPEN.

„MET TWEE MATEN?"

Geachte Redactie.

Het door den Heer A. Keppler in No. 22 van het Bouwk. Weekblad aangevoerde geeft mij aanleiding eenige kantteekeningen te maken, die ik hier laat volgen.

Hoe mag toch de Heer K., wel niet met twee maten metend, doch om hier ook eens beeldspraak te gebruiken, alles over een kam scherend, zoo'n gebaar maken over iets als eene dergelijke annonce.

We zijn, geachte Heer K., nog wel niet gevorderd tot een zoodanig geunificeerde samenleving, en zéker niet onder de architecten, dat men hetgeen één en nog wel jong architectenbureau zou misdoen — althans naar bepaalde inzichten — den geheelen architecten-stand aan kan wrijven.

Men herinnert zich nog zeer goed, ondergeteekende mocht zulks persoonlijk uit den mond des Heeren K. vernemen, nu ongeveer 1 jaar geleden bij diens beschouwingen in de Jaarvergadering van den Nat. Won. Raad, ('t was zeer warm in die zaal) dat de Heer K. toen reeds constateerde, onder applaus zijner Vergadering dat „de" architecten maatschappelijk hadden afgedaan door zich tot „jurkenmakers" te verlagen, zulks naar ik mij herinner in verband met de door div. architecten met „Amstels Bouwvereeniging" aangeknoopte relaties, ten minste over eene dergelijke zaak ging het.

Wie gehoopt had, dat sindsdien de Heer K. tot het inzicht zou gekomen zijn dat zijne beschouwingen wel wat mank gingen, schijnt bedrogen uit te komen. Immers de Heer K. stelt nog steeds het werk dat architecten wel voor Aannemers en Eigenbouwers verrichten gelijk met dat voor Rijk, Gemeente of Bouwvereeniging. De Heer K. moet toch beter weten.

Het zijn inderdaad zaken van geheel uiteenloopenden aard; en wat het „volle pond" betreft kan de Heer K. gevoeglijk verwezen worden naar hetgeen de Heer Hudig aan die zaak heeft ten beste gegeven in het T. v. V.

Overigens zal de Vakvereeniging, zoo noodig in overleg met competente Lichamen, wel uitmaken welke banen we hebben te bewandelen.

Wenscht men zich bij de beoordeeling van hetgeen den architecten toekomt naar annonces als de aangeduide te richten — het is een inderdaad zeer goedkoop gebaar, ook eventueel voor die autoriteiten.

De architecten, die bij voortduring voor hunne rechtmatige belangen opkomen, zullen het wel met schrijver dezes eens zijn dat het niet op hun weg ligt zich dusdanig werkend maatschappelijk „af te maken" om zulks zoo maar eens te noemen.

Wat het ook voor een bureau moge zijn, de vraag is gewettigd, nu ook de Heer K. deze, ofschoon andersom, stelt, wat de bedoelde autoriteiten zouden zeggen, indien bij onderzoek bleek dat het een zeer behoorlijk architect was die door de stagnatie zijner plannen — om bij het onderwerp te blijven die van zijn Woningbouw — en

het niet uitbetalen van zijn honorarium, etc., eens tot zulke dingen zijn toevlucht moest nemen; zou dan spoediger voldoening der declaratie of minstens bespoediging der gewenschte regelingen volgen? Immers neen! Geen mensch die het gelooft.

Schort dus Uwe vraag — en Uw oordeel — geachte Heer K. nog zoolang op, of beter stel U deze vraag niet, want ze heeft niet voldoenden grond.

En gij, Architecten, meet dus niet met twee maten, ook niet wanneer ge door Uwe financiëele positie fnuikende overheidsbepalingen in groote moeilijkheden zijt gekomen. Vraagt liever Uw faillissement aan of biedt een accoord, dat is in de mode. Men bereikt dan het spoedigste de zoo gewenschte „sanierung".

En U, geachte Heer Keppler, wat wij U verzoeken mogen, generaliseert U als 't u blieft niet, daar is de situatie nog niet rijp genoeg voor; dan blijven we hopelijk, ieder op zijn terrein naar goede begrippen werkend, ook eenig mogelijk goede vrienden.

En maakt U zich vooral niet al te bezorgd. Indien U eens werkelijk de zaak waar het om gaat vooruit kunt brengen, houden we ons natuurlijk als altijd, zeer aanbevolen!

Met dezen kreet, die ook een noodkreet zou kunnen zijn, wil ik eindigen en zeg U dank, geachte Redactie, voor de verleende plaatsruimte.

Nijmegen, Juni 1922. H. M. ZOETMULDER.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Afbeeldingen van Kerken en Kasteelen en andere Gebouwen in Oostelijk Noord-Brabant door H. Spilman met aanteekeningen van Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt, 2de stuk.

Het eerste stuk van deze uitgaaf van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant hebben we in 't kort besproken in den vorigen jaargang op pag. 198. Thans worden nog in dit tweede gedeelte een 24-tal gebouwen geïllustreerd en beschreven. Na hetgeen wij over de eerste serie van deze teekeningen schreven kunnen wij met het vermelden van deze tweede reeks volstaan. Over het algemeen zijn de plaatjes in het eerste gedeelte opgenomen interessanter dan de thans gepubliceerde.

Grafische Statiek. De berekening van balken, vakwerken en kapgebinten door H. J. van der Veen. Vierde verbeterde druk. Prijs f 3.90. Uitgegeven door L. J. Veen. Deze nieuwe druk van dit bekende boekje is in hoofdzaak gelijk aan den vorigen druk, alleen is er een aanhangsel aan toegevoegd met een korte behandeling van de traagheids- en weerstandsmomenten; in verband daarmee is het boekje nog uitgebreid met eenige tabellen.

Technisch Woordenboek in vier talen. Nederlandsch, Duitsch, Engelsch en Fransch, samengesteld onder leiding van P. W. Scharroo, Kapitein der Genie. Uitgaaf N. V. Uitgevers Maatschappij voorheen van Mantgem en de Does. Eerste deel. Prijs f 3.90. Beton en Gewapend-beton.

Het lijkt ons een uitnemende gedachte een technisch woordenboek in dezen vorm samen te stellen, op bouwkundig gebied zullen blijkens een aankondiging nog volgen: deelen over Bouwkundige- en Waterbouwkundige constructies, materialen en wiskunde, mechanica en vastheidsleer.

De stof is in dit eerste deel allereerst gerangschikt in een viertal hoofdstukken, elk wederom onderverdeeld; deze hoofdstukken zijn: het materiaal en zijn eigenschappen, de vervaardiging, de toepassing en de berekening. Achter dit deel volgt nog een alphabetisch woordregister. Dit boekje is een welkome verschijning nu na den oorlog weer een uitbreiding van de internationale vakliteratuur is te verwachten.

J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 25. 24 JUNI 1922.

INHOUD: Ledenvergadering op Zaterdag 8 Juli 1922 des v.m. 10 uur in het American Hotel op het Leidsche Plein te Amsterdam. — Vergaderkamers in het bureau van den B. N. A. te Amsterdam. — Belangrijk Bericht. — Tentoonstelling van de „Architectural Association". — Prijsvragen „Bouwkunst en Vriendschap". — Rapport rechtspositie. — Alg. Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen arch. en opdrachtgever. — Hoofdst. 10. Alg. Reg. v. uitbreidingspl. — Noot van het Bestuur. — Bij de reisschetsen van H. P. J. de Vries, in de Rijksacademie van Beeld. Kunsten, door J. P. M. — Tentoonstellingsraad voor Bouwk. en verwante Kunsten. — Bericht.

LEDENVERGADERING OP ZATERDAG 8 JULI 1922 DES V.M. 10 UUR IN HET AMERICAN HOTEL OP HET LEIDSCHE PLEIN TE AMSTERDAM.

Agenda:

1. Opening.
2. Notulen van de vergadering van 12 April 1922.
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen stukken.
5. Behandeling van de Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen den Architect en zijn Opdrachtgever volgens de laatst ingediende voorstellen van de Commissie tot afwerking van punt 14 van het werkprogramma. (Zie het rapport in dit nummer).
6. Rondvraag.

Na afloop van de vergadering zal de heer Ir. J. F. Hoytema, Hoofd van het Bouwkundig Bureau bij het Departement B. O. W. in Ned. Indië over: Europeesche Bouwkunst in Ned. Indië een lezing houden met lichtbeelden.

VERGADERKAMERS IN HET BUREAU VAN DEN B.N.A. TE AMSTERDAM.

Het Bestuur maakt den leden bekend, dat er overdag in het Bureau van den B.N.A. vergaderkamers disponibel zijn, geschikt voor het houden van onderhandsche aanbestedingen, kleine vergaderingen van 10 à 15 personen, conferenties.

Voor nadere inlichtingen hieromtrent wende men zich tot den Directeur van den B.N.A.

BELANGRIJK BERICHT.

Aan de leden, de aspirant-leden en de eere-leden van den B. N. A. tevens aan de candidaat-leden, de abonné's op het Bouwkundig Weekblad, bovendien aan allen die hetzij in rechtstreeksche hetzij in niet-rechtstreeksche verbinding staan met de Maatschappij en het Bouwkundig Weekblad, kortom aan allen, die op hun of haar manier de bouwkunst bevorderen, trachten te bevorderen, wenschen te bevorderen, er belangstelling voor koesteren en daarvan blijk geven, voor de bouwkunst zelve zoowel als voor haar beoefenaars en hunne beroepsbelangen, aan al dezulken zij hierbij medegedeeld, dat

van af heden het Telefoonnummer van het Bureau van den B. N. A. is veranderd en thans is Centrum 6736.

TENTOONSTELLING VAN DE „ARCHITECTURAL ASSOCIATION".

De school der „Architectural Association" te Londen zal onder auspiciën der Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht het werk harer deelnemers tentoonstellen in de groote gehoorzaal der Rijksacademie van Beeldende Kunsten, Stadhouderskade 86 te Amsterdam, van Zaterdag 24 Juni tot en met Zaterdag 8 Juli a.s. 12 uur.

PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP."

Prijsvraag Landverhuizershotel.

Vraag 1. Is het de bedoeling dat de aanlegsteigers voor de zee- en rivierbooten zich over de geheele lengte van de kade uitstrekken enz.

Antwoord. Het woord aanlegsteiger op de situatie moet niet letterlijk genomen worden, bedoeld is aanlegplaats voor schepen. De pier waarop de gebouwen worden geplaatst is gedacht rondom te zijn omgeven door kaaimuren met een beschermend remmingwerk. Aan beide zijden van de pier moet echter de geheele lengte voor aanlegplaats van schepen beschikbaar zijn, zoodat geen terrassen of tuinen langs die zijde kunnen worden ontworpen. Desgewenscht kan de loods eenige Meters uit den kaaimuur worden teruggeplaatst.

Prijsvraag. Ingang Bankgebouw.

Vraag 1. De vloer van de vestibule ligt 1 M. boven de straat; moet de trap binnen of buiten de vestibule worden geprojecteerd?

Antwoord. De trap mag 30 c.M. buiten de rooiing beginnen.

Prijsvraag. Opmeting.

Vraag 1. Mogen meer dan eene teekening van de opmeting van een gebouw geleverd worden en mogen de details op een afzonderlijk blad worden geteekend?

Antwoord. Bij het uitschrijven van de prijsvraag heeft de bedoeling voorgezeten eene opmeting van een klein bouwwerk of detail daarvan te verkrijgen, en is niet gedacht aan een bouwwerk van zoodanigen omvang, dat daarvoor meer dan ééne teekening noodig zou zijn. Het is dus wenschelijk dat mededingers hun onderwerp zoodanig kiezen dat, zonder in te veel of te groote teekeningen te vervallen, een voldoend gedetailleerd beeld van het onderwerp verkregen kan worden de details op ware grootte kunnen echter op een afzonderlijk blad verwisseld worden.

Vraag 2. Moeten maten worden ingeschreven?

Antwoord. Dit is noch verplichtend noch verboden.

Vraag 3. Wanneer details op ware grootte veel te groot zijn, voor eene normale teekening, is dan eene schaal 1 op 5 geoorloofd?

Antwoord. In verband met het antwoord op vraag 1 is dit niet geoorloofd.

De Jury.

RAPPORT RECHTSPOSITIE.

Aan het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
Bond van Nederlandsche Architecten.

Mijne Heeren,

De Commissie voor punt 14 van het Werkprogramma, inmiddels uitgebreid door de benoeming van den heer Gratama, heeft de eer U hierbij eene herziene, en, naar zij hoopt, verbeterde uitgave der „Algemeene Regelen betreffende de Rechtsverhouding tusschen Architect en Opdrachtgever" te doen toekomen.

Nu de ledenvergadering bij de behandeling van het eerste concept besloot tot schrapping van eenige artikelen en tot min of meer ingrijpende wijziging van andere, bleek het ons bij de omwerking gewenscht, in de oorspronkelijke volgorde der artikelen niet onbelangrijke wijzigingen te brengen, teneinde een logisch verband tusschen de onderdeelen te behouden.

Teneinde de kennisneming van het nieuwe concept te vergemakkelijken zijn achter de nieuwe cijfers tusschen haakjes vermeld de oude artikelen, waaruit de nieuwe, zij het met eenige omwerking, zijn voortgekomen.

Het komt ons voor, dat, na de uitvoerige beraadslagingen over het eerste project en het daarover in het Bouwkundig Weekblad opgenomen verslag, de toelichting tot het hier bijgaande nieuwe ontwerp, zeer beknopt kan zijn.

Alleen op enkele punten meenen wij meer in het bijzonder de aandacht te moeten vestigen.

De vergadering heeft zich uitgesproken voor handhaving van het voorschrift, dat de architect bij de aanvaarding eener opdracht, den opdrachtgever een exemplaar der Algemeene Regelen moet ter hand stellen. Op de vraag, of het, in tegenstelling tot andere beroepen, juist op den weg van den architect ligt, om zijn client in te lichten omtrent de gevolgen, voor dezen uit het geven van een opdracht voortspruitende, en of niet eerder van dien client mag worden verlangd, dat deze zichzelf van die gevolgen op de hoogte stelt, alvorens een opdracht te geven, zullen wij thans niet nader ingaan. Alleen meenen wij nogmaals de aandacht te moeten vestigen op de practische bezwaren, die de handhaving van dit voorschrift, blijkens de ervaring, met zich brengt.

De geleidelijke groei der relatie tusschen architect en opdrachtgever brengt mede, dat in tal van gevallen het psychologisch moment voor het overleggen der Regelen ontbreekt. Dat zoo vaak die overlegging achterwege blijft, mag dan ook o. i. niet uitsluitend op zorgeloosheid of onverschilligheid van den architect worden geschoven, doch vindt dikwijls zijn oorzaak in de vrees, dat de opdrachtgever afgeschrikt zal worden, indien de architect reeds bij, — of liever nog vóór — den aanvang der relatie zoo bijzonder zakelijk optreedt. Men moge deze opvatting betreuren, zij bestaat nu eenmaal en men dient er rekening mede te houden. Handhaaft men nu niettemin het voorschrift, door ons bestreden, dan zal ook in de toekomst, evenals de ervaring tot dusver leerde, de niet-nakoming van dit voorschrift aan minder nauwgezette opdrachtgevers een hooggeschat wapen in handen geven, om den architect de verkrijging van het hem competeerende moeilijk te maken, hetgeen in vele gevallen er toe zal leiden, dat deze, zich zwak gevoelende door de niet-nakoming van het voorschrift, genoegen neemt met minder dan waarop hij recht heeft.

Wij geven daarom in overweging, de terhandstelling van een exemplaar der regelen niet als een *verplichting* vast te leggen, doch alleen periodiek in het Bouwkundig Weekblad kortelijks te wijzen op de *wenschelijkheid*, voor den architect, in diens eigen belang, om zulk een exemplaar aan zijn opdrachtgever tijdig ter hand te stellen, voor zoover zulks niet reeds bij een vroegere gelegenheid is geschied.

In verband met deze overwegingen hebben wij in het nieuwe concept bij meerderheid van stemmen het voormelde voorschrift niet opgenomen. Mocht de vergadering onverhoopt van een andere meening blijken, dan zal het noodig zijn, in ieder geval te bepalen, dat die overhandiging zal moeten geschieden niet *bij* de aanvaarding der opdracht (immers dan is het voor den opdrachtgever toch al te laat om zich nog terug te trekken), doch *vóór* die aanvaarding, terwijl dan bovendien eene uitzondering moet worden gemaakt, voor het geval, dat de overhandiging reeds bij een vroegere gelegenheid heeft plaats gevonden, daar anders de architect, strikt genomen, verplicht zoude zijn, bij *iedere* opdracht van denzelfden opdrachtgever opnieuw zulk een exemplaar over te leggen.

In art. 1 is voorts naar voren gebracht, dat de verhouding tusschen architect en opdrachtgever naast het juridisch element een sterk ethisch bestanddeel bevat.

De in het oorspronkelijk concept meer gedetailleerde regeling van de aansprakelijkheid der architecten is thans vervangen door het algemeen luidend art. 10.

Hierbij moeten wij de aandacht vestigen op art. 12 (oud 49), inhoudende dat de architect alleen aansprakelijk is voor vertraging in de uitvoering van opdrachten, indien zulks uitdrukkelijk overeengekomen is.

Wij achten dit bij nadere overweging een niet te verdedigen standpunt en geven daarom in overweging, deze bepaling alsnog te schrappen.

Ook art. 33 meenden wij te moeten wijzigen, niettegenstaande dit artikel vroeger genummerd 36, door de vergadering was aanvaard.

Immers, de commissie vermocht niet in te zien, waarom een architect recht zoude hebben op rentevergoeding, alleen omdat de *uitvoering* van het *ontwerp*, — aannemende natuurlijk, dat het den architect daarvoor competeerende honorarium op tijd is betaald —, wordt uitgesteld.

Wel achtte zij het daarentegen billijk, dat den architect eene schadevergoeding wordt betaald, indien de *uitvoering* van de opdracht, door toedoen van den opdrachtgever wordt vertraagd. Die vergoeding behoort dan echter niet alleen de rentederving te omvatten, maar alle andere kosten, als bijv. salaris van personeel, voor de uitvoering der opdracht aangesteld, e. d.

In art. 46 is voorts een wijziging gebracht in de regeling omtrent de betaling der kosten bij geschillen. De praktijk heeft de noodzakelijkheid dier wijziging aangetoond, wil men het niet vaak van het bon plaisir der in het ongelijk gestelde tegenpartij doen afhangen, of arbiters voor hun arbeid beloond worden.

Ten slotte heeft de Commissie nog overwogen, of ook de Regeling in zake uitbreidingsplannen als appendix aan deze Algemeene Regelen dient te worden gehecht. Daar deze regeling echter op

haar beurt nog 8 uitvoerige artikelen bevat, en zij, in vergelijking tot de Algemeene Regelen, slechts in betrekkelijk weinig gevallen toepassing zal vinden, achtte de meerderheid der Commissie het beter, deze Regelen betr. Uitbreidingsplannen afzonderlijk te houden zij het onder verwijzing naar- en in verband met de Algemeene Regelen, teneinde deze laatste voor den opdrachtgever niet noodeloos verwarrend en afschrikwekkend te maken.

De Commissie voornoemd.

ALGEMEENE REGELEN

betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever.

(De nummers tusschen haakjes wijzen de overeenkomstige § § aan in de Algemeene Regelen, opgenomen in No. 18, B.W. 1921.

Hoofdstuk 1. ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. (1.)

Onder „architect" verstaan deze Algemeene Regelen den beoefenaar der bouwkunst (omvattende zoowel het aesthetische als het technische deel), die, als beroep, ingevolge en overeenkomstig hem gegeven opdrachten, ontwerpen voor bouwwerken, stads- en tuinaanleg vervaardigt, dergelijke werken onder zijn toezicht en leiding doet uitvoeren, of adviezen in zijn beroep rakende aangelegenheden verstrekt.

De architect is de vertrouwensman en opdrachtgever.

Art. 2. (2.)

Onder „opdrachtgever" verstaan deze Algemeene Regelen den natuurlijken of rechtspersoon, die aan een architect werkzaamheden, in art. 1 genoemd, opdraagt.

Art. 3. (3.)

Een opdracht wordt geacht te zijn gegeven, zoodra de hulp of voorlichting van een architect wordt ingeroepen voor werkzaamheden, in art. 1 genoemd. Een opdracht wordt geacht te zijn aanvaard, zoodra de architect de daarbij aangegeven of daaruit voortvloeiende werkzaamheden aanvangt te verrichten.

Opdracht en aanvaarding behoeven niet schriftelijk te geschieden.

Art. 4. (21).

De werken worden gerangschikt in 3 klassen: A, B en C. *)

Klasse A omvat: bouwwerken van eenvoudig karakter, met zich meermalen herhalende compositieelementen, en niet ingewikkelde ruimteverdeeling en details.

Klasse B. omvat: Gebouwen, waarbij in een klein bestek veel ruimteverdeeling en verscheidenheid van details worden gevorderd.

Voorts gebouwen, waarbij het vraagstuk der ruimteontwikkeling in architectonischen zin van meer dan gewone beteekenis is, en met veel bijzondere eischen betreffende het gebruik der verschillende ruimten rekening moet worden gehouden.

Klasse C. omvat: monumenten en interieurs van overwegend architectonisch karakter, benevens restauraties van bouwwerken.

*) Zie voor uitbreidingsplannen hoofdstuk 10.

Hoofdstuk 2. OMVANG VAN DE OPDRACHT.

Art. 5. (22.)

De werkzaamheden van den architect worden onderverdeeld als volgt:

a. *Voorloopig ontwerp.* Hieronder wordt verstaan voor de klassen A en B schetsteekeningen van de plattegronden en de voornaamste gevel(s) van het bouwwerk, op kleine schaal, al of niet met eene situatieteekening, benevens eene globale begrooting van kosten, berekend per M² bebouwd grondvlak of per M³ inhoud van het bouwwerk. Voor de klasse C bij restauratiewerken: het voorloopig onderzoek met aanduiding van de noodig geachte herstellingen en voor monumenten en interieurs; de schetsen op kleine schaal, voldoende om een globaal denkbeeld van het ontwerp te krijgen, al of niet met globale kostenbegrooting.

b. *Uitvoeringsontwerp.* Hieronder wordt verstaan voor de klasse A en B het ontwerp zoodanig uitgewerkt, dat daarnaar het bestek kan worden opgemaakt, mede in verband met het toepassen der bouwverordeningen, de besprekingen met autoriteiten en het leveren der tot het aanvragen der bouwvergunning voorgeschreven bescheiden.

Voor de klasse C bij restauratiewerken: de restauratieteekening met omschrijving; bij monumenten en interieurs, de op zoodanige schaal uitgewerkte teekeningen, dat van het ontwerp een juist beeld verkregen kan worden, en daarnaar de benoodigde beschrijving en kostenbegrooting kunnen worden gemaakt.

c. *Bestek.* Hieronder wordt verstaan de nauwkeurige omschrijving van het te maken werk, en de voorwaarden, waaronder dit moet worden uitgevoerd.

d. *Gedetailleerde begrooting en berekeningen.* Hieronder worden verstaan de kostenbegrooting, opgemaakt naar de berekende hoeveelheden materialen en eenheidsprijzen, benevens de verdere kosten, aan de uitvoering verbonden, voorts de statische- en de hoeveelheidsberekeningen, ten behoeve van de omschrijving in het bestek en de kostenbegrooting, zoomede voor de aanvrage om bouwvergunning.

e. *Algemeene details.* Hieronder worden verstaan de ten behoeve van de aanbesteding gemaakte teekeningen op grooter schaal dan de bestekteekeningen, waaruit een algemeen overzicht van den aard van het werk en van de uitvoering daarvan verkregen kan worden, en waarnaar, onder leiding en toezicht van den architect, de werkteekeningen kunnen worden gemaakt.

f. *Hoofdleiding, Hoofdtoezicht en afrekening.* Hieronder worden verstaan de door den architect te geven hoofdleiding bij den bouw, het geven van leiding bij het maken der werkteekeningen het voeren der correspondentie en administratie op den bouw betrekking hebbende, resp. het controleeren daarvan en houden van toezicht daarop, het regelen der betalingstermijnen van de bouwsom en het opmaken en controleeren van de afrekeningsbescheiden voor de oplevering van het werk.

Art. 6. (5) (6) (9) (10).

Een opdracht tot het maken van een ontwerp omvat, tenzij partijen anders overeenkomen, het maken van een voorloopig ontwerp. Indien de architect opdracht ontvangt, zijn voorloopig ontwerp nader uit te werken, omvat deze opdracht het maken van een uitvoeringsontwerp, met bestek, gedetailleerde begrooting, statische berekeningen en algemeene details.

Een opdracht, om een werk aan te besteden, omvat, zoo niet het tegendeel is overeengekomen, het aanvragen der bouwvergunning, het verkrijgbaar stellen van bestek, teekeningen, en evt. bijlagen, het uitnoodigen van gegadigden, het doen van aankondigingen, het geven van inlichtingen en het houden van aanwijzing, het in ontvangst nemen der inschrijvingen en het den opdrachtgever dienen van advies omtrent de gunning van het werk, zoomede het opmaken van het contract van aanbesteding.

Een opdracht tot het uitvoeren van een werk omvat het houden van het hoofdtoezicht op- en het voeren der hoofdleiding van de uitvoering, zoomede het opmaken der afrekening, een en ander als in art. 5 sub f voor dit onderdeel omschreven.

Hoofdstuk 3. EISCHEN, WAARAAN DE ARCHITECT BIJ DE UITVOERING DER OPDRACHT MOET VOLDOEN.

Art. 7. (7).

Het voorloopig ontwerp en het uitvoeringsontwerp moeten voldoen aan het programma van eischen, zoo dit door den opdrachtgever is verstrekt, tenzij deze eischen niet voor verwezenlijking vatbaar zijn en de architect den opdrachtgever te voren daarop heeft gewezen. De ontwerpen moeten technisch uitvoerbaar zijn.

Tenzij partijen anders zijn overeengekomen, blijft bij de beoordeeling van de vraag, of de architect behoorlijk aan zijn opdracht heeft voldaan, de aesthetische waarde van zijn ontwerp buiten beschouwing.

Art. 8. (8).

Indien door den opdrachtgever tevoren geen bouwsom aan den architect is genoemd, behoudt deze zijn recht op honorarium en verschotten, ook al zou bij uitvoering het bedrag, dat de opdrachtgever zich als bouwsom had gedacht, worden overschreden.

Is daarentegen bij de opdracht van het uitvoeringsontwerp een bouwsom bepaald en blijkt, dat de verwezenlijking van het uitvoeringsontwerp dit cijfer met meer dan 20 % zoude overschrijden, dan is de architect verplicht, zonder daarvoor eenig honorarium in rekening te mogen brengen, het ontwerp zoodanig te wijzigen, dat het uitvoerbaar wordt voor de gestelde maximum-bouwsom, rekening houdende met de voormelde speling.

Blijkt eene dergelijke wijziging niet mogelijk, dan is de opdrachtgever noch voor het uitvoeringsontwerp, noch voor het voorloopig ontwerp, waarvan het uitvoeringsontwerp een uitwerking is, eenig honorarium of andere kosten verschuldigd, tenzij de architect aantoont, dat de overschrijding het gevolg is van omstandigheden, welke hem niet kunnen worden toegerekend.

Art. 9. (50).

Bij de uitvoering van opdrachten moet de architect inachtnemen de publiek- en privaatrechtelijke voorschriften, wier bestaan van algemeene bekendheid bij architecten moet worden geacht, en bovendien rekening houden met die publiek- en privaatrechtelijke eigenschappen, van het bouwterrein, waarop de opdrachtgever hem opmerkzaam heeft gemaakt.

Hoofdstnk. 4. AANSPRAKELIJKHEID VAN DEN ARCHITECT.

Art. 10. (41).

De architect is tegenover den opdrachtgever aansprakelijk voor schade, die deze lijdt als rechtstreeksch gevolg van fouten door den architect of door personen, in dienst van den architect, begaan bij de uitvoering van de aan den architect gegeven opdrachten, een en ander voor zoover deze fouten met inachtneming van normale oplettendheid en normale vakkennis vermeden hadden kunnen worden, en behoudens de volgende beperkingen.

Art. 11. (43.)

De architect is voor fouten van personen in zijn dienst niet aansprakelijk, indien hij aannemelijk maakt, dat hij de fout, bij normale oplettendheid zijnerzijds, niet heeft kunnen voorkomen of ontdekken.

Art. 12. (49.)

Voor schade, voortspruitende uit vertraging in de uitvoering van door hem aanvaarde opdrachten, is de architect alleen aansprakelijk, indien zulks uitdrukkelijk met den opdrachtgever is overeengekomen.

Art. 13. (48.)

Voor schade, veroorzaakt door fouten bij het houden van het hoofdtoezicht op de uitvoering van het werk, is de architect alleen aansprakelijk, voor zoover de opdrachtgever aantoont, dat zij door toedoen van den architect niet op den aannemer kan worden verhaald.

Art. 14. (51.)

Indien bepaalde onderdeelen van het werk, als centr. verwarming, electr. installaties, watervoorziening, gewapend betonwerken, enz. worden ontworpen en of uitgevoerd door specialiteiten op die gebieden, draagt de architect voor het ontwerp, resp. de uitvoering van die onderdeelen geen verantwoordelijkheid.

Art. 15. (Nieuw.)

Elke door den architect te vergoeden schade is steeds beperkt tot het bedrag van het hem ter zake van het onderdeel der opdracht, waarbij de fout is begaan, competeerende honorarium.

Art. 16. (53.)

De aansprakelijkheid van den architect is beperkt tot den duur van drie jaren na de uitvoering van de opdracht

Hoofdstuk 5.

BEVOEGDHEDEN VAN DEN ARCHITECT.

Art. 17. (15.)

Een opdracht tot het voeren der hoofdleiding van de uitvoering van een werk, brengt voor den architect de bevoegdheid mede, den aannemer afwijkingen van bestek en teekeningen te gelasten, zonder dat daartoe de toestemming van den opdrachtgever wordt vereischt, voor zoover deze afwijkingen inhouden wijziging van constructie-voorschriften of uit aesthetisch oogpunt gewenschte veranderingen in onderdeelen der vormgeving, een en ander, mits door deze wijzigingen geen hoogere kosten voor den opdrachtgever ontstaan, dan ingevolge de bepalingen dezer Algemeene Regelen omtrent bijwerk den architect vrijstaan, en mits de practische bruikbaarheid van het werk voor het door den opdrachtgever beoogde doel daaronder niet lijdt.

Art. 18. (16)

Een opdracht tot het voeren der hoofdleiding van de uitvoering van een werk, brengt voor den architect mede, de bevoegdheid om aan den aannemer zelfstandig bijwerk op te dragen, zonder dat daartoe de toestemming van den opdrachtgever wordt vereischt, mits het totaal van dit bijwerk niet overschrijdt een in het bestek opgenomen post voor onvoorziene uitgaven of bij gebreke daarvan, 2% van de bouwsom.

Onder „bijwerk" verstaan deze Algemeene Regelen alle niet in het bestek genoemde of uit de teekeningen voortvloeiende leveringen en/of werkzaamheden ten behoeve van het werk, welke binnen de grenzen van bestek of teekeningen voor eene behoorlijke uitvoering van het werk alsnog door den architect gewenscht worden geoordeeld en waartoe de aannemer niet zonder bijbetaling gehouden is.

Art. 19. (17.)

Voor het opdragen van „bijgekomen werk" daarentegen, zoomede voor overschrijding van het voor „bijwerk" beschikbare bedrag, heeft de architect steeds de goedkeuring van den opdrachtgever noodig.

Onder „bijgekomen werk" verstaan deze Algemeene Regelen die leveringen en/of werkzaamheden, welke buiten de grenzen van bestek of teekeningen zijn geschied en eene uitbreiding vormen van het werk, zooals dit aanvankelijk was beoogd.

Art. 20. (18.)

De architect, die met het hoofdtoezicht op de uitvoering van een werk is belast, is, met uitsluiting van anderen, bevoegd, om te beoordeelen, of het werk zoover gevorderd is en op zoodanige wijze is uitgevoerd, dat de aannemer recht heeft op betaling van de geheele of gedeeltelijke aanneemsom overeenkomstig de bepalingen van het aannemingscontract, en hem deswege een betalingscertificaat af te geven.

Hoofdstuk 6. VERPLICHTINGEN VAN DEN OPDRACHTGEVER.

Art. 21. (nieuw.)

De opdrachtgever is verplicht, ook al is dit niet uitdrukkelijk bedongen, den architect, die de opdracht heeft ontvangen, een honorarium en vergoeding van zijne onkosten te betalen, overeenkomstig de volgende bepalingen, voor zoover ten aanzien van bepaalde deelen van het land geen afwijkende regelingen zijn gemaakt.

Art. 22. (30 en 32.)

Het honorarium van den architect wordt bepaald, in verband met de klassen, in art. 4 en de werkzaamheden, in art. 5 genoemd, overeenkomstig de hieronder volgende tabel.

Als bedrag, waarover het honorarium-percentage wordt berekend, wordt genomen de totale som der bouwkosten, gevormd door:

a. de al of niet door aanneming bepaalde hoofdsom voor den bouw.

b. de kosten van bijwerk en bijgekomen werk.

c. de kosten van door of vanwege den opdrachtgever geleverde materialen of onderdeelen van het werk, met de kosten van verwerking.

d. de kosten van aanwezige oude materialen, berekend als nieuwe materialen, met de kosten van verwerking.

e. de kosten van aankoop van gemeenschappelijke muren en heiningen.

f. bij bouwwerken, vallende onder klasse A, de geheele kosten der werken in art. 14 genoemd, bij bouwwerken, vallende onder de klassen B. en C, de helft dier kosten.

Art. 23. (31 en 32.)

HONORARIUMTABEL.

De kosten der werkteekeningen, bedoeld in art. 5 sub e, worden berekend naar het werkelijk daarvoor uitgegeven bedrag aan salarissen en bureaukosten, indien zulks met den opdrachtgever vooraf is overeengekomen, en bij gebreke daarvan volgens het in bovenstaande tabel aangegeven percentage.

Voor de berekening van het percentage van bouwsommen vallende tusschen de in de tabel genoemde, dient de formule

$$X = m - \frac{(B-A)\,(m-n)}{C-A}$$

waarin A en C zijn resp. het laagste en het hoogste cijfer, waartusschen de bouwsom B ligt, en n en m de bij de cijfers behoorende percentages, waartusschen het te vinden percentage X ligt.

Voor de honoreering der verschillende werkzaamheden, in art. 5 genoemd, en tezamen uitmakende de volledige opdracht, waarvoor het in de tabel aangegeven honorarium wordt genoten, geldt de navolgende percentsgewijze onderverdeeling van het totaalhonorarium:

a. voorloopig ontwerp	10	%
b. uitvoeringsontwerp	20	„
c. Bestek	7½	„
d. gedetaill. begrooting evt. met de noodige berekeningen	7½	„
e. algemeene details	20	„
f. hoofdleiding enz.	35	„
Totaal	100	%

Art. 24. (33).

In gevallen waarin een bouwwerk niet in een der klassen A, B of C kan worden gerangschikt, en in het algemeen wanneer een bouwwerk door bijzondere van het normale afwijkende omstandigheden beheerscht wordt, zal bij de opdracht eene speciale overeenkomst betreffende de honoreering getroffen moeten worden, bij gebreke waarvan het honorarium zal worden vastgesteld door de hierna te noemen Commissie van Geschillen, op de wijze, voor de beslechting van geschillen bepaald.

Het honorarium voor werkzaamheden, waarvan de kosten blijven beneden *f* 3000.—, zoomede voor die, welke geen betrekking hebben op een bij den architect in behandeling zijnd bouwwerk, of die, voor zoover zij wel betrekking hebben op een bij den architect in behandeling zijnd bouwwerk, de bemoeiingen van den architect, in art. 5 opgesomd, uitbreiden, wordt berekend naar den omvang der werkzaamheden, den tijd daaraan besteed en den aard van het werk, een en ander overeenkomstig den volgenden maatstaf. Voor conferentiën, adviezen, berekeningen of andere werkzaamheden, voor den architect direct met de uitoefening van zijn beroep in verband staande:

a. op het bureau van den architect, per uur minstens f 10.—.

b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect, per uur minstens f 12.—.

Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.

Voor reizen, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten en voor personen en bagage, zoomede verblijfkosten:

a. voor een dag, zonder overnachten, minstens f 60.—.

b. voor een dag, met overnachten, minstens f 80.—.

Voor reizen naar of betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, worden alleen reis- en verblijfkosten berekend. Voor den architect worden reiskosten 1ste klasse, voor het personeel reiskosten 2de klasse in rekening gebracht.

Art. 25. (34.)

Voor de navolgende werkzaamheden, al dan niet als voorbereiding of als uitvloeisel van een aan den architect opgedragen bouw te beschouwen, als: bemoeiingen bij slooping, metingen voor nieuwbouw, verbouwing of anderszins, onderzoek van bodem, bestaande constructies of naar servituten, hinderwet-aanvragen, arbitrages, taxaties, bemoeiingen bij faillissement of overlijden van den aannemer, jurylidmaatschap e. d. wordt het honorarium voor elk geval op zichzelf naar plaatselijke usances of in overleg met den opdrachtgever vastgesteld.

Art. 26. (24.)

Het honorarium voor verbouwingen of herstellingen van of aan gebouwen wordt bepaald volgens de klasse, waarin het bouwwerk behoort, en verhoogd met 30%, tenzij een hooger percentage wordt overeengekomen.

Art. 27. (25.)

Wanneer door den opdrachtgever tijdens de voorbereiding van den bouw meer dan twee varianten op het voorloopig ontwerp worden verlangd, zullen deze meerdere schetsen, zoo de architect dit verlangt, afzonderlijk worden gehonoreerd, volgens den maatstaf der Tabel en wel met dien verstande, dat voor elke meerdere schets een derde van het voor het voorloopig ontwerp gestelde percentage in rekening kan worden gebracht.

Art. 28. (26.)

Indien blijkt, dat de eischen van den opdrachtgever niet voldoende zijn omschreven, om daar-

naar een voorloopig ontwerp te vervaardigen en de architect dientengevolge zelf gegevens moet verzamelen en voor de verkrijging van een behoorlijk bouwprogramma, zoomede indien in het vastgestelde definitieve ontwerp, resp. bestekbegrooting door den opdrachtgever ingrijpende wijzigingen worden verlangd, waarvan het maken van geheel of gedeeltelijk nieuwe teekeningen, resp. bestek het gevolg is, moeten deze meerdere werkzaamheden afzonderlijk worden gehonoreerd in verhouding tot den meerderen arbeid.

Art. 29. (27.)

Indien de opdrachtgever meer dan één architect, niet tezamen in één firma verbonden, met de uitvoering van een opdracht wenscht te belasten, zal het honorarium met 30 % worden verhoogd, tenzij een hooger percentage wordt overeengekomen.

Art. 30. (28).

Indien in een gebouw of op één bouwplaats gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, die tot verschillende klassen behooren, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend, volgens de klassen, waartoe zij behooren.

Art. 31. (29).

Indien een bouwwerk op eene andere wijze dan volgens een algemeen contract van aanneming wordt uitgevoerd, zal het honorarium van den architect, berekend volgens de Tabel, volgens eene vooraf te sluiten overeenkomst worden verhoogd, bij gebreke van welke overeenkomst die verhooging 35% van het totaal honorarium zal bedragen.

Art. 32. (35).

Het honorarium is als volgt opeischbaar:

10 % één maand na indiening van het voorloopig ontwerp,

35 % één maand na de uitvoering van het uitvoeringsontwerp met het bestek en de begrooting,

20 % zoodra de algemeene details gereed zijn,

30 % tijdens de uitvoering in termijnen, waarvan aantal, grootte en tijdstip volgens overeenkomst worden geregeld, bij gebreke waarvan telkens 10 % opeischbaar zal zijn, nadat één vijfde gedeelte van den geschatten bouwtijd is verstreken,

5 % bij het eindigen van den onderhoudstermijn en nadat de revisieteekeningen zijn ingeleverd.

Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk na afloop der werkzaamheden, waarvoor het verschuldigd is, voldaan.

De door hem gedane voorschotten kan de architect terstond terugvorderen.

Art. 33. (36).

Indien de uitvoering van een door den architect aanvaarde opdracht wordt vertraagd door toedoen van den opdrachtgever, behoudens gevallen, is deze verplicht, den architect de voor dezen uit die vertraging voortvloeiende kosten te voldoen en hem bovendien voor elke maand, dat die vertraging langer dan drie maanden duurt, eene rente van 6 % 's jaars te vergoeden over het den architect uit de opdracht nog competeerende honorarium.

Art. 34. (38).

De in deze regeling aangegeven minima honoraria gelden voor de op een door den B N. A. vast te stellen lijst in klasse I gerangschikte gemeenten. In de op deze lijst in klasse II gerangschikte gemeenten kunnen de percentages door den architect met 20% verminderd worden.

Art. 35. (39).

Alle onkosten zijn ten laste van den opdrachtgever. Hieronder worden verstaan: alle kosten, benoodigd voor de aanbesteding van een bouwwerk als: het vermenigvuldigen van bestek en voorwaarden, evt. bijlagen en staat van aanwijzing, en van de bestekteekeningen, het uitnoodigen van inschrijvers of het op andere wijze bekend maken van de aanbesteding, advertenties enz., huur voor een lokaal tot het houden der aanbesteding, kosten van contracten, deurwaardersexploiten aan eigenaars of gebruikers van belendingen, leges, enz., kosten van voorloopige opmetingen, reizen, onderzoek van den bodem en van bestaande constructies op eigen of belendend terrein, onderzoek van servituten, enz.

Deze onkosten worden niet opgenomen in de aannemingssom, doch den opdrachtgever afzonderlijk door den architect in rekening gebracht, of door den opdrachtgever rechtstreeks voldaan.

Art. 36. (40.)

Het opzichthoudend personeel, belast o.m. met het dagelijksch toezicht, de keuring der aangevoerde materialen, de dagelijksche leiding van den bouw, alsmede de administratie, wordt aangesteld en ontslagen door den architect en staat bij hem in dienstbetrekking.

Het aan dit personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den opdrachtgever. Het salaris benevens de kosten van verzekering e.d. komen niet ten laste van den architect doch van den opdrachtgever en worden, zoo de architect zulks verlangt, namens hem op de daarvoor gestelde tijden door den opdrachtgever aan de rechthebbenden betaald.

De kosten, vallende op het maken der werkteekeningen en uitslagen voor de uitvoering zijn mede voor rekening van den opdrachtgever; zij worden hem door den architect afzonderlijk in rekening gebracht. Bij kleine en weinig omvangrijke werken kan dit teekenwerk — ter beoordeeling van den architect, door den opzichter, belast met het dagelijksch toezicht, verricht worden. In dit geval worden die kosten niet afzonderlijk in rekening gebracht.

Hoofdstuk 7.

BEEINDIGING VAN DE OPDRACHT.

Art. 37. (11.)

De opdrachtgever kan ten allen tijde een gegeven opdracht herroepen. ook al ware de architect reeds met de uitvoering daarvan begonnen, mits hij dezen betaalt, behalve het volle honorarium, en de verschotten, voor den reeds verrichten arbeid, het volle honorarium, waarop de architect voor de verdere uitvoering van de opdracht recht zoude hebben gehad, en de onkosten, voortvloeiende uit evt. door den architect voor de verdere uitvoering dier opdracht bereids aangegane verbintenissen.

Indien de opdrachtgever aantoont, dat ingevolge bijzondere, van zijn wil onafhankelijke omstandigheden, van hem in gemoede niet kan worden verlangd, dat hij de opdracht verder laat uitvoeren, worden zijne uit de eerste alinea van dit art. voortvloeiende verplichtingen in zooverre verminderd, dat hij in plaats van het volle honorarium, waarop de architect voor de verdere uitvoering der opdracht recht zoude hebben gehad, slechts de helft van dit honorarium behoeft te voldoen, terwijl overigens zijne verplichtingen blijven, als in die alinea omschreven.

Indien de opzegging der opdracht het gevolg is van het feit, dat de architect zijne verplichtingen jegens den opdrachtgever niet is nagekomen, vervalt het recht van den architect op het in alinea 2 bedoelde halve honorarium, onverminderd zijne verdere aansprakelijkheid volgens deze regelen jegens den opdrachtgever, indien daartoe gronden bestaan.

Art. 38. (12.)

De aan den architect gegeven opdracht vervalt niet door den dood van den opdrachtgever. Diens rechten en verplichtingen gaan over op zijne erfgenamen.

Art. 39. (13.)

De architect kan eveneens ten allen tijde de aanvaarde opdracht nederleggen, zelfs wanneer hij met de uitvoering daarvan reeds was begonnen. In dat geval verbeurt hij het voor den reeds verrichten arbeid hem toekomende honorarium, benevens vergoeding zijner verschotten.

Indien de architect echter aantoont, dat ingevolge bijzondere, van zijn wil onafhankelijke omstandigheden, van hem in gemoede niet kan worden verlangd, dat hij de opdracht verder uitvoert, heeft hij recht op honorarium voor den reeds verrichten arbeid, voor zoover deze den opdrachtgever van nut kan zijn, benevens op vergoeding van zijne verschotten.

Indien de nederlegging der opdracht het gevolg is van het feit, dat de opdrachtgever zijne verplichtingen jegens den architect niet is nagekomen, is de opdrachtgever verplicht, den architect honorarium en onkosten te betalen, als in al. 1 van art. 37 omschreven.

Art. 40. (14.)

De aan den architect gegeven opdracht vervalt door zijn dood. Echter moet aan zijne erfgenamen, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde honorarium, het nog niet vervallen honorarium worden uitbetaald, berekend naar den stand van het werk, de reeds aangevoerde materialen, de reeds gemaakte teekeningen en in het algemeen naar den bereids door den architect verrichten arbeid.

Omtrent de keuze van den nieuwen architect worden de erfgenamen van den overleden architect, zoo de opdrachtgever diens ontwerp wil uitvoeren, door dezen geraadpleegd.

Hoofdstuk 8.

EIGENDOMS- EN AUTEURSRECHTEN.

Art. 41. (54.)

De oorspronkelijke schetsen, teekeningen, alle detailteekeningen, het bestek en de begrooting blijven het eigendom van den architect, terwijl een copie der revisiebestekteekeningen (waarin evt. aangebrachte wijzigingen zijn aangegeven) de teekeningen der uitgevoerde leidingen, voor zoover onder zijne directie uitgevoerd, met alle daarbij behoorende inlichtingen, als putten, richting- en doorsnedeveranderingen, inspectieluiken, enz. bij de eindoplevering aan den opdrachtgever worden verstrekt. De opdrachtgever is verplicht, den architect, zoo deze dit verlangt, voor de ingeleverde teekeningen een ontvangstbewijs te geven.

Art. 42. (55.)

Onverminderd de bepalingen der Auteurswet heeft de architect het uitsluitend recht van verwezenlijking en verveelvoudiging van zijne ontwerpen, schetsen, modellen, enz. Door het ter hand stellen van deze ontwerpen enz. aan den opdrachtgever, ontvangt deze niet het recht, deze ontwerpen, enz. zonder toestemming van den architect uit te voeren of te doen uitvoeren. Indien de architect echter, zonder gegronde redenen, weigert een opdracht tot uitvoering van een door hem vervaardigd ontwerp te aanvaarden, of een bereids door hem aanvaarde opdracht tot uitvoering nederlegt, zal de opdrachtgever gerechtigd zijn, het ontwerp ook zonder toestemming van den architect te doen uitvoeren. Ditzelfde geldt, indien na het overlijden van den architect, zijne erfgenamen zonder gegronde redenen, hunne toestemming tot uitvoering van het ontwerp weigeren.

Art. 43. (55.)

De architect heeft het recht, de materieele verwezenlijking van zijn ontwerp te voorzien van zijn naam of naamteeken op een zichtbare plaats aan den gevel, mits dit het uiterlijk of het gebruik van het werk niet schaadt, zoomede,

om van het in- en uitwendige afbeeldingen te maken of te doen maken.

De architect kan eischen, dat zijn naam of naamteeken van het werk wordt verwijderd, indien door wijzigingen, zonder zijne goedkeuring aangebracht, dit werk van karakter of gehalte veranderd is.

Hoofdstuk 9. GESCHILLEN.

Art. 44. (57) (64.)

Nimmer zal een der partijen, noch hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden, over eenig tusschen hen, naar aanleiding van de aan den architect gegeven opdracht gerezen geschil, of daarmede direct of indirect samenhangende, de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen.

Indien eenig geschil, als in het vorig lid bedoeld, mocht ontstaan, zal hetzelve beslecht worden door drie scheidslieden, of, zoo partijen hieromtrent overeenkomen, door één scheidsman.

Betreft het een geschil, waarbij het gevorderde bedrag f 1000.— of minder is, dan zal, tenzij partijen eene beslissing door drie scheidslieden verlangen, het geschil, door één scheidsman worden beslist.

In alle deze gevallen worden de scheidslieden gekozen uit de Commissie van Geschillen, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederl. Architecten.

Indien het geschil behandeld wordt door drie scheidslieden zal één van hen worden aangewezen door den Voorzitter der Commissie van Geschillen, één door den opdrachtgever, één door den architect. Zoo een der partijen, door of namens de wederpartij uitgenoodigd, nalatig is, om binnen 14 dagen daarna zijnerzijds een scheidsman te benoemen, zal ook deze scheidsman door den Voorzitter der Commissie van Geschillen worden aangewezen.

Wordt het geschil behandeld door één scheidsman en kunnen partijen omtrent de keuze niet tot overeenstemming komen, dan zal de scheidsman, op verzoek van de meest gereede partij, worden aangewezen door den Voorzitter der Commissie van Geschillen.

Indien een scheidsman overlijdt, of buiten staat geraakt, verder als zoodanig te fungeeren, zal binnen 14 dagen na het ontstaan der vacature een andere scheidsman worden aangewezen door de partij, die den vorigen scheidsman had aangewezen. Blijft zij daarmede in gebreke binnen den voormelden termijn, zoomede, indien de afgetreden scheidsman benoemd was door den Voorzitter der Commissie van Geschillen, zoo zal deze in de vacature voorzien. Waar in de volgende artikelen gesproken wordt van „Scheidsgerecht", is daaronder mede begrepen de „scheidsman" in de 2de en 3de al. van dit artikel bedoeld.

Een geschil wordt geacht aanwezig te zijn, wanneer één der partijen dit als zoodanig beschouwt.

Art. 45. (58.)

De Commissie van Geschillen bestaat uit 12 leden, te kiezen door de algemeene ledenvergadering van den B. N. A. Ook niet-leden van den B. N. A. mits architecten, kunnen tot lid der Commissie worden gekozen.

De helft der leden treedt om de twee jaren af, met dien verstande, dat de aftredende leden ten aanzien der aanhangige geschillen hunne bevoegdheid behouden.

De leden zijn herkiesbaar. De Commissie heeft haar zetel te Amsterdam aan het Bureau van den B. N A. Zij benoemt uit haar midden een Voorzitter en een plaatsvervangend Voorzitter.

Het Bureau van den B. N. A. stelt de voor de Commissie ingekomen stukken terstond in handen van den Voorzitter of van diens plaatsvervanger.

Aan de Commissie is verbonden een rechtsgeleerd secretaris, die de zittingen van de Scheidsgerechten bijwoont en hen van juridische voorlichting en hulp bij het opstellen van hunne uitspraken dient.

Art. 46. (59).

Indien de Voorzitter van de Commissie of zijn plaatsvervanger, zulks wenschelijk oordeelt, zal de eischende partij bij dezen Voorzitter een nader door dezen te bepalen bedrag storten tot waarborg van salaris en kosten der scheidslieden. Zoolang dit bedrag niet is gestort, zal aan de aanvrage om benoeming van scheidsrechter geen gevolg behoeven te worden gegeven.

De kosten, aan de scheidsrechterlijke behandeling verbonden, worden door het Scheidsgerecht bij zijne beslissing vermeld en komen ten laste van de partij, die het geschil aanhangig heeft gemaakt. Zij moeten binnen 14 dagen na de toezending der beslissing door deze partij aan het scheidsgerecht worden voldaan. Dit kan bij zijne beslissing bepalen, dat die kosten, geheel of gedeeltelijk, door de wederpartij aan de eischende partij zullen moeten worden terugbetaald.

Het scheidsgerecht is bevoegd, de evt. gestorte waarborgsom met de kosten der beslissing te verrekenen.

Art. 47. (60).

Het geschil wordt aanhangig gemaakt door indiening van eene Memorie van Eisch, houdende de gronden van den eisch met eene duidelijke en bepaalde conclusie, bij de Commissie van Geschillen, onder vermelding, of berechting door één of door drie scheidsmannen wordt verlangd cfr. de bepalingen van Art. 45, zoomede welk lid der Commissie van Geschillen door de eischende partij tot scheidsman wordt aangewezen, resp. zoo de beslissing door één scheidsman zal geschieden, welk lid door partijen wordt aangewezen.

Door of namens den Voorzitter ontvangt de

gedaagde partij ten spoedigste een exemplaar der Memorie van Eisch, benevens de uitnoodiging, ook harerzijds cfr. de bepalingen van Art. 45 een scheidsman aan te wijzen, resp. zoo de beslissing door één scheidsman zal geschieden, te verklaren, of zij met den door de eischende partij aangewezen scheidsman genoegen neemt.

Tevens wordt aan de gedaagde partij medegedeeld, binnen welken termijn zij hare Memorie van Antwoord bij de Commissie van Geschillen moet inleveren. Het Scheidsgerecht kan de indiening van verdere memories toestaan. Alle Memoriën moeten in vijfvoud worden ingediend, zoo het geschil door 3 scheidslieden wordt berecht, in drievoud, zoo één scheidsman uitspraak zal doen.

Na de wisseling der Memories is het Scheidsgerecht bevoegd, ambtshalve of op verzoek van één of beide partijen:

1. Partijen en/of hunne gemachtigden te hooren,
2. Getuigen en deskundigen te hooren,
3. Al datgene te doen, wat het tot eene goede beslissing van het geschil nuttig oordeelt.

Art. 48. (61.)

Partijen hebben de bevoegdheid zich te doen vertegenwoordigen, of door raadslieden te doen bijstaan. Indien het Scheidsgerecht pogingen tot verzoening wenscht te doen, of om andere redenen de persoonlijke verschijning van partijen gelast, zijn deze verplicht, te verschijnen.

Art. 49. (62.)

Het scheidsgerecht geeft zijne beslissing als goede mannen naar billijkheid. Deze Algemeene Regelen zijn in hun geheel op elk geschil van toepassing, beslechting van eenig geschil zal niet anders mogen geschieden, dan met inachtneming van deze Algemeene Regelen.

Art. 50. (63.)

Alvorens uitspraak te doen in den vorm van een arbitraal vonnis geeft het Scheidsgerecht, zoodra het naar zijn oordeel voldoende ingelicht is, aan partijen bij aangeteekend schrijven kennis, tot welke conclusie het gekomen is.

Zoo een der partijen alsdan een uitspraak in den vorm van een arbitraal vonnis wenscht, zal het Scheidsgerecht binnen zes weken na kennisgeving van dit verlangen uitspraak in dien vorm geven. Het vonnis wordt, met de andere evt. daarbij benoodigde stukken, gedeponeerd ter Griffie der door de wet aangewezen Arrondissements-Rechtbank.

Hoofdstuk 10. ALGEMEENE REGELEN VOOR UITBREIDINGSPLANNEN.

Art. 51. De uitbreidingsplannen worden onderscheiden in drie categorieën:

A. Landelijke uitbreidingsplannen.
B. Stedelijke „
C. Verkavelingsplannen (meer beperkte oppervlakten).

Onder landelijke plannen worden verstaan, ontwerpen voor uitbreiding van landelijke gemeenten, waarvan de plannen slechts voor een deel op gesloten bebouwing betrekking hebben, maar die verder ruime open bebouwing in de eerste toekomst veronderstellen, en waarbij over een groot oppervlak, geen bepaalde bouwblokken moeten worden ontworpen, doch wel door rooilijnen de ruimten van straten, pleinen, enz. moeten worden vastgelegd. Bouwverbod kan eventueel tot een beperkt oppervlak worden doorgevoerd.

Onder stedelijke uitbreidingsplannen worden verstaan: ontwerpen voor uitbreiding van steden of zulke landelijke gemeenten die door industrie of andere sterke bevolkingstoename, zich verder in den gesloten bouw als steden gaan ontwikkelen.

Het overwegend gedeelte dezer studie zal aan alle eischen van de Woningwet moeten voldoen, en de bouwverbodbepalingen worden over het geheele stelsel van bouwblokken doorgevoerd.

Onder verkavelingsplannen worden verstaan: de plannen voor verkaveling van terreinen ten dienste van woonwijken, tuindorpen, villaparken, woninggroepen en dergelijke, die als een nadere uitwerking van de sub A en B bedoelde plannen zijn te beschouwen.

Art. 52. De werkzaamheden voor de sub A en B bedoelde plannen, in verband met de Voorschriften der Woningwet, te verrichten, bestaan in het maken van:

I. *Hoofdverkeerswegenkaart.*

De hoofdverkeerswegen in verbinding met de omgeving, zoowel intercommunaal te land en te water, normale schaal 1 op 10000, daarbij toekomstige tramwegennet of andere verkeersbanen op te nemen.

II. *Bebouwingskaart.*

Aanduiding der bijzondere bestemming van wijken, als woonwijken, arbeiderswijken, tuinstad aanleg, open bebouwing, parkreserven, enz. Deze kaart in kleuren bewerkt, al of niet op die der hoofdverkeerswegen als ondergrond 1 op 10000 eveneens in onderdeelen aan te geven op de kaart 1 op 2500.

III. *Eigenaarskaart.*

Schaal 1 op 2500, of zoo groot als de aanwezig kadastrale kaarten mochten aangeven. Deze kaart wordt onder leiding van den ontwerper op kosten van den opdrachtgever, bewerkt.

De eigenaarslijsten, in verband met de lijsten der straten en wegen en de bouwverbodlijsten onder toezicht van den ontwerper, ten raadhuize op kosten van den opdrachtgever te bewerken.

IV. *Spinwebkaart.*

Spinwebkaart waarop de verdere verdeeling door hoofd- en secundaire verkeerswegen is aangegeven, waarop nog in het midden wordt gelaten, de nadere detailaanduiding van de woonwegen, enz. Deze kaart veronderstelt dat de ontwerper toch reeds in schets het tracé van de belangrijkste bouwblokken heeft doorgewerkt, 1 op 2500. Als deze arbeid geschiedt moet de eigenaarskaart reeds beschikbaar zijn.

V. *Wegenkaart.*

Dezelfde kaart als grondslag nemende, wordt voor het definitieve uitbreidingsplan eene kaart gemaakt, onder toepassing van de dwarsprofielen op de typische bouwblokken, die alle nauwkeurig zijn uitgewerkt, in verband met de bestemming 1 op 2500.

VI. *Rooilijnenkaart.*

Het trekken der rooilijnen, zoowel van voorgevels als achtergevels, stelt dan ook vast waar voortuinen moeten komen, of inpandige perceelen toegelaten zijn, deze rooilijnen worden vastgelegd in de typische dwarsprofielen, en in lijn en cijfers op het uitbreidingsplan aangeduid.

VIII. *Dwarsprofielen.*

De dwarsprofielen over straten en wegen, zullen, bij meer saamgedrongen stedelijke bebouwing, bijzondere aandacht verdienen in verband met verkaveling en studie van en kritiek op de bouwverordening.

VIII. *Memorie van Toelichting.*

In de toelichting wordt een beredeneerd overzicht gegeven van de geheele ontwikkeling van het plan en de belangrijkste overwegingen die daarbij hebben gegolden.

Art. 53. De opdrachtgever stelt ter beschikking van den ontwerper:

a. alle beschikbare statische gegevens op het plan betrekking hebbende,
b. de noodige calque's van een overzichtskaart schaal 1 à 10000 of schetsbladen van de stafkaart,
c. de noodige calque's van de bestaande kadastrale kaarten op eene schaal van ten minste 1 op 2500, bijgewerkt tot op het oogenblik van de opdracht en tijdens de bestudeering daarvan bijgehouden,
d. alle gegevens betreffende hoogteligging en afmetingen van terreinen, wegen, enz. die de ontwerper noodig heeft bij de studie van het plan,
e. de eigenaarskaart met het administratief daaraan verbonden werk, van de lijsten der eigenaars der straten, pleinen en omschrijving van het bouwverbod; daarmede is bedoeld een afdruk van de kadastrale kaarten 1 op 2500, waarbij registers van eigenaars, terwijl perceelen, toebehoorende aan denzelfden eigenaar met gelijke kleur worden aangeduid.

Art. 54. De ontwerper maakt studie van het te behandelen deel der gemeente en van de technische en economische elementen, die den grondslag vormen voor het plan; hij stelt zich in verbinding met autoriteiten, instellingen of particulieren, voor zoover dit voor een praktisch plan noodig is, hij voert echter geen onderhandelingen, zonder bijzondere opdracht van den opdrachtgever.

Het schetsontwerp in potlood, zoowel dat van de algemeene verkeerswegen, als dat van het uitgewerkt plan, wordt met den opdrachtgever besproken en zoo noodig gewijzigd; daarna wordt tot uitwerking van het definitieve plan overgegaan.

Door den ontwerper wordt in tweevoud geleverd:

a. de hoofdverkeerswegenkaart 1 op 10000,
b. de spinwebkaart eventueel tezamen bewerkt met de wegenkaart,
c. de wegenkaart (het doorwerkte uitbreidingsplan met bestemming van wijken en rooilijnen, zoo deze niet afzonderlijk worden behandeld),
d. de dwarsprofielen der wegen,
e. de memorie van toelichting.

Deze stukken worden aanvankelijk in enkelvoud overgelegd voor de behandeling in den Raad, tot het nemen van het voorloopig besluit tot vaststelling van het uitbreidingsplan.

Na de tervisielegging en de difinitieve goedkeuring door den Raad, worden de overige copieën afgewerkt en ingeleverd.

Art. 55. Het uitbreidingsplan wordt bewerkt op calque's van de kadastrale kaarten. Alle gebouwde perceelne worden met vlakke tint ingevuld. Aldus zijn alle aanwezige bouwwerken donker zichtbaar op de afdrukken die (zwart op wit) gemaakt worden van de calque der kadastrale kaart. Ter plaatse moeten de nieuwe bouwwerken worden opgenomen en op de calque bijgewerkt. Alle kadastrale nummers moeten worden ingeschreven. Een stel afdrukken dient als terreinkaart (veldkaart) daarop worden bij de opname ter plaatse de aanteekeningen gesteld.

Een ander stel afdrukken waarop de nummers duidelijk leesbaar zijn wordt bewerkt als eigenaarskaart, aan de hand van de lijsten der eigenaars, op het kadaster samengesteld, worden de gronden van elken eigenaar op bijzondere wijze met kleur aangeduid.

Een derde stel dient om daarop het voorloopig ontwerp te teekenen en in kleur af te werken. Dit voorloopig ontwerp wordt met autoriteiten bestudeerd (B. en W.) en na overeenstemming gekregen te hebben, wordt hierover de calque gelegd en het definitieve plan met zwaardere lijnen getrokken over het kadastrale plan.

De kaarten voor het definitief ontwerp alsmede de copieën worden in kleur bijgewerkt.

De werkkaarten worden niet gerold, maar in kleinere vakken verdeeld en gevouwen, al of niet op linnen geplakt.

De af te leveren kaarten worden op linnen geplakt, gevouwen in veelvouden van de maten 20 × 33 c.M. (overeenkomende met de maat van alle geschreven bescheiden van de departementale, provinciale en gemeentelijke besturen).

Als maximum afmetingen der kaarten worden aangehouden: 3 × 30 of 90 c.M. 2 × 3 × 22 of 132 c.M. Langs de aansluitende zijden kunnen strooken van enkele centimeters als overslag dienen.

De bijschriften worden zooveel doenlijk aldus aangebracht, dat het Noorden van de kaart naar boven is gericht. Elke kaart wordt van een windroos op noordpijl en eene geteekende schaal voorzien.

Art. 56. De technische uitvoering aanleg van wegen, straten enz., geschiedt door ambtelijke technici.

Een juist begrip van het auteursrecht brengt mede, dat wijzigingen in de uitbreidingsplannen niet anders dan onder medewerking en goedkeuring van den ontwerper tot stand worden gebracht.

Art. 57. De honoreering van de uitbreidingsplannen geschiedt volgens de onderstaande tabel, met dien verstande dat voor de sub A bedoelde plannen het driekwart gedeelte en voor de sub C bedoelde plannen het tweevoud van dit tarief in rekening wordt gebracht.

In die gevallen waarin alleen een voorloopig ontwerp wordt vereischt dat door een Publieken Dienst of ander bureau verder technisch en administratief wordt uitgewerkt, zal voor de categorieën A en B het honorarium worden berekend op 60 % van de in de tabel opgenomen cijfers.

De kosten van het afdrukken en op linnen plakken der kaarten worden door den opdrachtgever gedragen.

Art. 58. Voor zoover daartoe in aanmerking komend, zijn alle bepalingen van de aan par. 10 voorafgaande paragrafen dezer algemeene regelen, toepasselijk op de opdrachten voor uitbreidingsplannen.

HONORARIUMTABEL

VOOR UITBREIDINGSPLANNEN.

Aantal Hectaren.	Honorarium. Totaal.	p. H. A.
2000	*f* 15.000	*f* 7.50
1800	„ 13.680	„ 7.60
1600	„ 12.320	„ 7.70
1400	„ 11.060	„ 7.90
1200	„ 9.720	„ 8.10
1000	„ 8.300	„ 8.30
900	„ 7.740	„ 8.60
800	„ 7.120	„ 8.90
700	„ 6.510	„ 9.30
600	„ 5.820	„ 9.70
500	„ 5.125	„ 10.25
450	„ 4.860	„ 10.80
400	„ 4.600	„ 11.50
350	„ 4.272	„ 12.20
300	„ 3.900	„ 13.—
250	„ 3.425	„ 13.70
200	„ 2.980	„ 14 90
150	„ 2.490	„ 16.60
100	„ 1 940	„ 19.40
90	„ 1 818	„ 20.20
80	„ 1.620	„ 21.—
70	„ 1.547	„ 22.10
60	„ 1.404	„ 23.40
50	„ 1.250	„ 25.—
40	„ 1.120	„ 28.—
30	„ 915	„ 30.30
20	„ 690	„ 34.50
10	„ 480	„ 48.—
9	„ 459	„ 51.—
8	„ 440	„ 55.—
7	„ 420	„ 60.—
6	„ 400	„ 66 50
5	„ 375	„ 75.—
4	„ 348	„ 87.—
3	„ 307	„ 102.50
2	„ 252	„ 126.—
1	„ 200	„ 200.—

NOOT VAN HET BESTUUR.

Bovenstaande eindbewerking van de Algemeene Regelen voor de Rechtspositie, wordt hier gepubliceerd, zooals die van de Commissie bij het Bestuur is ingekomen.

Vóór de behandeling van het eerste concept der Commissie in de vergadering van 24 September 1921 is besloten, dat de stemming over de artikelen, de door de vergadering gewenschte bedoeling ervan zou vastleggen. De gemaakte opmerkingen en genomen besluiten zullen ter kennis worden gebracht van de Commissie, die uitgenoodigd zal worden aan de hand van de gemaakte opmerkingen de eindredactie der artikelen op te stellen, terwijl de ledenvergadering in de gelegenheid zal worden gesteld zich over deze eindredactie definitief uit te spreken.

Bij de behandeling nu van het onderwerp in de vergadering van 8 Juli a.s., zal daarom het Bestuur zich op het standpunt moeten stellen, dat discussie over die artikelen, waarvan de duidelijk uitgesproken bedoeling door een besluit der ledenvergadering is *vastgelegd, niet* dient plaats te hebben. Wat in vorige vergaderingen is aangenomen, moet dus *aangenomen blijven.*

Het is toch allerminst gewenscht de Algemeene Regelen, waaraan nu reeds in twee vergaderingen is gewerkt, weer eens opnieuw artikelsgewijze te gaan behandelen; in de aanstaande ledenvergaderingen moeten die onvoorwaardelijk worden vastgesteld, wat met eenigen goeden wil, en bij eene tot het strikt noodzakelijke beperkte discussie, zeer goed mogelijk zal blijken.

Het hiervorenomschreven standpunt bracht mee, dat het Bestuur, met alle waardeering overigens

voor den door de Commissie opnieuw geleverden arbeid, toch correctie heeft moeten aanbrengen in die artikelen van bovenstaand stuk, waarin z i. de hiervoren bedoelde besluiten der ledenvergadering in niet voldoende mate tot hun recht zijn gekomen. De juistheid dezer correcties kunnen de leden beoordeelen aan de hand van de notulen der vergaderingen van 24 September en 29 October 1921, opgenomen onderscheidelijk in No. 43 en 46 van het Bouwkundig Weekblad.

De bedoelde correcties bepalen zich tot de volgende:

Art. 1. Alinea 2 te veranderen en uit te breiden als volgt:

De architect is de vertrouwensman en technisch en aesthetisch adviseur van den opdrachtgever; hij treedt bij de uitvoering en afwikkeling van een hem opgedragen werk op als gemachtigde van den opdrachtgever.

Art. 3. Aangezien de Commissie geen oplossing aan de hand heeft gedaan, die beantwoordt aan de door de ledenvergadering uitgesproken wenschelijkheid, dat de tabel zoo spoedig mogelijk aan den opdrachtgever moet worden overgelegd, meent het Bestuur dat dit punt op de aanstaande ledenvergadering alsnog een onderwerp van bespreking zal moeten uitmaken.

Art. 6 (oud 5). De ledenvergadering wenschte te stipuleeren dat de opdracht automatisch verder zou werken, hetgeen door de Commissie niet in aanmerking is genomen in dit artikel.

Art. 8 (oud 8). Door de ledenvergadering is aangenomen dat het niet verschuldigd zijn van honorarium alleen betreft het uitvoeringsontwerp, zoodat het Bestuur voorstelt de alinea als volgt te lezen: „blijkt een dergelijke wijziging niet mogelijk dan is de opdrachtgever voor het uitvoeringsontwerp geen honorarium verschuldigd, tenzij de architect aantoont dat de overschrijding het gevolg is van omstandigheden welke hem niet kunnen worden toegerekend".

Art. 10 (oud alinea 1 van 41). De ledenvergadering heeft aangenomen de redactie van dit artikel aldus te doen luiden: „De architect is bij de uitvoering van de opdracht bedoeld in (nieuw art. 3 en 6) tegenover den opdrachtgever aansprakelijk voor rechtsstreeksche gevolgen van opzet of schuld of nalatigheid".

Art. 20 (oud 18). De nadere omschrijving van de beteekenis van het certificaat welke de ledenvergadering in dit artikel wenschte op te nemen blijkt hier niettemin ie ontbreken. Het Bestuur stelt voor alsnog in te lasschen achter het woordje „dat" in de vijfde regel „gezien de toestand van het werk op den dag van opname".

Art. 23 (oud 31 en 32). Voor de in dit artikel genoemde percentages zijn op de ledenvergadering andere vastgesteld te weten:

voor sub b uitvoeringsontwerp: 20 pCt., voor sub e algemeene details: 20 pCt.

Art. 24 (oud 33) is in de ledenvergadering aangevuld met de zin: „speciale tarieven van overheidswege gaan voor". Deze zin is in dit concept weggelaten.

Art. 32 (oud 35) is niet opgesteld conform het besluit van de ledenvergadering die daarvoor de regeling volgens het voorstel van den Kring Maastricht aannam zijnde: „het honorarium van een in uitvoering zijnd werk wordt den architect in termijnen betaald als volgt. 45 % na de indiening van het ontwerp, met het bestek en de begrooting, 50 % tijdens de uitvoering, in termijnen waarvan aantal, grootte en tijdstip volgens overeenkomst, worden geregeld, 5 % bij het eindigen van de onderhoudstermijn en nadat de revisieteekeningen zijn ingeleverd".

Art. 33 (oud 36) is gewijzigd terwijl de ledenvergadering de oorspronkelijke redactie heeft aangenomen deze luidt: „Indien de uitvoering van een volgens opdracht door den architect geleverd ontwerp, wordt uitgesteld, buiten de schuld van den architect, is hij die de opdracht heeft gegeven verplicht, uiterlijk binnen een maand na het indienen van het ontwerp aan den architect een honorarium te voldoen voor diens reeds verrichte werkzaamheden, berekend in de klasse waartoe het werk volgens zijn aard behoort, en volgens de gedetailleerde begrooting of op andere wijze vastgestelde bouwsom; alsmede te vergoeden de door den architect gedane voorschotten eventueel reeds gemaakte bestedingskosten e a.

Indien evenwel zulk een werk later ongewijzigd wordt uitgevoerd, zal het reeds genoten gedeelte van het honorarium in mindering van het totaal honorarium komen, met dien verstande dat dit totaal honorarium wordt verhoogd met een $\frac{1}{2}$ % voor elke maand dat het uitstel tot uitvoering langer dan 3 maanden heeft geduurd.

In artikel 37 derde alinea (oud art. 11) wordt thans gemist de clausule „of van persoonlijke eigenschappen van den architect" terwijl ook in artikel 38 (oud 13) is weggelaten de clausule „of van persoonlijke eigenschappen of handelingen van den opdrachtgever".

HET BESTUUR.

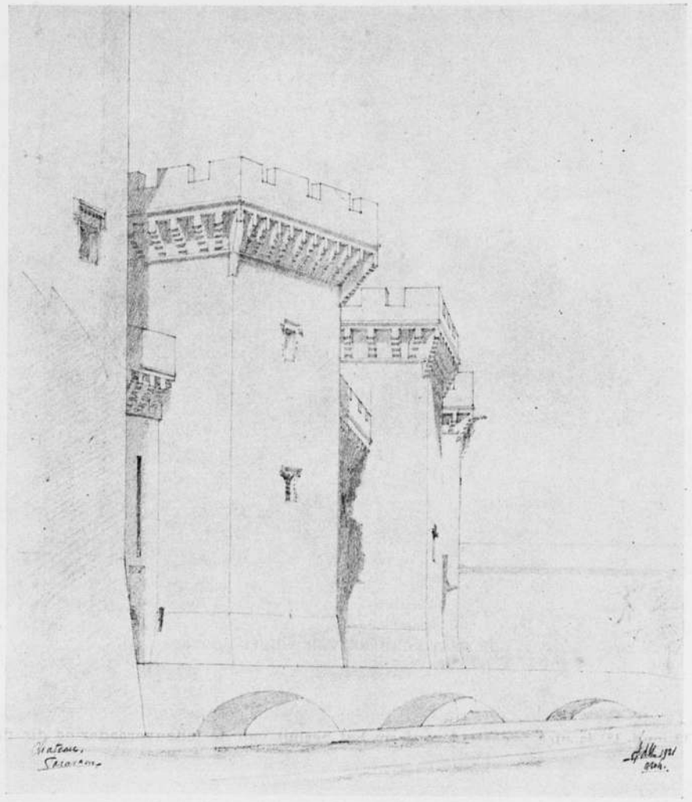

KASTEEL TE TARASCON.

BIJ DE REISSCHETSEN VAN H. P. J. DE VRIES, IN DE RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Een cynicus merkte op, dat het derde jaar Prix-de-Rome bouwkunst gemeenlijk ontaardt in wat boomstronken en waschgoed op drooglijnen. Inderdaad, het picturale òm het picturale is wel sterk vertegenwoordigd. Ook hadden vorige Prix-de-Romes de neiging tot de picturale schets te vervallen. Het schijnt, dat op den duur de aandacht voor het strak monumentale verflauwt en dat zij dan gaarne vermeit bij en zich verlustigt in het leuk-toevallige van een oud-nauw-straatje en een intiem binnenplaatsje. De heer de Vries, die in een zeer groote teekening de Notre-Dame van Parijs vastlegde, en daarmede zich gedurende langen tijd in dit machtige brok architectuur had te verdiepen, had waarschijnlijk aan wat rustige verstrooiïng behoefte. Zijn portefeuille dankt daaraan een groote verzameling pittige reisnotities van gezellige straatjes en huisjes in Frankrijk op het land, en de cynicus de aanleiding om zijn hart te luchten.

Maar hij was niet heel eerlijk, of hij had maar half gekeken. Want tusschen de meer dan honderd schetsen, die deze Prix-de-Rome meebracht, waren er ook verscheidene die als „architectonische schets" heel fraai en knap waren. Die in enkele

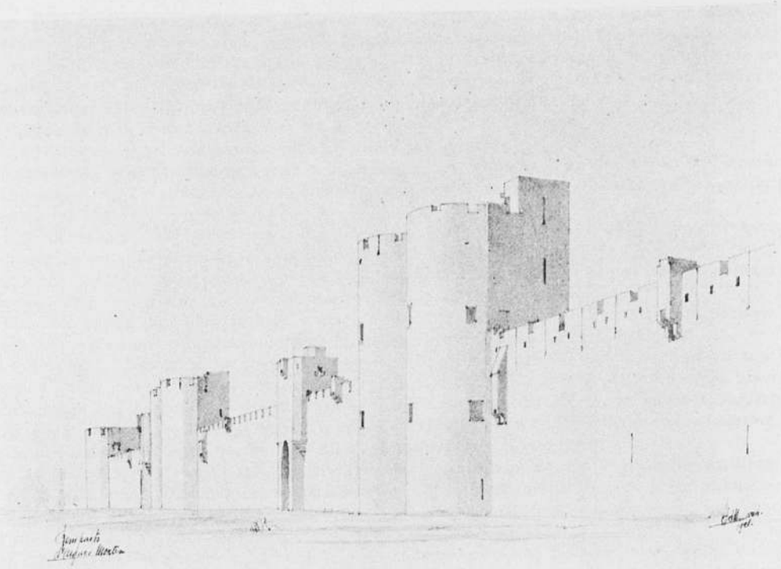

DE VESTINGMUREN VAN AIGUES-MORTES.

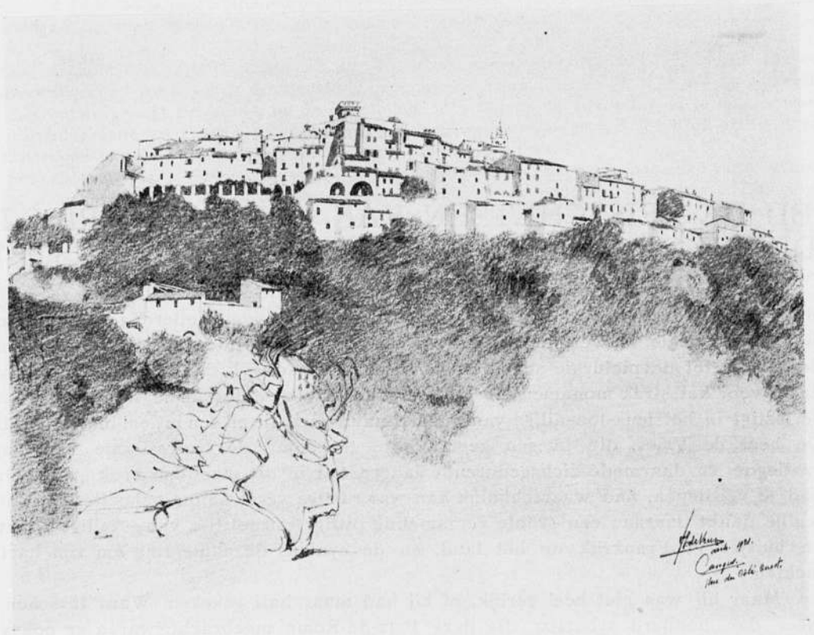

CANGES, GEZIEN UIT HET OOSTEN.

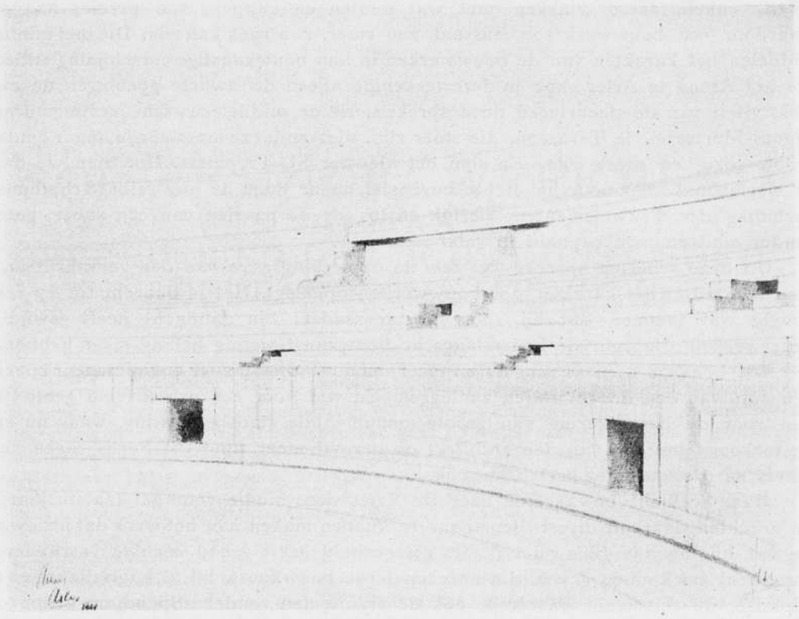

ARENA TE ARLES.

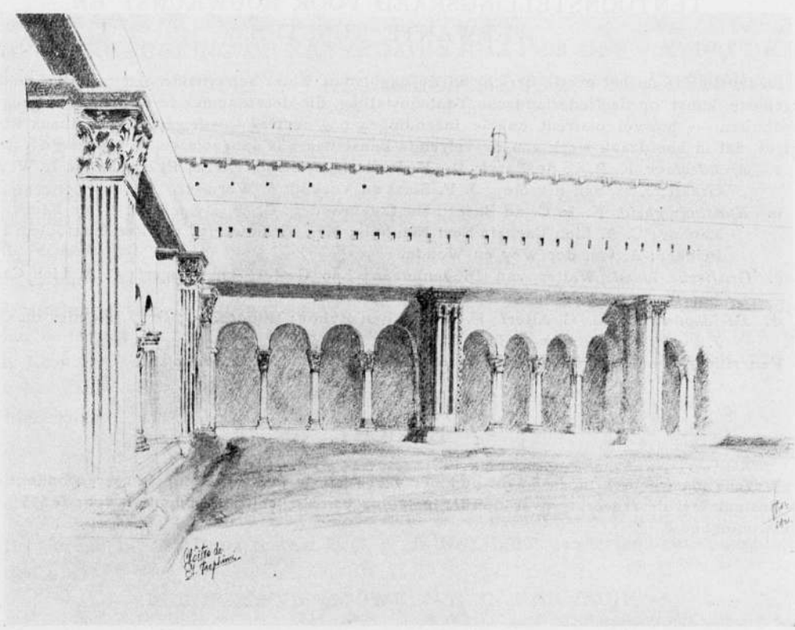

KLOOSTER ST.-TROPHIME.

lijnen, enkele teere vlakken met wat punten en stippen, zoo precies aangeven, waardoor een bouwwerk zoo massaal, zoo stoer, zoo rank kan zijn. Die met minimum middelen het karakter van de bouwwerken in hun bouwkunstige verschijning ontleden. Zie het Arena te Arles, hoe in deze teekening alleen de zwarte openingen de zware massiviteit van de steenringen doen spreken; zie de middeleeuwsche vestingmuren te Aigues-Mortes en te Tarascon, die stoer zijn, niet omdat ze massief zijn, maar omdat ze groot, rijzig en sterk zijn. En dan het klooster St. Trophime. Hoe zien we daarin de sierlijkheid, niet door het lichte bogenstel, maar door de niet telbare rhythmische herhaling der bouwelementen; sierlijk en los als de paarlen van een snoer, geregen zonder eind en toch bepaald in getal.

Uit deze schetsen spreekt wel zeer de opmerkingsgave van den vervaardiger, die daarin intuitief het karakter der bouwwerken openlegt. Het is daarom tot op zekere hoogte wat jammer, dat hij voor het meerendeel zijn aandacht heeft gewijd aan onderwerpen, die voor de hedendaagsche bouwkunst weinig belang meer hebben.

We bouwen geen vestingmuren meer om de stadjes, die we ook niet meer boven op den top van een heuvel zullen aanleggen. En wat voor een arbeidsveld geeft Parijs niet voor de bestudeering van groote monumentale stadsbebouwing, waar nu en in de toekomst het oog van den architect op gericht moet zijn! Uit Parijs zagen we één schets en die was niet heel belangrijk.

Maar wellicht bewaart de heer De Vries deze studie voor het laatste jaar, om de vruchten daarvan direct dienstbaar te kunnen maken aan het werk dat hem wacht, en dat hij, nu zijn blik ruimschoots gelegenheid heeft gehad, zich te verruimen, de breedheid zal kunnen geven, die onze moderne bouwkunst, bij al haar diepte en n'en déplaise, de reismanie waarmede ook de architecten zonder stipendium behept zijn, toch wel een beetje mist.

J. P. M.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN.

In aansluiting op het eerste bericht (in de dagbladen. Red.) betreffende een inzending moderne toegepaste kunst op de Nederlandsche Tentoonstelling, die dezen zomer te Kopenhagen gehouden wordt, kan — hoewel omtrent enkele inzendingen nog overleg wordt gepleegd — thans worden bericht, dat in hoofdzaak werk van de volgende kunstenaars is aangewezen en toegezegd:

a. *Architectuur.* K. P. C. de Bazel; Dr. H. P. Berlage; M. de Klerk; P. Kramer & Ir. W. A. de Graaff; J. M. van der Mey; J. F. Staal en Vorkink & Wormser.
b. *Kunstnijverheid.* K. P. C. de Bazel; Th. Colebrander; G. W. Dyselhoff, M. de Klerk; C. J. Lanooy; C. A. Lion Cachet; Bert Nienhuis; Mej. E. Siewertsz van Reesema; Johan Thorn Prikker; A. van der Wey en Wouda.
c. *Grafische kunst.* Walter van Diedenhoven; Leo Gestel; Jac. Jongert; C. A. Lion Cachet; Jan Toorop; Jan Sluyters en H. Th. Wydeveld.
d. *Beeldhouwkunst.* J. C. Altorf; H. A. van den Eynde; Hildo Krop; Dr. J. Mendes da Costa; J. Polet; J. Raedeker en L. Zyl.

Een affiche voor de tentoonstelling werd ontworpen door W. Arondéus.

BERICHT.

Wegens plaatsgebrek moest in dit nummer vervallen de publicatie van de correspondentie van het Bestuur met de regeering over de niet-instelling van de Arbitrage-commissie voor de 145 % voor volkswoningbouw.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 26. 1 JULI 1922.

INHOUD: Ledenvergadering op Zaterdag 8 Juli 1922 des voormiddags 10 uur in het American Hotel op het Leidsche Plein te Amsterdam. — De voorgeschiedenis van de niet-instelling van de arbitrage-commissie voor de 145 % volgens de officieele stukken. — Schrijven van het Bestuur van den B. N. A. aan den Directeur-Generaal der volkshuisvesting. — Alcoofwoningen. — Naar aanleiding van de Tentoonstelling van het werk van de „School of Architecture", door J. P. M. — Ontvangen Boeken en Tijdschriften, door A. B.

LEDENVERGADERING OP ZATERDAG 8 JULI 1922 DES V.M. 10 UUR IN HET AMERICAN HOTEL OP HET LEIDSCHE PLEIN TE AMSTERDAM.

Agenda:

1. Opening.
2. Notulen van de vergadering van 12 April 1922.
3. Mededeelingen.
4. Ingekomen stukken.
5. Behandeling van de Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen den Architect en zijn Opdrachtgever volgens de laatst ingediende voorstellen van de Commissie tot afwerking van punt 14 van het werkprogramma. (Zie het rapport in het B. W. No. 25).
6. Rondvraag.

LEZING VAN DEN HEER IR. J. F. HOYTEMA.

Na afloop van de vergadering zal de heer Ir. J. F. Hoytema, Hoofd van het Bouwkundig Bureau bij het Departement B. O. W. in Ned.-Indië, een lezing houden met lichtbeelden over:

„EUROPEESCHE BOUWKUNST IN NED.-INDIË".

Introductie voor deze lezing is toegestaan.

DE VOORGESCHIEDENIS VAN DE NIET-INSTELLING VAN DE ARBITRAGE-COMMISSIE VOOR DE 145 % VOLGENS DE OFFICIEELE STUKKEN.

Over de verhooging van het toeslag percentage van 25 op het honorarium voor Volkswoningbouw berekend volgens de woningprijzen van 1914, op 45, is door de Honorariumcommissie met den Nationalen Woningraad en de Directeuren van de Woningdiensten der groote steden, onderhandeld vanaf November 1917 tot Juli 1919. Deze langdurige onderhandelingen vonden hun oorzaak in de pogingen om een honoreering in te voeren, onafhankelijk van de prijzen van 1914, hetgeen mislukte. **)

Bij schrijven van 14 Juni 1919 verklaarde de Nat. Woningraad accoord te gaan met 45 %.

Inmiddels bleef verschil van inzicht bestaan over de inwerkingtreding van dit verhoogde honorarium, en werd besloten om, nu de Nat. Woningraad de 45 % had goedgekeurd, de officieele sanctie te vragen aan de Regeering, van de regeling door den B.N.A voorgesteld.

Naar aanleiding hiervan hebben de Voorzitter van de Maatschappij en den heer Gratama een onderhoud gehad op 9 Juni 1920 met Mr. Lietaert Peerbolte, waarin de billijkheid van de 45 % werd bepleit en het idee voor de niet-uniforme honorarium regeling werd besproken.

Dit onderhoud werd in een schrijven van het Bestuur van 6 Juli 1920 als volgt vastgelegd:

Aan den WelEd. Gestr. Heer
Mr. L. Lietaert Peerbolte,
Administrateur, chef der Afd. Volksgezondheid,
's-Gravenhage.

In aansluiting aan het onderhoud, dat de Voorzitter van den B. N. A., en de Voorzitter van de honorarium commissie met U gehad hebben, heeft het Bestuur van den B. N. A. de eer U het volgende te verzoeken:

De B. N. A. heeft in zijn vergadering van 24 April j. l. het besluit genomen, overeenkomstig de meening van den Nationalen Woningraad, dat in afwachting van een geheele nieuwe regeling van het honorarium voor volkswoningbouw (welke regeling wordt voorbereid), het honorarium voor leden van den B. N. A. bepaald moet worden op een honoreering, volgens de tabel berekend naar de bouwsom van 1914 plus 45%, wetende dat bij een werkelijke goede sociale, economische, technische en architectonische verzorging van den bouw, dit honorarium geenszins te hoog, eerder te laag is. Het is begrijpelijk, dat een dergelijk honorarium voor hen, die het vak met mindere toewijding en bekwaamheid uitoefenen, te hoog kan zijn. Tevens kan niet ontkend worden dat ook bekwame architecten wel eens aan het vraagstuk niet de algeheele toewijding en verzorging geven die werkelijk noodig is voor de bevordering der volkshuisvesting. Ook voor hun prestatie kan het honorarium 1914 plus 45 % te hoog zijn. Stelt men één algemeen geldende honorarium regeling vast, berekend op het gemiddelde van een minder goede en een goede prestatie, dan wordt inderdaad het honorarium voor de goede prestatie (met hare vele onkosten o. a. teekenloonen) zeer onbillijk en zoo gedrukt, dat het voor de goede architecten vrijwel ondoenlijk wordt zich aan het vraagstuk te wijden. Een terug trekken van deze goed werk presteerende architecten zou voor de verdere ontwikkeling van de volkshuisvesting ernstige gevolgen kunnen hebben.

Er zal dus een middel moeten gevonden worden een hooger en een lager honorarium vast te stellen in de verhouding tot de prestatie.

Ons Bestuur zou in verband hiermede gaarne over de volgende oplossing uwe meening vernemen:

Voor een goede prestatie (waartoe in het algemeen behoort het werk van de leden van den B. N. A.) wordt het honorarium bepaald op 1914 plus 45 %. Voor een gewone of middelmatige prestatie zal het honorarium zijn 1914 plus 25 %. Is de prestatie beneden de middelmatige dan kan het honorarium nog lager zijn 1914 plus 25 %.

De gang der zaken is nu als volgt:

De Architect zet op de exploitatie rekening het honorarium dat hij meent te mogen declareeren (gewenscht is reeds bij de exploitatie van te voren te rekenen op de mogelijkheid, dat het hoogste honorarium betaald moet worden. Is het honorarium lager dan wordt het te veel, niet uitbetaald).

Gaan de autoriteiten Inspecteur van Volksgezondheid, Directeur Woningdienst, Gemeente Besturen) met dit honorarium niet accoord, dan zal, als de architect zich met het door de autoriteiten bepaalde bedrag niet kan vereenigen, het geschil onderworpen worden aan een permanente commissie van arbitrage van drie personen (1 autoriteit, 1 architect, 1 onzijdige) wier uitspraak bindend is, in dien zin dat de Directeuren van Woningdienst, Inspecteuren van Volksgezondheid het bedrag door de commissie bepaald zullen overnemen in hun advies aan de betreffende autoriteiten.

Het zal ons aangenaam zijn indien ons Bestuur spoedig Uwe meening over het bovenstaande mag vernemen.

Hoogachtend

De Secretaris.

Hierop kwam op 19 October 1920 het bericht van den Minister van Arbeid dat hij bereid was mede te werken tot verhooging van het percentage tot 45 % boven dat van 1914.

Dit schrijven luidde als volgt:

**) Zie verslag ledenvergadering B. N. A. te Utrecht 29 Nov. 1919.

Bericht op schrijven
van 6 Juli j.l. Den Haag, 19 October.

Ik ben niet ongenegen mede te werken tot een verhooging van het honorarium van architecten tot 45 % boven dat van 1914. Deze verhooging zal alleen mogen worden gerekend door de zeer goede architecten, die zelfstandig werk leveren en de hun toevertrouwde belangen behartigen. Zij zal naar mijne meening niet mogen gelden waar een plan gerepeteerd wordt, zij 't ook met geringe wijzigingen. Mijn ervaring is evenwel, dat behalve enkele architecten vooral in groote steden de meerderheid der architecten niet staat op de hoogte van de taak, die de woningnood technisch en financieel van hen vraagt. Zij zoeken de verfraaiing te veel in technisch dure, geestelijk goedkoope middelen. De economie moet in deze tijden bij het betrachten van de aesthetica voorop staan. Architecten, die in dat opzicht zondigen, mogen voor verhooging tot 45 % niet in aanmerking komen. Evenmin de tallooze architecten vooral in de kleinere plaatsen die copiewerk leveren.

Eenige architecten hebben de gewoonte, den aannemer in zijn bestedingssom een zeker percentage voor henzelven te laten opnemen. Tot dusver heb ik nog niet dergelijke architecten op een soort van zwarte lijst geplaatst.

Komt de door U gewenschte regeling tot stand, dan zou ik architecten, die soortgelijke praktijken hebben, voor goed willen uitsluiten van den bouw met Rijkssteun.

Gaarne verneem ik of Uw Bestuur met het bovenstaande instemt.

Over de samenstelling van de Arbitrage-Commissie kan daarna overlegd worden.

De Minister van Arbeid.

Het Bestuur antwoordde hierop:

Aan Zijne Excellentie den Minister van Arbeid.

Excellentie,

In beleefd antwoord op het schrijven van Uwe Excellentie van 19 October 1920, hebben wij de eer U te berichten dat wij ons geheel kunnen vereenigen met de in het eerste gedeelte van genoemd schrijven door Uwe Excellentie ontvouwde denkbeelden, omtrent een billijke honoreering van die architecten die met hun werk bewijzen in alle opzichten de taak, die de volkshuisvesting van hen eischt, te kunnen vervullen.

Betreffende de samenstelling van de Arbitrage-Commissie zouden wij thans gaarne van Uwe Excellentie vernemen, op welke wijze zij de instelling wenscht te doen geschieden en maken wij Uwe Excellentie er op opmerkzaam dat het gewenscht zal zijn ook den Nationalen Woningraad, waarmede de B.N.A. de overeenkomst der honoreering volgens de bestaande tabel heeft gesloten, in de arbitrage-Commissie te doen vertegenwoordigen.

De clausule in Uw schrijven omtrent het misbruik, van sommige architecten, die den aannemer in zijn bestedingssom een zeker percentage voor henzelven laten opnemen, heeft ons ten zeerste getroffen; wij nemen aan, dat Uwe Excellentie dienaangaande over de noodige gegevens beschikt.

Waar de genoemde handelwijze in de Eere-code voor de leden van den B.N.A. zooals Uwe Excellentie moge blijken uit het hierbijgaande exemplaar van de Statuten waarin in artikel 17 op pagina 15 de Eere-code is opgenomen, verboden is, zult Uwe Excellentie bij de bestrijding van dit ernstige misbruik op onzen steun kunnen rekenen.

Met verschuldige gevoelens

27 October 1920. Namens het Bestuur van den B.N.A.

De Secretaris.

Op 3 December d. a. v. is door het Dag. Bestuur van den B. N. A. een conferentie gehouden met den heer H. v. d. Kaa, Hoofd-Inspecteur der Volkshuisvesting, waarop het reglement der arbitrage-commissie werd opgesteld.

De Minister zond daarop op 3 Januari 1921 het officieele reglement met het verzoek de voordracht voor den vertegenwoordiger van den B. N. A. te mogen ontvangen.

Officieel luidt het reglement aldus:

REGLEMENT VOOR DE ARBITRAGE-COMMISSIE.

De Minister van Arbeid heeft besloten in te stellen eene Arbitrage-Commissie voor de honorarium-regeling voor den bouw van woningen krachtens de Woningwet en heeft voor deze Commissie vastgesteld het volgende reglement.

REGLEMENT.

Artikel 1.

De Commissie dient op uitnoodiging van den Minister van Arbeid van advies, in alle gevallen waarin ten aanzien van het honorarium van den architect geen overeenstemming kan worden verkregen tusschen den belanghebbende eenerzijds en het Bestuur der Gemeente, het Bestuur der Woningbouwvereeniging of den betrokken Inspecteur der Volkshuisvesting anderzijds.

Artikel 2.

De Commissie adviseert den Minister omtrent het toekennen van een honorarium van 100 %, 125 % of 145 % van het honorarium gebaseerd, volgens de van kracht zijnde tabel der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, op de bouwkosten van 1914.

De Commissie is bevoegd in bijzondere gevallen te adviseeren tot een honorarium beneden 100 %.

Artikel 3.

Bij hare beoordeeling gaat de Commissie hiervan uit, dat eene verhooging van 45 % slechts

toegekend zal mogen worden aan die architecten die zelfstandig werk leveren, zich met volle toewijding geven aan hunne opdracht en wier ontwerpen, zonder schade te doen aan de eischen van welstand, getuigen van ernstigen wil om de bouwkosten zoo laag mogelijk te houden.

Het hoogste percentage zal dan ook niet mogen worden toegekend aan ontwerpers, die wellicht een in aesthetisch opzicht waardevol ontwerp hebben gemaakt, doch blijken niet opgewassen te zijn tegen de taak met geringe middelen een schoon en goed geheel te scheppen.

In geen geval kent de Commissie het hoogste percentage toe, wanneer blijkt dat de plannen, zij het met geringe wijziging een repetitie zijn van reeds uitgevoerde plannen.

De Commissie onthoudt zich van bijzondere waardeering van een bepaalde richting op het gebied der bouwkunst.

De Commissie is bevoegd overlegging te vorderen van alle bescheiden, welke zij noodig za oordeelen voor het uitbrengen van haar advies.

Zij stelt, indien belanghebbende zulks wenscht, dezen in de gelegenheid mondeling zijn ontwerp toe te lichten en zijn standpunt te verdedigen.

Artikel 4.

De Commissie is permanent en zetelt te s-Gravenhage.

Zij bestaat uit drie leden en drie plaatsvervangende leden. Deze moeten allen te 's-Gravenhage woonachtig zijn. Alle leden, zoowel de gewone als de plaatsvervangende moeten bouwkundige technici zijn. De benoeming geschiedt door den Minister van Arbeid.

De Minister wijst een lid en een plaatsvervangend lid aan, welke geacht worden den Minister te vertegenwoordigen.

Een tweede lid en een plaatsvervangend lid worden benoemd op voordracht van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, die daartoe een tweetal opmaakt voor een lid en een plaatsvervangend lid.

Uit elk tweetal wordt een lid of een plaatsvervangend lid benoemd.

De beide leden kiezen samen het derde lid. Komen zij niet tot overeenstemming, dan benoemt de Minister het derde lid.

Artikel 5.

Het Commissielid benoemd op voordracht van de in het vorig artikel genoemde organisatie en het derde lid treden om de twee jaar af. Ze zijn niet onmiddellijk herbenoembaar.

De Commissie benoemt uit haar midden den Voorzitter. Aan de Commissie wordt een ambtenaar als Secretaris toegevoegd.

Den Secretaris is het niet vergund de aan den Minister gerichte adviezen mede te onderteekenen.

De Commissie stelt hare adviezen vast in een vergadering van drie leden of plaatsvervangende leden.

Is de Commissie niet eenstemmig in haar oordeel, dan heeft het lid, dat de minderheid vormt, het recht, zijn zienswijze in het advies tot uiting te doen brengen.

Van het gesprokene wordt aanteekening gehouden door den Secretaris.

Den Minister worden desverlangd afschrift van de notulen overgelegd.

Artikel 6.

Aan de leden wordt een vergoeding toegekend van Fl. 5.— per vacatie.

Wordt op denzelfden dag meer dan een keer vergaderd, dan mag slechts een vacatie in rekening worden gebracht.

Artikel 7.

Het reglement treedt in werking op 1 Januari 1921.

De Minister van Arbeid.

Het reglement werd behandeld op de ledenvergadering van 12 Maart 1921 die alsnog herziening van het reglement aan den Minister voorsteld:

a. wat betreft het beperkte domicilie der leden;

b. wat betreft hun vacatiegeld;

terwijl in overweging werd gegeven de mogelijkheid te openen voor een uitspraak in twee instanties.

Bij schrijven van 15 April 1921 willigde de Minister sub *a* in, sub *b* en sub c niet, waarna bij antwoord van 2 Mei de voordracht voor de vertegenwoordigers van den B.N.A., de heeren A. Broese van Groenou en H. Fels als werkend lid, de heeren S. de Clercq en A. H. van Rood als plaatsvervangend lid, werden voorgedragen.

Op 22 Juni 1921 werd schriftelijk geinformeerd of de benoeming was geschied.

Op 29 Juni 1921 kwam bericht, dat benoemd waren de heer A. Broese van Groenou en H. v. d. Kaa, die een voordracht voor het derde lid zouden opmaken, dat een vertegenwoordiger zou zijn van den Nat. Woningraad.

De voordracht voor dit lid bereikte den B.N A. op 27 Juli 1921 en bevatte de volgende namen: W. Verschoor, lid, Jan Wils, Plv. lid.

Op 25 November d.a.v. verklaarde de heer v. d. Kaa geen bezwaar te hebben tegen de personen der voordracht, maar het gewenscht te achten een ambtenaar voor te dragen, waarbij hij de aandacht vestigde op den heer W. Greve Jr. van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting.

Op 4 December 1921 werd de heer W. Greve Jr. door den N.W.R. voorgedragen.

Bij schrijven van 11 Januari 1922 berichtte de Minister van Arbeid aan de leden van de Commissie, het aangenaam te vinden, dat zij bereid waren een benoeming te aanvaarden, en vroeg tevens of ze genegen waren, met het oog op den toestand van de schatkist het vacatiegeld te laten vervallen.

De heeren Broese en de Clercq stelden dit schrijven in handen van het Bestuur van den B.N.A., die hen na zijn vergadering op 14 Februari 1922 bij schrijven van 16 Februari antwoordde, dat er geen termen waren om de regeering bij haar aldus opgevatte bezuinigingsactie te steunen.

Aangezien de officieele instelling der arbitragecommissie niet inkwam, werd, mede naar aanleiding van de besprekingen op de jaarvergadering van 12 April, op dien dag het volgende schrijven aan den Minister van Arbeid gezonden:

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Arbeid.

Excellentie,

Het Bestuur van den B.N.A. neemt hierbij de vrijheid Uwe Excellentie, haar verwijzende naar het reglement voor de Arbitrage-Commissie voor de honorarium-regeling voor den bouw van woningen krachtens de Woningwet, ons gezonden bij schrijven van Uwe Excellentie van 3 Januari 1921, volgens welk reglement, blijkens schrijven van den Hoofdinspecteur voor de Volkshuisvesting d.d. 29 Juni 1921 zijn benoemd tot leden dier arbitrage-commissie de heeren: A. Broese van Groenou en H. van der Kaa, terwijl blijkens een schrijven van den Hoofdinspecteur voor de Volkshuisvesting van 25 November 1921, ter benoeming van het derde lid de keuze werd gevestigd op den heer W. Greve Jr, Architect bij den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting te 's Gravenhage, te verzoeken te mogen vernemen wanneer deze commissie officieel zal worden geïnstalleerd, ten einde hare werkzaamheden, overeenkomstig het bepaalde in het genoemde reglement te kunnen aanvangen.

Naar ons Bestuur verneemt, wordt de officieele installatie van deze Arbitrage-Commissie in de kringen van de bij den woningbouw betrokken architecten met verlangen tegemoet gezien, aangezien verschillende architecten de behartiging van hun belangen wat betreft de toekenning van den toeslag van 45 % in handen van deze commissie wenschen te leggen.

Wij vertrouwen dat ons advies aan het door onze Maatschappij afgevaardigde lid in de Commissie inzake de toekenning der vacatiegelden deze heeren bij schrijven van 16 Februari 1922 uitgebracht, niet de oorzaak is geweest van de vertraging in de officieele benoeming der Commissieleden en zien de nadere berichten van Uwe Excellentie met belangstelling tegemoet.

Met de meeste gevoelens van hoogachting,

Namens het Bestuur van den B.N.A.
w.g. PAUL J. DE JONGH, *Secretaris.*

12 April 1922.

Hierop werd op 29 April dringend om antwoord verzocht.

Dit antwoord kwam op 10 Mei 1922 en luidde:

MINISTERIE VAN ARBEID.

Antwoord op schrijven.
12 April. Den Haag 9 Mei 1922.

Naar aanleiding van Uw nevensvermeld schrijven deel ik U mede, dat het bij mij een punt van overweging uitmaakt om in verband met de tegenwoordige omstandigheden, die sterk afwijken van die welke heerschten, toen het denkbeeld voor het instellen van een arbitrage-commissie ontstond, niet tot het instellen van die commissie over te gaan. Intusschen zou het mogelijk kunnen zijn, dat er ter afdoening van eenige aangelegenheden van ouderen datum, gelegenheid tot het vragen van arbitrale uitspraak bestond en dat het daarom wenschelijk was voor die andere zaken een commissie in het leven te roepen. Daarnaar wordt op het oogenblik een onderzoek ingesteld. Mijn beslissing deel ik U zoo spoedig mogelijk mede.

De Minister van Arbeid.

Het laatste schrijven dateert van 30 Mei en luidt:

Vervolg schrijven.
9 Mei. Den Haag 30 Mei.

In aansluiting aan mijn bovenvermelden brief deel ik Uw Bestuur mede, dat ik geen aanleiding vind tot het instellen van een Commissie in verband met oude zaken.

De Minister van Arbeid.

Naar aanleiding hiervan heeft het Bestuur besloten tegen deze houding van den Minister te protesteeren en hem er op te wijzen, dat het hier geldt een oordeel te vellen over reeds bestaande plannen, die dus niets met de tegenwoordige tijdsomstandigheden te maken hebben.

SCHRIJVEN VAN HET BESTUUR VAN DEN B.N.A. AAN DEN DIRECTEUR-GENERAAL DER VOLKSHUISVESTING.

Aan den Directeur-Generaal, Hoofd van de Afdeeling Volksgezondheid te 's-Gravenhage.

WelEd.Gestr.Heer,

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B.N.A., neemt hierbij de vrijheid naar aanleiding van het rapport over de financieele contrôle van woningbouwvereenigingen over 1921 het volgende onder Uwe aandacht te brengen.

In het rapport wordt onder bewoordingen, die geëigend zijn bij den oppervlakkigen lezer een algemeen minder gunstigen indruk te vestigen over de bij den woningbouw betrokken architecten, eenigen architecten ten laste gelegd, dat zij hun honorarium afwijkend van de bedoelingen der daaromtrent vastgestelde regelen, zouden hebben berekend, met het oogmerk hun honorarium daarmede te verhoogen.

Het is ons Bestuur gebleken dat alvorens deze beschuldigingen openbaar zijn gemaakt, door den Rijksdienst op de contrôle der woningbouwvereenigingen, de betrokken architecten daarmede niet in kennis zijn gesteld, terwijl hun bovendien niet de gelegenheid is geboden zich tegen de gewraakte handelingen, hun ten laste gelegd, te verdedigen.

Afgescheiden van de al of niet juistheid der beschuldigingen, waarover ons Bestuur zich zonder meer geen oordeel kan vormen, acht het deze publicatie na een onderzoek, waarbij met den principieelen rechtsregel van hoor en wederhoor geen rekening is gehouden, een ernstige schending van het rechtsgevoel waartegen ons Bestuur met klem protesteert. Bovendien betreurt het Bestuur het rapport nog daarom, omdat het in stede van bij te dragen tot de erkenning van de ideëele zijde van het woningvraagstuk waaraan de meest vooraanstaande bouwmeesters hun beste krachten wijden, ten koste van de algemeene waardeering van zoo veler streven naar een bevredigende volkshuisvesting, de belangstelling van het publiek in dit sociale vraagstuk bij uitnemendheid en zijn vertrouwen in hen die zich daaraan wijden, weer ernstig afbreuk heeft gedaan.

Namens het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B.N.A.

23 Juni 1922. PAUL J. DE JONGH, *wn. Secretaris.*

ALCOOFWONINGEN.

De Minister van Arbeid heeft de hoogleeraren Eykman te Utrecht, Van der Steur en Valckenier Kips te Delft uitgenoodigd hem voor te lichten bij de beantwoording van de vraag, of gunstig moet worden beschikt op een verzoek van B. en W. van Rotterdam om premie voor alkoofwoningen.

De commissie heeft haar rapport uitgebracht. Zij is van meening, dat bouw van alcoofwoningen, waarvoor steun was gevraagd, niet mag worden bevorderd op grond van constructieve, hygiënische en moreele bezwaren, welke met behoud van het type slechts in zeer geringe en niet afdoende mate kunnen worden ondervangen.

De commissie herinnert eraan, dat reeds door Pierson terecht in het licht is gesteld en op goede gronden aangetoond, dat het woningvraagstuk in de eerste plaats is een vraagstuk van levensstandaard. Men dient ook onder de tegenwoordige economische omstandigheden in het algemeen belang de bevolking te gewennen aan het bewonen eener behoorlijke woning. De bouw van slechte woningen als de in het ontwerp voorgelegde alcoofwoningen mag, naar het oordeel, zeker niet door het verleenen van geldelijken steun door het rijk worden in de hand gewerkt.

Het rapport zal worden gepubliceerd in de mededeelingen van den Gezondheidsraad, die in Juli zullen verschijnen.

NAAR AANLEIDING VAN DE TENTOONSTELLING VAN HET WERK VAN DE „SCHOOL OF ARCHITECTURE."

In de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten is een tentoonstelling ingericht, die een overzicht geeft van het onderwijs aan de School of Architecture, ingesteld door de „Architectural Association" te Londen. De Tentoonstelling wordt gehouden onder de auspiciën van de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht. Aan haar hebben we het te danken, dat wij in de gelegenheid zijn van het Engelsche bouwkunst onderwijs en de resultaten daarvan rustig te kunnen kennis nemen. En omdat dit werk hangt in de zaal, waar ook de Vereeniging voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst Onderricht het werk van haar deelnemers pleegt te exposeeren, komt men er als van zelf toe vergelijkingen te maken; ook al reeds daardoor omdat op het eerste gezicht het verschil in opvatting zoo hemelsbreed lijkt.

Ik kan me best voorstellen, dat verscheidene bezoekers bij het bekijken van dit Engelsche werk daarin slechts zullen zien een verouderde opvatting, waaraan wij, den hemel zij dank, ontgroeid zijn en menigeen zal verwonderd zijn nu nog in den jare 1922 deze collectie teekeningen te zien van Grieksche orden, composities uit antieke fragmenten samengesteld, van bouwwerken meerendeels nog in dien zoet vormelijken z.g. academischen stijl ontworpen, waaraan Frankrijk vooral heden ten dage zijn slechten naam op bouwkunstgebied te danken heeft.

In Engeland blijkt dus nog een integreerend deel van het bouwkunstonderwijs aan het ontwerpen in een historischen stijl gewijd. Zulks blijkt ook uit het programma van het onderwijs: „het is een voorwaarde dat het ontwerpen gedurende de eerste twee jaren op deze school zich bepaalt tot de historische traditie." We lezen echter verder: „In de drie volgende jaren, (de volledige cursus duurt 5 jaar), staat het den leerlingen vrij hun kennis van vroegere perioden, op zoodanige wijze verkregen, in toepassing te brengen bij de ontwikkeling van hun eigen opvattingen en verbeeldingsvermogen." Dit nu klinkt tamelijk liberaal: „na het 2e studiejaar zijn de leerlingen vrij in hun opvatting." Maar dit liberalisme is geboren uit gebrek aan bewustheid van wil en overtuiging en uit paedagogisch oogpunt beschouwd zeer zeker erg bedenkelijk.

Maar niettemin de vrijheid om te ontwerpen naar eigen opvatting is er en het is nu zeer merkwaardig, op deze tentoonstelling te zien, in welke richting die vrije opvatting van de leerlingen gaat. Wij zagen er het werk van een jongen man die voor het ontwerp van een klooster — hij was dus vrij in z'n opvatting — den Romaanschen bouwstijl verkoos Zoo zagen we ook ontwerpen van casino's in stijl à la Nénot, van openbare gebouwen in een stijl à la Mc. Kim, Mead and White. . . . . Maar aan sommige teekeningen valt te bespeuren dat de ontwerper wat anders wil, wat nieuws, en zoo zagen we een winkelhuis, en een kantoorgebouw, die ons herinnerden aan bedenksels van de corypheeën van de Berliner Architekturwelt van 20 jaar terug.

En heel, heel spaarzaam zagen we enkele teekeningen, die we niet zoo gauw konden onderbrengen; dat waren de teekeningen, waarvan de vervaardigers in hun vrijheid van opvattingen, nergens naar hadden gekeken, maar volstonden met iets te geven wat wellicht uit hen zelf kwam. Onder deze teekeningen troffen we die van de badhuis-zaal die hierbij gereproduceerd wordt.

En als wij nu de ontwerpen van enkele leerlingen van de Vereeniging van Voortgezet en Hooger bouwkunstonderricht met dit werk vergelijken, mogen we dan niet zeggen dat we verder zijn. Eigenlijk is het niet wellevend je gasten zoo te behandelen, en ze met je te gaan vergelijken. De vergelijking van hetgeen hier aan Hollandsch en Engelsch werk in de zaal hangt, zegt ook feitelijk niets, want moeten we niet eerder het peil van den geheelen Engelschen architectenstand vergelijken met het peil van den heelen Nederlandschen architectenstand. Mogen we wel tevreden zijn en ons zelf verheffen op die enkele knappe ontwer-

COMPOSITIE IN ITALIAANSCHE RENAISSANCE DOOR P. FLESTER.

pers, die in dat ontwerpen hoog uitblinken boven hun Engelsche collega's; weten we zeker dat de invloed van die enkelen hier zóó algemeen beschavend is, dat het peil van den heelen Hollandschen architectenstand daarmede op hoogte wordt gehouden.

Ik geloof, dat dat bezwaarlijk zal zijn vol te houden. Wanneer we de architectengroep in Nederland in z'n geheel bekijken, dan zien we dat daar in voorkomen enkele, wellicht verschillende van den allereersten rang, daarnaast een grootere groep zeer te waardeeren epigonen, maar... plots daalt dan ook het peil in eens zóó laag en is wat er overschiet van zulk gering gehalte dat het moeilijk is aan te nemen dat het algemeene peil nog zou kunnen rijzen tot middelmatigheid. Ik geloof niet, dat deze voorstelling pessimistisch kan worden genoemd. Het is zeker gewaagd, nu in de laatste vijf jaren vooral het contingent architecten buitensporig is aangegroeid het algemeene peil, waarop de architecten staan hooger aan te slaan. Men kan nu wel optimistischer zijn en beweren dat bij het bepalen van het peil niet het volle aantal architecten in rekening moet worden gebracht, doch meer de nadruk moet worden gelegd op de hooge beteekenis der eerste krachten, wij stellen daartegenover dat een algemeene bloei van de architectuur eerst dan mogelijk is wanneer het grootste percentage van hare beoefenaars algemeen en vakkundig bogen kan op een degelijken ondergrond. Dan pas zullen de eerste krachten den heelen architectenstand kunnen verheffen. De degelijke ondergrond wordt in Nederland gemist. Laten we voor het oogenblik aannemen dat het bouw-technisch-vakonderwijs goed is, laten we daarbij aannemen, dat het algemeen vormend onderwijs bovendien voldoende is, dan nog blijft er voor de meeste architecten van Nederland het gemis bestaan van een voldoende *architecten*opleiding.

Er vestigen zich honderden, werkelijk honderden architecten, die als men vraagt naar hetgeen zij van de kennis die een architect behoort te hebben in hun mars hebben, zullen moeten antwoorden dat maar weinig van die kennis hun deel is en zij zullen er waarschijnlijk nog wel aan toevoegen, dat zij al dat fraais en al dat gewichtigs best kunnen missen.

Wat behoort o.m. tot die kennis?

In de eerste plaats: de teekenkunst. Hoeveel van de architecten van Nederland kunnen teekenen, d.w.z. door middel van potlood, pen of kleur precies juist neerschrijven, hetgeen men in gedachten heeft, waarbij nog niet gelet zal worden op de artistieke manier, waarop zulks mogelijk is. Hoeveel architecten zullen er zijn, die met dezelfde habiliteit als waarmede ze een zakenbrief schrijven (ik hoop hier niet te veel te zeggen!), om eens een voorbeeld te noemen, een gootlijst aan den hoek van een dak kunnen *schetsen?*

In de tweede plaats: de compositie. In geloof dat er vele architecten met verbazing zullen aanhooren als hier het woord „compositie" gebruikt wordt, zóó weinig is dit moeilijk te definieeren begrip maar dat door een architect volkomen begrepen en doorgrond moet worden, bij onze architecten bekend.

In de derde plaats: de kleur. Neem de meeste architecten van Nederland en vraag hun naar de meest elementaire theorie der kleuren, hoe de kleuren complementair tot elkaar staan, enz. — het is misschien ook alweer overdreven zulk een vraag aan een architect te stellen — en gij zult een der oorzaken zien van de verminking en het bederf van zooveel stadsschoon en dorpspoëzie.

Wij kunnen veilig aannemen, dat voor de meeste architecten deze drie factoren die voor hun werk gemeen goed moesten zijn, zonder hetwelk zij zich onbeholpen, ja onbekwaam voor de uitoefening van het architectenberoep moesten voelen, nauwelijks worden beseft. Waarom ook? Het blijkt best te gaan zonder dezen omslag. Ik zal hier niet verder ontleden door welke gebreken in onzen aard, door welke karaktertrekken van ons volk het mogelijk is dat een beroep wordt uitgeoefend, zonder dat de fundamenteele kennis ervan aan de meeste der beoefenaars eigen is.

En het is nu zeer merkwaardig dat in Engeland aan deze fundamenteele kennis wel waarde wordt gehecht, zoo zelfs dat deze kennis verplichtend wordt gesteld voor

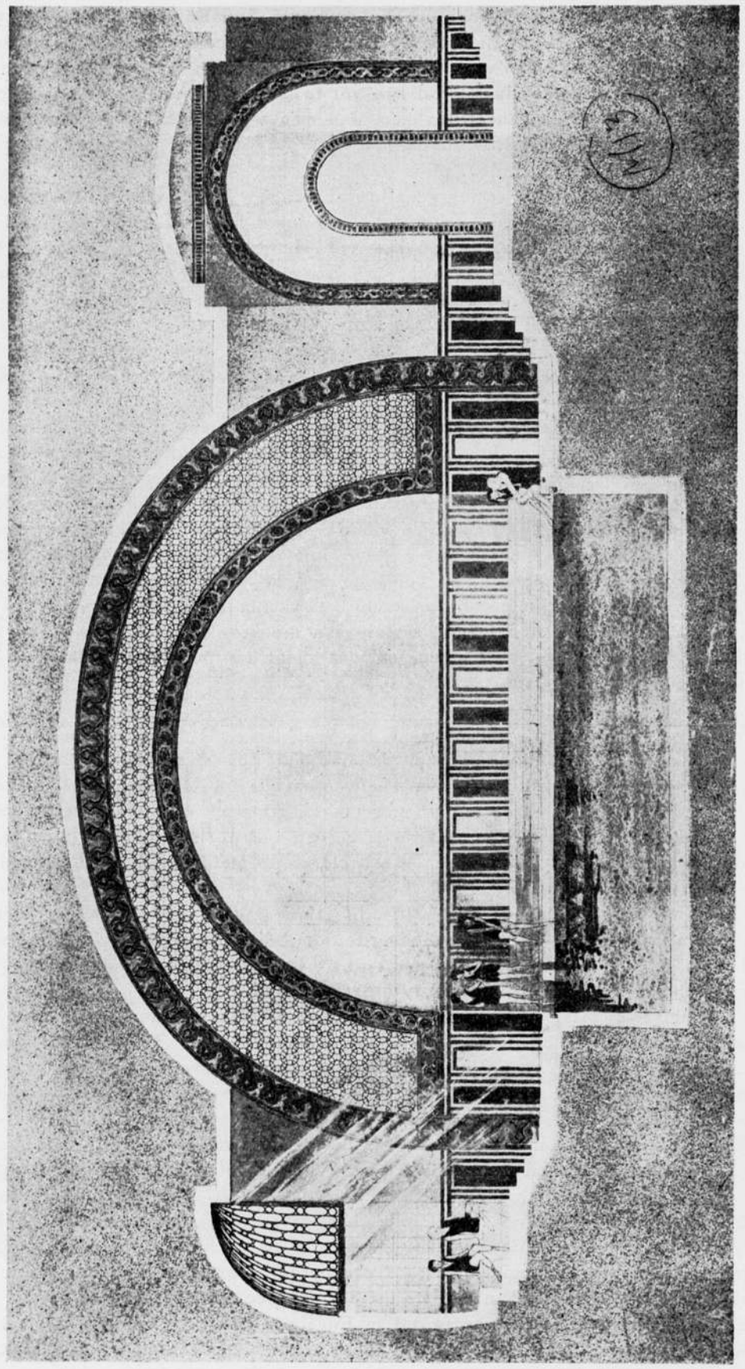

ONTWERP MR. MORLEY.

ONTWERP VOOR EEN BADHUIS. DOORSNEDE OVER HET BASSIN.

de uitoefening van het vak. Dit is geen wettelijke, het is een natuurlijk gevoelde verplichting en de Engelschen vinden het ook volkomen logisch dat een architect ten minste teekenen kan, componeeren kan en verstand heeft van kleurwerking. Het logisch gevoelen van deze noodzakelijkheid is de oorzaak dat in Engeland, zooals op deze tentoonstelling duidelijk blijkt, op de genoemde factoren overwegend de nadruk wordt gelegd. Zóó, dat er op de school geen plaats is voor het ontwikkelen van dat gevoel dat een architect ten slotte moet bezitten om levende bouwwerken te kunnen scheppen. Men zou kunnen zeggen wat in Holland te veel en bijna volledig wordt verwaarloosd, daarop wordt in Engeland te veel het accent gelegd. In het tekort bij ons ligt het voordeel, dat jonge kunstenaarsnaturen zich in al hun vrijheid onbeteugeld, ongebreideld kunnen ontwikkelen. Er is geen enkele rem in hun heele opleiding die iets zou kunnen tegenhouden, die iets in hen met een muffe, duffe traditie-lucht zou kunnen besmetten. Dit is inderdaad een voordeel. In Engeland lijdt het onderwijs, zooals dit uit deze tentoongestelde teekeningen blijkt, hierdoor schade. Een vrije geest wordt in de pathos, waarmede de oude stijlen worden verheerlijkt, licht gesmoord. De heele Engelsche geest is er een van traditie, van conservatisme. En het artikel van het programma, dat aan de leerlingen vrijheid geeft hun ontwerpen te kiezen volgens hun opvatting, is wel liberaal maar blijkt van weinig of bijkans geen uitwerking te zijn, als de leerlingen eerst twee jaren geconfijt worden in de oude stijlen, al is het op de smakelijke wijze, als waarvan hier de compositie- proef in Italiaansche renaissance een voorbeeld geeft. Zoo zijn eigenlijk het Engelsche en het Hollandsche bouwkunstonderwijs elkaars complement. En het is daarom belangrijk van deze Engelsche teekeningen kennis te nemen. Men mag hun opvattingen niet verfoeien. Men behoeft er ook geen groote bewondering voor te koesteren, al kan er veel in gewaardeerd worden, maar ze wijzen ons eens goed op onze eigen fouten. En voor de Engelschen zal het aanbevelenswaardig zijn, dat er een collectie teekeningen van de leerlingen van onze Vereeniging en enkele scholen waar het architectenonderwijs wordt beoefend, naar Londen gaat. Zulk een uitwisseling zal voor beide landen vruchtdragend kunnen worden.

Men zal mij allicht verwijten dat ik in mijn pessimisme over de architectenopleiding over het hoofd heb gezien, ten eerste het werk van de Vereeniging van Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht zelf dat toch ook in den loop van de jaren zijn resultaten heeft afgeworpen en van de enkele scholen waarop het architectenonderwijs op de meest serieuse wijze wordt gegeven. En dat het zou zijn alsof hiervan nog niet de minste invloed is uitgegaan. Dit geloof ik geenszins, integendeel!

Maar het valt niet te ontkennen, dat de invloed van deze onderwijsinrichtingen nog geheel in de massa is opgegaan. Men merkt daarvan niets of hoegenaamd niets. Er is geen directe weg in Holland, die de goed onderlegden en begaafden op architectuur gebied brengt op de plaats waar zij voor de samenleving hun gave en hun ontwikkeling dienstbaar kunnen maken. Er gaan dezulken zooveel anderen voor die met minder scrupules deze plaatsen voor zich weten op te eischen. Ik geloof dat de Hollandsche architectenorganisatie in den langen tijd van haar bestaan wel gelegenheid heeft gehad, de wegen waarop ik doel, te banen en te effenen. Maar deze arbeid is verzuimd en wellicht is er nog net zoo'n langen tijd noodig om te komen tot verwezenlijking van het denkbeeld, dat de architecten zelf er voor zorgen dat begaafden en ontwikkelden tot hen komen en bij hen blijven. En weer merkwaardig genoeg de Engelsche architectenvereeniging die ongeveer even lang bestaat als de onze heeft dit denkbeeld wel kunnen verwezenlijken. Men staat in Engeland niet alleen als men de „School of Architecture" heeft afgeloopen. Men wordt dan automatisch opgenomen als Associate van van het Kon. Inst. van Britsche Architecten. Weet iemand hier te lande waar de gediplomeerden van de Vereeniging van Voortgezet en Hooger Bouwkunst-Onderricht zijn? Hebben zij eenige erkenning gevonden na hun moeizame, kostbare en langdurige studie van de architecten zelf? Ook hier geeft Engeland een gunstig voorbeeld aan

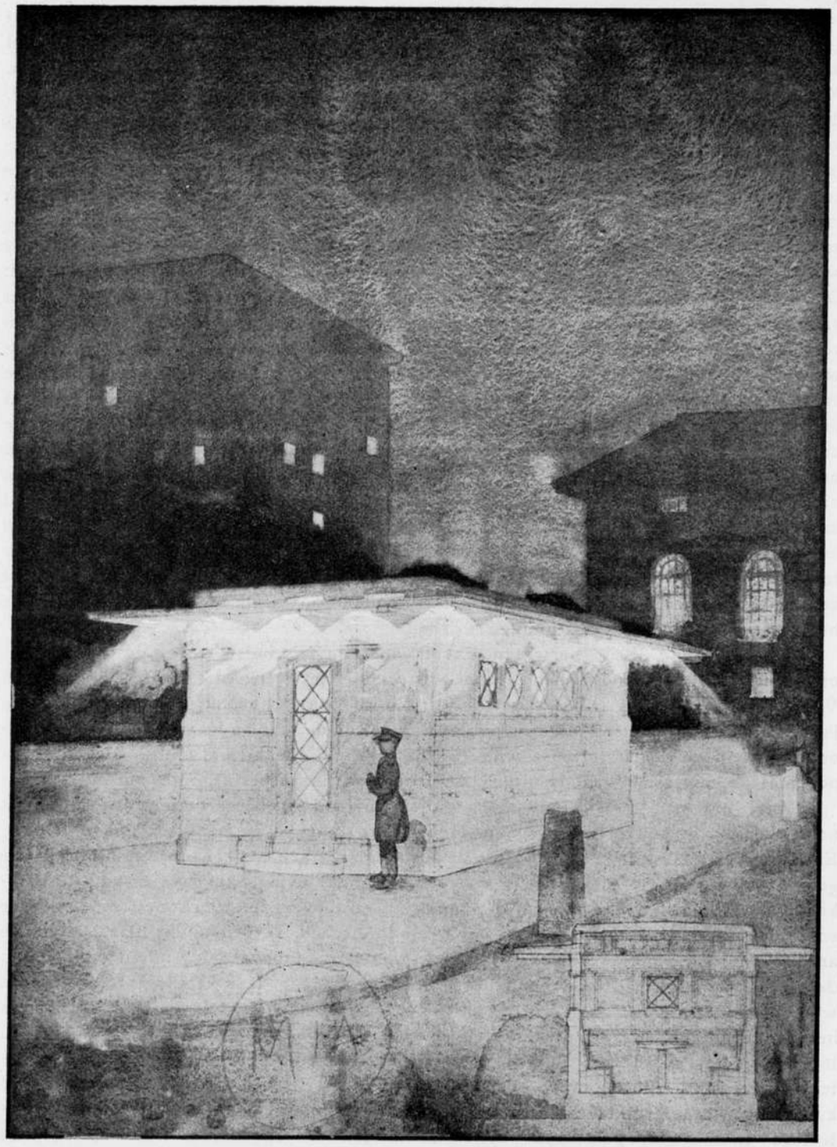

WACHTHUISJE VOOR KOETSIERS. PERSPECTIEFSCHETS DOOR W. IOWLE.

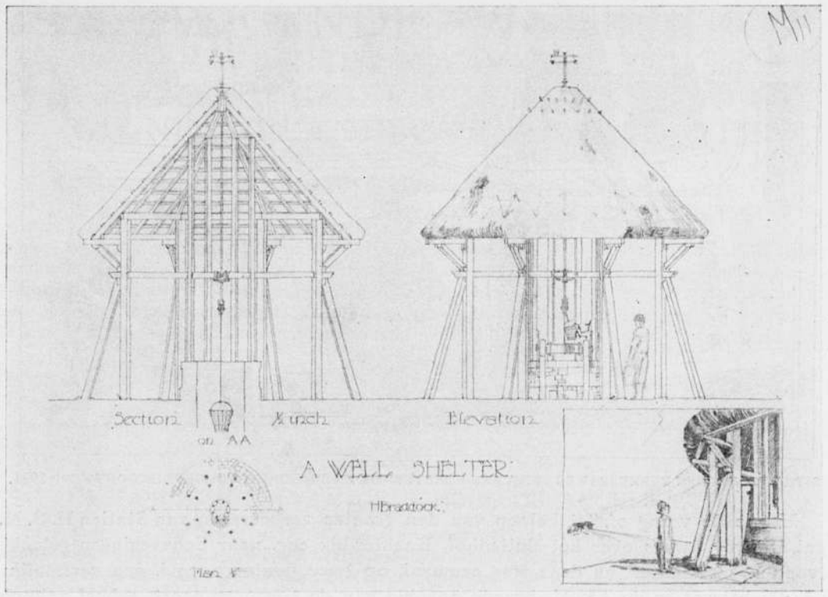

EEN AFDAKJE BOVEN EEN PUT. SCHETS DOOR H. BRADDOCK.

ons. We zullen goeddoen, ons aan het Engelsche voorbeeld waarbij de architectenvereeniging in tachtig jaar tijd een organisatie heeft opgebouwd die in zich draagt de middelen om de architecten te zamen een belangrijke groep in de samenleving te doen zijn, te spiegelen.

Het zal tijd worden, dat de architecten in Nederland eindelijk eens breken met het gedurende driekwart eeuw volgehouden stelsel van permanenten opbouw, afgewisseld door permanente afbraak.

In een volgend nummer zullen we volledigheids-halve nog een kort overzicht opnemen van het programma van het onderwijs van de School of Architecture en enkele gegevens over de Association waarvoor de plaats hier ontbreekt. J. P. M.

ONTVANGEN BOEKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

De verkeersweg Buitenhof—Kneuterdijk en het Gevangenpoort-vraagstuk te 's Gravenhage door Ir. P. Bakker Schut, Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting Serie voor Stedebouw No. II.

Daargelaten of er wel eenig verband bestaat tusschen het piëteits-vraagstuk van de Gevangenpoort en den verkeersweg Oost-West eenerzijds en de doeleinden van het Instituut voor Volkshuisvesting anderzijds, kunnen wij deze uitgave van het Instituut bijzonder waardeeren om de heldere, zakelijke wijze, waarop dit belangrijk stedenbouwkundige probleem in Den Haag wordt behandeld.

De Directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, Ir. P. Bakker Schut, geeft na een historisch overzicht van het ontstaan van het probleem en van de oude oplossingen, een uitvoerige uiteenzetting van een nieuw ontwerp tot verbetering van den verkeersweg Buitenhof—Kneuterdijk. Het plan is in 1921 ontworpen door den Ingenieur-Afdeelingschef H. E. Suyver en den architect H. W. Schürmann. In nevenstaanden plattegrond — één der vele afbeeldingen van de brochure — geven wij de voorgestelde situatie weer.

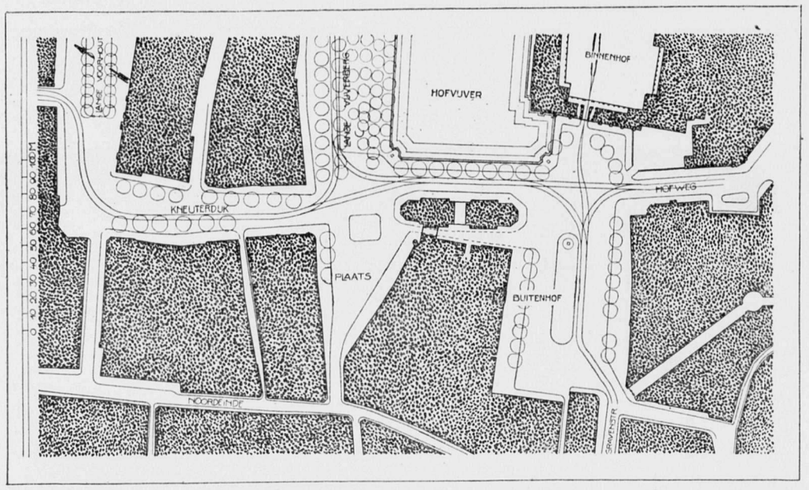

SITUATIE VAN DEN VERKEERSWEG TUSSCHEN KNEUTERDIJK EN BUITENHOF VOLGENS HET ONTWERP 1921.

Het is de vraag of het beloop van den grooten verkeersweg van Station H. S. M., Spui, Hofweg, dwars over het Buitenhof, Kneuterdijk enz. naar Scheveningen gelukkig gevonden is. Echter nu deze weg eenmaal, op twee punten na, n.l. een versmalling in de Parkstraat en de 3,50 M. breede opening van de Gevangenpoort, geheel voltooid is op een breedte van 18 à 20 M. is het noodig ook deze laatste moeilijkheden op te lossen, althans de ergste dezer beide, die van de Gevangenpoort.

De bedoelingen der ontwerpers van het nieuwe plan komen in de situatie duidelijk uit namelijk: 1e. sparen van de Gevangenpoort, niet alleen het gebouw zelve maar ook de situatie als poort in een straat, — dan hebben alle historici en antiquaristen hun zin; 2e. afbreken van het huizenblok tusschen poort en Hofvijver en vervangen van dit door een nieuw zoo smal mogelijk blok, en 3e. dempen van een strook van ± 22 M. van den vijver ten behoeve van den nieuwen verkeersweg.

Bij vergelijking met de oude ontwerpen blijkt direct, dat het nieuwe verre boven deze te verkiezen is.

Het plan van 1915 waarbij alleen het huizenblok werd afgebroken en de Gevangenpoort geheel uit haar verband gerukt los op het trottoir kwam te staan, was geen oplossing, die in de eeuw van stedenbouw ook maar een oogenblik als serieus kon worden beschouwd (dan maar liever de poort heelemaal sloopen).

En boven de oplossing van 1905, waarbij de weg eenvoudig achter de bestaande huizen om werd gelegd — in den grond hetzelfde plan als dat van 1921 — is dit nieuwe te verkiezen omdat hierbij de waardevermeerdering van de ± 1000 M². grond (inmiddels onteigend ten behoeve van het plan 1915) ten goede komt aan de gemeentelijke kas en niet in de zakken van de toevallige (vroegere) huiseigenaren.

Het dempen van de strook van 22 M. van den Hofvijver is echter een kwaad ding.

Een stad kan niet te zuinig zijn op haar water en vooral niet op een unicum onder de stedelijke wateren als de Hofvijver.

A. B.

Architectura, Weekblad van het Genootschap „Architectura et Amicitia". Het verschijnt nog steeds en keurig op tijd. Iedere week een andere kleur voor den omslag. No. 26 was rood. Op den omslag wordt geadverteerd door Williams. Williams is een leverancier van bronzen stalen, ramen en deuren van de Reliance Works, Chester Kingsway. Limited. Pacific. Company. Londen.

In den tekst staat veel gewichtigs, te veel om op te noemen. Ook zijn er nu en dan plaatjes. Zonder onderschriften. Erg mooi. In het laatste nummer een verklaring op eenvoudige wijze en in simpele bewoordingen hoe het komt dat Wendingen nooit op tijd verschijnt. Het is eigenlijk ook veel beter dat het nooit op tijd verschijnt. En daarom zal het ook nooit op tijd verschijnen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 27. 8 JULI 1922.

INHOUD: Het onderwijs van de school of Architecture. — Den Haag een nieuw standbeeld, door C. M. v. Moorsel Pzn., Archit. — Ingezonden. — De tentoonstelling te Kopenhagen, door H. Wouda. — Ontv. boekw. d. S. — Kleur-vlak-compositie.

HET ONDERWIJS VAN DE SCHOOL OF ARCHITECTURE.

In vervolg op ons schrijven in het vorig nummer over de tentoonstelling van de „School of Architecture" volgen hier nog eenige bijzonderheden aangaande dit onderwijs, zooals wij deze vermeld vonden in een door het instituut zelve verspreide toelichting:

Reeds sinds het jaar 1847 vormde zich een groep architecten van het Architectonisch Genootschap met het doel hun kennis der bouwkunde te verrijken door een zekeren vorm van onderlinge opleiding en samenwerking. Destijds werd opleiding in de bouwkunde beperkt door de toepassing van het leerlingstelsel, volgens hetwelk de pupillen in de leer kwamen gedurende een zeker aantal jaren bij een zijn bedrijf uitoefenenden bouwkundige en in ruil voor hun geld en diensten, onderricht ontvingen en ervaringen opdeden die afwisselden van slecht tot goed naarmate der kennis van hunnen leermeester.

Tegenwoordig is dit stelsel met de veelvuldige misbruiken er van uitgestorven in de meeste deelen van Engeland. In de plaats er van bestaan de bekende Scholen der Bouwkunde welke bezig zijn zich eene traditie ten opzichte van opleiding te verwerven en welke van het leerlingstelsel de nuttige lessen die daaraan te ontleenen waren, in toepassing brengen. De Scholen verschaffen voorbereiding voor de practijk, en gedurende de Schoolopleiding wordt aan de leerlingen bijstand verleend in alle opzichten om hun onderricht te supplementeeren door perioden doorgebracht op de bureaux van architecten, zoodat tegen het eindigen hunner opleiding zij de geschiktheid bezitten om plaatsen van betrekkelijke verantwoordelijkheid te bekleeden.

De Schoolcursus van het Bouwkundig Genootschap neemt een tijdsbestek van vijf jaren in beslag. Behalve dezen volledigen cursus in Bouwkunde verschaft het Genootschap een afzonderlijken cursus in het bijzonder onderwerp Decoratie voor degenen die het plan hebben Decoratie als hun beroep uit te oefenen.

De voltooïing van dezen bijzonderen cursus brengt een Diploma met zich mede. Het Diploma van den vijf-jarigen cursus in Bouwkunde geeft den ontvanger automatisch den titel van gezel (Associate) van het Koninklijk Instituut van Britsche Architecten.

Het werk der School strekt zich uit, van onderricht in elementaire meetkunde, teekenen, het ontwerpen van modellen en bouwconstructie gedurende het eerste jaar tot groote ontwerp schema's, versiering, het maken van uitbreidingsplannen, en gevorderde wetenschappelijke constructie problemen gedurende het vierde en vijfde jaar. Voor zooverre het ontwerpen betreft, bepaalt het onderwijs zich gedurende de eerste twee jaren tot historische traditie, en van dien tijd af staat het den pupillen vrij hun kennis van vroegere perioden op zoodanige wijze verkregen, in toepassing te brengen bij de ontwikkeling van hun eigen opvattingen en verbeeldingsvermogen.

Alvorens het Diploma in Bouwkunde kan worden uitgereikt moet een pupil minstens zes maanden hebben doorgebracht op het bureau van een architect of zich onledig hebben gehouden met werkelijk bouwwerk. De onderwijzers van het Bouwkundig Genootschap zijn architecten, ingenieurs en schilders in practijk; de pupillen hebben daarom voortdurend tot hunne beschikking de ervaring welke in de practijk is opgedaan en aandacht wordt steeds geschonken aan de toepassing van theoretische teekening en constructie ten opzichte der afwisselende eischen waaraan Architectonische studenten gedurende hun later leven zullen moeten voldoen.

Het onderwijs dat op de Scholen van het Bouwkundig Genootschap verschaft wordt stelt zich ten doel de toepassing eener combinatie der meest bevredigende kenmerken die aangetroffen worden bij de beste instituten van dergelijken aard in dit land en andere landen. Bij de bestudeering en bij het uitwerken van ontwerpen wordt een pupil steeds aangemoedigd de lessen van alle voortreffelijke tradities van het verleden in zich op te nemen; met dit als basis, tracht de School het vermogen tot logisch denken en de beredeneering welke noodzakelijk is voor het oplossen van moderne architectonische problemen te ontwikkelen, gepaard met de techniek die noodig is voor de uitvoering van zoodanige oplossingen. De School stelt zich geenszins ten doel welke bijzondere stijl of werkwijze ook in de bouwkunde te vereeuwigen, doch moedigt oorspronkelijke gedachte aan, beseffende dat de individualiteit van den architect even veelzijdig is als de problemen die hij later zal geroepen worden om op te lossen.

DEN HAAG EEN NIEUW STANDBEELD.

Er bestaat een groots en heerlik plan, om namelik het in den Haag, op het Buitenhof staande standbeeld van Koning II, te doen verdwijnen. En daar zal dan iets nieuws gaan verrijzen, waar heel Holland van knikkebollen zal.

Een „circulaire" wordt al rond gestuurd, waarin een „comité", bestaande uit één minister, één burgemeester, twée generaals, één oud-Majoor, één Kabinetschef, één journaliste, één luitenant, één oud-Resident, één Bronzer en Vergulder, één Oud-Hagenaar, één Bankier, één Hoofdonderwijzer, één Gezant van Nederland bij een vreemd hof, één Kamerheer van H. M. de Koningin, één lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en één Weduwe; waarin dit „comité" haar beginsel in deze schone aangelegenheid uit-een-zet. Onder een afbeelding van het nieuwe ruiterbeeld, wat aan de kop van genoemde „circulaire" staat, begint het te verhalen: „Sedert jaren heeft het voornemen bestaan om het standbeeld van Koning Willem II op het Buitenhof te dezer stede te vervangen door een ander monument. Als gevolg daarvan is het denkbeeld geopperd, om het fraaie ruiterstandbeeld, ontworpen door de Fransche beeldhouwers Antonin Mercié en Victor Peter, waarvan de maquette, eigendom van H. M. de Koningin, zich in het Rijksmuseum te Amsterdam bevindt, op het Buitenhof te doen verrijzen."

Dan volgt er een beschrijving, om onze estetiese gevoelens te wekken en wat kruimig te maken. Hoort: „Het groote ruiterstandbeeld, waar de zoo geliefde Vorst in ridderlijke houding, zooals hij zich vaak te 's-Gravenhage vertoonde, staat afgebeeld, zal een monument zijn van nationale beteekenis".

Natuurlijk de zwartkijkers, die zeggen dat het niet nationaal is, omdat 't frans is, niet meegerekend! Het „comité" schrijft verder: „Bovenal echter (sic!) zal door het oprichten van dit standbeeld — waarvan de onthulling mogelijk zou kunnen plaats hebben op den dag, waarop H. M. de Koningin Haar 25-jarig Regeeringsjubileum viert — hulde gebracht worden aan den Vorst, die, als Prins van Oranje, de held van Quatre-Bras is geweest en zal de band van liefde, trouw en erkentelijkheid worden versterkt tusschen het Nederlandsche Volk en het beminde Vorstenhuis."

Ook natuurlik weer niet dezelfde zwartkijkers meegerekend (want dan *zou* je wel aan de gang kunnen blijven), die zeggen: waarvoor moet ik „erkentelijkheid" gevoelen? Omdat de hagenaars de gelegenheid wordt ontnomen, eens een hollands beeldhouwwerk in hun stad te krijgen? En, want dat is begrijpelik, *óók* niet de architekten meegerekend. Die zouden er immers toch maar weer een slagje uit willen slaan, om een „plannetje" te maken voor plaatsing op het plein en tegen een gevelwand enz. enz. En *óók niet* de hedendaagse hollandse beeldhouwers meegerekend, want die zijn natuurlik in hun eer getast. Dat begrijpt men vanzelf. Ja, en de kunst-

kenners en estetici en die soort van mensen natuurlik allemaal ook niet meegerekend.

Maar de fatsoendelike burger en de echte vaderlander die hart heeft voor z'n liefde-band van volk en Koningin, die zal glunderen.

En is dat geen prachtdoel?

En: „het comité stelt zich voor die hulde symbolisch aan te geven, door op het te vervaardigen voetstuk (± 5 M. hoog, ± 5 M. lang, ± 2 M. breed) te doen aanbrengen: op de eene lange zijde de voorstelling van den door den Prins van Oranje aangevoerden aanval bij Quatre-Bras op 16 Juni 1815; op de andere de borstbeelden (medaillons) van de bij Quatre-Bras gestreden hebbende bevelhebbers der Nederlandsche troepen." „De uitvoering van een en ander wenscht het comité (toch aardig!) op te dragen aan Nederlandsche beeldhouwers (sters)."

Welnu: „Op deze wijze vermeent het comité, dat het toekomstige ruiterstandbeeld op waardige wijze zal aanvullen het nationale gedenkteeken op het Plein 1813, ter herdenking van de herwinning van Neerland's onafhankelijkheid in 1813".

U ziet, het zit goed in mekaar. En overigens kunt U gerust zijn, want onder dit heerlik stuk proza, staat, dat een en ander de liefhebbers wordt aanbevolen door mannen van naam en rang, zijnde één generaal, twintig burgemeesters, een directeur van een N.V. te Rotterdam, en een dominee.

Heerlik, heerlik. Holland herleve weer! Ik zie al àl die vlaggen door onze lieve stad op de dag der onthulling.

Heerlik. — Maar ik ga natuurlik niet bij Mendes Dacosta of Zijl of Berlage of zulke mensen vragen, of die d'r ook niks voor voelen. Dat doe ik nu *ntet*. Want die gaan zo erg diep altijd op zulke zaken in, en dat ligt niet in de bedoeling van het „comité".

. . . . . .

Den Haag, Junie 1922. C. M. v. MOORSEL PZN., Architekt.

INGEZONDEN.

DE TENTOONSTELLING TE KOPENHAGEN.

De namen der architecten, wier werk werd gekozen voor bovengenoemde tentoonstelling zijn thans officieel bekend, een keuze dus, waardoor onze moderne bouwkunst in den vreemde waardig moet worden vertegenwoordigd (zie Bouwkundig Weekblad van 20 Mei j.l.)

Ik gevoel de moeilijkheden van de commissie, die in deze uitspraak heeft te doen, maar toch . . . . ik kan niet nalaten hierover iets te zeggen.

Het zij kort!

Deze vertegenwoordiging geeft *niet* het beeld van wat onze jongere *moderne* architecten vermogen!

In de opvattingen dier jongeren openbaren zich sterke richtingsverschillen; het is jammer, dat de Denen hier in hoofdzaak slechts *ééne* richting ter beoordeeling krijgen.

Ware het dan zulk een onoverkomelijk bezwaar geweest, nog enkele M² beschikbaar te stellen voor het werk dier anderen, waaronder ik bijvoorbeeld *met name* wensch te noemen:

„Bijvoet en Duiker" wier uitnemend academieplan ons zeker nog versch in het geheugen ligt, of *„Dudok"*, die op zulk een voortreffelijke wijze in Hilversum een stadsgedeelte schiep, waarin zijn blanke, monumentale school en badgebouwen toch zeker door niemand onopgemerkt zijn gebleven!

Het gezonde, stoere Deensche volk zou dergelijke werken toch zeer zeker niet minder hebben begrepen en gewaardeerd.

Wij kunnen slechts hopen, dat de onbillijkheid hier begaan, bij latere gelegenheid op waardige wijze zal worden hersteld.

Den Haag, 2 Juli 1922. H. WOUDA.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Gerhard Jobst. Klein Wohnungsbau in Holland. Verlag Wilhelm Ernst & Sohn, Berlin 1922.

Over belangstelling van onze Oostelijke buren hebben wij niet te klagen; denk eens aan het boek van Galland over de Nederlandsche renaissance, waarover in onze eigen taal geen zoo uitvoerige studie is verschenen of aan het boek van Professor Eberstadt over Städtebau und Wohnungswesen. Trouwens de Duitschers zijn altijd vol belangstelling voor de aangrenzende landen, terwijl die zich met hunne gewone activiteit al gauw vast legt in een goed geïllustreerd en gedocumenteerd boekwerk. Ook de architectuur van Denemarken is in de eigen taal nooit zoo uitvoerig behandeld en toegelicht als door Heckelmanns en Redslob.

Intusschen kan het hier genoemde boekje niet op één lijn gesteld worden met bovengenoemde werken. Het is in zeer bescheiden vorm uitgegeven en wil slechts het Duitsche volk doen profiteeren van de door ons opgedane ondervinding met den volkswoningbouw van de laatste jaren. Er is zelfs veel van beteekenis weggelaten wanneer dit niet van nut kon wezen voor de bouwpraktijk van Duitschland.

Intusschen is ook voor Hollanders dit boekje een waardevol bezit aangezien het een overzicht geeft van de verschillende wetten en maatregelen, welke bij ons tot stand zijn gekomen. Interessant zijn ook de beschouwingen over onze bouwtechniek waarbij de schrijver opmerkt, dat de behandeling van de baksteen op een zeer hoogen trap van ontwikkeling staat.

Intusschen komt M. de Klerk en de „moderner Formalismus" er slecht af. Evenals het vlakke dak „dass keineswegs die zweckmässigste Dachform ist."

Ten slotte worden vele typen van woningen afgebeeld en besproken, zoo van Gratama, Berlage, Maas en Zonneveldt, Noorlander en van Epen.

De „Siedelungen" van den allerlaatsten tijd vormen een afzonderlijk hoofdstuk, waarin de schrijver enkele gemeentelijke complexen van Den Haag en Amsterdam bespreekt, terwijl Vreewijk uitvoerig en met veel lof wordt toegelicht.

Dit boekje, waaraan Mr. B. H. Vos, lid van den Rijkswoningraad en Ilse Cats hebben meegewerkt, zal ook in Holland met belangstelling worden opgenomen. S.

D. Buizer. Water- en Gasleiding in Gebouwen.
De Technische School onder leiding van E. J. Rothuizen en F. Wind. No. 20.
Uitgevers: Oosterbaan en le Cointre. Goes.

Als er een boekje is dat in een behoefte voorziet is het zeker dit, want de litteratuur over dit onderwerp is nog zeer arm. Vooral voor candidaten voor het opzichtersexamen zal het een uitgave zijn, die welkom is.

KLEUR-VLAK-COMPOSITIE.

Van den heer V. Huszar ontvingen wij den volgenden brief:

Daar er steeds misverstanden ontstaan ten opzichte van mijn bedoeling om eene bestaande ruimte, abstrakt-reëel, met kleur-vlak-compositie verder door te beelden, stuur ik U voor plaatsing in Uw blad deze foto met figuren en voorwerpen.

Mijn bedoeling is juist de tegenovergesteldheden in eenheid te brengen.

Kunstprodukt en natuurprodukt zijn antipoden. Daarom was tot nu toe in de beeldende kunst het *wezen* der kunst gesluierd door de tegenstrijdigheid der twee elementen, (waarmee de leek nog steeds te kampen heeft).

De Nieuwe-beelding wil echter dezen sluier afwerpen en *direkt* beeldend het wezen der kunst bloot leggen.

Dezelfde evolutie heeft de architectuur vanaf de Renaissance doorgemaakt waar de konstruktieve-bouw, in hoofdzaak, den versierings-bouw overwon.

Dezelfde evolutie heeft de auto doorgemaakt om van den rijtuigvorm los te komen.

Dezelfde evolutie de locomotief, de elektrische tram en, — onze kleeding.

Zoo zijn er nog meer zulke gevallen waar evolutie plaats heeft; zouden wij menschen als natuurprodukt dan niet in dit milieu passen?

Ja, die menschen die nog steeds in den droom van het verleden leven, zullen zich in een modern interieur niet thuis voelen.

In Uw blad van 11 Juni 1921 stond 't volgende van den architekt J. J. P. Oud, als samenvatting van zijn artikel „Over de toekomstige bouwkunst en hare architectonische mogelijkheden".

„In plaats van de natuurlijke aantrekkelijkheid van het ongecultiveerde materiaal, van het gebrokene van het glas, de bewogenheid van het oppervlak, het troebele van de kleur, het geschifte van de glazuur, het verweerde van den muur, enz.; zal zij de bekoring ontvouwen van het gecultiveerde materiaal, van het klare van het glas, het

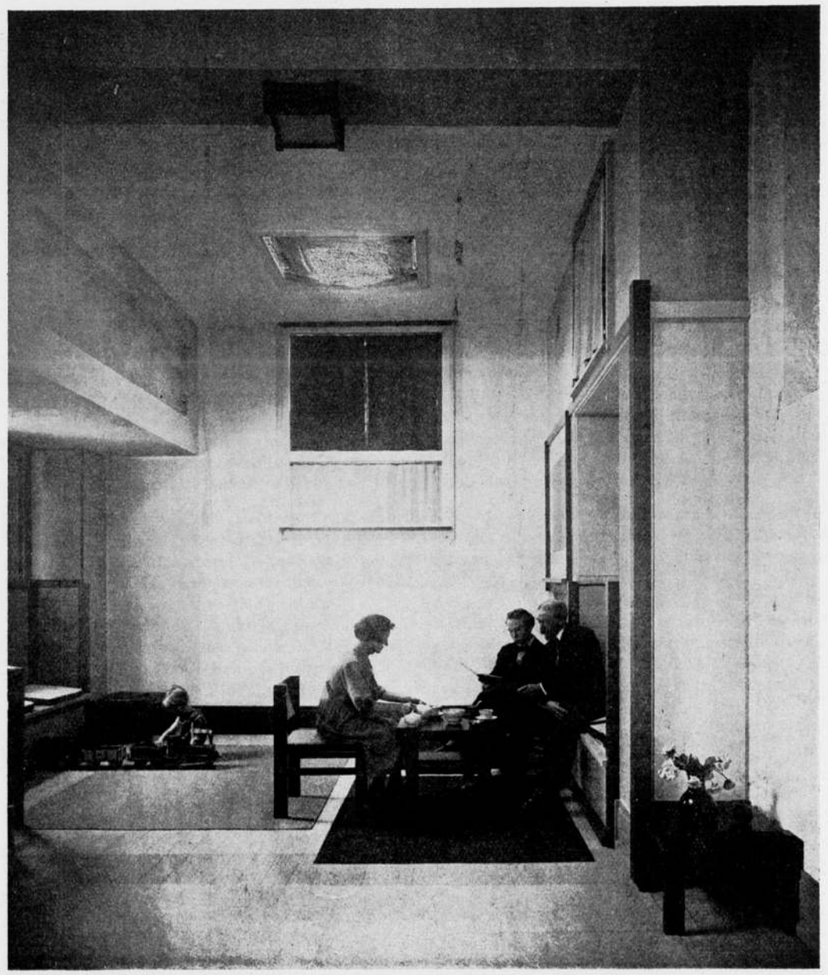

glimmende en rondende van het oppervlak, het glanzende van de verf, het glinsterende van het staal, het schitterende van de kleur, enz."

Het is altijd gemakkelijker iets af te breken, dan te trachten ten minste *iets* op te bouwen.

Aan dit laatste heeft onze tijd groote behoefte.

Noot van de Redactie.

Wij nemen dit briefje gaarne op, in de eerste plaats om den heer Huszar gelegenheid te geven zijn bedoelingen hier in 't kort nog even nader te stipuleeren en in de 2e plaats om de mislukking der afbeeldingen van het atelier van den heer v. Berssenbrugge in No. 16 van ons blad, door deze betere photo wat te herstellen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 28. 15 JULI 1922.

INHOUD: Bureau van den B.N.A. — Provisie Zwarte lijst. — M. T. S. te Haarlem. — Tentoonstellingsraad. — Excursie van den Kring 's-Gravenhage naar het „Eerste Rotterdamsche Tuindorp" te Rotterdam op 17 Juni 1922, door J. W. Munnik. — De tentoonstelling van de werken der „Adviescommissie voor Bouwontwerpen en Uitbreidingsplannen in Noord-Holland" in het Stedelijk Museum, door A. Boeken. — Algemeene beschouwingen, door J. P. M. — Over ingezonden stukken en besteksbepalingen, door De J. — Reproductie-Techniek.

BUREAU VAN DEN B. N. A.

De Directeur van den B. N. A. is van 15 tot 31 Juli afwezig.

PROVISIE ZWARTE LIJST.

Een onzer leden kreeg van de Electrotechnische Fabrik Rheydt Max Schorch & Cie. Act. — Ges. Filiaal Rotterdam Kantoor Gedempte Glashaven 21, Magazijn te Amsterdam Brouwersgracht 71 een circulaire, waarin hem op motoren en andere artikelen van deze Firma 35 % provisie wordt aangeboden. Wij plaatsen deze firma op de zwarte lijst en verzoeken den leden tot nader bericht in geen relatie met deze firma te treden.

Van de Firma van den Doel en Fray, Fabrikanten Importeurs en Handelaren in Verfwaren te 's-Gravenhage (zie B. W. No. 24) ontving het Bestuur een zeer onsympathiek schrijven. Aangezien echter de Firma daarin verklaarde, dat het stelsel van provisie door hen niet meer zal worden toegepast wordt de Firma van de lijst afgevoerd.

Op de lijst komen thans nog voor:

Firma de Jong en Zonen Amsteldijk te Amsterdam (Houthandel), het Handels en Installatie Bureau H. Gordon en Zoon (Centrale Verwarming enz.), de Westduitsche Behangs Industrie Verkoop Centrale te Rotterdam, Pompenburgsingel 2, 4, 6, en de Electrotechnische Fabrik Rheydt-Max, Schorch & Cie, Act. Ges. Filiaal te Rotterdam Kantoor Ged. Glashaven 21, Magazijn te Amsterdam, Brouwersgracht 71.

M. T. S. TE HAARLEM.

Aan de Middelbare Technische School te Haarlem voor Bouwkunde, Waterbouwkunde, Werktuigbouwkunde, Electrotechniek en Scheepsbouwkunde zijn benoemd, met ingang van 1 September e.k.:

a. tot leeraar in de Bouwkunde: Ir. G. Friedhoff, B. I., Architect en ingenieur bij de Landsgebouwen;

b. tot leeraar in de Waterbouwkunde: Ir. J. A. Postema, C. I., Ingenieur bij de S.S. in Ned. Indië, met verlof, te Noordwijk aan Zee.

TENTOONSTELLINGSRAAD.

Naar aanleiding van het ingezonden stuk van den heer Wouda in ons vorig nummer over de bouwkundige inzendingen op de Tentoonstelling te Kopenhagen wordt ons bericht: dat wij van den Tentoonstellingsraad binnenkort een mededeeling zullen ontvangen over het richtsnoer dat den Tentoonstellingsraad bij de keuze der inzendingen te Kopenhagen heeft geleid.

EXCURSIE VAN DEN KRING 's-GRAVENHAGE NAAR HET „EERSTE ROTTERDAMSCHE TUINDORP" TE ROTTERDAM OP 17 JUNI 1922.

Groot was het gezelschap niet, waarmede op bovengenoemden datum de tocht naar het „Eerste Rotterdamsche Tuindorp" werd aangevangen, doch dat hinderde niet; we kwamen er toch.

We namen de tram van het Hofplein, moesten de Maas overvaren, moesten wachten voor de laatste brug en kwamen eindelijk met een tweede tram aan het Tuindorp aan, waar de Heeren Kok en de Roos ons stonden op te wachten, onder wier beschermend geleide wij verder den dag doorbrachten.

Zij brachten ons het eerst aan de „Societeit". De weg er heen bracht ons door een der mooie straatjes en gaf ons direct een aardig entrée in het dorp.

Het is een mooie gedachte geweest om vlak bij Rotterdam een tuindorp te stichten, waar een deel der arbeidende bevolking kan wonen.

Over het algemeen wordt het, naar wij vernamen, ook wel gewaardeerd.

De meesten zijn tevreden met hun woning en hun tuin en verlangen 's avonds niet terug naar het groote stadsleven.

In het societeitsgebouw werd ons door den Heer Kok aan de hand van eenige plattegronden de ontwikkeling van het tuindorp in den loop der jaren duidelijk gemaakt.

Zelfs was het geheele eiland IJsselmonde in teekening gebracht, met de begrenzing van het tuindorp in de toekomst, de terreinen die beschikbaar moeten blijven voor industrieterrein, de strooken wei- en bouwland en tenslotte een strook, beschikbaar voor buitenhuizen langs de Maas, alles volgens de ideeën van de architecten Granpré Molière, Verhagen en Kok.

Het terrein van het tuindorp is groot 16 H.A. waarvan nu ongeveer 12 H.A. is bebouwd, en omvat plm. 550 woningen, dit is per H.A. ongeveer 46 woningen. De straatbreedten variëeren van de hoofdwegen 15 M. en de secundaire straten 8 en 6.50 M., terwijl eenige kanalen zijn gegraven, waar de beter gesitueerde en middenstandswoningen zich bevinden.

De straatjes zelf hebben een intiem karakter door de mooie grasbermen en voor-

tuintjes. Buiten om het dorp loopt nog een breede straat van 40 M. breed. De architectuur is zeer eenvoudig. Er is door mooie groepeering der huizen en goede kleurcombinatie iets moois bereikt.

Wij zagen aan den buitenrand van het dorp, sport en tennisvelden, een kweekerij, terwijl eenige publieke gebouwen reeds zijn verrezen als het volkshuis, de societeit, de school en een kerkje en andere in aanbouw zijnde als een postkantoor met badinrichting in den kelder en een hotel.

Alles in eigen beheer gebouwd, getuigt het van de energie van de directie.

Jammer dat de bezuinigingsmanie van overheidswege ook hier weer met ruwe hand heeft ingegrepen.

Er zijn sinds lang weer plannen voor een flinke uitbreiding, alles ligt maanden te wachten op toestemmingen van de gemeente, zelfs de materialen zijn reeds lang geleden gekocht en liggen nu renteloos.

Alles werd ons door onze geleiders op aangename wijze getoond.

Na een wandeling van een paar uur kwamen wij weder aan het punt van uitgang, de societeit terug, waar ons een verkwikkende lunch werd aangeboden en waarbij onze Voorzitter tevens de gelegenheid had de Heeren Kok en de Roos te bedanken voor de aangename wijze waarop wij waren ontvangen.

Hierbij eenige kiekjes die een beeld geven van de wijze van aanleg.

Vooral het rechtsche geeft een typisch beeld der straatjes. Wij kunnen zulke excursies aanbevelen en hopen dat er voortaan meerdere leden van gebruik mogen maken.

8 Juli 1922.

Namens den Kring 's-Gravenhage.
J. W. MUNNIK.

DE TENTOONSTELLING VAN DE WERKEN DER „ADVIESCOMMISSIE VOOR BOUWONTWERPEN EN UITBREIDINGSPLANNEN IN NOORD-HOLLAND" IN HET STEDELIJK MUSEUM.

De „Adviescommissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland" exposeert in het Stedelijk Museum te Amsterdam haar arbeid van de laatste anderhalf jaar.

Zonder twijfel is deze arbeid een zeer belangrijke. Ze behoedt de Noordhollandsche dorpen en steden ervoor, ontsierd te worden door wanstaltige eigen bouwersgedrochten en boerentimmermansbedenksels. Van haar kan zoowel op het passieve publiek als op de actieve bouwers een opvoedende invloed uitgaan, die haar de oogen zal openen voor de armzalige karakterloosheid, waartoe het plattelands bouwbedrijf in de laatste halve eeuw verworden is.

Uit den aard der zaak heeft deze commissie haar werkzaamheden beperkt tot de provincie Noord-Holland. Is het echter niet wenschelijk, niet noodzakelijk, dergelijke organisaties op te richten voor het geheele land, voor zoover dit door andere lichamen als schoonheidscommissies en dergelijke nog niet wordt beschermd tegen de willekeur en onbekwaamheid van bouwspeculanten en tegen de achterlijkheid van het bouwende publiek.

Hoe veel sympathie ik gevoel voor het werk der Commissie, kan ik toch niet nalaten naar aanleiding van het geëxposeerde twee opmerkingen te maken.

Ten eerste deze: Een gedeelte der door de architecten der commissie verbeterde of geheel omgewerkte ontwerpen kenmerken zich door een vormenpretentie, welke wellicht zeer goed te waardeeren is in een project voor een principaal, die den architect de macht en de middelen verschaft zorg te dragen voor een correcte uitvoering en afwerking, maar welke in de gevallen, waarom het hier gaat, waarbij de uitvoering

slechts zeer gebrekkig wordt gecontroleerd, op teleurstelling moet uitloopen. En behalve deze teleurstelling voor commissie, ontwerper en wellicht ook voor den eindelijk omgepraten bouwer zullen dergelijke ontwerpen ook aanleiding geven tot vermindering van het prestige en van den heilzamen paedagogischen invloed der commissie.

Laat de voorgestelde verbeterde ontwerpen zoo eenvoudig mogelijk zijn, zonder overdreven expressionistische lijstwerken, zonder modieuse raamverdeelingen en zonder baksteenkunstenmakerijen. De teekeningen zullen hierdoor wellicht minder aantrekkelijk worden maar de uitgevoerde werken worden des te beter, zoowel op zich zelf als in hun omgeving. Een kunstig in elkaar gecomponeerd stuk „architectuur" wordt door een onbeholpen uitvoering op een koopje, een banale opdringerige modedwaasheid. Aan een simpel pretentieloos bouwwerk — zooals gelukkig het grootste deel van het geëxposeerde — is bij een onverschillige uitvoering weinig te bederven.

Mijn tweede opmerking betreft uitsluitend eenige omvangrijke ontwerpen, zooals dat voor een dubbel winkelhuis in den Helder, dat voor een vergadergebouw met woning te Beverwijk en eenige woningbouwcomplexen. Heeft de Commissie in deze grootere en meer speciale onderwerpen den heeren bouwers niet wat al te goedkoop aan een goed project geholpen? Zal voortaan elke principaal, door het Bouwtoezicht op grond van de welstandsbepaling of door den minister van Arbeid op grond van premievoorwaarden in de armen der Commissie gedreven, niet gaarne tegen een kleine vergoeding van onkosten en wat teekenloon een goed ontwerp van de Commissie aanvaarden; dat spaart in alle geval een architecten-honorarium uit. De architecten in de provinciesteden kunnen dan in de eerste plaats wel inpakken.

De Adviescommissie zal een grens moeten trekken tusschen de gevallen, waarin ze zal voortgaan met het „pro deo" verstrekken van verbeterde ontwerpen, en die waarin ze — althans op den duur — dit zal nalaten. Ze mag zich niet tevreden stellen met het resultaat, dat ze voorkòmen heeft, dat er een leelijk bouwwerk zou verrijzen. Want door dit voorkòmen heeft ze zelf een onbillijkheid begaan. Nog in het midden latend, wie zich met de werkzaamheden belasten moet, een toevallige relatie van den bouwheer, of wel een architect, die door de Commissie naar voren wordt geschoven, het architectenwerk moet worden betaald, en kàn, in de grootere gevallen, die ik hier bedoel, ook zeker worden betaald.

De grondoorzaak van deze moeilijkheid ligt niet bij de Commissie, maar in de, in 't algemeen nog gebrekkige regeling van het bouwtoezicht (wat de welstandsbepaling betreft) en de beperkte bemoeiïngen van de schoonheidscommissies. Zou onder deze omstandigheden de Commissie den bouwer eenvoudig aanraden zich te wenden tot een bekwaam architect, wie dan ook, tegen een vol honorarium dan zou dit advies zeker niet gevolgd worden en de bouwer zou er met een beetje moeite — wellicht door een grasgroen teekenaartje in den arm te nemen, toch wel in slagen te voldoen aan de voorgeschreven „eischen van welstand". De Commissie echter zal hebben zorg te dragen dat, ter wille van voorloopige halve resultaten, zich misstanden zullen ontwikkelen, die schadelijk zijn, niet alleen voor de architecten, maar ook voor de architectuur.

Deze kwestie is al een oude kwestie. De expositie toont echter aan dat het hoog tijd wordt deze aangelegenheid eens grondig te regelen. A. BOEKEN.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Wanneer wij de conclusie van het preadvies van Burgemeester en Wethouders van Rotterdam over het ontwerp tot oplossing van het Hofplein-vraagstuk, dat Dr. H. P. Berlage in samenwerking met den heer A. C. Burgdorffer heeft opgemaakt, zien in betrekking tot den geleverden arbeid en de groote verwachtingen, die die arbeid deed koesteren, dan kunnen we gerust zeggen, dat de berg hier een muis heeft gebaard. De tegenstelling tusschen den imponeerenden indruk van het machtige project, van de

groote greep van Berlage, van de teekeningen en voorstellingen op de tentoonstelling en de magere conclusie in het bewuste preadvies is zeker wel erg groot. En niet onwaarschijnlijk hebben B. & W. met het uitvoerige preadvies — het schijnt een lijvig boekdeel te zijn — een soort van overgang bedoeld, om de scherpe tegenstelling achter meer en minder gewichtige, doch alle even lange en omslachtige phrases wat weg te doezelen.

Het voorstel aan den Raad luidt: „B. & W. stellen den Raad voor om, met terzijdestelling van het groote plan, in beginsel te bepalen, dat tot brugbouw ten zuiden van de Delftsche-poort en in orde brengen van den verkeersweg over het Hofplein zal worden overgegaan en het College mitsdien uit te noodigen spoedig daartoe een credietaanvraag bij den Raad in te dienen".

Ziedaar nu het nuttig effect van deze laatste poging om het Hofplein-vraagstuk op te lossen, een poging die Rotterdam een stedebouwkundig centrum zou hebben willen geven, zooals er wellicht weinige op de wereld zijn te vinden, een poging die Rotterdam behalve het materieele voordeel van een goed functionneerend plein met één slag tot een stad van kultureele beteekenis wilde maken: een brugje te bouwen en den verkeersweg in orde te maken!

Dit effect geeft ons veel te denken. Wij vragen ons af: is dit nu alles wel meenens of is hier een grap verkocht. Immers voor het voorstel, dat B. & W. nu aan den Raad doen is het heele plan Berlage niet noodig geweest! De conclusie is feitelijk in het geheel geen uitvloeisel van het plan-Berlage, noch van eenig in dit plan ontwikkeld denkbeeld. Op het lumineuze denkbeeld van B. & W. had men best zonder het project van Dr. Berlage kunnen komen, ja, als goede magistraten hadden B. & W., vóór dat men in de impasse was, een zoo eenvoudige oplossing moeten weten te vinden. Want zij zelf verklaren dat nu — let wel op dat *nu* — op het Hofplein „de ruimte zelve aanwezig is en men de ontspanning van het verkeer, die gebiedend noodig is, aanstonds in handen heeft."

Maar die toestand, die nu zoo buitengewoon geschikt is, om met eenvoudige middelen een bevredigende oplossing te verkrijgen, was er ook toen de opdracht werd gegeven aan Berlage om zijn ontwerp te maken. Naar ons weten is aan het Hofplein sindsdien niets veranderd. Burgemeester en Wethouders hebben dus voor hun lumineus idee waarmede zij nu in hun conclusie voor den dag komen een klein hulpbruggetje noodig gehad. Dit hulpbruggetje is het groote plan Berlage geweest. Het groote plan Berlage de passerelle voor de straks te bouwen brug achter de Delftsche poort!

Wij gelooven, nu wij dit resultaat zien, dat er vergissingen, fouten, zijn gemaakt. Niet met opzet allicht, maar onbewust. En het zal aan deze vergissingen te wijten zijn dat de geschiedenis van het Hofplein-plan-Berlage straks, wanneer het in den Raad ten tooneele zal worden gevoerd, alle gegevens in zich draagt om er als een geestig blijspelletje van te kunnen genieten. Wij zien in het eerste bedrijf den drukken bewegelijken maar niettemin gesjochten zakenman, uitziend naar middelen om zijn „zaak" te verbeteren en te verfraaien door allerlei manoeuvres, waar hij niets aan doen kan, een groot kunstenaar toegeschoven, in het tweede bedrijf komt zijn project op de proppen, raakt de zakenman in de knel en worden de meeningen van het groote kunstwerk, pro en contra, kostelijk tegen elkaar uitgespeeld en komen kruideniers op het tooneel en zelfs een vliegmachine waaruit het plan wordt bekeken, concurrenten bieden ook wat aan; in het derde bedrijf zullen we zien hoe netjes de hoofdpersoon uit alles weer uitdraait en voor een prikkie een fijn front voor zijn zaak heeft. Zooals wij zeiden er zijn gegevens voor een dankbaar blijspel genoeg, maar daarbij zien wij ook die menschelijke tekortkomingen, zwakheden, die van het goede blijspel zoo vaak den dieperen ondergrond vormen.

Er moeten bij den heelen opzet van dit plan fouten zijn gemaakt. En het was niet zoo heel erg wanneer deze fouten de stad Rotterdam alleen op enkele duizenden weggegooid geld waren komen te staan, maar nu en dit is veel en veel erger, van al de manoeuvres dreigt de man de dupe te worden, die eigenlijk onaantastbaar moest zijn.

Hier wil ik op wijzen. In de bewuste conclusie van B. en W. wordt, al is het met kiesch gekozen termen, — „met terzijdestelling van het groote plan" — het plan van Dr. Berlage als onbruikbaar gekwalificeerd. En deze kwalificatie zal hem méér dan de roem hem met zijn plan heeft doen stijgen in de achting van de collega's en de deskundigen neerhalen in de oogen van het publiek, in dien zin dat men hem zal aanduiden als de man die groote dingen doet, waar niemand wat aan heeft! En met hem gaat deze kwalificatie op de gewone manier over op andere architecten en andere kunstenaars. Het staat bij ons vast dat het publiek uit alle andere mogelijk te trekken conclusies uit deze Rotterdamsche geschiedenis slechts *deze* trekt. Juist daarom is het zoo betreurenswaardig dat het Hofplein-plan Berlage zoo loopt.

Toen het vorig jaar aan Dr. Berlage de opdracht werd gegeven een plan te maken voor het Hofplein, als gevolg van de aanneming van de motie-de Jong, hebben zij die daar hun stem aan gaven vermoedelijk niet de verantwoording beseft die zij daarmede op zich namen, en gaf hem carte blanche. Men nam den allergrootste. Maar heeft toen daaraan vastgezeten het besef, dat van dien allergrootste noodzakelijk ook alleen de allergrootste prestatie kon worden verwacht? Wij herinneren ons hoe door enkele kranten, waaronder een van de grootste, direct nadat de motie-de Jong was aangenomen aan Berlage de vriendelijke maar niettemin beduidende wenk werd gegeven alsjeblief rekening te houden met de kas van de Gemeente Rotterdam! Men riep een groot kunstenaar en repte over de centjes! Men heeft bij de uitnoodiging aan Berlage vergeten dat het nu zou gaan om een first-class plan en dat de eenige beperking die Berlage zich kon opleggen deze was, zijn conceptie te gieten in een vorm die naar *zijn* inzichten financieel de geringste offers zou vragen. Dit standpunt nam men echter niet in; men dacht, Berlage weet wel dat het er niet aan zit en hij zal zijn best doen voor onze centen het meest fatsoenlijke project te maken. Maar dit is niet het standpunt dat men moet innemen als men aan groote kunstenaars opdrachten ad libitum geeft. Een kunstenaar ziet de draagkracht van een volk voor de verwezenlijking van zijn ontwerpen op *zijn* manier en anders dan bijv. nijvere middenstanders, die waarschijnlijk ook over krenten en rozijnen anders zullen oordeelen dan kunstenaars.

Berlage treft hier in geenen deele eenig verwijt. Hij is als de kunstenaar — de eenige waar men per slot van rekening naar toe kon en wilde gaan —, geroepen en heeft zich van zijn opdracht op de meest schitterende manier gekweten. Met als gevolg? Dat hij nu het odium op zich geladen ziet een groot plannenmaker te zijn, die echter geen rekening houdt met geldelijke draagkracht voor de uitvoering zijner plannen!

Natuurlijk zijn B. en W. van Rotterdam volkomen bevoegd in hun preadvies te concludeeren zooals ze doen. Oorspronkelijk hebben B. en W. het Hofpleinplan-Berlage niet aangehaald.

Maar het is bedroevend dat B. en W. in hun preadvies blijk geven, zóó ongevoelig te staan tegenover een der merkwaardigste kunstprestaties van den tegenwoordigen tijd, dat het hun zelfs ontgaat dat het noodzakelijk is, om, nog bij hun „waardeering voor den geleverden arbeid", die zij ergens in het preadvies releveeren, ook in de *conclusie* daarvan te moeten gewagen.

De houding van B. en W. is klein. Groot zou zij zijn geweest, wanneer het plan-Berlage openlijk in het *voorstel* aan den Raad in het licht was gesteld, waarin het moet blijven, om te midden van het kleinsteedsche gedoe, dat de politiek ook in een wereldstad is, als kunstwerk onaantastbaar te blijven.

Maar met dat licht, ... vermindert de kans om de voordracht er door te krijgen! En dit offer is te groot voor het Hofpleinplan-Berlage.

Eén hoop is er. Dat is, dat de Raad, die Berlage riep, voor zijn plan, al kan het dat misschien ook niet aanvaarden, in zijn besluit bewoordingen weet te vinden, die meer dan die der conclusie van B. en W., uitdrukking geven dat er toch nog iets leeft in dezen tijd, dat aan idealen doet denken en dat men noodgedrongen van zich zet, om het straks weer gretiger te grijpen.

J. P. M.

OVER INGEZONDEN STUKKEN EN BESTEKS-BEPALINGEN.

Van den heer J. N. Munnik te 's-Gravenhage, ontvingen wij, gedateerd 20 Juni, onderstaand „ingezonden stuk":

NIET ROOSKLEURIG.

In het nummer van 3 Juni l.l. trokken twee ingezonden stukken bijzonder mijn aandacht. Twee stukken waarin de economische zijde van ons vak weer eens naar voren wordt gebracht. Dit gebeurt niet al te dikwijls. Het moest meer gebeuren of liever, het moest voor ons als B. N. A. hoofdzaak zijn.

Daarvoor hebben wij toch een vakbond?

Vooral in dezen tijd, die zoo terecht door den heer Brouwer niet rooskleurig wordt genoemd, moest aan „den strijd om ons bestaan" door ons vakblad niet alleen doch ook door den Bond als zoodanig meer aandacht worden gewijd. Als men een balletje daarvoor opwerpt, wordt men zoo gauw in een hoek gedrukt met de uitdrukking als: „vóór alles moet men rekening houden met het algemeen belang". Ja ziet U, het algemeen belang, dat is toch wel een raar ding. Het algemeen belang kan wel eens verlangen dat de heele architectenstand verdwijnt of de kunstnijveraars of enkelen van beide categorieën.

Is zoo'n beschouwing echter wel in overeenstemming te brengen met de behartiging van de belangen van een vakbond, waarin alle leden op denzelfden steun recht hebben?

Mijn antwoord daarop is hartgrondig, neen.

En ook onze kunstnijveraars, die ons steunen in ons werk, hebben recht op onzen steun, maar dan zal toch zeker eerst, meer dan tot nu toe, de band tusschen leden van een lichaam moeten worden gevoeld; dan zal de particuliere architect, overal waar men hem tracht te verdringen, door wie ook, op den steun van zijn organisatie moeten kunnen rekenen; dan zal zijn arbeidsveld, dat inzonderheid door den woningbouw zoo was uitgebreid, een terrein waar de architecten voor 20 jaar niet aan dachten, zoo maar niet zonder ernstig verzet hem worden ontnomen.

Het andere ingezonden stuk is dat van den heer Keppler. Ik zal hierop niet dieper ingaan. Het is reeds beantwoord in het schrijven van 17 Juni door 2 inzenders. Ik wil er alleen dit van zeggen, dat het volle pond bij den woningbouw er al lang af is, en dat zulke gevallen als in de advertentie genoemd, nog wel meer zullen voorkomen en dat wij nog zulke mooie honorariumtabellen kunnen maken en de rechtspositie „regelen", indien wij niet zorgen dat wij vóór alles houden wat we hebben en van de heele rechtspositie en honoreering op dit, wat voor velen onzer het grootste deel van ons arbeidsterrein is geworden, niets terecht komt.

Doch om nu terug te komen op het eerste ingezonden stuk:

Waarde heer Brouwer, hoe denkt U over de volgende clausule in onze bestekken?

„De aannemer is verplicht, de quitantie van betaling van die werken, welke door „de directie voor zijne rekening zijn besteld of waarvoor firma's zullen worden aan-„gewezen bij de termijn (oplevering) van betaling aan de directie te toonen, zoodat „zij zich kan overtuigen dat die werken zijn betaald. Bij niet nakoming daarvan, kan „zij het bedrag van de aannemingssom inhouden".

Wij willen voortaan in onze bestekken deze bepaling opnemen, en ik raad aan alle collega's eens een proef met een dergelijke redactie te nemen.

De heer Munnik leidt bovenstaand geschrift in, met, in min of meer bedekte termen, grieven te luchten tegen den B. N. A.; er is blijkbaar door hem eens een balletje opgeworpen over „den strijd om ons bestaan", met welk balletje hij toen in een hoek moet zijn gedrukt. Zonder wat meer aanduiding, is de zwaarte van deze klacht niet te wegen. De heer M. kan toch niet meenen, (hij zou nochtans de eenige niet zijn),

dat de paragraaf in de statuten, waarbij als doel van den B. N. A. o. m. genoemd wordt: „de belangen van het architectenberoep te behartigen", aldus opgevat moet worden, dat de Bond geroepen zou zijn ook te treden in alle mogelijke gevallen van particulieren aard, en daarbij de belangen en belangetjes zijner leden op de voor dezen meest gunstige wijze op te knappen Wat niet juist is, en niet redelijk, en niet mogelijk.

Wat nu aangaat de bescherming van de geldelijke belangen van den onderaannemer, den leverancier-buiten-bestek, e. d., zij den heer Munnik er op gewezen, dat in de A. A. V. van den B. N. A., onder de paragraaf „betaling" o. a. is bepaald, dat de aanbesteder zich het recht kan voorbehouden om voor rekening van den aannemer betalingen te doen aan derden, wegens stelposten in, en leveringen buiten het bestek, waarmede de aannemer is belast geworden; die betalingen worden gekort op de uit te keeren betalingstermijnen. Ook de A. V. van het Dept. van Waterstaat eischen, bij de betaling der termijnen aan den aannemer, overlegging van quitanties, wanneer hiem het doen van betalingen aan derden is opgedragen. Dit klopt dus vrijwel met wat de heer M. in zijn samenspraakje met den heer Brouwer, als wenschelijkheid naar voren brengt.

Laatstgenoemde intusschen, zond ons in aansluiting op zijn artikel in het blad van 3 Juni, enkele ter zake dienende voorschriften uit de „Conventus prosynodalis" van het Bisdom Haarlem, luidende: „Door den aannemer mag met geen onderaannemer een contract worden gesloten voor en aleer de directie dit contract heeft goedgekeurd. Wanneer het werk ten genoegen van de lastgeefster is opgeleverd, wordt de laatste of z.g. onderhoudstermijn der aanneemsom alleen dan aan den aannemer uitgekeerd, als deze voldoende bewijzen kan overleggen, dat hij zijne verplichtingen jegens zijn onderaannemers ten volle is nagekomen. (1918). De aannemer moet, bij het ontvangen van een in het bestek vastgestelden termijn, daarvan onmiddellijk ook aan de onder-aannemers het hun toekomende percentage van hunne totale vordering voldoen." (1920). Deze voorschriften zijn van toepassing bij het uitvoeren van bouwwerken door aan het Bisdom rekenplichtige besturen van R. K. Instellingen.

Nu eene gedeeltelijke herziening van de A.A.V. van den Bond in voorbereiding is, zal het wellicht aanbeveling verdienen te overwegen, of scherper gestelde aanvulling in den zin als door de heeren Munnik, Brouwer, c.s. bedoeld, over de geheele linie gewenscht wordt; inlichtingen uit de practijk der aannemers zullen hierbij zeker van groot nut kunnen zijn.

Ter aanvulling van de hiervoren geleverde citaten van den heer Brouwer ten slotte diene, dat in de bedoelde voorschriften van het Bisdom Haarlem de zoogenaamde „partieele aanbestedingen", niet worden toegestaan. DE J.

REPRODUCTIE-TECHNIEK.

Wij ontvingen van de Nederlandsche Roto-Gravure-Maatschappij-Leiden een reproductie van een damesportret naar een schilderij van N. de Vadasz. Het is een juffrouw met sterke tanden en slappe handen, een gezellig snoetje onder een allerliefst hoedje.

Maar meer dan dat alles is de reproductie-techniek van belang. Hierbij is het driekleuren procédé van den koperdiepdruk, en de vele tinten van het origineel zijn weergegeven door de primaire kleuren geel, rood en blauw. Wij maken gaarne de architecten op deze reproductie methode attent in verband met hun inzendingen op tentoonstellingen. Wij hoorden veel de klacht dat men van tentoonstellingen het geëxposeerde materiaal zoo vaak geschonden terug krijgt en dit weerhoudt vaak kostbare aquarellen e. d. voor exposities af te staan. Het komt mij voor dat mogelijk een goede reproductie-techniek dit bezwaar kan ondervangen. De origineelen kunnen behouden worden terwijl men de reproducties exposeert, die de origineelen zoo goed als geheel nabij komen.

Uit deze overweging vestigen wij gaarne de aandacht op bovengenoemde plaat die voor belangstellenden op ons Bureau ter inzage ligt.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 29. 22 JULI 1922. INHOUD: Prijsvr. „Bouwk. en Vriendsch." — Verbetering. — Tentoonstelling Quellinusschool. — Aan de leden van den B.N.A. — Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever. — Concept Notulen der ledenvergadering van den B. N. A. gehouden op Zaterdag 8 Juli 1922 in het American-Hotel te Amsterdam.

PRIJSVRAGEN „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP."

Prijsvraag Landverhuizershotel.

Vraag 2. Moet de bestaande goederenloods in betrekking staan tot het Hotel of dient de loods uitsluitend tot gewoon goederenverkeer?

Antw. De loods dient voor het goederenverkeer ten behoeve van den dienst van de landverhuizing.

Vraag 3 (loods sub *a*). Waarvoor dienen de twee kleine wachtkamers?

Antw. Voor allerlei doeleinden ten behoeve der passagiers.

Vraag 4 (gebouw sub *b*). Mag in het gebouw eventueel eene waschinrichting voor linnengoed enz. ontworpen worden? Antw. Dit is overbodig.

Vraag 5 (gebouw sub c.) 1e Verdieping. Zijn de twee vertrekken voor personeel, bestemd voor eetkamers?

Antw. Voor allerlei doeleinden ten behoeve van het personeel.

Vraag 6. IIe Verdieping. Is het schoollokaal uitsluitend bestemd voor kinderen? Antw. Ja.

Vraag 7. IIIe en IVe Verdieping. In verband met het kleinere grondvlak der ondergelegen verdiepingen, rijst de vraag of hooge slaapzalen met boven elkander gelegen slaapplaatsen zijn bedoeld om de 400 à 500 gasten te kunnen bergen. Is zulks het geval? enz.

Antw. Het is geoorloofd slaapplaatsen boven elkander aan te brengen

Vraag 8. Ve Verdieping. Zijn de tien kleinere slaapkamers voor families bedoeld? Antw. Voor personeel.

Vraag 9. Moeten voor een gedeelte van het personeel slaapkamers worden ontworpen of is het geheele personeel als extern te beschouwen? Antw. Zie antwoord op vraag 8.

Vraag 10. Loods sub a. Is de ontwerper vrij in de keuze van materiaal of moet deze loods in hoofdzaak uit hout bestaan en waarvoor dienen genoemde twee kleine wachtkamers?

De materiaalkeuze is vrij, zie overigens het antwoord op vraag 3.

Vraag 11. Gebouw sub b. Dienen de genoemde installaties voor centr. verwarming enz. ook voor het hotel zelf, of moet dit een eigen inrichting hebben?

Antw. De installatie is bedoeld voor de gebouwen gezamenlijk.

Vraag 12. De genoemde slaapvertrekken op de verdieping van sub b, zijn deze voor zieken (b.v. observatie, patienten)?

Antw. De groote vertrekken zijn bestemd voor gebruik bij grooten toevloed van gasten, de kleine voor zieken.

Vraag 13. Gebouw hotel sub c. De neveningang vanaf gebouw sub b. is deze bedoeld binnendoor?

Antw. De verbindingsgang is tevens de neveningang.

Vraag 14. Op de eerste verdieping 2 eetzalen. Is hierbij een voor Joden? Is dit ook het geval met de 2 vertrekken voor godsdienstoefeningen? Antw. Ja.

Vraag 15. Hoever moeten tuinen en gebouwen uit den voorkant der kaaimuren blijven met het oog op laden en lossen van de schepen?

Antw. Het is wenschelijk hiervoor eene ruimte van ongeveer 5 Meter te rekenen.

Vraag 16. Worden 8 slaapzalen van ongeveer 60 M² voldoende geacht ter logeering van 400 à 500 gasten? Antw. Zie het antwoord op vraag 7.

Vraag 17. Het hotel wordt berekend voor 400 à 500 personen. Moet er voor al deze personen slaapgelegenheid ontworpen worden? Kunnen de slaapplaatsen ook boven elkaar gelegen zijn, zooals in de slaapwagens der sporen en op schepen gebruikelijk, of moet het geheele ontwerp in overeenstemming zijn met de Gem. Voorschriften van Rotterdam?

Antw. Zie het antwoord op vraag 7.

Vraag 18. Heeft de emigratie uitsluitend van één zijde plaats, of van beide zijden, dus ook van overzee? en vanuit het land anders dan per spoor?

Antw. Zie de eerste alinea van het programma.

Vraag 19. Hoeveel ligt bovenkant spoorstaaf boven den waterspiegel? en is de waterspiegel ook in belangrijke mate onderhevig aan het hoogteverschil van eb en vloed?

Antw. De bovenkant van de kade ligt 3.5 M. boven den gemiddelden waterstand en het verschil tusschen hoog en laag water is ongeveer 1.3 M.

Vraag 20. Moet het gebouwencomplex geheel geïsoleerd liggen van den vasten wal, of in directe verbinding daarmede staan?

Antw. Het is verkieslijk de pier door een hek of muur van den vasten wal af te sluiten.

Vraag 21. Is bij de loods, ontvangst reizigers, inbegrepen eene 2.5 M. Perronoverkapping?

Antw. Het staat den ontwerper vrij eene overkapping aan te brengen, zie overigens het antwoord op de vragen 1 en 15.

Vraag 22. Hebben de reizigers iets te maken met de bestaande goederenloods?

Antw. Zie antwoord op vraag 2.

Vraag 23. Mogen de reizigers, na de formaliteiten verricht te hebben zich gedurende hun oponthoud, vrij in en uit het hotel begeven? Antw. In het algemeen wel.

Prijsvraag Ingang Bankgebouw.

Vraag 2. Is het de bedoeling dat de zeshoekige vestibule eene afgesloten ruimte wordt, of is de deur naar het tochtportaal de toegang, zoodat de vestibule 's nachts met hekken wordt afgesloten?

Antw. Dit wordt den ontwerper vrijgelaten.

Vraag 3. Is het de bedoeling dat de wachtkamers en de portiersloge van uit de vestibule toegankelijk zijn? of vanuit een, achter het tochtportaal gelegen hall voor het publiek?

Antw. De beide vertrekken moeten van uit de vestibule toegankelijk zijn.

Vraag 4. Of de (hiernevensstaande) grenzen v. h. gebouw overschreden mogen worden, ja of neen? enz.

Antw. De grenzen van het gebouw moeten aangehouden worden, binnen de grenzen is de ontwerper vrij. Zie overigens het antwoord op vraag 1.

Rotterdam, 11 Juli 1922. DE JURY.

VERBETERING.

In het artikel van A. Boeken over de „Adviescommissie voor Bouwontwerpen in Noord-Holland" is op den vierden regel van onderen het woord *geen* vóór *misstanden* abusievelijk uitgevallen. De zin behoort te luiden: „De commissie echter zal hebben zorg te dragen dat, ter wille van voorloopig halve resultaten, zich *geen* misstanden zullen ontwikkelen enz.

TENTOONSTELLING QUELLINUSSCHOOL.

De jaarlijksche tentoonstelling van het werk der leerlingen gaf ook nu weer verscheidene verheugende proeven te zien van toegepaste kunst. Bovendien waren er eenige belangwekkende architectonische ontwerpen, waarvan wij hierbij een plattegrond en een perspectief reproduceeren van een prijsvraagontwerp voor een bibliotheek als monument voor een groot denker, laat ons zeggen een ideaal Nietzsche archief. Bij de beoordeeling van dit ontwerp moet men in het oog houden, dat het gemaakt is door een zeer jongen man, die eenige jaren werd opgeleid voor beeldhouwer, in den modernen zin als samenwerker met den architect. Het ontwikkeld plastisch gevoel komt sterk tot uiting.

Men kan van dit ontwerp zeggen, dat het onrijp, onaf en onevenwichtig is. Maar ook dat er talent en enthousiasme uit spreekt. Gelukkig de school, waar deze eigenschappen naar voren kunnen treden.

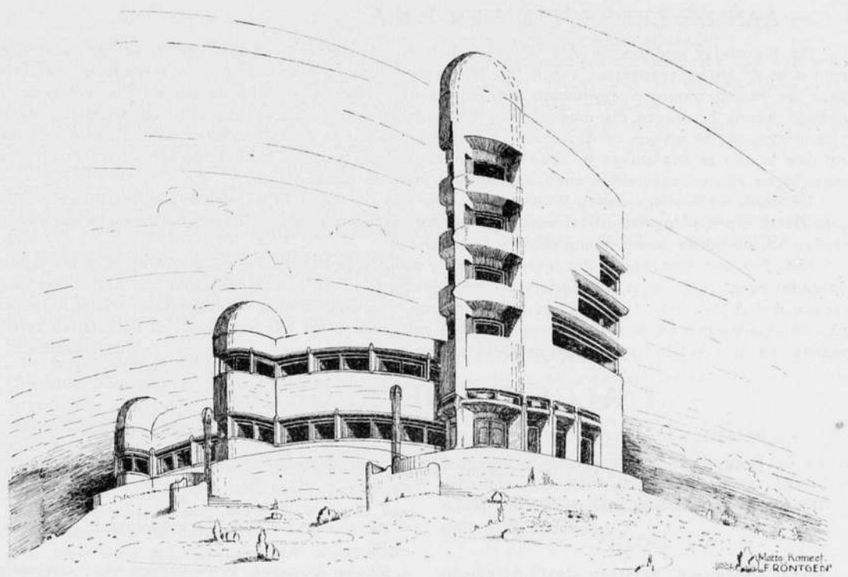

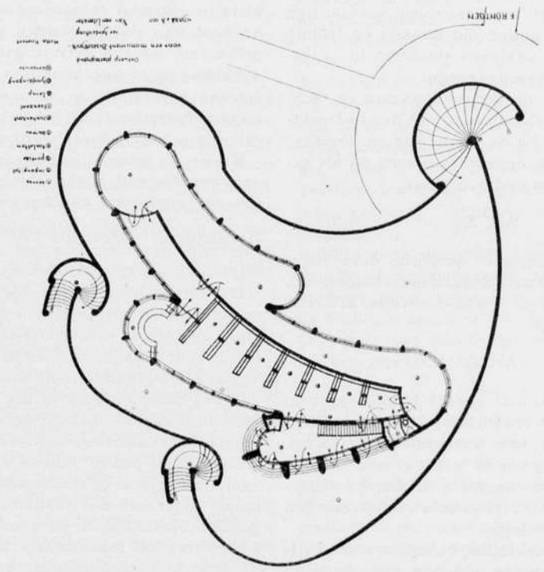

ONTWERP BIBLIOTHEEK-MONUMENT, F. RÖNTGEN.

(Voor de overzichtelijkheid is de plattegrond omgekeerd geplaatst.)

AAN DE LEDEN VAN DEN B.N.A.

De hieronder opgenomen Alg. Regelen betreffende de rechtspositie, zijn *in hun geheel aangenomen* in de ledenvergadering van 8 Juli j.l. Overeenkomstig het besluit dezer vergadering, waartoe naar de in dit nummer opgenomen notulen wordt verwezen, worden de leden in de gelegenheid gesteld, hunne bezwaren die mogelijk nog tegen de strekking van enkele artikelen mochten bestaan, alsnog kenbaar te maken en daaromtrent tegenvoorstellen te doen; *uitsluitend* over deze voorstellen zal dan in een in September te houden ledenvergadering worden beslist; de artikelen waarop geen wijzigingen zijn voorgesteld, komen daarbij *niet* meer in behandeling.

Bedoelde voorstellen zullen door het Bestuur van de leden, of wel van de Gewestelijke Kringen, *schriftelijk* worden ingewacht tot **uiterlijk 10 Augustus a.s.;** de na dezen datum ingekomen voorstellen zullen *buiten beschouwing* moeten blijven.

Het Bestuur vertrouwt, dat, gezien de zeer uitvoerige besprekingen, die in opvolgende ledenvergaderingen reeds over het onderwerp zijn gevoerd, en de noodzakelijkheid om het in-werkingtreden der A. R. (door de vergadering bepaald op 1 October a.s.) niet langer uit te stellen, de leden een *bescheiden gebruik* van de nu nog geboden gelegenheid tot het indienen van voorstellen zullen maken, en deze tot het *strikt noodzakelijke* zullen beperken.

HET BESTUUR.

ALGEMEENE REGELEN

betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever,

(aangenomen in de Ledenvergadering van den B.N.A. op 8 Juli 1922).

Hoofdstuk 1. ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1.

Onder „architect" verstaan deze Algemeene Regelen den beoefenaar der bouwkunst (omvattende zoowel het aesthetische als het technische deel), die, als beroep, ingevolge en overeenkomstig hem gegeven opdrachten, ontwerpen voor bouwwerken, stads- en tuinaanleg vervaardigt, dergelijke werken onder zijn toezicht en leiding doet uitvoeren, of adviezen verstrekt, in aangelegenheden zijn beroep rakende.

De architect is de vertrouwensman en technisch en aesthetisch adviseur van den opdrachtgever; hij treedt bij de uitvoering en afwikkeling van een hem opgedragen werk op als gemachtigde van den opdrachtgever.

Art. 2.

Onder „opdrachtgever" verstaan deze Algemeene Regelen den natuurlijken of rechtspersoon, die aan een architect werkzaamheden, in art. 1 genoemd, opdraagt.

Art. 3.

Een opdracht wordt geacht te zijn gegeven, zoodra de hulp of voorlichting van een architect wordt ingeroepen voor werkzaamheden, in art. 1 genoemd. Een opdracht wordt geacht te zijn aanvaard, zoodra de architect de daarbij aangegeven of daaruit voortvloeiende werkzaamheden aanvangt te verrichten.

Opdracht en aanvaarding behoeven niet schriftelijk te geschieden om geldig te zijn doch de architect is verplicht vóór of bij de aanvaarding van de opdracht den opdrachtgever op hoogte te stellen van de daaruit voortvloeiende wederzijdsche verplichtingen, door overlegging van een exemplaar van deze Algemeene Regelen.

Art. 4.

De werken worden gerangschikt in 3 klassen: A, B en C. *)

Klasse A omvat: bouwwerken van eenvoudig karakter, met zich meermalen herhalende compositieelementen, en niet-ingewikkelde ruimteverdeeling en details.

Klasse B. omvat: gebouwen, waarbij in een klein bestek veel ruimteverdeeling en verscheidenheid van details worden gevorderd; voorts gebouwen, waarbij het vraagstuk der ruimteontwikkeling in architectonischen zin van meer dan gewone beteekenis is, en met veel bijzondere eischen betreffende het gebruik der verschillende ruimten rekening moet worden gehouden.

Klasse C. omvat: monumenten en interieurs van overwegend architectonisch karakter, benevens restauraties van bouwwerken.

Hoofdstuk 2. OMVANG VAN DE OPDRACHT.

Art. 5.

De werkzaamheden van den architect worden onderverdeeld als volgt:

a. *Voorloopig ontwerp.* Hieronder wordt verstaan, voor de klassen A en B, schetsteekeningen van de plattegronden en de voornaamste gevel(s) van het bouwwerk, op kleine schaal, al of niet met eene situatieteekening, benevens eene globale begrooting van kosten, berekend per M^2 bebouwd grondvlak of per M^3 inhoud van het bouwwerk; voor de klasse C, bij restauratiewerken: het voorloopig onderzoek met aanduiding van de noodig geachte herstellingen, en voor monumenten en interieurs: de schetsen op kleine schaal, voldoende om een denkbeeld van het ontwerp te krijgen, al of niet met globale kosten-begrooting.

b. *Uitvoeringsontwerp.* Hieronder wordt verstaan voor de klasse A en B het ontwerp zoodanig uitgewerkt, dat daarnaar het bestek kan worden opgemaakt, mede in verband met het toepassen der bouwverordeningen; de besprekingen met autoriteiten en het leveren der tot het aanvragen der bouwvergunning voorgeschreven bescheiden; voor de klasse C, bij restauratiewerken: de restauratieteekening met omschrijving; bij monumenten en interieurs: de op zoodanige schaal uitgewerkte teekeningen, dat van het ontwerp een juist beeld verkregen kan worden, en daarnaar de benoodigde beschrijving en kostenbegrooting kunnen worden gemaakt.

c. *Bestek.* Hieronder wordt verstaan de nauwkeurige omschrijving van het te maken werk, en de voorwaarden, waaronder dit moet worden uitgevoerd.

d. *Gedetailleerde begrooting en berekeningen.* Hieronder worden verstaan de kostenbegrooting, opgemaakt naar de berekende hoeveelheden materialen en eenheidsprijzen, benevens de verdere kosten, aan de uitvoering verbonden, voorts de statische- en de hoeveelheidsberekeningen, ten behoeve van de omschrijving in het bestek en de kostenbegrooting, zoomede voor de aanvrage om bouwvergunning.

e. *Algemeene details.* Hieronder worden verstaan de ten behoeve van de aanbesteding gemaakte teekeningen op grooter schaal dan de bestekteekeningen, waaruit een algemeen overzicht van den aard van het werk en van de uitvoering daarvan verkregen kan worden, en waarnaar, onder leiding en toezicht van den architect, de werkteekeningen kunnen worden gemaakt.

f. *Hoofdleiding, hoofdtoezicht en afrekening.* Hieronder worden verstaan de door den architect te geven hoofdleiding bij den bouw, het geven van leiding bij het maken der werkteekeningen, het voeren der correspondentie en administratie op den bouw betrekking hebbende, respectievelijk het controleeren daarvan en houden van toezicht daarop, het regelen der betalingstermijnen van de bouwsom en het opmaken en controleeren van de afrekeningsbescheiden voor de oplevering van het werk.

Art. 6.

Een opdracht tot het maken van een ontwerp omvat, tenzij partijen anders overeenkomen, het maken van een voorloopig ontwerp. Indien de architect opdracht ontvangt, zijn voorloopig ontwerp nader uit te werken, omvat deze opdracht het maken van een uitvoeringsontwerp, met bestek, gedetailleerde begrooting, statische berekeningen en algemeene details.

Een opdracht, om een werk aan te besteden, omvat, zoo niet het tegendeel is overeengekomen, het aanvragen der bouwvergunning, het verkrijgbaar stellen van bestek, teekeningen, en eventueele bijlagen, het uitnoodigen van gegadigden, het doen van aankondigingen, het geven van inlichtingen en het houden van aanwijzing, het in ontvangst nemen der inschrijvingen en het den opdrachtgever dienen van advies omtrent de gunning van het werk, zoomede het opmaken van het contract van aanneming.

Een opdracht tot het uitvoeren van een werk omvat het houden van het hoofdtoezicht op en het voeren der hoofdleiding van de uitvoering, zoomede het opmaken der afrekening, een en ander als in art. 5 sub f voor dit onderdeel omschreven.

Hoofdstuk 3. EISCHEN, WAARAAN DE ARCHITECT BIJ DE UITVOERING DER OPDRACHT MOET VOLDOEN.

Art. 7.

Het voorloopig ontwerp en het uitvoeringsontwerp moeten voldoen aan het programma van eischen, zoo dit door den opdrachtgever is verstrekt, tenzij deze eischen niet voor verwezenlijking vatbaar zijn en de architect den opdrachtgever te voren daarop heeft gewezen. De ontwerpen moeten technisch uitvoerbaar zijn.

Tenzij partijen anders zijn overeengekomen, blijft bij de beoordeeling van de vraag, of de architect behoorlijk aan zijn opdracht heeft voldaan, de aesthetische waarde van zijn ontwerp buiten beschouwing.

Art. 8.

Indien door den opdrachtgever tevoren geen bouwsom aan den architect is genoemd, behoudt deze zijn recht op honorarium en verschotten, ook al zou bij uitvoering het bedrag, dat de opdrachtgever zich als bouwsom had gedacht, worden overschreden.

Is daarentegen bij de opdracht van het uitvoeringsontwerp een bouwsom bepaald en blijkt, dat de verwezenlijking van het uitvoeringsontwerp dit cijfer met meer dan 20 % zoude overschrijden, dan is de architect verplicht, zonder daarvoor eenig honorarium in rekening te mogen brengen, het ontwerp zoodanig te wijzigen, dat het uitvoerbaar wordt voor de gestelde maximum-bouwsom, rekening houdende met de voormelde speling.

Blijkt eene dergelijke wijziging niet mogelijk, dan is de opdrachtgever voor het uitvoeringsontwerp geen honorarium verschuldigd, tenzij de architect aantoont, dat de overschrijding het gevolg is van omstandigheden, welke hem niet kunnen worden toegerekend.

Art. 9.

Bij de uitvoering van opdrachten moet de architect inachtnemen de publiek- en privaatrechtelijke voorschriften, wier bestaan van algemeene bekendheid bij architecten moet worden geacht, en bovendien rekening houden met die publiek- en privaatrechtelijke eigenschappen, van het bouwterrein, waarop de opdrachtgever hem opmerkzaam heeft gemaakt.

Hoofdstuk. 4. AANSPRAKELIJKHEID VAN DEN ARCHITECT.

Art. 10.

De architect is bij de uitvoering van de opdracht bedoeld in de art. 3 en 6, tegenover den op-

*) Zie voor uitbreidingsplannen hoofdstuk 10.

drachtgever aansprakelijk voor rechtstreeksche gevolgen van schuld of nalatigheid zijnerzijds, of van personen, in zijn dienst begaan bij de uitvoering van de aan hem gegeven opdrachten, een en ander voor zoover deze fouten met inachtneming van normale oplettendheid en normale vakkennis vermeden hadden kunnen worden, en behoudens de hierna volgende beperkingen.

Art. 11.

De architect is voor fouten van personen in zijn dienst niet aansprakelijk, indien hij aannemelijk maakt, dat hij de fout, bij normale oplettendheid zijnerzijds, niet heeft kunnen voorkomen of ontdekken.

Art. 12.

De architect is als vertrouwensman van den opdrachtgever verplicht er voor te zorgen dat de opdrachtgever zijne rechten tot den afloop van het contract van aanneming tegenover den aannemer kan doen gelden.

Art. 13.

Indien bepaalde onderdeelen van het werk, als centrale verwarming, electrische installaties, watervoorziening, gewapend betonwerken, enz. worden ontworpen en/of uitgevoerd door specialiteiten op die gebieden, draagt de architect voor het ontwerp, respectievelijk de uitvoering van die onderdeelen, geen verantwoordelijkheid.

Art. 14.

Elke door den architect te vergoeden schade is steeds beperkt tot het bedrag van het hem ter zake van het onderdeel der opdracht, waarbij de fout is begaan, competeerende honorarium.

Art. 15.

De aansprakelijkheid van den architect is beperkt tot den duur van drie jaren na de uitvoering van de opdracht.

Hoofdstuk 5. BEVOEGDHEDEN VAN DEN ARCHITECT.

Art. 16.

Een opdracht tot het voeren der hoofdleiding van de uitvoering van een werk, brengt voor den architect de bevoegdheid mede, den aannemer afwijkingen van bestek en teekeningen te gelasten, zonder dat daartoe de toestemming van den opdrachtgever wordt vereischt, voor zoover deze afwijkingen inhouden wijziging van constructie-voorschriften, of uit aesthetisch oogpunt gewenschte veranderingen in onderdeelen der vormgeving, een en ander, mits door deze wijzigingen geen hoogere kosten voor den opdrachtgever ontstaan, dan ingevolge de bepalingen dezer Algemeene Regelen omtrent bijwerk den architect vrijstaan, en mits de practische

bruikbaarheid van het werk voor het door den opdrachtgever beoogde doel daaronder niet lijdt.

Art. 17.

Een opdracht tot het voeren der hoofdleiding van de uitvoering van een werk, brengt voor den architect mede, de bevoegdheid om aan den aannemer zelfstandig bijwerk op te dragen zonder dat daartoe de toestemming van den opdrachtgever wordt vereischt, mits het totaal van dit bijwerk niet overschrijdt een in het bestek opgenomen post voor onvoorziene uitgaven of bij gebreke daarvan, 2 % van de bouwsom.

Onder „bijwerk" verstaan deze Algemeene Regelen alle niet in het bestek genoemde of uit de teekeningen voortvloeiende leveringen en/of werkzaamheden ten behoeve van het werk, welke binnen de grenzen van bestek en teekeningen voor eene behoorlijke uitvoering van het werk alsnog door den architect gewenscht worden geoordeeld en waartoe de aannemer niet zonder bijbetaling gehouden is.

Art. 18.

Voor het opdragen van „bijgekomen werk" daarentegen, zoomede voor overschrijding van het voor „bijwerk" beschikbare bedrag, heeft de architect steeds de goedkeuring van den opdrachtgever noodig.

Onder „bijgekomen werk" verstaan deze Algemeene Regelen die leveringen en/of werkzaamheden, welke buiten de grenzen van bestek of teekeningen zijn geschied en eene uitbreiding vormen van het werk, zooals dit aanvankelijk was beoogd.

Art. 19.

De architect, die met het hoofdtoezicht op de uitvoering van een werk is belast, is, met uitsluiting van anderen, bevoegd, om te beoordeelen, of het werk zoover gevorderd is en op zoodanige wijze is uitgevoerd, dat, gezien den toestand van het werk op den dag van opname, de aannemer recht heeft op betaling van de geheele of gedeeltelijke aanneemsom overeenkomstig de bepalingen van het aannemingscontract, en hem deswege een betalingscertificaat af te geven.

Hoofdstuk 6. VERPLICHTINGEN VAN DEN OPDRACHTGEVER.

Art. 20.

De opdrachtgever is verplicht, ook al is dit niet uitdrukkelijk bedongen, den architect, die de opdracht heeft ontvangen, een honorarium en vergoeding van zijne onkosten te betalen, overeenkomstig de volgende bepalingen, voor zoover ten aanzien van bepaalde deelen van het land geen afwijkende regelingen zijn gemaakt.

Art. 21.

Het honorarium van den architect wordt bepaald, in verband met de klassen, in art. 4 en de werkzaamheden, in art. 5 genoemd, overeenkomstig de hieronder volgende tabel.

Als bedrag, waarover het honorarium-percentage wordt berekend, wordt genomen de totale som der bouwkosten, gevormd door:

a. de al of niet door aanneming bepaalde hoofdsom voor den bouw.

b. de kosten van bijwerk en bijgekomen werk.

c. de kosten van door of vanwege den opdrachtgever geleverde materialen of onderdeelen van het werk, met de kosten van verwerking.

d. de kosten van aanwezige oude materialen, berekend als nieuwe materialen, met de kosten van verwerking.

e. de kosten van aankoop van gemeenschappelijke muren en heiningen.

f. bij bouwwerken, vallende onder klasse A, B en C, de geheele kosten der werken in Art. 13 genoemd; bij bouwwerken, vallende onder klasse A, dan alleen de helft der kosten, zoo deze werken door en onder verantwoordelijkheid van specialiteiten in dat Art. bedoeld, worden uitgevoerd.

Art. 22. HONORARIUMTABEL.

Bouwsommen.	KLASSE A		KLASSE B		KLASSE C
	% van het honorarium.	% van de werkteekeningen.	% van het honorarium.	% van de werkteekeningen.	% van het honorarium.
f 3 000	8,50	1,75	10,50	3,15	14,65
„ 6 000	7,90	1,58	10,10	3,03	14,10
„ 9 000	7,60	1,52	9,70	2,91	13,65
„ 12 000	7,30	1,46	9,58	2,87	13,30
„ 15 000	7,16	1,42	9,11	2,70	12,90
„ 20 000	6,63	1,33	8,75	2,63	12,40
„ 25 000	6,40	1,28	8,50	2,55	11,95
„ 30 000	6,30	1,24	8,00	2,40	11,55
„ 35 000	6,00	1,20	7,86	2,36	11,26
„ 40 000	5,87	1,17	7,62	2,29	11,00
„ 45 000	5,77	1,15	7,33	2,20	10,75
„ 50 000	5,60	1,12	7,20	2,16	10,55
„ 60 000	5,45	1,08	6,96	2,09	10,15
„ 70 000	5,18	1,04	6,75	2,03	9,88
„ 80 000	5,06	1,01	6,50	1,95	9,50
„ 90 000	4,89	0,98	6,36	1,91	9,22
„ 100 000	4,70	0,92	6,20	1,80	9,00
„ 125 000	4,40	0,85	5,88	1,71	8,45
„ 150 000	4,20	0,83	5,66	1,64	8,08
„ 175 000	4,00	0,82	5,49	1,60	7,73
„ 200 000	3,80	0,72	5,25	1,47	7,45
„ 300 000	3,27	0,60	4,79	1,29	6,55
„ 400 000	2,92	0,53	4,42	1,15	6,00
„ 500 000	2,70	0,47	4,20	1,05	5,65
„ 600 000	2,50	0,43	4,05	0,97	5,36
„ 700 000	2,39	0,40	3,93	0,90	5,10
„ 800 000	2,27	0,36	3,84	0,84	4,90
„ 900 000	2,20	0,34	3,78	0,79	4,75
„ 1 000 000	2,14	0,32	3,70	0,74	4,60
„ 1 250 000	2,03	0,30	3,57	0,71	4,48
„ 1 500 000	1,95	0,29	3,50	0,70	4,20
„ 1 750 000	1,87	0,28	3,43	0,68	4,12
„ 2 000 000	1,83	0,27	3,39	0,67	4,07
„ 2 500 000	1,75	0,26	3,30	0,66	4,00
„ 3 000 000	1,70	0,25	3,23	0,65	3,81
„ 3 500 000	1,65	0,24	3,15	0,63	3,75
„ 4 000 000	1,57	0,23	3,08	0,62	3,60
„ 4 500 000	1,50	0,22	2,99	0,60	3,50

De kosten der werkteekeningen, bedoeld in art. 5 sub e, worden berekend naar het werkelijk daarvoor uitgegeven bedrag aan salarissen en bureaukosten, indien zulks met den opdrachtgever vooraf is overeengekomen, en bij gebreke daarvan volgens het in bovenstaande tabel aangegeven percentage.

Voor de berekening van het percentage van bouwsommen vallende tusschen de in de tabel genoemde, dient de formule

$$X = m - \frac{(B-A)\,(m-n)}{C-A}$$

waarin A en C zijn respectivelijk het laagste en het hoogste cijfer, waartusschen de bouwsom B ligt, en n en m de bij die cijfers behoorende percentages, waartusschen het te vinden percentage X ligt.

Voor de honoreering der verschillende werkzaamheden, in art. 5 genoemd, en tezamen uitmakende de volledige opdracht, waarvoor het in de tabel aangegeven honorarium wordt genoten, geldt de navolgende percentsgewijze onderverdeeling van het totaalhonorarium:

a. voorloopig ontwerp	10 %
b. uitvoeringsontwerp	25 „
c. bestek	7½ „
d. gedetailleerde begrooting eventueel met de noodige berekeningen	7½ „
e. algemeene details	15 „
f. hoofdleiding enz.	35 „
Totaal	100 %

Art. 23.

In gevallen, waarin een bouwwerk niet in een der klassen A, B of C kan worden gerangschikt, en in het algemeen wanneer een bouwwerk door bijzondere van het normale afwijkende omstandigheden beheerscht wordt, zal bij de opdracht eene speciale overeenkomst betreffende de honoreering getroffen moeten worden, bij gebreke waarvan het honorarium zal worden vastgesteld door de hierna te noemen Commissie van Geschillen, op de wijze, voor de beslechting van geschillen bepaald.

Het honorarium voor werkzaamheden, waarvan de kosten blijven beneden *f* 3000.—, zoomede voor die, welke geen betrekking hebben op een bij den architect in behandeling zijnd bouwwerk, of die, voor zoover zij wel betrekking hebben op een bij den architect in behandeling zijnd bouwwerk, de bemoeiingen van den architect, in art. 5 opgesomd, uitbreiden, wordt berekend naar den omvang der werkzaamheden, den tijd daaraan besteed en den aard van het werk, een en ander overeenkomstig den volgenden maatstaf.

Voor conferentiën, adviezen, berekeningen of andere werkzaamheden, voor den architect, direct met de uitoefening van zijn beroep in verband staande:

a. op het bureau van den architect, per uur minstens f 10.—.

b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect, per uur minstens f 12.—.

Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.

Voor reizen, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en bagage, zoomede verblijfkosten:

a. voor een dag, zonder overnachten, minstens f 60.—.

b. voor een dag, met overnachten, minstens f 80.—.

Voor reizen naar of betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, worden alleen reis- en verblijfkosten berekend. Voor den architect worden reiskosten 1ste klasse, voor het personeel reiskosten 2de klasse in rekening gebracht.

Speciale tarieven van overheidswege gaan voor.

Art. 24.

Voor de navolgende werkzaamheden, al dan niet als voorbereiding of als uitvloeisel van een aan den architect opgedragen bouw te beschouwen, als: bemoeiingen bij slooping, metingen voor nieuwbouw, verbouwing of anderszins, onderzoek van bodem, bestaande constructies of naar servituten, hinderwet-aanvragen, bemoeiingen bij faillissement of overlijden van den aannemer, voorts arbitrages, taxaties, jurylidmaatschap e.d. wordt het honorarium voor elk geval op zichzelf naar plaatselijke usances of in overleg met den opdrachtgever vastgesteld.

Art. 25.

Het honorarium voor verbouwingen of herstellingen van of aan gebouwen wordt bepaald volgens de klasse, waarin het bouwwerk behoort, en verhoogd met 30 %, tenzij een hooger percentage wordt overeengekomen.

Art. 26.

Wanneer door den opdrachtgever tijdens de voorbereiding van den bouw meer dan twee varianten op het voorloopig ontwerp worden verlangd, zullen deze meerdere schetsen, zoo de architect dit verlangt, afzonderlijk worden gehonoreerd, volgens den maatstaf der Tabel, en wel met dien verstande, dat voor elke meerdere schets een derde van het voor het voorloopig ontwerp gestelde percentage in rekening kan worden gebracht.

Art. 27.

Indien blijkt, dat de eischen van den opdrachtgever niet voldoende zijn omschreven, om daarnaar een voorloopig ontwerp te vervaardigen en de architect dientengevolge zelf gegevens moet verzamelen voor de verkrijging van een behoorlijk bouwprogramma, zoomede indien in het vastgestelde definitieve ontwerp, respectievelijk bestek en begrooting, door den opdrachtgever ingrijpende wijzigingen worden verlangd, waarvan het maken van geheel of gedeeltelijk nieuwe teekeningen, respectievelijk bestek en/of begrooting het gevolg is, moeten deze meerdere werkzaamheden afzonderlijk worden gehonoreerd in verhouding tot den meerderen arbeid.

Art. 28.

Indien de opdrachtgever meer dan één architect, niet tezamen in één firma verbonden, met de uitvoering van een opdracht wenscht te belasten, zal het honorarium met 30 % worden verhoogd, tenzij een hooger percentage wordt overeengekomen.

Art. 29.

Indien in een gebouw of op één bouwplaats gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, die tot verschillende klassen behooren, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend, volgens de klassen, waartoe zij behooren.

Art. 30.

Indien een bouwwerk op eene andere wijze dan volgens een algemeen contract van aanneming wordt uitgevoerd, zal het honorarium van den architect, berekend volgens de Tabel, krachtens eene vooraf te sluiten overeenkomst worden verhoogd, bij gebreke van welke overeenkomst die verhooging 35% van het totaal honorarium zal bedragen.

Art. 31.

Het honorarium is als volgt opeischbaar:

Het honorarium van het voorloopig ontwerp één maand na indiening van dat ontwerp bij den opdrachtgever,

het honorarium voor het uitvoeringsontwerp met bestek en gedetailleerde begrooting één maand, nadat uitvoeringsontwerp en bestek aan den opdrachtgever zijn toegezonden en de gedetailleerde begrooting gereed is gekomen,

het honorarium voor de algemeene details, zoodra deze gereed zijn;

het honorarium voor de hoofdleiding, enz., tijdens de uitvoering in termijnen, waarvan aantal, grootte en vervaltijd volgens overeenkomst worden geregeld, bij gebreke waarvan één vijfde gedeelte opeischbaar zal zijn, telkenmale wanneer één vierde gedeelte van den geschatten bouwtijd is verstreken en het resteerende één vijfde gedeelte bij het eindigen van den onderhoudstermijn, nadat de revisieteekeningen bij den opdrachtgever zijn ingeleverd.

Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk na afloop der werkzaamheden, waarvoor het verschuldigd is, voldaan.

De door hem gedane voorschotten kan de architect terstond terugvorderen.

Art. 32.

Indien de uitvoering van een door den architect aanvaarde opdracht wordt vertraagd door toedoen van den opdrachtgever, is deze, behoudens in gevallen van force majeure, verplicht den architect de voor dezen uit die vertraging voortvloeiende kosten te voldoen en hem bovendien voor elke maand, dat die vertraging langer dan drie maanden duurt, eene rente van 6 % 's jaars te vergoeden over het den architect uit de opdracht nog competeerende honorarium.

Art. 33.

De in deze regeling aangegeven minima honoraria gelden voor de op een door den B. N. A. vast te stellen lijst in klasse I gerangschikte gemeenten. In de op deze lijst in klasse II gerangschikte gemeenten kunnen de percentages door den architect met $^1/_5$ verminderd worden.

De architect, die zijn domicilie heeft in eene gemeente der 1e klasse, heeft het recht, de in die gemeente-klasse geldende tabel toe te passen.

Art. 34.

Alle onkosten zijn ten laste van den opdrachtgever. Hieronder worden verstaan: alle kosten, benoodigd voor de aanbesteding van een bouwwerk als: het vermenigvuldigen van bestek en voorwaarden, eventueele bijlagen en staat van aanwijzing, en van de bestekteekeningen, het uitnoodigen van inschrijvers of het op andere wijze bekend maken van de aanbesteding, advertenties enz., huur voor een lokaal tot het houden der aanbesteding, kosten van contracten, deurwaardersexploiten aan eigenaars of gebruikers van belendingen, leges, enz., kosten van voorloopige opmetingen, reizen, onderzoek van den bodem en van bestaande constructies op eigen of belendend terrein, onderzoek van servituten, enz.

Deze onkosten worden niet opgenomen in de aannemingssom, doch den opdrachtgever afzonderlijk door den architect in rekening gebracht, of door den opdrachtgever rechtstreeks voldaan.

Art. 35.

Het opzichthoudend personeel, belast o.m met het dagelijksch toezicht, de keuring der aangevoerde materialen, de dagelijksche leiding van den bouw, alsmede de administratie, wordt aangesteld en ontslagen door den architect en staat bij hem in dienstbetrekking.

Het aan dit personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den opdrachtgever. Het salaris benevens de kosten van verzekering e.d. komen niet ten laste van den architect doch van den opdrachtgever en worden, zoo de architect zulks verlangt, namens hem op de daarvoor gestelde tijden door den opdrachtgever aan de rechthebbenden betaald.

De kosten, vallende op het maken der werkteekeningen en uitslagen voor de uitvoering zijn mede voor rekening van den opdrachtgever; zij worden hem door den architect afzonderlijk in rekening gebracht. Bij kleine en weinig omvangrijke werken kan dit teekenwerk, ter beoordeeling van den architect, door den opzichter, belast met het dagelijksch toezicht, verricht worden. In dit geval worden die kosten niet afzonderlijk in rekening gebracht.

BEEINDIGING VAN DE OPDRACHT.

Hoofdstuk 7.

Art. 36.

De opdrachtgever kan ten allen tijde een gegeven opdracht herroepen, ook al ware de architect reeds met de uitvoering daarvan begonnen, mits hij dezen betaalt, behalve het volle honorarium, en de verschotten, voor den reeds verrichten arbeid, het volle honorarium, waarop de architect voor de verdere uitvoering van de opdracht recht zoude hebben gehad, en de onkosten, voortvloeiende uit eventueel door den architect voor de verdere uitvoering dier opdracht bereids aangegane verbintenissen.

Indien de opdrachtgever aantoont, dat ingevolge persoonlijke eigenschappen van den architect of bijzondere, van zijn wil onafhankelijke omstandigheden, van hem in gemoede niet kan worden verlangd, dat hij de opdracht verder laat uitvoeren, worden zijne uit de eerste alinea van dit artikel voortvloeiende verplichtingen in zooverre verminderd, dat hij in plaats van het volle honorarium, waarop de architect voor de verdere uitvoering der opdracht recht zoude hebben gehad, slechts de helft van dit honorarium behoeft te voldoen, terwijl overigens zijne verplichtingen blijven, als in genoemde alinea omschreven.

Indien de opzegging der opdracht het gevolg is van het feit, dat de architect zijne verplichtingen jegens den opdrachtgever niet is nagekomen, vervalt het recht van den architect op het in alinea 2 van dit artikel bedoelde halve honorarium en op vergoeding van onkosten onverminderd zijne verdere aansprakelijkheid volgens deze Algemeene Regelen jegens den opdrachtgever, indien daartoe gronden bestaan.

Art. 37.

De aan den architect gegeven opdracht vervalt niet door den dood van den opdrachtgever. Diens rechten en verplichtingen gaan over op zijne erfgenamen.

Art. 38.

De architect kan eveneens ten allen tijde de aanvaarde opdracht nederleggen, zelfs wanneer hij met de uitvoering daarvan reeds was begonnen. In dat geval verbeurt hij het voor den reeds verrichten arbeid hem toekomende honorarium, benevens vergoeding zijner verschotten.

Indien de architect echter aantoont, dat ingevolge persoonlijke eigenschappen of handelingen van den opdrachtgever of bijzondere, van zijn wil onafhankelijke omstandigheden, van hem in gemoede niet kan worden verlangd, dat hij de opdracht verder uitvoert, heeft hij recht op honorarium voor den reeds verrichten arbeid, voor zoover deze den opdrachtgever van nut kan zijn, benevens op vergoeding van zijne verschotten.

Indien de nederlegging der opdracht het gevolg is van het feit, dat de opdrachtgever zijne verplichtingen jegens den architect niet is nagekomen, is de opdrachtgever verplicht, den architect honorarium en onkosten te betalen, als in alinea 1 van artikel 36 omschreven.

Art. 39.

De aan den architect gegeven opdracht vervalt door zijn dood. Echter moet aan zijne erfgenamen, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde honorarium, het nog niet vervallen honorarium worden uitbetaald, berekend naar den stand van het werk, de reeds aangevoerde materialen, de reeds gemaakte teekeningen en in het algemeen naar den bereids door den architect verrichten arbeid.

Omtrent de keuze van den nieuwen architect worden de erfgenamen van den overleden architect, zoo de opdrachtgever diens ontwerp wil uitvoeren, door dezen geraadpleegd.

Hoofdstuk 8. EIGENDOMS- EN AUTEURSRECHTEN.

Art. 40.

De oorspronkelijke schetsen, teekeningen, alle detailteekeningen, het bestek en de begrooting blijven het eigendom van den architect, terwijl een copie der revisiebestekteekeningen (waarin eventueel aangebrachte wijzigingen zijn aangegeven) de teekeningen der uitgevoerde leidingen, voor zoover onder zijne directie uitgevoerd, met alle daarbij behoorende gegevens, als putten, richting- en doorsnedeveranderingen, inspectieluiken, enz. bij de eindoplevering door hem aan den opdrachtgever worden verstrekt. De opdrachtgever is verplicht, den architect, zoo deze dit verlangt, voor de ingeleverde teekeningen een ontvangstbewijs te geven.

Art. 41.

Onverminderd de bepalingen der Auteurswet heeft de architect het uitsluitend recht van verwezenlijking en verveelvoudiging van zijne ontwerpen, schetsen, modellen, enz. Door het ter hand stellen van deze ontwerpen enz. aan den opdrachtgever, ontvangt deze niet het recht, deze ontwerpen, enz. zonder toestemming van den architect uit te voeren of te doen uitvoeren. Indien de architect echter, zonder gegronde redenen, weigert een opdracht tot uitvoering van een door hem vervaardigd ontwerp te aanvaarden, of een bereids door hem aanvaarde opdracht tot uitvoering nederlegt, zal de opdrachtgever gerechtigd zijn, het ontwerp ook zonder toestemming van den architect te doen uitvoeren. Ditzelfde geldt, indien na het overlijden van den architect, zijne erfgenamen zonder gegronde redenen, hunne toestemming tot uitvoering van het ontwerp weigeren.

Art. 42.

De architect heeft het recht, de materieele verwezenlijking van zijn ontwerp te voorzien van zijn naam of naamteeken op een zichtbare plaats aan den gevel, mits dit het uiterlijk of het gebruik van het werk niet schaadt, zoomede, om van het in- en uitwendige afbeeldingen te maken of te doen maken.

De architect kan eischen, dat zijn naam of naamteeken van het werk wordt verwijderd, indien door wijzigingen, zonder zijne goedkeuring aangebracht, dit werk van karakter of gehalte veranderd is.

Hoofdstuk 9. GESCHILLEN.

Art. 43.

Nimmer zal een der partijen, noch hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden, over eenig tusschen hen, naar aanleiding van de aan den architect gegeven opdracht gerezen geschil, of daarmede direct of indirect samenhangende, de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen inroepen.

Indien eenig geschil, als in het vorig lid bedoeld, mocht ontstaan, zal hetzelve beslecht worden door drie scheidslieden, of, zoo partijen hieromtrent overeenkomen, door één scheidsman.

Betreft het een geschil, waarbij het gevorderde bedrag f 1000.— of minder is, dan zal, tenzij partijen eene beslissing door drie scheidslieden verlangen, het geschil, door één scheidsman worden beslist.

In alle deze gevallen worden de scheidslieden gekozen uit de Commissie van Geschillen, ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten.

Indien het geschil behandeld wordt door drie scheidslieden zal één van hen worden aangewezen door den Voorzitter der Commissie van Geschillen, één door den opdrachtgever, één door den architect. Zoo een der partijen, door of namens de wederpartij uitgenoodigd, nalatig is, om binnen 14 dagen daarna zijnerzijds een scheidsman te benoemen, zal ook deze scheidsman door den Voorzitter der Commissie van Geschillen worden aangewezen.

Wordt het geschil behandeld door één scheidsman en kunnen partijen omtrent de keuze niet tot overeenstemming komen, dan zal de scheidsman, op verzoek van de meest gereede partij, worden aangewezen door den Voorzitter der Commissie van Geschillen.

Indien een scheidsman overlijdt, of buiten staat geraakt, verder als zoodanig te fungeeren, zal binnen 14 dagen na het ontstaan der vacature een andere scheidsman worden aangewezen door de partij, die den vorigen scheidsman had aangewezen. Blijft zij daarmede in gebreke binnen den voormelden termijn, zoomede, indien de afgetreden scheidsman benoemd was door den Voorzitter der Commissie van Geschillen, zoo zal deze in de vacature voorzien. Waar in de volgende artikelen gesproken wordt van „Scheidsgerecht", is daaronder mede begrepen de „scheidsman" in de 2de en 3de alinea van dit artikel bedoeld.

Een geschil wordt geacht aanwezig te zijn wanneer één der partijen dit als zoodanig beschouwt.

Art. 44.

De Commissie van Geschillen bestaat uit 12 leden, te kiezen door de algemeene ledenvergadering van den B. N. A. Ook niet-leden van den B. N. A. mits architecten, kunnen tot lid der Commissie worden gekozen.

De helft der leden treedt om de twee jaren af, met dien verstande, dat de aftredende leden ten aanzien der aanhangige geschillen hunne bevoegdheid behouden. De leden zijn herkiesbaar.

De Commissie heeft haar zetel te Amsterdam aan het Bureau van den B.N.A. Zij benoemt uit haar midden een Voorzitter en een plaatsvervangend Voorzitter.

Het Bureau van den B. N. A. stelt de voor de Commissie ingekomen stukken terstond in handen van den Voorzitter of van diens plaatsvervanger.

Aan de Commissie is verbonden een rechtsgeleerd secretaris, die de zittingen van de Scheidsgerechten bijwoont en hen van juridische voorlichting en hulp bij het opstellen van hunne uitspraken dient.

Art. 45.

Indien de Voorzitter van de Commissie of zijn plaatsvervanger, zulks wenschelijk oordeelt, zal de eischende partij bij dezen Voorzitter een nader door dezen te bepalen bedrag storten tot waarborg van salaris en kosten der scheidslieden. Zoolang dit bedrag niet is gestort, zal aan de aanvrage om benoeming van scheidsrechters geen gevolg behoeven te worden gegeven.

De kosten, aan de scheidsrechterlijke behandeling verbonden, worden door het Scheidsgerecht bij zijne beslissing vermeld en komen ten laste van de partij, die het geschil aanhangig heeft gemaakt. Zij moeten binnen 14 dagen na de toezending der beslissing door deze partij aan het scheidsgerecht worden voldaan. Dit kan bij zijne beslissing bepalen, dat die kosten, geheel of gedeeltelijk, door de wederpartij aan de eischende partij zullen moeten worden terugbetaald.

Het scheidsgerecht is bevoegd, de eventueel gestorte waarborgsom met de kosten der beslissing te verrekenen.

Art. 46.

Het geschil wordt aanhangig gemaakt door indiening van eene Memorie van Eisch, inhoudende de gronden van den eisch met eene duidelijke en bepaalde conclusie, bij de Commissie van Geschillen, onder vermelding, of berechting door één of door drie scheidsmannen wordt verlangd conform de bepalingen van Art. 43, zoomede welk lid der Commissie van Geschillen door de eischende partij tot scheidsman wordt aangewezen, respectievelijk zoo de beslissing door één scheidsman zal geschieden, welk lid door partijen wordt aangewezen.

Door of namens den Voorzitter ontvangt de gedaagde partij ten spoedigste een exemplaar der Memorie van Eisch, benevens de uitnoodiging, ook harerzijds conform de bepalingen van Art. 43 een scheidsman aan te wijzen, respectievelijk zoo de beslissing door één scheidsman zal geschieden, te verklaren, of zij met den door de eischende partij aangewezen scheidsman genoegen neemt.

Tevens wordt aan de gedaagde partij medegedeeld, binnen welken termijn zij hare Memorie van Antwoord bij de Commissie van Geschillen moet inleveren. Het Scheidsgerecht kan de indiening van verdere memories toestaan. Alle memoriën moeten in vijfvoud worden ingediend, zoo het geschil door 3 scheidslieden wordt berecht, in drievoud, zoo één scheidsman uitspraak zal doen.

Na de wisseling der memoriën is het Scheidsgerecht bevoegd, ambtshalve of op verzoek van één of beide partijen:

1. Partijen en/of hunne gemachtigden te hooren,
2. Getuigen en deskundigen te hooren,
3. Al datgene te doen, wat het tot eene goede beslissing van het geschil nuttig oordeelt.

Art. 47.

Partijen hebben de bevoegdheid zich te doen vertegenwoordigen, of door raadslieden te doen bijstaan. Indien het Scheidsgerecht pogingen tot verzoening wenscht te doen, of om andere redenen de persoonlijke verschijning van partijen gelast, zijn deze verplicht, te verschijnen.

Art. 48

Het Scheidsgerecht geeft zijne beslissing als goede mannen naar billijkheid. Deze Algemeene Regelen zijn in hun geheel op elk geschil van toepassing, beslechting van eenig geschil zal niet anders mogen geschieden, dan met inachtneming van deze Algemeene Regelen.

Art. 49.

Alvorens uitspraak te doen in den vorm van een arbitraal vonnis geeft het Scheidsgerecht, zoodra het naar zijn oordeel voldoende ingelicht is, aan partijen bij aangeteekend schrijven kennis, tot welke conclusie het gekomen is.

Zoo een der partijen alsdan een uitspraak in den vorm van een arbitraal vonnis wenscht, zal het Scheidsgerecht binnen zes weken na kennisgeving van dit verlangen uitspraak in dien vorm geven. Het vonnis wordt, met de andere eventueele daarbij behoodigde stukken, gedeponeerd ter Griffie der door de wet aangewezen Arrondissements-Rechtbank.

Hoofdstuk 10. ALGEMEENE REGELEN VOOR UITBREIDINGSPLANNEN.

Art. 50. De uitbreidingsplannen worden onderscheiden in drie categorieën:

A. Landelijke uitbreidingsplannen.
B. Stedelijke „
C. Verkavelingsplannen (meer beperkte oppervlakten).

Onder landelijke plannen worden verstaan, ontwerpen voor uitbreiding van landelijke ge-

meenten, waarvan de plannen slechts voor een deel op gesloten bebouwing betrekking hebben, maar die verder ruime open bebouwing in de eerste toekomst veronderstellen, en waarbij over een groot oppervlak, geen bepaalde bouwblokken moeten worden ontworpen, doch wel door rooilijnen de ruimten van straten, pleinen, enz. moeten worden vastgelegd. Bouwverbod kan eventueel tot een beperkt oppervlak worden doorgevoerd.

Onder stedelijke uitbreidingsplannen worden verstaan: ontwerpen voor uitbreiding van steden of zulke landelijke gemeenten die door industrie of andere sterke bevolkingstoename, zich verder in den gesloten bouw als steden gaan ontwikkelen.

Het overwegend gedeelte dezer studie zal aan alle eischen van de Woningwet moeten voldoen, en de bouwverbodbepalingen worden over het geheele stelsel van bouwblokken doorgevoerd.

Onder verkavelingsplannen worden verstaan: de plannen voor verkaveling van terreinen ten dienste van woonwijken, tuindorpen, villaparken, woninggroepen en dergelijke, die als een nadere uitwerking van de sub A en B bedoelde plannen zijn te beschouwen.

Art. 51. De werkzaamheden voor de sub A en B bedoelde plannen, in verband met de Voorschriften der Woningwet, te verrichten, bestaan in het maken van:

I. *Hoofdverkeerswegenkaart.*

De hoofdverkeerswegen in verbinding met de omgeving, zoowel intercommunaal te land en te water, normale schaal 1 op 10000, daarbij toekomstige tramwegennet of andere verkeersbanen op te nemen.

II. *Bebouwingskaart.*

Aanduiding der bijzondere bestemming van wijken, als woonwijken, arbeiderswijken, tuinstadaanleg, open bebouwing, parkreserven, enz. Deze kaart in kleuren bewerkt, al of niet op die der hoofdverkeerswegen als ondergrond 1 op 10000 eveneens in onderdeelen aan te geven op de kaart 1 op 2500.

III. *Eigenaarskaart.*

Schaal 1 op 2500, of zoo groot als de aanwezig kadastrale kaarten mochten aangeven. Deze kaart wordt onder leiding van den ontwerper op kosten van den opdrachtgever, bewerkt.

De eigenaarslijsten, in verband met de lijsten der straten en wegen en de bouwverbodlijsten onder toezicht van den ontwerper, ten raadhuize op kosten van den opdrachtgever te bewerken.

IV. *Spinwebkaart.*

Spinwebkaart waarop de verdere verdeeling door hoofd- en secundaire verkeerswegen is aangegeven, waarop nog in het midden wordt gelaten, de nadere detailaanduiding van de woonwegen, enz. Deze kaart veronderstelt dat de ontwerper toch reeds in schets het tracé van de belangrijkste bouwblokken heeft doorgewerkt, 1 op 2500. Als deze arbeid geschiedt moet de eigenaarskaart reeds beschikbaar zijn.

V. *Wegenkaart.*

Dezelfde kaart als grondslag nemende, wordt voor het definitieve uitbreidingsplan eene kaart gemaakt, onder toepassing van de dwarsprofielen op de typische bouwblokken, die alle nauwkeurig zijn uitgewerkt, in verband met de bestemming 1 op 2500.

VI. *Rooilijnenkaart.*

Het trekken der rooilijnen, zoowel van voorgevels als achtergevels, stelt dan ook vast waar voortuinen moeten komen, of inpandige perceelen toegelaten zijn, deze rooilijnen worden vastgelegd in de typische dwarsprofielen, en in lijn en cijfers op het uitbreidingsplan aangeduid.

VIII. *Dwarsprofielen.*

De dwarsprofielen over straten en wegen, zullen, bij meer saamgedrongen stedelijke bebouwing, bijzondere aandacht verdienen in verband met verkaveling en studie van en kritiek op de bouwverordening.

VIII. *Memorie van Toelichting.*

In de toelichting wordt een beredeneerd overzicht gegeven van de geheele ontwikkeling van het plan en de belangrijkste overwegingen die daarbij hebben gegolden.

Art. 52. De opdrachtgever stelt ter beschikking van den ontwerper:

a. alle beschikbare statische gegevens op het plan betrekking hebbende,
b. de noodige calque's van een overzichtskaart schaal 1 à 10000 of schetsbladen van de stafkaart,
c. de noodige calque's van de bestaande kadastrale kaarten op eene schaal van ten minste 1 op 2500, bijgewerkt tot op het oogenblik van de opdracht en tijdens de bestudeering daarvan bijgehouden,
d. alle gegevens betreffende hoogteligging en afmetingen van terreinen, wegen, enz. die de ontwerper noodig heeft bij de studie van het plan,
e. de eigenaarskaart met het administratief daaraan verbonden werk, van de lijsten der eigenaars der straten, pleinen en omschrijving van het bouwverbod; daarmede is bedoeld een afdruk van de kadastrale kaarten 1 op 2500, waarbij registers van eigenaars, terwijl perceelen, toebehoorende aan denzelfden eigenaar met gelijke kleur worden aangeduid.

Art. 53. De ontwerper maakt studie van het te behandelen deel der gemeente en van de technische en economische elementen, die den grondslag vormen voor het plan; hij stelt zich in verbinding met autoriteiten, instellingen of particulieren, voor zoover dit voor een praktisch plan noodig is, hij voert echter geen onderhandelingen, zonder bijzondere opdracht van den opdrachtgever.

Het schetsontwerp in potlood, zoowel dat van de algemeene verkeerswegen, als dat van het uitgewerkt plan, wordt met den opdrachtgever besproken en zoo noodig gewijzigd; daarna wordt tot uitwerking van het definitieve plan overgegaan.

Door den ontwerper wordt in tweevoud geleverd

a. de hoofdverkeerswegenkaart 1 op 10000,
b. de spinwebkaart eventueel tezamen bewerkt met de wegenkaart,
c. de wegenkaart (het doorwerkte uitbreidingsplan met bestemming van wijken en rooilijnen, zoo deze niet afzonderlijk worden behandeld),
d. de dwarsprofielen der wegen,
e. de memorie van toelichting.

Deze stukken worden aanvankelijk in enkelvoud overgelegd voor de behandeling in den Raad, tot het nemen van het voorloopig besluit tot vaststelling van het uitbreidingsplan.

Na de tervisielegging en de definitieve goedkeuring door den Raad, worden de overige copieën afgewerkt en ingeleverd.

Art. 54. Het uitbreidingsplan wordt bewerkt op calque's van de kadastrale kaarten. Alle gebouwde perceelen worden met vlakke tint ingevuld. Aldus zijn alle aanwezige bouwwerken donker zichtbaar op de afdrukken die (zwart op wit) gemaakt worden van de calque der kadastrale kaart. Ter plaatse moeten de nieuwe bouwwerken worden opgenomen en op de calque bijgewerkt. Alle kadastrale nummers moeten worden ingeschreven. Een stel afdrukken dient als terreinkaart (veldkaart) daarop worden bij de opname ter plaatse de aanteekeningen gesteld.

Een ander stel afdrukken waarop de nummers duidelijk leesbaar zijn wordt bewerkt als eigenaarskaart, aan de hand van de lijsten der eigenaars, op het kadaster samengesteld, worden de gronden van elken eigenaar op bijzondere wijze met kleur aangeduid.

Een derde stel dient om daarop het voorloopig ontwerp te teekenen en in kleur af te werken. Dit voorloopig ontwerp wordt met autoriteiten bestudeerd (B. en W.) en na overeenstemming gekregen te hebben, wordt hierover de calque gelegd en het definitieve plan met zwaardere lijnen getrokken over het kadastrale plan.

De kaarten voor het definitief ontwerp alsmede de copieën worden in kleur bijgewerkt.

De werkkaarten worden niet gerold, maar in kleinere vakken verdeeld en gevouwen, al of niet op linnen geplakt.

De af te leveren kaarten worden op linnen geplakt, gevouwen in veelvouden van de maten 20 × 33 c.M. (overeenkomende met de maat van alle geschreven bescheiden van de departementale, provinciale en gemeentelijke besturen).

Als maximum afmetingen der kaarten worden aangehouden: 3 × 30 of 90 c.M. 2 × 3 × 22 of 132 c.M. Langs de aansluitende zijden kunnen stroken van enkele centimeters als overslag dienen.

De bijschriften worden zooveel doenlijk aldus aangebracht, dat het Noorden van de kaart naar boven is gericht. Elke kaart wordt van een windroos op noordpijl en eene geteekende schaal voorzien.

Art. 55. De technische uitvoering aanleg van wegen, straten enz., geschiedt door ambtelijke technici.

Een juist begrip van het auteursrecht brengt mede, dat wijzigingen in de uitbreidingsplannen niet anders dan onder medewerking en goedkeuring van den ontwerper tot stand worden gebracht.

Art. 56. De honoreering van de uitbreidingsplannen geschiedt volgens de onderstaande tabel, met dien verstande dat voor de sub A bedoelde plannen het driekwart gedeelte en voor de sub C bedoelde plannen het tweevoud van dit tarief in rekening wordt gebracht.

In die gevallen waarin alleen een voorloopig ontwerp wordt vereischt dat door een Publieken Dienst of ander bureau verder technisch en administratief wordt uitgewerkt, zal voor de categorieën A en B het honorarium worden berekend op 60% van de in de tabel opgenomen cijfers.

De kosten van het afdrukken en op linnen plakken der kaarten worden door den opdrachtgever gedragen.

Art. 57. Voor zoover daartoe in aanmerking komend, zijn alle bepalingen van de aan Hoofdstuk 10 voorafgaande artikelen dezer Algemeene Regelen, toepasselijk op de opdrachten voor uitbreidingsplannen.

HONORARIUMTABEL
VOOR UITBREIDINGSPLANNEN.

Aantal Hectaren.	Honorarium. Totaal.	p. H. A.
2000	*f* 15.000	*f* 7.50
1800	„ 13.680	„ 7.60
1600	„ 12.320	„ 7.70
1400	„ 11.060	„ 7.90
1200	„ 9.720	„ 8.10
1000	„ 8.300	„ 8.30
900	„ 7.740	„ 8.60
800	„ 7.120	„ 8.90
700	„ 6.510	„ 9.30
600	„ 5.820	„ 9.70
500	„ 5.125	„ 10.25
450	„ 4.860	„ 10.80
400	„ 4.600	„ 11.50
350	„ 4.272	„ 12.20
300	„ 3.900	„ 13.—
250	„ 3.425	„ 13.70
200	„ 2.980	„ 14 90
150	„ 2.490	„ 16.60
100	„ 1 940	„ 19.40
90	„ 1.818	„ 20.20
80	„ 1.620	„ 21.—
70	„ 1 547	„ 22.10
60	„ 1.404	„ 23.40
50	„ 1.250	„ 25.—
40	„ 1.120	„ 28.—
30	„ 915	„ 30.30
20	„ 690	„ 34.50
10	„ 480	„ 48.—
9	„ 459	„ 51 —
8	„ 440	„ 55.—
7	„ 420	„ 60.—
6	„ 400	„ 66 50
5	„ 375	„ 75.—
4	„ 348	„ 87.—
3	„ 307	„ 102.50
2	„ 252	„ 126.—
1	„ 200	„ 200.—

CONCEPT-NOTULEN DER LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A. GEHOUDEN OP ZATERDAG 8 JULI 1922 IN HET AMERICAN-HOTEL TE AMSTERDAM.

De presentielijst is geteekend door 32 leden. Van het Bestuur zijn aanwezig de Voorzitter, de heer Paul J. de Jongh, en de heeren J. v. d. Valk, A. R. Hulshoff, C. N. v. Goor en Jan Wils. De heeren Slothouwer en Knuttel gaven bericht van verhindering.

De vergadering wordt rond kwart over tien geopend.

De notulen van de vorige vergadering (jaarvergadering), in concept aan de leden toegestuurd, worden zonder voorlezing goedgekeurd.

Hierna doet de Voorzitter enkele mededeelingen; in de eerste plaats over het op handen zijnde Xde Intern. Architecten-Congres te Brussel in September a.s., waaraan tevens een Tentoonstelling is verbonden. Op voorstel van het Bestuur besluit de vergadering den B. N. A. op het Congres officieel te doen vertegenwoordigen. Echter zal moeten worden afgezien van een collectieve deelname door den B.N.A. aan de Tentoonstelling, omdat de tijd van voorbereiding, door het Comité daarvoor gegeven, veel te kort is, en buitendien voor de daaraan verbonden niet onbelangrijke kosten geen middelen beschikbaar zijn.

In aansluiting met de gepubliceerde correspondentie van het Bestuur met den Minister van Arbeid over de verhooging van het architectenhonorarium voor volkswoningbouw tot 45 pCt. boven dat, berekend volgens de bouwsommen van 1914, zal het Bestuur een schrijven richten tot den Minister waarin wordt aangedrongen alsnog tot een redelijke oplossing te komen. Het betreffende concept-schrijven wordt voorgelezen, en door de vergadering goedgekeurd.

Hierna geeft de Voorzitter een kort resumé van de bemoeiingen van het Bestuur naar aanleiding van de besluiten der ledenvergadering van 19 November 1921 betreffende het ontwerp collectief arbeidscontract voor Bouwkundige Technici. Het Bestuur heeft een conferentie gehad met eenige vertegenwoordigers der Federatie waarin enkele punten werden besproken waarvan het Bestuur toezegde ze, mocht de Federatie de aanneming ervan een verbetering achten, zoo noodig aan de ledenvergadering van den B. N. A. ter overweging te geven. De uitslag van het gehouden referendum loopt echter over de oorspronkelijke voorstellen en, naar de meening van het Bestuur, niet over eventueele wijzigingen, een meening die door de uiteenzettingen van de Federatie niet kon worden gewijzigd. Daarbij komt nog de bekende motie door den Bond van Technici aangenomen, waarin o. m. gesproken wordt van schending van eerlijkheid en goede trouw door den B. N. A.

Het Bestuur heeft zich op het standpunt gesteld, dat van hem niet kan worden verwacht, met voorstellen betreffende wijziging van het ontwerp collectieve-arbeidsovereenkomst bij de ledenvergadering te komen, zoolang de bewuste passage niet is ingetrokken en het publiek op afdoende wijze, ter beoordeeling van het Bestuur, hiervan is in kennis gesteld. De Federatie geeft echter te kennen dat zij voor deze motie geen verantwoording op zich heeft te nemen.

Het Bestuur is deze meening niet toegedaan en blijft bij zijn ingenomen standpunt dat de Federatie ten aanzien van de gesties van federatief aangesloten lichamen, ter zake van de acties, die de Federatie als geheel voert, de consequenties moet aanvaarden.

Deze opvatting zal aan de Federatie alsnog worden kenbaar gemaakt.

Een kort debat ontspint zich over de vraag of de architecten thans vrij zijn in het bepalen der salarissen. De Voorzitter is van meening, dat nu het collectief contract niet gesloten is, de leden feitelijk vrij zijn, maar niettemin blijft het aanbeveling verdienen dat de leden niet lager gaan dan de cijfers der vastgestelde loonregeling, omdat deze cijfers, zooals ze in November zijn aangenomen alreeds onder den invloed stonden van de dalende conjunctuur. Ten slotte deelt de Voorzitter mede dat één lid van den B. N. A. bij de Rijksverzekeringsbank in hooger beroep gaat over zijn aanslag overeenkomstig de Ongevallenwet, zoodat vrij spoedig een beslissing der autoriteiten zal te wachten zijn.

Aangezien alle ingekomen stukken betrekking hebben op punt 5 van de agenda, worden deze niet afzonderlijk behandeld, maar komt direct aan de orde punt 5: de Algemeene Regelen betreffende de Rechtsverhouding tusschen Architect en Opdrachtgever.

De Voorzitter wijst vóór de bespreking nadrukkelijk op het standpunt van het Bestuur dat op deze vergadering slechts gediscussieerd zal kunnen worden over artikelen, die op de vorige vergaderingen in September en October niet definitief aangenomen zijn.

Het is niet mogelijk op besluiten van de vorige vergadering thans terug te komen. De Voorzitter geeft de vergadering gelegenheid te kennen te geven, dat ze in deze de opvatting van het Bestuur deelt.

De heer Brinkman informeert of de vergadering een beslissing moet nemen over het geheele ontwerp. Het zal dan z. i. wenschelijker zijn daarvoor een referendum uit te schrijven en niet de aanvaarding van deze Alg. Reg. over te laten aan de toevalligheid van de samenstelling van *deze* vergadering. De heer Buskens heeft bezwaar tegen de opvatting van het Bestuur. Er is sinds September zooveel veranderd, dat het noodig zal zijn enkele artikelen alsnog te herzien. Bovendien komt het voor, dat de persoonlijke meening van sommige leden geheel is gewijzigd in dien tijd,

zoodat het wenschelijk is, dat zij als het om belangrijke artikelen gaat, hierover nog zullen kunnen spreken. Ook de heer Verheul kan zich niet vereenigen met de opvatting van het Bestuur; er moet toch nu gelegenheid zijn vroeger gemaakte fouten te herstellen.

De heer de Jongh beantwoordt de sprekers. Het gaat hier om de eerbiediging van de besluiten van de ledenvergadering. Iedere ledenvergadering beslist zelfstandig en het Bestuur zou niet de verantwoording kunnen dragen van een methode, waarbij de besluiten van een vorige vergadering, ook vóór het onderwerp geheel is afgehandeld, buiten de agenda om, door elke opvolgende ledenvergadering weer teniet gedaan zouden kunnen worden. Het standpunt van het Bestuur strekt zich uit over principieele wijzigingen; natuurlijk kunnen, indien werkelijk noodig, verduidelijkende redactiewijzigingen nog worden aangebracht. Daarna gaat de Voorzitter over tot de behandeling van de Algemeene Regelen artikels-gewijze.

Artikel 1. In dit artikel is thans weggebleven de door de vorige ledenvergadering aangenomen aanduiding van de positie van den architect overeenkomstig de volgende redactie: „de architect is de vertrouwensman en technisch en aesthetisch adviseur van den opdrachtgever. Hij treedt bij de uitvoering en afwikkeling van een hem opgedragen werk op als gemachtigde van den opdrachtgever." Aangezien de Commissie zelf geen dringend argument blijkt gehad te hebben om deze clausule weg te laten, wordt zij weer aan het artikel toegevoegd.

Artikel 3. Door den Kring „Den Haag" wordt voorgesteld een uitersten termijn te noemen, waarop de toezending van de honorariumregeling aan den opdrachtgever moet plaats hebben. Er is een schrijven van den heer Ouëndag om de moeilijkheden te ondervangen door het beschikbaar stellen van strookjes, die op het briefpapier zouden kunnen worden geplakt en waarop stond aangegeven: „Alle werkzaamheden worden berekend overeenkomstig de regelen en tabel van den B. N. A." Voorts was er een schrijven van een oud-lid van den B. N. A., den heer Posthumus Meyjes, om, zooals de oude tabel voorschrijft, de overlegging van de tabel *verplichtend* te stellen.

Over deze oplossingen wordt geruimen tijd gediscussieerd, waarna ten slotte een voorstel van den heer Verheul om de overlegging van de tabel weer verplichtend te stellen, dat de heer Diehl aanvult met de woorden *„voor of bij de opdracht"*, in stemming wordt gebracht en aangenomen met 22 tegen 10 stemmen; met laatste aanvulling wordt de mogelijke eisch voorkomen, om bij elke opdracht de A. R. over te leggen.

Artikel 6. Hierop stelt de Kring Den Haag een amendement voor, waarin bepaald wordt, dat, ingeval het schetsontwerp tegelijk geldt als definitief ontwerp, het architectenhonorarium over beide ontwerpen zal worden berekend. Aangezien de hier bedoelde mogelijkheid zeer exceptioneel is en de voorgestelde wijziging buitendien niet billijk wordt geacht, zal zij niet in de Regelen worden opgenomen. Artikel 6 wordt aangenomen conform de redactie van de Commissie.

Artikel 7. Bij dit artikel wordt opgemerkt, dat de op de vorige vergadering besloten toevoeging omtrent honoreering van werkzaamheden voor het verkrijgen van een geschikt bouwprogram zijn verwerkt in Art. 28. (nieuw 27).

Artikel 8. Overeenkomstig de opmerking van het Bestuur in zijn noot onder het rapport, wordt dit artikel aangenomen conform het besluit van de ledenvergadering van September 1921.

Artikel 10. wordt aangenomen volgens de redactie van het Bestuur in zijn noot conform het besluit van de ledenvergadering van September.

Artikel 11. Door den „Kring „Haarlem" wordt voorgesteld den bewijslast te leggen bij den principaal. De Commissie was echter van oordeel, dat de architect den bewijslast gemakkelijker dragen kan omdat het technische zaken raakt. De redactie van artikel 11 wordt aangenomen.

Artikel 12. De Commissie, gesteund door den kring Haarlem, stelt voor dit artikel te schrappen. Na eenige discussie, waarbij in het midden wordt gebracht, dat in vele gevallen door den principaal een onjuist gebruik van dit artikel zou kunnen worden gemaakt, wordt met 21 voor en 10 tegen besloten het artikel te schrappen.

Artikel 13. Na een lange discussie waaruit bleek, dat voor de bedoeling van dit artikel de redactie niet duidelijk genoeg was, werd een nieuwe redactie aangenomen. Deze redactie, opgesteld door den heer Hulshoff, luidt als volgt: „De architect is als vertrouwensman van den opdrachtgever verplicht ervoor te zorgen, dat de opdrachtgever zijn rechten, tot den afloop van het contract van aanneming, tegenover den aannemer kan doen gelden".

Artikel 20 Dit artikel wordt aangenomen, aangevuld met de clausule van het Bestuur, zoodat achter het woordje „dat" in den vijfden regel zal worden ingelascht „gezien de toestand van het werk op den dag van opname".

In Artikel 22 sub f blijkt een zetfout te zijn ingeslopen. Dit moet luiden: f bij bouwwerken vallende onder klasse A de halve kosten der werken in artikel 14 genoemd, bij bouwwerken vallende onder de klasse B en C, de totale kosten dier werken. Bovendien wordt aangenomen een toelichtende clausule van den Kring „Haarlem" om nader te preciseeren: dat zoo deze werken door of onder verantwoordelijkheid der specialisten worden uitgevoerd, slechts de helft kan berekend worden.

Artikel 23. Overeenkomstig het besluit van de vorige ledenvergadering zijn de percentages genoemd onder *b uitvoeringsontwerp* en onder *c algemeene details* vastgesteld op respectievelijk 25 en 15 %.

Artikel 24 werd goedgekeurd; er zal alsnog aan worden toegevoegd: „*speciale tarieven van overheidswege gaan voor*".

Artikel 32. Voor dit artikel was door den heer Rosenboom, ter verduidelijking, een andere redactie voorgesteld. Deze redactie wordt aangenomen; zij luidt als volgt:

Het honorarium is als volgt opeischbaar:

Het honorarium voor het voorloopig ontwerp één maand na indiening van dat ontwerp bij den opdrachtgever.

Het honorarium voor het uitvoeringsontwerp met bestek en gedetailleerde begrooting één maand, nadat uitvoeringsontwerp en bestek aan den opdrachtgever zijn toegezonden, en de gedetailleerde begrooting gereed is gekomen.

Het honorarium voor de algemeene details zoodra deze gereed zijn.

Het honorarium voor de hoofdleiding enz., tijdens de uitvoering in termijnen, waarvan het aantal, grootte en vervaltijd volgens overeenkomst worden geregeld, bij gebreke waarvan één vijfde gedeelte opeischbaar zal zijn telkenmale wanneer een vierde gedeelte van den geschatten bouwtijd is verstreken, en het resteerende één vijfde gedeelte bij het eindigen van den onderhoudstermijn nadat de revisieteekeningen bij den opdrachtgever zijn ingeleverd.

Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk na afloop der werkzaamheden, waarvoor het verschuldigd is, voldaan. De door hem gedane verschotten kan de architect terstond terugvorderen.

Artikel 33 wordt aangenomen volgens het meer beknopte redactie-voorstel van de commissie.

Artikel 34. De Kring „Haarlem" stelt voor terug te komen op het besluit van de vorige ledenvergadering en, zoo dit om organisatorische overwegingen niet gaat, de volgende motie in behandeling te nemen: „De vergadering enz. is van meening dat artikel 34 der concept Algemeene Regelen uit billijkheidsoverwegingen en terwille van de eenheid van den B.N.A., vooral naar buiten, moet worden geschrapt." De Voorzitter stelt voor deze motie niet in behandeling te nemen ter besparing van tijd. Immers een eventueele aanneming na de — te verwachten lange — discussie, kan tot niets anders leiden, dan dat het Bestuur de motie naast zich neer moet leggen, omdat de strekking ervan in strijd is met een aangenomen besluit van de vorige ledenvergadering. Het voorstel van den Voorzitter om de motie niet in bespreking te brengen, wordt aangenomen met 15 stemmen voor, 3 stemmen tegen en 8 stemmen blanco.

Artikel 34 wordt daarna aangenomen, nadat om praktische redenen 20 % veranderd was in 1/5.

Artikelen 37 en 39 worden aangenomen met de toevoegingen, door het Bestuur in zijn nood genoemd, bedoelende vermelding van de persoonlijke eigenschappen van den architect in de tweede alinea van artikel 37, en de persoonlijke eigenschappen en handelingen van den opdrachtgever in artikel 39, overeenkomstig besluit der vorige ledenvergadering. De volgende artikelen worden zonder discussie volgens de laatste redactie aangenomen, alsook het voorstel tot opname in de Alg. Regelen van het hoofdstuk betreffende de honoreering voor uitbreidingsplannen.

Aan het einde der artikelsgewijze behandeling, wenschen verschillende leden nog aan te toonen de noodzakelijkheid van wijziging van enkele artikelen, in het bijzonder de artikelen 24 en 34. Met aandrang wordt gevraagd om een oplossing, waardoor bespreking van bedoelde wijzigingen alsnog mogelijk wordt.

De Voorzitter blijft bezwaar maken voorstellen, die in strijd moeten worden geacht met in vorige vergaderingen aangenomen besluiten, in deze vergadering in behandeling te nemen, en zeker niet, zoolang niet de Alg. Regelen in hun geheel zijn aangenomen.

Na levendige discussie wordt op voorstel van den heer Rosenboom besloten, dat de Alg. Regelen op 1 October a. s. in werking zullen treden, dat vóór dien tijd de leden binnen een door het Bestuur te stellen termijn, gelegenheid zullen hebben, zich alsnog over enkele artikelen uit te spreken, waarover dan in een in September te houden ledenvergadering definitief zal worden beslist.

De Voorzitter stelt nu aan de orde de stemming over de Algemeene Regelen in hun geheel, die zonder hoofdelijke stemming worden aangenomen.

Na afloop van de bespreking wordt door den heer Ir. J. F. Hoytema, Hoofd van het Bouwkundig Bureau bij het Departement B. O. W. in Ned. Indië een lezing met lichtbeelden gehouden over: „Europeesche Bouwkunst in Ned. Indië" die met veel belangstelling door de aanwezigen wordt gevolgd en die den spreker een dankbaar applaus bezorgt.

De Voorzitter stelt de aanwezigen in de gelegenheid zoo noodig enkele inlichtingen aan den heer Hoytema te vragen, waarvan een der leden gebruik maakt. Hij bedankt vervolgens den heer Hoytema namens de aanwezigen.

Van de rondvraag maakt geen der leden gebruik, waarop de Voorzitter, onder dankzegging voor de betoonde belangstelling, de vergadering sluit.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 30. 29 JULI 1922.

INHOUD: Schrijven van het Best. v. d. B.N.A. aan den Minister van Arbeid inzake de 145 %. — Prijsvraag. — Xe Intern. Arch.-Congres. — Werk van de Afd. „Gebouwen" Publ. Werken, Amsterd. — Rijkswoningr. — Ingez. met Naschr. — Oud-Amersfoort.

SCHRIJVEN VAN HET BESTUUR VAN DEN B. N. A. AAN DEN MINISTER VAN ARBEID INZAKE DE 145 %.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Arbeid, 's-Gravenhage.

Excellentie.

Hiermede heeft het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A. de eer Uwe Excellentie de ontvangst te berichten van haar schrijven van 9 Mei gevolgd door het schrijven van 30 Mei inzake de arbitrage-commissie voor de berekening van het architectenhonorarium voor volkswoningbouw.

Ons Bestuur kan niet nalaten Uwe Excellentie zijn teleurstelling uit te drukken over de opvatting van Uwe Excellentie dat de instelling der arbitrage-commissie niet meer noodzakelijk is, gezien de gewijzigde tijdsomstandigheden.

Te meer spijt ons het antwoord van Uwe Excellentie waar wij gehoopt hadden in verband met Uw schrijven van 19 October 1920, waarin Uwe Excellentie schreef: „ik ben niet ongenegen mede te werken tot een verhooging van het honorarium tot 45 % boven dat van 1914", eerlang tot een oplossing van de regeling van het architecten-honorarium te komen.

Wij vertrouwen dan ook dat Uwe Excellentie alsnog bereid zal worden gevonden tot nader overleg waardoor althans aan de reeds vroeger ingediende plannen de gevraagde regeling zal kunnen worden toegepast.

Met verschuldigde gevoelens
Het Bestuur van den B.N.A.
D. F. SLOTHOUWER, *Secretaris.*

11 Juli 1922.

PRIJSVRAAG.

De Commissie van Beheer schrijft namens den Kerkeraad der Gereformeerde Kerk te 's-Gravenhage, een prijsvraag uit voor een Kerkgebouw met kosterswoning, enz. De deelname aan deze prijsvraag is uitsluitend opengesteld voor architecten, lidmaten van een der Gereformeerde Kerken in Nederland.

Bouwsom f 150.000.—. Uitgeloofd worden: 1e prijs f 1700.—, 2e prijs f 1100.—, 3e prijs f 700.—. De jury bestaat uit de heeren H. van der Kloot Meijburg, A. J. Kropholler, S. de Clercq, J. P. Thierry, architecten, en Jacob Por, monumentaalschilder. De antwoorden op de prijsvraag worden ingewacht vóór of op 15 Nov. 1922.

Het volledige programma, dat de goedkeuring draagt van de Permanente Prijsvraag-Commissie, is op aanvrage, kosteloos verkrijgbaar aan het adres van het Kerkelijk Bureau: Gereform. Kerk, Herderinnestraat 22*a*, te 's-Gravenhage.

XE INTERNATIONAAL ARCHITECTEN-CONGRES.

In aansluiting op de voorloopige mededeeling in het Bouwk. Wbl. van 17 Juni j.l., omtrent het in September te Brussel te houden congres, volgt hieronder het officieel programma. Exemplaren hiervan, met inschrijvingsformulier, kunnen worden aangevraagd aan het adres: *Avenue Louise 290, Bruxelles.*

PROGRAMME.

Bruxelles, Lundi 4 septembre: A 10 heures du matin: Conférence des Membres du Comité permanent international des Architectes; Palais d'Egmont.

A 2 heures: Ouverture solennelle du Congrès international des Architectes, au Palais des Académies. Première séance de travail.

Bruxelles, Mardi 5 septembre: A 10 heures: Ouverture des Expositions internationale, nationale et nationale rétrospective, au Palais d'Egmont.

De 2 à 6 heures: Séance de travail, Palais d'Egmont.

A 19 h. ½: Représentation de Gala au Théâtre Royal de la Monnaie.

Bruxelles, Mercredi 6 septembre: De 9 heures à midi: Séances de travail. Palais d'Egmont.

De 2 heures à 6 heures: Visite de la ville de Bruxelles.

Zône dévastée, Jeudi 7 septembre: Départ pour Ypres en chemin de fer: Visite de la région dévastée en auto-cars; logement à Bruges.

Bruges, Vendredi 8 septembre: Réception à l'Hôtel de Ville de Bruges par les autorités communales. Visite de la ville.

Retour à Bruxelles en chemin de fer.

Anvers, Samedi 9 septembre: Départ pour Anvers en chemin de fer.

Réception par la Société Royale des Architectes d'Anvers. Séance de travail. Visite de la ville. Excursion sur l'Escaut. Retour à Bruxelles.

Bruxelles, Dimanche 10 septembre: De 9 h. à midi: Visite des expositions. Après-midi: Excursion à Tervueren ou à Louvain.

A 7 h. ½: Banquet à l'Hôtel Métropole.

Bruxelles, Lundi 11 septembre: A 10 heures: Séance de clôture au Palais d'Egmont.

LES THÈMES.

I. De la responsabilité des Architectes. II. Barème des honoraires des Architectes. III. Le recrutement des Architectes fonctionnaires de l'Etat et des Municipalités. IV. Le droit d'auteur des Architectes. V. La profession d'Architecte, ses devoirs et ses droits. VI. La Femme Architecte. VII. Les concours publics nationaux et internationaux d'Architecture. — La situation de l'Architecte lauréat d'un concours international ou chargé de travaux à l'étranger. VIII. Le tracé des villes. IX. Les habitations à bon marché. X. L'influence du régionalisme en Architecture. XI. La conservation des monuments historiques; sa conciliation avec les exigences économiques, hygièniques et sociales des villes.

COTISATIONS.

Il est rappelé aux Congressistes que: La cotisation des membres adhérents du Congrès est de cinquante francs (monnaie belge). La cotisation est de trente francs pour les dames accompagnant les membres du Congrès. Cette cotisation leur donne le droit d'accompagner les congressistes dans les réceptions, visites et excursions. Les membres adhérents recevront gratuitement toutes les publications.

EXCURSIONS ET RÉCEPTIONS.

Le programme détaillé des excursions et réceptions ainsi que la côte-part éventuelle des adhérents seront communiqués ultérieurement.

A titre d'indication, voici un aperçu des frais approximatifs de chacune des journées d'excursion ou réception.

Gala au Théâtre Royal de la Monnaie. — Les places du rez-de-chaussée et de la première galerie sont mises à la disposition des membres du Congrès. — Prix des places. Fauteuil d'orchestre baignoires, premières loges et premiers balcons: 12 frs. Parquet: 8 frs. Parterre: 5 frs.

Zône dévastée. Trajet de Bruxelles à Ypres en chemin de fer 2me classe (aller): 17.10 frs. Excursion en auto-car: 10 frs. Déjeuner à Ypres: 8 à 12 frs. Dîner à Bruges: 10 à 15 frs. Logement à Bruges avec petit dejeuner du matin: 10 — 12 — 15 frs. Trajet de Bruges à Bruxelles en chemin de fer 2me classe (aller): 13.90 frs.

Anvers. Trajet en chemin de fer 2me classe (aller): 6.20 frs. Déjeuner: 10 frs. Excursion en bateau: 5 frs.

Bruxelles. Dimanche 10 Septembre — Banquet à l'Hôtel Métropole: 50 frs. Vins compris.

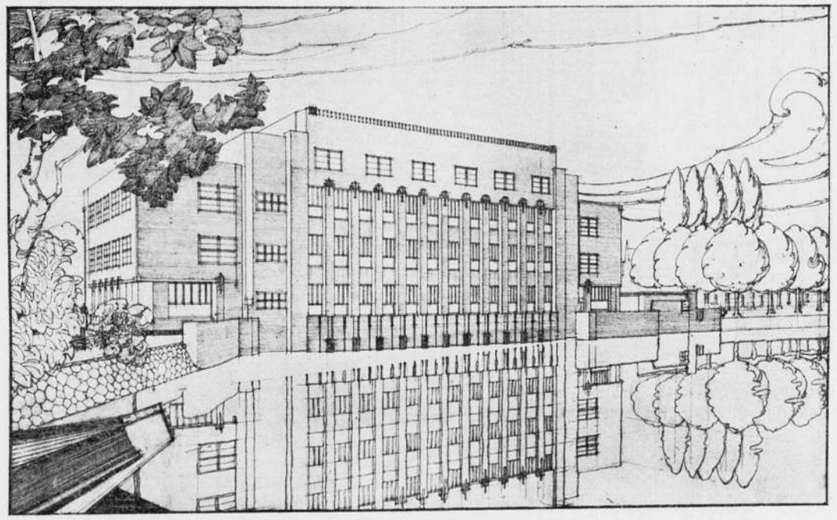

WERK VAN DE AFDEELING „GEBOUWEN" PUBLIEKE WERKEN, AMSTERDAM.

KANTOORGEBOUW TEN BEHOEVE VAN DE GEMEENTETRAM.

Het kantoorgebouw wordt gebouwd op een terrein gelegen aan de Stadhouderskade tegenover de Overtoom.

De gevels van het hoofdgebouw en de bijgebouwtjes, afsluit- en walmuren zullen van baksteen opgetrokken worden.

De lekdorpels der raamkozijnen begane grond, de zerk voor den hoofdingang, de afdekkingen der wal- en afsluitmuren, benevens de uitgestoken steenen in de pilasters, (de laatste verfijnd door beeldhouwwerk) zullen uitgevoerd worden in syeniet, de afdekkingen der platmuren in lavabazalt.

De pilasters in de voor-, achter- en zijgevels krijgen een beëindiging van gemodelleerd bakwerk.

In de raamkozijnen der kantoorlokalen van het hoofdgebouw worden alle benedenramen opschuifbaar en de bovenlichten naar buiten uitzetbaar gemaakt.

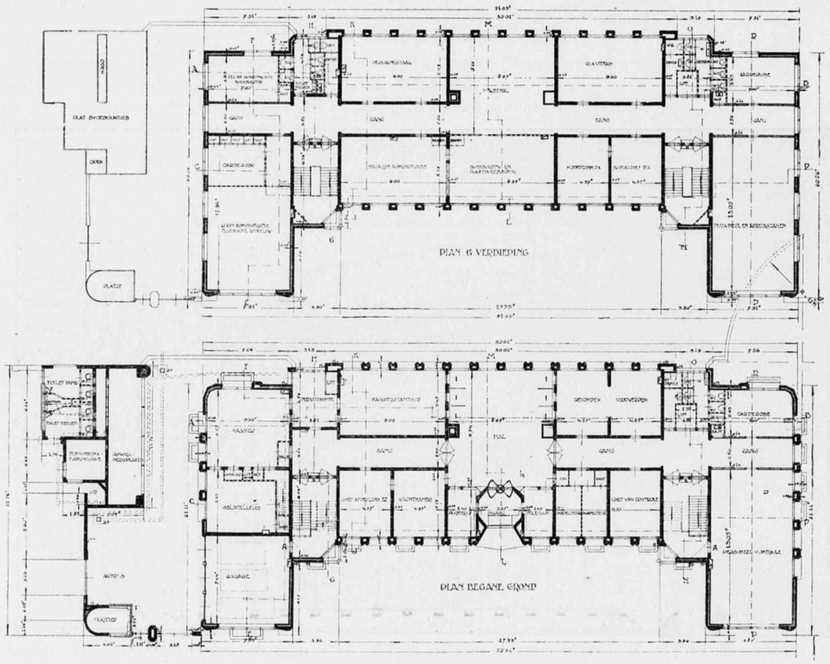

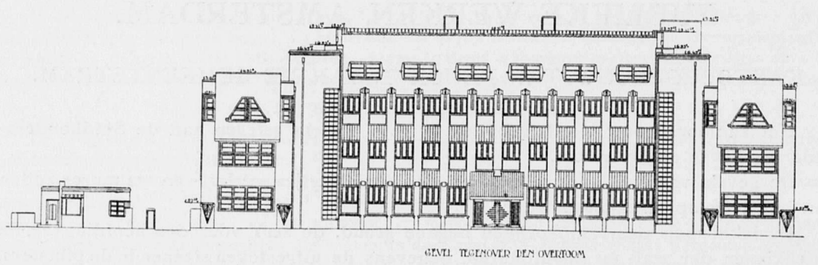

KANTOORGEBOUW TEN BEHOEVE VAN DE GEMEENTETRAM TE AMSTERDAM.
PLATTEGRONDEN 1E EN 2E VERDIEPING EN VOORGEVEL.

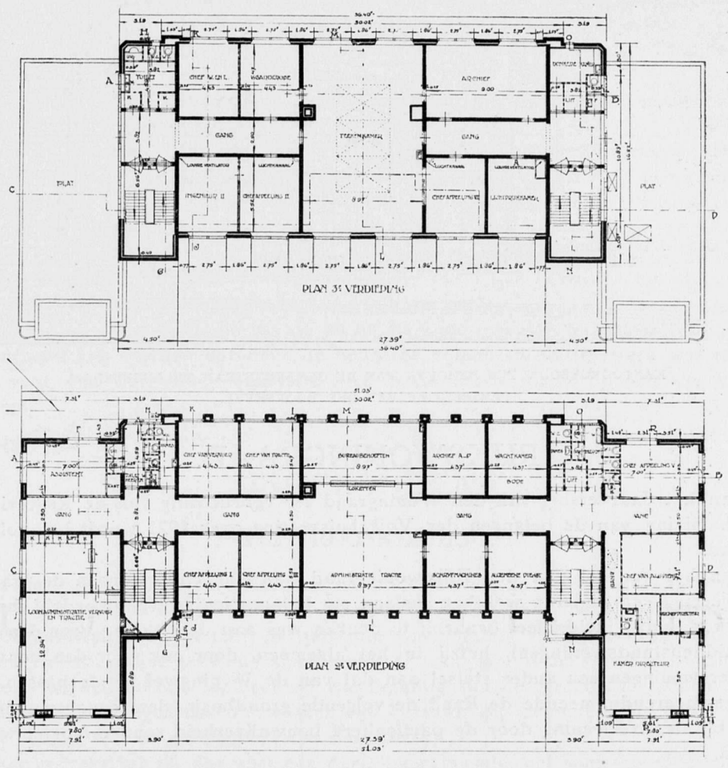

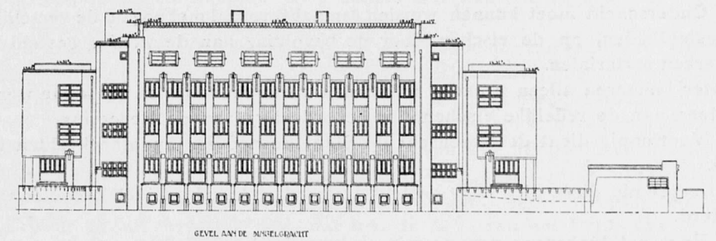

KANTOORGEBOUW TEN BEHOEVE VAN DE GEMEENTETRAM TE AMSTERDAM.
PLATTEGRONDEN 3E EN 4E VERDIEPING EN ACHTERGEVEL.

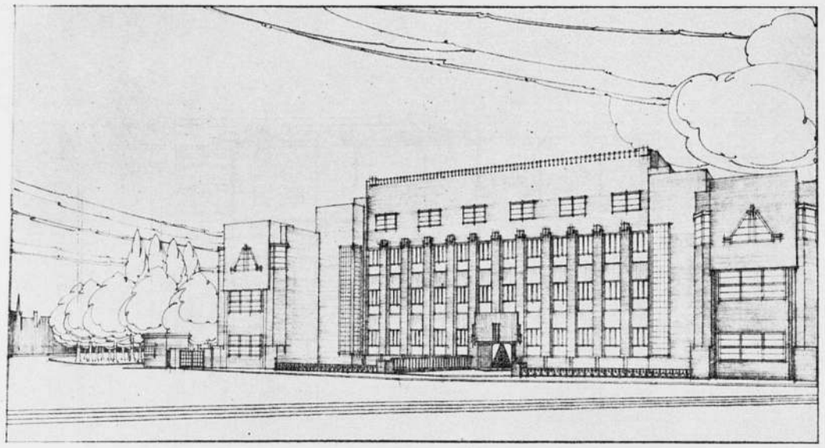

KANTOORGEBOUW TEN BEHOEVE VAN DE GEMEENTETRAM TE AMSTERDAM.
PERSPECTIEF VAN DEN VOORGEVEL.

RIJKSWONINGRAAD.

Aan het Jaarverslag van den Woningraad ter voorlichting van de Regeering bij de behartiging van de belangen der Volkshuisvesting over 1921 wordt het volgende ontleend:

Aan het oordeel van den Rijkswoningraad was o.m. onderworpen de vraag, of de Regeering een anderen weg kon inslaan om het particuliere bouwbedrijf meer op te wekken, hetzij incidenteel (waarbij te denken was aan de regeling voor den bouw van middenstandswoningen), hetzij in het algemeen, door ook voor den bouw van arbeiderswoningen een ander stelsel dan dat van de Woningwet toe te passen.

Resumeerende, meende de Raad de volgende grondbeginselen te mogen aangeven, welke bij steunverleening door de particuliere bouwnijverheid zouden moeten worden gevolgd.

De Rijks Schatkist verstrekt:

I. De bijdragen aan particulieren geheel.

II. Deze bijdragen dienen als regel te worden uitgedrukt in een bepaalde hoeveelheid guldens per M³. inhoud of per M². grondvlak.

III. Onderscheid moet kunnen worden gemaakt, vooral met oog op de verschillende bodemgesteldheden, op de eischen door de bevolking aan de woning gesteld en de te verwerken materialen.

Echter behooren alleen premies te worden verstrekt voor den bouw van woningen die voldoen aan de redelijke eischen, ter beoordeeling van de Regeering.

IV. Voorloopig dient desgewenscht de Staat de noodige hypotheekgelden te verschaffen.

V. De premie dient niet hoog gesteld te worden en zal geleidelijk moeten worden verminderd.

VI. Voor het toekennen van premie en hypotheek dient de bouwondernemer de door hem te bedingen huren bij benadering te hebben opgegeven.

VII. Ten einde de premie zoo laag mogelijk te kunnen bepalen, dienen zoo min mogelijk beperkende bepalingen van huur of verkoopvrijheid te worden opgelegd. Maatregelen dienen te worden getroffen, dat de met premie gebouwde woningen niet tot andere doeleinden worden bestemd.

VIII. De Rijksoverheid dient bij onvoldoende medewerking van de zijde der gemeenten zelfstandig en direct met de bouwondernemers te onderhandelen en af te sluiten.

Met betrekking tot de aan den Raad gestelde vraag luidende: Is het niet mogelijk enkele vaste algemeene regels aan te geven voor den aanleg van straten, opdat niet meer grond dan noodig is, worde besteed voor bouw- en stratenplannen, waar van groot verkeer geen sprake is, kwam de Raad tot de volgende conclusie:

1°. dat het geen aanbeveling verdient, algemeen geldende voorschriften te geven ten aanzien van den aanleg van straten;

2°. dat het wel wenschelijk is de gelegenheid te scheppen om deskundigen bijstand te bekomen bij het ontwerpen van uitbreidingsplannen.

Hoewel slechts een onderdeel van het vraagstuk betreffende, meende de Raad met het oog op de daaruit voortvloeiende besparing der kosten nog in het bijzonder de aandacht te moeten vestigen op de wenschelijkheid, onderscheid te maken tusschen verkeers- en woonstraten.

Het bestuur der Adviescommissie voor bouwontwerpen en uitbreidingsplannen in Noord-Holland, had eene subsidie voorloopig van f 4000 gevraagd, ten einde haar in staat te stellen hare werkzaamheden voort te zetten.

Naar aanleiding hiervan gaf de Raad als zijne meening te kennen, dat, hoewel niet ontkend kan worden dat door de bedoelde commissie nuttig werk was verricht, steun voor een dergelijke commissie niet in de eerste plaats op den weg van het Rijk ligt.

INGEZONDEN.

NIET ROOSKLEURIG.

In een ingezonden stukje van den Hr. J. N. Munnik, te Den Haag vraagt genoemde architect aan mij: Hoe denkt U over de volgende clausule in onze bestekken:

„De aannemer is verplicht, de quitantie van betaling van die werken, welke door de Directie voor zijne rekening zijn besteld of waarvoor firma's zullen worden aangewezen, bij den termijn (oplevering) van betaling aan de directie te toonen, zoodat zij zich kan overtuigen dat die werken zijn betaald. Bij niet nakoming daarvan, kan zij het bedrag van de aannemingssom inhouden".

Gaarne verklaar ik, dat juist een dergelijke clausule, het eenig-noodige is, waarmee de architect aan zijn medehelpers de zekerheidsstelling, den waarborg geeft, welke hij zelf eveneens geniet.

Laat ons elkander goed verstaan, en buiten kijf houden, dat elke aannemer zijn zedelijke verplichtingen nakomt. Niet anders zelf wenscht, en ook niet anders doet en doen zal.

Doch laten wij eveneens erkennen, dat een aannemer kan gedupeerd worden door anderen, zoodat hij niet in staat is, zijn drang van eerlijke navolging van de voorwaarden, te voldoen. Het gaat niet, om ontzenuwing van al dan niet bedoelde kwaadwilligheid, maar om de stellige zekerheid, waarop een steunende kunstnijveraar recht heeft. De kunstnijveraar is de steun en de medewerker van den architect, en heeft *niets* uitstaande met den aannemer. Dat deze laatste zorg draagt voor de richtige betalingen .... dat doet een solide Bank eveneens (indien de architect haar dit opdraagt).

Nu weet ik uit ervaring wel, dat b.v. de A.V. van het Dept. van Waterstaat, eischen, overlegging van quitanties, en ook, dat in de A. A. V. van den Bond van Nederl. Architecten, 't een en ander (soortgelijk) is bepaald, doch wat zou er tegen zijn, indien elk architect, *daarenboven* in zijn bestek opnam, de door den Hr. J. N. Munnik, voorgedragen clausule?

't Verheldert, kort en bondig, en voorkomt van allerlei.

Wij moeten vóór alles de kwestie rein en eenvoudig houden.

En daarom versta ik niet, wat de Heer De J. in zijn onderschrift beoogt, wanneer hij meent, „dat 't aanbeveling verdient te overwegen, of *scherper gestelde aanvulling* over de geheele linie gewenscht wordt; inlichtingen uit de practijk der aannemers zullen hierbij zeker van groot nut kunnen zijn". Neen, onbekende Heer De J... wij kunnen niet helder en duidelijk genoeg zijn, en hebben allerminst eenige inlichtingen noodig, noch van H.H. aannemers, noch van Banken. Wat wij noodig hebben is, dat de architect ten spijt van verdachtmakenden schijn, zich ridderlijk stelt *voor* den kunstnijveraar, zonder wiens medewerking en hulp, zijn werk niet tot volledigen uitgroei en affinement kon geraken. Een uiting van zijn ridderlijk opkomen voor de financieele belangen van zijn „*steun*" is: de clausule, als door den Heer J. N. Munnik voortaan zal worden opgenomen, in zijn bestekken, (zie boven.)

Moge *elk* architect volgen! Hoogachtend,

WILLEM C. BROUWER, Vredelust, Leiderdorp.

NASCHRIFT.

De heer B., die als „steunende kunstnijveraar", de kwestie rein en eenvoudig wil houden, begrijpt niet wat het overwegen beteekent eener „scherper gestelde aanvulling over de geheele linie". Nu, hiermede wordt bedoeld een aanvulling van het betreffende artikel in de AAV., waardoor dit scherper dan het thans geldende, ten aanzien van de betalingsregeling met onderaannemers of leveranciers, gesteld is, dus ongeveer in den geest van de voorschriften der „Conventus prosynodalis", in voorlaatste nummer aangehaald, en die nog verder gaan, dan in de Niet-rooskleurig-artikelen wordt aangeprezen.

En „over de geheele linie"? Wel, dat beteekent: over de *geheele linie*, dus ook toegepast buiten het verband der Instellingen, in het onderschrift in het nummer van 15 Juli bedoeld.

En dat we H.H. aannemers in deze aangelegenheid zullen moeten kennen (van *banken* is niet gesproken), spreekt vanzelf: de AAV toch zijn in samenwerking met den Ned. Aannemersbond tot stand gekomen; deze mag dus bij herziening der artikelen niet worden gepasseerd; integendeel, ter wille van de gewenschte volledigheid in voorlichting, kan diens medewerking feitelijk niet worden gemist.

Hoop een en ander den heer B. nu duidelijk zij!

En ten slotte dit ter opheldering: opmerkzame lezers hebben wel eens verband ontdekt tusschen de namen aan het hoofd van dit blad vermeld, en de onder aanteekeningen van redactieleden gestelde initialen, zooals deze b.v. in het voorlaatste nummer zijn te vinden, en ook nu weer hieronder. DE J.

OUD-AMERSFOORT.

Aan den Raad der gemeente Amersfoort is door het comité van Kunstenaars te Amersfoort een request gezonden, in verband met het voorstel van B. en W. om over te gaan tot slooping van de Kamperbinnenpoort aldaar. In dit request betoogt het comité dat de aesthetische waarde van het oude Amersfoort aanzienlijk zal dalen, indien dit voorstel tot uitvoering komt. Requestranten dringen aan op een onderzoek, verricht door erkende bouwkundigen, om aan B. en W. rapport uit te brengen, en voegen bij hun request een uitvoerige memorie van toelichting, waarin krachtig gepleit wordt voor behoud van dit typische monument van bijzondere waarde. (Tel)

* * *

In de zitting van den Gemeenteraad van 25 Juli intusschen, is het voorstel van B. en W., om tot afbraak van de beide torentjes over te gaan, met 11 tegen 5 stemmen aangenomen.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 31. 5 AUG. 1922.

INHOUD: Rondschrijven van den Heer G. J. Rutgers aan de Bureaux der Gew. Kringen. — Verlies. En Winst? door J. P. M. — De opgravingen te Pompeji. Het woonhuis en zijn inrichting. — Middenstandswoningen St. Oedenrode Noord-Brabant, door F. Wolters, Arch. B.N.A. — Een nachtmerrie voor Europa, door J. P. M. — Ontvangen Boekwerken.

RONDSCHRIJVEN VAN DEN HEER G. J. RUTGERS AAN DE BUREAUX DER GEW. KRINGEN.

Mijne Heeren,

In No. 20 van het Bouwk. Weekblad van 20 Mei j.l. werd door mij onder den titel „Tentoonstellingen" getracht de aandacht te vestigen op en belangstelling te wekken voor de idee van kleinexposities, welke eventueel van kring tot kring zouden kunnen tourneeren.

Doel en strekking zijn in genoemd artikel geschetst; terwijl aan het eind een beroep wordt gedaan op de Bureaux, teneinde nader van gedachten te wisselen en te komen tot een organisatie, indien voldoende belangstelling aanwezig blijkt.

Tot nu toe heeft alleen onze Directeur in No. 22 en de Kring Eindhoven, bij monde van den heer Gewin in No. 23 gereageerd; terwijl van het Bestuur een aan mij persoonlijk gericht schrijven inkwam.

Ten zeerste zoude worden gewaardeerd van meerdere, zoo mogelijk van alle, Kringen de meening te vernemen. Het is daarom dat ik mijn beroep op de Bureaux herhaal met het verzoek door middel van ons Orgaan hunne zienswijzen kenbaar te maken.

Met collegialen groet gaarne Uw dw.,
G. J. RUTGERS.

VERLIES. EN WINST?

Aan den 's-Gravenlandscheweg dicht bij de Kerkbrink te Hilversum stond tot voor eenige jaren een simpel oud woonhuis. Genoemde weg heeft ter hoogte van de Schoutenstraat een driehoekvormige verbreeding en in het achterste hoekje daarvan stond dat mooie huis, van den weg gedeeltelijk zichtbaar tusschen de slanke boomstammen door, die als een stevig cordon den bekenden grooten kei, die op het pleintje ligt, bewakend omsingelen.

Het was een aantrekkelijk huis, niet omdat het nu juist zoo bijzonder van architectuur was, eerder misschien omdat het geen bijzonderheden had, althans niet wat men gewoonlijk onder bijzonderheden verstaat bij oude bouwkunst.

De aantrekkelijkheid van dit huis lag meer in een, haast aandoenlijke, uitdrukking van het huis-begrip, waarbij op geen enkele verlokking om het huis mooier te maken, maar ten koste van die uitdrukking, was ingegaan. Daardoor had het huis iets gewoons, maar daarin lag een innigheid zooals niet vaak in vier enkele muren en twee dakvlakken schuilt.

Alleen architecten kunnen beseffen wat het zeggen wil, het huis-begrip sprekend en levend uit te drukken met abdicatie van bijna alles wat zoo des architecten is.

Het huis had een enkele verdieping en een hoog zadeldak van zwart grijze pannen; de muren waren van donker bruin paarse baksteentjes. Het had een eigen voorpleintje omsloten door een simpele ijzeren afsluiting, op handhoogte steunend op eenige ranke paaltjes. Dit pleintje zoo zonder paadjes of blommetjes was voor het huis van veel architectonische beteekenis. Het hoorde bij het huis, het was de onomsloten ruimte, die één was met de omslotene. Ja! dit pleintje van luttele vierkante meters was architectonische stilte. Het huis was gebouwd toen men nog stilte wist te bouwen. We weten daardoor ook van vóór welken tijd dit huisje moet dagteekenen, want sedert lang kennen we geen architectonische stilte meer. Zien we andere voorpleintjes dan met perkjes en paadjes, gras en grint, boompjes en bloemetjes om van basseintjes met en zonder fonteintjes, witgekalkte cherubijntjes, boomschors wanden en rotspartijen niet te spreken.

Het huis was heel zuiver van proportie en het leek of de natuur dit mooie menschenwerk had willen voltooien, zóó sierlijk overpluimde de bladerentooi van de zware beuken achter het huis de groene huid van het dak.

Zoo herinner ik mij dit huis, zooals het daar stond tot voor een groot jaar terug. Toen werd het bordje aangeslagen dat het te koop was. Het stond lang te koop en meer dan eens bezwaarde me de vraag wat of de toekomst wel zou brengen. Tot eindelijk het lot van het huis werd beslist. Het werd verkocht en tot verbouwing tot winkelpand bestemd.

Zoo verloren we een mooi, simpel, onschuldig en goed huis, dat zonder kunst was maar met veel bekoring en .... vol begrip.

Nu is het verbouwd en de Hilversummers hebben zich aan het moderne wonder staan te vergapen. De verbouwing heeft o. m. natuurlijk daarin bestaan dat de leege ruimte van het voorpleintje thans is volgebouwd, dat lag natuurlijk voor de hand. Alles moet worden volgebouwd en alles moet worden benut.

Nu boeken we de winst! Een winkelpand, welks architectuur in letterlijke beteekenis dun is en in figuurlijken zin dik doet. Het is vol kunst daarbij begriploos en zonder smaak. Kortom, aan dezen winkel is alles wat des architecten is en kan wezen.

Zoo hebben we in dit hoekje weer een goed huis verloren en er is niet veel goeds voor in de plaats gekomen. De nijvere middenstand prijkt weer met een nieuwe puike pui, hij doet in vele plaatsen van het Gooi meer dergelijke bouwwerken verrijzen. Het is echter jammer dat hij zich maar in zoo'n heel enkel geval wendt tot een bevoegd architect. Daardoor zijn deze plaatsen etalages geworden van slechte architectuur. Het is toch zoo vreemd dat de nijvere middenstanders die zich in hun onderlinge concurrentie zoo erg spitsen op eerste kwaliteit, het, als het om architectuur gaat, meenen te kunnen volstaan met de zooveelste soort. Vreemd!

Zoover mij bekend is, bestaat er in Hilversum geen schoonheidscommissie. Waar het geval als boven geschetst niet alleen staat, lijkt mij het instellen van zulk een commissie een dringende eisch, zal de kern van Hilversum niet in een totale architectonische minderwaardigheid om niet te zeggen verschrikking, vervallen.

Er is periculum in mora. Het Gemeentebestuur begrijpe dit goed. J. P. M.

DE OPGRAVINGEN TE POMPEJI. HET WOONHUIS EN ZIJN INRICHTING.

Gedurende de laatste vier jaren heeft men in Pompeï opgravingen gedaan, die veel licht verspreid hebben over de constructie en inrichting van het woonhuis.

De veronderstelling, dat in geen der huizen licht of lucht kon dringen, doordat er te weinig openingen of ramen waren, bleek onjuist te zijn, integendeel waren de huizen rijk voorzien van ramen, in groepen van 2, 3 en 4 gerangschikt, evenals dat in de Gothische woonhuizen het geval was. Met het oog op zon en regen waren boven de deur, vooral bij winkels, zonneschermen aangebracht, gesteund door houten balken.

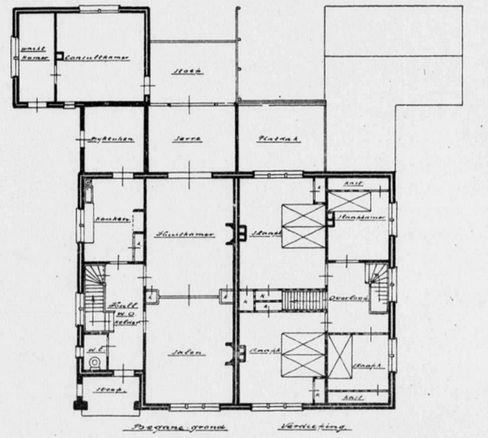

PLATTEGROND. MIDDENSTANDSWONINGEN. ST. OEDENRODE.
F. WOLTERS, ARCH.

De totaal-indruk moet niet zoo heel verschillend zijn met het aspect van een moderne, vroolijke stad. Aan het optreden van prof. Spinarzola, directeur van het Nationaal Museum in Napels, danken wij de meer wetenschappelijke methode, thans bij de opgravingen van Pompeï toegepast. Men tracht nu alles zooveel mogelijk in den gevonden staat vast te houden, restauratie daar, waar het noodzakelijk blijkt, echter geen overbrenging meer naar musea, waardoor zooveel van het karakteristieke verloren gaat, en wijdt nu niet alleen meer aandacht aan menschelijke skeletten, maar de kleinste vondst, ook betreffende huishoudelijke voorwerpen, wordt aan een grondige studie onderworpen.

Men maakt melding van een groot patricisch huis, waarin zalen gevonden zijn met wandschilderingen afkomstig van een Pompejaansch schilder van ongemeen groote vermaardheid. Ook aan de binnenplaats en tuin werd veel aandacht besteed en versierd met beelden en sierlijk groeiende slingerplanten.

De laatste opgravingen hebben een gedeelte van een straat blootgelegd, met o. m. een sanctuarium, waarin men de asch aantrof van het laatste offer, gebracht vóór den 24en Augustus 79 A.D., den dag, waarop de noodlottige uitbarsting begon. In hetzelfde huis vond men nog een fresco, voorstellende de 12 huis- of beschermgoden, aangebracht tegenover het altaar.

In hetzelfde kwartier zijn nog twee andere „heerenhuizen" van groot historisch belang aan het daglicht gebracht. Het ééne behoorde aan een zekeren Cerialis, koopman in edelgesteenten, van wiens voorraden men nog steenen en daarbij behoorende werktuigen gevonden heeft. Aan de muren hangen schilderingen met voorstellingen uit de legenden „Iphigenia" en „Orestes en „Pylades". Het tweede huis is van groot constructief belang. De zoldering bleek samengesteld uit duizenden kleine steentjes, die in elkaar sluiten, het bekende mozaïekwerk. Op de tafels vond men voorwerpen voor dagelijksch gebruik. Nog bleek, dat borden en schalen met een soort lift van de keuken naar de eetzaal werden vervoerd.

Vele schilderingen bij de opgravingen gevonden, gaven voorstellingen uit den Trojaanschen oorlog weer, o. a. Priamus en Hecuba, die met angst en spanning, evenals de daarbij behoorende Grieksche en Trojaansche krijgers, het gevecht tusschen Hector en Achilles gadeslaan. Men vond op de stadsmuren populaire inschriften, theateraankondigingen en zelfs werden namen van politieke personen gevonden, propaganda makend om een vooraanstaande positie te bekleeden. (Tel.)

MIDDENSTANDSWONINGEN St. OEDENRODE N.Br.

In 1921 werden door de Gemeente St. Oedenrode een viertal middenstandswoningen gebouwd waarvan het plan werd opgedragen aan ondergeteekende.

De omgeving (een zeer mooi plekje in Noord-Brabant) waar nog aanwezig is een echte oude watermolen met schepraderen, en een prachtige laan van bruine beuken, vroeg een landelijk karakter. Het plan kon echter de algemeene goedkeuring der Raadsleden niet verkrijgen, en zelfs een der Wethouders met verschillende Raadsleden vonden het plan zoo foeileelijk, dat het heel wat moeite kostte ten slotte de goedkeuring van het uiterlijk te verkrijgen. Dank zij de zeer krachtige medewerking van den Burgemeester den Hoogwelgeb. Heer Jhr. v. Rijckevorsel mocht het plan ongewijzigd worden uitgevoerd.

De woningen zijn geheel in grijze Brabantsche steenen opgetrokken, donker gevoegd, en de strekken boven de ramen met enkele in teer gedrenkte steenen geaccentueerd.

Het verfwerk is enkel wit en groen van kleur. De daken zijn gedekt met roode verbeterde Hollandsche pannen. De kosten bedroegen circa f 10.000 per woning.

Het werk werd aangenomen en uitgevoerd door een eenvoudigen dorpsaannemer, die zich uitstekend van zijne opdracht kweet.

Dit geval heeft bij mij de overtuiging gewekt dat met de krachtige medewerking der Hoofden van Gemeentebesturen nog wel iets te bereiken is, zoo dezen voor de verfraaiïng hunner gemeente iets voelen, zonder dat dit met extra kosten gepaard behoeft te gaan.

Eindhoven, Juli 1922. F. WOLTERS, Architect B. N. A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 32. 12 AUG. 1922. INHOUD: Tentoonstelling Prijsvraag Tegelfabriek „Schiedam". — De Westersche Bouwk. in Ned.-Indië, voordracht d. d. Hr. Ir. J. F. van Hoytema.

TENTOONSTELLING PRIJSVRAAG TEGELFABRIEK „SCHIEDAM".

De Tegelfabriek „Schiedam" zal de ingekomen ontwerpen voor de prijsvraag „schoorsteenmantels" tentoonstellen:

Te Den Haag in: Zaal 4 van Restaurant „De Kroon" aan het Spui, op 14 en 15 Aug. 1922 van 10—4 uur.

Te Rotterdam in: de Kleine Bovenzaal van „Tivoli", Coolsingel, op 16, 17 en 18 Aug. 1922 van 10—4 uur.

Te Amsterdam: Bur. B. N. A. Weteringschans 102, op 21 en 22 Aug. 1922 van 10—4 uur.

DE WESTERSCHE BOUWKUNST IN NED.-INDIE.

(Voordracht gehouden door den heer Ir. J. F. van Hoytema voor de leden van den B. N. A. op 8 Juli 1922.)

Toen ik ruim 10 jaar geleden naar Indië vertrok en van collega's en kennissen afscheid nam, zei mij een van hen, een bekend Haagsch Architect: „Ik benijd je, dat je komt in een traditieloos land".

Dit woord trof mij, omdat het, zonder nu woordelijk juist te zijn, toch op pakkende wijze de gewaarwording weergeeft van ieder architect, die naar Indië gaat en het essentieele verschil typeert tusschen de Bouwkunst van het Westen en de Westersche Bouwkunst in het Oosten.

Geheel juist in letterlijken zin is het natuurlijk niet. Er is geen land zonder kunsttraditie en *als* er een was zou het zeker niet Nederlandsch Indië zijn. Integendeel, Indië is een land met een alomvattende traditie. De geheele Indische samenleving, de verhouding van de verschillende volkslagen, van de menschen onderling, de rechtspraak, de landbouw, de woning, de godenleer, de feesten, de uitingen van de Inheemsche kunst als dans, muziek, nijverheidskunst en architectuur, kortom alles wat de Inheemsche bevolking beroert en belang inboezemt wordt door traditie bepaald en beheerscht.

Maar welke beteekenis heeft deze traditie van 's lands eigen volk voor den Westerling, die in deze samenleving geplaatst wordt om daar naar zijn beste krachten tot de ontwikkeling uiterlijk en innerlijk van dit land mee te werken?

Een groote beteekenis zonder twijfel als belangwekkend studie object. Geen Westersch bestuurder, rechter of kunstenaar, die zijn deel aan de groote koloniale taak ernstig opvat, zal verzuimen studie te maken van de Inheemsche traditie. Hij

zal trachten zich in te leven in de psyche van het volk welks geestelijke en materieele belangen in onze handen gelegd zijn, en hij zal niet voldaan zijn vóór hij de traditie van dat volk heeft leeren kennen en begrijpen. Maar dat wil nog niet zeggen dat hun traditie de onze wordt. Dit kunnen studie en inleven nimmer bereiken. Slechts door een diepgaande innerlijke *verwantschap* en een eeuwenlang historisch samenleven zou bereikt kunnen worden, dat de *Oostersche* overlevering een beheerschende factor werd in de uitingen van den Westerschen geest.

Toch ligt hierin een groot gevaar. De inheemsche traditie toch die de traditie is van een natuurvolk, kenmerkt zich door een buitengewoon innigen samenhang met de natuur en het karakter van land en volk. Zij heeft op voortreffelijke wijze de oplossing gegeven voor het probleem, den vorm te doen beantwoorden aan de eischen, die natuur, klimaat, en samenleving stellen.

Is het nu niet begrijpelijk, dat er gevaar bestaat dat de Westerling, die zich voor dezelfde problemen geplaatst ziet, geneigd is die vormen over te nemen. Het gevaar dus den vorm toe te passen zonder dat de traditie ons eigen is.

Het tegengestelde doet zich voor ten opzichte van de Westersche traditie.

Wij Westerlingen hebben de kunst van vele historisch samenhangende tijdperken opgezogen, de cultuur van vele ons verwante volken in ons opgenomen en als wij naar Indië gaan, dragen wij een traditie met ons mee, die wel in ons levend is, maar die speciaal Westersch is. Dat wil zeggen dat zij vreemd staat tegenover de groote problemen van het Oosten. Tegenover de tropische natuur, tegenover de Indische samenleving, tegenover de zelfs nog onvolledig gestelde eischen van klimaat en hygiëne, staat zij als vormgevende factor geheel machteloos.

Men voelt het gevaar dat zich nu voordoet, namelijk, dat de Westersche traditie die in ons als een geestelijk magazijn aanwezig is en waarvan wij ons niet kunnen losmaken toch niettegenstaande de kloof die haar van de nieuwe problemen scheidt vormbepalend wordt voor de Indische architectuur.

Zoo ziet men de Westersche bouwkunst in Indië zich tusschen twee polen bewegen. Aan de eene zijde de verleiding om zich aangelokt door den voortreffelijken vorm der Inheemsche kunst in de armen der Inheemsche traditie te werpen waarmee zij echter innerlijk geen gemeenschap heeft. Aan de andere zijde de neiging om de Westersche overlevering tot richtsnoer te nemen en daarmee een plant op vreemden bodem over te brengen, waarin zij nimmer gedijen kan.

Het behoeft na het voorafgaande weinig uiteenzetting om den weg aan te geven dien de Westersche bouwkunst in Indië naar mijn inzicht zal moeten bewandelen. Het is vanzelfsprekend, dat het de middenweg zal zijn tusschen de beide genoemde polen. Noch de Oostersche traditie noch de Westersche mag hier richtinggevend zijn, in het kort de bouwkunst in Indië zal zich moeten ontwikkelen als in een land zonder traditie, het is de architectuur als men mij die uitdrukking wil veroorloven, in haar oervorm.

Gemakkelijker is het zonder twijfel dezen weg aan te geven dan hem te volgen. Men moge nog zoo zeer overtuigd zijn dat een normale ontwikkeling der bouwkunst in deze gewesten alleen mogelijk is wanneer men zich zuiver en los van alle traditie stelt tegenover de op te lossen problemen en dat de vormgeving alleen beheerscht mag worden door de eischen die door het land zelf worden gesteld, men moge dit alles nog zoo diep beseffen, bij de uitvoering zal men ondervinden, dat men zich voor bijna onoverkomelijke moeielijkheden voor een thans nog te zware taak gesteld ziet.

Ten volle moet ik erkennen, dat wij nog ver van de verwezenlijking dezer beginselen verwijderd zijn, dat de architectuur der Indische gebouwen nog maar al te duidelijk doet zien hoe moeilijk de beide traditieklippen omzeild kunnen worden, maar men zij in zijn oordeel niet te scherp, het werken in een land zonder traditie moge benijdenswaard zijn, het vergt tevens een buitengewone krachtsinspanning.

Er is een omstandigheid die het ontstaan van gebouwen op Westerschen grondslag in de hand werkt, nl. deze dat men tot voor een tiental jaren bijna uitsluitend Westersch bouwde met slechts enkele concessies aan de speciale klimaatseischen.

Van de 17e eeuw tot voor kort heeft de Hollander bijna zonder uitzondering gebouwd in den stijl, die op dat oogenblik in Europa in zwang was.

Het was de stoere rasechte Hollander, die hier aan het woord was. De glorie der zeven provinciën, de grootheid van Amsterdam, de macht der Oost-Indische Compagnie gedoogde niet, dat men iets anders bouwde dan Hollandsch. Later in de 18e eeuw was het de gezeten burger, de handels-aristocraat die zijn deftig huis aan de Keizersgracht noch zijn buiten aan de Vecht vergeten kon. Nog later in de 19e eeuw waren het de bouwmeesters en niet de principalen die de bouwwijze bepaalden. Maar toen kende men niet anders, men had niet anders geleerd dan toepassing der orden van Vignola of de oppervlakkige regels der Gothiek en Renaissance. Daarbij kwam dat het meest de genieofficier of de Waterstaats-ingenieur was, die bouwde.

Met een zekeren tact werden wel die vormen weggelaten die voor de tropen totaal ongeschikt bleken, maar wàt men bouwde was: de Amsterdamsche woning, het lustverblijf, de tuinen en priëelen uit de Vechtstreek, de gothische kerk, het openbare gebouw in neo-helleenschen stijl. Men voerde IJselsteentjes en Waalklinkers in, men dolf grachten met typisch Hollandsche ophaalbruggetjes enz. enz.

Men zag daarbij echter over het hoofd, dat de deftige buitenvensters van de 18e eeuw de bewoners in de voorkamers aan de felste tropenzon blootstelde.

De klassieke zuil met architraaf van natuursteen kan niet straffeloos worden omgezet in een pleisterkolom met houten kroonlijst waartegen ter beschutting nog een luifel van plaatijzer op halve hoogte moet worden aangebracht. Men besefte niet dat een gothische kerk alle karakter verliest in een tropenland waar klimaat, materiaal en uitvoeringsmogelijkheden alle met het wezen der gothiek in strijd zijn.

Erkend moet worden, dat de resultaten van de bouwbedrijvigheid in vroeger jaren lang niet altijd onverdienstelijk waren. Zoo bijv. het bekende stadhuis van Batavia, het museum en het paleis in Weltevreden, oude Patriciërshuizen in Batavia (zie fig. 1 en 2). Er zijn er bij van zeer voorname werking en van een breede rustige architectuur en het is begrijpelijk dat men zich thans nog steeds op die kunst beroept om het klakkeloos overplanten van Europeeschen bouwtrant te rechtvaardigen.

De reactie op deze richting is eerst van recenten datum. Niet voor het midden van de 19e eeuw kwam de waardeering voor al wat Indische kunst was boven en daarmee gepaard ging een neiging om zich op die eeuwenoude, aan traditie vastgehechte kunstvormen te inspireeren om ons vormenmateriaal te putten uit de overvolle magazijnen der Indische kunst.

Prachtige dingen ongetwijfeld hebben die Inheemsche volken gemaakt. Hindoe monumenten als de Boeroeboedoer, Tjandi Mendoet (zie fig. 3) en woonhuizen als in de Padangsche Bovenlanden en Bataklanden, poorten en tempels op Bali, overal vinden we die zuiver rationeele innig kunstgevoelige bouwwerken van 's Lands eigen zonen, geboren uit een eerbiedwaardige overlevering, geleid om een intuïtief aanpassen aan natuur en omgeving en getuigend van een zuiver aanvoelen van de eischen die materiaal en klimaat stellen.

Met deze waardeering van de Inheemsche kunst is ook een grootere belangstelling voor-gesteund door een diepere studie van-de psyche van den Inlander gepaard gegaan. Ik weet dat er velen in Indië zijn, die meenen werkelijk tot in de diepste geheimenissen dezer psyche te zijn doorgedrongen. Ik wil dit niet ontkennen, maar zelfs wanneer dat waar is ligt er toch nog een diepe en wijde kloof tusschen het door en door kennen van het volkskarakter en het inspireeren van *onze* kunst op de traditie van een volk, dat ons innerlijk niet verwant is.

Nu bestaat er echter ook een opvatting en deze wordt door verscheidene ernstige mannen gesteund, dat het architectuur-proces als ik het zoo noemen mag een geheel anderen loop zal moeten nemen en zal nemen.

In de toekomst zal, aldus deze zienswijze, de Inheemsche bevolking zelve de leiding van de Indische Bouwkunst weer in de hand nemen. De voortschrijdende ontwikkeling van den Inlander, de voor velen reeds in bereikbaar verschiet zich afteekenende politieke zelfstandigheid zal, zoo gelooft men, uit het midden der Inlandsche bevolking zelve de kunstenaars doen geboren worden die de dragers zullen worden van een verjongde vernieuwde architectuur, muziek en nijverheidskunst. Onze taak, de taak van de Hollanders dus zou daarbij slechts zijn die van wegbereider en leider.

In het licht van deze opvatting bezien is het begrijpelijk, dat aan de Inheemsche traditie een geheel andere rol zal moeten worden toebedeeld. Voorbestemd om in de toekomst weer de levende voedingssappen te geven voor de kunst van Indië, zal zij thans voor de Westerlingen kunstmatig in het leven gehouden moeten worden. Voor den Westerling beteekent dat: voortbouwen op de bestaande vormen van het Oosten, zichzelf als Westerling verloochenen.

Afgezien van deze beschouwingen is het een feit dat wij van de Oostersche kunst enorm veel kunnen leeren. Het is het bestudeeren overwaard, hoe de krachtige profileering van de Boeroeboedoer en de Balische tempels spreken bij den loodrechten zonnestand, hoe de overhuivende dakvorm uit de Toba Bataklanden de entree van het huis beschaduwt (zie fig. 4), hoe materialen als bamboe, atap enz. hier stempel hebben gedrukt op de architectuurvormen en de versiering. Maar bestudeeren is geen nabootsen. Wij kunnen er veel van leeren, veel van waardeeren, maar in onze eigen werken moeten wij ons zelf blijven.

Om het voorafgaande te verduidelijken laat ik hier even twee voorbeelden zien, het eene van den invloed der Europeesche traditie, het andere van den invloed der Inheemsche vormenspraak, beide zijn het gebouwen die in de allerlaatste jaren voltooid zijn (zie fig. 5 en 6).

Van het eerste voorbeeld behoef ik den Europeeschen familietrek niet nader aan te toonen het spreekt voor zichzelf, het tweede spreekt minder duidelijk voor onbekenden met de inlandsche bouwkunst. Men vergelijke daarom deze afbeelding met fig. 4.

Met nadruk voeg ik hierbij dat het hier niet gaat om mijn waardeering van de hier geprojecteerde bouwwerken op zich zelf, ik wil alleen de beide stijlrichtingen tegenover elkaar stellen en doen voelen dat beide ten slotte als bouwwijze onjuist zijn.

Bij het eene voelt men den Hollandschen bouwmeester maar niet het tropisch milieu, bij het andere spreekt het tropisch milieu sterk, maar verdwijnt de Hollander achter de schermen.

De eigenaardigheid van het land brengt mee, dat de architectuur voor een grooter deel dan in Europeesche landen in handen is van het gouvernement. Eerst in de laatste jaren begint de verhouding eenigszins om te slaan in het voordeel van den particulieren architect. Het gouvernement heeft zich aan haar leidende taak op architectonisch gebied tot voor twaalf jaren zeer weinig gelegen laten liggen. De toen heerschende opvattingen laten zich het best kenmerken door de bezuinigingscirculaire die de Regeering heeft doen uitgaan en waarin wordt bevolen alle versiering van gebouwen weg te laten. Kunstwerken zijn utiliteitsrompen met versiering, ziedaar het toen geldende begrip; ik behoef er niet over uit te weiden wat er van de architectuur onder dit regime overbleef toen men de versiering wegliet. Het was diep treurig en wij hebben ons aanzien in de oogen der Inlandsche bevolking daarmede zeker niet verhoogd. Pijnlijk en vernederend is het nu nog wanneer men bijvoorbeeld in Noord-Sumatra reist en men vindt tusschen de fijnste voortbrengselen der Inlandsche kunst eenige staatsgebouwen, die door de bevolking met den naam „stijl gouvernement" worden aangeduid.

Langzamerhand echter kwam er reactie op deze nuchterheidscirculaire. De particulieren gingen voor, de groote lichamen, handelskantoren, Banken enz. eischten gebouwen, die indruk maakten; men was niet tevreden met de ongelukkige pakhuizen die lange jaren tot kantoor dienden. Een van de eersten was de N. I. S. met het ad-

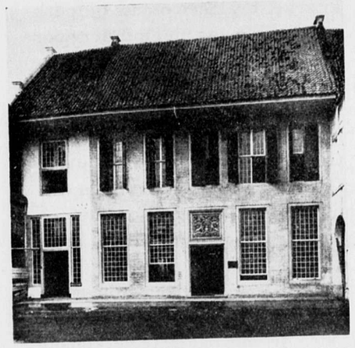

Fig. 1. GERESTAUREERD PATRICIERSHUIS 18E EEUW BATAVIA.

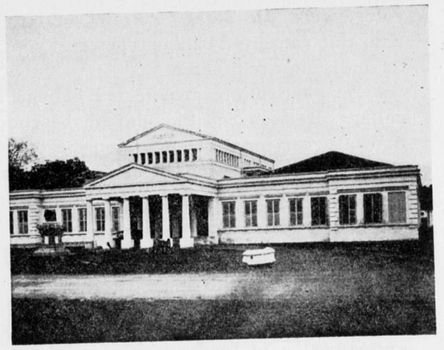

Fig. 2. MUSEUM TE WELTEVREDEN.

Fig. 3. TJANDI MENDOET.

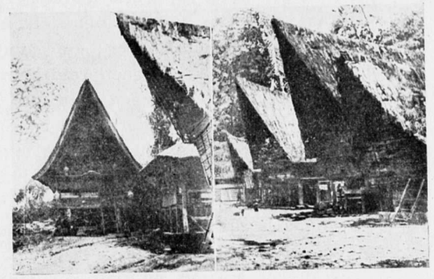

Fig. 4. HUIZEN IN DE BATAKLANDEN.

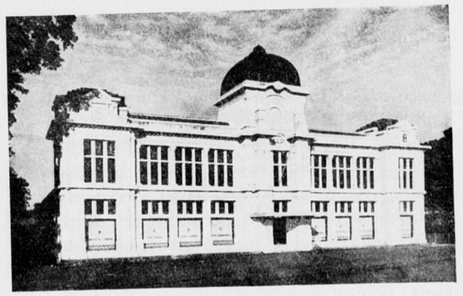

Fig. 5. WINKELMAATSCHAPPIJ „EIGEN HULP" BATAVIA.

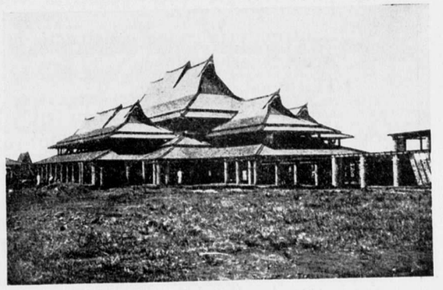

Fig. 6. TECHNISCHE HOOGESCHOOL TE BANDOENG.

ministratiekantoor te Semarang (zie fig. 7). Bijna zou ik zeggen, dat met dit bouwwerk van Klinkhamer en Ouendag de eerste steen van de Westersche Bouwkunst in Indië gelegd werd. De Staat bleef niet achter en langzaam maar zeker brak een nieuw tijdperk aan, dat van groot belang is geweest voor de Indische Bouwkunst, maar niet minder voor de Indische architecten.

De particuliere architecten hebben in Indië een andere positie dan de Hollandsche collega. Er was een tijd, dat hij beschouwd werd meer als leverancier van gebouwen dan als vertrouwensman. Men bestelde gebouwen, betaalde wat gevraagd werd en wilde verder geen soesah hebben. De beste architect was niet hij die het best bouwde of het minste geld vroeg, maar hij die het minste soesah veroorzaakte. Misschien was deze toestand voor een deel te danken aan de omstandigheid, dat vele bouwheeren Arabieren en Chineezen waren, die van het kunstgedeelte maar een bitter klein beetje weten.

De architect van zijn kant liet zich voor de doorgestane misère, risico en onheusche behandeling — want die was niet zeldzaam — goed betalen. Voegt men daarbij dat de bureaukosten in Indië onevenredig hoog zijn, dan heeft men de voornaamste verklaring van het feit, dat het honorarium ongeveer het dubbele bedroeg van het Nederlandsche.

Maar er komt nog iets bij. In Indië zijn maar weinig goede aannemers en die er zijn, kunnen bij verre het werk niet aan dat er te doen is. Openbare aanbestedingen zijn dan ook zeldzaamheden en op enkele gunstige uitzonderingen na heeft men van werken, die door speciale aannemers zijn uitgevoerd, weinig genoegen beleefd. Het resultaat daarvan is, dat bijna elk architectenbureau zich dient te organiseeren op uitvoering in eigen beheer; de combinatie architect-aannemer en zelfs architect-makelaar is niet alleen geen zeldzaamheid maar is regel. En ik moet zeggen hoewel ik er in beginsel veel tegen vind, zie ik de noodzakelijkheid van deze combinatie in, het kan bijna niet anders. En ronduit gezegd ik heb liever architecten die tevens aannemer zijn, dan aannemers die tevens architect willen zijn.

In Indië waar men aan stoute beeldspraak gewend is, zegt men dat zulk een tweesnijdend mes geen windeieren legt. Er is dan ook veel en zeer veel geld verdiend.

Thans is dit echter anders, de toenemende concurrentie en de ingetreden malaise maken het architectenberoep risquant en weinig winstgevend.

Wanneer wij ons nu eens verplaatsen in den toestand van den architect die geroepen wordt te werken in een land zonder traditie, dan zullen wij onze aandacht in de eerste plaats moeten concentreeren niet op de historische ontwikkeling, maar op de technische factoren, waarmee in elk geval rekening moet worden gehouden. Ik groepeer ze als volgt:

Klimaat.
Levensgewoonten.
Bouwmaterialen en constructie-mogelijkheden.
Arbeidsverhoudingen.
Tijdsomstandigheden.

Uit deze factoren hebben zich eischen ontwikkeld die de bouwmeester steeds duidelijker en karakteristieker tot uitdrukking zal trachten te brengen, een goede bouwkunst is ondenkbaar, wanneer het begrip van deze eischen ontbreekt.

In een tropisch land als Indië zijn zooals van zelf spreekt, de klimaatseischen primair. Het zijn niet alleen de meest belangrijke maar ook de meest onveranderlijke. Terwijl alle andere nog tot op zekere hoogte van den menschelijken wil afhankelijk zijn, vormen de klimaatseischen een dwingende macht, waaraan wij ons eenvoudig hebben te onderwerpen. Echter worden ze bij het voortschrijden der ontwikkeling wel steeds anders en beter begrepen.

Vooral de studie der hygiëne heeft in de laatste jaren geheel andere denkbeelden gebracht; woningbouw en stedenbouw zijn daardoor in een nieuw stadium getreden.

Wanneer men een leek vraagt wat hij van het Indisch klimaat afweet, zal hij antwoorden „Het is geweldig warm". Nu zal ik dat niet tegenspreken, het *is* warm; maar dat is lang niet alles en misschien niet eens het voornaamste. Het zou gemakkelijk genoeg zijn in onze huizen en kantoren de zon buiten te sluiten en daarmee koele ruimten te scheppen, waarin men zich behaaglijk voelt maar daarmee is het niet afgeloopen. De zon geeft niet alleen warmte, zij desinfecteert ook. De schaduw geeft niet alleen koelte, zij werkt vervuiling, vocht, ongedierte in de hand. De warmte kan nog wel uit te houden zijn, maar de steeds loerende infectieziekten, de steeds dreigende besmetting door muskieten, vliegen, ratten en dergelijk ongedierte, dat zijn de vijanden waartegen wij in onzen bouw en levenswijze te velde moeten trekken.

Men voelt hier al dadelijk moeilijk op te lossen tegenstellingen. De zon buiten sluiten en tegelijk toegang geven, het huis afsluiten tegen de warmte van buiten en tegelijk zorgen voor een goede doorstrooming van lucht, voor een goede ventilatie.

En dan komt er nog iets bij, de economie spreekt tegenwoordig een hartig woordje mee. Vroeger zag men er niet tegen op het geheele huis te omgeven door een breede schaduwgalerij en het bekende Oud-Indische woonhuis heeft daaraan zijn vermaardheid te danken. Maar het gold toen niet als belangrijk of de platte grond daardoor tot het dubbele werd uitgebreid en of de kamers hoogten verkregen van zes meter en meer. Thans moet wel degelijk getracht worden om met een minimum van kosten de grootste voordeelen te bereiken, dat geldt evengoed voor de woning als voor het kantoor. Ongebruikte galerijen zijn contrabande geworden, een verdiepingshoogte van meer dan 4 M. wordt als luxe beschouwd.

De oplossingen van deze tegenstellingen hebben in hun verscheidenheid een aantal gebouwen-typen doen ontstaan, die ik even wil bespreken.

Het meest voor de hand liggende is het overstekend dak (zie fig. 8). Het vervangt a h.w. de galerij, maar is belangrijk minder duur. De kamerhoogte blijft echter een bezwaar en ook de ventilatie is moeilijk goed op te lossen. Aesthetisch heeft het overstekend dak echter bijzondere voordeelen.

De Indische bouwkunst is een typische schaduwarchitectuur; tegenstellingen van licht en schaduw vormen meer dan kleur en materiaal de groote aantrekkelijkheden van de goede Indische gebouwen. En het is juist het vèr overstekend dak dat deze charme in zoo hooge mate bezit. Rustige schaduwpartijen tegen groote lichtvlakken.

De behoefte om de bovenruimte der vertrekken van directen luchttoevoer te voorzien deed het dak met luifel boven de ramen ontstaan. Het muurgedeelte tusschen de twee schuine vlakken bood gelegenheid tot plaatsing van ventilatieroosters (zie fig. 9).

Uit de samensmelting dezer twee typen, met opoffering echter van de bovenventilatie werd het gelede dak geboren (zie fig. 10) een, ook in Europa zeer algemeen motief. Omtrent het nuttig effect van de smalle bovenventilatie is men het niet eens, in elk geval moeten de roosters goed beschermd zijn tegen directe zonbestraling en regeninslag, verder meestal met gaas voorzien tegen vliegend ongedierte en ratten.

Daarentegen is bovenventilatie door groote beweegbare bovenramen zeker nuttig en het is begrijpelijk dat het type met platte luifel op kalfhoogte zeer snel ingang vond (zie fig. 11 en 12). Er is echter een zeer groot bezwaar aan verbonden. De platte luifel toch geeft een groot kaatsingsvlak van licht en warmtestralen, en deze reflex is haast nog erger dan de directe zonnestralen. Een overstekend dak helpt daartegen niets.

Aesthetisch is de platte luifel een zeer gevaarlijk motief en de veelvuldige onoordeelkundige toepassing ervan heeft aan de gebouwen dikwijls het tropisch karakter geheel ontnomen. Zeer sterk spreekt dit in de onharmonische constructie van vlakke luifel en schuinen dakvorm, waar muur met pannendak een massategenstelling geeft die bij goed gekozen verhoudingen aangenaam aandoet, doet de luifel zich voor als een hinderlijk snijdende lijn zonder lichaam. Daarbij vloeien de schaduwpartijen van beide overstekken soms ineen wat iets eentonigs en onnoodigs geeft.

Fig. 7. ADMINISTRATIEGEBOUW DER NED. IND. SPOORWEGMIJ. TE SEMARANG.

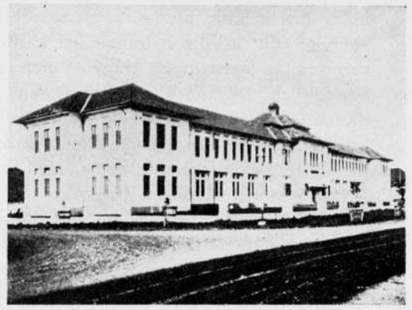

Fig. 8. OPLEIDINGSSCHOOL TE POERWOREDJO.

Fig. 9. H. B. S. TE BANDOENG.

Fig. 10. JONGENS TEHUIS TE SOEKABOEMI.

Fig. 11. GENEESKUNDIG LABORATORIUM TE WELTEVREDEN.

Fig. 12. MIDDELBARE LANDBOUWSCHOOL TE BUITENZORG.

Talrijk zijn de pogingen om deze aesthetische bezwaren, die door velen gevoeld worden, te ondervangen. Een van de rationeelste is wel het vervangen van de schuine daklijn door een plat dak hetzij met eenvoudig dakoverstek hetzij met attiek (zie fig. 13 en 14).

Het is waar dat met de vlakke afdekking zeer bevredigende resultaten te bereiken zijn; zelfs acht ik het mogelijk dat, wanneer voor de vlakke dakbedekking een constructief afdoende oplossing wordt gevonden, dit het uitgangspunt kan zijn voor een waarlijk tropische bouwwijze. Het vlakke overstek wordt daarbij de krachtige markeering van een kubischen massa-opbouw het gezonde beginsel van de schilderachtige Noord-Afrikaansche en West-Aziatische inheemsche architectuur.

Ingewikkelder wordt het schaduwvraagstuk bij verdiepingsgebouwen vooral daar waar hooge grondprijzen nopen tot meerdere verdiepingen en vermijding van plattegrondverkwisting door galerijen enz.

Hoe langer hoe meer gaat men in den laatsten tijd tot verdiepingsbouw over. Goddank begint men in te zien, dat de vroegere bezwaren tegen hooge gebouwen grootendeels op vooringenomenheid berusten. Voor stadsbebouwing is de vlakbouw een wanhopige opgave. In de tuinstadachtige buitenwijken en vooral op het land waar de gebouwen meest als losse eenheden liggen te midden van de eindelooze rust der tropische natuur, is een laag huis met uitgesproken horizontale lijning zeer op zijn plaats (zie fig. 15). Maar in de stad en vooral bij monumentale gebouwen is vlakbouw de nachtmerrie van den architect. Het is eenvoudig onmogelijk hiervoor een werkelijk bevredigende oplossing te vinden. De economie komt hier de aesthetica te hulp. Men moet wel overgaan tot hooge gebouwen omdat de grond onbetaalbaar wordt en het is licht te begrijpen dat daarmee ook het verticalisme zijn intrede in de tropische bouwkunst heeft gedaan. Een noodzakelijkheid is dit niet, hooge gebouwen en horizontalisme zijn absoluut geen tegenstrijdigheden (zie fig. 16) maar het was te voorzien dat velen meenden juist in het verticalisme de stadsbebouwing het best tot uitdrukking te kunnen brengen.

Het verticalisme tot ontropisch te verklaren gaat niet, maar wel is het te begrijpen dat de tropische klimaatseischen zeer moeilijk met een doorgevoerde verticaal verhouding in overeenstemming zijn te brengen. Wil men verbrokkeling van den gevel ontgaan, dan is men wel genoodzaakt de beschutting van de raamgroepen tot breede horizontale raamgroepen te vereenigen en daarmee komt de verticale tendenz geweldig in het gedrang (zie fig. 17).

Op meer of minder gebrekkige wijze heeft men ook naar de oplossing van deze moeilijkheid gezocht, waarbij men echter niet altijd de eischen van het klimaat tot hun recht deed komen.

Het beschuttingsvraagstuk heeft nog tot twee andere bouwtypen aanleiding gegeven nl. de diepe vensterdaggen, het oversteken van de bovenverdieping boven de onderste (zie fig. 18). Hand aan hand met de schaduw gaat de luchtverversching. Ook deze heeft een beheerschenden invloed op de gevelarchitectuur. Het vraagstuk van goede ventilatie is te uitgebreid om hier in het kort te worden besproken, maar ik wil slechts aanstippen dat door de geringe verschillen tusschen binnen- en buitentemperatuur en tusschen boven- en benedentemperatuur in de vertrekken de luchtverplaatsingen gering zijn. Het gevolg hiervan is dat het ventileerend oppervlak zoo groot mogelijk moet zijn en voortdurend in werking moet blijven.

Deze eisch heeft aanleiding gegeven tot de voor Indië tamelijk typische roosterarchitectuur, waarbij de wanden ventileerend zijn gemaakt voor toepassing van betonroosters (zie fig. 19).

Van de levensgewoonten wil ik niet te veel spreken. Het is zonder meer duidelijk, dat de zeden en gewoonten van grooten invloed zijn op de bouwkunstvormen maar te weinig wordt nog begrepen dat de bouwkunst een hervorming ondergaat wanneer de zeden en gewoonten zich ingrijpend wijzigen. Om een voorbeeld te noemen gaat het niet meer aan het statige woonhuis van vroeger met de monumentale voor-

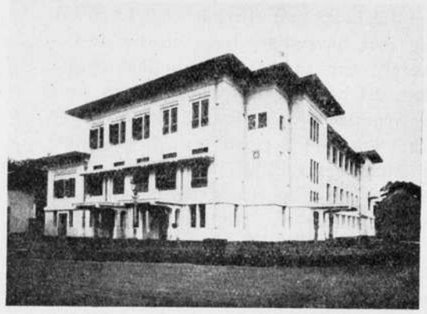

Fig. 13. TELEGRAAFKANTOOR TE SOERABAYA.

Fig. 14. JAARBEURSGEBOUW TE BANDOENG.

Fig. 15. DIRECTEURSWONING JONGENSHUIS TE SOEKABOEMI.

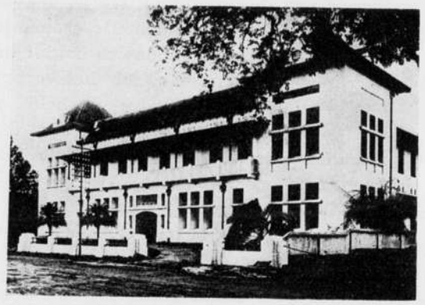

Fig 16. DEPARTEMENT VAN LANDBOUW TE BUITENZORG.

Fig. 17. KANTOORGEBOUW „INSULINDE" TE BANDOENG.

Fig 18. M. U. L. O. SCHOOL TE BATAVIA.

galerij, de donkere binnengalerij en de onmetelijk groote achtergalerij als type van de Indische woning te blijven beschouwen nu men door de omstandigheden gedwongen geheel anders is gaan leven. De meeste Europeanen in de Indische steden kunnen een dergelijk huis niet meer bewonen, er is geen sprake meer van.

Wat thans door ieder gewenscht wordt, is zooveel mogelijk ruimte, nuttige ruimte in een zoo beknopt mogelijk bestek en een zoo gering mogelijken huurprijs. Reeds lang heeft men afgezien van de holle en meestal kale receptieruimte van vroeger. Wat nu gevraagd wordt, is een gezellig vroolijk en koel interieur. De bijgebouwen die voorheen een dorp op zich zelf vormden hebben plaats gemaakt voor enkele kamers, zelfs de keuken legt men tegenwoordig dikwijls in het hoofdgebouw.

Liever wil ik echter even stilstaan bij de bouwmaterialen, en de daarmee nauw samenhangende kwestie van de kleur. Helaas is de materiaalkeuze tot nu toe zeer beperkt geweest, al moet erkend worden dat de architecten van de latere jaren met grooten ernst en energie naar toepassing van nieuwe en betere bouwstoffen streven. De inheemsche bouwmaterialen zijn:

over het algemeen slechte baksteen die in het tropisch klimaat langzaam maar zeker verpulvert en alleen door een dikke pleisterlaag van een wissen ondergang te redden is.

nagenoeg geen natuursteen. Er is bijna geen natuursteen die in Indië niet voorkomt, maar deze blijft onder den grond omdat er geen kapitaal en geen animo is om ze er uit te halen. Het gevolg is dat 90 % van de indische bouwwerken pleister architectuur is.

Het kan niet worden ontkend dat pleister architectuur in de tropische natuur vele voordeelen bezit, ook aesthetisch. De schaduwwerking is krachtig, de licht-reflexen levendig of soms fel. Tegen het eeuwige groen van den boomen- en plantenrijkdom steekt een wit huis half verscholen achter levende heggen pittig af. Maar van stadsbebouwing en vooral van monumentaalbouw is het pleistermuurvlak van een koude levenloosheid, die niet door een rijkere detailleering gered kan worden.

Indië roept om kleur, om materialen met eigen leven, om bouwstoffen met structuur.

Het harde dak van inferieure pannen, kan daartegen weinig uitrichten. Slechts door een overgang van zachte schaduw kan deze contrastwerking worden verdragen. Het plaatijzer en het gewapend beton, dat bij gebrek aan beter dikwijls de natuursteen vervangt, vermogen evenmin eenig leven te brengen, het maakt den dooien gevel nog dooier. En als dan na eenige jaren de muurvlakken met afzichtelijke mosvlekken zijn ontsierd, dan blijft er van den goed bedoelden opzet niets meer over.

Maar de moderne architecten zijn niet bij de pakken gaan neerzitten. Zij hebben met energie gewerkt, gezocht, geprobeerd en uitgevonden. Zij hebben van de geestige Inlandsche bouwwijze het warm bruine sirappendak overgenomen — dat zijn gespleten ijzerhouten pannetjes — zij hebben tegenstelling gezocht door toepassing van riviersteen die een basaltachtig blauw rustiek muurwerk levert. Zij hebben het levenlooze beton door menging o. a. met baksteenpoeder een prettig bruinroode kleur gegeven. Op hoogst verdienstelijke wijze is getracht tegelbekleeding als kleurovergang te gebruiken, zelfs zijn heele gevels van verglaasde tegels opgetrokken, die door hun gladde oppervlakte aan alle vervuiling weerstand bieden.

In de toekomst zal ongetwijfeld langs dezen weg nog veel bereikt worden. Men zal de Europeesche materialen die in Indië bruikbaar zijn, in grootere hoeveelheden invoeren, men zal het graniet van Billiton en de natuursteen uit Cheribon vermoedelijk intensiever exploiteeren, men zal — en dit acht ik een feit van groote beteekenis, de baksteen-industrie op een hooger peil brengen waardoor ook dit materiaal voor den Indischen Dienst zal kunnen worden goedgekeurd (zie fig. 20).

Met den invloed, dien het materiaal op de Indische architectuur uitoefent, hangt het arbeidersvraagstuk ten nauwste samen. De bouwmeester beschikt in Indië niet over de arbeidskrachten die hij zich zou wenschen en evenmin is het mogelijk op dit feit een hervormenden invloed uit te oefenen.

De uitvoering der gebouwen geschiedt onder leiding van Europeanen door Chineezen en Inlanders. Ik noem de Chineezen het eerst omdat deze in vakkennis, degelijkheid, handigheid en nauwkeurigheid verre de meerdere zijn van den Javaan, die wel is waar op het gebied van huisvlijt de van vader op zoon overgeërfde gave voor het kunstambacht bezit, maar die als werkman in het bouw- en meubelvak zeer weinig praesteert.

Het is werkelijk geen aangename taak met Inlanders een werk te moeten uitvoeren. De teekening wordt verklaard onder herhaald ja-geknik van den betrokkene. Alles goed begrepen? ja mijnheer. Hij gaat aan het werk, doet het juist andersom dan gezegd is, omdat het hem gemakkelijker voorkwam. Natuurlijk past er niets, sluit niets aan, zit alles scheef en is alles geprutst. De Javaan heeft in doorsnee een hekel aan rechte lijnen, aan waterpasse lagen en zuivere hoeken. Daarbij is hij zeer op zijn gemak gesteld. Men kan hem bijna zeker slapend aantreffen als men hem een uur zonder controle laat.

Indien de omstandigheden het eenigszins toelaten zal men dan ook voor den werkelijken vakarbeid geen inlanders gebruiken maar Chineezen. Deze laatste verdienen 2 à 3 maal zooveel maar kunnen alles en zijn onder goede betaling en behoorlijke controle plichtmatig en accuraat. Vooral houtbewerking kan men met gerustheid aan hem overlaten. Hij stelt er een eer in houtverbindingen onzichtbaar uit te voeren, houtsnijwerk, schilder- en politoerwerk, fijn pleisterornament, de Chinees kent alles en doet het vaak met Europeesche nauwgezetheid.

Nu wil ik hiermee niet zeggen dat er van den Inlandschen werkman niets te maken is, dat zou te sterk zijn. Hij kan vrij goed leeren, maar het blijft 2e rangs werk wat uit zijn handen komt.

Het is duidelijk wat het gevolg van deze verhoudingen is. Het werken met Chineezen is in het algemeen zeer duur en men verhoogt de bouwkosten enorm door alleen van hun diensten gebruik te maken. Men tracht dus het werk zoodanig te vereenvoudigen dat men zooveel mogelijk aan den Inlander kan overlaten. Ingewikkelde constructies, materialen, die een zeer consciëntieuse behandeling vereischen, vermijdt men zooveel mogelijk. Vandaar de groote voorliefde voor de alles bedekkende pleisterlaag, de gewapend beton constructie, de dikke verf, de ijzerconstructie en de betonroosters. Misschien meer nog dan in Europa moet in Indië het machinale het handwerk verdringen, het massa-product komt noodgedwongen in de plaats van het individueele. Men kan dit betreuren, maar men doet verstandig het feit niet te negeeren. Ik houd het voor juist dat de Bouwkunst met deze dringende omstandigheid rekening houdt. Trouwens de de tijd is voorbij, dat men tegen de duidelijk sprekende cultuurtendenzen in den bijtelslag van den werkman in de architectuur laat meespreken; de moderne ontwerper aanvaardt de massaproductie en het onpersoonlijke handwerk als een der machtigste factoren van de nieuwe kunst.

Fig. 19. RAAD VAN JUSTITIE TE MEDAN.

Fig. 20. PARTICULIER WOONHUIS TE BANDOENG.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 33. 19 AUG. 1922. INHOUD: Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht. — Normalisatie van de aanduiding van onderdeelen van gebouwen. — Tweede Prijsvraag voor het ontwerpen van wandplaten-series. — Provisie Zwarte lijst. — Verslag der schoonheidscomm. te Amsterd. over 1921. — Woonhotel te 's-Gravenhage, d. W. — Ontv. boekw. d. J.P.M.

MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOOL VOOR DE BOUWKUNDE TE UTRECHT.

Voor het eindexamen van de Middelbare Technische School voor de Bouwkunde te Utrecht zijn geslaagd als Burgerbouwkundige alle candidaten, n.l.: L. J. Hoeksma, P. Lagerwey en W. v. d. Wiel te Utrecht; M. Bekema, D. M. van 't Ende en J. Ladiges te Amsterdam; B. v. Achterbergh te Amersfoort; T. S. Baartman te Enschede; J. le Clerq te Kruiningen; A. G. Nagel te Bussum en E. Payens te Rijsenburg;

als Waterbouwkundige zijn geslaagd alle candidaten, n.l.: F. Reydon en H. Scheffer te Utrecht; H. J. v. d. Meulen te Vianen; J. H. L. v. Rest te de Bildt; D. J. Romeyn te Barneveld; H. v. Kralingen te Velzen en J. de Bruyn te Nijmegen.

Tot den voorbereidenden cursus zijn toegelaten 19, tot de Midd. Techn. School 33 candidaten.

NORMALISATIE VAN DE AANDUIDING VAN ONDERDEELEN VAN GEBOUWEN.

Het Centraal Normalisatie Bureau (C.N.B.) te Delft, (Verwersdijk 56) verzoekt ons mede te deelen, dat thans als definitieve standaardvorm is verschenen, *N 114: Aanduiding van onderdeelen van gebouwen.*

Deze standaardvorm is samengesteld door de Commissie B voor de normalisatie van de uitvoering van technische teekeningen, onder voorzitterschap van Prof. Ir. I. Franco, terwijl de bouwkundige deelcommissie der Commissie B bestaat uit de volgende heeren: Ir. A. W. C. Dwars (Voorzitter), Lt. kol. L. H. van Wely (aangewezen door den Minister van Oorlog), Ir. H. Th. Teeuwisse (aangewezen door den Minister van Waterstaat), Ir. K. Dees, J. W. Hanrath, Ir. A. H. van Rood en Ir. M. E. H. Tjaden.

De standaardvorm N 114 is bij het C. N. B. en bij den boekhandel verkrijgbaar gesteld voor 15 cent + porto.

TWEEDE PRIJSVRAAG VOOR HET ONTWERPEN VAN WANDPLATEN-SERIES.

De „Verzamelcommissie", de met Rijkssubsidie werkende commissie gevormd door de 12 voornaamste vereenigingen van Architecten, van Kunstnijveren en van Leerkrachten bij het Nijverheidsonderwijs, en welke commissie zich ten doel stelt de bevordering van aesthetisch en doeltreffend teekenonderwijs aan Nijverheidsdag- en avondscholen en aanverwante inrichtingen in Nederland schrijft wederom een prijsvraag uit, ditmaal om in het bezit te komen van:

a. schetsen voor een serie van 20 wandplaten voor het teekenonderwijs aan a.s. timmerlieden.
b. schetsen voor 20 wandplaten voor het handteekenonderwijs aan a.s. meubelmakers.
c. schetsen voor 20 wandplaten voor het handteekenonderwijs aan a.s. smeden.
d. schetsen voor 20 wandplaten voor het handteekenonderwijs aan a.s. metselaars.

Uitgeloofd worden voor elke serie een eerste prijs van f 150.— en een tweede prijs van f 75.—, terwijl afzonderlijke schetsen voor f 10.— per stuk kunnen worden aangekocht; voor het uitwerken op ware grootte der bekroonde of afzonderlijk aangekochte schetsen wordt een vergoeding gegeven van f 300. - per geheele serie, of van f 25.— per stuk voor enkele schetsen.

Afdrukken van het programma worden op aanvrage gratis toegezonden door den secretaris van het Uitvoerend Comité der Verzamelcommissie, den Heer F. H. Jacobs, Lawicksche allee 14, te Wageningen.

PROVISIE ZWARTE LIJST.

Aangezien het Bestuur een schrijven heeft ontvangen van de Electrotechnische Fabrik Rheydt Max Schorch & Cie. Act.-Ges. Filiaal Rotterdam Kantoor Gedempte Glashaven 21, Magazijn te Amsterdam Brouwersgracht 71, waarin zij meedeelt dat het niet in haar bedoeling heeft gelegen aan architecten korting toe te staan, wordt deze firma hierbij van de zwarte lijst, waarop zij is geplaatst in het B.W. No. 28 j.l., afgevoerd.

De leden gelieven hiervan goede nota te nemen.

HET BESTUUR.

VERSLAG DER SCHOONHEIDSCOMMISSIE TE AMSTERDAM OVER 1921.

Op 1 Januari 1921 was de Commissie als volgt samengesteld: Ir. J. Gratama, voorzitter, aftredend 1 Juli 1923, Ir. D. F. Slothouwer, P. Vorkink, H. G. Jansen, leden, aftredend 1 Juli 1921, B. J. Ouëndag, E. Kuipers, leden, aftredend 1 Juli 1923, Ir. J. B. van Loghem, Foeke Kuipers, J. L. M. Lauweriks, plaatsvervangende leden, aftredend 1 Juli 1921, G. Versteeg, D. Heineke, J. van Laren, plaatsvervangende leden, aftredend 1 Juli 1923, Directeur Publieke Werken en Directeur Bouw- en Woningtoezicht, adviseerende leden.

In deze samenstelling kwam gedurende het verslagjaar geen wijziging.

De op 1 Juli 1921 aan de beurt van aftreding zijnde leden hielden, op verzoek van het Gemeentebestuur, in verband met de aanhangige plannen tot reorganisatie der Commissie, voorloopig ook na dien datum zitting.

Het secretariaat en het beheer der geldmiddelen werden waargenomen door mr. E. H. P. Rosenboom.

De Commissie hield in het verslagjaar 25 vergaderingen ter beoordeeling van ontwerpen, terwijl bovendien 1 maal door de Commissie in pleno werd vergaderd ter bespreking van onderwerpen van algemeenen aard.

Beoordeeld werden in totaal 366 nieuwe of gewijzigde ontwerpen en détailteekeningen.

In een aantal gevallen kon het eerste ontwerp terstond worden goedgekeurd. Waar dit niet mogelijk bleek, werd de ontwerper door den secretaris mondeling in kennis gesteld van de bij de Commissie gerezen bezwaren en hem, zoo verbetering mogelijk was geoordeeld, aangewezen, welke verbeteringen zij noodig oordeelde; zoo verbetering niet mogelijk was geoordeeld, werd medegedeeld, waarom het ontwerp was afgekeurd en in overweging gegeven, een ander ontwerp in te leveren. Gaf het ingediende ontwerp den indruk, dat de gestelde taak de krachten van den ontwerper te boven ging, dan werd den bouwheer in overweging gegeven, zich te wenden tot een bevoegde kracht.

Herhaaldelijk werden voorts ontwerpers in de gelegenheid gesteld, hun ontwerpen in de vergadering der Commissie persoonlijk toe te lichten en de gerezen bezwaren met haar te bespreken.

Over het algemeen had de Commissie ook dit jaar niet te klagen over gebrek aan medewerking bij de ontwerpers of bouwheeren.

In verreweg de meeste gevallen werd aan haar wenken tot het aanbrengen van verbeteringen, het maken van nieuwe ontwerpen of het kiezen van een anderen ontwerper aanstonds gevolg gegeven.

JAN GRATAMA, *Voorzitter.*
E. H. P. ROSENBOOM, *Secretaris.*

(Veel van 't bovenstaande wegens plaatsgebrek eerst heden geplaatst. Red.)

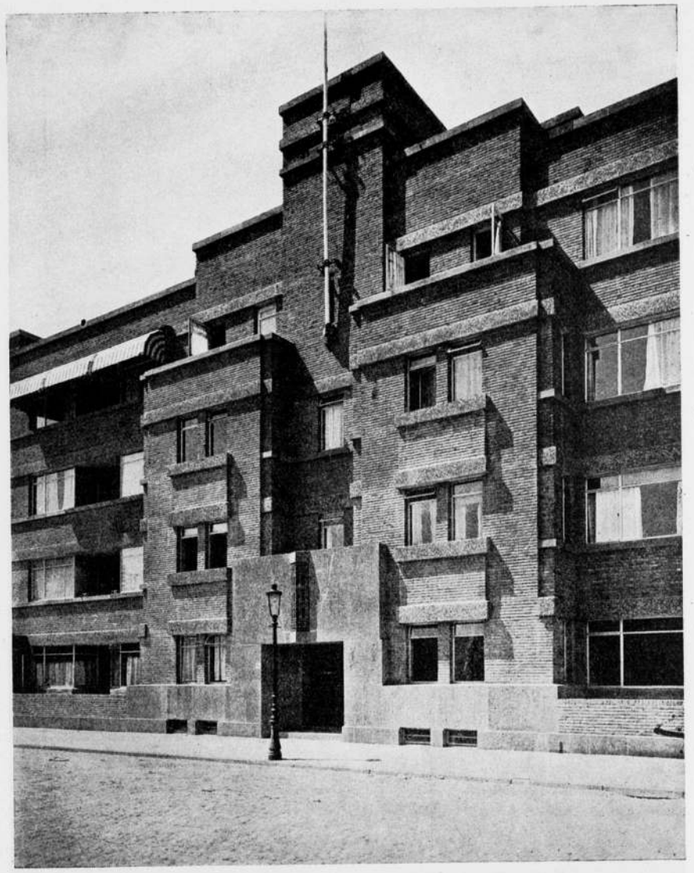

WOONHOTEL TE 's-GRAVENHAGE.

Architect W. VERSCHOOR.

Toen, voor eenige jaren, de woningnood nog zoo groot was, dat alle soorten van woningen wel aan den man gebracht konden worden, richtte men in Den Haag een N. V. op, „de Moderne Woning" genaamd, welke een proef wilde nemen met de invoering van de flat-woning in Nederland.

Op het oogenblik zou die proef misschien wel weer gevaarlijk zijn, — misschien met dit en met enkele andere voorbeelden in andere steden, ook niet.

Want het is en blijft een feit, dat de Hollander, als hij de voordeur achter zich gesloten heeft, in zijn eigen huis wil zijn en maling heeft aan alle voordeelen en gemakken, welke de gemeenschappelijke bewoning van een woonhotel mogelijk maken en, in hoofdzaak om de kosten, in het enkele huis van bescheiden afmeting tot de onmogelijkheden behooren. Zelfs de huizen met één, laat staan met twee verdiepingen — op elke verdieping dan een andere bewoner — zijn hem een gruwel en hij verlangt het land omgetooverd in een reusachtige tuinstad. 't Is inderdaad wel bekoorlijk, als men voor een bespreking van een half uur den ochtend voor de heenreis en den

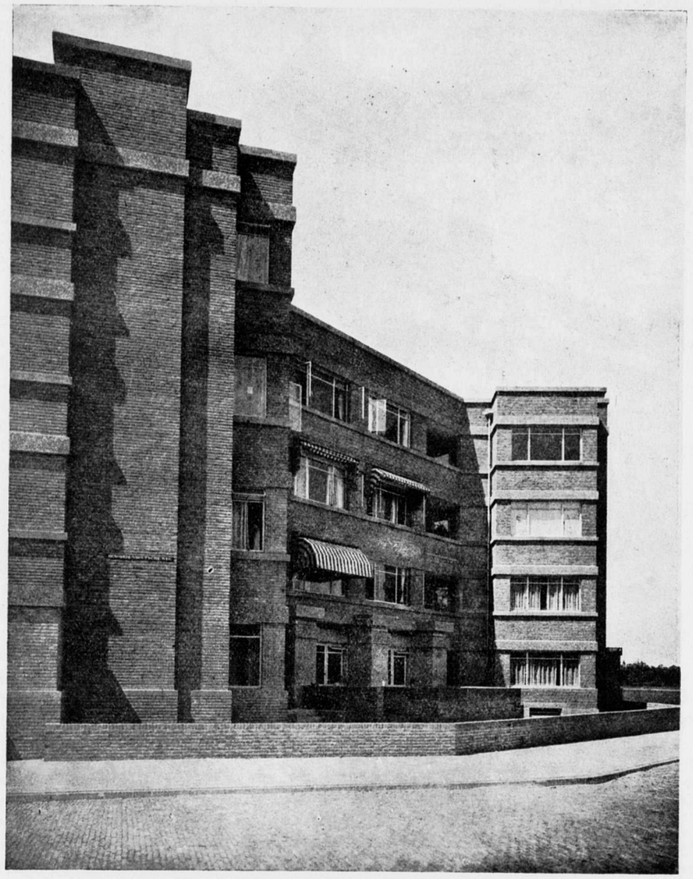

middag voor de terugreis dient te benutten, wegens den omvang van de gezellige stad.

Het bouwen van kleine woningen gedurende de laatste jaren heeft ongetwijfeld heel veel bijgedragen tot de algemeene ontwikkeling van de bouwkunst, maar dat verhindert ons niet ernstig te wenschen, dat men er nu mee zal ophouden en weer zal gaan denken aan de praktijk van het leven, aan een hoogere ontwikkeling van de woningkultuur, aan de monumentaliteit van de stad. Daar mag zeker wel eens aan gedacht worden.

Onze woningen, met al hun voordeelen van te voldoen aan de vele gestelde en nog te formuleeren eischen, zijn nog verre van ideaal en in 't bijzonder de z. g. middenstandswoningen zijn zeker een halve eeuw in hun ontwikkeling ten achter. Door hun eenzelvigheid missen zij al datgene, wat het wonen in een huis van tegenwoordig zoo aantrekkelijk maakt.

Centrale verwarming, koud- en warmwatervoorziening, lift, geen gezanik met de kokerij, telefoon met eigen centrale, electriciteit in al zijn nuttigheidsvormen, ja wat niet al, en dan zeker niet het allerminst, groote ruime vertrekken, minimum verlies aan circulatieruimte — dat alles kan er zijn, als men maar wil afzien van zich in de 3 × 4 M. kamertjes van de prutserige eengezinswoningen op te sluiten.

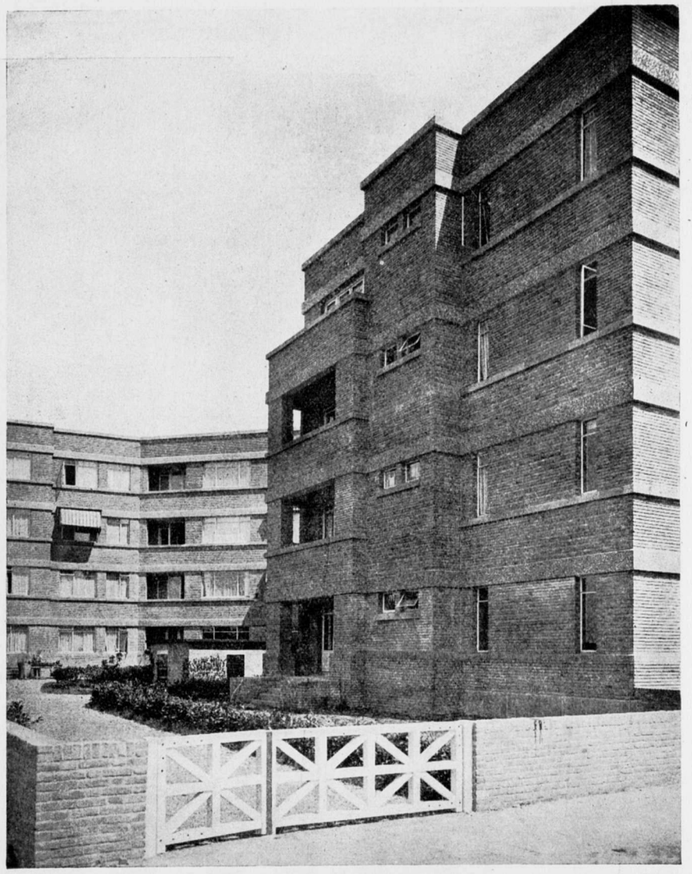

't Is heel gelukkig, om de kwaliteit der proefneming, dat bovengenoemde N. V. haar plan zeer royaal heeft aangepakt. Nu is er iets gekomen, wat een uitstekende reclame voor de flatwoningidée genoemd kan worden. Wel zijn de huurprijzen nog hoog, maar daar heeft men dan ook wat voor. Trouwens, zoo duur hoeft 't ook niet. Ik herinner me een flat in Budapest — het gebouw herbergde zonder overbevolking 1000 zielen — waar de huur van een woning in verhouding veel lager was dan een normale middenstandswoning hier. De toegang van de galerij aan den binnenhof was niet prettig, maar de woning ideaal. Dat kan ook hier komen, als de menschen eerst over hun vooroordeel heen zijn.

Het hierbij gereproduceerde woonhotel van de architecten Verschoor en Rutten (de heer Rutten heeft meer de aanwijzingen gegeven voor de samenstelling van het plan en de technische inrichting) is zeker een bouwwerk van beteekenis. Zoo als het er is, heeft het vraagstuk een goede oplossing gevonden. Het is geen eenvoudige opgaaf een gebouw te ontwerpen met zooveel betrekkelijk kleine vertrekken van verschillende geaardheid. Zoo licht vervalt men in verbrokkeldheid of verveling. Die twee klippen zijn gelukkig omzeild. Het geheel maakt een eenvoudigen rustigen indruk.

De groepeering van de vertrekken van een woning en van dit samenstel in het

WOONHOTEL TE 'S-GRAVENHAGE. ARCHITECT W. VERSCHOOR.

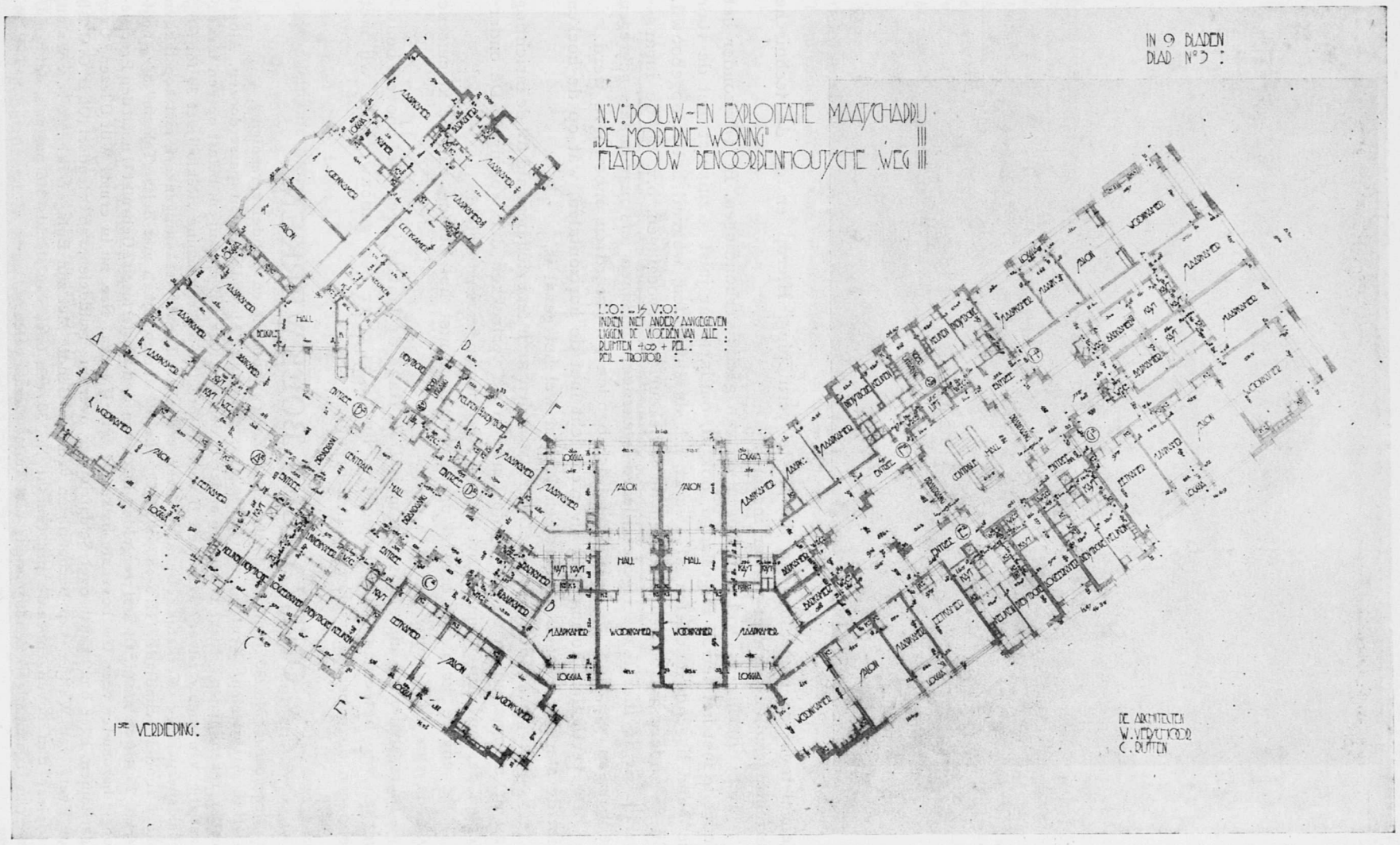

geheel toont de teekening van de eerste verdieping. Hierop en op de technische inrichting zullen wij niet verder ingaan.

Het uiterlijk is wel overwogen en van goede verhoudingen. In 't bijzonder het gedeelte met het terras is geslaagd, ook al, omdat daar juist 't zuiverst met de voor de hand liggende middelen is gewerkt, n.l. de elementen, waaruit het is opgebouwd. Bij de andere aanzichten hinderen de willekeurige toevoegingen, b.v. bij de ingangspartij. Er is hier te veel gedetailleerd, waardoor de lijnen iets machinaals gekregen hebben, en waardoor de beëindiging der banden geforceerd en onbewogen werd.

De vertikalen komen niet in evenwicht met de horizontalen, wat op de hoeken met de sterk sprekende schoorsteenvlakken wel het geval is.

Voor het inwendige heeft het werk van den architect zich bepaald tot de inrichting van de trappenhuizen en de groote lijnen in de vertrekken der woningen. De onderdeelen der inrichting zijn in overleg met de bewoners vastgesteld.

De enkele kritische opmerkingen vermogen niet het belang van de algemeene waarde van dit gebouw teniet te doen.

In tegenstelling met Amsterdam is Den Haag de laatste jaren niet zooveel bouwwerken van beteekenis rijker geworden. En dit is zeker een gebouw, waar wij met genoegen onze bezoekers heen zullen brengen. W.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Prijscourant No. 30. N. V. Wed. Ahrend & Zoon's Industrie en Handelsvereeniging.

H.H. Architecten! Kent gij de „Klino" passerdoozen, Ahrend's Union passerdoozen, Albert Nestler rekenlinialen? Niet? Is hij, die onder U den précieux wil uithangen, belust op een teekenmaatlatje van nieuw zilver? Ja? Voelt U voor de precisie-teekenmachine „Rekto" met 30 tot 50 % arbeidsbesparing? Werkelijk? Denkt U over een „Permanent" teekeningenkast, mèt kopstuk, en sokkel zònder schuiflade? Heusch? Wilt U eens de sterren kijken met Zeiss „Telacto" 8×, lichtsterkte 25. Of de maan. Of den vergulden haan van den Westertoren? Gebruikt U nooit den Precisie-Hoogte-barometer voor Uw bovenste balklaag? Wilt U lezen? Nee, nu in ernst! Wilt U lezen? Over logarithmen, over bouwkunst, over Schlafzimmer, over smeermiddelen, van Ostendorf (Oh Ir. G. C. B!) van Evers, van Wattjes, van Bernouilli en van van Gendt? Met zijn Bijlage? Ja? . . . . . Welnu, raadpleeg dan bovengenoemde prijscourant No. 30, een boek van slechts 316 pagina's, dat wij U voor een regenachtigen Zondagmiddag best kunnen aanbevelen. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 34. 26 AUG. 1922. INHOUD: Nieuwe Leden. — Xe Architecten-Congres te Brussel, door J. P. M. — Prijsvraag voor Schoorsteenmantels, uitgeschreven door de Tegelfabriek „Schiedam". — Ingezonden. — Woningbouw. — Baden en Bouwkunst, door J. P. M.

NIEUWE LEDEN.

Sedert de vorige opgaaf zijn tot lid van den B. N. A. toegelaten de heeren:
Th. J. van Elsberg, Architect te Almelo,
J. M. van Hardeveld, Architect te Amsterdam,
J. Kooyman, Architect te Den Haag.
Als aspirant-lid is toegetreden de heer Ir. A. J. v. d. Steur, Architect te Baarn.

Xe ARCHITECTEN-CONGRES TE BRUSSEL.

Namens enkele collega's, die Nederland en speciaal den B.N.A. zullen vertegenwoordigen op het Xe Internationale Congres van Architecten te Brussel te houden van 4 tot 11 September a.s., vestigen wij hier nog eens de aandacht van de vakgenooten op het groote belang van een talrijke deelname van de Nederlandsche Architecten aan dit Congres. Door verschillende omstandigheden heeft dit Congres blijkbaar nog niet dien indruk op de vakgenooten kunnen maken, die noodig is om voldoende tot deelname aan te sporen.

Daaronder moet in de eerste plaats gerekend worden de omstandigheid, dat door het laat bekend worden van de gedetailleerde regeling van het Congres hier te lande de tijd heeft ontbroken om die deelname op behoorlijke wijze te regelen. Staan wellicht in andere landen de architecten paraat om op een eerste sein in drommen op te trekken, wij Hollanders hebben nu eenmaal de gewoonte om bij het eerste sein kalm te gaan zitten. En daardoor is het onmogelijk geweest voor de Nederlandsche Afdeeling van het Comité Permanent om in den zeer korten tijd tot een doeltreffende regeling te komen.

Door de Hollandsche mentaliteit is het voorts niet mogelijk geweest collectief deel te nemen aan de tentoonstelling. Daarvoor schijnen buitenlandsche architecten beter geoutilleerd te zijn. Op een telefonisch verzoek tot deelname aan een tentoon-

stelling wordt door hen vaak met de oogenblikkelijke afzending van een heele partij kisten gereageerd.

Deelname aan een tentoonstelling bij ons heeft altijd veel voeten in de aarde en een verzoek daartoe leidt eerder tot weeklagen en verzuchtingen dan tot een tiptop-inzending. Als dan een week tijd wordt gegeven om over de collectieve inzending te beslissen, ja, dan wordt het inderdaad wel heel moeilijk om de verantwoordelijkheid daarvan op zich te nemen. Daarbij komt nog dat de architecten in ons land hunne vacanties nemen zoo tusschen Mei en October. Het „regelen" van deelname aan een Congres en een tentoonstelling ondervindt daardoor zijn eigenaardige bezwaren.

Al deze factoren zijn de oorzaak, dat er voor de deelname aan het a.s. Congres niet die belangstelling is, die deze gebeurtenis zeer zeker waard is. Zonder het „directe" nut van een Congres nu zoo hoog aan te slaan, is toch steeds het persoonlijke contact en de omgang van internationale collega's gedurende een korten tijd op zoo'n Congres vooral voor architecten van veel waarde. In het beroep van een architect ligt nu eenmaal iets universeels. Hij moet zich bij de uitoefening van zijn beroep bezig houden met vraagstukken op velerlei gebied, hij moet rekening houden met toestanden en omstandigheden die door andere intellectueele beroepen slechts oppervlakkig worden gekend, soms in het geheel niet. En in verband met dat universeele wat in zijn beroep ligt, moet de architect een ruimen blik hebben op de dingen die gebeuren en op de psychologische factoren, die van deze gebeurtenissen de oorzaken zijn. Niets is dan ook den architect meer belemmerend voor zijn ontwikkeling, dan zich met zijn gedachten te beperken tot het kleine kringetje waarin hij leeft en waarin hij werkt. Daarom hebben architecten-congressen hun nuttigen kant; de deelnemers komen in aanraking met menschen uit andere landen, uit andere kringen, die in andere omstandigheden leven, die geheel andere karakters hebben. Hij ziet verschillende vraagstukken, die hij voor zich opgelost waande, weer eens anders belicht; andere geluiden dan de monotome uit zijn eigen atmosfeer, klinken hem tegen. En uit al dat nieuwe, dat andere zal hij kracht kunnen putten om, weergekeerd in zijn eigen werkkring, de bakens, die het gebied van zijn geestelijken arbeid begrenzen, te verzetten.

Dit gevoel van verruiming te krijgen, dit is het wat de deelnemer van een Congres mee naar huis neemt en hij krijgt dan bovendien een volumineuse aanwinst voor zijn bibliotheek toe.

Het wil ons voorkomen dat, juist omdat de Nederlanders in 't algemeen nog al weinig voor verruiming van hun gedachtensfeer vatbaar zijn — wij verwijten het speciaal de Friezen, maar doen de menschen in overige provincies veel onder in stijfkoppigheid wat eigen meening betreft? — juist daarom moeten wij trachten de internationale uitwisseling van gedachten te bevorderen.

En zeker zal daarvan in de eerste plaats de bouwkunst profiteeren. Het is opvallend dat de bouwmeesters, wier werken een grooten geest ademen, personen zijn van universeelen aanleg. En dat geeft juist hun werken die prachtige grootheid en kracht.

Men zij niet bang voor verlies aan nationalisme! Evengoed als een Duitscher, na vier jaar lang murw geslagen te zijn, in zijn optreden zich als Duitscher ooit zal verloochenen, zoo zal geen enkel Hollandsch architect — al heeft hij tien Internationale Architecten-Congressen bijgewoond — zijn Hollandschen aard verliezen. Eerder zullen wij de verduitsching van onze bouwkunst van een jaar of tien geleden moeten zien als een gevolg van het feit, dat de architecten van toen bij gemis aan ruime universeele ontplooiïng van hun geest, de kracht misten om hun eigen aard te doen spreken uit hun werken. Want juist die universeele ontplooiïng bevrucht alle kiemen, waaruit ten slotte in den kunstenaar de meest eigen aard in zijn werk zal bloeien.

Wij meenen, nu we aan den vooravond staan van een nieuwe groote internationale samenkomst van architecten, dezen lichtkant van de architecten-congressen nog eens naar voren te moeten brengen en hopen dat dit een aansporing is om de Hollandsche architecten alsnog tot groote deelname op te wekken. J. P. M.

PRIJSVRAAG VOOR SCHOORSTEENMANTELS, UITGESCHREVEN DOOR DE TEGELFABRIEK „SCHIEDAM".

De schoorsteenmantel vormt een van de voornaamste elementen in een vertrek. Een vertrek waarin zich geen schoorsteenmantel bevindt doet ons vreemd aan. Geen wonder dat de vorm van den schoorsteenmantel te allen tijde zeer belangrijk is geweest voor de interieurkunst en dat de schoorsteenmantels zeer gevoelig de stijl-variaties hebben meegemaakt. En in menig overigens sober huis was vroeger alleen de schouw het element dat voor versiering in aanmerking kwam.

Nadat we jaren hadden genoten van een schoorsteenmantel-type dat, zoo niet leelijk, dan toch vrij onnoozel was, zijn er in de laatste twintig jaren talrijke pogingen gedaan om den schoorsteen weer tot een voornaam en sprekend element in de kamers op te voeren.

Dat het een moeilijk vraagstuk is, blijkt direct daaruit dat maar weinig oplossingen ons geheel hebben kunnen bevredigen en laat ik er direct bij zeggen, zeker de tegeltjes schoorsteenmantel heeft ons nog niet veel schoons gebracht. Toch ligt het voor de hand dat met het tegelmateriaal, dat én technisch én aesthetisch geperfectioneerd is, wel bevredigende resultaten kunnen worden bereikt. Uit de verzameling van 198 ontwerpen voor schoorsteenmantels, die uitgeschreven is door de Tegelfabriek „Schiedam" heeft de jury er enkele gekozen die volgens haar een bevrediging geven. Wij geven er hiervan een afbeelding en zullen in het volgende nummer nog enkele van de bekroonde ontwerpen opnemen.

Wij vonden het een gelukkige gedachte van deze firma om nog eens door middel van deze prijsvraag de aandacht op dit onderwerp te vestigen. En al is het resultaat in aesthetischen zin misschien niet voor een ieder, als het voor de jury was, bevredigend, dat verscheidene ontwerpers weer eens hun gedachten over dit onderwerp hebben laten gaan, is van niet te miskennen nut.

INGEZONDEN.

PRIJSVRAAG GEREFORMEERDE KERK TE 'S-GRAVENHAGE.

Wat een overbodige arbeid voor velen! Teekeningen van alle gevels, voornaamste doorsneden en plattegronden kerk, maar op schaal van *1 à 100*, détails van de gevels, het interieur, de kerkbanken en 't podium op 1 à 20, is ook noodzakelijk, een perspectief opgehaald uit plattegrond van 1 à 50.

Had men niet kunnen volstaan met schetsen op 1 à 200 zonder detailteekeningen en zoude een perspectief opgehaald uit plattegrond van 1 op 200 ter beoordeeling van 't totaal-effect niet voldoende zijn geweest? Kan de keuze niet langs gemakkelijker weg verkregen worden?

Jury en P. P. C. worde deze zaak ter overweging aanbevolen.

Iemand die werk heeft en evenwel zou willen mededingen.

WONINGBOUW.

De R. K. Bond van Woningbouwvereenigingen in het Bisdom Haarlem heeft aan den Minister van Arbeid een adres verzonden, waarin hij den Minister verzoekt een maatregel te willen treffen, waarbij aan de Woningbouwvereenigingen de kosten van teekeningen en plannen, gemaakt voor bouwplannen, welke buiten de schuld van de betrokken vereeniging niet doorgaan, door Rijk of (en) Gemeente vergoed worden. (Tijd).

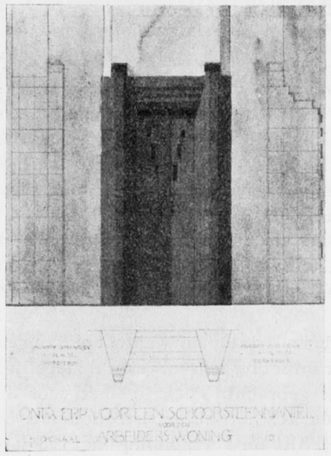

MOTTO: „TERRA COTTA".
2E PRIJS.
ONT.: W. B. YZERDRAAD. AMSTERDAM.

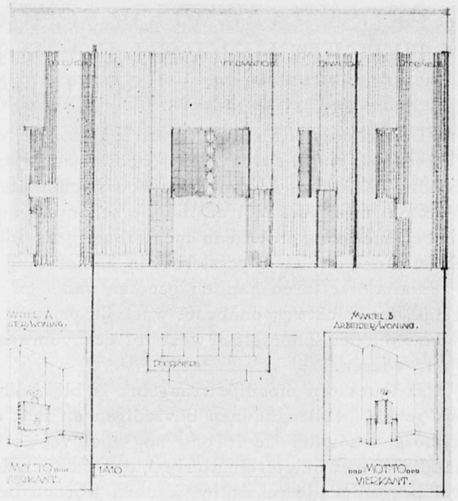

MOTTO: „VIERKANT".
GEDEELDE 1E PRIJS.
ONT.: ANTON PET. DEN HAAG.

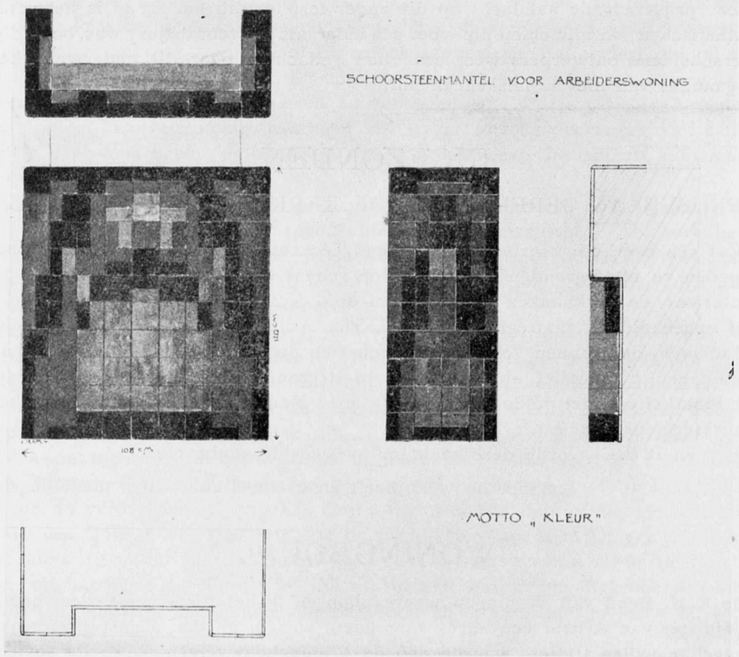

MOTTO: „KLEUR". GEDEELDE 1E PRIJS. F. KLOEK.
PRIJSVRAAG SCHOORSTEENMANTEL VOOR EEN ARBEIDERSWONING.

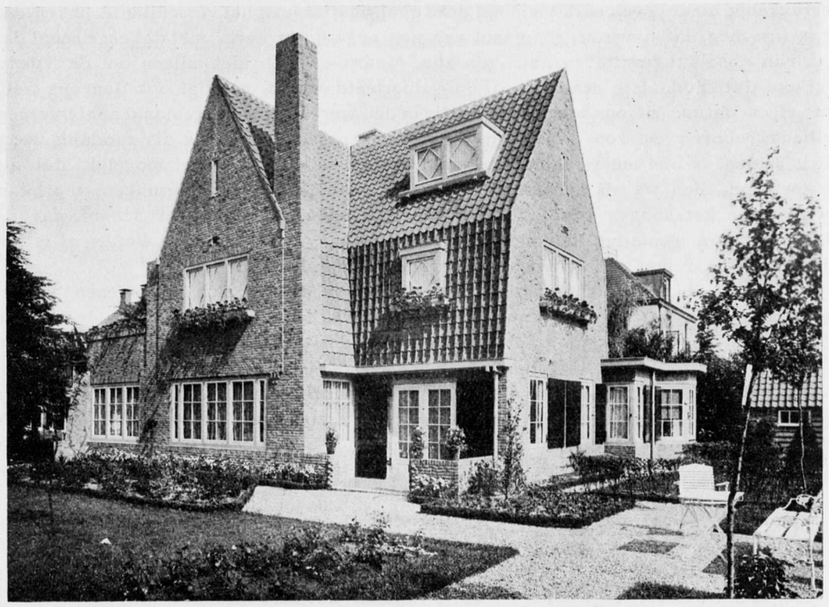

VILLA „KIA ORA" TE HILVERSUM. ARCH. BUREAU DE GROOT & VAN LAREN.
J. VAN LAREN. FEC.

BADEN EN BOUWKUNST.

In een der laatste nummers van „De Amsterdammer" schreef Annie Salomons dat, als ze op het eind van haar leven had na te gaan hoeveel malen ze werkelijk gelukkig was geweest, zij slechts op haar vingers na te tellen zou hebben hoeveel malen in haar leven zij een bad in zee heeft genomen.

Zij vertelt dan hoe de meeste gelukkigheden van negatieven aard zijn en hoe een zeebad een absoluut positief genot verschaft. Waar zij dan een bekoorlijke beschrijving van geeft, maar die doet hier minder ter zake.

Haar „bijkomstigheidje" nagenietend dacht ik zoo over de genieting die bouwwerken geven. Ik wil hiermede niet zeggen, dat zeebaden en bouwwerken een zelfde soort genot geven, maar je kan van het eene wel op 't andere komen, zoo in je gedachte. Bovendien, wie zal den invloed ontkennen, die er van een lekker zeebad ook op de genieting van een bouwwerk kan uitgaan!

Ik was niet heelemaal in de stemming om, na de frissche, lichte lectuur van Annie Salomons, zwaar filosofisch te gaan denken over de inwerking van de bouwkunst op den aanschouwer. Maar ik had toch wel den indruk dat de bouwkunst over het

algemeen niet als de zee of eigenlijk het zeebad een genot van positieven aard verschaft. Als we eens nagaan hoe de bouwkunst op ons inwerkt, dan komen we tot de slotsom, dat van werkelijk zuiver kunstgenot, niet zoo heel vaak sprake is. Ik versta hier onder kunstgenot die eigenaardige bewogenheid van ons allerbinnenste gemoed, die ons verplaatst in een leven, dat wij intuitief als een „hooger" voelen. Dezen gemoedstoestand beleven we niet vaak; de meeste kunstwerken brengen ons er niet in. Wij zijn er aan gewoon geraakt zooveel van de kunstwerken ook niet te vergen. Wij volstaan ermee met ze aardig te noemen, mooi, zoo noodig zeer mooi en verrukkelijk, maar ik geloof dat wij met deze qualificaties juist het verschil uitdrukken, dat er is tusschen, laten we zeggen genot van nog negatieven aard, met dat eene genot dat dan van absoluut positieven aard zou zijn. Maar het ligt niet alleen in de kunstwerken, dat dit laatste genot zoo weinig doorleefd wordt, het ligt ook aan ons zelf. Ons eigen natuur zit ons hierbij een beetje in den weg. Wij zijn nu eenmaal analyseerend criticus geboren en zoo gauw wij tegenover een bouwwerk ons als zoodanig weer laten gelden, is ons meest volkomen genot verdwenen. Het is wel mogelijk, dat als de toestand, dien we als analyseerend criticus tijdelijk moeten doormaken, voorbij is, dat wij dan het hoogste genot zullen kunnen benaderen, maar het schijnt, dat de algeheele pure genieting dan toch ons deel niet kan worden omdat we — al is het tijdelijk — haar met ons critiseerend verstand bezoedeld hebben.

Het zou dus — zoo gezien — aanbeveling verdienen zich te oefenen in het minder critisch beschouwen van de bouwwerken, in het bezuinigen op de analyse die ons per slot van rekening het genot maar bederft en ons meer vatbaar te maken voor den impulsieven indruk, dien een bouwwerk, bij eersten oogopslag geeft.

Het is zeker, dat naturen die voor dezen indruk licht vatbaar zijn, veel meer genieten. Misschien ook sterker genieten. Zeker veelzijdiger genieten. Wel is waar staan ze te boek als wezens, die zonder kennis des onderscheids genieten en dat is in den tegenwoordigen cultuurstaat, waarin de aesthetische fijnproevers het tot uiterst raffinnement hebben gebracht, niet erg vleiend.

Maar ik geloof dat toch in de vatbaarheid van de impulsieve gewaarwording een bron ligt van heerlijke levensvreugd. We moeten niet vergeten, dat een fijn ontwikkeld aesthetisch onderscheidingsvermogen wordt aangezien voor een onmisbaar vermogen om bewust te genieten en dat je zonder dat niet mee kan praten. Onnoodig te zeggen dat door het versterken van dezen indruk veel valsche schaamte wordt gekweekt.

Ik wandelde eens jaren geleden met een man van grooten smaak, die hier te lande op het zien en genieten van het schoone veel invloed ten goede heeft uitgeoefend. We liepen over het Amstelveld langs de kermis. Het voorscherm van den stoomcaroussel was nog neergelaten en daarop was in levendige kleuren afgeschilderd een tijgerjacht of zoo iets. Het kan ook zijn dat het Grieken en Trojanen waren die vochten om het lijk van Patrocles, in ieder geval er werden menschen en dieren verscheurd op een meer dan vreeselijke manier. Ik herinner mij nog goed dat ik in mijn binnenste mijn neus optrok (bij wijze van spreken) en reeds aan het critiseeren was: hoe het ter wereld mogelijk was zulk een schilderkunst op te disschen, toen de bewuste persoon, die z'n leven lang vatbaar is geweest voor impulsieve gewaarwordingen, in sterke bewoordingen zijn enthousiasme begon te uiten over dit schilderstuk. Hij kwam direct over de uiterlijke minderwaardigheid van het schilderwerk heen en zag daardoor de quintessence ervan, dat was: de woestheid en de wreedheid van het geheele geval. Ontzaglijk was de kracht, waarmee door de tijgers en leeuwen de lichaamsdeelen vanéén gereten werden en het doek rook naar bloed! Aesthetisch was dit schilderij natuurlijk een prul en fijnproevers haalden er hun neus voor op, maar in het uitdrukken van de ontzettende lichamelijke kracht van een verwoeden leeuw in dit schilderij en in de bekende „Leeuw en Slang" van Barye op het Terras van de Tuilerieën in Parijs kan geen verschil meer zijn. En dat er zooveel kunstbeschouwers

zijn die genieten van het laatste en het andere verfoeien, ligt daarin, dat ze hun aesthetische gevoelens door de geraffineerde ontwikkeling wat te verfijnd hebben gemaakt.

En als ik nu dit alles vertel bij de hierbij gereproduceerde villa, dan wil dit niet zeggen, dat ik haar op aesthetisch peil breng bij mijn beschilderd kermisdoek, ofschoon, als ik het deed, dit op dit bouwwerk geen blaam zou werpen! De bedoeling van mijn verhaal is slechts deze: dat architectuur, al is het geen zeebad, dan toch een frisch kuipbad of een heerlijke douche kan wezen. En dat de gevoelens, die dit landhuis bij den aanschouwer opwekt „er van af hangen" net als iemand zal zeggen bij de vraag hoe hij het water van zijn bad vindt: „'t hangt er van af".

Maar evenmin als het hem wat zal kunnen schelen hoeveel ijzer, chloor en zoutgehalte zijn badwater zal hebben, zal het hem hier kunnen schelen van welke steen, uit welk hout, van welk glas en van welke pannen dit geheel is samengesteld. Trouwens zoodra men dat vraagt, is men alweer op het punt — al is het niet direct een analyseerend — dan toch een nieuwsgierig criticus te worden.

Waarmede de weg des bederfs wordt betreden!

En zouden we niet een kuur gaan doen om ons van analyse en critiek een beetje te genezen?

Dan dezen weg niet op.

J. P. M.

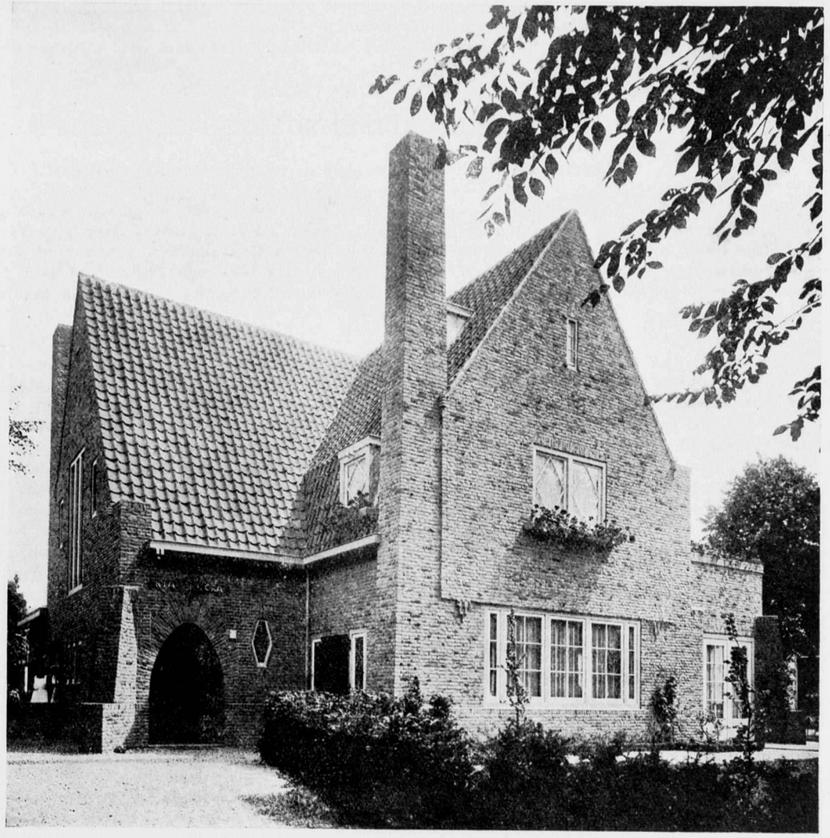

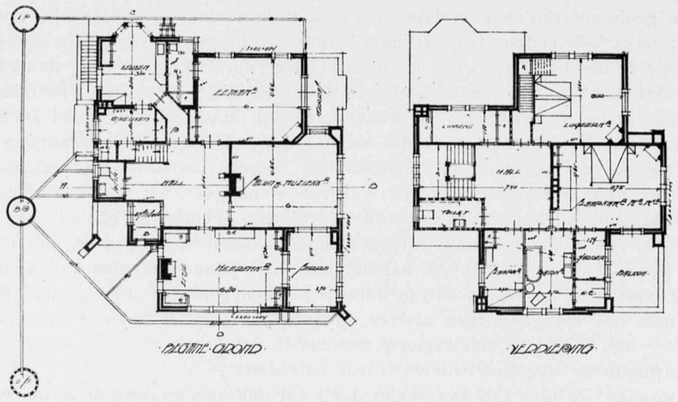

PLATTEGRONDEN VILLA „KIA ORA" TE HILVERSUM.
ARCH. BUREAU DE GROOT & VAN LAREN.
J. VAN LAREN. FEC.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 35. 2 SEPT. 1922. INHOUD: Prijsvraag Gereformeerde Kerk te 's-Gravenhage. — Xe Intern. Architecten Congres te Brussel. — Vertegenwoordiging van den B. N. A. op het Xe Intern. Archit. Congres. — Tentoonstellingsraad voor Bouwk. en verwante kunsten. — Ontwerp voor een woonhuis in Berlijn door J. J. P. Oud. — Prijsvr., uitgeschr. d. d. Tegelfabr. „Schiedam".

PRIJSVRAAG GEREFORMEERDE KERK TE 'S-GRAVENHAGE.

Aan iemand die werk heeft en evenwel zou willen medewerken.

Collega.

Voor deze prijsvraag staat 3½ maand, volgens mijn meening is er dus tijd genoeg om zooveel werk te verlangen. Wanneer U echter zooveel werk hebt (wat een geluk is in dezen tijd), dat U dat alles in dien tijd niet kunt klaar krijgen geef ik U in gemoede den raad, doe niet mee, maar gun aan anderen die niet zooveel of in 't geheel geen werk hebben de meerdere kans van slagen.

Een mededinger.

Als wij ons goed herinneren, is er wel eens opgemerkt, dat gevestigde architecten zich toch niets van prijsvragen aantrekken, waardoor het doel voor een deel niet bereikt kan worden, n. l.: het komen tot *het beste ontwerp* dat in de gegeven omstandigheden te verkrijgen is.

Dit doel wordt gekleineerd door den mededinger hierboven, die de mededinging zou willen beperken tot hen, die weinig werk hebben.

Wij vinden niet dat het noodig is, nu de mededinging reeds beperkt is tot een bepaalde (gereformeerde) groep architecten, haar nog meer in te krimpen door nog eens op het liefdadig gemoed van de collega's te gaan werken. Bovendien vergeet de inzender dat zij, die allen tijd aan de prijsvraag kunnen besteden, een belangrijken voorsprong hebben op hen, die nog meer te doen hebben.

Redr.

Xe INTERNATIONALE ARCHITECTEN CONGRES TE BRUSSEL.

Bij Kon. Besluit van 25 Aug. j. l. is tot vertegenwoordiger der regeering op het Xe Internationale Architecten Congres te Brussel benoemd de heer Jos. Th. J. Cuypers, c. b. i. architect B. N. A.

VERTEGENWOORDIGING VAN DEN B. N. A. OP HET Xe INTERNATIONALE ARCHITECTEN CONGRES.

De B. N. A. zal op het Xe Internationale Architecten Congres, van 4—9 September te Brussel te houden, vertegenwoordigd zijn door den heer Jan Wils, architect B. N. A. te Voorburg.

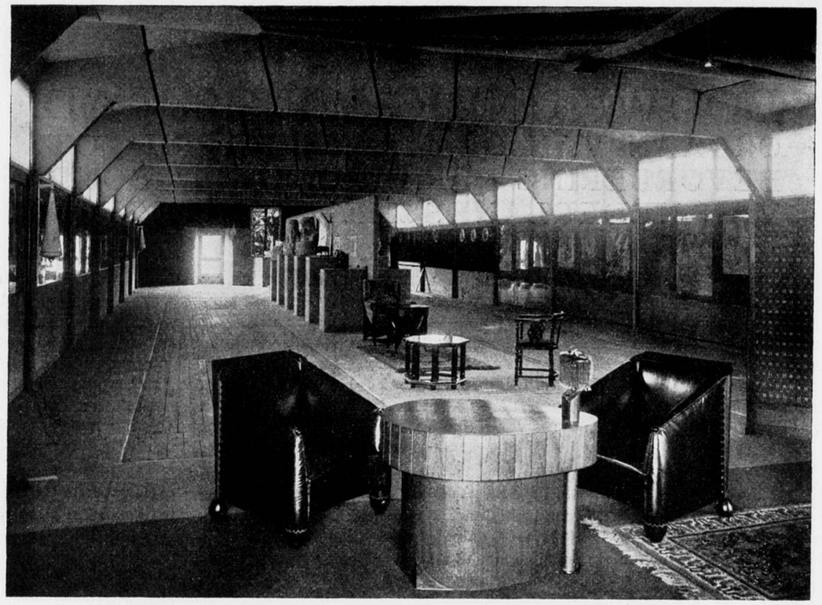

TENTOONSTELLINGSRUIMTE TE KOPENHAGEN.

TENTOONSTELLINGSRAAD VOOR BOUWKUNST EN VERWANTE KUNSTEN.

Verslag betreffende het bijeenbrengen van een inzending moderne toegepaste Kunst op de Nederlandsche Tentoonstelling te Kopenhagen 1922.

Zooals reeds in het kort is medegedeeld, heeft de Tentoonstellingsraad voor Bouwkunst en Verwante Kunsten zich op verzoek van het Uitvoerend Comité van bovengenoemde Tentoonstelling belast met het bijeenbrengen van een inzending toegepaste kunst, terwijl ook de namen gepubliceerd zijn van de kunstenaars wier werk door ons werd aangewezen. Wij meenen dat het thans gewenscht is, aan de samenstellende vereenigingen verantwoording te doen over de wijze waarop wij te werk zijn gegaan.

Slechts kort nadat onze Raad zich geconstitueerd had en terwijl de eerste beraadslagingen gehouden werden betreffende ons hoofddoel, het organiseeren van periodieke tentoonstellingen hier te lande, werden wij voor de niet onbelangrijke opdracht gesteld om in het buitenland i.c. in Denemarken een beeld te geven van den stand van onze architectuur en verwante kunsten. Hoewel de tijd van voorbereiding kort en het beschikbare paviljoen met de middelen niet ruim genoemd konden worden, hebben wij toch gemeend ons er mede te moeten belasten en zoo ook de leiding op ons te nemen in deze richting, waarvoor onze Raad door zijn samenstelling en werkkring ook voor verdere gevallen zich het meest aangewezen lichaam beschouwt.

Behalve op de beide genoemde beperkingen van tijd en ruimte, dient ook gewezen te worden op de omstandigheid, dat rekening moest worden gehouden met een andere afdeeling der tentoonstelling n.l. die der industrie, waarbij aan deelneming belangrijke kosten verbonden waren, teneinde bij de samenstelling voor onze afdeeling geheel vrij te kunnen zijn, moest daarom elk vooropgesteld handelsdoeleinde worden buitengesloten. Deze beperkingen wezen ons voor onze werkwijze den weg; vooropstellende dat ons paviljoen zou bevatten: architectuur, kunstnijverheid, meer gebonden beeld-

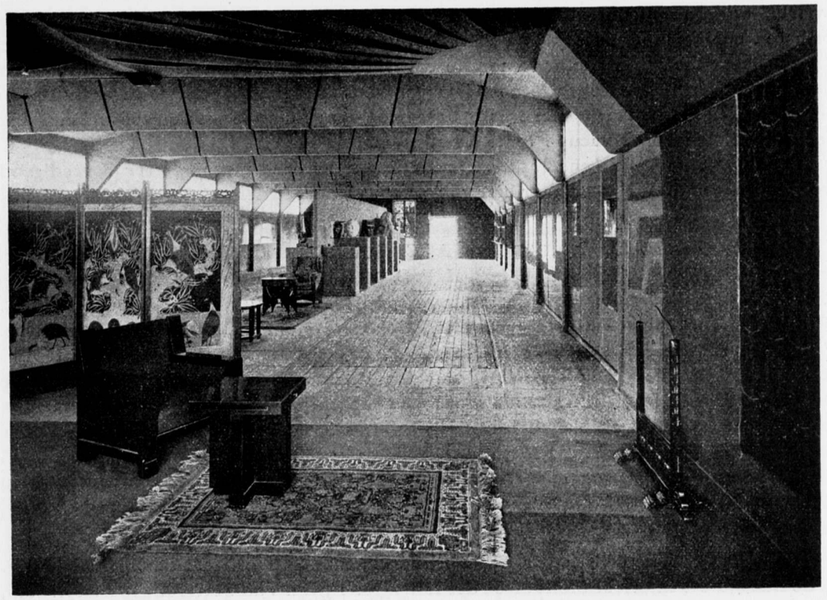

TENTOONSTELLINGSRUIMTE TE KOPENHAGEN.

houwkunst en decoratieve grafische kunst, was de grootte, zijnde $9\frac{1}{2} \times 30$ M. aanleiding om tot het bijeenbrengen door keuze te besluiten en alleen op de aesthetische waarde te letten; de verschillende richtingen te laten uitkomen in dit kleine bestek was niet wel mogelijk. Alleen is getracht in den aard van het ingezondene eenige verscheidenheid te brengen, o.a. door van de architectuur iets van stedenbouw, volkswoningbouw, openbare gebouwen, landhuizen, restauratiewerk e.m. te laten zien, terwijl ook gelet moest worden op een bevredigenden indruk van het geheel. In het algemeen reeds is het exposeeren van toegepaste kunst niet gemakkelijk; dit bestaande paviljoen in het bijzonder gaf geen gelegenheid de vleugels uit te slaan. Zoo moest ook de keuze van het werk in de meeste gevallen niet aan den kunstenaar zelf, maar aan ons blijven, al werd zooveel mogelijk met den ontwerper overleg gepleegd.

De keuze nu is door hoofdelijke stemming geschied; nadat door de uit ons midden aangewezen sub-commissie een voorloopige lijst was opgesteld, werd deze in een vergadering nog aangevuld en heeft een stemming toen uitgemaakt, hetgeen wegens de beperkte ruimte niet kon worden genomen. Werk van de leden van den Tentoonstellingsraad werd a priori uitgesloten.

Bij de uitwerking hebben wij voor verschillende moeilijkheden en tegenslagen gestaan. Zoo wendden wij ons tot het Gemeentebestuur van Rotterdam om de beschikking te krijgen over de teekeningen van Dr. Berlage voor het Hofplein, maar moesten ons met foto's tevreden stellen; van het bankgebouw van denzelfden bouwmeester te Londen voor de Fa. Wm. Müller & Co. konden wij de foto's niet tijdig ontvangen. Van glas in lood hadden wij als pendant van een raam van Thorn Prikker gaarne één der ramen van Prof. der Kinderen uit de Amsterdamsche Beurs gehad, de gemeente zag echter in de tijdelijke vervanging te groote bezwaren. Ander belangrijk glas in loodwerk te krijgen is ons niet gelukt, terwijl het ook uiterst moeilijk, meestal niet mogelijk bleek, de eigenaars van goede meubelen tot het zenden naar Kopenhagen te bewegen. Kunstnaaldwerk en kleinere voorwerpen van nijverheidskunst, die wij eerst wilden opnemen, moesten toch achterwege blijven, terwijl voor de grafische afdeeling

waarbij wij ons uitsluitend bepaalden tot de affiches, wij o. a. zeer noode moesten ontberen eenige superieure platen van Toorop als Katwijk en Pandora in eersten druk. En zoo is er meer; ons ontbrak nog de ervaring om te weten waar de beste werken zich bevinden; in den vervolge en bij langer voorbereiding hopen we meer te kunnen bereiken. Wij doen daarbij een ernstig beroep op onze collega's om zich zooveel mogelijk voor te bereiden op komende tentoonstellingen.

Niettemin kan als geheel de samenstelling naar onze meening zeer bevredigend worden genoemd. Wij laten haar hier volgen, zooals deze in den catalogus werd vermeld:

Architectuur. (Afd. A.)

Vak 1. Dr. H. P. BERLAGE en A. C. BURGDORFFER. Foto's naar teekeningen ontwerp Hofplein, Rotterdam. Vak 2. K. P. C. DE BAZEL. Foto's naar maquette ontwerp Rotterdamsche Raadhuis, Foto Hofstede, „Oud-Bussum". Vak 3. P. VORKINK & JAC. WORMSER. Teekeningen en foto's landhuis, theekoepel en tuinmanswoning te Oostvoorne. Vak 4. P. KRAMER & IR. W. A. DE GRAAFF. Brugontwerpen voor de Gemeente Amsterdam, P. Kramer, Foto's gebouw van den Bond van minder Marine-personeel te Den Helder. Vak 5. M. DE KLERK, Foto's en teekeningen voor de bekroning van den toren te Ysselstein, Foto's en teekeningen der huizenblokken. „Eigenhaard", Foto's gezellenhuis te Maastricht, Teekeningen emigrantenhuis te Amsterdam. Vak 6. J. F. STAAL. Perspectieven woningbouw „Samenwerking" 1922, Foto's maquette voorontwerp 1920, Foto's ontwerp Kantoorgebouw der Nederlandsche Plantenboterfabriek.

Kunstnijverheid. (Afd. B.)

Vak 7. C. A. LION CACHET. Foto's interieurs S. S. Jan Pieterszoon Coen, K. P. C. de Bazel, Foto interieur bibliotheek der lettergieterij van Van Tetterode te Amsterdam, A. v. d. Wey, Foto's interieur studeer- en ontvangkamer Kinderarts.

Losstaande voorwerpen.

C. A. LION CACHET. Ebbenhouten stoel, Ebbenhouten tafeltje, Haardscherm, Portefeuille standaard met perkamenten portefeuille, Tapijt en velours, Eternietpaneel uit het S.S. Jan Pieterszoon Coen. M. DE KLERK. Heerenkamer, bestaande uit: Boekenkast, bureau en bureaustoel, drie fauteuils met ovale tafel en boekenstandaard. H. WOUDA. Tafeltje met twee stoelen en twee fauteuils. A. VAN DER WEY. Crapeau en werktafeltje. G. W. DYSSELHOFF. Gebatikt kamerscherm. TH. COLEBRANDER. Twee tapijten. J. THORN PRIKKER. Paneel van glasmozaïek, Madonna met kind, Glas in loodraam, Aanbidding. Vak 8. C. J. LANOOY. Aardewerk. Vak 9. B. NIENHUIS. Aardewerk. Vak 10. TH. COLEBRANDER. Aardewerk. K. P. C. DE BAZEL. Glaswerk. C. DE LORM. Glaswerk.

Grafische kunst, (Afd. C.).

Vak 11. JAN SLUYTERS. Affiche: Avondfeest Nederlandsch Kunstenaarsverbond, Affiche: Tentoonstelling Arti et Amicitiae. C. A. LION CACHET. Affiche: Lustrum Architectura et Amicitia. Vak 12. JAC. JONGERT. Affiche: De Paradijsvloek. LEO GESTEL. Affiche: Hollandsche Kunstenaarskring. H. TH. WIJDEVELD. Affiche: Onweer. Vak 13. WALTER VAN DIEDENHOVEN. Affiche Tent. Huis en Tuin. J. THORN PRIKKER. Affiche: Revue Bimestrielle L'art appliqué. J. TOOROP. Affiche: Delftsche Slaolie. Vak 14. W. ARONDÉUS. Oorspronkelijk ontwerp voor de reclameplaat der Nederlandsche Tentoonstelling te Kopenhagen. C. A. LION CACHET. Oorkonde van de Mij. voor Nijverheid.

Beeldhouwkunst. (Afd. D.)

Dr. J. MENDES DA COSTA. Monument voor den boerengeneraal Christiaan de Wet, maquette van het geheel, schaal 1 à 10, beeld van de Wet, (halve ware grootte), twee details van het voetstuk (ware grootte). HILDO KROP. Drie koppen beeldhouwwerk in Zwitsersche mijnsteen, afgietsel in beton, detail bekroning klok Raadhuis te Rotterdam, foto's klok Raadhuis Rotterdam, tooneelmaskers voor een maskerspel van

Yeats, foto's beeldhouwwerk gehakt in baksteen gebouw Incassobank te Utrecht. H. A. v. d. EYNDE. Gepatineerd gipsmodel van beeldhouwwerk aan den ingang van het Scheepvaarthuis te Amsterdam. Foto's beeldhouwwerk Scheepvaarthuis voorstellend de vier oceanen. Foto marmerrelief „Afscheid". Foto beeldhouwwerk in beton Radiostation te Kootwijk. L. ZIJL. Gipsmodel van beeldhouwwerk aan het gebouw der levensverzekeringmaatschappij „de Nederlanden" te 's Gravenhage, Bronzen bizon. J. G. ALTORF. Bronzen aap, vogel in ebbenhout. J. POLET. Kop in syanith, kop gipsmodel. Foto's beeldhouwwerk in hout aan het gebouw der Landbouwhoogeschool te Wageningen. JOH. RÄDEKER. Kop gehouwen in tufsteen, kop in gips, vrouwentors gehouwen in zandsteen.

Het ontwerp voor het interieur en de hoofdleiding bij de uitvoering en opstelling was in handen van den secretaris der sub-commissie, architect A. Eibink.

Het spreekt vanzelf, dat onze keuze, zooals iedere keuze, niet de instemming van allen kan hebben; het heeft daarom geen nut nader in te gaan op hetgeen in enkele stukjes er over werd opgemerkt; dat een onbillijkheid zou zijn begaan, achten wij ten eenenmale onjuist. Een keuze is uiteraard afhankelijk van de samenstelling van onzen raad en zoo bestaat verband tusschen de tegenwoordige samenstelling en de inzending te Kopenhagen; de constitueerende vereenigingen kunnen voldoende invloed uitoefenen bij de benoeming en eventueele wijziging van de afvaardiging.

Geenszins ontkennen wij dat aan keuze bezwaren verbonden zijn, maar de ervaring bij deze inzending opgedaan, heeft onze meening versterkt, dat zoodoende het best te bereiken is ons doel, dat was, om vrij van persoonlijke belangen een zoo zuiver mogelijk beeld te geven van de hedendaagsche kunst.

De Tentoonstellingsraad:

Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk, J. Luthman, J. Gidding, W. Penaat, Theo van Reyn, G. Versteeg, J. L. Postma, C. J. Blaauw, A. Eibink, Prof. R. M. Roland Holst, W. H. Gispen, A. Otten en Tj. Visser.

Augustus 1922.

ONTWERP VOOR EEN WOONHUIS IN BERLIJN.

Het hierbij afgebeelde ontwerp voor een woonhuis in het Grünewald te Berlijn ontstond als gevolg van een uitnoodiging tot een besloten prijsvraag, waaraan ook Gropius en Hilbersheimer deelnamen. Nadat het voor den bouw was aangewezen, deden zich verschillende moeilijkheden voor, welke mij van uitvoering deden afzien. De bouwplannen gaf men later op.

Voor de wording van het ontwerp is het volgende van belang.

Het bouwterrein was vóór en achter door wegen, ter weerszijden door open bebouwing omsloten; zijn grondvorm was een haakvorm en huis en tuin moesten zoodanig gesitueerd worden, dat uitbreiding van den aanleg door eventueele latere toevoeging van een kleiner terrein, dat het oorspronkelijke terrein nagenoeg tot een rechthoek zou completeeren, mogelijk bleef. Achter op het terrein bevonden zich denneboomen; daarlangs liep een boschweg (Neue Strasse).

Teneinde voor den tuin zooveel doenlijk van de zon te profiteeren, werd het huis zoover mogelijk naar het Noord-Westen geplaatst. Slechts een tegen den wind beschuttende boomenrij en een van vóór naar achter loopende oprijweg zijn tusschen de Noord-Westelijke terreingrens en het huis geprojecteerd. Het huis zelf is aan deze zijde qua architectuur „gesloten", daardoor tevens min of meer „officieel", gedacht; de woonruimten ontwikkelen zich meer „open" naar den tuin, welke laatste door lage muurtjes van den oprijweg is afgescheiden.

De diepteligging van het huis op het terrein werd bepaald door den wensch zoover mogelijk vanaf den hoofdweg te blijven en zooveel mogelijk boomen te sparen.

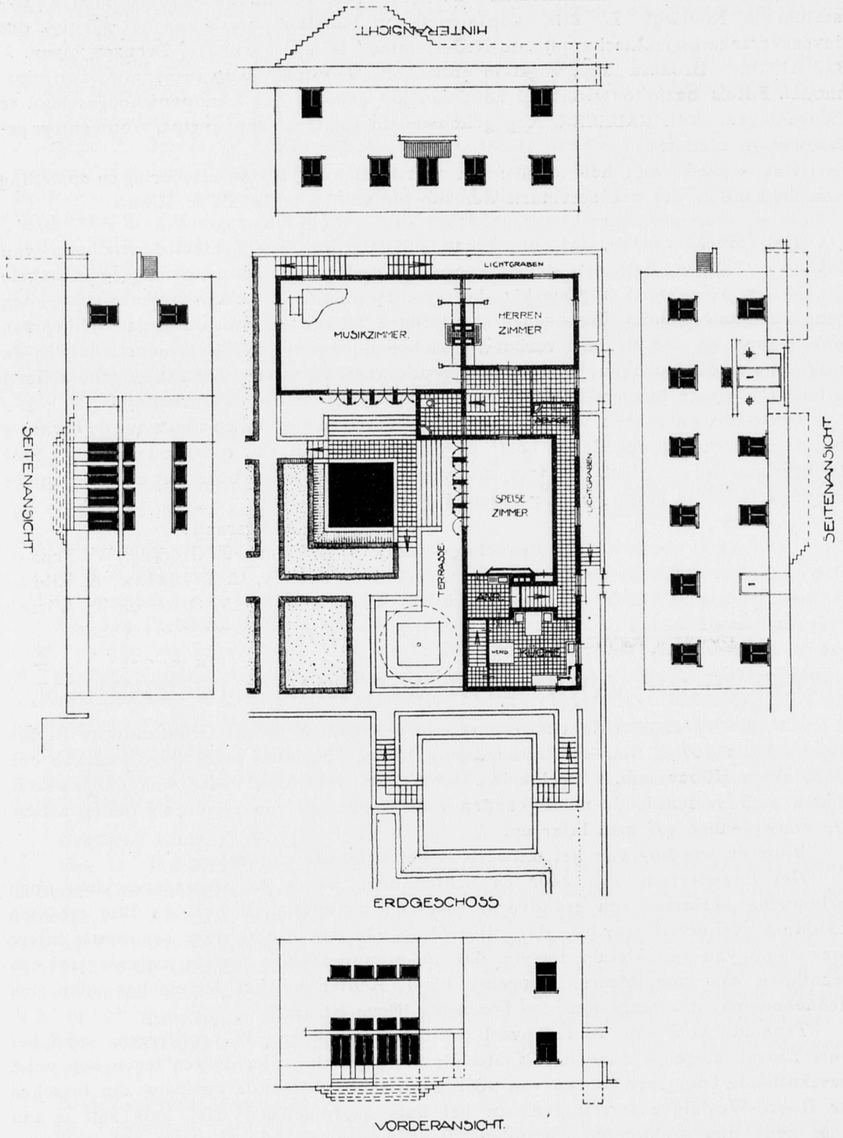

ONTWERP VAN EEN WOONHUIS TE BERLIJN DOOR J. J. P. OUD.

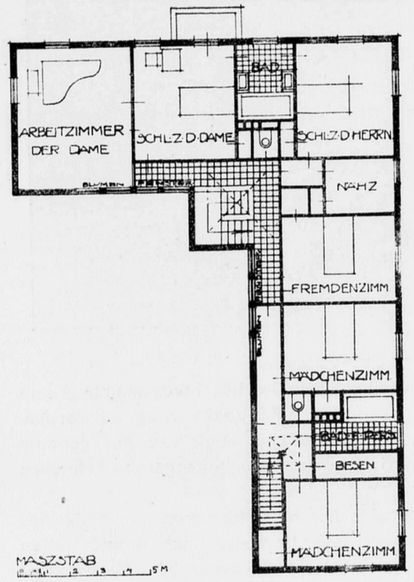

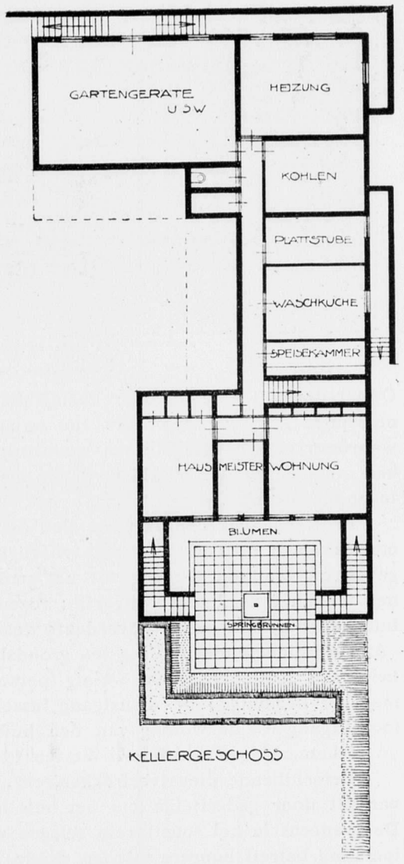

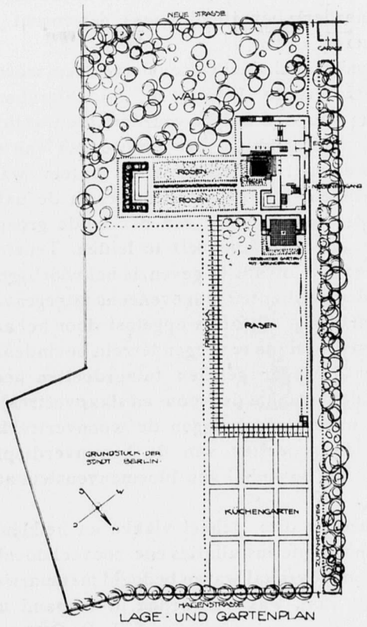

ONTWERP VAN EEN
WOONHUIS TE BERLIJN
DOOR J. J. P. OUD.

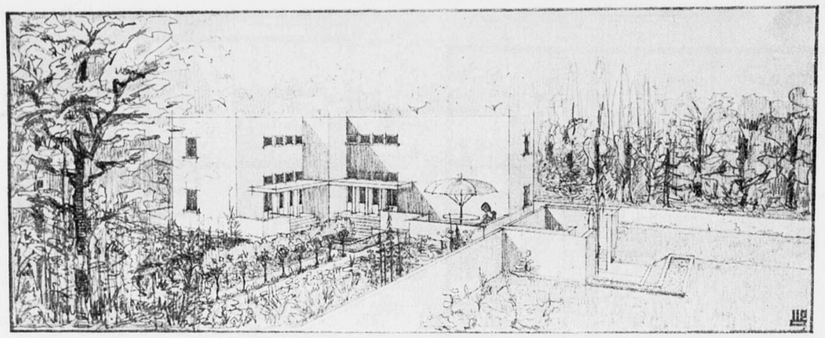

Opdat bovendien uit de betrekkelijk dichte nabijheid van den boschweg geen te groote onvrijheid voor de bewoners zou ontstaan, werd het huis haakvormig ontworpen, waardoor zich het dagelijksch woonbedrijf in den inwendigen hoek van het gebouw kan afspelen zonder overlast van de nieuwsgierigheid van voorbijgangers te behoeven te ondervinden.

In dezen hoek concentreert zich dientengevolge het huiselijk leven van het gezin: muziekkamer en eetkamer met vóórliggende terrassen bevinden zich daar; treden geven er vandaan toegang tot het pad om een daar op ongeveer 80 c.M. beneden het terrein aangebracht vijvertje; rozenperken zijn gelegen tegenover de groote met luifel en bloemenvensters overdekte deurpartijen.

Aan de binnenindeeling lag ten grondslag de eisch van ruime kamers met mogelijkheid van bediening door weinig personeel. Op hal en gangen is daarom zooveel mogelijk bezuinigd; de dienstgang tusschen vestibule en keuken, tevens dienstingang (ook ingang tot de woning van den huisbewaarder) bevattende, was gewenscht om de eetkamer tegen het Noord-Westen te isoleeren.

Verschillende dienstvertrekken, enz., bevinden zich in het sousterrein en worden verlicht door gedeeltelijk om het huis loopende groote „koekoeken" („Lichtgräben"). De eveneens in het sousterrein gelegen woning van den huisbewaarder, die wat lichttoelating betreft hoogere eischen stelde, werd aanleiding tot het aanbrengen van een door buitentrappen toegankelijk, verdiepten tuin met bloembakken en fontein, waardoor zich tevens voor het personeel de gelegenheid biedt zich 's zomers in de nabijheid van het huis buiten neer te zetten zonder dat dit voor één der beide groepen van bewoners (gezinsleden en personeel) tot onvrijheid behoeft te leiden. Teneinde dezen verdiepten tuin niet het uiterlijk van een gat of hol te geven, is het vóórliggend grasveld („der Rasen") tot halver diepte van den verdiepten tuin eveneens uitgegraven; het hoogteverschil met de aangrenzende tuinpartijen à niveau is opgelost door het aanbrengen van een (zich juist op de grens van het eventueel toe te voegen terrein bevindende) pergola, waarvanaf men een overzicht over de lager gelehen tuingedeelten heeft.

Op de verdieping bevinden zich rondom de bovenhal de woon- en slaapvertrekken van de gezinsleden; ter andere zijde, meer naar voren, liggen de woonvertrekken van het personeel met aparte diensttrap; beide gedeelten van de bovenverdieping zijn door een gangdeur volledig gescheiden. In de bovenhal zijn bloemenvensters aangebracht en bovenlicht.

Het huis is wit gedacht met ijzeren ramen en dito, geheel vlakke en helkleurig geschilderde, deuren. Inwendig waren alle benoodigde installaties enz. zooveel doenlijk in- en aangebouwd geprojecteerd; de onder- en bovenhal waren bedoeld met marmerbekleeding; de meubileering, zooveel mogelijk vast, was ontworpen in verband met het geheel.

J. J. P. OUD.

PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE TEGELFABRIEK „SCHIEDAM".

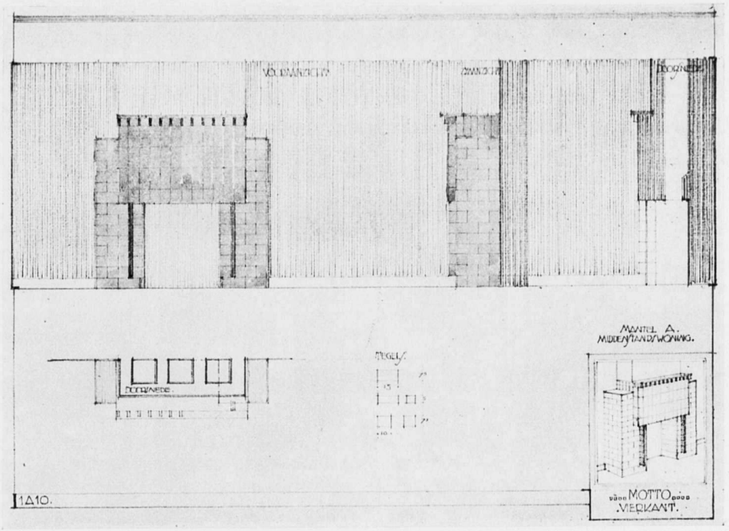

MOTTO „VIERKANT". 2DE PRIJS. ONT.: ANTON PET. DEN HAAG.

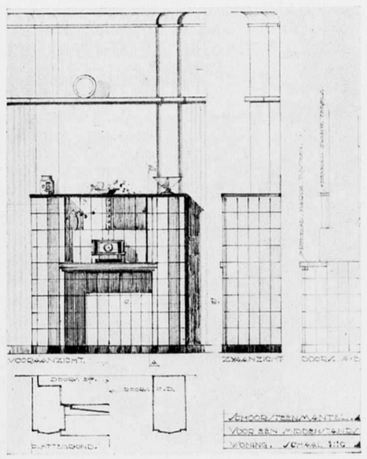

MOTTO „SCARABEE". 1E PRIJS.
ONT.: S. J. KUYT. DEN HAAG.
PRIJSVRAAG SCHOORSTEENMANTEL VOOR EEN MIDDENSTANDSWONING.

PRIJSVRAGEN, UITGESCHREVEN DOOR DE TEGELFABRIEK „SCHIEDAM".

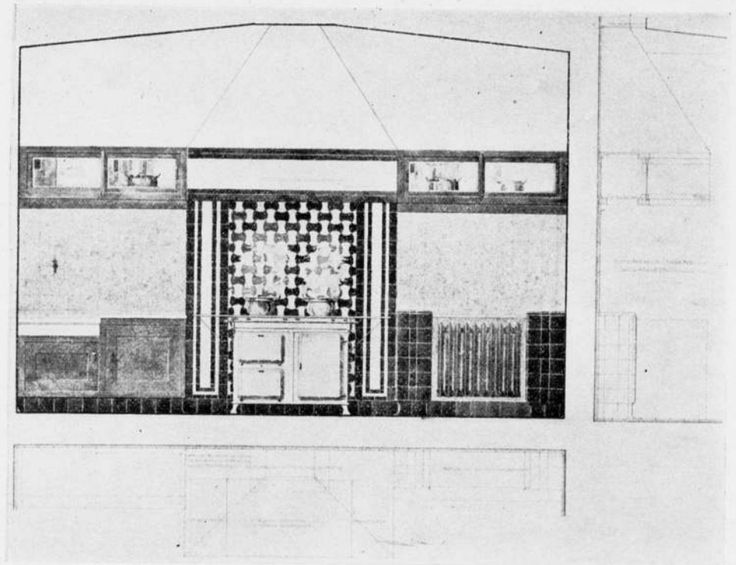

MOTTO „T. S. DOOR ELKAAR". 1E PRIJS. ONT.: JAN DOETS. ROTTERDAM.
PRIJSVRAAG KEUKENSCHOUW.

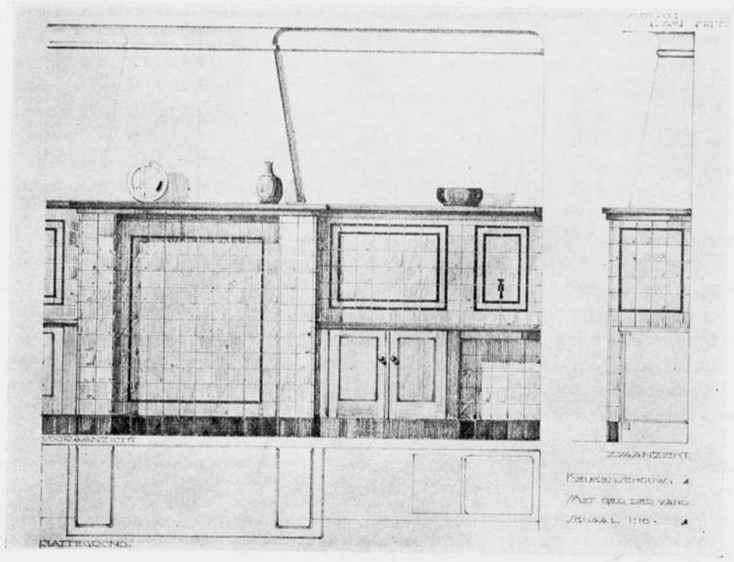

MOTTO „L'AMI FRITS". 2DE PRIJS. ONT.: S. J. KRUYT. DEN HAAG.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 36. 9 SEPT. 1922.

INHOUD: Ledenvergadering van den B.N.A. op Zaterdag 30 September 1922, des voormiddags half elf in een der zalen van het Restaurant in het Jaarbeursgebouw te Utrecht. Ingang Rijnkade. — Provisie Zwarte lijst. — Algemeene Regelen betreffende de Rechtsverhouding tusschen Architect en Opdrachtgever. — 75-jarig bestaan van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. — Prijsvraag Kerkgebouw met Kosterswoning voor de Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenhage, door Herm. van der Kloot Meijburg. — Landhuisje te Aerdenhout door J. M. van Hardeveld. — Ontvangen Tijdschriften, door J. P. M.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 30 SEPTEMBER 1922 DES VOORMIDDAGS HALF ELF IN EEN DER ZALEN VAN HET RESTAURANT IN HET JAARBEURSGEBOUW TE UTRECHT. INGANG RIJNKADE.

Behandeld zullen worden de hierbij afgedrukte wijzigingsvoorstellen op de Algemeene Regelen betreffende de rechtspositie. De volledige Agenda zal de volgende week worden opgenomen.

PROVISIE ZWARTE LIJST.

Een der leden van den B.N.A. ontving het volgende schrijven van den heer R. G. de Kok te Vlaardingen.

Vlaardingen, datum postmerk.

„M. H.

„Uit de aanbestedingscourant vernam ik dat door U het bouwen van . . . . . zal worden „aanbesteed. Voor dit werk zijn ongetwijfeld kalkkuipen noodig en zult U mij ten zeerste verplichten, „mijn adres als leverancier van *eiken kalkkuipen* aan dengene dien het werk gegund wordt aan te „bevelen. Mocht ik door die mededeeling kuipen verkoopen, vergoed ik U 5%. Voor geval U ze „direct verkoopt voor mij kan ik U 10% toestaan.

Hoogachtend, w. g. R. G. DE KOK, Kuiperij."

Het Bestuur neemt aan dat de leden van den B. N. A. zich van transacties met den heer R. G. de Kok zullen onthouden, noch met hem in relatie zullen treden, totdat hij zich op afdoende wijze, ter beoordeeling van het Bestuur, heeft verbonden, geen provisie meer aan te bieden aan architecten.

Ditzelfde geldt voor: Firma A. de Jong en Zonen, Amsteldijk, Amsterdam (Houthandel), het Handels- en Installatie-Bureau H. Gordon en Zonen (Centrale Verwarming etc.) en de Westduitsche Behangsel-Industrie Verkoop-Centrale Rotterdam, Pompenburgsingel 2, 4, 6, aangezien deze firma's nog steeds in gebreke zijn gebleven de bedoelde verklaring af te leggen.

HET BESTUUR.

ALGEMEENE REGELEN BETREFFENDE DE RECHTSVERHOUDING TUSSCHEN ARCHITECT EN OPDRACHTGEVER.

Als gevolg van de verschafte gelegenheid tot het indienen van voorstellen tegen de redactie van de op 8 Juli j.l. aangenomen Algemeene Regelen, zijn binnen den door het Bestuur daarvoor gestelden termijn (uiterlijk 10 Aug. 1922 zie B. W. No. 29) eenige voorstellen ingekomen.

Het Bestuur heeft betreffende die voorstellen adviezen aan de ledenvergadering opgesteld, die tegelijk met de voorstellen, hieronder artikelsgewijze worden afgedrukt.

Het Bestuur heeft de eerstvolgende ledenvergadering bepaald op 30 September te Utrecht. Op deze vergadering zullen deze voorstellen behandeld worden.

De leden gelieve er nota van te nemen, dat op de ledenvergadering van de Algemeene Regelen *uitsluitend* de hieronder afgedrukte wijzigingsvoorstellen kunnen worden behandeld; over geen enkel ander artikel kan, overeenkomstig het besluit van de vorige ledenvergadering van 8 Juli, discussie worden toegelaten.

Het Bestuur.

Opmerking gemaakt door:	Voorgestelde wijziging:	Advies van het Bestuur van den B. N. A.
Kr. „Rotterdam"	Het *hoofd* te stellen als volgt: Algemeene Regelen betreffende de Honoreering en de Rechtsverhouding tusschen Architect en opdrachtgever.	De wijziging als volgt over te nemen: Algemeene Regelen betreffende de Rechtsverhouding tusschen Architect en Opdrachtgever en de Honoreering van den architect.
Mr. Rosenboom	*Art. 1.* In de laatste al. van dit artikel in plaats van een „opgedragen werk" te zetten: een „hem gegeven opdracht".	Deze wijziging over te nemen.
Kr. „Maastricht"	*Art. 3.* De verplichting van overlegging der tabel alleen te stellen, wanneer de bouwheer de condities vraagt, en overigens wel de wenschelijkheid, doch niet de verplichting tot overlegging der A. R. vast te leggen.	Omdat de ledenvergadering van 8 Juli met groote meerderheid (22 tegen 10 stemmen) de verplichting der overlegging van de tabel heeft aangenomen, adviseert het Bestuur dit punt niet weer in bespreking te nemen, doch de redactie te handhaven, zooals zij thans is vastgesteld.
Jos. v. d. Maade (abonné op het Bouwk. Weekbl.)	vraagt: „Is de redactie van art. 3, in juridischen zin genomen, wel van voldoende beteekenis".	Van de zijde der juristen in de Commissie is uit dit oogpunt bezien, geen bezwaar geuit tegen dit artikel.
Kr. „Rotterdam"	*Art. 8.* In de 2e al. het woord „bepaald" te wijzigen in „overeengekomen".	Deze wijziging over te nemen.
Kr. „Haarlem"	*Art. 10.* Dit artikel te lezen als volgt: De architect, die voor alles vertrouwensman is van den opdrachtgever, bij de uitvoering van de opdrachten bedoeld in art. 3 en 6, is tegenover dien opdrachtgever zoowel voor zich zelf, als voor personen in zijn dienst aansprakelijk voor de rechtstreeksche gevolgen van schuld of nalatigheid.	Het Bestuur adviseert de oorspronkelijke redactie te behouden.
Kr. „Haarlem"	*Art. 11.* Dit artikel als volgt te lezen: De architect kan *niet* aansprakelijk gesteld worden voor de schade, veroorzaakt door personen, die *niet* in zijn dienst zijn, zoo deze hunne verplichtingen bij de uitvoering van het werk, waarbij hem, den architect, slechts de hoofdleiding, het hoofdtoezicht en de afrekening is opgedragen, niet nakomen.	Het Bestuur adviseert tot behoud van de oorspronkelijke redactie.
Kr. „Haarlem"	*Art. 12 (nieuw).* Dit artikel te lezen als volgt: De architect moet wèl, behoudens de in art. 13 genoemde beperking, aan den opdrachtgever, de schade door anderen veroorzaakt door het niet nakomen van hunne verplichtingen, in art. 11 genoemd, vergoeden, zoo is aan te toonen, dat met normale oplettendheid van den architect en van het personeel in zijn dienst, het veroorzaken van deze schade had kunnen voorkomen worden, en zoo bovendien alle middelen zijn uitgeput om deze schade te doen dragen door hen, die door het niet nakomen hunner verplichtingen, in de eerste plaats voor deze schade zijn verantwoordelijk te stellen.	Het Bestuur adviseert ook deze redactie niet over te nemen. Bij de behandeling van dit artikel bleek het Bestuur intusschen dat ook het nieuwe art. 12 evenals het oude art. 13 voor verschillende interpretatie vatbaar is. Waar bovendien door Mr. Rosenboom uitvoerig de gevaarlijke gevolgen van art. 12 (nieuw) zijn uiteengezet, stelt het Bestuur voor zoowel art. 12 (nieuw) als art. 13 (oud) te laten vervallen. Naar zijn meening omvat de redactie van art. 10, voldoende datgene, wat bedoeld werd in art. 12 (nieuw) en art. 13 oud meer in 't bijzonder te regelen.
Kr. „Haarlem"	*Art. 12a.* Dit artikel gelijk te maken aan art. 12, doch met weglating van de woorden „als vertrouwensman van den opdrachtgever."	Zie voorstel bij art. 12.
Kr. „Rotterdam"	*Art. 12.* In plaats van de aangenomen redactie de volgende redactie op te stellen: Voor schade, voortspruitende uit niet door den architect toegestemde afwijkingen van het bestek of de teekeningen, is hij niet aansprakelijk voor schade, veroorzaakt door fouten, bij het houden van het hoofdtoezicht, op de uitvoering van het werk, is de architect alleen aansprakelijk, voorzoover de opdrachtgever aantoont, dat zij door nalatigheid van den architect niet op den aannemer kan worden verhaald.	Zie voorstel bij art. 12.
Mr. Rosenboom	*Art. 12.* Wijst op de gevaren van art. 12 (nieuw) en stelt voor het vervangen door art. 13 (oud).	Zie voorstel bij art. 12.
W. Bettink	*Art. 13.* De slotalinea van dit artikel: „draagt de architect voor het ontwerp, respectievelijk de uitvoering van die onderdeelen, geen verantwoordelijkheid" te wijzigen als volgt: „beperkt zich de verantwoordelijkheid van den architect tot de keuring van het hoofdontwerp en resp. de globale uitvoering hiervan". Bij verwerping van deze redactie doet de inzender het voorstel Art. 13 te schrappen.	Het Bestuur adviseert dit voorstel *niet* over te nemen.
Kr. „Rotterdam"	Art. 13. Achter „specialiteiten op die gebieden" in te lasschen „hetzij adviseurs of leveranciers".	Het Bestuur stelt voor deze redactiewijziging over te nemen.
Kr. „Haarlem"	*Art. 14.* Dit artikel als volgt te lezen: Elke door den architect te vergoeden schade, is steeds beperkt tot de helft van het hem competeerende honorarium over den bouw, waarbij die schade is veroorzaakt.	Het Bestuur stelt de volgende redactie voor: Elke door den architect te vergoeden schade is steeds beperkt tot het bedrag van het hem ter zake van het onderdeel van het werk, waarbij de fout is begaan, competeerende honorarium, met dien verstande, dat het totaal van een eventueel te vergoeden schade, nooit meer bedragen kan dan de helft van het den architect toekomende totaal honorarium.

Opmerking gemaakt door:	Voorgestelde wijziging.	Advies van het Bestuur van den B. N. A.
Kr. „Rotterdam"	*Art. 15.* De woorden „De aansprakelijkheid" te vervangen door: „De in dit hoofdstuk omschreven aansprakelijkheid".	Het Bestuur adviseert deze redactiewijziging over te nemen.
W. Bettink.	*Art. 21.* Te lezen als volgt, sub f: f. bij bouwwerken vallende onder klasse A. B. en C. de geheele kosten in art. 13 genoemd, tenzij deze werken onder geheele of gedeeltelijke verantwoordelijkheid van specialiteiten werden ontworpen en uitgevoerd, in welk geval alleen de helft der kosten worden gerekend.	Het Bestuur adviseert geen verandering te brengen in de eenmaal aangenomen redactie van art. 21.
Heineke & Kuipers	Art. 22. 1. In de tabel achter klasse C. een kolom toe te voegen voor werkteekeningen, evenals zulks het geval is bij de klassen A. en B.	Het weglaten van een percentage als bedrag voor de werkteekeningen, heeft de Commissie indertijd gemotiveerd in haar toelichting op het concept opgenomen in No. 18. B.W. 1921. Het Bestuur is van oordeel dat het beter is de percentages, voor deze klasse niet op te nemen.
	2. De percentsgewijze onderverdeeling vast te stellen als volgt: Voorloopig ontwerp . . . . . 10 % Uitvoeringsontwerp . . . . . 35 % Bestek . . . . . 10 % Begrooting . . . . . 10 % Hoofdleiding enz. . . . . 35 % In verband hiermede de „Algemeene Details" uit de artikelen 5, 6, 22 en 31 te schrappen en sub *f* in art. 5 te veranderen in *e*.	Waar de percentsgewijze onderverdeeling van het honorarium op de laatste ledenvergadering met voldoende meerderheid is vastgesteld, komt het het Bestuur niet noodig voor, thans nog nieuwe (naar persoonlijke gevoelens opgeste!de) voorstellen daaromtrent in bespreking te brengen.
J. Stuivinga	*Art. 22.* De percentsgewijze onderverdeeling vast te stellen als volgt: Voorloopig ontwerp . . . . . 15 % Uitvoeringsontwerp . . . . . 25 % Bestek . . . . . 15 % Begrooting . . . . . 10 % Alg. Details . . . . . 15 % Hoofdleiding . . . . . 20 %	Zie boven.
E. Verschuyl	*Art. 22.* De honorariumtabel te verdeelen in 4 klassen, gelijk aan de tegenwoordige regeling.	Het Bestuur stelt voor dit voorstel af te wijzen
Kr. Haarlem	*Art. 23.* I. De honoraria onder de 3e al. genoemd vast te stellen als volgt: *a.* op het bureau van den architect per uur minstens f 5.— *b.* buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect per uur minstens f 6.— II. De honoraria onder de 5e al. genoemd vast te stellen als volgt: *a.* voor een dag zonder overnachten minstens f 25.— *b.* voor een dag met overnachten minstens f 35.— III. In de laatste alinea de woorden „speciale tarieven van overheidswege gaan voor" te doen vervallen.	Deze voorstellen van den Kring Haarlem *niet* aan te nemen.

Opmerking gemaakt door:	Voorgestelde wijziging.	Advies van het Bestuur van den B. N. A.
H. M. Zoetmulder	*Art. 23.* De in dit artikel genoemde bedragen van f 10.—, f 12.—, f 60.— en f 80.— te vervangen door f 5.— f 7.50, f 40.— en f 60.—	Deze voorstellen *niet* aan te nemen.
Kr. Rotterdam	*Art. 23.* De in dit artikel genoemde bedragen van f 10.—, f 12.—, f 60.— en f 80.— te vervangen door f 8.—, f 10.—, f 40.— en f 60.—.	Het Bestuur stelt voor de door den Kr. Rotterdam voorgestelde bedragen over te nemen.
E. Verschuyl	*Art. 23.* Het honorarium I voor adviezen te stellen op: *a.* per uur hoogstens f 10.—, minstens f 5.— *b.* „ „ „ f 12.—, „ f 6.— II. voor reizen: *a.* voor een dag zonder overnachten hoogstens f 60.—, minstens f 40.— *b.* een dag met overnachten hoogstens f 80.—, minstens f 50.—	Niet aan te nemen.
Kr. Haarlem	*Art. 33.* Stelt voor dit artikel geheel te doen vervallen.	Ten aanzien van de 4 gedane voorstellen tot wijziging van art. 33, kon het Bestuur voor geen enkele daarvan tot een eenstemmig advies komen Na rijp beraad is ten slotte besloten het voorstel te doen het artikel te schrappen, doch voor bijzondere gevallen de mogelijkheid van dispensatie open te laten, in dien zin, dat de mogelijkheid zal worden geschapen, dat op voorstel van een Kring van den B. N. A. in een bepaalde gemeente (of bepaalde gemeenten) voor een zekeren tijd, een lager honorarium dan het minimum der tabel kan worden gedeclareerd.
Kr. Rotterdam	Stelt voor dit artikel zoodanig te redigeeren, dat duidelijk blijkt, dat met de daarin genoemde Gemeenten, die in twee klassen worden ingedeeld, bedoeld zijn de plaatsen, waar de bouwwerken zullen worden opgericht, en niet de woonplaats van de daarbij betrokken architecten of lastgevers.	
E. Verschuyl	*Art. 33.* Geheel te doen vervallen, in verband met voorstel omtrent art. 22.	
H. M. Zoetmulder	*Art. 33.* De vermindering van klasse II te stellen op $^1/_{10}$ in plaats van $^1/_5$; doch alleen met betrekking op de honoraria, niet voor de rubriek werkteekeningen.	

75-JARIG BESTAAN VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

Ter gelegenheid van de herdenking van het 75-jarig bestaan van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, heeft de Raad van Beheer aan de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten een Medaille aangeboden, begeleid met het volgende schrijven:

Mijne Heeren,

Wij hebben de eer U hierbij aan te bieden een penning, die geslagen is naar aanleiding van het 75-jarig bestaan van het Instituut dat gevierd zal worden te 's-Gravenhage, op 8 September 1922. Zij draagt aan de eene zijde het opschrift „Koninklijk Instituut van Ingenieurs" en aan de keerzijde: 1847—1922 en de opdracht: „Aan de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, B.N.A.".

Wij hopen, dat Gij dezen penning zult willen aannemen, als een teeken van onze achting en onze vriendschappelijke gevoelens.

Wij noodigen U tevens uit een afgevaardigde te willen aanwijzen bij de feestviering, waarvan het programma hiernevens gaat.

Gunstig antwoord wordt gaarne verwacht vóór 1 September 1922.

De Raad van Bestuur,
w.g. S. G. EVERTS, President.
w.g. R. A. SANDICK, Algemeen Secretaris.

Naar aanleiding hiervan heeft het Bestuur van den B.N.A. het volgende schrijven gezonden aan den Raad van Beheer:

Mijne Heeren,

Wij ontvingen Uw schrijven van 24 Augustus j.l. met den penning, die geslagen is naar aanleiding van het 75-jarig bestaan van Uw Instituut.

Wij zijn U zeer erkentelijk voor de gevoelens van achting en vriendschap, die tot uiting zijn gekomen in de aanbieding van dezen penning, en wij spreken de hoop uit, dat de goede verstandhouding en wederzijdsche waardeering in het belang van het doel, dat door Uw Instituut en onze Maatschappij-Bond wordt nagestreefd, zal blijven voortbestaan.

Wij deelen U hierbij tevens mede dat wij het op hoogen prijs stellen, dat U ons de gelegenheid verschaft, aan Uwe feestviering te kunnen deelnemen en zeker zal dan ook een der leden van ons Bestuur op den 8en September in Uw midden zijn.

Door omstandigheden kunnen wij U thans nog niet den naam van onzen afgevaardigde mededeelen, wij vertrouwen echter dat het U geen bezwaar zal geven, wanneer wij U daarvan in het begin der volgende week nog een nadere mededeeling doen.

Met de meeste gevoelens van hoogachting
Het Bestuur van den B.N.A.
w.g. PAUL J. DE JONGH, Voorzitter.
w.g. Ir. D. F. SLOTHOUWER, Secretaris.

Nader is aan den Raad van Beheer bericht dat bij het feest op 8 Sept. 1922, het Bestuur van den B.N.A. zich zal doen vertegenwoordigen door den Secretaris van den B.N.A., den heer Ir. D. F. Slothouwer.

PRIJSVRAAG KERKGEBOUW MET KOSTERSWONING VOOR DE GEREFORMEERDE GEMEENTE TE 'S-GRAVENHAGE.

1. Mogen twee architecten die met elkander samenwerken, en waarvan een lidmaat is van een Gereformeerde Kerk in Nederland, gezamenlijk een ontwerp indienen? — Neen.

2. Mogen de in te dienen teekeningen bestaan uit reproducties in wit- of blauwdruk? — Duidelijke witdrukken worden toegelaten; blauwdrukken niet.

3. In welke der drie aangrenzende straten bevindt zich het hoofdriool? — Riolen in drie straten.

4. Hoe is de verhouding tusschen oppervlakte kerkeraadskamer en catechisatielokaal? — Ongeveer gelijk. Zie verder antwoord op vraag 23.

5. Is de eventueele toren in de bouwsom begrepen? — Ja.

6. Mag boven het podium een klankbord worden aangebracht? — Ja.

7. Moet het orgel bevestigd worden tegen den achterwand der orgelgaanderij of mag op den gaanderijvloer een draagconstructie worden aangebracht? — Wordt vrijgelaten mits speeltafel en organist de positie behouden in het programma voorgeschreven. Het College van Organisten der Ger. Kerk schrijft hieromtrent o. a. het volgende: *a.* De plaats van den organist moet zoodanig zijn, dat hij goed kan hooren hoe de gemeente zingt. In verband hiermede is het gewenscht, de speeltafel midden voor het orgel te plaatsen, zoodanig, dat de organist met zijn gezicht naar de gemeente toe zit. *b.* Het orgel mag niet in een nis gebouwd worden, daar alle hoeken en gaten zeer nadeelig zijn voor de voortplanting van het geluid. Het is gewenscht dat het gewelf van de kerk ononderbroken boven de orgelgaanderij doorloopt en dat de orgelgaanderij geheel vlak is, d. w. z. zonder verhoogingen of verdiepingen. *c.* In de muren in de nabijheid van het orgel mogen geen ramen aangebracht worden, omdat directe zonnewarmte zeer nadeelig voor een orgel is. Dus blinde muren. *d.* De organist moet ook den predikant kunnen hooren en zien, hetgeen b. v. bereikt kan worden door de lambriseering van de orgelgaanderij terzijde van het orgel plaatselijk een weinig uit te bouwen.

8. Is de W. C., behoorende bij de predikantskamer, alleen voor den predikant bestemd, of mag deze zóó worden geprojecteerd dat ook de kerkeraadsleden hiervan gebruik kunnen maken? — Door kerkeraadsleden mag gebruik gemaakt worden van deze W. C.

9. In verband met de Bouwverordening verplicht onbebouwd oppervlak verplichte voortuinen in de Kastanjestraat (ook laagbouw daarop) afstand achtererfafscheiding tegen Bavinckschool aan), vlak van 60° op de erfscheiding lichtinneming Bavinckschool achterrooilijn? hoogte v. h. gebouw aan de aangrenzende straten (eventueele toren?).

Afstand bebouwing uit de rooilijn naar binnen afronding hoek (ook van hekken?) — De bouwverordening schrijft voor, dat er $^3/_{10}$ van het terrein onbebouwd moet blijven; dat $^3/_{10}$ gedeelte onbebouwd, behoeft niet aaneengesloten terrein te zijn; de verdeeling is te bespreken met B. en W. toezicht. Alleen aan de Kastanjestraat moeten verplichte voortuinen gehouden worden, zoodat de gevel langs die straat, op $3^1/_2$ M. uit de rooilijn moet worden opgetrokken. Laagbouw kan in overleg met B. en W. toezicht toegestaan worden; evenals afstand uit de erfscheiding en lichtinneming schoolgebouw (Bavinckschool) in overleg met B. en W. toez. dient te worden behandeld. De hoogte der gevels mag niet meer zijn dan de eventueele straatbreedte tusschen de rooilijnen; voor topgevels is halve hoogte te rekenen; voor den eventueelen toren is ontheffing te vragen. De gevels behoeven aan de hoeken der straten niet te worden afgerond.

10. Wat is de afstand tusschen de overliggende rooilijnen van de Hanenburgerlaan? loopt deze

laan op gelijke breedte door Z.W. van de Fahrenheitstraat? — De afstand tusschen de overliggende rooilijnen aan de Hanenburgerlaan is 60 M. en loopt ook voorbij de Fahrenheitstraat Z.W. op dezelfde breedte door.

11. Wat is de soort der aansluitende bebouwing aan de Hanenburgerlaan?—Bescheiden heerenhuizen.

12. Moeten eventueele rijtuigen standplaats kunnen nemen tusschen terreinafscheiding o. a. met het oog op daar ter plaatse overnachten. — Neen.

13. Druk verkeer? — Neen.

14. Is de fietsenbergplaats in gebruik te nemen bedoeld bij Godsdienstoefeningen of alleen bij catechisatie en vergaderingen. — Steeds.

15. Is de orgelgaanderij van 6 × 16 M. alleen bedoeld voor orgel. Is hierin begrepen een oppervlak voor organistenkamertje en motorkamertje of voor portiek daarenboven. — Is bestemd voor orgel en eventueel eenige zangers; de andere ruimten zijn **hierbij** niet begrepen.

16. Kan de speeltafel ten opzichte van het orgel willekeurig opgesteld, dus niet daar vlak tegen aan. — Ja, zie overigens het antwoord op vraag 7.

17. Is het organistenkamertje een andere ruimte als die voor opstelling speeltafel? — Ja.

18. Wat is bedoeld met tegen achterwand vrijstaand uitgebouwd? — Zie antwoord op vragen 7 en 16.

19. Wat is de minimum hoogte van het orgel in verband met den wensch dat de insluitende muren geen buitenmuren zijn? — Omtrent het orgel is geen hoogte vastgesteld, omdat deze door den ontwerper beter is te bepalen in overeenstemming met zijn ontwerp.

20. Kan de oppervl. van de orgelgaanderij 6 × 16 M. over meer gaanderijen verdeeld, bijv. over een midden- en zijgaanderijen in verband met boven? — Neen.

21. Waarom wordt een orgelgalerij van 6 × 16 M. wenschelijk geacht? En moet er in deze ruimte ook de orgel- en motorkamer onder gebracht worden? of moet ze ten deele voor zitplaatsen benut worden? — Zie antwoord op vragen 7 en 16.

22. Is de opvatting juist dat het orgel met een zijde van 6.75 M. tegen den achterwand van de gaanderij bebouwd en overigens aan drie zijden vrij staat? — Zie antwoord op vragen 7 en 16.

23. Is de bedoeling dat de catechisatie en kerkeraadskamer met te zamen 80 M². oppervl. zoowel als een geheel als afzonderlijk kan worden gebruikt. Hoe groot moeten de afzonderlijke ruimten zijn? — Tezamen ± 80 M². oppervl.; beide ongeveer van gelijke grootte en zoo dat zij gemakkelijk tot één geheel gemaakt kunnen worden, b.v. voor vergaderingen.

24. Mag de verbinding der ruimten *e. f. g.* met de kerkruimte indirect zijn? — Mag zijn indirect, mits de ruimten goed gegroepeerd zijn.

25. Is de doopkamer bedoeld als z.g. doopkapel en als zoodanig in eng verband met de kerkruimte zelf bedoeld, of is dit niet noodzakelijk. — Is geen doopkapel; deze ruimte heeft meer het karakter van een wachtkamer.

26. Mogen eventueel de W.C.'s in het sousterrain worden ondergebracht. — Wordt vrijgelaten, mits ze gemakkelijk gelegen zijn.

27. Moet de kosterswoning een directen opgang met geheel vrije buitendeur hebben, of mag de toegang ook geschieden door een afgescheiden toegang vanuit een voorruimte, die tevens dient als toegang voor de catechisatiekamer, kerkeraadskamer, enz. — Beide opvattingen zijn veroorloofd.

28. Mag het orgel gedeeltelijk worden terug of voorgebouwd. — Zie antwoord op vragen 7 en 16.

29. Orgelgalerij moet zijn 6 × 16 = 96.
Orgel beslaat 6,75 × 3,25 = 22.
rest 74. Moet de overblijvende 74 M². ledig blijven, dan wel benut worden voor zitplaatsen? — Zie antwoord op vragen 7 en 16.

Diepte orgelgalerij 6 M.
„ orgel 3,25.
rest 2,75. Kan of moet deze diepte van 2,75 dienen tot zitplaats van den organist en de speeltafel.

30. Moet het hoofdfront van het gebouw aan de Hanenburgerlaan geprojecteerd worden. — Wordt vrijgelaten.

31. Mag aan de achterzijde, tegen de school, dus op de grenslijn gebouwd worden of is het zaak en verplichting eenige ruimte open te laten? — Zie antwoord op vragen 9 en 10.

32. De scheeve rooilijn aan de Hanenburgerlaan, maakt de oplossing moeilijker, moet door een gevel evenwijdig aan, of mag het scheeve stuk t. o. van de planoplossing verwaarloosd worden? — Wordt vrijgelaten.

33. Moet de kosterswoning apart gebouwd worden, of mag het een bovenwoning zijn? — Wordt vrijgelaten.

34. Kan de Jury ten naastenbij geen M³. prijs opgeven v/d. kerkbouw opdat meer eenheid in de inzending het gevolg zijn? — Neen.

35. Terloops wordt gesproken van een event. toren. Is deze voor den bouw en kosten soms minder gewenscht, zoodat voorkeur wordt gegeven aan een plan zonder toren? — Er wordt zeer zeker geen voorkeur gegeven aan een plan zonder toren indien de bouwkosten voor een toren geen beletsel is.

36. Mag de motor v/h. orgel, ook in een apart keldertje worden geplaatst? — Ja.

37. Is hoogwater = bovenkant vaste plaat = 2,60 ÷ P.? — De grondwaterstand is te stellen ± 1.60 M. ÷ P.

38. Mag alleen ter plaatse van het Avondmaal met stoelen worden volstaan en mogen overigens banken worden gebezigd? — Ja.

39. Hoe groot moet de organistenkamer minstens zijn? — Ongeveer 5 M².

40. Mogen op de orgelgaanderij tevens zitplaatsen worden geprojecteerd? — Zie antwoord op vragen 7 en 16.

41. Indien de orgelgaanderij wordt ontworpen alleen voor het orgel (waarvan de mogelijkheid immers verondersteld wordt in den laatsten zin van punt *a* v/h. programma), moet ook dan de breedtemaat van 16 M. worden gehandhaafd? — Zie antwoord op vragen 7 en 16.

42. Is de opvatting, dat het orgel valt *buiten* de bouwkosten van f 150.000,— en ook voor het orgel geen ontwerp moet worden bijgeleverd, juist? — De kosten van het orgel is niet in den prijs begrepen; aanduiding van het orgel is noodzakelijk.

43. Zoo ja, kan in verband met de breedte en dieptemaat van het orgel, respectievelijk 6.75 en 3.25 M. ook een hoogtemaat worden gegeven en het vermoedelijk gewicht van het orgel worden gemeld? — Zie antwoord op vraag 19.

44. Voor hoeveel catechisanten is het catechisatielokaal bestemd? — Zie antwoord op vragen 4 en 23.

45. Valt het meubilair en de stoffeering van de consistorievertrekken *buiten* de bouwkosten van f 150.000,—? — Ja.

46. Moet in de kerkeraadskamer ook een kluis worden geprojecteerd, zoo ja, moet deze kluis dienst doen als archiefkluis en hoe groot moet ze dan zijn? Moet ze behalve brandvrij ook inbraakvrij zijn? Vallen de kosten van zulk een kluis buiten de bouwsom? — Wordt niet gevraagd.

47. Doen de onder „h" en „i" beschreven toiletten en W.C.'s dienst voor de consistorie of mede voor de kerk? Mogen in 't laatste geval 2 toiletten-mannen, elk met 1 W.C. en 1 urinoir; en 2 toiletten-vrouwen elk met 1 W.C. worden aangebracht? — Toiletten voor beide dienstbaar.

48. Vallen de kosten van ophooging en verharding van het overblijvende terrein *binnen* de bouwsom van f 150.000,—? — Ja.

49. Moeten voor de buiten de f 150.000,— vallende centrale verwarming en electrische verlichting ook plannen en begrooting worden gegeven? — Neen.

49/50. Moet de verwarming bestaan uit een algemeene verwarming of uit een voetverwarming of uit allebei? — Algemeene verwarming.

51. Worden consistorie en kosterswoning ook centraal verwarmd, of moet op schoorsteenen gerekend worden? — Tevens rekenen op schoorsteenen.

52. Hoe moeten de inhouden *a. b.* en b^1 worden berekend? — Volle kelder en overigens van af *halve* fundeering.

53. Hoeveel zitplaatsen moeten in de kerk worden gereserveerd voor dienstdoende ouderlingen, diaken en eventueel collectanten enz.? — Ten hoogste 40 tezamen.

54. Vallen de kosten van stoffeering der kerk (loopers, gordijnen, matten enz.) buiten de bouwsom van f 150.000. – ? — Ja.

55. Blijft in deze kerk de voorlezer gehandhaafd? Zoo ja, mag de lezenaar buiten de hoofdas staan of verplaatsbaar zijn? — Wordt vrijgelaten.

56. Vergadert in de consistorie alleen de wijk-kerkeraad? Zoo ja, uit hoeveel ouderlingen en diakenen bestaat deze, alsmede hoeveel predikanten zijn hieraan toegevoegd? Vergadert deze kerkeraad ook in secties en in hoeveel? — Zie antwoord op vragen 4 en 23.

57. Moet de onderlinge verbinding van *e. f.* en *g.* zoo zijn, dat in de consistorie een zaal gevormd wordt, of moet slechts een zaal gevormd worden voor combinatie van de onder *g* vermelde catechisatiekamer en kerkeraadskamer? — Zie antwoord op vraag 4 en 53.

58. Uit hoeveel ouderlingen, diakenen en predikanten bestaat de totale kerkeraad van de Geref. gem. te 's-Gravenhage? — Zie antwoord op vraag 53.

59. Waarom moet de orgelgaanderij zoo groot worden geprojecteerd? Kent men er nog een andere bestemming aan toe als het plaatsen van het orgel met de speeltafel? — Zie antwoord op vragen 7 en 16.

60. Op welke diepte ligt de hoogste waterstand beneden de straat? — Zie antwoord op vraag 37.

61. Kan ook aangegeven worden op welke diepte onderkant fundeering van de belendende school ligt? — De school is gefundeerd op de vaste plaat.

62. Wordt de Zuid-Westzijde van de Fahrenheitstraat ook bebouwd; is reeds bekend op welke wijze? — Wordt waarschijnlijk bebouwd met middenstandswoningen en bescheiden heerenhuizen.

63. Is de ontwerper vrij om te maken een podium, waarop de plaatsen van ouderlingen en diaconessen en daarop verhoogde ruime spreekplaats voor den predikant? — Ja.

64. Wat is de bedoeling van vrijstaand uitgebouwd orgel tegen achterwand gaanderij (als het orgel tegen achterwand geplaatst is staat het toch niet vrij)?

Waarom gaanderij 16 M. breed als het orgel maar 6,75 M. breed is, door deze maat van 16 M. wordt de ontwerper zeer gebonden.

Is het principiëel de bedoeling dat het orgel *niet* boven het podium wordt geplaatst, of wordt de ontwerper daarin vrijgelaten?

Is er bij het bepalen van de voorwaarde dat de muren om het orgel bij voorkeur geen buitenmuren mogen zijn, wel op gerekend dat uit den aard der zaak deze muren allicht boven de belendende bebouwing zullen uitkomen? — Zie antwoord op vragen 7 en 16.

65. Is ijzeren hek noodzakelijk of is ontwerper daarin vrij op andere wijze terrein-afscheiding te maken? — Men houde zich aan het programma.

66. Is een perspectiefteekening op plattegrond van 1 à 50 niet te groot en te weinig overzichtelijk, deze kan toch moeilijk als schets of als aquarel opgevat worden daar de teekening dan te grof wordt; zou schaal 1 à 100 niet beter zijn? — De perspectief kan worden uitgevoerd op een schaal van 1 à 100.

67. Is het beter en eerlijker een gedetailleerde begrooting? De prijs per M³. is door de jury haast niet te controleeren in verband met persoonlijke opvatting van elk ontwerp; ook bestaat de mogelijkheid dat de bouwsom als uitgangspunt voor de begrooting dient en volgens deze de prijzen per M³. worden bepaald of zou het mogelijk zijn dat de jury gemiddelde prijzen per M³. vaststelt? — De jury meent dat een gedetailleerde begrooting teveel arbeid is bij 't geen reeds wordt gevraagd; men houde zich dus aan het programma.

68. Mogen de teekeningen als schetsen behandeld worden, mogen ze in potlood of moeten ze in inkt zijn, moeten ze op karton geplakt zijn of kunnen ze opgerold ingezonden worden, mogen het lichtdrukken zijn of worden de ontwerpers hierin geheel vrijgelaten? — Wordt vrijgelaten; blauwdrukken zijn niet veroorloofd.

69. Moet evenwijdig met de rooilijn gebouwd worden aan de Hanenburgerlaan? — Is niet noodzakelijk.

70. Hoeveel moet men minstens uit de erfscheiding blijven bij de school? — Zie antwoord op vragen 9 en 10.

71. Mag kerkeraadskamer en catechisatielokaal één ruimte zijn? — Zie antwoord op vragen 4 en 23.

72. Mag het motorkamertje in den kelder gelegen zijn? Waarvoor dient de motor? — Zie antwoord op vraag 36. De motor dient voor het orgel.

73. Mag de orgelgaanderij geprojecteerd worden zooals men verkiest of verdient het aanbeveling deze boven het orgel te project.? — Zie antwoord op vragen 9 en 16.

74. Mag de kosterswoning gelijkstraats geproject. worden? — Wordt vrijgelaten.

75. Moet in dezelfde rooilijn gebouwd worden als school in de Kastanjestraat? — Zie antwoord op vraag 9.

76. De W.C.'s. Urinoirs en Toiletten bedoeld onder de letters k en i van het program ten dienste van kerkbezoek? — Zie antwoord op vraag 47.

77. Moeten de gevels op 1 à 20 worden bijgevoegd, alsmede een doorsnede over het gebouw voor het interieur? — Slechts enkele details; men zie het programma.

78. Is een toren gewenscht? Zie antwoord op vraag 35.

79. Hoe is het grondwaterpeil? Zie antwoord op vraag 37.

80. Welke druk per c.M². kan op de vaste plaat worden toegelaten? — Men raadplege een vademecum.

81. Mag de fietsenbergplaats op den beganen grond geplaatst worden? — Neen.

82. Moet zij aansluiten bij de vertrekken bedoeld sub. e. f en g? — Dit is gewenscht.

83. Moeten de kelder voor centrale verwarming en de kolenkelder elk een afzonderlijken ingang hebben? — Is niet noodzakelijk.

84. Mag het voorfront van het orgel in hor. projectie samenvallen met de borstwering der orgelgaanderij? Het orgel komt dan beter uit, de acoustiek wint er bij en de speeltafel van den organist kan zonder bezwaar naast zijn instrument staan. — Zie antwoord op vragen 7 en 16.

85. Zou, als vraag 84 bevestigend werd beantwoord de orgelgaanderij niet wat ondieper kunnen zijn, b.v. 4 M. met desnoods een ruime gang voor den organist, dwars door het orgel heen? Van orgelbouwkundig standpunt is dit gunstig. — Het programma aanhouden.

86. Is een archiefruimte gewenscht? — Wordt niet gevraagd.

87. De vertrekken genoemd sub e, f en g onderling en met de kerkruimte in verbinding te brengen. Mag dit door middel van een hal? — De verbinding mag indirect zijn.

88. Moet de kosterswoning directe verbinding hebben met de vertrekken genoemd sub e, f en g? of indirecte? of geen verbinding? — Zie antwoord op vraag 27.

89. Wordt de kosterswoning ook centraal verwarmd? en de vertrekken e, f en g? Wordt wellicht alleen voetverwarming bedoeld? — Zie antwoord op vragen 50 en 51.

90. Op hoeveel ouderlingen en diakenen moet gerekend worden? — Zie antwoord op vraag 53.

91. Waarom moet de orgelgaanderij zoo groot zijn, daar er bij de gegeven afmetingen van het orgel toch nog zooveel ruimte overblijft? Moet de speeltafel per sé op de orgelgaanderij geplaatst worden? Gesteld het podium v/d. predikant wordt vóór de orgelgaanderij geprojecteerd, dan is het toch onmogelijk, dat de organist, èn predikant èn gemeente kan zien. Moet de organist de gemeente en den predikant in 't gelaat kunnen zien? — Zie antwoord op de vragen 7 en 16.

(Voor vervolg en slot (!) zie laatste pagina.)

LANDHUISJE TE AERDENHOUT.

Aerdenhout is een wonderlijk land. Het ligt bijna onder den rook van Amsterdam, het is minstens zoo mooi als het Gooi, maar bij lange na niet zoo bekend. Het heeft zich weten te isoleeren van zijn omgeving en ondanks de opdringende bebouwing van Haarlem en Heemstede eenerzijds en Zandvoort anderzijds zich kunnen handhaven. De gebrekkigheid van het eenig beschikbare verkeersmiddel heeft daartoe 't hare bijgedragen en verder heeft de bouwverordening van de Gemeente Bloemendaal, onder welke gemeente Aerdenhout ressorteert, voor het bewaren van het uitgesproken karakter der streek gewaakt. Deze bouwverordening bepaalt dat elk landhuis minstens

10 M. vrij moet liggen van elk aangrenzend terrein of weg, en alleen bij speciale vergunning mag deze afstand van 10 op 8 M. teruggebracht worden. Zoo leven er de deftige patriciërs teruggetrokken in de rust hunner ongenaakbare behuizingen ver van het bemoeizieke gedoe van dezen verfoeilijken democratischen tijd.

Nog niet zoo lang geleden lag er tusschen twee hoofdwegen aan deze streek een smalle onbebouwde terreinstrook. Deze terreinstrook niet breeder dan 21 M. lag daar wel wat hulpeloos. Een terrein van 21 M. tusschen twee hoofdwegen! Onze stedebouwkundigen zouden dat verspilling noemen.

Door de Aerdenhouters, gewend aan hun uitgestrektheden, werd deze terreinstrook niet eens aangekeken. Maar wat de een versmaadt, heeft soms aantrekkelijkheid voor den ander. Een bouwondernemer, die elken dag voorbij dit verloren land moest, werd er verliefd op. Hij werd stil als hij er in de buurt kwam. De geschiedenis van de mug en de kaars. Een en twintig meter. Als de Gemeenteraad eens vergunning gaf de bouwdiepte vanaf de rooilijn op 8 M. te stellen, kon er een reeks villa's van 5 M. diep op de terreinstrook gebouwd worden.

Het terrein werd gekocht, de toestemming gevraagd, en na veel moeite en ondanks de diepe verontwaardiging der Aerdenhouters verkregen.

Voor den planvorm bleef niet veel keuze over. Vijf Meter diep en zoo lang als noodig was om er de gewenschte vertrekken in onder te brengen. Leeraren in de bouwkunst zouden het indeelen onder de darmvormige-plannen. Het hierbij afgebeelde type is het hoektype. Het terrein bevat daar ter plaatse nog een afgestompte terreinpunt en moest er overigens een gezichtshoek vrij blijven voor de trambaan. Dit heeft den afgeschuinden kopvorm van het landhuis bepaald. Veel uitleg is er bij plan en gevels niet noodig. De gevels zijn van miskleurig hardgrauw in gekleurde voegspecie. Raamhout gebroken wit met hel geel. Bij de uitvoering is wel wat van de teekeningen afgeweken. Zoo is een band welke aan den achtergevel thuis hoorde, per ongeluk aan den voorgevel terecht gekomen. Wat de achtergevel te weinig heeft, heeft de voorgevel nu te veel. Daarom wordt die hierbij niet afgedrukt. J. M. VAN HARDEVELD.

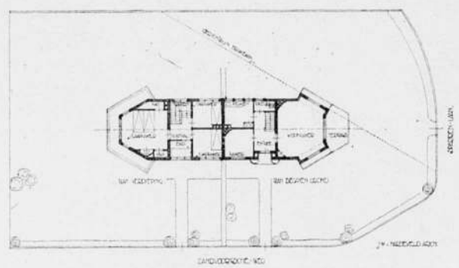

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

„Wendingen" September- en Octobernummer 1921.

Wanneer wij, nu dit Septembernummer van 1921 ons het fotografisch verslag brengt van de Theatertentoonstelling in Januari 1922, bekomen zijn van de rilling, die een dergelijke tijdswending ons -- op tijd en regelmaat zwerenden, vertrouwenden en levenden, — op de leden joeg, en wanneer wij uitgeginnegapt zijn over de uitdrukkelijk uitgesproken ondergeschiktheid van dit nummer, waarop als het tweede op het eerste badnummer van „Het Leven" — nog mooier — een heel nummer met het theater als bouwwerk zal volgen, wanneer wij er ons dan mee verzoend hebben dat blijkens aankondiging van de redactie dit tweede theaternummer nog wel eventjes uit zal blijven, en wanneer wij dan tot slot den omslag van Frits Lensvelt ontcijferd hebben na vele malen als een kinderlijk achterzondagmiddagvermaak telkens tevergeefs, maar telkens met een ietsje meer succes een nieuwen aanloop hebben genomen, wanneer wij dat allemaal hebben doorgemaakt en wij verwonderen ons niet meer, noch ginnegappen we, noch rillen we meer, dan ligt hier voor ons het eerste Wendingennummer, dat anders dan een komeetverschijning als zijn voorgangers, een lichtbron van blijvende waarde zal zijn, en wanneer zij die, als de Redacteur „het principe der vernieuwde dramatische kunst, groeiend uit en toebehoorend aan den acteur, gesteund door den dichter, den componist en den architect" zullen volgen, zich zullen willen orienteeren op de wegen die door groote voormannen in Frankrijk, Duitschland en Engeland naar dat principe worden gevolgd, dan zullen zij in dit nummer een waardevol bezit hebben, dat genot geeft en verdieping tevens.

J. P. M.

VRAGEN- EN ANTWOORDENLIJST PRIJSVR. GEREFORM. KERK DEN HAAG.

(Slot.)

92. Kan speeltafel voor het orgel willekeurig geplaatst worden? — Zie antw. op de vragen 7 en 16.

93. Moet de motor in de onmiddellijke nabijheid van het orgel staan? — Is niet noodzakelijk. Zie ook antwoord op de vraag 36.

94. Hoe wordt het orgel geplaatst, in de lengte of in de breedte? — De breede zijde van het orgel is naar de kerkruimte gericht.

95. Moet men rondom het orgel kunnen loopen? (Programma zegt het orgel tegen den achterwand te plaatsen). — Zie antwoord op de vragen 7 en 16.

96. De kosterswoning ook een centrale verwarming? — De kosterswoning zal waarschijnlijk niet centraal worden verwarmd. Zie antwoord op de vragen 50 en 51.

97. Wordt het van belang geacht, dat men van uit den fietsenkelder in de kerkruimte kan komen, zonder daarvoor buiten om te loopen? — Is wel gewenscht; zie in verband hiermede het antw. op vraag 82.

98. Is het wenschelijk dat de in het programma onder de letters *e. f.* en *g.* genoemde ruimte vanaf buiten toegankelijk zijn? — Ja. Zie overigens het antwoord op vraag 27.

Namens de Jury,
HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 37. 16 SEPT. 1922. INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. — Ledenvergadering van den B.N.A. op Zaterdag 30 September a.s. des v.m. 10.30 uur te Utrecht in het Restaurant van het Jaarbeursgebouw (ingang Rijnkade). — Afvoering ledenlijst B. N. A. — Adres aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage. — Provisie Zwarte lijst. — Werk van de afdeeling „Gebouwen" van den dienst der Publieke Werken te Amsterdam. Vierde Telefooncentrale aan den Middenweg in den Watergraafsmeer, door A. B. — Algemeene Beschouwingen, door J. P. M. — Ontvangen Boekwerken, door J. P. M. en Schb. — Prijsvraag Gereformeerde Kerk te Den Haag, door J. P. M.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 30 SEPTEMBER A.S. DES V.M. 10.30 UUR TE UTRECHT IN HET RESTAURANT VAN HET JAARBEURSGEBOUW (INGANG RIJNKADE).

AGENDA:

1. Notulen. 2. Mededeelingen. 3. Ingekomen stukken. 4. Behandeling van de in No. 36 van het Bouwkundig Weekblad opgenomen voorstellen tot herziening van de op 8 Juli 1922 aangenomen Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen den architect en zijn opdrachtgever. 5. Benoeming der Commissie van Geschillen, genoemd in art. 44 der bovengenoemde Algemeene Regelen. 6. Rondvraag.

Na afloop van de vergadering zal een bezoek worden gebracht aan het Jaarbeursgebouw, terwijl het in de bedoeling ligt, zoo daarvoor tijd is, nog eenige andere bouwwerken in Utrecht te bezichtigen.

Voor de Notulen, sub 1 der Agenda, wordt verwezen naar het Bouwkundig Weekblad No. 29, waarin de notulen in concept zijn opgenomen

AFVOERING LEDENLIJST B. N. A.

Het Bestuur heeft naar aanleiding van een door de Commissie van Onderzoek verstrekt advies, den heer L. Koole, Architect B. N. A. te Gouda, met ingang van 1 September j.l. van de ledenlijst van den B. N. A. afgevoerd.

ADRES AAN DEN GEMEENTERAAD VAN 's-GRAVENHAGE.

Het Bestuur heeft aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage het volgende adres verzonden inzake de verbetering van de Zuidwestzijde van den Hofvijver.

Aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage.

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A., kennis genomen hebbende van het door den Dienst van Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting ontworpen en door Burgemeester en Wethouders aan Uwen Raad voorgestelde plan tot verbetering van den verkeersweg langs de Zuidwestzijde van den Hofvijver, waarin wordt voorgesteld op het door slooping van de bestaande huizenrij aan den Vijverkant vrijkomende terrein een groot gebouw te stichten, teneinde aan de Gevangenpoort het poortkarakter niet te ontnemen, waarbij dan van den Hofvijver een strook van ongeveer 27 Meter gedempt zal moeten worden,

voorts kennis genomen hebbende van het op 3 Januari 1916 door Uwen Raad genomen besluit, waarbij een door Dr. H. P. Berlage verstrekt plan, inhoudende de amotie van de huizen aan de vijverzijde en aanleg van den verkeersweg op het door die amotie vrijkomende terrein met een vrijstaande Gevangenpoort,

van oordeel, dat de uitvoering van dit laatstgenoemde plan door de verruiming van het gezichtsveld aesthetisch aan het groote complex Buitenhof—Gevangenpoort—Plaats, ten goede zal komen, terwijl het verkeer een verbetering zal kunnen ondergaan, die voor tal van jaren ruim voldoende zal zijn,

overwegende dat zich hier de zeldzame omstandigheid voordoet, dat het verder strekkende plan zooals het door den Dienst van Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting is ontworpen, desgewenscht nog volledig kan worden verwezenlijkt, na uitvoering van het op 3 Januari 1916 aangenomen plan, zonder dat de kosten hieraan besteed alsdan nutteloos zouden worden,

neemt hierbij de vrijheid Uwen Raad ernstig te verzoeken, voorloopig geen beslissing te nemen ten aanzien van het door Burgemeester en Wethouders thans voorgestelde plan, doch het besluit van 3 Januari 1916 te handhaven en maatregelen te nemen dat het daarin vervatte worde uitgevoerd.

't Welk doende, enz.

Het Bestuur van de Maatschappij voornoemd,
w.g. PAUL J. DE JONGH, *Voorzitter.*
w.g. D. F. SLOTHOUWER, *Secretaris.*

PROVISIE ZWARTE LIJST.

Wij ontvingen het volgende schrijven van den heer R. G. de Kok, uit Vlaardingen:

Aan den Bond van Nederl. Architecten,
Amsterdam.

Mijne Heeren,

Uw schrijven d.d. 11 September, zoomede het geadviseerde blad, kwam heden in mijn bezit. Dat Uw Bond zich op het standpunt plaatst geen provisie te accepteeren, is volkomen Uw recht, hetgeen mij als jong, of liever pasbeginnend zakenman (sinds 1 Jan. '22 gevestigd) onbekend was.

De manier, waarop U dit echter bekend maakt is zeer onhoffelijk, en van een schijnbaar zoo hoog staande organisatie als de Uwe, toch zeer zeker niet te verwachten. Het had m.i. toch reëeler geweest, alvorens mij in Uw blaadje te signaleeren, eerst met mij over mijn „onbehoorlijke?" praktijk te correspondeeren, en dan kunt U er *gerust van op aan,* dat ik mij daarnaar had gericht. Nu U de wetenschap niet bezat dat ik, na event. correspondentie over dit punt, het zenden van de door U gewraakte circulaires zou staken, past het in geen geval mij dermate aan de kaak te stellen als U deed, waarom ik overigens niets geef.

Was ik mij bewust geweest, dat het zenden van dergelijke circulaires zoo'n stof bij U zou opjagen had ik het wellicht nagelaten. Uwe handelwijze vind ik daarom zeer onpraktisch. Waarom stelde U zich alvorens tot het plaatsen op de „Zwarte-lijst" over te gaan, niet eerst met mij in verbinding?

Het was mij nergens anders om te doen dan kalkkuipen te verkoopen aan aannemers van werken door architecten aanbesteed, door wie en aan wie kan mij overigens niets schelen terwijl prijzen steeds gelijk bleven.

Ik heb getracht door de mededeeling van H.H. Architecten te weten te komen wie de uitvoerders der werken waren en om de mededeeling te animeeren moest ik wel iets doen.

Intusschen wilt U wel zoo goed zijn mij den weg te wijzen, op welke voor mij minst kostbare wijze, ik in 't bezit kom, van 't door mij verlangde terwijl ik U tevens verzoek mij op de hoogte te stellen van de meerdere voetangels, die ik moet ontwijken, om niet met Uwen Bond in conflict te komen.

Terwijl ik U toch in overweging moet geven. alvorens direct iemand te signaleeren eerst met den overtreder van Uwe geboden te correspondeeren.

Hoogachtend
w. g. R. G. DE KOK.

De vraag van den heer Kok waarom wij niet bij hem inlichtingen hebben gevraagd, toen wij zijn circulaire in handen kregen, geeft ons volkomen het recht, hem de wedervraag te doen waarom hij zich niet tot ons wendde om inlichtingen omtrent de goede gebruiken in den handel ten opzichte van bona-fide architecten in acht te nemen, alvorens de bewuste circulaire op te stellen en rond te sturen. Overigens moeten wij dit onbetamelijk schrijven onbeantwoord laten en aangezien de verlangde verklaring niet is gegeven, den heer Kok met al de gevolgen van dien op de zwarte lijst handhaven.

De leden gelieven hier dus wel nota van te nemen.

Het Bestuur.

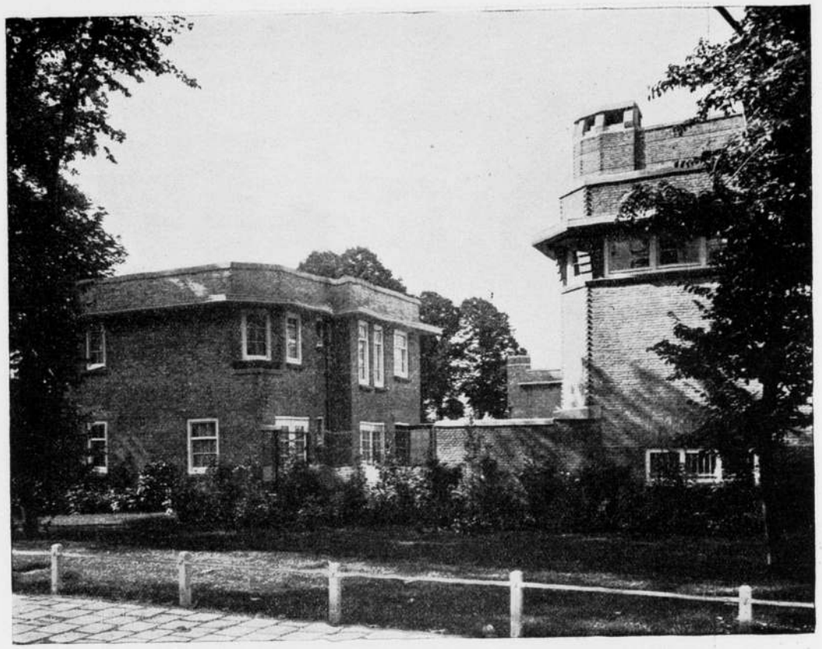

FRAGMENT AAN DEN MIDDENWEG.

WERK VAN DE AFDEELING „GEBOUWEN" VAN DEN DIENST DER PUBLIEKE WERKEN TE AMSTERDAM. VIERDE TELEFOONCENTRALE AAN DEN MIDDENWEG IN DEN WATERGRAAFSMEER.

ONTWERP IR. A. BOEKEN.

De vierde Telefooncentrale aan den Middenweg werd ontworpen als een halfautomatische centrale, met een capaciteit van 10.000 aansluitingen, waarvan voorloopig slechts 6000 geïnstalleerd zullen worden.

Tijdens den bouw echter ging de Directie der Gemeente-Telefoon voor deze centrale over tot het volautomatische systeem. Door deze wijziging werd de bestemming van eenige ruimten op den beganen grond veranderd. De hierbij gevoegde plattegronden zijn door deze en door andere tijdens den bouw aangebrachte wijzigingen niet geheel in overeenstemming met de werkelijkheid.

De situatie van het gebouw zal eerst goed tot haar recht komen, indien het straatje langs de beide dienstwoningen, dat nu toegang geeft tot de stadskweekerij, verbreed en doorgetrokken zal zijn. Het 10 Meter breede plantsoen langs den Middenweg dient om het gebouw eenigszins te isoleeren van dezen stoffigen drukken verkeersweg.

De vorm en de indeeling van het gebouw wordt geheel beheerscht door het beloop der kabels. [1])

[1]) De indeeling van het gebouw is niet geheel door mij ontworpen. Een schematische plattegrond was reeds gemaakt vóór mijn komst bij P. W.

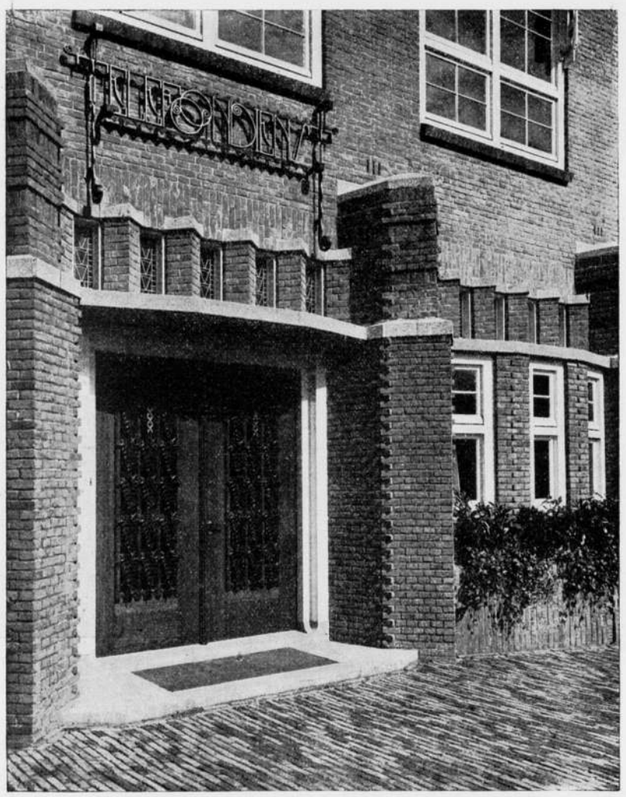

HOOFDINGANG.

De telefoonkabels, welke langs den Middenweg loopen, komen binnen in den kabelkelder en stijgen dan door den hoofdverdeeler om vandaar nà de scheidingsrelais naar de schakelaarzaal en de bedieningszaal (thans alleen voor den interlocalen dienst) te gaan. Niet alleen in plattegrond maar in de hoogte der lokalen en de hoogte-ligging ten opzichte van elkaar, is er naar gestreefd de bekabeling zoo economisch mogelijk te doen zijn.

De geheele ruimte in den middenbouw was oorspronkelijk bestemd voor de schakelaarzaal. Het revisielokaal en de schaft- en kleedlokalen zouden slechts voorloopig in het linkergedeelte worden ondergebracht, zoolang niet meer dan 6000 abonnés zouden zijn aangesloten. Bij nadere bestudeering bleek echter, dat de voorloopige afmetingen der schakelaarzaal, op een zeer kleine fractie na, voldoende is voor de totale 10.000 aansluitingen.

In den linkervleugel liggen eenige kantoorlokalen, een schaftlokaal voor de werklieden en de accumulatorenkamer in aansluiting met de machinekamer.

In November 1920 werd met den bouw aangevangen. Thans is het gebouw reeds sedert eenige maanden voltooid. Het monteeren der installaties zal echter nog geruimen tijd vorderen, zoodat de Directie der Gemeentetelefoon deze centrale in de tweede helft van het volgend jaar in bedrijf denkt te nemen.

A. B.

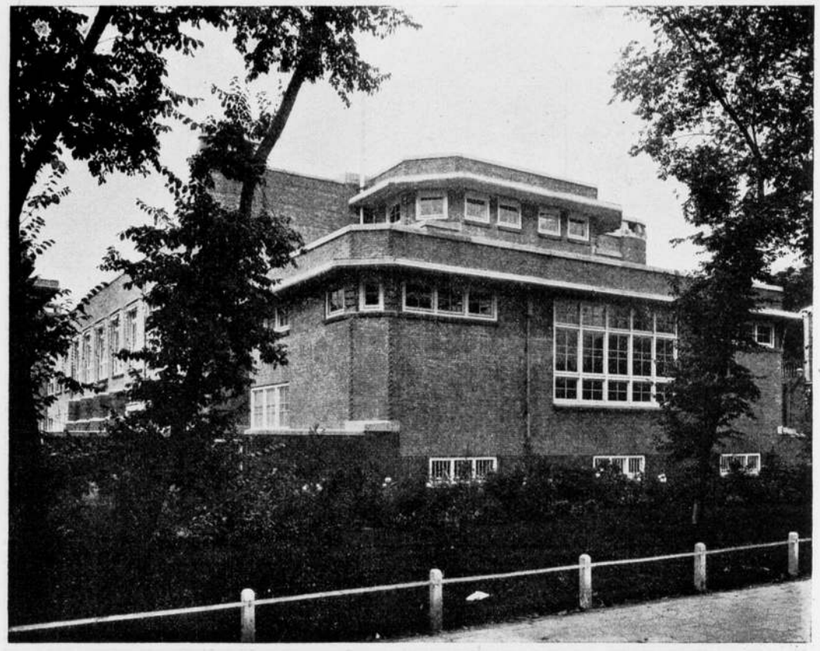

GEVEL AAN DEN MIDDENWEG.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Het Technisch Weekblad, Orgaan van den Bond van Technici, spreekt in zijn nummer van 18 Augustus j.l. zijn teleurstelling uit over de mislukking van de onderhandelingen over de collectieve arbeidsovereenkomst, waarvoor de B. N. A. verantwoordelijk wordt gesteld, terwijl de Federatie als de misleide onschuld wordt geteekend.

In dit kabinetstukje voelen we de tradities van een goede school. Treffend is de dramatiek van het geval uitgebeeld in de forsche tegenstelling tusschen de door kleine zelfzucht, botte zelftevredenheid en huichelachtigheid uitgedrukte figuur van den werkgever en van het geen kwaad bewuste kind, met de onbevangen open oogen, het om vertrouwen vragende mondje, en de aanlokkelijke goud-blonde krulletjes, die het kopje ronden, als beeld van den werknemer.

We kunnen ons voorstellen, dat er menschen zijn in wier gemoed een op dergelijke wijze gedramatiseerd stuk leven hevige beroering wekt. Het ligt voor de hand, dat zulk een schildering niet nalaten zal, bij velen een grond te leggen of zoo deze reeds gelegd is, dien te versterken, om daarop hun sociaal bewustzijn te kunnen ontwikkelen en het te kunnen opbouwen tot de hechte en sterke burcht die hun klassebewustzijn zal zijn.

Daarom is ook volkomen begrijpelijk, dat dergelijke schilderingen nog worden gemaakt, dat er heil gezocht wordt door op deze wijze hen te beïnvloeden, die zich uit de verwarrende voorstellingen van het sociale conflict geen eigen beeld nog wisten te scheppen.

Maar daarom is deze handelwijze nog minder vergeeflijk, dan dat ze zou zijn wanneer ze alleen uit onkunde, uit gebrek aan inzicht zoude voortgesproten zijn. Want het is niet aan te nemen, dat de ontboezemingen in het Technisch Weekblad

HOOFDGEVEL.

eerlijk zijn, de eigenlijke gevoelens getrouw reflecteerend. Daarvoor is het stuk te veel vol valschen schijn en de tendenz ervan is te veel gericht op buiten de zaak staande factoren, die, meer dan deze, propagandistische waarde hebben.

Daarvoor bevat het stuk te veel demagogie van een soort, wier typographische interpunctie door 4-punts en 8-punts, gecursiveerde en vetgedrukte letters, een te kwistig gebruik vorderde van al de schatten der letterkast.

Lichten we als proeve een klein uitje uit de overvolle kom met zoet zuur.

„Wij, zoo lezen we, hebben reeds eerder geschreven dat de positie van de heeren G. Versteeg als Voorzitter, A. Broese van Groenou en C. N. van Goor als leden der Commissie niet aangenaam was, zoodat de besluiten van het Congres van 19 November 1921 hen zeer onaangenaam moeten hebben aangedaan, toen bleek dat hun collega's het niet noodig vonden, hun vertrouwensmannen in hun arbeid te volgen. Enfin — het zal niemand verwonderen als wij die thans herhalen. Onze opvatting van Commissie-arbeid is deze, dat de vertegenwoordigers van de verschillende organisaties de vertrouwensmannen zijn van de organisaties, zoodat alles wat in samenwerking met deze commissie wordt tot stand gebracht, voor ons een wet van Meden en Perzen is geworden. Juist omdat in deze commissie al zeer veel water in den wijn was gedaan doordat ieder oogenblik bij elk nieuw artikel de mogelijkheid van uitvoering onder de oogen was gezien, hadden wij mogen verwachten dat de werkzaamheden van onze commissie geëerbiedigd zouden worden. Wij wisten niet, dat de B.N.A. leden deze lieden heeft laten praten en werken zonder eenige opdracht, zonder eenig omlijst plan verstrekt te hebben.

Maar ook wij hadden niet verwacht, dat deze commissieleden zich zouden laten

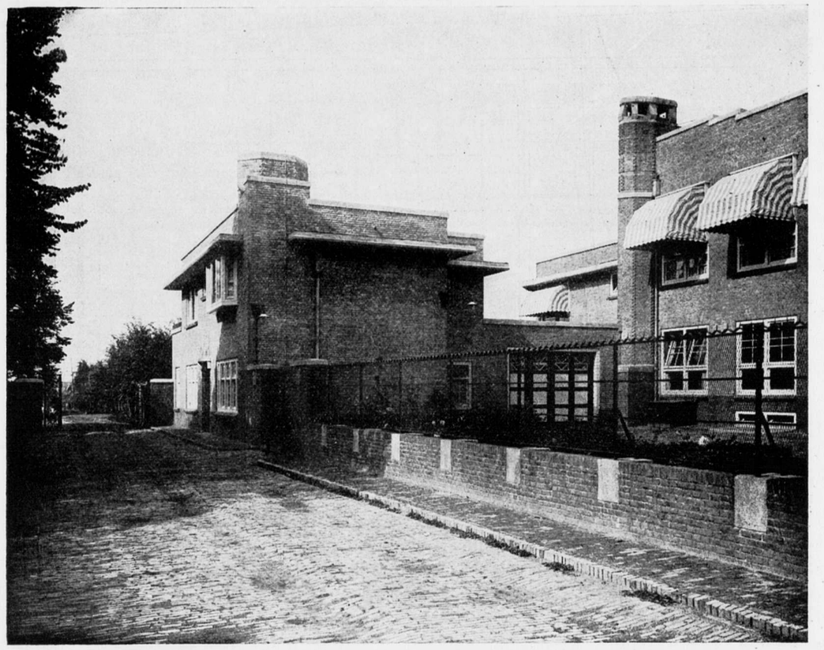

VOORPLEIN EN DIENSTWONING.

welgevallen een behandeling zooals zij deze thans van den B.N.A. hebben ondervonden.

Ondanks dit hebben wij het noodig gevonden, deze lieden met onze commissieleden in bescherming te moeten nemen, hetgeen wij dan ook in onze motie hebben gedaan. Wij spreken dit ook thans nog uit. De opvatting van den B.N.A. tegenover deze commissie is fout geweest, en op geen enkele wijze goed te praten. Hadden wij alles van te voren geweten dan zouden wij nooit toegestemd hebben in deze combinatie, daar wij dan wel direct geweten hadden, dat deze kapstok voor ons niets goeds zou brengen. Zoo het dan ook in de toekomst nog eens voor mocht komen, dat wij met eenige menschen van den B.N.A. zouden moeten onderhandelen, dan zullen wij dit niet meer wenschen te doen met commissies, maar alleen met het Bestuur. Wanneer wij dit schrijven, begrijpen wij dat er dan nog heel wat in het Bestuur zal moeten veranderen, want is één soort werkgevers ons tegengevallen, dan zijn het deze. Wij hebben hier alles aangetroffen, wat wij niet hadden verwacht en niets van wat wij ons hadden voorgesteld".

Tot zoo ver.

Zou de schrijver van deze regelen nu waarlijk niet begrijpen, dat het werk van de commissieleden voor den B.N.A. niet als een wet van Meden en Perzen kon gelden, juist zooals het dat voor de Federatie zoo mooi wel kon doen?

Zou hij werkelijk niet begrijpen waarom de commissieleden van den B.N.A. hun werk deden zonder omlijnd mandaat?

En zou deze schrijver nu meenen, als hij de passage van de door den Bond van Technici op 7 Januari aangenomen motie, betreffende de houding van den B.N.A. tegenover de onderhandelingen over de loonregeling ingenomen en welke houding wordt aangeduid als „een schending van de eerlijkheid en goede trouw tegenover

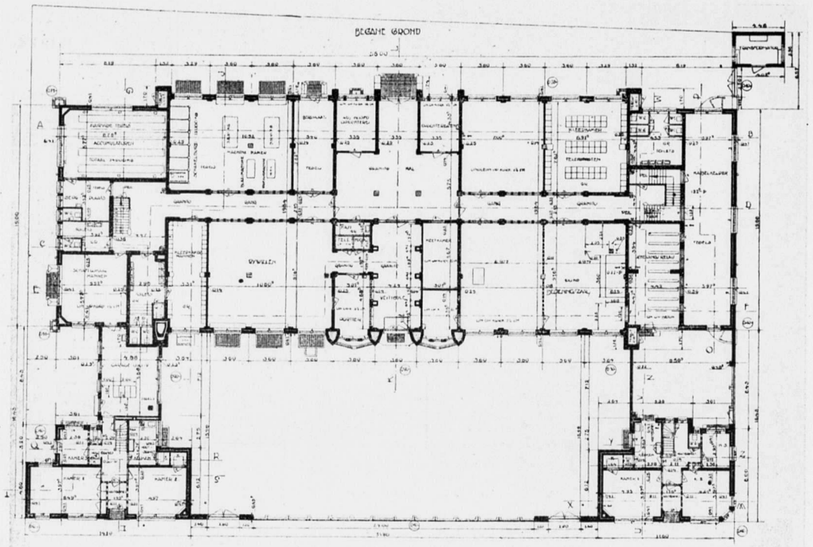

PLATTE GROND BEGANE GROND.

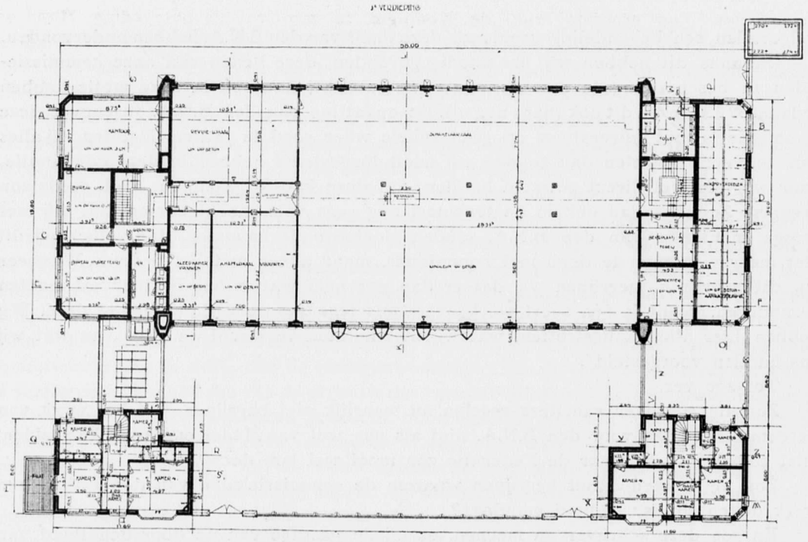

PLATTE GROND VERDIEPING.

VIERDE TELEFOONCENTRALE AAN DEN MIDDENWEG IN DEN WATERGRAAFSMEER.

de commissie en in 't bijzonder tegenover hare afgevaardigden" goedpraat door te vertellen dat de Bond van Technici daarmede de commissieleden van den B.N.A. in bescherming neemt, dat iemand een cent gelooft van deze blakende liefde voor deze arme stakkers.

Zou hij niet weten, dat deze taktiek om de B.N.A.-leden op deze wijze in de couranten en tijdschriften wat onvriendelijks toe te voegen, al te doorzichtig is?

Ziet hij werkelijk den Voorzitter van den B.N.A. voor de vierschaar gedaagd als hij zich afvraagt of deze willens en wetens de ledenvergadering verkeerd heeft ingelicht of dat deze gesproken heeft over zaken waarvan hij niet voldoende op de hoogte was? Zijn theatraal afvragen zou het ons doen gelooven, als wij niet wisten dat meer dan het veroordeelend vonnis reeds het bloote neerschrijven van de beschuldiging hem genoegdoening heeft gegeven.

Zoo zouden wij van elken zin van het artikel in het Technisch Weekblad den valschen schijn, de minderwaardige tendenz kunnen neerschrijven.

Het is treurig en dom. Het is treurig, omdat de fijnere gemoeds- en ethische overwegingen blijkbaar niet meer gelden, die verhoeden, dat om hetgeen scheiding brengt door den socialen strijd, het vereenigende van het algemeen menschelijke wordt vergeten. Het is dom, omdat het nuttig effect van zùlk een nabetrachting nihil is.

En wat zou het waardevol hebben kunnen zijn, als van de werknemerszijde een fijne analyse van de geheele zaak gegeven was, als eens de diepere factoren die het mislukken beïnvloedden (en die achteraf nu wel zijn na te gaan) waren opgezocht en verklaard; als eens met kennis van zaken de zetten van dit schaakspel waren gereconstrueerd, om de verkeerde te ontdekken.

Het schaakspel wordt niet alleen gespeeld op het vierkante bord met de witte en zwarte ruiten. Het moet over veel meer mogelijkheden en met veel meer gecompliceerder regels gespeeld worden in het leven zelf en in al zijn uitingen. Ook dáár, waar men oppervlakkig zou denken, dat alleen humane overwegingen den doorslag zouden moeten geven. Men vergeet dan, dat voor ieder mensch zijn humaniteit de remisestand is van een schaakspel gespeeld tusschen zijn verstand en gevoel.

Wij kunnen het meedoen aan het levensschaakspel niet ontgaan, we moeten het meespelen. Zijn grootste stuk, de Koningin, is voor ons de overreding. Maar ook zetten met de kleine stukken versmaden we geenszins. We leiden er gaarne de aandacht van onzen tegenstander mee af of wekken er suggesties bij hem mee op. En de taktiek van Jago, om in Shakespeare's Othello, den zakdoek in Cassio's handen te spelen, zien we, voor minder wreeden opzet, wel meer gevolgd.

Waarom dan nu niet te bekennen, dat bij de behandeling van het collectief contract het schaakspel verkeerd gespeeld is.

Zou deze bekentenis niet meer dan wat sentimenteele onzin de mogelijkheid openen om in de naaste toekomst elkaar beter op te nemen, scherper te zien, om daardoor nauwkeuriger te kunnen onderhandelen?

Want niet alleen zal het Bestuur van den B. N. A. tegen dien tijd veranderd moeten zijn, maar ook zullen de partijen elkaar beter moeten kennen, elkander innerlijk moeten doorvoelen, elkaar geestelijk moeten doorgronden.

We vreezen echter, dat wanneer met zoo'n grooten ijver en pijnlijke nauwgezetheid door de eene partij de gedragingen van den ander zullen worden nagespeurd, om die op een zondenregister te boeken, we nog ver af zijn van de mogelijkheid om tot een collectief arbeidscontract te komen. Zóó zal het nog lang duren eer de partijen elkaar zoo hebben doorzien, (U gelieve dit woord nu eens goed te begrijpen, oh, T. W.) dat ze intuitief rekening houden met de factoren, die diep onder de waarneembare uitingen van de menschen ook en misschien nog wel de belangrijkste rol spelen.

Ik hoop voor het bovenstaande niet te moeten bloeden! Mijn leed zal niettemin gauw vergeten zijn, nu me sinds eenigen tijd de dienstmaagd van Celeüs een goede bekende is.

J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Dr. H. P. Berlage, Studies over Bouwkunst en Samenleving. Tweede vermeerderde druk. Rotterdam, W. L. en J. Brusse's Uitgevers-Maatschappij.

Deze nieuwe druk van dit bekende en laten ook we ook hopen, veelgelezen boek is geheel gelijk aan den eersten die in 1910 verscheen; alleen is er aan toegevoegd de voordracht over de crisis en de kunst. Het kwam den schrijver voor, dat die studies welke van voor den oorlog dateeren, worden aangevuld door de denkbeelden ontwikkeld in de crisis en de kunst waarvan de inhoud ontleend is aan de gebeurtenissen der laatste jaren. En het komt ons voor, dat het boek er mee verrijkt is door de rustige heldere taal waarin verschillende wijsgeerige gedachten zijn gegoten. We worden niet verwend met bezonkenheid op dit gebied; zelfs niet met pogingen om bezonken te zijn, worden we verwend.

Om het uiterlijk van het boek te bewaren, zijn de weinige nieuwe platen in denzelfden trant als die welke twaalf jaar geleden werden vervaardigd. Daarmee moge dan de eenvormigheid van het uiterlijk gered zijn, noch de schrijver noch de vervaardiger zal durven volhouden, dat deze prentjes nu juist flatteerende afbeeldingen geven van het Haagsche Museumontwerp. J. P. M.

Handleiding voor berekening en uitvoering van eenvoudige Gewapend-Beton constructies met toepassing der Gewapend-Beton voorschriften 1918 van het koninklijk instituut van Ingenieurs door Ir. B. A. Verhey.

2e druk — 221 bladz: 96 figuren — prijs *f* 4.90.

Uitgever L. J. Veen Amsterdam.

Daar de voorbeelden van den 1en druk gebaseerd waren op de 1e G.B.V. was 't noodzakelijk, dezen 2en druk om te werken en te herzien.

Het beschouwend karakter, waardoor dit werkje beheerscht wordt, maakt 't voor bouwkundigen zeer geschikt, temeer, daar de berekeningen eenvoudig zijn gehouden.

Een enkele opmerking voor den 3en druk:

Bladz. 111 a $= \frac{x}{3}$ wordt gemoedelijk aangenomen, doch dat is niet door te voeren; zelfs door schrijver niet, zie b.v. fig. 34.

Blz. 139, 14e regel v.b. Zou dat nu werkelijk de bedoeling der G.B.V. zijn . . .

Bladz. 204 12e regel v.b.e.v. Kom; die beschouwing over de resulteerende spanning, mag toch niet ernstig opgevat worden; maar op bladz. 209, 2e regel v.b. dacht 'k met Nietzsche Im ächten manne ist ein Kind versteckt: . . . onmiddellijk voelde 'k, die associatie als 'n onttroning van zijn stelling, welke echter door het-tòch-willen-aanhalen, weer eens bevestigd wordt. SCHB.

PRIJSVRAAG GEREFORMEERDE KERK TE DEN HAAG.

De kwestie die ik hier even aanroer is van weinig beteekenis, maar ik heb me als Redacteur van ons blad, dat overeenkomstig de prijsvraagregelen genoodzaakt was die 657 vragen over de prijsvraag voor de Gereformeerde Kerk te Den Haag op te nemen (waarbij ik het genoegen had ambtshalve deze copy door te werken teneinde na te gaan of er passages in stonden die konden leidden tot een polemiek van al te persoonlijken godsdienstigen of politieken aard die volgens artikel 44 van het Huishoudelijk Reglement van den B.N.A. afgewezen had moeten worden) er eenigszins over verwonderd hoe het bestaan kan, dat daaruit nog een fatsoenlijk gebouw i.c. een kerkgebouw is te concipieeren. Wel waren 234 vragen gewijd aan de W.C. die, als ik het goed begrijp in het toekomstige bouwwerk èn door predikant èn door kerkeraadsleden zal mogen worden gebruikt en 189 vragen betroffen het orgel dat, als ik het weer goed begrijp, niet tegen den achterwand vrijstaand uitgebouwd mag worden, maar los tegen den achterwand en vrijstaand opgebouwd op de orgelgalerij met de speeltafel naar achteren moet worden geprojecteerd.

Er blijven, men make de rekensom, nog tal van punten over die den ontwerpers toch een lichte duizeling zullen kunnen bezorgen. Ik ben zeer benieuwd hoe zij zich hieruit zullen weten te redden. Maar het lijkt mij voor volgende prijsvragen toch wel gewenscht, middelen aan te wenden, waardoor een dergelijke vragenlawine kan worden voorkomen. Niet zoo zeer voor het kostbare papier dat er mee gemoeid is, maar voor de hersens van de ontwerpers. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 38. 23 SEPT. 1922.

INHOUD: Mededeelingen van het Bestuur. — Ledenvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 30 September a.s. des v.m. 10.30 uur te Utrecht in het Restaurant van het Jaarbeursgebouw (ingang Rijnkade). — Vragenlijst Woningbouw. — Kring Amsterdam. — Bezoek Engelsche Architecten. — Tentoonstelling van Ontwerpen voor het uitbreidingsplan 's-Gravenhage-West, door P. — Kort Verslag van het Xe Congres International des Architectes. Brussel 4—11 Sept. 1922, door J. W. — Van de esthetiek naar het materiaal, door Théo van Doesburg. — Vakvoordrachten van de Maatschappij voor den werkenden stand, door J. P. M. — Ontv. Boekw. d. J.P.M.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 30 SEPTEMBER A.S. DES V.M. 10.30 UUR TE UTRECHT IN HET RESTAURANT VAN HET JAARBEURSGEBOUW (INGANG RIJNKADE).

AGENDA:

1. Notulen. 2. Mededeelingen. 3. Ingekomen stukken. 4. Behandeling van de in No. 36 van het Bouwkundig Weekblad opgenomen voorstellen tot herziening van de op 8 Juli 1922 aangenomen Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen den architect en zijn opdrachtgever. 5. Benoeming der Commissie van Geschillen, genoemd in art. 44 der bovengenoemde Algemeene Regelen. 6. Rondvraag.

Na afloop van de vergadering zal een bezoek worden gebracht aan het Jaarbeursgebouw, terwijl het in de bedoeling ligt, zoo daarvoor tijd is, nog eenige andere bouwwerken in Utrecht te bezichtigen.

Voor de notulen sub 1 der Agenda, wordt verwezen naar het Bouwkundig Weekblad No. 29, waarin de notulen in concept zijn opgenomen.

VRAGENLIJST WONINGBOUW.

Door het Bestuur van den B. N. A. is op Dinsdag 19 September j.l. een vragenlijst aan alle leden toegezonden met een begeleidend schrijven. De verzending geschiedde als brief zoodat de kans gering is dat dit stuk niet zal worden ontvangen. Mocht dit echter bij enkele leden wel het geval zijn, zoo worden zij zeer dringend verzocht hiervan onmiddellijk den Directeur te verwittigen die dan voor nazending zal zorgen.

KRING AMSTERDAM.

De Kring Amsterdam vergadert op Vrijdag 29 September e.k. des avonds 8 uur in een der localen van het Bureau van den B.N.A., Weteringschans 102, ter bespreking van de in voorbereiding zijnde reorganisatie der *Amsterdamsche Schoonheidscommissie*, na eene inleiding van den Heer Jan Gratama, tegenwoordig voorzitter dier Schoonheidscommissie.

Het Bureau van den kring voornoemd,
J. W. F. HARTKAMP, Voorzitter.
JAAP MOLENAAR, Secretaris.
G. J. RUTGERS.

BEZOEK ENGELSCHE ARCHITECTEN.

In den loop van de volgende week zullen een 30-tal Engelsche Architecten, leden van de Architectural Association, ons land bezoeken.

Zij zullen door het Bestuur van den B.N.A. worden ontvangen op Maandagavond, des avonds half negen in de Marmeren-Zaal van American-Hotel te Amsterdam. Na de kennismaking zal voor de Engelsche gasten een voordracht met lichtbeelden worden gehouden over de bouwkunst in Nederland.

Het Bestuur vertrouwt, dat vele leden van den B.N.A. van dezen avond gebruik zullen maken om kennis te maken met de Engelsche collega's.

TENTOONSTELLING VAN ONTWERPEN VOOR HET UITBREIDINGSPLAN 's-GRAVENHAGE-WEST.

Donderdag 13 September l.l. is onder zeer groote belangstelling de tentoonstelling van de uitbreidingsplannen 's-Gravenhage-West geopend.

Een inleidend woord werd gesproken door den Wethouder van Publieke Werken, den heer Drooglever Fortuyn, die het één en ander mededeelde omtrent de voorgeschiedenis van de prijsvraag, waaruit bleek, dat het uitbreidingsplan Berlage reeds niet meer voorzag in de behoeften van de zich zeer snel naar het Westen uitbreidende stad.

Na, aan de hand van eenige cijfers, deze bewering gestaafd te hebben, ging de heer Fortuyn er toe over, mede te deelen, dat de Jury had gemeend gebruik te moeten maken van § 20 van het Programma, waarbij wordt afgeweken van de prijsverdeeling in § 25 genoemd.

Er werd geen eerste prijs uitgedeeld, doch twee 2°, twee 3°, twee 4° prijzen en twee eervolle vermeldingen.

Spreker legde er den nadruk op, dat deze verdeeling geenszins als een desappreciatie dient te worden opgevat. Integendeel, wanneer men het tentoongestelde beziet, dan zal men wel hoogelijk waardeeren, wat er is gepraesteerd; genoemde verdeeling echter leek de Jury, nà onderlinge aandachtige vergelijking, de eerlijkste en meest billijke.

De heer Fortuyn sprak zijn dank uit aan allen, die medegewerkt hadden tot het doen slagen van de prijsvraag, en deelt vervolgens onder applaus van de aanwezigen de prijzen uit aan de bekroonden, waarvan er helaas eenigen niet tegenwoordig zijn.

De prijsverdeeling is als volgt:

2° prijs, motto: Stad en land, de heer A. Pet; 2° prijs, motto: Kristallisatie, de heer H. Russcher; 3° prijs, motto: Woonstad, de heer Ir. D. Roosenburg; 3° prijs, motto: 15222, de heer W. Bruin; 4° prijs, motto: Drie roode moppen, de heer H. W. Schürmann; 4° prijs, motto: Nieuwe wegen, de heer Ir. J. Bordewijk.

Eervolle vermelding: motto: 15222, de heer J. H. Brand; motto: Afterdinner, de heeren Ir. v. d. Steur en Ir. Briët.

De heeren Irs. P. Bakker Schut, directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting en H. E. Suyver, adjunct-directeur van dien dienst, hebben daarna de leiding op zich genomen van een rondgang door de verschillende expositieruimten, de verschillende plannen verklarend.

Op dezen rondgang vonden we behalve de prijsvraagteekeningen nog teekeningen en maquette over het Hofvijver-Gevangenpoortvraagstuk, ontwerp-uitbreidingsplan 1908 van Dr. H. P. Berlage, teekeningen en foto's van Gemeentelijken Woningdienst Kaarten voor de historische wording van 's-Gravenhage, enz. enz.

Een gezellige thee besloot dezen, uit stedenbouwkundig oogpunt zoo bij uitstek interessanten, middag.

P.

KORT VERSLAG VAN HET X^DE CONGRES INTERNATIONAL DES ARCHITECTES.

BRUSSEL, 4—11 SEPTEMBER 1922.

Ter gelegenheid van den 50^en verjaardag van de „Société Centrale d'Architecture de Belgique" is, onder leiding van deze vereeniging, het Xde Internationaal Congres te Brussel gehouden. Er waren vertegenwoordigers van de volgende landen: België, Frankrijk, Spanje, Italië, Zwitserland, Luxemburg, Nederland, Denemarken, Zweden, Engeland, Polen, Amerika, Japan en Uraguai. De vertegenwoordigers van de middenrijken van Europa waren buitengesloten, wat buitengewoon te betreuren is, omdat het, gehoord de besprekingen en kennende zoo ongeveer de Duitsche organisatie, heel waarschijnlijk was, dat door hen de belangrijkste gegevens voor dit congres hadden kunnen worden saamgebracht.

Het peil van de besprekingen verhief zich maar zelden boven het middelmatige. In de eerste plaats ligt dat wel aan de organisatie van het congres.

Het is bij ons de gewoonte, dat van te voren het prae-advies over een bepaald onderwerp wordt bekend gemaakt. Dat spaart tijd bij de beraadslaging, maar ook kan men de naar voren gebrachte stellingen rustig overwegen en de meening van het te vertegenwoordigen lichaam strak omlijnd kenbaar maken.

Op dit congres werden de prae-adviezen op de vergadering voorgelezen, waarmee, van de gestelde twee uur voor een zitting al een heel stuk verloren ging. Soms was er zelfs niet eens een praeadvies en begon men maar in 't wilde weg te praten. Dan waren de prae-adviezen in de meeste gevallen uitgebracht door Belgische collega's, die de zaak in hoofdzaak op Belgische toestanden betrokken en hun moties in die richting hadden opgesteld. Het resultaat van dit congres lijkt mij dan ook zeer problematisch, wat heel jammer is, omdat de te behandelen onderwerpen van het grootste belang waren voor de versterking van de positie van den architect in zijn verschillende verhoudingen tot de maatschappij.

De onderwerpen van dit congres waren: de verantwoordelijkheid van den architect; honorariumtabel; de ambtenaar-architect; de vrouwelijke architect; het auteursrecht van den architect; het beroep van den architect, zijn rechten en verplichtingen; volkswoningbouw; stedenbouw; gewestelijke omstandigheden in de bouwkunst; monumenten bescherming in verband met de economische, hygienische en sociale eischen der steden. Een serie onderwerpen alzoo, waarover nog al het een en ander te zeggen valt, en het laatste woord niet na een handomdraaien gesproken is.

Zoo spoedig mogelijk zullen de verslagen van de zittingen verschijnen en de juiste vorm van de moties worden bekend gemaakt om ze te kunnen doen toekomen aan de verschillende regeeringen.

Het was voor de Hollandsche vertegenwoordiging zeker een voldoening te kunnen constateeren, dat in heel veel opzichten de in de moties uitgesproken wenschelijkheden in ons land al heel dicht benaderd zijn of de omstandigheden, waarin bij ons de architect staat tegenover de maatschappij, zeer gunstig afsteken bij die van andere landen.

Van de voornaamste onderwerpen waren de resultaten der besprekingen ongeveer als volgt:

1. Verantwoordelijkheid van den architect.

De architect als ontwerper en leider van een bouwwerk is slechts verantwoordelijk voor de door hem persoonlijk begane fouten.

2. Honorarium tabel.

Er zal een internationale commissie benoemd worden om het vraagstuk van de honoreering der bouwkundige werkzaamheden nader te bestudeeren en te trachten meer eenheid in de verschillende wijzen van honoreering te brengen.

3. De ambtenaar-architect.

Geen concurrentie van den ambtenaar-architect met den particulieren architect; zoo mogelijk algeheele verdwijning van den ambtenaar-architect.

4. De vrouwelijke architect.

Voor de ontwikkeling van de bouwkunst wordt de vrouw van geen beteekenis geacht.

5. Auteursrecht.

Een even scherpe wettelijke bescherming van de bouwkunstige werken wordt gewenscht als voor de werken van andere kunsten bestaat.

6. Het beroep van architect, zijn rechten, verplichtingen.

In alle landen zal gestreefd worden naar de wettelijke bescherming van den architecten-titel; instelling van een architecten-diploma.

7. Volkswoningbouw.

Internationale uitwisseling van gedachten om te komen tot de meest eenvoudige, goedkoopste, doelmatigste volkswoning, plan; groepeering; materialen; gelijkwaardigheid van eischen van overheidswege; bouwmethoden.

8. Gewestelijke omstandigheden in de bouwkunst. Algemeen werd de invloed van gewestelijke omstandigheden in de bouwkunst van groote beteekenis geacht voor haar ontwikkeling.

9. Stedenbouw.

De „zoning"-idée werd van groot belang voor de stadsuitbreiding geacht.

10. Monumenten-bescherming.

Geen wederopbouw van oude vervallen bouwwerken; bescherming en doeltreffend onderhoud van wat uit vroegeren tijd is overgebleven.

Tot zoover voorloopig wat het congres betreft.

Al het andere van het congres was prachtig voor elkaar gezet en een extra woord van hulde komt den Belgischen collega's toe voor hun hartelijke ontvangst en hun streven om het verblijf zoo aangenaam mogelijk te maken. Ontvangst op het Stadhuis te Brussel; bezichtiging van het Stadhuis onder leiding van den archivaris; autotocht door het verwoeste gebied (Yperen, Dixmuiden, Veurne, Nieuwpoort); bezoek aan Brugge, ontvangst ten stadhuize; bezoek aan Antwerpen, keurig onthaal door de Antwerpsche collega's, ontvangst ten Stadhuize met een schitterende rede van Burgemeester van Cauwelaert, boottocht op de Schelde; banket in Hôtel Métropole te Brussel. 't Was alles uitstekend in orde en 't zal bij de buitenlandsche collega's de aangenaamste herinneringen achterlaten. Maar . . .

Zooals de redacteur van het B. W. in het voorlaatste nummer gezegd heeft, zit de waarde van een congres niet zoo zeer in het practisch resultaat van het besprokene, dan wel dat de collega's uit de verschillende landen elkaar ontmoeten, met elkaar vakaangelegenheden bespreken, kennis nemen van onbekende toestanden en verhoudingen, daarmee hun gezichtskring uitbreiden en internationale vriendschapsbanden aanknoopen.

En in dat opzicht is dit congres uitstekend geslaagd.

September 1922. J. W.

VAN DE ESTHETIEK NAAR HET MATERIAAL.

Alle bouwen is geen beelden.

Onder *beeldend* bouwen is ook niet te verstaan geleidelijk ontdoen van traditioneele kleur- of vormdécoraties. Dit is *anti-décoratief* bouwen, maar beeldend bouwen is meer.

Het is evenmin het naast- en op elkaar timmeren van woninghokken of -cellen naar bepaald type en genormaliseerde afmeting. Hierbij wordt het bouwkunst-middel *reproductief, photografisch* gebruikt evenals de z.g.n. stijlarchitectuur. De gemeentelijke, (schijnbare) ruimte-economie (normalisatie) *belet* het beeldend bouwen. Beeldend of

scheppend bouwen is ook niet gelegen in het verstrakken van het ronde en schuine tot het rechte, of het opzettelijk blootleggen van de samenvoegende deelen, het skelet (constructie). Hierbij wordt het bouwkunst-middel *anatomisch* gebruikt, evenals het schilderkunst-middel tijdens het „naturalisme".

Dit waren wegen die tot beeldend bouwen *voeren konden.*

Constructief-zuiver bouwen is geen voorwaarde, die per sé tot beelding in de bouwkunst voeren moet. Het is minstens visueel, bij bouwen aan „stapelen" te denken. Dit staat gelijk met de primitieve, speciaal *zuidelijke* opvatting van beelden als onafscheidelijk van driedimensionale vormplastiek. Voor den modernen mensch kunnen bouwen en beelden identiek zijn met vormen, uitdrukken (ook „vormloos" b.v. alleen met kleur enz.), samenvatten en organiseeren.

Om te beelden zijn middelen noodwendig. In modernen zin (tegenover uitsluitend constructief-zuiveren) is beelden dus: *het organiseeren der middelen tot eenvoudige* (d. w. z. slechts voor één uitlegging vatbare) *reëele eenheid.*

Tot deze middelen reken ik: *ruimte* en *materialen.*

Alles wat deze eenheid verstoort, brengt de architectuur weer terug op het ondergeschikte plan, waarop zij voorheen stond.

Eerst in dezen tijd is door de leidinggevende kunst: de schilderkunst, den weg gewezen, welken de bouwkunst te gaan heeft om gelijkwaardig aan beeldende schilderkunst en plastiek, mechanisch en gediciplineerd, datgene in het **materiaal** te realiseeren, wat bij de andere kunsten slechts *imaginair* (Esthetisch) voorhanden is.

Toch mag het niemand bevreemden, dat de kunst, die vanaf het begin der 20e eeuw de leiding nam, de schilderkunst n.l., à posteriori een *ideale esthetiek* voortbracht. Waar het nieuwe levensbewustzijn de vernietiging van het *twee-werelden-systeem* [1]) eischt, daar brengt deze behoefte naar eenvormigheid, naar één en ondeelbare wereldrealiteit, den wil voort, om datgene wat de ideale esthetiek der „vrije" kunsten openbaarde *te realiseeren in de materie der bouwkunst.*

Niet slechts voor Holland, maar ook voor Rusland werd (van af 1917) deze nieuwe beweging „van de esthetiek naar het materiaal", uit den consequenten voortgang der schilderkunst (in Holland uit het neo-plasticisme, in Rusland uit het suprematisme en Proun) ontwikkeld.

Daardoor werden zich de architecten hun uitdrukkingsmiddelen bewust.

* * *

Het vaste, maar eenzijdige geloof der dualisten aan een bouwkunstige harmonie van geest en materie is van middeleeuwschen oorsprong en maakte een nuchter en klaar organiseeren der materialen tot eenvoudige, reëele eenheid, totaal onmogelijk. Eerst met de verdringing eener overheerschend religieuze levensopvatting door een meer wetenschappelijke, — tijdens de renaissance, — werden materiaal en materiaalcontrast als uitdrukkingsmiddel erkend.

In de middeleeuwen wordt de materie symbolisch, in de renaissance meer zinnelijkdecoratief toegepast.

Dank zij de voortschrijding der physica, werd in onzen tijd niet slechts in de wetenschap het geloof aan de materie opgeheven, maar ook op het gebied der kunst werd de materie in haar innigst wezen n.l. als *energietoestand* erkend.

Het is voor den beeldenden architect belangrijk de différente energieën der materialen te ontdekken, om daarna door contrasteerende verwerking der différente materiaal-energieën datgene te realiseeren, wat de schilders in het beeldend grondmateriaal [2]) (de kleur) hebben geopenbaard.

[1]) Onder twee-werelden-systeem is te verstaan: de tot algemeenen maatstaf geworden voorstelling eener *imaginaire geestelijke wereld* tegenover een *concrete stoffelijke wereld.*

[2]) In mijn nieuwe werk „Neue Gestaltungslehre" (in 4 deelen: Farbe-Volume-Raum-Gestaltung) zet ik deze opvatting uitvoerig uiteen. v. D.

In mijn, in Duitschland gehouden voordrachten over *de Kleur*, heb ik voor het eerst de poging gedaan de kleur in verband met de beeldende kunst als „materie" en deze laatste als *différente energie* in te leiden.

Verwerpende — voor de beeldende kunst wel te verstaan — de kleur als gewaarwording van prismatisch gebroken licht (al dan niet metrisch geordend) of als symbolisch-litérair medium, verwekte deze uitzegging over het wezen der beeldende grondmaterie een niet al te groot verzet. En toch was hier vanuit de kleur-als-beeldend-grondmateriaal het fundamenteele voor de ontwikkeling der bouwkunst aangevoerd.

Immers, zooals de beeldende schilder, hetzij in twee of drie ruimteafmetingen de contrasteerende, dissoneerende of elkaar aanvullende energieën tot eenvoudige (slechts voor één uitlegging vatbare) eenheid of harmonie moet organiseeren, zoo is het de taak van den beeldenden architect datzelfde met zijn materialen te doen; niet décoratief, volgens hun zinnelijk-esthetische werking, maar *scheppend*, volgens hun *contrasteerende energiekracht.*

Zooals in de beeldende schilderkunst b.v. geel en blauw twee elkaar contrasteerende energieën uitdrukken, zoo doen dat in de bouwkunst twee elkaar contrasteerende materialen b.v.:

hout = krimpen — beton = spannen.

of dissoneerende:

beton = spannen — ijzer = trekken.

Slechts die werken waarin, door het scheppende overleg van den samensteller, de *energie-kracht een maximum van uitdrukking bereikt, zijn beeldende werken.*

Een ijzeren brug is goed d. w. z. beeldend, wanneer de verschillende materialen zoodanig tot een eenheid zijn georganiseerd, dat een maximum van energiekracht bereikt is. Een gebouw is goed, d. w. z. beeldend, wanneer de verschillende materialen zoodanig tot een eenheid zijn georganiseerd, dat een maximum van energiekracht bereikt is.

De enorme uitdrukkingsmogelijkheden die hierdoor gegeven zijn, laten zich in een kort artikel niet vermelden. Uitgaande van de sterkste contrasten als: leegte en massa, het doorzichtige, opene van glas tegenover het ondoorzichtige, geslotene van steen, zal de beelder naast de verhouding van ligging, stand en maat, de verhouding der contrasteerende, dissoneerende en elkaar aanvullende energieën opsporen en tot een eenheid organiseeren. *Aldus verwerkelijkt zich de ideale esthetiek der eene kunst in het materiaal eener andere en vereenigen zich ideale en mechanische esthetiek, opzettelijkheid en onopzettelijkheid tot een volkomen evenwicht.* Dit evenwicht is „stijl".

Hierdoor wordt het gebied der beelding vrij voor allen. Het wordt de opgave *aller menschen* de materialen te organiseeren en zoonoodig voort te brengen. Schept de architect het ontwerp als vordering (anti-esthetisch), de ingenieur schept het materiaal tot uitvoering. De bouwkunst komt nimmer tot uitdrukking van het scheppende tijdsbewustzijn, wanneer de architect angstvallig en passief stil blijft staan bij de voorhanden zijnde materialen.

Eischt het project een bepaald materiaal, zoo zal de scheppende ingenieur of architect dit materiaal vinden of een bestaand materiaal om-scheppen.

Alleen zij, die volgens de ideale esthetiek in de wereld der materie ingrijpen, zullen langs mechano-technischen weg, de materialen ontdekken, welke door hun contrasteerende, dissoneerende of complementaire energie de nieuwe beelding in de architectuur mogelijk maken.

Bezien wij de toepassing van het materiaal (inclusief kleur) in de tegenwoordige architectuur, dan valt het ons op, dat in bijna alles wat zich als bouwkunst voordoet, het materiaal (door sentimenteele overweging) vermoord is. Precies als in de z.g.n. schilderkunst, waarin — eveneens uit sentimenteele overweging — de energiekracht van het materiaal (de kleur) totaal gedood is. Deze misdadige omgang met het materiaal als *stof* (als hout, steen, verf, glas, ijzer enz.) heeft zijn oorsprong in

een tot caricatuur geworden verheerlijking van een tweeledig bestaan: ergens, ginds, dat van den geest en hier dat van de stof.

Met de verwerkelijking van de esthetiek in de materie wordt een levensafmeting gebeeld, die elke gescheidenheid van imaginatie en werkelijkheid opheft.

Deze beelding van het leven als geheel leidt de nieuwe cultuur in.

Rostock Juli 1922. THÉO VAN DOESBURG.

VAKVOORDRACHTEN VAN DE MAATSCHAPPIJ VOOR DEN WERKENDEN STAND.

Wij ontvingen een affiche met het vriendelijk verzoek van een vijftal heeren dit geschenk aan te wenden om op de bovengenoemde afdeeling van vakvoordrachten meerdere bekendheid te geven in ons blad.

Het doet me denken aan een geschenk dat je aan een suikertante geeft; ik heb liever geschenken, zoo, an sich. Maar dat neemt niet weg dat ik in dit geval wel de aandacht wil vestigen op deze interessante vakvoordrachten.

Het is nu eenmaal gebleken, dat wij menschen van den tegenwoordigen tijd in onze ontwikkeling bij het krijgen van onze kennis zoo nu en dan een stimulans noodig hebben. De tijd van de nauwgezette opbouwende studie zonder op- of omkijken is uit. De menschen die bouwkunde studeeren, zij kunnen zich niet alleen beperken tot het volgen van de lessen der praktijk en hetgeen in boeken staat geschreven; op den duur heeft zelfs de meest verbeeldingrijke beschrijving voor hen geen aantrekkingskracht meer. Zij willen een uit-je. Ze willen de suggestie van het gesproken woord ondergaan, ze willen het directe contact met hen, die zich wijden aan de onderdeelen van hun vak.

Ze willen een opbeuring, ze hebben behoefte aan iets nieuws, een zekere trilling van leven, waar in het algemeen het onderwijs zoo van verstoken is. En het technisch onderwijs zeker. En het technisch onderwijs te Amsterdam heel zeker. En het bouwkundig technisch onderwijs te Amsterdam absoluut.

Daarom is het zoo verheugend dat hier in Amsterdam de pogingen om deze leemte van het bouwtechnisch onderwijs aan te vullen en den zin voor studie en ontwikkeling daardoor te verhoogen, zijn geslaagd en de vakvoordrachten van den Werkenden Stand den vorigen winter zijn begonnen. Naar ik vernam met een bemoedigende deelname.

Ik trof het toen ik een der voordrachten bijwoonde wat ongelukkig, omdat de suggestieve welsprekendheid van den spreker op dien avond op de deelnemers een uitwerking had die misschien bij andere sprekers en bij andere onderwerpen niet zal worden bereikt, maar daarom behoeft de werkelijke bevrediging over het gehoorde door de deelnemers niet minder te zijn.

Voor den cursus van 1922—1923 staan weer interessante onderwerpen op het programma, te weten:

Centrale verwarming, Ventilatie, Warmwatervoorziening, Ir. J. F. H. Koopman, Adviseerend Ingenieur te 's-Gravenhage.

Rioleeringen, Ir. F. C. J. van den Steen van Ommeren, Civiel Ingenieur, Onderdirecteur van Gemeentewerken te 's-Gravenhage.

Gewapend Beton, Ir. J. W. Clerx, Civ. Ingenieur, Gem. Bouw- en Woningtoezicht, Amsterdam.

Grondonderzoek-Fundeeringsmethoden, Jaap Molenaar, Architect B.N.A. te Amsterdam.

Het ijzer, Ir. A. A. Fornier, W. Ingenieur, leeraar Midd. T. School, Amsterdam.

Verfwerken, A. J. Welsink, Schilderspatroon, leeraar School v. Bouwk., Haarlem.

Electrische leidingen voor kracht en verlichting in gebouwen, Ir. C. D. Nagtglas Versteeg, Civiel Ingenieur, Amsterdam.

Het hout, H. van Dorp, Kunstnijveraar, Amsterdam.

Utiliteitsbouw, A. van der Lee, Architect Lector T. H. School te Delft.

Technische Fotografie, P. J. Ducro, Techn. Fotograaf bij Werkspoor, Amsterdam.

Kleine verbrandingsmotoren, Ir. A. A. Fornier, W. Ingenieur, Leeraar Midd. Tech. School, Amsterdam.

Lood- en zinkwerken, E. O. Altenpohl, Leeraar 3e Ambachtsschool, Amsterdam, Absolvent v. d. Hoogere Technische School voor Loodgieters te Aue.

De ontwikkeling van de Moderne Architectuur in Nederland, Ir. Jan Gratama, Bouwk. Ingenieur, Architect B.N.A., Amsterdam.

Geschiedenis van de ontwikkeling van het ornament, B. W. Wierink, Dir. Industrieschool Mij. v. d. Werkenden Stand.

Het Etaleeren, H. A. van Anrooy, Architect B.N.A., Hilversum.

Het Interieur, Paul Bromberg, Interieur Ontwerper, Amsterdam.

Nu ik aan het verzoek van de geefster hierbij heb voldaan, zij mij vergund een enkele opmerking te mogen maken over het cadeau zelf, al mag je een gegeven paard niet in zijn bek kijken. Ik begrijp namelijk de symboliek van de affiche niet. De ontwerper laat heel genoeglijk in dezen rouwbrief al de bovengenoemde heeren ten grave dalen aan den vooravond van hun werkzaamheid aan den cursus.

Het geheel lijkt me zoo een geschikt epitaaf om over 50 jaar in een van de muren van het architectuurmuseum te bevestigen.

J. P. M.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Bauten von Wiederaufbau Ostpreussens. der Zirkel, Arch. Verlag Berlin.

Wij ontvingen bovenstaand boekje met het werk dat architect Hans J. Philipp heeft verricht in Goldap en we lazen de sympathieke en in gevoelige woorden geschreven inleiding van Friedrich Paulsen..... Men is architect van den wederopbouw in Oost-Pruisen, dat is daar ergens..... tegen Rusland. 35 steden en 1900 dorpjes verwoest. Geen geld, geen materialen, geen medewerking. Eigenlijk alleen ellende. Toch moeten er huizen komen. En nu is men architect en nu komt das Kunstlerische. En de architect vindt tegenover zich conservatieve menschen die hun oude boeltje terug willen en hij maakt dat wat wij hieronder afdrukken.... Ik bedoel maar: in dit boekje staat een stukje menschelijkheid dat door de architecten ook wel eens kan worden gelezen.

J. P. M.

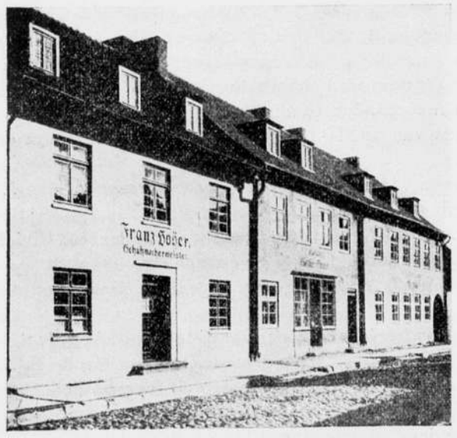

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 39. 30 SEPT. 1922.

INHOUD: Adres opgeven bij verhuizen. — Schoonheid. Nadeelige gevolgen van Schoonheidscommissies, de dood der ware kunst), door J. C. van Epen. — Eerste Verslag over de werkzaamheden der Commissie inzake het onderzoek van het draagvermogen van bouwgrond, (tot 15 Mei 1922). — Naar aanleiding van Van Anrooy's werk op de Jaarbeurzen, door J. P. M. — Ostendorf. Sechs Bücher vom Bauen. Band II. Verlag Wilhelm Ernst und Sohn Berlin, door B. — De Lakenhal te Leiden, door J. P. Mieras.

ADRES OPGEVEN BIJ VERHUIZEN.

Sommige leden, zooals bijv. A. J. Kr., verhuizen weleens, en geven hun nieuw adres niet op aan het Bureau van den B. N. A. Oh, dat is zoo lastig voor de administratie. De leden gelieven dus in het eigendommelijke geval ook een bericht te sturen aan het Bureau van den B. N. A.

Dit is heusch noodig.

SCHOONHEID. NADEELIGE GEVOLGEN VAN SCHOONHEIDS-COMMISSIES, DE DOOD DER WARE KUNST. [1])

Wat ik hier schrijven ga, is mijn persoonlijk gevoel, ik mag dit schrijven omdat ook ik een bewoner ben van dezen aardbol en een ieder die zijn gevoel wil uiten heeft daarvoor 't recht. Ik vraag mij af wat is schoonheid, wat is kunst. Volgens welke wetten kunnen wij schoonheid bepalen. Nu, we weten 't niet, want als we 't wisten, zou er geen kunst meer zijn, een ieder zou de wet kunnen volgen en zou dus iets maken wat schoon was. Er zijn tegenwoordig verschillende schoonheidscommissies in ons land maar die weten 't ook niet, ja we kunnen er wel omheen praten maar schoonheid is voor de tegenwoordige menschen nog moeilijk te bepalen.

Alles is *tegenstelling:* Die schoonheidscommissies hebben een m.i. ontzettend moeilijke taak, tenslotte zullen ze, indien ze uitspraken doen, de kunstenaars op den duur vernietigen. Indien een bouwkunstenaar zijn werk wordt afgekeurd door een schoonheidscommissie, zal zijn volgend project worden beinvloed, zal *zijn persoon* zich zelf niet meer zijn en zal zoo'n project misschien worden goedgekeurd omdat 't zoo simpel en neutraal is geworden dat 't niet meer af te keuren valt.

Een bouwkunstenaar die een project voor een schoonheidscommissie moet maken, durft zijn gevoel niet meer te uiten doch laat bij elke lijn zijn verstand werken. M. i. is 't voor een schoonheidscommissie en voor de bouwkunstenaars niet mogelijk op deze wijze werkelijk 't doel te bereiken om „Schoone Bouwkunst" te maken. Er zijn tegenwoordig allerlei methoden in toepassing gebracht om de ware schoonheid trachten te vinden, er zijn verschillende kunstenaars die daar door verschillende omstandigheden voor gevoeld hebben en zich zelf of door een ambtenaar of gemeente een brevet laten geven van *opper-kunstenaar*. Ja door dergelijke toestanden gebeurt 't dat de eene opper-kunstenaar door den anderen opper-kunstenaar becritiseerd wordt.

Het geven van een brevet kan m.i. alleen gebeuren door een kunstenaar die grooter is dan de gebreveteerde kunstenaar, enfin ieder zal den *onzin* hiervan voelen.

Stel je voor dat 't eens werkelijk mogelijk zou zijn om een stad te bouwen van volmaakt schoone bouwkunst, begrijp goed, dus zonder dissonante, wat zou dat vreeselijk zijn. Gij zult zeggen, ja die dissonante zou de ware kunstenaar met opzet maken net als in de muziek, maar dat zou niet gaan want de Schoonheidscommissie zou daar wel voor zorgen. De dissonante in de muziek is prachtig we hebben haar noodig om te kunnen schitteren. We moeten niet bouwen met voormannen of schoonheidscommissies waardoor de rest gedwongen wordt die voormannen enz. te volgen.

[1]) Inleiding gehouden door den heer v. Epen bij de bespreking over Schoonheidscommissies op de Kringvergadering te Hilversum op 23 Sept. jl.

Neen, ieder moet trachten zich *zelf* te zijn zoo *goed* en zoo kwaad hij kan. Tracht juist zoo *min* mogelijk naar anderen te zien. Doe niet gek omdat een ander gek doet. We moeten elk individu voor zich zelf leeren waardeeren. Weg met schoonheidscommissies, dat zijn m. i. ambtenaarsgedachten om daar iets van te verwachten. Een ware kunstenaar houdt niet van *mode*. Door schoonheidscommissies wordt van de kunst een mode gemaakt. Door een schoonheidscommissie worden geen kunstenaars gemaakt Het aantal ware kunstenaars dat er in de wereld is, kunnen we niet veranderen, evenmin kunnen we ze aanwijzen. Dat aantal *is*. Door hebzucht, jaloezie, egoisme en nog meer factoren worden soms de meest bekwame kunstenaars afgemaakt en door veel mindere krachten vervangen. Dit was in vroeger jaren ook al 't geval; een indrukwekkend voorbeeld daarvan is te noemen en is met eigen oogen nog te aanschouwen in 't destijds gebouwde stadhuis van Amsterdam. Wat de oorzaak is geweest dat Jacob van Campen dat niet geheel heeft ontworpen weet ik niet, maar zijn opvolger was m. i. veel minder.

We kunnen ieder voor ons zelf een opvatting hebben over schoon, maar 't als een feit vaststellen is *niet* mogelijk.

Indien we dezelfde projecten eens door verschillende schoonheids-commissies lieten beoordeelen zouden we zien dat de eene Commissie afkeurt wat de andere goedkeurt. Indien een persoon of een Commissie dus de schoonheid in dien zin vaststelt, dat een project wordt afgekeurd, behoort m.i. zoo'n persoon of de personen van die Commissie tot een brutaal, dom, grof menschenras. Om nu tot 't einddoel van mijn schrijven te komen, wilde ik dat een schoonheidscommissie in denzelfden geest werkte als de Commissie in den Bond van Nederlandsche Architecten bij 't toetreden in dien Bond. Is men door die Commissie erkend als lid van den Bond van Nederlandsche Architecten dan wordt uw werk *niet* afgekeurd door schoonheidscommissies. Wel mag een schoonheidscommissie den ontwerper attent maken op 't een of 't ander doch laat een bondslid, lid van A. et A., of daarmee gelijkstaand, vrij van schoonheidscommissies veroordeelingen. Weg met mode, Leve de ware kunst!

J. C. VAN EPEN.

EERSTE VERSLAG OVER DE WERKZAAMHEDEN DER COMMISSIE INZAKE HET ONDERZOEK VAN HET DRAAGVERMOGEN VAN BOUWGROND (TOT 15 MEI 1922).

De Commissie werd op 11 December 1920 geïnstalleerd in eene vergadering van het Bestuur der Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, bij monde van den Voorzitter van genoemd bestuur, den Heer R. van Roijen.

Zij vergaderde sindsdien 2 malen:

den eersten keer, onmiddellijk na de installatie, voor het bespreken van een voorloopig werkprogram;

den tweeden keer, op 26 Januari 1921, voor het vaststellen van eene op ruime schaal te verspreiden vragenlijst, waarmede beoogd werd het verzamelen van verschillende gegevens.

Deze vragenlijst was door eene daartoe aangewezen sub-commissie, bestaande uit de Heeren Lely, Van den Thoorn, Beltman, Kok en Thierry in hare vergadering van 10 Januari 1921 voorloopig samengesteld.

In den loop der maand April werd de vragenlijst in ongeveer 1750 exemplaren aan een groot aantal technici verzonden, met een begeleidend schrijven waarin verzocht werd, op eene ingesloten berichtkaart mede te deelen, of de geadresseerde al dan niet bereid was de vragenlijst te beantwoorden. Als termijn voor de beantwoording werd 1 October 1921 gesteld.

Ingevolge een daartoe gedaan verzoek is de vragenlijst c. a. ook door verschillende vakbladen afgedrukt, t.w. De Ingenieur, Bouwkundig Weekblad, Polytechnisch Weekblad, De Aannemer, O.T.A.R. en Centraalblad voor de Bouwbedrijven.

In antwoord op de oproeping werden 123 toezeggingen ontvangen; 72 der afzenders zonden antwoorden in, terwijl 42 in gebreke bleven zulks te doen, ook na toezending van een rappel (dat ook in verschillende van bovengenoemde tijdschriften werd opgenomen) in November 1921. 9 toezeggingen vervielen door herroeping der belofte of door overlijden.

Buiten de toezeggingen om kwamen nog 107 antwoorden binnen, zoodat in totaal over 180 antwoorden, waarvan vele met een of meer bijlagen, kan worden beschikt.

De kosten van het drukken en verzenden der vragenlijsten hebben bedragen f 417,51[5], terwijl aan bureau- en administratiekosten is uitgegeven f 63,05, zoodat de gezamenlijke uitgaven f 480,56[5] hebben beloopen.

De ontvangsten hebben bestaan in twee bijdragen, van de Vakafdeeling voor Bouw- en Waterbouwkunde van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs ad f 500,—, en van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ad f 300,—.

De voorloopige bewerking van de gegevens vervat in de antwoorden op de vragenlijst, welke door den Secretaris in overleg met de heeren Lely en Van den Thoorn zou geschieden, is nog niet geheel afgeloopen.

Waar echter met het ontvangen van het laatste antwoord op 14 Mei jl. het eerste stadium van de werkzaamheden der Commissie als afgesloten kan worden beschouwd, meende de Sub-commissie over dit stadium een voorloopig verslag te moeten vaststellen.

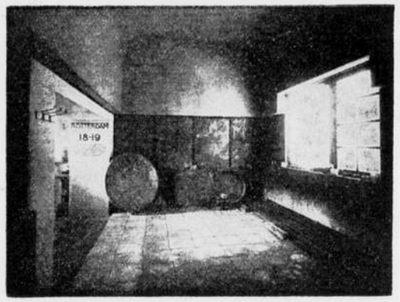

STAND. KOPERPLETTERIJ V. D. H. DE HEUS & CO.
ROTTERDAM. JAARBEURS 1917.

STAND, VEREENIGDE ZEEPFABRIEKEN
JAARBEURS 1919.

NAAR AANLEIDING VAN VAN ANROOY'S WERK OP DE JAARBEURZEN.

De plaatjes in dit nummer laten een ontwikkelingsgang zien. Zij geven de stadia ervan in volgorde weer. Deze ontwikkelingsgang loopt van het begin tot het einde. Hij is in deze plaatjes geheel afgebeeld.

Het is daarom ook niet de ontwikkeling van het werk van den architect Van Anrooy die wij hier zien. De plaatjes geven geen beeld van het grooter, van het sterker worden van Van Anrooy's kunnen. Zijn werk als zoodanig heeft nog geen eigenlijken ontwikkelingsgang. Gelukkig. Er zou — zoo vlug — een fletse bloem gaan bloeien op een te hoogen stengel.

Maar nù kan zijn werk zich wèl gaan ontwikkelen. Nu, nu de ontwikkelingsgang van zijn houding als kunstenaar tegenover de opgaaf afgeloopen is, nu hij zijn houding bepalen kan. — Want dat brengt ons de plaatjesreeks in beeld: de houding van dezen architect tegenover zijn opgaaf.

De architect is geen vrijscheppend kunstenaar.

Zijn werk is als kunst wel geobjectiveerde ontroering (Berlage), maar de architect en de ambachtskunstenaar objectiveert zijn ontroering niet, zonder daartoe gebracht te worden, zonder daartoe aanleiding te vinden in de verlangens van anderen.

We maken geen gebouwen, daar staande als geobjectiveerde ontroering van den architect, maar zonder zin, zonder doel, zonder bestemming. Denk eens zoo'n gebouw, dat daar staat in monumentale schoonheid, die U ontroert. Maar treed nader en voel geen enkel menschelijke beroering. Er zal hier in dit gebouw geen vreugde zijn, maar ook nooit smart. Er zal hier geen arbeid zijn maar ook nooit rust. Er zal hier geen strijd zijn maar ook nooit vrede. Hier is alleen ontroering van den kunstenaar, die versteend, die verstold is in deze ruimte, tusschen deze muren....

Denk eens, Uw blik valt op een blank en schoon lichaam, dat daar neder ligt. Maar nu ziet gij, ontzet, dat het leven er uit is geweken. Nu merkt ge, dat het hart niet meer klopt, dat de borst niet meer deint, gij beseft, dat die mond niet meer zal spreken, dat die hand nooit iets zal grijpen. Gij rilt dan....

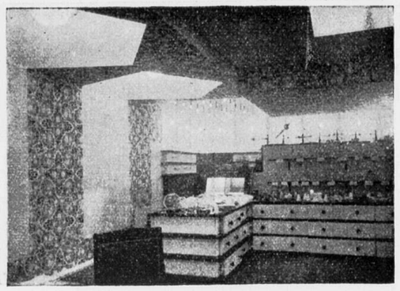

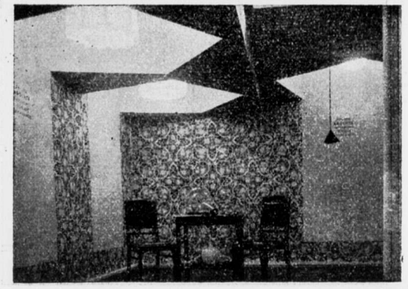

PHILIPS-STAND. — JAARBEURS MAART 1922.

De architecten vinden verlangens van anderen tegenover de hunne. En voor zoover die verlangens van anderen bewust gericht zijn op een bestemd doel, vormen zij de opgaaf.

Het werk nu van de architecten is zich in deze opgaaf te uiten door aesthetische middelen.

Zij doen dat niet steeds.

Meestal uiten zij zich, — door aesthetische middelen, — in *iets* van de opgaaf.

Dezulken zijn de velen, die het met hun artistiek geweten op een accoordje gooien en doen zij het bewust, dan kunnen wij hun toeroepen, wat Lady Macbeth haar man toevoegde:

„Valsch spelen wilt gij niet, maar wel valsch gewin".

Er zijn er ook die zich uiten — door aesthetische middelen — in *niets* van de opgaaf.

Is hun werk verbeeldingrijk en knap, dan zeggen we dat ze zich vergissen, want alleen deze eigenschappen maken het vergeeflijk.

Zich uiten in de *geheele* opgaaf, dat doen maar enkelen.

Sommigen van hen doen het vroeg reeds, als bij instinct daartoe gebracht; anderen doen het later, na rijpe ontwikkeling en na moeizaam streven.

Maar zij beiden behooren tot de goede bouwmeesters; zij alleen zullen de bouwkunst weer brengen in de banen, waarvan de negentiende eeuw vóór honderd jaar, haar heeft afgeleid.

Tot deze enkelen en tot de jongeren daarvan, behoort van Anrooy.

Dit beduidt geen bijzonderen lof.

Het geeft alleen de plaats aan, waar zijn werk in ontwikkeling nu staat.

Want Van Anrooy uit zich — door aesthetische middelen — *in* zijn opgaaf.

Hij deed dit — door zijn aanleg — altijd wel, maar nog niet zoo volkomen als in zijn laatste werk — de Philips-stand op de jongste Jaarbeurs.

Een stand op de Jaarbeurs is eigenlijk geen reclame in den gewonen zin. Wil de stand aan zijn doel beantwoorden dan moet de reclame al gemaakt zijn en effect hebben gehad. Een stand is meer een ruimte om iets te laten zien, iets nog eens te laten zien.

Zoo was de laatste opgaaf door de Philips-lampenfabriek aan van Anrooy gesteld: Licht laten zien.

En Van Anrooy liet licht zien. En dàt alleen. Maar dan ook volkomen, en zoo zuiver mogelijk. Hij gaf licht, maar geen lampen of ornamenten, die voor zich den

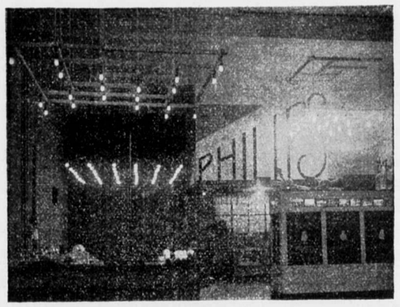

PHILIPS-STAND. JAARBEURS SEPTEMBER 1922.

luister van het licht zouden hebben opgeëischt. Hij liet zien, in volle openheid, niet door het oog te doen richten op of de aandacht te trekken van een bepaald iets. Hij liet licht zien, door het licht als doel te stellen en niet als middel tot belichting van iets.

Zijn stand om licht te laten zien, was geen afgesloten ruimte, van eigen bouw, van eigen zelfstandigheid. Zijn stand was zonder eigen wand, zonder eigen zoldering, zonder eigen vloer, zonder versiering, zonder fraaiigheid, was een brok van de Jaarbeurs zelve.

Zijn stand was bijzonder, omdat er alle bijzonderheden aan ontbraken.

Zijn stand was ongewoon, omdat alles er aan gewoon was.

Zijn stand was volledig van een architect, omdat er niets van des architects aan was.

In het kort gezegd was deze stand zoo: het laten zien er in, was doel, dat bereikt werd door middelen door een kunstenaar aangewend.

Laten we nu naast dezen stand ter vergelijking stellen de stands van de Koperpletterij op de Jaarbeurs in 1917 en die van de Vereenigde Zeepfabrieken op de Jaarbeurs in 1919.

In de eerste was het materiaal gebezigd voor wandbekleeding en vloerbedekking. Dus gebruikt om van de ruimte van den stand iets bijzonders te maken, om door den kunstvollen stand het materiaal te laten zien.

Toen dit in 1919 met het materiaal onmogelijk was gaf van Anrooy in de schablone de suggestie van de werking van het materiaal, maar het laten zien ging weer via de aesthetisch gecomponeerde ruimte.

Zoo waren deze stands niet bijzonder, omdat zij vol bijzonderheden waren. En het vol bijzonderheden zijn, is iets heel gewoons, dat de stands dus ook waren.

Om het in korte woorden te zeggen: bij deze stands was het interieur doel, dat bereikt werd door het laten zien van de materialen die door den kunstenaar werden gebruikt.

Zoo blijkt dus de ontwikkeling van Van Anrooy tegenover zijn opgaaf.

En hij is, nu hij zich uit in de opgaaf in zijn geheel, op een punt aangekomen dat voor hem als kunstenaar weer een uitgangspunt is. Bedriegen de voorteekenen zich niet, dan zal hij van hieruit zijn weg vervolgend, bouwwerken kunnen scheppen, die, vrij van de decadentie in de beste werken van heden, tot den opbloei van de bouwkunst zullen bijdragen.

J. P. M.

OSTENDORF. SECHS BÜCHER VOM BAUEN. BAND II. VERLAG WILHELM ERNST UND SOHN BERLIN.

Preis des Werkes: 378 Mk. geh. — 468 Mk. geb. (April 1922).

Mij is gevraagd eene bespreking te geven van bovengenoemd boek. Het is mij niet mogelijk daaraan te voldoen zonder in het algemeen Ostendorfs werk te behandelen, dat een geheel vormt, waarin, behalve het eerste deel, elk deel op zich zelf, dat slechts toelichting is op het in het eerste deel in het algemeen behandelde, zonder veel waarde is. Ik wil dus de aandacht vragen voor eene beschouwing van het geheel, mij voorloopig beperkende tot de eerste twee deelen, die in derde uitgave zijn uitgekomen door de zorg van prof. Sackur, wiens inleiding tot de volgende samenvatting leidt: Ostendorfs Werk „stellt den ersten Versuch dar, aus dem inneren Wesen der Baukunst Forderungen zu begründen, und diese Forderungen laufen mit zwingender Logik auf bestimmte vorhandene Traditionen aus — die groszen architektonischen Traditionen des 18 Jahrhunderts."

Het eerste deel bespreekt het ontwerpen in het algemeen, begint als volgt: „Das eigentliche Ziel der Baukunst ist das, Räume zu schaffen", en eindigt aldus: „Wir haben auf dem ganzen weiten Gebiete architektonischer Betätigung uns umgesehen um zeigen zu können, das statt der heute in der modernen Pseudoarchitektur beliebten Willkürlichkeit in der wirklichen Kunst älterer und neuerer Zeit, wie das ja auch gar nicht anders sein kann, die Gesetzmäszigkeit herrscht. Wenn wir jetzt nur im Fluge dieses weite Feld der Baukunst durchwandern konnten, so soll eine gründlichere Orientierung in den weiteren Bänden folgen, die handeln werden
der zweite: von dem Äusseren der einräumigen Bauten,
der dritte: von dem Äusseren der mehrräumigen Bauten,
der vierte: von den äusseren Räumen,
der fünfte: von den inneren Ramen,
der sechste: von den Gestaltungsmitteln.

Het tweede deel behandelt: „Die äussere Erscheinung der einräumigen Bauten" en wordt voorafgegaan door een hoofdstuk over „Allgemeines über die äussere Erscheinung der Bauten", waarin de verschillende ruimtevoorstellingen worden behandeld, die mogelijk zijn in verband met de omgeving van een gebouw en naar de eischen, die het uitwendige zoowel als het inwendige stelt.

In honderden voorbeelden vinden we in die boeken Ostendorfs beginselen omtrent het ontwerpen toegelicht, beginselen, die belangrijk en merkwaardig zijn en ernstige overweging vragen.

Ostendorfs boek heeft in Duitschland veel opgang gemaakt, het is zooals uit het voorbericht bij de tweede uitgave blijkt vriendelijk ontvangen, en niettegenstaande den omvang, zes deelen, met een druk als van de Rotterdammer, is dit begrijpelijk. Het is een goed, een degelijk boek, het boek van een man, die jong professor geworden, toch geen schoolmeester is, die met enthousiasme opkomt voor den regel, dien hij als eerste wet beschouwt waaraan goede bouwkunst moet voldoen, die niet kan ophouden dien regel te verkondigen en toe te lichten, die iedere vraag, die zich kan voordoen aan dien regel toetst, die in zijn nauwgezetheid niets vergeet en zoo van zijn boek een volledig college over bouwkunst maakt, die met het schrijven van zijn boek een daad van beteekenis heeft verricht, die er zich rekenschap van heeft gegeven, wat het essentieele in de bouwkunst is en dat helder heeft op schrift gesteld..

Maar het is ook het boek van een man, die te jong bezadigd was, die nooit in „Sturm und Drang" heeft afgerekend met alles wat vóór hem was.

Zijn leertijd lag voor den tijd dat Olbrich en Behrens naam maakten, voor den tijd, dat Messel zijn Warenhuis bouwde, voor de groote omwenteling in de bouwkunst en hij was geen dichter, geen scheppende kracht. Zijn leerschool was Berlijn, de

stad waar niets herinnert aan de schoonheid van vroeger eeuwen, waar na 1850 het protsdom hoogtij vierde, welks uitingen hij verfoeide, zijn werkkring vond hij in Karlsruhe, de stad, die in 1715 gesticht werd op last van een vorst, bij uitstek de achttiende-eeuwsche stad van Duitschland. Zijn omgeving hield zijn geest gevangen.

Zoo zie ik Ostendorf na het lezen van zijn boek. Toen hij 16 Maart 1915 op de Lorrettohoogte, als betrekkelijk jonge man het leven liet, was zijn werk volbracht. Hij heeft dingen gezegd, die het overdenken waard zijn.

„Wenn von einem architektonischen Kunstwerk die Rede sein soll, so bedeutet also Entwerfen: auf Grund einer Durchdenkung und Verarbeitung des Bauprogramms, das Situation und Raumerfordernis umfasst, eine oder mehrere oder viele Ideen für das Bauwerk im Geiste fassen.

Entwerfen, das heiszt vor dem geistigen Auge sehen, kann man nur das dem Wesen nach Einfache. Wenn man es sehr präzis ausdrücken will, so heiszt also Entwerfen: für ein gegebenes Bauprogramm die dem wesen nach einfachste Erscheinungsform finden.

Nur die Bauweise kann den richtigen Weg führen und auf unsere Anschauung befruchtend wirken, die diese Postulate erfüllt und zwar bewuszt erfüllt".

Voor Ostendorf is dit nu slechts het geval bij de bouwkunst der Renaissance en in het bijzonder in hare ontwikkeling tot de groote kunst der achttiende eeuw. In de achttiende en in het begin van de negentiende eeuw vinden we voor ons passend een verstaanbaar en algemeen kunstbegrip. Dat nemen we behoedzaam op en voeren het in onzen tijd in.

Verder zegt hij: „Der Grundriss ist nur das was sich von einer architektonischen Idee auf die horizontale Ebene projectieren lässt. Ist in der Idee unter der Herrschaft räumlicher Vorstellungen für das Innere und das Äussere des Gebäudes die einfachste Erscheinungsform gefunden, so mag der Grundriss dieser Idee irgendwelche kompliciertere Kontur zeigen, nur darf seine besondere Form niemals in der Ebene und auf dem Zeichenpapier entstehen. Sie musz vielmehr der Niederschlag ganz bestimmter räumlicher Vorstellungen sein".

Ostendorfs beginselen zijn goed, zij zouden de beginselen kunnen zijn van een grooten geest, die groot is in zelfbeperking, zooals de dichter, die in gebondenheid van maat en rijm tot zijne meest grootsche uitingen komt. Het einde van al zijne overdenkingen is een roep om rust en stijl, om gebondenheid, en daarom is zijn boek nuttig, ook nu nog, nu gelukkig de wansmaak, die hem om die rust deed roepen tot het verleden behoort. Velen jongeren vooral, zij de lectuur dringend aanbevolen, — maar niet hem volgen, zij aanbevolen — want vreemd is het, dat de man, die deze gedachten uit voor zichzelf komt tot eene conclusie, die toch wel moet zijn die van een arme aan fantasie, van een arme aan scheppingskracht.

De toepassing, die hij geeft aan zijne beginselen, één die hij in al zijne voorbeelden naar voren brengt, is die van den theoreticus, niet die van den scheppenden kunstenaar.

Tracht geen nieuwen stijl te vinden, zoekt niet naar nieuwe bouwkunst, niet naar nieuwe vormen, gaat door op de groote traditie der achttiende eeuw. Onze tijd kan geen nieuwen stijl voortbrengen, neemt gerust de oude vormen over, die immers goed en algemeen verstaanbaar zijn, en dan zullen langzaam aan die vormen zich wel aanpassen aan onze eischen.

En zoo komt Ostendorf dan tot een plan als afb. I 30 en 31, of I 34 en 35, een gevel als afb. I 99 en 103, een dorpskerk als afb. I 111, of tot het plan afb. I 120, rijk voorzien van blinde ramen en deuren, tot gevels als afb. II 49 en 60, of tot de kerken II 142, 144, 149, 159, 161 en meer andere.

Hij bestrijdt de uitspraak, dat het wezen van alle kunst en zoo ook van de bouwkunst daarin ligt, dat zij stemmingen kan opwekken. Neen zegt hij, de kunst heeft een hooger doel: „Sie soll den Beschauer oder Hörer dadurch erheben und

erbauen, dasz sie ihm die Lage bringt einen künstlerischen Gedanken, einen musikalischen, poetischen, malerischen oder architektonischen nachzudenken und so dem höchsten Flug der Menschenseele zu folgen."

Maar als ik dan dien stijlnamaak zie, dien hij ons voorlegt als voorbeeld, zijne dorpskerken, die even goed ieder ander profaan doel zouden kunnen hebben, die gebouwen, die dan vooral geen stemmingen mogen opwekken (zij doen het ook niet) doch mij in staat moet stellen zijne groote gedachte die hem bij het ontwerpen gevangen hield na te denken, die groote gedachte hiervoor uitgedrukt, — zoek toch niet naar nieuwen stijl, de achttiende eeuw heeft immers alles al klaar gemaakt — als ik die vergelijk met die vele oude dorpskerkjes en met die enkele nieuwe kerken, waarvan ik wil noemen, om maar één voorbeeld te hebben, die van Erikson in Göteborg, die mij zoo geweldig ontroerde, dat ik maar stil zitten moest in een hoekje om de stemming over mij te laten gaan, die daarvan uitging, dan vraag ik — wie is de kunstenaar, Ostendorf of Erikson?

Maar Ostendorf zegt, dat dat gevoelens zijn, waaraan wij ons moeten onttrekken, wanneer wij eenmaal hebben erkend, dat de latere tijd de hoogere opvatting van de kunst heeft gehad.

Het zou interessant zijn te zien hoe Ostendorf in werkelijkheid zijne beginselen tot uiting bracht, maar hij heeft niet veel gebouwd. Het belangrijkste is geloof ik zijne Landeskasse in Karlsruhe (afb. II 32), die gehouden is, zeer terecht, in den stijl van de omgeving, — alleen toch niet geheel — de detailleering is iets meer klassiek, iets meer modern, zij is vervlakt, de charme, die aan de nevengelegen voorbeelden eigen is, ging voor een deel verloren, Ostendorf kan niet gevoeld hebben als een kunstenaar, zijn boek is niet de uiting van een gevoeligen geest.

De beoordeeling van zijn werk wordt hierdoor moeilijk gemaakt. Zijne stellingen zien we voortdurend bewijzen met voorbeelden, die nu wel niet aan de juistheid doen twijfelen; maar toch hinderlijk zijn en teleurstellend, doordat met dien heelen grooten opzet niet meer wordt bereikt. In den grond zijn zijne stellingen goed, maar hij wil gevolgd worden, ook in alle konsekwenties, die hij er zelf uittrekt, en dat kunnen wij niet.

Ieder bouwwerk is ruimteschepping, zoowel uit- als inwendig, ontwerpen is ruimtescheppen in verband met de omgevende ruimte, ruimtescheppen in den geest. Om eene ruimte te kunnen scheppen in den geest moet het beeld eenvoudig zijn, dan alleen is het waar en groot — zeer juist — maar voldoet aan die voorwaarde nu alleen de bouwkunst van de achttiende eeuw, nog wel in haar meest vervlakten vorm? Hoe goed ook de gevels zijn, is in plannen als I 35 en I 56 niet de geheele inwendige indeeling opgeofferd aan evenwicht en symmetrie, die Ostendorf voor zijne geestelijke ruimteschepping behoeft? Dat plan 35 is voor mij niet het ontwerp van iemand, die de stof beheerscht, maar integendeel van één, die de slaaf is van een vooropgezet denkbeeld, het is armoedig. Hoe kunnen die vertrekken met de ongunstige plaatsing van ramen en deuren ooit een „Raumgebilde" vormen.

Hier ligt de groote tegenstelling tusschen zijne plannen en het Engelsche plan, dat hij minderwaardig acht, omdat hij er eene vooropgezette onregelmatigheid en schilderachtigheid, dus onwaarheid in ziet, maar waarin hij niet het geheel andere, echt Engelsche en door en door eerlijke uitgangspunt voelt, dat ook ons nader is, dat uitgangspunt dat zich het duidelijkst uitdrukt in Ruskins woord „Houses are built to live in, not to look at".

Bij Ostendorf is een gebouw een „Raumgebilde", dat hoe eenvoudig en groot in hoofdvorm ook (I 59, I 61, I 64) toch op gevelcompositie neerkomt, waaruit de inwendige ruimte wordt bepaald, bij de Engelschen is de woonruimte hoofdzaak.

De Engelschman schept zijn woonvertrek, voor hem is het woonvertrek zijn „Raumgebilde" en hij vormt zich dit als meester over zijn materiaal.

Stel ik mij, voor zoover het woonhuis betreft op het standpunt van het Engelsche

plan, heel anders wordt dit waar monumentale bouwkunst eisch is; dan zijn het werkelijk wel de Renaissance en de achttiende eeuw, die uitblinken, de perioden van de groote bouwkunst. Dan is het goed die groote voorname klare achttiende-eeuwsche kunst te bestudeeren. Alleen moet die studie ook dan niet veeleer leiden tot de overtuiging, dat zij vooral geene navolging moet vinden, omdat zij volstrekt niet staat op den bodem van dezen tijd en als voorbeeld alleen kan dienen in hare verhoudingen.

Dit zien we duidelijk in de door Ostendorf verdedigde moderne warenhuizen met de uitgerekte Jonische pilasters, pasklaar gemaakt voor het doel, of aan de kerk II 145, die toch meer dan aan een kerk doet denken aan een tuighuis of aan den koninklijken stal in Den Haag, of aan de kerk II 155, aan den voorkant een raadhuisje, aan den zijkant een stal, aan den achterkant een theater. Bij al die gebouwen zien we alleen een streven naar monumentaliteit door vormnavolging, doch leegheid van gedachte.

En merkwaardig is het te zien hoe Ostendorf, die zoo waarschuwde tegen het ontwerpen op de teekenplank, die ons steeds weer voorhield, dat een gebouw als „Raumgebilde" gedacht moet worden in den geest, juist ten gevolge van zijn volgen van de achttiende-eeuwsche vormen met zijn eigen stelling in tegenspraak komt en daarmede het volgen van die voorbeelden veroordeelt. Zijne eenvoudige ruimtevoorstelling toch bepaalt zich in den regel, tot een parallelopipedum, waar op een dak. De zijden van dat lichaam zijn zijn teekenplank waarop hij zijne architectuur teekent, waarnaar zich de binnenruimte maar schikken moet, althans wanneer die niet zelf tot eene bijzondere ruimtevoorstelling aanleiding geeft. Geen stijl geeft meer aanleiding tot dit euvel, is meer teekenplank-architectuur, dan juist die der achttiende eeuw.

Wij moeten Ostendorfs boek beschouwen afgescheiden van de toelichtende voorbeelden. Zijn theorie, zijn leer van het ruimtebeeld, is zonder twijfel juist, maar zijn betoog, dat slechts de kunst der achttiende eeuw daaraan voldoet is stellig onjuist en is hem slechts door zijne voorliefde voor dien stijl ingegeven, dien hij om zich heen zag. Wij zijn dit standpunt lang voorbij. Ook wij zoeken een ruimtebeeld in verband met de omgeving en ook dat ruimtebeeld wenschen wij eenvoudig, groot van lijn, maar wij teekenen de vlakken van dat beeld niet vol met onnoodige frontons, pilasters, lisenen muralen, blinde deuren en vensters, cartouches en guirlandes, en ons zoeken zal leiden tot een nieuwen stijl.

B.

DE LAKENHAL TE LEIDEN.

De oude Lakenhal of Saaihalle te Leiden is een bijzonder bouwwerkje uit het midden van de 17e eeuw. Het werd in 1640 gebouwd naar het ontwerp van Arent van 's Gravesande, en tot het begin van de 18e eeuw in de oorspronkelijke bestemming gebruikt. Sinds 1869 is het Stedelijk Museum.

Het stemmige gebouwtje achter het muurtje aan de Oude Singel is welbekend en een ieder zal wel eens het voorplein zijn opgegaan om wat van buiten voor het oog verscholen bleef te bekijken. Het smalle poortje lokt vriendelijk om achter het muurtje eens te neuzen. En het was het neuzen waard, want Van 's Gravesande's werk is zeer aantrekkelijk. En tot voor kort kon men van de ongerepte schoonheid van dit stukje oude bouwkunst recht genieten. Tot voor kort! Want, helaas, de schoonheid van de Lakenhal is ook al niet meer ongerept. Laten we het duidelijk zeggen, ze is verminkt.

De afbreuk, die de nieuwe vergrooting van het museum volgens ontwerp van architect W. A. Lensvelt, B. N. A., aan het oude bouwwerk heeft gedaan, is niet anders dan een verminking te noemen, al is van het gebouw zelf zoover te zien is, geen steen

aangeraakt. Want de nieuwe aanbouw heeft de *compositie* van het oude bouwwerkje getroffen.

Het hoofdgebouw van de Lakenhal vormde met de vooruitstekende zijvleugeltjes één geheel, waarvan de harmonie gebaseerd was op de hoogte- en de volume-verhoudingen van deze onderdeelen. Hieruit volgt dat vermeerdering van het volume van het hoofdgebouw de harmonie moet schaden, en de nieuwe aanbouw had dan ook een andere hoogte-verdeeling moeten hebben. Het doorzetten van de kroonlijst van het oude gebouw in het nieuwe is hier dan ook een principieele fout, die de oude Lakenhal moest schaden.

Deze fout wijst er op dat de architect de ervaring miste om de fijne aesthetische kwesties, die zich bij zulk een werk voordoen, juist aan te voelen en met tact op te lossen.

Dat hij bovendien naast den gevel die zoo van fijnen smaak getuigt, een bouwsel zette, dat m. i. daarop minder bogen kan, verergert den misslag aan de Lakenhal begaan nog meer.

Nu moeten we hier weer het algeheele genot van een mooi oud monument derven. Maar pijnlijker dan dit is het, dat ons vertrouwen, dat de architectonische schoonheid van de Lakenhal en met deze van zooveel andere monumenten, aan veilige handen was toevertrouwd, geschokt is.

Want waarlijk, het besef van verantwoordelijkheid voor het aan hen toevertrouwde goed moet toch niet sterk aanwezig zijn, wanneer de Bestuurderen van de Lakenhal de verbouwing in handen stellen (of laten stellen?) van een architect, die blijkbaar nog de ervaring mist om dergelijk werk te doen. Als oefenmateriaal zijn zulke bouwwerken uit kunsthistorisch oogpunt toch wel wat al te kostbaar.

Dat voor zulk werk met de grootste voorzichtigheid en niet dan onder de beste waarborgen de architect wordt gekozen, daarop moet toch zeker wel het kunstzinnig en intellectueele deel van ons volk zich kunnen verlaten.

J. P. MIERAS.

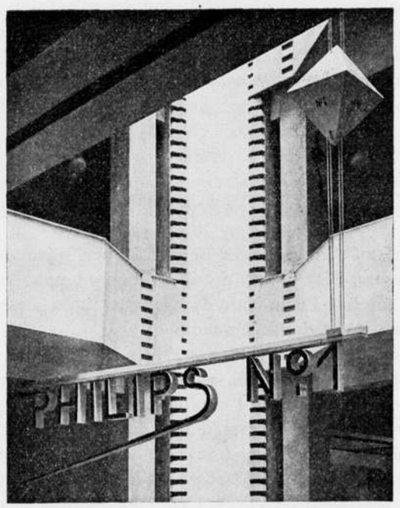

WIJZER NAAR DEN PHILIPS-STAND.
V. ANROOY, ARCHITECT.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 40. 7 OCT. 1922. INHOUD: Circulaire vorderingen Woningbouw. — Ledenvergadering op 28 October te 's-Gravenhage. — Voorstel tot aanvulling en wijziging van het Huishoudelijk Reglement van den B. N. A. (wijze van stemmen), met toelichting. — Aan de Bureaux van de Gewestelijke Kringen. — Prijsvraag veiligheidsbiljet. — Adres opgeven bij verhuizen. — Kathedraal te Drontheim. — De Masthuggskerk te Göteborg, Architect Sigfrid Ericson, door D. F. Slothouwer. — De Lakenhal te Leiden, door J. C. Overvoorde en J. P. Mieras. — Een Clippeltje, door J. P. Mieras. — Adres van het Bestuur aan Burgemeester en Wethouders van Maartensdijk.

CIRCULAIRE VORDERINGEN WONINGBOUW.

Op verzoek van de Ledenvergadering van 30 Sept. wordt de termijn van inzending der circulaire van 19 September 1922, verlengd tot Zaterdag 14 October a. s.

De leden worden er attent op gemaakt, dat ook voor de bouwwerken die nog kans hebben uitgevoerd te worden, inzending der circulaire wenschelijk is. Iedere vordering op grond van art. 4 1e alinea der tabel voor woningbouw kan worden opgenomen.

DE DIRECTEUR.

LEDENVERGADERING OP 28 OCTOBER A. S. TE 'S-GRAVENHAGE.

De volgende ledenvergadering zal op 28 October a. s. worden gehouden te 's Gravenhage. Nadere bijzonderheden en agenda in de volgende nummers. Behandeld zal worden het bestuursvoorstel tot verandering der wijze van stemmen, in dit nummer opgenomen.

VOORSTEL TOT AANVULLING EN WIJZIGING VAN HET HUISHOUDELIJK REGLEMENT VAN DEN B. N. A. (WIJZE VAN STEMMEN).

Het Bestuur van den B. N. A. stelt voor aan de ledenvergadering.

1. In te lasschen een artikel 5bis, van het huishoudelijk Reglement van den B. N. A. luidende:

§ 24a. De ledenvergadering is samengesteld uit de afgevaardigden der Gewestelijke Kringen en de leden, welke naast de afgevaardigden zelfstandig aan die vergadering wenschen deel te nemen.

§ 24b. De leden, op de Kringvergadering aanwezig, kunnen één of meerdere leden uit hun Kring naar de eerstvolgende ledenvergadering afvaardigen, benevens voor iederen afgevaardigde een plaatsvervanger.

Het Bestuur van den Kring maakt daartoe een door den Voorzitter van de betreffende vergadering gewaarmerkte verklaring van iedere afvaardiging op, dragende de handteekeningen van die leden, welke den afgevaardigde en diens plaatsvervanger benoemden.

Elk lid kan één afgevaardigde aanwijzen.

§ 24c. De Secretaris van den Kring draagt zorg, dat de verklaring van afvaardiging vóór den aanvang van de ledenvergadering het Bestuur heeft bereikt.

§ 24d. De afgevaardigden mogen geen bindend mandaat voor hun stem aannemen. Elke afgevaardigde van een Gewestelijken Kring brengt evenveel stemmen uit als er leden uit dien Kring zijn verklaring van afvaardiging teekenden.

Wenscht een lid, dat de verklaring van afvaardiging teekende, zelfstandig op de ledenvergadering

zijn stem uit te brengen, zoo wordt zijn stem afgetrokken van het aantal stemmen, dat de afgevaardigde uitbrengt.

2. In verband met het bovenstaand nieuw artikel, de 1ste alinea van artikel 6, § 28 te wijzigen als volgt:

Elke Kring vergadert zoo dikwijls er een ledenvergadering gehouden zal worden ter bespreking van de agenda dier ledenvergadering en verder wanneer de bespreking van een of meer aangelegenheden tot de taak van den Kring behoorende, zulks wenschelijk maakt, naar het oordeel van den Voorzitter of van tenminste $^1/_3$ van het aantal leden mits deze schriftelijk van hun verlangen kennis geven aan het Bureau, dat de vergadering zoo spoedig mogelijk, en in ieder geval een week na die kennisgeving uitschrijft.

TOELICHTING.

Verschillende toestanden zijn voor het Bestuur aanleiding geweest bovenstaande wijziging van het Huishoudelijk Reglement voor te stellen. Van die toestanden zijn te noemen het groote gemis aan belangstelling bij de leden voor de vergaderingen der meeste Kringen, de slechte opkomst op de ledenvergaderingen, de onevenredig groote invloed van de Kringen welke actief zijn en de te groote onkosten welke aan het bezoeken der ledenvergaderingen verbonden zijn voor de van Amsterdam ver af wonende leden.

Naar het oordeel van het Bestuur kan van de nieuwe regeling het volgende ter verbetering van de bestaande toestanden verwacht worden.

1e. Opleving der Kringvergaderingen, omdat ieder lid dat nu de Kringvergadering bezoekt, weet dat zijn stem op de ledenvergadering tot haar recht zal komen.

2e. De behandeling der stof op de ledenvergadering zal veel beter voorbereid zijn, terwijl de besluiten zullen weergeven de wenschen van de meerderheid der leden.

3e. De rechten van de minderheid op de Kringvergaderingen zullen niet worden beknot omdat zij het persoonlijke stemrecht behouden en indien zij om financieele redenen bezwaar maken naar de ledenvergadering te gaan, het recht hebben een afgevaardigde te benoemen.

4e. Een te groote invloed van een Kring kan voortaan worden voorkomen.

AAN DE BUREAUX VAN DE GEWESTELIJKE KRINGEN.

De Bureaux worden verzocht ten spoedigste vergaderingen uit te schrijven om bovenstaand voorstel betreffende een andere wijze van stemmen in behandeling te nemen.

PRIJSVRAAG VEILIGHEIDSBILJET.

De Permanente Prijsvraagcommissie, ingesteld door den Bond van Nederlandsche Architecten, het Genootschap Architectura et Amicitia, de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap en de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, van oordeel zijnde dat de Prijsvraag voor een Veiligheidsbiljet, uitgeschreven door het Bestuur van het Veiligheidsmuseum te Amsterdam, valt onder de bepalingen van de Algemeene Nationale Prijsvraagregelen voor Bouw- Ambachts- en Nijverheidskunst, heeft na kennisneming van het programma, bevonden dat dit niet voldoet aan de eischen die in die Regelen worden gesteld en moet dienvolgens de medewerking aan die Prijsvraag ontraden.

De Permanente Prijsvraagcommissie

H. A. REUS, *Arch. B. N. A.*
C. N. VAN GOOR, *Arch. B. N. A.*
W. F. GOUWE, *V. A N K.*

namens de P. P. C.

C. N. VAN GOOR, *Secretaris.*

ADRES OPGEVEN BIJ HET VERHUIZEN.

Zooals in het vorig nummer is gemeld, is dit erg noodig. Alleen de heer A. J. Kr. behoeft dit niet te doen, daar hij ons meedeelde niet verhuisd te zijn. Dat berustte op een vergissing.

KATHEDRAAL TE DRONTHEIM.

Voor een studie is aan het Bureau ter leen gevraagd het werk van Macody Lund over de restauratie van den Dom te Drontheim. Dit werk is echter niet in de Bibliotheek van den B. N. A. Mocht een bezitter van dit werk het aan den betrokkene willen uitleenen, zoo verleent het Bureau gaarne zijn bemiddeling.

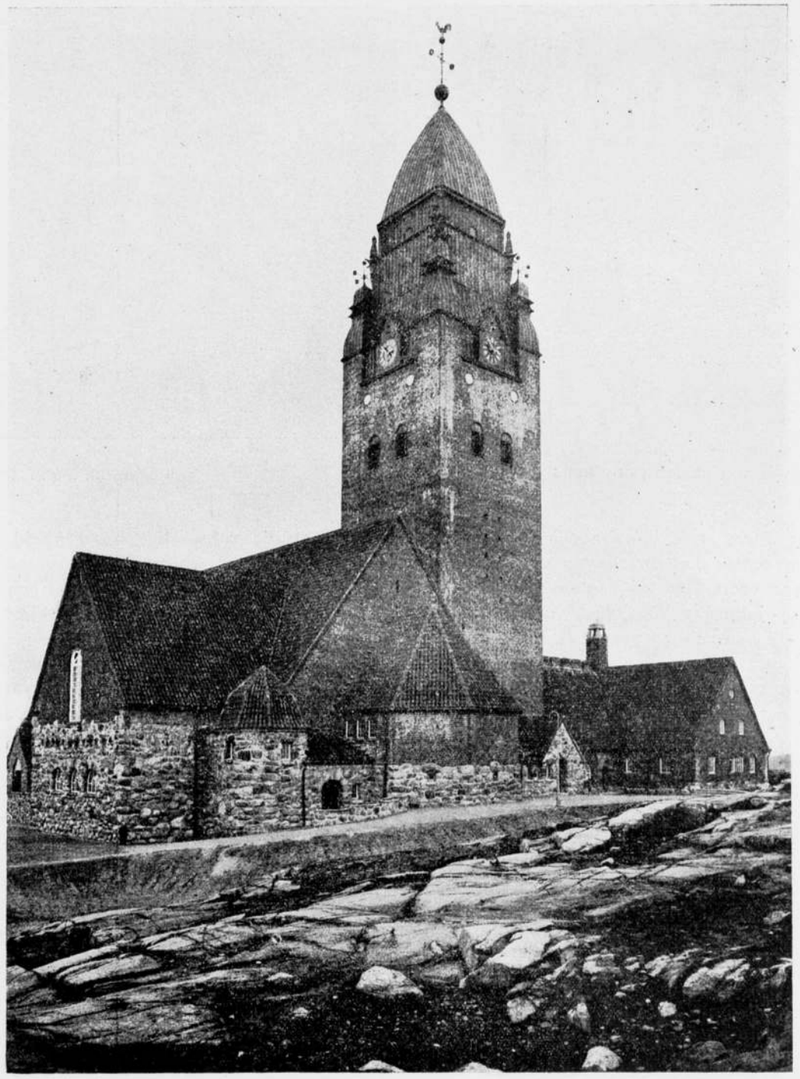

DE MASTHUGGSKERK TE GÖTEBORG.

ARCHITECT SIGFRID ERICSON.

Wil men een stad het schoonst zien, dan moet men haar naderen op een schip: het is weer elken keer wonderlijk haar te zien oprijzen uit het water, overgoten door het hemellicht, een nieuw mysterie van een werkenden en vechtenden mierenhoop. En dan altijd als een Afrodite uit het heerlijke zeewater geboren. Zoo zijn onvergetelijk Venetië en Napels en Palermo en Athene en ook Stockholm vanaf het Mälarmeer.

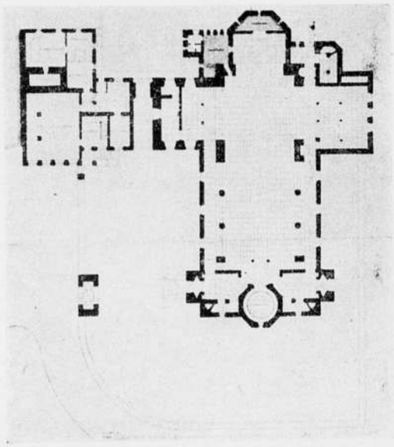

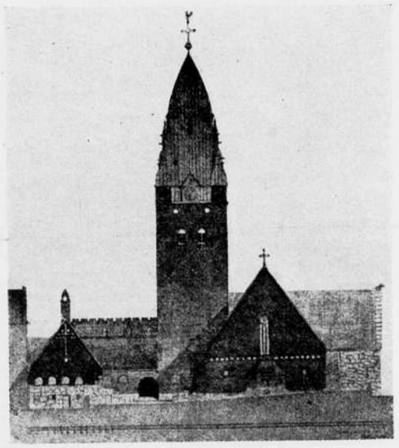

MASTHUGGSKERK TE GÖTEBORG. S. ERICSON, ARCHITECT.

Maar ook Göteborg is grandioos zooals het op de rotsen ligt, opgestapeld en verspreid, met daarboven uit, tegen de prachtige noordelijke wolkenluchten, de toren. Men voelt dien als een onmisbaar iets, het is de bekroning zonder welke het geheel een onbegrijpelijke chaos zou lijken. En toch staat deze toren er nog geen acht jaren; welk een schoon geschenk heeft deze architect zijn stad gegeven met dit monument. Vanuit de zee kan men de afmetingen niet beoordeelen; men krijgt den indruk van een machtig bouwwerk. Maar evenzeer als het woord van een onverwachte kracht kan zijn als het op het juiste oogenblik gesproken wordt, zoo is de werking van een gebouw reeds grootendeels bepaald door de plaatsing — wat is er ook inspireerender voor den architect dan een schoone situatie.

De ligging van deze kerk te Göteborg is zoo buitengewoon gelukkig, dat men den grootschen hartstocht begrijpt, waarmede Ericson zijn massa's heeft gegroepeerd. Op de toppen van de hoogste rotspartijen met een virtuositeit alsof er geen gevaren bestonden. Hier is de natuur niet verwoest terwille van een nuchter menschenwerk, hier heeft een kunstenaar het aangedurfd de natuur als het ware in zijn gebouw voort te zetten, de rotsen te laten overgaan in de muurpartijen der onbehouwen steenen.

Met welk een meesterhand zijn hier de verhoudingen beheerscht. Deze toren, die de geheele stad domineert is slechts 11 Meter in het vierkant en 60 Meter hoog. De machtige werking is te verklaren door het laaghouden der aansluitende blokken en door de juiste plaatsing in het geheele complex.

De kerk zelf is Oost-West georiënteerd, terwijl de toren geplaatst is op het noordelijke deel van het dwarsschip. Prachtig is de vondst om dadelijk naast den toren dezen te verbinden door een poort met het noordelijk gelegen dienstgebouw, waardoor een evenwichtig geheel is ontstaan, dat op zeer gevoelige wijze door eenige, met muren afgesloten cours, is omgeven.

Het metselwerk is van handvorm in een bij ons zelden gebruikt formaat van 9.5 × 14,2 × 30 c.M., terwijl de voegen 2 c.M. zwaar zijn. Hier en daar is gebruik gemaakt van profielsteen, en is de roode kleur afgewisseld door iets terugliggend witgekalkt ornament, terwijl alle daken zijn gedekt met de kostbare, maar in alle opzichten voortreffelijke monniken pannen.

De torenbekroning is geheel in koper, dat niet speciaal behandeld is om die sterke groene kleur te krijgen en dat dus nu nog bronsachtig getint is.

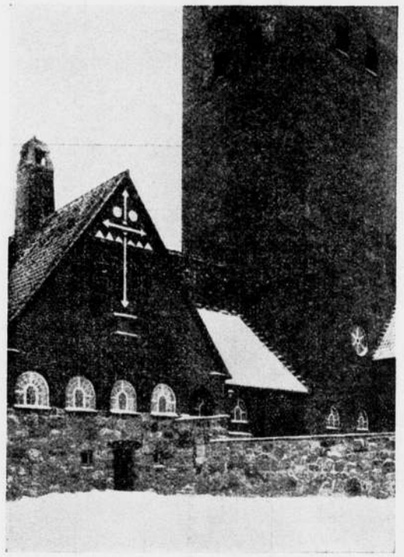

DETAILS MASTHUGGSKERK TE GÖTEBORG. S. ERICSON, ARCHITECT.

Het plan van de kerk is zeer eenvoudig, zooals uit bijgaande afbeelding is te zien; er zijn 1050 zitplaatsen van 85 bij 52 c.M., waarvan 250 op de galerijen. Zooals in de noordelijke landen en Engeland gebruikelijk, staat hier een altaar in het koor en is voor den preekstoel een bescheiden plaats op een der hoeken van het transept gevonden.

De grootsche werking van het interieur is bewerkt met een eenvoudige tegenstelling van de witgekalkte benedenmuren tegen de grauwgele kapbetimmering. De kapconstructie zelf is van gewapend beton, waarvoor los de opgestapelde balken zijn aangebracht als een geheele houten afdakking, welk geheel 40 c.M. in elkaar gedrukt is.

De techniek van al het timmerwerk wekt de grootste bewondering en doet voelen hoezeer de Zweed een kind van zijne bosschen is. De ronde balken zijn 25 c.M. zwaar, de hanebalken 35 × 40 c.M.

Zeer bijzonder, speciaal voor ons Hollanders, is de kleurwerking van het interieur.

Op den grijzen kalksteenen vloer staan de grijsblauwe banken tegen de witgekalkte muren. De grauwgele kapbetimmering, een kleur verkregen na behandeling met verdund salpeterzuur, is verlevendigd met oranje en doodekop. Alle reliëf in steen en hout is beschilderd.

Dit is wel geheel iets anders, dan wij in onze Bosboomsche kerkinterieurs gewoon zijn. Weinig van deze denkbeelden zou over te nemen zijn voor ons land.

En toch, hoeveel valt er van dit gebouw te leeren. Men voelt er denzelfden volksgeest in als in het onvolprezen Stokholmsche raadhuis. In deze architectuur is niets gezochts, er is de eenvoud die in alle goede dingen is, en er is de fantasie, die zich meer in het geheel, dan in de onderdeelen uit.

Toen dit gebouw tot stand was gekomen, is de architect Ericson daarmede hartelijk gelukgewenscht, door zijn Zweedsche collega's. Ik sluit mij daarbij gaarne aan, al is het laat en uit de verte.

Met buitengewone belangstelling wachten wij op het werk van dezen bouwmeester, dat te zien zal zijn op de groote tentoonstelling in zijn stad van het volgend jaar, waar, naar wij hopen, vele Hollanders getuigen van mogen zijn.

D. F. SLOTHOUWER.

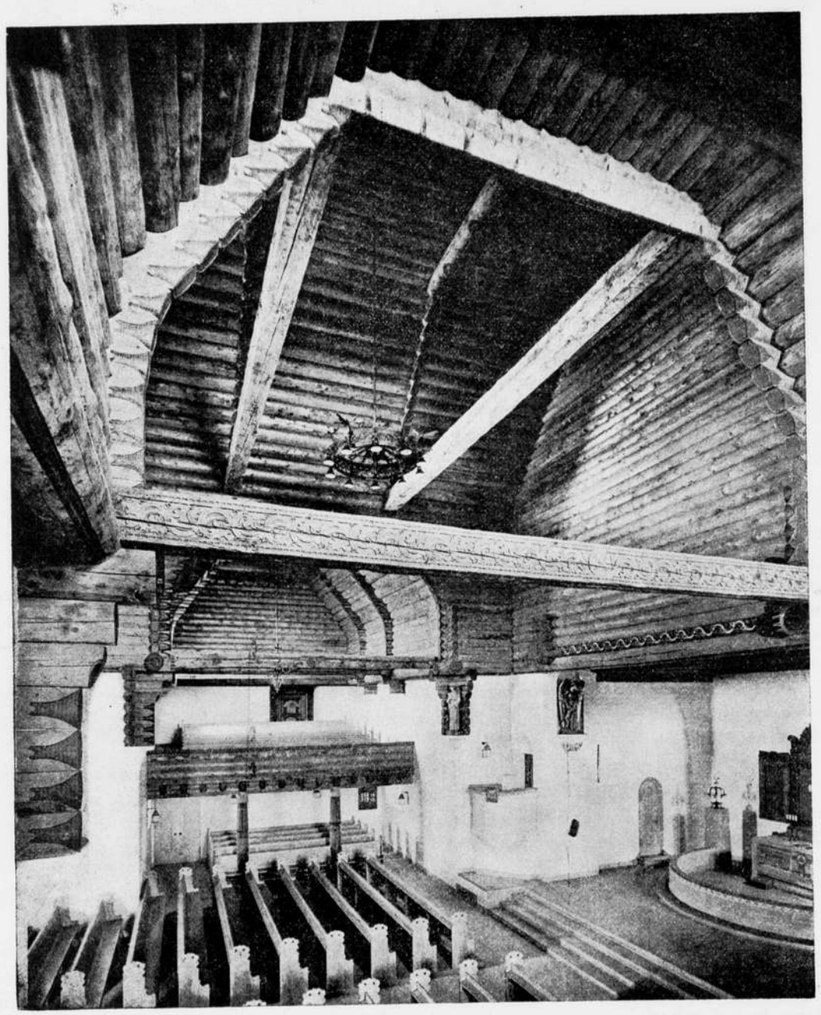

INTERIEUR MASTHUGGSKERK TE GÖTEBORG.
SIGFRID ERICSON.
ARCHITECT.

DE LAKENHAL TE LEIDEN.

Naar aanleiding van het artikel van den heer J. P. Mieras in Uw blad van 30 September l.l. verzoek ik U het volgende te willen plaatsen.

Het aanbod van Mr. Pape aan de gemeente Leiden om voor zijne rekening de uitbreiding van de Lakenhal te doen geschieden, werd gedaan in eenen vorm, die noch aan het Gemeentebestuur, noch aan de directie van het Museum de bevoegdheid gaf, om aan den door Mr. Pape gekozen architect voor te schrijven, hoe hij de hem door den schenker gegeven opdracht, had uit te voeren.

De heer Lensvelt heeft wat de indeeling van den plattegrond en de meer museum technische onderdeelen betreft, over het algemeen getracht zooveel mogelijk tegemoet te komen aan de wenschen van de museumdirectie, doch waar dit niet geschiedde ontbrak aan deze de bevoegdheid om dringende voorschriften te geven. Reeds bij de officieele opening in April l.l. wees ik er op, dat in die gevallen de Directie van het Museum geen verantwoordelijkheid kan aanvaarden.

Wat in het bijzonder het doorzetten van de kroonlijst tusschen het oude en het nieuwe gebouw betreft, dit acht ook ik eene fout en tijdens het bouwen werd herhaaldelijk door mij hiertegen gewaarschuwd, doch de architect was niet bereid om op dit punt zijn plan te wijzigen.

1 October 1922.

J. C. OVERVOORDE
Directeur v.h. Stedelijk Museum te Leiden.

Aan de bladen, die het artikel van den heer Mieras opnemen, verzoek ik vriendelijk dit antwoord op te nemen.

De uitlegging die de heer Overvoorde ons in het bovenstaande van de zaak geeft, geeft ons een helder beeld ervan. Respect jegens den onlangs overleden schenker Mr. Pape gebiedt ons over dit Leidsche geval niet meer te spreken. Maar, we kunnen er des te meer over denken. Want het geval geeft te denken! Immers, dat men gelaten *moet* toezien, dat een mooi gebouw wordt verminkt, zulks tengevolge van een aanvaarde schenking, wijst er op dat het noodig is bij aanvaarden van schenkingen voorzichtigheid te betrachten. Schenkingen worden, vooral wanneer ze iets vorstelijks hebben, licht aanvaard; de „enkele" voorwaarden tellen daarbij niet zwaar. Ook speelt de vrees voor krenking een rol en loopt men liever met een blij gezicht en een dankbaar hart over de zaak heen. Maar het wil mij voorkomen dat, nu (niet voor de eerste maal) gebleken is dat schenkingen hun bezwaren kunnen meebrengen, vóór het aanvaarden de gevoelens van dankbaarheid ook de — bij andere subtiele kwesties toch ook niet geheel onderdrukte — neiging tot critiek en tot overweging van alle gevolgen niet mogen overmeesteren.

Wat het doorzetten van de kroonlijst betreft, meen ik te moeten opmaken dat de architect, die de waarschuwingen tegen zijn opvattingen in den wind sloeg, een sterke overtuiging had, dat het aesthetisch wèl juist was de kroonlijst door te zetten. Aangezien het niet anders dan bevorderlijk kan zijn voor de verruiming van ons inzicht in dezen, geef ik gaarne den architect gelegenheid over het richtsnoer dat hij met zoo'n sterke overtuiging bij de oplossing van het fijne aesthetische vraagstuk van vergrooting van de Lakenhal te Leiden volgde, een beschouwing in dit blad te geven. Zijn gedachten te raden is mij niet mogelijk, vooral nu blijkt, dat mijn meening over de aesthetische onjuistheid van het doorzetten van de kroonlijst ook door een ander wordt gedeeld.

J. P. M.

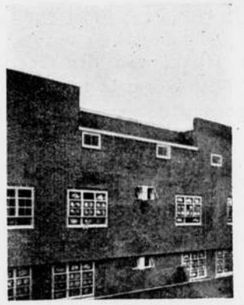

EEN CLIPPELTJE.

In het laatste nummer van „Architectura" schrijft de heer J. F. Staal, onder den titel „Aesthetische Philantropie" een stukje over de verregaande ambtenarij van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, dat een goed ontwerp van „een" architect (de aanwijzingen zijn te duidelijk dan dat er nog twijfel zou zijn dat deze architect de Klerk niet zou zijn) ter wille van de letterlijke toepassing der verordening verminkte. Bijgaand plaatje geeft een idee van het geval. De inkeping is het gevolg van bouwverordeningelijke bepalingen. Zonder deze had de daklijn doorgeloopen. Ieder weldenkend mensch begrijpt dat de wereld even goed blijft draaien als de wet hier niet was gehandhaafd. En op deze rustig draaiende wereld zou dan een mal geval minder en een ongeschonden gevel meer geweest zijn.

Waar blijft de commissie Mauve c. s., met hare voorstellen tot dispensatie mogelijkheid van bouwverordeningen voorstellen in gevallen van aesthetica? Zij ziet dat afwerken noodig is.

De heer Staal klaagde tevens over den heer de Clippel, officieel bekend als de aesthetische inspecteur van het Bouwtoezicht, die controleert of ontwerpen worden uitgevoerd volgens de door de S. C. goedgekeurde teekeningen. Tevens schijnt hij bovendien bevoegd, boven den ontwerper en de schoonheidscommissie, aesthetische voorschriften naar zijn persoonlijk inzicht te geven aan den opdrachtgever, (vandaar: aesthetische philantropie).

Zoo als je altijd sprak over een Da Vinci, een Rodin, hoor je nu in Amsterdam spreken over een Clippeltje. (vandaar: wat hier boven staat). J. P. M.

ADRES VAN HET BESTUUR AAN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN MAARTENSDIJK.

Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A. naar aanleiding van het in Uwe Gemeente onlangs verrezen bouwwerk naast het landgoed „Rustenhoven" dat uit een architectonisch oogpunt minderwaardig moet worden geacht en naar aanleiding van het feit dat tegenover dit bouwwerk een nieuw zal moeten verrijzen op de plaats van de afgebrande hoeve,

vreezende dat de slechte en onbegrepen bouwtrant als voorbeeld zal kunnen worden genomen bij in de toekomst op te richten bouwwerken,

van oordeel dat de ongereptheid van het buitengewoon aantrekkelijke dorp hierdoor zal worden geschonden,

neemt de vrijheid Uw College ernstig te verzoeken maatregelen te treffen opdat dit zal kunnen worden voorkomen en wel in de eerste plaats door het doen van voorstellen aan den Raad betreffende het opnemen van een zoogenaamde „welstandsbepaling" in de bouwverordening beoogende de bouwplannen ook uit een oogpunt van welstand te beoordeelen,

welke bepaling zal kunnen luiden:

„het uiterlijk van een nieuw te maken gebouw met al wat daartoe behoort, hekken, muren en „dergelijke, moet zoodanig zijn, dat het noch op zich zelf, noch in verband met de omgeving uit een „oogpunt van welstand aanstoot kan geven.

„Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd te dien aanzien nadere eischen te stellen",

en waarvan de naleving door een commissie van deskundigen zal moeten worden beoordeeld.

't Welk doende

Het Bestuur van de Maatschappij voornoemd,
w. g. PAUL J. DE JONGH, Voorzitter.
w. g. Ir. D. F. SLOTHOUWER, Secretaris.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 41. 14 OCT. 1922.

INHOUD: Ledenvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 28 October a.s. des voormiddags half elf in een der Zalen van den Haagschen Kunstkring, Binnenhof, 's-Gravenhage. — Adres van het Bestuur van den B. N. A. aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage inzake het op te richten standbeeld voor Koning Willem II. — Excursie Ned. Inst. voor Volkshuisvesting naar Utrecht. — Stedenbouwkundig Congres te Parijs. — Concept-Notulen der Ledenvergadering van den B. N. A. gehouden op Zaterdag 30 September 1922 in het Restaurant van het Jaarbeursgebouw te Utrecht. — Russische Bouwkunst, door J. P. M. — De gemaskerde Architect. — Ontvangen Boekwerken, door Schb. en J. P. M. — Ingezonden, door C. M. Evers.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 28 OCTOBER A.S. DES VOORMIDDAGS HALF ELF IN EEN DER ZALEN VAN DEN HAAGSCHEN KUNSTKRING, BINNENHOF, 's-GRAVENHAGE.

AGENDA.

1. Notulen.
   Het concept dezer notulen is opgenomen in dit nummer van het Bouwkundig Weekblad.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Voorstel van het Bestuur tot aanvulling en wijziging van het Huishoudelijk Reglement van den B N.A. (wijze van stemmen), zie voor dit voorstel N°. 40 van het B. W.
5. Bespreking over het houden van kleine tentoonstellingen volgens het plan-Rutgers, nader uitgewerkt door den kring „Den Haag", in de volgende hoofdlijnen:
   De leden, zonder daarvoor speciaal te worden aangewezen, zenden hun werk in bij den Secretaris van den gew. Kring, zoodra zij iets hebben, dat zij voor deze soort tentoonstelling geschikt achten; daarbij dienen zij zichzelf niet te critisch te beoordeelen, want anders komt er niets binnen. Om de drie maanden wordt een datum bepaald door het Bureau van den B.N.A., waarop de verzamelingen van de diverse Kringen aan het Bureau worden ingewacht. Van Amsterdam uit wordt een rooster opgemaakt van de tentoonstelling in de gew. kringen. Op deze wijze zou men dus 4 tentoonstellingen per jaar kunnen krijgen, hetgeen, om mee te beginnen, zeker voldoende is.
6. Rondvraag.

Na afloop zullen eenige nieuwe bouwwerken in Den Haag worden bezichtigd, waarvan in het volgende nummer nadere mededeelingen zullen worden gedaan.

ADRES VAN HET BESTUUR VAN DEN B. N. A. AAN DEN GEMEENTERAAD VAN 'S GRAVENHAGE INZAKE HET OP TE RICHTEN STANDBEELD VOOR KONING WILLEM II.

Aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen, ondergeteekende het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B.N.A., kennis genomen hebbende van het aan Uwen Raad ingediende voorstel van Burgemeester en Wethouders om hen te machtigen medewerking te verleenen aan het Comité dat zich ten doel stelt, de oprichting van een nieuw standbeeld voor Koning Willem II volgens het ontwerp van de Fransche beeldhouwers Antonin Mercié en Victor Peter, waarvan zich de maquette bevindt in het Rijks Museum,

vernomen hebbende het op verzoek van Burgemeester en Wethouders ter zake uitgebrachte advies van de Schoonheids-Commissie, waarvan de conclusie strekt het standbeeld zooals het Comité zich dit voorstelt niet te aanvaarden,

overwegende, dat de motiveering van de opvatting door de Schoonheids-Commissie, dat het

bewuste model niet voldoet aan den eersten eisch voor goede beeldhouwkunst: de expressie van een idee, juist moet worden geacht, terwijl Burgemeester en Wethouders in hun voorstel deze motiveering ter zijde leggen, zonder de juistheid ervan te betwisten,

van oordeel, dat door deze houding van Burgemeester en Wethouders, het gezag van de Schoonheids-Commissie wordt aangetast, hetgeen in verband met de reorganisatie van deze Commissie en de redenen, die daartoe hebben geleid, zeer betreurenswaardig moet worden geacht,

verzoekt Uwen Raad dringend, het voorstel van Burgemeester en Wethouders om de totstandkoming van het bewuste standbeeld te bevorderen, niet aan te nemen.

11 October 1922. 't Welk doende,

Het Bestuur van de Maatschappij voornoemd.

EXCURSIE NED. INST. VOOR VOLKSHUISVESTING NAAR UTRECHT.

Op 30 October a.s. zullen de leden van het Nederlandsch Instituut voor Volkshuisvesting aan een excursie naar Utrecht kunnen deelnemen, teneinde daar den volkswoningbouw te bezichtigen.

De leden die de excursie wenschen mee te maken, worden te 10½ uur verwacht aan het Raadhuis, Oude Gracht, alwaar de heeren Dr. H. P. Berlage en L. N. Holsboer een toelichting zullen geven op de uitbreiding van Utrecht in den laatsten tijd.

Van het Raadhuis zullen de deelnemers met door de gemeente beschikbaar te stellen trams naar den bouw van den B. A. N. S. gaan.

In den namiddag zal de bouw aan het Ondiep en de Rivierenwijk worden bezichtigd.

Waarschijnlijk zal de tocht te 5 uur afgeloopen zijn. Opgaaf van deelname vóór 20 October.

STEDENBOUWKUNDIG CONGRES TE PARIJS.

Van 20—28 October a. s. zal te Parijs een congres op stedenbouwkundig gebied worden gehouden, georganiseerd door de „Association française pour l'étude de l'aménagement et de l'extension des villes".

Verschillende excursies zijn aan het congres verbonden, o. a. een tocht door Parijs, bezoek aan Versailles, aan Chartres. Deelnemers kunnen zich aanmelden bij den Secretaris van bovengenoemde Associatie, 29 Rue de Sevigné, Parijs. (Lidmaatschap v. h. congres fr. 15.—).

CONCEPT-NOTULEN DER LEDENVERGADERING VAN DEN B. N. A. GEHOUDEN OP ZATERDAG 30 SEPTEMBER 1922 IN HET RESTAURANT VAN HET JAARBEURSGEBOUW TE UTRECHT.

Het Bestuur is volledig aanwezig, behalve de heer Hulshoff die buitenslands vertoeft; de presentielijst wordt geteekend door totaal 33 leden.

De notulen van de vorige vergadering, in het nummer van 22 Juli 1922 van het Bouwkundig Weekblad (No. 29) in concept aan de leden toegezonden, worden ongewijzigd goedgekeurd en gearresteerd.

De Voorzitter deelt mede, dat op Maandag 25 September j.l eenige Engelsche Architecten een bezoek hebben gebracht aan Holland, in het bijzonder aan Amsterdam en daarbij o. a. ook ontvangen werden namens den B.N.A.

Spreker kan niet nalaten erop te wijzen, dat de belangstelling van de zijde der leden voor dergelijke gebeurtenissen zeer gering is, hetgeen voor het Bestuur het handelen bij volgende gelegenheden wel moeilijk maakt. De heer Slothouwer sluit zich bij deze opmerking aan en doet een krachtig woord van opwekking hooren om bij een volgenden keer de zoozeer gewenschte belangstelling te toonen. Verschillende leden blijken dit gaarne te zullen doen mits de aankondigingen in het Bouwkundig Weekblad duidelijker zullen worden gesteld.

Ingekomen Stukken.

Schrijven van Mr. Rosenboom, dat hij door een gelijktijdige arbitrage te Amsterdam verhinderd is aanwezig te zijn.

Schrijven van den heer Hamers, waarin hij meedeelt het wenschelijk te vinden alsnog de houding van de Regeering betreffende woningbouwarchitecten als een apart punt op de agenda te plaatsen. Aangezien de Voorzitter concludeert dat, gezien het geringe aantal beantwoorde circulaires, deze zaak niet van overwegend algemeen belang is te achten, werd besloten deze zaak niet in deze vergadering te behandelen, doch de reeds begonnen actie in de in de circulaire aangegeven richting voort te zetten.

Schrijven van den Kring „Deventer" waarin de wensch wordt uitgesproken om de Duitsche en Oostenrijksche Collega's in den aanstaanden winter behulpzaam te zijn, door hun kinderen die daarvoor door omstandigheden in aanmerking komen, korten of langen tijd in onze gezinnen op te nemen.

De heer Knuttel licht dit schrijven toe. Vele leden in de vergadering staan sympathiek tegenover dit denkbeeld; ook gaan enkele stemmen op om de hulpverleening ook aan de Hongaarsche Collega's te verleenen. Het Bestuur zal deze zaak afwikkelen.

Schrijven van den heer van Epen, secretaris van den kring „Hilversum", met verzoek een

viertal leden aan te wijzen voor de Schoonheids-Commissie te Hilversum. Aangezien blijkt, dat de S. C. te Hilversum nog niet officieel is ingesteld, zal de benoeming worden aangehouden. In verband hiermede vraagt de heer de Bie of het Bestuur reeds iets heeft gedaan om te komen tot een algemeenen leiddraad bij het instellen van schoonheids-commissies. Door den Voorzitter wordt medegedeeld dat deze zaak afhankelijk is gesteld van hetgeen bij de reorganisatie der Amsterdamsche S. C. zal worden geregeld. Deze regeling is echter nog al niet tot stand gekomen.

Schrijven van het Comité van Actie tegen de schending van het Gooi, met verzoek een afgevaardigde te benoemen voor de vergadering van 7 October e.k. waarin de oprichting van een centraal lichaam tegen de schending van stad en land zal worden overwogen.

Er wordt naar aanleiding van dit schrijven eenigen tijd gediscussieerd betreffende de vraag of deze actie alleen bedoeld is voor het Gooi alleen, dan wel voor het heele land.

De vergadering machtigt intusschen het Bestuur een tweetal afgevaardigden, zonder bepaald mandaat, te benoemen.

Punt 4 van de Agenda. Algemeene Regelen betreffende de Rechtsverhouding tusschen architect en Opdrachtgever.

Alvorens tot de bespreking van dit onderwerp over te gaan, vestigt de Voorzitter er nog eens nadrukkelijk de aandacht op dat de Algem. Regelen zijn aangenomen en dat er thans alleen nog discussie mogelijk is over de vóór 10 Augustus j.l. ingezonden opmerkingen.

Deze betreffen de volgende artikelen: art. 1, 3, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15—21—22, 23 en 33.

De Voorzitter stelt de bespreking over deze artikelen en de voorgestelde wijzigingen ervan achtereenvolgens aan de orde.

De volledige naam van de Algemeene Regelen werd, overeenkomstig het advies van het Bestuur vastgesteld als volgt: *Algemeene Regelen betreffende de Rechtsverhouding tusschen Architect en Opdrachtgever en de honoreering van den Architect.*

Bij artikel 1 wordt een redactiewijziging voorgesteld door Mr. Rosenboom om, in de plaats van „opgedragen werk" te zetten *„een hem gegeven opdracht"*, aangenomen.

Over artikel 3 ontspint zich een vrij langdurige discussie naar aanleiding van een voorstel van den Kring „Maastricht" om de verplichting van overlegging alleen te stellen wanneer de bouwheer de condities vraagt, en overigens wel de wenschelijkheid doch niet de verplichting tot overlegging der Algemeene Regelen vast te leggen. Dit voorstel wordt ondersteund door den Kring „Leeuwarden".

De voor en tegen van de verplichte overlegging worden nog eens tegen elkaar opgewogen.

Op grond, dat enkele leden voor zich vrijheid van handelen wenschen te behouden ten aanzien van de overlegging van de tabel, om dit over te laten aan en afhankelijk te stellen van de verhouding die er tusschen den architect en den opdrachtgever bestaat, wijst de Voorzitter er nog eens uitdrukkelijk op, dat de verplichting tot overlegging al de hieruit voortvloeiende moeilijkheden voor den architect ondervangt, omdat de architecten zich kunnen beroepen op het besluit van den B.N.A.

Ten slotte wordt met 25 tegen 6 stemmen het Bestuursvoorstel aangenomen, dat inhield de ongewijzigde handhaving van het besluit van 8 Juli 1922.

In artikel 8 wordt het woord „bepaald" veranderd in *„overeengekomen"*. Zonder discussie werden vervolgens de adviezen van het Bestuur met betrekking tot de wijzigingsvoorstellen van artikel 10, 11 en 12, ingediend door den Kring „Haarlem" en opgenomen in het officieel gedeelte van No. 36 van het Bouwk. Weekblad aangenomen. *Als gevolg hiervan is het op 8 Juli jl. ingelaschte artikel 12 vervallen.*

Bij artikel 13 lichtte de heer Wouter Bettink zijn bezwaren, door den Kring „Den Haag" ondersteund, tegen de redactie van de slotalinea uitvoerig toe. Zijn voorstel om de clausule, dat de architect voor onderdeelen, die door specialiteiten worden ontworpen en/of uitgevoerd geen verantwoordelijkheid draagt, te wijzigen in: „beperkt zich de verantwoordelijkheid van den architect tot de keuring van het hoofdontwerp en respectievelijk de globale uitvoering hiervan," bleek gebaseerd op het standpunt dat de principaal in zijn architect iemand wil zien die verantwoordelijk is.

Het verschil van opvatting over de beteekenis van dit artikel bleek hierin te liggen dat de heer Bettink het woordje „indien" niet opvatte in zijn facultatieve beteekenis, waardoor zijn bezwaar vervalt, omdat het altijd mogelijk blijft dat de architect de verantwoordelijkheid wel op zich neemt. Het voorstel van het Bestuur om de huidige redactie van artikel 13 ongewijzigd aan te nemen, wordt met 1 stem tegen aangenomen.

Daarna wordt de opmerking van den Kring „Rotterdam" om in dit artikel achter „specialiteiten op die gebieden" in te lasschen *„hetzij adviseurs of leveranciers"* overgenomen.

Artikel 14 wordt aangenomen volgens de redactie door het Bestuur voorgesteld, luidende: *Elke door den architect te vergoeden schade is steeds beperkt tot het bedrag van het hem ter zake van het onderdeel der opdracht, waarbij de fout is begaan, competeerende honorarium, met dien verstande, dat het totaal van eventueel te vergoeden schade, nooit meer kan bedragen dan de helft van het den architect toekomende totaal honorarium.*

Artikel 15. Aangenomen wordt de redactiewijziging voorgesteld door den Kring „Rotterdam", zoodat het artikel thans luidt: *„De in dit hoofdstuk omschreven aansprakelijkheid van den architect is beperkt tot den duur van 3 jaren na de uitvoering van de opdracht."*

Bij artikel 21 sub *f* ontspint zich wederom een kleine discussie, doch de oorspronkelijke redactie wordt ongewijzigd gehandhaafd. De heer Bettink geeft te kennen tegen de oorspronkelijke redactie te zijn.

Artikel 22. Op artikel 22 waren drie bemerkingen ingezonden. De heeren Heineke en Kuipers wenschten ook voor klasse C een kolom voor de werkteekeningen en een wijziging in de percentsgewijze onderverdeeling van het honorarium. De heer Stuivinga deed omtrent dit laatste eveneens een voorstel, terwijl de heer Verschuyl voorstelde de honorariumtabel te verdeelen in vier klassen, zooals de tegenwoordige. Over de percentsgewijze onderverdeeling vindt geen discussie plaats, nadat de Voorzitter er op gewezen heeft dat de eenmaal aangenomen regeling hiervan steunt op het inzicht van de groote meerderheid van de vorige vergadering. De voorstellen Heineke en Kuipers en Stuivinga worden dan ook niet behandeld. Het voorstel van den Heer Verschuyl wordt eveneens afgewezen, nadat deze op zijn voorstel had toegelicht, dat het bedoeld was als een ondervanging van artikel 33. Aangezien de klasse-indeeling der tabel echter onvoorwaardelijk gelden blijft voor het heele land, werd ook het voorstel van den heer Verschuyl afgewezen.

Van de voorstellen om wijziging te brengen in de bedragen genoemd in artikel 23 voor de honoreering van conferenties, adviezen en andere werkzaamheden van den architect en voor de vergoeding van reizen, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, worden van de ingediende voorstellen door de Kringen „Haarlem" en „Rotterdam" en door de heeren Zoetmulder en Verschuyl, op advies van het Bestuur de bedragen door den Kring „Rotterdam" voorgesteld, aangenomen.

De betreffende alinea's uit artikel 23 luiden nu definitief: *„Voor conferenties, adviezen, berekeningen of andere werkzaamheden voor den architect, direct met de uitoefening van zijn beroep in verband staande: a. op het bureau van den architect per uur minstens f 8,— ; b. buitenshuis maar in de woonplaats van den architect per uur minstens f 10,—. Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht. Voor reizen niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk wordt berekend behalve de reiskosten voor personen en bagage zoomede verblijfkosten: a. voor een dag zonder overnachten minsten f 40,— ; b. voor een dag met overnachten minstens f 60,—.*

Op artikel 33 waren 4 voorstellen ingekomen te weten: van den Kring „Haarlem" het te doen vervallen, van den Kring „Rotterdam" het te verduidelijken, van den heer Verschuyl het te doen vervallen in verband met zijn voorstel omtrent art. 22, van den heer Zoetmulder om de vermindering van klasse 2 te stellen op $^1/_{10}$ in plaats van $^1/_5$ zulks alleen echter voor de honoraria. De Kring „Leeuwarden" berichtte accoord te gaan met het voorstel „Rotterdam" en deed tevens het voorstel te bepalen dat de Kringen zullen vaststellen hoe de tabellen zullen worden toegepast en dat de wijzigingen na goedkeuring door het Bestuur verbindend worden voor alle leden.

De Voorzitter deelt mee, dat gebleken was dat sommigen meenden dat de oplossing, die door het Bestuur was aan de hand gedaan om de mogelijkheid van dispensatie voor het aanhouden der minima der Tabel, niet in de Regelen zou worden opgenomen maar dat die mogelijkheid van dispensatie alleen zou worden vastgelegd in de notulen der besprekingen, waardoor — terecht — veel van de praktische waarde der oplossing zou vervallen. De Voorzitter geeft echter te kennen, dat het wel degelijk de bedoeling is de mogelijkheid van dispensatie in artikel 33 te formuleeren, en hij doet het volgende voorstel betreffende de redactie van artikel 33: *„De in deze regeling aangegeven minima honoraria gelden voor het geheele land, evenwel blijft voor bijzondere gevallen de mogelijkheid van dispensatie door het Bestuur open, zoodanig dat op voorstel van en in overleg met eenen Gewestelijken Kring van den B.N.A., in een bepaalde Gemeente of in bepaalde Gemeenten voor een zekeren tijd een lager honorarium dan het minimum der tabel kan worden gedeclareerd".*

Met dit voorstel kon de vergadering zich vereenigen behalve met de woorden voor *bijzondere gevallen*, welke zullen worden *geschrapt*.

Hiermee is de behandeling van de laatste wijzigingen afgeloopen en brengt de Voorzitter nogmaals hulde aan den volhardenden arbeid van de Commissie, door haar gedurende de lange behandeling van dit onderwerp verricht. Namens de vergadering dankt de heer Meyerink met enkele woorden het Bestuur voor de krachtige wijze waarop het dit zoo belangrijke werk van de Algemeene Regelen heeft weten door te voeren, en tot stand te brengen.

Het ligt in de bedoeling, indien mogelijk, de Alg. Regelen op 1 November a.s. in werking te doen treden, en ze dan verkrijgbaar te doen stellen.

De heer Wentink geeft in overweging, de honorarium-tabellen afzonderlijk te doen drukken.

De Voorzitter acht het, ter wille van de eenheid in het stuk, zeer ongewenscht uittreksels daarvan afzonderlijk verkrijgbaar te stellen. De vergadering stemt hiermede in.

Hierna leest de Voorzitter een schrijven voor van Mr. Rosenboom waarin deze er de aandacht op vestigt, dat het gewenscht is dat bij de in werking treding van de Algemeene Regelen ook de Geschillen Commissie, genoemd in artikel 44, is benoemd. Voorts acht Mr. Rosenboom het wenschelijk dat de leden van de huidige commissie ook in de nieuwe commissie zullen zitting nemen ter wille vooral van de continuïteit.

Nadat de vergadering heeft te kennen gegeven met deze oplossing van Mr. Rosenboom accoord te gaan, wordt tot stemming voor de zes nieuwe leden overgegaan.

Bij de eerste vrije stemming werden gekozen de heer van Goor met 23, de heer Meyerink met 25, de heer Versteeg met 21 van de 32 uitgebrachte stemmen. Bij de tweede vrije stemming werd gekozen de heer Reus met 16 van de 29 stemmen. Bij de herstemming tusschen de heeren de Wijs de Bazel, Schaap en Smits, die in de tweede vrije stemming de meeste stemmen op zich vereenigden, werd in derde stemming de heer Schaap gekozen met 19 van de 32 biljetten en in de vierde stemming de heer Smits met het hoogste aantal stemmen. Besloten werd de Heeren de Wijs en de Bazel te reserveeren voor lid, zoo een der benoemden mocht bedanken.

Aan al de benoemden zal schriftelijk worden gevraagd of zij de benoeming aanvaarden.

Bij de rondvraag informeert de heer Hamers naar de actie van het Bestuur inzake de vorderingen voor Woningbouw, en welke maatregelen het Bestuur denkt te treffen. De Voorzitter deelt mee dat het Bestuur niet van plan is zich bij een eerste afwijzing neer te leggen en dat het zooals bij den aanvang der vergadering is gezegd, inderdaad de bedoeling is in deze krachtig voor de belangen van de leden op te treden. Aangezien blijkt dat sommige leden zich niet hebben opgegeven, omdat zij niet zeker waren dat de bij hen in voorbereiding zijnde bouwwerken worden uitgesteld, zal alsnog de gelegenheid worden gegeven de circulaires te zenden en daarbij de aandacht worden gevestigd op artikel 4 der tabel.

De heer Zoetmulder vestigt er de aandacht op dat in het laatste nummer van het tijdschrift voor Volkshuisvesting wordt medegedeeld dat de Algemeene Regelen ook zullen gelden voor Woningbouw. De Voorzitter is van oordeel dat dit bericht voorbarig is; daarvan zal de Redactie van het tijdschrift in kennis worden gesteld. Voor Woningbouw blijft dus voorloopig nog de oude tabel gelden.

De heer Slothouwer brengt hierna de Tentoonstelling te Kopenhagen ter sprake en critiseert in scherpe bewoordingen de wijze waarop de Nederlandsche Bouwkunst te Kopenhagen is geëxposeerd geweest. Deze wijze was bedroevend en beneden peil. Hij protesteert tegen den Tentoonstellingsraad, die voor de inzendingen voor de Nederlandsche Bouwkunst te Kopenhagen de verantwoordelijkheid draagt. De heer de Bie vraagt als Voorzitter van den Tentoonstellingsraad aan den Voorzitter verlof na de pauze een uiteenzetting te mogen geven van de wijze waarop de Tentoonstelling te Kopenhagen tot stand kwam, en zijn meening over de tentoonstelling tegenover die van den heer Slothouwer te mogen stellen. Hierna werd gepauzeerd.

Na de pauze krijgt de heer de Bie het woord. De heer de Bie weidt uitvoerig uit over de vraag of de Tentoonstellingsraad het aangewezen lichaam was om de tentoonstelling te Kopenhagen te verzorgen, en concludeert, dat inderdaad de tentoonstellingsraad zich de bevoegdheid daartoe kon toekennen. Daarna gaf hij een exposé over de tentoonstelling te Kopenhagen zelf en de moeilijkheden die de Commissie daarbij heeft ondervonden. Ten slotte wees hij er op, dat het noodig is zoo spoedig mogelijk de verhouding vast te stellen tusschen den Tentoonstellingsraad en den B.N.A. In 1924 zal te Parijs een groote Int. Tentoonstelling worden gehouden op het gebied van Bouw- en Sierkunst, en wil de Nederlandsche Bouwkunst aldaar goed voor den dag komen dan zal de actie met groote kracht moeten worden gevoerd.

De heer Versteeg, tweede vertegenwoordiger van den B.N.A. in den Tentoonstellingsraad, verklaart, dat hij den aanval van den heer Slothouwer niet behoeft te pareeren, omdat deze niet gaat tegen de keuze der inzenders voor de afdeeling bouwkunst zooals de Tentoonstellingsraad die heeft opgevat en waarbij spreker betrokken is geweest, doch uitsluitend over de wijze van exposeeren, hetgeen aan een kleine Commissie was overgelaten waarin spreker geen zitting had.

De heer Slothouwer toont hierna met eenige voorbeelden aan hoe de wijze van exposeeren was en hoe de beste projecten een allerongelukkigsten indruk maakten.

Enkele leden toonen uit de mededeelingen van den heer Slothouwer den indruk te hebben gekregen, dat het resultaat poover is geweest. Daartegenover blijft de heer de Bie als zijn meening stellen dat het resultaat zoo bedroevend niet was en dat men wel degelijk rekening moet houden met de omstandigheden en de middelen.

De heer Slothouwer concludeert alsnog dat wat er was, niet representatief kon genoemd worden voor de architecten die werk hebben ingezonden en op grond hiervan acht hij den Tentoonstellingsraad in zijn tegenwoordige samenstelling onbevoegd dergelijk werk te doen.

Aangezien de heer de Bie in verband met zijn afvaardiging van den B.N.A. in den Tentoonstellingsraad naar aanleiding van de critiek de portefeuillekwestie laat doorschemeren, verklaart de Voorzitter, dat de vergadering niet bevoegd was ten aanzien hiervan eenig besluit te nemen; hij sluit daarop de discussie met de toezegging aan de leden, dat de verhouding tusschen den tentoonstellingsraad en de afvaardigende vereenigingen zoo spoedig mogelijk zal worden ter hand genomen.

Niets meer aan de orde zijnde wordt hierna de vergadering gesloten.

Na de vergadering werd onder leiding van Ir. J. de Bie Leuveling Tjeenk architect van het Jaarbeursgebouw dit gebouw bezichtigd, waarbij in het bijzonder de aandacht werd geschonken aan de verwarmingsinstallatie en het overdruk-ventilatie-systeem. Aan het eind van den rondgang bedankte de Voorzitter met enkele woorden den heer de Bie voor zijn geleide, en zijn uitvoerige toelichtingen.

PARAMENJE-KERK TE PSKOW MET VRIJSTAAND KLOKKENHUIS. 1444.

RUSSISCHE BOUWKUNST.

De Russische bouwkunst heeft zich in West Europa in weinige belangstelling mogen verheugen.

Te zeer is de oude Russische bouwkunst steeds maar aangezien voor een onbelangrijke uitlooper van den Byzantijnschen stijl en de nieuwere bouwkunst voor een wat minderwaardige Lodewijk-navolging, om haar een plaats te gunnen in de belangstelling, die de beschaafde helft van Europa voor zijn eigen bouwkunst wèl wist te wekken en levendig te houden. De algemeene boeken over kunstgeschiedenis bevatten heel weinig over de Russische bouwkunst en met een notitie over de grootte van het — den kinders reeds bekende — Kremlin en een tirade over de wonderlijkheid van de Basilius-kerk te Moskou is doorgaans deze bouwkunst afgehandeld. Wel schreef in 1877 Viollet-le-Duc een apart boek over de Russische kunst (l'Art russe), maar het gezag van deze autoriteit vermocht niet de zwakheid van dit boek te rechtvaardigen. De schrijver was niet in Rusland geweest en kende de Russische bouwkunst alleen uit afbeeldingen!

Eerst in de laatste jaren is men bezig de bijzonderheden en de schoonheden van de architectuur van Rusland na te vorschen. Rusland is nu aan de beurt. Veel heeft daartoe bijgedragen de arbeid van den schilder en schrijver Igor Grabar. Jarenlang heeft deze het onmetelijke Russische land doorkruist; hij bezocht de meest afgelegen provinciën, dorpen en kloosters, archieven, maakte opmetingen en fotografieën, en begon in 1907 met de uitgaaf van een grootsch opgezette Geschiedenis van de Russische kunst. De oorlog onderbrak het werk en waarschijnlijk voor goed. Want in 1914 werd bij een pogrom al het kostbare platenmateriaal verwoest.

Uit de voor 1914 verschenen deelen heeft nu de heer Alexander-Eliasberg een geschiedkundig overzicht van de Russische Bouwkunst opgesteld, dat thans verschenen is bij den uitgever Georg Müller te München onder den naam: „Russische Baukunst."

In 160 illustraties krijgen wij een beeld van de Russische bouwkunst van ± 1000

KERK VAN DE VERHEERLIJKING VAN CHRISTUS TE NOWGORÒD. 1198.

tot ± 1800 en in een beknopten tekst leeren we er de voornaamste geschiedkundige en andere bijzonderheden van kennen. Niet alleen zijn deze interessant als wij vernemen dat — toevallig weet men dit — de Kerk van Maria-geboorte te Moskou (1649—1652) 800 roebels heeft gekost, maar ook worden verschillende bouwmethoden beschreven en vernemen we b.v. dat Moskou, na den brand van 1812, volgens een bepaald bebouwingsplan werd herbouwd. Er mocht geen huis gebouwd worden of de voorgevel moest eerst goedgekeurd zijn door een, door de stad aangestelde commissie, aan wier hoofd de begaafde Ossip Iwanowitsch Beauvais (een Rus) stond. Deze had vóór 100 jaar dezelfde functie als nu onze Vijzelstraat bebouwing-adviseur.

De schrijver behandelt achtereenvolgens de verschillende centra van beschaving, die elkaar chronologisch opvolgden: de oude architectuur te Nowgorod, (ten zuiden van Petersburg) van 1000—1300, die te Pskow (Pleskau) met de typische klokkentorens (zie de hierbijgaande afbeelding), vervolgens die van Moskou, en van Petersburg.

Bij het doorbladeren van dit boek komt de gedachte bij ons op, waar en waarin toch het element ligt, dat deze bouwwerken zoo kennelijk anders maakt dan die buiten Rusland. Hoe komt het, dat we deze monumenten, met hun Byzantijnsche, Romaansche, Italiaansche en Fransche reminisenties, toch niet kunnen plaatsen buiten het grensgebied van het Russische rijk.

Ligt het aan de kilheid van die kerkjes op de onmetelijke sneeuwvlakten, die dit land voor meer dan de helft overdekken? Ligt het aan de stemming in de oneindige steppen, van dat Russische vlakke land, waarop zich, zoo verlaten, deze monumenten, verheffen.

Ligt het alleen aan het bijzondere bouwdeel, de kokoschnik, de half-cirkelvormige opstapelingen voor den overgang van den vierkanten bouw op het achtkant, een bouwmotief dat wij nergens anders kennen? Of is het die, wat onbeheerschte fantasie, die zoovele bouwwerken bekroonde met een overvloed van koepels, van vreemdsoortigen vorm en kunstige versiering? Of ligt het dieper. Reflecteeren deze muren en koepels, iets van hetgeen leefde in de ziel van den moesjik, dien eeuwenlang onderdrukt, ge-

KERK VAN DE VERHEERLIJKING VAN CHRISTUS IN HET DORP
OSTROW BIJ MOSKOU.
MIDDEN XVI EEUW.
ILLUSTRATIE UIT: „RUSSISCHE BAUKUNST". GEORG MÜLLER VERLAG.

KERK OP DE BEGRAAFPLAATS TE KISHI MET
22 KOEPELS. XVIII EEUW.
ILLUSTRATIE UIT: „RUSSISCHE BAUKUNST". GEORG MÜLLER VERLAG.

slagen, en domgehouden Russischen boer. Er ligt iets melancholieks in deze bouwwerken, dat de uitbundigheid van vormen en decoratie overschaduwt.

Ik geloof niet dat het platenmateriaal ons het antwoord brengen kan.

Vooral in hun isolement, zoo verlaten van de menschen en van de directe uitingen van het leven, zullen deze bouwwerken niet te doorgronden zijn, dan in de werkelijkheid gezien.

Misschien zal Rusland, zich in de naaste toekomst in belangstelling mogen verheugen, — méér dan de twijfelachtige, die er nu bestaat — voor zijn kunst. En mogelijk zal dan, bij nauwkeurige studie blijken, dat de Russische bouwkunst niet gemist kan worden, om te zamen met die van het Westen en het Oosten, de banen te vinden, waarlangs de bouwkunst, als uiting van den menschelijken geest, zich heeft bewogen.

J. P. M.

DE GEMASKERDE ARCHITECT.

In een der Zuidelijke bladen kwam de volgende advertentie voor:

AANBESTEDING.

Het BESTUUR der STICHTING „MOEDERHEIL" gevestigd te Breda zal op DINSDAG 26 DEZER des namiddags ten 4 uur in het lokaal „Sancta Maria" aan de Nieuwstraat No. 18 te Breda onder R.K. Aannemers **AANBESTEDEN:**

Het bouwen van een gebouw ten behoeve der Stichting „Moederheil",

op een perceel Kad. bekend gemeente Ginneken, Sectie I, No. 3537 aan de Valkeniersdreef.

Bestek en teekeningen zijn verkrijgbaar tegen betaling van f 25.— per stel aan de „St. Magdalena Stichting" Willemstraat No. 18 te Breda, elken werkdag van 10 tot 11 en van 2 tot 4 uur. Onbeschadigde teekeningen met bestek kunnen uiterlijk 2 dagen na de besteding worden ingeleverd en wordt alsdan f 15.— gerestitueerd.

Aanwijzing op het bouwterrein Maandag 25 dezer des voormiddags ten 10 uur.

Gegadigden zullen hebben bemerkt dat in deze advertentie eenigerlei aanduiding omtrent den betrokken architect ontbreekt. Maar vreemder is het, dat ook het Bestek en de teekeningen zelve geen aanwijzing bevatten wie van het gebouw ten behoeve der Stichting „Moederheil" de architect toch wel zou kunnen wezen.

Het is toch geen gewoonte, dat een architect bij het aanbesteden van zijn bouwwerken, zich zóó op den achtergrond plaatst, vooral omdat hij zijn persoon als de Directie toch moet laten gelden.

Wat lezen we echter in het onderhavige bestek?

„Voorschriften voor de uitvoering. Art. 21. l. a.

„Door Directie wordt verstaan: Het Bestuur der Vereeniging bijgestaan door den bouwkundigen adviseur en den met de dagelijksche leiding te belasten bouwkundige."

Begint ons hier het spoor totaal bijster te worden, gelukkig vinden we ten leste in het bestek een nonchalant gevouwen briefje van den volgenden inhoud:

Breda, September 1922.

M.M.

Indien U bij het nazien der bestedingsstukken of bij het maken Uwer begrooting op detailzaken stuit waarover U inlichtingen wenscht, gelieve U dan te wenden aan onderstaand adres.

Het ligt in mijn voornemen om Zaterdagmorgen 23 dezer des voormiddags vanaf 9 uur in het gebouw „Sancta Maria" aan de Nieuwstraat te Breda aanwezig te zijn voor het eventueel geven van inlichtingen.

Ook zijn daar 8 dagen voor de besteding monsters gedeponeerd van metselsteenen, tegels, pannen, ijzerwerken enz. De laatste dagen de besteding voorafgaande zullen ook detailteekeningen aanwezig zijn.

Hoogachtend,

A. M. Schoenmakers, architect

Tegelscheweg 38, Venlo.

Er zal voor deze eigenaardige wijze van werken wel een bepaalde reden zijn, maar al is zij nog zoo bepaald, vreemdsoortig blijft zij toch.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

Constructie van Gebouwen door Prof. J. G. Wattjes, 4e deel. — Kappen. — 488 bladz. 1036 figuren. Prijs geb. f 32.50. Uitg. N. V. Wed. J. Ahrend & Zn. Amsterdam.

Met dit 6e stuk is deel 4 voltooid, het bevat 't slot van Hoofdstuk 10, Gewapend beton spanten (zie B. K. W. No. 19 '22), Hoofdstuk 11, Ontwerp en uitvoering van bekappingen. Hoofdstuk 12, Tent-, Koepel- en Torendaken. Hoofdstuk 13. Zaagdaken van Hout- IJzer en Gewapend beton.

De Hoofdstukken 10—12 en 13 bevatten van eenige uitgevoerde werken in het binnen- en buitenland, de toegepaste constructies, waardoor we 'n beeld verkrijgen hoe de constructeurs-in-de-praktijk werken, hetgeen zoo beschouwd wel interessant is.

Critiek op deze hoofdstukken is niet te geven, daar de berekeningen en gegevens als: belastingen en eischen enz. ontbreken.

Hoofdstuk 11 maakt 'n uitzondering, daarin is schrijver moederlijk bezorgd, wat, we herinneren 't ons nog wel, zeer vermoeiend is.

'n Enkele greep. Bladz. 422. „Bij den bouw van een gebouw is het gewenscht, dit zoo spoedig mogelijk onder de kap te brengen".

Bladz. 422 en 435 „de spanten moeten vooruit gereed gemaakt worden". Bladz. 436. „Om de spanten in een plat vlak te brengen, worden de zwiepingen of schoren, nadat ze aan het spant zijn bevestigd, (wat zègt U) iets getrokken of gedrukt, gehaald of gebracht (nu nog naar plaatselijk dialect „'n haartje brengen," „'n tikkie halen") het andere einde moet aan een vast punt (o, Galileï) bevestigd worden" (men mocht eens 'n kalkkuip op 't oog hebben).

Maar.... hier heb 'k de Achillespees. Laat den Timmerman, wat des Timmermans is, het academisch behandelen van onderwerpen waar 'n krullejongen „z'n-hand-niet-voor-omdraait" kan daardoor niet voorkomen worden; experimenten in 't algemeen, en deze in 't bizonder, maakt men door praten niet tot z'n eigendom:.... dòèn; alleen 't zelf-verworvene heeft blijvende waarde, of met 'n kleine variatie „This above all; to thine ownself be true".

Het schema door Prof. Dresden voorgesteld is richting-gevend; voor hen die

Z. H. G.'s opvattingen wenschen te kennen, te steunen, of te bestrijden, zij verwezen naar Ir. D. Dresden. De verwerking van den Hoogere Burgerscholier tot ingenieur, inaugurale rede, Amsterdam, Swets & Zeitlinger en 't Algem. Handelsblad van 23-9-'22 Avondblad.

Gewapend beton. Handleiding tot het maken van eenvoudige berekeningen ten dienste van Middelbaar Technisch Onderwijs en eigen studie door Ir. A. W. C. Dwars, oud directeur der M. T. S. te Utrecht, 87 bladz. 63 fig. Prijs f 2.25. Uitgever Æ. E. Kluwer, Deventer.

Inhoud: Zuivere druk. — Buiging. — T-balken op twee steunpunten. — T-balken op meer dan twee steunpunten. — Aanhangsel.

De hier gegeven handleiding is de eenigszins aangevulde leergang, door schrijver destijds aan de M. T. S. te Utrecht gegeven.

Statische berekeningen, als 't opmaken van momenten, dwarskrachten en de beginselen der spanningsleer worden bekend ondersteld, terwijl het mogelijk was, bij de berekeningen het gebruik van formules belangrijk te beperken, door ze grootendeels uit te voeren met behulp van de grafieken van A. A. van Vooren. (Zie Bouwk. Weekbl. No. 40, 1918).

Met het reeds verschenen werkje Beton en Gewapend beton (zie Bouwk. Weekbl. No. 47, 1918) vinden de bouwkundigen hùn deel van deze materie begrensd, zij zullen den schrijver dankbaar zijn voor het uitgeven van deze pittige, op zoo'n soepele wijze gegeven lessen.

SCHB.

Der Krupp'sche Kleinwohnungsbau. Text von Dr. Ing. H. Hecker. Heimkultur-Verlagsgesellschaft. Wiesbaden.

Een van de zeer vele boeken die de Heimkultur-Verlagsgesellschaft over Heimkultur uitgeeft, „omdat er in Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland ver over de $2^1/_2$ millioen woningen te kort zijn". Het verband tusschen beide is duister en zonderling, als men dit werkje ziet. Want als men op de in dit boekje afgebeelde wijze $2^1/_2$ millioen woningen moet bouwen, komt men er wel! Het is bekende Duitsche Hochromantik van 15 jaar terug, misschien tòen wat aardigs, maar nu iets vervelends.

De illustraties van de woningbouw Emscher Lippe en Altenhof zijn over 't algemeen te grauw, te kleurloos, de teekeningen zijn stug en weinig vriendelijk.

J. P. M.

INGEZONDEN.

Door onze geachte redactie is er in het Bouwk. Weekbl. van 2 Sept. j.l. reeds op gewezen, waarom het doel van een prijsvraag voor een deel niet kan worden bereikt.

Nog moeilijker wordt het, wanneer het programma voor de prijsvraag onvolledig is en bovendien een gestelde vraag onjuist beantwoord wordt. Wat toch is het geval?

1ste werd in het programma geen melding gemaakt van verplichte voortuinen aan de Kastanjestraat, welk verzuim ± 6 weken na datum van uitschrijving der prijsvraag in het Bouwk. Weekbl. per geluk wordt hersteld.

2de wordt in antwoord op vraag 9 gezegd, dat laagbouw in overleg met het B. en W. toezicht kan worden toegestaan. Het is mij echter na gedaan onderzoek te bevoegder plaatse gebleken, dat zulks niet het geval is en op deze strook van 3^5 M. in geen geval mag worden gebouwd. Dit laatste is zeker van gewicht van belanghebbenden om hen voor mogelijke teleurstelling te sparen.

C. M. EVERS.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 42. 21 OCT. 1922. INHOUD: Ledenvergadering van den B. N. A. op Zaterdag 28 October 1922 des v.m. half elf in den Haagschen Kunstkring, Binnenhof 8, (aan de zijde van den Hofsingel) den Haag. — Inwerkingtreding Algemeene Regelen. — Nieuwe Leden. — Hulp aan Duitsche en Oostenrijkschc collega's Architecten. — Ontslag Rijksbouwmeester. — Rectificatie. — Ontwerp voor vier betonwoningen te Brussel, door J. M. v. Hardeveld, Arch. B. N. A. — Tentoonstellingen, door G. J. Rutgers. — Nog eens „een Clippeltje", door P. J. Declippel, Hoofdinspecteur bij het Gem. Bouw- en Woningtoezicht en J. P. M. — Ingezonden, door J. P. Stok Wz. en J.P.M.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP ZATERDAG 28 OCTOBER 1922 DES V. M. HALF ELF IN DEN HAAGSCHEN KUNSTKRING, BINNENHOF 8, (AAN DE ZIJDE VAN DEN HOFSINGEL) DEN HAAG.

Het Bestuur van den Haagschen Kunstkring heeft den B. N. A. voor zijn vergadering op 28 October a. s. zijn lokaliteiten op het Binnenhof aangeboden, daarbij de gelegenheid schenkend te beschikken over alle zalen, die de Kunstkring heeft.

Het Bestuur van den B. N. A. heeft dit aanbod vriendelijk aanvaard en hoopt dat de hoffelijkheid van den Haagschen Kunstkring door onze leden beantwoord zal worden door een drukke opkomst.

AGENDA.

1. Notulen.

Het concept dezer notulen is opgenomen in No. 41 van het Bouwkundig Weekblad.

2. Mededeelingen.

3. Ingekomen stukken.

4. Voorstel van het Bestuur tot aanvulling en wijziging van het Huishoudelijk Reglement van den B. N. A. (wijze van stemmen), zie voor dit voorstel No. 40 van het B. W.

5. Bespreking over het houden van kleine tentoonstellingen volgens het plan Rutgers, nader uitgewerkt door den Kring „Den Haag", in de volgende hoofdlijnen:

De leden, zonder daarvoor speciaal te worden aangewezen, zenden hun werk in bij den Secretaris van den Gew. Kring, zoodra zij iets hebben, dat zij voor deze soort tentoonstelling geschikt achten; daarbij dienen ze zichzelf niet te critisch te beoordeelen, want anders komt er niets binnen.

Om de drie maanden wordt een datum bepaald door het Bureau van den B. N. A., waarop de verzamelingen van de diverse Kringen aan het Bureau worden ingewacht. Van Amsterdam uit wordt een rooster opgemaakt van de tentoonstellingen in de Gew. Kringen. Op deze wijze zou men dus 4 tentoonstellingen per jaar kunnen krijgen, hetgeen om te beginnen, zeker voldoende is.

6. Rondvraag.

In overleg met het Bureau van den Kring „'s-Gravenhage" is het volgende programma opgemaakt:

Van 's v.m. $10^1/_2$—1 uur:	Vergadering.
Van 1 uur tot 2 uur:	Koude lunch in den Haagschen Kunstkring (ad f 2.50 p. p.)
Van 2 uur tot 3 uur:	Zoo noodig voortzetting der vergadering.
Van 3 uur tot $4^1/_2$ uur:	Excursie, onder leiding van het Bureau van den Kring „'s-Gravenhage" naar de uitbreiding van 's-Gravenhage West. z.g. Laan van Meerdervoort II, Houtrust en Zorgvliet.
± $4^1/_2$ uur:	Ontbinding en daarna, voor hen, die het wenschen, bezoek aan de Societeit van den Haagschen Kunstkring.

VERZOEK.

Ten gerieve van de bediening in den Haagschen Kunstkring is het wenschelijk het aantal deelnemers vooruit op te geven. De leden worden daarom verzocht hun deelname aan de vergadering, ook indien deze slechts hoogstwaarschijnlijk is, even te berichten aan het Bureau van den B.N.A.

INWERKINGTREDING ALGEMEENE REGELEN.

De nieuwe Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever en de honoreering van den architect, treden 1 November 1922 in werking.

Zij zijn van toepassing op alle nieuwe opdrachten, die van dien datum af worden verstrekt, tenzij bij opdrachten van vóór 1 November 1922 tusschen partijen een overeenkomst is getroffen, waarbij bij voorbaat de nieuwe regeling toepasselijk is verklaard.

De Commissie van Geschillen volgens art. 43 van de Algemeene Regelen, bestaat uit de heeren: P. G. Buskens, S. de Clercq, C. N. van Goor, H. G. Jansen, Paul J. de Jongh, M. Meyerink, B. J. Ouëndag, H. A. Reus, Ir. W. F. C. Schaap, J. Verheul Dzn., G. Versteeg en Ir. W. K. de Wijs.

De Commissie van Geschillen volgens de oude tabel blijft in functie, zoolang geschillen voortspruitende uit opdrachten, waarop de oude tabel nog toepasselijk is, berecht zullen moeten worden overeenkomstig de bepalingen dier oude tabel.

De nieuwe Regelen en de daarin genoemde Commissie van Geschillen zullen, voor zoover partijen ze niet uitdrukkelijk op loopende opdrachten toepasselijk verklaren, alleen voor toekomstige gevallen gelden.

De nieuwe Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever en de honoreering van den architect, zullen vanaf Maandag 30 October verkrijgbaar worden gesteld uitsluitend aan het Bureau van den B. N. A.

De prijs bedraagt voor de leden en aspirant-leden van den B. N. A. f 0,50 per stuk; voor nietleden van den B. N. A. f 2,— per stuk.

NIEUWE LEDEN.

Sedert de vorige opgaaf zijn als lid van den B. N. A. toegetreden de heeren:

B. Hoogstraten te Deventer (was aspirant-lid); J. van Laren te Hilversum; C. B. Posthumus Meyjes Jr. te Haarlem; A. Stahlie te Schiedam.

HULP AAN DUITSCHE EN OOSTENRIJKSCHE COLLEGA'S ARCHITECTEN.

Op de laatste ledenvergadering is ter sprake gekomen, zulks naar aanleiding van een brief van den kring Deventer, de Duitsche en Oostenrijksche collega's in den a. s. winter behulpzaam te zijn, door hun kinderen groot of klein, die daarvoor door omstandigheden in aanmerking komen, korter of langer tijd in onze gezinnen op te nemen.

Het Bestuur van den B.N.A., zal zich hiertoe wenden tot de besturen van de bonden onzer collega's in Duitschland en Oostenrijk.

Het Bestuur van den B.N.A., dat uit de vergadering verschillende uitingen van sympathie met dit denkbeeld vernam, is gaarne bereid zijn bemiddeling te verleenen. Het zal zich hiertoe wenden tot de besturen van de bonden onzer collega's in Duitschland en Oostenrijk, met een opgaaf, welke architecten in Nederland bereid zijn kinderen in hun gezinnen op te nemen.

In verband hiermede ziet het Bestuur bereidverklaringen hiertoe, eventueel met bijzondere voorwaarden, tegemoet voor zijn a. s. vergadering op Dinsdag 7 November a. s.

ONTSLAG RIJKSBOUWMEESTER.

Bij Kon. Besluit van 7 dezer is, met ingang van 1 Januari a. s. den heer D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester voor de landsgebouwen in het 2de district te 's-Gravenhage, op zijn verzoek, eervol ontslag als zoodanig verleend, onder dankbetuiging voor de vele en belangrijke diensten den lande wbeezen. (N. Rott. Crt.)

RECTIFICATIE.

In de boekbespreking in het nummer van 17 October jl. is een zinstorende fout geslopen. De aandachtige lezer zal reeds begrepen hebben dat het het woordje „niet" in den 5den regel van onder op pag. 405 is, dat hier bedoeld wordt. Er moet n.l. gelezen worden: „Maar . . . . . hier heb 'k de Achillespees. Laat den Timmerman, wat des Timmermans is, het academisch behandelen van onderwerpen waar 'n krullejongen „z'n-hand-niet-voor-omdraait" kan daardoor voorkomen worden; experimenten in 't algemeen . . . . . enz.

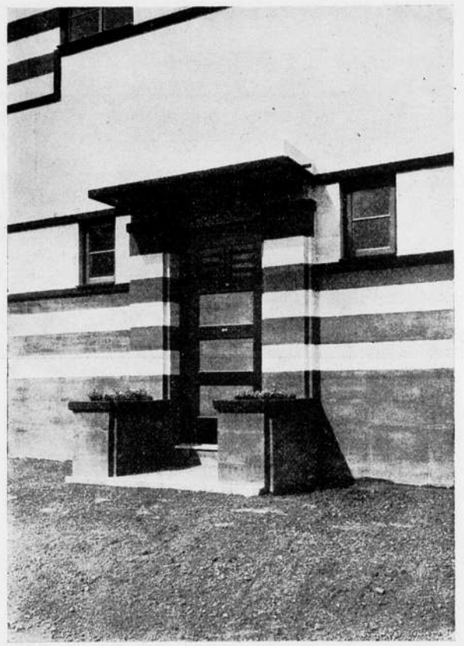

INGANG BETONWONING. J. M. VAN HARDEVELD. ARCHITECT.

ONTWERP VOOR VIER BETONWONINGEN TE BRUSSEL.

Door de Nationale Maatschappij voor Volkswoningbouw in België, welke zooveel is als hier te lande Afd. Volkshuisvesting van het Dep. van Arbeid, is in 1921 het initiatief genomen om op eenigszins groote schaal proefnemingen te doen met de toepassing van nieuwe materialen voor den Volkswoningbouw.

Zij heeft daartoe in de voorstad Anderlecht een proefveld aangelegd en is daarop begonnen met den bouw van een blok van drie arbeiderswoningen in baksteen.

Deze groep baksteenwoningen, geheel naar de regelen der kunst gebouwd en voorzien van eenig modern comfort, zou het „modelhuis" zijn, waaraan de andere te bouwen woningen, wat de kwaliteit betreft moesten worden getoetst. Er zouden dan proeven worden genomen betreffende den weerstand der buitenwanden tegen koude en warmte, regendoorslag, enz. Inwendig zouden de gehoorigheid, het absorbtievermogen der wanden worden beproefd, en verder gecontroleerd of de huizen aan andere algemeen te stellen eischen voldeden.

Ongelukkigerwijs heeft men de o.i. groote fout gemaakt de deelnemers aan den proefbouw te noodzaken met de nieuw te bouwen huizen de planindeeling en vormgeving geheel het modelhuis te volgen. Men meende dit billijkheidshalve voor de goede beoordeeling te moeten doen.

Ieder materiaal vraagt immers zijn eigen vormgeving en verschillende bouwsystemen, zelfs een eigen planindeeling. Zoo alleen kunnen materiaal en plan, en ten slotte ook de architectuur, tot hun recht komen.

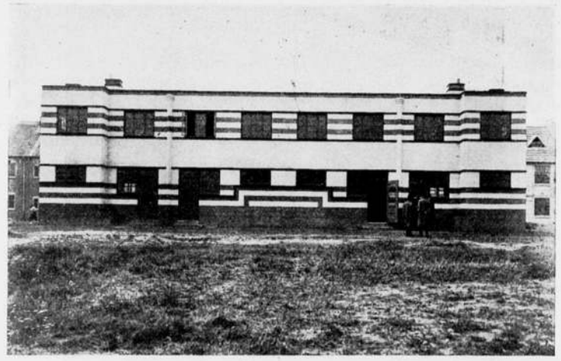

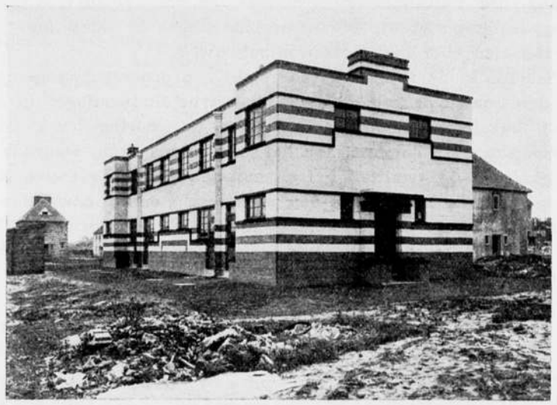

GEVELS BETONWONINGEN TE ANDERLECHT IN BELGIË.
ARCH. J. M. VAN HARDEVELD. B.N.A.

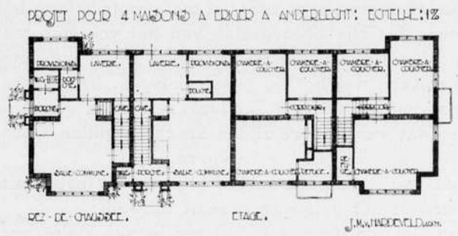

De meeste deelnemers van den proefbouw hebben zich trouw aan het hun gegeven recept gehouden en hun materiaal aangepast aan de voorgeschreven vormen en planindeeling.

De hierbij afgebeelde woningen zijn gebouwd in het Isola-systeem, dus geheel van betonblokken van daarvoor geëigende modellen en materiaalmengingen, terwijl strenge normalisatie der onderdeelen is doorgevoerd.

Wij hebben ons echter vanaf het begin tegenover de Belgische Maatschappij voor Volkswoningbouw op het standpunt gesteld dat men ons vrij moest laten in de wijze van verwerken van ons materiaal en geen gedwongen vormgeving zou opleggen. Zooveel het systeem het toeliet zouden wij dan het gegeven modelhuis benaderen.

De met de leiding der proefneming belast zijnde personen hebben onze zienswijze kunnen deelen en dispensatie der voorschriften verleend. Zelfs het voorgeschreven pannen dak, 't welk in het Isola-systeem niet thuis hoort, kon vervallen. Misbruik hebben wij van de ons gegeven vrijheid niet gemaakt. Wij hebben de uiterste soberheid in de vormgeving betracht. Architectonische fantasieën passen niet bij een systeem voor massabouw. Ze zouden ook spoedig vrij vervelend worden.

Het beton is hier als zelfstandig bouwmateriaal toegepast, in- en uitwendig ongepleisterd. Alleen zijn de gevels gesilicaat in frissche kleuren.

In het plan zijn de „laverie" en de ruime provisie- en kolenbergplaatsen typisch Belgisch. Een douche is iets nieuws, in den Belgischen arbeiderswoningbouw, alsmede de toepassing van vaste kasten. De huizen zijn gebouwd door de Société Belge des Bétons.

J. M. VAN HARDEVELD. ARCHT. B. N. A.

TENTOONSTELLINGEN.

In No. 20 van het B. W. verleende de Redactie gastvrijheid aan een artikel onder bovenstaanden titel. Het betoogde de wenschelijkheid van en het belang verbonden aan periodiek weerkeerende kleine exposities in eigen kring, eventueel te organiseeren door de Gewestelijke Kringen en zóó dat regelmatig het in elken kring bijeengebracht werk een tournée zou ondernemen langs de overige kringen. Beoogd werd de kennis van het werken der leden onderling te bevorderen; en zulks met het oog op de velerlei functies, die door de ledenvergaderingen aan een aantal leden moeten worden toevertrouwd.

Aan het slot van bedoeld artikel werd de meening der leden individueel, die van het Bestuur en die van de Bureaux der Gewestelijke Kringen gevraagd, teneinde, zoo mogelijk, tot een voorloopig plan te komen.

Sedert het verschijnen van dezen oproep werd gereageerd door onzen Directeur in het B. W. No. 22 en op meer enthousiaste wijze door den Kring Eindhoven bij monde van den heer Gewin in No. 23.

Het Bestuur schreef daarna o. m. „dat het met groote belangstelling van het voorstel „heeft kennis genomen; dat zijn beoordeelen van het voorstel, wat de détails betreft, „gevoegelijk kan wachten totdat de Kringen en de leden individueel zich daar meer „over hebben uitgesproken; dat het de proefnemingen, die blijkens het ingezonden stuk „van den heer Gewin door den Kring Eindhoven worden genomen met belangstelling „volgt en hoopt ook dat van andere zijden krachten zullen worden ingespannen om „de levensvatbaarheid van het plan te bewijzen."

Van enkele leden mocht ik persoonlijke blijken van instemming ontvangen, terwijl van den Kring Rotterdam het volgende bericht inkwam:

„In antwoord op Uw schrijven d.d. 5 dezer inzake klein-exposities en naar aan-„leiding van de behandeling daarvan in de Vergadering van den Kring Rotterdam d.d. „19 dezer, heb ik de eer U te berichten, dat in die vergadering, met uitzondering van „een vaag uitgesproken vrees voor de daaraan verbonden kosten, geen bepaalde ziens-„wijze met betrekking tot de idee van Klein-exposities werd uitgesproken en de ver-„gadering zich liefst richtte naar de houding van het Bestuur in deze aan te nemen".

De Kringen Deventer en Leeuwarden hebben een voorloopige mededeeling, meerendeels der Bestuurders persoonlijke meeningen inhoudende, gedaan in afwachting van de uitspraken der Kringvergaderingen; terwijl „Den Haag" het volgende schreef:

„In de laatste vergadering van den Kring 's-Gravenhage is Uw voorstel inzake „het houden van kleine tentoonstellingen besproken. Het is mij aangenaam U te kunnen „berichten dat de vergadering zich unaniem met Uw voorstel ingenomen verklaarde „en bij het Bestuur zal aandringen deze zaak met de meeste kracht te bevorderen."

Intusschen heeft het Bestuur het onderwerp op de agenda der eerstvolgende Ledenvergadering geplaatst onder bijvoeging van het resultaat van een nader uitwerken der gedachte door den Kring Den Haag, luidende als volgt:

„De leden, zonder daarvoor speciaal te worden aangewezen, zenden hun werk in bij „den Secretaris van den Gew. Kring, zoodra zij iets hebben dat zij voor deze soort ten-„toonstelling geschikt achten; daarbij dienen zij zichzelf niet te critisch te beoordeelen; „want anders komt er niets binnen. Om de drie maanden wordt een datum bepaald „door het Bureau van den B. N. A. waarop de verzamelingen van de diverse Kringen aan „het Bureau worden ingewacht. Van Amsterdam uit wordt een rooster opgemaakt van „de tentoonstellingen in de Gew. Kringen. Op deze wijze zou men dus 4 tentoonstellingen „per jaar kunnen krijgen, hetgeen, om mee te beginnen, zeker „voldoende is."

Gezien deze uitingen kan geconstateerd worden dat van geen enkele zijde tegen het idee bezwaren gemaakt zijn, integendeel is slechts instemming betuigd; alleen stelt men zich klaarblijkelijk den vorm eenigszins anders voor dan die oorspronkelijk bedoeld werd.

Bedoeld werd namelijk om in elken Gew. Kring periodiek, een collectie bijeen te brengen, en dan liefst met deelname van *alle* leden; welke collecties een tournée langs alle dertien kringen zouden maken; een soort opschuifsysteem dus, dat er voor zorgt dat in den bepaalden tijd de collecties van alle kringen bij alle kringen te zien zijn geweest.

Ieder lid heeft in dit systeem dus te zorgen voor één bijdrage per circulatieperiode, welke op één jaar zou kunnen worden gesteld.

Naar mijne meening moet ieder lid deze bijdrage verschuldigd zijn; zij het met slechts één onderwerp. Meent men de leden te moeten vrij laten al of niet deel te nemen, dan zal men van enkelen steeds, van anderen nimmer werk aantreffen en wordt het doel slechts ten deele bereikt.

Mij komt het voor dat ieder lid van den B. N. A. uit zijn productie van een jaar minstens één ontwerp voor expositie geschikt moet kunnen achten.

Ik zou hieraan nog den wensch willen toevoegen dat bepaald wordt dat *elke bijdrage moet bestaan uit eigenhandig werk* en de inzender overigens geheel vrij is daarvoor te bestemmen wat hem goeddunkt. Krabbels en schetsen kunnen van evenveel waarde zijn als uitvoerige bestekteekeningen en artistiek bewerkte perspectieven; dikwijls zelfs meer kenmerkend.

En dan blijft de vraag over of deze kleine exposities uitsluitend bestemd moeten zijn voor de vakgenooten onderling of tevens toegankelijk moeten worden gesteld voor het publiek: dus dienstig gemaakt aan opwekking en vermeerdering van belangstelling voor ons werk bij den leek.

Ik herinner aan de oorspronkelijke gedachte waarbij het oog gericht was op onderlinge kennis en waardeering, noodig bij het consciensieus kiezen van vertrouwensmannen en vertegenwoordigers in verschillende functies als jury's, schoonheidscommissies, en andere; zooals b.v. voor Amsterdam eerlang aan de orde zal zijn.

Zien de Gew. Kringen kans tevens het publiek te bereiken, dan kan dat niet anders dan toegejuicht worden. Men onderschatte echter niet de bezwaren daaraan verbonden; zoowel van organisatorischen als van financiëelen aard.

Dit lijkt mij een onderwerp ter bestudeering door de Bureaux der Kringen, die dat in verband met plaatselijke omstandigheden kunnen bezien.

Hartelijk hoop ik, dat de besprekingen op 28 October mogen leiden tot het besluit de bedoelde kleine exposities permanent deel te doen uitmaken van de bemoeiïngen van den B. N. A.

Zij zullen spoedig blijken van onschatbare waarde te zijn.

Amsterdam, medio October 1922. G. J. RUTGERS.

NOG EENS „EEN CLIPPELTJE".

Nu ook J. P. M. in een zoo ernstig blad als het „Bouwkundig Weekblad" deze zaak au serieux schijnt op te nemen en zich bovendien bezondigt eene uiting van Klerkiaansche architectuur te betitelen met „een Clippeltje", getuigt voor hem óf van grenzenlooze oppervlakkigheid, óf dat hij de bel (A. en A.) heeft hooren luiden en niet weet waar het „klepeltje" hangt (staat).

Wat toch is het geval?

Wel, het door J. P. M. gereproduceerde „Clippeltje" heeft dit slechts gemeen met de werkelijkheid, dat er feitelijk mee bedoeld wordt eene z.g. „verminking" van een gevelfragment, gelegen aan de straat*overzijde* van de hierbedoelde afbeelding.

Een klein verschil wel is waar (men behoeft zich maar eventjes om te draaien) maar toch interessant genoeg om even de aandacht hierop te moeten vestigen.

En ja waarachtig J. P. M. „op deze rustige draaiende wereld zou dan een mal geval minder geweest zijn" indien U zich niet alleen vergist had, maar ook indien De Klerk maar een tikje meer gevoel gehad had, om te beseffen, dat ook hij de hem bekende bepalingen, vervat in de Bouwverordening, had te eerbiedigen zooals *iedereen* die bouwt in Amsterdam.

Deze rectificatie was dan ook de *eenige* aanleiding van dit mijn schrijven.

P. J. DECLIPPEL.
Hoofdinspecteur bij het Gemeentelijk
Bouw- en Woningtoezicht.

P.S. In plaats van te spreken van „de verregaande ambtenarij" ware het meer gepast geweest van te spreken van „verregaande toegevendheid", gezien de bij nieuwbouw in Amsterdam veelvuldig voorkomende hangende, zwevende. vliegende en nu reeds vallende steenen en pannen, waarmede de meeste der jongere architecten op een al te moderne wijze den argeloozen voetganger op minder zachtzinnige wijze doen kennismaken met hunne aesthetische bevliegingen.

Amsterdam, 16 October 1922.

Naschrift.

Goed, dan' geen Clippeltje. Maar aan de overzijde van de straat, echter zonder boeilijst doch met rollaag en hijschhaak en 64 c.M. korter, wel een Clippeltje. Dus

toch een Clippeltje! Maar daar gaat het niet om. Waar het om gaat is dit: *er is gemis aan samenwerking tusschen de architecten en het Bouw- en Woningtoezicht.* Wie dit ontkent, zegge waar de foto in ons nummer van 7 October anders op wijst.

Ik mag dan grenzenloos oppervlakkig zijn en niet weten waar het klepeltje staat, men spreke het tegen, dat de geplaatste foto op een misstand wijst. Ware er wel samenwerking, dan was de onzinnige toestand als op de foto niet ontstaan.

Zoo'n resultaat moet vermeden kunnen worden. *Voor de goede ontwikkeling der bouwkunst is volledig samenwerken van architecten en Bouw- en Woningtoezicht meer dan noodzakelijk* en in haar belang is het, dat onverwijld begonnen moet worden voor die samenwerking den weg te openen.

J. P. M.

P.S. Meer dan het martelaarschap, waartoe de heer de Cl. zich in zijn P.S. verheft, meer nog dan de eerbied voor de wet, dien hij van iedereen en dus ook van zichzelf eischt, typeert hem de opvatting, dat het hier „eene z.g. verminking" geldt. Men bekijke het plaatje in No. 40 in spiegelbeeld en trekke zelf conclusies.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Het stuk, door den Heer Mieras in het No. 39 B.W. over de uitbreiding van de Lakenhal te Leiden geschreven, heeft bij mij een bijzonder onaangenamen indruk achtergelaten, — niet om de critiek, die hij op het door den heer L. geleverde werk meende te moeten leveren, doch om de wijze waarop dit geschiedde. Waarom werd de naam van den betrokken architect voluit genoemd? Door verschillende bladen worden deze stukken overgenomen, — ik las het in de Nr. Courant.

Het publiek, dat toch meent, dat architecten immer ruzie onder elkander hebben, vindt in dat stuk gereed aanleiding om die meening vol te houden.

Ik vraag mij af waar het heen moet, wanneer een ambtenaar van den Bond het recht heeft op soortgelijke wijze, zelfs de bondsleden, aan de kaak te stellen. Op zoodanige wijze wordt niet gebouwd doch onnoodig gesloopt, een opvatting waartegen ik ten sterkste meende te moeten protesteeren.

Hoogachtend
J. P. Stok Wz.

Rotterdam 4 Oct. 1922.

Ik ben overtuigd, dat ieder onbevooroordeeld lezer in mijn critiek op de uitbreiding van de Lakenhal te Leiden en op het standpunt van den architect — wiens naam ik meen in verband met genoemd bouwwerk, te voren nog nergens onverkort in de dagbladen te hebben ontmoet — daarbij ingenomen, daarin niet een toon kan vinden, zooals deze hierboven door den inzender wordt gekenschetst. Het is mij dan ook een teleurstelling, dat bovenstaand protest wordt geuit, omdat het de concentratie van de aandacht op de zaak, die èn voor de Nederlandsche bouwkunst èn voor den B.N.A. van zulk ernstig belang is, verstoort.

J. P. M.

Naschrift van de Redactie.

Den heer Stok zij erop gewezen, dat evenals alle andere, ook de stukken, geteekend J. P. M., zij 't dan ook niet altijd met volle instemming, toch steeds met voorkennis van de redactie worden geplaatst.

Red.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 43. 28 OCT. 1922.

INHOUD: Correspondentie tusschen het Bestuur van den B. N. A. met Mr. L. Lietaert Peerbolte over het rapport betreffende de finantieele contrôle der Woningbouwvereenigingen. — L'Art Français depuis vingt ans. Le Mobilier par Emile Sedeyn, door A. Boeken. — Uitw. bij eenige afb., d. J. J. P. Oud. — Prof. Behrens over Mod. Ned. Bouwk.

CORRESPONDENTIE TUSSCHEN HET BESTUUR VAN DEN B.N.A. MET Mr. L. LIETAERT PEERBOLTE OVER HET RAPPORT BETREFFENDE DE FINANTIEELE CONTROLE DER WONINGBOUWVEREENIGINGEN.

(Schrijven van 23 Juni opgenomen in No. 26. B. W.)

Inzake Gedragingen van Architecten.

In Uw schrijven van 23 Juni meent Uw Bestuur goed te doen de partij op te nemen voor eenige architecten, aan wie dezerzijds ten laste wordt gelegd dat zij een te hoog honorarium berekenden; en zulks niet om de onjuistheid der geconstateerde feiten te bestrijden, doch uitsluitend, omdat het U voorkomt, dat de betrokken architecten vóór de publicatie in de gelegenheid gesteld hadden moeten worden om zich te verdedigen.

De architecten, voor wie Uw Bestuur in deze een lans wenscht te breken — Uw brief schijnt zich te willen beperken tot de honorariumkwestie — zijn de heeren Bours, Wentink, Andriessen, Bax, Gulden en Geldmaker.

Ten aanzien van de architecten Gulden en Geldmaker is, naar U bekend, een onderzoek ingesteld door een bijzondere commissie, zoodat het „hoor en wederhoor" hier zeker voldoende verzorgd is.

Wat de verder nog genoemde architecten betreft, voor hen werd niet noodig geacht de instelling van een bijzondere commissie. Deze zou toch alleen tot taak hebben gehad na te rekenen de honorariumdeclaraties. Voor een dergelijk doel gebruikt het Rijk geen commissies, doch ambtenaren, technische en boekhoudkundige. Deze stellen de feiten vast. Wil het Rijk die publiceeren, wat toch wel het zwakste verweer is, hetwelk de Overheid ten behoeve van den belastingbetaler kan uitoefenen, dan staat zulks het Rijk vrij.

Intusschen kan ik mij eenigszins in Uw gedachtenkring verplaatsen, waar het voor U wellicht den schijn heeft gehad alsof de betrokken architecten, van geen kwaad bewust, zich zagen overvallen door het ongenoegen van de overheid. Dit laatste nu is inderdaad slechts schijn. De architect Bours b.v. is gehoord door den Burgemeester van Baarn.

Omtrent zijn zaak is het advies van den Hoofdinspecteur van de Volksgezondheid gevraagd. Tegenover een dreigende uitsluiting toont hij zich onverschillig.

Ook de architect Wentink wist, dat er grieven tegen hem gerezen waren. Hij is sedert meermalen gehoord, en is uitgesloten.

De architect Andriessen is meermalen door Inspecteurs van de Volksgezondheid gehoord.

S. Bax die den naam van Architect niet verdient ontvangt zijn „hoor en wederhoor" bij den Officier van Justitie.

Wat den slotzin van Uw schrijven betreft, het volgende. Het doet U leed dat het rapport ernstig afbreuk heeft gedaan aan de erkenning van de ideëele zijde van het woningvraagstuk, waaraan de meest vooraanstaande bouwmeesters hun beste krachten wijden, en dat afbreuk is gedaan aan de reputatie van die bouwmeesters.

Ik kan niet inzien dat het signaleeren van kwade praktijken van enkele bouwmeesters ernstig afbreuk doet aan de zaak der bouwmeesters in het algemeen. Dit zou alleen mogelijk zijn, indien de architecten onderling elkanders fouten trachten te dekken, doch geenszins, indien zij zich doelbewust afkeeren van degenen, die hun vak in discrediet brengen.

Uw schrijven geeft mij van zoodanigen afkeer niet den indruk. Instede van de schuldigen voor een raad van tucht te dagen, instede van de feiten te onderzoeken, instede van reeds op den voorgrond te stellen, dat de praktijken, die gesignaleerd worden, Uw afkeuring verdienen, vergenoegt Uw Bestuur er zich mede, met een gebaar over den ernst der feiten heenglijdend, een onvoldoende voorbereid protest te uiten. Is het niet in de eerste plaats aan U er tegen te waken dat de reputatie der eerlijke en kundige bouwmeesters wordt bezoedeld door wangedrag van sommige corpsleden of vakgenooten? En meent U in goed vertrouwen, dat het gedupeerd wordende Rijk in een protest, als door U uitgebracht, in redelijkheid een gelukte poging tot zuivering kan zien? Mij komt het voor, dat de vele aangesloten leden van Uw Bond, die bij de Overheid goed aangeschreven staan in kunde en betrouwbaarheid, een betere verdediging van hun beroep en belang verdienen.

De Directeur-Generaal van de Volksgezondheid.

18/19 Juli 1922.

Antwoord van het Bestuur.

Aan den Hoog Edel Gestr. Heer Mr. L. Lietaert Peerbolte,
Administrateur, Chef der Afdeeling Volksgezondheid,
's-Gravenhage.

Naar aanleiding van Uw schrijven van 19 Juli j.l., dat wij door verschillende omstandigheden eerst heden konden beantwoorden, merken wij op dat Uwe conclusie, als zou ons Bestuur in zijn schrijven van 27 Juni de partij hebben opgenomen voor de architecten, aan wie Uwerzijds ten laste wordt gelegd, dat zij een te hoog honorarium berekenden, niet juist is. Ons Bestuur heeft alleen het feit geconstateerd dat door Uw Afdeeling van het Departement van Arbeid personen op zeer zwakke gronden in de dagbladen worden gesignaleerd en er bestaat vooralsnog voor ons geen aanleiding de juistheid van de ons verstrekte inlichtingen dienaangaande in twijfel te trekken. Uwe toelichtende voorbeelden waaruit zou blijken dat de betrokkenen zich niet plotseling door het ongenoegen van de overheid overvallen zagen, versterken bovendien ten zeerste de gronden van ons protest in ons schrijven van 27 Juni, dat zich juist richtte tegen het rechter-zijn in eigen zaak.

Uw opvatting tenslotte als zoude het hoofdstuk uit Uw rapport betreffende de gedragingen van enkele architecten, aan de algemeene opinie van de architecten niet schaden, meenden wij te moeten bestrijden. Het groote publiek is nog dermate onkundig van het streven van de bedoeling van een klein deel van de architecten om het beroep op zuivere grondslagen uit te oefenen, en zoo gewend aan praktijken van de zich noemende architecten, die het beroep vereenigen met andere functies in het bouwvak, dat de uitlatingen in Uw rapport over de gedragingen van enkele architecten, nog gretig op het credit van den geheelen architecten-stand wordt geschreven.

Wat de slotalinea van Uw schrijven betreft deelt ons Bestuur U mede dat het te allen tijde bereid is, zijn medewerking te verleenen tot het instellen van een volledige enquête in gevallen, waarin ernstige vermoedens van het uitoefenen van kwade praktijken van architecten, lid van onzen Bond zouden rijzen, doch ons Bestuur kan niet ingaan op gevallen, waarin reeds een uitspraak is gevallen, berustende op een partijdig onderzoek.

Het zal U bekend zijn dat wij in ons schrijven aan den Minister van Arbeid van 27 October 1920 reeds verklaard hebben bereid te zijn een onderzoek naar de gedragingen van bepaalde architecten B. N. A. in te stellen, wanneer Zijne Excellentie zulks mocht wenschelijk achten, hetgeen geheel ligt in het streven van onze vakvereeniging.

Het Bestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A.

11 October 1922.

L'ART FRANÇAIS DEPUIS VINGT ANS.

LE MOBILIER PAR EMILE SEDEYN,

F. RIEDER ET CIE. Editeurs Paris 1921.

De Fransche architectuur en kunstnijverheid der laatste eeuw is wel eens vergeleken met de Chineesche cultuur: vol oude onuitroeibare tradities, maar zonder nieuw leven; verstard in versleten ziellooze vormen, maar van nature, smaakvol en beschaafd.

Dat er in de laatste twintig jaren in de Fransche meubelkunst nieuw jong leven is gekomen, wil Emile Sedeyn in het hierboven genoemde, vlot geschreven boekje aantoonen.

Aan de hand van een reeks illustraties geeft hij een kort overzicht van hetgeen door „moderne" meubelkunstenaars gedacht en gemaakt is. Hij beschrijft, hoe de eerste demonstratie van de „style moderne" op de Parijsche Wereldtentoonstelling van 1900 een algeheel fiasco was. Critici en publiek namen een loopje met de malle onpractische uitvindingen, waarvan het nieuwe slechts daarin bestond, dat de beteekenisloos geworden vormelijkheid der conventie-meubels vervangen was door een andere, even beteekenisloos, even oppervlakkig. Daarna wijst hij op den levenwekkenden invloed, die van de op de Salon d'Automne van 1910 tentoongestelde Münchener meubelkunst uitging. Sindsdien is het besef wakker geworden, dat de samenstelling van het geheele interieur van meer belang is dan het construeeren van het meubel op zich zelf. De consequenties hiervan zijn niet alleen de verzorging van de groepeering, de verfijning van de stoffeering met al haar vele grillige mogelijkheden, maar ook de cultus van de fantastisch-decoratieve bijkomstigheden, de accenten in de compositie. In dit verband is de nieuwe naam „ensemblier" voor ons omslachtige „binnenhuis-kunstenaar" of „architect-interieur" niet onaardig.

Voor zoover de schrijver een zakelijk overzicht geeft, is hij zeer goed te waardeeren, waar het echter gaat om de appreciatie van moderne meubelen of van de Fransche interieurkunst in 't algemeen, loopen zijn opvattingen en de Hollandsche wel sterk uiteén.

Welsprekend oreert de schrijver bijvoorbeeld in zijn slotwoord: „Les vingt dernières années ont vu le prélude, l'avènement, la formation et les premiers fruits d'une nouvelle époque du mobilier français. Ces quatre étapes très nettement marquées forment le cycle complet d'une évolution ... etc. etc. ..."

Kom, kom, „le cycle complet". Als wij in de zaken der vooraanstaande „ensembliers" te Parijs rondkijken, of als wij de illustraties van het boekje beschouwen, zien wij nog heel weinig, wat volgens ons werkelijk modern, werkelijk voor dezen tijd is, in den zin als onze bouw- en meubelkunst in haar beste uitingen modern is en zooals ook de Fransche schilders getoond hebben waarlijk modern te willen en te kunnen zijn. Een nieuwe kunst vereischt nog heel wat meer ernst, een veel dieper aanvoelen wat het wezen van een meubel, van een ruimte, is dan er blijkt uit de smaakvolle minutieus-verzorgde luxe meubels waarover Emile Sedeyn zoo enthousiast is.

Veel belangrijker dan de door de moderne Fransche kunstenaars voortgebrachte werken is hun moreel succes. Thans wordt om den modernen meubelkunstenaar niet meer medelijdend of schouderophalend gelachen, als in 1900. In nieuwe winkels, tearooms, en theaters ziet de vreemdeling te Parijs moderne interieurs of althans modern bedoelde interieurs, waarvan het geheel en ook de decoratieve accenten meestal karakteristieker zijn dan de eigenlijke meubileering. Ook de groote warenhuizen zijn bezig de „style moderne" te populariseeren en hierbij komt in de interieurkunst een element naar voren dat aan de Fransche kunst sinds de ontwaking veel meer inhaerent is geweest dan aan onze Hollandsche meubelen, namelijk dat van de mode.

Frankrijk is geen China meer. Dat toont u Emile Sedeyn in zijn boekje „Le Mobilier" en dat toont u de werkelijkheid. Thans kunnen de ernstige werkers beginnen aan den opbouw van het nieuwe Fransche meubel, van het nieuwe Fransche interieur.

Maar „men" zal nog wel eens moeten lachen!

A. BOEKEN.

LEDIGENHEIM IN SCHÖNEBERG BIJ BERLIJN. FEESTZAAL. ARCHITECT: BRUNO TAUT. SCHILDER, NIET BEKEND.
(AFBEELDING OVERGENOMEN UIT „FRÜHLICHT").

UITWEIDING BIJ EENIGE AFBEELDINGEN.

Toen de oorlog uitbrak, had juist de „Kölnische Werkbundausstellung" het débacle der moderne Duitsche architectuur onthuld: de zoo hartstochtelijk ingezette beweging was verloopen in een Empire- en Barokimitatie, waaraan een vleugje innerlijke zelfstandigheid nog eenige expressionistische eigenzinnigheid had weten bij te brengen.

Opkomst en verval waren onverwacht snel op elkaar gevolgd: de bloei bleek achteraf zoek.

Na den oorlog is dit weer veranderd: meer dan overwinning is nederlaag dikwijls aanleiding tot nieuwe krachtsinspanning en zoo blijkt wat in 1914 in Keulen een vroegtijdig einde vond, in anderen vorm te herleven in Berlijn en Magdeburg. [1])

Magdeburg vooral ontwikkelt zich na de pas een groot jaar oude benoeming van den energieken fantast Taut tot „Stadtbaurat" meer en meer tot een kunstcentrum van bepaalde beteekenis. Taut, wiens literaire en architectonische publicaties („Die Stadtkrone", „Alpine-architektur", het tijdschrift „Frühlicht", enz.) ook hier niet onbekend zijn, ontplooit er een rustelooze activiteit, die respect afdwingt. Het stadsbestuur, waarvoor zijn bedoelingen trouwens niet vreemd konden zijn, weet hij voor zijn plannen te interesseeren en zijn bemoeiïngen komen allerwegen tot uiting.

Kan men tegenover het esthetisch resultaat dezer bemoeiïngen zijn bedenkingen hebben, niet te ontkennen is, dat van de enthousiaste bedrijvigheid van Taut een „Anregung" uitgaat, die niet alleen tot nieuwen scheppingsdrang opwekt, maar die op zichzelf reeds van belang is door het feit, dat zij de bouwkunst „rücksichtslos" aantast in de vormconventionaliteit, waarmede zij erfelijk nog zoo zwaar belast is, en aanstuurt op déstructie van allen aanhang, die een organische uitbeelding belemmert, zij 't desnoods aanvankelijk door verstoring van het logisch samenstel van het bouwkunstig organisme zelf.

In het streven naar vernietiging pleegt men meer één van zin te zijn, dan in den wil tot opbouw. Zoo staat ook mij de eerstgenoemde kant van de werkzaamheid van Taut nader dan de positieve tendenz, die tegelijkertijd aan zijn arbeid eigen is. Beide blijken niettemin juist bij hem moeilijk te scheiden.

[1]) Ook de Münchener „Gewerbeschau" bleek voor een belangrijk deel den invloed van den arbeid in deze beide steden ondergaan te hebben.

GEVELBESCHILDERING VAN HET „WARENHAUS BARASCH"
TE MAGDEBURG.
OSKAR FISCHER—KARLSRUHE.

Een „afbreker" zonder meer als de „Dadaïsten" [1]), is Taut allerminst; zijn doeleinden zijn integendeel zeer positief-opbouwend en wat er aan déstructieven invloed van zijn werk zelf uit moge gaan, schijnt er voor een gedeelte eer onbewust dan bewust uit voort te komen. Juist in dit samengaan evenwel van déstructieve en constructieve tendenzen in éénen is dit werk typisch „modern". Het vertoont daarin denzelfden karaktertrek, dezelfde tweeslachtigheid n.l., welke de voortbrengselen der nieuwere schilder-, beeldhouwkunst en muziek [2]) kenmerkt: een tweeslachtigheid, welker direct esthetisch tekort door haar uiteindelijke bedoelingen in zekeren zin aannemelijk gemaakt wordt.

In de schilderkunst vooral — en de overeenkomstigheid voor beeldhouwkunst en ook voor muziek werd reeds dikwijls aangetoond — heeft zich sinds het impressionisme, waarin de beweging een meer collectieven vorm aannam, een zoo intensief evolutie- en revolutieproces afgespeeld, dat zich daarin meer dan waarin ook, het geestelijk tijdsgebeuren in zijn velerlei schakeeringen en contrasten weerspiegelt. De intensiteit dezer ontwikkeling is zelfs zoo groot, dat zij de gezamenlijke evolutionaire kunstactiviteit van onzen tijd overvleugelt en haar invloed tot ver buiten de grenzen van haar eigenlijk arbeidsveld doet gelden.

Voor zoover deze invloed zich bepaalt tot een verruiming van het algemeen esthetisch

[1]) Ik laat nu den dieperen zin van het Dadaïsme buiten beschouwing.

[2]) De muziek kwam — na den déstructieven arbeid van Schönberg, Stravinsky, enz. — o.a. met de Fransche „constructivisten" Milhaud, Poulenc, enz. eigenlijk deze tweeslachtigheid reeds te boven; hier cultiveert men weer „vorm". Ook Severini, één der Futuristische gangmakers, toonde zich in zijn „Du Cubisme au Classicisme" weer „constructivist", zij 't op wat onfrissche manier.

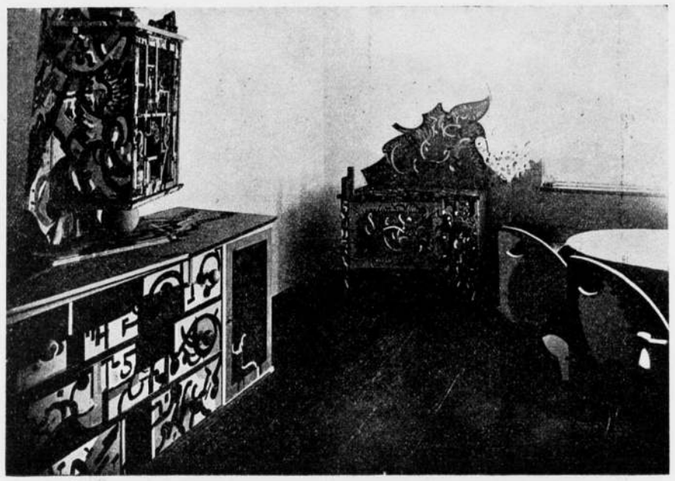

KLEUROPLOSSING INTÉRIEUR DOOR CARL KRAYL—MAGDEBURG.

inzicht of tot een zich opnieuw orienteeren der schilderkunst ten opzichte der andere takken van kunst, speciaal der architectuur, kan dit slechts voordeel met zich brengen. Het gevaar is evenwel allerminst denkbeeldig — trouwens reeds in werkelijkheid dreigend —, dat een zoodanige overschatting van de beteekenis der schilderkunst in en ten opzichte van het algemeen verband der verschillende wijzen van kunst-uiting het gevolg ervan gaat worden, dat wat eenerzijds ontwikkeling is, anderzijds tot verwording [1]) leidt. In sommige gevallen zelfs werd de avant-garde der schilderkunstige beweging er door gedreven tot het voeren van een actie, die zich niet meer alleen bepaalt tot het bepleiten eener nieuwe schilderkunstige esthetiek, doch die ook het decreteeren van kunstbeginselen op ander dan schilderkunstig terrein beoogt: een roeping, waartoe de schilderkunst, gezien de beperktheid van haar arbeidsveld en de betrekkelijke vrijheid harer vormgeving, de geschiktheid mist.

Tegenover de bouwkunst, welke zich krachtens de consequentie der schilderkunstige evolutie tot arbeidsveld voor de laatste gepromoveerd zag, nam en neemt bovendien zoo nu en dan het zelfbesef, als resultaat der bovengenoemde energie-ontplooiïng ontstaan, dusdanige afmetingen aan, dat het historisch impérialisme der architectuur, waartegen tegelijkertijd en tot op zekere hoogte met recht, een deel der actie gericht is, door een niet minder impérialistische dictatuur der schilderkunst bedreigd wordt: een esthetische aberratie, waartegenover slechts een overtuigd architectonisch willen de noodzakelijke reagens kan vormen.

Zonder aan de beteekenis van Taut en zijn medewerkers, die aan het bovenstaande veel aandacht wijden, te kort te willen doen, moet mij toch van het hart, dat deze reagens in hun werk te dikwijls ontbeekt en dat in het kader hunner bouwkunstige bedoelingen te veel aan de bovengenoemde ontwikkeling der schilderkunst geofferd wordt.

Het is n.l. niet alleen de overeenkomstigheid in het streven naar vernietiging en wederopbouw, die tusschen hun werk en de nieuwere uitingen der schilderkunst opvalt, maar een belangrijk deel van dit streven is vastgelegd in schilderkunstige in plaats van in bouwkunstige pogingen. In den grond wordt daardoor het architectonisch

[1]) In dit verband is o. a. reeds te noemen de „sculpto-peinture" van Archipenko en die (nog in futuristischen bodem wortelende) woordkunst, welke de symboliek der typografische uitbeelding aanwendt tot verhooging der plastiek van het woord.

probleem op zichzelf te weinig beroerd en is er te veel schilderkunstig geëxperimenteer en te weinig bouwkunstig profijt.

Onbegrijpelijk is deze gang van zaken overigens niet.

De verwerkelijking der „nieuwe" principes langs dezen weg brengt „proefnemingen" mede, die op het gebied der schilderkunst vrij onschadelijk zijn en hoogstens psychisch kunnen hinderen. Op bouwkunstig gebied evenwel zou dit proefnemen niet alleen psychisch, maar ook practisch en constructief schade aanrichten: een schade, welke geen serieus bouwmeester voor zijn rekening zal willen nemen. Bouwkunst zou er door tot beeldhouwkunst worden en de — reeds à priori constructieve — gevoelens van den architect zou het zoozeer kwetsen, dat slechts weinigen den innerlijken tegenstand voor daadwerkelijkheden zouden weten te overwinnen. Zelfs de architect-voorganger der Futuristen, Sant Elia, wist zijn déstructieve neigingen slechts in vlammende manifesten bot te vieren, terwijl zij op zijn knappe ontwerpen niet het geringste spoor achterlieten. De Amsterdamsche School ten onzent, die ook meer déstructieven dan constructieven aanleg vertoont, bracht het niet verder dan een aanval op de gevelarchitectuur: haar hooger reikende verlangens sneuvelden in „Meerwijk" bij Bergen.

Taut is het op andere wijze soortgelijk vergaan.

Na zijn vroegere werken — we kennen o. a. een interessant „Glashaus" van hem, waarin meer, wat men wel eens noemt, „mechanische tendenzen" overheerschen — voerde hij, meen ik, voor het eerst in zijn gewijzigde opvatting uit het „Ledigenheim" in Berlin—Schöneberg. Tusschen dit en dat vroeger werk liggen de oorlog en zijn publicaties.

Dit „Ledigenheim" nu vertoont een vrij gewone architectuur — veel minder „modern" b. v. dan zijn „Glashaus" en vrij van de fantastische uitmiddelpuntigheden, die Taut op papier graag bedrijft. De tweeslachtigheid, waarop ik in den aanvang doelde, komt hier niet in de architectuur tot uiting, maar in het contrast tusschen architectuur en beschildering, welke laatste — het is niet te veel gezegd — tot de eerste in geen enkel verband staat. Van binnen (de feestzaal) is een beschildering aangebracht van den meest grilligen aard: een soms Kandinsky-achtige, voorstellingslooze, kleurenwarrel verspreidt zich van den eenen wand in den anderen, van de wanden in het plafond, enz. De ruimte is geheel in kleur opgelost, maar wordt qua architectuur volledig kapot geslagen: van eenig functioneel-architectonische uitdrukking is geen sprake meer en hoe groot het conflict tusschen het déstructieve karakter der beschildering en het constructieve karakter der architectuur is, blijkt pas goed uit den nuchter-zakelijken stand van de deur en het raam, die alle twee, als even zoovele protesten tegen deze tweeslachtigheid, hier onvermijdelijk hun plaats moesten krijgen.

Van buiten, waar geen groote wanden zijn, maar slechts veel practisch-functioneele bouwdeelen als vensters, deuren, enz. treedt het conflict minder opvallend en in anderen vorm naar voren. Hoe moeielijk het vinden van verband tusschen kleur en architectuur evenwel is, komt overigens door de meer beheerschte toepassing vooral daar aan den dag.

Kleur op zich zelf reeds differentiëert, isoleert, stelt apart. Kortom: *kleur werkt déstructief.* [1])

Bovendien: geel straalt meer uit dan rood, rood meer dan blauw, enz. Kleur dan

[1]) Hoezeer kleur déstructief werkt, merkt men soms — zonder het zich in den regel te willen bekennen —, als men zelfs erkende meesterwerken, na ze van te voren in zwart-wit reproductie gezien te hebben, in werkelijkheid ziet; niet zelden vallen de werken zelf door gemis aan synthese dan tegen.

Men denke zich ook de Grieksche tempels eens in hun aanvankelijken polychromen staat: ik betwijfel of ze ons meer zouden bevredigen en ben overtuigd van het tegendeel.

De verhouding tusschen bouwen en schilderen is een zoo subtiele, dat zij de meest indringende studie vereischt. Dat zij, die de re-constructie der Grieksche tempelbeschilderingen samenstelden, den oorspronkelijken toestand benaderd zouden hebben, laat zich op grond hunner resultaten dan ook moeielijk aannemen.

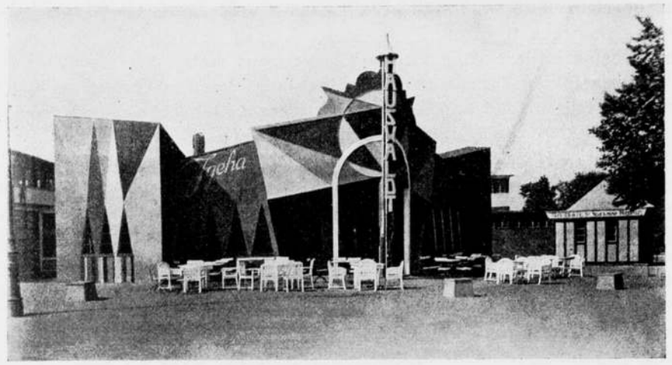

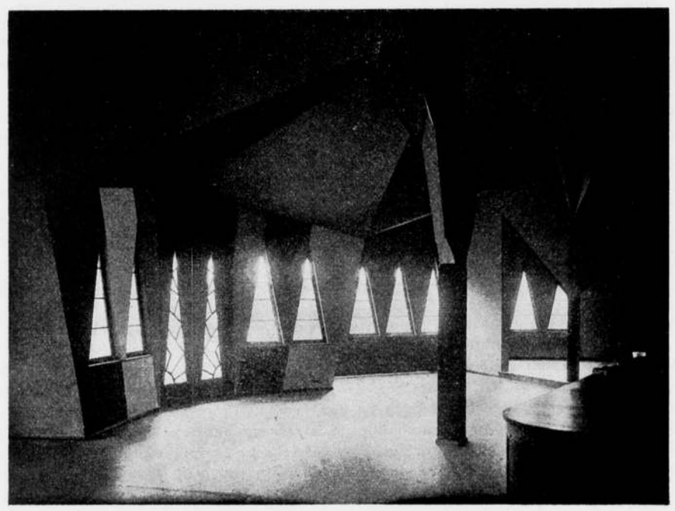

CACAOTRINKSTUBE „HAUSWALDT" AUF DER „MIAMA" MAGDEBURG.

ARCHITECT CARL KRAYL.

ook vergroot of verkleint, stelt naar voren of naar achteren, d. w. z. *schept maat en plastiek*. Kleur dus beïnvloedt in hooge mate de plastische werking der architectuur. Op elke maat van kleur, correspondeert bij evenwichtig samengaan van schilderkunst en bouwkunst, ten nauwste een maat van architectuur. *Kleurdifferentiatie* beteekent tegelijkertijd: *vormdifferentiatie*.

Waar nu het bedoelde bouwwerk van Taut aan de buitenzijde een regelmatige (ten deele zelfs genormaliseerde) architectuur vertoont en getracht is deze regelmatigheid te breken door kleurwisseling der onderling gelijke deelen, daar is reeds van te voren na te gaan, dat òf de op deze gelijkvormigheid gebaseerde architectuuroplossing niet deugt, als zijnde in strijd met de kleurwisseling der beschildering (die immers ook de architectonische maat beinvloedt) of de op kleurwisseling gebaseerde beschildering niet deugt, als zijnde in strijd met de op gelijkvormigheid gebaseerde architectuuroplossing. De praktijk trouwens heeft me, door mislukking van zelf ondernomen, soortgelijke, pogingen, van de juistheid dezer theoretische uiteenzetting overtuigd: schilderkunst en architectuur in dezen vorm in-elkaar-grijpend laten geen „ordelijke" architectuur toe: de mogelijkheid tot samengaan op deze wijze bestaat slechts bij groote veelvormigheid van maatverhouding voor ieder der beide takken van kunst, d.w.z. in een zeer subjectieve, on-monumentale, architectuur.

Nieuws is er in den grond in deze simpele en ons al op de schoolbanken bijgebrachte feiten overigens niet gelegen: het is slechts de diepzinnige gang der hedendaagsche evolutie, die langs de kronkelpaden van het psychisch labyrinth van dezen tijd, de meest eenvoudige waarheden opnieuw doet ontdekken.

Wat Taut in zijn „Ledigenheim" begon, zetten hij en zijn medewerkers in Magdeburg voort: overtuigder en beheerschter en aanwerkend op meer contact tusschen schilderkunst en architectuur.

Actie is noodzakelijkheid voor ontwikkeling en wat in eersten aanleg niet aanwezig schijnt, kan, waar zoo oprecht gezocht wordt als hier, in tweeden, derden, vierden of nden aanleg aanwezig blijken: de verdere evolutie zal dit moeten leeren. Dat daarbij de schilderkunst in haar nu aangewenden vorm meer dan een veer zal moeten laten, staat voor mij — blijkens het voorgaande — vast. Naar gelang de wezenlijk architectonische waarde stijgt, zal de schilderkunstige beteekenis moeten dalen.

Het „Haus Barasch", oorspronkelijk als zijn buren rijkelijk voorzien van ornamenten, frontons, enz., van conventioneelen aard, werd van onder tot boven van den traditioneelen poespas ontdaan en door Oskar Fischer schilderkunstig behandeld. De bestaande en aan hun plaats gebonden ramen waren grondslag voor de conceptie der beschildering en werden deelen der compositie: een procédé, waartegen van alles in te brengen is, maar dat een resultaat opleverde, dat weliswaar op het eerste gezicht bont aandoet, maar dat ten slotte toch van een zeer verdienstelijke evenwichtigheid van samenstelling blijkt te zijn. Maakt men vergelijkingen met de belendende gebouwen, dan treft de frischheid van het initiatief en valt onder de veelvormigheid van het geheel toch ook een — door gebondenheid aan den bestaanden toestand gehinderd — streven naar synthese te bespeuren, dat belangrijk is: de gewone, uiterlijke, harmonie der traditioneele raam-, deur-, gootbanaliteiten, n.l., blijkt hier opgevoerd tot een — schilderkunstig — *gevel-organisme*. Een gevel-organisme, dat aan zijn bedoeling: het zware van den bovenbouw tegenover den doorbroken onderbouw op te heffen, goed voldoet.

Zoo verraadt ook het interieur van Krayl den drang naar synthese: een poging n.l. van — ook hier weer schilderkunstig — *kamer-organisme*.

De Cacaotrinkstube „Hauswaldt" op de „MIAMA" — Mitteldeutsche Ausstellung Magdeburg — van Carl Krayl (evenals de Feestzaal een volledig nieuw ontworpen geheel) vertoont ten slotte inniger samengaan van architectuur en schilderkunst. Door het tijdelijk karakter van het bouwwerk was minder „rücksicht" ten opzichte der „constructieve" (in algemeenen zin) factoren noodig, zoodat de déstructieve tendenz tot op zekere hoogte ook in de architectonische vormgeving tot uiting kon komen.

Zoo ontstond een organisch geheel van dooreengewerkte vlakken, lijnen, massa's kleuren, waarvan het bizondere is, dat het vrij is van alle ornamentiek in den zin van bijkomstigheid. Wel is er ornamentiek als kleur, als men wil, maar zij staat in organische betrekking tot het geheel; er is spanning tusschen beiden. Niet als vroeger is de ornamentiek aanhang; zij doordringt de architectuur en de architectuur doordringt haar. Er is hier een *bouw- en schilderkunstig organisme.*

Het is onmogelijk te zeggen welke invloeden al niet medewerken tot bepaling van den „endgültigen" vorm der tijdelijke vormkristallisaties, die wij „stijl" noemen. Ik moet erkennen, dat ik in de voorstelling, die ik mij van de ontwikkeling naar den „stijl der toekomst" maak, het werk dezer Duitsche collega's nog moeielijk een plaats kan geven, maar dit behoeft in dit verband nog geen veroordeeling in zich te sluiten.

Mijn overtuiging is, dat na den „Sturm und Drang" der esthetische vrijwording thans voor alles „richting" noodig is in de verwarring der individualistische gevoelsexcessen.

We hebben het Academisme in leegheid van vorm zien ten ondergaan; we hebben het Subjectivisme, aan inhoud, aan gevoel, tot barstens toe vol, aan elke vormbepaling en beperking zien ontsnappen en tot vormloosheid zien vervallen. Evenzeer als de leegheid van het Academisme, hindert mij de vormloosheid van het Subjectivisme. Evenwichtig samengaan van (nieuwen) inhoud en (nieuwen) vorm: klassicisme, is wat wij thans behoeven: d.w.z. beheersching, en nog eens beheersching van gevoel.

Voorloopig kan ik ondanks veel waardeering een dienovereenkomstigen drang in het hier gereproduceerde werk nog niet bespeuren.

R. Oct '22. J. J. P. OUD.

PROF. BEHRENS OVER MODERNE NEDERLANDSCHE BOUWKUNST.

Prof. *Peter Behrens* hield in begin October een lezing over moderne Nederlandsche bouwkunst, waarvan de particuliere correspondent van de Nieuwe Rotterdamsche Courant een verslag gaf, waaraan wij het volgende ontleenen.

Voor een uitgelezen publiek heeft *Peter Behrens* hier gesproken over de *ontwikkeling der moderne Nederlandsche bouwkunst.* Spreker stelde zich ten doel, den zeer sterken indruk, dien hij tijdens zijn reis door Nederland in dit voorjaar heeft ontvangen, weer te geven met behulp van een groot aantal lichtbeelden van bouwwerken, die grootendeels tijdens of na den oorlog in ons land zijn ontstaan.

Een teekening van *Lauweriks*, waarbij alle bouwvormen door een net van diagonalen worden bepaald, bewijst, dat men zich in Nederland reeds tegen het einde van de vorige eeuw bewust losmaakte van de heerschende anarchie en willekeur op het gebied van architectuur en zocht naar de elementaire schoonheid van den gebouwden, geometrischen vorm. Wat dezen kring van jonge kunstenaars, *Lauweriks, De Bazel, Lion Cachet, Thorn Prikker* e.a. voorzweefde, werd het eerst door *Berlage* op monumentale wijze verwezenlijkt. Spr. toonde het gebouw van den A. N. D. B., dan de Amsterdamsche Beurs, waar alle bouwdeelen en siervormen in zoo voortreffelijke harmonie met het geheel zijn aangebracht, terwijl de indrukwekkende schoonheid der binnenruimten op de doelmatige, zakelijke behandeling van constructie en materiaal berust. Spr. schetste Berlage's ontwikkeling, wees op zijn theoretisch werken en zijn beteekenis voor den stedenbouw, in verband met de ontwerpen voor het Hofplein te Rotterdam gedemonstreerd.

Behrens' belangstelling gold echter in de eerste plaats den kring van jongeren, die zich om Berlage hebben geschaard. Eerst kwamen de Rotterdammers aan de beurt en maakten wij kennis met het werk van den architect *Oud*, die Behrens door Rotterdam heeft geleid. Spr. wees er op, dat bij de ontwikkeling van het moderne verkeer de straat een geheel nieuwe functie heeft gekregen: de straat is één organisch geheel geworden, dat als zoodanig tot bewustzijn moet komen; het oog wil kunnen voortglijden en niet voortdurend op willekeurige onderbrekingen stuiten. Voorts kregen wij den Rotterdamschen woningbouw met galerij van *Brinkman* te zien en eenige groepen betonwoningen, de Rotterdamsche tuinstad van *Granpré Molière*, een sterk cubisch behandeld fabriksgebouw van *Oud*, het huis „Alegonda" te Katwijk. Als teekenend voor het nieuwe streven in Nederland beschouwde spr. eenige opmerkingen van *Jan Wils*, die in een brief aan Behrens schreef, niet te kunnen begrijpen, hoe deze voor de toekomst een belangrijke rol aan het handwerk kon toekennen, daar dit naar zijn overtuiging steeds meer op den achtergrond behoort te treden. *(Slot volgt.)*

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 44. 4 NOV. 1922.

INHOUD: Inwerkingtreding Algemeene Regelen. — Hulp aan Duitsche en Oostenrijksche collega's Architecten. — Verbond van Nederlandsche Kunstenaarsvereenigingen opgeheven. — Schoonheidscommissie te Delft. — Prof. Behrens over Moderne Nederlandsche Bouwkunst (vervolg en slot). — Bouwbeeldhouwwerk en Bouwaardewerk van Willem C. Brouwer, door J. P. Mieras. — C. B. Posthumus Meyjes, door B. J. Ouëndag, Arch. B. N. A.

INWERKINGTREDING ALGEMEENE REGELEN.

De nieuwe Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever en de honoreering van den architect, zijn 1 November 1922 in werking getreden, terwijl op dezen datum de Honorarium Tabel van Juni 1915 is ingetrokken.

Zij zijn van toepassing op alle nieuwe opdrachten, die van dien datum af worden verstrekt, tenzij bij opdrachten van vóór 1 November 1922 tusschen partijen een overeenkomst is getroffen, waarbij bij voorbaat de nieuwe regeling toepasselijk is verklaard.

De Commissie van Geschillen volgens art. 43 van de Algemeene Regelen, bestaat uit de heeren: P. G. Buskens, S. de Clercq, C. N. van Goor, H. G. Jansen, Paul J. de Jongh, M. Meyerink, B. J. Ouëndag, H. A. Reus, Ir. W. F. C. Schaap. J. Verheul Dzn., G. Versteeg en Ir. W. K. de Wijs. De Commissie heeft haar zetel te Amsterdam in het Bureau van den B. N. A., Weteringschans 102. De Commissie van Geschillen volgens de oude tabel blijft in functie, zoolang geschillen voortspruitende uit opdrachten, waarop de oude tabel nog toepasselijk is, berecht zullen moeten worden overeenkomstig de bepalingen dier oude tabel.

De nieuwe regelen en de daarin genoemde Commissie van Geschillen zullen, voor zoover partijen ze niet uitdrukkelijk op loopende opdrachten toepasselijk verklaren, alleen voor toekomstige gevallen gelden.

De prijs bedraagt voor de leden en de aspirant-leden van den B. N. A. ƒ 0.50 per stuk; voor niet-leden van den B. N. A. ƒ 2.— per stuk bij vooruitbetaling.

HULP AAN DUITSCHE EN OOSTENRIJKSCHE COLLEGA'S ARCHITECTEN.

Op de voorlaatste ledenvergadering is ter sprake gekomen, zulks naar aanleiding van een brief van den kring Deventer, de Duitsche en Oostenrijksche collega's in den a. s. winter behulpzaam te zijn, door hun kinderen groot of klein, die daarvoor door omstandigheden in aanmerking komen, korter of langer ijd in onze gezinnen op te nemen.

Het Bestuur van den B.N.A., zal zich hiertoe wenden tot de besturen van de bonden onzer collega's in Duitschland en Oostenrijk.

Het Bestuur van den B.N.A., dat uit de vergadering verschillende uitingen van sympathie met dit denkbeeld vernam, is gaarne bereid zijn bemiddeling te verleenen. Het zal zich hiertoe wenden tot de besturen van de bonden onzer collega's in Duitschland en Oostenrijk, met een opgaaf, welke architecten in Nederland bereid zijn kinderen in hun gezinnen op te nemen.

In verband hiermede ziet het Bestuur bereidverklaringen hiertoe, eventueel met bijzondere voorwaarden, tegemoet voor zijn a. s. vergadering op Dinsdag 7 November a. s.

VERBOND VAN NED. KUNSTENAARSVEREENIGINGEN OPGEHEVEN.

Op de laatste vergadering van dit verbond, op Zaterdag 28 October 1922, werd besloten het verbond op te heffen en de documenten zijn historie behelzend, aan te bieden aan het Rijks-Archief.

SCHOONHEIDSCOMMISSIE TE DELFT.

In de N. R. Cr. lezen we dat Prof. T. K. L. Sluyterman is benoemd tot voorzitter van de Schoonheidscommissie alhier en Ir. J. de Booy, directeur van openbare werken, tot secretaris van die commissie.

Vraag: wie zijn nu de leden van die Commissie en door wie zijn die gekozen?

PROF. BEHRENS OVER MODERNE NEDERLANDSCHE BOUWKUNST.

(Vervolg en slot van pag. 424).

Hierbij aanknoopend voerde Behrens zijn publiek door Amsterdam, waar hij door de Nederlandsche architecten eveneens op de meest voorkomende en doelmatige wijze is rondgeleid. Eerst het gebouw van de Scheepvaart van *Van der Mey*, met rijk detail en veel zeer goed handwerk, zoodat het bijna den indruk van een museum van materiaal maakt. Als later stadium van ontwikkeling: het hoofdbureau van de telefoon, veel rustiger maar nog steeds werkend met veel verscheidenheid van materiaal. Eindelijk: de telefooncentrale, grootsch opgevat bij groote besparing en beperking van materiaal.

Als misschien den meest begaafden Nederlandschen architect noemde spr. *De Klerk*. Eerst toonde hij het woningblok aan het Spaarndammerplein, daarna een tweede met nog geraffineerder materiaalwerking. In verband hiermee wees spr. op den zeer hoogen stand van de Nederlandsche metseltechniek (gemetselde siervormen) en het meesterlijk werken der Nederlanders met de baksteen. Een derde blok van De Klerk toonde een voortreffelijke oplossing van het moeilijke probleem, een scherpen hoek te bebouwen; hier werd tevens duidelijk, dat het den Amsterdammers geenszins in de eerste plaats om de constructie te doen is: een kleinere, oude woning was in het blok van De Klerk opgenomen zonder dat ons de constructieve oplossing van het probleem aanschouwelijk wordt gemaakt. Van bijzonder belang is de kleurenwerking, die De Klerk zoekt: komt men van het noorden in Amsterdam aan, dan maken zijn bloedroode huizen een fascineerenden indruk.

Na eenige landhuizen uit de kolonie Bergen getoond te hebben, sprak Behrens over den sterksten indruk, dien hij in Nederland had ontvangen: Amsterdam-Zuid. Hier komt men tot het smartelijk bewustzijn, waartoe Duitschland door den oorlog is gekomen! In Nederland worden reusachtige plannen ontworpen en uitgevoerd, de autoriteiten hebben den moed, ook de jongste kunstenaars aan het werk te zetten — in het verarmde Duitschland stuit iedere poging tot vernieuwing op de grootste hinderpalen.

Met belangwekkende woorden wees spr. op de tegenstelling tusschen de Rotterdammers en Amsterdammers, die zich in de tijdschriften *De Stijl* en *Wendingen* weerspiegelt. Eenige zinsneden uit *Wendingen*, door spr. als het beste kunsttijdschrift beschouwd, verduidelijkten het standpunt der Amsterdammers: de gebondenheid aan materie en opdracht, die den architect belemmert, moet overwonnen worden; de jonge architect staat boven de stof, geest gaat boven materie. De Amsterdammers spreken van het Rotterdamsche „klassicisme", te Rotterdam wordt de Amsterdamsche richting als „romantisch" beschouwd. Inderdaad is een dergelijke tegenstelling te constateeren al is de kunst van beide groepen uiterst modern. Het betreft de oeroude tegenstelling tusschen twee richtingen: den geest van Archimedes, van het logisch-mathematische denken, tegenover het gevoel; het berekenende verstand tegenover den drang naar oneindigheid; de machine tegenover het handwerk; het zakelijke tegenover het persoonlijke; het geconstrueerde tegenover het gegroeide. Zonder in deze partij te willen trekken, kreeg Behrens den indruk, dat de jonge Rotterdamsche bouwkunst, niettegenstaande haar „klassicisme", toch rijk is aan romantische schoonheid en dat de Amsterdamsche ten volle aan de practische eischen van het moderne leven voldoet.

Behrens' met groote aandacht gevolgde voordracht over een onderwerp, dat hier vrijwel onbekend was, lokte onder de aanwezige architecten nog eenige bespreking uit. Het is misschien van belang, hieraan nog eenige woorden toe te voegen. Behrens heeft de jonge Hollandsche bouwkunst onvoorwaardelijk geprezen, maar onze architecten volbrengen een zoo reusachtige taak en gaan daarbij met zooveel toewijding en krachtbewustzijn te werk, dat zij met enkel loftuitingen niet gediend zullen zijn. Opgemerkt werd dan, dat de antithese van verstand en gevoel voor geen enkele kunst, ook niet voor de bouwkunst, kan gelden en dat ook de bouwkunst eerst dan waarlijk kunst kan heeten, wanneer het verstandelijke moment (de constructie, doelmatigheid, eischen van de stof, doel van de opdracht) in het gevoel, dat wil zeggen in de artistieke visie, is opgeheven. Ook de meest „klassieke" of „klassicistische" bouwkunst begint aan gene zijde van het construeerende intellect, begint met de vrije imaginatie van den kunstenaar. Wordt te groote nadruk gelegd op het verstand, het principe, de theorie, dan zal dit licht tot een zekere kilheid, monotonie, gevoelloosheid voeren. Aan den anderen kant kan dan het ontbrekende zuiver artistieke moment door een zekere willekeur vervangen worden, waardoor vormen tot stand komen, die verbluffend werken, zonder echter op den duur van hun echtheid en noodzakelijkheid (in artistieken zin) te overtuigen. Bij den diepen indruk, dien de hooge en breede vlucht van de jonge Nederlandsche bouwkunst maakt, schijnt dit gevaar, dat van de zijde van het berekenende en theoretiseerende verstand dreigt, niet steeds te worden vermeden.

„AAP" BOUWAARDEWERK DOOR W. C. BROUWER.

BOUWBEELDHOUWWERK EN BOUWAARDEWERK VAN WILLEM C. BROUWER

door J. P. MIERAS.

De beeldhouwkunst heeft altijd in nauwe betrekking gestaan tot de bouwkunst. Onnoemelijk groot is het aantal beeldhouwwerken, dat gebouwen siert. Men denke slechts even aan de Romaansche en Gothische kerkgebouwen met hun rijken tooi van beeldhouwwerk, men denke aan de Renaissance bouwwerken die in bepaalde streken, bijv. in Spanje, bijzonder overladen zijn met sculptuur en men wende den blik naar het Oosten, naar de bouwwerken van Indië, van Siam, van China en van Japan om in te zien hoe weinig architectuur er eigenlijk is waaraan de beeldhouwkunst ontbreekt. Er schijnt dus een neiging te zijn aan bouwwerk beeldhouwwerk toe te voegen. Althans wij kunnen gerust uit het feit dat beeldhouwkunst, zóó veelvuldig met de bouwkunst in betrekking is, die neiging veronderstellen. Bovendien maakt de verwantschap tusschen bouw- en beeldhouwkunst die veronderstelling gerechtvaardigd. Beide toch behooren tot de plastiek, hun werken zijn beide drie-dimensionaal. Maar niettemin hebben beide hun eigen grenzen, die scherp afgebakend zijn en van beide toch weer zelfstandige uitingen maken, met eigen karakter en eigen mogelijkheden. En juist daarom is het samengaan van de beeldhouwkunst met de bouwkunst niet verklaarbaar uit de verwantschap dier beide kunstuitingen alléén. Het samengaan van bouw- en beeldhouwkunst zoude dan wijzen op een makkelijk treden op elkaars eigen gebied, op een verflauwing der grenzen tusschen deze beide kunstuitingen. A priori is zulk eene verflauwing niet aan te nemen. Architect en beeldhouwer denken en voelen verschillend, de richtingen van hun scheppend denken zijn zelfs tegengesteld, omdat de architect tot ruimtelijke uitbreiding, de beeldhouwer tot ruimtelijke concentratie wil komen.

De verwantschap tusschen bouwkunst en beeldhouwkunst kan dus niet de oorzaak van het samengaan van beide kunsten geheel inhouden. Integendeel zal bij het zoeken van die oorzaak ook, en voornamelijk, op het verschil dier beide kunsten gelet moeten worden.

De bouwkunstenaar schijnt namelijk, door het eigen karakter en met de haar toebehoorende eigen uitdrukkingsmiddelen, van de bouwkunst, behoefte te hebben de hulp van een zusterkunst in te roepen. Niet dat de eigen middelen der bouwkunst ontoereikend zouden zijn, om het gestelde doel der bouwkunst te verwezenlijken, maar de behoefte ontstaat door den *aard* der middelen.

Er schijnt een zekere vrees te bestaan om een bouwwerk te scheppen in zijn architectonische zuiverheid alleen; het is als ware men angstig de meetkunstige abstractie van de bouwkunst in haar volledigheid te aanvaarden. Het is, als deinst men terug voor de doorgevoerde abstraheering van de bouwkunst. Het is of men de geheimzinnigheid en de verhevenheid, die de bouwkunst in zich draagt, wil verzachten, wil verminderen door er iets aan toe te voegen dat de verbinding houdt met de werkelijkheid. Van de beeldende kunsten is de bouwkunst een uiterste. In haar zuiverheid is ze alleen meetkunstig. Zij is directe objectiveering van de ontroering. De natuurwerkelijkheid dient haar niet tot bemiddeling. De bouwkunst werkt met de ruimte, die zij rhythmisch bepaalt, afbakent door vlakken, die zij begrenst door lijnen. De visie van den bouwmeester is dan ook in eerste instantie niet anders dan een stereometrische compositie.

Op alle andere harer gebieden moet bij de beeldende kunst de werkelijkheid bemiddelend optreden. Zoo ook bij de beeldhouwkunst, maar daarom behoeft deze de werkelijkheid niet bepaald na te bootsen. Dat deed ze slechts in enkele perioden der kunst, het laatst onder invloed van de impressionistische schilderkunst. De werkelijkheid kan, als de kunstenaar daar aanleiding toe vindt, door hem vervormd worden: de anatomische bouw en het spierstelsel van de menschelijke gestalte zijn in de meeste beeldhouwwerken niet bepaald geschikt voor medische studies. Niettemin blijven ze in deze vervormingen nog realistisch, want al geven ze geen copy van de natuur, ze geven toch, juist door hun vervormingen, natuurgestelden.

Maar de beeldhouwkunst kan nog verder gaan. Zij kan de werkelijkheid zoo vervormen, dat zij nog slechts een herinnering aan de werkelijkheid in zich bewaart. In de plaats van de natuurlijke vormen is een door den kunstenaar geschapen vorm ontstaan — gestyleerde vorm — ,die een suggestie geeft van de natuurwerkelijkheid. Verder echter kan de beeldhouwkunst niet gaan, doet zij dat — en dat gebeurt — dan wordt zij plastiek, waarmede zij haar karakter als beeldhouwkunst verliest en niet meer te definieeren is. Want „plastiek" is een algemeenheid, zooals bijv. „energie", die zich eerst door een bepaalde karakteriseering aan ons openbaart.

Gegeven nu het feit dat er een neiging is de beeldhouwkunst toe te passen in de bouwkunst, rijst de vraag *hoe* zulks geschieden moet. De beeldende kunsten oefenen hun werking uit op den beschouwer door middel van diens gezichtszintuig en de hersenwerking, welke daaraan is verbonden. Willen we nu het samengaan van bouwkunst en beeldhouwkunst nagaan, zoo dienen we ons er van te vergewissen welke *soort* indruk beide geven. Wij ervaren nu dat de bouwkunst en de beeldhouwkunst den aanschouwer niet op gelijksoortige wijze treffen. Zij wekken ongelijksoortige aandoeningen in hem op, en wel, omdat de natuurwerkelijkheid bij de bouwkunst geen, bij de beeldhouwkunst wel een rol vervult.

Eenigermate zijn deze aandoeningen te vergelijken met die, welke wij ontvangen bij het aanschouwen van den machtigen sterrenhemel en bijv. bij een groot bosch of ander brok levende natuur.

Bij den eersten beklemt ons de verheven majesteit en de ondoorgrondelijkheid van hetgeen wij zien, wij voelen ons staan als nietigheden tegenover een groot mysterie. Een groot boschgezicht of landschap echter wekt in ons geen gevoel op tegenover

een mysterie te staan. Bij de aanschouwing van den sterrenhemel treedt de *gedachte* op als bemiddeling van het gevoel, bij het aanschouwen van een landschap wekt de *aanschouwing* de aandoening. Zoo, ongeveer, is het verschil in de aandoening, die de bouwkunst en de beeldhouwkunst ons geven, aan te duiden. Het treffendst valt ons het verschil op bij het graf. Op het kerkhof zien we den massieven zwaren onversierden deksteen, die aan de middelen der bouwkunst herinnert, naast den versierden reliefsteen. Hoe wekt deze laatste geheel andere gevoelens in ons op dan de eerste in zijn machtige symboliek; teeken dus, dat de aandoening die de eene geeft anders is dan die van de andere.

Als gevolg van onze ervaring, dat de rol die de werkelijkheidsafspiegeling speelt in de ongelijksoortigheid der aandoeningen die de bouwkunst en de beeldhouwkunst in ons geven, dienen wij na te gaan of de wijze waarop de natuur in de beeldhouwkunst is behandeld, invloed heeft op die ongelijksoortigheid.

Wij zullen nu dien invloed aan de hand van enkele concrete voorbeelden nagaan.

Kiezen we allereerst de Korenhal aan het Erechtheion te Athene (zie de figuur). Het hoofdgestel wordt gedragen door zes *realistische* jonge vrouwenfiguren. Deze verrichten dus de draagfunctie. Heel haar bouw met den vollen hals en de krachtige breede schouders, heel haar houding geven ten duidelijkste een beeld van het licht en fier dragen van een last, door een mensch. En zeer zeker is deze draagfunctie in maar weinige beelden, zóó typeerend en zóó meesterlijk weergegeven als in deze Caryatiden. Maar deze figuren zijn in de plaats gekomen voor architectonische elementen (duidelijk is de zuilschachtvorm in de lichamen te herkennen), zij dragen dus op *realistische* manier hetgeen de bouwkundige elementen *architectonisch* hadden moeten doen. En omdat de Korenhal nu juist nog een bouwwerk is met weinig functioneele elementen, is feitelijk het eenige architectonische element, dat een functie moet uitdrukken, vervangen door een element dat die functie realistisch uitdrukt. En zeer demonstreerend! Zóó demonstreerend, dat de beeldhouwkunst (als architectonisch element aangewend) hier toch haar eigen indruk geeft, die dien van het bouwwerk tracht te verdringen. *Het realistische beeld als functioneel element in het bouwwerk geeft een gemengde aandoening aan den beschouwer.*

Verplaatsen we ons thans in de St. Gudulakerk te Brussel, (zie de fig.) een Gothisch bouwwerk, dat den vroegtijd der gothiek typeert, door de ronde zuilen der arcade, die evenals in de Notre Dame te Parijs het middenschip van de beuken scheidt. De St. Gudulakerk is architectonisch een goede, zuivere ruimte. De dragende, de spannende, de schorende en de vullende functies van deze ruimte zijn geheel door architectonische elementen vertolkt. En wij zouden geheel gevangen zijn in den sterken indruk, in de geheimzinnigheid van dit mathematische stelsel van verticalen en bogen, ware het niet dat tegen iedere zuil een realistisch beeld geplakt was. Hier voelen we goed het fnuikende van het niet functionneerende realistische beeld in de architectonische ruimte. Het verhevene, het mystieke, dat de architectuur zou geven, het is weg, nu we ons zelf zoo terugvinden in die beelden die èn door hun *grootte* èn door hunne *plaatsing* meespreken in deze ruimte, zoodanig dat zij ruw constrasteeren met het architectonische karakter van deze ruimte. Door dit contrast in wezen gaat de eenheid der ruimte te loor. Zoowel het lijnenspel, dat de ruimte karakteriseert en dat ons mystisch aandoet, als de beelden, die ons terugvoeren naar de realiteit en onszelf, geven ons indrukken. De bouw- en de beeldhouwkunst leidt hier niet tot synthese. De schoonheidsuitroering is gemengd; we beleven eigenlijk oscilleerende schoonheidsontroeringen. *Het realistische niet functioneele beeldwerk geeft ook eveneens een gemengde aandoening.*

En nemen we ten slotte de architectuur op haar hoogste plan, in haar stedenbouwkundige functie. Het hoekje van het plein van Monte Cavallo te Rome met de beelden van Castor en Pollux is een volkomen architectonisch geheel. Het is een compositie van massa's en hoog steekt daar de slanke obelisk van de naald bovenuit. Vaak

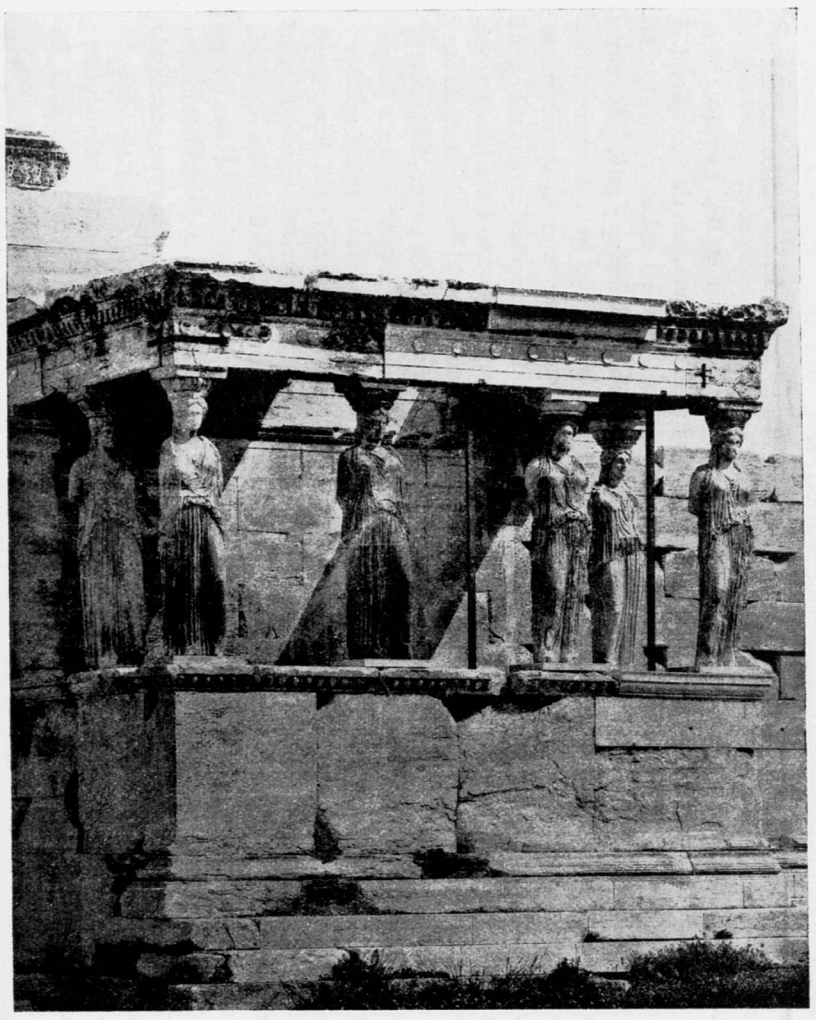

CARYATIDENHAL AAN HET ERECHTHEION TE ATHENE.

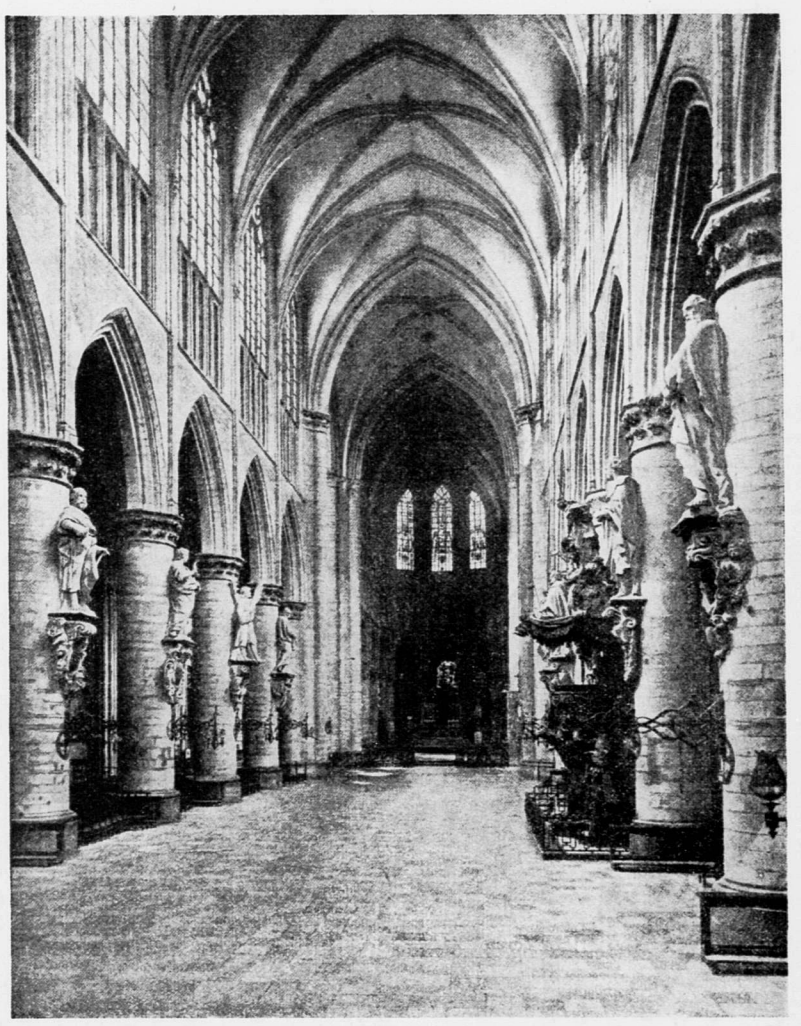

ST.-GUDULAKERK TE BRUSSEL.

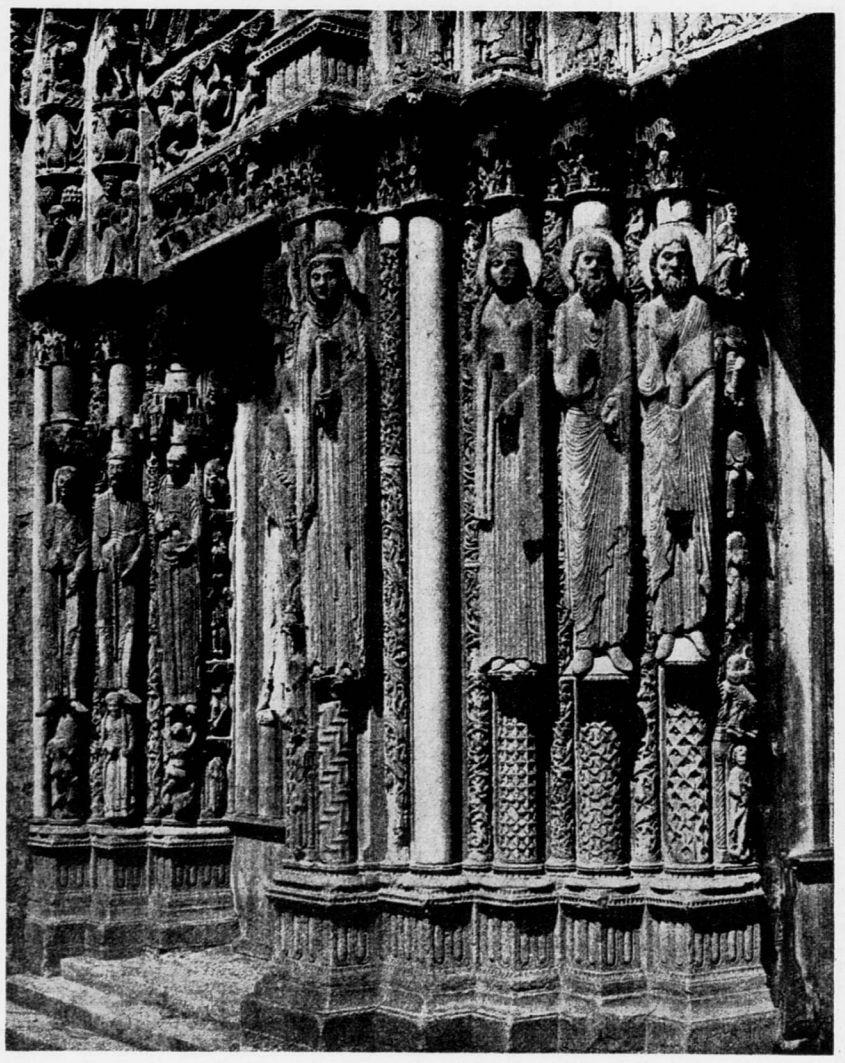

INGANG AAN DEN WESTGEVEL VAN DE KATHEDRAAL TE CHARTRES.

FONTEIN VAN MONTE-CAVALLO TE ROME MET DE BEELDEN VAN CASTOR EN POLLUX.

zijn gedenknaalden ongelukkig geplaatst, op groote pleinen, of op hooge duinen, waar zij meer hun naam dan hun beteekenis eer aandoen. De zuil van Castor en Pollux is evenwel voortreffelijk geplaatst. Zij vormt een geestig, een pikant contrast met de massa's, zij maakt het geheel levendiger en rijker. Hoe gaaf zou dit brokje architectuur dan ook zijn geweest, hoe zouden we volledig genoten kunnen hebben van de verrassende werking van de tegen en op elkaar geplaatste kubieke massa's, ware het niet dat de beide beelden met hun realisme dit genot wederom verstoorden. Wij ondergaan hier twee aandoeningen, de architectonische compositie treft ons en daarnaast geeft ons de tinteling van het beeldhouwwerk een aandoening van een andere soort. Het geheel geeft geen synthese. Het valt uiteen. Het geeft geen rust.

Wij zien dus, omdat de aandoeningen van de bouwkunst en van de realistische beeldhouwkunst ons niet gelijksoortig treffen, dat de architectuur wordt verzwakt. Realistische beeldhouwkunst verzwakt den indruk van architectuur. En het is dus begrijpelijk dat in de tijden van decadence de bij de bouwkunst toegepaste beeldhouwkunst realisme vertoont.

Inderdaad is de bouwkunst meer gebaat met gestyleerde beeldhouwkunst, d. i. beeldhouwkunst, die in haar verschijning van de directe werkelijkheid afwijkt en daardoor meer architectonisch werkt, sporen van architectuur in zich draagt dus.

Deze beeldhouwkunst zien wij o. a. in het gothische tijdperk en het portaal van de Kathedraal te Chartres (zie de figuur) is een voorbeeld, hoe de beeldhouwkunst kan worden opgenomen zóódanig, dat de indrukken die bouwkunst en sculptuur maken, gelijksoortigheid benaderen. De realiteit is uit de beelden aan dit portaal te Chartres niet verdwenen, zeer zeker niet. De koppen der figuren hebben een echt menschelijke, bijzonder menschelijke uitdrukking. Maar de figuren zijn gedeformeerd naar het rhythme van het architectonische lijnenspel toe. En niet alleen in de koppen maar ook in de lichamen is de menschelijke gestalte te onderkennen. Men bedenke wel, dat hier onder de vervorming niet zoozeer de eigenaardige verlenging der figuren, als wel de bijzondere behandeling van de compositie, de houding en de drapeering wordt verstaan. Prachtig is in de op den voorgrond staande groep het rhythmisch beginsel uitgedrukt in het handgebaar en in de verschillende plans der draperieën.

Niettemin is deze deformatie van de sculptuur in architectonischen zin nog niet de meest volmaakte. Architectuur is in wezen geen lijnenspel. In lijnenspel kan de architectuur zich manifesteeren; in die manifestatie moet dan echter de bezielde ruimte spreken. In lijnenspel kan dus slechts toenadering tot het wezen van de architectuur worden gevonden.

Van een benadering van het wezen der architectuur geeft het beeldhouwwerk van van den Eynde aan het Scheepvaarthuis te Amsterdam een recent voorbeeld. Dit beeldhouwwerk is als 't ware doorstroomd met architectuur. Wel zijn het menschelijke koppen, wel ontdekken we er deelen van de menschelijke gestalten in en deze geven dan ook het ‚tikje' contact met de werkelijkheid, maar de uitdrukking der koppen is zoo weinig-menschelijk meer dat ze symbolisch werkt, en daardoor architectonisch. Dit beeldhouwwerk is streng gestyleerd. Het past minder in het rhythme van het lijnenspel van het Scheepvaarthuis dan de beelden van de Kathedraal te Chartres in het lijnenspel van dat bouwwerk. Maar dit beeldhouwwerk van van den Eynde is meer architectonisch aangevoeld, omdat de styleering afvoert van het anectotische en het didactische.

De bouwkunst is alleen gediend door zulke bijzonder gestyleerde beeldhouwkunst. Door dat styleeren krijgt zij geheimzinnigheid, dwaalt zij af van de directe werkelijkheid, het is of het wezen van de architectuur in haar stroomt. Door dit beeldhouwwerk kan de bouwkunst gediend zijn, omdat de aandoening, die het geeft, bijna gelijksoortig is met die welke de bouwkunst brengt. *Bouwbeeldhouwwerk moet dan ook in zijn dualisme worden de benaderde synthese van bouwkunst en beeldhouwkunst.*

(Wordt vervolgd).

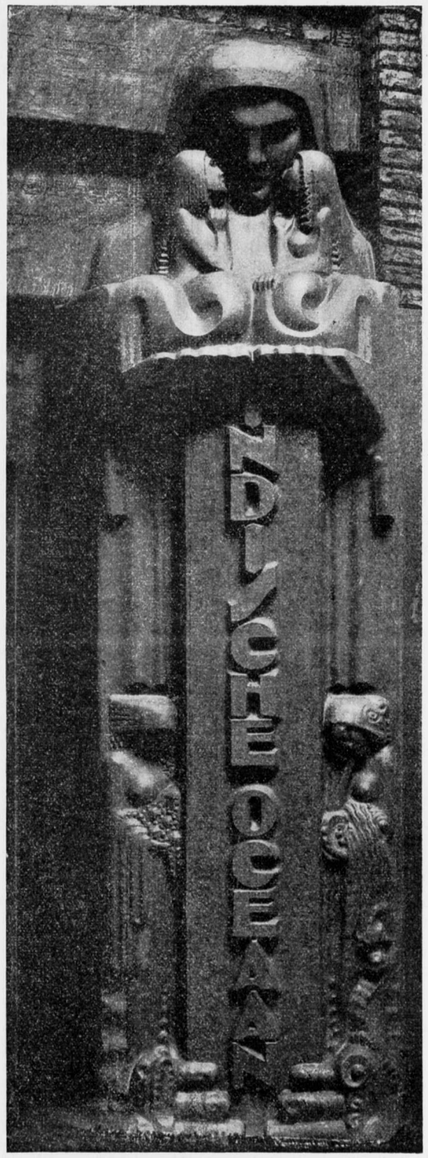

DE INDISCHE OCEAAN.
BEELDHOUWWERK AAN HET SCHEEPVAARTHUIS
TE AMSTERDAM, DOOR H. A. VAN DEN EYNDE.

C. B. POSTHUMUS MEYJES.

Bij het overlijden van het oud-lid van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst (M. B. V. A.), den architect C. B. Posthumus Meyjes, acht ik het een plicht in dit blad enkele woorden aan de nagedachtenis van mijn ouderen vriend te wijden.

Hoewel ik zijn arbeid op architectonisch gebied onbesproken wil laten, omdat ik niet weet wanneer en waar de verschillende door hem uitgevoerde werken tot stand zijn gekomen en ook omdat ik geen kritiek daarover uitoefenen noch uitlokken wil, moet ik toch even het navolgende memoreeren.

Alleen moet van het hart, dat Posthumus Meyjes een man was, die zijn vak door en door verstond en als zoodanig dan ook superieur werk leverde.

Na zijn studie aan de Polytechnische School te Delft kwam hij in dienst bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij, waar destijds aan het hoofd stond architect Margadant, iemand die alom bekend stond als een uitstekend bouwkundige.

In die functie ontwierp Posthumus Meyjes het Administratiegebouw van de H. IJ. S. M. aan het Droogbak te Amsterdam, een stalgebouw aan de Houttuinen aldaar voor dezelfde Mij. en eveneens het Station te Delft.

Daarna heeft Posthumus Meyjes zich als zelfstandig architect gevestigd en heeft in verschillende deelen van ons land belangrijke werken tot stand gebracht, waaronder eenige restauraties van oude monumenten.

Posthumus Meyjes was een man, die zeer veel gedaan heeft voor het vereenigingsleven zoowel in het Genootschap Architectura et Amicitia, waarin hij tijdens het voorzitterschap van Jan Springer secretaris was, als later, als voorzitter van de destijds bestaande Afdeeling Amsterdam van de Mij.

In zijn kwaliteit als voorzitter had ik het recht vele jaren met hem als secretaris samen te werken en toen kon ik eerst zijn grooten ijver en toewijding waardeeren, waar het de behartiging van de belangen der Bouwkunst gold.

Verder heb ik hem terzijde gestaan in zijn kwaliteit van voorzitter van de Honorarium-Commissie en ook met hem samengewerkt bij de behandeling van vele geschillen bij den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven aanhangig gemaakt.

Posthumus Meyjes was een man uit één stuk, iemand van onkreukbare eerlijkheid, zoo eerlijk, dat hij zaken van personen kon onderscheiden en de belangen van diegenen, die hem in zijn gevoel gekrenkt hadden, toch kon behartigen alsof tusschen hen nooit iets onaangenaams had bestaan.

Hoewel Posthumus Meyjes bij herhaling was aangezocht en candidaat gesteld voor het lidmaatschap van het Hoofdbestuur van de Maatschappij, heeft hij dit nimmer willen aanvaarden, omdat hij van gevoelen was, beter als lid, dan als bestuurder de belangen der leden te kunnen behartigen, doch voor iedere functie als lid eener commissie was hij bereid op te treden en ontbrak hij nimmer op de vergaderingen of bijeenkomsten.

Zeer te betreuren is het geweest, dat Posthumus Meyjes, die tot de fusie van de M. B. V. A. en den B. N. A. had meegewerkt, door een gering meeningsverschil uit het vereenigingsleven is getreden.

Posthumus Meyjes was een hoogstaand man, wiens herinnering bij alle nog levende leden der vroegere M. B. V. A. en ook bij vele buitenstaanders nog lang zal blijven, omdat het iemand was wien men zijn vertrouwen absoluut kon schenken.

Als laatste groet aan mijn ouderen, doch mij steeds sympathiek steunenden collega, breng ik hulde aan zijn nagedachtenis.

B. J. OUËNDAG, Arch. B. N. A.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 45. 11 NOV. 1922.

INHOUD: Ledenvergadering op Maandag 27 November 1922, des n.m. 2 uur in het Bureau van den B. N. A. Amsterdam, Weteringschans 102. — Concept-Notulen van de Ledenvergadering van den B. N. A., gehouden op Zaterdag 28 October 1922 in de Zaal van den Haagschen Kunstkring, daartoe door dezen Kring welwillend ter beschikking van den B. N. A. gesteld. — Tentoonstelling. — Rapport betreffende de bij de keuring van hout te stellen eischen. — Bouwbeeldhouwwerk en Bouwaardewerk van Willem C. Brouwer, door J. P. Mieras. (Vervolg en slot van pag. 433). — Ontvangen Boekwerken en Tijdschriften, door J. P. M. en A. B.

LEDENVERGADERING OP MAANDAG 27 NOVEMBER 1922 DES N.M. 2 UUR IN HET BUREAU VAN DEN B.N.A. AMSTERDAM, WETERINGSCHANS 102.

AGENDA.

1. Notulen van de vergadering van 28 October 1922.

Het concept van deze notulen is opgenomen in dit nummer.

2. Voorstel van het Bestuur tot wijziging van art. 11 § 26 der Statuten van den B.N.A.

Deze wijziging betreft het, in verband met de op 28 October aangenomen wijzigingen van het Huishoudelijk Reglement betreffende de wijze van stemmen, het inlasschen van de woorden: *en vertegenwoordigde* achter de woorden *der aanwezige* in den 3en regel van den 1en zin.

Deze zin luidt dan:

§ 26. Behalve de na te noemen uitzonderingen, worden alle besluiten genomen met volstrekte meerderheid van de uitgebrachte geldige stemmen der aanwezige en vertegenwoordigde leden; blanco stemmen tellen niet mee.

Het Bestuur vestigt er de aandacht op dat, om te voldoen aan art. 14 § 30 der statuten, het bovengenoemde voorstel op de vergadering van 27 November *in 1e instantie* wordt behandeld.

3. Voorstel van het Bestuur tot wijziging van Art. 11 § 30 en § 31 van het Huishoudelijk Reglement van den B. N. A.

Voorgesteld wordt de §§ als volgt te redigeeren.

§ 49. De Commissie van Geschillen tusschen architecten en hunne opdrachtgevers bestaat uit 12 leden, te benoemen door de ledenvergadering. De helft der leden treedt om de twee jaren af, met dien verstande, dat de aftredende leden ten aanzien der aanhangige geschillen, hunne bevoegdheid behouden. De leden zijn herkiesbaar.

§ 50. De commissie heeft tot taak de beslechting van gerezen geschillen tusschen den architect en zijn opdrachtgever, hun erfgenamen of rechtverkrijgenden, welke taak nader is omschreven in de *Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen Architect en Opdrachtgever en de honoreering van den Architect.*

Toelichting. De wijziging is geheel een uitvloeisel van de inwerkingtreding der Algemeene Regelen op 1 November 1922.

CONCEPT-NOTULEN VAN DE LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A., GEHOUDEN OP ZATERDAG 28 OCTOBER 1922 IN DE ZAAL VAN DEN HAAGSCHEN KUNSTKRING, DAARTOE DOOR DEZEN KRING WELWILLEND TER BESCHIKKING VAN DEN B.N.A. GESTELD.

Het Bestuur is voltallig aanwezig, met uitzondering van den heer Slothouwer, die bericht zond, wegens ongesteldheid niet te kunnen komen; om dezelfde reden is de directeur, de heer Mieras, verhinderd tegenwoordig te zijn. De presentielijst is door 33 leden geteekend.

De voorzitter installeert het nieuwe lid den heer Stahlie.

De notulen van de ledenvergadering van 30 Sept., in concept opgenomen in No. 41 van het Bouwkundig Weekblad, worden onveranderd goedgekeurd.

De voorzitter doet mededeeling, dat bij het Bestuur is ingekomen het concept-reglement voor de te reorganiseeren Amsterdamsche Schoonheidscommissie; aangezien de tijd voor het maken van aanmerkingen daarop zeer beperkt was, is deze zaak als eene spoedeischende beschouwd, vallende onder par. 16 huish. regl. Er dient nu te worden afgewacht hoe ten slotte het reglement der Schoonheidscommissie door B. en W. zal worden vastgesteld, en in hoeverre met de van bestuurszijde gemaakte opmerkingen is rekening gehouden; de ledenvergadering heeft dan te beslissen of zij, op basis van dat reglement, wenscht over te gaan tot het opmaken van een nominatie voor het lidmaatschap. De voorzitter geeft nog een beknopt overzicht van de voornaamste bepalingen van het concept-reglement, waarop echter geen bespreking volgt.

Ingekomen is een uitvoerig schrijven van den voorzitter van den Tentoonstellingsraad, in verband met de in de vorige vergadering gevoerde discussie over de tentoonstelling te Kopenhagen. In dit schrijven wordt o.m. de noodzakelijkheid betoogd, dat de ledenvergadering zich duidelijk over de kwestie uitspreekt.

De voorzitter zegt, dat het Bestuur zich op het standpunt stelt, dat het niet van de ledenvergadering kan worden verlangd bedoelde uitspraak te doen, aangezien deze niet over de gegevens beschikt, om een juist oordeel te vellen. Spr. zegt intusschen van den heer Tjeenk de mededeeling te hebben ontvangen, dat in de jongste vergadering van den Tentoonstellingsraad werd besloten, niet nader in te gaan op de door den heer Slothouwer geuite kritiek over Kopenhagen.

Van den Tentoonstellingsraad is voorts een schrijven te wachten, waarin, met de andere constitueerende vereenigingen, ook de B.N.A. wordt verzocht, zich inzake tentoonstelling-Parijs 1924 te wenden tot den Ministerraad, om op het groote algemeene belang van die tentoonstelling de aandacht te vestigen. De voorzitter vraagt en verkrijgt voor het Bestuur bij voorbaat machtiging van de vergadering aldus te handelen, wanneer bedoeld schrijven zal zijn ingekomen.

De heer Postma, lid van den Tentoonstellingsraad, wenscht te weten, dit met het oog op de Parijsche tentoonstelling, of de vertegenwoordigers van den B.N.A. nog het vertrouwen hebben; spr. is bereid in het tegenovergestelde geval onmiddellijk af te treden; spr. zou dan in overweging willen geven de vervangende vertegenwoordigers van den B.N.A., niet door het Bestuur, maar door de ledenvergadering te doen aanwijzen.

De voorzitter zegt, dat aan den Tentoonstellingsraad een beknopt concept-reglement is gevraagd, waarin de wijze van benoeming is geregeld, en de werkwijze, verantwoordelijkheid en bevoegdheden zijn vastgelegd. Op dit reglement zal dan de benoeming van de afgevaardigden van den B.N.A. kunnen plaats hebben. Wat betreft Kopenhagen, meent spr. dat deze zaak nu wel kan blijven rusten; indien daar fouten zijn gemaakt, dan kan dit een les zijn voor volgende tentoonstellingen, met name die van Parijs; z.i. behoeft momenteel geen wantrouwen tegen onze vertegenwoordigers te worden uitgesproken, noch hun aftreden verlangd.

De voorzitter deelt vervolgens mede, dat overeenkomstig het besluit van de vorige ledenvergadering, de nieuwe Algemeene Regelen betreffende de rechtspositie op 1 November a. s. in werking zullen treden, en deze dus vanaf dien datum uitsluitend van toepassing zullen zijn, behoudens voor de gevallen, vermeld in No. 42 blz. 408, van het Bouwk. Weekbl. Op voorstel van spr. stelt de vergadering vast, dat, met bedoelde reserve, de regelen en tabellen van Juni 1915, door aanneming van de nieuwe Alg. Regelen, zijn komen te vervallen.

De heer Van Goor deelt nog mede, dat ingevolge vroegere bespreking de cijfers in de tabellen voor het gemak iets zijn afgerond.

Een schrijven van den heer Versteeg, houdende verslag eener door hem, voor den B. N. A., bijgewoonde vergadering van een comité van actie tegen den voorgestelden aanleg van electrische spoorwegen in het Gooi, wordt voor kennisgeving aangenomen.

Ingekomen vervolgens is een schrijven van de Vereeniging „Kunst aan het Volk", bevattende mededeeling omtrent een te organiseeren tentoonstelling van „massa-woningbouw", en het verzoek een vertegenwoordigend lid in de tentoonstellingscommissie te doen zitting nemen. Goedgekeurd, de vergadering laat het aanwijzen van bedoeld lid aan het Bestuur over.

Een schrijven van den kring Rotterdam, bevat de mededeeling, dat in een kringvergadering de wenschelijkheid werd betoogd, om voor Rotterdam een gemeentelijke verordening op de monumenten te verkrijgen, zooals deze in Den Haag bestaat; ter kringvergadering werd besloten deze kwestie bij de eerstvolgende begrooting in den Raad ter sprake te doen brengen. De kring vraagt van den B. N. A. overweging of een actie van den Bond beter aan het doel zou beantwoorden, en wellicht aansturen op een algemeene wettelijke regeling.

Nadat de vergadering hiermede instemming heeft betuigd, wordt aan het Bestuur overgelaten deze aangelegenheid nader onder de oogen te zien.

De voorzitter moet hierna een minder aangename zaak in bespreking brengen. Men herinnert zich, dat ongeveer twee jaar geleden de ledenvergadering besloten heeft 10.000 kr. ter beschikking te stellen, als bijdrage in de Hoffmann-film; hiervoor was een bedrag van f 140.— gevoteerd. Tengevolge van verzuim door de commissie die zich met den aankoop der kronen zou belasten, is deze som, tengevolge eener tijdelijke stijging der kronen, zoodanig opgeloopen, dat het aandeel in de kosten van den B. N. A. van f 140.— op f 307.— is gekomen. Het toenmalig lid van ons Bestuur, de heer Fels, heeft, zonder daartoe eenige machtiging te hebben ontvangen, in een samenkomst met vertegenwoordigers van de mede-contribueerende V.A.N.K., toegezegd, dat de verhooging uit de bondskas wel zou worden betaald. Bij herhaald schrijven is den heer Fels met klem om inlichtingen verzocht; brieven en telegrammen, aan diens adres gericht, bleven evenwel onbeantwoord. De V.A.N.K. drong intusschen terecht op afdoening aan. De voorzitter acht beëindiging dezer zaak zeer noodig, en vraagt dus van de vergadering machtiging het indertijd toegestane bedrag met f 167.— te overschrijden. Goedgekeurd.

Aan de orde komt punt 4 van de agenda: Voorstel van het Bestuur tot aanvulling en wijziging van het huish. reglement, betreffende de wijze van stemmen, zooals dit is opgenomen in No. 40 van het Bouwk. Weekbl.

Van de kringen Rotterdam en Leeuwarden is de mededeeling ontvangen, dat het voorstel in die kringen wordt gesteund.

De voorzitter geeft een nadere toelichting tot het voorstel, dat oorspronkelijk door den kring Deventer is ingediend, en dat beoogt de stemmen van de kringvergaderingen meer tot hun recht te laten komen. Spr. wijst meer speciaal op de voorgestelde bepaling, dat de afgevaardigden geen bindend mandaat voor hun stem mogen aannemen. De mogelijkheid is dus niet uitgesloten, dat, na de gehouden discussie in de ledenvergadering, het inzicht van den afgevaardigde zich wijzigt, en hij anders stemt, dan aanvankelijk door de kringleden, die hij vertegenwoordigt, was bedoeld.

Wordt de voorgestelde wijze van stemmen aanvaard, dan zal dit een, zij 't ook geringe, wijziging van art. 11, par. 26 der statuten meebrengen; in plaats van „de uitgebrachte geldige stemmen der *aanwezige* leden", zal gelezen moeten worden „*aanwezige en vertegenwoordigde leden*".

De heer van der Valk zegt namens den kring Eindhoven, dat daar de wenschelijkheid is uitgesproken, het al of niet stellen van een bindend mandaat aan de kringvergadering over te laten.

Na een korte discussie, in hoofdzaak loopende over het bindend mandaat, en nadat uitdrukkelijk is vastgelegd, dat ieder aanwezig lid persoonlijk moet stemmen, wordt het voorstel in zijn geheel zonder hoofdelijke stemming ongewijzigd goedgekeurd.

Vervolgens komt in behandeling punt 5 der agenda: bespreking over het houden van kleine tentoonstellingen, van de kringen uitgaande.

Door den kring Leeuwarden is schriftelijk instemming met het voorstel betuigd.

De heer Munnik deelt mede, dat de kring den Haag ir zoover op zijn voorstel is terug gekomen, dat de medewerking aan de kringtentoonstellingen, overeenkomstig voorstel Rutgers, verplichtend moet worden gesteld; de tentoonstellingen zullen niet meer dan eens per jaar gehouden moeten worden. De voorzitter vreest, dat van het verplichtend-stellen in de practijk weinig zal terecht komen; tegenover de dwingende bepaling moeten disciplinaire maatregelen worden gesteld, en dit nu acht spr. niet wel mogelijk.

De heer Rutgers licht zijn in het Bouwk. Wbl. uiteengezet standpunt nader toe; de tentoonstellingen moeten zeer eenvoudig gehouden worden; dus geen inzending van breed opgezette teekeningen; maar vooral moet, meent spr., het inzenden verplichtend worden gesteld.

De voorzitter maakt bezwaar daaromtrent in deze vergadering een beslissing uit te lokken; alleen over het exposeeren, als in het voorstel is vastgelegd, zou kunnen worden gestemd.

De heer Plate zegt, dat de kring-Haarlem het geheel eens is met de bedoeling van den heer Rutgers; spr. zou voortaan hen, die niet aan de tentoonstellingen deelnemen, willen uitsluiten van het lidmaatschap van aesthetische commissies, jury's, e.d. Spr. acht uitspraak in deze richting van de vergadering, zoo al niet bindend, dan toch wenschelijk.

De voorzitter acht het bedenkelijk zulke ernstige gevolgen nu reeds te verbinden aan een proef die nog genomen moet worden. Spr. stelt voor het principe van het instellen der reizende kringtentoonstellingen te aanvaarden, en de regeling daarvan door het Bestuur te doen uitwerken.

Aldus besloten, nadat is uitgemaakt, dat de betaling der kosten mede in bedoelde regeling wordt opgenomen, en dat de kringtentoonstellingen niet voor het publiek toegankelijk zullen zijn.

Bij de rondvraag heeft, ingeleid door den heer Versteeg, een huishoudelijke bespreking plaats over de mogelijkheid om een lid, dat in financieele moeilijkheden is geraakt, te helpen; de bespreking heeft tot resultaat de particuliere bereidverklaring van vele der aanwezige leden, om bedoeld lid daadwerkelijk te helpen.

De heer Kruisweg informeert naar het rapport, uit te brengen door de eenige jaren geleden ingestelde commissie voor regeling van houtkeuring.

De voorzitter zegt onderzoek toe.

De heer van Goor brengt de door den heer Stok uitgebrachte kritiek op het kritisch artikel van den heer Mieras over de uitbreiding van de Lakenhal te Leiden, ter sprake; spr. is van oordeel, dat al te strenge kritiek op het werk van de leden alweer den indruk naar buiten moet versterken, als zouden de architecten onderling in een staat van voortdurende ruzie verkeeren. Spr. zou, dit naar aanleiding eener bespreking in den Kring-Rotterdam, aan de vergadering willen verzoeken, bij den heer Mieras op meer gematigdheid in zijne beschouwingen aan te dringen.

De voorzitter zegt, dat het bezwaarlijk is bij dergelijke beschouwingen, mits deze blijven binnen de grenzen van het betamelijke, den medewerkers van het weekblad den toon, die gewoonlijk zijn oorsprong vindt in de ondergane sensaties van den schrijver, voor te schrijven. Spr. betreurt het buitendien, dat de heer Stok in zijn stukje den ambtenaar Mieras in het geding heeft gebracht; de heer Mieras toch schrijft in het weekblad niet als ambtenaar van den B. N. A., maar als medewerker, evenals ieder ander.

De vergadering blijkt het niet noodig te vinden den door den heer van Goor bedoelden wenk aan den heer Mieras te geven. Een voorstel van den heer Plate, om in tegenstelling daarmee, afkeuring uit te spreken, over het tegenschrift van den heer Stok, ontlokt eenig applaus.

De discussie over deze aangelegenheid, wordt gesloten; ook deze geanimeerde vergadering, aangezien er niets meer ter behandeling overblijft.

Na de gemeenschappelijke lunch in een der ondergrondsche vertrekken van het gebouw der grafelijke zalen, heeft, onder voorlichting van den heer Bremer een rondgang door het gebouw plaats, terwijl deze heer zoo welwillend was den leden de bezichtiging van de sedert enkele dagen onder zijn leiding voltooide nieuwe zaal voor den Raad van State, mogelijk te maken.

Vervolgens werd onder geleide van den heer Wils een excursie ondernomen naar de westelijke uitbreiding van 's Gravenhage, Houtrust en Zorgvliet, waarbij de verschillende typen van woningbouw, in- en uitwendig, met belangstelling werden bezichtigd.

TENTOONSTELLING.

In de zalen van „Arti et Amicitiae" te Amsterdam, wordt een belangrijke tentoonstelling gehouden van werken door Dr. H. P. Berlage, W. A. van Konijnenburg en R. N. Roland Holst.

Wij komen in een volgend nummer op deze tentoonstelling terug.

RAPPORT BETREFFENDE DE BIJ DE KEURING VAN HOUT TE STELLEN EISCHEN.

Naar aanleiding van de informatie naar dit rapport door een der leden op de jongste ledenvergadering, wordt verwezen naar het *Bouwkundig Weekblad Jaargang 1913 No. 11, en No. 12.*

Het was het rapport van de Commissie, samengesteld uit afgevaardigden van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den Nederlandschen Aannemersbond en Bond van Houthandelaren in Nederland.

ST. JACOBUS DE MEERDERE.
BOUWAARDEWERK AAN
EEN SCHOOL TE ALMELO.
DOOR W. C. BROUWER.

BOUWBEELDHOUWWERK EN BOUWAARDEWERK VAN WILLEM C. BROUWER

door J. P. MIERAS.

(Vervolg en slot van pag. 433).

Toetsen wij aan het voorgaande het laatste werk van Brouwer, den bekenden ceramieker, dan zien we dat veel van hetgeen, waardoor bouwbeeldhouwwerk, in zijn geval van aardewerk, bouwaardewerk, zijn bijzondere beteekenis krijgt, in dit werk is weer te vinden.

Wij behoeven hier niet de bijzondere aandacht te vragen voor de technisch-ceramische beteekenis van dit werk. Brouwer kent zijn vak, kent zijn materiaal en zijn werk voldoet dan ook qua ceramiek geheel aan de daaraan te stellen eischen. Dit is door mannen van het vak voldoende erkend, dan dat wij daarop nog eens zouden moeten wijzen.

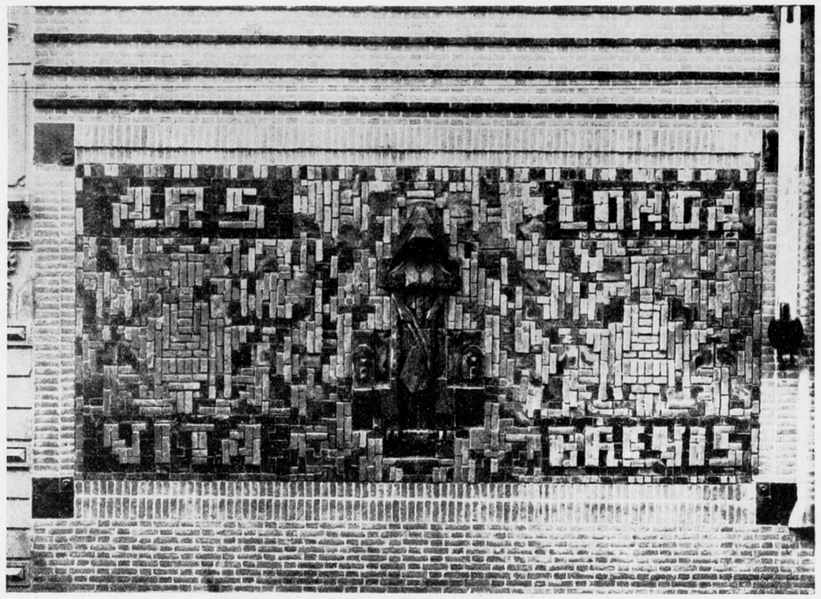

CINEMA ROYAL TE AMSTERDAM. FRIES VAN DOOREENGEWERKTE TERRA-COTTA EN BAKSTEEN.
ABSTRACTIE VAN DE BEELDING VAN „STRIJKMUZIEK" DOOR WILLEM C. BROUWER.

Als wij dus nu in 't bijzonder de aandacht vragen voor de geestelijke gesteldheid van dit werk als kunstwerk, moeten we er in de eerste plaats op wijzen dat Brouwer's meeste werk gevelversiering is. Zijn jongste streven om de gefacetteerdheid (zooals hij dat noemt) van de baksteen der muren, door te voeren in de figurale voorstellingen, om ze daarmee niet alleen met het materiaal, maar ook met aesthetische structuur samen te wezen, richt zich dus op een uiterlijken kant van de opgaaf. Want de behandeling van den gevelwand, dat is de begrenzing van het architecturaal gedachte, geeft aan de architectuur de tijdelijkheid.

Als een beeldhouwer dus de gefacetteerdheid van de baksteen in zijn beelden doorvoert, raakt dat niet het wezen van bouwbeeldhouwwerk zelf. Hij verinnigt er wel den samenhang van het beeldwerk met het muurvlak mede, hetgeen niet anders dan bevorderlijk kan werken op de eenheid van gevelvlak en beeld. Het beeld heeft minder kans „er uit te vallen," maar hij verbijzondert zijn werk als bouwbeeldhouwwerk er niet mee. Die verbijzondering moet, als we hebben gezien, dieper gaan.

Over het algemeen gaat bij Brouwer's werk die verbijzondering nog niet diep genoeg om zijn bouwaardewerk een groot en sterk karakter te geven. Hij mist nog de stabiliteit bij het uitdrukken van zijn bedoelingen. Daardoor krijgt men den indruk dat hij in plaats van te evolueeren, steeds met iets nieuws experimenteert. Toch is dit niet het geval. In zijn werk, waarbij men goed doet niet al het door hem gemaakte, daaronder te rekenen, valt wel degelijk een evolutie-proces te onderkennen.

Brouwer's wijze van abstraheeren is wat ongelijk. Het wil mij voorkomen, dat een kunstenaar slechts één wijze van abstraheeren kan geven, want in die wijze wordt zijn artistieke individualiteit uitgesproken. Een kunstenaar kan dan ook evenmin twee wijzen van abstraheeren volgen, als een mensch zich kan richten op twee levens-

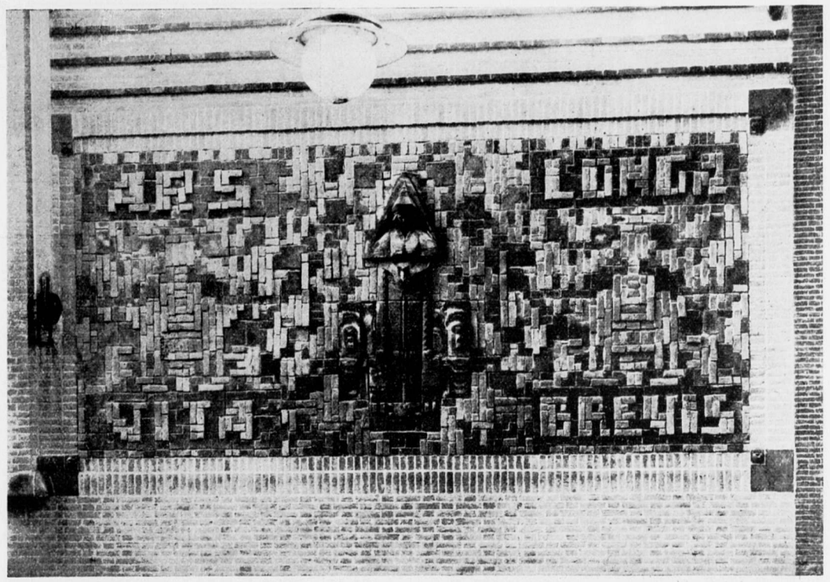

CINEMA ROYAL TE AMSTERDAM. FRIES VAN DOOREENGEWERKTE TERRA-COTTA EN BAKSTEEN.
ABSTRACTIE VAN DE BEELDING VAN „ZANG" DOOR WILLEM C. BROUWER.

beschouwingen. Doet hij dat — de meeste doen dat — dan lijden ze aan gebrek aan overtuiging. Nu geloof ik niet dat Brouwer als kunstenaar geen overtuiging zou hebben, maar hij mist de kracht om van deze overtuiging geprononceerd een indruk te vestigen.

Men vergelijke de drie figuren van St. Jacobus de Meerdere, St. Franciscus en St. Lucia en men vrage zich af, hoe Brouwer nu eigenlijk styleert.

Uit de gestyleerde pij van St. Jacobus spiegelt zich een gansch andere bedoeling der abstraheering af dan de St. Franciscus en de St. Lucia figuren toonen.

Maar nog afgescheiden van de bedoeling is iedere styleering apart nog zoo ongelijk. Alleen in de St. Lucia is de abstraheering zoo gedaan, dat de draperie inderdaad slechts de *gedachte* aan drapeering suggereert, zonder dat daarbij één enkel spoor van realiteit wordt gegeven. In de beide eerste echter herkennen we duidelijk bijv. de *soort* mantel, de abstraheering is niet meer dan een deformatie van de natuurwerkelijkheid. Maar aan gestyleerd beeldhouwwerk mogen we strengere eischen stellen. In zulk een beeld moet *alles* gestyleerd zijn, want één enkel natuurwerkelijk detail, één vinger, één teen, verbreekt de grootheid, de mystiek van het abstracte beeld. Zoo vallen in deze Jacobus allerlei details uit de gedachtensfeer, die ons het lijnenspel van de pij brengt. Leggen wij bij Brouwer na zijn omvangrijke productie, den strengeren eisch aan, dan verbaast het ons hoe hij in het eene werk, zeer volledig is, en in het andere zooveel te kort schiet.

Bouwbeeldhouwwerk, is in zijn dualisme niet sterk, en kan alleen zijn werking doen door uiterste gevoeligheid. Bij dit werk past het woord „subliem". Alles moet van hoog gehalte zijn. Kan beeldhouwkunst half zijn en nog „wat" doen, kan bouwkunst, verre van ideaal, toch nog haar werking, al is het verzwakt, uitoefenen, bouwbeeldhouwkunst kan alleen spreken door volmaakte fijnheid, waarbij het dualisme van

„LECTURA" SLUITSTEEN
GEBOUW LEESZAAL TE ZEIST.

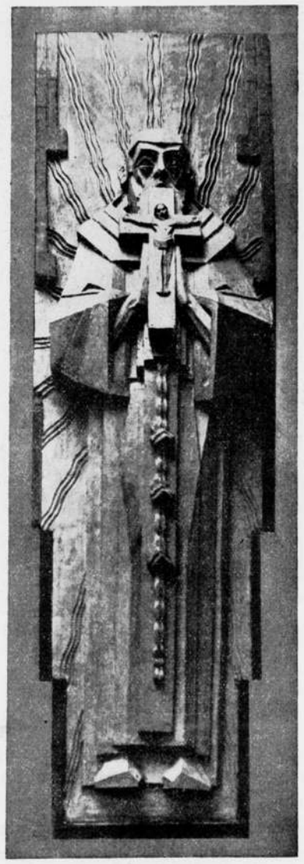

ST. FRANCISCUS. GEVELDETAIL VAN
HET ST. LUCIA INSTITUUT
TE ROTTERDAM.

TERRA-COTTA'S VAN W. C. BROUWER.

zijn wezen, gebonden blijft. Door één fout valt het dualisme uiteen in zijn componenten, die, gescheiden, zonder werking moeten blijven.

Ik behoef hier niet afzonderlijk op de details van Brouwer te wijzen, die zich niet verdragen met abstracte beeldhouwkunst.

De oppervlakkigheid van abstraheering kenmerkt zich het duidelijkst in de uitdrukking der figuren zelf. Want wel is St. Franciscus met het gebruikelijk koord met knoopen en het kruisbeeld afgebeeld, maar een herinnering aan den geest van dezen man, die zijn dagen doorbracht in gebed en overpeinzingen, die het beroemde visioen van den gekruisigden Christus had, een doorleving van Franciscus' geloofsijver en extase, beleven we niet in deze, eigenlijk vrij realistische, beeltenis.

Beter geslaagd is de figuur van St. Lucia, overeenkomstig de legende gecomponeerd. Dit beeld is ons het meest sympathiek als kunstwerk, de omtrek ervan is groot en monumentaal, de detailleering is eenvoudig en bovenal geeft dit beeld uitdrukking van de artistieke gemoedsrust, die Brouwer bij het ontwerpen ervan beleefde. Deze rust voelen we in

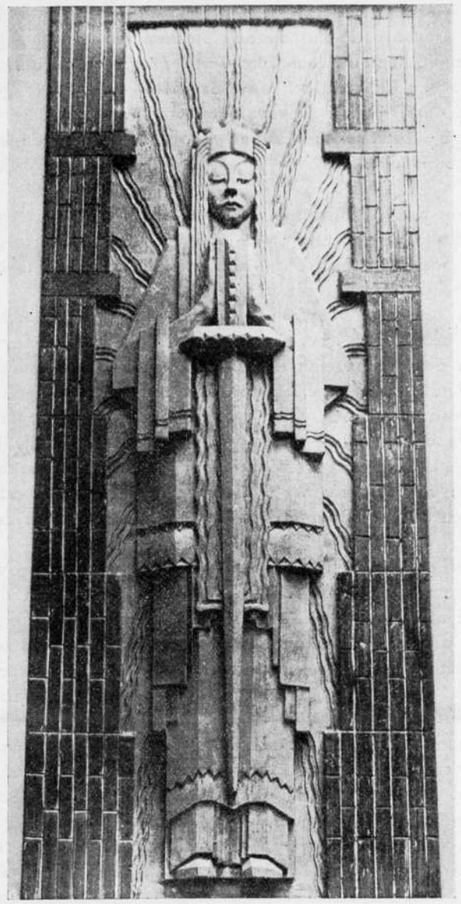

ST. LUCIA.
GEVELDETAIL AAN HET ST. LUCIA INSTITUUT
(ARCH. P. G. BUSKENS) TE ROTTERDAM.
TERRA COTTA DOOR W. C. BROUWER.

Brouwer's werk heel weinig; het gebrek er aan weerspiegelt zich in zijn werk. Toch kan hij deze rust niet missen. Het is deze rust die Emerson aanduidde in zijn uitspraak: „The hero is he who is immovable centred" en deze rust is de kracht van den scheppenden kunstenaar. Over deze kracht beschikt Brouwer niet ten volle, zijn geest is gejaagd, rusteloos. Hij tintelt daardoor wel van de spannende onrust die er van hem uitgaat, maar achter deze tinteling missen we toch te veel de bezonkenheid, die in elk kunstwerk moet liggen en er de diepte — het is geen woordspeling — van uitmaakt.

Zie ik zijn werk, en als gevolg van een en ander, heb ik nog al wat van hem gezien, dan treffen mij de St. Lucia en het pas voltooide werk „Aap" voor een woningbouw te Rotterdam, bijzonder, omdat het mij de overtuiging schenkt dat van Brouwer, zoo hij innerlijk tot rust komen kan, nog veel kan worden verwacht.

Om zijn werkkracht en werklust, zijn groote kennis van het materiaal, hoop ik dat hem innerlijke concentratie zal kunnen sterken en dat hij gelegenheid krijgen zal, werken te maken in volkomen geestelijke verdieping. Om de beteekenis van het bouwaardewerk, om het groote aandeel, dat Brouwer erin heeft gehad om het in de moderne bouwkunst zijn plaats te geven, en om het bijzondere werk dat hij buiten de sfeer van rommelig fabrieks- en handelsgedoe, wist te geven, mag hij die gelegenheid wel voor zich opeischen.

Uit de erkenning van de bijzonderheid van bouwbeeldhouwwerk als de benaderde synthese van bouwkunst en beeldhouwkunst volgt niet implicite dat, zoo de synthese van bouwkunst en beeldhouwkunst in een bepaald werkstuk is benaderd, dat werkstuk bouwbeeldhouwkunst is.

Tusschen deze benaderde synthese en het kunstwerk il n'y a qu'un pas. Maar om dien stap gaat het. Het is die eene stap dien de kunstenaar moet doen om van zijn werk méér dan een theoretisch te verklaren schepping te maken : een *levend kunstwerk*. Nu is, ik geef het dadelijk toe, het doel van den noodwendigen stap, een onbestemd iets en het woord kunstwerk een groot woord, dat nog grooter wordt als het kunstwerk bovendien levend moet zijn — laten we doode kunst als mogelijk veronderstellen — vooral nu beide nog bovendien gecursiveerd zijn ook. Maar wij zullen, willen we ons niet laten vangen in het eigen gesponnen web van onze theorie, toch de erkenning van de noodwendigheid van den stap moeten in het oog houden. En deze erkenning brengt ons in een andere sfeer.

Het maakt ons minder stellig als het gaat om de toetsing van bepaalde kunstwerken aan de uitkomsten van onze beschouwingen, het maakt ons milder om naast afwijkingen van die uitkomsten voordeelige aequivalenten te kunnen zien, om, ondanks die afwijkingen, de beteekenis van kunstwerken te kunnen schatten.

Door de erkenning van dien stap onderwerpt de beschouwer zich aan de meest innerlijke gevoelens, die zich bij hem opdringen in het zien van kunstwerken. Deze gevoelens alleen kan hij dan uitsluitend als de juiste erkennen, en het zijn dus uitsluitend die, die voor hem de beteekenis van het kunstwerk bepalen. Dit is een recht, dat ieder mensch voor zich zelf kan en mag opeischen, maar waaraan niettemin veel getornd wordt. Aan dit recht wordt getornd door de tallooze boeken over hoe men kunst moet zien, en kunst moet genieten, boeken die niet alleen een mode kweeken, maar die zoovelen tot valschheid van gevoel brengen. En dit toch is al het ergste wat de kunst kan brengen, en het staat wel zeer, zeer ver af van de uitspraak, dat het eenige wat het leven waarde geeft, de liefde is voor de eeuwige schoonheid.

Inderdaad mag men, omdat de benaderde synthese van de bouwkunst en de beeldhouwkunst door slechts één stap van het kunstwerk is gescheiden, het recht opeischen, ondanks de benaderende synthese, aan bepaald werk de hoogste waarde te ontzeggen.

Van dit recht heb ik boven gebruik gemaakt, toen ik in het verband van het bouwbeeldhouwwerk, het werk van Brouwer besprak. Want er ligt in Brouwer's werk veel dat een benaderde synthese is, of waarborg geeft dat hij tot een benaderde synthese kan geraken. Maar voor mij heeft hij den stap, die mij het werk levend en sterk overtuigend zou hebben gemaakt, in zijn meeste werk nog niet gedaan. Waar hij het deed, heb ik er van getuigd.

We hebben gezien dat bouwbeeldhouwwerk een dualisme is. De kunst laat zulk een dualisme toe. De kunst is niet zuiver, wil niet zuiver zijn. Zij wil hoogstens zoo zuiver mogelijk zijn. Zuiver alleen is ze op papier, dat geduldig is en ruim in voorraad. Hierop scheppen de kunstzuiveraars hunne meesterwerken, vellen vol, boeken vol. De kunstenaars bewerken de stof, willen de stof beheerschen. Brouwer bewerkt de klei, de stof die eeuwig is. Hij zal er dus genoeg van kunnen krijgen om het ideaal van bouwaardewerk te verwezenlijken.

ONTVANGEN BOEKWERKEN EN TIJDSCHRIFTEN.

Nijverheidsonderwijswet, bewerkt door H. J. de Groot, Inspecteur-Generaal van het Nijverheidsonderwijs. Alphen aan den Rijn. N. Samsom, 1922.

Op bovengenoemd werk, dat in 1921 verscheen en in No. 46 van den vorigen jaargang van het B. W. werd besproken, is thans een *supplement* uitgekomen, inhoudende de wetswijzigingen van 22-12-1921, en de besluiten van Februari en April van dit jaar, eveneens alle andere toegelicht door den heer H. J. de Groot.

In deze uitgave is dus alles te vinden van de Nijverheidsonderwijswet en .... gaat het zoo door, dan zal er ook alles in te vinden blijven.

Voorloopige lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel VI. De provincie Zeeland. Utrecht, A. Oosthoek, 1922.

Gestadig aan gaat de Afdeeling A der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg voort met dit omvangrijke werk.

Na de inventarisatie van de provincies Utrecht, Drente, Zuid-Holland, Gelderland en Noord-Holland (uitgezonderd Amsterdam) is nu ook de provincie Zeeland opgeschreven.

De samenstelling van dit deel geschiedde door Mr. Dr. J. C. Overvoorde, met medewerking van de leden der Afdeeling J. A. Frederiks en J. J. Weve en van de archivarissen der voornaamste plaatsen van Zeeland en den architect J. Hoogenboom.

In afwijking met de overige lijsten zijn in deze lijst de zilvermerken uitvoerig vermeld. Ook kunsthistorisch belangrijke grafzerken zijn uitvoeriger dan anders behandeld. Slechts zij die iets weten van den inspannenden en moeizamen arbeid aan het verzamelen en opteekenen van deze oudheidkundige gegevens verbonden, zullen kunnen begrijpen, welk een stuk arbeid hier wederom is verricht. Het is dan ook te hopen dat deze arbeid zijn nut moge afwerpen en dat het zal kunnen bijdragen tot de algemeene kennis van en liefde voor ons kunsthistorisch bezit. De ergste vijand van onze monumenten is onverschilligheid. Door het kweeken van kennis en het toonen van liefde kan deze onverschilligheid overwonnen worden.

J. P. M.

De Stijl 5e jaargang No. 7 en 8.

Nummer 7 brengt het vervolg van de reeds in den vorigen jaargang aangevangen „Balans van het Nieuwe" waarin verscheidene moderne kunstperiodieken als „Valori Plastici", L, Esprit Nouveau en andere, die tot voor kort nog gelden, als naar den geest eenigszins verwant met „de Stijl" worden afgemaakt, als verkocht aan den kunsthandel die met O. W., Nouveau Riche en Schieberdom rekening moet houden.

Meer en meer aanvaardt „de Stijl" alle consequenties van de „Nieuwe Beelding" en isoleert zich van alles wat niet algeheel abstract is.

Een nieuwe oriëntatie was daartoe noodig. De juiste plaats heeft „de Stijl" thans gevonden in de, in September j.l. opgerichte K. I. de „Konstruktivistische Internationale Beeldende Arbeidsgemeenschap" van welker bedoelingen No. 8 in vele talen een uiteenzetting geeft.

Eigenaardig is het in dit nummer een afbeelding aan te treffen van een nieuw gebouw in Canada dat streng, groot en goed is maar dat in zijn vierzijdig symmetrischen opzet veel meer aan den kant van het Academisme dan aan dien van de Stijl staat.

A. B.

Architectura, van A. et A. Het kind leeft nog. Maar het groeit niet, het arme wurm. Deze week was het blauw. Het leeft anders van gezonden kost. Geen water en melk. Toch blauw. Je hebt van die kinderen. No. 26—No. 44.

SLUITSTEEN GEBOUW „CULTUUR" DEN HAAG.
ARCH. BROESE VAN GROENOU.
PLASTIEK VAN W. C. BROUWER.

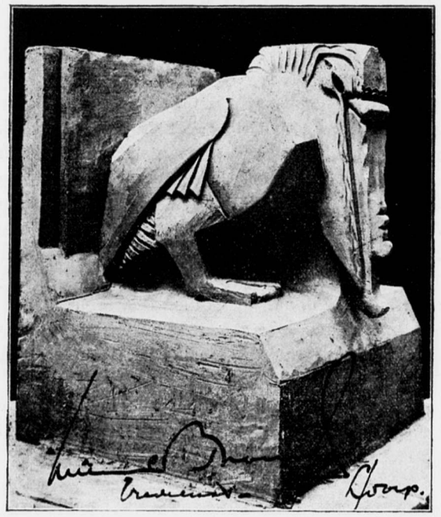

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST *f* 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 46. 18 NOV. 1922. INHOUD: Ledenvergadering op Maandag 27 November 1922, des namiddags 2 uur in het Bureau van den B. N. A. Amsterdam, Weteringschans 102. — Jaarverslag van de Schoonheidscommissie voor de Gemeente 's-Gravenhage over 1921. — Algemeene beschouwingen, door J. P. Mieras. — Over het Beeldhouwwerk van Hildo Krop aan het viaduct bij de Spaarndammerstraat te Amsterdam, door A. Boeken.

LEDENVERGADERING OP MAANDAG 27 NOV. 1922 DES N.M. 2 UUR IN HET BUREAU V. D. B.N.A. AMSTERDAM, WETERINGSCHANS 102.

AGENDA.

1. Notulen van de vergadering van 28 October 1922.

Het concept van deze notulen is opgenomen in nummer No. 45.

2. Voorstel van het Bestuur tot wijziging van art. 11 § 26 der Statuten van den B.N.A.

Deze wijziging betreft het, in verband met de op 28 October aangenomen wijzigingen van het Huishoudelijk Reglement betreffende de wijze van stemmen, het inlasschen van de woorden: *en vertegenwoordigde* achter de woorden *der aanwezige* in den 3en regel van den 1en zin.

Deze zin luidt dan:

§ 26. Behalve de na te noemen uitzonderingen, worden alle besluiten genomen met volstrekte meerderheid van de uitgebrachte geldige stemmen der aanwezige en vertegenwoordigde leden; blanco stemmen tellen niet mee.

Het Bestuur vestigt er de aandacht op dat, om te voldoen aan art. 14 § 30 der statuten, het bovengenoemde voorstel op de vergadering van 27 November *in 1e instantie* wordt behandeld.

3. Voorstel van het Bestuur tot wijziging van Art. 11 § 30 en § 31 van het Huish. Regl. van den B. N. A.

Voorgesteld wordt de §§ als volgt te redigeeren.

§ 49. De Commissie van Geschillen tusschen architecten en hunne opdrachtgevers bestaat uit 12 leden, te benoemen door de ledenvergadering. De helft der leden treedt om de twee jaren af, met dien verstande, dat de aftredende leden ten aanzien der aanhangige geschillen, hunne bevoegdheid behouden. De leden zijn herkiesbaar.

§ 50. De commissie heeft tot taak de beslechting van gerezen geschillen tusschen den architect en zijn opdrachtgever, hun erfgenamen of rechtverkrijgenden, welke taak nader is omschreven in de *Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen Architect en Opdrachtgever en de honoreering van den Architect.*

Toelichting. De wijziging is geheel een uitvloeisel van de inwerkingtreding der Algemeene Regelen op 1 November 1922.

JAARVERSLAG VAN DE SCHOONHEIDSCOMMISSIE VOOR DE GEMEENTE 's-GRAVENHAGE OVER 1921.

In dit verslag lezen we o.m.:

In verband met het in werking treden van art. 94 der gewijzigde Bouw- en Woonverordening voor 's Gravenhage van 1920, werd den 7en April 1921 de tegenwoordige Schoonheidscommissie geïnstalleerd door den Wethouder van Openbare Werken Mr. P. Droogleever Fortuyn.

Als gewone leden namen zitting: Mevrouw A. E. van Braam Houckgeest—Schroot, de heeren W. van Boven, H. v. d. Kloot Meijburg, Ir. W. de Vrind Jr., C. W. Lunsingh Scheurleer, A. Coert, aangewezen door Burgemeester en Wethouders, de heeren H. Groenewegen, A. Kropholler, R. C. Mauve, aangewezen door den B.N.A.

terwijl ambtshalve als adviseerende leden zitting namen: de heeren Ir. P. Bakker Schut, dir. S. en V., Dr. H. E. van Gelder, dir. K. en W., Ir. J. Lely, dir. Gem. Werken, G. A. Meijer, dir. B. en W. toezicht, P. Westbroek, dir. Plantsoenen. Tot voorzitter der Commissie werd gekozen de

heer W. van Boven, tot plaatsvervangend voorzitter de heer H. v. d. Kloot Meijburg, tot tijdelijk secretaris de heer R. C. Mauve, die dezen post waarnam tot 1 Mei, op welken datum hij ingevolge zijne sollicitatie, tot gesalarieerd secretaris werd benoemd onder goedkeuring van Burgemeester en Wethouders voorloopig tot 1 Januari 1922. Door deze benoeming trad hij als lid der Commissie af en werd vervangen op voordracht van den B. N. A. door den heer Ir. D. Roosenburg, die in de vergadering van 11 Augustus als lid geïnstalleerd werd. Door vertrek naar elders trad den 7en Juli de heer Coert als lid van de Commissie af; hij werd vervangen door den heer Mr. Dr. R. S. Bakels, die in de vergadering van 13 Juli als lid werd geïnstalleerd.

De toewijzing aan de afdeelingen van stadsgedeelten tot werkkring bleek praktisch niet te voldoen. Hoewel de indeeling der stad zoo gekozen was, dat men kon vermoeden, dat de afdeelingen ongeveer gelijke porties ontwerpen ter beoordeeling zouden krijgen, bleek achteraf dat de Commissies afwisselend overbelast werden, zoodat men besloot een wijziging van art. 3 der instructie voor te stellen, waardoor in het vervolg de ingekomen ontwerpen gelijkelijk over de drie afdeelingen zouden worden verdeeld. De gunstige beslissing op dit voorstel, met het gewijzigde art. 3 kwam bij de Schoonheidscommissie in op 2 November 1921.

Door de instelling van het Secretariaat kon met de architecten en bouwers voortdurend voeling gehouden worden. Vóór de indiening bij de Schoonheidscommissie werd een goed deel der zwakkere ontwerpen volgens aanwijzing van den secretaris gewijzigd of werd den betrokkenen aangeraden zich tot een bevoegde kracht te wenden, meest met gunstig gevolg, zoodat zoodoende veel onnoodig oponthoud in den gang van zaken bespaard werd. Een verblijdend teeken is, dat sommige eigenbouwers gaandeweg hun eigen belang beter gaan begrijpen en niet alleen de gevels, maar ook de planindeeling door architecten laten ontwerpen. Aangezien de Nijverheids-kunstenaars van minder algemeene bekendheid zijn dan de architecten, werd bij verscheidene aanvragen voor reclame, lichtbakken e.d., die niet voldeden aan redelijk te stellen eischen van welstand, verwezen naar het Instituut voor Sier- en Nijverheidskunst, Westeinde 9, die den betrokkene van advies diende en hem een bevoegd ontwerper aanwees.

De Schoonheidscommissie is overtuigd, dat het resultaat van haar werken opvallender zou zijn, als er een plan bestond voor de bebouwing der zich snel ontwikkelende nieuwe wijken; moet zij thans de ingekomen plannen stuksgewijze beoordeelen zonder te voren een denkbeeld te hebben van het aspect der toekomstige wijk — in het geval van bedoeld bouwplan, zij het een globaal plan — zou zij een maatstaf hebben en kon zij meer dan nu zorg dragen voor het aesthetisch karakter der nieuwe stadswijk als geheel. Derhalve diende de Schoonheidscommissie een desbetreffend voorstel in bij Burgemeester en Wethouders waaromtrent de beslissing nog wordt ingewacht.

Naar aanleiding van de plannen voor aanleg van den nieuwen verkeersweg langs den Hofvijver stelde de Adviseur der Gemeente Dr. H. P. Berlage er prijs op de meening van de Schoonheidscommissie te vernemen. Met waardeering constateerde de Commissie overigens, dat Burgemeester en Wethouders, ook het advies der Commissie inwonnen over sommige aesthetische aangelegenheden, die niet direct vallen onder het bepaalde van art. 94 der Bouw- en Woonverordening, zoo o.a. betreffende den bouw van de Wagenbrug, de steenen bruggen in het Haagsche Bosch en bij den Benoordenhoutsche- en Bezuidenhoutscheweg enz.

ALGEMEENE BESCHOUWINGEN.

Het is er de tijd voor. Het is er eigenlijk precies de tijd voor. Maar dat niet alleen. Het is ook precies de tijd om algemeene beschouwingen te houden over schoonheid. Over bouwkundige schoonheid. Want door welke oorzaak weet ik niet, maar bij het Nederlandsche volk is op het oogenblik de schoonheidslust erg aangewakkerd. Het prikkelt in de atmosfeer van schoonheidslust en overal rondom je heen spreekt men over schoonheid, denkt men over schoonheid, voelt men voor schoonheid, vecht men om de schoonheid, alleen de schoonheid zien doet men nergens. Laten we er blij mee zijn dat het althans de bedoeling wel zal zijn ereis schoonheid te laten zien. We kunnen dit veronderstellen, vooral nu men zich bezorgd blijkt te maken over de schoonheid. Men maakt zich bezorgd over iets waar men het goed mee meent, of ook als men het er juist niet goed mee meent. Maar aangezien wij ons over de leelijkheid niet bijzonder bezorgd behoeven te maken, kunnen we veronderstellen dat de piëteit voor de schoonheid geboren wordt uit den oprechten zin, beter nog, uit liefde voor de bouwkunst. Zorg voor de bouwkunst vinden we nu ook in Delft. Zooals we een paar nummers terug schreven is de Schoonheids-Commissie te Delft geinstalleerd, dat Prof. Sluyterman daarvan Voorzitter was en de heer Ir. J. de Booy, Secretaris. Wij stelden daarbij de vraag wie wel de andere commissieleden waren. Van

(doorgaans goed ingelichte zijde) werd ons bericht dat die leden zijn de heeren Prof. Odé, Hoogleeraar in de Beeldhouwkunst aan de T. H. S., B. A. Bongers, Schilder en L. den Hoed, Oud-Wethouder. Ik kan niet nalaten als mijn persoonlijke meening — je moet in dergelijke zaken allerverschrikkelijkst persoonlijk zijn — als mijn persoonlijke meening te kennen te geven dat ik de samenstelling van deze commissie bijzonder gelukkig en wat vreemd vind. Want ik ben er zeker van dat deze commissie een allerbeminnelijksten kijk op de bouwkunst zal hebben, de bouwkunst zal vertroetelen, zal streelen en aaien. Minette zal kopjes geven en ronken, haar pootjes strekken, haar rug heel hoog krommen, haar kopje schudden in griezelig snel tempo en fijn genietend wijsgeerig spinnen. En miauwt ze, dan krijgt ze een plakje worst, snauwt ze, dan krijgt ze een standje, en is ze zoo onnet een dikken staart te krijgen van kwaadheid en te blazen, dan zegt de Commissie: „Foei! Minette!" Als Minette dan weer koest is, streelt de Commissie haar, met de haren mee, hoor, vooral niet terug. Maar er is echter iets dat mij bij deze Delftsche wonderdokters toch niet aanstaat. Ik heb er ten minste nooit van gehoord dat een *geneeskundige* staatscommissie bestaat uitsluitend uit *apothekers*. Toch weet een apotheker allicht wel wat af van veel dat speciaal des geneeskundigen is. Maar uit de verwantschap van de medische en de pharmaceutische vakkennis heb ik nog nooit vernomen dat men zijn zieken blindedarm laat behandelen door een apotheker, noch dat de rechtbank, iemands geestvermogens willende laten onderzoeken, daarvoor een drogist, zij het een gediplomeerde drogist, uitkiest. Op het gebied van de bouwkunst is zulk een merkwaardige vakbeoefenaarsverwarring (het woord is niet mooi) blijkbaar wel mogelijk. De Delftsche architectuur zal nu gecureerd worden door de Schoonheids-Commissie die het doktersdiploma niet bezit. We hopen er het beste van (dat is het minste en het beste wat je doen kan!) en we geven B. en W. in overweging de samenstelling van deze curieuze commissie nog eens te herzien, bij een herkiezing is daar wel eens gelegenheid toe; en tevens waarschuwen we andere Gemeentebesturen dit Delftsche voorbeeld niet te volgen. In de buurt van Delft ligt Den Haag. Ook B. en W. van Den Haag hebben last van schoonheidslust. B. en W. van Den Haag zijn indertijd veel gewoner geweest dan B. en W. van Delft, want zij hebben een commissie ingesteld met architecten erin. Dit is meer gewoon. Deze Commissie heeft B. en W. op zijn verzoek geadviseerd het beroemde standbeeld van Willem II in Luxemburg, nu maar liever niet af te gieten. Het beeld drukt geen idee uit (dit nu is een uitdrukking van de commissie!) Tegen dit advies in zeggen B. en W.: wij vinden het wel mooi en nu heeft de Raad met 20 tegen 16 stemmen het voorstel van B. en W. om dat Luxemburgsche Ros met Koning in Den Haag te zetten toch aangenomen. Het kunstdebat in den Haagschen Raad stond zeer hoog, zooals steeds. Voortaan, liever verwijzen naar een vorig kunstdebat en dadelijk maar stemmen. Waarvoor nu de schoonheids-commissie er is, is mij inderdaad niet duidelijk. Een advies inzake kunst immers kan men niet naast zich neerleggen want het geeft geen aanvechtbaar inzicht op verstandelijke motieven zooals een advies van wetenschappelijk, technischen aard of iets dergelijks. Zoo'n advies kan men intellectueel analyseeren en daartegenover iets anders stellen, dat men opvolgt of toepast, maar met kunst gaat dat niet.

B. en W. moeten zelf in kunstzaken beslissen en dan geen schoonheidscommissie instellen of een schoonheids-commissie instellen, maar dan zelf het eigen oordeel achterstellen bij dat van de schoonheids-commissie. Het vreemde van de geschiedenis is dat er achter dit niet opvolgen van het advies van de schoonheids-commissie geenerlei sociaal of financieel belang schuilt in welke gevallen overwegingen van anderen aard B. en W. naast de schoonheidsoverwegingen kunnen laten gelden. Hier ging het alleen om een beeld, en het is m.i. een groote fout van B. en W. dat ze de totstandkoming hebben doorgezet tegen het advies van de Schoonheids-Commissie in.

In Den Haag heeft men dus een gewone schoonheids-commissie, maar er wordt buitengewoon mee omgesprongen. In de hoofdstad heeft men een demissionnaire

schoonheids-commissie. Een commissie, die haar uiteinde nader weet, dat uiteinde zeker zelf erg zou hebben verhaast, ware het niet dat Dr. Stadhuis haar regelmatig de wondertabletten van St. Bureaucratius had laten slikken met de ulevelpapiertjes-spreuk: „De reorganisatie van de Schoonheids-commissie zal binnen afzienbaren tijd haar beslag krijgen!" Inmiddels verrijzen in Amsterdam wanstaltige gedrochten als paddestoelen uit den grond. Daar is bijvoorbeeld op den hoek van de Kalverstraat en het Muntplein een Lodewijkgeval uit den grond gerezen, met een topgevel als een creoline en guirlandes als eenheidsworsten.

Het is werkelijk een hoon het streven van de moderne architecten aangedaan, dat naast het eerste bouwwerk van de herleving van onze moderne bouwkunst een dergelijk maaksel is opgebouwd.

Laat ik dadelijk beginnen met te vertellen dat niemand daaraan schuld heeft. De op haar sponde neerliggende tabletten slikkende schoonheids-commissie kreeg dit geval niet ter beoordeeling. Ik ben zoo vrij dit voor het respect van de schoonheids-commissie maar te veronderstellen, aangezien ik het niet weet. En de afzienbare tijd waarin de beroemde verordening in werking zal treden volgens welke dergelijke ontwerpen wèl ter beoordeeling van de schoonheids-commissie zullen worden gesteld is jammer genoeg nog niet verstreken.

Zoo wascht ieder zijn handen in onschuld, maar inmiddels verrijst zoo'n bouwwerk, en aan de Heerengracht zie je een nieuw gesticht „Brentano" en aan de Keizersgracht zie je dien gevel en aan de Prinsengracht weer een anderen gevel sloopen, om er „etwas um 1800" voor in de plaats te zien komen. En zoo ga je maar door. Toch wordt iedereen verteerd in Amsterdam door schoonheidslust, door schoonheids passie. De winkels liggen vol lijsten om te teekenen voor de schoonheid van Amsterdam. Men werft schoonheidskolonialen.

Geen bebouwing van het Midden-Damterrein met een confectiemagazijn, is de leus. Nooit deden in Amsterdam de kunst en de kleinhandel zulke goede zaken. Maar ik zou wel eens willen vragen of iemand zich herinneren kan van een heftige schoonheidsberoering onder het Amsterdamsche publiek, toen het ging om de bebouwing van het terrein tusschen Kalverstraat en Rokin, waar het gebouw van de Firma Peek en Cloppenburg is verrezen, dat als terrein aan den Dam, m.i. even belangrijk, zoo niet belangrijker is dan het Midden-Damterrein. Het verzet tegen de bebouwing van het Midden Damterrein met een lapjeswinkel maakt op ons den indruk, dat men zegt: „Nu geen lapjeswinkel meer. De Dam is al verburgerlijkt genoeg!" Ik vind die begrenzing van burgerlijkheid benepen en inconsequent. Met Peek en Cloppenburg heeft men bewezen dat men niets geen bezwaar tegen heeft de burgerlijkheid op den Dam toe te laten, men heeft nooit een luide stem tegen het gebouw laten hooren, dat in zijn architectuur deze verburgerlijking nog meer dan noodig was accentueerde.

Het is dan ook volkomen inconsequent om nu ineens grenzen te gaan stellen. Maar er komt nog dit bij. Men voert als aesthetisch bezwaar tegen het plan, waarvan nog niemand een lijn gezien heeft en dat zich thans in het geestesbrein van drie hoofden ontwikkelt aan, dat het minderwaardig is, omdat het gebouw een confectiemagazijn alias lapjeswinkel zal bevatten. Men schakelt aldus in de aesthetische critiek den aard van het bouwwerk. Men vergeet dat daardoor de critiek buitengewoon ingewikkeld wordt want de aard van het bouwwerk speelt *naast* den aesthetischen kant een rol. Ik wil er hier op wijzen dat Tietz zoowel te Berlijn als in Düsseldorf een lapjeswinkel is, en wie luchtigjes heenstapt over de gecompliceerde verhouding tusschen de aesthetische schoonheid van een gebouw en den aard ervan verzoeken wij allereerst deze bouwwerken eens te gaan bestudeeren. Als de aard van het bouwwerk wederom zulk een rol gaat spelen, als die sommigen in Amsterdam hem meenen te moeten toekennen, keeren we dan niet terug tot de tijden vóór de Fransche revolutie en schept men dan weer geen toestanden waarvan we meenden dat zij door deze geweldige gebeurtenis in de menschelijke geschiedenis voor goed waren weggevaagd? J. P. M.

VIADUCT BIJ DE SPAARNDAMMERSTRAAT TE AMSTERDAM.

OVER HET BEELDHOUWWERK VAN HILDO KROP AAN HET VIADUCT BIJ DE SPAARNDAMMERSTRAAT TE AMSTERDAM.

Tegelijk met de verdubbeling van de spoorbaan Amsterdam—Haarlem werd de bouw ondernomen van het spoorwegviaduct bij de Spaarndammerstraat. Sedert lang was de nauwe lage doorgang onder het Viaduct over het Westerkanaal onvoldoende voor het verkeer tusschen de in de laatste jaren zich sterk uitbreidende Spaarndammerbuurt en de stad. Door de rechtstreeksche verbinding van het Nassauplein met de hoofdstraat dezer buurt, over de ontworpen brug in de Haarlemmertrekvaart, een gedeelte weg door het Westerpark en ten slotte door het nieuwe viaduct, wordt de toegang tot de nieuwe arbeiderswijk, zoowel als tot de westelijke havens, aanzienlijk verbeterd. Daar in het park nog eenige bouwwerken staan, die voorloopig niet gesloopt kunnen worden, zal het nog eenigen tijd duren voor de doorgang onder het viaduct in gebruik zal worden genomen.

HILDO KROP. „DE OVERVLOED".

De groote in basaltlava gehouwen figuren van Hildo Krop, die de vleugelmuren beëindigen, trekken reeds thans met hunne raadselachtige voorstellingen de aandacht, zoodat het mij wenschelijk voorkomt, deze beeldhouwwerken, aan de hand van eenige afbeeldingen in het kort te bespreken. [1])

Het „Verkeer" en de „Overvloed"; dat zijn de namen, die Hildo Krop aan deze groepen geeft; het „Verkeer" met de schrijdende figuur voor den aardbol, die door drie arbeiders „de mijnwerker, de haven- en de spoorwegarbeider" is omgeven; de „Overvloed" waarbij „Pan" de schatten dezer aarde uitstort over den mensch, die den overvloed haast niet omvademen kan; een man en eene vrouw naast den hoorn symboliseeren de Menschheid.

Hildo Krop's allegorieën zijn altijd een mengelmoes van diepzinnigheid en kinderlijkheid. Bij analyse van de beteekenis der figuren blijkt al direct, dat ze niet geheel logisch met elkander in verband zijn te brengen. In de figuren is geen gedachten-eenheid, nòch een conflict. De verscheidene figuren der beide composities staan eigenlijk vreemd bij elkaar. En hoe is de oer-klassieke Pan ter eene zijde te rijmen met de drie moderne georganiseerde arbeiders aan de andere zijde?

Geen literair voelend mensch zal deze allegorieën volkomen aanvaarden kunnen, tenzij om de eenvoudige oprechte kinderlijkheid, waarmee op de pylonen nevens den

[1]) Het viaduct is gebouwd door de Spoorwegen, de architectuur is echter van den Dienst der Publieke Werken (ontwerp A. J. Westermann).

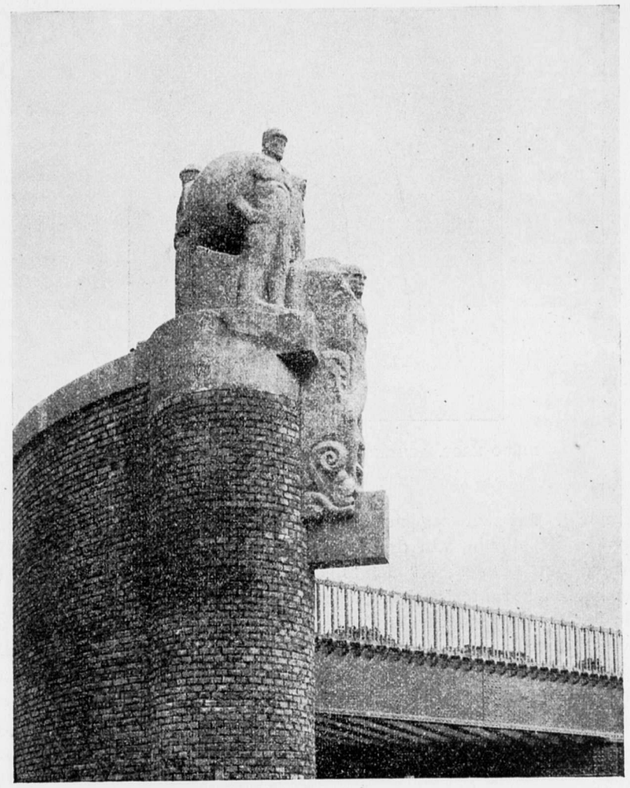

HILDO KROP. „HET VERKEER".

toegang tot de arbeids- en arbeiderswijk de geheele gedachten- en idealen-wereld van de werkers in sterk sprekende figuren is aangeduid.

Hoevele, volmaakt logisch bedachte allegorische figuren aan monumenten en bouwwerken zijn niet als beeldhouwwerk even volmaakt onbeteekenend en ongenietbaar!

En hoe voelt men in deze groepen, bij eersten oogopslag, de huiveringwekkende macht der sculptuur.

Welke beteekenis heeft eigenlijk de voorstelling, de zinnebeeldige inhoud van beeldhouwkunst? Dankt men wellicht aan generaties van schrijvers over kunst, die zelve niet konden zien, of niet beseften hoe ze zagen, dat men altijd naar een voorstelling vraagt? Is de vorm, de vlakken in licht en donker, de massa, de contour niet het essentieele van het beeldhouwwerk en is het niet voldoende als de voorstelling de gedachte — meer door onbewuste associatie dan wel door bewust logisch verband — aanduidt, gelijk het ook voldoende is als de vormen, den bouw en den aard der figuren aanduiden.

Opvallend is de eigen wijze, waarop Krop zijn groepen in verband heeft gebracht met de architectuur. De eigenaardigheid en moeilijkheid van deze groepen lag daarin, dat, wilde de sculptuur geheel tot haar recht komen, zij de architectuur werkelijk

HILDO KROP. ACHTERZIJDE VAN „DE OVERVLOED". PAN. FOTO „DE STAD AMSTERDAM".

beëindigen moest, dat wil zeggen de vleugelmuren zoowel in hun grooten ronden omzwaai als in de stijging van den hoekpijler tot een eind moest brengen. Hoe gemakkelijk ware het geweest op den pijler een goed gehakte figuur te zetten; maar hoe veel sterker en karakteristieker is deze oplossing van Krop.

Van de beide groepen is die van den Overvloed de beste; zoowel wat betreft het verband tusschen de architectuur met den grooten vorm van het beeldhouwwerk, als de verhouding tusschen de figuren onderling. De symmetrische stand der hoofdfiguur doet als middenpartij op de pyloon beter dan de terzijde wegloopende figuur van de andere groep. Ook omgeven de twee menschfiguren en de oolijke Pan den grooten hoorn beter dan de drie arbeiders den aardbol, in welke laatste groepeering geen richting meer zit. En ten slotte is in de groote figuur met den overvloed van vruchten de groote architectonische contour beter bewaard dan in den schrijdenden man. En juist deze contour en de strenge vlakken-begrenzing moet de eenheid brengen tusschen het bouwwerk en de sculptuur.

A. BOEKEN.

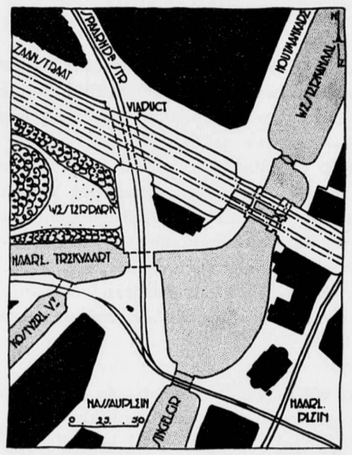

SITUATIE. VIADUCT BIJ DE SPAARNDAMMERSTRAAT.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0,30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 47. 25 NOV. 1922. INHOUD: Ledenvergadering op Maandag 27 November 1922, des namiddags 2 uur in het Bureau van den B. N. A. Amsterdam, Weteringschans 102. — Mededeelingen van het Bestuur. Bestuursvergadering van Maandag 4 December a.s. — Inwerkingtreding Algemeene Regelen. — Prijsvragen der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap. — Bureau C. B. Posthumus Meyes Jr. en Ir. P. H. N. Briët. — Prijsvraag Kerkgebouw met Kosterswoning voor de Gereformeerde Gemeente te 's-Gravenhage. — Ministerieele circulaire inzake den Woningbouw van 1 Nov. 1922. — Woninggroep „Daal en Berg" 's-Gravenhage, d. Jan Wils. — Ontv. Boekw., d. J. P. M.

LEDENVERGADERING OP MAANDAG 27 NOV. 1922 DES N.M. 2 UUR IN HET BUREAU V. D. B.N.A. AMSTERDAM, WETERINGSCHANS 102.

AGENDA.

1. Notulen van de vergadering van 28 October 1922.
Het concept van deze notulen is opgenomen in No. 45 van het B. W.
2. Voorstel van het Bestuur tot wijziging van art. 11 § 26 der Statuten van den B.N.A.

Deze wijziging betreft het, in verband met de op 28 October aangenomen wijzigingen van het Huishoudelijk Reglement betreffende de wijze van stemmen, het inlasschen van de woorden: *en vertegenwoordigde* achter de woorden *der aanwezige* in den 3en regel van den 1en zin.

Deze zin luidt dan:

§ 26. Behalve de na te noemen uitzonderingen, worden alle besluiten genomen met volstrekte meerderheid van de uitgebrachte geldige stemmen der aanwezige en vertegenwoordigde leden; blanco stemmen tellen niet mee.

Het Bestuur vestigt er de aandacht op dat, om te voldoen aan art. 14 § 30 der statuten, het bovengenoemde voorstel op de vergadering van 27 November *in 1e instantie* wordt behandeld.

3. Voorstel van het Bestuur tot wijziging van Art. 11 § 30 en § 31 van het Huish. Regl. van den B. N. A.

Voorgesteld wordt de §§ als volgt te redigeeren.

§ 49. De Commissie van Geschillen tusschen architecten en hunne opdrachtgevers bestaat uit 12 leden, te benoemen door de ledenvergadering. De helft der leden treedt om de twee jaren af, met dien verstande, dat de aftredende leden ten aanzien der aanhangige geschillen, hunne bevoegdheid behouden. De leden zijn herkiesbaar.

§ 50. De commissie heeft tot taak de beslechting van gerezen geschillen tusschen den architect en zijn opdrachtgever, hun erfgenamen of rechtverkrijgenden, welke taak nader is omschreven in de *Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen Architect en Opdrachtgever en de honoreering van den Architect.*

Toelichting. De wijziging is geheel een uitvloeisel van de inwerkingtreding der Algemeene Regelen op 1 November 1922.

MEDEDEELINGEN VAN HET BESTUUR.

BESTUURSVERGADERING VAN MAANDAG 4 DECEMBER A. S.

Op 4 December a. s. zal een Bestuursvergadering worden gehouden. Brieven en mededeelingen gelieve men vóór dien datum aan het Bureau te zenden.

INWERKINGTREDING ALGEMEENE REGELEN.

De nieuwe Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever en de honoreering van den architect, zijn 1 November 1922 in werking getreden, terwijl op dezen datum de Honorarium Tabel van Juni 1915 is ingetrokken.

Zij zijn van toepassing op alle nieuwe opdrachten, die van dien datum af worden verstrekt, tenzij bij opdrachten van vóór 1 November 1922 tusschen partijen een overeenkomst is getroffen, waarbij bij voorbaat de nieuwe regeling toepasselijk is verklaard.

De Commissie van Geschillen volgens art. 43 van de Algemeene Regelen, bestaat uit de heeren P. G. Buskens, S. de Clercq, C. N. van Goor, H. G. Jansen, Paul J. de Jongh, M. Meyerink, B. J. Ouëndag, H. A. Reus, Ir. W. F. C. Schaap, J. Verheul Dzn., G. Versteeg en Ir. K. de Wijs. De Commissie heeft haar zetel te Amsterdam in het Bureau van den B.N.A., Weteringschans 102. De Commissie van Geschillen volgens de oude tabel blijft in functie, zoolang geschillen voortspruitende uit opdrachten, waarop de oude tabel nog toepasselijk is, berecht zullen moeten worden overeenkomstig de bepalingen dier oude tabel. De nieuwe regelen en de daarin genoemde Commissie van Geschillen zullen, voor zoover partijen ze niet uitdrukkelijk op loopende opdrachten toepasselijk verklaren, alleen voor toekomstige gevallen gelden.

De prijs bedraagt voor de leden en de aspirant-leden van den B.N.A. Fl. 0.50 per stuk; voor niet-leden van den B.N.A. Fl. 2.— per stuk bij vooruitbetaling.

PRIJSVRAGEN DER VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP.

Op de door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam in 1922 uitgeschreven prijsvragen zijn te zamen 48 antwoorden ingekomen als:

Voor een Landverhuizershotel 33 antwoorden onder de Motto's: Studio, Op de Pier, Multitudo, Studiewerk, Rust roest, M, Ring met middelpunt (geteekend), Columbus, Herman, 't Laatst tehuis, Ernst der tijden, Arbeid adelt, Dakloos, C., Prijsvraag, A. G., Op het havenhoofd, H. D., Juni, Jacoba I, Emigrant, Vooruit, Goede reis, Zuid, Jacoba II, Noordafsluiting, Oude en nieuwe wereld, de Lange Pier, Acasia, U. S. A., Haven, 76, en Patria.

Voor een ingang voor een Bankgebouw, 12 antwoorden onder de Motto's: R, Bank, Ottom, Zeshoek (geteekend), K. A., Tine, Sepia, Cement, Cambronne, Safe, Eenvoud, en Mammon.

Voor eene opmeting, van een Oud bouwwerk of onderdeel daarvan, 3 antwoorden onder de Motto's: Klassiek, Heerbergen, en Waalsche Kerk.

BUREAU C. B. POSTHUMUS MEYJES Jr. en Ir. P. H. N. BRIËT.

Aan het Bestuur van den B. N. A. is bericht gezonden, dat de praktijk van wijlen den heer C. B. Posthumus Meyjes Sr., sedert 1 October 1919 uitgeoefend onder den naam Posthumus Meyjes & Zoon, op geheel denzelfden voet en onder denzelfden naam wordt voortgezet door de H.H. C. B. Posthumus Meyjes Jr. B. N. A. en Ir. P. H. N. Briët b. i.

PRIJSVR. KERKGEB. MET KOSTERSW. VOOR DE GEREF. GEM. TE 'S-GRAVENHAGE.

Motto: Residentie, 10 teekeningen. — Motto: Ad majorem Dei gloriam, 11 teekeningen. — Motto: Wibo, 8 teekeningen. — Motto: Meta, 12 teekeningen en 3 schetsen. — Motto: Na dagtaak, 15 teekeningen. — Motto: Gast, 11 teekeningen. — Motto: Trou gebleven? 10 teekeningen en 2 foto's. — Motto: 1922, 11 teekeningen. — Motto: Spero, 6 teekeningen. — Motto: In hoc Signo, 6 teekeningen. — Motto: Bedehuis I, 13 teekeningen. — Motto: Rehoboth, 14 teekeningen. — Motto: Nooit volmaakt, 12 teekeningen. — Motto: Bethel I, 6 teekeningen. — Motto: Tempelbouw, 11 teekeningen. — Motto: E., 12 teekeningen. — Motto: A. B. C., 8 teekeningen. — Motto: Pax, 7 teekeningen. — Motto: De tent der samenkomst, 14 teekeningen en 1 foto. — Motto: E. E. E. E. E. E., 7 teekeningen. — Motto: Herfst, 10 teekeningen. — Motto: ? 12 teekeningen. — Motto: Quadraat, 12 teekeningen. — Motto: G. D. W. A., 9 teekeningen. — Motto: Rust, 14 teekeningen. — Motto: Do Ut Des, 11 teekeningen. — Motto: Concentratie, 6 teekeningen. — Motto: Crux, 10 teekeningen. — Motto: 5, 11 teekeningen. — Motto: Voorhof, 7 teekeningen. — Motto: D. M. O. E., 10 teekeningen. — Motto: Diagonaal, 13 teekeningen. — Motto: Eben-Haëzer, 7 teekeningen. — Motto: De Vijfde, 10 teekeningen. — Motto: Onze Eeredienst 's-Gravenhage Z.W., 10 teekeningen. — Motto: Waarlijk Vuurig en louter, 10 teekeningen. — Motto: Wû — Wò, 11 teekeningen. — Motto: Reform, 4 kartons elk met 2 teek. en 1 losse teek. — Motto: 's-Gravenhage, 14 teekeningen. — Motto: 1618, 7 teekeningen en model. — Motto: Domus Domini, 10 teekeningen. — Motto: 666, 14 teekeningen en foto's. — Motto: Ora et Labora, 12 teekeningen. — Motto: Pastoraal, 7 teekeningen. — Motto: Tao? 9 teekeningen. — Motto: Pax Intrantibus, 14 teekeningen. — Motto: Wijding, 10 teekeningen. — Motto: Pro Rege, 14 teekeningen. — Motto: Religie, 10 teekeningen. — Motto: Duinoord, 9 teekeningen. — Motto: Zonder toren, 10 teekeningen. — Motto: R., 11 teekeningen. — Motto: Bedehuis 2, 10 teekeningen. — Motto: Z. G., 13 teekeningen. — Motto: Opgang, 10 teekeningen. — Motto: Kastanje, 10 teekeningen. — Motto: Eenvoud, 5 teekeningen. — Motto: Simplex, 8 teekeningen. — Motto: Hofstad, 7 teekeningen. — Motto: Zal het Baten, 12 teekeningen. — Motto: Magnalia Dei, 14 teekeningen. — Motto: Aan drie wegen, 11 teekeningen. — Motto: Beth-el 2, 13 teekeningen. — Motto: Ecclesia, 14 teekeningen. — Motto: Ohel — Moeëd, 2 lijsten elk met 4 teek. en 2 losse teek. — Motto: Sion, 13 teekeningen. — Motto: Studie (onvolledig), 3 teekeningen. — Motto: Beppij, 18 teekeningen. — Motto: Cor, 17 teekeningen. — (Totaal ingekomen 69 antwoorden.)

MINISTERIEELE CIRCULAIRE INZAKE DEN WONINGBOUW VAN 1 NOV. 1922.

De minister van Arbeid heeft aan de gemeentebesturen het volgende schrijven, gedateerd 1 November 1922, gezonden betreffende den woningbouw:

„Voorshands zullen voor het verleenen van steun voor woningbouw de volgende regelen gelden.

1. De huur van woningen te bouwen met krachtens de Woningwet toegezegd voorschot, moet ten minste 90 % van de exploitatie-kosten bedragen. Dit geldt voor alle woningen, waarvan de bouw op den dag der teekening van deze circulaire nog niet is aanbesteed. Hierbij valt te bedenken, dat de huur zelve niet hooger mag zijn dan thans met 80 % van de exploitatiekosten wordt bereikt; er moet zelfs naar lagere huur gestreefd worden, nu de loonen dalen. De oplossing moet gevonden worden door daling van de bouwkosten, welke evenwel niet mag worden verkregen ten koste van redelijke soliditeit van de woningen.

De gemeentebesturen zijn aansprakelijk voor de minimum-huur en hebben er dus groot belang bij, scherp toe te zien op het huurbedrag, dat gevorderd moet worden. Indien dit eenigszins mogelijk is, zal in den loop van 1923 de huur als regel op 100 % van de exploitatiekosten bepaald worden.

2. In verband hiermede wijs ik op het volgende:

In verschillende plaatsen schijnt de opvatting te bestaan, dat de Regeering vordert of de voorkeur geeft aan woningen met 5 kamers; de 5e kamer is dan de z.g. mooie kamer. Ik acht het gewenscht, dit misverstand, dat, waar er van bleek, reeds werd weggenomen, thans voorgoed op te heffen. De 5e kamer is reeds gedurende jaren door de regeering toegelaten, aanvankelijk bij wijze van uitzondering. Toen onder den invloed van den ergsten woningnood en het terugtrekken van het particulier bedrijf ook moest worden voorzien in de woningproductie voor de beter gesitueerde arbeiders en de kleine middenstanders, die met gelijke woningen genoegen nemen, werd de 5e kamer meer regel. Nu het particulier bedrijf zich weer heeft ontwikkeld, acht ik den tijd gekomen, om terug te keeren tot het oorspronkelijke standpunt, dat een 5e kamer slechts bij uitzondering zal worden toegelaten.

Ik meen, dat de bouw van dit soort woningen moet worden overgelaten aan het particulier bedrijf, dat voor de woningvoorziening onmisbaar is en de eerste plaats moet innemen.

Woningen met een z.g. mooie kamer zullen dus in het vervolg in een bouwplan slechts bij uitzondering worden toegelaten. Voor die woningen zullen bijdragen niet meer verleend worden. Het aantal van deze woningen mag in geen geval meer dan een klein onderdeel van een plan vormen.

Gehandhaafd blijft de stellige eisch, dat ouders, jongens en meisjes gescheiden slaapgelegenheid met rechtstreeksche gemeenschap met de buitenlucht moeten hebben. In den regel zullen daarvoor afzonderlijke kamertjes noodig en zonder veel kosten mogelijk zijn: is een andere oplossing mogelijk en aannemelijk, dan zal ik daar geen bezwaar tegen maken. Voor zoover voor kleine gezinnen moet worden gebouwd, kan tot ten hoogste de helft van de in een plan opgenomen woningen, met minder slaapgelegenheid volstaan worden, mits worde toegezien, dat de bewoning niet geschiedt in strijd met den boven gestelden regel.

3. Te beginnen met 1 Januari 1923 zal een bedrag worden bestemd voor verleenen van premies voor het bouwen van woningen van ten hoogste 225 M³. inhoud, buitenwerks, gemeten boven den beganen grondvloer. Voor ééngezinswoningen zal een aangebouwde bijkeuken of bergplaats niet worden medegerekend. Voorschot voor hypotheken wordt niet meer verleend.

3b. De premie zal bedragen f 300.— per woning, onafhankelijk van het oppervlak. Deze premie zal ook worden verleend voor bescheiden winkelwoningen.

3c. Ik behoud mij voor premie te weigeren, ook voor woningen, die aan den hooger gestelden eisch betreffende den inhoud voldoen, indien de bouwkosten zoo hoog zijn, dat voor het verkrijgen van een sluitende exploitatierekening de te bedingen huren zoo hoog zouden worden, dat zij de draagkracht der arbeidersklasse te boven zouden gaan.

3d. Het overschrijven van een toegezegde premie op een anderen naam wordt in geen geval toegestaan.

3e. Aanvragen, welke op den dag van teekening dezer circulaire reeds zijn ingediend, doch waarop vóór 1 Januari 1923 niet meer wordt beschikt, zullen in gunstige overweging kunnen worden genomen, ook al zouden de woningen niet voldoen aan de gestelde inhoudsgrens. De premie zal niet meer bedragen dan f 300.—.

Mijn circulaire van 28 December 1921 blijft van kracht voor zoover daarvan in deze circulaire niet wordt afgeweken.

In den laatsten tijd is eenige malen gebleken, dat gemeentebesturen besluiten hebben genomen of in bestekken bepalingen doen opnemen, waardoor invloed wordt geoefend op den arbeidsduur of het arbeidsloon. Nu in de bedrijven geleidelijk het economisch evenwicht hersteld wordt en er nog steeds naar gestreefd moet worden de bouwkosten terug te brengen op een peil, waarop verhuren zonder toeslag uit de openbare kassen mogelijk is, bestaat tegen dergelijke inmenging van de zijde der gemeenten bezwaar. Steun voor woningbouw kan derhalve in de toekomst slechts overwogen worden, indien de gemeente zich van deze inmenging onthoudt.

WONINGBOUW ARCHITECT JAN WILS.

WONINGGROEP „DAAL EN BERG" 's-GRAVENHAGE.

De hierbij gereproduceerde woningen zijn gebouwd voor de Coöperatieve Woningvereeniging Tuinstadwijk „Daal en Berg" te 's Gravenhage. De geheele groep bestaat uit 128 woningen, waarvan 68 ééngezinswoningen en 60 verdiepingwoningen.

Toen het bestuur der vereeniging mij in 1919 de opdracht gaf voor het maken van een ontwerp voor deze woningen had het langzamerhand het oorspronkelijke groote plan, dat het stichten van een omvangrijke tuinstadwijk in de streek tusschen den Haag en Loosduinen beoogde, moeten laten varen. Op heel bescheiden schaal en met de grootste soberheid zou gewerkt moeten worden om nog een deel van het vooropgestelde doel te redden, voorloopig zou worden volstaan met het bouwen van 60 à 70 ééngezinswoningen.

Door de gemeente was al reeds voor het gedeelte ten westen van de Valkenboschvaart een uitbreidingsplan vastgesteld, en dat plan wees er op, dat hoogst waarschijnlijk een voortzetting van wat al aan den oostelijken oever aanwezig was, hier zou worden gevonden. Maar, bij den aanvang der besprekingen was er nog niets, en een deel van de opdracht hield dan ook den wensch in:

Tracht nog zoo mogelijk iets weer te geven van wat vroeger een kernpunt van de vereeniging was, — breng bij deze huizen veel groen en bloemen.

Het plan van uitbreiding ter plaatse, het z.g. plan van uitbreiding Laan van Meerdervoort II, bestond in hoofdzaak uit rechthoekige bouwblokken met een diepte van 40 à 45 M.; de erfpachtscanon was op ongeveer f 1.30 gesteld. Het was dus een eigenaardige opgave om op betrekkelijk zoo duren grond een soort open bebouwing te ontwerpen, met ééngezinswoningen, die, zelfs met de in het vooruitzicht gestelde subsidie, nog voor bescheiden beurzen bereikbaar zouden zijn.

De eerste schetsen, waarbij ik mij verschillende algemeene eischen stelde, waarop ik te gelegener tijd hoop terug te komen, gaven den heer Bakker Schut, directeur van den Dienst der Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, aanleiding, aan den gemeenteraad een wijziging van het uitbreidingsplan voor te stellen, welk voorstel werd aangenomen.

Twee bouwblokken met tusschenliggende waren te zamen genomen, waarop twee woninggroepen in hoefijzervorm [1]) werden ontworpen rond een plein van ongeveer 70 × 100 M., wat als park kon worden ingericht. Wel leed men hierdoor een klein verlies op de onmiddellijk bij de woningen behoorende open ruimte, maar aan het geheel kwam dit ten volle tot zijn recht.

Intusschen was het te voorzien, dat de bebouwing in de onmiddellijke omgeving van deze woninggroep meer zou bestaan uit de traditioneele verdiepingwoningen met open buiten trap. Wel is waar stonden in het uitbreidingsplan voor sommige bouwblokken voortuintjes aangegeven en waren hier en daar in de straten tusschen de boomen grasstrooken gelegd, maar met dat al zou de open bebouwing van „Daal en Berg" er toch wel min of meer vreemd tusschen komen te liggen. Zoowel door den Directeur S. en V, als door het bestuur van „Daal en Berg" werd de wenschelijkheid gevoeld om van de eengezinswoningen naar de traditioneele verdiepingwoningen een overgangsvorm te zoeken, wat leidde tot een uitbreiding van de oorspronkelijke opgave met de opdracht verdiepingwoningen te ontwerpen, waarin iets van het karakter der open bebouwing bewaard zou zijn gebleven.

De geheele groepeering is toen geworden als de teekening aangeeft.

De groep eensgezinswoningen bestaat uit blokken van twee woningen, die telkens rug aan rug achter elkaar verschoven zijn. Hierdoor werden verschillende voordeelen bereikt.

1o. Verviel de noodlottige strook tusschen de achtergevels der woningen, waar men gewoonlijk achtertuintjes maakt, maar die door allerlei omstandigheden slechts zelden de daaraan toegedachte waarde heeft.

2o. Er zijn geen achtergevels, zoodat men den wandelaar in de straat aan den kop van het bouwblok den minder verkwikkelijken kijk op die achtergevels kan besparen.

3o. Tusschen de blokken van twee woningen bleef nog ruimte over voor beplanting en in alle geval was daarmee een duidelijke scheiding tusschen die blokken aangegeven.

4o. Een besparing in de bouwkosten, door het gedeeltelijk samenvallen van de achtergevels.

5o. Door het regelmatig aan elkaar sluiten van gelijksoortige ruimten in de verschillende ruimten zou een sterke vereenvoudiging in de leidingen te verkrijgen zijn. Een kanaal langs den lengtescheidingswand zou alle hoofdleidingen kunnen bevatten, en zou telkens van uit de kelders bereikbaar zijn. [2])

6o. Door de compacte open bebouwing konden meer woningen op het beschikbare terrein geborgen worden dan bij aaneengesloten bebouwing op twee afzonderlijke bouwblokjes, terwijl tenslotte ten algemeenen gerieve nog een heel ruim midden terrein overbleef. [3])

Ongetwijfeld staan tegenover deze voordeelen ook nadeelen. Men houde mij ten goede ze hier tegen elkaar op te wegen. Ik zou er ook nog kunnen vergeten. De lezer doe het zelf en make dan de balans op.

Bij het ontwerpen van de woningen heeft voorgezeten ze zoo beknopt mogelijk te maken. In dezen tijd met zijn geboden bezuiniging moet de huisvrouw desgewenscht alleen en zonder veel zorgen en moeite het huis zelf kunnen bewerken. Aan circulatieruimte is dan ook zoo weinig mogelijk ruimte gelaten, eigenlijk niet meer dan enkele vierkante meters, om van het eene vertrek in het andere te kunnen komen.

[1]) Later zijn de „hoefijzers" gebroken en twee vleugels vervangen door een enkel blok.

[2]) Hiervan is door verschillende omstandigheden niets gekomen. De gang zou bevatten de hoofdbuizen voor de centrale verwarming (geheel vervallen), de hoofdrioleering, de gas- en waterleiding en den kabel voor het electrisch licht.

[3]) Het middenterrein zal door de gemeente worden aangelegd en onderhouden.

1 mm = 2,5 cm

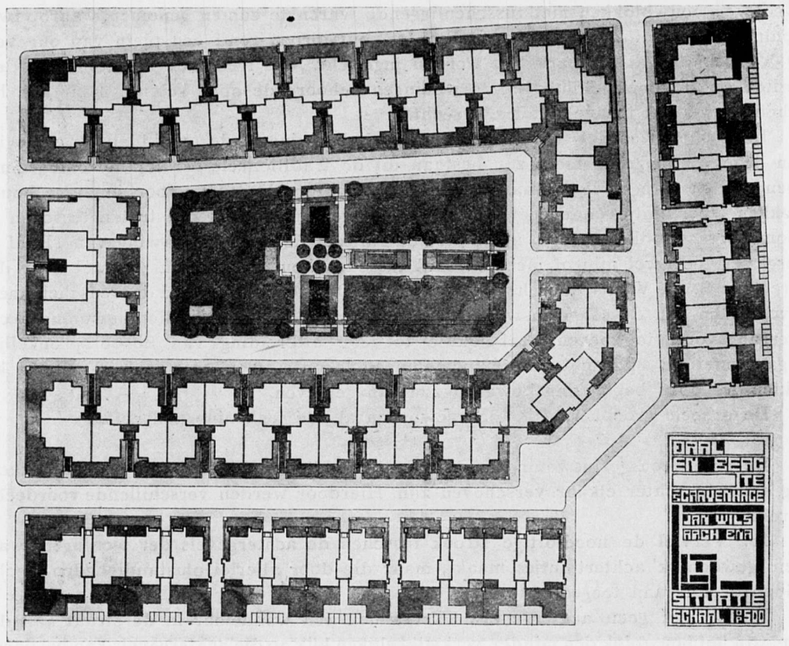

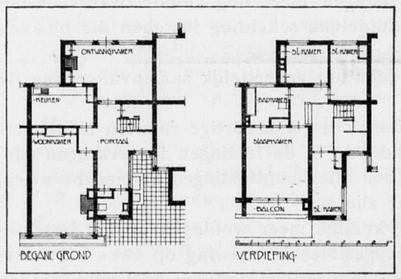

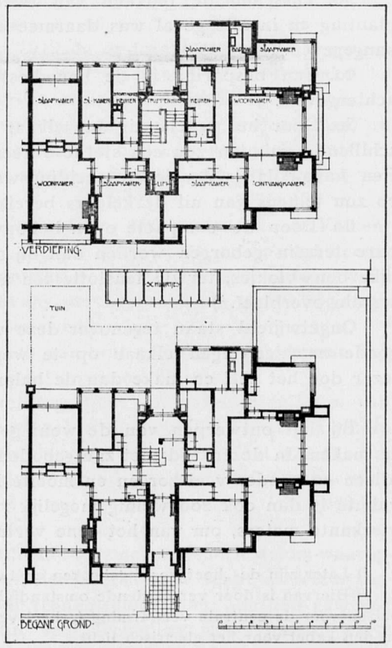

WONINGGROEP „DAAL EN BERG" TE 'S-GRAVENHAGE. JAN WILS, ARCHITECT.

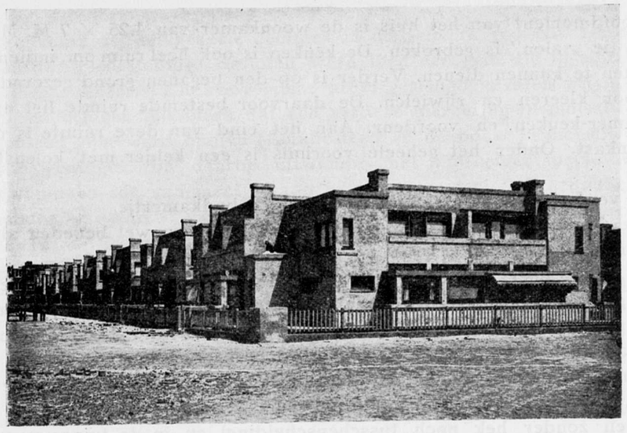

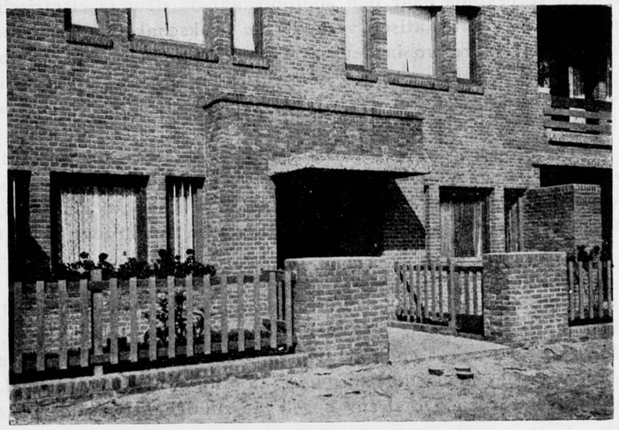

WONINGGROEP „DAAL EN BERG" 'S-GRAVENHAGE. JAN WILS, ARCHITECT.

Het hoofdmoment van het huis is de woonkamer van 4.25 × 7 M. Met het suitesysteem en de „salon" is gebroken. De keuken is ook heel ruim om, indien gewenscht, als eetkeuken te kunnen dienen. Verder is op den beganen grond gezorgd voor ruime berging voor kleeren en rijwielen. De daarvoor bestemde ruimte ligt naar de verbinding kamer-keuken en voordeur. Aan het eind van deze ruimte is de toilet en een kleerenkast. Onder het geheele voorhuis is een kelder met kolenstortgat van buiten af.

Op de verdieping zijn 3 slaapkamers en een badkamertje.

Van de 68 woningen zijn er 8, die grooter zijn en zoowel beneden als boven een kamer meer hebben.

In de woonkamers zijn de kasten opgenomen in een buffetbetimmering, welke betimmering geplaatst is tegen den keukenwand onder een verlaagd gedeelte van het plafond. De ruimte tusschen dit plafond en den vloer van de verdieping bevat de leidingen van de badkamer en is tegelijkertijd bergzoldertje.

Om den samenhang van het middenterrein met de woningen zoo sterk mogelijk te maken zijn voor de huizen nog tuintjes gemaakt (oorspronkelijk op 50 c.M. boven de straat en zonder hek noch tusschenscheiding) en in de tuinen voor de ramen bloembakken. De ramen kunnen geheel naar beneden schuiven.

De keukens en achterslaapkamers ontvangen hun licht van de ruimte tusschen twee blokken aan de rugzijde. Om het schoonmaken van die ramen op eigen terrein mogelijk te maken zijn deze om het midden tuimelend gemaakt.

De verdiepingwoningen zijn in blokken van 12 woningen ontworpen met voor- en achtertuinen. Onderling zijn ze door poorten gebonden. Door deze sparingen, die ook weer gelegenheid bieden voor boombeplanting, is getracht ook deze blokken, zij het dan van grooter afmetingen, toch rondom in het groen te kunnen zetten.

De blokken bestaan elk uit twee groepen van zes woningen met gemeenschappelijken hoofdingang en trappenhuis. De woningen bevatten alle een huiskamer, drie slaapkamers en keuken.

Ten gerieve van bewoners en leveranciers zijn verschillende gemakken in het huis aangebracht, die inderdaad tot een belangrijke arbeids- en moeitebesparing leiden, ze bestaan uit: het tezamenbrengen van de brievenbussen met voor iedere woning een afsluitbaar kastje; het bij elkaar brengen van de gasmeters (boven den hoofdingang) waardoor de opnemer in één tocht alle meters kan opnemen en de bewoners niet gehinderd behoeven te worden; ook de gasafsluiters zijn bij elkaar gebracht. In de vestibule zijn aan weerszijden kleine goederenliftjes naar de verdiepingen. Van iedere woning gaat een spreekbuis naar den hoofdingang; de deur is electrisch te openen. Het trappenhuis wordt automatisch verlicht; de drukschakelaars zijn zoowel achter de hoofddeur als bij iedere woningdeur gemaakt; het licht brandt 2 minuten. In de keukens zijn stortkokers voor huisvuil gemaakt. De vuilnisreservoirs staan in de achtervestibulen van de trappenhuizen en worden op gezette tijden door de gemeentereiniging gelediged.

De al genoemde doorgangen tusschen de blokken geven toegang tot de achterterreinen, waar, behalve de achtertuinen van de benedenwoningen, tegenover de trappenhuizen een loods met 6 bergplaatsen voor rijwielen of kinderwagens in zijn ondergebracht. De bewoners kunnen vandaar door een achterdeur in het trappenhuis komen.

Omtrent het algemeen aanzicht van deze woninggroep valt nog het volgende mede te deelen. Bij alles is getracht de meest eenvoudige vormen toe te passen, wat zoowel geldt voor den ganschen opzet als voor de fijnere detailleering. Wanneer iets niet door de zakelijke noodzakelijkheid van zijn bestaan kan worden verdedigd, wordt het onvoorwaardelijk verworpen. De streng opgelegde zuinigheid was hierbij een onwrikbaar houvast.

Oorspronkelijk is het geheele complex in metselwerk gedacht. De eerste aanbesteding baarde teleurstelling. Besloten werd toen een gedeelte in sintelbeton uit te voeren in eigen beheer. In hoeverre deze proef geslaagd is laten wij in het midden. Maar toen na eenigen tijd bleek dat een verdere uitvoering in metselwerk tenslotte voordeeliger zou zijn, werd opnieuw aanbesteed en de bouw in metselwerk vervolgd. De eengezinswoningen zijn daarop uitwendig met bimscementspecie afgewerkt. De verdiepingwoningen zijn van meet af aan in schoon metselwerk gehouden.

De aannemers waren: van het blok van 32 woningen na de uitvoering in eigen beheer, de firma Swaneveld en Bos; van de resteerende eengezinswoningen en de verdiepingwoningen de heer J. van der Wal.

JAN WILS.

ONTVANGEN BOEKWERKEN.

„Het Huis Oud en Nieuw", 16e Jaargang, No. 5. Uitgave Ed. Cuypers, Architect te Amsterdam.

Inhoud: „Van Kneuterdijk tot Binnenhof. Gevangenpoort tot Hofvijver" door Eduard Cuypers, Architect. Is het niet een idylle, een stuk met zoo'n titel?

Stel, je beschrijft de Westerkerk en je titelt: „Van Westermarkt tot Hartenstraat, van Rozenstraat tot Leliegracht". Dat is toch mooi nietwaar? Dat klinkt als een Amstellandsche Arcadia of een Kennemer Ballade. De Hollandsche architect mist überhaupt den zin voor het poëtische Hij maakt behalve vervelende teekeningen, droge, taaie bestekken, om van zijn memorie van toelichting niet te praten.

Eduard Cuypers heeft hier altijd een goede uitzondering op gemaakt. De teekeningen die hij laat maken zijn nooit vervelend en zijn toelichtingen ademen — laat ik zeggen — een geest-van-een-blijmoedige-poëtische-manier-van-doen-zoo.

Na al den taaien kost die er over het Gevangenpoort-vraagstuk is ten beste gegeven, lokt de smakelijkheid van dit plan van Eduard Cuypers U als een zachte Weener tegen. Keurig zijn de plaatjes zoowel oude als nieuwe, aangenaam is de tekst. Die tekst licht toe: het plan van collega Berlage, het plan Ir. Bakker Schut, het plan Eduard Cuypers. De voordeelen van de plannen van collega Berlage en de heer Bakker Schut worden getoetst aan het plan Eduard Cuypers, dat 't wint. Het sluit evenals in het plan Ir. Bakker Schut de Gevangenpoort in tusschen een gebouw, dat evenwijdig met de N. W.-zijde van den Hofvijver loopt. Maar het mag volgens den heer

Cuypers hier geen overdonderende bebouwing worden, zooals in het plan Bakker Schut: „Het gaat er slechts om een medium te vinden dat via den grooten verkeersweg het contact herstelt tusschen Gevangenpoort en Hofvijver. Hoe dit medium per slot architectonisch in onderdeelen er uit zal zien, is nog van geen belang". Dit laatste is wel een troost als we deze nieuwe behuizing voor de Haagsche Burgerwacht zien. Overigens past het heel goed, in de heele idylle.

De heer Eduard Cuypers houdt behalve van romantische idyllen ook van het geven van indrukken. Hij geeft inderdaad den indruk van zijn bedoeling en van de onjuistheid van de plannen van collega Berlage en Ir. Bakker Schut. Maar ik herinner me dat hij ook in een vorig nummer van zijn tijdschrift: „Het Huis Oud en Nieuw" — weer zoo'n titel, is er één andere architect die in een titel zooveel zalige gedachten aan hoekjes bij den haard, 18e-eeuwsche bitterkastjes en moderne schemerlampjes kon wekken in vijf, zegge vijf luttele woorden, waaronder nog 1 lidwoord en 1 voegwoord, — een indruk vestigde over de beschouwingen van de B. N. A.-Commissie over zijn ontwerp Tweede-Kamer-Gebouw, een indruk daarop neerkomende dat de geleverde kritiek van de commissie te zwak was om de sterke kwaliteiten van zijn project aan te tasten.

De beschouwingen gaven echter m.i. zeer beslist een *anderen* indruk.

Ik wil maar zeggen collega Berlage en Ir. Bakker Schut moeten zich nu niet dadelijk in een hoek gedrukt voelen nu dit plan Eduard Cuypers met de noodige aplomb een indruk van minderwaardigheid van hùnne plannen geeft.

Sprokkelingen in Nederland. Reeks A.

Stadspoorten en Muurtorens door Mr. A. Loosjes. Serie 1, 98 afbeeldingen; serie 2, 103 afbeeldingen, f 2.25 per stuk. Amsterdam, Scheltema en Holkema's Boekhandel.

Scheltema en Holkema's Boekhandel weet van het voorhanden drukmateriaal te halen wat er van te halen is. De gedachte om verschillende gelijksoortige monumenten tot kleine bundeltjes te vereenigen, is niet onaardig, en achtereenvolgens zullen nu voor luttelen prijs verschijnen Stadspoorten en Muurtorens, de stedelijke openbare gebouwen, particuliere huizen en stadsgezichten, kerken en torens en godshuizen. Het zijn voornamelijk kijkboekjes, de tekst is zeer beknopt en bevat slechts geschiedkundige aanteekeningen. De uitstekende wijze van uitvoering laat de charme van menige foto goed tot haar recht komen. Afkeuring verdient alleen de zeer slechte versiering van den omslag.

Ons Eigen Tijdschrift. Proefnummer No. 1 November, Hoofdredacteur D. J. v. d. Ven.

Een nieuw gezinsmaandschrift, gewijd aan kunst, litteratuur, folklore, amusement. Degelijke uitvoering, weinig aantrekkelijke omslag en titel-vignet. Reproducties naar foto's van H. Berssenbrugge, naar schilderijen van Jan Bogaerts, enz., enz. Tal van medewerkers waaronder vele bekenden.

Uitgave firma C. J. van Houten en Zoon te Weesp, die het blad gratis aan de verbruikers van haar cacao verstrekt.

Reclame dus via de kunst. Kunstbelangstelling gevoed door de cacaoboon. Een chocolade-fundament voor de 20e-eeuwsche beschaving. Een heilig verbond tusschen schoonheid en 20e-eeuwsche cacao. Een instuif voor allen die schrijven, dichten, schilderen, bouwen en hun gaven willen offeren op dit altaar van chocolade-dranklust.

Een pondsbus met beschavingspoeder gesloten door een goud-etiket. Een kushandje van kunstvol Nederland in de richting van Weesp, en een guitig knipoogje terug. Eindelijk is het het doorslaand bewijs dat de ondergrond van alle beschaving ligt in een heerlijke kop chocolade. J. P. M.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 48. 2 DEC. 1922. INHOUD: Ledenvergadering van den B.N.A. op Woensdag 20 December 1922, des n.m. half drie in het Bureau van den B. N. A. te Amsterdam. — Concept-Notulen van de Ledenvergadering van den B.N.A. op Maandag 27 November 1922, des nam. 2 uur in het Bureau van den B.N.A. — Centrale Schoonheidscommissie Gooi. — „School met den Bijbel te Laren N.-H", door H. F. Sijmons, architect. — Draagvermogen van houten heipalen, door W. J. M. van de Wijnpersse. — Tentoonstelling van werken van Dr. H. P. Berlage in Arti, door J. P. Mieras. — Concentratie, door A. Boeken. — Monumentencommissie Amersfoort (Hbd.) —

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP WOENSDAG 20 DECEMBER 1922, DES N.M. HALF DRIE IN HET BUREAU VAN DEN B.N.A. TE AMSTERDAM.

AGENDA. 1. Notulen van de vergadering op 27 November, en concept in dit nummer opgenomen. 2. Mededeelingen. 3. Ingekomen stukken. 4. Stemming over het voorstel tot wijziging der statuten art. 11 § 26, op 27 November in 1e instantie behandeld. 5. Rondvraag.

CONCEPT-NOTULEN VAN DE LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A OP MAANDAG 27 NOVEMBER 1922 DES N.M. 2 UUR IN HET BUREAU VAN DEN B.N.A.

Aanwezig waren 4 leden.

De Voorzitter, de heer Paul J. de Jongh opent de vergadering, die hij als een formaliteit kenschetst om te voldoen aan de bepalingen van de statuten, die betrekking hebben op de wijziging van de statuten.

De notulen van de vorige vergadering, in concept opgenomen in No. 45 van het Bouwkundig Weekblad, worden zonder voorlezing goedgekeurd.

Punt 2 der agenda, het voorstel van het Bestuur tot wijziging van art. 11 § 26 der statuten van den B.N.A. zulks als gevolg van de in de vorige vergadering aangebrachte wijziging in het Huish. Reglement, en inhoudende het inlasschen van de woorden: *en vertegenwoordigde* achter de woorden *der aanwezige* in den 3en regel van den eersten zin, wordt hierna behandeld. Geen der aanwezigen verklaart zich tegen het voorstel. Aangezien het statuair vereischte aantal leden niet aanwezig is, zal de stemming over dit voorstel plaats hebben op een binnen een maand te houden ledenvergadering.

Punt 3 der agenda, het voorstel tot wijziging van het H. R. art. 11 §§ 49 en 50, komt hierna aan de orde:

Voorgesteld wordt deze §§ als volgt te redigeeren:

§ 49. De Commissie van Geschillen tusschen architecten en hunne opdrachtgevers bestaat uit 12 leden, te benoemen door de ledenvergadering. De helft der leden treedt om de 2 jaren af, met dien verstande, dat de aftredende leden ten aanzien der aanhangige geschillen, hunne bevoegdheid behouden. De leden zijn herkiesbaar.

§ 50. De commissie heeft tot taak de beslechting van gerezen geschillen tusschen den architect en zijn opdrachtgever, hun erfgenamen of rechtverkrijgenden, welke taak nader is omschreven in de Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen Architect en Opdrachtgever en de honoreering van den architect.

Het Bestuursvoorstel wordt zonder discussie z. h. s. aangenomen. Hierna wordt de vergadering door den voorzitter gesloten.

CENTRALE SCHOONHEIDSCOMMISSIE GOOI.

De uitnoodiging door den Burgemeester van Bussum, tot alle gemeentebesturen in het Gooi gericht, besprekingen te houden teneinde tot een Centrale Schoonheids-commissie in het Gooi te geraken, is door alle gemeentebesturen aangenomen. De eerste gemeenschappelijke conferentie kan binnen twee weken tijds tegemoet worden gezien. (Hbd.)

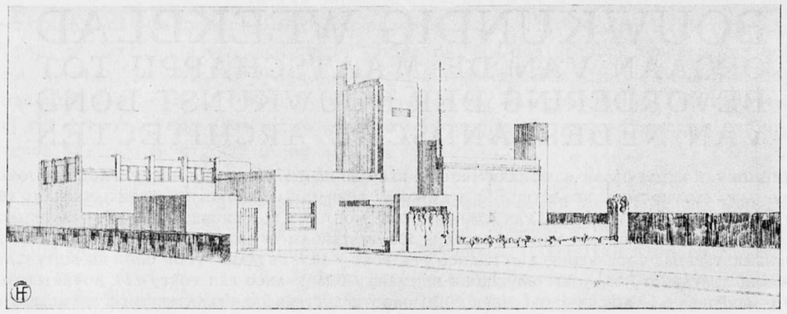

„SCHOOL MET DEN BIJBEL TE LAREN N.-H."

Een vroeger ingediend plan van een gebouw met rieten dak werd door den Raad der Gem. op advies van B. en W. afgewimpeld als zijnde te kostbaar.

De minste inschrijving voor dit project bedraagt f 32949.—. De gevels worden uitgevoerd in groen-grijze steen, de kozijnen worden geel, de ramen grijs geverfd.

Het torentje dient tot plaatsing van een waterreservoir daar Laren nog geen waterleiding bezit en voor een goed functionneerende spoeling van W.C.'s enz. toch eenige druk vereischt wordt. Door het uitschuiven van het klasselokaal 2 ontstaat gelegenheid den zijgevel wat relief te geven. Onder de bloembakken voor de ramen van klasse 1 en 3 welke evenals de kasten en schoorsteennissen als van zelf ontstonden, zijn platenkasten geprojecteerd, zoodat van verloren ruimte geen sprake is.

De aesthetische waardeering of verwerping laat ik vanzelfsprekend aan anderen over. Het ligt in het voornemen bij eventueele uitbreiding deze in de hoogte te doen plaats vinden.

H. F. SIJMONS, architect.

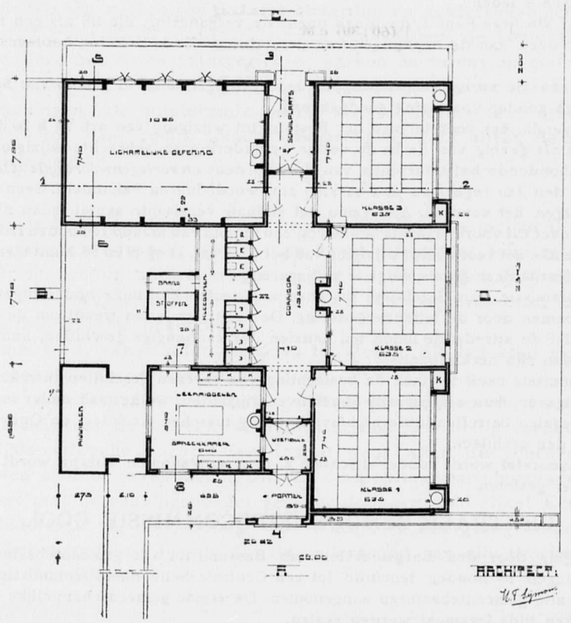

DRAAGVERMOGEN VAN HOUTEN HEIPALEN.

Bij het streven naar de bezuiniging, die vooreerst zal moeten worden betracht, treedt de economie der werken meer op den voorgrond. De eisch om niet meer materiaal toe te passen dan noodig is, geldt weliswaar in *alle* omstandigheden, maar hij doet zich thans krachtiger gelden dan in de jaren, die nog pas achter ons liggen. In de meening, dat in de onderheiïng van gebouwen dikwijls een ongemotiveerde weelde wordt vertoond, m.a.w. dat de palen te weinig belast worden, heb ik gegevens verzameld omtrent de werkelijke draagkracht van ingeheide palen en de heiformules hieraan getoetst. De hier uit te trekken conclusies kunnen er toe bijdragen de draagkracht der heipalen in hoogere mate dan thans het geval is te benutten.

De werkelijke draagkracht der palen is alleen proefondervindelijk vast te stellen. Men kan formules opstellen, maar deze moeten op het empirische onderzoek steunen in zóóverre, dat tusschen het theoretische en het werkelijk bedrag een niet te groot verschil bestaat. Intusschen zijn de belastingsproeven schaarsch en de formules talrijk; het is dus de zaak uit deze laatste met overleg een keuze te doen.

BELASTINGPROEVEN.

N°.	Plaats en Jaartal.	Grondsoort.	Paal, blok, valhoogte, zakking in den laatsten slag.	Belasting bij verzakking.	Opmerkingen.
1.	Feijenoord 1874.	Vermoedelijk aangeplempt zand.	Paal: lang 19.7 M., 36 cM., 540 K.G. Blok: 645 K.G., valhoogte 3 M., zakking (5 : 20) cM.	Onbekend.	Elastische — geen blijvende — zetting bij 33 ton, belasting gestaakt.
1A.	Als voren.	Als voren.	Paal: lang 16 M., 30 cM., 382 K.G. Blok: 645 K.G., valhoogte 3 M., zakking (60 : 30) c.M.	Onbekend.	Als voren.
2.	Rotterdam spoorweghaven „de Ingenieur" 1907, blz. 543.	Als voren.	Paal: lang 16 M , 30 cM., 400 K G. Blok: 648 K.G., valhoogte 3 M., zakking 6 cM. „Henket" Waterbouwkunde Afd. XIV blz. 433.	45 ton.	Dit is één van 2 gelijke palen in 1878 geslagen en proefbelast met ruim 30 ton, waarschijnlijk geheel elastische zetting. Om het werkelijke draagvermogen te bepalen is in den zelfden bodem in 1907 een overeenkomstige paal geslagen en belast tot verzakking. Het draagvermogen bleek 45 ton te bedragen. Van dezen laatsten paal zijn de noodige gegevens niet bekend.
3.	Rotterdam kademuur „de Ingenieur" 1907, blz. 543 e.v.	8 M. aangeplempt zand.	Paal: Am. grenen 40 × 40 cM.	190 ton.	Tot 162 ton de zetting elastisch 1.2 cM.; daarna sterke toename.
4.	Als voren.	Als voren.	Paal: dennen 30 cM.	107 ton.	2 cM. elastische zetting.
5.	Als voren.	Als voren.	Als voren.	50 à 70 ton.	Gebroken paal.

N°.	Plaats en Jaartal.	Grondsoort.	Paal, blok, valhoogte, zakking in den laatsten slag.	Belasting bij verzakking.	Opmerkingen.
6.	IJmuiden. „de Ingenieur" 1913 n°. 51.	7 M. duinzand.	Paal: dennen 30 cM. Blok: 500 K.G.	46.7 ton.	Voorgespoten en nageheid. Eerste zetting bij verhooging van de belasting van 15.3 tot 28.3 ton.
7.	Amsterdam. „Gewapend Beton" 1917/18 blz. 119 en 1918/19 blz. 212.	3 M. zand daarboven klei en veen.	Paal n°. 4: dennen 30 cM., lang 17 M. Blok: 619 KG., valhoogte 2 M. Zakking (4 : 30) cM.	Meer dan 76,5 ton, stel 80 à 90 ton.	Zakking tijdens de belasting 4 cM., bij 15 ton 0.8 cM.
8.	Als voren.	Als voren.	Paal n°. 2: dennen 28 cM., lang 15.5 M. Blok: 619 K.G., valhoogte 2 M. Zakking (1.6 : 30) cM.	76.5 ton.	Deze paal was oorspronkelijk 18 M. lang; bij het trekken bleek, dat daarvan 2.5 M. was verloren gegaan, n.l. 0,4 M. pluim en 2.1 M. in den grond achter gebleven. Zakking tijdens de belasting 2.4 cM., bij 15 ton 0.5 cM.

FORMULES.

In deze formules beteekent: P = paalgewicht in K.G., h = valhoogte, z = zakking laatste slag in cM., p = paallengte, b = bloklengte in cM.

F_p = oppervlak gemiddelde paaldoorsnede } in cM.²
F_b = oppervlak blokdoorsnede . }
E_p = elasticiteitsmodulus paalhout } $\frac{K.G.}{cM.^2}$
E_b = „ blokmateriaal }
W = draagvermogen paal in K.G.

Van de hierbovenvermelde proeven zijn alleen de nos. 1, 2, 7 en 8 voldoende volledig om daaruit conclusies te trekken; bij no. 1 is echter de grens der belasting niet bepaald; blijven alzoo 2, 7 en 8 over.

A. De eenvoudigste formule is die van BRENNEKE—HURTZIG. Zij drukt deze gedachte uit: werd al de arbeid, verricht bij het ophalen van het blok, besteed om den grondweerstand W te overwinnen, dan zou de zakking $z = \frac{Bh}{W}$ zijn. Bijgevolg is de werkelijke zakking minder dan dit bedrag en dit verschil is proefondervindelijk vastgesteld op $\frac{W}{20600}$, zoodat $z = \frac{Bh}{W} - \frac{W}{20600}$.

B. Formule van EYTELWYN. Deze houdt rekening met het feit, dat van het arbeidsvermogen aan het blok medegedeeld, een zeker gedeelte noodzakelijk bij de botsing verloren gaat, het wordt verbruikt voor de vormverandering ter plaatse van de aanraking alsof de lichamen niet elastisch waren; de formule omvat niet de geheele samendrukking van paal en blok, noch het groote verlies wegens warmteontwikkeling en trillingen bij toename van den grondweerstand. Zij is:

$$W = \frac{h}{z} \times \frac{B^2}{P + B}$$

De formule van BRIX levert een bedrag, dat verkregen wordt door EYTELWYN te vermenigvuldigen met de breuk $\frac{P}{P + B}$.

C. Formule, van prof. C. M. SCHOLS. (Waterbouwkunde, Eerste deel I, blz. 236).

Deze formule is het verst theoretisch doorgevoerd; met uitzondering van de trillingen, warmteontwikkeling enz.. invloeden die niet onder getallen te brengen zijn, worden alle verschijnselen in rekening gebracht.

Zij luidt:

$$W = \frac{H_1 H_2}{H_1 + H_2}\left(\sqrt{\left(2\,h\,B\,\frac{H_1 + H_2}{H_1 H_2} + z^2\right)} - z\right)$$ waarin $H_1 = \frac{E_b E_b}{b}$ en $H_2 = \frac{E_p F_p}{p}$

voorstellen, terwijl E_b voor gegoten ijzer op 1 millioen en E_p voor hout op 120.000 worden gesteld. S. beschouwt echter de botsing als volkomen veerkrachtig, wat zeker niet het geval is.

D. Ná verwant aan de vorige is de formule van REDTENBACHER; deze beschouwt de botsing als onveerkrachtig evenals EYTELWYN.

OVERZICHT VAN HET DRAAGVERMOGEN IN TONNEN.

	Werkelijk.	EYTELWYN.	BRIX.	BREUNECKE HURTZIG.	SCHOLS (WEISBACH).	REDTENBACHER.
Paal 2	45	20	8	27	29	20
7	80 à 90	498	236	50	76	54
8	76.5	1340	609	50	86	63

VERGELIJKING DER UITKOMSTEN.

Paal n°. 2 vertoont groote zakking — 6 c.M. per slag —, de palen 7 en 8 kleine zakkingen — resp. 0,13 en 0,05 c.M. per slag. —

De empirische formule van HURTZIG (A) geeft vrij wel bij alle palen twee derde der werkelijke draagkracht.

De formule van EYTELWYN (B) geeft bij groote zakking ongeveer de helft, bij kleine zakking het 6 á 17-voudige van het werkelijke bedrag.

De formule van SCHOLS (C) geeft bij groote zakking ongeveer twee derde der werkelijke waarde en bij kleine zakking vrij wel de juiste waarde.

De formule van REDTENBACHER (D) geeft waarden, die in vrijwel vaste verhouding staan tot die van SCHOLS n.l. als 0.7 : 1, zij blijven alle beneden de werkelijke waarde. Bij gebruik van deze formule wordt door den Duitschen schrijver aanbevolen niet de werkelijke valhoogte in rekening te brengen, maar slechts 55 %; hierdoor worden de uitkomsten aanmerkelijk lager en gaan nog sterker van de werkelijke afwijken.

Proeven 1 en 1A laten een vergelijking toe; de palen staan in denzelfden bodem, overige gegevens weinig verschillend; de zakking bij 1A echter 8 × zoo groot als bij 1. Hieruit valt af te leiden, dat de proefbelasting van 33 ton bij 1 nog belangrijk van de belasting bij verzakking moet hebben verschild, hetgeen strookt met proef 5.

CONCLUSIE.

Uit deze proeven valt af te leiden, dat men in den regel op ten minste 50 à 70 ton draagvermogen kan rekenen, terwijl de formule van SCHOLS vrijgoed de werkelijkheid althans bij deze proeven, benadert.

Gelet op deze 50 à 70 ton, is het dan te motiveeren, dat men als regel slechts 10 ton daarvan benut? Vroeger gold het bezwaar van de indrukking van het kespenhout, dit bezwaar vervalt bij toepassing van beton. Het is noodig den zekerheidscoëfficient kritisch te beoordeelen, (de daarbij geldende factoren varieeren, hier niet te bespreken). En dit geldt niet alleen voor dit onderdeel der constructie, — er zijn nog tal van andere zaken waarbij materiaalverspilling door te groote belastingaannamen en veel te hooge zekerheidscoëfficienten wordt veroorzaakt. Deze laatste maken

soms den indruk met losse hand uit het onbekende te zijn te voorschijn getooverd. Dat de praktijk zulks niet aantoont, is geen argument voor de juistheid der coëfficienten; alleen wanneer ze te klein zijn genomen, blijkt dit; niet als zij te groot zijn toegepast. En dat een groote zekerheidscoëfficient volstrekt geen waarborg is voor duurzaamheid heb ik met de kap van het Koninklijk Paleis op den Dam voor enkele jaren in dit tijdschrift aangetoond.

Het wordt tijd de zekerheidscoëfficienten te herzien, al ware het slechts, dat wij het verwijt moeten ontgaan in dezen tijd van bezuiniging door eigen schuld den toestand te verergeren.

Utrecht, November 1922. W. J. M. VAN DE WIJNPERSSE.

TENTOONSTELLING VAN WERKEN VAN Dr. H. P. BERLAGE IN ARTI.

Men kent de stemmige, rustige zalen van Arti. Het straatgeruisch op het drukke stadspunt van Amsterdam dringt maar zwak in de goed omsloten ruimten door. Grijs licht valt door het bovenglas en kleurt muur en vloer in een egale tint. In deze omgeving hangt het werk van Berlage nu. Er is niet overdadig veel en door de plaatsing der stukken wijd van elkaar, pretendeeren zij elk voor zich hierdoor reeds een zekere voornaamheid.

Op enkele foto's na, van de „Schipborg" en het kantoorgebouw te Londen, is al het tentoongestelde werk onuitgevoerd. Het zijn zijn groote werken, die wij hier zien, zijn Museumplan, zijn Hofplein, fragmenten van zijn Pantheon, zijn groote perspectieven van Amsterdam-Zuid en oudere teekeningen van de gedachte uitbreiding van Den Haag.

De aanblik van al dit groote werk, uiting van een onverwoestelijken drang tot scheppen, moet wel ontroering wekken. En dat niet zoozeer door de schoonheid en de beteekenis van deze ontwerpteekeningen elk op zich zelf, dan wel door de zoo sterk getuigende kracht, die er van deze verzameling uitgaat.

Op zichzelf is ieder stuk van dit tentoongestelde werk overbekend. Men kent het uit allerlei boeken en tijdschriften. Een spontane bewondering kunnen zij eigenlijk niet meer vergen en voor zich zelf rechtvaardigen zij niet meer direct hun aanwezigheid op deze tentoonstelling.

Maar alle te zamen en zóó, rustig in deze stille stemmige ruimte, geven zij toch weer een nieuwe gewaarwording.

De gedachte aan de niet-uitvoering, die voor menig ontwerp bij velen zoo dikwijls een diepe teleurstelling zal hebben gebracht, is hier verdrongen door het besef dat dit werk zeker niet voor niet is geschapen.

Want wat aan de werken van Berlage afzonderlijk misschien wel eens werd gemist, en waardoor Berlage wel eens te koel verstandelijk werd gevoeld, toonen zij te zamen in sterke mate te bezitten: bezielde kracht. En het is deze kracht alleen, die van zijn scheppingen voort zal werken over nageslachten heen. Wat er uit voortkomen zal, is niet te zeggen. Misschien brengt zij de benadering van een schoonheidsideaal, misschien de verwezenlijking van een gedroomd aardsch geluk. In ieder geval weten wij dat Berlage's werk niet dood is en niet dood zal gaan.

Vele kunstenaars van dezen tijd zijn toomeloos bezield, maar innerlijk zoo zwak. En lijden vele sterken onder hen er niet aan, dat zij de levenwekkende bezieling in hun werken missen. Te midden van hen staat Berlage met zijn bezielde kracht, als een eenzame, als een aparte verschijning langzamerhand.

Toch zijn wij er van overtuigd en deze tentoonstelling sterkt deze overtuiging, dat de eenzaamheid van Berlage, waarin hij met zijn werken te midden der uitbundige en zooveel schitterender werken der jongeren staat, minder groot is, dan opper-

vlakkig lijkt, omdat in Berlage's werken die geestelijke ondergrond ligt, zonder welken de toekomst zeker niet kan worden opgebouwd.

Berlage is in zijn vormgeving sterk eigensoortig geworden en bij het zien van de uit zijn handen komende werken, begint die eigensoortigheid wat in den weg te staan.

Maar het is of de gezamenlijkheid van zijn groote planteekeningen die wat terugstootende eigensoortigheid verwerkt tot een geheel van nieuwe kracht.

Bij het binnentreden van de zaal in Arti, en nog vóór Uw oog één werk afzonderlijk heeft gezien, doorvaart U bij den eersten aanblik een ontroering, en leeft voor U het wezenlijke groote en diepe, dat deze bouwmeester wist te scheppen.

Tusschen de ontwerpteekeningen in hangen verschillende reisschetsen van Berlage van recenten datum. Het zijn pittige, rake notities, in zwart krijt, in krachtige lijnen en toetsen opgezet en verlevendigd door twee of drie heldere kleuren. Ze zijn heel anders dan zijn oudere reisschetsen, waaruit meermalen het bouwkundig begrip verloren ging. De uitdrukking hiervan treedt bij deze schetsen zeer sterk op den voorgrond. Het zijn tip-top-foto's in kleur, opgenomen door een psychisch objectief. Binnenkort hopen we enkele dezer schetsen in ons blad te reproduceeren.

Tegelijk met Berlage exposeeren in Arti Prof. Roland Holst met glas in lood en W. Konijnenburg met schilderijen.

De bespreking van hun werk zou door een bevoegde moeten geschieden. En deze zou wellicht kunnen wijzen op het verband dat het werk van deze drie kunstenaars zoo te zamen bracht en binnen de muren van Arti opvoerde tot een drieledige-eenheid.

J. P. M.

CONCENTRATIE.

> Bij de besprekingen inzake de mogelijkheid van concentratie van het kunstnijverheidsonderwijs te Amsterdam bleken allerlei moeilijkheden te overwinnen. De Minister vertrouwt echter, dat thans binnen niet te langen tijd een gunstig resultaat verkregen zal kunnen worden. Komen deze plannen tot uitvoering, dan wordt daarmede reeds een stap in de richting van centralisatie van het kunstonderwijs gedaan. De Minister zou het zeer bedenkelijk vinden in deze richting zoo ver door te gaan, dat al het kunstonderwijs in één gemeente bijv. te Amsterdam, zou worden gecentraliseerd. Dit zou meebrengen, dat de kunstafdeelingen van de Academie te 's-Gravenhage en te Rotterdam, die van de Kon. School voor Kunsttechniek en Ambacht te 's-Hertogenbosch en van de Middelbare technische school te Groningen, zoomede de cursussen voor Kunstnijverheid te Haarlem en te Arnhem worden opgeheven. Het spreekt vanzelf, dat alsdan aan velen de gelegenheid om dit onderwijs te volgen, zou benomen worden.
>
> Memorie van Antwoord; Staatsbegrooting 1923, Hoofdstuk V*a* Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Zeer benieuwd zijn wij naar de wijze waarop de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de moeilijkheden zal oplossen, die zich voordeden bij de plannen tot concentratie van het kunstnijverheidsonderwijs te Amsterdam. Wij hopen, dat des Ministers vertrouwen niet al te optimistisch blijkt; de moeilijkheden die te overwinnen waren — of nog zijn — werden waarlijk niet door de eersten, de besten in den weg gelegd.

Maar speciaal voor de architecten is deze kwestie van beteekenis om een belang, dat in de bovenstaande aangehaalde Memorie van Antwoord niet direkt wordt genoemd. Dat is namelijk het bouwkundig of bouwkunstig middelbaar onderwijs te Amsterdam.

Bij een reorganisatie van het kunstnijverheids-onderwijs, immers, moet ook de reorganisatie van dat voor bouwkunde of bouwkunst ter hand worden genomen, niet alleen omdat dit laatste administratief daarbij behoort, maar omdat het in vele opzichten daarmede is samengegroeid.

Terwijl de concentratie van het kunstnijverheidsonderwijs uit overwegingen van bezuiniging is opgezet, zal hiervan voor de bouwkundige en bouwkunstige opleiding niet veel zal terecht komen. Reorganiseeren van deze opleiding beteekent haar van den grond af te organiseeren, beteekent het stichten van een geheel nieuwe middelbare school voor het bouwen, die tot heden in de hoofdstad des lands ontbrak. Geen der bestaande inrichtingen, toch, dag- noch avondcursussen, gaf hier een volledige, moderne, technische en artistieke opleiding voor het bouwen.

Zoo zou tot ieders verbazing, het bezuinigingsvoorstel der onderwijsconcentratie te Amsterdam, de oprichting van de school, waarop reeds zoolang wordt gewacht en waaraan reeds zoolang gewerkt wordt, bespoedigen.

Deze school kan een groote aanwinst zijn.

Maar dan moet ze meer zijn dan een gewone Middelbare Technische School voor Bouwkunde. Ze zal meer moeten zijn dan een technische school, omdat het bouwen meer is dan een technisch vak. Haar opleiding zal niet moeten wezen een technische, met wat artisticiteit gekruid, maar van den beginne af een opleiding voor het bouwen in zijn geheelen omvang, waarin techniek en kunst onscheidbaar vereenigd zijn.

Dan kan deze school den aanvang vormen van een opleiding, die voortgezet en vervolledigd kan worden in een leergang voor hooger bouwkunstonderwijs. Dan zal te Amsterdam de gelegenheid worden geopend, via een middelbare opleiding, de practijk en een hoogere bouwkunstcursus, zich gereed te maken tot de beoefening van het architectenvak.

Al moge het de bedoeling zijn de directe opleiding tot architect voor de Technische Hoogeschool te Delft te reserveeren, in de practijk bestaat naast deze, ook de behoefte aan een middelbare school (een dagschool en een avondschool) met een hoogeren bouwkunstigen vervolg-cursus.

Hoewel de middelbare school een afgerond *middelbaar* geheel moet vormen, moet de geheele geest der opleiding toch zoodanig zijn, dat ze eventueel met succes voortgezet en voltooid kan worden in een hoogeren leergang. Deze geest is niet alleen vereischt voor hen, die werkelijk hun opleiding voortzetten en voltooien *maar ook voor hen, die met hun middelbaar diploma de practijk ingaan, opdat deze in den waren zin des woords helper en medewerker van den architect kunnen zijn.*

Hierin ligt de groote moeilijkheid, waaruit meteen nog een tweede moeilijkheid voortkomt n.l. die van de opleiding van die leerlingen der school voor wie het bouwvak nooit iets meer kan zijn dan een techniek.

Wij hopen, dat de minister ook deze moeilijkheden zal onderkennen en binnen niet te langen tijd tot de oplossing daarvan zal geraken. A. BOEKEN.

MONUMENTENCOMMISSIE AMERSFOORT.

Men schrijft ons uit Amersfoort:

Woensdag 22 dezer werd op het stadhuis te Amersfoort door den burgemeester de Monumentencommissie geïnstalleerd, zulks om uitvoering te geven aan de bij raadsbesluit van 21 Juni 1922 vastgestelde verordening op de monumenten. De monumentencommissie beoogt te zijn een adviseerend lichaam, dat het gemeentebestuur terzijde staat in het oordeel, of een gebouw, kerk, toren, huis, poort of ander monument van zoodanige kunst- of historische waarde is, dat het geplaatst dient te worden op de lijst van monumenten, waarvan het verboden is ze af te breken of te veranderen zonder speciale vergunning. De commissie is samengesteld uit drie leden door burgemeester en wethouders aangewezen, een lid aangewezen door den Bond Heemschut en een lid door de vereeniging „Fléhite" te Amersfoort. In de commissie hebben zitting: A. A. Kok, architect te Bussum, voorzitter, mej. S. Van Heukelom, te Amersfoort, secretaresse; W. Croockewit, Just Havelaar en H. Martin, leden, benevens voor ieder een plaatsvervangend lid. (Hbd.)

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5. 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 49. 9 DEC. 1922.

INHOUD: Bericht aan de lezers. — Ledenvergadering van den B N.A. op Woensdag 20 December 1922, des n.m. half drie in het Bureau van den B. N. A. te Amsterdam. — Inwerkingtreding Algemeene Regelen. — Commissie van Geschillen. — Vergadering Bestuur met afgevaardigden Gewestelijke Kringen. — Toezending declaraties. — Examens Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar 1923, ingesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwk., Bond van Nederl. Arch., B. N. A. — Belangrijke archeologische ontdekking in Egypte. — Eenige opmerkingen over de Winkelverbouwing Kalverstr. 107 te Amsterd., Arch. G. Rietveld, door A. Boeken. — Ontv. Tijdschr., d. J.P.M. — De nieuwe Hoogere Burgersch. te Delft, door J. P. M.

BERICHT AAN DE LEZERS.

De weekbladen Nos. 51 en 52 zullen dit jaar tot één blad gecombineerd als dubbelnummer verschijnen Aan dit nummer zal bijzondere zorg worden besteed, het zal tal van illustraties bevatten en op kunstdrukpapier worden gedrukt.

Evenals het weekblad zal het aan alle leden der Maatschappij en geabonneerden kosteloos worden toegezonden.

Afzonderlijke nummers zullen verkrijgbaar zijn à f 0.50.

De advertentiën die voor de nummers 51 en 52 zijn opgegeven, zullen in dit dubbelnummer worden geplaatst.

Nieuwe advertenties voor dit nummer, waarvoor de gewone regelprijs berekend wordt, moeten worden ingezonden vóór 18 December aan de administratie van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5 den Haag.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP WOENSDAG 20 DECEMBER 1922, DES N.M. HALF DRIE IN HET BUREAU VAN DEN B.N.A. TE AMSTERDAM.

AGENDA.

1. Notulen van de vergadering van 27 November 1922, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 48.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Stemming over het voorstel tot wijziging der statuten, art. 11 § 26, op 27 November j.l. in eerste instantie behandeld.
5. Voorstel van het Bestuur om tot het aanvragen van de Koninklijke goedkeuring op de Statuten over te gaan.
6. Voorstel van het Bestuur om in verband met punt 5 van de agenda artikel 1 par. 1 van de Statuten te wijzigen en de vierde alinea te lezen als volgt:

„B.N.A., is gevestigd te Amsterdam en is aangegaan voor een tijdvak van 29 jaren, aanvangende 11 Januari 1919".

7. Rondvraag.

INWERKINGTREDING ALGEMEENE REGELEN.

De nieuwe Algemeene Regelen betreffende de rechtsverhouding tusschen architect en opdrachtgever en de honoreering van den architect, zijn 1 November 1922 in werking getreden, terwijl op dezen datum de Honorarium Tabel van Juni 1915 is ingetrokken.

Zij zijn van toepassing op alle nieuwe opdrachten, die van dien datum af worden verstrekt,

tenzij bij opdrachten van vóór 1 November 1922 tusschen partijen een overeenkomst is getroffen, waarbij bij voorbaat de nieuwe regeling toepasselijk is verklaard.

De Commissie van Geschillen volgens art. 43 van de Algemeene Regelen, bestaat uit de heeren: P. G. Buskens, S. de Clercq, C. N. van Goor, H. G. Jansen, Paul J. de Jongh, M. Meyerink, B. J. Ouëndag, H. A. Reus, Ir. W. F. C. Schaap, J. Verheul Dzn., G. Versteeg en Ir. W. K. de Wijs. De Commissie heeft haar zetel te Amsterdam in het Bureau van den B.N.A., Weteringschans 102.

De Commissie van Geschillen volgens de oude tabel blijft in functie, zoolang geschillen voortspruitende uit opdrachten, waarop de oude tabel nog toepasselijk is, berecht zullen moeten worden overeenkomstig de bepalingen dier oude tabel.

De nieuwe regelen en de daarin genoemde Commissie van Geschillen zullen, voor zoover partijen ze niet uitdrukkelijk op loopende opdrachten toepasselijk verklaren, alleen voor toekomstige gevallen gelden.

De prijs bedraagt voor de leden en de aspirant-leden van den B N. A. f 0,50 per stuk; voor nietleden van den B. N. A. f 2.— per stuk bij vooruitbetaling.

COMMISSIE VAN GESCHILLEN.

De volgens de Algemeene Regelen ingestelde nieuwe commissie van geschillen kwam op Zaterdag 2 December in het Gebouw van den B.N.A. bijeen tot bespreking van hare werkzaamheden.

Tot Voorzitter werd benoemd de heer B. J. Ouëndag en tot plaatsvervangend Voorzitter de heer Paul J. de Jongh, terwijl de heer Mr. E. H. P. Rosenboom als Secretaris zal optreden.

Na loting werd het jaar van aftreding voor de leden als volgt bepaald:

in het jaar 1924 zullen aftreden de heeren P. G. Buskens, C. N. van Goor, M. Meyerink, B. J. Ouëndag J. Verheul Dzn. en G. Versteeg

en in het jaar 1926 de heeren S. de Clercq, H. G. Jansen, Paul J. de Jongh, H. A. Reus, Ir. W. F. C. Schaap en Ir. W. K. de Wijs.

Na algemeene besprekingen werd besloten dat de Voorzitter niet alleen gekozen kan worden tot scheidsman, doch ook zichzelf daartoe beschikbaar kan stellen.

Jaarlijks zal een kort verslag van de werkzaamheden der commissie aan het Bestuur van den B.N.A. worden ingediend.

VERGADERING BESTUUR MET AFGEVAARDIGDEN GEWESTELIJKE KRINGEN.

De vergadering van het Bestuur met de afgevaardigden, Bureauleden van de Gewestelijke Kringen bedoeld in par. 14 van het Huishoudelijk Reglement van den B.N.A. zal dit jaar plaats hebben op Woensdag 20 December a.s. des n.m. half drie in het Bureau van den B.N.A. Weteringschans 102 te Amsterdam.

TOEZENDING DECLARATIES.

Ter vergemakkelijking der boekhouding en het vlugge samenstellen van het financieel jaaroverzicht verzoekt de Directeur namens den Penningmeester den Leden hun declaraties van onkosten in verband met werkzaamheden ten behoeve van den B.N.A., vóór Zaterdag 23 December a.s. in te zenden aan het Bureau van den B.N.A. Weteringschans 102 te Amsterdam.

EXAMENS BOUWKUNDIG OPZICHTER EN BOUWKUNDIG TEEKENAAR 1923, INGESTELD DOOR DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN, B.N.A.

De aangifte voor deelname aan bovenstaande Examens waarvan het eerste zal aanvangen op 19 Februari 1923, moet schriftelijk geschieden vóór 31 December 1922 bij den Directeur van den B.N.A. Amsterdam, Weteringschans 102, op een daarvoor bestemd formulier, met het programma kosteloos aan genoemd adres te verkrijgen.

Het examengeld voor elk examen afzonderlijk bedraagt Fl. 25.—, te storten op de postrekening der examens No. 84176.

BELANGRIJKE ARCHEOLOGISCHE ONTDEKKING IN EGYPTE.

Verschillende dagbladen hebben melding gemaakt van de ontdekking van Egyptische grafkamers bij Luxor.

De N. R. Cr. gaf daaromtrent een vrij uitvoerig bericht, dat we hier overnemen.

De Times wijdt een hoofdartikel aan een verslag van haar correspondent te Kairo, over een belangrijke ontdekking, die per bode was gemeld uit Loeksor. De aanhef van het telegram luidt:

„Hedenmiddag hebben Lord Carnarvon en Howard Carter aan een talrijk gezelschap mededeeling gedaan inzake een ontdekking welke geacht wordt de meest sensationeele van deze eeuw te zijn op Egyptologisch gebied. Behalve andere voorwerpen heeft men een uitbeelding van de begrafenispraal van den Egyptischen koning Toetankhamen gevonden, een der meest vermaarde kettersche koningen van de 18e dynastie, die terugkeerde tot den eeredienst van Amon. Er is weinig bekend van de latere koningen met inbegrip van Toetankhamen en de ontdekking is een zeer belangrijke aanwinst voor de kennis dier periode en van de belangrijke stad Tetelamana, die in de 15de eeuw voor Christus werd gesticht door Amenhotep IV, den eerste der kettersche koningen."

De heden aangekondigde ontdekking is de belooning van vele jaren geduldige en aanhoudende opsporingen en is vooral te danken aan Carter, die na ijverig zoeken er in slaagde den grafkelder te vinden van het Thebaansche rijk.

Toen Carter den toegang tot dezen grafkelder had gevonden, seinde hij aan Lord Carnarvon, die terstond naar Egypte terugkeerde om met hem de onderzoekingen voort te zetten. Inmiddels was het nieuws der ontdekking reeds doorgedrongen tot de bevolking van Loeksor, waar iedereen jacht maakt op antiquiteiten en algemeen was men benieuwd naar de bijzonderheden der ontdekking. Lord Carnarvon en Carter vonden, toen zij zich toegang hadden verschaft, in de eerste plaats een verzegelde deur. Na deze voorzichtig te hebben geopend, kwamen zij, nadat zij zestien treden gedaald waren, andermaal voor een verzegelde deur, die toegang tot den grafkelder verschafte.

Met moeite wisten zij deze deur te openen en toen vertoonde zich voor hun oogen een ongelooflijk schoon gezicht Eerst zagen zij drie prachtig vergulde staatsie-canapé's, voorzien van sierlijk uitgesneden koppen van leeuwen en andere dieren. Op deze koppen rustten bedden, prachtig uitgesneden en ingelegd met ivoor en edelsteenen en talrijke zeer kunstig bewerkte kisten. Onder een der canapé's was de troon van koning Toetankhamen, alsmede een zwaar vergulde stoel en beeltenissen van den koning en de koningin, ingelegd met edelsteenen en goud. Verder werden gevonden talrijke voorwerpen van de koninklijke familie, waaronder hun koninklijke gewaden en vele muziekinstrumenten.

Heel wat van de gevonden kunstschatten zijn in goeden staat; maar de bekende Egyptoloog prof. Flinders Petrie gelooft toch, dat ook deze graven indertijd beroofd zijn en ontdaan van al het goud. Enkel het oppervlakte verguldsel was bewaard gebleven. De roovers zullen echter in hun werk gestoord zijn vóór zij al te veel schade hadden kunnen aanrichten.

Er zijn n.l. vertrekken aangetroffen, waar kostbare zaken in groote verwarring door en op elkaar gestapeld waren.

Volgens Petrie was vóór dezen vondst nog nooit een troon gevonden, wèl afbeeldingen. Ook waren nooit onaangeroerde koninklijke meubelen ontdekt. Reeds daarom is de vondst van zóó groote beteekenis en mag zij met recht iets geheel nieuws heeten.

Omtrent de belangrijke vondst van Egyptische oudheden — w.o. een vrijwel ongeschonden grafkamer van koning Toetankhamen — aangetroffen in de Vallei der Koningen bij Loeksor, valt nog te melden, dat o.m. twee standbeelden van den koning werden aangetroffen, waarin hij wordt voorgesteld met een gouden staf en andere attributen van het koningschap. De oogen der poppen zijn van glas en de hoofdtooi is rijk bezet met flonker-steenen. Zoo zijn er ook vijf wagens rijk gedecoreerd en met een wagenmennersschootsvel van luipaardvel. Op het onderstel van een troon waren Aziaten afgebeeld, w.o. er waren, die in gebogen houding 's konings voet op hun nek hadden.

Ook zijn er muziekinstrumenten.

Zeer fraaie vazen van albast uit een stuk en in ongewonen, zeer ingewikkelden vorm, werden aangetroffen, alsmede eenig mooi blauw Egyptisch porcelein en reusachtige hoeveelheden voorraden etenswaren voor de dooden; voor de pan gereedgemaakt gevogelte, bouten wildbraad enz., alles in doozen verpakt volgens de gewoonten van den tijd.

Voorts is er een doos met papyrus-rollen, waaruit men veel belangrijks hoopt te leeren.

Wat de waarde van de vondst nog belooft te verhoogen, is dat er nog een derde kamer is, die tot dusver nog niet kon worden geopend en waarvan de deur verzegeld is. Daar de beide bovenvermelde poppen van Toetankhamen als het ware den ingang tot die kamer bewaakten, hoopt men in dat vertrek het eigenlijke graf van den koning zelf te zullen vinden, waar dan ook wel leden van zijn gezin met hem zullen zijn bijgezet. Voordat het groote aantal voorwerpen in de andere twee kamers zal zijn geborgen, kan men er niet aan denken tot de opening der derde kamer over te gaan.

De tot dusver gedane vondsten, hoewel in hoofdzaak betrekking hebbende op Toetankhamen, werpen toch ook nieuw licht op andere vorsten uit de XVIIIe Dynastie. Zoo schijnt er uit te blijken, dat Smenkara en Akenaten gelijktijdig hebben geregeerd, en ook op hetzelfde tijdstip het bewind hebben verloren.

Toetankhamen van wien voor dezen maar weinig bekend was, noemt zich een zoon van den beroemden Amenhotep III en was gehuwd met de dochter van Farao Akenaten, die den zonnedienst invoerde. De oudere dienst (de Amen-godsdienst) werd door Toetankhamen hersteld. Deze vorst regeerde over het rijk van Theben en Tel-el-Amarna, in de vijftiende eeuw voor Christus.

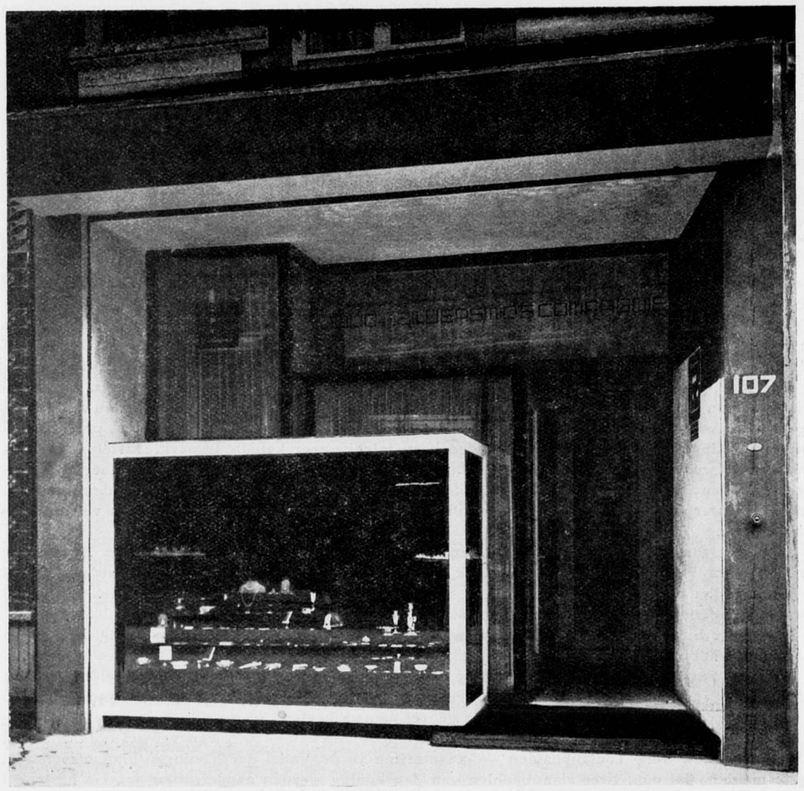

EENIGE OPMERKINGEN OVER DE WINKELVERBOUWING KALVERSTRAAT 107 TE AMSTERDAM.

Architect G. RIETVELD.

Wat is nu een winkelverbouwing!

Een puibalk Differdinger No. zooveel, een spiegelruit, met of zonder roedeverdeeling volgens de laatste mode, een etalagekast en een pijpenlade met chronisch lichtgebrek.

Het behoort tot de zeldzaamheden, dat van deze opgave iets goeds en iets van beteekenis terecht komt en wanneer het nog tot iets wordt, dan is het meestal in dit opzicht weer mis, dat de architectuur meer de aandacht vraagt dan de winkelwaar, waarom het toch in de allereerste plaats gaat.

Tot de zeldzaamheden, dat van een winkelverbouwing iets van beteekenis terecht is gekomen, behoort de winkel Kalverstraat 107, welke G. Rietveld voor de Goud- en Zilversmids Compagnie voor eenige maanden heeft ingericht.

Van Rietveld kende ik tot nu toe alleen de meubelen, die reeds verscheidene malen in het maandblad „de Stijl" zijn gereproduceerd. Deze verbouwing toont aan

INTERIEUR WINKEL KALVERSTRAAT 107 AMSTERDAM. ARCHITECT G. RIETVELD.

dat hij in zijn opvatting van ruimte- en massa-vorming even vrij-gevochten, radicaal en rücksichtslos is als in zijn opvatting van samenstelling bij zijne meubels.

De winkelpui of juister de uitstalkast met de entree en verscheidene spiegelglasvlakken, waarin de winkelpui uitéengevallen en samengesteld is, is een vondst of een experiment, al naar gelang men deze oplossing waardeert of bedenkelijk vindt. De geheele pui is een spel van massa's tegenover elkaar. De vraag rijst echter of het spiegelglas wel 't juiste materiaal is om als massa op te treden, vooral omdat de afsluiting der massa's, het randhout waarin de ruiten gevat zijn, zoo sterk mede spreken. In dit opzicht is het zeker een experiment.

De opbouw en samenstelling zijn volkomen logisch. De elementen in hun vormen en hun verhouding en plaatsing spreken voor zich zelf: de geheel open etalagekast, niet hooger dan voor de uitstalling noodig is, de terugliggende ingang met het smalle raampje daarnaast — 't eenige waardoor men van den winkel op straat kan kijken, de groote glasvlakken daarboven voor 't toetreden van het daglicht, de zware vierkante kast voor het stalen rolluik, dat de geheele compositie afscheidt van den ouden gevel. Het logische van dezen opbouw is in het geheel geen aesthetische verdienste, maar het onderkennen en logisch aanvaarden van de verschillende practische gegevens en eischen, was de aanleiding, dat Rietveld zulk een karakteristiek werk kon maken.

Misschien is de geheele oplossing wat nuchter en hard. Sedert eenige dagen ligt achter op de etalagekast, op den hoek nabij den ingang, een flonkerende reuzenedelsteen in den vorm van een twintigvlak van bijna een halven meter diameter, eendeels gemaakt uit spiegels, anderdeels uit spiegelglas. Overdag schitteren de spiegelfacetten en 's avonds werpt een electrische lamp, in den monsteredelsteen aangebracht, haar licht op de uitstalling.

Deze edelsteen, in zijn plaatsing en toepassing is een architectonische vondst. Hij is iets nieuws, getuigend van waarlijk modern inzicht van den architect. Hij is geen decoratieve versiering, ondergeschikt aan de architectuur, zooals bijvoorbeeld de dia-

mant in den toren van het A.N.D.B.-gebouw van Berlage, maar hij is zelfstandig element in de samenstelling.

Wat ook de kwaliteiten van de winkelpui mogen zijn, ze past niet geheel in de Kalverstraat. Ze zou met haar sterke contrasten van wit en zwart, veel beter tot haar recht komen als een van vele winkels in den strengen monumentalen, in detail min of meer neutralen straatwand van een modern grootsteedsch kantoor of hotelgebouw, waarvan de benedenverdieping geheel verhuurd is aan winkelzaken.

In den grond der zaak is de winkelinrichting even revolutionnair als het uitwendige. De hoofdzaak is het meubilair, de wandvitrines, de toontafels, waarom, waaronder en waarover zich de bespannningsstof en de vloerbedekking en het plafond in verscheiden stemmige tonen heen spannen en spreiden en binnen rechthoekige grenzen tot een evenwichtige rust komen.

Het nieuwe van de meubileering doet zich niet meer als zoodanig gelden, omdat bij den bouw van winkelvitrines de architecten en de meubelkunstenaars al lang verdrongen zijn door de fabrikanten van etalage-artikelen en deze laatste in hun onartistieke onbevooroordeeldheid en dank zij de nieuwe materialen en technieken er allang in geslaagd waren modern winkelmeubilair te maken.

De verlichting van den winkel is een demonstratie, waarin het karakter van Rietveld's werk het duidelijkst naar voren komt. De trossen gloeilampjes, als flonkerende juweelen aan het plafond opgehangen, geven het licht zoo direct en zoo intensief mogelijk. Hier heeft de architect niet gezocht naar effecten, die aan de verlichting vreemd en tegengesteld zijn, als gekleurde-zijden lampe-kappen of schemerend albast of glas in lood, maar hij heeft het licht gegeven als licht, als licht op zijn best en niet als iets anders.

Deze bedoeling ligt aan het geheele werk van Rietveld ten grondslag, niet alleen bij het bepalen van de wijze, waarop aan een practischen eisch voldaan moet worden, maar ook bij het bepalen van het materiaal, de kleur, de massa, de ruimte en den vorm. Deze bedoeling is de kracht van dit werk, en in haar strenge doorzetting en onvertroebeldheid de groote frischheid.

A. BOEKEN.

ONTVANGEN TIJDSCHRIFTEN.

Wendingen. Jaargang 1921 No. 11. Gewijd aan het werk van Frank Lloyd Wright. Inleiding geschreven door Dr. H. P. Berlage. Een sprookjesachtig nummer, zonder beteekenis (in dit blad!) gezien de afwezigheid van plattegronden en doorsnedeteekeningen.

De omslag is naar een teekening van El. Lissitsky (Moskou), de uitvinder van „Proun". Proun ist die schöpferische Gestaltung (Beherrschung d. Raumes) vermittels der ökonomischen Konstruktion des umgewerteten Materials.

Door den omslag van dit „Wendingennummer" wordt een en ander wel wat duidelijker.

Jaargang 1922. No. 12. Gewijd aan het project van den architect B. Bijvoet en J. Duiker voor het nieuwe Rijks Academie Gebouw te Amsterdam. Een bijna-Wrightnummer. Architectuur met schitterende verdiensten. In het bijzonder noemen wij de perspectiefteekening van de groote tentoonstellingszaal. Prof. Derkinderen wijst er op dat het stopzetten van den bouw een verdere actie voor de ontwikkeling der beeldende kunsten niet behoeft te verlammen. „Wordt er volgens een leidende bezielende gedachte aan de geestelijke grondslagen der Academie gewerkt, dan kunnen zelfs de zoozeer teleurgestelde architecten de zaak getroost inzien." Wijdeveld zegt het project afwijzend te aanvaarden, maar wijst het aanvaardend af en respecteert den moed der overtuiging die consequent alle toenadering tot de gebogen lijn heeft weten te vermijden. Ook in den omslag, waardoor de D. een vierkante O. is moeten worden.

J. P. M.

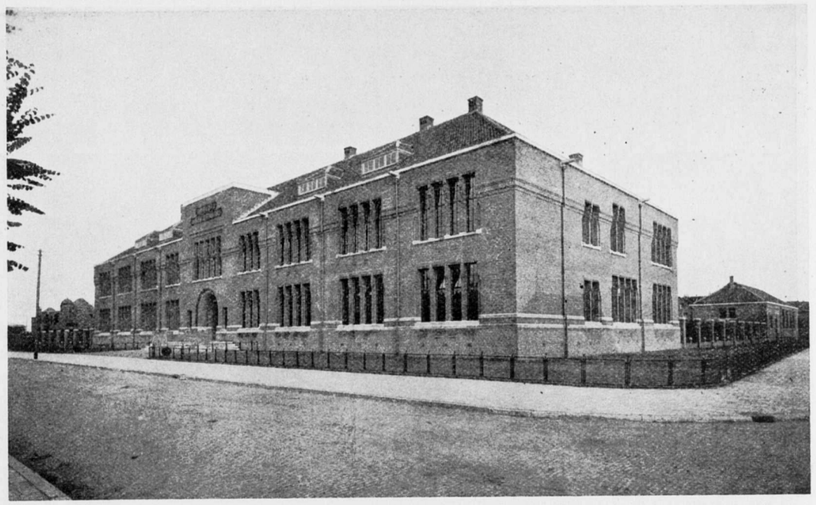

H. B. S. TE DELFT. ARCHITECT IR. M. TH. ELOUT.

DE NIEUWE HOOGERE BURGERSCHOOL TE DELFT.

De architect van dit gebouw, vraagt bescheiden een plaatsje voor dit zijn eerste werk in ons blad, als 't kan met een enkel woordje. Hij blijkt dus een ridder sans peur en sans reproche te zijn. Hij geeft een navolgenswaardig voorbeeld. Het B. W. kan een documentatie van belangrijke bouwwerken in ons land worden, als alle architecten daar op deze wijze aan meehelpen.

De heer Elout werd geroepen een ontwerp voor een H. B. S. te maken op een reeds aanwezige fundeering, terwijl de plattegronden van Ir. Franco aangehouden moesten worden. Zoo iets is natuurlijk een drawback.

Voor het werk van architecten geldt maar zelden: coup d'essai, coup de maître. Gewoonlijk heeft een architect vóór zijn eerste goede werk zooveel leelijks gemaakt, dat je, bij iets moois, eerder denkt: „die schiet uit zijn slof" dan aan een moeizaam bereikte overwinning. Den heer Elout zal men, als hij zoo doorgaat, nooit op zijn leelijk werk kunnen wijzen. Maar dat heeft zijn schaduwzijde, omdat de schoonheid de zonzijde van de leelijkheid is.

Deze H. B. S. getuigt ervan dat de beooging van een bepaald effect den ontwerper heeft voorgezeten maar de uitvoering bracht er vaak het tegengestelde van. De beoogde massiviteit van dit gebouw is in den eenvoudigen en opzichzelf goeden hoofdvorm uitgedrukt, maar de wijze van de wandbehandeling deed die massiviteit voor een groot deel weer teniet. In alle geval is de hoofdvorm niet opgevoerd tot een stoere en pittige kracht. In de behandeling der gevels zitten goede factoren, die wel op schoolschheid terugwijzen, maar die dàárom niet mogen worden ontkend. Het kan in ieder geval geen kwaad, goed onderlegd te zijn. Maar een mooi bouwwerk vraagt meer. Het moet zóó zijn, dat we voelen dat de maker persoonlijkheid bezit. Het moet karakter hebben. Het moet een eigen psyche hebben, die maakt dat iedere vierkante meter van zijn romp voor ons leeft en tot ons spreekt. Het beproeven deze psyche te doorgronden, zichzelf te versterken met een innerlijke kracht, die in staat is iets van den bouwmeester in het bouwwerk, in de doode materie van steen en hout en glas over te planten, dat is het werk van den jongen architect eerder dan het ontwerpen van keurige en nette vormen, waar te dikwijls nog de kern van de bouwkunst wordt gedacht.

J. P. M.

H. B. S. TE DELFT. ARCHITECT IR. M. TH. ELOUT.

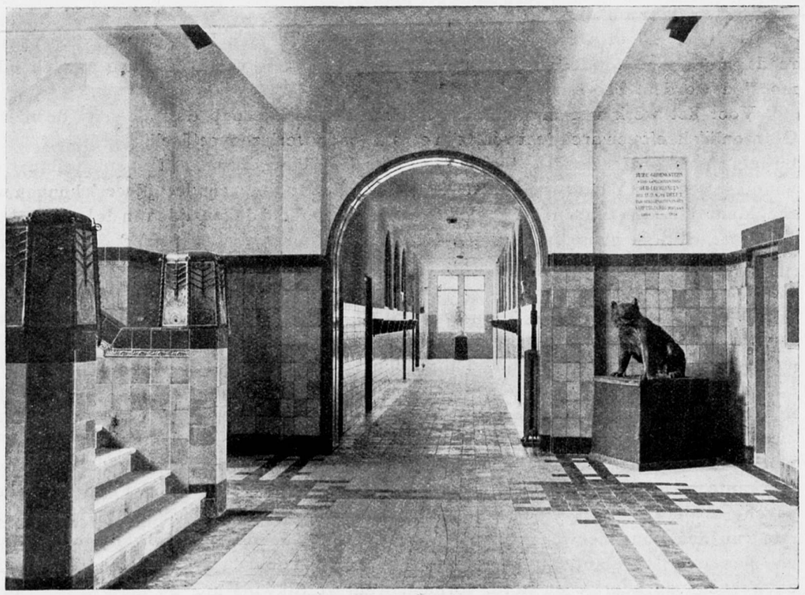

H. B. S. TE DELFT. ARCHITECT IR. M. TH. ELOUT.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST ƒ 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING ƒ 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS ƒ 0.25, FRANCO PER POST ƒ 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS ƒ 1.80, ELKE REGEL MEER ƒ 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

43STE JAARGANG. No. 50. 16 DEC. 1922.

INHOUD: Bericht aan de lezers. — Ledenvergadering van den B.N.A. op Woensdag 20 December 1922, des v.m. 10.30 uur in het Bureau van den B. N. A. te Amsterdam. — Vergadering Bestuur met afgevaardigden Gewestelijke Kringen. — Toezending declaraties. — Prijsvragen Bouwkunst en Vriendschap 1922. — Ontw. voor Post- en Telegraafk. te Venlo en te Sittard, door Ir. G. Friedhoff. — Verslag v. de Comm. t. Reorg. v. d. Dienst d. Landsgeb.

BERICHT AAN DE LEZERS.

De weekbladen Nos. 51 en 52 zullen dit jaar tot één blad gecombineerd als dubbelnummer verschijnen. Aan dit nummer zal bijzondere zorg worden besteed, het zal tal van illustraties bevatten en op kunstdrukpapier worden gedrukt.

Evenals het weekblad zal het aan alle leden der Maatschappij en geabonneerden kosteloos worden toegezonden.

Afzonderlijke nummers zullen verkrijgbaar zijn à f 0.50.

De advertentiën die voor de nummers 51 en 52 zijn opgegeven, zullen in dit dubbelnummer worden geplaatst.

Nieuwe advertenties voor dit nummer, waarvoor de gewone regelprijs berekend wordt, moeten worden ingezonden vóór 18 December aan de administratie van het Bouwkundig Weekblad, Herderstraat 5 den Haag.

LEDENVERGADERING VAN DEN B.N.A. OP WOENSDAG 20 DECEMBER 1922, DES V.M. 10.30 UUR IN HET BUREAU VAN DEN B.N.A. TE AMSTERDAM.

De leden worden er op attent gemaakt dat in afwijking van de berichten in de vorige nummers de ledenvergadering van den B.N.A. niet om half drie maar **'s ochtends om half elf uur** begint. Attentie dus!

AGENDA.

1. Notulen van de vergadering van 27 November 1922, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 48.
2. Mededeelingen.
3. Ingekomen stukken.
4. Stemming over het voorstel tot wijziging der statuten, art. 11 § 26, op 27 November j.l. in eerste instantie behandeld.
5. Voorstel van het Bestuur om tot het aanvragen van de Koninklijke goedkeuring op de Statuten over te gaan.
6. Voorstel van het Bestuur om in verband met punt 5 van de agenda artikel 1 par. 1 van de Statuten te wijzigen en de vierde alinea te lezen als volgt:

„B.N.A., is gevestigd te Amsterdam en is aangegaan voor een tijdvak van 29 jaren, aanvangende 11 Januari 1919".

7. Rondvraag.

VERGADERING BESTUUR MET AFGEVAARDIGDEN GEWESTELIJKE KRINGEN.

De vergadering van het Bestuur met de afgevaardigde Bureauleden van de Gewestelijke Kringen, bedoeld in par. 14 van het Huishoudelijk Reglement van den B.N.A. zal dit jaar plaats hebben op Woensdag 20 December a.s. des n.m. half drie in het Bureau van den B.N.A. Weteringschans 102 te Amsterdam.

TOEZENDING DECLARATIES.

Ter vergemakkelijking der boekhouding en het vlugge samenstellen van het financieel jaaroverzicht verzoekt de Directeur namens den Penningmeestèr den Leden hun declaraties van onkosten in verband met werkzaamheden ten behoeve van den B.N.A., vóór Zaterdag 23 December a.s. in te zenden aan het Bureau van den B.N.A. Weteringschans 102 te Amsterdam.

PRIJSVRAGEN BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP 1922.

De Jury voor de in 1922 door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven prijsvragen bestaande uit de Heeren: Ir. J. Duiker, Architect te Zandvoort, H. van der Kloot Meyburg, Architect te Voorburg, C. N. van Goor, Architect te Rotterdam, Ir. M. J. Granpré Molière, Architect te Rotterdam en P. Schmidt, Architect te Rotterdam, heeft de navolgende bekroningen toegekend:

A. voor een Landverhuizershotel:

Een gedeeltelijke eerste prijs; zilveren medaille met f 100 aan motto Dakloos, ingezonden door C. E. Alexander b. i. en B. Reinders cand. b. i. beiden te den Haag en aan motto Vooruit, ingezonden door G. Kelfkens te Scheveningen en M. Hupkes te den Haag.

Een gedeeltelijken tweeden prijs; bronzen medaille met f 50 aan motto Noordafsluiting, ingezonden door G. J. Kluitenberg te Rotterdam, aan motto 76, ingezonden door J. P. Koopen te den Haag; en aan motto Herman, ingezonden door G. L. van Straaten cand. b. i. te Delft.

B. voor een ingang van een Bankgebouw;

den eersten prijs: bronzen medaille met f 50 aan motto Zeshoek (geteekend) ingezonden door Jan Doets Johzn. te Rotterdam.

den tweeden prijs: eervolle vermelding met f 25 aan motto Mammon, ingezonden door Nic. Hulsbosch te den Haag.

den derden prijs: eervolle vermelding aan motto Cambronne, ingezonden door onbekend.

C. voor een opmeting van een oud gebouw of een gedeelte daarvan:

den eersten prijs: bronzen medaille met f 50 aan motto Waalsche Kerk ingezonden door M. van der Sluys en J. P. L. Hendriks beiden te Rotterdam,

den tweeden prijs: eervolle vermelding met f 25 aan motto Klassiek, ingezonden door A. Overeynder W.Fzn. te Rotterdam,

den derden prijs: eervolle vermelding aan motto Keerbergen 1775, ingezonden door A. H. van Koot te Rotterdam.

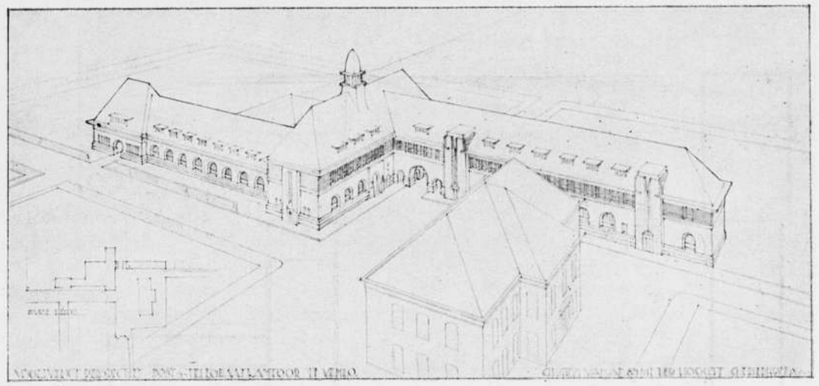

ONTWERP IR. G. FRIEDHOFF.

ONTWERPEN VOOR POST- EN TELEGRAAFKANTOREN TE VENLO EN TE SITTARD.

Als tijdelijk-ingenieur bij de landsgebouwen kreeg ik van den rijksbouwmeester in het 2e district, Ir. D. E. C. Knuttel, opdracht voor het maken van plannen voor een post- en telegraafkantoor in een nieuw stadsgedeelte te Venlo. Het stratenplan daarvan is gemaakt door Ir. W. F. C. Schaap, die rekening houdende met eenige bestaande oude gebouwen, zooals de Oude Kapel en het voormalig Arsenaal, hieromheen een plein groepeerde. Voor het nieuw te bouwen post- en telegraafkantoor waren twee terreinen beschikbaar, gelegen tusschen dit plein en de Hamburgersingel. Hieruit kon ik kiezen, 't eene lag links, 't andere rechts van de Verlengde Minnebroederstraat, doorloopende tot aan de Hamburgersingel. Deze terreinen lagen voor den bedoelden bouw minder gunstig: aan de Hamburgersingel n.l. is een woonhuisbebouwing gedacht, gedeeltelijk uit vrij staande villa's bestaande, waarin dus een min of meer monumentaal gebouw slechts zou passen. Om deze singelbebouwing ongeschonden te laten is van beide terreinen ongeveer de helft genomen, waardoor een straatoverbouwing noodzakelijk werd. Dit gaf verschillende aesthetische voordeelen, zooals het gesloten houden van het plein, waar nu een paar wanden homogeen bebouwd konden worden, terwijl ook het oude kapelletje (wat vermoedelijk gerestaureerd zou worden) van uit een doorrit gunstig uit zou komen. De planindeeling ondervond er geen bezwaren door. Het kleinste terrein werd voor den telegraafdienst gebruikt, terwijl het postkantoor op 't grootere geprojecteerd werd. De technische dienst, op de 1e verdieping boven de telegraafafdeeling staat in gemakkelijke verbinding met de telefoonzaal, die een aparten opgang voor telefonisten heeft.

De hoofdingang van het postkantoor ligt in de as van de Nassaustraat en is geaccentueerd door het telefoontorentje.

Vanaf het station naar de stad gaande, valt deze ingang dus onmiddellijk op. De toegang van de oude stad naar het postkantoor voert door de Minnebroederstraat, een oud nauw straatje. Verbreeding van dezen weg is niet mogelijk en daarom is het verkeer naar het kantoor voor postkarren enz. hier niet door geleid. De ingangen naar de binnenplaats van het postkantoor zijn zoo gelegd dat de karretjes van en naar de oude stad of het station buiten het plein omgaan.

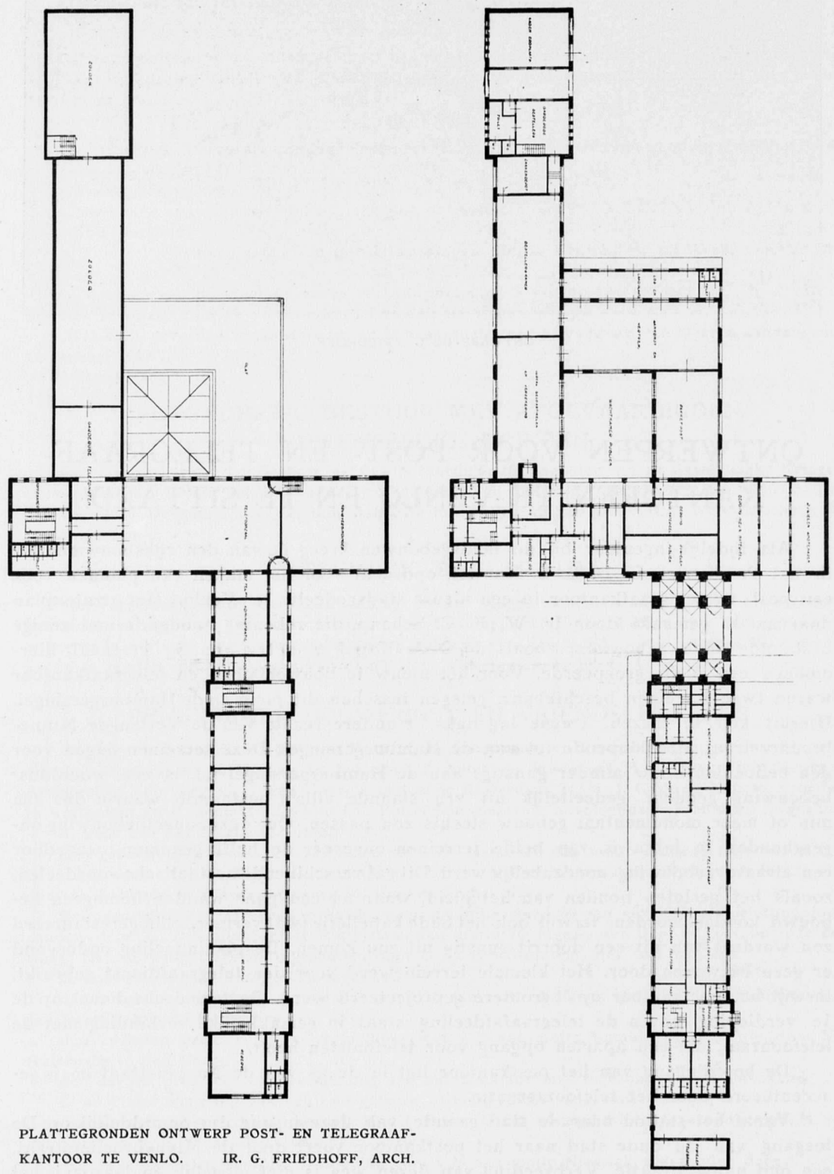

PLATTEGRONDEN ONTWERP POST- EN TELEGRAAF-KANTOOR TE VENLO. IR. G. FRIEDHOFF, ARCH.

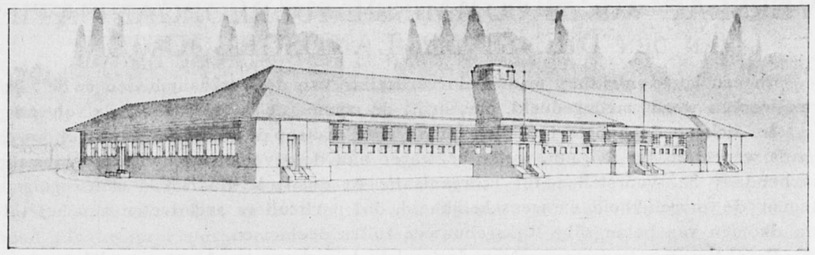

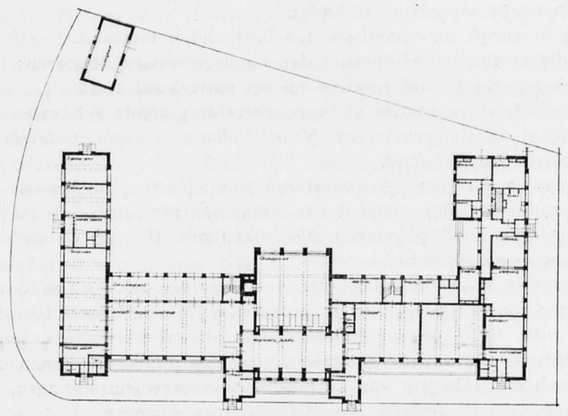

POST- EN TELEGRAAFKANTOOR TE SITTARD. ONTWERP IR. G. FRIEDHOFF.

Het lag in de bedoeling een directeurswoning te bouwen op het terrein gelegen aan de andere zijde van den weg, die op het voormalig arsenaal uitkomt. Deze zou dan in overeenstemming met het postkantoor gebouwd worden, zoodat de straat-afsluiting een harmonisch geheel vormde, waarachter het arsenaal (thans verbouwd voor administratie-gebouw der gemeente) goed uit zou komen. Uit zuinigheidsover-wegingen is deze bouw afgelast.

Ditzelfde lot is ten deel gevallen aan het daarna gemaakte ontwerp voor een postkantoor met directeurswoning te Sittard. Het beschikbare terrein lag daar in een villapark en was vrij groot.

Het lag in dit geval voor de hand uitsluitend een beganegrondplan te maken. Getracht is het gebouw een monumentaal aanzien te geven en toch aan te passen aan 't karakter van villabebouwing er om heen.

Beide plannen dateeren uit den tijd toen een groote uitbreiding van post- en telegraafdienst in genoemde plaatsen werd verwacht.

Ir. G. FRIEDHOFF.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE TOT REORGANISATIE VAN DEN DIENST DER LANDSGEBOUWEN.

Na een korte inleiding, waarin de verdeeling van de werkzaamheden en de wijze van werken wordt medegedeeld, omschrijft de commissie haar taak als de volgende:

1e. zich op de hoogte te stellen van de wijze, waarop de dienst der Landsgebouwen thans werkt; 2e. na te gaan, welke bezwaren aan de gevolgde werkwijze mochten zijn verbonden; 3e. voorstellen tot reorganisatie te doen; 4e. daarbij in overweging te nemen de mogelijkheid en wenschelijkheid, dat particuliere architecten aan het totstandkomen van belangrijke Rijksgebouwen zullen deelnemen.

Bouwdiensten ressorteerende onder andere departementen dan dat van Waterstaat, bleven buiten beschouwing. Voorts werd aangenomen, dat onder deelneming van particuliere architecten aan het totstandkomen van belangrijke Rijksgebouwen is te verstaan, dat ook particuliere architecten in de gelegenheid gesteld zullen kunnen worden om gebouwen, ressorteerende onder den dienst der Landsgebouwen te ontwerpen en daarna de uitvoering te leiden.

Allereerst beschrijft de commissie den bestaanden toestand.

Tot den dienst van het 1e district der Landsgebouwen behooren:

A. het beheer over en het toezicht op het onderhoud van:

1. de bestaande, in aanbouw of in voorbereiding zijnde gebouwen voor den post- en telegraafdienst in de provinciën *Noord-Holland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Drenthe, Groningen* en *Friesland.*

2. de gebouwen (kantoren, grenskantoren, woningen voor ambtenaren, wachthuizen, enz.) voor de onder het Departement van Financiën ressorteerende takken van dienst, voor zooveel gelegen in de provinciën *Noord-Holland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Drenthe, Groningen* en *Friesland.*

3. de gebouwen voor den dienst van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, voor zooveel gelegen in de provinciën *Noord-Holland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Drenthe, Groningen* en *Friesland,* met uitzondering van de landbouw-proef- en contrôle-stations en van de gebouwen voor den meteorologischen dienst in deze provinciën, doch met inbegrip van de landbouw-onderwijsinrichtingen, gelegen in de provinciën *Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant* en *Limburg.*

B. de voorbereiding en de stichting van, zoomede het beheer over en het onderderhoud van:

1. het gebouw voor het Centraal Magazijn voor de Rijkstelegraaf te 's-Gravenhage.

2. het gebouw voor het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's-Gravenhage.

Tot den dienst van het 2de district der Landsgebouwen behooren:

A. het beheer over en het toezicht op het onderhoud van:

1. de navolgende landsgebouwen te 's-Gravenhage:

de gebouwen van de Departementen van Algemeen Bestuur; de Grafelijke Zalen op het Binnenhof; het gebouw van de Eerste Kamer der Staten-Generaal; het gebouw van de Tweede Kamer der Staten-Generaal; het gebouw van den Raad van State; het gebouw van het voormalig Kantongerecht op het Binnenhof; het gebouw van het Kabinet der Koningin; het gebouw van den Hoogen Raad der Nederlanden; het gebouw van de Koninklijke Bibliotheek; het gebouw van de Algemeene Rekenkamer; het Valkenhof; het Mauritshuis; de gebouwen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie; de herstellingswerkplaats der Rijkstelegraaf.

2. de gebouwen der Rijkspostspaarbank te Amsterdam.

3. de bestaande, in aanbouw of in voorbereiding zijnde gebouwen voor den post- en telegraafdienst in de provinciën *Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant* en *Limburg.*

4. de gebouwen (kantoren, grenskantoren, woningen voor ambtenaren, wachthuizen, enz.) voor de onder het Departement van Financiën ressorteerende takken van dienst, voor zooveel gelegen in de provinciën *Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant* en *Limburg.*

5. de gebouwen voor den dienst van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, voor zooveel gelegen in de provinciën *Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant* en *Limburg,* met uitzondering van de landbouw-onderwijsinrichtingen, benevens de landbouw-proef- en contrôlestations en de gebouwen voor den meteorologischen dienst, gelegen in de provinciën *Noord-Holland, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Drenthe, Groningen* en *Friesland.*

6. de voor den dienst der verschillende Departementen en andere inrichtingen van Algemeen Bestuur gehuurde perceelen te 's-Gravenhage.

B. de voorbereiding en de stichting van, zoomede het beheer over en het onderhoud van het proefstation voor bacteriologische waarnemingen te Groningen.

voorts zullen de voorbereiding en de stichting van nieuwe gebouwen, zoomede de uitbreiding en de verbouwing der bestaande gebouwen, ressorteerende onder het Departement van Waterstaat, Financiën en Landbouw, Nijverheid en Handel, aan een der Rijksbouwmeesters, naar keuze van den Minister van Waterstaat, worden opgedragen.

De Rijksbouwmeesters ontvangen dus hunne opdrachten zoowel van den Minister van Waterstaat, als van den Minister van Financiën en van dien van Landbouw, Nijverheid en Handel.

De dienst der Landsgebouwen kan worden gesplitst in twee onderdeelen:

a. die van het onderhoud en van weinig belangrijke verbouwingen;

b. die van de voorbereiding en uitvoering van nieuwe gebouwen en van belangrijke verbouwingen.

Wat het onderdeel sub *a* betreft, is het toezicht op het onderhoud opgedragen aan acht districtsbouwkundigen, die hunne voorstellen betreffende onderhoud of weinig belangrijke wijzigingen aan de Rijksbouwmeesters toezenden, toezicht houden op uitvoering van werken en de verrekeningen op alle vorenbedoelde werken in ontwerp vaststellen.

Een enkele maal wordt hun ook wel — hoezeer zulks als ongewenscht wordt erkend — bij overlading van het bureau van den daarbij betrokken Rijksbouwmeester, werk opgedragen, waarmede ook gewichtige aesthetische en financieele belangen gemoeid zijn, doch dit geldt dan meer als een noodmaatregel.

Wat het onderdeel sub *b.* aangaat, geschiedt het ontwerpen van de plannen, op grond van de aan de diensten verstrekte gegevens, niet meer door de Rijksbouwmeesters zelf, doch door de aan hen toegevoegde — veelal jongere — ambtenaren.

In zeer vele gevallen blijken ontwerpen en uitvoeren niet in één hand te kunnen blijven, zij het dat overleg — wat de aesthetische belangen betreft — tusschen ontwerper en uitvoerder zooveel mogelijk plaats vindt. Er wordt intusschen zooveel doenlijk naar gestreefd, dat de ontwerper ook uitvoert en de volledige technische en financieele verantwoordelijkheid mede aanvaardt.

Wat de voorbereiding betreft, wordt algemeen geklaagd over de onvoldoende wijze, waarop de programma's van de eischen, waaraan de onderscheidene bouwwerken moeten voldoen, worden voorbereid, hetgeen nader wordt toegelicht.

Het toezicht op de uitvoering en het in ontwerp vaststellen van verrekeningen met de aannemers, berust bij de bouwkundige ambtenaren en -hoofdambtenaren, die daarbij een vrij groote mate van zelfstandigheid genieten, immers slechts ten deele beperkt door de met de hoofdleiding belaste ambtenaren.

Hierna noemt de commissie de bezwaren, aan den bestaanden toestand verbonden.

Van deze bezwaren worden er in belangrijke mate twee door de Rijksbouwmeesters zelf gevoeld. In de eerste plaats de stroeve wijze, waarop de voorbereiding van de plannen zich afwikkelt en — gedeeltelijk als gevolg hiervan, gedeeltelijk ook ten gevolge van het verschil in salariëering bij Rijksdiensten en in de vrije maatschappij, waardoor het zeer moeilijk valt bouwkundigen van gerijpt talent aan den dienst te verbinden of verbonden te houden — het verloop van aan de Rijksbouwmeesters toegevoegde bouwkundige krachten.

Allereerst doet zich — naar onze commissie meent — het bezwaar voor, dat,

hoewel de Minister van Waterstaat verantwoordelijk is voor den goeden gang van den dienst der Landsgebouwen, de Rijksbouwmeesters, buiten dezen bewindsman om, ook opdrachten moeten aanvaarden van nog twee andere Ministers, zoodat de Minister van Waterstaat zeer moeilijk een overzicht kan verkrijgen van den omvang van den dienst en dus evenzeer van het personeel, dat voor de uitoefening van dien dienst noodig is.

Een voornaam bezwaar voor onze commissie is de overlading van de hoofden van dienst en van hunne onmiddellijk ondergeschikten tengevolge van te groote uitgebreidheid van de taak, welke hun is opgelegd en dientengevolge van het personeel, hetwelk aan hen is toegevoegd, en waardoor de arbeid, die behoorde te geschieden door Rijksbouwmeesters of Adjunct-Rijksbouwmeester, moet worden overgelaten aan ambtenaren van lageren rang.

Daarbij komt, dat het administratieve deel van den werkkring der Rijksbouwmeesters zoo veelomvattend is geworden, dat hun voor het zelf opmaken van ontwerpen de tijd geheel ontbreekt en zij er zich toe moeten bepalen op vele onderdeelen van hun dienst niet meer dan een globaal toezicht uit te oefenen. Zulks heeft vaak het ongewenschte gevolg, dat jonge architecten opdrachten uit te werken krijgen, waarvan de beteekenis uitgaat boven de door hen verworven ervaring.

Hierbij komt dan nog, dat de voorbereiding van een programma van eischen voor eenig gebouw te stroef loopt. De opdrachtgever is, in het algemeen, onkundig in architectuur en van den ambtenaar, die dien opdrachtgever vertegenwoordigt, is een volledig, ook bouwkundig, doordacht programma niet te verwachten. Evenzeer wordt het bezwaar gevoeld, dat — althans in den regel — de betreffende diensttak niet iemand met voldoende volmacht afvaardigt. Het telkens heen en weer zenden en vele malen wijzigen der ontwerpen is dientengevolge niet te ontgaan, hetgeen de voorbereiding duur maakt.

Den thans gebruikelijken gang van zaken keurt de commissie af; het is haar trouwens gebleken, dat met name ook de Rijksbouwmeester in het 2e district verbetering op dit punt gaarne zou bevorderen.

Vooral — voor zooveel de commissie heeft kunnen nagaan — de wijze, waarop samenwerking tusschen den dienst der Landsgebouwen en het Hoofdbestuur der Posterijen, Telegrafie en Telefonie plaats vindt, laat veel te wenschen over. Eenerzijds komt het bijna als regel — ook bij postkantoorgebouwen van weinig beteekenis — voor, dat herhaaldelijk nieuwe ontwerpen moeten worden gemaakt vóór men tot de uitvoering kan geraken; anderzijds wijzigen de inzichten dezer administratie in de locale ontwikkeling en eischen van den dienst, zelfs nadat reeds met den bouw van een kantoor is begonnen, zich veelal nog zoodanig, dat, ook tijdens dien bouw, ingrijpende wijzigingen moeten worden aangebracht. De gang van zaken bij het nieuwe postkantoor te Rotterdam is van het laatste een duidelijk voorbeeld.

De gebouwen acht de commissie in het algemeen met onvoldoenden zin voor economie ontworpen, doordien het nuttig gebruik der verschillende ruimten niet voldoende bestudeerd wordt.

De plannen en de ramingen, welke tot grondslag strekken van de besluiten om over te gaan tot nieuwe gebouwen, of tot belangrijke verbouwingen, worden voorts niet steeds met voldoende nauwkeurigheid opgemaakt.

De omschrijving, welke in de bestekken voorkomt, is, naar het oordeel der commissie, als regel — wat de technische uitvoering der gebouwen betreft — te weinig gedetailleerd en is te vaak in vage bewoordingen gesteld, hetgeen aanleiding moet geven tot tal van misverstanden, leidt tot onnoodige verrekeningen en contractanten — immers Rijk en aannemer — te weinig tegenover elkander bindt.

In geld uitgedrukte posten worden te veelvuldig en tot te groote bedragen in de bestekken opgenomen.

Een overdreven gebruik van verrekenposten kan — naar het der commissie

toeschijnt — aanleiding geven tot allerlei wijzigingen zonder bijzondere machtiging en tot zeer uitgebreide verrekeningen van meer en minder werk, welk een en ander niet in het voordeel van den opdrachtgever is.

Ten aanzien van de medewerking van particuliere architecten schrijft de commissie:

„Bij de overweging van hetgeen in de organisatie zou moeten worden veranderd, meende de commissie als vaststaande te moeten aannemen, dat een van de grondslagen van de inrichting van den dienst moet zijn, dat particuliere architecten aandeel in de regeeringsopdrachten zullen ontvangen."

Zij meende zich tot dit standpunt gerechtigd.

Eene minderheid der commissie huldigt de stelling, dat de Rijksbureaux door de vele gelijksoortige opdrachten en de daarbij opgedane ervaring als het ware geacht kunnen worden gespecialiseerd te zijn voor de aan hunne zorgen toevertrouwde dienstgebouwen, waarin een grootere waarborg is gelegen, dat deze gebouwen in technisch en economisch opzicht aan hunne bestemming beantwoorden, dan bij opdrachten aan particuliere architecten, die met de eischen van den dienst, in die gebouwen uit te oefenen, geheel onbekend zijn en van wie derhalve bij het opstellen van het programma van eischen slechts in eene beperkte mate leiding kan uitgaan.

De meerderheid der commissie meent daartegenover te moeten opmerken, dat hetgeen haar in het algemeen is gebleken — en, voor wat b. v. het post- en telegraafkantoor te Rotterdam betreft, hiervoor in het bijzonder werd vermeld — bezwaarlijk kan geacht worden aan de door de minderheid gehuldigde stelling steun te verleenen. Maar ook afgescheiden hiervan ligt het voor de hand, dat zoowel de Rijksbureaux als de particuliere architecten de meest juiste oplossing moeten opbouwen aan de hand van het programma van eischen, waarbij het verder van het artistiek en practisch inzicht van den ontwerper afhangt, in hoeverre die oplossing aan aesthetisch-economische eischen zal beantwoorden.

De meerderheid der commissie acht het dan ook niet aannemelijk, dat opdrachten tot stichting van regeeringsgebouwen aan particuliere architecten, die immers vaak met belangrijke bouwwerken van zeer verschillend karakter worden belast en derhalve de aesthetisch-economische zijde der bouwkunst — zij het op ander gebied — blootgesteld aan critiek hebben beoefend, minder waarborg zullen geven, dat zulke gebouwen in technisch en economisch inzicht aan hunne bestemming zullen voldoen, dan bij opdracht aan Rijksbureaux.

Wat de medewerking der particuliere architecten betreft, rezen deze twee vragen:

a. in welke mate zullen zij tot het oprichten van Rijksgebouwen in de gelegenheid moeten worden gesteld?

b. hoe zal hunne verantwoordelijkheid ten opzichte van de regeering worden geregeld?

Ad *a*. De bedoeling moet voorzitten, dat het aesthetisch vermogen, dat bij de beste kunstenaars — oudere en jongere — aanwezig is, wordt benut. Men beperke — naar de meerderheid meent — de medewerking dan ook niet al te zeer, omdat deze anders van te geringe beteekenis wordt.

Naar de meening van de minderheid der commissie kan hetzelfde resultaat worden bereikt door eene oordeelkundige keuze der Rijksarchitecten; zij zou wenschen, dat de medewerking van particuliere architecten beperkt wordt tot de bij uitzondering voorkomende groote Rijksgebouwen en de minder belangrijke gebouwen, voor zoover de dienst der Landsgebouwen daardoor overbelast zou worden. De normale toestand, waarop bij de reorganisatie zou zijn te rekenen, zou dus haars inziens moeten wezen, dat de gebouwen worden ontworpen en uitgevoerd door Rijksarchitecten.

Hiertegen moge worden aangevoerd, dat wanneer men inderdaad eene vrije ontplooiïng van de bouwkunst, ook waar het regeeringsgebouwen geldt, tot haar recht wil doen komen, men niet kan volstaan met daartoe de hulp in te roepen van een aantal ambtenaren, die, hoe bekwaam ook, toch te gering in aantal zullen zijn om

het geheele uitgestrekte gebied van de bouwkunst met de schier onbeperkte uitdrukkingsmogelijkheden te vertegenwoordigen.

Wat het argument van de kosten betreft, rijst de vraag, of juist niet eene meer uitgebreide medewerking van particuliere architecten de gegevens zal verschaffen, waaruit zal kunnen blijken, of de ambtelijke wijze van behandelen van bouwaangelegenheden inderdaad ook de voordeeligste is. Bij zeer beperkte medewerking zijn de particuliere architecten te zeer in het nadeel, wat die vergelijking betreft, terwijl — naar de meerderheid meent — voorshands herhaaldelijk is gebleken, dat in het bestaande systeem de Rijksbouwdiensten niet tot goedkoope oplossingen zijn gekomen, en voorts, na instelling van den gereorganiseerden dienst, diens werking zal zijn af te wachten.

Ad *b*. De commissie meent, dat de verhouding tusschen regeering en particuliere architecten zoodanig moet zijn, dat laatstgenoemden volledig verantwoordelijk blijven; eene ambtelijke schakel zal tegenover de regeering met het oog op de algemeene contrôle intusschen volstrekt noodzakelijk zijn.

De commissie meent dat de Rijksbouwbureaux in den omvang, waarin zij thans bestaan, niet kunnen blijven gehandhaafd. Overwogen moge daarbij worden, dat de aan het hoofd der bureaux geplaatste architecten in zooverre eene, van ambtenaarsstandpunt beschouwd, buitengewone positie innemen, dat het, behalve technisch en administratief bekwame personen, moeten zijn kustenaars. Dit laatste sluit in zich, dat zij veel minder arbeid, dan in andere diensttakken mogelijk is, aan anderen kunnen overlaten.

De omvang van de bureaux moet derhalve zoodanig zijn, dat de hoofden daarvan, naast verzorging van eene behoorlijke architectonische voorbereiding van de aan hun diensttak toevertrouwde huisvesting van Rijksdiensten, de gelegenheid hebben daarbij ook in technisch en administratief opzicht volledig leiding te geven, zoodat uit dien hoofde de omvang niet grooter mag zijn dan van een goed geoutilleerd architectenbureau.

Met het oog op de eischen der aesthetica is het — naar het oordeel der commissie — ontoelaatbaar, dat — gelijk tot nog toe veelal voorkwam — de voorbereiding van een bouwwerk, dat immers tevens een kunstwerk is, van de eene hand in de andere overgaat, waardoor de eenheid van de conceptie, de behoorlijke verwerking van het plan, de ontwikkeling van de ruimten en van de gevels uit de plattegronden, verloren gaat. Binnen de grenzen van economie en techniek moet het talent van den ontwerper zich vrij kunnen ontplooien, zonder contrôle en ingrijpen van het hoofd van den dienst, die het ontwerp aesthetisch niet zoo doorvoelt als de ontwerper zelf. Ook hieruit volgt, dat de Rijksbouwmeester ontwerper behoort te zijn.

Zoowel voor Rijksbouwmeesters als ten aanzien van particuliere architecten werd overwogen, in hoeverre het, bij de nieuwe inrichting van den dienst, mogelijk zou zijn rekening te houden met de vraag, of — vooral bij groote werken — één persoon de geheele stof zou kunnen beheerschen en of men wellicht zou moeten komen tot eene scheiding van de aesthetische en van de technisch-financiëele verantwoordelijkheid, welke dan tot gevolg zou moeten hebben, dat voor zoodanige groote werken ontwerper en uitvoerder niet meer in één persoon vereenigd zouden zijn.

Strenge doorvoering van deze conclusie acht de commissie om verschillende redenen niet mogelijk.

Voor de totstandkoming van goede programma's van eischen zal eene regeling moeten worden getroffen, waarbij van meet af samenwerking met den bouwmeester moet worden gezocht, terwijl van de zijde van den opdrachtgevenden dienst iemand, toegerust met voldoende volmacht om namens den betrokken diensttak te onderhandelen, moet worden aangewezen. De architect, die zijne taak juist inziet, zal voorkomen, dat de kosten worden opgedreven en bevorderen, dat de meest gewenschte architectonisch-economische, dat is tegelijk de goedkoopste, oplossing, wordt verkregen.

De commissie besprak voorts de vraag of het gebruik van standaardmodellen

mogelijk, of wenschelijk was. Naar haar oordeel zijn echter de voordeelen van standaardmodellen niet zoo groot, dat de verkregen vereenvoudiging daartegen zou opwegen.

Reorganisatie van den dienst zal — naar het eenstemmig oordeel der commissie — moeten worden gevonden in decentralisatie, waardoor een aantal bureaux zal ontstaan, elk in omvang belangrijk kleiner dan de beide thans bestaande.

Zoowel om de eenheid te brengen in en de contrôle uit te oefenen op den gedecentraliseerden Rijksbouwdienst, als om eene schakel te kunnen vormen tusschen regeering en particuliere architecten zal een Centraal-bureau noodig zijn. Aan het hoofd van dit bureau zal staan een directeur.

Deze directeur zal dan in vollen omvang moeten beheeren en controleeren alles wat met bouwen, uitbreiden en onderhouden van de landsgebouwen samenhangt.

Deze contrôle zal zich echter alleen bewegen op technisch-financiëel gebied. Aesthetisch worden zoowel Rijksbouwmeesters als particuliere architecten door het Centraal-bureau vrijgelaten.

Nochtans zal er eenige waarborg moeten zijn, dat de door particuliere architecten opgemaakte plannen aesthetisch aan behoorlijke eischen beantwoorden. Daartoe is wenschelijk de mogelijkheid te openen, dat de directeur van het Centraal-bureau nadere beoordeeling van eenig project aan den Minister in overweging geeft, welke beoordeeling aan aesthetici zal moeten worden opgedragen.

Ook wat het technisch-financiëele betreft, zal de directie van het Centraal-bureau wellicht nadere voorlichting behoeven ten einde tot een behoorlijk inzicht terzake van de kosten van eenig plan of van eene verrekening te geraken.

In verband met dit een en ander verdient het aanbeveling in te stellen een Bouwraad.

Intusschen is er nog eene overweging, welke het instellen van zoodanig college vordert. Immers is van veel belang de wijze, waarop de regeering zal geraken tot de keuze der particuliere architecten, die voor het uitvoeren van Rijksgebouwen in aanmerking zullen kunnen komen. Afgezien van bijzondere gevallen, verdient het instituut van prijsvragen — naar de commissie oordeelt — geene aanbeveling, omdat het vooreerst, in verband met het betrekkelijk groot aantal te stichten gebouwen, practisch niet uitvoerbaar zou blijken, doch voor het overige, wegens het te verwachten aantal deelnemers, zou leiden tot eene ontoelaatbare arbeidsverspilling. Nochtans dient behoorlijke waarborg te worden verkregen, dat uitsluitend alleszins betrouwbare en bekwame krachten met regeeringsopdrachten zullen belast worden.

De aanwijzing kan niet door den Minister alleen geschieden; hij behoeft daartoe deskundige voorlichting. De keuze mag voorts niet beïnvloed worden door godsdienstige of politieke overtuiging.

Ook hier nu kan een Bouwraad goede diensten bewijzen.

De Bouwraad zou, naar het oordeel der commissie, moeten bestaan uit vijf leden en vijf plaatsvervangende leden, door den Minister te benoemen, die eveneens den onder de vijf leden begrepen voorzitter en den onder de vijf plaatsvervangende leden begrepen plaatsvervangenden voorzitter aanwijst.

Voorts zouden van de leden twee aesthetici en twee technici moeten zijn, welke voorwaarde ook voor de plaatsvervangende leden moet worden gesteld.

In zijne keuze ware de Minister geheel vrij te laten. Slechts schijnt het aanbeveling te verdienen, dat de vakvereenigingen der architecten in de gelegenheid worden gesteld — desgewenscht in onderling overleg — eene niet-bindende voordracht, van voor elke vacature b.v. twee personen, voor de benoeming van ieder der leden-aesthetici en hunne plaatsvervangers, aan den Minister aan te bieden. [1])

[1]) Een der leden acht deze wijze van voorlichting van den Minister ongewenscht; hij meent, dat de wijze, waarop de Minister tot de keuze wil geraken, geheel aan dezen bewindsman moet worden overgelaten.

De leden-aesthetici met hunne plaatsvervangers kunnen gedurende den tijd, dat zij in den Bouwraad zitting hebben, niet voor regeeringsopdrachten in aanmerking komen. Het is daarom gewenscht hun slechts een korten zittingstijd toe te meten en hen niet aanstonds herkiesbaar te stellen. Hunne plaatsvervangers volgen hen op en deze worden door nieuwe vervangen.

De technische leden zouden langer zitting kunnen hebben, hetgeen wellicht ten goede zal komen aan de continuïteit in de behandeling van technisch-financiëele aangelegenheden. Echter is het niet ondenkbaar, dat technische leden zich met architectleden zouden hebben geassocieerd. In dat geval zouden zij dus evenzeer belang hebben bij een niet-langdurig lidmaatschap van den Bouwraad. Voor het overige aanvaarden zij, gelijk vanzelf spreekt, zoolang zij in het college zitting hebben evenmin eene regeeringsopdracht.

De geheele Bouwraad, waarin de plaatsvervangende leden desgewenscht adviseerende stem kunnen uitbrengen, zou door den Minister moeten worden gehoord over de keuze van een architect.

De commissie heeft voorts de vraag overwogen, in hoeverre het aanbeveling verdient de mogelijkheid open te houden tot critiek, ook op de Rijksbouwmeesters, wat de aesthetische zijde van hun werkkring betreft.

Hoewel — vermits de keuze van deze leiders der bouwbureaux zal moeten geschieden uit bekwame architecten — de kans niet groot schijnt, dat onvoldoende ontwerpen ter uitvoering zullen komen, ware aesthetische beoordeeling van hunne projecten door den Bouwraad niet uit te sluiten, hetzij zoodanige beoordeeling door den directeur van het Centraal-bureau den Minister in overweging zoo worden gegeven. hetzij de Bouwraad eigener beweging den Minister het voorstel zou doen het college te raadplegen.

Bij aanwijzing van een architect ter uitvoering van eene bepaalde regeeringsopdracht zou de Bouwraad voor het overige vrijheid hebben een Rijksbouwmeester voor dat bepaalde geval aan te bevelen.

Zoowel in het bijzondere geval, dat de keuze betreft een architect voor eene zeer groote opdracht, als wel — ter wille van bijzondere aesthetische overwegingen — een jong, minder bekend architect, omtrent wien wellicht ware te eischen, dat hij zich in verbinding zou moeten stellen met een goeden technischen medewerker, opdat voldoende waarborgen voor de totstandkoming van een behoorlijk bouwwerk worden verkregen, zullen speciale regelingen kunnen worden getroffen.

De commissie stelt zich voor, dat de aesthetisch-economische beoordeeling der ontwerpen in den Bouwraad zal geschieden door eene commissie, samengesteld uit den voorzitter met de beide leden-aesthetici, terwijl de plaatsvervangers van deze laatsten in de vergaderingen der commissie eene raadgevende stem zullen kunnen hebben.

Ten einde, bij meeningsverschillen tusschen de particuliere architecten en den directeur van het Centraal-bureau, aangaande technisch-financiëele kwesties nog eene instantie te hebben, welke den Minister zal kunnen raden, meent onze commissie, dat eene tweede commissie uit den Bouwraad goede diensten zou kunnen bewijzen, n.l. eene commissie, samengesteld uit den voorzitter met de beide leden-technici, in wier vergaderingen evenzeer de beide plaatsvervangers dezer leden raadgevende stem zouden hebben.

De verhouding tusschen den Bouwraad en den directeur van het Centraal-bureau denkt de commissie zich niet als eene ambtelijke. De Bouwraad staat evenmin in ambtelijk verband tot den Minister. Er zullen ook geene leden in zitting kunnen hebben, die ambtelijk onder 's Ministers departement ressorteeren.

Intusschen zal samenwerking tusschen Bouwraad en Centraal-bureau niet kunnen worden ontbeerd. Dit Centraal-bureau zal dus den Bouwraad de gewenschte inlichtingen verschaffen, desnoodig na bekomen machtiging van den Minister. Het zou on-

practisch zijn en slechts tot tijdverlies leiden, wanneer alle verkeer tusschen de beide organisaties over den Minister zou moeten geschieden.

De dienst der Landsgebouwen moet ressorteeren onder slechts één Departement, hetwelk zich met de overige Departementen in verbinding stelt, wanneer en voor zooveel voor die Departementen moet worden gebouwd.

Gelijk reeds werd vermeld moeten aan het hoofd van de onderscheidene Rijksbureaux staan architecten, die, behalve technisch en administratief bekwaam, ook zijn kunstenaars.

Nieuw aan te stellen personeel — opzichters en administratieve ambtenaren — zal voortaan aan bepaaldelijk te stellen eischen moeten voldoen.

De dienst en de particuliere architecten moeten streng gebonden worden aan nauwkeurige bestekken en aan de bouwsommen, onder ernstige financiëele contrôle.

Deze contrôle zal in hoofdzaak door het Centraal-bureau geschieden. Echter meent de commissie er nadrukkelijk de aandacht op te mogen vestigen, dat de Rijksbureaux zooveel mogelijk zelfstandig zullen moeten werken; de dienst zal slechts behoorlijk kunnen worden uitgeoefend, indien de Rijksbureaux elk afzonderlijk goed loopen. Het Centraal-bureau moet niet dan bij uitzondering behoeven in te grijpen.

De regelmatige gang van zaken zal dus deze zijn, dat, wanneer het avant-projet gereed is, dit wordt ingezonden aan den directeur van het Centraal-bureau, die het met zijn advies doorzendt naar den Minister. Na goedkeuring wordt aan den ontwerper opdracht verleend tot het opmaken van de ontwerp-bestedingsstukken.

Deze ontwerp-bestedingsstukken komen, via het Centraal-bureau, bij den Minister, die al dan niet den Bouwraad (technische subcommissie) nog nader hoort en de stukken daarna — al dan niet gewijzigd — goedkeurt. De ontwerper zal voorts — na de besteding — moeten adviseeren omtrent de gunning en toezicht moeten uitoefenen op de uitvoering. Bij de uitvoering zal hij moeten blijven binnen de grenzen van het verleende crediet en voor overschrijding zal hij, door tusschenkomst van den directeur van het Centraal-bureau, vooraf machtiging moeten hebben verkregen van den Minister.

Voor zooveel de af te geven betalingsmandaten betrekking hebben op werken, welke door particuliere architecten worden uitgevoerd, zullen de stukken moeten worden gefiatteerd door het hoofd van dit bureau. Voor het overige doen dit de Rijksbouwmeesters.

BESLUIT. Bij brief van 4 Juli 1922, Ia. B., afd. Wat. T. berichtte Uwe Excellentie de commissie, dat de Ministerraad had besloten alle Rijksbouwdiensten, ook die, welke onder de Departementen van Justitie en Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen ressorteeren, onder het Departement van Financiën te vereenigen.

Aan het centrale beheer dezer diensten wordt hierdoor de eerste hand gelegd.

Het is onzer commissie gebleken, dat de Ministerraad zijne beslissing genomen heeft, nadat de Minister van Financiën met de Bezuinigingscommissie-Rink overleg had gepleegd. De commissie-Rink stelde zich voor, dat de technische gebouwendienst onder het Departement van Financiën zou worden gebracht, dat alle uitgaven voor personeel, zoowel het vaste als het tijdelijke, voor huisvesting enz. op de begrooting van dit Departement zouden komen.

De technische dienst zou van het Departement van Financiën opdrachten ontvangen en aan dat Departement voorstellen en plannen inzenden. Aanvankelijk zouden de bouwmeesterbureaux blijven zooals ze zijn; de dienst in de districten, waarmede de opzichters van de landsgebouwen belast zijn, zou echter worden gecentraliseerd; de districts-opzichters zouden het toezicht uitoefenen over al de Rijksgebouwen in hun district. De omvang der districten zou met het oog op de gevolgen der centralisatie worden herzien, zoo noodig anders ingedeeld, met samenvoeging van het beschikbare bouwkundige personeel van alle Departementen.

De door de commissie-Rink gedachte centralisatie zou medebrengen, dat het Departement van Financiën de opdrachten aan de Rijksbouwmeesters zou geven, die voor ieder van hen het meest aangewezen zouden zijn, hetgeen evenwel niet zou moeten beletten, dat c.q. de opdracht voor een schoolgebouw wordt gegeven aan een bouwmeester, die meestal postkantoren bouwt en de opdracht voor een postkantoor aan een scholenbouwer. Centralisatie, gericht op bezuiniging, werd het doel genoemd en daarmede zou gaandeweg de specialiseering moeten ophouden, welke in hare gevolgen werkkrachten onbenut zou laten; ook het aantal der bouwmeesters en der onderscheidene bureaux, zou successievelijk moeten verminderen, zoodat in het eind er één bouwbureau zou zijn met één chef en zijne helpers.

Deze gedragslijn zou, volgens de commissie-Rink, veel minder moeilijkheden in het leven roepen en veel minder kosten, dan eene dadelijke volledige centralisatie, terwijl het hoofddoel, de centrale leiding en het centrale toezicht op de uitgaven voor gebouwen, dadelijk zou worden bereikt.

Onze commissie betreurt het, dat — vóór de Ministerraad tot bedoelde beslissing overging — deze geen behoefte heeft gevoeld kennis te nemen van de resultaten van ons onderzoek en gemeend heeft de beëindiging daarvan niet te moeten afwachten.

Uit ons verslag zal Uwer Excellentie zijn gebleken, dat de meening onzer commissie belangrijk van die der Bezuinigingscommissie afwijkt.

Onze commissie komt nu voor de eigenaardige omstandigheid te staan, dat zij haar verslag uitbrengt aan Uwe Excellentie, die feitelijk aan dit verslag geen behoefte meer heeft; wellicht zal Uwe Excellentie het ter kennis brengen van den Minister van Financiën, hoewel het, naar onze commissie toeschijnt. niet twijfelachtig is, dat deze, na den loop van zaken, er thans geen prijs meer op stelt het te ontvangen.

Intusschen heeft de commissie gemeend hare werkzaamheden op regelmatige wijze te moeten beëindigen, in de eerste plaats, omdat, naar zij vertrouwt, het althans Uwer Excellentie aangenaam zal zijn van den uitslag van hare werkzaamheden kennis te nemen, terwijl zij voor het overige van oordeel is, dat al haar arbeid tevergeefsch geweest zou zijn, wanneer ten slotte het verslag achterwege zou blijven.

Aangezien de commissie bij schrijven van 19 Juli 1922, No. 265, afd. Wat. T, machtiging ontving tot het drukken van haar verslag te doen overgaan, wordt het in druk aangeboden.

De commissie bestond uit de heeren:

Dr. Beumer, Jan Gratama, A. J. Th. Kok, A. J. Kropholler, Rosenwald, C. L. Schuller tot Peursum, J. v. Vlissingen, Prof. J. G. Wattjes.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN

COMMISSIE VAN REDACTIE: IR. A. BOEKEN, IR. G. C. BREMER, IR. M. J. GRANPRÉ MOLIÈRE, PAUL J. DE JONGH EN IR. D. F. SLOTHOUWER. REDACTEUR: J. P. MIERAS. BUREAU VAN REDACTIE: WETERINGSCHANS 102, AMSTERDAM. UITGEVERS EN BUREAU VAN ADMINISTRATIE: MOUTON & CO. HERDERSTRAAT 5, 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTEN OP TE GEVEN: WETERINGSCHANS 102 AMSTERDAM OF HERDERSTRAAT 5 'S-GRAVENHAGE. ABONNEMENTSPRIJS: VOOR NEDERLAND FRANCO PER POST *f* 10.— 'S JAARS, VOOR INDIË EN BUITENLAND BIJ VOORUITBETALING *f* 15.—. AFZONDERLIJKE NUMMERS *f* 0.25, FRANCO PER POST / 0.27. ADVERTENTIËN: VAN 1—6 REGELS *f* 1.80, ELKE REGEL MEER *f* 0.30. GROOTE LETTERS NAAR PLAATSRUIMTE. ADVERTENTIËN BIJ ABONNEMENT TEGEN BELANGRIJK VERMINDERDE PRIJZEN. ADVERTENTIE-BUREAU: HERDERSTRAAT 5.

JAARGANG 43. — NO. 51 & 52. — 23 DECEMBER 1922.

INHOUD: VIGNET OP DEZE, DE VOORPAGINA DOOR B. W. WIERINK. — HUIZE „SEVENSTEYN" IN HET PARK ZORGVLIET TE 'S-GRAVENHAGE, ARCHITECT W. M. DUDOK, DOOR A. BOEKEN. — ONUITGEVOERD ONTWERP VOOR EEN VEILINGGEBOUW VOOR BLOEMENVERKOOP, ARCHITECT M. DE KLERK. — AANTEEKENINGEN BIJ HET BEELDHOUWWERK VAN CSAKY, DOOR A. BOEKEN. — REISSCHETSEN VAN DR. H. P. BERLAGE. — ONTWERP CLUBGEBOUW KONINKLIJKE AMSTERDAMSCHE ROEI- EN ZEILVEREENIGING „DE HOOP", ARCHITECT M. DE KLERK, DOOR J. P. MIERAS.

HUIZE „SEVENSTEYN" IN PARK
ZORGVLIET TE 'S-GRAVENHAGE
ARCHITECT: W. M. DUDOK.

HUIZE SEVENSTEYN IN PARK ZORGVLIET TE 'S-GRAVENHAGE.

Architect W. M. DUDOK.

Welk een onuitroeibare levenskracht zit er in de nieuwe Hollandsche architectuur.

Reeds meer dan een kwart eeuw groeit een moderne kunst in Nederland; tegen allen mogelijken weerstand en moeilijkheden in, ontwikkelt ze zich verder, terwijl in de naburige landen de nieuwe richting òf nog in de luiers ligt, òf reeds lang is ingedut of op het punt is in ontaarding uitéén te spatten.

Hare ontwikkeling is geen geleidelijke geweest, integendeel ze is er eene met sprongvariaties, onverwacht na perioden van verslapping, zooals ook het begin, Berlage's eerste moderne werk voor bijna 30 jaar ook eigenlijk een verrassende mutatie was, welker gevolgen niet te voorspellen waren.

Het is altijd wel aanlokkelijk de verscheidene ontwikkelingsstadia der moderne bouwkunst met elkaar in verband te brengen, de verschillende vormen logisch te verklaren op den grond van actie en reactie. Het is bijvoorbeeld zoo gemakkelijk verklaarbaar, dat er na het strenge nuchter bedachte en rationeele werk van Berlage een kunst moest komen vrij van strengheid, vrij van nuchterheid en rationeel overleg en vol van losbandigheid en fantasie, maar is deze geheele redeneering niet tamelijk goedkoop en armtierig zoowel om haar conclusie als om haar waardebepaling van de beide vergeleken kunstopvattingen? Bovendien, kan ooit iemand het verschijnen van een figuur in geschiedenis of kunst, en hare grootheid logisch verklaren uit de omstandigheden?

Wanneer ik dan over Huize „Sevensteyn", een der laatste werken van den architect W. M. Dudok te Hilversum, waarvan de afbeeldingen hierneven gaan, in het kort eenige beschouwingen zal schrijven, is het niet om dit werk te verklaren uit den tijd, uit de hedendaagsche geestesstroomingen, noch uit wat aan deze voorafging, maar om de beteekenis van de zeer bijzondere architectuur van dit woonhuis eenigermate te benaderen.

Wat is het karakteristieke van de architectuur van Huize „Sevensteyn"?

Het is de plastiek der architectonische lichamen.

Het is het vinden van massa-elementen in het door den opdrachtgever vastgestelde programma en het samenstellen van deze elementen tot een georganiseerde eenheid van massa's.

Het is het uitbuiten der practische eischen, totdat de nuchtere dwingende eischen in hun directe, allereenvoudigste verwerkelijking, ondanks zichzelve, gedwongen zijn de samenstellende elementen te vormen van de architectuur.

Deze kunst berust op waarheid, maar de waarheid is er niet om haarzelve — die is een ieder volmaakt onverschillig — maar is slechts middel, middel om uit de gegevens alle elementen te kunnen te voorschijn halen, welke daarin gelegen zijn. Het gaat hier om den vorm, om de werking der massa's, der vlakken en der lijnen, elk voor zich en alle te zamen. Daarom zijn de massa's, de vlakken en de lijnen zoo strak mogelijk, en hunne tegenstelling, in hunne afmeting en richting zoo sterk mogelijk. Om die strakheid hooger op te voeren, om de tegenstellingen te verscherpen, zonder te vervallen in vorm- en richtingexcessen, is alles weggelaten wat den adel der vormen zou kunnen schaden.

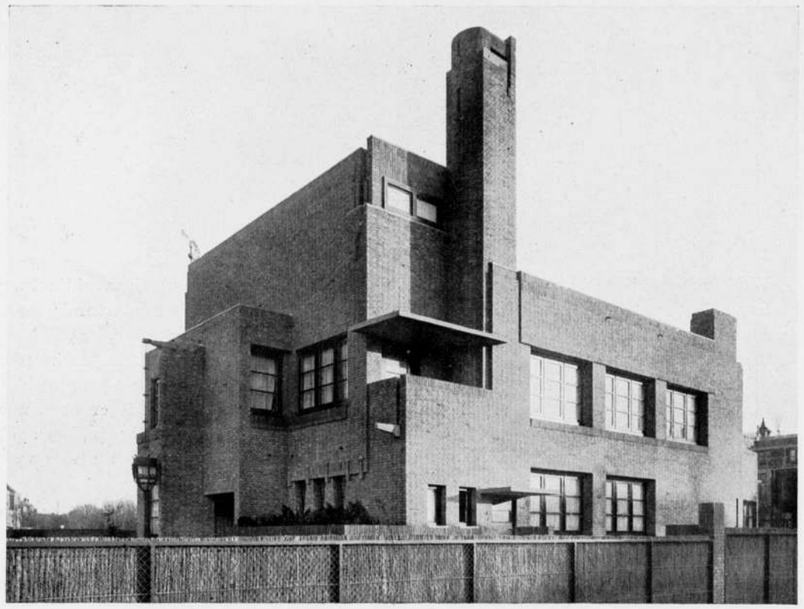

HUIZE „SEVENSTEYN" ARCHITECT W. M. DUDOK

Daarom geen lijsten, geen overstekken, geen uitmetselingen of dergelijke overbodigheden, doch slechts massa's in hun primitieven vorm, het prisma, slechts vlakken en lijnen in hun elementairen en sterksten stand, den rechten. Ter verrijking van de lichamen zijn hier en daar de massa's even voor elkaar geschoven of zijn bij de hoeken de afsluitende vlakken losgemaakt. Daardoor teekent zich de compositie interessanter af en spreken de vlakken niet alleen als begrenzingen der lichamen, maar voor zich zelve, waardoor de teekening sterker wordt.

Ziet de luifels van gewapend beton, boven het terras en het balcon en boven de keukendeur. Die luifels, zon- en regenschermen, zijn alleen maar vlak, nagenoeg zonder dikte en zonder gewicht. Ze mogen misschien wat onbeholpen aandoen, maar ik geloof, dat dit moet worden toegeschreven aan de ongelijkheid van het oppervlak, de oneffenheid van de kleur van het beton. Het te kort aan strakheid en kantigheid van afwerking van het beton, het ordinaire van het materiaal, dat er eigenlijk heelemaal niet wezen moest, doet afbreuk aan het ideëel geometrische karakter van het vlak. Maar de bedoeling, het lichaamlooze schermvlak voor het massale van het huis, zuiver horizontaal tegen de verticale vlakken en lijnen van den romp is een nieuwe en frissche, die door de directheid van het verband tusschen practisch gegeven en aesthetische verwezenlijking aansluit bij het beste van de moderne opvattingen.

In deze luifels manifesteert zich het sterkst de a-constructieve opvatting van de bouwkunst, waarvan het geheele werk van den architect Dudok is doortrokken. Deze opvatting is niet tegen de logische constructie in of technisch onwaar, maar is geheel vrij van het begrip constructie.

Het was natuurlijk een groote schrede voorwaarts, een vooruitgang waarvoor wij achteraf niet dankbaar genoeg kunnen zijn, toen in den tijd van het looze historische

HUIZE „SEVENSTEYN". ARCH. W. M. DUDOK.

en onware schijnvormen-gedoe, de moderne architecten in den beginne de juiste en ware constructie als kunstelement naar voren brachten. De technische ambachtelijk zuivere samenstelling als waarheid en expressiemiddel is inderdaad een houvast voor de vorm- en karakter-bepaling, een gegeven dat de architectuur bepalen kan, maar het onderwerp der constructie, wàt er gebouwd moet worden, de ruimten, die tot massa's, vlakken en lijnen moeten worden, is toch het eerste, het fundamenteele gegeven. Dit direct te verwezenlijken is de grootste greep van den bouwkunstenaar.

Terloops roerde ik reeds de uitgesproken voorkeur van den architect voor rechtheid en rechthoekigheid aan. Deze beide zijn eigenlijk één, want rechthoekigheid en rechte stand kunnen niet zonder rechtheid van lijn en vlak bestaan.

De rechte hoek is de sterkste tegenstelling van richting. De rechte stand is het sterkste contrast met het horizontale vlak. Het rechthoekig prisma is het lichaam dat in zich vereenigt de sterkste tegenstellingen en tevens het grootste aanpassingsvermogen, de grootste mogelijkheid tot aansluitende groepeeringen.

Ligt dan niet in deze voorkeur van den architect een soortgelijke tendenz als ik boven in de aanvaarding en de directe verwezenlijking der practische gegevens aantoonde, namelijk de architectuur op haar grootst, op haar sterkst te willen zien.

Het is echter een voorkeur, het is geen engheid van een bindend principe. De ronde vorm van de voorzijde van den schoorsteen is er om te getuigen, dat de architect geen verstokte maniak is, evenzoo de schuine vorm van den vooruitspringenden beer naast de entrée, waaraan de gesmede lantaarn opgehangen is. Maar de driehoekige vorm der raampjes in de garderobe, de eenige afwijking van den vertikalen stand, toonen echter de beteekenis van de algemeene richting-gestrengheid aan. De schuine kozijnstijltjes en de driehoekige penantjes doen slap tusschen de

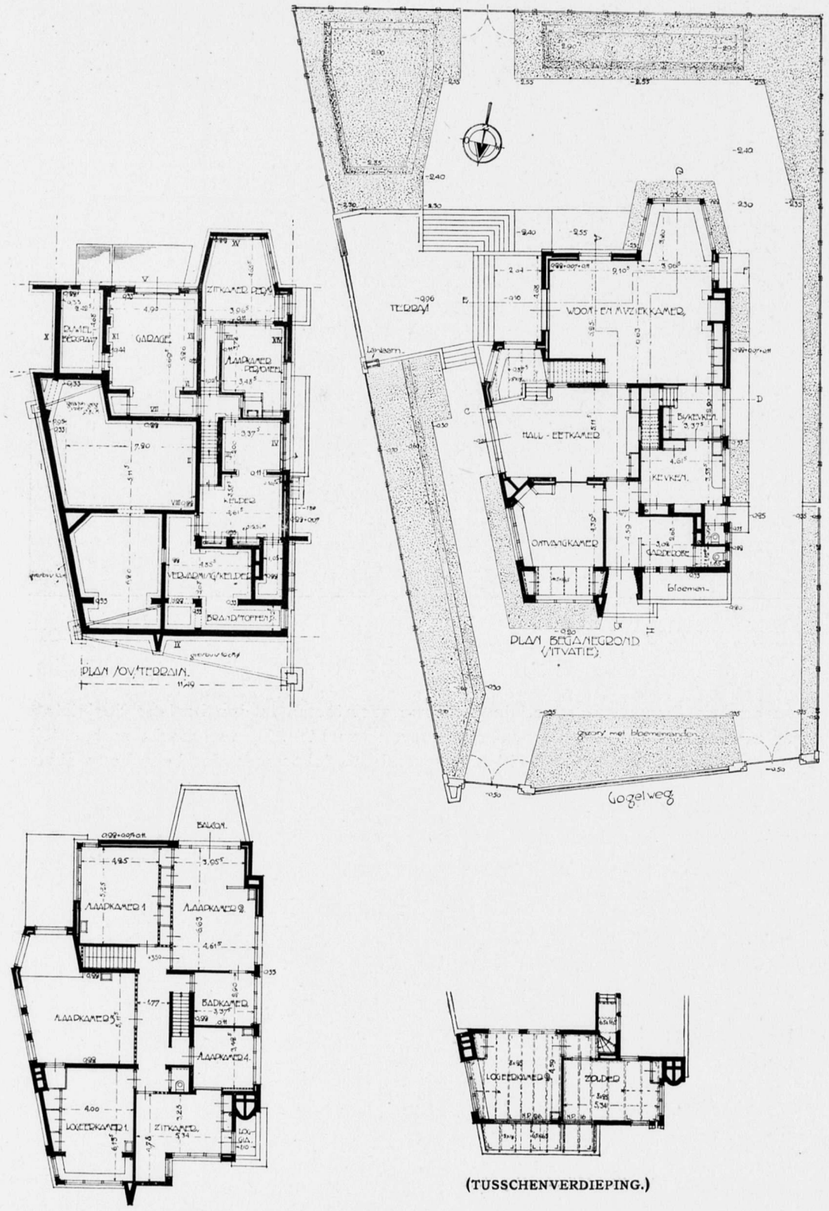

PLATTEGRONDEN VAN HUIZE „SEVENSTEYN"
IN HET PARK ZORGVLIET TE 'S-GRAVENHAGE

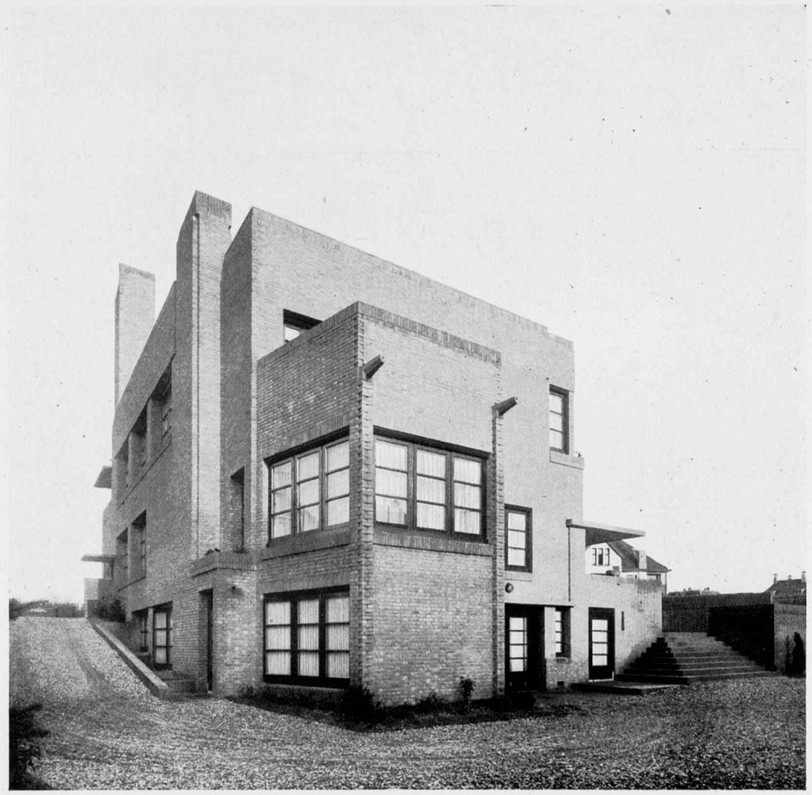

HUIZE „SEVENSTEYN". ARCH. W. M. DUDOK.

strakke rechthoekigheid en de doorgevoerde rechtstandigheid aan. Hier voelt de beschouwer plotseling welk een oerkracht er is in de vertikaalheid. Zijn deze raampjes nog een overblijfsel van een vroeger werk van den architect Dudok, toen hij nog niet de beteekenis van deze oerkracht beschouwd had?

De geheele grondvorm van het huis is bovendien scheef in verband met den scheeven vorm van het bouwterrein. Het zal echter altijd wel een onopgeloste zaak blijven of de architect en later de beschouwer en bewoner dankbaar, of niet, moeten wezen voor een dergelijke van buitenaf gedwongen afwijking van een beginsel. Aan den uitbouw van de woon- en muziekkamer doet echter de scheefheid van planvorm, althans van buiten gezien, hinderlijk aan. Hier is de sterkte van de tegenstelling en van het verband van de richtingen verloren gegaan en de slapte wordt nog eens extra duidelijk door de twee evenwijdige spuiertjes. Deze uitbouw stoort den indruk van de geheele achterzijde, waar juist de stand en de verhouding der onderdeelen zoo buitengewoon nauwkeurig hadden moeten worden afgewogen, omdat deze zijde geheel verstoken is van een sterk, de geheele compositie beheerschend moment, zooals de schoorsteen dit aan de voorzijde is.

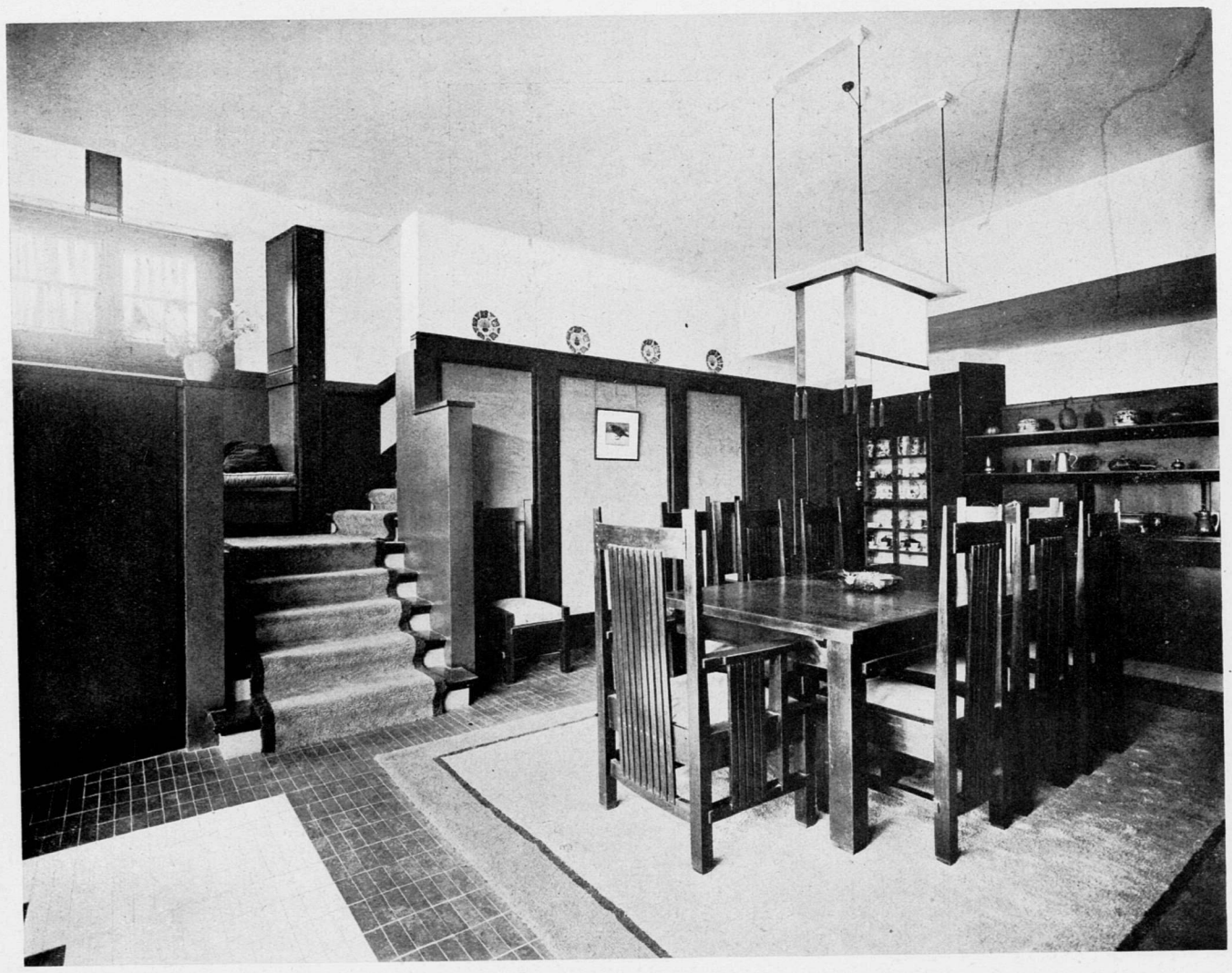

HALL EETKAMER. ARCH. W. M. DUDOK. MEUBILAIR: H. WOUDA.

WOON- EN MUZIEKKAMER. ARCHITECT W. M. DUDOK.
BETIMMERING EN MEUBILAIR: H. WOUDA.

De „inwendige" ruimteverdeeling is geheel gelijkwaardig aan de „uitwendige" massagroepeering. Hoe was het ook anders te verwachten van dezen architect, voor wien het inwendige en het uitwendige volkomen één zijn. Maar ook de kracht waarmee de ruimten gedwongen zijn tot eenheid en afscheiding staat gelijk met die waarmede de afzonderlijke lichamen van het uitwendige tot de architectonische compositie zijn saamgegrepen.

De ingang, van de garderobe slechts gescheiden door een wand tot halve hoogte, is al een voorbeeld van het samennemen van ruimten. Hoeveel directer, in den letterlijken zin des woords, is deze binnenkomst, hoeveel sterker, architectonisch gezien, dan de gebruikelijke omslachtige methode met een vestibule en tochtdeuren en afzonderlijke garderobe. Dat nu de noordwestenwind zich maar niet al te zeer wreekt op de negeering van het Hollandsche klimaat.

Ook in de combinatie van de hall-eetkamer met het begin van de trap is gezocht naar ruimtewerking. In de combinatie van trap en hall is niets bijzonders, wel echter in de wijze van oplossing van dit bekende probleem. De trap als „meubel" in een ruimte is een prachtig gegeven tot waar de trap in de zoldering verdwijnt. De overgang naar de volgende verdieping, de aansluiting van de trap met het plafond, dat is een algemeen bekende moeilijkheid, die de architect hier vermeden heeft door alleen het begin van de trap in de hall-eetkamer op te nemen. De eerste vijf treden met hun dichte balustrade doen nog als een stuk betimmering in de hall-eetkamer, de ruimte van het verhoogde bordes met de vaste banken sluit zich nog aan bij de groote ruimte, is daarvan een aantrekkelijk intiem onderdeel, terwijl de rest van de trap eenvoudig onzichtbaar is achter den tusschenwand.

Het was een gelukkig toeval, dat de architect in den meubelkunstenaar Wouda zulk een gelijkstaand en rijkbegaafd medewerker vond. Er is tusschen de ruimte, de betimmering, de meubileering en de verdere stoffeering en aankleeding een verband gekomen, dat het geheel en alle onderdeelen zooveel rijker en sterker doet uitkomen.

Zeker is er verschil tusschen het werk van den architect en van den meubelkunstenaar — elke vorm van den architect is meer nauwlettend naar zijn aard en zijn vorm bepaald, dus karakteristieker, terwijl de grootheid van vorm en de strakheid van het werk van den ander wellicht eenigszins opzettelijk is, — de gevallen waarin door samenwerking, gelijk opgaan in denzelfden geest en wederkeerige aanvulling, interieurkunst gemaakt werd als in deze kamers van huize Sevensteyn, behooren tot de heel zeldzame.

De foto's geven de ruimten slechts gebrekkig weer; de kleuren ontbreken en juist deze — volle heldere kleuren, getoomd door zwart — zijn in zulk een voortreffelijke overeenstemming met den adel der vormen.

Wie daarbinnen gaat, staat een openbaring op het gebied van interieurkunst te wachten. — A. BOEKEN.

NASCHRIFT. In een brief van den tweeden dezer verzocht de architect van huize „Sevensteyn" mij in mijne beschouwingen het volgende op te nemen. Het lijkt mij het best dit deel uit zijn schrijven woordelijk weer te geven.

„Het huis is gebouwd op verlangen van Mevrouw van Erk-Bouma. Ik kreeg binnen de betrekkelijk beknopte grenzen van het terrein vrijwel onbeperkte vrijheid van handelen: hetzelfde gold later voor den Heer Wouda, wat meubileering en stoffeering betreft. Wij denken daaraan met dankbaarheid terug, vooral omdat er zoo weinig menschen zijn, die op deze wijze modern streven steunen."

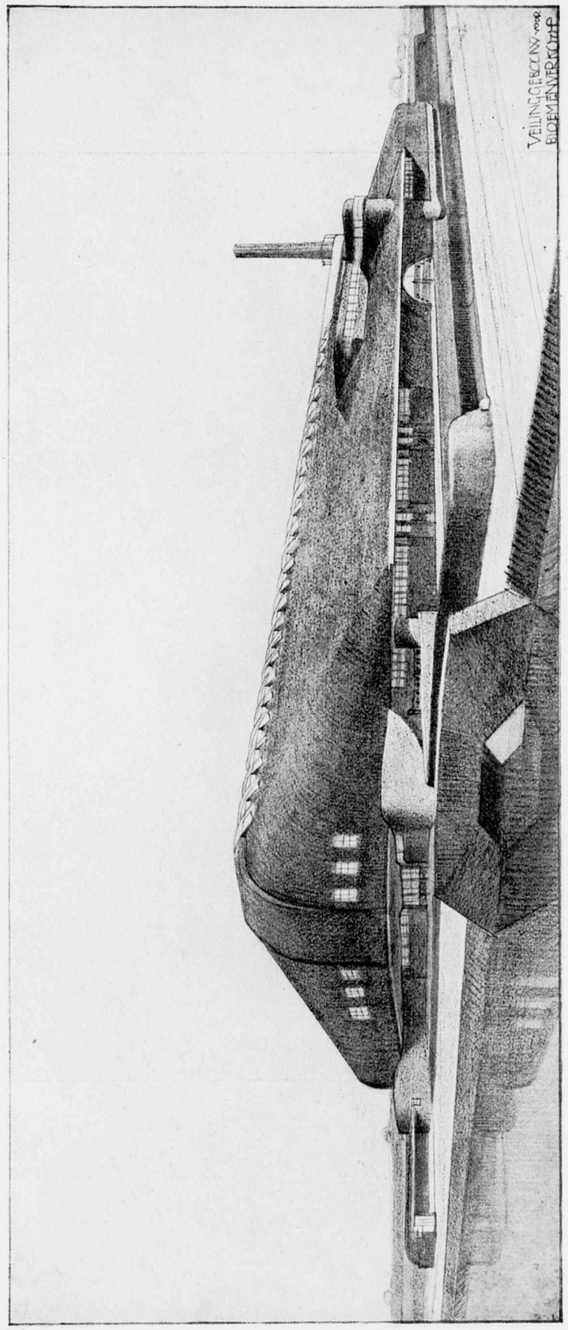

ONUITGEVOERD ONTWERP VOOR EEN VEILINGGEBOUW VOOR BLOEMENVERKOOP.
ARCHITECT: M. DE KLERK.

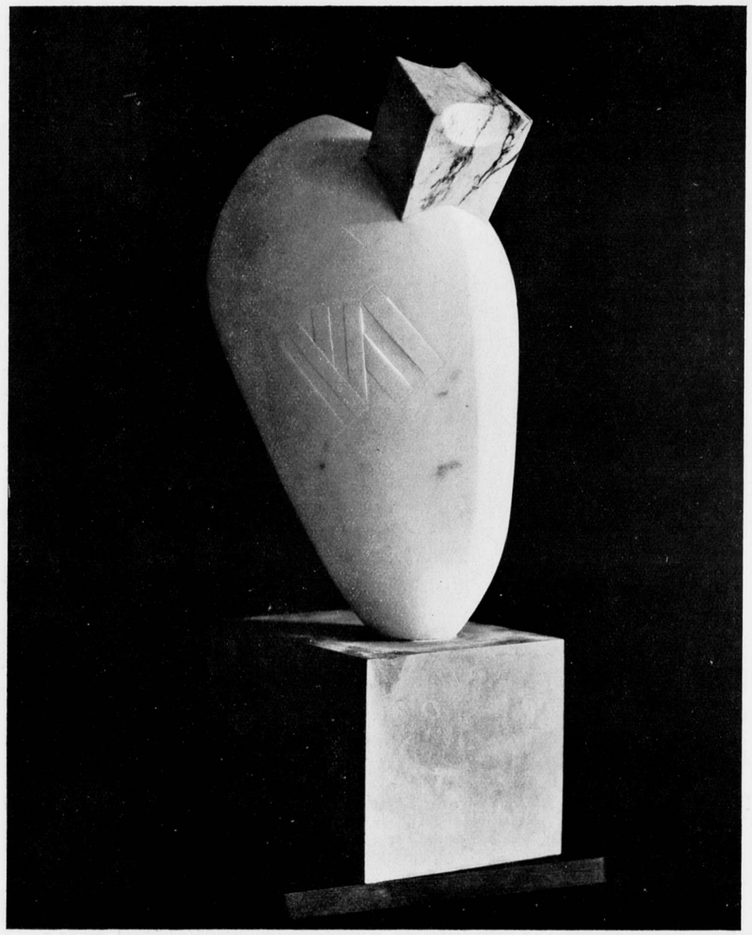

KOP IN MARMER DOOR CSAKY.
(VERZAMELING LEONCE ROSENBERG, PARIJS.)

AANTEEKENINGEN BIJ HET BEELDHOUWWERK VAN CSAKY.

„Il ne faut pas imiter ce que l'on veut créer".
GEORGES BRAQUE.

„Je compose mes formes et les rythmes par des équivalents, des oppositions dans des directions et des dimensions propres à fournir une intensité de représentation, et en vue de la vie en soi de l'oeuvre. En d'autres mots, créer et non imiter ou interpréter".
HENRI LAURENS.

„L'artiste doit tendre à la simplicité, c'est-à-dire avec le minimum de matière employée obtenir le maximum de rendement et de portée".
JACQUES LIPCHITZ.

Hoe zeer verschilt de moderne beeldhouwkunst en de moderne schilderkunst in ontwikkeling en groeikracht!

Hoe voorzichtig, bescheiden, schoorvoetend haast, komen de moderne beeldhouwers met hunne werken te voorschijn, terwijl de nieuwere schilders reeds jaren zeker van hunne erkenning zijn, of de meest gewaagde kleur- en lijnexperimenten met de volste overtuiging het publiek voorhangen.

Komt dit doordien de expressie door middel van de verf of het krijt zooveel gemakkelijker is dan die in klei of steen of brons of ligt het aan de zintuigelijke geaardheid en geestelijke gesteldheid van den modernen westerling, dat de sculptuur niet de meest voor de hand liggende, de eerste, de beeldende kunst bij uitnemendheid is?

In vroeger eeuwen, zoo in het Oosten als in het Westen, is zij de eerste der beeldende kunsten geweest, sedert lang, — bij ons sedert het einde der Middeleeuwen, heeft zij deze plaats moeten afstaan aan de schilderkunst.

Michel Angelo, in het tijdsgewricht der Renaissance reus onder de kunstenaars, vereenigde de plastische en de picturale gave in zich.

Al zijn in latere eeuwen paleizen en parken vol beeldhouwkunst gemaakt, de menschheid heeft geen sculpturen meer geschapen als die van de Egyptische koningsgraven, als die van de Indische stoepa's, als die der Grieksche tempels en de Gothische kathedralen.

De menschheid veranderde en den veranderden mensch, in zijn nieuwe verhoudingen, onderling en tot het heelal, was blijkbaar de schilderkunst meer eigen dan de beeldhouwkunst.

Sedert dien zijn de beeldhouwers, de waarachtige althans, onder de kunstenaars de eenzamen.

Terwijl de jonge schilders in vele scholen samengaan en elkaar bestrijden, terwijl de nieuwe en nieuwere schilderkunst zich in alle mogelijke-„ismen" vereenigt en zich afscheidt, staan de moderne beeldhouwers in hun pogingen vrijwel afzonderlijk en komen in de groote kunstbewegingen van dezen tijd niet op den voorgrond. Wel sluiten sommigen zich in hun vormexpressies aan bij gelijkgezinde schilders — zoover natuurlijk in plastiek dezelfde bedoelingen te verwezenlijken zijn als op het doek of papier, maar dan nog zijn de beeldhouwers eerder volgend dan richting-bepalend.

Toch zijn de problemen van de nieuwere beeldhouwkunst volstrekt niet minder belangrijk dan die van de schilderkunst en het is daarom dat ik eenige werken van den modernen beeldhouwer Csaky reproduceer, die, op zichzelf staande pogingen om in plastiek tot een nieuwe sterke vorm- en massaexpressie te komen, in hun zuiverheid, hun doorzetting en hun zelfbeperking zeker te vergelijken zijn met het beste van de nieuwere schilderkunst.

KINDERKOPJE IN MARMER DOOR CSAKY.
(VERZAMELING LEONCE ROSENBERG, PARIJS.)

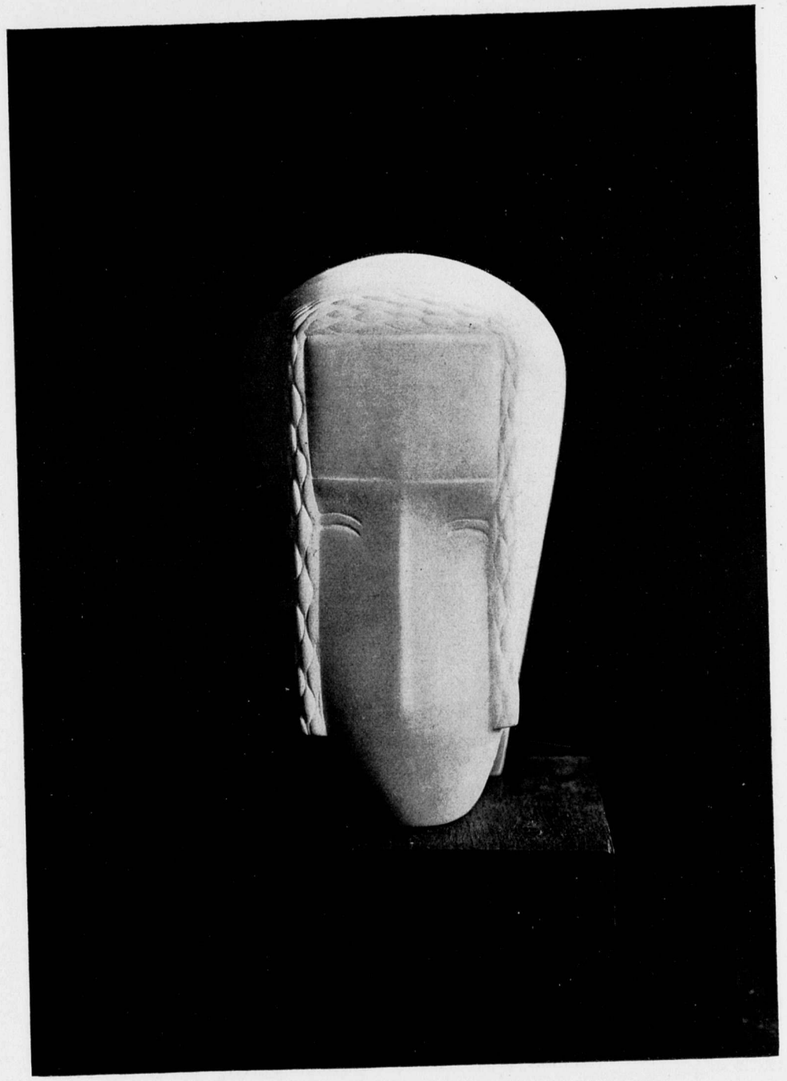

KINDERKOPJE IN MARMER DOOR CSAKY.
(VERZAMELING LEONCE ROSENBERG, PARIJS).

HURKENDE FIGUUR IN BRONS DOOR CSAKY.
(VERZAMELING LEONCE ROSENBERG, PARIJS).

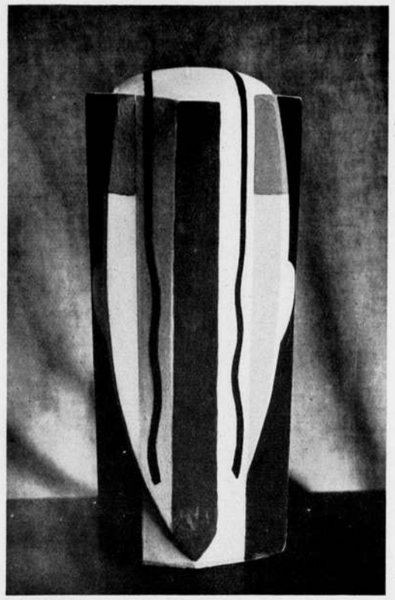

KOP IN GEPOLYCHROMEERDE
STEEN DOOR CSAKY

(VERZAMELING LEONCE ROSENBERG, PARIJS)

Csaky werd in 1888 geboren te Szeged in Hongarije. Sedert vijftien jaren leeft en werkt hij echter te Parijs. Hij is dus onder de Fransche kunstenaars te rekenen.

Zijn sculptuur trof mij op een tentoonstelling van L'Effort Moderne in de Galerie Léonce Rosenberg te Parijs tusschen werken van Picasso, Laurens, Survage, Metzingen en anderen.

Een groote strakheid en beheerschtheid, een doorgevoerde styleering en vormensynthese, een gestrenge voornaamheid, spreekt uit dit werk van Csaky, zoowel uit het geestige zittende figuurtje van brons, sterk van massa-tegenstelling en sterk van vorm en silhouet, zoowel uit de beide nobele wit marmeren koppen als uit den gepolychromeerden kop in steen.

Alle deze figuren stellen door hun bouw en grooten vorm, door hunne details of door de supprimeering van details, den beschouwer voor raadselen, maar door de kracht en de weloverwogenheid van hun vorm en vormtegenstelling overtuigen zij den beschouwer van hun geestelijken adel. Bovendien heeft niet alle groote kunst den mensch voor raadselen en mysteriën gesteld.

De komende jaren zullen misschien nog uitmaken dat, dit werk van CSAKY, in plaats van een exces van raadselachtigheid en opzettelijke zonderlingheid in een tijd van kunstrevolutie, een bescheiden stap voorwaarts is op den weg der ontwikkeling der beeldende kunst.

A. BOEKEN.

REISSCHETSEN VAN Dr. H. P. BERLAGE.

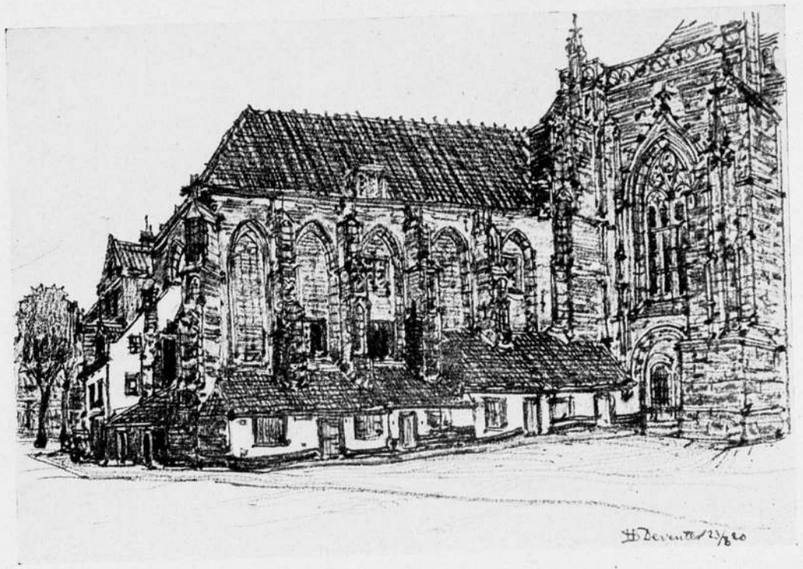

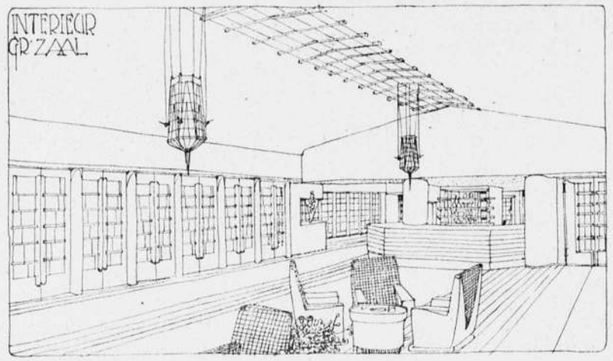

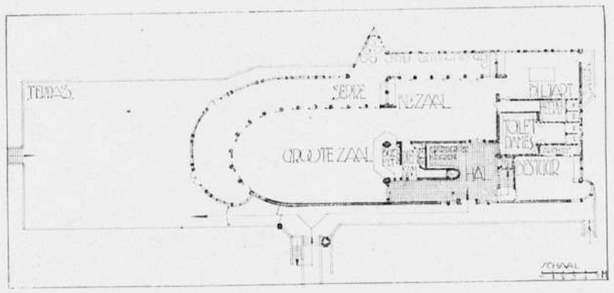

ONTWERP CLUBGEBOUW KON. AMST. ROEI- EN ZEILVEREENIGING „DE HOOP".

Architect M. DE KLERK.

Het geeft een gevoel van verlichting eens geen volkswoningbouw van de Klerk te zien en, om niet onvriendelijk jegens de Klerk te zijn, ook geen volkswoningbouw van anderen te zien.

We gaan gedrukt onder den last van de woningbouwkunst. Amsterdam raakt letterlijk bekneld tusschen woningbouw. Dat was natuurlijk vroeger ook het geval. Een stad is nu eenmaal, zooals men zegt, een „conglomeraat" van woningen. Maar de woning van tegenwoordig is zoo heel wat anders dan de vroegere. Zij is zooveel gewichtiger. Zij vereenigt in zich zoo dik op alle tendenzen van dezen tijd. Vroeger was een woning niets anders dan een plaats om in te leven. Thans is ze een geesteskind van een sociaal-econoom, een heldendaad van een financier, de trots van den technicus, het object der belangstelling van den publicist, van de dweperij van den statisticus, van den hartstocht van den hygienist. En eindelijk komt de kunstenaar, de geestelijke stroomingen van den tijd begrijpend en voelend en die van de toekomst voorvoelend en eischt voor zijn scheppingskracht, de woning als in het bijzonder geëigend, op. Wat dan de deur dicht doet.

Deze woningen omklemmen Amsterdam, in 't Zuiden, in 't Noorden, in 't Oosten en in 't Westen, in alle windstreken.

Den ergsten druk gaf de Klerk aan het Spaarndammerplantsoen. Veler oogen van Europa zijn gericht op het Spaarndammerplantsoen. In de London society spreekt men van the Spaarndammersquare, dat den roem van Hampstead en Letchworth moet verduisteren, in Berlijn en Weenen, vergapen de elite kringen zich aan dezen Amsterdamschen uithoek op het lichtbeeld.

Ja, het is een merkwaardige woningbouw, maar hij werkt vermoeiend. En daarom is het een verlichting hier nu eens geen woningbouw te zien.

De eerste aanblik van deze teekeningen werkt op ons gemoed als de woorden uit Beethovens 9e symphonie: O, Freunde, nicht diese Töne, sondern lasst uns angenehmere anstimmen, und freudenvollere!

En de teekeningen geven fröhliche und angenehme! Niet alleen door de frischheid van de sport, die het geheel beheerscht, maar door de heerlijke gemakkelijkheid waarmede de architect zijn ontwerp hier heeft gecomponeerd. Uit deze gemakkelijkheid vloeide de lichtheid, de natuurlijke gratie van dit gebouw voort. De architectonische conceptie was geen moeizaam proces, waaruit het ontwerp als een overwinning naar voren kwam, zij was een vreugdevol spel en in geleidelijk rhythme schoven het lange plankier, de houten en glazen wanden en de borstweringen en het vlakke, sierlijke omzwaaiende dak over elkaar tot het ranke geheel ontstond.

Ja, zoo te ontwerpen, dàt is een genot. Dat is de geheele innerlijke stemming zoo zonder moeite uitdrukken, dat is de volle rijkheid van de fantasie wegschenken.

Deze volledige beheersching heeft het ontwerp een grooten eenvoud en klaarheid gegeven. De veel voorkomende gecompliceerde planindeeling en opbouw, waarmede de Klerk poogt zijn innerlijke intensies uit te drukken, is hier geheel weg. Het plan is overzichtelijk en soepel; de opbouw rationeel en nergens gewrongen.

Geen wonder, dat de Klerk van dit ontwerp eenige teekeningen heeft kunnen maken die in hun soort zeker tot de allerfraaiste voorbeelden kunnen gelden. De „in eenvoudige lijnen opgezette" perspectiefteekeningen, die wij gewoonlijk zien, paren aan Hollandsche degelijkheid een evenredige houterigheid en zij lijden aan overmaat van detailfouten en gebrek aan uitdrukking. De knapheid van deze teekeningen spreekt wel het meest uit de intérieurschets, die in enkele lijnen en lijntjes het geheele wezen van deze ruimte synthetiseert.

Goede wijn behoeft geen krans. Ik prijs niet meer aan, nu ik even aangestipt heb, wat mij in deze teekeningen zoo zeer trof.

Er is overigens nog veel te vertellen van dit gebouw, dat ik eigenlijk nog doen moet, omdat de teekeningen er niets van zeggen kunnen. Er is nl. niet aan te zien dat het een verbouwing is, de onderbouw blijft bestaan en alleen de bovenbouw is nieuw. Deze bovenbouw zal dan uit de verdieping bestaan, die hier is weergegeven en eene bovenverdieping, die een woning bevat en een nachtlogies voor in training zijnde roeiers. De hoofdverdieping vormt een geheel van zalen, dat gemakkelijk naar de behoefte verkleind kan worden; bij strenge kou en op stille dagen kan dat noodig zijn.

Maar soms ook geeft „de Hoop" een feest. Geef haar dan de ruimte! Dan gaan alle deuren tusschen de groote zaal en de serre open en dan zwieren de paren door zalen en serre langs de zacht gebogen wanden. Ja, er zijn intieme hoekjes ook, en een balcon, donker en wat achteraf, heerlijk uitziend op het kabbelend Amstelwater met feeëriek, in de verte, de lichtjes van de Hooge Sluis.

Behalve aan den onderbouw, was de architect ook nog gebonden aan den „eisch" van de schoonheids-commissie, de raadscommissie van bijstand en de omwoners, het gebouw zoo laag mogelijk te maken. Het is toch maar een bof voor den architect dat deze allemaal tot denzelfden eisch zijn gekomen. Maar toch zeker niet allen uit dezelfde overweging en hetzelfde belang.

J. P. M.

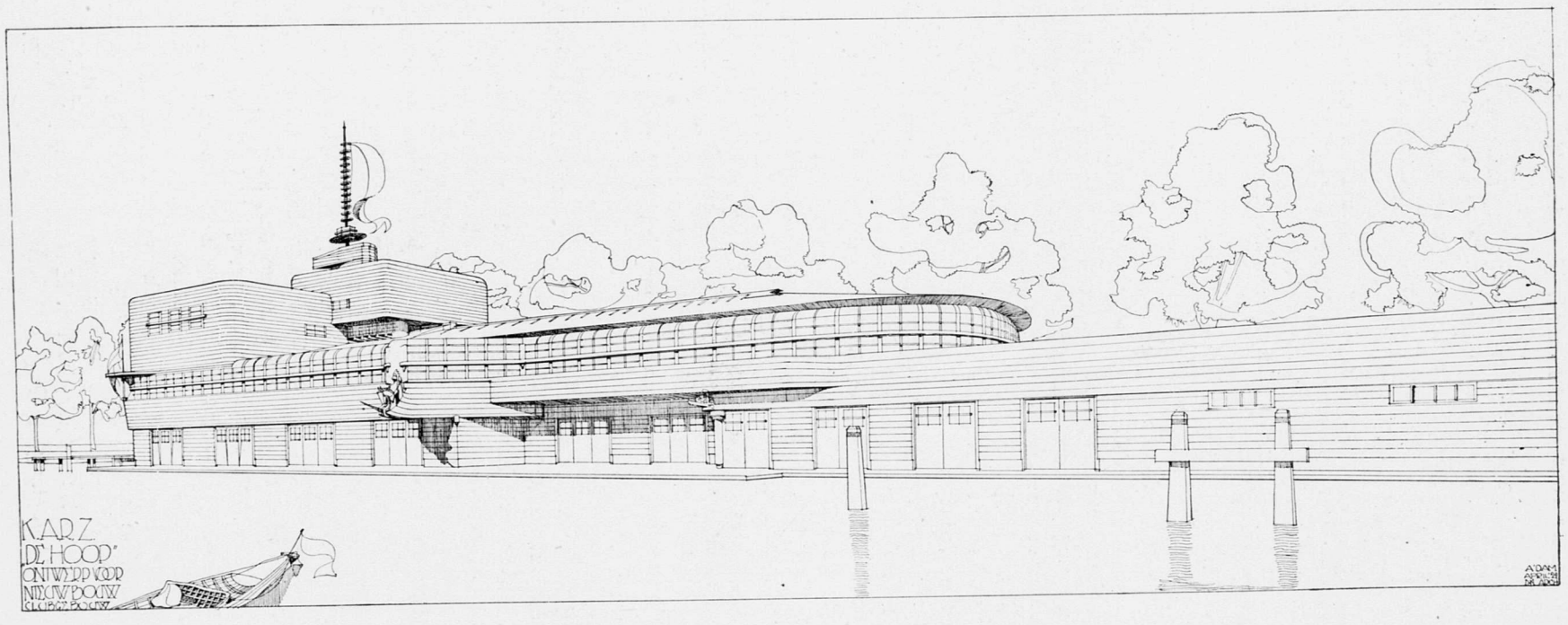

CLUBGEBOUW „DE HOOP" WATERZIJDE.

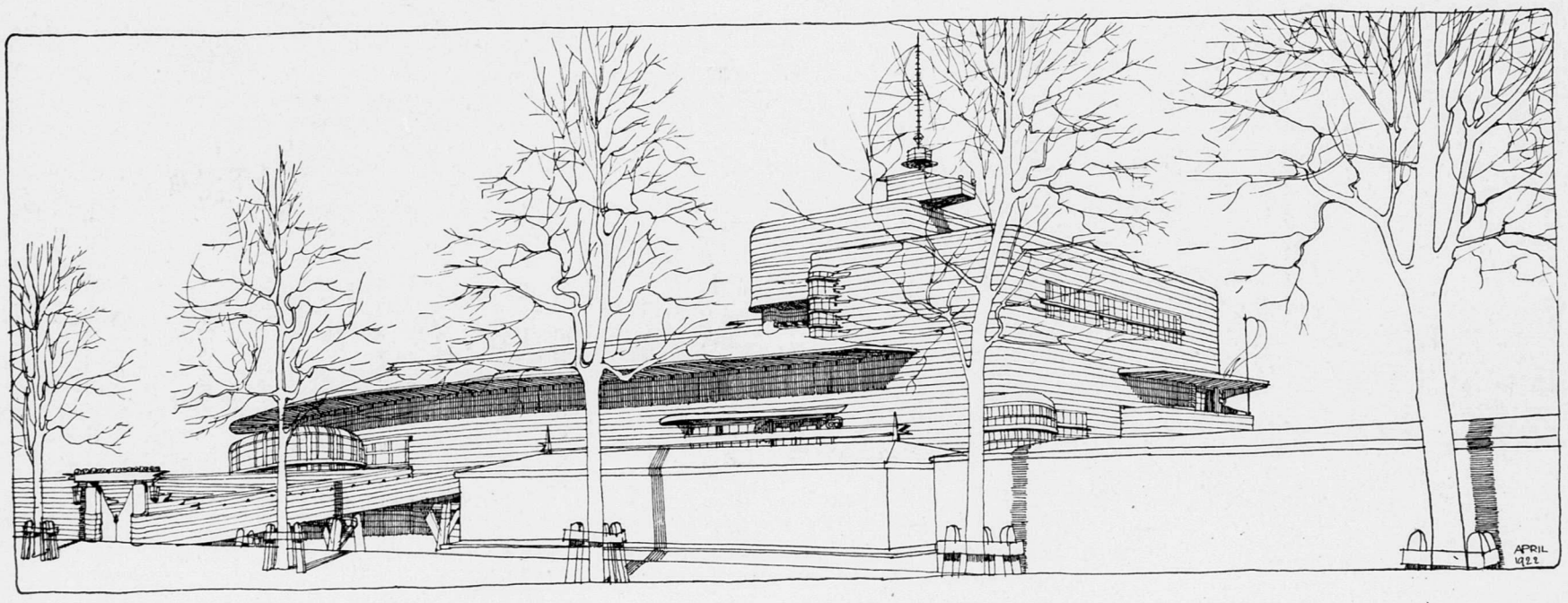

CLUBGEBOUW „DE HOOP" LANDZIJDE.

AAN ANONYMUS (B.N.A.)